BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

ANUL XXIX

FASCICOLA 87—90

Inv. 1493
Cota IV/21

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
JSPROR
BIBLIOTECA
Inv. 1744
Cota 12-12

ICSOR
BIBLIOTECA TEHN
Inv. 1202
Cota C IV-

EVOLUȚIA ARHITECTURII IN MUNTENIA ȘI IN OLTENIA

DE

N. GHIKA BUDEȘTI

ARHITECT INSPECTOR GENERAL
PROFESOR LA ACADEMIA DE ARHITECTURĂ
MEMBRU AL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

PARTEA A PATRA

NOUL STIL DIN VEACUL AL XVIII-lea

1936

TIP. „DATINA ROMÂNEASCĂ" — VĂLENII DE MUNTE

CLIȘEELE ȘI PLANȘELE INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE
„MARVAN" S. A. R. BUCUREȘTI

inp.org.ro

D. M. I.
BIBLIOTECA
Inv. 1493
Cota IV/21

INSTITUTUL DE PROIECTARE
„ISPROR"
BIBLIOTECA
Inv. 1741.
Cota

ICSOB
BIBLIOTECA TEHNICĂ
Inv. 1202 P.
Cota C IV-64

N. GHIKA-BUDEȘTI

EVOLUȚIA ARHITECTURII IN MUNTENIA ȘI OLTENIA

IV.

NOUL STIL ROMÂNESC DIN VEACUL AL XVIII-LEA

inp.org.ro

MINISTERIUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE ȘI AL CULTELOR
MINISTRU: C. ANGELESCU

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

PREȘEDINTE: N. IORGA

Membri: IOAN ANDRIEȘESCU, PETRU ANTONESCU, ALEXANDRU LAPEDATU, CONST. MOISIL, PR. NIC. POPESCU, VICTOR G. ȘTEFĂNESCU, ARTUR VERONA.
Secretar-Director: VIRGILIU N. DRĂGHICEANU.
Arhitect-Șef: N. GHIKA-BUDEȘTI.

D. M. I. BIBLIOTECA Inv. 1493 Cota IV/21

ICSOP BIBLIOTECA TEHNICĂ Inv. 1202 P. Cota

CUPRINSUL

TEXT:

NOUL STIL ROMÂNESC DIN VEACUL al XVIII-lea.

Pagina

Introducere. Privire asupra evoluției generale a principalelor tipuri de biserici de la origine până in veacul al XVIII-lea. Stingerea tipului bizantin și prefacerea radicală a tipului sârbesc.
Tipurile din veacurile XVI și XVII. Evoluția lor.
Tipurile din veacul al XVIII-lea in general. Incercare de clasificare generală. . . 7

Cap. XIX. **Caracterele generale** 13
Cele trei epoci ale veacului al XVIII-lea:
1) Epoca Cantacuzinilor și a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu (circa 1680-1716).
2) Epoca primilor Domni fanarioți (1716—circa 1750).
3) Epoca artei populare din a doua jumătate a veacului și prima jumătate a veacului al XIX-lea.
Deosebirile față de veacul anterior:
Evoluția tipurilor de plan: Bisericile cu planul dreptunghiular.
Sistemul de boltire moldovenesc: arcurile pe console.
Sistemul de boltire bizantin și atonic: bolțile cu „encorbellement" formând console continue la nașterea lor.
Bisericile cu planul in treflă.
Structura cea nouă a bisericilor muntenești din veacul al XVIII-lea:
Transformările succesive ale naosului, ale pronaosului și ale pridvorului.
Arcadele și stâlpii pridvoarelor. Arcadele și stâlpii cari despart naosul de pronaos.
Evoluția arhitecturii exterioare. Materiale și procedee de construcție: Cărămida, piatra cioplită, teracota smălțuită, stucaturile și zugrăvelile exterioare.
Comparația arhitecturii din diferitele epoci față de materialul intrebuințat. Comparația cu arhitectura moldovenească.
Plastica monumentală și plastica decorativă.
Elementele arhitecturale și detaliile: Arcaturile și panourile din fațade. Medalioanele. Soclul, brâul și cornișele. Ferestrele și ușile bisericilor. Coloanele, capitelele, fusurile și basele lor. Piedestalele coloanelor și balustradele. Arcadele pridvoarelor.
Bolțile din veacul al XVIII-lea. Bolțile naosului, ale pronaosului și ale pridvorului.
Bolțile pe console: o nouă metodă de construcție.
Turlele bisericilor. Basele lor, ferestrele lor.
Clopotnițele bisericilor față de clopotnițele mănăstirilor.
Mănăstirile și schiturile: Stăreția și arhondaria. Sălile mari și chiliile. Paraclisul. Clopotnița. Bucătăria și brutăria. Pivnițile. Foișoarele și scările. Fântâna mănăstirii.
Arhitectura civilă in genere

Cap. XX. **Impărțirea monumentelor pe grupe** . 41
A. *Bisericile cu planul dreptunghiular fără abside laterale.*
Grupa a 21-a:
a) Fără turlă, cu pridvor: tip, biserica din Comanca-Pietriș (Vâlcea).
b) Cu turlă, cu pridvor: tip, paraclisul mănăstirii Hurezi (Vâlcea).
Grupa a 22-a. Cu clopotnița pe pronaos.
c) Fără turlă pe naos: tip, biserica din Chicioara (Vâlcea).
d) Cu turlă pe naos: tip, biserica mănăstirii Aninoasa (Muscel).
B. *Bisericile cu abside laterale. Planul in formă de treflă.*
Grupa a 23-a. Cu turlă pe naos. Cu pridvor: tip, biserica mănăstirii Govora (Vâlcea).
Grupa a 24-a. Cu două turle. Cu pridvor: tip. biserica mănăstirii Antim din București.
Grupa a 25-a. Cu trei turle, cu pridvor: tip, biserica Toți Sfinții din Râmnicul-Vâlcii.
Grupa a 26-a. Cu patru turle, cu pridvor: tip, biserica mănăstirii Văcărești (Ilfov).
Grupa a 27-a Cu clopotnița pe pronaos:
a) tip, fără turlă pe naos: biserica Sf. Ștefan din București.
b) tip cu turlă pe naos: biserica din Brădești-Bătrâni (Dolj).
C. *Diferite biserici de alte tipuri.*

Cap. XXI. **Descrierea monumentelor.**
Biserici, mănăstiri și schituri.
Bisericile fără abside laterale 51
Paraclisul, bolnița și schitul Sfinții Apostoli de la mănăstirea Hurezi (Vâlcea). Paraclisul Mitropoliei din București. Paraclisul Episcopiei de Râmnic. Pietreni-Costești, Comanca-Pietriș, Sfântul Nicolae Făcăi, Sfântul Nicolae și Sfinții Voevozi din Olănești (Vâlcea). Domnești-de-Sus (Muscel). Sf. Nicolae-Coasta din Păușești-Maglași, Chiciora (Vâlcea). Sfinții Voevozi-Hămânzești și Sfinții Ingeri din Curtea-de-Argeș. Călinești (Vâlcea) Furnicoși (Muscel). Almaj (Dolj). Șuici (Argeș). Gălășești (Argeș). Sfântul Ion Botezătorul din Ocnele-Mari. Doicești (Dâmbovița). Sfântul Nicolae din Făgăraș. Mihăiești și Slăvitești (Vâlcea). Căzănești (Vâlcea).

inp.org.ro

Mogoşoaia (Ilfov). Prcajba şi Bralostiţa (Dolj). Vădeni (Gorj). Sfântul Nicolae-Cerneţi (Mehedinţi). Zăvideni şi Mâldăreşti (Vâlcea). Căineni (Argeş). Genuneni-Foleşti (Vâlcea). Schitul Jghiaburile (Vâlcea). Schitul Cioclovina-de-jos (Gorj).

Biserica şi mănăstirea Aninoasa (Muscel).

Cap. XXII. **Descrierea monumentelor.**

Biserici, mănăstiri şi schituri.

Bisericile cu planul in treflă, cu o turlă. . 68

Schitul Păpuşa (Vâlcea). Schitul Lespezi (Prahova). Schitul Sfântul Ştefan-Hurezi (Vâlcea). Bolniţa şi biserica mănăstirii Brâncoveni (Romanaţi). Schitul Fedeleşoiu (Argeş). Schiturile de la Surpatele şi Sărăcineşti (Vâlcea). Biserica, clopotniţa şi mănăstirea Govora (Vâlcea). Sfântul Gheorghe-Ţeica (Ocnele-Mari). Schitul Scăuieni (Argeş). Stavropoleos din Bucureşti. Sâmbăta-de-Sus (Făgăraş). Sfinţii Apostoli din Bucureşti. Mănăstirea Sfântul Ion din Râmnicul-Sărat.

Cap. XXIII. **Descrierea monumentelor.**

Biserici, mănăstiri şi schituri.

Bisericile cu planul in treflă, cu două, trei şi patru turle 78

Biserica Belivaca din Craiova. Mănăstirea Antim din Bucureşti. Mănăstirea Hurezi (Vâlcea). Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti. Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcea. Mănăstirea Văcăreşti (Ilfov). Sfântul Nicolae de la mănăstirea Cernica (Ilfov).

Cap. XXIV. **Descrierea monumentelor.**

Biserici, mănăstiri şi schituri.

Bisericile cu planul in treflă, cu clopotniţa pe pronaos 90

Bisericile din Urşani (Vâlcea). Meculeşti (Argeş). Târgul-Hurezi (Vâlcea). Alimăneşti (Argeş). Creţeşti şi Brădeşti (Dolj). Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii. Pietroşiţa (Dâmboviţa). Catedrala din Târgul-Jiiu. Biserica Creţulescu din Bucureşti. Domneasca din Ocnele-Mari. Şubeştii din Câmpulung. Sfântul Elefterie şi Batiştea din Bucureşti. Scuipici-Grecii-de-Mijloc (Ilfov). Calvini (Buzău). Bărbăteşti şi Pojogeni (Gorj). Pietreşti-Cărbuneşti (Gorj). Murgaşi (Dolj). Balamuci şi Micşuneştii-Mari (Ilfov). Pătroaia şi Brezoaiele (Dâmboviţa). Biserica Galbenă din Urlaţi (Prahova). Săftica (Ilfov). Râfov (Prahova). Cotofeni (Dolj). Sfântul Ştefan din Bucureşti. Colţea din Bucureşti. Schitul Inoteşti şi Şerbăneşti (Vâlcea). Balota-de-Sus (Dolj). Budeasa (Argeş).

Cap. XXV. **Descrierea monumentelor.**

Biserici, mănăstiri şi schituri.

Alte tipuri de biserici. Clopotniţile mănăstireşti. Monumente diverse. Bisericile de lemn . . . 103

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Ocnele-Mari. Sfântul Ion Gură-de-Aur-Titireciu din Ocnele Mari. Grădiştea (Vâlcea). Mănăstirea Mamu (Vâlcea). Sfânta Treime din Cerneţi (Mehedinţi). Pantelimon (Ilfov). Dragoslavele (Muscel). Mănăstirea Sinaia (Prahova). Fundenii-Doamnii (Ilfov). Bordeşti şi Gugeşti (Râmnicul-Sărat). Mănăstirea Cozia (Vâlcea) şi pridvorul bisericii mari. Pridvorul Vechii Mitropolii din Târgovişte. Clopotniţile de la mănăstirile: Colţea şi Radu-Vodă din Bucureşti. Robaia (Argeş). Căluiul (Romanaţi). Bisericile de lemn din Lunguleşti, Ştefăneşti, Mihăieşti—Capul Dealului (Vâlcea) şi Glâmbocu (Argeş). Fântâna Meşterului Manole din Curtea-de-Argeş.

Cap. XXVI. **Arhitectura civilă.**

Palatele domneşti şi boiereşti. Conacele. Diferitele tipuri de case de la oraşe şi de la ţară. Culele 114

Palatul lui Vodă-Brâncoveanu de la Mogoşoaia. Ruinele palatelor de la Potlogi, Măgureni, Filipeşti, Afumaţi, etc. Casele din Cartiu (Gorj), Brăneşti (Dâmboviţa), Goruneşti (Vâlcea). Câmpulung (Muscel), Târgovişte şi Candeşti (Dâmboviţa), Urlaţi şi Vălenii-de-Munte (Prahova, Râmnicul-Vâlcii, Cotofeni (Dolj) etc. Culele din Curtişoara şi Groşera (Gorj). Brabova (Dolj). Mâldăreşti (Vâlcea), Calapăru (Mehedinţi), Cula lui Crăsnaru (Gorj).

Cap. XXVII. **Decoraţiunea în legătură cu arhitectura.**

Piatra, stucul, lemnul şi zugrăvelile exterioare . 119

Cap. XXVIII. **Resumate.**

Resumatul noului stil din veacul al XVIII-lea . 123

I. Epoca premergătoare: Matei Basarab.

II. Urmaşii lui Matei Basarab. Constantin Şerban Cărnul.

III. Prima epocă: Cantacuzinii.

IV. A doua epocă: Constantin-Vodă Brâncoveanu.

V. Unitatea noului stil românesc: planurile.

VI. Arhitectura exterioară.

VII. Structura şi metodele de construcţie.

VIII. Diferitele elemente arhitecturale.

IX. A treia epocă: Primii Domni fanarioţi.

X. Arta populară din a doua jumătate a veacului până la mijlocul veacului al XIX-lea.

Resumatul general 129

I. *Originile.* Bisericile creştine ortodoxe de zid din evul mediu in Peninsula Balcanică.

II. *Veacul al XIV-lea.* Şcoala bizantină şi primii Basarabi Şcoala sârbească din Valea Moravei şi Mircea-cel-Bătrân.

III. *Veacul al XV-lea.*

IV. *Inceputul veacului al XVI-lea.* Radu-cel-Mare şi Neagoe Basarab. Meşterul Manole.

V. *Vechiul stil românesc din veacul al XVI-lea.* Radu Paisie, Mircea Ciobanul, Buzeştii, Mihnea-Vodă, Mihai Viteazul.

VI. *Epoca de transiţie din prima jumătate a veacului al XVII-lea:* Radu-Vodă Mihnea.

VII. *Renaşterea din veacul al XVII-lea:* Matei Basarab şi Constantin Şerban Cărnul.

VIII. *Noul stil românesc din veacul al XVIII-lea:* Cantacuzinii şi Constantin-Vodă Brâncoveanu.

IX. *Domnia Fanarioţilor.*

X. *Arta populară din veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea.*

XI. *Decadenţa arhitecturii româneşti incepe cu oraşele.*

XII. *Nota explicativă a tabloului general.*

Resumatul frances 145

Lista monumentelor studiate. Ctitorii şi data zidirii . 181

Repertoriul numelor şi al localităţilor 187

Ilustraţiuni . . . . . —

inp.org.ro

EVOLUȚIA ARHITECTURII ÎN MUNTENIA ȘI ÎN OLTENIA

IV.

NOUL STIL ROMÂNESC DIN VEACUL AL XVIII-LEA

INTRODUCERE.

La începutul volumului al treilea al acestui studiu am încercat să urmărim evoluția fiecăruia dintre tipurile de biserici mai caracteristice ce stau la originea arhitecturii Țerii Românești, în timpul celor trei veacuri care se scurg între al XIV-lea și al XVII-lea.

Acum, după ce am studiat schimbările însemnate care s'au produs în timpul veacului al XVII-lea, atât în dispozițiunile de plan, cât și în formele arhitecturale ale bisericilor noastre, putem să păşim înainte spre a examina evoluția susziselor tipuri, ținând samă de cele noi care au fost create în cursul veacului al XVII-lea.

I. STINGEREA TIPULUI BIZANTIN ȘI PREFACEREA RADICALĂ A TIPULUI SÂRBESC. Analisa din care a resultat tabloul sinoptic general, publicat la sfârșitul acestui volum, ni arată că prototipul bizantin din Constantinopol, cu planul în formă de cruce greacă, tipul I, de la origine, precum și tipul sârbesc cu structura specifică a naosului, tipul II, au dispărut amândouă în cursul veacului al XVII-lea după cum va resulta din cele de mai jos.

Dar cam în același timp se ivesc alte două tipuri curat românești, și anume bisericile cu clopotnițe, fie ele cu planul dreptunghiular, fie cu planul în treflă. Ele apar cam pe la mijlocul veacului, tocmai când s'au zidit de către Matei Basarab cele două din urmă biserici de tip bizantin, Sfântul Dimitrie din Craiova și Sărindariul din București.

Într'adevăr tipul I, al lui Negru-Vodă, cu planul constantinopolitan, in formă de cruce greacă, care apare la noi în veacul al XIV-lea cu Biserica Domnească din Curtea de-Argeș (1380) [1], se regăsește în veacul al XVI-lea, la Mitropolia Veche din Târgoviște [2] (1517), începută de Neagoe-Vodă Basarab, terminată de Radu Paisie, în urmă probabil restaurată de către Matei-Vodă Basarab, mai târziu încă odată de catre Constantin-Vodă Brâncoveanu și în fine distrusă la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Același tip de plan îl regăsim apoi la Biserica Domnească din Târgoviște [3] (1583), întemeiată de Petru-Vodă Cercel, probabil transformată de Matei Basarab și apoi restaurată de Constantin-Vodă Brâncoveanu.

În veacul al XVII-lea am găsit două ultime exemplare,al acestui tip, care din nenorocire, au dispărut amândouă. Acestea sânt: biserica Sf. Dumitru din Craiova [4], începută, poate, de către frații craioveşti, terminată sau restaurată de Matei-Vodă Basarab la 1652 și distrusă de-asemenea în veacul al XIX-lea. În sfârșit biserica Sărindariul din București [5], zidită de Matei-Vodă Basarab, apoi transformată complect în veacul al XIX-lea, când i s'a dat forma basilicală, și apoi distrusă și ea la sfârșitul aceluiași veac.

Aceste două din urmă monumente sânt ultimele cu planul bizantin pe care le cunoaștem, căci, în urmă, tipul constantinopolitan nu s'a mai întrebuințat. Iată dar că prototipul cel mai important de la origine, cel mai monumental și cel mai representativ al tradițiunii bizantine se stinge definitiv.

II. Dacă trecem la tipul II de la origine, tipul lui Mircea-cel-Bătrân, cu planul în treflă și cu structura specific sârbească a naosului, acel care din punct de vedere al înrâuririi asupra celor două veacuri următoare și al numărului de biserici ce derivă din el este poate cel mai important, îl vedem apărând în țara noastră în veacul al XIV-lea, cu biserica din Vodița a călugărului Nicodim [6],

[1] *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. 1923.

[2] *Ibid.*, 1927, pl. LIII-VIII.

[3] *Ibid.*, 1931, pl. CXXVIII-XXXXI.

[4] *Ibid.*, 1933, pl. LXXXVII-IX.

[5] *Ibid.*, 1911, p. 48.

[6] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. 1912, p. 97; an. 1929, p. 149. Vezi și anul 1927, pl. XXI-II.

inp.org.ro

(1386) şi cu cea de la Mănăstirea Cozia a lui Mircea-cel-Bătrân [1] (1393). Aceasta din urmă este strâns înrudită, ca arhitectură, cu ctitoriile Ţarului sârb Lazăr şi ale fiului său, Despotul Ştefan [2], monumente situate în valea Moravei din Serbia.

Găsiam în veacul al XVI-lea un număr însemnat de biserici cu planul în treflă de tip sârbesc, cu turla pe naos, răzimată pe patru picioare masive de zidărie alipite de pereţii laterali şi cu arcurile oarbe interioare caracteristice; pronaosul acestor biserici este în genere fără turlă până în veacul al XVII-lea. În cazul când găsim unele din ele cu urme de turlă pe pronaos, ea are o formă specială ca la Cruşevaţ, Calenici sau Maupara; asemenea turle au fost la origine şi la bisericile noastre din Vodiţa şi din Cozia, dar forma lor, nu ni este cunoscută.

La bisericile zidite în cursul veacului al XVI-lea compoziţia şi structura planului sârbesc se menţin aceleaşi, cu deosebire numai că arhitectura şi decorul de piatră cioplită care caracterisează cele, două biserici din veacul al XIV-lea, Vodiţa şi Cozia nu o mai găsim în veacul al XVI-lea Bisericile din acest din urmă veac sânt într'adevăr toate cu decorul din cărămidă aparentă, cu foarte puţină piatră, fără ornamentaţie, nici sculptură şi în genere de dimensiuni mai mici decât prototipurile de mai sus, cum vom vedea mai departe.

Trebuie să observăm că încă din veacul al XVI-lea unele din bisericile de acest tip se indepărtează de structura sârbească, însă în mod excepţional; astfel la biserica mănăstirii Căluiu [3] şi la biserica din Mărcuţa [4] zidurile interioare sânt drepte, fără picioarele verticale de zidărie, caracteristice şcolii sârbeşti, care susţin turla şi fără de cele patru arcade laterale interioare care sânt consecinţa lor imediată.

În veacul al XVII-lea găsim încă un număr destul de mare de biserici cu structura sârbească, dar şi un număr crescând din acelea care, ca Mărcuţa şi Căluiul din veacul al XVI-lea, nu mai urmează aceste metode constructive; astfel sânt bisericile din Ciutura [5], Plătăreşti [6], Gura Motrului [7], etc. Mai găsim şi dispoziţii intermediare, în care sus-zisele metode de construcţie sârbeşti sânt întrebuinţate numai parţial; arcadele laterale interioare tipice se găsesc mai ales în traveia din spre Apus a naosului, pe când în traveia din spre Răsărit ele sânt reduse la firide joase, care nu mai îndeplinesc funcţia constructivă a arcadelor laterale de altă dată, de a contraventa şi de a echilibra arcurile mari care susţin turla. Astfel sânt bisericile din Călineşti [8], Jitianu [9], Sfinţii Arhangheli din Târgovişte [10], etc. Aceste rămăşiţi ale arcurilor laterale sârbeşti rămân astfel numai ca o reminiscenţă datorită rutinei, însă ele nu mai au niciun rol practic, şi înţelesul lor se pierde.

Una din ultimele biserici în care se mai văd, bine exprimate, caracterele structurii sârbeşti, este biserica schitului Cornet, clădită la 1661 [11].

Iată dar că şi tipul sârbesc cu dispoziţiile sale atât de caracteristice se stânge la rândul său. Ambele aceste prototipuri, cel bizantin şi cel sârbesc, sânt astfel părăsite: primul dispare în întregime şi definitiv, iar al doilea se transformă radical şi în aşa fel încât nimic nu rămâne din structura sârbească, iar bisericile cu planul în treflă, care sânt întrebuinţate mai în tot Orientul creştinesc, îşi urmează în arhitectura noastră evoluţia pe care vom studia-o mai jos; ele formează în veacul al XVIII-lea un tip nou de biserică românească, admirabil compus, cu o structură perfect concepută,— un tip foarte răspândit, după cum vom constata mai departe în cursul acestui studiu.

Trecem acum la celelalte tipuri de biserici care ni sânt cunoscute din veacurile anterioare.

III. TIPURILE DIN VEACUL AL XVI-LEA, printre care cele mai importante sânt: cel de la mănăstirea Dealul cu trei turle (tipul V, al lui Radu-cel-Mare) şi cel de la biserica episcopală din Curtea-de-Argeş, cu patru turle (tipul VI al Meşterului Manole), se găsesc relativ puţine la număr în veacurile următoare, mai ales acele care urmează tipul mănăstirii Dealu; ele sânt însă toate monumente mari şi frumoase, care ocupă un loc de frunte în istoria artei noastre.

Astfel sânt bisericile cu trei turle de la Gura Motrului [12], de la Brebu [13] şi de la Căldăruşani [14], apoi acele cu patru turle, care sânt în genere complectate cu un pridvor spaţios, cu arcade răzimate pe stâlpi, cari nu există la bisericile din secolul al XVI-lea. Aşa sânt bisericile de la Mi-

[1] *Ibid.*, 1927, pl. XXIV-XXXV.
[2] G. Millet in *Mélanges*, Iorga, p. 827.
[3] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, pl. LXV.
[4] *Ibid.*, 1931, pl. LXXIV.
[5] „ 1933, pl. CI.
[6] „ 1933, pl. CIX.
[7] „ 1933, pl. CLXXV.
[8] *Ibid.*, 1933, pl. CCLX.
[9] „ 1933, pl. CCXXVI.
[10] „ 1933, pl. CVII.
[11] „ 1933, pl. CCLI.
[12] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, pl. CLXXL.
[13] *Ibid.*, 1933, pl. CLXVIII.
[14] „ 1933, pl. CLXXXIII.

inp.org.ro

tropolia din București[1], de la Radu-Vodă[2] și de la Mănăstirea Cotroceni[3], care toate pot fi socotite printre cele mai importante și mai frumoase.

IV. TIPURILE NOI DIN VEACUL AL XVII-LEA, adecă bisericile cu clopotniță de-asupra pronaosului, sânt ultimele creații artistice originale ale școlii muntenești: le întâlnim și la bisericile cu planul dreptunghiular, ca Bărbulețu[4], Gherghița[5], Strehaia[6], dar și la cele cu planul în treflă, cum este Cornetul[7], singurul exemplar de acest tip ce cunoaștem în veacul al XVII-lea.

V. ÎN VEACUL AL XVIII-LEA nu se mai creiază niciun tip nou, ci găsim numai pe acelea acum cunoscute, care s'au transformat, s'au selecționat, și desăvârșit, atât ca structură, cât și ca decor arhitectural și ornamental. Ele formează laolaltă noul stil care înflorește în tot veacul al XVIII-lea până în prima treime a veacului al XIX-lea, când dispare la rândul său, supt înrâurile decadente venite atât din spre Orient, cât și din spre Occident.

Importanța transformărilor ivite în epoca aceia când se elaborează noul stil, adecă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, ne îndeamnă a examina mai de aproape evoluția fiecărui tip în parte, spre a ni putea da sama mai bine de modul cum se hotărăște atât orientarea, cât și formația „noului stil", punct culminant al arhitecturii românești din Muntenia și din Oltenia.

Din analisa de mai jos va reieși o completare a clasificării de până acum a monumentelor. În această clasificare rămân tot cele două mari divisii cunoscute în biserici: cele cu planul în formă dreptunghiulară și cele cu planul în formă de treflă, care se subdivid la rândul lor în mai multe grupe, după cum se poate vedea în tabloul sinoptic de la urmă.

* * *

A. CLASIFICARE GENERALĂ.-BISERICILE CU PLANUL DREPTUNGHIULAR se subdivid în următoarele grupe:

Bisericile fără turlă pe naos și acelea *cu turlă pe naos;* ambele aceste tipuri le vom întruni în aceiași grupă, fiindcă atât compoziția lor, cât și elementele din care sânt constituite, rămân aceleași. Unele din ele au avut, poate, la origine o turlă care a căzut în urmă, așa că nu este întotdeauna ușor de a le deosebi unele de altele.

Avem apoi *bisericile cu clopotniță pe pronaos* și în sfârșit acelea de *tip constantinopolitan, în formă de cruce greacă,* de care nu vom mai avea a ne ocupa de aici înainte, fiindcă, după cum am constatat mai sus, acest tip a dispărut în timpul veacului al XVII-lea.

a) BISERICILE CU PLAN DREPTUNGHIULAR FĂRĂ TURLE sânt destul de rare; ele derivă de la ruinele bisericilor din Turnul-Severin[8]. După cum am constatat, e un tip arhaic, a cărui evoluție nu pare continuă, așa că exemplarele lui cunoscute astăzi, foarte puține la număr, par isolate: în veacul al XIV-lea am găsit singura biserică a foastei mănăstiri Cotmeana (1389)[9], în care absidele laterale par adăugite în urmă, apoi, la începutul veacului al XVI-lea, am mai găsit bolnița mănăstirii Bistrița (1517)[10], unde pridvorul este adăugit la începutul veacului al XVIII-lea (1710). Aceste biserici sânt ultimele care au bolta în formă cilindrică, dar în genere în veacul al XVI-lea domnește exclusiv planul în treflă și în special cel de tip sârbesc, în care bolțile în calote pe pandantivi tind a înlocui bolțile cilindrice.

În veacul al XVII-lea bisericile dreptunghiulare fără turle sânt tot atât de puține; cea mai bine conservată e biserica Sfântul Nicolae din Târgoviște (turla e nouă)[11], cu câte o boltă pe pandantivi atât în naos, cât și în pronaos. Singur pridvorul e boltit în „berceau" cilindric întărit cu nervuri.

În veacul al XVIII-lea evoluția formelor la bolți este complectă: „berceau"-uri nu se mai găsesc, bolta sferică pe pandantivi devine aproape exclusivă.

Vom găsi atunci un număr destul de mare de biserici de țară, ca Sfântul Nicolae din Olănești (Vâlcea[12]), biserica din Călinești (Vâlcea[13]), schitul Jghiaburile (Vâlcea[14]), bisericile din satele Comanca[15] și Cacova (Vâlcea), toate fără turlă și cu bolțile sferice în formă de calote pe pandantivi.

b) BISERICILE CU PLANUL DREPTUNGHIULAR CU O TURLĂ par a fi în genere dintr'o epocă mai recentă. Într'adevăr nu le găsim în primele veacuri, ci abia pe la sfârșitul veacului al XVII-lea și în al XVIII-lea, când apar o serie de capele, de schituri

[1] *Ibid.*, 1933, pl. CLXXXVI.
[2] „ 1933, pl. CCIII.
[3] „ 1933, pl. CXCIII.
[4] „ 1933, pl. XXIV.
[5] „ 1933, pl. XVIII.
[6] „ 1933, pl. LVII.
[7] „ 1933, pl. CCVI.
[8] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1927, pl. IV.
[9] *Ibid.*, 1927, pl. XXXVI.
[10] „ 1931, pl. XII.
[11] „ 1931, fig. 14-21.
[12] Fig. 86-93.
[13] Fig. 139-40.
[14] Fig. 268.
[15] Fig. 66-72.

inp.org.ro

şi de paraclise de mănăstiri, ca, de exemplu, la Mănăstirea Hurezi, paraclisul [1] (1694), bolniţa [2] (1697) şi schitul Sf. Apostoli [3] (1698), biserica Mănăstirii Turnu (1676) [4], apoi paraclisul de la Mitropolia din Bucureşti [5] (1730), acela al Episcopiei din Râmnic [6] (1751), al Mănăstirii Aninoasa [7] (1723).

În această grupă a bisericilor cu planul dreptunghiular trebuie să facem o deosebire între bisericile mai vechi, cum e Cotmeana [8] şi Paraclisul Bistriţei, poate şi altele, transformate în urmă, care au bolţi de formă cilindrică şi care deci nu puteau avea turle, şi bisericile mai noi, zidite în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, cu bolţi sferice pe pandantivi, şi care erau când cu turlă, când fără turlă, poate cu turlă la origine, dar căzută în urmă, şi rămase astăzi fără turlă. Linia de despărţire între aceste tipuri pare greu de determinat, aşa că le-am grupat pe toate la un loc.

c. BISERICILE CU PLAN DREPTUNGHIULAR CU CLOPOLNIŢA PESTE PRONAOS sânt şi ele foarte rare. Înainte de veacul al XVII-lea, când apar ca un tip nou, datorit lui Matei Basarab, nu am găsit decât singura biserică Sân Nicoară din Curtea-de-Argeş [9] a cării dispoziţiune de plan şi caracter arhitectonic sânt foarte diferite de ale celor ce urmează, aşa că nu poate fi vorba de o filiaţiune a acestor biserici din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea din Sân-Nicoară de la Curtea-de-Argeş. S'ar putea totuşi ca acest tip să fi avut o legătură cu bisericile având clopotniţă de stil romanic sau gotic pe pronaos, care sânt atât de numeroase în Ardeal.

În veacul al XVII-lea am găsit un număr destul de mare de biserici cu clopotniţa de-asupra pronaosului; ele sânt importante, atât în ce priveşte dispoziţiunile, destul de variate, ale planului, cât şi ca arhitectură; mai toate însă şi-au pierdut sau turla sau clopotniţa, câte odată pe amândouă. Unele din ele erau de la început fără turlă pe naos, ca la Bărbuleţ [10], Vlădeşti [11], Strehaia [12], etc., altele par a fi avut la origine acea turlă pe naos dar au pierdut-o în urmă, la Goleşti [13], Cojeni-Mironeşti [14], Sfinţii Împăraţi din Târgovişte [15]. Pentru o parte din ele, nu se poate precisa dispoziţia de la origine.

În veacul al XVIII-lea vom găsi un număr mare de biserici pe plan dreptunghiular cu clopotniţă pe pronaos.

Unele, clădite pe la începutul veacului sau în ultimii ani ai veacului al XVII-lea au clopotniţele masive, pătrate ori poligonale, ca la Vădeni [16] (1700) şi la Mamu [17]; altele şi-au pierdut clopotniţa, ca la Doiceşti [18] (1717), la Sf. Ion Botezătorul din Ocnele-Mari (1793) [19], la Gălăşeşti (1747) [20], la Şuici [21], etc.

O altă serie de biserici, clădite în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea sau la începutul veacului al XIX-lea, presintă o înfăţişare deosebită şi proporţii foarte svelte; ele au şi turla pe naos şi clopotniţa pe pronaos, şi ceia ce le distinge de bisericile de la începutul veacului, de care am vorbit mai sus, sânt dimensiunile înalte şi supţiri ale clopotniţii, care se apropie prin forma poligonală a planului ei de aceia a turlei pantocratorului de pe naos, în opoziţie cu cele anterioare, care au, cum am arătat, o clopotniţă masivă şi scundă, în genere pe plan pătrat sau cu colţurile teşite (Cornet, Vădeni, Mamul).

Asemenea biserici cu clopotniţa înaltă şi supţire, având aceiaşi formă ca şi turla pantocratorului, le găsim la Măldăreşti [22] (1791), la Sfântul Nicolae din Cerneţi [23] (1794), la Zăvideni [24] (1815), etc. Ele se asamănă mult şi se pot confunda la prima vedere cu bisericile cu două turle. Deosebirea dintre aceste două tipuri reiese din examinarea planului, căci bisericile cu clopotniţă pe pronaos au, sau ascunsă în zid, sau alipită într'un turn exterior, scara care duce la clopote, pe când la bisericile cu două turle această scară lipseşte, ca la Flămânda [25] (circa 1650) Aninoasa [26] (1677), ele neavând clopotniţă.

---

[1] Fig. 1-7.
[2] Fig. 8-19.
[3] Fig. 20-9.
[4] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, fig. 393-5.
[5] Fig. 30-44.
[6] Fig. 45-56.
[7] Fig. 273-300.
[8] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1927, pl. XXXVI-IX.
[9] *Ibid.*, 1927, fig. 26-33.
[10] *Ibid.*, 1933, pl. XXIV.
[11] *Ibid.*, 1933, pl. LXVI.
[12] „ 1933, pl. LVII.
[13] *Ibid.*, 1933, pl. XXV.
[14] „ 1933, pl. LXXIX.
[15] „ 1933, pl. XLII.
[16] „ 1910 p. 164.
[17] „ 1910, p. 48.
[18] Fig. 883 95.
[19] Fig. 176-79.
[20] Fig. 167-75.
[21] Fig. 162-66.
[22] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 60.
[23] Fig. 238-49.
[24] Fig. 250-60.
[25] „ 1933, fig. 244-51.
[26] Fig. 273-300 şi monografia pr. Răuţescu, Câmpulung 1933.

inp.org.ro

Aici ar fi locul să situăm aceste biserici cu două turle, în care cea de pe pronaos nu este o clopotniță, dar nu cunoaștem în veacul al XVIII-lea niciun exemplar de acest tip, afară de biserica Mănăstirii Aninoasa din Muscel (1677-1723), care pare să fi fost la origine o biserică de mir, cu o turlă și cu o clopotniță, care, atunci când a devenit biserică mănăstirească, au fost adaptate noii destinații, transformându-se clopotnița, devenită inutilă, într'o turlă.

B. BISERICILE CU PLANUL ÎN FORMĂ DE TREFLĂ ȘI CU O TURLĂ PE NAOS au fost multe în toate epocile; știm că în țara noastră ele își trag originea de la tipul sârbesc de pe Valea Moravei, cu cunoscuta structură specială de la naos. În primele timpuri, acest plan servește drept model aproape exclusiv în veacul al XVI-lea și încă adese ori în al XVII-lea, când caracteristicile planului sârbesc se pierd cu încetul.

În veacul al XIV-lea am găsit bisericile de la Vodița [1] și de la Cozia [2] ca prototipuri ale acestui grup. În veacul al XVI-lea, mai toate bisericile din vechiul stil au planul în treflă și derivă din sus-zisele prototipuri, care rămân multă vreme modelele în vigoare.

Am arătat mai sus că în structura naosului nu sânt decât rari abateri de la această tradițiune în veacul al XVI-lea (Căluiu, Mărcuța) [3], dar mult mai numeroase în veacul al XVII-lea. (Polovraci Ciutura, Strimbeanu, etc [4]). În ce privește forma pronaosului el este adesea ori puțin lărgit în lături, ca la Arnota [5], la Filipești [6], etc., și în veacul al XVII-lea îl găsim câte odată întărit la colțurile interioare cu picioare de zidărie, ca la Sf. Arhangheli din Târgoviște [7] și la Topolnița [8]. În sfârșit mai toate aceste biserici primesc în veacul al XVIII-lea un pridvor pe stâlpi, ocupând cele mai de multe ori toată lărgimea fațadei.

În veacul al XVIII-lea, toată structura sârbească a naosului a dispărut definitiv, iar bisericile în formă de treflă cu o turlă pe naos, transformate cu încetul, formează un tip nou, din cele mai perfecte, în care masivele de zidărie pe care se sprijiniau altă dată arcurile și bolțile sânt înlocuite cu console așăzate la nașterea lor.

Această evoluție o putem studia și urmări din analisa monumentelor ce sânt descrise mai jos.

C. BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ ȘI CU DOUĂ TURLE sânt extrem de rare și nu cunoaștem decât câteva exemple răzlețe. În veacul al XIV-lea am găsit biserica Mănăstirii Tismana [9], dar acest important monument pare a fi fost transformat la diferite epoci; cercetările ce se fac astăzi la această biserică sânt la începutul lor, așa că este încă imposibil a se precisa formele ce le va fi avut la origine.

În veacul al XVI-lea nu cunoaștem nicio biserică având două turle. În al XVII-lea, am găsit una singură, la mănăstirea Flămânda [10], a cării dată de întemeiere nu ni este cunoscută, probabil pe la 1650, dar în care forma naosului urmează încă structura sârbească.

S'ar putea ca în dispoziția aceasta cu două turle, să fie o înrâurire a bisericii Stelea din Târgoviște [11], clădită la 1645, după modelul bisericilor moldovenești de la Trei Ierarhi și Cetățuia din Iași, care au tot două turle.

Pe la sfârșitul veacului al XVII-lea mai găsim biserica Mănăstirii Hurezi (1692) [12], în care dispoziția turlelor pare mai în tradițiunea muntenească, cu pronaosul lărgit ca și la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș, și cu turla a doua răzimată jumătate pe zidul despărțitor dintre naos și pronaos și jumătate pe două coloane de piatră, aflate în pronaos.

În veacul al XVIII-lea, vom găsi o singură biserică având planul în treflă și cu două turle. E biserica Mănăstirii Antim [13], din București (1715); forma planului ei se apropie mai mult de acela de la Flămânda decât de acela de la Hurezi; pronaosul are aproape aceeași lărgime ca și naosul, cum este și la Flămânda și la Stelea.

S'ar putea ca și biserica Sf. Gheorghe Nou din București [14] să fi avut două turle, dar forma planului cu pronaosul lărgit ar arăta mai degrabă patru turle, ca la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș; totuși, biserica Sf. Gheorghe Nou fiind clădită de Constantin-Vodă Brâncoveanu, care a sfințit-o la 1707, se poate ca biserica Mănăstirii Hurezi să-i fi servit drept model. În aceiași grupă trebuie clasificată în biserica Belivacă în Craiova (1794) [15].

F. BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ ȘI CU TREI TURLE își au originea, cum știm, la înce-

[1] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1927, fig. 51-5.
[2] *Ibid.*, 1927 fig. 59-80.
[3] „ 1931, fig. 89-101, 102-9.
[4] „ 1933, fig. 149-63.
[5] „ 1933 fig 138-48.
[6] „ 1933, fig. 329-38.
[7] „ 1933, fig. 164-6.
[8] „ 1933, fig. 203-12.
[9] *Ibid.*, 1927, fig. 56-58.
[10] „ 1933, fig. 241-51.
[11] „ 1933, fig. 427-42.
[12] „ 1909 p. 20. Vezi și mai jos, fig. 512-62.
[13] Fig. 493-514.
[14] fig. 570-77.
[15] fig. 481-92.

inp.org.ro

putul veacului al XVI-lea, în biserica Mănăstirii Dealului [1] (1502) (tipul V de la origine, al lui Radu-cel-Mare).

Acest important monument, în care se costată pronunţate caractere sârbeşti, atât în plan, unde dispoziţia naosului cu cele patru masive de zidărie proeminente supt turlă, împreună cu cele patru arcade laterale interioare e tipică, pe cât şi în faţade, unde găsim, de-asupra cornişei, poala retrasă, pe care se razimă acoperişul, ca la bisericile de la Cruşevaţ, Calenici, şi Cozia [2]; arcurile în semicerc de pe feţele basei turlei mari sânt ca la Cozia şi în Serbia, precum şi frontoanele rotunjite, caracteristice arhitecturii sârbeşti: frontonul din faţada principală, pare a fi fost retuşat în veacul al XIX-lea, când s'a restaurat biserica Mănăstirii Dealu de către Vodă-Bibescu, iar un alt fronton, care se află spre altar, este astăzi ascuns supt învelitoare. Toate acestea sânt caractere sîrbeşti.

Decoraţia exterioară de la Dealu, este de sigur, executată de meşteri armeni, după cum dovedesc atât cunoscutele motive ornamentale sculptate în piatră care împodobesc faţadele, cât şi, în genere, formele rotunjite ale profilaturii în piatră, de la cornişă, brâu şi soclu.

Dacă dispoziţia turlelor mici alăturate de pe pronaos pare de origine bizantină şi inspirată de la Fetigiè Geamè din Constantinopol, structura pronaosului este originală şi nu se găseşte nici în arhitectura bizantină, nici în cea armenească; această dispoziţiune a pronaosului este folosită în arhitectura noastră şi în unele monumente din veacurile următoare, după cum vom vedea mai jos, la Brebu şi Căldăruşani [3].

În stilul vechiu din veacul al XVI-lea găsim biserica din Bucovăţ [4], care păstrează parţial în plan structura sârbească şi care poate să fi avut la origine două turle pe pronaos, după cum o arată dispoziţiunea bolţilor, care sunt astăzi refăcute; apoi am mai găsit biserica din Tutana [5], unde structura sârbească este visibilă şi în care forma lungă a pronaosului şi unele urme regăsite ale dispoziţiunii primitive lasă să se presupună că acest pronaos avea forma celui de la Dealu, cu un arc transversal larg, ale cărui picioare se văd încă, şi probabil chiar cu acele două coloane care despărţiau pronaosul în două părţi. Tot aceiaşi dispoziţiune o găsim încă astăzi la biserica Mănăstirii Brebu, din veacul al XVII-lea (1650), al cării plan este identic cu acel de la Dealu, dar în care structura sârbească este mult mai redusă şi unde cele patru masive de zidărie de supt turlă sânt mult mai mici. Se pare că acele două coloane interioare de la Brebu au existat şi la Dealu, ca şi la Tutana; cercetările viitoare vor deslui această ipotesă.

Tot în veacul al XVII-lea mai găsim biserica Mănăstirii Gura Motrului [6] (1653), în care nu se mai găseşte nicio urmă a planului sârbesc de altă dată şi în care pronaosul este mai mic şi mai simplu, ceia ce dă loc la o dispoziţie diferită de cele precedente. Aici zidurile interioare sânt fără ieşituri nici înfrături.

În veacul al XVIII-lea, bisericile cu trei turle sânt şi mai rare: nu am găsit decât una singură, biserica Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcii (1764) [7], care este de dimensiuni monumentale, dar de proporţii prea mult trase în înălţime şi puţin armonioase; ea urmează de departe tipul Mănăstirii Dealu, cu unele reminescenţe sârbeşti, care se văd numai în plan, dar nu şi în structură; această contradicţie arată în destul că principiile care stau la basa planului sârbesc nu mai erau înţelese în veacul al XVIII-lea.

Tot printre bisericile cu trei turle trebuieşte clasificată şi aceia a Mănăstirii Căldăruşani (1638) [8], al cării plan este diferit de cele precedente, mai mare ca dimensiuni şi cu un pronaos mai desvoltat, care aminteşte ca formă unele dispoziţiuni întrebuinţate la bisericile de la Muntele Athos. Un loc aparte se cuvine bisericii Mihai Vodă din Bucureşti [9], cu cele două turle mici ridicate pe absidiolele altarului, ca la unele monumente de la Muntele Athos, în loc de a fi pe pronaos, ca la Dealu.

Acestui monument i se va reserva un studiu aparte după restaurarea lui şi după descoperirile făcute în anii din urmă.

g) BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ ŞI CU PATRU TURLE ştim că derivă de la tipul Meşterului Manole, adecă de la Biserica Episcopală din Argeş (1508), cel mai strălucit monument al arhitecturii din Muntenia.

În veacul al XVI-lea nu am găsit decât mica biserică din Cobia (1570) [10], care urmează acelaş plan, cu proporţii mult mai reduse şi într'un material diferit şi mult mai modest, de cărămidă

[1] *Ibid.*, 1927, fig. 119-40.
[2] „ 1927, fig. 59 80.
[3] „ 1933, fig. 260-270, 282-4.
[4] „ 1931, fig. 120-7.
[5] „ 1931, fig. 128-147.
[6] *Ibid.*, 1933 fig. 271-81.
[7] „ fig. 578-89.
[8] „ 1933 fig. 282-4.
[9] „ 1931, fig. 110-119.
[10] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, fig. 162-73.

inp.org.ro

smălțuită, în locul pietrei cioplite și bogat sculptate de la Argeș.

În veacul al XVII-lea, frumusețea ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea-de-Argeș ispitește mai întâiu pe Constantin Șerban-Vodă (Cârnul), care zidește la 1655 biserica Mitropoliei din București [1], pe care însă nu o poate termina; planul acesteia este cel de la Curtea-de-Argeș, cu adausul unui larg pridvor pe stâlpi și arcade; apoi vedem pe Șerban-Vodă Cantacuzino întrebuințând același plan la biserica Mănăstirii Cotroceni [2] (1679); acest frumos monument a suferit multe modificări, dar interiorul lui este relativ bine conservat, afară de părțile superioare și de turlele care au căzut. Croită pe același plan mai găsim biserica mănăstirii Radu-Vodă din București [3] (1615), care a fost adese ori reparată și modificată. Aici, cele douăsprezece coloane interioare din pronaos sânt reduse la patru stâlpi de zidărie; aceiași dispoziție o găsim și la biserica Sf. Gheorghe Nou din București [4], începută în veacul al XVII-lea de către Antonie-Vodă din Popești, însă terminată la 1707. Ea este întru câtva inspirată ca plan și de la biserica Mănăstirii Hurezi (1692) [5].

În veacul al XVIII-lea, acest tip de biserică, cu patru turle este rar: el ni dă cele mai mari și mai încăpătoare monumente din câte le cunoaștem: Nicolae-Vodă Mavrocordat zidește de la 1716 la 1722 Mănăstirea Văcărești [6], de lângă București, ale cării dimensiuni depășesc pe toate câte au fost clădite până atunci. Biserica mănăstirii este monumentală și împodobită cu un mare bielșug de piatră sculptată. Ea urmează planul meșterului Manole, cu pridvorul în plus; naosul avea o turlă înaltă, de peste șase metri diametru, care a căzut; pronaosul, foarte spațios și larg, are o turlă ridicată pe patru coloane monumentale de piatră bogat sculptată, iar pridvorul, răzimat pe opt coloane de piatră, susține alte două turle, așezate la extremitățile lui.

O altă biserică de același tip, inspirată de aproape de aceia de la Văcărești, mai găsim la Mănăstirea Cernica [7]: ea este zidită la 1780 de către călugări, dar este cu mult inferioară, atât ca arhitectură, cât și ca execuție, față de modelul ei de la Văcărești. Pridvorul a fost dărâmat cândva, iar arhitectura exterioară, poate modificată în urmă, se compune din panouri și pilaștri de un gen cu totul străin, amintind formele italienești, răspândite pe atunci în tot Orientul.

Mai toate bisericile din această grupă sânt dintre cele mai importante, atât ca arhitectură cât și dimensiuni; ele sânt în genere biserici domnești și trebuiesc considerate ca fiind cele mai caracteristic românești.

Știm, într'adevăr, că Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș, prototipul lor, nu se asamănă cu niciun alt tip de biserică din alte țeri, ci că este, din contra, un tip original, născut în țara noastră. Dacă forma și dispoziția naosului ei este sârbească, arhitectura exterioară este foarte departe de cea sârbească, cu care nu are nicio asămănare; forma pronaosului este cu totul originală și nu se regăsește nici de departe în vre una din celelalte arhitecturi străine; iar pridvorul pe stâlpi, care poate să fie de origine bizantină și apare în veacul al XVI-lea în arhitectura noastră la bolnița Coziei, la Snagov și la Mitropolia Veche din Târgoviște, capătă în veacurile următoare o înfățișare proprie, care nu se găsește nicăieri în alte țeri.

Compoziția originală a acestor biserici, structura lor îndrăzneață, aspectul impunător și îmbielșugat pe care îl presintă, atât în arhitectura exterioară, cât, și mai ales, în cea interioară, asigură acestor monumente un loc de frunte, de întâietate între toate cele din noul stil de la sfârșitul veacului al XVII-lea și din al XVIII-lea.

În clasificarea bisericilor cu planul în treflă după numărul turlelor se cuvine să mai situăm aici biserica Mănăstirii Snagov (1517) [8], care s'a dovedit, după forma arătată pe tabloul votiv a fi avut la origine patru turle, ca unele din bisericile de la Muntele Athos, din care ea derivă; dintre acestea, două turle mai mici se aflau pe absidiolele altarului, ca la biserica Mihai-Vodă, dispoziție inspirată de la Athos. Dar, cum am mai arătat, acest tip rămâne isolat și fără înrâurire asupra artei noastre monumentale.

h) BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ ȘI CU CLOPOTNIȚA PESTE PRONAOS constituiesc unul din cele două tipuri create în veacul al XVII-lea: ele sânt tipurile lui Mateiu Basarab, rare la început; singurul exemplar ce l-am găsit în acest veac este biserica schitului Cornet (1661) [9], dar în veacul al XVIII-lea găsim exemplare mai numeroase; ele devin foarte răspândite mai ales

[1] *Ibid.*, 1933, fig. 285-91.
[2] „ 1933, fig. 292-314.
[3] „ 1933, fig. 315-7.
[4] „ fig. 570-7.
[5] „ fig. 515-62.
[6] „ fig. 590-637.
[7] „ fig. 640.
[8] *Ibid.*, 1927, fig. 94-110.
[9] „ 1934, fig. 318-28.

inp.org.ro

printre bisericile mari, în special cele de la oraşe, ca Sfântul Ştefan din Bucureşti (1768) [1], Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii (1747) [2], Biserica Domnească din Ocnele Mari (1677-1718) [3], etc. Îl întâlnim câte-odată şi la ctitoriile boiereşti de la ţară, ca la Brădeşti (Dolj) (1751) [4] şi Micşuneştii Mari (Ilfov) (1743) [5] şi chiar une ori la mănăstiri, ca la schitul Balamuci (Ilfov), (1752) [6].

Unele din aceste biserici sânt fără turle pe naos şi numai cu clopotniţa pe pronaos; altele au şi turlă pe naos şi clopotniţă pe pronaos.

Printre bisericile fără turlă pe naos găsim Adormirea Maicii Domnului din Ocnele Mari (1747) [7], biserica din Pătroaia (Dâmboviţa) (1715) [8] şi a Colţei din Bucureşti [9], a cării dată de întemeiere nu ni este cunoscută (circa 1700).

Printre bisericile cu turlă pe naos şi cu clopotniţa pe pronaos, care sânt cele mai numeroase şi cele mai frumoase în veacul al XVIII-lea, găsim Sf. Elefterie din Bucureşti (1747) [10], biserica din Râfov [11], (Prahova), 1742, unde turla de pe naos a căzut, şi în sfârşit cele din Titireciu [12] (1729), Şubeşti [13] (1779), Brădeşti [14], (1751), Buna Vestire din Râmnicul Vâlcii [15] (1746), etc., cu turla şi clopotniţa care, ca şi cele de acelaşi tip, dar dintre bisericile dreptunghiulare, formează una din grupele cele mai caracteristice din stilul nou. Proporţiile înalte şi elegante ale acestor biserici, formele svelte şi supţiri ale turlei şi ale clopotniţei de pe pronaos, care se apropie de forma turlei de pe naos, formează un ansamblu armonios, şi dau acestei grupe un loc aparte, căci ea constituie oareşcum tipul clasic al veacului al XVIII-lea.

Aceste biserici derivate din tipul lui Matei Basarab din veacul al XVII-lea, împreună cu cele cu patru turle, derivate din tipul Meşterului Manole, constituie grupele cele mai însemnate mai numeroase şi mai caracteristice din veacul al XVIII-lea.

Cum am spus mai sus pentru grupele corespunzătoare din familia bisericilor cu planul dreptunghiular, bisericile cu turla pe naos şi cu clopotniţa pe pronaos nu trebuie confundate cu bisericile cu două turle, ca acelea de la schitul Flămânda şi de la Antim, de care se apropie ca aspect prin formele înalte ale turlei şi ale clopotniţei, dar de care se deosebesc prin scara ce duce la clopote şi de care bisericile cu două turle sânt lipsite fiindcă nu au clopotniţă.

ÎN RESUMAT, dacă tipurile de origine străină mai vechi dispar, alte tipuri româneşti se nasc şi le înlocuiesc în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea. Acestea din urmă sânt mai căutate, fiindcă se adaptează mai bine cerinţilor noi, aşa că tipurile lui Matei Basarab şi Meşterului Manole, care se complectează cu un pridvor în faţă, devin adevăratele biserici caracteristice ale noului stil.

La sfârşitul acestui volum am căutat a concentra într'un tablou general evoluţia tuturor tipurilor mai importante ale arhitecturii din Muntenia şi din Oltenia, începând de la origine.

---

[1] *Ibid.*, fig. 830-835.
[2] „ fig. 578-589.
[3] „ fig. 698-712.
[4] „ fig. 670-680.
[5] „ fig. 775-785.
[6] „ fig. 760-774.
[7] „ fig. 862-867.
[8] „ fig. 786-797.
[9] „ fig. 836-854.
[10] „ fig. 718-725 *Bul. Com. Mon. Ist.* 1934 fasc. 81 p. 133.
[11] „ fig. 820 829.
[12] „ fig. 869-882.
[13] „ fig. 713-717.
[14] „ fig. 670-680.
[15] „ fig. 681-689.

inp.org.ro

XIX.

CARACTERE GENERALE.

În veacul al XVIII-lea tipurile de biserici cunoscute anterior își continuă fiecare evoluția, după cum vom vedea din studiul ce urmează, însă niciun tip nou nu se mai ivește.

Printre cele mai adese ori întrebuințate, acele două tipuri din veacul al XVII-lea, adecă tipurile lui Matei Basarab cu clopotnița pe pronaos, ocupă locul de frunte, fiindcă răspund mai bine cerinților practice ale timpului; ele au într'adevăr avantagiul de a întruni în aceiași clădire la un loc cu celelalte elemente și pe acesta nou: clopotnița.

Avantagiul este foarte apreciabil la bisericile de mir, pe când la bisericile mănăstirești problema clopotniței de la biserică nu se pune, fiindcă printre clădirile care încunjoară curtea mănăstirii se găsește întotdeauna și o clopotniță, care de obiceiu este ridicată peste gangul boltit ce servește ca întrare în mănăstire.

Din această causă bisericile mănăstirilor urmează de obiceiu tipurile celelalte fără clopotniță peste pronaos. În genere ele sânt cu planul în trefla cu o turlă, ca la Govora, Surpatele, Sărăcinești, etc., altă dată în mănăstirile mai mari găsim biserici cu două turle, ca la Hurez, Aninoasa, etc.

Nu cunoaștem nici uncas în veacul al XVIII-lea de biserică mănăstirească cu trei turle; acest tip este foarte rar în această epocă. Din contra, bisericile cu patru turle se găsesc la mănăstirile cele mai mari, ca Văcărești și Cernica. La schitul Cornet (1661) și la schitul Balamuci (1751) găsim excepțional câte o biserică cu clopotniță peste pronaos.

CARACTERISTICILE GENERALE ale bisericilor din veacul al XVIII-lea sânt mai întâi: proporțiile de obiceiu mai înalte și mai elegante decât în veacurile precedente; în special turlele au tendința de a deveni mai supțiri și mai svelte; decorația arhitectonică și sculpturală este în genere mai îngrijită și mai bogată, la bisericile mari și la cele orășenești. Fac excepție bisericile mai mici de la sate, care sânt scunde cu bolțile joase și cu arhitectură în genere foarte simplă, însă une ori înviorate de polihromia frescelor exterioare.

O altă caracteristică a monumentelor din veacul al XVIII-lea este îmbrăcămintea lor exterioară din tencuială de var, care le acopere în întregime pe toate. Nu vom mai întâlni jocurile de cărămidă aparentă, ca în veacurile anterioare, nici imitația lor în zugrăveală peste tencuială. La îmbrăcămintea din tencuială se regăsesc în genere profilele cunoscute din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, între care se strecoară și unele forme orientale la arcade.

Câte odată tencuiala exterioară este împodobită cu ornamente din stuc, ca la Fundenii Doamnei, Hurezi, Surpatele, etc. Mai târziu, exteriorul bisericilor este adeseori decorat cu zugrăveli polihrome în frescă și ele, la începutul veacului se mărgenesc la arcadele și bolțile pridvorului, la brâu, la cornișă și câte odată la cadrele ferestrelor, dar mai târziu se întind pe toată suprafața exterioară a bisericilor, ca și în interior.

Un element constant în veacul al XVIII-lea este pridvorul pe stâlpi, pe care l-am întâlnit și în veacul al XVII-lea la unele biserici; la altele, el a fost adăugit în urmă. În veacul al XVIII-lea, el este nelipsit, atât la bisericile mari, cât și până la cele mai mici, afară de foarte rari excepții (Pătroaia, Sf. Ștefan din Hurezi).

Putem împărți nouł stil din veacul al XVIII-lea din punct de vedere al evoluției ca și cele din veacul al XVII-lea în trei epoci, și anume:

1. *Epoca întâia* pornește încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea, în timpul Domniei lui Șerban-Vodă Cantacuzino, circa 1680; ea cuprinde numeroasele și strălucitele monumente datorite Cantacuzinilor și se întinde până după moartea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, care se știe că era înrudit de aproape cu Cantacuzinii. Acest Domn a clădit un număr foarte mare de biserici, de mănăstiri, de palate și conace; toate sânt monumente importante foarte frumos compuse și din bielșug decorate.

2. *Epoca a doua* se întinde după moartea lui Constantin Brâncoveanu (1714), de pe la 1716, adecă de la începutul erei Domnilor fanarioți, până după mijlocul veacului. Ea este caracteri-

inp.org.ro

sată printr'o creştere a bogăţiei ornamentaţiei, în special a zugrăvelilor de pe faţade, care au tendinţa de a se întinde pe toată suprafaţa exterioară a bisericilor; de asemenea se constată o mai mare îndemânare a artiştilor, în special a sculptorilor în piatră, cari decorează cu îmbielşugare ferestrele şi colonadele, de asemenea tâmplele şi mobila din interiorul bisericilor. Printre motivele decorative, cele de origine orientală au tendinţa de a se răspândi tot mai mult; arcurile în acoladă şi în festoane înlocuiesc în genere arcurile în semi-cerc de la începutul veacului.

3. *Epoca a treia* cuprinde ultima parte din veacul al XVIII-lea şi se întinde până la prima treime a veacului al XIX-lea. Aceleaşi forme se repetă şi se cristalisează în formule convenţionale. În această ultimă epocă a noului stil, se clădesc foarte multe biserici, atât la oraşe, cât şi mai ales la sate, unde se formează o adevărată „şcoală" populară, cu breslele ei de meşteri zidari, pietrari, sculptori, iconari, zugravi, etc., cari răspândesc arta lor în toate regiunile ţerii, dar mai ales, se pare, în regiunea de deal şi de munte, unde ele ni s'au păstrat mai bine.

ÎN EPOCA ÎNTÂIA se clădesc multe şi frumoase monumente de tipuri variate, dintre care unele sânt de primă importanţă; ele sânt datorite în bună parte lui Vodă-Constantin Brâncoveanu şi familiei Cantacuzinilor.

Printre bisericile cu planul dreptunghiular fără turle, avem pe cea din Costeşti-Pietreni (1702), apoi avem paraclisul (1694) şi bolniţa mănăstirii Hurezi (Vâlcea) (1697), precum şi schitul Sfinţii Apostoli (1698) din apropierea acestei mănăstiri. Ele au o singură turlă. La mănăstirile Sărăcineşti (1688), Surpatele (1706), Govora (1711), din Vâlcea, avem planul în treflă cu o turlă; de asemenea la schitul Sf. Ştefan (1703) de la Mănăstirea Hurezi, unul din rarele exemplare de biserici din această epocă, fără pridvor. Planul dreptunghiular cu două turle se găseşte numai la Mănăstirea Aninoasa (1677). Planul în treflă cu două turle îl găsim la biserica mare a Mănăstirii Hurezi (1692), cu o dispoziţie particulară a pronaosului.

La biserica mănăstirii Antim (1715) din Bucureşti găsim o altă dispoziţie a planului în treflă cu două turle.

La Vădeni (Gorj) (1700) avem planul dreptunghiular cu clopotniţa peste pronaos; la Colţea din Bucureşti (circa 1700), la Pătroaia (1715) (Dâmboviţa), la Mănăstirea Mamu (1699) (Vâlcea) găsim planul în treflă cu clopotniţă peste pronaos.

Bisericile din această grupă au de-asupra pronaosului o clopotniţă masivă, ca acelea din veacul al XVII-lea (Cornet, Bărbuleţ): aşa sânt clopotniţele de la Pătroaia, de la Vădeni şi de la Mamu. Ele sânt în genere fără turlă pe naos. Abia pe la mijlocul veacului al XVIII-lea vom vedea apărând clopotniţile de biserici înalte pe plan poligonal, care constituiesc una din caracteristicile arhitecturii bisericeşti a noului stil. Biserici cu trei şi patru turle nu cunoaştem în această primă epocă. Aceste monumente au în genere o frumoasă înfăţişare exterioară, cu proporţii elegante, cu o arhitecttură îngrijită şi bine compusă. Unele presintă în faţade formele simple şi compoziţia sobră a bisericilor din veacurile anterioare, ca Hurezii, Surpatele, etc.; altele sânt decorate mai bogat. În mod excepţional în această epocă găsim decoraţii din stucaturi aplicate pe suprafaţa panourilor din faţade, ca la Fundenii Doamnei, sau la brâu (Hurezi) şi la chenarele ferestrelor (Surpatele). Tot atunci se ivesc primele zugrăveli exterioare la arhivoltele arcadelor de la pridvor (Hurezii, Surpatele, etc.).

Forma arcaturilor din faţade este semicercul din veacurile anterioare, însă forma arcurilor de la uşi şi de la ferestre este adese ori în acoladă orientală (Hurezi, Aninoasa, etc.).

Sculptura în piatră iea o mare desvoltare şi este de o bogăţie mereu crescândă; meşteri pietrari, cari par a fi fost străini, Italieni sau Dalmatini, cu nume ce ni sânt cunoscute, execută uşi şi portale bogate. coloane cu capitele de diferite tipuri, când orientale cu stalactite (Hurezi, Dintr'un Lemn) sau cu abac cubic şi cu o coroană de transiţie în foi de acant (Hurezi, Colţea), când cu volute pe colţ (Sinaia), inspirate din Renaşterea italiană, când de formă în gen corintic (Mogoşoaia, Văcăreşti). Fusurile coloanelor sânt, când netede şi puternic galbate (Hurezi), când ieşind dintr'o tulpină de foi de acant (Comana), când canelate vertical sau în spirală, cu o brăţară decorată la partea de jos (pridvorul Mitropoliei Târgovişte, Râmnicul-Sărat).

Ferestrele au în genere chenare profilate, a căror origine trebuie căutată în Moldova, de unde au venit cu meşterii lui Vasile Lupu de la biserica Stelea. Aşa le găsim la Hurezi, la Surpatele, la Biserica Creţulescu din Bucureşti, etc. Câte odată arcurile ferestrelor sânt în festoane de formă orientală (Govora). Mai târziu, chenarele ferestrelor vor fi decorate de jur împrejur cu „rinceau"-uri bogate (Mărcuţa, 1730).

Ferestruicile de la registrul superior al faţadelor, care servesc ca ventilaţii, sânt ori în arcuri cu vârf ca la Hurezi, ori dintr'o piatră pătrată ajurată şi înflorată, ca la Doiceşti (1717).

Interiorul bisericilor este strălucit împodobit.

inp.org.ro

Zugrăveala în frescă e de un efect decorativ tot mai îmbielșugat, cu ornamentație în flori și ramuri armonios colorate; figurile și chipurile sfinților sânt de dimensiuni mai mari decât în veacurile anterioare, dar de o făptură și o expresie mai convențională, în care simțul religios lipsește în genere. Sculptura în lemn a tâmplelor poleite, a jețurilor domnești și a stranelor este de o mare bogăție; icoanele, orfevrăria și argintăria ajung la o frumuseță și o îmbielșugare decorativă neîntrecute.

Zugrăveala interioară se întinde și în pridvorul bisericii, pe bolțile acestuia și până pe întradosurile și arhivoltele arcadelor; din exterior dar, se pare că în această primă epocă numai unele din elementele din fațade erau decorate cu fresce sau cu stucaturi, și anume arcadele pridvorului, brâul orizontal, ca la Hurezi, și câte odată cornișa cu conturul chenarelor ferestrelor, ca la Surpatele și Govora.

ÎN EPOCA A DOUA, bisericile sânt tot atât de numeroase și de variate; găsim planul dreptunghiular la paraclisul Mitropoliei din București (1730) și la acela de la Episcopia Râmnicului (1751). Apoi planul în treflă cu o turlă la Stavropoleos (1724) și la paraclisul Mănăstirii Văcărești, la Brezoaiele, Dâmbovița (1759), etc. Planul cu două turle, care e foarte rar, după cum știm, nu se găsește; cel cu trei turle îl găsim numai la biserica Toți Sfinții din Râmnicul-Vâlcea (1764), cel cu patru turle la Mănăstirea Văcărești (1722). Apoi găsim foarte numeroase biserici cu clopotnița peste pronaos; ele au proporții elegante, cu turlele înalte. Unele au și turlă pe naos și, din causa dimensiunilor asămănătoare a clopotniței de pe pronaos și a turlei de pe naos, aceste biserici se asamănă cu acelea cu două turle. Asemenea exemple avem la Brădești-Bătrâni, Dolj (1751), la Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii (1747). Unele din bisericile cu clopotniță peste pronaos nu au turlă pe naos, ca la Sf. Ștefan din București (1768) și la Râfov-Prahova (1742), dar se găsesc printre acestea și biserici a căror turlă de pe naos a căzut. Astfel sânt bisericile din Micșunești-Mari (1743), Sf. Elefterie (1747), din București, schitul Balamucl (1751). În arhitectură, atât la firidele fațadelor, cât și la arcadele pridvoarelor și la cele interioare dintre naos și pronaos se introduc arcurile în acoladă frântă, de origine turcească și ele înlocuiesc arcurile în semicerc de altă dată sau cele trilobate (Doicești, 1717) sau multilobate (Colțea, circa 1700), care în genere în epoca întâiu erau fără vârf și fără frânturi. Totuși știm că arcurile frânte le-am văzut utilisate la ușile bisericilor încă de prin veacul al XVII-lea (Cotroceni, Căldărușani, Golești, Clocociov) și poate chiar în al XVI-lea (Biserica Valea, Muscel).

Ornamentația în frescă se resimte și ea de înrâurirea orientală: ea devine tot mai exuberantă și se intinde câte odată pe toată suprafața fațadelor exterioare. La Stavropoleos găsim exemplul cel mai bine păstrat al acestui gen de decorație „al fresco". E o strălucită podoabă polihromă de figuri, „de rinceau-uri", de flori, de volute, de frise care urmăresc și acusă liniile arhitectonice, brâul și cornișele, arcurile și timpanele lor, precum și chenarele medalioanelor, în care sânt zugrăvite figuri de sfinți.

Sculptura în piatră a chenarelor de la uși și de la ferestre, cea de la coloanele pridvoarelor și din interiorul bisericilor, capitelele, basele, brățările, canelurile, fusurile, piedestalele coloanelor, balustradele ajurate dintre ele sânt lucrate cu o măiestrie mult mai mare decât în epoca anterioară și de sigur de către meșteri români formați la școala lui Vodă-Brâncoveanu Arta și îndemânarea lor este neîntrecută.

„Rinceau"-rile care ornamentează chenarele ușilor se întrebuințează acum și la chenarele ferestrelor Stavropoleos (1724), Micșunești (1743), Mărcuța (1730).

Ferestruicile care se deschid în fațade, de-asupra brâului, sânt pietre ajurate formând buchete de flori și ramuri, care au cea mai frumoasă înfățișare. Brâul este și el ornamentat cu stucaturi și formează ca o ghirlandă continuă de flori sau de „rinceau"-uri (Văcărești, Stavropoleos, Crețulescu). Balustradele ajurate dintre coloane, care fuseseră utilisate încă de Constantin-Vodă Brâncoveanu la Palatul de la Mogoșoaia și la pridvorul de la Mitropolia din Târgoviște, se întrebuințează acum în mod mai curent; aceste balustrade au dispărut însă astăzi, în bună parte. Le vedem încă la foișorul lui Dionisie de la Mănăstirea Hurezi. La Văcărești, nu se mai găsește nicio urmă a lor, nici la biserica mare, nici la paraclis, însă locul unde ele erau fixate între coloane este visibil și dovedește existența lor la origine. Fusul coloanelor este și el în genere ornamentat, când cu caneluri verticale (Văcărești), care au existat încă din timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzino (Cotroceni, Filipești), când cu caneluri în spirală, decorate cu flori (Stavropoleos), originare și ele din timpul Cantacuzinilor (Râmnicul Sărat, Sinaia, Fundenii Doamnei). La paraclisul Mănăstirii Văcărești, fusul coloanelor de la pridvor este în întregime acoperit cu foi rotunde

inp.org.ro

având înfăţişare de solzi, imitând probabil trunchiul unui palmier.

IN EPOCA A TREIA tipurile şi formele anterioare continuă a servi ca modele, dar nimic nou nu se mai creiază. Bisericile mari, în special cele domneşti, devin tot mai rare. La oraşe, pe lângă frumoasele ctitorii boiereşti se clădesc o sumă de biserici bogate datorite breslelor negustoreşti ajunse la o frumoasă înstărire; ceia ce dovedeşte în această epocă o vădită ridicare a nivelului vieţii obşteşti.

Aceiaşi constatare se poate face şi în ceia ce priveşte viaţa de la sate, unde se ridică un număr tot mai mare de biserici, atât de către boierime, cât şi de către populaţia ţerănească.

Tot atunci se clădesc de către proprietarii moşiilor numeroase şi frumoase conace şi cule, case întărite, cu mai multe caturi şi cu uşi ferecate spre a putea fi apărate; adese ori ele erau încunjurate de curţi mari, închise între ziduri înalte (Preajba).

Din această epocă ni-au rămas mai ales un număr important de biserici răspândite până în satele cele mai îndepărtate, unde pătrunde astfel arta de a zidi şi de a împodobi bisericile. Această şcoală populară are reale calităţi, căci în marea lor majoritate bisericile acestea sânt frumos compuse, armonios proporţionate şi construite după regulele artei: armonia decoraţiunilor lor rustice, ca şi a zugrăvelilor lor naive, fac proba ştiinţii, a îndemnării şi a gustului netăgăduit cu care se pot mândri meşterii cari le-au executat.

Datorită acestei arte populare răspândită în colţurile cele mai îndepărtate ale ţerii, s'au păstrat neatînse până târziu în veacul al XIX lea tradiţiile artistice strămoşeşti, atunci când la oraşe ele erau de mult uitate şi înlocuite cu mode străine.

DEOSEBIRILE FAŢĂ DE VEACURILE ANTERIOARE. Vom examina acum evoluţia ce se constată atât în dispoziţia planurilor şi a structurii bisericilor, cât şi în compoziţia faţadelor şi vom vedea că niciun tip nou de biserică nu se mai adaugă celor opt tipuri cunoscute din veacul al XVII-lea; ba, din contra, după cum am arătat, tipul bizantin în formă de cruce greacă s'a stîns după mijlocul veacului al XVII-lea şi nu mai apare, iar tipul sârbesc, cu structura sa atât de caracteristică, s'a modificat radical şi se renovează complect.

Dintre tipurile moştenite din veacul al XVII-lea, cele mai răspândite în veacul al XVIII-lea sânt cele curat româneşti, create în veacurile anterioare pe pământul ţerii noastre, adecă tipul Episcopiei din Curtea-de-Argeş din timpul Meşterului Manole, tip întemeiat, în veacul al XVI-lea, de către Neagoe Basarab, şi ambele tipuri ale lui Matei Basarab din veacul al XVII-lea, cu clopotniţa pe pronaos. Eliminarea tipurilor de origine străină sau transformarea şi adaptarea lor la noile condiţii locale ale vieţii româneşti din acele vremuri, într'un cuvânt, procesul de selecţionare ce il constatăm, ni dovedeşte mersul mereu ascendent al artei noastre monumentale spre o afirmare mai desăvârşită a caracterului său propriu. Vom vedea că numai în formele decorative se introduc, pe la mijlocul veacului al XVII-lea şi în XVIII-lea, unele motive orientale şi occidentale.

EVOLUŢIA TIPURILOR DE PLAN constă în transformarea progresivă a structurii bisericilor, căci, precum am arătat mai sus, tipurile de plan din veacul al XVIII-lea sânt principial cele moştenite din veacul anterior, fără niciun tip nou. Vom încerca să arătăm aici această evoluţie a planurilor şi a structurii bisericilor, care se pare că-şi are originea în metodele constructive şi în formula arhitecturii moldoveneşti aduse de meşterii lui Vasile Lupu, atunci când ei au zidit biserica Stelea în Târgovişte, la 1645.

Pentru uşurarea acestui studiu, vom împărţi, ca şi până acum, tipurile de biserici în planuri dreptunghiulare, adecă fără abside laterale, şi în planuri în formă de treflă, deci cu abside laterale, iar, pentru a putea urmări mai bine evoluţia lor, le vom lua de la origine şi le vom examina pe rând, urmând ordinea cronologică.

Originea şi evoluţia bisericilor munteneşti cu planul dreptunghiular. Să cercetăm mai întâiu care poate fi originea planului dreptunghiular la bisericile din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea din Muntenia şi din Oltenia. Ştim că în veacurile anterioare el nu a existat la noi în aceleaşi forme. Într'adevăr ruinele arhaice din Turnu-Severin sânt diferite ca sistem de boltire. Bisericile din veacul al XIV-lea de la Nicopol şi Domneasca din Curtea-de-Argeş fac parte din tipul bizantin de la Constantinopol, tip zis „în cruce greacă", şi el foarte diferit de bisericile noastre din veacurile al XVII-lea şi al XVIII lea, tip care de altfel se stinge la noi tocmai în veacul al XVII-lea, şi nu mai apare.

Din veacul al XV-lea nu ni-a rămas nimic, iar în veacul al XVI-lea domneşte exclusiv planul sârbesc în formă de treflă, afară de foarte rare excepţii, cum este biserica din Hârtieşti, al cării tip pare originar din Serbia bizantină.

inp.org.ro

Ar urma ca originea planului dreptunghiular să fie căutată în altă parte.

Mai toate bisericile cu planul dreptunghiular au planul zis „simplu", ceia ce se poate constata din studiul releveurilor lor. Această observație ni-ar dovedi că originea lor nu poate fi căutată nici la Constantinopol, nici în Moldova, unde bisericile sânt toate din tipul planului zis „complex". Urmând teoria d-lui Gabriel Millet, ar trebui să căutăm originea tipului în școlile provinciale bizantine, Serbia, Bulgaria sau chiar Grecia medievală, căci în aceste provincii ale Imperiului bizantin s'au menținut până târziu metodele de construcție vechi, rămase în afară de înrâuririle directe din Constantinopol sau din Salonic și moștenite de la vechile școli din Asia Mică, leagănul arhitecturii creștine. Găsim într'adevăr la Stenimachos (1231) în Tracia o biserică cu planul dreptunghiular și cu clopotnița pe pronaos; de asemenea și la Mesembria, în Bulgaria, unde biserica Sfinții Arhangheli, din veacul al XIV-lea, are același tip de plan. În Serbia, găsim la Cattaro, pe malul Adriaticei, biserici dreptunghiulare cu cupolă, la Cur sumlia, la Beram, la Mileșeva de asemenea. Ar urma deci că planul dreptunghiular ni vine din Balcani. S'ar putea ca și bisericile romanice și gotice din Transilvania să fi avut vre-o înrâurire asupra formației bisericilor noastre cu planul dreptunghiular și cu clopotnița pe pronaos.

În Țara-Românească bisericile cu planul dreptunghiular cele mai vechi se mărginesc la singura biserică Sân Nicoară din Curtea-de-Argeș (circa 1350). Nu vorbim aici de planul arhaic de la ruina din Turnu Severin, care aparține Orientului balcanic medieval. Sân-Nicoară este un tip cu totul aparte, cu un turn înalt peste pronaos, care o apropie oarecum de bisericile medievale occidentale, cu toate că zidăria ei este în genul bizantin. În veacul al XVI-lea, după cum am mai constatat, planul dreptunghiular este foarte excepțional (Hârtiești), căci atunci planul în treflă de tip sârbesc este aproape exclusiv întrebuințat.

În veacul al XVII-lea, planul dreptunghiular începe a fi destul de curent; el are naosul, când pătrat (Bărbuleț), când dreptunghiular (Fundeni, Câmpulung); la colțurile lui se găsesc patru picioare de zidărie formând în plan un pătrat. Peste aceste picioare se razimă patru arcuri, care susțin sau o turlă (Golești) sau o calotă pe pandantivi (Gherghița, Bărbulești). Pronaosul acestor biserici este în genere și el pătrat în plan (Vlădești) sau câte odată dreptunghiular, însă cu latura lungă așezată transversal (Strehaia). La colțurile lui găsim de asemenea patru picioare de zidărie peste care se razimă patru arcuri, între care se încastrează o calotă pe pandantivi (Sf. Împărați din Târgoviște). Această dispoziție, foarte logică, sprijină perfect clopotnița de pe pronaos, care se razimă și pe ziduri și pe cele patru arcuri proprii în picioarele de la colțuri. Sânt totuși asemenea exemple și în casul când pronaosul este fără clopotniță pe el (Sfântul Nicolae din Târgoviște).

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea asistăm la o modificare complectă a structurii acestor biserici.

SISTEMUL MOLDOVENESC AL ARCURILOR PE CONSOLE. Evoluția structurii începe a se manifesta prin micșorarea picioarelor de colț, atât la naos, cât și la pronaos (Bărbuleț, Fundeni-Câmpulung); câte odată aceste picioare sânt încoronate cu niște capitele late și profilate (Vlădești, 1657), Sfinții Împărați-Târgoviște (circa 1650), Fundeni-Câmpulung (circa 1650); apoi picioarele de colț dispar și capitelele profilate rămân atârnate, formând niște console fixate în ziduri la înălțimea nașterii arcurilor; ele suportă de aici înainte singure arcurile și bolțile, chiar turlele, așa cum le vedem la Cojeni-Mironești (1663), în Biserica Doamnei (1683), așa cum sânt și la Stelea (1645).

În veacul al XVIII-lea consolele au înlocuit peste tot picioarele de zidărie din cele patru colțuri. Această tendință generală dovedește că meșterii au devenit mai siguri pe metodele noi de construcție a bolților, că ei capătă tot mai multă experiență și îndrăzneală, până au ajuns la o desăvârșită măiestrie în mânuirea lor. Dovezile ce dăm mai jos arată, credem, destul de lămurit că acest nou mod de construcție a bolților a venit din Moldova.

Într'adevăr consolele au fost în totdeauna mult întrebuințate în arhitectura moldovenească încă de la începutul ei. Ele sânt acolo, când lungi și înguste, încastrate în pereții laterali ai bisericii, fie în naos, fie în pronaos; când pătrate, așezate la colțuri și susținute de colonete de piatră (pronaosul de la Trei Ierarhi și de la Stelea).

În Moldova aceste console sânt totdeauna din piatră cioplită. Aceleași dispoziții le găsim și la unele biserici muntenești din veacul al XVII-lea, cu singura diferență că consolele sânt rare ori din piatră, ca la Biserica Doamnei din București, ci, cele mai de multe ori, din cărămidă; această diferență de material aduce după sine și deosebirile ce constatam în forma acestor console; ele sânt în Muntenia dispuse, când în mai multe etaje, cu ieșituri progresive (Sfinții Apostoli, București,

inp.org.ro

Gherghița), când în formă teșită sau de piramidă cu vârful în jos (Sfântui Nicolae din Târgoviște, Coieni-Mironești), astfel ca să nu se producă o măcinare sau o ruptură a cărămizilor din aceste puncte, cărămida fiind mai puțin resistentă la compresiune și mai ales la forfecare decât piatra.

Dacă apoi comparăm datele cronologice ale bisericilor muntenești Strehaia (1645), Sfântul Nicolae din Târgoviște (circa 1650), Cojeni Mironești (1668), a Doamnei din București (1683), la care se găsesc console supt arcuri, vedem că ele par a fi toate clădite în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, adecă după data când a fost ridicată biserica Stelea din Târgoviște (1645) de către meșterii moldoveni ai lui Vasile Lupu.

S'ar putea deci deduce că pe această cale ni-a venit noua metodă de construcție a bolților prin biserica Stelea, unde găsim într'adevăr, ca în Moldova, atât consolele lungi și înguste de pe pereții laterali din naos, cât și consolele pătrate formând capitele la colțurile pronaosului, unde sânt susținute de colonete de piatră întocmai ca la bolțile bisericilor moldovenești. Se mai găsesc la Stelea și console la bolțile pridvorului.

SISTEMUL BIZANTIN AL BOLȚILOR ÎN „ENCORBELLEMENT", FORMÂND O CONSOLĂ CONTINUĂ DE-A LUNGUL ZIDURILOR.

O altă particularitate a bolților din bisericile muntenești în genere, și în special a celor din a doua jumătate a veacului al XVII-lea și din întreg veacul al XVIII-lea, adecă tocmai a acelor biserici care constituiesc „noul stil", este o ieșitură a nașterii bolților în afară de linia verticală a zidului pe care ele se sprijină. Această ieșitură e de vre-o cinsprezece centimetri în general, deci cât permite zidăria lucrată din cărămidă. Acest „porte à faux" se întinde ca o consolă continuă de-a lungul zidului.

Dacă examinăm releveurile bisericilor din veacurile anterioare, vedem că la bisericile bizantine din veacul al XIV-lea, Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș și cea din Nicopol, linia nașterii bolților este decorată cu un profil orizontal scos în afară însă, fără ca bolta să fie în „porte à faux".

În veacul al XVI-lea, această linie orizontală se menține la unele biserici, însă își schimbă forma; într'adevăr, ea nu mai este un simplu profil decorativ, ci devine un element constructiv; e o ieșitură în „porte à faux", formând ca o consolă continuă, pe tot perimetrul interior al pereților; acest procedeu îl găsim nu numai la Căluiul și la Mărcuța, care urmează structura bizantină, dar și la Valea, unde planul are structura sârbească (a se observa totuși că aici arcurile laterale interioare au dispărut spre altar, dar că se mențin în spre Apus). Această biserică a suferit probabil o transformare care datează din vremea când i s'a adăugit pridvorul. Aceiași linie orizontală o găsim la Mihai-Vodă, unde ea este profilată, la Domneasca din Târgoviște și în genere, de aici înainte, la toate bisericile din veacul al XVII-lea, chiar și la acelea care presintă încă reminescențe sârbești în planul și în structura lor. Procedeul „porte à faux"-ului sau a consolei continue la bolți are avantagiul de a micșora distanța între punctele de razim ale bolților și în consecință de a înlesni construcția lor; într'adevăr este știut că greutățile de construcție ale bolților cresc mult în raport cu deschiderea lor, deci cu lărgimea lor, din causa împingerilor laterale ce ele exercită asupra zidurilor.

În epoca de transiție a veacului al XVII-lea găsim procedeul consolei continue întrebuințat în mod intermitent. La unele biserici, ca Arnota, Polovraci, Topolnița, Călinești, nu-l găsim; în a doua jumătate a veacului excepțiile acestea devin mai rare (Doamnei, Clocociov); la alte biserici, numeroase, găsim tot mai mult utilisată consola continuă, mai ales în a doua jumătate a veacului (Sf. Împărați Târgoviște, Fundeni Câmpulung, Coieni-Mironești, Filipeștii-de-Pădure, Cotroceni). La Plătărești, la Sfinții Împărați din Târgoviște și Căldărușani găsim chiar două rânduri de asemenea console continue la două nivele diferite, una la nașterea arcurilor și alta mai jos, cam la nivelul brâului exterior.

Din examinarea releveurilor să mai poate face o constatare, foarte interesantă. La bisericile care urmează planul sârbesc, Cozia, Brădet, Dealu, Episcopia din Curtea-de-Argeș, bolnița Coziei, etc., nu există nici profil, nici ieșitură în „porte à faux" la nașterea arcurilor și a bolților, cum nu există nici trăgători orizontali de lemn, afară de excepții, pe când acești trăgători sânt obișnuiți și nelipsiți la bisericile de tip bizantin, ca și la toate bisericile românești în genere.

Bisericile sârbești din grupa Crușevaț, Calenici, din Valea Moravei, care, prin intermediul Vodiței și a Coziei, ni-au dat planul sârbesc, nu au nici ele nici profil, nici „porte à faux" la nașterea bolților; pe cât se poate judeca, nu par a avea nici trăgători de lemn aparenți. Principiul constructiv este aici altul. El a fost constatat de către d. G. Boșcovici, care scrie d-lui Gabriel Millet: „Linia zidurilor și a pilaștrilor nu este verticală, ci puțin înclinată spre centru, așa că diametrul

inp.org.ro

cupolei se găsește astfel redus" *(Mélanges Iorga,* pp. 846-8). Această înclinare a zidurilor de la naos s'a găsit și la Cozia în timpul lucrărilor de restaurare, când s'au putut măsura exact unele cote de la părțile superioare ale bisericii.

Se pot deosebi astfel în mod destul de lămurit cele două tendințe corespunzătoare celor două școli principale care au contribuit la formația arhitecturii românești în Muntenia și în Oltenia: școala bizantină și școala sârbească. Este interesant de constatat că, dacă tipul de biserică bizantină în formă de cruce dispare cel d'intâiu în Țara-Românească, în veacul al XVII-lea, totuși metodele de construcție bizantină dăinuiesc și învîng pe cele sârbești. Ele se adaptează mai întâiu la structura bisericilor din vechiul stil al veacului al XVI-lea, dar numai parțial, din causa tradiției sârbești, încă puternică pe atunci. Ele se adaptează mai complect la bisericile din noul stil din veacul al XVIII-lea, când ele se combină cu metoda constructivă a școlii moldovenești, deci cu arcurile pe console, spre a forma noua structură a bisericilor noului stil românesc.

ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA BISERICILOR MUNTENEȘTI CU PLANUL ÎN TREFLĂ. Originea acestui tip de plan ni este bine cunoscut. El ni vine de la școala sârbească din Valea Moravei, care ni dă în veacul al XIV-lea bisericile de la Vodița și de la Cozia. În veacul al XVI-lea, el este întrebuințat în Țara-Românească în mod aproape exclusiv în vechiul stil românesc, în care numai planul este cel sârbesc, iar structura și arhitectura exterioară devin curând românești. După un timp, și planul începe a pierde caracterul sârbesc. Într'adevăr, pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, unele biserici, după cum am mai arătat, au altă formă de plan; așa sânt bisericile de la Căluiu și de la Mărcuța, în care nu se găsesc nici cele patru picioare verticale de supt turlă, nici arcadele oarbe interioare care flanchează arcurile mari ce susțin turla.

În veacul al XVII-lea, cele patru picioare interioare tind a se micșora (Călinești, Gura Motrului), până dispar cu totul în veacul al XVIII-lea, lăsând locul sistemului moldovenesc de arcuri pe console, care se generalisează.

Pe la începutul veacului al XVIII-lea o să putem constata la unele biserici cu planul în treflă o înrâurire trecătoare a Renașterii italiene, și anume în unele forme din interiorul bisericilor zidite de Spătarul Mihail Cantacuzino: Colțea, Sinaia, Fundeni Doamnei și Mănăstirea din Râmnicul-Sărat. Aici consolele de supt turla naosului au forme de capitele clasice, cu profile dorice; de-asupra acestor capitele se găsesc și „cartușe", a căror origine uu poate fi dubioasă (Colțea). Se mai găsesc la Sinaia și la Râmnicu-Sărat coloane și arcade de inspirație venețiană. În genere înrâurirea artei italiene venită prin Veneția pare a se datori Cantacuzinilor; ea este mai simțită în timpul Domniei lui Vodă-Brâncoveanu, care înfrumusețează palatele lui cu o „loggia", ca la palatele din Veneția, și cu motive de sculptură, din care unele sânt de aproape inspirate din Renașterea italiană.

În resuma, transformările arătate mai sus sânt desăvârșite la începutul veacului al XVIII-lea, când nu se mai găsesc în interiorul bisericilor cele patru picioare verticale de zidărie, nici la naos, nici la pronaos; aceste reminiscențe ale vechii structuri sârbești au dispărut complect, iar arcurile bolților, care până atunci se sprijiniau pe aceste picioare, sânt de aici înainte proptite în console, care le înlocuiesc peste tot.

Astfel, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, se încheie această evoluție a sistemului de bolți, datorită metodei moldovenești a arcurilor pe console, aduse în Țara-Românească de către meșteri cari au zidit biserica Stelea din Târgoviște. Aceste arcuri pe console, combinate cu „porte à faux"ul continuu de la nașterea bolților și cu trăgătorii de lemn de la arcuri, constituiesc structura bisericilor românești din stilul nou. E o adevărată renovare a sistemului constructiv.

TRANSFORMĂRILE SUCCESIVE ALE NAOSULUI ALE PRONAOSULUI ȘI ALE PRIDVORULUI. *Naosul*, după cum am arătat, la bisericile cu abside laterale, trece progresiv dela structura veche sârbească la alta, în care pereții laterali sânt drepți și netezi, iar arcurile și bolțile se razimă pe console, în loc de a se sprijini pe picioare verticale de zidărie; o consecință a acestei schimbări este introducerea coardelor orizontale de lemn de la nașterea arcurilor care nu se întrebuințau în structura sârbească veche (Cozia, Dealu, Episcopala din Argeș) însă care se găsesc în structura bizantină (Domnească din Argeș) și în cea atonică (Snagov); le regăsim apoi la mai toate bisericile din stilul vechiu în veacul al XVI-lea, afară de Brădetu, fiindcă acest monument este mai apropiat de structura sârbească; le regăsim chiar la bolnița Coziei, la arcul din spre Apus al naosului, cu toate că și această biserică, atât prin planul său, cât și prin proporțiile sale, este foarte aproape ca structură de școala sârbească.

inp.org.ro

La unele din bisericile stilului vechiu, coardele nu se mai văd, însă se poate presupune că, în aceste casuri, ele au fost rătezate cu ocasia vreunei refaceri şi că urmele lor s'ar regăsi, dacă s'ar face cercetările necesare. Sistemul coardelor de lemn de la naşterea arcurilor se generalisează deci încă din veacul al XVI-lea, şi această evoluţie continuă şi coincide în prima jumătate a veacului al XVI-lea cu închegarea vechiului stil (1540-50). În veacul al XVII-lea, am putut constata că forma naosului nu se schimbă decât prea încet la bisericile cu planul în treflă, întru cât structura sârbească se găseşte până la 1664 în Cornet. Traveele secundare din spre Răsărit şi din spre Apus, care ştim că sânt caracteristice structurii sârbeşti la naos, tind să dispară, fiindcă picioarele de zidărie, care constituie punctele de razim ale cupolei sau ale turlei, au şi ele tendinţa de a se micşora, până dispar. Această nouă conformaţie se distinge foarte limpede la biserica Mănăstirii Gura-Motrului (1653), care, printre bisericile din veacul al XVII-lea, este aceia ce se apropie mai mult de conformaţia celor din veacul al XVIII-lea, fiindcă cele patru picioare de zid de supt turlă sânt aici abia visibile, iar, mai târziu, în veacul al XVIII-lea, ele au dispărut, rămânând numai consolele. Mai găsim şi casuri în care dispoziţia naosului este mai originală, ca la Titireciu lângă Ocnele Mari, ctitorie a Spătarului Mihail Cantacuzino, unde vedem în partea din spre Apus a naosului o cupolă mică pe pandantivi, care presintă cea mai frumoasă înfăţişare; după cum am arătat mai sus, se poate ca această formă să nu fie de la origine, ci să fi fost suprimate cândva arcadele intermediare dintre naos şi pronaos.

La bisericile cu planul dreptunghiular, conformaţia naosului urmează aceiaşi evoluţie; îngroşarea zidului, care se vede în colţurile naosului supt arcurile turlei sau ale cupolei, la Goleşti (1646), la Bărbuleţ, la Sf. Împăraţi din Târgovişte (circa 1650), la Vlădeşti (1657), la Fundenii din Câmpulung, dispare, şi rămân consolele care susţin arcurile, ca la Coieni-Mironeşti (1658), la a Doamnei (1683) şi la Sf. Nicolae din Târgovişte (circa 1650).

Pronaosul are aceleaşi tendinţe în evoluţia sa. Fie el mic dreptunghiular şi aşezat în lăţime, fie el pătrat, îl vedem, când cu masive picioare de zidărie la colţurile lui (Clocociov, 1645), Vlădeşti, 1653), Bărbuleţ, Goleşti, 1646), Cornet, 1661), când cu arcurile răzimate pe console, care înlocuiesc acele picioare de la colţuri (Arnota, Gura-Motrului, 1653, Sf. Nicolae din Târgovişte, circa 1650, a Doamnei 1683, Cojeni-Mironeşti, 1668), Filipeştii-de Pădure, (1688). În veacul al XVIII-lea, sistemul arcurilor pe console se răspândeşte şi se întrebuinţează în mod aproape exclusiv.

Pronaosul cu două calote, ca şi cel cu două turle, devine tot mai rar (Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlci), şi, chiar când el este dreptunghiular în plan, are de obiceiu o singură cupolă în ax, proptită între patru arcuri pe console, din care cele două laterale sânt foarte largi şi se întind până la pereţii exteriori laterali (Fedeleşoiu, 1700), Govora, 1711), Săităica, 1809).

Pronaosul supralărgit după modelul bisericii episcopale din Curtea-de-Argeş nu se modifică decât în detaliile lui, iar bolţile lui rămân aceleaşi, în veacul al XVIII-lea, ca şi în cele anterioare, numai că bolţile sferice pe pandantivi iau locul celor în „arc de cloître" la colţuriie din Apus ale pronaosului.

Absida altarului păstrează forma sa tradiţională semicirculară în interior şi poligonală în exterior; rare ori ea este boltită cu o calotă pe pandantivi, răzimată pe arcuri (Doamnei, Ludeşti); proscomidia şi diaconicomul tind a deveni mai spaţioase, însă absidiolele laterale sânt foarte rare şi, după cele de la biserica mare din Hurezi, ele nu se mai ivesc (la Cernica sânt adăugite în urmă).

Absidele laterale formează în genere spre interior un semicerc perfect; se găsesc însă casuri când ele sânt mai adânci (Căldăruşani) şi alte casuri când sânt puţin adânci şi au formă de segmente (Ciutura, Plătăreşti, paraclisul Mănăstirii Văcăreşti, Cornet, Sinaia şi în special la Turbaţi, care rămâne un tip isolat.

Pridvorul nu se schimbă mult în veacul al XVIII-lea; întrebuinţarea lui se generalisează foarte mult, şi bisericile fără pridvor devin foarte rare (Pătroaia, Sf. Ştefan de la Hurezi).

El are tendinţa de a se lărgi şi a se adânci. La bisericile mai mici bolta este o calotă centrală între două arcuri largi, două adevărate bolţi cilindrice, care se întind până în pereţii laterali; altă dată calota centrală este proptită în lături între două semi-calote mai joase (Cozia) sau între două bolţi în „arc de cloître" (Măldăreşti).

Când bisericile sânt mai mari, găsim mai multe calote sferice înalte despărţite prin arcuri transversale largi, menţinute prin coarde de lemn orizontale, aşezate la naşterea arcurilor (Hurezi, Văcăreşti); sânt câte-odată şi câte două coarde alăturate, atunci când arcurile sânt mai largi.

Arcadele şi stâlpii pridvoarelor sânt mai variate decât în veacul anterior. Arcadele sânt, când în

inp.org.ro

semicerc (Govora), când în trilob (Doicești), când în polilob (Colțea) sau în festoane (Cerneți, Scăuieni (Argeș) sau în acolade frânte (Stavropoleos). Ele au traseuri destul de variate. Acoladele și festoanele sânt de sigur inspirate din arhitectura musulmană, iar trilobele, mai ales cele cu vârf, din arhitectura venețiană. Stâlpii pridvoarelor sânt iarăși de diferite forme; une ori din piatră cioplită, când arhitectura e mai bogată, alte ori de cărămidă tencuită, la bisericile mai simple.

Stâlpii din veacul al XVIII-lea sânt în totdeauna de secțiune circulară, și nu mai găsim, ca în veacul al XVII-lea, stâlpi de secțiune octogonală, nici din cărămidă, ca la Arnota, Domnească din Târgoviște sau Flămânda, nici în piatră, ca la Cotroceni sau Biserica Doamnei și Mănăstirea Hurezi. Stâlpii de piatră sânt adese ori canelați, fie vertical (Văcărești, Hurezi), fie în spirală (Râmnicul-Sărat, Sinaia), fie cu brățări decorate cu sculptură (Comana, Văcărești, Balamuci); în veacul al XVIII-lea, stâlpii sânt adese ori ridicați pe piedestale, care sânt și ele câte odată decorate cu rosete bogate și despărțite prin balustrade de piatră ajurate (Stavropoleos, Antim, Văcărești, etc.).

Capitelele și basele stâlpilor sânt foarte variate, și vom căuta la studiul detaliilor să le analisăm mai de aproape.

Arcadele pe stâlpii cari despart naosul de pronaos păstrează în veacul al XVIII-lea aceiași dispoziție ca în al XVII-lea, și întrebuințarea lor este constantă, căci nu se mai întâlnesc biserici în care naosul și pronaosul să fie despărțite printr'un părete plin, găurit printr'o simplă ușă, ca la bisericile mai vechi.

Se poate repeta pentru aceste elemente interioare ceia ce am spus mai sus pentru arcadele exterioare și stâlpii pridvoarelor.

Se mai poate observa, că la bisericile mai mici, cele două arcade laterale despărțitoare din interiorul bisericii sânt legate printr'o balustradă (Târgul Hurezi), astfel că trecerea se face numai prin arcada de la mijloc. La bisericile mai mari se poate trece prin tustrele arcadele (Colțea, Văcărești, etc.).

Acești stâlpi sânt adese ori, în veacul al XVIII-lea, ridicați pe piedestale (Văcărești, Colțea), după exemplul din arhitectura Renașterii italiene, pe când, în veacul precedent, ei erau în genere așezați de-a dreptul pe pardoseala bisericii (Filipești, Măgureni, Hurezi), cum erau, în al XVI-lea veac, și coloanele din pronaosul bisericii episcopale din Curtea-de-Argeș.

În unele casuri, proporția și decorația acestor stâlpi și arcade sânt de o rară frumuseță, cum este, de exemplu, la Mănăstirea din Râmnicul-Sărat, unde coloanele de piatră sânt elegante și grațioase, iar arcadele care le încoronează au o formă în acoladă înaltă, cu vârf foarte frumos desemnată, amintind arhitectura venețiană.

La biserica schitului Balamuci proporția stâlpilor este mai scundă, dar tot atât de frumoasă ca la Râmnicul-Sărat, ca, de altfel, și sculptura în piatră.

EVOLUȚIA ARHITECTURII EXTERIOARE, în liniile sale generale, reiese din descrierile de mai sus. Vom reveni asupra ei la paragraful plasticei monumentale și la acela al plasticei decorative, unde vom încerca să determinăm raporturile sale cu arhitectura epocilor anterioare; mai departe, la paragraful detaliilor, vom analisa fiecare element arhitectural și decorativ, spre a le compara cu cele corespunzătoare din veacurile precedente.

MATERIALE ȘI PROCEDEE DE CONSTRUCȚIE. În veacul al XVIII-lea, nu se mai ivesc nici materiale noi, nici procedee de construcție noi, ci cele anterioare, pe care le cunoaștem, se selecționează, se perfecționează și se unifică.

Importante îmbunătățiri de ordin tehnic, pe care le vom analisa mai jos, se introduc în construcție.

Cărămida este tot materialul de basă, ca și în veacurile anterioare. Ea este de diferite calități, după regiuni, dar niciodată ea nu mai este presată, fețuită și cu muchile regulate, cum a fost în veacul al XVI-lea și în o parte din al XVII-lea, ci ea este întotdeauna acoperită cu o tencuială de var, care urmărește formele cărămizilor și se modelează după profilele cunoscute, dar nu diferă mult de acele ce, în veacul al XVI-lea, resultau din forma cărămizilor presate: concave sau convexe, în „talon" sau în „doucine", în semicerc sau cu vârf ascuțit. Singura deosebire este, cum am spus, că aceste profile sânt îmbrăcate cu tencuială. Se găsesc totuși și câteva forme noi, specifice noului stil, atât la profile, cât și la forma arcaturilor din fațade. Astfel găsim cărămizi scoase în relief, care, în loc de a fi în formă de semicerc, pentru a alcătui cunoscutele arcaturi din fațade, de origine armenească și imitate, de la Dealu, presintă un vârf, care dă loc la o muche; astfel, în locul „torului" obișnuit, resultă două planuri opuse, din care unul este în genere în umbră, pe când celalt este în lumină; acest gen de cărămidă l-am găsit la bolnița Mănăstirii Hurezi și la biserica Crețulescu din București, în registrul superior.

Arcaturile din fațade, în loc de a fi în mod

inp.org.ro

constant în formă de semicerc ca în veacul al XVII-lea; au adesea ori forma unei acolade frânte; câte odată aceste arcaturi se sprijină pe colonete angajate în zid, ca la Balamuci sau Stavropoleos; în acest din urmă exemplu coloneta are şi un capitel din foi de acant; altă dată arcaturile au o formă festonată mai complicată, ca la Scăueni. Aceste noi forme de arcaturi sânt inspirate din arta persană sau turcească.

Piatra cioplită şi sculptată se întrebuinţează mai mult ca în veacul al XVII-lea, mai ales la bisericile importante, dar chiar une ori şi la biserici mai simple şi mai mici din sate, când ele se găsesse în regiunile unde piatra este mai la indemână.

Sculptura devine tot mai bogată: dacă în prima epocă a veacului ea este cam stângace încă şi cu relieful încă insuficient modelat (Hurezi, Râmnicul-Sărat, Colţea) şi probabil executată de meşteri străini, poate aduşi din Italia sau din Dalmaţia de către Mihail Cantacuzino sau Constantin Brâncoveanu, în a doua epocă a veacului al XVIII-lea ea este executată admirabil, cu multă artă şi îndemânare de către adevăraţi artişti de sigur Români crescuţi la şcoala lui Vodă-Brâncoveanu; în epoca a treia, se mai găsesc mulţi meşteri pietrari şi sculptori buni; în genere, ei se mulţămesc să repete motivele şi formele cunoscute, fără a şti să li mai dea un caracter personal.

Teracota smălţuită, care se utilisa adese ori în veacurile anterioare, pare că nu s'a mai întrebuinţat de loc în veacul al XVIII-lea.

Zugrăveala „al fresco" a faţadelor pare să fi fost mult răspândită mai ales de la 1720 incoace; dar gingăşia acestui procedeu, puţin potrivit cu clima noastră aspră, a fost de sigur causa pentru care prea puţine biserici zugrăvite au putut păstra până astăzi podoaba lor fără ca ea să fi fost în parte alterată sau chiar nimicită, fie de intemperii, fie, mai ales, de mâna oamenilor neînţelegători.

Dacă privim procedeele constructive dintr'un punct de vedere mai general, putem să constatăm în construcţia bisericilor din veacul al XVIII-lea un progres real faţă de epocile anterioare, căci executarea bolţilor fără picioare de zidărie care să li poată primi direct greutatea şi sprijinirea lor numai în simple console, este de sigur o problemă mai grea şi care cere mai multă ştiinţă şi mai multă experienţă din partea meşterilor.

Din punctul de vedere decorativ, trebuie însă să recunoaştem că tencuiala exterioară din veacul al XVIII-lea, complectată cu imbrăcămintea zugrăvelilor „al fresco", oricare ar fi frumuseţa şi farmecul incontestabil al acestora, nu represintă un progres faţă de procedeele anterioare, nici din punctul de vedere al calităţii materialului şi deci nici din punctul de vedere al duratei sale. Într'adevăr, pe când monumentele din veacul al XVI-lea, în stilul vechiu, în simplicitatea lor severă, şi mai ales cele şi mai vechi, din veacul al XIV-lea, intrebuinţau în arhitectura lor exterioară piatră şi cărămidă presată aproape indestructibilă şi în cele mai multe casuri fără vre-un artificiu care să le ascundă supt o îmbrăcăminte de calitate iuferioară, cum este tencuiala de var, insuficientă faţă de clima ţerii noastre, din contra monumentele diu veacul al XVIII-lea sânt îmbrăcate adesea ori în mod admirabil, însă într'o haină de o fragilitate extremă, care este expusă să dispară într'un timp relativ scurt, după cum ni dovedeşte starea de astăzi a multora din ele.

Într'adevăr, dacă plecăm de la origine, prototipurile ca Biserica Domnească din Curtea-de-Argeş, Sân-Nicoară şi Nicopol sânt executate din materiale aproape inalterabile; cărămida este perfect fabricată; ea, ca şi piatra, rămân visibile în exterior şi rostuiala este aşa de bine făcută încât apa se scurge de pe suprafaţa faţadelor, fără a putea produce vre-o stricăciune; de aceia vedem şi astăzi arhitectura acestor monumente, atât de veche, rămasă aşa cum era la inceput, iar stricăciunile, datorite sau războaielor sau focului sau nepriceperii oamenilor, când se produc, se pot repara mai uşor, reconstituirea acestor monumente se poate, une ori, face numai din găsirea unor elemente răzleţe găsite în pământ sau în zidărie; o piatră sau o cărămidă măcinată se poate uşor înlocui cu alta nouă executată la fel.

La biserica Mănăstirii Cozia, materialul faţadelor se compune tot din cărămidă aparentă bine presată şi piatră cioplită şi sculptată, a căror dispoziţie, frumos ordonanţată cu ornamente de teracotă, produce cel mai fericit efect decorativ. Aici, în spaţiile intermediare se găseşte o tencuială de var, întărită cu pietriş mărunt, intinsă în suprafeţe verticale, fără niciun relief astfel că apa ploilor se scurge răpede fără a fi oprită de vre-un profil; dar se mai poate ca aceste suprafeţe tencuite să nu fi fost astfel la origine, ci să fi fost de piatră brută rostuită ca la Domneasca din Curtea-de-Argeş. Avem deci şi aici materiale şi procedee durabile, estetice şi perfect adaptate cu clima.

Mai târziu, în veacul al XVI-lea, la inceputul

inp.org.ro

acestuia, avem câteva rari biserici din piatră cioplită și frumos decorată, ca biserica Mănăstirii Dealului și ca biserica Episcopiei din Curtea-de-Argeș unde piatra cioplită este lucrată în mod admirabil de către meșteri veniți probabil din Armenia.

Apoi, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, monumentele din „vechiul stil", cu toată simplicitatea ce o presintă arhitectura lor, sânt totuși lucrate cu cărămizi presate aparente de o perfectă calitate, așezate în mod rațional și în același timp cu o preocupare estetică ce asigură acestor monumente un loc de cinste în istoria arhitecturii noastre; între cărămizile aparente ale fațadelor din „stilul vechiu" se găsesc și suprafețe tencuite, în planuri verticale, mărgenite și împărțite în dreptunghiuri de suprafață mică, fără profile care să poată împiedeca scurgerea apelor; rostuiala cărămizilor aparente este și ea rațional și estetic executată.

Acest nou procedeu al vechiului stil constituie prin urmare o scădere față de monumentele mai vechi, dar aceasta s'ar putea explica și justifica prin slabele mijloace materiale ale unei epoci de sărăcie, care este confirmată și de dimensiunile, în genere foarte mici ale bisericilor din „stilul vechiu", mult mai mici, decât majoritatea bisericilor din epocile anterioare ca și a celor posterioare.

În veacul al XVII-lea, constatăm o nouă scădere în calitatea procedeelor utilisate în arhitectura exterioară, căci cărămida aparentă, care constituia elementul trainic al vechiului stil, prin perfecta lui fabricație și temeinica lui întrebuințare, dispare la rândul său, rămânând tencuiala de var aplicată pe toată suprafața exterioară.

Această suprafață este adese ori întreruptă cu profile orizontale, brâuri, ciubuce în relief, etc., toate tencuite și prin urmare expuse la stricăciuni. Ele constituiesc tot atâtea piedeci în drumul apelor de ploi, care le atacă și cu încetul prin înghețul și desghețul alternativ din zilele de iarnă le fărâmițează și le distrug.

În veacul al XVIII-lea, după cum am arătat mai sus, procedeele nu se schimbă, însă prin fragilitatea zugrăvelilor ce împodobesc suprafața tencuielilor exterioare se adaugă încă un element de instabilitate, mult mai grav, peste celelalte arătate mai sus.

Într'adevăr, o tencuială de var în clima noastră aspră, este instabilă prin definiție, iar reparațiunile periodice pe care ea le pretinde îi denaturează caracterul, alterând forma profilelor; când însă peste tencuială se mai găsește și o zugrăveală, aceasta din urmă este fatal destinată să dispară într'un timp relativ scurt, chiar când este de calitate bună, pentru că desele reparații cerute de tencuială o distrug, iar reparația unei astfel de zugrăveli este atât de gingașă, încât se poate spune că este imposibilă, afară de casuri excepționale, când ea este făcută de un artist competent, cas de sigur rar în practica de toate zilele.

Trebuie să mai observăm că zugrăvelile exterioare de care este vorba sânt executate la inceput cu procedeul zis „al fresco", care, când este bine făcut, poate avea o durată mare: unele biserici din Bucovina, cum sânt Sucevița, Moldovița, Voroneț, au păstrat până astăzi frescele lor din veacul al XVI-lea și ele sânt bine conservate, cu toate că clima Bucovinei este sensibil mai aspră decât a Munteniei și a Olteniei.

Aceste câteva casuri par a fi însă o excepțiune, căci în multe alte casuri frescele din Bucovina și Nordul Moldovei sânt astăzi în genere mai toate șterse sau acoperite cu tencuială sau zugrăveli noi, ca și în Muntenia și Oltenia. Aceste zugrăveli noi, care reproduc în genere pe cele ce acopăr, reîmprospătându-li colorile, nu mai sânt executate „al fresco", ci sânt zugrăveli simple, care nu pot resista timpului: singurul lor merit este că ele acopăr și feresc întru câtva frescele vechi, acolo unde mai este ceva de păstrat.

Comparația ce am făcut-o mai sus între unele zugrăveli „al fresco" din Bucovina cu cele din Muntenia și din Oltenia se poate generalisa și întinde la toată arhitectura acestor țeri, căci din această comparație se degajează un învățământ folositor.

Dacă analisăm elementele arhitecturii din epoca lui Ștefan-cel-Mare, cea mai importantă, din toate punctele de vedere, în Moldova, vedem că bisericile sânt clădite din piatră și cărămidă; piatra este rațional utilisată; pietrele sânt mari și resistente la soclu și în părțile mai expuse; cele mai mici formează umplutură și sânt încadrate între bucățile mai mari; cărămida este de bună calitate: cea din fațadă, care rămâne aparentă, este presată, câte odată smălțuită; alte elemente decorative din cărămidă smălțuită în formă, de discuri, colțuri, butoni, etc., servesc la împodobirea fațadelor.

Toate aceste materiale sânt foarte resistente, aproape inalterabile, de o calitate și formă potrivită cu locul și funcțiunea ce fiecare o are de îndeplinit; părțile mai expuse, ca muchile, copertinele, la contraforturi, părțile principale ale

inp.org.ro

turlelor, soclul, etc., sânt din pietre masive; puținele părți tencuite sânt totdeauna ferite în câmpul retras al firidelor și adăpostite de chenare în relief.

Iată o arhitectură rațională, o adevărată arhitectură în care fiecare element este potrivit cu destinația sa; iată o tehnică pe atât de perfectă, pe cât cea din Muntenia și din Oltenia este superficială și insuficientă în majoritatea casurilor, afară de veacurile XIV-XVI.

Astfel se explică faptul că mai toate bisericile lui Ștefan-cel-Mare, cari au fost clădite la sfârșitul veacului al XV-lea și cari sânt prin urmare cu mult mai vechi decât cea mai mare parte a bisericilor din Muntenia și din Oltenia se găsesc astăzi într'o stare de conservare mult mai bună decât acestea din urmă.

Cu cât va trece timpul cu atât această deosebire de conservare se va mări, căci tehnica arhitecturii lui Ștefan-cel-Mare asigură pentru multă vreme încă monumentelor din această epocă, ca și celor din veacul al XIV-lea și al XVI-lea din Muntenia și din Oltenia, caracterul lor inițial, pe când acela al monumentelor mai noi, atât în Moldova, cât și în Muntenia, este destinat a fi mereu alterat prin reparațiunile succesive cerute de tencuielile exterioare. Ar resulta din cele de mai sus că, în linia sa generală, arhitectura țerilor române, mai ales cea din Moldova, nu progresează în timp, cum s'ar părea natural. Causa acestei evoluțiuni s'ar putea căuta în faptul că în primele veacuri arta noastră urmează tradițiunile artei bizantine, ale unei arte superioare, care, împreună cu cea romanico-gotică în Occident și cu cea arabă în Orient, sânt cele mai strălucite din tot evul mediu. În urmă, după căderea imperiului bizantin supt jugul Turcilor, această tradițiune slăbește, dar se manifestă atunci în țerile noastre o înrâurire sârbească și armenească, inspirate indirect tot din Bizanț. Mai târziu dispar și aceste înrâuriri și arhitectura noastră nu se mai poate bizui decât pe propriile sale puteri, în timpuri neprielnice de războaie și de nesiguranță, care au redus și mai mult în țerile române mijloacele materiale și condițiunile locale ce pot ajuta la înflorirea artelor.

PLASTICA MONUMENTALĂ este caracterisată în veacul al XVIII-lea prin proporția în genere mai înaltă și mai elegantă a bisericilor față cu veacul al XVII-lea; de asemenea și prin înfățișarea mai bogată și mai vie a monumentelor, datorită decorațiunii lor exterioare: atât cea arhitectonică, cât și cea sculpturală și mai ales cea picturală.

Ca arhitectură elementele sânt acelea cunoscute din veacul precedent, însă ele sânt tratate cu mai multă îndemânare și măiestrie; formele sânt mai îngrijite și mai variate, în special la arcaturile din fațade, unde domină ori semicercul, ori acolada în relief sau profilată după diferite traseuri.

Sculptura în piatră la uși, la ferestre, la stâlpi, la capitele, la brâie și la balustrade este în general foarte bogată la bisericile mai importante; ea adaugă încă la impresia de bielșug care este caracteristică monumentelor din această epocă; această impresie este încă sporită prin decorațiunea zugrăvită ce acopere cu strălucitul său decor policrom exteriorul unora din bisericile veacului al XVIII-lea.

Acest decor are totuși defectul de a fi prea puțin resistent, așa că multe biserici l-au și pierdut în parte sau în total și el continuă a fi distrus de vremuri, pe zi ce trece.

Diutr'un punct de vedere mai larg arhitectura monumentelor din veacul al XVIII-lea ni arată o unificare, atât în procedeele de construcție și de dispositie a bolților care se compun numai din bolți sferice pe pandantivi răzimate în arcuri stând pe console, cât și în ceia ce privește decorația exterioară, fațadele fiind în mod general tencuite și adese ori zugrăvite. Nu mai întâlnim ca la bisericile din veacul al XVII-lea diferite sisteme de bolți sârbești, bizantine sau moldovenești, nici decorațiuni exterioare, când în cărămidă aparentă, când tencuite, când imitând cărămida aparentă; această constatare, care se va confirma prin descrierile mai amănunțite ce urmează, justifică, după cum credem, denumirea de „stil nou“ pentru monumentele din veacul al XVIII-lea, așa precum denumirea de „stil vechiu“ este justificat pentru monumentele din veacul al XVI-lea.

În oposiție cu acestea, din contra veacul al XVII-lea, prin varietatea procedeelor de execuție, ca și prin diversitatea înfățișării exterioare a monumentelor supt înrâuriri diferite, este o epocă de transiție în căutarea unui nou mod de expresie și a unei noi formule de artă.

Atât în veacul al XVIII-lea, cât și în al XVII-lea, tendința de desvoltare a pronaosului, la care se mai adaugă și cea a pridvorului tot mai spațios, ce se găsește în mod constant la aproape totalitatea bisericilor, duce, în unele casuri, la o lungire prea mare a acestora și câte odată, mai ales în casul bisericilor mai mari, la oarecare disproporție și lipsă de unitate în aspectul unora din aceste monumente. Ele dau une ori impresia a două corpuri de monumente alipite unul

inp.org.ro

de altul, adecă de o parte naosul cu altarul și de altă parte pronaosul mai larg cu pridvorul. La Micșunești și la Văcărești această lipsă de unitate în compoșiție este destul de simțită. Causa acestui neajuns trebuiește căutată — credem — în dificultățile de execuție a bolților mai mari; la acestea, într'adevăr, desvoltarea în lungime și în suprafață a planului atrage după sine nevoia de a mări în aceiași proporție și înălțimea bisericilor și deci a bolțilorși a turlelor, spre a obține o armonie în proporțiile monumentului. Această mărire a înălțimii întâmpină însă imense greutăți de execuție într'o arhitectură ca a noastră, unde cărămida este singurul material și în care echilibrul bolților este principala problemă. Din această causă, la bisericile mari, cum sânt cea de la Căldărușani și cea de la Văcărești, turlele nu mai pot avea nici lărgimea, nici înălțimea cerută pentru a se obține o proporție armonioasă și o unitate de compoșiție satisfăcătoare. Aceasta este de sigur și causa prăbușirii unora din ele.

Lungimea liniilor orizontale și a maselor inferioare ale monumentului nemai putând fi compensată printr'o mărire corespunzătoare a liniilor verticale la turle, resultă că acestea din urmă nu mai domină ansamblul monumentului, ci sânt din contra dominate de elementele orizontale. De aici lipsa de unitate în proporțiile generale ale monumentelor menționate mai sus.

În evoluția plasticei monumentale a bisericilor din veacul al XVIII-lea ține un loc important grupa bisericilor cu clopotniță. În veacul al XVII-lea am găsit biserici importante din această grupă, în special printre bisericile cu planul dreptunghiular (Bărbuleț, Golești, Vlădești, Coieni-Mironești, etc.), însă mai toate sânt astăzi fără clopotniță și fără turle, căci ele s'au dărâmat, afară de rari excepții (Bărbuleț, Mamu, Strehaia). Aceste excepții sânt în număr insuficient pentru a ni da sama de înfățișarea și de proporțiile generale ale turlelor și ale clopotnițelor din această epocă.

Se pare că până la începutul veacului ai XVIII-lea clopotnițile erau masive și relativ scunde (Cornet (1661), Mamu (1696), Vădeni (1700), pe când în epoca a doua a veacului acestuia vedem clopotnițile supțiindu-se și înălțându-se până aproape de dimensiunile și proporția turlei de pe naos (Brădești (1751), Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii (1747); mai târziu, pe la sfârșitul veacului la Măldărăști (1791), Târgul Hurezi (1807); această tendință se accentuiază până la începutul veacului al XIX-lea, la Zăvideni (1815). Prin această evoluție înfățișarea bisericilor din această grupă se modifică și câștigă mult, luând un loc de frunte prin eleganța proporțiilor lor. La unele din bisericile acestui grup turla de pe naos lipsește, așa încât clopotnița rămâne singură pentru a da monumentului silueta sa, ca la Balamuci (1791), Râfov, Pătroaia (1715). Noua siluetă modifică iarăși aspectul monumentelor și îl simplifică. Ajungem astfel la o nouă grupă de biserici împrăștiate prin orășele și prin sate; ele sânt mici și au proporții scunde, turla de pe naos este joasă sau lipsește și e atunci înlocuită cu o simplă calotă; la altele lipsește și clopotnița și absidele laterale, așa că numai pridvorul pe stâlpi și altarul poligonal sau rotunjit rămân pentru a distinge biserica de celelalte case din sat.

Ne întoarcem astfel la planul dreptunghiular de la origine, pe car-el cunoaștem de la ruinele din Turnul-Severin, dar cu deosebire că interiorul bisericii este acum frumos boltit, cu calote stând pe areuri răzimate pe console, iar exteriorul este ades eori împodobit cu zugrăveli policrome. Aceste biserici de prin sate formează o școală rustică având foarte bune calități tehnice, cu o înfățișare pictorească și mult farmec în simplicitatea lor (Jghiaburi, Călinești, etc.).

PLASTICA DECORATIVĂ a monumentelor din veacul al XVIII-lea față cu aceia din veacul precedent reiese din considerațiile de mai sus. În resumat, decorația arhitecturală se inspiră și repetă elementele cunoscute, arcaturile, panourile, brâul, cornișele, cu zimți sau profilate; formele acestora evoluiază însă într-o câtva: arcaturile, în loc de a fi în semicerc, au adeseori forme în acoladă; acestea sânt ori continue ori frânte; câte odată au o formă festonată, cu vârf ori fără vârf; brâul este mai mult sau mai puțin decorat, cu stucaturi în relief ori cu zugrăveală; cornișele și soclul au în genere profile trase la șablon, iar cornișele dințate de odinioară sânt mai rare; în registrul superior al fațadelor, ca și pe basa turlelor medalioane rotunzite de diferite forme înlocuiesc adese ori arcaturile în semicerc.

Toate aceste forme sânt vădit inspirate din Orient; la bisericile domnești sau la ctitoriile boierești ele se modelează după o tehnică mai îndemânatecă și mai savantă decât în veacul al XVII-lea; la bisericile rustice ele sânt, din contra destul de rudimentare. Vom vedea mai departe la analisa ce vom face fiecărui element arhitectonic evoluția pe care a urmat-o. Cum am mai spus, fațadele sânt tencuite în întregime și în mod uniform. Nu mai întâlnim apareiagiul de cărămizi aparente din stilul vechiu care, se mai

inp.org.ro

găsia câte odată în veacul al XVII-lea, dar care a dispărut definitiv înainte de formarea noului stil.

Decorațiunea „al fresco" a fațadelor pare a fi început odată cu veacul al XVIII-lea; ea se răspândește în perioada a doua a noului stil, dar este greu de precisat dacă acest nou procedeu a fost general sau dacă s'a mărginit numai la o parte din monumentele de atunci. Nedumerirea provine din faptul că zugrăvelile „al fresco" executate pe suprafețele exterioare ale bisericilor nu au decât o resistență foarte relativă, așa încât astăzi avem puține biserici care au păstrat mai mult sau mai puțin bine conservată zugrăveala lor exterioară de la origine. În cele mai multe casuri ea este în parte ștearsă; pe alocurea ea a fost reînprospătată, deci mai mult sau mai puțin alterată; în alte casuri ea a fost dată jos spre a se reface cândva tencuieli noi. Numai studii amănunțite ar putea să lămurească întru câtva această chestie.

Obiceiul de a decora exteriorul bisericilor cu zugrăveli pare a se fi răspândit progresiv, căci întâlnim în perioada întâia a stilului nou unele biserici care au asemenea decorațiuni numai în unele părți și anume mai adese ori la arcadele pridvorului și la stâlpii acestuia, când ei sânt de cărămidă tencuită; le mai găsim câteo dată la brâul orizontal, la cornișă și mai rar împrejurul chenarelor de la ferestre. În perioada a doua, cum am spus, decorația exterioară zugrăvită pare a se întinde pe toată suprafața fațadelor; exemplarul cel mai frumos și relativ mai bine păstrat îl găsim la biserica Stavropoleos. Se mai găsesc la multe biserici urme de zugrăveli „al fresco"; ele sânt în genere numai în parte conservate, ca la Scăueni, Gălășești, Turnu, Sf. Gheorghe și Șubești din Câmpulung; în cele mai multe casuri păstrarea lor este mărginită numai la unele părți ale bisericilor și în special la cele mai ferite, adecă la fațada din spre Apus și Miazăzi și la părțile superioare adăpostite supt strașina bisericii, cum este la cornișă și registrul superior al fațadei, pe care le găsim, mai ales, relativ bine conservate. La alte biserici, zugrăveala exterioară este de calitate mai rustică și adese ori reîmprospătată mai târziu; astfel avem bisericile din Măldărești, Târgul-Hurezi, Zăvideni, Chiciora, Olănești, Păușești-Măglași-Coasta, etc. Aceste biserici, care sânt din ultima perioadă a stilului nou, sânt complect zugrăvite pe toată suprafața fațadelor, și, în afară de elementele decorative vegetale bogat înflorate, se găsesc câte odată și elemente geometrice. Ele mai presintă în arcaturile, în panourile, în medalioanele și frisele de pe fațade, figuri de sfinți și alte personagii bogat înveșmântați care dau multă viață înfățișării generale a acestor monumente. A se observa că în perioada întâia și chiar într'a doua (Stavropoleos) panourile nu erau decorate cu sfinți.

Se întâlnesc pe la începutul veacului al XVIII-lea și decorațiuni în stucatură; ele sânt mult mai rare la biserici și casurile pe care le cunoaștem se mărginesc la câteva. Cea mai bogată în această privință este biserica Fundenii Doamnei, unde toate panourile fațadei par a fi fost decorate cu stucaturi în relief, executate de sigur de către un artist din Orient. Mai găsim la Mănăstirea Hurezi un brâu decorat în același gen și rotocoale circulare în registrul superior al fațadei; apoi la Surpatele se găsesc chenare cu flori în relief în jurul ferestrelor.

La Stavropoleos, brâul orizontal din fațadă era la origine din stuc bogat decorat; cu ocasia restaurării bisericii el a fost refăcut în piatră spre a se păstra mai bine. Sculptura în piatră reproduce întocmai motivul decorativ al brâului de la origine, care era foarte deteriorat când s'a făcut restaurarea bisericii de către arhitectul I. Mincu (1905). La biserica Mănăstirii Văcărești brâul orizontal este de la origine în piatră sculptată.

Decorațiunea în stuc pare a fi fost mult întrebuințată și la interioare; la palatul de la Potlogi o asemenea decorațiune foarte bogată împodobia părețiile saloanelor principale. Aceste motive decorative sânt de caracter oriental și probabil inspirate din arta persană.

Decorațiunea în piatră sculptată complectează îmbielșugata ornamentație care acopere atât în exterior, cât și în interior monumentele din stilul nou. Dărnicia ctitorilor găsește că nimic nu e prea frumos, prea bogat și prea scump pentru a împodobi Casa Domnului.

Dacă examinăm mai de aproape zugrăvelile „al fresco" de pe fațadele bisericilor, ni putem da seama de marea lor varietate, de gingășia și de fantasia motivelor ornamentale întrebuințate la decor, cât și de finețea gustului artistic care a presidat la alegerea gamei colorilor și la repartisarea acestora pe suprafețele decorate.

De la meșterul „Iordan Stocatorul", care a executat decorația bisericii Stavropoleos și care cunoștea toate tainele artei, ale compositiei, ale desemnului și ale coloritului, până la modestul zugrav de la țară care a împodobit cutare bisericuță ascunsă prin văile munților Argeșului sau Gorjului și care nu cunoștea decât meșteșugul

inp.org.ro

său moștenit din tată în fiu este o gamă întreagă de nuanțe, care dovedește desvoltarea și însemnătatea ce o câștigase în veacul al XVIII-lea arta de a zugrăvi bisericile.

Din această causă descrierea lor, în câteva cuvinte sau în câteva pagini, este imposibilă, căci fiecare își are nota ei originală; fiecare ar trebui văzută și descrisă în parte. Numai astfel se poate judeca armonia adese ori fermecătoare a coloritului, formele atât de variate ale motivelor decorative și acel simț al vieții care aparține numai epocilor de artă.

Decorația în piatră și în zugrăveală a fațadelor se mlădiază în genere după motivele arhitectonice, arcaturi și panouri, brâu și cornișă, uși și ferești, stâlpi și arcade, pe care le înviorează și le pune în evidență.

Ghirlande și „rinceau"-uri de flori și de frunze, de forme variate și bogate, decorează arhivoltele și timpanele arcadelor și ale arcaturilor; frise compuse din motive florale sau geometrice sau din diferite liniaturi colorate urmează relieful și profilele cornișei, ale brâului și ale diferitelor elemente arhitecturale, pe care le subliniază și le pun în valoare.

Ușa și ferestrele, care la bisericile mai importante au chenare de piatră sculptată, sânt la bisericile mai simple încadrate în motive decorative zugrăvite în colori; stâlpii pridvoarelor de asemenea, când sânt de zidărie și tencuite.

Panourile și medalioanele, câte odată și frisele de supt cornișă sânt zugrăvite cu figuri. În arcaturile și panourile ambelor registre sânt zugrăviți sfinți, filosofi, Împărați, sibile și alte personagii decorative, îmbrăcate în costume bogate, tratate cu multă fantasie, cu atitudini și mișcări ritmice pline de viață, care dovedesc cât de vie era această tradiție de artă. Un studiu sistematic al acestor decorațiuni ar fi de cel mai mare interes; el ar putea stabili principiile și originile acestei arte, cât și iconografia ei; dar acest studiu ar trebui făcut acum, cât mai e timp, căci documentele ce au mai rămas se pierd și dispar pe fiecare zi ce trece.

Același lucru se poate spune și despre portretele ctitoricești zugrăvite în interiorul bisericilor, din care o bună parte a și dispărut. Ele sânt un izvor foarte prețios, nu numai pentru artă, dar și pentru viața din trecut a neamului nostru, pentru studiul costumului din diferite epoci ale istoriei noastre, deci și pentru reconstituirea acestei părți a vieții românești din vremurile trecute care ni este încă așa de puțin cunoscută. Un asemenea studiu ar fi plin de învățăminte de un interes deosebit și tot odată plin de surprise pentru acei cari și-ar da osteneala să-l întreprindă în mod metodic.

Oricât ar fi de instabilă decorațiunea „al fresco" de pe fațade, ea este unul din elementele cele mai caracteristice și mai fermecătoare ale bisericilor din veacul al XVIII-lea. Și faptul cert că peste câteva decenii ea va fi dispărut cu totul ne îndeamnă a insista asupra ei și a căuta mijloacele prin care ar putea fi scăpată de la peire. Din nenorocire, nici mijloacele materiale de astăzi și nici organisarea, nici personalul căruia i-ar putea fi încredințată sarcina de a studia în mod sistematic și păstra prin procedee științifice zugrăvelile bisericilor noastre nu ni stau la îndemână. Numai într'un viitor încă îndepărtat s'ar putea spera o asemenea organisare, cu toate elementele pe care le presupune ea.

Dar va mai exista pe atunci ceva din această podoabă gingașă a bisericilor noastre?!

Trebuie să recunoaștem totuși că un început de inițiativă se desemnează în special în Oltenia, care ne face să nădăjduim că măcar o parte din acest scump patrimoniu al neamului nostru va putea fi scăpat de la distrugere. În Oltenia, într'adevăr, în multe sate bisericile vechi sânt reparate de locuitori din îndemnul Episcopiei și cu ajutorul tehnic și artistic al Comisiunii Monumentelor Istorice. Multe biserici vechi de valoare sânt astfel conservate pentru vremuri mai prielnice, în care ele vor putea fi studiate mai cu deamănuntul.

ELEMENTELE ARHITECTURALE ȘI DETALIILE. *Arcaturile și panourile din fațade* sânt în genere dispuse, în veacul al XVIII-lea ca și în veacurile anterioare, pe două registre suprapuse și despărțite prin brâul orizontal. În mod excepțional se găsesc și arcaturi lungi fără brâu la Gălășești (1747). Forma arcaturilor nu mai este în genere semicercul, afară de excepții care se întâlnesc mai ales în prima epocă, când mai dăinuiesc în parte formele și dispozițiile din veacul anterior (Hurezi, Aninoasa). În genere arcurile în semicerc sânt înlocuite sau cu arcuri în trilob fără vârf (Doicești, Paraclisul Mănăstirii Văcărești), sau cu trilobul cu vârf (Râmnicu-Sărat), sau cu, arcuri în acoladă simplă (Vădeni, Strâmbeanu) sau frântă, mai înalte (Micșunești) sau mai joase (Stavropoleos, Balamuci), sau cu arcuri în festoane de diferite forme (Scăueni, Colțea, Furnicoși), sau în elipsă (Păușeștii-Măglași-Coasta) și alte forme mai complexe (Scăueni, Colțea).

inp.org.ro

În prima perioadă a veacului profilul arcaturilor este în genere acel din veacul al XVII-lea adecă torul în relief, dublu sau simplu, după casuri; mai târziu, când arcul compus trilob, acolada sau feston, înlocuieşte semicercul, relieful în genere dispare şi arcatura redevine o ocniţă cu fundul retras, ca în veacul al XVI-lea; în acest cas, picioarele verticale ieau câteodată forma de colonete angajate în zid (Balamuci), altă dată acestea au capitele în foi de acant, lucrate în stuc (Stavropoleos) sau colonetele au fusul în formă de funie răsucită (Radu-Vodă), altă dată trilobul are un profil mai complicat, ca la Colţea, cu mai multe ieşituri în relief.

Medalioanele de la registrul superior al faţadelor care se întâlnesc la unele biserici din epoca a doua şi a treia sânt elemente noi caracteristice pentru veacul al XVIII-lea. Ele sânt sau în formă de circonferinţă simplă, ca la Stavropoleos şi Sf. Ştefan din Bucureşti sau compuse din patru loburi în semicerc juxtapuse, sau au formă de stea ca la Fundenii-Doamnei şi paraclisul Mănăstirii Văcăreşti; altă dată sânt pătrate, ca la Batiştea sau Biserica cu Sfinţi. Aceste loburi sânt câteodată cu vârfuri care formează o acoladă, sau alte diferite forme poligonale (Fundenii-Doamnei). Toate aceste forme sânt de origină orientală. În interiorul medalioanelor stau zugrăvite chipuri de sfinţi sau scene religioase, sau altă dată motive florale variate (Fundenii-Doamnei).

Acest nou element decorativ formează în genere o frisă largă între brâu şi cornişă (Sf. Elefterie, Fundenii Doamnei). O întâlnim adese ori şi pe feţele verticale ale baselor turlelor, unde înlocuieşte firida în semicerc de altă dată, aşa cum am găsit-o, de exemplu, la Mihai-Vodă.

În aceste din urmă casuri găsim câte un medalion aşezat chiar pe muchea de intersecţie a feţelor verticale, cu câte o jumătate de cerc pe fiecare din aceste feţe (Ienei, Brădeşti).

Adese ori medalioanele aflate, fie în axul absidelor, fie la pronaos, fie la altar, formează mici ferestre ajurate din piatră sculptată în motive florale, în formă de buchete de o frumoasă compoziţie (Doiceşti, Batiştea); altă dată motivul sculptat este acvila cu două capete din stema Basarabilor şi a Cantacuzinilor (Brădeşti). Aceste ferestrui servesc pentru ventilarea bisericilor, — însă astăzi multe din ele au dispărut.

Soclul bisericilor nu se deosebeşte mult, ca forme, de acelea din veacurile anterioare. El este în genere tras la şablon şi compus din profile rotunjite, când convexe, când concave în „talon“ şi „doucine“, mai simplu s'au mai complicat, după casuri, însă în mod general el provine de la profilele din veacul al XVI-lea, care, după cum ştim, resultau din forma cărămizilor aparente special profilate şi aşezate pe muche.

Brâul are în prima epocă aceiaşi conformare ca în veacul anterior, cu torul rotunjit la mijloc, încadrat de-asupra şi dedesupt cu zimţi de cărămidă aşezaţi în formă de dinţi de ferăstrău. Torul propriu-zis este câte odată tratat ca o ghirlandă din flori şi frunze în relief, executate în stuc (Hurezi, Surpatele, Stavropoleos), altă dată el este din piatră sculptată, formând ca o funie răsucită (Colţea), sau este compus din foi şi flori decorative, ca la Văcăreşti, Creţulescu, Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti, inspirat de sigur de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeş.

În alte casuri, ca la Pătroaia, funia este executată în stuc şi se inspiră mai mult de la Stelea şi de la Mitropolia din Bucureşti.

Mai târziu, când se răspândeşte zugrăveala exterioară „al fresco“, brâul rămâne cu suprafaţa simplă şi netedă, spre a putea primi mai uşor decoraţia pictată, torul are suprafaţa netedă, iar dinţii de fierăstrău ce i-l încadrează de-asupra şi dedesupt sânt umpluţi, spre a forma două planuri verticale, pe care se pot executa motivele decorative zugrăvite.

Cornişele au la începutul veacului configuraţia de tip bizantin cunoscută din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, cu dinţi de fierăstrău resultaţi din cărămizile aşezate pieziş; ele sânt însă întotdeauna tencuite sau văruite. Cornişa aceasta bizantină este de sigur perfectă, când ea resultă din tehnica, descrisă, a cărămizii aparente. Când însă, în veacul al XVII-lea, această tehnică se schimbă şi când cărămida se acopere cu tencuială, raţiunea nu mai este satisfăcută, căci procedeul devine nepotrivit cu materialul şi deci defectuos. Într'adevăr, tencuiala aplicată pe fiecare din feţele cărămizii este expusă a se fărâmiţa şi a cădea jos de pe părţile mai ieşite, care formează console, căci apa le deteriorează, scurgându-se pe ele.

Dacă, însă cornişele acestea tencuite s'au păstrat relativ bine, e din causă că se află de-a dreptul supt streşina care le păzeşte de acţiunea directă a ploilor. După prima epocă le vedem împuţinându-se; ele sânt atunci înlocuite cu profile trase la şablon, cari presintă mai multă coesiune şi se păstrează mai bine decât zimţii tencuiţi. Profilele acestora sunt cam aceleaşi ca la soclu, de formă convexă şi concavă alternate; ele se complică une ori cu alte profile, provenite din

inp.org.ro

Italia Renașterii (Fundenii Doamnei, Sinaia). În special la ctitoriile lui Mihail Cantacuzino, care a adus meșteri străini. Mai târziu cornișele se împodobesc și ele cu zugrăveală „al fresco", care în umbra streșinei produc cel mai strălucit efect (Stavropoleos, Scăueni).

Ferestrele bisericilor din prima epocă a noului stil se inspiră de la formele din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, care știm că imitau ferestrele bisericii Stelea, al căror model fusese adus din Moldova. Ele sânt dreptunghiulare, înguste și relativ înalte; au chenare de piatră cu profile de gen gotic, cu baghete cilindrice (toruri), care se întretaie la colțurile dreptunghiului: arcul de pe laturea superioară are forma unei acolade turtite, în opoziție cu ferestele moldovenești din veacul al XVII-lea, unde arcul este sau ogival sau în semicerc cu vârful întors în sus (Trei Ierarhi, Cetățuia); profilele chenarului se opresc în părțile laterale într'o rosetă sculptată, aflată la partea inferioară a pietrelor verticale, de o parte și de alta a ferestei; pragul de jos este profilat frumos și compus după un traseu bizantin clasic, terminat printr'o „doucine" proeminentă. Cornișa are același profil ca și pragul; ea se află la oarecare distanță de-asupra chenarului și formează ca o sprinceană care încoronează fereastra (Hurezi, Doamnei).

Mai târziu, în epoca a doua, chenarele ferestelor sânt decorate mai bogat; ele se acopăr cu „rinceau"-uri de flori și de frunze desemnate și modelate cu îndemânare. Cornișa se așează de-a dreptul peste chenar; profilul ei se simplifică și se reduce la o „doucine", care se acopere cu foi de acant sculptate (Văcărești, Râmnicul Sărat): în această nouă formă ferestrele sânt în genere mai scunde, iar arcul lor este când în trilob (Râmnicul Sărat, Bordești), când în acoladă simplă sau compusă (Mărcuța, Stavropoleos, Govora), al cării traseu este foarte variabil. Câte odată pragul este decorat cu un cap de înger cu aripi (Colțea).

Ferestrele din epoca a doua și a treia sânt adese ori foarte frumos sculptate. Desemul „rinceau"-urilor este perfect executat, iar sculptura foarte îndemânatec modelată: (Mărcuța (1730), Paraclisul Mitropoliei București (1730), Micșunești-Mari (1743), etc.

La bisericile de la Antim și de la Văcărești ferestele sânt mai mari, cu chenarul lat și bogat, de o compoșiție și o execuție ireproșabilă.

La biserica mare a mănăstirii Brâncoveni ferestile, așa cum le vedem astăzi, au fost mărite, atât în lărgime, cât și în înălțime, prin adăugirea arcurilor în semicerc; această modificare s'a făcut mai târziu. În același cas par a fi și ferestrele de la biserica Sf. Gheorghe Nou și Sfinții Apostoli din București. La biserica mare de la mănăstirea Brâncoveni-Romanați, diferența de execuție a sculpturii „rinceau"-urilor arată două epoci distincte. Această transformare este probabil inspirată de la ferestrele bisericii mari de la Mănăstirea Văcărești.

În ultima epocă a noului stil, chenarele de piatră sculptată se găsesc până la bisericile mai modeste de prin sate; arcurile lor sânt în acoladă simplă sau frântă de diferite forme (Ocnele Mari), cu vârf (Titireciu, Cacova), în trilob turtit (Păușești-Măglași), sau în formă de cruce (Chiciora). Dar pe aceste biserici profilele chenarelor sânt în genere mărgenite la o teșitură sau o baghetă pe muche. Se găsesc și rosete sculptate și chiar „rinceau"-uri de flori, dar, afară de excepții, ele sânt executate în mod rudimentar, desemnul este naiv și neîndemânatec, iar sculptura este fără relief, parcă abia zgâriată pe suprafața pietrei și amintind mai mult tehnica și înfățișarea săpăturilor în lemn (Păușești, Măglași, Gălășești).

Astfel frumosul meșteșug al sculpturii în piatră apare la sfârșitul veacului al XVII-lea cu unii meșteri străini aduși de Șerban-Vodă și de Mihail Cantacuzino la clădirea bisericilor de la Cotrocenii Doamnei, Colțea, Fundenii-Doamnei, Râmnicul-Sărat și Sinaia și apoi de Vodă-Constantin Brâncoveanu la mănăstirea Hurezi, Doicești, Palatul Mogoșoaia, etc. Acest meșteșug se răspândește apoi formând o adevărată școală de meșteri români foarte îndemânateci, cari ni-au lăsat prea frumoase lucrări la Văcărești-Micșunești, Paraclisul Mitropoliei București, Mărcuța, etc. Mai în urmă, atât formele, cât și execuția pierd calitățile lor artistice: ele devin monotone, mereu aceleași, până când se pierd și dispar complect, pe la începutul veacului al XIX-lea.

Ușile bisericilor sânt, dintre toate elementele exterioare, cele mai bogat împodobite. În genere un chenar de piatră dreptunghiular larg și decorat cu bogate „rinceau"-uri frumos desemnate și cioplite cu îndemânare încunjoară ușa. La partea superioară chenarul incadrează pisania bisericii, săpată în piatră cu litere decorative; în ea sânt amintite numele ctitorului, data fundațiunii, hramul bisericii și alte date referitoare la istoricul monumentului. Arcul ușii este în genere în acoladă, de formă, când rotunjită, când frântă (Hurezi-Bordești); câte odată arcul este în trilob (Colțea, Râmnicul Sărat); altă dată, dar mai rar în loc de arc

inp.org.ro

găsim un „linteau" drept (Antim); totul este încoronat cu o cornișă în relief, în formă de „doucine", decorată cu foi de acant (Stavropoleos, Văcărești).

Câte odată găsim forme amintind profilele Renașterii italiene, foarte mult diformate (Colțea, Fundenii Doamnei, Sinaia). Aceste forme se găsesc în special la ctitoriile Spătarului Mihail Cantacuzino. Primele exemplare de portaluri în stil nou le-am găsit la bisericile lui Șerban-Vodă Cantacuzino la Cotroceni și Biserica Doamnei, unde sculptura „rinceau-ului" de la chenar capătă o înfățișare nouă și necunoscută până atunci. Motivele înflorate ce-l compun sânt modelate în relief, în loc de a fi săpate în piatră, cum erau în veacurile XVI-XVII, când împletiturile „rinceau"-urilor cu relief slab și cu traseuri geometrice de origine armenească sau orientală decorau în genere piatra chenarelor. În epoca întâia, cu Spătarul Mihail Cantacuzino, și mai ales pe timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, sculptura devine mai bogată și mai variată, căci meșterii străini de atunci, dintre cari cunoaștem pe Pesena Levino, Myra și Carageà, Italieni sau Dalmatini, aveau fiecare modul său de a lucra. Mai târziu, în epoca a doua, sculptura devine și mai îndemânatecă, ajungând în al doilea șfert din veacul al XVIII-lea la deplina sa expresie (Stavropoleos, Mărcuța, Văcărești, Balamuci). La mănăstirea Văcărești, unde se găsesc numeroase și frumoase sculpturi, decorațiunea începe a deveni excesivă prin profusiunea sa. De aici înainte vom mai găsi foarte frumoase exemplare de uși sculptate; în genere însă acestea se mulțămesc să imiteze forme cunoscute, care se repetă. Mai târziu, pe la sfârșitul veacului, îndemânarea meșterilor scade și ajunge a fi lipsită de caracter, și une ori ea redevine chiar rudimentară.

Astfel dispare și arta cioplitului în piatră, lăsând locul zugrăvelilor, care sânt de o execuție mai ușoară și mai ieftenă și care par a se menținea timp mai îndelungat pe la sate, în localitățile mai îndepărtate, unde se păstrează încă multă vreme farmecul lor naiv, pe când la orașe tradiția se alterează și se pierde mai răpede, supt înrâuririle străine care o copleșesc.

Tâmplăria ușilor, care se execută în lemn de stejar, se acopere și ea cu o bogată decorațiune sculptată: ni-au rămas numeroase exemplare de uși în lemn sculptat din diferite epoci ale veacului al XVIII-lea, din care unele se găsesc reproduse în ilustrațiile ce urmează.

COLOANELE CAPITELELE ȘI BRÂURILE LOR de la pridvoare și din interiorul bisericilor între naos și pronaos urmează, în ceia ce privește caracterul, sculptura ferestrelor și a ușilor; ele sânt după importanța bisericii mai mult sau mai puțin decorate sau sculptate, când sânt de piatră. La bisericile mai modeste coloanele sânt executate din cărămidă și tencuite, apoi zugrăvite cu liniaturi și „rinceau"-uri mai mult sau mai puțin rustice, când verticale când în spirală.

Proporțiile și formele stâlpilor sânt foarte variabile, când mai înalte și mai svelte, ca la Stavropoleos și Râmnicul-Sărat, când mai scurte și mai masive, ca la Văcărești, Scăueni și Balamuci, după proporțiile generale ale monumentului din care fac parte. Cele de mai multe ori la pridvoare stâlpii sânt așezați pe un postament înalt și masiv de zidărie, cu o bancă la spatele lor spre interiorul pridvorului, ca în veacul al XVII-lea; acest postament este în genere mai jos decât în veacul anterior (Balamuci, Govora), altă dată e împărțit în mai multe travee alăturate, așa că fiecare stâlp este înălțat pe câte un piedestal de piatră, care este în genere și el bogat decorat cu sculpturi (Stavropoleos, Văcărești, Antim). Aceste piedestale sânt în genere legate între ele cu balustrade de piatră ajurate și sculptată, Stavropoleos, Mogoșoaia; supt linia piedestalelor se găsește un mic soclu profilat și executat tot în piatră sculptată, care formează postament și se leagă cu soclul general din jurul bisericii. La bisericile mai simple, când stâlpii sânt din zidărie de cărămidă, ei sânt întotdeauna cilindrici, în opoziție cu cei din veacul al XVII-lea, care erau în genere de secțiune octogonală; capitelele și basele stâlpilor de zidărie sânt abacuri pătrate racordate cu fusul stâlpilor printr'un profil rotunjit simplu obținut din tencuială în opoziție cu jocurile de cărămidă profilată din veacul al XVI-lea și al XVII-lea.

Stâlpii din interiorul bisericilor, care susțin zidul despărțitor dintre naos și pronaos, au cam aceleași forme ca aceia de la pridvoare; în genere ei sânt ridicați pe piedestale în opoziție cu acei, din veacul al XVII-lea, cari erau așezați direct pe pardoseală (Filipeștii-de-Pădure, Cotroceni), ca și acei din veacul al XVI-lea la biserica episcopală din Curtea-de-Argeș.

Găsim câte odată și colonete angajate în zid la arcaturile din fațade: ele sânt sau cilindrice și simple, ca la Balamuci sau puțin galbate și cu capitele în foi de acant, executate în stuc ca la Stavropoleos. Aceste casuri sânt rare.

CAPITELELE se pot împărți în mai multe grupe:

1. Capitelele de tip bizantino-arab, inspirate de

inp.org.ro

la biserica episcopală din Curtea-de-Argeș cu fațete și stalactite, pe care le-am întâlnit și în veacul al XVII-lea la pridvoarele de la biserica Doamnei și de la Cotroceni și care se găsesc mai rar în veacul al XVIII-lea (baldachinul de la biserica cea mare din mănăstirea Hurezi și pridvorul de la biserica Mănăstirea Dintr'un Lemn (1715)).

2. Capitelele cu volutele în foi de acant așezate pe colțuri, din care unele par mai direct inspirate din formele italo-bizantine din școala venețiană, ca la bisericile din Sinaia, Fundenii Doamnei și Râmnicul-Sărat, ctitorii ale Spătarului Mihail Cantacuzino, și care amintesc unele capitele de la Veneția, Padova sau Vicenza (fig. 532-633), iar altele mai orientalisate, ca la Balamuci, Stavropoleos și paraclisul mănăstirii Văcărești.

3. Capitelele de inspirație corintică și composită, din care unele sânt mai direct inspirate de Renașterea și de barocul italienesc, ca la pridvorul bisericii mari a mănăstirii Hurezi, la foișorul lui Dionisie Bălăcescu, la loggia de la palatul Mogoșoaia și la pridvorul bisericii mari de la mănăstirea Văcărești, iar altele sânt mai orientalisate și mai fantasiste, ca la Stavropoleos și la paraclisul mănăstirii Văcărești.

4) Capitele fără volute, compuse dintr'un abac pătrat profilat, racordat prin suprafețe rotunjite convexe sau concave cu fusul stâlpului, ca la pridvorul de la Colțea, de la biserica mănăstirii Cozia, de la unele foișoare ale mănăstirii Hurezi și de la paraclisul Mitropoliei din București.

Fusul stâlpilor de piatră este sau galbat și cu suprafața netedă și în acest cas el ia naștere dintr'o tulpină din foi de acant (Balamuci, Antim) sau e încins într'o brățară decorată (foișorul de la Comana), sau fusul este canelat vertical, ca la Filipeștii-de-Pădure, la pridvorul bisericii mănăstirii Văcărești, sau în spirală, ca la paraclisul Mitropoliei din București, la biserica mănăstirii Sinaia și la Râmnicul-Sărat, unde canelurile sânt „rinceau"-uri de flori, formând fășii în spirală. Mai găsim la paraclisul mănăstirii Văcărești fusul stâlpilor de la pridvor acoperit cu solzi rotunjiți.

Piedestalele de supt stâlpi sânt și ele adese ori impodobite cu rosete mari și bogate, ca la Stavropoleos, Văcărești, Antim și pridvorul mic de la vechea Mitropolie din Târgoviște.

Balustradele dintre piedestale sânt câte odată compuse din pietre ajurate și bogat impodobite; ni-au rămas însă puține exemplare, unele fiind distruse, ca la Văcărești, unde nu e nicio urmă a acestora, dar unde se vede locul ocupat de ele, altă dată.

Puținele balustrade ce ni-au rămas sânt cele de la Stavropoleos, de la foișorul lui Dionisie Bălăcescu la mănăstirea Hurezi, cele de la palatul din Mogoșoaia și o bucată de la pridvorul mic de la vechea Mitropolie din Târgoviște.

După exemplele de mai sus se poate deduce cât de mare era varietatea și bogăția acestor opere de sculptură din veacul al XVIII-lea.

Arcadele dintre stâlpii pridvorului sânt mai ales la începutul veacului în formă de semicerc (Hurezi, Brădești, Sf. Apostoli din București), ca în veacul al XVII-lea; în perioada a doua ele sânt mai adese ori în trilob (Doicești și paraclisul mănăstirii Văcărești) sau în polilob (Colțea, Scăuieni) sau în acoladă de diferite forme (Aninoasa, Stavropoleos, Furnicoși); câte odată găsim și arcul scund în formă eliptică (Păușești, Coasta), și în sfârșit mai întâlnim și arcada compusă din mai multe semicercuri mici alăturate și răzimate pe coarda de lemn orizontală ce leagă stâlpii între ei (Cerneți, Măldărești, Cotofeni); această din urmă formă se întâlnește mai ales la bisericile rustice de pe la sfârșitul veacului ca și forma de segment de cerc asămănătoare cu o jumătate de elipsă.

Aceleași observații se pot face și pentru arcadele din interiorul bisericilor, între naos și pronaos.

Arcadele pridvoarelor, ca și cele din interiorul bisericilor, au în genere forme similare cu acelea de la arcaturile fațadelor; câte odată însă ele sânt diferite, de exemplu: la paraclisul din Râmnicul-Vâlcii și la acel de la Mitropolia din București; arcaturile în semicerc de la registrul superior se învecinesc cu trilobul sau cu acolada de la pridvor.

La biserica mănăstirii Aninoasa semicercul de la arcaturile bisericii se combină cu acolada simplă cu vârf de la arcadele pridvorului; la paraclisul mănăstirii Văcărești, arcaturile în acoladă, cu vârf de la registrul superior al fațadelor, stau alături cu trilobul fără vârf de la arcadele pridvorului etc.

BOLȚILE DIN VEACUL AL XVIII-LEA sânt, dacă le comparăm cu cele din veacul al XVII-lea, când s'au întrebuințat cele mai variate sisteme constructive, mult mai unitare ca formă, căci bolta sferică pe pandantivi, sprijinită între arcuri pe console, domnește în genere și înlocuiește pe toate celelalte. Această constatare este o dovadă că în stilul nou meșterii au știut să aleagă bolta cea mai frumoasă și cea mai savantă, cea

inp.org.ro

mai greu de executat, așa cum se cuvine unei epoci de artă în deplină posesiune a mijloacelor sale de expresiune.

Într'adevăr, în veacul al XVII-lea am găsit mai multe feluri de bolți întrebuințate la biserici;

a) Bolțile bizantine ale școlii din Constantinopol la bisericile în formă de cruce greacă, ca la Sf. Dumitru din Craiova la Biserica Domnească din Târgoviște, care, cu toate că e clădită în veacul al XVI-lea, are, după cum știm, unele caractere din veacul al XVII-lea;

b) Bolțile sârbești ale naosului, cu sistemul lor constructiv caracteristic, mai mult sau mai puțin diformat, ca la Clocociov, Flămânda, Căldărușani, Cornet, Brebu, Jitianu;

c) Bolțile complexe ale pronaosului bisericilor de tipul Meșterului Manole, inspirat de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș, cu mai multe turle, cu bolți cilindrice sau în arc de „cloître" la părțile laterale.

În afară de aceste trei sisteme mai vechi am mai găsit în veacul al XVII-lea și altele noi, în special la pronaos, atunci când se ivește tipul nou cu clopotniță:

d) Boltă pe pandantivi, răzimată pe patru arcuri, stând pe patru picioare de colț, sistem foarte potrivit pentru a susține clopotnița (Golești, Vlădești, Sfinții Împărați, Târgoviște, etc.).

e) În sfârșit am găsit un sistem și mai nou, care înlocuiește picioarele verticale prin console, ca la Arnota, Coeni-Mironești, Filipeștii-de-Pădure, Sf. Nicolae din Târgoviște, Doamnei, etc. În veacul al XVII-lea acest nou sistem de bolți pe console este încă destul de rar și întrebuințat concomitent cu bolțile sprijinite pe picioare verticale; de exemplu la Arnota (1633?) găsim ambele sisteme unele la naos și celelalte la pronaos, de-asemenea la Clocociov (1645), Brebu (1650) și altele. Trebuie să observăm privitor la bolți că în sistemul sârbesc lipsesc în genere coardele orizontale de la nașterea arcurilor, fiindcă picioarele de zidărie sânt de dimensiuni suficiente pentru a anula împingerile care sânt contraventate și de arcurile laterale interioare. În sistemele bizantine găsim întotdeauna coarde orizontale de lemn; ele devin absolut de regulă atunci când dispar picioarele verticale, pentru a fi înlocuiți cu consolele sistemului nou de bolți din veacul al XVIII-lea. Într'adevăr, dacă aceste coarde de lemn lipsesc la unele biserici din veacul al XVII-lea, care urmează încă principiile vechiului plan sârbesc (Arnota, Clocociov), le găsim întotdeauna în veacul al XVIII-lea; Această observație este o consecință a faptului că veacul al XVII-lea era încă în căutarea formulelor constructive noi și ni arată că numai noul stil din veacul al XVIII-lea le-a statornicit pe acestea în mod complect.

Noul sistem de bolți pe console are avantagiile următoare: din punct de vedere estetic se obține prin ele un efect amplu, o înfățișare mai aeriană și mai ușoară, căci din interiorul bisericilor dispar liniile verticale ale picioarelor de sprijin; iar, din punct de vedere practic, prin suprimarea acestor linii verticale dispar muchile zidurilor, care sânt întotdeauna expuse la lovituri și constituie o piedecă la circulație. Interiorul bisericilor devine astfel mai spațios.

Din punctul de vedere constructiv, noul sistem este de asemenea un progres incontestabil, căci executarea acestui sistem de bolți și al consolelor pe care se sprijină, este o problemă din cele mai grele, care s'a resolvat cu încetul prin ingeniositatea și știința meșterilor din a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Ea n'a ajuns la deplina sa înfăptuire decât la începutul veacului al XVIII-lea, după cum reiese și din examinarea releveurilor ce urmează.

Este foarte probabil că unii meșteri din timpul lui Matei Basarab, poate meșterii moldoveni trimeși de Vasile Lupu ca să clădească biserica Stelea și care cunoșteau sistemul bolților pe console, foarte usitat în Moldova, au executat și alte construcții de biserici în Țara-Românească, unde au întrebuințat noul sistem de bolți. Această interpretare pare concludentă. Și, dacă se găsesc une ori bolți cu console și la monumente anterioare anului 1645 data clădirii bisericii Stelea: la biserica mănăstirii Arnota, care se crede că a fost ridicată în anul 1633, se găsesc bolți pe console la pronaos și la pridvor, pe când naosul este clădit după vechiul sistem sârbesc. Explicația acestui cas ar putea fi o restaurare a bisericii, și în special a pronaosului și a pridvorului în timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, care se știe că a lucrat la Arnota, unde a restaurat biserica și i-a dăruit frumoasa tâmplă, care astăzi se găsește expusă la Muzeul de Antichități din București.

Oricare ar fi realitatea în chestia originii bolților pe console, putem urmări în monumentele din veacul al XVII-lea transformarea ce se produce: la Căldărușani (1638) și la Clocociov (1645) găsim picioare verticale de zidărie, puternice, după sistemul sârbesc; la Topolnița (1645), la Brebu (1650), la Jitianu (de la Constantin-Vodă Cârnul,

inp.org.ro

1654-58), la Cornet (1661), picioarele verticale de zidărie tind a se micșora; după această ultimă dată nu le mai găsim decât în mod sporadic. Noul sistem al consolelor va înlocui, cu încetul, pe cel vechiu cu picioarele verticale. Această schimbare de metodă coincide prin urmare cu formarea noului stil supt Domnia lui Șerban-Vodă Cantacuzino și a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. Tot atunci se ridică și numeroasele biserici, ctitorii ale Cantacuzinilor, care par a fi în bună parte inițiatorii noului stil.

Consolele care susțin arcurile pe care se razimă bolțile sânt de două feluri: de piatră sau de cărămidă. Consolele de piatră au o ieșitură mică și sânt așezate de-a lungul zidurilor laterale Nord și Sud, ca la Sf. Nicolae din Târgoviște, Biserica Doamnei, etc. Ele sânt în genere profilate și par a fi inspirate de la biserica Stelea; prin urmare ele ar fi de origine moldovenească. Se găsesc și console de piatră pătrate, atârnate, în special, la colțurile pronaosului Bisericii Doamnei și Fundenilor Doamnei, așa cum sânt la Stelea, unde ele se razimă pe coloane de colț. Câte odată le găsim la cele patru colțuri ale naosului supt pandantivi, unde ele susțin arcurile mari și formează ca niște capitele pătrate profilate și câte odată decorate (Colțea, Râmnicul-Sărat). Acest din urmă procedeu este de sigur de origine italiană și inspirat din arhitectura Renașterii.

Consolele de cărămidă par a fi mai târzii decât cele de piatră, ceia ce s'ar putea explica prin greutățile mai mari pe care le presintă executarea lor; într'adevăr, nașterea arcurilor este punctul unde presiunile sânt mai mari, în special spre intrados: în aceste puncte se poate produce fărâmițarea cărămizilor dacă greutățile superioare sânt prea mari. Această eventualitate este mai puțin de temut la consolele de piatră, căci acest din urmă material este mult mai resistent la compresiune decât cărămida.

Din causa slabei resistențe a cărămizilor, consolele se fac în general etajate, cu ieșituri mici, succesive, care transmit progresiv presiunile la zidurile pe care se sprijină arcurile. O altă formă foarte rațională a consolelor de cărămidă este piramida răsturnată cu vârful în jos: asemenea casuri găsim la Sf. Nicolae din Târgoviște, la Coenii-Mironești, la Sf. Apostoli din București. Principiul consolelor la arcurile bolților este probabil de origine moldovenească, precum am căutat a dovedi într'un paragraf special. Dacă studiile viitoare vor confirma această ipotesă, așa cum credem, atunci de sigur că această nouă metodă de construcție constituie cel mai important aport al Moldovei în arhitectura Munteniei și a Olteniei.

În studiul meu anterior asupra Arhitecturii din veacul al XVII-lea se pare că nu am insistat în de ajuns asupra acestui punct, căruia i-am dat o importanță de ordin secundar, ca și la celelalte înrâuriri și aporturi venite din afară, în arhitectura acestei epoci, cum sânt: 1. Modificarea formelor și a decorului de la chenarele de piatră ale ușilor și ale ferestrelor; 2. Introducerea contraforturilor exterioare la câteva biserici și, 3, în genere, înrâurirea formelor gotice în tehnica pietrei cioplite. Acestea sânt toate provenite din arhitectura moldovenească și aduse în Muntenia cu clădirea bisericii Stelea din Târgoviște. Este evident că toate acestea nu constituiesc decât înrâuriri de detaliu cu atât mai secundare, cu cât ele au fost trecătoare, de oare ce în veacul al XVIII-lea ele au dispărut și nu se mai găsesc nicăiri.

Sistemul bolților pe console, din contra, rămâne ca o metodă de construcție definitivă; el aduce o însemnată îmbunătățire și o evidentă perfecționare în tehnica și în estetica interioară a bisericilor. El represintă în acest cas înrâurirea cea mai importantă, singura temeinică și durabilă, a arhitecturii moldovenești asupra acelei din Țara-Românească de dincoace de Milcov.

Bolțile naosului. Cum am arătat mai sus, principala deosebire d'între bolțile din veacul al XVIII-lea și acelea din veacurile anterioare o represintă introducerea consolelor ce au înlocuit picioarele vertical de sprijin. Din acest nou principiu constructiv resultă că pereții laterali din interiorul bisericii devin două planuri verticale simple și netede, fără nicio întrerupere de la nivelul pardoselei până la nivelul nașterii bolților, afară, bine înțeles, de exedrele absidelor.

Consolele, după cum am arătat, sânt în principiu în număr de patru în naos, deci câte două de fiecare părete lateral și așezate simetric față de absidele laterale; ele sânt de două feluri:

1. Sau cu ieșituri mici, și atunci sânt lungite de-a lungul pereților, astfel ca spațiul central dintre ele este un pătrat perfect, ceia ce asigură egala înălțime a celor patru arcuri mari și dă constructorului putința de a executa în mod normal pandantivii cu calota sferică a bolții pantocratorului sau cu tamburul cilindric al turlei. Astfel sânt concepute bolțile Bisericii Doamnei (1683) din

inp.org.ro

Bucureşti, care are console de piatră, mai direct inspirate de la biserica Stelea, sau la Sfântul Nicolae din Târgovişte, unde consolele sânt de cărămidă.

2. În alte casuri, bolţile sânt cu ieşituri mai pronunţate, şi atunci cărămizile sânt etajate în formă de piramidă răsturnată, spre a repartisa mai bine presiunile şi a nu fi expuse la rupere; asemenea casuri găsim la bisericile din Coieni-Mironeşti (1688), Gherghiţa (1641) Sf. Apostoli (1715), etc.

3. Consolele sânt câte odată ca nişte capitele pătrate, din piatră profilată, ca la Colţea, Râmnicul-Sărat şi Fundenii Doamnei.

Cele două d'intâiu procedee sânt derivate din arhitectura moldovenească şi se ivesc pe la mijlocul veacului al XVII-lea, iar al treilea gen de console il găsim numai la inceputul veacului al XVIII-lea cu bisericile Spătarului Mihail Cantacuzino; forma şi profilele lor sânt inspirate din arhitectura Renaşterii Italiene.

Aceste constatări ar confirma ipotesa ce am făcut mai sus, şi anume că sistemul consolelor la bolţi este originar din Moldova (Stelea, 1645). Abia după o jumătate de veac i se readaptează vremelnic decorul de profile adus din Italia de către meşterii chemaţi în ţară de Cantacuzineşti. Mai pe urmă, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, decorul italian dispare, boltele pe console se statornicesc şi rămân aceleaşi până la urmă.

Bolţile pronaosului sânt mult mai variate, după cum şi forma pronaosului însuşi este mai variabilă decât a naosului. Când pronaosul este mic şi dreptunghiular, bolţile sânt sau două calote sau două turle alăturate proptite intre arcuri, mai intrebuinţate in veacul al XVII-lea, ca la Arnota, Gura Motrului şi Clocociov, ori o singură calotă intre două arcuri laterale largi care o flanchează (Târgul Hurezi, Brădeşti, etc.), o formă mai răspândită în veacul al XVIII-lea.

În planurile mai primitive din veacul al XVII-lea găsim picioarele verticale la colţuri (Gherghiţa, Strehaia); în altele mai evoluate şi picioare verticale şi console, care li servesc drept capitele (Goleşti, Vlădeşti); apoi, în sfârşit, picioarele verticale dispar şi rămân numai consolele (Plătăreşti, Arnota).

Când pronaosul are forma pătrată în plan, avem de asemenea exemple cu picioare verticale la colţuri (Cojeni-Mironeşti, Sf. Nicolae din Târgovişte şi Fundeni) şi alte exemple cu bolţile răzimate pe console. Când peste pronaos se află o clopotniţă, picioarele de colţ par o necesitate constructivă (Gherghiţa, Vlădeşti, Bărbuleţ), mai târziu, în veacul al XVIII-lea, totuşi găsim şi exemple mai îndrăzneţe care se razimă pe bolţi cu console. E drept că în această epocă clopotniţele sânt mai puţin masive şi nu mai au nevoie de picioare de zidărie prea groase.

În bisericile din veacul al XVIII-lea şi câteodată şi în al XVII-lea pronaosul este puţin mai larg decât naosul; lărgirea se observă şi din exterior, unde este acusată printr'un resalit (Micşuneşti, Brădeşti); această dispoziţie nu are un sens bine definit şi, cum am mai arătat, ea nu este în folosul ansamblului şi al unităţii de compoziţie a bisericilor.

Când pronaosul se lărgeşte mai mult, regăsim dispoziţia de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeş, cu stâlpi interiori pentru sprijinirea bolţilor; aceşti stâlpi sânt sau în număr de doi ca la biserica mănăstirii Hurezi, sau de patru, la Radu-Vodă şi Văcăreşti, sau de doisprezece, ca la Mitropolia din Bucureşti şi Cotroceni; aceşti stâlpi determină în pronaos un pătrat central, peste care se ridică o turlă, iar împrejurul acestui pătrat rămâne o zonă mai îngustă, unde bolţile sânt sau cilindrice sau „voûtes d'arêtes" sau în „arc de cloître", sau pandantivi cu calote, câte odată cu turle.

Un cas isolat şi diferit de cele precedente îl presintă biserica mănăstirii Căldăruşani, unde pronaosul are o dispoziţie, amintind unele biserici de la Muntele Athos (Hilandar). În veacul al XVIII-lea, dispoziţia bolţilor din pronaos este similară cu cele examinate aici şi nu presintă alte particularităţi.

Bolţile pridvorului nu se schimbă mult nici ele, ci numai se desvoltă ca dimensiuni, căci pridvorul se măreşte în genere în veacul al XVIII-lea. Bolta intrebuinţată la pridvoare este calota sferică pe arcuri şi bolta cilindrică. Când, în veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea, pridvorul se lărgeşte şi când înălţimea lui creşte astfel ca să ajungă egală cu aceia a corpului bisericii, calotele sferice se înalţă şi ele; arcurile transversale care le proptesc sânt aşezate mai sus şi sânt menţinute prin coarde de lemn aşezate la naşterea arcurilor. Aceste coarde sânt şi ele zugrăvite, ca şi toate suprafeţele pereţilor, ale bolţilor şi ale arcadelor ce încunjoară pridvorul. În genere, la bisericile mici găsim o boltă sferică aşezată în ax la mijlocul pridvorului; ea este proptită în lături prin cilindre lungi care bat în pereţii laterali; altă dată aceşti cilindri se termină la extremităţi cu arcuri de cloître (Târgul Hurezi);

inp.org.ro

la bisericile mai mari găsim mai multe calote egale așezate una lângă alta și despărțite prin arcuri transversale; la biserica mănăstirii Hurezi avem trei calote de acest gen, iar la biserica mănăstirii Văcărești sânt tot trei, din cari cele două extreme suportă fiecare câte o turlă.

Un cas deosebit de interesant găsim la pridvorul bisericii de la mănăstirea Cozia (1706), unde o calotă sferică înaltă este proptită între două semicalote laterale mai joase. La pridvorul paraclisului mănăstirii Văcărești, care este aproape pătrat în plan, găsim o boltă în „arc de cloître", care se apropie, ca formă, de o boltă sferică; ea este răzimată de-a dreptul pe pereții laterali.

Turlele bisericilor din veacul al XVIII-lea sânt în genere mai înalte decât acele din epocile anterioare. Mai întotdeauna ele aparțin tipului 4 [1]. Caracteristica lor este, după cum am arătat, împărțirea poligonului, care le delimitează spre exterior în fețe înguste și juxtapuse, formând în spațiu o serie de planuri verticale perpendiculare unele pe altele și constituind, ca niște pinteni dințați, peste cari se sprijină arcuri concentrice aflate în planuri verticale paralele și retrase la egală distanță unele de altele.

În plan, turlele sânt circulare spre interior, iar spre exterior ele presintă vârfuri equidistante, formând laolaltă un poligon regulat; pe fiecare latură a poligonului se găsește astfel o fereastră încunjurată de arcade concentrice.

Fiecare vârf al poligonului formează câte un contrafort îndreptat în sens radial, adecă tocmai în poziția cea mai favorabilă pentru a putea resista la împingerile produse de bolta pantocratorului.

La unele biserici mai mici găsim în mod excepțional câte o turlă scundă cilindrică (Scăueni) sau poligonală (Păpușa-Vâlcea), aparținând tipului 3. La unele biserici rustice, turla dispare de pe naos și singura clopotniță de pe pronaos dă silueta monumentului; altă dată dispare și clopotnița, iar biserica are un acoperiș simplu, care adăpostește bolți frumoase în calote pe pandantivi și se termină spre intrare printr'un frumos pridvor boltit, sprijinit de arcade pe stâlpi (Comanca-Pietriș, Costești-Pietreni-Vâlcea).

Cum am mai spus, în veacul al XVIII-lea găsim și câteva exemple de biserici cu două turle (Aninoasa, Antim, Hurezi, Belivaca), dar mai adese ori și biserici cu o turlă pe naos și cu clopotnița pe pronaos, care se aseamănă între ele ca dimensiuni și ca proporții (Zăvideni, Târgul Hurezi, Măldărești, Urșani), astfel că acestea par la prima vedere a fi biserici cu două turle, cum am găsit rare exemple în veacul al XVII-lea (Flămânda și Dintr'un Lemn). Vom vedea în paragraful următor evoluția pe care au urmat-o formele acestor clopotnițe așezate pe pronaosul bisericilor, între veacul al XVII-lea, când ele au apărut și până în veacul al XIX-lea.

Ferestrele turlelor sânt în genere înguste și înalte: ele ocupă mijlocul laturilor poligonului format în plan și sânt încadrate între arcade concentrice. Numărul ferestrelor variază după numărul laturilor poligonului ce-l formează turla în plan. Acest număr de laturi variază și el după dimensiunile bisericilor și după diametrul turlelor. El este foarte adese ori de opt la turlele mici, câteo dată de șapte ca la clopotnița de la Petrești-Cărbunești, și de șase la clopotnița de la Târgul Hurezi și Măldărești. El merge până la douăsprezece laturi trecând prin zece la Gura-Motrului și la Mitropolia din București, câteo dată nouă, ca la Biserica Domnească din Târgoviște.

La mijlocul înălțimii lor ferestrele sânt tăiate printr'un trăgător de lemn orizontal destinat a consolida construcțiunea, legând între ei stâlpii de zidărie ce formează turla. Ferestrele se coboară în genere până pe acoperișul basei turlei, unde se intersectează cu aceasta într'un mod destul de defectuos. Se poate ca dispoziția de la origine să fi fost alta și ca modificările suferite prin refacerea învelitorilor să o fi modificat cu timpul, dar această dispoziție de la origine nu ni este cunoscută. Sânt și exemple de turle unde o parte din ferestre sânt astupate cu zidărie, rămânând visibile numai câteva dintre ele, în genere patru.

Basele turlelor sânt de obiceiu în patru colțuri, foarte rare ori în opt colțuri, ca la Ciutura, din veacul al XVII-lea.

Câte odată aceste base sânt înalte și ajung aproape de proporția unui cub ieșit din acoperiș (Sărăcinești, Sf. Ion Botezătorul din Ocnele Mari), altă dată, din contra, ele sânt scunde și abia răsărite din acoperișul bisericii (Sf. Îngeri din Curtea-de-Argeș), dar este posibil ca și aici să fi fost modificări ulterioare ale acoperișului; înălțimea basei turlei depinde evident și de proporțiunile generale ale bisericii și în special de panta acoperișului, care diferă mult între olanele de la regiunile de șes și șindrila de la munte.

Decorația baselor de la turle nu mai este, în veacul al XVIII-lea, compusă, ca în veacul al

[1] Vezi *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, partea a III-a, p. 22.

inp.org.ro

XVII-lea dintr'un rând de firide mici în semicerc sau din panouri dreptunghiulare, ca la Arnota şi Gherghiţa; de obiceiu, aceste base nu au decoraţie; une ori însă se văd pe feţele lor verticale un rând de medalioane circulare (Sf. Elefterie) sau având alte forme variate (Balamuci şi paraclisul de la Văcăreşti, Ienei), sau se găseşte pe muchile verticale ale basei turlelor câte un cerc sau arc în relief şi frânt la mijloc, astfel că pe fiecare faţă verticală se găseşte câte o jumătate a acestui cerc sau arc, ca la biserica Ienei şi Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii.

CLOPOTNIŢELE BISERICILOR ŞI ALE MĂNĂSTIRILOR. În veacul al XVIII-lea cele d'intâiu se deosebesc mult de cele de al doilea, pe când în veacul al XVII-lea când apar clopotniţele ridicate peste pronaosul bisericilor, ele repetă formele clopotniţelor de la mănăstiri, cu proporţiile lor masive, pătrate sau octogonale în plan şi cu câte o arcadă largă deschisă pe fiecare faţă (Cornet, Bărbuleţ). În veacul al XVIII-lea evoluţia clopotniţelor de la biserici este radicală şi destul de rapidă. În prima epocă a veacului, mai întâlnim câteva exemple rare de clopotniţe masive cu plan pătrat, ca la biserica mănăstirii Mamu (Vâlcea, 1696) unde ea este foarte greoaie ca proporţii, cu câte o arcadă largă în semicerc pe fiecare latură: la biserica din Vădeni (Gorj, 1733), clopotniţa este de asemenea foarte masivă; ea presintă însă câte două deschideri cu arcul în semicerc pe fiecare faţă; această nouă dispoziţie, cu câte două arcade alăturate pe fiecare faţă, pare a fi fost cea mai usitată în veacul al XVIII-lea pentru clopotniţele mănăstireşti; o găsim la mănăstirile Polovraci, Aninoasa, Antim şi Sf. Dumitru din Craiova, dar o găsim mai rar la clopotniţele bisericilor unde tendinţa generală este de a se da acestora forme şi proporţii mai înalte, care se apropie de acele ale turlelor de pe naos. Într'adevăr ele sânt, ca şi acestea, cu proporţii înalte şi svelte şi cu planul poligonal regulat, sau cu şase laturi, sau, în genere, cu opt şi zece laturi (Măldăreşti, Brădeşti, Zăvideni); ele au ferestre lungi şi înguste, ca şi turlele de pe naos, cu singura deosebire că sânt fără geamuri, pentru a permite răspândirea sunetului clopotelor în exterior.

Ca şi în veacul al XVII-lea, scara care duce la clopotniţă este, când în interiorul zidului, când într'un turnuleţ aşezat pe laturea de spre Nord a pronaosului; rare ori o găsim pe laturea din spre Sud, ca la Micşuneştii-Mari, Ilfov, unde situaţia locului, cu o comunicaţie directă între pridvor şi conacul boieresc situat spre Nord, pare a explica această dispoziţiune; avem şi un exemplu cu scară în unghiul din spre Nord-Vest al pronaosului, la biserica din Şuici (Argeş). Mai găsim exemple când scara clopotniţei, în loc de a răspunde în interiorul pronaosului, ca în veacul al XVII-lea, se deschide direct spre exterior (Sf. Ştefan-Bucureşti, Micşuneşti). Această nouă dispoziţie pare mai practică din punct de vedere al uşurinţii comunicaţiilor, pe când dispoziţia din veacul al XVII-lea presintă mai multă siguranţă în ce priveşte paza clopotelor.

CLOPOTNIŢELE MĂNĂSTIREŞTI presintă mai multă variaţie de cât în veacurile anterioare. La începutul veacului al XVIII-lea ele sânt pătrate şi mai mult sau mai puţin masive, ca la Mănăstirea Dintr'un Lemn şi mănăstirea Hurezi, cu o singură arcadă pe fiecare faţadă. Pe urmă, cum am văzut mai sus, se găsesc câte două arcade pe fiecare faţă. Câte odată faţa din spre curte se împodobeşte cu un foişor cu arcade pe stâlpi, ca la mănăstirea Aninoasa şi Antim. Nu mai găsim clopotniţe cu laturile teşite, ca în veacul al XVII-lea (Brebu, Cornet, Codreni), ci toate par a fi fost pe plan pătrat.

Contraforturi exterioare au dispărut complect încă de la sfârşitul veacului al XVII-lea şi nu mai cunoaştem niciun exemplu în veacul al XVIII-lea.

MĂNĂSTIRILE ŞI SCHITURILE

În veacul al XVIII-lea şi în ultimii ani ai veacului al XVII-lea s'au clădit cele mai mari şi cele mai frumoase mănăstiri, precum şi cele mai numeroase schituri. Unele din aceste mănăstiri sânt monumentale, atât prin măreţele lor proporţii, prin frumoasa lor compoziţie, cât şi prin pitorescul arhitecturii lor. Par a fi fost mai multe tipuri în ce priveşte dispoziţiile lor generale. Din acestea, două tipuri apar mai în evidenţă, după cum vom vedea mai jos:

În linii generale, mănăstirile din veacul al XVIII-lea nu se deosebesc mult în compoziţia lor de aceia din veacurile anterioare. Ele se compun dintr'un patrulater mai mult sau mai puţin regulat, formând o curte închisă cu ziduri înalte oarbe spre exterior, pe toate laturile lui; clădirile mănăstireşti se întind pe cel puţin trei din laturile patrulaterului.

În mijlocul curţii se găseşte biserica principală, iar la mănăstirile mai importante se mai află şi

inp.org.ro

un paraclis, a cărui situație și dispoziții le vom studia mai departe. Une ori, pe lângă curtea principală, se mai găsește și o curte secundară, unde este concentrată gospodăria mănăstirii; apoi grădini și livezi intinse, spital cu capela bolnițiii, în cimitir.

La mănăstirea Hurezi toate aceste anexe sânt imprejmuite cu ziduri de piatră.

Clădirea cea mai importantă este stăreția, care cuprinde pe lângă locuința starețului una sau mai multe săli mari frumos boltite; arhondăria, adecă încăperile destinate oaspeților străini cari, conform tradiției, sânt primiți și găzduiți vremelnic la trecerea lor prin mănăstire; apoi biblioteca și gherghirul boltit, cu o ușă dosnică și ascunsă, în care se păstrează obiectele de preț și tesaurul mănăstirii.

În jurul curții se găsesc înșirate chiliile monahilor sau ale monahiilor, așezate după casuri într'un singur cat sau în două caturi suprapuse; chiliile sânt legate între ele printr'o galerie cu arcade aflată în fața lor cu vederea spre curte. Întrarea în curtea mănăstirii se face printr'un gang boltit, pe de-asupra căruia se ridică în general clopotnița.

Aceste dispoziții generale sânt aceleași ca la mănăstirile din veacul al XVII-lea; aceste din urmă însă, după cum am putut constata, au fost foarte mult deteriorate și adese ori ele au fost refăcute și modificate în urmă, așa că datele pe care le avem despre ele sânt foarte nesigure și incomplecte.

Din această causă comparația între mănăstirile dintre diferitele epoci este greu de stabilit cu oareșicare precisie. Vom căuta să analisăm mai departe fiecare din elementele arhitectonice ale mănăstirilor în parte și să tragem unele conclusii.

Chiliile mănăstirești din veacul al XVIII-lea par să fi fost de două feluri, în ceia ce privește dispoziția lor. Modul cel mai răspândit este acel al chiliilor înșirate pe un rând, ca la Surpatele și Govora, și câte odată pe două rânduri suprapuse (ca la Hurezi), după importanța mănăstirii. În fața chiliilor, circulația se face printr'o galerie cu arcade pe stâlpi, care sânt fie de piatră, ca la mănăstirile mai mari (Hurezi), fie de zidărie de cărămidă tencuită (Surpatele, Aninoasa), fie de lemn (Sărăcinești), la mănăstirile mai mici și la schituri.

Un al doilea tip de chilii mănăstirești este acela în care încăperile sânt grupate imprejurul unui pridvor mic cu trei arcade pe coloane, în care se deschid ușile unui număr relativ mic de săli și de chilii boltite. Astfel este dispusă mănăstirea Antim din București, care este singurul exemplu ce cunoaștem, în care se păstrează această dispoziție de plan. La Antim găsim, în partea încă rămasă în ființă, patru asemenea pridvoare cu stâlpi de piatră, frumos împodobiți cu sculptură; este probabil că în părțile acestei mănăstiri care au fost distruse sau transformate, mai erau și alte asemenea pridvoare, care dădeau curții mănăstirii un caracter foarte interesant. Încăperile chiliilor sânt în genere boltite, sau cilindric, când ele sânt mai mici, și dreptunghiulare sau în „arc de cloître" sau cu penetrații cu lunete de jur imprejur, atunci când sânt saloane mai mari. Aceleași dispoziții de bolți le găsim și la rarile rămășiți ce ni-au rămas de la chiliile mănăstirești din veacul al XVII-lea, ca de exemplu la Mănăstirea Comana, la Plumbuita și la Cotroceni. Arcadele din fața chiliilor care ni-au rămas de la mănăstirile din veacul al XVII-lea la Comana și la Cotroceni ni arată cam aceleași forme ca la mănăstirile din veacul al XVIII-lea.

La Comana găsim arcade și stâlpi rotunzi lucrați în cărămidă care pare să fi fost aparentă; la Cotroceni (1679) stâlpii sânt de piatră și arcadele tencuite ca în veacul al XVIII-lea; această deosebire se explică prin faptul că aceste chilii de la Comana sânt probabil de la începutul veacului al XVII-lea, din epoca de transiție, pe când mănăstirea Cotroceni face parte mai mult din stilul nou, care era pe atunci în curs de elaborare.

Sălile mari de la stăreție sânt adesea ori monumentale și în genere frumos boltite. Aceste bolți variază după forma sălilor; când ele sânt pătrate, bolta este în genere în „arc de cloître", une ori cu lunete în penetrații de jur imprejurul sălii; aceste forme le-am găsit și la Cotroceni și la Plumbuita din veacul al XVII-lea. Când sălile sânt mai mari, suprafața lor se împarte în travee pătrate prin coloane de piatră așezate în axul lor. Această dispoziție se găsește și la mănăstirile moldovenești (Dragomirna, Cetățuia din Iași, etc.) o găsim și la mănăstirea Hurezi, unde sala mare a fost în urmă despărțită în mai multe camere prin ziduri intermediare, în care au fost prinse și zidite coloanele de piatră frumos sculptate pe care se razimă bolțile.

Bolțile mari de la pivnițe, care în veacurile anterioare erau în „berceau", adecă cilindrice (Brebu, Comana, etc.), sânt în genere, în veacul al XVIII-lea, ori în voute d'arête" (Filipești), ori în calote înalte pe pandantivi, sprijinite pe arcuri în semicerc, așezate pe stâlpi puternice, ori pe coloane, ca

inp.org.ro

la Hurezi. Acest gen de boltă este specific al noului stil și se utilisează chiar și la pivnițile clădirilor civile, ca la palatul Mogoșoaia și Potlogi.

Une ori bolțile încăperilor de locuit au fost ascunse prin tavane orizontale. Astfel se găsesc și astăzi multe chilii de la mănăstirea Hurezi.

Paraclisul se găsește numai la mănăstirile mai importante. El este adese ori ridicat la nivelul catului de sus al clădirilor mănăstirești, în rând cu încăperile mari ale stăreției, ca la Aninoasa și Văcărești.

La mănăstirea Hurezi el este așezat la un nivel și mai ridicat și legat cu rândul de sus al chiliilor prin două scări de piatră care duc la un frumos foișor boltit cu arcade pe stâlpi de piatră ce servește drept pridvor paraclisului și formează un „belvedere", de unde privirea se întinde spre munți. Trebuiește observat că orientarea bisericii și a paraclisului, care se cere a fi aceiași și anume cu altarul spre răsărit, duce pe arhitect la anume dispositii de plan, din care *două variante par mai răspândite.* Prima dispositie este aceia în care biserica și paraclisul se găsesc pe același ax, și anume biserica în centrul incintei și paraclisul pe laturea din spre Răsărit sau din spre Apus a cadrilaterului, fiind legat de o parte și de alta cu clădirile mănăstirești prin arcade pe stâlpi. Cele două mai importante și mai frumoase mănăstiri ce avem sânt dispuse după acest plan: mănăstirea Hurezi are paraclisul așezat pe laturea din spre apus a incintei și, cum am spus, la un nivel foarte ridicat. El este alipit la chiliile din dreapta și din stânga, pe care le domină.

Arhitectul a știut să tragă efecte pitorești din această obligație a orientării, cerută de datinile cultului nostru și care ii era impusă prin program. Praraclisul se presintă foarte frumos în cadrul unei vălcele de munte împădurită și, atât din spre curte, cât și din spre exterior, el se desprinde într'o siluetă admirabilă, care domină toată compositia arhitecturală.

Mănăstirea Văcărești presintă aceiași dispositie generală, însă aici paraclisul este situat pe laturea din spre răsărit a incintei.

El este ridicat la nivelul catului superior. Cadrul natural este aici cu totul diferit, căci mănăstirea este așezată într'un peisagiu de câmpie, pe o ridicătură, de unde vederea domină șesul intins d'imprejur, iar arcadele care încadrează paraclisul, sânt așezate astfel ca să lase deschisă vederea spre zarea nesfârșită. Astăzi aceste arcade sânt astupate cu zidărie și transformate în celule pentru deținuții penitenciarului ce ocupă ctitoria domnească a lui Nicolae Mavrocordat.

A doua dispositie de plan pe care o întâlnim la mănăstirile din Aninoasa și Antim ni arată paraclisul așezat pe una din laturile din spre Nord sau Sud ale incintei mănăstirești și în legătură directă cu partea cea mai importantă a clădirilor, unde se găsesc și sălile mari, ca la Aninoasa unde această parte a mănăstirii este din nenorocire ruinată; însă, în plan se vede bine locul ce au ocupat la origine; la Aninoasa paraclisul se găsește pe latura de Nord a incintei și este ridicat la catul superior, ca în casurile precedente; catul inferior, care este mai scund, conține încăperile secundare și pivnițile mănăstirii.

La mănăstirea Antim paraclisul ca și chiliile se găsesc la nivelul pământului și se pare că nu a fost nicăieri un etaj superior. Aici paraclisul este pe laturea de Sud a incintei mănăstirii, din care aproape o jumătate a dispărut. La Mănăstirea Cozia se găsesc două paraclise situate în colțurile Sud-Est și Nord-Est ale incintei spre Olt. Unul din ele este ruinat.

Mănăstirile mai mici și schiturile au dispositii variate, și pe ici colo se mai găsesc fragmente de arhitectură interesante; ele însă au suferit mai mult decât mănăstirile mari și în cursul vremurilor cele mai multe au fost transformate sau reclădite în epoci mai târzii, fără a se ține samă de alcătuirea lor de la origine. La mănăstirea Sinaia se mai păstrează unele chilii mici cu bolțile scunde și un paraclis boltit în „arc de cloître" cu penetrații.

Clopotnițile mănăstirești sânt în genere mai puțin înalte și mai puțin masive ca în veacul al XVII-lea. La începutul veacului al XVIII-lea ele au ca și în cele din veacul anterior câte o arcadă largă deschisă pe fiecare față, în partea lor superioară, unde se găsește camera în care sânt atârnate clopotelor (Hurezi, Dintr'un Lemn). Într'un cat intermediar se găsește câte odată o ascunzătoare boltită, cu o ușă mică supt scară (Hurezi), unde se țin obiectele de valoare și tesaurul mănăstirii.

Gangul de la partea inferioară, care servește drept întrare în incinta mănăstirii, este în genere boltit sau în „arc de cloître" sau cu o calotă pe pandantivi (Dintr'un Lemn).

Mai târziu încăperea de sus, care conține clopotele, are deschise pe fiecare față câte două arcade alăturate (Polovraci, Antim, Sf. Dumitru din Craiova, Aninoasa).

La Antim și Aninoasa clopotnița presintă spre

inp.org.ro

curte, de-asupra arcului de la intrare un frumos foișor cu arcade pe stâlpi. Într'un paragraf anterior am arătat cum, în veacul al XVIII-lea, clopotnițele mănăstirești se deosebesc tot mai mult ca forme și ca proporții de clopotnițile, bisericilor pe când în veacul al XVII-lea și unele și altele aveau aceiași înfățișare și aceiași compoșiție.

Bucătăria și brutăria sânt în genere încăperi pe plan pătrat cu proporții înalte și acoperite cu frumoase bolți de forme variate. Ele par a fi fost în genere așezate în colțurile patrulaterului format de clădirile mănăstirești (Hurezi, Antim, Văcărești). Câte odată ambele încăperi sânt așezate una lângă alta, ca la mănăstirea Aninoasa.

Forma bolților de la aceste încăperi trece, ca la Antim și Văcărești, de la pătratul de jos la un octogon prin patru trompe de colțuri sau printr'o serie de trompe suprapuse, cum am mai văzut la bucătăria de la mănăstirea Cotroceni. În același gen sânt și cele de la Hurezi, care sânt foarte înalte și străbat toată înălțimea etajelor și a podului până la acoperiș, unde sânt încoronate cu o lanternă poligonală sau circulară, cu deschideri pentru evacuarea fumului.

Pivnițile sânt une ori foarte mari și frumoase. Cum am mai spus, bolțile lor nu mai sânt, ca în veacurile anterioare, cilindrice, ca la Comana și Brebu, ci în „voûte d'arête" pe plan pătrat ca la palatul de la Filipești, sau în calote sferice pe pandantivi, ca la mănăstirea Hurezi. De obiceiu pivnițele se găsesc situate supt sălile mari ale stăreției; la mănăstirea Hurezi ele au aceiași dispoșiție ca acestea din urmă, însă proporțiile lor sânt mai scunde; găsim și aici două rânduri paralele de calote răzimate la mijloc pe stâlpi de piatră și legate între ele prin arcuri puternice. În palatul de la Mogoșoia se găsește o pivniță monumentală pe plan pătrat, compusă din patru calote pe pandantivi, răsimate la centru pe un stâlp masiv. La conacul din Filipești dispoșiția este aceiași numai că bolțile sânt în „voûte d'arête".

Foișoarele și scările exterioare sânt elemente arhitectonice mult întrebuințate, atât la mănăstiri cât și la clădirile civile, palate domnești și conace boierești. Ele se presintă în mod pitoresc și variat, în genere pătrate în plan, alipite de unul din pereții clădirii: ele se compun din arcade pe stâlpi, formând ca un pridvor ridicat pe un postament, care îl înalță până la nivelul catului de sus al clădirii. În postament se deschide de obiceiu o ușă care duce la pivniță. O scară exterioară de piatră pune în comunicație foișorul cu nivelul pământului; această scară este așezată sau paralel cu peretele clădirii și cu treptele încastrate de-a lungul acelui perete sau perpendicular pe clădire, și atunci treptele sânt încastrate în peretele însuși al foișorului. Ambele casuri par a fi fost întrebuințate de o potrivă după împrejurări și după situația locului.

Prima dispoșițiune o găsim la mănăstirea Dintr'un Lemn, unde foișorul este la un nivel destul de înalt; din această causă nu se puteau încastra treptele scării într'unul din pereții laterali ai foișorului, căci panta ei ar fi fost prea răpede și incomodă. Aceiași dispoșiție o găsim la foișorul de pe laturea de Nord a mănăstirii Hurezi spre curte. Aici s'a constatat cu ocasia lucrărilor de restaurare că scara care era spre Apusul foișorului și în stare foarte rea astupa arcadele galeriei de jos, care fuseseră zidite pentru a se putea încastra treptele de piatră.

Această construcție defectuoasă care nu putea fi decât opera unei epoci decadente, a atras bănuiala ncastră, căci de sigur nu putea fi nici concepută, nici executată de către meșteri atât de iscusiți ai lui Vodă-Brâncoveanu; cercetând mai de aproape, s'a constatat că pe partea din spre răsărit a acestui foișor galeria de arcade de la catul de jos se oprește la o distanță de câțiva metri de foișor, unde îi urmează un zid plin; în ele s'au găsit găuri așezate într'o linie oblică, urcând de la nivelul pământului spre nivelul de sus al foișorului; aceste găuri nu erau decât lăcașurile, unde fuseseră la început încastrate treptele de piatră ale scării pe cari le-am reconstituit în această parte, după ce am dărâmat scara din partea de Apus a foișorului, degajând tot odată arcadele galeriei, ce fuseseră astupate atunci când se zidise această scară.

A doua dispoșiție cu scara încastrată în postamentul însuși al foișorului o găsim la Mitropolia din București, unde nivelul foișorului este relativ puțin ridicat. La palatul domnesc din Potlogi unde temeliile fostului foișor s'au regăsit în pământ, locul foastei scări era în partea stângă a foișorului și așezată perpendicular pe peretele clădirii principale. Un cas interesant, în care găsim această a doua dispoșiție este acel al foișorului d'intâiu de pe laturea de Sud a curții mănăstirii Hurezi, acel din spre Apus, care este mai aproape de gangul de la întrare. Aici s'a găsit în anul 1908, când s'au început lucrările de restaurare ale mănăstirii, aceiași scară defectuoasă ca la foișorul din spre Nord, pe care am descris-o mai sus. Și aici frumoasele arcade pe

inp.org.ro

stâlpi de piatră ale galeriei fuseseră astupate spre a se putea clădi o scară de-a lungul lor și a se da acces la pridvor. Atât scara, cât și pridvorul, erau foarte deteriorate; acesta din urmă avea crăpături cari amenințau cu surparea. El a trebuit să fie complect demontat și refăcut din temelie pe piloți de stejar; cu ocasia lucrărilor s'au făcut săpături care au dat la iveală temelia unui zid paralel cu zidul din spre apus al foișorului care nu putea fi decât zidul scării de la origine; el s'a reconstituit așa cum se vede astăzi și cum fusese clădit de arhimandritul Ioanichie a cărei inscripție comemorativă se găsește pe stâlpul de piatră de la podestul de sus al scării. Dispoziția de la origine a acestei scări explică forma disimetrică a planului de la catul inferior al foișorului cu un singur stâlp de piatră într'unul din colțuri și cu două arcuri răzimate pe el, pe când laturea din spre Apus este un zid plin, care se explică tocmai prin nevoia de a se încastra în el treptele scării. Aceiași dispoziție o găsim la al doilea foișor de pe laturea de Sud a mănăstirii Hurezi, unde planul presintă același stâlp de piatră unic în colțul Nord-Est cu două arcade proptite în el și un zid plin pe laturea din spre Apus. Scara este aici așezată de-alungul pereților clădirii stăreției, dar este probabil că la origine ea a fost altfel.

Trebuie să observăm că foișorul de pe laturea de Nord a curții mănăstirii Hurezi are un plan simetric la catul de jos, cu coloane și cu câte două arcade pe fiecare latură în opoziție cu foișoarele de pe latura de Sud ale cării dispoziții disimetrice le-am descris mai sus. Și în acest caz și în celălalt planul este consecința dispoziției scării și resultă din modul de construcție al acesteia. La foișorul lui Dionisie Bălăcescu de la mănăstirea Hurezi care este clădit la 1753, scara este așezată de-a lungul peretelui corpului principal, dar acest foișor fiind un adaos ulterior, el nu poate fi considerat ca fiind o parte organică a mănăstirii. Este probabil că dispoziția scării de la foișorul lui Dionisie Bălăcescu a îndemnat pe arhimandritul Hrisant, starețul grec al mănăstirii din preajma anului 1840, ca să refacă scările celorlalte foișoare ajunse desigur în rea stare, tot cu treptele de a lungul zidului, așa cum au fost găsite în 1908, când s'au început lucrările de restaurare excutate de Comisiunea Monumentelor Istorice.

Aspectul acestor foișoare însoțite de scările lor este din cele mai plăcute; coloanele lor de piatră adese ori sculptate, arcadele lor în semicerc și mai târziu în acoladă au proporții în genere foarte reușite. Foișoarele, acestea prin liniile lor armonioase, au întrerupt în mod fericit severitatea arhitecturii monastice, dându-i un caracter mai primitor. Le găsim, de altfel, și la conacele boierești și la palatele domnești, ca și la culele așezărilor de la țară, unde galeria de arcade se găsește la un nivel mai ridicat, iar scara se află în interior spre a putea fi apărată.

Fântâna mănăstirii este un element arhitectonic care capătă și el o expresiune estetică. Fântâna este ori alipită de un zid al incintei mănăstirii ca la Hurezi și la Polovraci, ori isolată ca la mănăstirea Dintr'un Lemn și Fântâna lui Hrisante de la Mănăstirea Hurezi, etc.

La această mănăstire prima fântâna care pare de la origine este alipită de zidul din spre răsărit al incintei și se compune dintr'un mic foișor pătrat, răzimat pe stâlpi de piatră și boltit cu o calotă; zugrăveli frumoase decorează bolta și toată partea superioară, precum și păretele din fund. La fântâna mănăstirii Dintr'un Lemn găsim aceiași dispoziție; arhitectura este mai rustică, stâlpii sânt de zidărie și zugrăveli nu se mai văd.

Fântâna Meșterului Manole din Curtea-de-Argeș nu este în incinta mănăstirii, dar în apropiere de aceasta și este probabil că aparținea mănăstirii la origine. Ea pare a fi din veacul al XVIII-lea, și nu este lipsită de interes, atât ca forme arhitectonice, cât și ca proporții.

Arhitectura civilă din veacul al XVIII-lea ni, este mai bine cunoscută decât aceia din veacurile anterioare, din care, după cum am văzut[1] nu ni-a rămas aproape nimic.

Rămășițele din veacul al XVIII-lea sânt destul de numeroase, începând de la ruinele palatelor domnești[2], de la conacele boierești și culele întărite, până la casele orășenești și sătești care presintă elemente originale și adese ori foarte interesante ca arhitectură.

Dăm mai departe, într'un capitol special, planurile și fotografiile unora din aceste monumente, precum și descrierea lor.

---

[1] Vezi, *Evoluția*, III.

[2] V. Drăghiceanu, *Curțile Domnești ale lui Vodă-Brâncoveanu*.

inp.org.ro

CAPITOLUL XX.

ÎMPĂRȚIREA MONUMENTELOR PE GRUPE.

În veacul al XVIII-lea se găsesc bine reprezintate aproape toate tipurile de plan pe care le cunoaștem din veacurile anterioare, afară de planul în formă de cruce greacă de origine bizantină, care după cum am arătat mai sus, dispare în veacul al XVII-lea și planul sârbesc, care își preschimbă complect structura lui caracteristică, devenind un tip cu totul nou.

Bisericile cu planul dreptunghiular, adecă fără abside laterale, sânt mai numeroase decât în veacul precedent; în genere, acest tip este utilisat mai mult pentru bisericile mici, bolnițile și paraclisele mănăstirilor și bisericile rurale, pe când planul în treflă se găsește mai mult la bisericiie mari și la acele din orașe; în special bisericile cu clopotniță pe pronaos formează o grupă de numeroase și frumoase monumente; acest tip pare a fi fost cel mai răspândit la bisericile mari, și devine oareșicum tipul clasic al bisericilor orășenești din veacul al XVIII-lea; de asemenea și tipul cu pronaosul lărgit, cu patru turle, derivat din Episcopia Curții-de-Argeș, în fața căruia se adaugă un pridvor, este represintat în acest veac prin câteva biserici mănăstirești monumentale, dar puține la număr (Mănăstirea Văcărești și Cernica).

În resumat, niciun tip nou nu apare în veacul al XVIII-lea, iar, printre acelea pe care le cunoaștem din veacurile anterioare, trei sânt mai în favoare, și anume: planul dreptunghiular pentru bisericile mai mici de la sate și pentru paraclise; planul în treflă cu clopotniță pe pronaos pentru bisericile mai mari și pentru acelea din orașe și în sfârșit bisericile cu patru turle de tipul meșterului Manole, pentru mănăstirile importante. Aceste trei tipuri principale sânt, după cum știm, de origine curat românească; în afară de ele, în veacul al XVIII-lea se mai întrebuințează și celelalte tipuri cunoscute, așa că varietatea lor este tot atât de mare ca și în veacul precedent, după cum vom vedea mai departe. Câteva rari biserici, diferite de cele pe care le-am clasificat în grupele de mai jos complectează tabloul monumentelor din veacul al XVIII-lea. În acest veac numărul bisericilor este cu mult mai mare decât în cele anterioare, așa că a trebuit să ne mărginim la studiul celor mai frumoase, mai caracteristice și mai bine conservate.

* * *

A. **Bisericile cu planul dreptunghiular,** ADECĂ FĂRĂ ABSIDE LATERALE GRUPA A DOUAZECI ȘI UNA.

BISERICI MICI SAU PARACLISE DE MĂNĂSTIRI NAOS, CU SAU FĂRĂ TURLĂ, CU SAU FĂRĂ PRONAOS, CU PRIDVOR PE STÂLPI, AFARĂ DE FOARTE RARE EXCEPȚII.

Bisericile din această grupă urmează grupei a treisprezecea din veacul al XVII-lea și se pot subîmpărți în mai multe subgrupe, și anume:

a) *Acelea care cuprind numai naos și pridvor,* ca paraclisul și bolnița Mănăstirii Hurezi și b) *acelea care au și un pronaos,* ca schitul Sf. Apostoli din apropierea mănăstirii Hurezi; el are în față un mic pridvor boltit pe doi stâlpi de piatră. Monumentele mai sus pomenite au turla pe naos, dar se găsesc în această grupă și multe biserici mici răspândite prin satele din regiunea deluroasă și muntoasă a țerii, care sânt fără turlă; astfel sânt cele din Călinești-Vâlcea (1798), Sf. Nicolae din Olănești-Vâlcea (1718) și cea din Comanca-Pietrișu (1736) (Vâlcea), situată în munți mai sus de băile Olănești.

Acest gen de biserici fără turlă este destul de răspândit. Aparența lor exterioară este foarte simplă, cu propoițiile scunde și cu acoperișul înalt de șindrilă cu strașină. Dacă nu ar fi arcadele pridvorului, care adăpostesc ușa de la intrare, și forma rotunjită din spre altar, biserica s'ar putea confunda cu orice casă din sat, căci abia un brâu cu zimți încinge câte odată fațadele (Comanca); alte dăți ceva zugrăveli rustice împodobesc biserica pe din afară și o disting (Călinești); sânt și casuri în care toată biserica este împodobită cu zugrăveală de un colorit armonios, cum este schitul Jghiaburi din Vâlcea, cu cea mai pitorească înfățișare, ca și multe altele.

inp.org.ro

Când pătrunzi în interiorul acestor biserici, rămâi uimit de armonia proporțiilor scunde, de arta cu care sânt concepute și compuse bolțile. Acestea se compun în genere din o calotă sferică în fiecare despărțitură, naos, pronaos și pridvor; fiecare calotă este încadrată între arcuri în semicerc de diferite dimensiuni, sprijinite în console. Naosul este acoperit cu o calotă largă pe pandantivi, pronaosul cu o calotă în genere mai mică, proptită între arcuri late, iar pridvorul cu o calotă și mai mică, aflată de-asupra ușii și încadrată între arcuri și bolți laterale mai joase; câte odată se găsesc în pridvor două sau chiar trei calote alăturate, când bisericile sânt mari.

Tot interiorul acestor biserici este în genere acoperit cu o podoabă de zugrăveli rustice și naive, care sânt adesea ori de o armonie desăvârșită.

Aceste biserici de sate, care sânt de sigur în număr mult mai mare decât cele ce putem cunoaște, formează una din caracteristicile arhitecturii din veacul al XVIII-lea și poate una din cele mai atrăgătoare.

În veacurile anterioare nu am găsit decât biserici zidite de Domni sau de boieri, și faptul că în veacul al XVIII-lea găsim așa de numeroase biserici întemeiate de boierinași, de fruntașii satelor ni dovedește deosebirea considerabilă dintre starea socială și materială a poporului din veacul al XVIII-lea față de veacurile anterioare, iar arta cu care sânt compuse și executate aceste biserici, impresia armonioasă ce se desprinde din ele, ni arată cât de adânc pătrunsese în păturile țerănești arta de a construi și de a împodobi bisericile. Care este în această artă partea venită de la orașe și din afară, care este partea de folklor, proprie poporului, o vor putea spune arheologii viitorului. Noi găsim în ea expresia unei adevărate culturi de formă patriarcală, exclusiv românească, care ni dă măsura însușirilor artistice ale poporului nostru și ne ține în credința ca și în viitor el va ști să dea proba puterilor sale creatoare de frumos.

Printre numeroasele exemplare de biserici cu turlă din această grupă putem distinge, în prima subgrupă, admirabilul paraclis al mănăstirii Hurezi, clădit la 1692-94, și frumoasa bolniță de la aceiași mănăstire clădită la 1696, de către Marica, Doamna lui Constantin Vodă-Brâncoveanu. Ambele aceste monumente sânt tipuri desăvârșite; primul are proporții de o rară eleganță și sveltețe, pe când al doilea, ca monument funerar, este caracterisat, din contra prin proporții scunde, nu mai puțin reușite ca ale paraclisului. În a doua subgrupă putem cita biserica schitului Sfinții Apostoli de lângă Mănăstirea Hurez, care este de asemenea un model de bun gust, cu proporțiile sale fericite, decorația simplă și corectă a exteriorului, precum și frumusețea și coloritul admirabil al zugrăvelii sale interioare.

PARACLISUL MĂNĂSTIRII HUREZI are un plan foarte simplu, dar foarte frumos proporționat. El este situat la un nivel foarte ridicat peste acela al chiliilor și domină celelalte clădiri, atât din spre curtea mănăstirii cât și din spre exterior. Planul este compus dintr'un naos patrat, cu o turlă răzimată pe patru picioare de colț prin intermediarul a patru arcuri egale.

Altarul este rotunjit spre interior și poligonal în șapte laturi spre exterior. Arhitectura exterioară se compune din panouri dreptunghiulare în relief la registrul inferior și din arcade în semicerc la registrul superior, cu un brâu orizontal între ele.

Turla, foarte frumos proporționată, este ridicată pe o bază pătrată înaltă, pe fețele căreia se vede câte un arc de cerc, amintire a școlii sârbești și consecință a planului cu patru stâlpi pe colț. Pridvorul larg răzimat pe arcade în semicerc, sprijinite pe stâlpi de piatră, domină spre vale pestegrădinile și livezile mănăstirii. Ele comunică apoi cu etajul inferior al chiliilor prin două scări de piatră, laterale paraclisului. Interiorul este foarte bogat zugrăvit; posedă o tâmplă frumos sculptată în lemn poleit.

BOLNIȚA MĂNĂSTIRII HUREZI are aproape aceiași compoziție de plan ca și paraclisul, ca proporții însă și prin situația sa pitită la nivelul pământului în mijlocul cimitirului mănăstirii, ea se presintă în mod diametral opus. Aceste două exemple ni arată cu câtă artă știau meșterii lui Vodă-Brâncoveanu să-și exprime gândirea prin mânuirea proporțiilor. Liniile svelte ale paraclisului se înalță spre cer, pe când liniile scunde ale bolniței coboară spre mormintele celor ce se odihnesc împrejur.

Planul bolniței este ceva mai desvoltat ca al paraclisului. În fațade domină liniile orizontale încoronate cu o turlă cam masivă și joasă, perfect proporționată cu corpul bisericii. Pridvorul larg este frumos boltit cu o calotă pe pendantivi, încadrată între arcuri și bolți laterale mai joase. Stâlpii de piatră sânt legați prin arcade largi și scunde.

Arhitectura exterioară este compusă din două registre suprapuse și despărțite printr'un brâu

inp.org.ro

orizontal, formând o linie neîntreruptă, așezată drept la mijlocul înălțimii fațadelor, pentru a acusa și mai puternic caracterul dominant ale maselor orizontale. Registrul inferior este compus din panouri dreptunghiulare late, pe când registrul superior se compune din arcaturi în semicerc mai ușoare, care se întretaie, formând ca o mreajă împletită de jur împrejurul bisericii. Trebuiește observat că ciubucele panourilor și ale arcaturilor nu sânt rotunjite cum le găsim de obiceiu, ci compuse din două planuri înclinate, unul în lumină și altul în umbră și despărțite printr'o muchie.

Din sub-grupa a doua, cu planul mai complex, care cuprinde și un pronaos între naos și pridvor, putem cita: BISERICA SCHITULUI SF. APOSTOLI, din imediata apropiere a mănăstirii Hurezi[1]. E un mic monument, foarte frumos compus. Naosul pătrat cu patru picioare la colțuri, peste care se sprijină cele patru arcuri ce susțin turla. Altarul în trei compartimente, formând firide care se traduc și în exterior prin panouri formând trei eșituri, din care cea mijlocie mai proeminentă între celelalte două.

Pronaosul dreptunghiular, mai mic ca naosul, boltit cu o calotă între arcuri, este despărțit de naos prin trei arcade pe stâlpi, unde găsim, după patru ani de la terminarea mănăstirii lui Constantin Brâncoveanu (1698), arcadele în acoladă, a căror modă se extinde mai târziu supt Domnii fanarioți.

Un mic pridvor pătrat, ca un baldachin care adăpostește ușa de la intrare, se sprijină pe doi stâlpi de piatră simplă fără sculptură, peste cari stau arcuri în semicerc, pe cari stă bolta în formă de calotă sferică.

Exteriorul este decorat simplu și frumos cu panouri dreptunghiulare, având chenare rotunjite în relief; ele se împart în două registre suprapuse, despărțite de un brâu orizontal. Atât proporțiile, cât și arhitectura sânt un model de sobrietate și de bun gust.

Interiorul păstrează toată zugrăveala al fresco de la origine; ea are o tonalitate din cele mai armonioase, pe fond albastru, cu flori și rinceauri roșii și verzi și trebuie socotită ca una din cele mai reușite decorațiuni interioare de biserică, ce posedăm în țară.

Aceste monumente de la Mănăstirea Hurezi ca și altele clădite în ultimii ani ai veacului al XVII-lea, păstrează în arhitectura lor ceva din simplicitatea nobilă a bisericilor lui Matei Basarab. Arcurile și firidele sunt mai întodeauna în semicerc, ceia ce li dă un aspect clasic, iar zugrăveala exterioară, când există este repartisată numai în anumite puncte; sculptura în piatră este mai puțin exuberantă decât mai târziu, în veacul al XVIII-lea; ea este câteodată mai puțin îndemânatecă dar de cele mai multe ori este armonioasă mai ales prin modul cum e distribuită în părțile unde este cerută de compositie. Mai târziu, supt domnia Fanarioților se răspândesc arcadele cu forme mai complexe de inspirație persană sau turcească; zugrăveala și sculptura sânt împrăștiate pe toate suprafețele fațadelor după moda orientală. Meșterii caută mai mult să impresioneze prin bogăția și strălucirea decorației decât prin noblețа și justețа proporțiilor.

* * *

Biserici fără abside laterale. GRUPA A DOUĂZECI ȘI DOUA: NAOS CU SAU MAI ADESEA FĂRĂ TURLĂ, PRONAOSUL CU O TURLĂ SAU CU O CLOPOTNIȚĂ, CU PRIDVOR PE STÂLPI. (Este urmarea grupei a patrusprezecea din veacul al XVII-lea.)

Aceste monumente se pot împărți în două subgrupe după cum pronaosul are o turlă sau o clopotniță peste el. Am arătat la capitolul caracterelor generale deosebirile dintre aceste două tipuri de biserici, din care primul nu are scară, fiindcă peste pronaos se găsește o turlă pătrunsă, iar nu o clopotniță, pe când al doilea tip are o scară situată în interiorul zidului sau într'un turnuleț, spre a permite urcarea la clopotniță. Din prima subgrupă cu două turle nu cunoaștem decât un singur exemplu, o biserică de mănăstire mare și frumoasă, la: MĂNĂSTIREA ARNOASA DIN MUSCEL.

Ea este zidită la 1677 de către Marele Clucer Tudoran Vlădescu și restaurată la 1729 de către Mitropolitul Daniil. În descrierea ce o dăm mai departe, într'un capitol următor, arătam motivele cari ne fac să credem că biserica aceasta a avut întâiu o altă dispositie de plan. Ar resulta în consecință că în această subgrupă nu se mai găsește astăzi nicio biserică din veacul al XVIII-lea.

Din veacul al XVII-lea mai posedăm singură biserica Mănăstirii Flămânda (Argeș)[1], așa că acest tip pare aproape inexistent, și, dacă găsim câte un monument răzleț cu două turle, credem

[1] I. Traianescu, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1910, p. 145.

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii*, partea a III-a, fig. 244-51.

inp.org.ro

că este o înrâurire a bisericii Stelea din Târgoviște, care reproduce planul bisericii Trei Ierarhi din Iași și cea de la Mănăstirea Cetățuia. Această din urmă biserică este, de altfel, contimporană cu Aninoasa (1672) și ambele sânt ctitorii ale lui Duca-Vodă, care se știe că a domnit și în Țara-Românească, de dincoace de Milcov.

În a doua sub-grupă care cuprinde bisericile cu planul dreptunghiular și cu o clopotniță ridicată peste pronaos, putem distinge două supt-divisiuni, și anume: bisericile fără turlă peste naos, care sânt mai numeroase, și cele cu turla peste naos, care par mai puține și care se apropie ca înfățișare mai mult de bisericile din prima sub-grupă și de bisericile moldovenești cu două turle din veacul al XVII-lea.

În prima sub divisiune găsim atât biserici mici și rustice, cât și biserici mai mari; printre primele, care se găsesc împrăștiate prin multe orășele și mai ales prin sate, unele sunt cât se poate de interesante, atât prin proporțiile lor, ca BISERICA SF. ÎNGERI DIN CURTEA-DE-ARGEȘ (1717) și BISERICA SF. VOEVOZI DIN OLĂNEȘTI-VÂLCEA (1820), cât și prin frumoasele decorațiuni al fresco care le înveșmântează în întregime, ca în cele din PĂUȘEȘTI, COASTA (1830), CHICIOARA (1780) din Vâlcea și altele; monumentele citate aici sânt printre acelea care și-au păstrat intacte clopotnițile; în multe casuri, clopotnița a dispărut și a fost înlocuită cu o construcție informă din scânduri.

Exteriorul acestor bisericuțe rustice e model de bun gust, dacă le comparăm cu zugrăvelile mai moderne de la biserici mai noi sau restaurate, dar și din punct de vedere arhitectonic propriu-zis compoziția planului și construcția nu lasă nimic de dorit; bolțile lor scunde cu câte o calotă pe pendantivi, în genere răzimată pe console, în fiecare din compartimentele bisericii sânt tot atât de perfect executate și armonios proporționate precum sânt și de artistic zugrăvite; cele mai frumoase dintre ele sânt descrise și reproduse mai departe. Biserica din Păușești-Coasta (1800), zugrăvită la 1830, și cea din Chicioara (1780), din apropierea schitului Sărăcinești, sânt printre cele mai frumoase. Ele au același plan. Corpul bisericii este de proporții scunde, cu clopotnița bine proporționată și ridicată pe o bază înaltă. Fațadele au suprafețe simple, fără arhitectură, fără firide, nici panouri, ci numai cu un brâu orizontal și liniaturi policrome zugrăvite. Registrul de peste brâu este despărțit în dreptunghiuri egale, în care sânt zugrăviți sfinți.

Arcadele pridvorului, în formă de segmente de cerc scunde elipsoidale se razimă pe stâlpi scurți, de formă cilindrică, zugrăviți cu liniaturi colorate, desemate în spirală. Fațadele sânt acoperite cu o zugrăveală în culori bine armonisate, de cel mai reușit efect; ele sânt lucrate de un meșter perfect stăpân pe tehnica sa într'o epocă în care tradițiunea era încă viguroasă și meșterii erau artiști îndemânateci.

Printre bisericile mai mari putem cita pe cea din PREAJBA-DOLJ, cu arhitectura severă, amintind veacul al XVII-lea, în care domină arcul în semicerc; găsim aici adause din 1778, cum e foișorul, atât de pitoresc, de peste pridvor, cu arcade scunde în formă de trilob; clopotnița actuală nu pare a fi cea de la origine. La VĂDENI, în GORJ, găsim o frumoasă biserică, clădită la 1700 de către Marele Ban Cornea Brăiloiu; ea și-a păstrat intactă clopotnița masivă, care este probabil un adaus din 1733, supt care se găsește o ascunzătoare boltită. Clopotnița este pe plan pătrat, cu câte două arcade larg deschise pe fiecare latură.

Arhitectura exterioară a bisericii este foarte simplă. Singur brâul orizontal și cornișa în zimți decorează fațadele împreună cu chenarele de piatră ale ferestrelor, care amintesc pe acelea din veacul al XVII-lea, din timpul Domniei lui Matei Basarab.

O particularitate a acestei biserici este și pridvorul pe plan pătrat, care se întâlnește foarte rar. El este boltit cu o calotă sferică și sprijinit pe stâlpi rotunzi, legați prin arcuri cu vârf. Scara ce duce la clopote este alipită tot în 1733, în mod stângaciu, de păretele din spre Nord al pronaosului.

Aici biserica este mai veche, iar clopotnița, cu scara, sânt adăugite în urmă, odată cu pridvorul. Interiorul păstrează frumoasele fresce de la 1733 datorite lui Dositei monahul, fiul ctitorului[1].

Trebuie să mai notăm că unele din bisericile acestei grupe au avut la origine o turlă pe naos care a căzut și a fost înlocuită în urmă cu o calotă. Aceste biserici ar trebui în consecință clasificate în a doua subgrupă, care urmează mai jos, dar nu este întotdeauna ușor de a le deosebi unele de celelalte, căci aceasta ar necesita cercetări amănunțite, ce nu sânt întotdeauna posibile, în afară de prilejul unei restaurări sau a unei reparații.

În a doua subgrupă a bisericilor cu turlă și cu clopotniță găsim câteva monumente frumoase și de dimensiuni mari: ele sânt din epoca a treia;

[1] Al. Lapedatu, *Bul. Com. Ist.* 1910, p. 162.

inp.org.ro

clopotnița de peste pronaos are o proporție elegantă și înaltă, cam cu aceleași dimensiuni ca turla pantocratorului de pe naos; amândouă sânt croite pe plan poligonal și au deschiderile de la ferestre lungi și înguste, așa cum sânt în genere la turla pantocratorului, însă fără geamuri; printre bisericile de acest tip putem cita ca bine conservată biserica din MALDĂREȘTI-VÂLCEA (1791), care se distinge prin proporții svelte și printr'o bogată decorație exterioară; în firidele de pe fațade sânt zugrăviți, în mod destul de rustic, dar cu mișcări și atitudini pline de viață, sfinți și personagii biblice.

BISERICA DIN ZĂVIDENI-VÂLCEA (1815) este de asemenea zugrăvită în mod rustic; proporțiile sale sânt bine chibzuite și turlele, una cu douăsprezece laturi și cealaltă cu zece laturi, sânt bine armonisate între ele. În mai toate aceste biserici din a treia epocă, când noul stil este complect stabilit, compoziția planului este bine concepută și bolțile sferice pe pandantivi, răzimate pe console, sânt frumos dispuse și perfect construite.

BISERICA SF. NICOLAE DIN CERNEȚI-MEHEDINȚI (1794) este un frumos monument, având proporții reușite. Pridvorul este aici cu arcade în festoane și ridicat pe un postament înalt.

* * *

B. BISERICILE CU PLANUL ÎN FORMĂ DE TREFLĂ.

Trecem acum la bisericile cu abside laterale, care se pot împărți în cinci grupe principale, aceleași ca și în veacul al XVII-lea, și anume cele cu o turlă, cu două, trei, și patru turle și în sfârșit bisericile cu clopotniță pe pronaos, care se subdivid în biserici cu sau fără turlă pe naos.

* * *

Grupa a douăzeci și trei. Biserici cu planul în treflă cu o turlă. NAOSUL CU O TURLĂ, PRONAOSUL FĂRĂ TURLĂ ȘI PRIDVORUL PE STÂLPI provin de la grupa a șaisprezecea din veacul al XVII-lea și de la bisericile stilului vechiu din veacul al XVI-lea și, mai departe, de la tipul sârbesc din veacul al XIV-lea (Cozia).

Vechiul plan sârbesc și-a pierdut caracterele speciale ale structurii sale și s'a renovat complect prin sistemul de bolți în calote sferice răzimate pe console. Găsim în această grupă numeroase biserici de toate dimensiunile, atât biserici mici de schituri, ca Sfântul Ștefan de la Mănăstirea Hurezi, care e fără pridvor, după tipicul veacurilor anterioare, cât și paraclise de mănăstiri, ca bolnița Mănăstirii Brâncoveni și Paraclisul Mănăstirii Văcărești; sânt și biserici mai mari, ca acea de la Mănăstirea Surpatele și de la Govora, apoi și altele și mai mari, ca la Mănăstirea din Râmnicul-Sărat și biserica mare a Mănăstirii Brâncoveni.

BISERICA MĂNĂSTIRII GOVORA este una din cele mai perfecte din această grupă. Planul ei este cel clasic, din prima parte a veacului al XVIII-lea, când consolele pe care se sprijină bolțile sânt încă rare și puțin proeminente.

Naosul este pătrat, cu absidele laterale bine desvoltate, încadrate în două arcuri concentrice; la nașterea acestor arcuri un „porte à faux" continuu se desfășoară de jur împrejurul naosului, ca la Căldărușani, la Golești, la Cojeni-Mironești, la Ciutura și la alte biserici din veacul al XVII-lea.

Arhitectura exterioară este simplă și e lipsită de registrele de arcaturi și panouri; brâul orizontal, soclul și cornișa sânt singurele elemente decorative ale fațadelor împreună cu chenarele de piatră sculptată ale ferestrelor și ale ușii. Arcadele pridvorului au formă de semicerc și coloanele de piatră au capitele și base profilate simple.

Bolțile sânt cele tipice din veacul al XVIII-lea cu câte o calotă în pronaos și în pridvor, fiecare din ele fiind proptită între arcuri. În veacul al XVII-lea știm că bolțile pridvorului erau adese ori compuse din două calote despărțite prin arcuri transversale. Această din urmă dispoziție este mai rară în veacul al XVIII-lea. La brâu și împrejurul ferestrelor se văd urme de zugrăveală, care ar putea fi de la origine, cum sânt și cele de la arcadele pridvorului, unde ele sânt o continuare a zugrăvelilor de la bolțile din interiorul acestuia.

BISERICA MĂNĂSTIRII DIN ORAȘUL RÂMNICUL-SĂRAT este una dintre cele mai mari din această grupă. Aici găsim, ca la toate bisericile ridicate de Spătarul Mihail Cantacuzino (Colțea, Fundenii-Doamnei, Sinaia), elemente și forme noi, cum sânt, de exemplu, profilele de la cornișă și brâurile trase la șablon, în loc de zimții de cărămidă tradiționali, antablamente și frontoane inspirate din arhitectura Renașterii italiene, dar și forme orientale, ca arcurile trilobe sau în acoladă înaltă amintind pe cele venețiene.

Planul, larg conceput și frumos proporționat, este tras în lungime; naosul are absidele laterale luminate cu câte două ferestre (și aceasta e o inovație) și altarul are absidiolele desvoltate; în starea lor actuală aceste absidiole par a fi fost modificate spre exterior, totuși spre interior

inp.org.ro

ele sânt decorate cu uşi în arc trilob, încoronate cu frontoane întrerupte la vârf, care sânt din epoca clădirii bisericii şi inspirate după Renaşterea italiană.

Pronaosul este pătrat şi mai larg de cât naosul, boltit cu o calotă sferică pe pandantivi, răzimată pe arcuri ce se sprijină la colţuri pe patru picioare de zidărie, încoronate cu capitele sculptate; şi aici ca la naos găsim câte două ferestre de fiecare parte.

Pridvorul este boltit, cu două calote între arcuri, care se razimă pe console. Coloanele sânt de piatră cu capitele şi base sculptate şi cu decoraţii înflorate, desemnate în spirală. Exteriorul este foarte simplu, fără arcaturi, nici panouri, în starea lui actuală, dar e probabil că la origine faţadele erau bogat decorate, cum sânt toate ctitoriile Spătarului Mihail Cantacuzino.

Interiorul este foarte bogat şi frumos zugrăvit, proporţiile sânt înalte şi elegante, cu arcade în trilob cu vârf, amintind pe cele veneţiene.

Cum am mai arătat, bisericile din această grupă cu planul străvechiu în formă de trefl ă îşi schimbă cu încetul structura, care ajunge pe la începutul veacului al XVIII-lea, în epoca a doua a noului stil, la o compoziţie de bolţi originală şi perfectă, cu câte o calotă pe pandantivi, răzimată pe console în axul fiecării încăperi şi cu o structură unitară, care e una din caracteristicile stilului acestui veac.

* * *

Grupa a douăzeci şi patra. Biserici cu planul în formă de trefl ă cu două turle. NAOSUL ŞI PRONAOSUL CU CATE O TURLĂ, CU UN PRIDVOR PE STÂLPI.

Această grupă cuprinde foarte puţine monumente, dar mari şi frumoase. Ele derivă de la grupa a şaptesprezecea, din veacul al XVII-lea.

Grupa se poate împărţi în două subgrupe, care să deosebesc prin dispoziţia pronaosului: prima cuprinde numai biserica Mănăstirii Antim din Bucureşti şi biserica Belivaca din Craiova, care par a fi inspirate ca plan şi ca dispoziţii generale, afară de pridvor, de la bisericile moldoveneşti din veacul al XVII-lea şi de la biserica Stelea.

A doua subgrupă cuprinde o singură biserică şi, anume, cea de la Mănăstirea Hurezi, unde pronaosul este mai larg decât naosul şi unde turla a doua, cea din pronaos, se razimă pe peretele despărţitor dintre naos şi pronaos şi pe două coloane isolate. Este uşor de văzut că acest plan de la Hurezi este un intermediar între acel al bisericilor cu patru turle care, provin din tipul meşterului Manole, cum sânt biserica Mănăstirii Cotroceni şi Mitropolia din Bucureşti din veacul al XVII-lea şi cum sânt bisericile de la Cobia şi Episcopia Curţii-de-Argeş din veacul al XVI-lea. La Hurezi turlele de colţi din pronaos lipsesc şi în locul lor se găsesc două bolţi mici înfundate.

BISERICA MĂNĂSTIRII ANTIM, clădită de Mitropolitul Antim Ivireanu la 1715, e un important şi frumos monument, în care elementele clasice din veacul al XVII-lea îşi păstrează încă puritatea lor. Panourile dreptunghiulare şi arcadele în semicerc de pe faţade sânt frumos proporţionate şi ordonate în mod simetric; ele corespund întocmai de la un registru la celălalt. Arcadele pridvorului sânt şi ele în semicerc, coloanele de piatră au o formă cilindrică perfectă, brâul clasic e în formă de tor încadrat între două fâşii plane. Chenarele uşii şi ale ferestrelor sânt dreptunghiuri perfecte, fără arcuri, iar ferestruile de la registrul superior sânt în formă de cerc, împodobite cu frumoase rosete ajurate în piatră. Planul este şi el clasic, cu deosebire că peste pronaos se ridică o turlă, care nu este şi nu a fost clopotniţa, căci nu se vede nicăiri vre-o urmă a scării obişnuite ce duce la clopote. Naosul are câte două ferestre la fiecare absidă laterală, ca la Râmnicul-Sărat, şi câte trei ferestruici circulare la registrul superior; această dispoziţie cu două şi chiar trei ferestre la absidele laterale, foarte rară până la începutul veacului al XVIII-lea, devine, în urmă, mai curentă la bisericile mari. Ea pare de origine moldovenească. Pridvorul pare să fi fost mai înalt decât cel de astăzi şi ridicat până la cornişa principală, după un vechiu document aflat la Mănăstirea Căldăruşani. El era asămănător cu cel de la Sf. Dumitru din Craiova, de la Buna Vestire şi Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcii, decorat cu un cerc mare peste arcadele de la intrare. Aceste arcade sânt toate deschise până jos pe cele trei laturi ale pridvorului, fără postament comun, nici balustrade. Piedestalele coloanelor sânt isolate, iar circulaţia se face peste tot între ele, în opoziţie cu tradiţia arhitecturii noastre mai vechi, în care coloanele pridvorului erau în genere legate între ele, în epocile mai vechi cu un soclu masiv continuu, iar mai în urmă cu balustrade care se întrerup numai în dreptul intrărilor.

Faţada principală a suferit modificări în veacul al XIX lea, când s'a dărâmat partea superioară a pridvorului şi când s'a deschis rosaţa de de-asupra de către arhitectul Schlatter, al lui

inp.org.ro

Vodă-Bibescu (circa 1840). Tencuiala exterioară pare să fi fost la origine zugrăvită, spre a imita fâșiile de cărămizi aparente alternate cu fâșii tencuite. Acesta ar fi un cas unic în veacul al XVIII-lea. Se poate ca întemeietorul, Mitropolitul Antim Ivireanul să se fi inspirat de la bisericile Sfântului Munte, unde acest gen de arhitectură e obișnuit, căci în veacul al XVIII-lea în arhitectura noastră nu se mai întrebuința de loc procedeul cărămizii aparente, care era curent în veacul al XVI-lea, mai rar în XVII-lea și pe care îl găsim pentru ultima oară la Cornet (1661).

BISERICA MARE A MĂNĂSTIRII HUREZI diferă de cea de la Antim, în special prin lărgimea mai mare a pronaosului și prin dispoziția lui, care amintește pe aceia de la Cobia, ambele inspirate de sigur de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș, cu deosebirea că acele douăsprezece coloane de la Curtea-de-Argeș sânt reduse aici la două, ca și la Cobia, și astfel dispuse încât turla pronaosului se razimă în parte și pe peretele despărțitor dintre naos și pronaos Forma pronaosului în plan este aceia a bisericilor cu patru turle, pe care îl cunoaștem (Episcopala din Curtea-de-Argeș, Cotroceni, Mitropolia din București, poate și Radu-Vodă din București) numai că cele două turle mici de la colțurile din spre Apus lipsesc la Hurezi.

Ca arhitectură exterioară, biserica mănăstirii Hurezi este impunătoare, proporțiile ei sânt frumoase, turlele sânt înalte, și decorația ei clasică și sobră e mai mult aceia a monumentelor din a doua parte a Domniei a lui Matei Basarab, cu arcurile toate în semicerc, atât la pridvor, cât și la arcaturile fațadelor. Chenarele ferestrelor sânt inspirate după cele de la Stelea, cu o cornișă profilată la partea superioară și așezată mai sus, la oarecare distanță de chenar, iar nu răzimată pe acesta, cum e în veacul al XVIII-lea (Văcărești, Preajba, Brădești, etc.).

Singurele părți mai decorate sânt coloanele pridvorului, inspirate din Renașterea italiană, ușa bogat decorată cu sculptură în marmoră albă, brâul orizontal împodobit cu stucatură în formă de ghirlandă înflorită și arcaturile de la registrul superior al fațadelor, în care se văd rotocoale circulare care amintesc mai mult unele forme de la Episcopia din Curtea-de-Argeș și de la Dealu decât formele de mai târziu.

La biserica Mănăstirii Hurezi mai întâlnim pentru ultima oară altarul cu absidiolele lui laterale, care e o amintire a tradițiunii bizantine din Constantinopol și a bisericilor în „cruce greacă". E o dispoziție puțin obișnuită la bisericile în treflă, pe care o găsim în veacul al XVI-lea la Bucovăț și apoi la Mihai-Vodă din București, unde are multă asămănare în plan cu dispoziția de la Hurezi. În veacul al XVII-lea exemplele sânt și mai rare, căci singurul cas pe care îl cunoaștem este cel de la biserica din Ciutura-Dolj, unde absidiolele sânt neregulate și unde poate să fi fost adăugite în urmă. Această din urmă biserică presintă, de altfel, mai mult caracterele veacului al XVI-lea, afară de pridvor, care este și el un adaus, făcut probabil în al XVII-lea veac. E cu atât mai neașteptată la sfârșitul veacului al XVII-lea dispoziția de la altarul bisericii Mănăstirii Hurezi, și ea ar confirma faptul că, în prima epocă a domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, arhitectura urma încă tradițiunea veche, inoită prin avântul ce i-l dăduse Matei Basarab, iar în a doua epocă a Domniei lui Vodă-Brâncoveanu, supt înrâurirea meșterilor străini aduși de Cantacuzinești, arta evoluiază spre forme noi, după cum vom vedea mai departe.

Tot din această sub-grupă putem presupune că face parte și biserica Sf. Gheorghe Nou din București, care a suferit în urmă mari modificări și ale cării turle căzuseră mai de mult, cum ni arată unele documente destul de vechi [1].

După forma planului însă, ea pare a fi fost la origine cu două turle, ca la Hurezi, sau chiar cu patru, după cum meșterul care a ridicat-o s'a inspirat de la Hurezi sau de la Mitropolia din București.

* * *

Grupa a douăzeci și cincea. Biserici cu planul în formă de treflă cu trei turle. NAOSUL CU O TURLĂ, PRONAOSUL CU DOUĂ TURLE MAI MICI ȘI EGALE, CU UN PRIDVOR PE STÂLPI.

Provine din grupa a optsprezecea din veacul al XVII-lea, de la bisericile în treflă din veacul al XVI-lea (Bucovăț și mai ales Tutana), grupa a unsprezecea, și din prototipul V al bisericii Mănăstirii Dealului.

Cunoaștem un singur exemplu în veacul al XVIII-lea, și anume biserica Toți Sfinții din Râmnicul-Vâlcii (1764). E un monument de dimensiuni mari, impresionant mai ales din interior, dar cu proporțiile exterioare prea mult trase în înălțime. Cele două turle mici amintesc pe acelea de la Biserica Episcopală din Curtea-de-

[1] Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, pp. 191–2.

inp.org.ro

Argeș, cu ferestrele în formă de spirală, dar proporțiile lor lasă de dorit. Pridvorul este monumental, cu coloane de piatră bogat sculptate; arhitectura exterioară este decorată cu obișnuitele panouri și arcaturi, iar fațada principală presintă în axul său un cerc mare, împodobit cu zugrăveli care represintă hramul bisericii.

O dispositiune asămănătoare găsim la biserica Sf. Dumitru din Craiova (1652), în forma ei veche, și la biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcii (1747).

* * *

Grupa a douăzeci si sasea. BISERICI CU PLANUL ÎN FORMĂ DE TREFLĂ, CU PATRU TURLE, DIN CARE O TURLA PE NAOS, ȘI CU ALTE TREI TURLE PE PRONAOS, DIN CARE UNA ÎN CENTRUL LUI, ȘI ALTE DOUĂ MAI MICI ȘI EGALE LA COLȚURI ORI PE PRONAOS, ORI PE PRIDVOR, DUPA CASURI.

În veacul al XVIII-lea, bisericile de acest tip sânt foarte mari, dar foarte puține la număr, ca și în veacurile anterioare. Ele provin din grupa a nouăsprezecea din veacul al XVII lea, care cuprinde Mitropolia din București, biserica Mănăstirii Cotroceni și Radu-Vodă (cel puțin ca plan, dacă nu ca număr de turle) și din prototipul VI al Bisericii Episcopale din Curtea-de-Argeș (1518).

În veacul al XVIII-lea această grupă este represintată prin biserica Mănăstirii Văcărești de lângă București, cea mai mare dintre bisericile din Țara-Românească și poate cea mai bogată ca arhitectură și ca decorații sculpturale în piatră; mai avem și biserica mănăstirii Cernica-Ilfov, care e dintr'o epocă mai târzie (1780-1830) și care a suferit și modificări, cum este adausul absidiolelor și dărâmarea pridvorului.

BISERICA MANASTIRII VACARESTI (1722) se distinge de bisericile de tipul Meșterului Manole din veacurile anterioare, mai întâiu prin dimensiunile ei, cu mult mai mari, apoi prin dispositiunea pronaosului, unde turla centrală se razimă pe patru coloane monumentale de piatră bogat sculptate și prin pridvorul său, pe care se sprijină la extremitățile lui cele două turle mici care, la Episcopia de Argeș și la Mitropolia din București, stau pe colțurile pronaosului.

Precum am arătat mai sus, bogăția și profuziunea sculpturii în piatră este aici neîntrecută. Dibăcia cu care este executată sculptura și marea varietate a motivelor fac din această biserică un adevărat museu al sculpturii din epoca cea mai bună a veacului al XVIII-lea.

* * *

Grupa a douăzeci si saptea. BISERICI CU PLANUL ÎN FORMĂ DE TREFLĂ, CU CLOPOTNIȚĂ. NAOSUL CU SAU FĂRĂ TURLĂ, CU CLOPOTNIȚA PESTE PRONAOS, CU UN PRIDVOR PE STÂLPI. Ele sânt urmarea grupei a douăzecea din veacul al XVII-lea.

Bisericile din această grupă sânt numeroase, și unele din ele sânt foarte frumoase, mai ales acelea care și-au păstrat și turla pe naos și clopotnița de pronaos. Ele formează tipul cel mai răspândit în veacul al XVIII-lea și acel care poate fi considerat ca tipul clasic al bisericilor din acest veac. Cele două sub-grupe, adecă bisericile fără turlă pe naos și acele cu turla pe naos, sânt câte-odată greu de deosebit unele de celelalte, căci acelea care au avut la origine turla pe naos și care și-au pierdut-o în urmă, nu se pot întotdeauna și fără cercetări prealabile deosebi de cele fără turlă spre a se determina cu precisiune sub-grupa din care fac parte.

În sub-grupa întâia a bisericilor fără turlă pe naos găsim multe exemple frumoase, ca bisericile Colțea și Sf. Ștefan din București, apoi cele de la Râfov (Prahova) și Biserica Galbenă din Urlați (Prahova); acelea care și-au păstrat clopotnița de la origine sânt rare (Sf. Ștefan); cele mai multe au clopotnița refăcută în urmă, unele din scânduri, altele din zidărie, dar în genere fără vre-un caracter arhitectural.

În această sub-grupă găsim și o biserică fără pridvor, la Pătroaia din județul Dâmbovița (1715), dispositie foarte rară în veacul al XVIII-lea.

În a doua sub-grupă sânt și mai multe biserici importante decât în întâia; astfel la Brădeștii-Bătrâni și Crețești (Dolj) proporțiile sânt foarte frumoase, Sf. Elefterie din București nu mai are astăzi turla de pe naos, dar a avut-o la origine; apoi la Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii, la Șubești din Câmpulung turlele s'au menținut, la schitul Balamuci (Ilfov) turla de pe naos a căzut, dar se vede încă basa ei.

Toate aceste biserici se disting prin frumoasele lor proporțiuni, prin buna compositie a planului, prin perfecta execuție a bolților pe console, prin îngrijita decorație pictată al fresco din interior și câte-odată și printr'o frumoasă zugrăveală exterioară (Șubești, Urlați).

Printre bisericile din prima sub-grupă fără turlă pe naos, una din rarile care și-au păstrat clopotnița intactă este biserica SF. ȘTEFAN DIN BUCUREȘTI (1768). Ea nu se distinge nici prin proporțiile sale, care sânt prea scunde, nici prin planul său cu ziduri prea slabe, Clopotnița ei

inp.org.ro

ca toate cele de la mijlocul veacului încoace, este înaltă și supțire, pe plan poligonal, cu ferestre înguste, asămănătoare ca formă și ca proporție cu turlele de pe naosul bisericilor din veacul al XVIII-lea, în opoșiție cu clopotnițile din veacul al XVII-lea, care sânt scunde, masive și pe plan pătrat, une ori cu colțurile teșite și cu deschideri largi în formă de arcade (Cornet, Mamu, etc.).

În a doua sub-grupă a bisericilor cu turla pe naos putem cita printre cele mai interesante aceia de la Brădeștii Bătrâni, Dolj (1751) și cea de la Crețești (1757). Ambele se disting prin frumoasele lor proporțiuni înalte, prin unitatea de compoșiție a planului și eleganța turlelor și a clopotnițelor, bine păstrate până astăzi, ceia ce este destul de rar.

BISERICA DIN BRĂDEȘTI BĂTRÂNI. Planul este frumos compus, cu ziduri puternice, conform bunelor tradiții din veacurile anterioare. Naosul presintă vagi reminiscențe sârbești, cu o travee secundară spre Apus; absidele laterale sânt în formă de segmente puțin adâncite, pronaosul este dreptunghiular, relativ mic și așezat în sens transversal, cu ieșituri laterale mici. El este boltit, cu o singură calotă centrală proptită între arcuri largi, care se razimă pe console înguste și lungi ce urmează zidurile transversale până la zidurile exterioare laterale. Pridvorul presintă arcade în semicerc, după tradiția veacului al XVII-lea, răzimate pe stâlpi rotunzi de cărămidă; bolta este cu o singură calotă la mijloc, proptită, ca la pronaos, între arcuri pe console lungi.

Arhitectura exterioară este frumos proporționată, cu brâul orizontal în formă de tor încadrat între două zone plane, din care cea de sus este mai largă decât cea de jos. Panouri cu chenare în relief, compuse din două toruri alăturate, decorează ambele registre; cele de jos sânt dreptunghiulare și cele de sus în semicercuri. Cornișele sânt cu dinți de cărămidă.

Ceia ce distinge această biserică sânt proporțiile înalte ale veacului al XVIII-lea combinate cu formele clasice și nobile din veacul al XVII-lea fără elemente străine.

Printre cele mai reușite dintre bisericile din această grupă, care și-a pierdut însă turla, este cea de la SCHITUL BALAMUCI DIN JUDEȚUL ILFOV (1752). Ea este situată într'o pădure din apropierea satului Greci și a rămas multă vreme părăsită.

Acest monument întrunește toate calitățile stilului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Perfecta compoșiție a planului, elegantele proporții exterioare și interioare, savanta structură a bolților, basată pe principiul consolelor și a „porte à faux"-urilor succesive, atât la bolțile mari, care au un „porte à faux" continuu de jur împrejurul zidurilor, cât și la arcurile pe console și la cupolele și calotele de peste pandantivi; în sfârșit o arhitectură bogată și o decorațiune îmbielșugată, atât în exterior, cât și în interior. Găsim întrebuințate aici arcurile în acoladă orientală, importate încă de prin veacul al XVII-lea și în urmă răspândite mult în timpul Domnilor Fanarioți.

Măsura și bunul gust cu care sânt utilisate aici atât arcurile de formă orientală, cât și decorația picturală și sculptura în piatră așează pe meșterul care a executat această biserică printre cei mai de samă din veacul al XVIII-lea. Trebuiesc în special admirate frumoasele proporții ale arcadelor de la pridvor precum și îndemânarea frumoaselor sculpturi în piatră de la coloane. Brădeștii Bătrâni și Balamuci sânt cele două biserici care caracterisează mai bine arhitectura veacului al XVIII-lea. Primul cu elementele mai clasice și românești ale începutului veacului și al doilea cu tendința spre unele forme mai orientale, impământenite în timpul domniei Fanarioților.

BISERICI DE ALTE TIPURI decât cele din grupele de mai sus sânt puține în veacul al XVIII-lea, de oare ce principiile arhitecturii noului stil sânt determinate încă de pe la sfârșitul veacului precedent și atât formele, cât și procedeele de construcție sânt fixate și unificate definitiv de pe la începutul veacului al XVIII-lea.

Tocmai pe la începutul veacului acestuia găsim totuși câteva biserici cu unele particularități speciale; ele sânt zidite în timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, ori de el, ori de rudele sale din neamul Cantacuzinilor, cari aduc în țară artiști străini, Italieni, Venețieni ori Orientali.

Printre bisericile care se deosebesc într-o câtva de tipurile obișnuite pe care le-am studiat și clasificat mai sus putem cita unele ctitorii ale Spatarului Mihail Cantacuzino, care presintă dispoșiții speciale și întrebuințează unele forme neusitate până atunci. Aceste particularități, pe care le constatăm la BISERICA DIN FUNDENII-DOAMNEI [1] și la BISERICA MICĂ A MĂNĂSTIRII SINAIA [2], care, de altfel, presintă între ele asămănări destul

[1] Fig. 928-41.
[2] Fig. 917-27.

inp.org.ro

de mari şi pot fi atribuite aceluiaşi meşter, sânt următoarele:

Clopotniţa de pe pronaos, în loc de a sta pe zidurile bisericii, ca în casurile similare şi aşa cum o ar cere logica construcţiei, este răzimată numai în parte pe ziduri, iar cealaltă parte stă pe bolţile pronaosului şi ale pridvorului. În ambele aceste biserici, clopotniţa este scundă şi pe plan pătrat; ca proporţii, ea se apropie deci mai mult de acelea din veacul al XVII-lea.

Ne putem întreba de ce ele nu sânt normal construite şi dacă aceasta trebuie atribuit neîndemânării meşterului, ceia ce ar fi greu de conceput, sau mai degrabă unei prefaceri a monumentului după terminarea lui sau poate chiar din timpul construcţiei.

Ambele biserici de care ne ocupăm aici ar face parte din grupa a douăzeci şi şaptea, căci ele au şi turla pe naos şi clopotniţa pe pronaos sau cel puţin pe partea din faţă a bisericii, precum au amândouă câte un pridvor pe stâlpi având cam aceleaşi proporţii. Faptul că la ambele biserici găsim în interiorul zidului scara care duce la clopote ni arată că tipul bisericii era de la început stabilit. Raţiunea pentru care s'a recurs la o construcţie anormală poate fi atunci lipsa de proporţie ce ar fi resultat pentru clopotniţă, dacă ea s'ar fi aşezat peste pronaosul lărgit, ceia ce i-ar fi dat clopotniţei un volum prea mare faţă cu dimensiunile reduse ale monumentului, în genul acelei de la Mamu, de exemplu, sau de la Vădeni.

BISERICA MĂNĂSTIRII MAMU (1696) se deosebeşte de tipurile cunoscute printr'o clopotniţă pătrată şi masivă, aparţinând încă formelor din veacul al XVII-lea; ea este aşezată de-asupra pridvorului, în loc de a fi peste pronaos. Înfăţişarea sa este destul de greoaie şi distanţa ei de la turla naosului este prea mare, aşa că armonia generală sufere din această causă.

BISERICA DE LA TITIRECIU (Vâlcea) pare a fi fost la început de tipul cu turla pe naos şi cu pronaosul fără turlă (grupa a douăzeci şi treia). Ea a fost zidită de Vel Spătarul Mihail Cantacuzino la 1729 (?), iar în urmă, pe la 1752, egumenul Damaschin a înoit-o şi a zugrăvit-o, adăugându-i probabil un alt pronaos cu clopotniţă, precum şi pridvorul pe stâlpi. Coloanele din prima parte între naos şi pronaos au fost îndepărtate pentru a se degaja naosul, care astfel presintă o frumoasă boltă în formă de calotă, în partea din spre Apus. Această transformare a dat naştere la o dispoziţie cu totul neobişnuită a bolţilor naosului, cu o calotă mică lângă turlă, care este din cele mai reuşite.

Biserica din Titireciu nu este de fapt decât un exemplu din grupa a douăzeci şi treia cu planul în treflă şi cu turla pe naos, care a fost mărită în urmă prin două adausuri: pronaosul şi pridvorul, şi modificată prin suprimarea celor doi stâlpi din iuterior, spre a se degaja naosul.

Alte particularităţi ale ctitoriilor lui Mihail Cantacuzino, sânt unele forme noi de origine italiană, cum sânt portalurile de la uşi cu cornişe şi antablamente, panourile şi cartuşele, de inspiraţie clasică, însă cu profilaturile diformate şi decadente; capitelele cu volute pe colţi şi cu proporţii veneţiene, precum şi chipurile de animale şi figurile omeneşti sculptate, ca la portalul de la Colţea şi de la Fundenii Doamnei, apoi chipurile de îngeri cu aripi la chenarele ferestrelor de la Colţea, chipuri care se găsesc, de altfel, şi la chenarul uşii Mănăstirii Hurezi (1692) şi chiar la biserica Mănăstirii Cotroceni (1679).

Aceste puţine casuri în care găsim forme şi dispoziţii speciale confirmă unitatea de stil a arhitecturii veacului al XVIII-lea în comparaţie cu al XVII-lea, când am găsit multe şi variate biserici care nu se puteau clasifica în grupele curente ce am stabilit.

inp.org.ro

DESCRIEREA MONUMENTELOR. BISERICI, MĂNĂSTIRI ŞI SCHITURI.

Vom urma în aceste descrieri aceiaşi ordine ca şi până acum, luând ca norme clasificarea din capitolul precedent.

Începem în consecinţă cu BISERICILE FĂRĂ ABSIDE LATERALE.

PARACLISUL MĂNĂSTIRII HUREZI[1], ridicat după 1692 când s'a început zidirea mănăstirii de către Constantin-Vodă Brâncoveanu, este unul din cele mai gingaşe monumente din această epocă; el este aşezat într'un mod foarte pitoresc pe mijlocul laturii din spre Apus a patrulaterului format de chiliile mănăstireşti, la un nivel superior catului de sus al acestor chilii, aşa că el domină, atât dintr'o parte spre curte, cât şi dintr'alta spre grădină, toate clădirile d'imprejur, ridicându-se cu crucea de la turlă mai sus chiar decât biserica mare şi decât clopotniţa mănăstirii.

Din spre curte se vede faţada altarului cu peretele teşit poligonal, ridicată mai sus de nivelul acoperişului chiliilor; iar diferitele părţi ale invelitorilor de la paraclisul de la turlă şi de la pridvor, suprapuse la diferite înălţimi, presintă o înfăţişare din cele mai pitoreşti.

Din spre grădină, care coboară spre zăvoiul din vale în partea din spre Apus, zidul paraclisului se inalţă într'un plan vertical până la doisprezece metri înălţime; aici domină pe toată lărgimea lui foişorul pe coloane de piatră care serveşte ca pridvor paraclisului.

Două scări laterale de piatră, una pe fiecare parte, duc de la galeria etajului superior al chiliilor până la nivelul pridvorului paraclisului; aceste scări sânt exterioare, însă ele sânt acoperite cu o strașină şi răspund în galeria cu arcade din faţa chiliilor spre curte.

Planul paraclisului este foarte simplu şi constituit dintr'un naos pătrat, peste care se ridică turla; în spre curte se găseşte altarul semicircular şi în cealaltă parte spre grădină pridvorul deschis, cu arcade răzimate pe coloane de piatră. Lungimea sa totală este de şapte metri şi jumătate pe cinci metri lărgime maximă în interior.

Supt paraclis se găseşte trapeza mănăstirii, frumos boltită printr'o calotă sferică pe pandantivi, proptită între arcuri largi şi frumos zugrăvită.

Această încăpere poate, după unele indicii, să fi fost la origine o trecere care punea în comunicaţie curtea cu grădina şi care a fost închisă în urmă.

Arhitectura exterioară se compune din cele două registre de panouri obişnuite încadrate cu ciubuce rotunjite în relief şi despărţite printr'un brâu orizontal în formă de tor între două rânduri de zimţi de cărămidă, după tipicul cunoscut.

Chenarele ferestrelor sânt mai toate de piatră; ele sânt profilate şi au forma celor de la bisericile lui Matei Basarab şi de la biserica Stelea, formă adusă în Muntenia de către meşterii lui Vasile Lupu.

Turla, admirabil proporţionată, stă pe un postament înalt; ea are opt feţe cu câte o fereastră lungă şi îngustă; colonete lungi decorează muchile de la intersecţia feţelor. Pe basa turlei se văd indicate spre exterior arcurile de descărcare de supt turlă, care amintesc ca principiu vechiul procedeu de construcţiune sârbesc. La schitul Sf. Apostoli din Hurezi îl regăsim de asemenea.

Arcadele pridvorului sânt în formă de semicerc, iar coloanele de piatră pe care se sprijină amintesc prin proporţia şi prin formele lor pe acelea de la chiliile mănăstirii.

Interiorul paraclisului este frumos zugrăvit şi tâmpla bogat împodobită.

BOLNIŢA MĂNĂSTIRII HUREZI[1] este întemeiată de către Doamna Marica, soţia lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, la 1697. E o biserică mică de patrusprezece metri lungime pe şase metri şi jumătate lărgime în exterior.

Ea este aşezată în afară de zidurile mănăstirii propriu-zise, spre răsărit, pe un loc mai ridicat şi încunjurat cu o incintă de ziduri înalte de piatră; alături de ea se găseşte o clădire ruinată,

[1] *Bul. Com. Mon. Ist*, 1909, p. 171. Vezi mai departe, fig. 1-7.

[1] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910, p. 71. V. mai departe, fig. 8-19.

inp.org.ro

în care se afla infirmeria mănăstirii şi mai înnainte chilii pentru călugări; împrejurul ei se află cimitirul.

Planul se compune dintr'un naos pătrat, cu altarul într'o parte şi pridvorul în cealaltă parte, fără pronaos.

Naosul este incoronat cu o turlă largă de proporţii scunde şi bine proptită între patru picioare masive de zidărie; *altarul* este spaţios şi în forma obişnuită de semicerc; *pridvorul* se razimă pe frumoşi stâlpi de piatră de secţiune octogonală, legaţi cu arcade largi în formă de semicerc, cari stau pe capitele cu abac masiv.

Bolta pridvorului se compune dintr'o calotă centrală răzimată pe arcuri, stând pe console; cele două arcuri laterale sânt mai largi şi se întind până la pereţii laterali ai pridvorului.

Două întrări, una în axul faţadei principale şi alta spre Nord se deschid în arcadele pridvorului, prima ca intrare principală şi cealaltă stabilind o comunicaţie directă cu clădirea aflată spre nordul bolniţii.

Arhitectura exterioară este caracterisată prin proporţiile sale scunde de monument funerar, în opoziţie cu proporţiile svelte şi înalte ale paraclisului mănăstirii. Decorul se compune din chenare dreptunghiulare în relief la registrul inferior şi din arcaturi fine în formă de semicerc, intretăiate două câte două, la registrul superior.

O particularitate puţin obişnuită se observă aici şi anume: profilul ciubucelor de la panouri şi arcaturi, în loc de a fi rotunjit în semicerc, adecă în formă de tor, este frânt în unghiu, aşa că se formează două feţe opuse una alteia, din care una este în lumină şi cealaltă în umbră. De aici resultă un caracter particular al modenaturii, care este mai fină decât cea obişnuită a ciubucelor, în formă de tor.

Poate că artistul a voit aci să obţină această impresiune tocmai pentru a compensa aspectul greoiu al acestui monument funerar cu proporţii scunde.

Brâul este orizontal peste tot, fără ridicătura obişnuită din dreptul pridvorului; această continuitate a liniilor orizontale de la soclu, brâu şi cornişă contribuie împreună cu proporţiile generale joase ale bisericii, la accentuarea caracterului său funerar.

Soclul este un simplu profil cu două curbe în formă de „talon" şi „doucine".

Cornişa este cea bizantină, cu cărămizile aşezate în dinţi de firăstrău.

Ferestrele au chenare de piatră asămănătoare cu acelea de la paraclisul mănăstirii, inspirate de la biserica Stelea; ele se compun din profile alternativ convexe şi concave, care se întretaie la colţuri; un arc în acoladă scundă le încoronează la partea superioară; alte ferestre mai mici, în formă de arc, luminează bolţile în dreptul registrului superior al faţadei.

Uşa bisericii este frumos sculptată; arcul ei este în formă de acoladă frântă şi compusă din patru segmente scunde; peste dânsa se află pisania săpată în piatră; picioarele verticale ale chenarului sânt decorate cu un „rinceau" compus din motive orientale în formă de palmete împletite. La basa uşii se găsesc două pietre mai mari, formând două panouri decorate cu flori şi foi în acelaşi gen.

Uşa de lemn este foarte bogat împodobită; ea se compune din panouri dreptunghiulare, în întregime acoperite cu împletitură de ramuri şi flori.

Turla este aşezată pe o bază lată, şi proporţiile ei scunde dau monumentului un caracter potrivit cu destinaţia ei de capelă de cimitir.

Turla are zece laturi, cu un număr egal de ferestre încadrate în arcuri cu zimţi. Muchile verticale presintă aceleaşi colonete supţiri ca şi turla paraclisului. Interiorul este bogat zugrăvit. Tâmpla este din cele mai frumoase. Deosebirea de expresie ce constatăm între bolniţa şi între paraclisul Mănăstirii Hurezi, descris mai sus, deosebire obţinută numai prin potrivirea proporţiilor, ni arată simţul artistic şi ştiinţa cu care meşterii lui Vodă Brâncoveanu ştiau să obţină efectele pe cari le căutau.

BISERICA SCHITULUI SFINŢII APOSTOLI de la Mănăstirea Hurezi[1]. A fost zidită la 1698 de către Ion, primul arhimandrit al mănăstirii. Ea se află în imediată apropiere a acesteia, spre Nord, la margenea pădurii, şi este încunjurată cu ziduri. Se mai văd şi urme de chilii ruinate alipite de aceste ziduri. Proporţiile bisericii sânt foarte reuşite, şi arhitectura ei este corectă şi sobră. Interiorul acestui mic monument este foarte frumos zugrăvit.

Biserica are patrusprezece metri lungime cu pridvorul, pe şase metri lărgime maximă în exterior.

Planul este ceva mai desvoltat în materie de compoziţie decât acel de la bolniţă, căci cuprinde şi un mic pronaos; totuşi în ansamblul său el are dimensiuni mai reduse decât bolniţa.

[1] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910, p. 145. V. mai departe, fig. 20-29.

inp.org.ro

Naosul este pătrat, întărit la colțurile lui prin patru picioare masive, peste cari se razimă turla.

Altarul se împarte în trei alveole, din care cea de la mijloc este mai desvoltată; bolta este în semicalotă de formă elipsoidală.

Acest plan al altarului amintește intru câtva pe acel de la Sân-Nicoară și de la biserica mănăstirii Turnu. La schitul Patruzeci de Izvoare din satul Costești-Pietreni (1701), aflat în apropiere de Mănăstirea Hurezi, se găsește un cas similar [1], probabil inspirat de la această mănăstire.

Pronaosul este mic, boltit și el cu o calotă sferică răzimată pe arcuri și pe console.

Arcadele pe stâlpi care despart naosul de pronaos sânt joase și au forma în acoladă; este poate primul exemplu, cronologicește, al unor asemenea arcuri în acoladă, care se răspândesc mai târziu, mai ales în a doua jumătate a veacului.

Pridvorul este foarte mic, pătrat în plan, răzimat pe doi stâlpi de piatră și pe două console încastrate în zidul bisericii. El este boltit cu o mică calotă sferică; cei doi stâlpi de piatră au o secțiune octogonală, și capitelele lor au formă de console [2].

Decorul exterior este cel obișnuit, cu două registre de panouri, ambele dreptunghiulare și despărțite de brâu. Proporțiile acestor panouri sânt foarte bine reușite și unitatea compoziției este perfectă.

Trebuie să mai observăm arcul de cerc de la basa turlei, care este proeminent în exterior și subliniat de cărămizi așezate în zimți pe două rânduri. E o amintire a vechii structuri sârbești.

PARACLISUL MITROPOLIEI DIN BUCUREȘTI [3] este un gingaș monument, care și-a pierdut turla pe la sfârșitul veacului al XIX-lea; această turlă de proporții elegante se vede pe documente mai vechi, cum este acvarela lui Satmary, care datează de la 1866. Ea a fost reconstituită ipotetic în releveul ce-l dăm aici [4]. Paraclisul este zidit de Nicolae-Vodă Mavrocordat, la 1730. El are doisprezece metri lungime pe șase metri lărgime în exterior.

Planul se compune dintr'un naos pătrat, susținut de patru arcuri pe console; arcurile din spre Răsărit și Apus sânt mult mai largi decât celelalte două, astfel că spațiul din naos este de fapt un dreptunghiu căruia i se alipește spre Răsărit absida rotunjită a altarului, și ea lungită spre a forma în dreapta și în stânga două laturi în care se deschide proscomidia și diaconicul; paraclisul nu are pronaos; întrarea se face pe laturea de Nord, pe unde el comunică direct cu Palatul Mitropolitan, din care face parte, printr'un vestibul spațios, boltit în „berceau" cu lunete; acest vestibul are o eșire directă în curte printr'un frumos foișor pe stâlpi, la care urcă o scară exterioară de piatră.

Bolțile paraclisului se compun, cum am arătat mai sus, din arcuri în semicerc, formând ca un „berceau", răzimat pe console de piatră și întrerupt la mijloc printr'o boltă pe pandantivi, peste care se ridica turla de la origine.

Înfățișarea exterioară este sveltă și elegantă; paraclisul este ridicat la un nivel mai înalt, așa că se află peste un postament de vre-o trei metri înălțime de formă dreptunghiulară, în care se găsește o încăpere boltită cilindric cu penetrațiuni și în comunicație directă cu exteriorul.

Arhitectura paraclisului presintă unele particularități, și anume: cele două registre de panouri, din care cele de jos sânt înalte și de formă dreptunghiulară, pe când cele de sus sânt mai scurte și în formă de semicerc, au chenarele compuse dintr'un ciubuc rotunjit (tor), încadrat într'un altul, format din bucăți de tor, adecă din cărămizi rotunjite așezate transversal, în loc de a fi în prelungire una cu alta; astfel se formează ca un rând de pietre cu un profil dantelat, ce ajută la bogăția decorului și îi dă un caracter mai original decât torul obișnuit. Trebuie să mai observăm că dispoziția chenarului nu este aceiași la ambele registre. La cel de jos găsim — la chenarele verticale — două rânduri de pietre care încadrează un tor, pe când la cel de sus e un rând de pietre încadrat între două toruri.

Brâul orizontal, care desparte registrele, este un tor de dimensiuni mai mari decât acelea de la arcaturile și panourile fațadei.

El se găsește așezat mai aproape de cornișă decât de soclu, un caracter al veacului al XVIII-lea, în opoziție cu bisericele din veacul al XVII-lea și al XVI-lea, când înălțimea celor două registre era egală, afară de foarte rari excepții, ca la Strehaia, Jitianu, etc.

Soclul este larg profilat și compus dintr'o cărămidă concavă și una convexă, așezate pe muche

[1] *Ibid.*, fig. 57-65.

[2] A se confrunta cu cele de la Măgureni, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924, fig. 26.

[3] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 137. V. mai departe fig. 30-44.

[4] Fig. 30-44.

inp.org.ro

una peste alta, după un tipic bine cunoscut încă din veacul al XVI-lea.

Cornișa este trasă la șablon și are un profil asămănător cu al soclului, însă răsturnat; această profilatură înlocuiește în veacul al XVIII-lea cornișa bizantină cu zimții de cărămidă, care dispare la acea epocă; ea nu se mai întâlnește decât la monumentele de la sfârșitul veacului al XVII-lea, ale lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, la Mănăstirea Hurezi (1692-98), de exemplu; pe când la monumentele Cantacuzinilor găsim mai adese ori cornișa profilată (Sinaia, Fundenii Doamnei; 1699-1700). Cornișa cu cărămizi profilate pare a-și fi avut originea la biserica Mihai-Vodă (1594), când o găsim pentru prima oară, însă acolo ea este executată în cărămidă aparentă.

O decorație asămănătoare, cu chenare, compusă din pietre ca la paraclisul Mitropoliei mai cunoaștem la turla bisericii mici de la Mănăstirea Sinaia (1700) și la turlele dependințelor de la Mănăstirea Aninoasa (1730).

Ferestrele au chenare de piatră bogat sculptate; ele sânt dreptunghiulare la registrul inferior și încoronate cu un feston de formă orientală fără cornișă, nici prag. Un „rinceau" de lalele modelate în piatră cu multă îndemănare încunjoară golul ferestrei de jur împrejur. În registrul superior mai găsim alte ferestre, servind ca ventilații; ele sânt din piatră, bogat sculptate și ajurate, formând un frumos buchet de flori și de foi, înscris într'un arc de cerc.

Aceste ferestre sânt asămănătoare cu cele de la Doicești (1717), de la Stavropoleos (1724) și de la Mănăstirea Văcărești (1722).

Ușa principală are un chenar de piatră bogat sculptat; motivele decorative sânt asămănătoare cu cele de la ferestre. Panourile de lemn ale ușii sânt acoperite pe toată suprafața lor cu împletituri de foi și de flori asămănătoare cu ușile brâncovenești.

Foișorul paraclisului este pe plan pătrat, cu cinci coloane de piatră frumos sculptate în canelùri formând spirale; proporțiile sânt elegante; capitelele și basele sânt abacuri profilate de formă pătrată. Un buchet de foi de acant susține abacul capitelului, iar un alt buchet, formând ca o tulpină, se razimă pe piatra profilată de la bază: din această tulpină răsare coloana canelată.

Arcadele care se razimă pe aceste coloane sânt în formă de acoladă frântă cu vârf. Bolta foișorului este o calotă sferică răzimată pe opt arcuri, din care cele de la colțuri formează trompe. Supt foișor se găsește intrarea în pivniță; alături de paraclis spre Miazăzi se mai vede un foișor pe plan pătrat, răzimat pe zece coloane, din care două sânt angajate în zid. Forma arcadelor susținute de aceste coloane este semicirculară, iar bolta ce acopere foișorul este în „arc de cloître", cu penetrații de jur împrejur. Supt foișor se găsește un gang boltit, servind ca trecere. Nu cunoaștem data construcției lui.

PARACLISUL EPISCOPIEI DE RÂMNIC[1]. A fost construit de către episcopul Grigorie al Râmniculuí, în anul 1751, supt Domnia lui Grigore-Vodă Ghica. E un mic monument de cinsprezece metri lungime cu pridvorul și de șapte metri lărgime în exterior. El are o siluetă gingașă și elegantă, la care contribuie și înălțarea sa pe un postament ridicat. El formează corp cu clădirea Episcopiei, cu care comunică printr'un mic pridvor pe coloane și arcade, cari au fost închise în urmă cu ferestre; o scară, care nu pare a fi de la origine, se găsește în acest pridvor; ea permite comunicația directă cu exteriorul.

Planul se compune, ca la paraclisele în genere, dintr'o singură încăpere pătrată, peste care se ridică turla; ea este încadrată, de o parte, de semicercul altarului și, de cealaltă parte, de dreptunghiul pridvorului. Arcurile mari de sup turlă stau pe console care formează ca niște capitele la cei patru stâlpi de zidărie din colțuri; avem aici un sistem constructiv intermediar între arcurile pe picioare verticale din veacurile anterioare, moștenite de la meșterii sârbi, și arcurile pe console, moștenite de la meșterii moldoveni, ai lui Vasile Lupu.

În altar, bolta este și ea răzimată pe o consolă continuă profilată, care îl încunjoară de-asupra nivelului ferestrelor.

Pridvorul este boltit, cu o calotă sferică aflată la mijlocul lui; ea este proptită între arcuri, răzimată pe console continue care urmează împrejurul pereților ca și la altar; părțile laterale sânt boltite în formă de „arc de cloître".

Arcadele pridvorului sânt în formă de trilob, iar stâlpii peste cari ele se razimă s'ar regăsi de sigur în interiorul zidului, dacă s'ar face sondagiile necesare. Se pare că aceste arcade nu au existat decât pe laturile din spre Miazăzi și Miazănoapte, iar peretele din spre Apus a fost de la început de zidărie plină, având în mijlocul lui o ușă de comunicație cu încăperile Episcopiei. Acest zid este însemnat spre exterior cu câte un pilastru în relief.

[1] Fig. 45-56.

inp.org.ro

Arhitectura exterioară este foarte corectă și are proporții elegante. Ea se compune din cele două registre obișnuite de panouri exact suprapuse unul altuia și despărțite prin brâul orizontal în formă de tor.

Registrul inferior se compune din panouri dreptunghiulare, iar cel superior din arcaturi largi în semicerc; ambele registre au chenarele lor formate din ciubuce rotunde în relief, juxtapuse două câte două și trei câte trei pe laturile verticale.

Postamentul pe care stă paraclisul este dreptunghiular; el se compune din două încăperi boltite, despărțite printr'un zid foarte gros, în care s'ar putea să fie o tainiță sau o comunicație cu altarul paraclisului. Bolta acestor încăperi are penetrații formând lunete de jur împrejur.

Ferestrele sânt relativ largi și scunde; ele au chenare de piatră sculptată de jur împrejur în „rinceau"-uri și cu o cornișă răzimată de-a dreptul pe chenar. În registrul superior se mai găsesc ferestre mici cu chenare de piatră ajurată de formă pătrată, cu rosete rotunde.

Ușa paraclisului are un bogat chenar de piatră sculptată, cu un arc în formă festonată.

Turla, cu proporții elegante, e ridicată pe o bază înaltă, decorată cu cercuri, având chenarul în relief; cercurile de la colțuri se răsfrâng pe ambele fețe.

Ferestrele turlei sânt înalte și foarte înguste; unele din ele sânt zidite. Planul turlei este un poligon cu nouă laturi.

Zugrăvelile al fresco ce acopăr cea mai mare parte a fațadelor par a fi de la origine; ele au fost poate împrospătate într'o epocă mai târzie.

Cornișa, timpanele arcaturilor și brâul sânt bogat decorate cu „rinceau"-uri de flori și ramuri, iar în cuprinsul arcaturilor sânt zugrăvite figuri de sfinți, de Împărați și de filosofi. În interior zugrăvelile au fost, împrospătate în urmă, însă frescele de la origine se regăsesc dedesupt. Tâmpla este frumoasă și bogat decorată.

BISERICA SF. NICOLAE DIN PIETRENI, comuna Costești (Vâlcea)[1] a fost zidită la 1701 de către ieromonahul Ștefan, egumen ot Bistrița. I se mai zice: schitul de supt piatră și Schitul patruzeci de izvoare. Ea are douăzeci de metri lungime pe șase metri lărgime în exterior. E un monument simplu și rustic, cu proporții scunde, cu acoperișul înalt de șindrilă și fără turlă.

Planul este compus dintr'un naos pătrat, boltit cu o calotă sferică pe pandantivi. Spre altar, păretele urcă până în boltă; el servește drept catapeteasmă și are numai două uși de comunicație cu altarul. Forma altarului este interesantă; el este compus din trei nișe alăturate din care numai cea de la mijloc este luminată printr'o fereastră; e o formă asămănătoare cu cea de la Sfinții Apostoli de la Hurezi și cu cea de la Mănăstirea Turnu. Cele trei nișe sânt visibile și din exterior unde păretele este rotunjit, formând trei segmente cilindrice alipite unele de altele.

Pronaosul dreptunghiular este mai mic decât naosul și despărțit de el printr'un părete plin, cu o ușă, dispoziție care amintește veacurile anterioare; bolta este în „arc de cloître".

Pridvorul este sprijinit pe coloane rotunde de zidărie de cărămidă, legate cu arcade înguste în formă de semicerc. El este boltit cu o calotă sferică între două bolți în „arc de cloître". Forma bolților fără console, zidul despărțitor dintre naos și pronaos și bolțile în „arc de cloître" sânt caractere din veacul anterior; ele arată prima epocă a noului stil de la sfârșitul veacului al XVII-lea.

Arhitectura exterioară este foarte simplă; numai brâul orizontal decorează fațadele. Ferestrele dreptunghiulare au chenare de piatră simple fără niciun ornament. Zugrăveli foarte rustice împodobiesc fațadele. În satul Costești se mai găsește o biserică zidită la 1689 de către Pârvu Cantacuzino, fiul lui Drăghici, care la 1691 fusese orânduit ca ispravnic la zidirea Mănăstirii Hurezi, din apropiere (fig. 1053).

BISERICA DIN COMANCA-PIETRIȘ (VÂLCEA)[1] a fost zidită la 1736. Ea se află într'un sat îndepărtat din munți, dincolo de băile Olănești. E o biserică foarte simplă, fără turlă, fără pridvor și fără nicio decorație exterioară decât un brâu. Ea are doisprezece metri lungime pe cinci metri lărgime în exterior.

Planul este corect compus, și bolțile bisericii sânt frumos proporționate; ele sânt executate după toate regulele artei.

Biserica cuprinde un naos pătrat, un pronaos mai mic, cu care comunică printr'o singură deschidere, și altarul despărțit de naos printr'o tâmplă de zid. E un tip de biserică de țară, cum se găsesc multe și care dovedește că arta de a clădi după bunele tradiții și cu cunoștințe tehnice temeinice era foarte răspândită în tot veacul al

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, p. 63; A. Odobescu, *ibid.*, 1908, p. 104. Vezi mai departe fig. 956-65.

[1] Ion Vârtosu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, p. 135. Vezi mai departe, fig. 66-72.

inp.org.ro

XVIII-lea. Umilii meşteri anonimi cari au zidit aceste mici monumente fac cinste meseriei lor.

BISERICA SF. NICOLAE FĂCĂI din Ocnele Mari [1] este o ruină. Ea are treisprezece metri lungime pe cinci metri şi jumătate lăţime în exterior.

Planul bisericii este în genul celui precedent descris, de la Comanca, numai că are un pridvor pe stâlpi scurţi de secţie octogonală şi că naosul şi pronaosul au între ele trei arcade răzimate pe stâlpi de formă pătrată în plan.

Brâul exterior este cotit în sus în dreptul pridvorului. Pe faţade se mai văd urme de zugrăveli rustice.

Bolţile, ca la toate aceste biserici de ţară, sânt foarte bine compuse, cu câte o calotă sferică în fiecare din compartimentele bisericii; cea din naos este mai mare; cea din pronaos este mijlocie şi cea din pridvor mai mică. Fiecare calotă este proptită între arcuri răzimate pe console după tehnica noului stil din veacul al XVIII-lea.

BISERICA DIN DOMNEŞTII-DE-SUS MUSCEL [2], e un monument zidit în ultima epocă a noului stil, în 1828, atunci când tradiţia noastră veche de artă nu mai trăia decât în colţurile depărtate ale ţerii, departe de oraşe, unde „modele" noi din acea epocă îi luase locul.

Biserica a fost zidită de către Maria Irimia, Moise iereu, Ilie iereu şi zugrăvită la 1831 de zugravul Ştefan.

Ea are optsprezece metri lungime pe şase metri şi jumătate lărgime în exterior. Proporţiile ei sânt scunde; e fără turlă.

Naosul pătrat e boltit cu o calotă joasă, sprijinită pe patru arcuri răzimate pe console informe. Tâmpla e de zid şi urcă până în boltă.

Altarul e semicircular atât în afară cât şi înăuntru.

Pronaosul e boltit cilindric; bolta se razimă în ambele părţi pe curioase console legate printr'o grindă groasă de lemn. Pridvorul cu arcade scunde pe stâlpi de zidărie e tăvănit. În acea epocă târzie începe a se pierde arta de a se construi bolţile.

Arhitectura exterioară e de o extremă simplicitate; un soclu cu profil inform, un brâu în formă de tor încadrând icoana hramului, aflat de-asupra arcadei de la intrare, şi o cornişă de cărămidă dinţată.

Ferestile au chenare de piatră simple nelucrate şi acoperişul e de şindrilă cu pantă mare.

[1] Fig. 73-77.
[2] Fig. 78-85.

Singura podoabă a acestui monument este pictura. Atât în interior, cât şi în exterior ea o acoperia în întregime. E foarte frumoasă, bine conservată şi de calitate bună în interior.

Exteriorul păstrează şi el în unele părţi decorul său pitoresc, care dă acestei biserici un loc de samă în arhitectura ultimei epoci a stilului nostru românesc.

O biserică nouă s'a clădit chiar alături de cea veche, care este lăsată în părăsire. E vădit că această situaţie va avea drept resultat că în scurt timp biserica veche va fi ruinată şi locuitorii vor cere dărâmarea ei, dacă autorităţile nu vor şti să impună respectul datorit amintirilor rămase de la strămoşi.

BISERICA SF. NICOLAE DIN OLĂNEŞTI-VÂLCEA [1] este mai mare şi mai îngrijită decât cele precedente: ea are douăzeci de metri lungime pe şapte metri şi jumătate lărgime în exterior.

Naosul şi *pronaosul* sânt cam de aceleaşi dimensiuni, şi bolţile lor sânt calote sferice pe console; pridvorul este îngust şi compus din coloane de piatră cu arcade în semicerc; bolta e cilindrică şi cu o mică calotă la mijloc.

Uşa are un chenar de piatră cu arc în acoladă joasă cu vârf; pisania arată că biserica a fost zidită la 1718 de către jupân Drăghiciu, căpitan Olănescu şi soţia sa Ecaterina din Oteteliş.

Uşa de lemn este frumos sculptată. E datată de la 1758.

În Olăneşti se mai găseşte o biserică asămănătoare, zisă Cormoşeşti, care a fost zidită la 1820 în timpul Domniei lui Alexandru Suţu Voevod.

În aceiaşi grupă mai avem biserica din Bodeşti-Vâlcea, zidită la 1733 de către episcopul Climent al Râmnicului, care a mai ridicat biserici în valea Otăsăului, a Bistriţei, etc.

BISERICA SFINŢII VOEVOZI DIN OLĂNEŞTI [2] a fost zidită pe la 1820, în timpul Domniei lui Vodă Alexandru Suţu. Ea are nouăsprezece metri lungime pe şapte metri lărgime în exterior şi este situată spre Nord de şosea, într'o vale la marginea satului.

Ca şi bisericile a căror descriere urmează mai jos, ea are clopotniţa octogonală peste pronaos; nu are turla pe naos şi în faţa ei se găseşte un frumos pridvor cu arcade în semicerc pe coloane cilindrice. Totul e împodobit cu zugrăveli rustice, atât în exterior, cât şi în interior.

[1] Fig. 86-93; E. Ionescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1915, p. 177.
[2] Fig. 94-103.

inp.org.ro

Prin proporțiile lor scunde și totuși gingașe, prin planul lor bine compus, prin frumoasa construcție a bolților, răzimate, când pe console, când pe stâlpi de zidărie situați în colțurile încăperilor, prin armonia zugrăvelilor, atât în interior, cât și în exterior, această biserică de sat și cele ce urmează sânt printre cele mai fermecătoare din câte se pot vedea.

BISERICA SF. NICOLAE COASTA, DIN PĂUȘEȘTI-MĂGLAȘI, VÂLCEA [1], este, impreună cu cea de la Chicioara, una din cele mai frumoase exemplare de biserici rurale din noul stil.

Ea a fost zidită la 1829 de către ctitorii localnici din familia Ceauș. Ea este frumos concepută și bine executată, cu toată epoca târzie în care a fost zidită. Dimensiunile sânt de douăzeci și doi metri lungime pe opt metri lărgime în exterior. Planul este dreptunghiular și se asamănă cu acela al bisericilor rurale a căror descriere urmează și care este curent in această epocă.

Naosul, pe plan pătrat, este boltit printr'o cupolă pe pandantivi fără turlă.

Pronaosul, tot pe plan pătrat, cu clopotnița de de-asupra și scara în zid.

Pridvorul larg și spațios, cu stâlpi de zidărie rotunjiți și arcade in segmente, având formă de semielipsă.

Ușa de piatră e cu chenar frumos și cu un arc trilob în acoladă.

Ferestrele au chenare de piatră, cu arc trilob scund și cu rosete sculptate în colțurile de jos ale pietrelor verticale laterale.

Arhitectura exterioară se deosebește prin proporția înaltă a clopotniței ridicată pe o bază cubică puternică, contrastând în mod fericit cu proporțiile scunde ale bisericii și ale arcadelor de la pridvor.

Zugrăveala este executată după o tehnică puțin cam rustică, dar îndemânatecă, de un meșter local.

Din studiul acestor biserici de sat vedem că arta de a construi după bunele tradiții se răspândise mult în veacul al XVIII-lea. Iscusința meșterilor zidari, pietrari, tâmplari și talentul zugravilor ajunsese să formeze o adevărată școală românească, de sine stătătoare, un adevărat folklore, care a dăinuit până târziu în veacul al XIX-lea, atunci când, pe la orașe, înrâuririle străine își îndepliniseră rolul lor distrugător.

BISERICA CU HRAMUL ÎNTRAREA ÎN BISERICĂ DIN CHICIOARA [1] de lângă Sărăcinești (Vâlcea), zidită la 1780, în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti Voevod, de către Ion Păucescu, are douăzeci metri lungime pe șapte metri lărgime in exterior și se asamănă întocmai cu cea din Păușești-Măglași, cu proporții și mai reușite și cu o zugrăveală mai frumoasă și mai bine conservată. Ușa este frumos decorată cu un chenar de piatră bogat sculptat; ferestrele au chenarele lor din piatră în formă de cruce; împrejurul chenarului se mai află un „rinceau" zugrăvit.

Zugrăveala, atât în interior, cât și în exterior, este din cele mai reușite și mai armonioase din câte cunoaștem.

În aceiași grupă avem și biserica satului Cacova-Vâlcea (1819), situată la marginea pădurii, departe de sat, la umbra unor brazi seculari, care și-a păstrat bine zugrăveala sa rustică [2].

BISERICA SFINȚII VOEVOZI DIN CURTEA-DE-ARGEȘ, ZISĂ FLĂMÂNZEȘTI [3], este o capelă de cimitir, situată de vale de foasta Mănăstire a lui Neagoe Basarab, a cării bolniță a fost. Nu se cunoaște data zidirii ei, dar arhitectura, pe cât se poate vedea, pare a fi din veacul al XVIII-lea. Ea este în întregime acoperită cu o tencuială nouă, care ascunde formele vechi; medalioanele circulare care decorează fațadele între brâu și cornișă sânt forme care nu s'au întrebuințat decât în veacul al XVIII-lea; unele indicii însă ar arăta că biserica poate fi mai veche: Întâiu lipsa pridvorului, care e foarte rară în veacul al XVIII-lea, apoi unele dispoziții din plan, care amintesc veacul al XVII-lea. Astfel sânt picioarele verticale din colțurile naosului și ale pronaosului, încoronate cu capitele largi, formând ca niște console. Această dispoziție, am găsit-o, atât la Golești, Fundeni-Câmpulung, Vlădești, Sfinții Împărați din Târgoviște, care sânt din veacul al XVII-lea cât și la unele biserici de la începutul veacului al XVIII-lea: Colțea, Sinaia, Domneasca și Titireciu din Ocnele Mari, ctitorii cantacuzinești și brâncovenești, încă in parte inspirate din tradiția veacului anterior. Aceste caractere din epoci diferite pot fi o indicație a vechimii mai mari a bisericii, care a putut suferi oarecare transformări cu ocasia reparațiilor ce i s'au făcut în urmă. Tencuiala uniformă a bisericii ni reservă poate surprise, însă in starea de astăzi nu se pot vedea urmele arhitecturii vechi, care se poate să fie ascunsă supt tencuială.

[1] Fig. 104-113.

[1] Fig. 114-121.

[2] Ion Vârtosu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, p. 136.

[3] Fig. 122-130.

inp.org.ro

Lipsa chenarelor de la uşă şi de la ferestre e o altă indicaţie că biserica a suferit cândva o distrugere şi că reparaţii nepricepute, în care nu s'a ţinut samă de formele vechii arhitecturi, le-au ascuns supt tencuială sau le-au distrus. Dimensiunile bisericii sânt de şaptesprezece metri lungime pe şapte metri lărgime în exterior. Zugrăvelile interioare sânt frumoase şi au fost de curând spălate şi restaurate prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice. Lângă biserică se află mormântul arhitectului André Leconte du Noüy, restauratorul Bisericii Episcopale din apropiere, † 1915.

BISERICA SFINŢII ÎNGERI (SF. ARHANGHELI) [1] din Curtea-de-Argeş, zidită la 1717, are optsprezece metri lungime pe şase metri şi jumătate lărgime în exterior. Ea se deosebeşte de cele precedente numai prin unele detalii. Clopotniţa este mai mică şi aşezată pe o bază mai scundă.

Naosul este pătrat, cu bolţile răzimate pe console, ca la mai toate bisericile din veacul al XVIII-lea, afară de unele care au fost zidite în primii ani ai veacului.

Pronaosul, mic, dreptunghiular, este despărţit de naos printr'un părete cu o uşă, o dispoziţie care aparţine veacurilor anterioare şi care este rară în al XVIII-lea. Scara care duce la clopote este de lemn şi aşezată în colţul din spre Nord, unde trece printr'o gaură făcută în arcul ce proptеşte calota din pronaos; din această causă calota este deplasată spre Miazăzi o dispoziţie curioasă, cu toate că este logică.

Pridvorul este şi el frumos boltit printr'o calotă pe console, flancată în ambele părţi de câte o semiboltă mai joasă în formă de „arc de cloître". Această boltă aminteşte pe aceia de la pridvorul bisericii mari a mănăstirii Cozia, care a fost adăugit cam la aceiaşi epocă (1706).

Faţadele sânt compuse dintr'un singur rând de firide în semicerc, înguste şi asămănându-se cu acelea de la Mănăstirea Dintr'un Lemn, Gălăşeşti, Turnu, Rebegeşti, etc.

Brâul orizontal e un tor, încadrat între două rânduri de cărămizi dinţate. Mai sus de brâu se găseşte un al treilea rând de asemenea cărămizi dinţate de aceiaşi mărime, care taie registrul superior pe la mijlocul lui.

Cornişa este din cărămizi mici, dispuse după tradiţia bizantină, în trei rânduri de zimţi.

Clopotniţa este de proporţii bune şi de formă clasică, octogonală în plan; ea este construită pe patru trompe de colţuri care sânt visibile la interior, din turn, cum sânt şi la Biserica Doamnei din Bucureşti.

Arcadele pridvorului sânt în formă de semicerc şi stâlpii pe cari se razimă sânt de zidărie şi de formă cilindrică, cu capitele foarte simple. Stâlpii sânt astăzi diformaţi din causa ferestrelor de fier care închid pridvorul. Interiorul păstrează bine conservate frumoasele fresce de la origine, de curând spălate prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice. În acelaşi gen este *biserica din satul Călineşti (Vâlcea)* [1]. Un monument rustic şi pitoresc.

BISERICA DIN FURNICOŞI (Muscel) [2] nu are nicio inscripţie, şi data zidirii ei nu este cunoscută. Ea are nouăsprezece metri lungime pe şapte metri lărgime în exterior. Este de un tip nelămurit, din causa relei stări în care se găseşte astăzi, fără bolţi la naos, nici la pridvor. Ea pare a fi avut aceiaşi dispoziţie ca Sf. Îngeri din Curtea-de-Argeş; clopotniţa de peste pronaos este însă de proporţii diferite, mai scundă şi mai largă; scara clopotelor poate să fi fost prin pridvor: ea era probabil de lemn ca la Sf. Îngeri. Se poate însă ca la origine să fi fost şi o turlă pe naos; în acest cas ar fi un tip cu totul rar. Peste părete le dintre naos şi pronaos se găsesc trei arcade pe stâlpi, astăzi ascunse de tavan. Aceasta probează că peste pronaos se găsia un cafas mare, cas şi mai rar şi foarte interesant. Arhitectura exterioară nu presintă decât un brâu îngust şi nu are nici arcaturi, nici firide. Pridvorul pe stâlpi de zidărie are arcade în acoladă înaltă, de formă puţin obişnuită. Această biserică, foarte originală, ar merita să fie cercetată mai de aproape.

BISERICA SFINŢII VOEVOZI DIN ALMAJ-DOLJ [3] a fost zidită la 1789 de către Barbu Poenaru Slugerul, în timpul Domniei lui Vodă-Mavrogheni, care îşi are portretul zugrăvit în biserică. Dimensiunile ei măsurate în exterior sânt de douăzeci şi cinci metri pe nouă metri.

Planul este corect desenat.

Naosul este spaţios, boltit cu o calotă sferică proptită între arcuri răzimate pe console. Tâmpla este de zid şi urcă în sus până în boltă; ea este bogat decorat cu zugrăveli.

Pronaosul este mic şi dreptunghiular cu scara clopotelor în grosimea zidului; bolta e o calotă

[1] Fig. 131-138.

[1] Fig. 139-40.
[2] Fig. 141-3.
[3] Fig. 144-57.

inp.org.ro

centrală între arcuri pe console continue care se întorc și de-a lungul pereților laterali (un cas destul de rar).

Pridvorul pe stâlpi e cu arcade scunde în formă de trilob.

Arhitectura exterioară are două registre de panouri înguste despărțite prin brâul obișnuit; panourile de jos sânt dreptunghiulare, iar cele de sus în semicercuri; ele se suprapun întocmai.

Cornișa lipsește, de asemenea și chenarele de la ferestre, care au fost distruse de preotul bisericii spre a mări lumina din interior.

Clopotnița este ridicată pe o bază înaltă; ea formează în plan un poligon cu nouă laturi. Interiorul bisericii este frumos zugrăvit, iar unele părți din fațade mai păstrează și ele urme de zugrăveală.

CULA. În apropiere de biserică se găsesc urmele unei cule boierești, compusă dintr'o sală mare pătrată de aproape opt metri latura și dintr'un vestibul în care se afla probabil o scară care urca la catul de sus, astăzi distrus. Sala este frumos boltită în „arc de cloître", cu lunete de jur împrejur. Bolta este decorată în stucaturi și ornamentată cu medalioane care conțin zugrăveli. La catul de sus se găsia o altă încăpere cu foișor pe stâlpi care a fost dărâmată acum vre-o douăzeci până la treizeci de ani; nu avem niciun document asupra acestei părți a clădirii, dar, judecând după ce ni-a rămas, această culă trebuie să fi fost printre cele mai interesante și cele mai mari.

În sala mare de la parter a fost instalată școala satului.

BISERICA DIN ȘUICI (ARGEȘ) [1]. E foarte simplă și rustică. Ea are șaptesprezece metri lungime pe șase metri lărgime în exterior. Planul se deosebește prin forma ovoidă a bolții de la pronaos și printr'o scară în elice, situată în colțul din spre Nord-Vest al pronaosului; construcția acestei scări este foarte puțin corectă și forma ei rotunjită se vede și din pronaos și din pridvor. Acesta din urmă este partea cea mai reușită a bisericii cu frumoase arcade în acoladă trilobă, răzimate pe stâlpi octogonali proptiți la colțurile pridvorului în pilaștri masivi. E un cas rar de stâlpi octogonali în veacul al XVIII-lea, cu cel de la Slăvitești (Vâlcea) și Sfântul Ștefan din București.

Absida altarului a fost cândva întărită cu picioare de zid având formă de contraforturi. Clopotnița e de scânduri.

Arhitectura exterioară este de o extremă simplicitate. Un simplu brâu cu cărămizi dințate cotit în dreptul pridvorului și o cornișă bizantină cu zimți pe pereții netezi și văruiți, iar în axul fațadei principale, de-asupra intrării, un medalion circular, unde este zugrăvit hramul bisericii. Anul zidirii bisericii nu se cunoaște. Este posibil ca ea să fie destul de veche și ca scara clopotelor să fie un adaus făcut în urmă.

BISERICA DIN GĂLĂȘEȘTI (ARGEȘ) [1], zidită la 1747 în timpul Domniei lui Grigore-Vodă Ghica e un interesant monument cu o bogată podoabă de zugrăveli. Ea are o lungime de șasesprezece metri pe șase metri și jumătate lărgime în exterior.

Planul este corect și bine dispus. Bolțile sânt calote sferice proptite între arcuri sprijinite pe console. Pridvor nu este și nu a fost nici la origine. Scara ce duce la clopote e ascunsă în părețele din spre Nord. Clopotnița, care este de lemn, a fost de zid la origine; forma ei se vede pe tabloul votiv.

Decorul exterior este îngrijit și de proporție elegantă; un singur rând de arcaturi fine încoronate cu un brâu frumos, compus dintr'un tor încadrat între două rânduri de zimți; de-asupra brâului arhitectura lipsește. Fațada principală păstrează frumosul său decor de zugrăveli, care se întinde până pe cornișa profilată. Un șir de medalioane rotunde alăturate unul de altul sânt împodobite cu figuri de sfinți, și o bogată decorație zugrăvită acopere toată fațada ca un covor cu colori bine armonisate.

Interiorul bisericii este bine conservat și împodobit cu frumoase zugrăveli și o bogată ornamentație.

Ușa bisericii are un chenar de piatră, simplu, iar ferestrele au chenare pe care se văd motive sculptate de forme rustice, cu un relief slab și șters, care par inspirate după tehnica săpăturilor în lemn. O pisanie frumos sculptată se află în pronaos în fața ușii.

BISERICA SF. ION BOTEZĂTORUL DIN OCNELE MARI [2] a fost zidită la 1793 în timpul Domniei lui Vodă-Moruzi. Ea are douăzeci și unul metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior. Și nu se deosebește ca plan de cele precedente decât prin mărimea pridvorului boltit cu o calotă sferică proptită între arcuri răzimate pe console. Arcadele pridvorului sânt în semi-

[1] Fig. 162-166.

[1] Fig. 167-175.

[2] Fig. 176-179.

inp.org.ro

cerc, cu proporţii scunde, şi se razimă pe coloane rotunde de zidărie. Scara clopotniţii este ascunsă în păretele din spre Nord, care e mai gros; din această causă calota sferică ce bolteşte pronaosul e puţin deplasată spre Miazăzi, un cas similar cu cel de la Sf. Îngeri din Curtea-de-Argeş. Clopotniţa e de lemn şi stă ridicată pe un postament de zid de formă cubică, foarte înalt, care dovedeşte că la origine a fost clopotniţa de zid.

Arhitectura exterioară este foarte simplă, cu un brâu orizontal şi fără arcaturi sau firide. O singură firidă în arc de cerc adăposteşte icoana hramului; împrejurul ei se mai văd câteva urme de zugrăveli.

Uşa bisericii e cu chenar de piatră şi cu arcul în acoladă frântă foarte joasă; „rinceau-urile“ cu palmete de pe chenar sânt săpate în mod rustic şi fără relief, nici modelaj. Ele ni arată starea de decadenţă în care ajunsese sculptura decorativă la sfârşitul veacului al XVIII-lea, când se constată că ea are tendinţa de a fi înlocuită cu zugrăveală.

Ferestrele au chenarele lor în acoladă cu vârf fără sculptură.

Biserica era până în anii din urmă închisă şi părăsită.

BISERICA CU HRAMUL NAŞTEREA MAICII DOMNULUI DIN DOICEŞTI (Dâmboviţa)[1] zidită de Constantin-Vodă Brâncoveanu la 1696 şi terminată abia după moartea lui, la 1717, are douăzeci şi cinci de metri lungime pe opt metri lărgime în exterior; are planul obişnuit al monumentelor precedent descrise. Două contraforturi laterale puternice par a fi fost adăugite cu ocasia unei reparaţii. Bolţile sânt cele obişnuite din arhitectura stilului nou, cu câte o calotă sferică pe pandantivi în fiecare din cele trei părţi ale bisericii. Ele nu se razimă însă pe console, ci pe picioare de zidărie situate în colţurile naosului şi ale pronaosului, şi numai bolţile pridvorului stau pe console. Pe la începutul veacului al XVIII-lea se întrebuiuţau ambele aceste proceclee de construcţie a bolţilor.

Pronaosul este separat de naos printr'un părete plin, străpuns de o uşă: această dispoziţie aminteşte planurile bisericilor din veacurile anterioare; ea este de la origine, pe când bolţile pronaosului cu clopotniţa pot fi din vremea când s'a terminat biserica.

Pridvorul se distinge prin elegantele lui arcade în trilob, răzimate pe coloane de piatră bine proporţionate, cu fusul canelat în spirală, cu capitelul larg, pătrat şi decorat cu o coroană de foi de acant sculptate; basele au aceiaşi dispoziţie; fusul răsare dintr'o tulpină de foi de acant.

Uşa bisericii e frumos decorată cu un „rinceau“ sculptat în piatră; arcul are forma cunoscută a acoladei frânte ce se obişnuieşte încă din veacul al XVII-lea şi chiar al XVI-lea (Domneasca din Târgovişte, Mănăstirea Valea). Pisania ce încoronează uşa este lipsită de cornişa care devenise curentă la acea epocă, ca şi mai târziu, în veacul al XVIII-lea, începând cu Horezul (1692).

Ferestrele sânt dreptunghiulare şi chenarele lor nu sânt sculptate cu „rinceau-uri“ ca în veacul al XVIII-lea, ci au un simplu profil la margene; dar ele nu au nici cornişa de sus, nici pragul de jos al celor din veacul al XVII-lea, inspirate de la Stelea, ca la Biserica Doamnei sau la Mănăstirea Hurezi. Ferestrele ajurate de peste brâu sânt frumos lucrate: ele par mai târzii ca gen de sculptură şi datează probabil de la terminarea bisericii.

Brâul orizontal este cel clasic; urme de zugrăveli îl acopăr. Soclul larg profilat este cel obişnuit cu cărămizile rotunjite convexe aşezate pe muche. Cornişa este profilată în mod cam greoiu şi acoperită cu zugrăveli rustice, care par dintr'o vreme mai târzie şi sunt asămănătoare cu cele de la Şubeşti, Câmpulung (1779).

Nu ar fi imposibil ca supt tencuiala cornişei să se regăsească zimţii clasici.

Zugrăvelile exterioare par a fi fost foarte bogate; forma elementelor decorative arată mai degrabă sfârşitul veacului al XVIII-lea decât epoca brâncovenească, şi nu este exclus ca biserica să fi fost restaurată după 1750, când i s'ar fi complectat sau refăcut zugrăvelile exterioare, căci în epoca brâncovenească zugrăvelile par a fi fost puţin desvoltate şi întrebuinţate numai în unele părţi ale faţadelor, cum e la Hurezi, la Surpatele, etc.

Ar fi interesant de studiat acest monument mai de aproape, spre a se deslusi diferenţele de stil ce se constată între „rinceau-urile“ de la uşă bine desenate, dar cu un relief şi o modelatură încă timidă, care ar arăta abia începutul veacului al XVIII-lea, şi sculptura de la ferestrele de peste brâu, care, împreună cu zugrăvelile exterioare, arată o epocă mai înaintată.

Interiorul bisericii păstrează zugrăveala de la origine, care poate să fi fost reimprospătată cândva, cel puţin pe alocurea.

[1] Fig. 180-8.

inp.org.ro

BISERICA SF. NICOLAE DIN FĂGĂRAȘ[1], zidită de Constantin-Vodă Brâncoveanu la 1698. Este mai mare decât cele precedente. Ea are treizeci metri lungime pe aproape zece metri lărgime în exterior. Bolțile ei, în număr de cinci, sânt toate calote sferice pe pandantivi. Ele nu se razimă însă pe console, ca în cele mai multe casuri în noul stil, ci pe picioare de zidărie, situate la colțurile naosului și ale pronaosului; numai bolțile pridvorului se razimă pe console, o probă că, în prima epocă brâncovenească d'inainte de 1700, evoluția bolților pe console nu era complectă. Clopotnița de pe pronaos, cu forma sa octogonală și masivă, este și ea în caracterul veacului al XVII-lea: e asămănătoare cu cea de la Cornet (1661). Formele exterioare ale acestei biserici au, de altfel, ceva deosebit, care se datorește acoperișului de țiglă cu panta răpede, diferit de cele din Vechiul Regat. Interiorul bisericii are foarte frumoase zugrăveli de la origine, de curând spălate prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice, și o prea frumoasă tâmplă sculptată și poleită.

BISERICA SF. NICOLAE DIN MIHĂEȘTI-VÂLCEA[2] e un tip mai rustic, asămănător ca dispoziție cu cele precedent descrise, dar probabil executată de către meșteri de țară, din localitate. Ea este zidită la 1756 și zugrăveala e mai târzie, de la 1804, după indicațiile ce le-am putut avea. E o biserică de nouăsprezece metri lungime pe șase metri și jumătate lărgime în exterior. Ea are proporții scunde, dar plăcute, cu o clopotniță mică de zidărie. Scara ce duce la clopote este ascunsă în părețele din spre Nord, care este îngroșat în acest scop și întărit cu o arcadă pe picioare de zid.

Forma bolții pridvorului este o calotă lunguiață, de formă elipsoidală pe plan dreptunghiular, proptită între două arcuri în semicerc la extremitățile sale. E singurul exemplu de pridvor cu astfel de boltă, ce cunoaștem. La Șuici mai e un cas similar, la bolta pronaosului.

Arcadele pridvorului sânt în formă de trilob scund; coloanele sânt cilindrice, de zidărie.

Decorul exterior simplu e fără arcaturi, ci numai cu panouri dreptunghiulare la registrul inferior și cu un brâu orizontal. Zugrăveli rustice acopăr toate fațadele, impreună cu arcadele și stâlpii pridvorului.

Acoperișul este de șindrilă cu pantă mare; el contribuie la silueta reușită a monumentului, care poate fi socotit printre cele mai simpatice biserici țerănești din Oltenia.

BISERICA DIN SLĂVITEȘTI-VÂLCEA[1] a fost zidită la 1751, în timpul Domniei lui Vodă-Grigore Ghica, ctitorul mănăstirilor Pantelimon de lângă București și Frumoasa din Iași. Ea se distinge prin înfățișarea pitorească, datorită mai ales zugrăvelii exterioare, pe care a păstrat-o până acum.

E o biserică de optsprezece metri lungime pe șase metri și jumătate lărgime în exterior.

Ca plan, ea nu se deosebește mult de cele precedent descrise. Bolțile sânt toate pe console și se compun din câte o calotă sferică în fiecare din compartimentele bisericii. Clopotnița este de scânduri, dar basa ei de zid, cu proporții svelte, ni dovedește că de sigur clopotnița era tot de zid și probabil asămănătoare cu aceia de la Păușești-Maglași sau de la Chicioara, din același județ. Turnulețul, care conține treptele scării, este de formă rotundă și alipit în mod curios de părețele bisericii din spre Nord; comunicația se face cu exteriorul, iar nu cu pronaosul, ca în bisericile precedent studiate. Această dispoziție se poate explica prin data destul de târzie a întemeierii bisericii; casuri similare găsim la Micșunești Mari (1743), la Sfântul Ștefan din București (1768) și la Balamuci (1751). Pridvorul este susținut de arcade în semicerc, răzimate pe stâlpi de secțiune octogonală, foarte rare în veacul al XVIII-lea. Mai cunoaștem un cas la Șuici, în Argeș, și un altul la Sfântul Ștefan din București.

Arhitectura exterioară este foarte simplă, cu brâul obișnuit și cu o cornișă cu profil rotunjit, destul de rudimentară. Zugrăvelile ei rustice îmbracă în întregime biserica cu coloritul lor armonios.

BISERICA SF. GHEORGHE DIN MOGOȘOAIA (ILFOV)[2], zidită la 1688 de către Constantin-Vodă Brâncoveanu, în apropierea palatului său, are douăzeci și cinci metri lungime pe opt metri lărgime în exterior. Proporțiile ei sânt scunde și liniile orizontale domină. Clopotnița lipsește, însă un turnuleț de scânduri, așezat peste scara ce duce la clopotniță și care îi ține locul, ni dovedește că biserica a avut la origine o clopotniță de zid pe pronaos.

Planul presintă unele dispoziții ce-l leagă de prima epocă a noului stil de la sfârșitul vea-

[1] Fig. 189-90.
[2] Fig. 192-6.

[1] Fig. 197-204.
[2] Fig. 205-14.

inp.org.ro

cului al XVII-lea. Într'adevăr bolțile nu sânt proptite în console, ca în stilul nou, ci pe picioare verticale situate în colțurile naosului și ale pronaosului; numai bolțile pridvorului sânt pe console, dar și aici cele două calote despărțite printr'un arc larg situat în axul principal al bisericii aparțin mai mult dispozițiunilor din veacul al XVII-lea decât acelora ale stilului nou.

Arhitectura exterioară se asamănă cu aceia a bolniței de la Mănăstirea Hurezi, ridicată de către Doamna Marica Brâncoveanu, la 1696. Brâul orizontal este de jur împrejur la același nivel; el nu cotește în sus în dreptul pridvorului, ca în cele mai multe casuri din veacul al XVII-lea; panourile dreptunghiulare de la registrul inferior și arcaturile interpenetrate de la registrul superior sânt aceleași ca la bolnița Hurezului, de-asemenea și arcadele în semicerc de la pridvor; numai stâlpii pridvorului sânt aici de zidărie și de formă cilindrică, pe când la Hurezi ei sânt de piatră și de formă octogonală.

Chenarele ferestrelor sânt sculptate de jur împrejur cu foi de acant, fără cornișă, nici prag, așa cum le găsim în veacul al XVIII-lea, pe când la Hurezi ele sânt cu profile fără sculptură și urmează încă tradițiunea epocii din urmă a lui Matei Basarab, care se inspiră de la formele ferestrelor bisericii Stelea din Târgoviște. Scara clopotelor cu ușa deschisă spre curte, iară nu spre pronaos, este o dispoziție întrebuințată mai mult în a doua parte a veacului al XVIII-lea, și o găsim la Sf. Ștefan (1768) din București și la Micșunești Mari-Ilfov (1743), etc.

Interiorul bisericii păstrează frumoasele zugrăveli de la origine, bine conservate.

BISERICA DIN PREAJBA (DOLJ)[1] este, după pisania săpată în piatră de-asupra ușii, întemeiată de jupan Hagi-Stan Jianu la 1778; după arhitectura exterioară însă s'ar părea că biserica e mai veche, căci registrele egale și regulate ale panourilor, brâul și soclul, precum și formele în semicerc, ar arăta începutul veacului al XVIII-lea, dacă nu chiar veacul al XVII-lea.

S'ar putea deci presupune că biserica e mai veche și că la 1778 i s'ar fi făcut o restaurare, adăugindu-i-se sau refăcându-se atunci foișorul de peste pridvor, o ușă și ferestre noi și poate și bolți noi; biserica, expusă în câmp deschis, poate să fi fost arsă și ruinată într'o epocă nedeterminată și apoi restaurată la 1778. Clopotnița este dintr'o epocă și mai modernă, împreună cu cornișa principală. Se văd pe fațadele laterale în dreptul pridvorului niște racordări de zidărie și o arcadă stângace, care arată o transformare ce nu se poate precisa decât dacă se vor face sondagiile necesare. Biserica este largă și încăpătoare; ea are douăzeci și cinci metri lungime pe opt metri și jumătate lărgime în exterior.

Planul este din cele mai simple, cu naosul dreptunghiular boltit cu o calotă sferică, pe console de colț, lungi, în gen moldovenesc.

Altarul este despărțit de naos printr'un părete care urcă până în boltă.

Pronaosul e mic dreptunghiular și boltit cilindric, cu axul transversal. Scara care duce la clopotniță e ascunsă în părete. Un alt părete desparte naosul de pronaos; el stă răzimat pe arcade în semicerc, sprijinite pe coloane rotunde, din care două sânt prinse în zidurile laterale; trecerea se face prin tustrele arcadele.

Pridvorul larg este boltit cu o calotă sferică centrală, proptită între arcuri care formează în lături câte o boltă în „arc de cloître". Arcadele pridvorului sânt în semicerc, afară de cea de la mijloc, care este în trilob, ca acelea de la foișorul de sus. Ele au proporții înalte și inguste, în genul celor din epocele anterioare, însă coloanele sânt rotunde, iar nu octogonale în plan, cum erau în veacul al XVII-lea.

O particularitate foarte originală, din care nu cunoaștem alt exemplu, este foișorul ce se află peste pridvor și care formează ca o „loggia" cu arcade trilobe scunde pe trei laturi; axul din fațada principală rămâne plin și este ocupat de o firidă mai înaltă și mai largă, unde e zugrăvită icoana hramului. Arcadele scunde, în formă de trilob pe coloane scurte, cu capitele și base pătrate, nu par din aceiași epocă ca acelea de la pridvor. *Ferestrele* sânt dreptunghiulare și au chenare de piatră decorate în forme puțin obișnuite; ele au câte o cornișă de piatră așezată de-a dreptul pe chenar.

Ușa de la intrare are arcul inform și un „rinceau" bogat sculptat în piatră însă de o execuție care lasă de dorit. O cornișă cu foi rotunjite arată începutul decadenței din al patrulea șfert al veacului al XVIII-lea. Această decadență începe a se manifesta mai întâiu în sculptura pietrei, care pierde după mijlocul veacului frumoasele calități din timpul Domniei lui Brâncoveanu și a lui Mavrocordat. Clopotnița pare din veacul al XIX-lea, ca și cornișa corpului bisericii și toate părțile superioare ale monumeutului, care au suferit multe transformări. În același gen, dar cu o

[1] Fig. 215-30.

inp.org.ro

clopotniță elegant proporționată este biserica din Bralostița (Dolj)[1].

BISERICA DIN VĂDENI-GORJ[2] a fost zidită pe la 1700 de către Cornea Brăiloiu, Vel Ban al Craiovei. Este un monument masiv cu o înfățișare severă, care are douăzeci și opt metri lungime pe nouă metri și jumătate lărgime în exterior.

Planul dreptunghiular este foarte simplu: câte o calotă sferică boltește fiecare parte a bisericii. Bolțile de la naos și pronaos sânt proptite pe picioare de zidărie situate în colțuri; numai bolta pridvorului se razimă pe console; dispoziția din naos și pronaos corespunde cu data întemeierii bisericii, când bolțile pe console nu erau încă răspândite și când se întrebuința sistemul din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, moștenit de la școala sârbească.

Peste pronaos se înalță clopotnița, masivă, pătrată în plan și cu câte două deschideri arcuite pe fiecare față. Între pronaos și camera clopotelor se găsește o încăpere intermediară boltită, probabil o ascunzătoare luminată printr'o singură fereastră mică pe laturea din spre Miazăzi; o scară ascunsă în zidul din spre Miazănoapte pune în comunicație pronaosul cu camera clopotelor și cu ascunzătoarea.

Scara este un adaus din altă epocă, căci din exterior se vede lămurit că păretele exterior al scării nu se leagă cu arhitectura bisericii, al cării soclu și brâu urmează zidul mai vechiu al bisericii, iar nu pe cel, mai nou, al scării; un alt indiciu este ușa interioară de pe laturea de Miazănoapte a pronaosului, care comunică apoi cu scara. Ea este străpunsă în haina unuia dintre ctitori. Nu s'a putut constata dacă a fost la început o altă scară într'un turnuleț, fiindcă nu s'au putut face sondagiile necesare; s'ar părea clopotnița să fi fost zidită ulterior, odată cu scara, căci forma clopotniței, cu câte două arcade deschise pe fiecare latură nu corespunde cu arhitectura lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, unde deschiderile de la clopotnițe sânt mai largi și numai câte una pe fiecare latură (Hurezi, Dintr'un Lemn, Govora, Mamul, etc.).

Pridvorul are o conformație puțin obișnuită; el este pătrat în plan, de o lărgime mai mică decât biserica, boltit cu o calotă între arcuri proptite pe console, pe când bolțile din interiorul bisericii sânt proptite pe picioare de zidărie așezate în colțuri. Această deosebire în modul de construcție al bolților este un indiciu că pridvorul ar fi din aceiași epocă cu clopotnița și cu scara, probabil din timpul lui Dositei monahul Brăiloiu, fiul Marelui Ban, care a zugrăvit biserica în 1733[1].

Arhitectura exterioară este foarte simplă, fără panouri, nici arcaturi, ci numai cu un brâu, un soclu profilat și o cornișă în zimți de cărămidă. Ferestrele au chenare de piatră cu profile, dar fără sculptură; ele amintesc pe cele de la biserica Stelea, așa cum le găsim și la mănăstirea Hurezi. Ferestre mai mici situate de-asupra brâului luminează bolțile naosului; ele sânt de piatră ajurată și sculptată în ramuri cu flori și foi, formând un buchet frumos desemnat. Ușa cu chenarul ei lipsește; cea de astăzi este nouă. Interiorul își păstrează zugrăveala, care este mai bine conservată în pronaos. Biserica a fost reparată la 1910 de către Comisia Monumentelor Istorice cu cheltuiala d-nei M. Pleniceanu, ultima proprietară a moșiei, pe care a dăruit-o Administrației Casei Școalelor. Alături de biserică este vechea casă a boierilor Brăiloiu, cu încăperi mari, ridicate pe pivnițe frumoase și adânci. Se mai găsesc frumoase bucăți de coloane de piatră cioplite și sculptate, care provin de sigur de la foișorul vechiu al casei.

BISERICA SF. NICOLAE DIN CERNEȚI-MEHEDINȚI a fost zidită la 1794. Ea are douăzeci și șase metri lungime pe nouă metri lărgime în exterior și se deosebește de cele precedent descrise printr'aceia că are o turlă pe naos.

Planul presintă o particularitate unică, căci nu numai pronaosul, dar și naosul sânt ieșite în lături și presintă resalituri mici în exterior.

Naosul are resalituri mai mici decât pronaosul. Ele nu-și găsesc explicația. Bolta naosului se razimă pe picioare verticale situate la colțuri, pe când bolta pronaosului stă pe console largi; turla naosului stă pe un tambur tronconic înalt, care reduce diametrul turlei la proporțiile dorite; ea are nouă laturi în exterior, cu nouă ferestre.

Pronaosul este pătrat și ieșit în lături mai mult decât naosul. E boltit cu o calotă sferică pe pandantivi.

Pridvorul are arcadele în trilob scund, răzimate pe coloane de zidărie cilindrice ridicate pe un postament înalt. Bolta pridvorului e o calotă centrală între două „berceau"-uri laterale răzimate pe console.

[1] Fig. 229.

[2] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910. Vezi Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și p toresc.*

[1] Al. Ștefulescu, *l. c;* A. Lapedatu, *Bul. Com. Mon Ist.*, 1910, p. 162.

153

inp.org.ro

Arhitectura exterioară este cea clasică, cu deosebire că panourile de la registrul inferior, sânt mai scunde decât cele de la registrul superior, adecă tocmai contrariul proporţiilor obişnuite în veacul al XVIII-lea, când în genere registrul inferior este mai înalt şi brâul mai aproape de cornişă decât de soclu.

Turlele sânt masive şi ridicate pe base largi, decorate la colţuri cu câte un mic panou dreptunghiular, frânt la mijloc.

Interiorul are proporţii late şi foarte scunde.

Biserici similare se găsesc la Argetoaia (Dolj) şi la Balota.

BISERICA DIN ZĂVIDENI (Vâlcea)[2], zidită la 1815 de către Barbu Caragic, are douăzeci metri lungime pe şapte metri lărgime în exterior.

Cu toată epoca târzie în care a fost ridicată, ea are proporţii bune şi nu lasă nimic de dorit din punctul de vedere constructiv. Este interesant de constatat cum bisericile de ţară întemeiate de boieri şi de ţerani, zidite de meşteri locali, se construiau în dimensiuni destul de mari şi în cele mai bune condiţii tehnice şi artistice într'un stil rustic împodobit cu frumoase zugrăvieli, care constituie un adevărat folklor românesc. Planul este corect; bolţile în formă de calote la pridvor şi la pronaos sânt răzimate toate în console. În naos bolta se compune dintr'un segment de sferă, peste care se ridică tamburul cilindric al turlei; tot sistemul stă pe patru arcuri scunde răzimate în console şi este perfect executat.

Arhitectura exterioară se compune dintr'un singur rând de arcaturi în semicerc, aşezate între brâu şi cornişă, iară registrul inferior este simplu, fără panouri. Arcadele de la pridvor sânt semicercuri răzimate pe coloane cilindrice masive. Zugrăvelile exterioare şi interioare sânt retuşate sau chiar renovate.

BISERICA DIN MĂLDĂREŞTI-VÂLCEA[3] a fost zidită la 1791 de către Jupân Gheorghe Măldărăscu. E o biserică rustică şi scundă în interior, cu turle bine proporţionate cu straşină mare. Ea are şaptesprezece metri şi jumătate lungime pe şapte metri lărgime în exterior.

Planul este simplu şi nu se deosebeşte de cele anterioare decât prin forma bolţilor de la naos, care este cu totul originală. Ele se compun într'adevăr din două rânduri de arcuri; cele din interior, pe care se sprijină turla, fiind proptite pe umerii celor din exterior, cari se sprijină pe păreţii bisericii şi pe patru pilaştri de ziduri situate în colţurile naosului. Acest îndrăzneţ joc de arcuri şi de bolţi dă naosului o înfăţişare neaşteptată. E într'adevăr un cas unic, care nu se asamănă de loc cu sistemul obişnuit de bolţi ce cunoaştem decât poate cu unele bolţi moldoveneşti. Turla are un diametru mai mic, obţinut prin cele două rânduri de arcuri înscrise unul într'altul; ea capătă astfel proporţii mai gingaşe. Turla de pe naos are opt ferestre foarte înguste şi e octogonală în plan, pe când turla clopotniţei este hexagonală. Ambele turle stau pe base pătrate, dar presintă o dispoziţie originală prin forma exterioară circulară a postamentului pe care este aşezată turla şi care formează transiţiunea între poligonul turlei şi patratul basei. Ca şi la biserica precedent descrisă din Zăvideni trebuie să admirăm originalitatea şi perfecta execuţie a bolţilor.

Arhitectura exterioară se distinge prin zugrăvelile ce împodobesc arcaturile de la registrul superior, pe când registrul inferior este simplu, fără panouri, nici zugrăveli. Brâul larg şi cornişa profilată sânt şi ele acoperite cu zugrăveli destul de rudimentare, probabil retuşate de curând.

Ferestrele au fost lărgite cândva, aşa încât chenarele lor de piatră au dispărut; alte ferestre mai mici de piatră ajurată se mai găsesc în dreptul arcaturilor, de-asupra brâului.

Uşa bisericii, cu chenarul ei de piatră împodobit cu un „rinceau" de ramuri şi flori, aminteşte însă, într'un gen mult mai rustic, pe aceia de la biserica mănăstirii Hurezi din apropiere.

Crucile de la turle sânt înfipte în base de piatră în formă de ghem împletit, care se asamănă cu cele de la Hurezi. În interiorul bisericii zugrăveala este bine conservată; ea e de un colorit închis şi tainic.

Zugrăvelile exterioare au fost din nenorocire prefăcute fără pricepere; ele se întind până pe chenarul de piatră al uşii şi chiar pe sculptura ce acopere lemnul de stejar.

Alte biserici rustice frumos proporţionate şi cu pitoreşti decoraţiuni exterioare se găsesc în nenumărate sate de prin munţi, la Câineni de Argeş, la Genuneni-Foleşti (Vâlcea), la schitul Jghiabului (Vâlcea), ale căror fotografii sânt reproduse mai jos.

Schitul Cioclovina-de-jos (Gorj)[1], zidit la 1715, este situat în pădurile din apropierea mănăstirii Tismana. E o mică aşezare de pustnic, care cuprinde, pe lângă prea puţinul ce este necesar vieţii materiale a unui monah, o foarte micuţă ca-

[1] Fig. 238-49.

[2] Fig. 250-60.

[3] N. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 60; vezi mai departe, fig. 261-4.

[1] Fig. 267-2. Vezi A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana şi Gorjul Istoric şi pitoresc.*

inp.org.ro

pelă de zid, de o înfățișare pitorească și înzestrată în interior cu toate cele necesare cultului. Biserica schitului are nouă metri lungime în exterior și cuprinde naosul cu turla, altarul cu tâmpla, pronaosul cu intrarea laterală și un pridvor de lemn, cu o mică clopotniță de scânduri; naosul are un interior de abia trei metri; laturea și turla lui stau pe patru arcuri, din care două mai mari și alte două mai mici, care stau proptite pe umerii celor d'intâiu; e o dispoziție asămănătoare cu aceia de la Măldărești, însă pe scară mult mai redusă. Turla e foarte scundă, de formă octogonală, cu patru ferestre mici.

Înfățișarea caracteristică și proporțiile reușite ale acestui mic monument ni arată cu câtă logică și cu câtă măsură știau meșterii din trecut să resolve orice problemă de arhitectură li se presinta.

BISERICI CU PLANUL DREPTUNGHIULAR ȘI CU DOUĂ TURLE.

BISERICA MĂNĂSTIRII ANINOASA, din județul Muscel [1], e singurul exemplar ce ni este cunoscut din această grupă. De altfel, bisericile cu două turle, fie ele cu planul dreptunghiular, fie cu planul în trefilă, sânt foarte rare în arhitectura Țerii-Românești; ele nu formează grupe, ci sânt monumente isolate și inspirate, credem, din arhitectura Moldovei, de la Biserica Trei Ierarhi a lui Vasile Lupu (1639), a cării replică o avem în Târgoviște la biserica Stelea (1645).

Prima biserică din Muntenia cu două turle, pe care o cunoaștem, este cea de la mănăstirea Flămânda, din Argeș [2], ea pare a fi fost zidită pe la mijlocul veacului al XVII-lea; dacă ea este ulterioară anului 1645, când s'a zidit biserica Stelea, originea moldovenească a planului ar fi mai verosimilă; în veacul al XVIII-lea mai cunoaștem, afară de Aninoasa, biserica mănăstirii Antim din București (1715) și biserica Belivaca din Craiova (1794), care au planul în trefilă și vor fi studiate mai departe.

La Aninoasa unele indicii pe care le expunem mai jos ne fac să credem că biserica a fost mai intâiu cu turlă și cu clopotniță; ea a fost întemeiată de către Marele Clucer Tudoran Vlădescu, la 1677, în timpul Domniei lui Duca-Vodă, și, chiar în anul când s'a isprăvit, ctitorul ei s'a călugărit. În lucrarea preotului Ion Răuțescu asupra acestei mănăstiri [3], ni se spune la pagina 13 și 25 că ziditorul a făcut mai întâiu o biserică de mir și că, murindu-i soția și coconii, a transformat-o în mănăstire de monahi, în care s'a călugărit și el; această schimbare de destinație a bisericii a motivat poate și o modificare în dispoziția ei, și, anume, nemai fiind nevoie de clopotniță pe pronaos, care se cere numai la bisericile de mir, s'a schimbat clopotnița în turlă, suprimându-se bolta intermediară, precum și scara ascunsă în zidul din spre Nord, unde se poate observa o lipsă de simetrie și un masiv de zid mai gros în partea din spre Apus, unde era probabil ușa ce avea comunicație cu scara.

Nu am avut ocasia de a face cercetările și sondagiile necesare spre a confirma sau a infirma această presupunere. Oricum să fie, biserica mănăstirii Aninoasa este singura ce cunoaștem în veacul al XVIII-lea cu planul dreptunghiular și cu două turle.

În arhitectura mănăstirii se pot distinge două epoce: prima, de la întemeiarea ei (1677), cuprinde decorul exterior de panouri dreptunghiulare și de arcade în semicerc, chenarul ușii cu sculptura săpată puțin adânc și fără „modelaj", cu arcul în acoladă și cu segmente de arc asămănătoare cu cele de la Gheorghița, Plumbuita, Vlădești, Golești, etc., toate din veacul al XVII-lea, precum și chenarele de ferestre în festoane de la clădirile de pe laturea din spre Miazăzi a mănăstirii [1].

A doua epocă este aceia a Mitropolitului Daniil care, între 1722 și 1730, a restaurat mănăstirea, refăcând poate pridvorul bisericii și clădirile stăreției cu paraclisul, precum și clopotnița, care amintește ca dispoziție pe aceia de la mănăstirea Antim.

Mitropolitul Daniil fusese stareț al mănăstirii și era omul de încredere al lui Tudoran Vlădescu în casa căruia fusese crescut. Din această a doua epocă este decorul cu arcade în acoladă ascuțită de la paraclis, împreună cu medalioanele care formează un fris între brâu și cornișă. Acest decor amintește pe acel de la biserica Stavropoleos (1724). Partea superioară a clopotniței mănăstirii, aflată de-asupra gangului de la intrare, este de asemenea caracteristică a veacului al XVIII-lea, cu câte două deschideri arcuite pe fiecare din fețele camerei clopotelor, ca la Vădeni, Antim, Polovraci și Sf. Dumitru din Craiova; frumosul foișor cu trei arcade ce se găsește spre curtea de-asupra arcului mare de la intrare în mănăstire pare mai vechiu. Turlele înalte de la

[1] Fig. 273–300.
[2] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, fig. 244 și următoarele
[3] Preotul Răuțescu, *Mănăstirea Aninoasa*, Câmpulung 1933.

[1] *Evoluția*, partea a III-a, fig. 488 și 490.

inp.org.ro

bucătăria şi brutăria mănăstirii, situate în colţul din spre Sud-Vest, cu arcadele exterioare făcute din cărămizi rotunjite, aşezate pe muche, amintesc o dispoziţie similară de la turla bisericii mănăstirii Sinaia (1699), precum şi arcaturile paraclisului Mitropoliei din Bucureşti (1730). Arcaturi de acest gen se mai găsesc la biserica Stâlpul (Buzău).

Planul bisericii este simplu, pereţii sânt foarte groşi şi au peste un metru cincizeci; dimensiunile generale sânt de douăzeci şi şase de metri lungime pe nouă metri lărgime în exterior.

Naosul are bolţile răzimate pe pilaştrii proeminenţi situaţi la colţuri; aceşti pilaştri sânt încoronaţi cu un fel de capitel profilat, peste care stau arcurile mari, ce susţin turla. Recunoaştem aici procedeul de cunstrucţie din veacul al XVII-lea, pe care l-am găsit la Goleşti, la Sfinţii Împăraţi din Târgovişte, la Vlădeşti, la Fundenii din Câmpulung, etc.

Altarul nu are bolţile concentrice cu cele de la naos: aceasta ar dovedi poate că nu sânt din aceiaşi epocă sau că unele din ele au fost prefăcute cândva.

Pronaosul are aceiaşi dispoziţie constructivă ca şi naosul cu picioare de zid la colţuri, peste care stau arcurile ce susţin turla. Arcul din spre Nord este mai îngust şi deplasat spre Răsărit; această neregularitate nu s'ar putea explica decât dacă presupunem că în această parte a zidului a fost cândva o scară ascunsă în interiorul lui, în locul unde el este mai gros, aşa cum am arătat mai sus.

Pridvorul pare un adaos din veacul al XVIII-lea: arcadele lui sânt în semicerc cu vârf; bolţile pe console cu o singură calotă în ax sânt de asemenea caracteristice ale aceluiaşi veac.

Arhitectura exterioară este aceia din veacul al XVII-lea, cu cele două registre de panouri, dreptunghiulare jos, şi de arcaturi în semicerc sus, despărţite de brâul în formă de tor. Cornişa ascunsă de streşină pare a fi profilată, şi a fost probabil refăcută mai târziu.

Turlele se deosebesc întru câtva una de alta în ce priveşte elementele decorative, dar ca proporţii ele se asamănă; turla pronaosului pare mai clasică, având arcadele cu zimţi dispuse după tipicul bizantin, pe când turla naosului, cu ciubucele rotunde combinate cu zimţii, poate va fi fost refăcută la o epocă mai târzie.

Ferestrele au chenare de piatră profilată cu arcurile în acoladă: ele par a fi de la origine ca şi uşa după cum am arătat mai sus.

MĂNĂSTIREA ANINOASA este una din cele mai importante din ţară, atât din punctul de vedere arhitectural, cât şi ca mărime. Ea are forma unui dreptunghiu regulat cu optzeci şi doi de metri lungime pe cincizeci şi patru de metri lărgime în exterior. Ea este în întregime închisă între ziduri înalte de vre-o zece metri.

Clădirile actuale se întind pe cea mai mare parte a laturii din spre Miazănoapte, pe latura din spre Apus şi pe jumătatea din latura de Miazăzi.

Întrarea în curtea mănăstirii se face pe latura de Miazănoapte, supt un gang larg, frumos boltit, peste care se înalţă clopotniţa. Pe aceiaşi latură se afla vechea stăreţie, ridicată pe pivniţe mari boltite, cu calote sferice la partea de jos şi cu săli şi încăperi mari la etajul superior; la extremitatea acestor săli frumos boltite, care sânt astăzi în mare parte ruinate, se află paraclisul mânăstirii.

Pe latura de Apus a curţii se găsesc chilii boltite, de dimensiuni mai mici, din care o parte a fost suprainălţată cu un etaj; ele erau legate între ele printr'o galerie de arcade în semicerc, stând pe coloane rotunde, din care acelea din colţul de Nord-Vest sânt încă în picioare.

Pe latura de Miazăzi se găsesc încăperi mai mari frumos boltite; unele dreptunghiulare boltite în „cloître" sau în „berceau" şi altele pătrate, în număr de două, boltite în trompe pe colţuri, peste care se înalţă bolţi octogonale încoronate cu turnuleţe elegante care serviau drept coşuri de ventilaţie. Aceste încăperi mai mari erau bucătăria şi brutăria mănăstirii.

Toate aceste clădiri sânt mai mult sau mai puţin ruinate, pentru că au stat timp îndelungat părăsite şi cu bolţile descoperite, peste care crescuseră pomii, până când, acum vre-o zece ani. din iniţiativa d-lui Dinu Brătianu şi cu ajutorul Ministeriului de Domenii, care a dat lemnăria necesară, Comisia Monumentelor Istorice le-a acoperit cu şindrilile care le adăpostesc şi astăzi.

Pajiştea verde a curţii, cu câţiva pomi mari singurateci, fac un cadru armonios şi tainic bătrânei mânăstiri părăsite.

Clopotniţa este monumentală. Ea are peste douăzeci de metri înălţime, şi compoziţia sa este din cele mai interesante. E una dintre cele mai frumoase din veacul al XVIII-lea.

Bolta gangului de la întrare este impunătoare şi înaltă, cu ziduri masive. De-asupra, într'un etaj intermediar, se află o încăpere boltită în „arc de cloître" care dă spre curte într'un foişor cu patru coloane pe arcade în semicerc; la etajul superior, camera clopotelor este înaltă, boltită tot

inp.org.ro

în „arc de cloître" și luminată de jur împrejur prin opt deschideri mari de trei metri înălțime. Scara este așezată între ziduri.

Paraclisul, ridicat pe un postament înalt, are proporții frumoase; dimensiunile sânt de nouă metri lungime pe patru metri lărgime în interior; bolțile lui, răzimate pe console proeminente, sânt de o structură îndrăzneață. Arhitectura sa exterioară, cu firidele în acoladă, înalte și ascuțite, și cu un rând de medalioane circulare peste brâu, este de sigur din a doua epocă (1730).

Bucătăria și brutăria au bolți admirabile, cari sânt din fericire bine conservate, cu toate că au stat ani îndelungați descoperite și părăsite.

Dăm mai departe fotografiile altor biserici cu planul dreptunghiular care presintă interes: Călinești-Vâlcea (fig. 139-140), Căzănești-Vâlcea (fig. 191), Bralostița-Dolj (fig. 229), Câineni-Argeș (fig. 265), Foleşti Genuneni-Vâlcea (fig. 266) și schitul Jghiabului-Vâlcea (fig. 268).

inp.org.ro

BISERICI, MÂNĂSTIRI ŞI SCHITURI.
BISERICILE CU PLANUL IN TREFLĂ CU O TURLĂ

În veacul al XVIII-lea, ca şi în cele anterioare, bisericile cu planul în trefla sânt cele mai numeroase; ele sânt de toate dimensiunile, între biserica schitului Păpuşa, care nu are decât nouă metri, şi biserica mănăstirii Văcăreşti care are peste patruzeci de metri lungime.

Grupele sânt aceleaşi ca în veacul anterior, iar cele mai numeroase sânt cele cu o turlă pe naos şi cu clopotniţa pe pronaos.

SCHITUL PĂPUŞA [1], de lângă mănăstirea Bistriţa (Vâlcea), este un mic şi gingaş monument agăţat pe o stâncă la gura defileului apei Bistriţei. El are nouă metri şi jumătate lungime pe patru metri şi jumătate lărgime în exterior.

El este zidit de călugări la 1712; planul este cel obişnuit la paraclisele mănăstireşti: se compune dintr'un naos cu o turlă şi dintr'un pridvor pe stâlpi, care a fost închis pe laturea de Miazănoapte spre a-l feri de vânturi; întrarea este spre Miazăzi. Structura lui este cea obişnuită, iar arhitectura exterioară e din cele mai simple; fără arcaturi nici panouri, ci numai cu un brâu în formă de tor, care o încinge de jur împrejur, ocolind în sus în dreptul pridvorului. Arcadele acestuia sânt în semicerc, răzimate pe stâlpi cilindrici de zidărie, pe cari se văd câteva urme de zugrăveală, foarte rustice. Partea cea mai interesantă ca arhitectură este turla pe plan octogonal şi ridicată pe o bază cubică înaltă; decoraţiunea ei cu arcade în semicerc, compuse din ciubuce rotunjite în relief, care încunjoară ferestele, aminteşte mult turla bisericii de la Arnota din apropiere; ambele sânt foarte rare exemple ale tipului III de turlă descrisă la monumentele din veacul al XVII-lea [2].

SCHITUL LESPEZI (Prahova) [3] frumos situat în pădurile de pe malul drept al Prahovei, în dreptul Comarnicului, a fost zidit de jupân Pârvu Cantacuzino Vel Logofăt, cu tatăl său Drăghiciu Vel Spătar, în anul 1661. Biserica are treisprezece metri şi jumătate lungime pe cinci metri lărgime în exterior. Data întemeierii o aşează printre primele monumente din stilul nou, la formarea căruia Cantacuzinii au contribuit într'o măsură foarte însemnată. Nu e deci de mirare dacă găsim încă aici unele caractere specifice vechiului stil, cum este lipsa pridvorului, comunicarea printr'o singură deschidere între naos şi pronaos, precum şi arcadele laterale interioare de la naos, care determină cele patru picioare de zidărie de supt turlă, reminescenţe de-ale vechii structuri sârbeşti.

Totuşi în pronaos găsim şi arcurile pe console, care proptesc calota sferică pe pandantivi. Aceste console, aici încă puţin proeminente, anunţă de pe atunci dispoziţiile constructive ale noului stil din veacul al XVIII-lea.

Faţadele, aşa cum se găsesc astăzi, sânt din cele mai simple: nicio modelatură, niciun profil nu se mai vede, afară de soclu şi cornişă, care sânt din cele mai rudimentare. Se poate totuşi ca supt tencuielile actuale, care par renovate, să se găsească şi ceva din decorul de la întemeierea bisericii.

Uşa, cu chenarul său de piatră profilată şi firida în semicerc, împodobită cu zugrăveală, care se găseşte de-asupra uşii, sânt singurele elemente arhitecturale exterioare ce se mai văd astăzi. Interiorul bisericii s'a păstrat mai bine, şi zugrăvelile par a fi cele de la origine.

SCHITUL SF. ŞTEFAN DE LA MĂNĂSTIREA HUREZI [1] a fost zidit de către Ştefan Brâncoveanu, fiul lui Vodă-Constantin, în anul 1703. El se află situat în zăvoiul apei Romani, care curge lângă mănăstirea Hurezi. Biserica are doisprezece metri lungime pe cinci metri lărgime în exterior.

---

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, p. 58; A. Odobescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1908, p. 102. Vezi mai departe fig. 301-12.

[2] N. Ghika Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, III, p. 22 şi fig. 473.

[3] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1915, p. 143, 144. Vezi mai departe, fig. 313-19.

[1] I. Vulcan, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1908, p. 149. Vezi mai departe, fig. 320-29.

inp.org.ro

Planul este clasic, mult mai corect și mai evoluat decât cel de la Lespezi, de care se deosebește prin dispoziția absidelor laterale, care sânt încadrate cu arcuri duble, prin arhitectura exterioară foarte îngrijită, prin decorul de panouri și arcaturi cu ciubuce în relief, despărțite prin brâul de la mijloc, și, în sfârșit, prin forma turlei, mai elegantă, cu ferestrele încadrate cu arcade concentrice duble și cu două rânduri de zimți împrejur. Proporțiile bisericii de la Sf. Ștefan sânt de asemenea mai frumoase decât cele de la Lespezi.

Clădirile d'împrejur ale schitului sânt astăzi ruinate; temeliile zidului încunjurător, ale chiliilor, ale clopotniței și ale porții de la intrare s'au găsit în urma săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice.

BOLNIȚA MĂNĂSTIRII BRÂNCOVENI (Romanați), 1700 [1]. Este similară ca plan cu cele de la Lespezi și de la Sf. Ștefan din Hurezi. Dimensiunile ei sânt de patrusprezece metri lungime pe cinci metri lărgime în exterior. Zugrăveala interioară e relativ bine conservată. Ușa și ferestrele au chenare de piatră simplă nesculptată.

BISERICA MARE A MĂNĂSTIRII BRÂNCOVENI [2] are douăzeci și șapte metri lungime pe șapte metri și jumătate lărgime: ea a fost zidită la 1699 de către Constantin-Vodă Brâncoveanu în locul alteia, care fusese întemeiată de Matei-Vodă Basarab. Biserica lui Vodă Brâncoveanu a fost și ea dărâmată de marele cutremur de la 1838 și rezidită la 1842. I s'au adus atunci oarecare modificări, lărgindu-i-se ferestrele prin adausul unui arc în formă de elipsă la partea superioară; forma ferestrelor de la Vodă-Brâncoveanu se poate reconstitui, căci părțile noi se deosebesc ușor prin felul sculpturii; atât arcul de sus, cât și partea de jos în dreapta [2], sânt de la 1842. Se mai găsește și o bucată de chenar în piatră profilată și nesculptată, rămasă de la biserica lui Matei Basarab la o fereastră de pe laturea sudică [3]. Se observă o mare asămănare a acestor ferestre cu cele de la Sf. Gheorghe Nou și Sfinții Apostoli din București și de la biserica mare a mănăstirii Văcărești. Se mai poate observa și asămănarea între sculptura chenarului de la fereastra bisericii din Brâncoveni cu aceia a mormântului Domniței Ancuța Brâncoveanu din biserica mănăstirii Hurezi [4]. D. V. Drăghiceanu crede, cu drept cuvânt, că aceste sculpturi sânt datorite lui Pesena Levino [1], un sculptor italian al lui Vodă-Brâncoveanu, care a murit de ciumă la 1707 și a fost îngropat la mănăstirea Brâncoveni, unde se găsește frumoasa cruce de piatră de pe mormântul său. Lucrările lui Pesena Levino se disting prin desemnul lor fin și nervos, care se deosebește de la prima vedere de ale sculpturii, de o factură mai mlădioasă și mai molatecă, a sculptorului slav Vucașin Carageà, care a lucrat mult pentru Vodă Brâncoveanu și al cărui chip se găsește zugrăvit în pridvorul bisericii de la mănăstirea Hurezi. Frumoasele coloane de la pridvorul bisericii sânt datorite tot lui Vodă-Brâncoveanu; ele se asamănă cu cele din interiorul stăreției de la mănăstirea Hurezi; tot de la Vodă-Brâncoveanu este și chenarul de piatră al ușii bisericii mari din Brâncoveni, care este una din cele mai frumoase compoziții de sculptură din câte ni-au mai rămas din acea epocă [2].

BISERICA ȘI SCHITUL FEDELEȘOIU (Argeș) [3] a fost zidit de Grigore Ghica Voevod, „în Domnia după urmă", cum spune pisania; lucrul începe încă pe la 1673, dar, neisprăvindu-se atunci, a rămas asupra Mitropolitului chir Varlaam, care a terminat-o la 1700.

Biserica are optsprezece metri lungime pe șase metri lărgime în exterior. Ea este singura clădire a schitului care s'a conservat în stare bună. Chiliile ca și celelalte clădiri și casele domnești în afară de clopotniță sânt ruinate. Biserica e bine proporționată și de o înfățișare elegantă; ea nu presintă nimic special nici ca plan, nici ca arhitectură. Tâmpla bisericii e din cele mai frumoase.

Un mic *pridvor* pătrat pe stâlpi adăpostește ușa de la intrare; el este pătrat în plan, cu o boltă pe pandantivi, răzimată pe arcuri în segment de cerc scunde, menținute prin trăgători orizontali de lemn.

Pridvorul este așezat pe patru coloane de piatră, din care două sânt angajate în păretele fațadei; el amintește pe acel de la schitul Sfinții Apostoli de la mănăstirea Hurezi.

Naosul este încoronat cu o turlă cu zece laturi în exterior, ridicate pe o bază pătrată scundă. Arcurile absidelor laterale sânt duble, bolta este fără console. La pronaos, din contra, calota sferică stă pe arcuri răzimate pe console. Între naos

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, pp. 49, 71, 65. Vezi mai departe, fig. 330-46.
[2] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 71.
[3] Fig. 330-46.
[4] Fig. 561 și *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, p. 30.

[1] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 57.
[2] *Ibid.*, p. 67.
[3] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912. V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 127. Vezi mai departe, fig. 347-58.

inp.org.ro

și pronaos spațiul este larg deschis prin trei arcade pe coloane; trecerea se face prin tustrele arcadele. Această dispoziție este mai evoluată decât aceia a bisericilor anterior descrise.

Arhitectura exterioară este foarte simplă, cu soclul profilat, cu un brâu compus din trei toruri alăturate și cu cornișa simplă trasă la șablon.

Ferestrele au chenare de piatră fără sculptură, cu un arc în acoladă scundă.

Ușa de la intrare, cu chenar sculptat, are arcul în formă de elipsă joasă, cu pisania de-asupra ei. Ușa de lemn este bogat sculptată în stil brâncovenesc.

Schitul este și astăzi încunjurat cu ziduri înalte care formează un pătrat aproape regulat; ruinele caselor domnești, cu un cat înalt ridicat peste pivnițe adânci, au o parte din bolți încă în ființă.

BISERICA ȘI SCHITUL SURPATELE (Vâlcea)[1], au fost zidite la 1706 de către Doamna Marica lui Vodă-Constantin Brâncoveanu. E o biserică de proporții elegante, cu frumoase zugrăveli interioare și o foarte frumoasă tâmplă de lemn sculptat și poleit, care datează de la origine. Dimensiunile ei sânt optsprezece metri pe șase metri în exterior.

Planul se asamănă mult cu acel de la Fedeleșoiu, ca proporții și ca dispoziție de bolți, numai că aici naosul este despărțit de pronaos printr'un părete plin, cu o ușă la mijloc, pe când la Fedeleșoiu sânt trei arcade pe stâlpi. Pridvorul de la Surpatele este mai desvoltat și se întinde pe toată lărgimea bisericii. El este boltit cu o calotă sferică între arcuri răzimate pe console. Stâlpii pridvorului sânt de zidărie, de secție octogonală, iar arcurile sânt în acoladă; ele se asamănă ca formă cu arcurile de la biserica Strâmbeanu[2].

Arhitectura exterioară e fără panouri, nici firide. *Soclul* are un profil în „talon". *Brâul* este un tor decorat cu ghirlande de foi în relief și lucrat din stuc; el este încadrat între două toruri mai mici decât cel de la mijloc; torul inferior se oprește în dreptul pridvorului. Cornișa profilată a bisericii și a turlei este decorată cu ornamente policrome al fresco; de asemenea sânt decorate în același fel arhivoltele arcurilor de la pridvor; urme de zugrăveli se mai văd și la brâu, așa că este posibil ca ele să fi fost la origine și pe alte părți ale fațadelor, care au fost văruite în urmă.

Ferestrele au chenare de piatră fără sculptură, însă cu profilele în genul celor de la Stelea și cu arcul în acoladă; împrejurul chenarului se mai găsește o ramă dreptunghiulară decorată cu stucaturi în relief; aceiași decorație se găsește și la ferestrele mici de de-asupra brâului. În fațada principală de-asupra intrării se află o firidă cu arcul în semicerc, încadrat cu un ciubuc în relief, decorat cu zugrăveli. În interiorul firidei este zugrăvită icoana hramului.

Turla are proporții înalte, cu zece ferestre și cu zece laturi în exterior. Acoperișul este de șindilă cu pantă mare și cu strașină. Frumoasa cruce din față e de la origine.

Fostul schit Surpatele (Vâlcea) este astăzi ruinat; el a fost pe vremuri unul din cele mai pitorești, precum ni arată documentele vechi publicate în „Buletinul" Comisiei din anul 1911. El era încunjurat cu clădiri, având portice largi. Astăzi se mai află în ființă clopotnița și câteva chilii alipite de dânsa, cu patru arcade pe stâlpi; tot restul chiliilor s'au dărâmat din causa terenului fugător, căruia schitul îi datorește numele său.

SCHITUL SĂRĂCINEȘTI (Vâlcea)[1] a fost zidit în zilele Domniei lui Șerban Cantacuzino Voevod de către episcopul Ștefan al Râmnicului (ctitorul de la Râmești, de lângă Hurezi și cel de la biserica de lemn din Grămești, în același județ) în anul 1688). Se pare însă că rămăsese atunci neterminat, în tot casul cu biserica nezugrăvită, căci pisania ni spune că la 1718 s'a făcut zugrăveala de către episcopul Damaschin al Râmnicului.

E probabil că tot atunci biserica a fost mărită prin adausul pridvorului, pentru că vedem pe fațade că arcaturile care le împodobesc se opresc în dreptul pridvorului, ocolind de sigur pe fațada din spre Apus, astăzi acoperită de acest pridvor. De altfel, stâlpii de piatră și arcadele de la pridvor, care s'au degajat de zidăria ce-i ascundea, au multă asămănare cu cei de la biserica mănăstirii Dintr'un Lemn[2], unde se știe că a fost adăugit pridvorul la 1715 de către Ștefan-Vodă Cantacuzino, probabil de către același meșter care a făcut și pridvorul de la Sărăcinești.

Biserica are șaptesprezece metri lungime, cu pridvorul pe șase metri lărgime.

Planul este aproape identic cu cele anterior descrise. Arhitectura exterioară se distinge prin forma turlei, care este relativ scurtă, dar ridicată pe un postament foarte înalt, decorat cu firide

---

[1] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 95. V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 122.

[2] *Evoluția*, III, fig. 149-153.

[1] *Evoluția*, III, fig. 2 0, 234.

[2] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1914, p. 1. — Ion Vârtosu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 19.3, p. 135. Vezi mai departe, fig. 400-405.

inp.org.ro

arcuite; arcaturile dintre brâul și cornișa care se pătrund unele pe altele se asamănă cu acelea de la clopotnița mănăstirii Brâncoveni a lui Matei Basarab, cu cele de la biserica din Mogoșoaia și de la bolnița mănăstirii Hurezi, ale lui Constantin Brâncoveanu; asemenea arcaturi întretăiate se mai găsesc și la biserica Crețulescu din București (1722).

Clădirile vechi ale schitului s'au găsit complect ruinate în anul 1910, când Comisia Monumentelor Istorice a întreprins restaurarea lor, din îndemnul fostului ministru al Cultelor de atunci, Constantin Dissescu, proprietarul moșiei; alte clădiri, probabil adăugite în urmă, au un caracter rustic interesant, cu porți în zăbrele, cerdac cu stâlpi de lemn frumos ciopliți, grinzi crestate și împodobite cu săpături, balustrade de scânduri traforate, toate caracteristice ale vechilor case țerănești.

Clopotnița schitului are proporții scunde și late; ea e pe plan pătrat cu câte o deschidere arcuită largă pe fiecare față. O trecătoare boltită supt ea servia pe vremuri drept întrare în schit. Astăzi ea este închisă, căci drumul trece prin altă parte. Schitul este împrejmuit cu ziduri înalte de piatră.

MĂNĂSTIREA GOVORA (Vâlcea)[1] este o foarte veche așezare, datorită lui Radu-cel-Mare, care ar fi întemeiat-o în 1492. Matei Basarab așează aici vestita sa tipografie și construi chiliile ce se găsesc pe laturea din spre Apus a mănăstirii, în fața bisericii. Ele sânt astăzi ruinate. La 1711 Constantin Brâncoveanu restaurează mănăstirea zidind biserica din nou, precum și clopotnița, împreună cu clădirile de la răsăritul bisericii, pe care le înalță cu un etaj. Date precise asupra epocilor în care au fost zidite sau reparate diferitele clădiri ale mănăstirii nu s'au putut stabili mai exact până acum, ele fiind de multe ori modificate și văruite, așa că felul zidăriilor și datarea lor este foarte greu de deslușit.

BISERICA MĂNĂSTIRII, zidită de către Constantin-Vodă Brâncoveanu este frumos proporționată, ca mai toate monumentele datorite acestui Domn, și arhitectura ei este elegantă și sobră. Dimensiunile sale sânt de nouăsprezece metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior.

Planul este asămănător cu acela al bisericilor precedent descrise, în special cu acela de la schitul Surpatele, cu care e aproape identic. Modul de construcție al bolților de la pronaos și de la pridvor presintă totuși o particularitate destul de rară: arcurile ce susțin calota, în loc de a se răzima pe console, ca în casurile precedente, sânt așa dispuse că două din ele stau direct pe zid, fără „porte à faux", iar celelalte două se razimă pe umerii celor două d'intâiu; această subtilă combinație presintă o mai mare dificultate ca execuție, căci razele arcurilor nu sânt toate egale ca în casul consolelor, ci două din ele sânt mai mici decât celelalte două: din causa acestei inegalități trebuie ca meșterul să aibă prevederea de a stabili a priori nivelul superior al extradosurilor de la arcuri, astfel ca ele să fie pe același plan orizontal, ca să poată construi pandantivii și să se poată răzima pe el cupola în condițiuni normale. O dispoziție similară, mai îndrăzneață, se găsește la naosul bisericii din Măldărești, unde ea susține greutatea turlei pantocratorului. În arhitectura Moldovei acest mod de a construi este obișnuit (Piatra, Pobrata, etc).

Arhitectura exterioară nu presintă nici panouri, nici arcaturi.

Soclul și cornișa sânt profilate simplu.

Brâul se compune din trei toruri paralele, din care cel de la mijloc este mai gros; între cele trei toruri se găsesc două fășii plane, pe care se întinde zugrăveala, care acopere și torurile. Este foarte probabil că zugrăveala decora la origine și cornișa, așa cum decorează și arcurile și timpanele de la pridvor.

Ferestrele au chenare de piatră, care amintesc pe acelea din epoca lui Matei Basarab, cu profile întretăiate; aici se mai văd și festoanele rotunjite și parcă atârnate din același vreme ca la Gherghița, Plumbuita, Aninoasa, etc. Execuția lasă de dorit și poate fi atribuită unui meșter din localitate. În jurul chenarelor de la ferestre se mai observă și o bordură decorată, ca la Surpatele, dar la Govora ea este zugrăvită rustic, pe când la Surpatele ea este din stucatură în relief și fin executată.

Ușa are chenar de piatră în același gen ca al ferestrelor.

Coloanele de la pridvor sânt de piatră, cu capitele late, peste care se razimă arcadele în semicerc.

Interiorul bisericii este bine conservat; zugrăviala păstrează caracterul său inițial, iar tâmpla, foarte frumos sculptată și poleită, este din cele mai remarcabile din câte ni s'au păstrat.

Clopotnița este foarte înaltă și pe plan pătrat până sus, cu două caturi intermediare între gangul boltit de jos și camera clopotelor de sus; ea se

[1] Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910, p. 39; Ion Vârtosu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, p. 137.

inp.org.ro

asamănă cu aceia de la Mânăstirea Dintr'un Lemn (1715). Un mic foişor cu arcade pe sâlpi, situat în co'ţul din spre Nord-Est al clădirilor mănăstireşti pare a fi din epoca lui Vodă-Brâncoveanu; el a fost închis cu geamuri şi diformat prin înălţarea zidăriei până la nivelul calcanului exterior.

BISERICA SFÂNTUL GHEORGHE-ŢEICA, de lângă Ocnele Mari (Vâlcea [1]), pare a fi fost zidită la 1720 de către jupân Tudorache Cămăraşul şi rezidită la 1727, de către Mihalcea-Efendi în timpul Domniei lui Constantin-Vodă Mavrocordat şi încă odată la 1778. Pisania e din 1727, dar o altă piatră, în formă de arc, care pare a fi fost tot de la o uşă de biserică, se găseşte în pardoseala din faţa intrării şi poate fi aceia de la 1720: ea este întoarsă cu faţa în jos.

Biserica este situată în vârful unui deal, spre Nord de Ocnele Mari.

E astăzi singuratecă, dar pisania pomeneşte de „toate celea dimprejur case şi namestii îngrădite", aşa că a fost probabil la origine un schit. Biserica are şaptesprezece metri lungime pe cinci metri şi jumătate lărgime în exterior; e frumos proporţionată şi îngrijit lucrată. Planul este asămănător cu cele ce am studiat în descrierile precedente.

Pridvorul are arcade în trilob, foarte frumos proporţionate şi răzimate pe coloane de piatră elegante, cu capitele sculptate.

Uşa are chenar bogat decorat, de asemenea *ferestrele* au chenarele lor în formă de arc în acoladă scundă.

Arhitectura exterioară e simplă, fără arcaturi sau firide, cu un brâu compus din trei toruri alăturate şi cu o cornişă profilată.

În faţada principală, între brâu şi cornişă zugrăveala acopere toată suprafaţa.

Turla, de proporţie largă şi cam scundă, are conformaţia clasică, cu arcade în zimţi de-asupra ferestrelor lungi. O clopotniţă de scânduri, aşezată peste pridvor, desfigurează partea din faţă a bisericii. Interiorul păstrează zugrăvelile vechi, cu tâmpla de zid de la origine.

BISERICA FOSTULUI SCHIT DIN SCĂUENI-ARGEŞ [2] a fost zidită la 1796 şi sfinţită de către episcopul de Argeş Iosif la 1803, apoi terminată la 1819, de către Teodosie, egumenul mănăstirii Cozia. Ea face parte dintr'o aşezare ce pare a fi avut oarecare importanţă, dacă trebuie să judecăm după ruinele clădirilor din jurul ei, între care se distinge stăreţia, cu şase încăperi peste pivniţe boltite şi cu un frumos foişor pe coloane de piatră, cu capitele sculptate şi cu arcuri în formă de trilob.

Biserica are şaptesprezece metri lungime pe şase metri lărgime în exterior.

Planul ei se asamănă cu cele precedent descrise, dar cu următoarele deosebiri: absidele laterale au câte trei laturi în exterior, în loc de cinci; naosul e despărţit de pronaos prin trei arcade răzimate pe două coloane de piatră frumos cioplită cu caneluri verticale, cu capitele şi base bogate, ridicate pe piedestaluri. Tustrele arcadele servesc pentru comunicaţie; pronaosul şi mai ales pridvorul sânt foarte mici. Bolţile se razimă pe console continue, formând un „porte à faux", profilat de jur împrejurul păreţilor.

Aceste deosebiri sânt consecinţa epocilor diferite din care fac parte aceste monumente; cele anterior descrise sânt din primul şfert al veacului al XVIII-lea, pe când Scăuenii e din ultimul şfert.

Arhitectura exterioară ni inspiră observaţiuni similare.

Ea se compune din panouri largi şi înalte, pornind de la soclu şi urcând până supt cornişă, unde ele sânt încoronate cu o linie festonată în formă de arc.

Brâul, orizontal clasic, ca şi ciubucele rotunjite în relief lipsesc.

Soclul şi *cornişa* sânt rudimentar profilate.

Ferestrele sânt simple, cu o cornişă greoaie din zidărie.

Numai uşa bisericii are un foarte bogat chenar de piatră sculptată.

Coloanele pridvorului sânt de piatră sculptată, cu caneluri în spirală, cu capitele pătrate, cu foi de acant de o făptură destul de stângace, dar bine proporţionate; coloanele au sus, supt capitel, şi jos, peste basă, câte o brăţară în formă de frânghie răsucită. Arcadele de la pridvor sânt acolade complexe, cu cinci loburi, din care cel de la mijloc e cu vârf.

Faţada principală e împodobită cu o bogată zugrăveală, ce pare că se întindea la origine şi pe restul faţadelor, după cum ne dovedesc unele părţi ale turlei şi ale bisericii, unde se mai vede foarte distinct zugrăveala.

Turla este scundă, cilindrică în exterior, cu zece ferestre încadrate cu chenare, formând două toruri concentrice alăturate. Basa turlei e încinsă cu un brâu zugrăvit foarte rudimentar.

Clopotniţa schitului pare foarte veche; ridicată peste un paraclis ale cării forme şi bolte arhaice

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 134, şi N. Iorga, *Arhivele Olteniei*, 1932; Ion Vârtosu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933 p. 138.

[2] Fig. 417-21.

inp.org.ro

ar da de bănuit că poate fi din veacul al XIV-lea.

Câtă deosebire între proporțiile exterioare, forma elementelor arhitectonice și calitatea detaliilor, dacă, numai, comparăm bisericile de la începutul veacului cu acestea din urmă! Zugrăveala și ornamentația sculptată au rămas singure pentru a înviora înfățișarea bisericii și a ascunde insuficiența arhitecturii. E drept că la Scăueni sculptura în piatră este încă foarte bogată și arătoasă, dar execuția ei nu mai are finețea și caracterul de altă dată.

Interiorul bisericii se distinge prin zugrăveala ei și mai ales prin frumoasa tâmplă de piatră, bogat sculptată. E un cas unic, afară de aceia de la biserica Antim, care se găsește în Muzeul lapidar de la biserica Stavropoleos. În panourile de la partea de jos a tâmplei se văd sculptate acvilele împărătești încoronate, cu două capete. La proscomidie se observă o colonetă de piatră, sculptată în genul celei din altarul de la Cozia. Trebuie să mai observăm frumoasa dispoziție a bolților de la pronaos și de la pridvor, unde, într'o parte și într'alta a calotei de la centru, să văd bolți în formă de „arc de cloître", adecă formând segmente de „berceau"-uri cilindrice intersectându-se pe diagonală; biserica din Scăueni e una din cele mai frumoase de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, cu toate că proporțiile arhitecturale sânt oarecum inexistente; doar bogăția decorațiuniii sculpturale și picturale au rămas spre a li ține locul.

BISERICA STAVROPOLEOS DIN BUCUREȘTI[1] este, din punctul de vedere al caracterului arhitecturii și mai ales al decorațiunii exterioare, un exemplu tipic pentru al doilea șfert al veacului al XVIII-lea, când, supt Domnia Fanarioților, se pare că zugrăvelile exterioare au luat o mai mare desvoltare. În casul de față, decorația exterioară ni s'a păstrat relativ bine, fiindcă nu a fost acoperită cu văruieli, ca la majoritatea bisericilor de această categorie și fiindcă la restaurarea ce s'a executat în primii ani ai acestui veac de către arhitectul I. Mincu au fost respectate cu scrupulositate și reconstituite cu grijă toate elementele ce s'au găsit. Din aceste cause biserica Stavropoleos constituie unul din rarele monumente, dacă nu unicul, în care zugrăvelile exterioare presintă cel mai desăvârșit și cel mai armonios ansamblu decorativ și totodată acel care, prin calitățile stilului, ale desemnului și ale coloritului le întrece pe toate celelalte. Într'adevăr bisericile zugrăvite în exterior sânt în mare parte dintr'o epocă mai târzie, de o calitate mai rustică, precum și de o autenticitate îndoielnică, întru cât cele mai multe au fost reînprospătate, zugrăvindu-se peste cele vechi care ajunseseră, cu timpul mai mult sau mai puțin deteriorate, dacă nu chiar șterse și distruse.

Biserica a fost zidită la 1724 de către arhimandritul Ioanichie, un călugăr grec, ajuns în urmă la titlul onorific de Mitropolit al Stavropoleei. La început biserica era pe plan dreptunghiular, fără abside laterale, fără pridvor și cu o turlă pe naos; fiind însă prea mică, la 1730 se începe mărirea ei prin lungirea altarului, prin adăugirea absidelor laterale și a pridvorului. Ea ajunge atunci la o lungime de șasesprezece metri și jumătate pe șase metri în exterior. La 1741, turla amenințând să se surpe, ea a fost dărâmată, rămânând numai postamentul ei. La restaurarea începută în 1904 de către Comisia Monumentelor Istorice prin arhitectul Ion Mincu, turla s'a reconstituit, dar, așa cum e astăzi, ea nu pare a avea caracterul turlelor din veacul al XVIII-lea, căci acestea, afară de foarte rari excepții, erau înalte și svelte, așa cum o arată și tabloul votiv al bisericii.

Restaurarea s'a făcut, de altfel, cu un înalt simț artistic și cu o mare conștiințiositate, astfel că ni s'a păstrat un monument de o importanță covârșitoare și unul din giuvaierele cele mai scumpe ale arhitecturii noastre din veacul al XVIII-lea. Biserica a fost studiată complect, cu mult avânt și pricepere, de către d. profesor G. Nedioglu, care o analisează și o descrie în detaliu, cu mult simț artistic și cu o admirație pe deplin justificată.

Planul nu se deosebește mult de cele precedent descrise; proporțiile bisericii sânt scunde, cu o streașină largă, care contribuie la precisarea caracterului general al arhitecturii din veacul al XVIII-lea, în a doua parte a sa.

Pridvorul este partea cea mai frumoasă a bisericii. El este sprijinit pe șase elegante coloane de piatră, din care două sânt prinse în colțurile părețelui bisericii.

Fusul coloanelor este în întregime acoperit cu o sculptură represintând ghirlande înflorite, care le înfășoară în spirală.

Capitelul, de formă elegantă, este bogat sculptat în genul corintic.

Basa coloanei presintă o brățară sculptată, formând ca o tulpină, din care coloana se înalță ca un trunchiu elegant cu galb supțire.

Coloana stă pe un piedestal cubic împodobit cu o rosetă mare sculptată pe fiecare din fețele sale; piedestalele sânt legate între ele prin fru-

[1] G. Nedioglu, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1924, p. 147 și 1927, p. 1 (fasc. 42 și 51). Vezi mai departe, fig. 432-57.

inp.org.ro

moase balustrade sculptate şi ajurate, represintând „rinceau"-uri, care încadrează câte un animal stilisat.

Arcadele ce stau pe coloane au forma unei acolade frânte în trilob cu vârf la mijloc; ele sânt menţinute prin trăgători de lemn bogat profilaţi la strung.

Proporţia elegantă a acestui pridvor, precum şi bogăţia decoraţiunii ce acopere întreaga biserică, atât pe din afară, cât şi înăuntru, o aşează printre monumentele cele mai de samă din ţară.

Arhitectura exterioară se compune din cele două registre tradiţionale; ele sânt însă aici foarte diferite unul de altul, în contrast cu dispoziţia din vechiul stil, când ambele erau de aceiaşi înălţime şi decorate aproape la fel. Aici, într'adevăr, registrul inferior este de o înălţime aproximativ de două ori mai mare decât cel superior; el se compune din arcade în formă de acoladă ca acele de la pridvor, cu un relief mic de o jumătate de cărămidă, şi se razimă pe colonete prinse în zid şi încoronate cu capitele în foi de acant, lucrate din stuc şi zugrăvite. Registrul superior e cu totul diferit; el se compune din medalioane rotunde, cu fundul retras cu o jumătate de cărămidă. În interiorul lor sânt zugrăvite figuri de sfinţi.

Brâul ce desparte cele două registre formează o bogată ghirlandă în relief, decorată cu vreji de flori şi de frunze lucrate în stuc.

Soclul şi *cornişa* sânt profilate şi se compun din cărămizi rotunjite puse pe muche, din care una convexă şi alta concavă, aşezate una peste alta la cornişă şi în mod invers la soclu. Acesta din urmă, fiind complect stricat, a fost refăcut din piatră la restaurare, ca şi brâul, care era din stucatură, cum am arătat mai sus, şi mult deteriorate amândouă.

Ferestrele sânt mici şi scurte, iar chenarele lor de piatră sânt bogat ornamentate: ele sânt prevăzute cu gratii de fier puternice şi frumos lucrate. Alte ferești mai mici de piatră ajurată, bogat sculptate, se găsesc de-asupra brâului şi servesc pentru ventilarea interiorului.

Uşa de la intrare este din stejar şi în întregime acoperită cu bogate decoraţiuni sculptate; ea este împărţită în opt panouri, din care două mai mari represintă pe arhanghelii Mihail şi Gavriil; iar celelalte sânt înflorate cu bogate motive de foi de acant.

Chenarul de piatră al uşii este frumos compus şi decorat cu un „rinceau" foarte bogat, sculptat cu multă artă. Părţile verticale ale chenarului se înalţă drept până supt o cornişă cu relief puternic. De-asupra arcului în acoladă al uşii pisania, împărţită în două pagini ni deslueşte istoricul monumentului. Frumoasa composiţie a acestei uşi şi proporţiile ei atât de bine chibzuite fac ca ea cu toate dimensiunile reduse, să pară impunătoare şi măreaţă.

Aceiaşi observaţie se poate face şi pentru biserica în ansamblul ei. Cu toate dimensiunile ei modeste, ea uimeşte pe spectator şi pare măreaţă prin proporţiile ei perfecte. Aceasta e de sigur cea mai mare laudă ce se poate aduce unui monument de arhitectură, ca şi meşterului care l-a conceput.

Decoraţiunea exterioară zugrăvită este cea mai perfectă şi mai bine conservată din câte posedăm.

Composiţia e atât de bine chibzuită şi armonioasă, modul cum ea se leagă cu decoraţia sculpturală, spre a produce un ansamblu atât de unitar, clasează pe meşterii acestui monument printre cei mai iscusiţi. Decoratorul în stuc, care e probabil şi zugravul, şi-a iscălit numele; „Iordan Stucatorul", de-asupra ferestrei pronaosului din spre Sud, pe când atât meşterul arhitect, cât şi meşterul pietrar ni sânt necunoscuţi. Judecând după motivele sculptate de la Stavropoleos şi comparându-le cu cele de la mănăstirea Văcăreşti, ar părea probabil că meşterul pietrar este unul dintre acei care au lucrat la Văcăreşti (1722) pentru Nicolae-Vodă Mavrocordat.

Interiorul bisericii este tot atât de bogat şi de armonios ca şi exteriorul. Atât zugrăveala restaurată de către Părintele Damian, cât şi tâmpla, de asemenea complectată şi restaurată în atelierul Comisiei Monumentelor Istorice, precum şi mobilierul, formează un tot de o rară bogăţie.

Acest monument, în care găsim utilisate în totalitatea lor elementele care contribuie la expresie perfectă şi complectă a noului stil, ni dă un bun prilej de a stabili, printr'o scurtă comparaţie cu caracterele arhitecturii din veacurile anterioare, deosebirile esenţiale dintre acestea.

Planul bisericii în stilul vechiu întrebuinţa încă elemente şi metode direct inspirate de la arta bizantină şi de la cea sârbească; astfel este structura bizantină a tipului în cruce greacă şi structura sârbească at ipului cu planul în trefl ă, cu cele patru picioare de zidărie proeminente de supt turlă; aceste procedee de construcţie s'au utilisat până în veacul al XVII-lea, când au căzut în părăsire. În locul lor, încă de la sfârşitul veacului al XVII-lea, când începe a se modifica structura veche, picioarele proeminente din naos se micşorează şi dispar treptat; pereţii interiori rămân drepţi, fără ieşituri, nici întrături, iar bolţile se razimă pe console şi

inp.org.ro

pe „porte à faux"-uri continue, situate la naşterea arcurilor mari.

Înfăţişarea interioară se schimbă astfel în mod simţitor: planurile verticale neîntrerupte de resalituri dau interiorului bisericilor o mai mare linişte, suprafeţele nemai fiind tăiate prin frânturi verticale, iar bolţile stau parcă atârnate în aier, contribuind încă la impresia de reculegere.

Decorul exterior în stilul vechiu întrebuinţează apareiajul de cărămidă aparentă şi în urmă, în veacul al XVII-lea, suprafeţele uniform tencuite. Stilul nou îmbracă aceste suprafeţe albe cu o zugrăveală „al fresco", care dă o nouă viaţă monumentelor.

Sculptura în piatră era în stilul vechiu de inspiraţie pur orientală, în special armenească; mai târziu găsim şi rare forme turceşti. În stilul nou, unele forme sânt mai mult inspirate de arta Renaşterii Italiene şi de arta veneţiană mai ales, la începutul veacului al XVIII-lea; mai târziu interpretarea redevine iarăşi orientală. Coloanele cu capitele corintice, cu fusul în spirală, inspirate de la stilul baroc, sânt lucrate de meşteri orientali, iniţiaţi în tradiţiile artistice ale Orientului.

Mai târziu, cu Domnii Fanarioţi, tendinţa spre formele orientale devine şi mai simţită, iar formele occidentale sânt date uitării. Figuri omeneşti, capete de îngeri, păsări, lei se văd pe ici pe colo în stilul nou, la începutul veacului al XVIII-lea, pe când în stilul vechiu erau cu totul necunoscute. Formele occidentale par a fi fost aduse de Cantacuzini, cari aveau meşteri italieni sau dalmatini; ele dispar însă răpede, iar Orientul turcesc îşi impune în urmă unele forme de decoraţie.

SCHITUL DIN SÂMBĂTA-DE-SUS (FĂGĂRAŞ [1]). Era o pitorească ruină, situată într'o poiană singuratecă la poalele munţilor. Astăzi biserica este restaurată. Ea fusese întemeiată de Constantin-Vodă Brâncoveanu, care avea în apropiere un palat. El mai există însă, mult transformat şi ciuntit.

Biserica schitului are optisprezece metri lungime pe şase metri lărgime în exterior.

Planul este clasic, *naosul*, cu absidele desvoltate, cu altarul mai larg decât arcurile de la naos, cu două nişe spaţioase pentru proscomidie şi diaconicon; spre Apus, naosul mai are şi o travee secundară, care aminteşte dispoziţia vechiului plan sârbesc; *pronaosul* este mic, pătrat, despărţit de naos printr'un părete gros, cu o singură uşă de comunicaţie; bolta este o calotă între arcuri, proptite în console.

[1] Fig. 458-59.

Pridvorul e pe stâlpi de secţiune octogonală: el pare a fi fost adăugit în urmă. În interior s'au păstrat urmele, foarte deteriorate, ale zugrăvelilor de la origine. În altar se găseşte o piatră de mormânt în stil gotic, cu o inscripţie latină.

BISERICA SFINŢILOR APOSTOLI DIN BUCUREŞTI se crede că a fost construită de către Matei Basarab, când i se zicea mănăstirea Târnovului [1]. Ea a fost restaurată la 1715 de către Ştefan-Vodă Cantacuzino. Dimensiunile ei sânt de douăzeci şi şapte de metri lungime cu pridvorul pe şapte metri lărgime în exterior. Zidurile sânt foarte groase, de un metru şi jumătate; cu toate acestea biserica a suferit mult în cursul vremurilor, pierzând şi turla ei, care a fost refăcută în 1926-28 din îndemnul Comisiunii Monumentelor Istorice. Pridvorul este adăugit la 1715, iar turnuleţul care conţine scara pare dintr'o epocă şi mai târzie; el ni dovedeşte că tot atunci s'a zidit şi o clopotniţă peste pronaos, care a căzut cândva.

Modul stângaciu cum este zidit turnul scării şi mai ales locul nepotrivit ce-l ocupă în colţul bisericii, astupând aproape una din arcadele pridvorului, ni mai dovedeşte că el a fost zidit într'o epocă foarte decadentă.

Planul de la origine nu poate fi precisat. El a fost probabil de tipul cu o turlă şi fără pridvor.

Naosul are abside laterale adânci; *pronaosul* nu este despărţit de naos, iar cunoscutele arcade pe coloane, dacă au fost la origine, astăzi nu se mai găsesc urmele lor. Interiorul bisericii e cu pereţii drepţi, fără intrături, nici ieşituri, şi bolţile sânt răzimate pe console, care par a fi fost refăcute cândva, căci forma lor nu e clasică; ele sânt compuse din mai multe bucăţi suprapuse.

Altarul presintă dispoziţia celui de la Biserica Doamnei şi de la Mitropolia din Bucureşti, cu o boltă ovoidă pe pandantivi, care se razimă pe patru arcuri, formând în plan un trapez, care se înscrie în semicercul absidei.

Pronaosul pătrat e acoperit cu o calotă sferică; tot asemenea şi *pridvorul*, care presintă particularitatea foarte rară de a fi croit pe un plan pătrat. El este boltit, cu o calotă pe pandantivi, răzimată pe arcuri ce stau pe console. Arcadele pridvorului, în formă de semicerc, au lărgimi diferite şi proporţii neregulate, iar coloanele pe care se sprijină sânt scurte şi groase, cu capitele de formă şi execuţie destul de banale.

Arhitectura exterioară este lipsită de unitate,

[1] Ionescu Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 174. Vezi mai departe, fig. 460-8.

inp.org.ro

de sigur din causa transformărilor ce a suferit; registrul principal de supt brâu se compune din arcade largi în semicerc, iar registrul de sus din arcade înguste împărechiate două câte două, în genul celor de la Plătărești (1645)[1]. La partea de jos a fațadelor supt ferestre și pe soclul bisericii se mai vede un rând de panouri pătrate și altele dreptunghiulare, încadrate cu profile în formă de tor.

Această dispoziție nu se întâlnește la alte biserici și nu este din cele mai reușite.

Ușa de la intrare este foarte frumoasă, cu un chenar de piatră admirabil desemnat și bogat sculptat. Arcada e în formă de acoladă, decorată cu două capete de îngeri cu aripile întinse: stema Cantacuzinilor încoronează arcada; mai sus se află pisania peste care stă vulturul Țării-Românești.

Ferestrele au forma arcuită a celor de la Văcărești și de la Sfântul Gheorghe Nou din București chenarul lor este fin sculptat în „rinceau"-uri de struguri și foi de viță. Aceste ferestre largi și înalte nu sânt de la origine; ele datează de sigur din epoca restaurării de la 1715, ca și ușa bisericii și pridvorul. Tot de la Ștefan-Vodă Cantacuzino e și prea-frumoasa tâmplă sculptată și poleită, precum și stranele de lemn sculptat, decorate cu vulturul bicefal.

MĂNĂSTIREA SFÂNTUL ION DIN RÂMNICUL-SĂRAT[2], situată în centrul orașului, a fost clădită de către Spătarul Mihail Cantacuzino, în timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, între anii 1691 și 1697.

Dintre toate bisericile din această grupă ea este cea mare; dimensiunile ei sânt de treizeci de metri lungime pe zece metri lărgime măsurată în exterior.

Planul se distinge printr'un pronaos mai larg ca naosul, printr'un pridvor de o mărime neobișnuită și prin două absidiole pătrate și scunde, care la prima vedere par străine și adăugite în urmă.

Naosul are câte două ferestre la fiecare absidă laterală, dispoziție neobișnuită, pe care o întâlnim numai la bisericile cele mai mari, ca Mitropolia din București și biserica mănăstirii Cotroceni; o altă excepție o găsim la biserica Stelea unde sânt câte trei ferestre la fiecare absidă, după cum se găsesc și la bisericile moldovenești din veacul al XVII-lea în genere.

Altarul după cum am spus este flancat de două absidiole a căror formă exterioară nu pare a fi cea de la origine, totuși dispoziția interioară cu câte o ușă de comunicație spre proscomidie și diaconicon este desigur de la origine; aceasta ne este confirmată și de forma chenarelor de piatră ale ușilor laterale din altar cu arc trilob fără vârf ca și acele de la ferestrele bisericii și cu un fronton cu brațele întrerupte în genul arhitecturii „barroco" cari corespund cu stilul celorlalte ornamente de piatră ale bisericii. Dar nu putem ști dacă tabloul votiv care ni arată biserica cu absidele ei exterioare este cel de la origine sau este retușat la o altă epocă și se poate ca proscomidia și diaconoconul să fi fost la început simple nișe în grosimea zidului sau să fi avut în exterior o altă formă care nu ne este cunoscută.

Turla de la origine a pantocratorului a căzut și astăzi e înlocuită cu alta de lemn. Trebuiește observat că atât în naos cât și în pronaos, arcurile mari se reazimă pe console de piatră profilată sculptată în chipuri de îngeri cu aripi; aceste console formează ca niște capitele cari încoronează pilaștrii verticali ce susțin arcurile.

Aceiași dispoziție se găsește la biserica Coltea din București și la Sinaia, ctitoriile ale aceluiași Mihail Cantacuzino Vel Spătar, unul din fiii Postelnicului. La Coltea se găsesc exact aceleași capitele; la naos peste ele se mai află la Coltea mici scuturi decorate formând „cartușe", iar la Sinaia capitelele sânt profilate dar fără sculptură.

Aceste elemente decorative sânt evident inspirate de la formele Renașterii Italiene; ele se întâlnesc la toate ctitoriile Spătarului Mihail Cantacuzino care se știe că trăise în Italia că își făcuse studiile la Veneția ori la Padova de unde probabil că își adusese meșterii.

Pronaosul este, cum am arătat, mai larg ca naosul; ieșiturile laterale sânt de aproape un metru lărgime în fiecare parte; bolta sferică înaltă ce acopere pronaosul se reazimă cum am arătat, pe patru arcuri largi ce stau pe picioare de zidărie aflate în colțurile încăperii; această dispoziție este mai mult uzitată în epoca lui Matei Basarab (Goleștii, Bărbuleț, Sfinții Împărați din Târgoviște decât în noul stil.

Intre naos și pronaos comunicația se face prin arcada mijlocie a unui prea frumos motiv arhitectonic compus din trei arcuri trilobe cu vârf, înalte și elegante, răzimate pe patru svelte coloane de piatră bogat sculptate în formă asămănătoare cu coloanele pridvoarelor de la Sinaia și de la Fundenii Doamnei, cu capitel în gen corintic, cu fusul îmbrăcat cu „rincea-uri în spirală

[1] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, fig. 168.
[2] Fig. 469-480.

inp.org.ro

reprezintând struguri și foi de viță. Aceste frumoase arcade sânt evident inspirate de la unele forme venețiene sau padovane din veacul al XIV-lea sau al XV-lea [1].

Pridvorul este neobișnuit de mare; el stă pe zece coloane de piatră. Capitelele lor sânt decorate cu foi de acant rotunjite, formând la colțuri niște volute asămănătoare cu acelea de la unele capitele romanice și gotice, cum se văd multe în casele medievale de la Padova și Vicenza. Fusul coloanelor este împodobit cu fășii decorate cu struguri și foi de viță, așezate în spirală; basele sânt decorate cu foi de acant sau cu capete de îngeri înaripate.

Bolta pridvorului se compune din două calote sferice între arcuri răzimate pe console; arcadele de la pridvor sânt semicercuri perfecte.

Exteriorul bisericii a suferit foarte mult în cursul vremurilor, și arhitectura sa nu se mai cunoaște de loc, dar, după unele păreri, ea ar fi fost în întregime acoperită cu zugrăveli „al fresco" [2]. Nici brâu, nici arcaturi nu se mai văd, iar cornișa este refăcută. Numai ferestrele și-au păstrat decorul de piatră în arc trilob, cu chenare largi de piatră decorate cu „rinceau"-uri și încoronate cu o cornișă profilată și sculptată, care se razimă pe denticule; pragul ferestrei este decorat cu un cap de înger înaripat, ca la biserica Colțea din București.

Ușa de la intrare este bogat sculptată, dar lasă de dorit în ce privește compoziția și proporțiile; ea se compune din trei părți suprapuse: jos, ușa propriu-zisă este încoronată cu un arc greoiu în formă de trilob cu vârf, care pare inspirat de la unele arcuri venețiene din epoca gotică; ușa este încadrată între doi pilaștri, peste cari stă câte un înger înaripat; partea mijlocie este ocupată de pisania săpată în piatră și încadrată între două console inspirate după stilul clasic, însă rudimentar desemnate și sculptate; partea superioară cuprinde stema Țerii-Românești, vulturul cu crucea în plisc, încadrat într'un cerc și între două cartușe în stilul Renașterii; de o parte și de alta se află câte un balustru mare, decorat cu foi de acant, iar de-asupra se găsește o cornișă profilată și sculptată. Acest amestec de forme și de stiluri, de o execuție lipsită de caracter, ne face să credem că înrâurirea italienească este aici indirectă și venită poate prin Orient ori prin Rusia, în care stilul baroc era adoptat ca și în toată Europa la această epocă.

Mănăstirea din Râmnicul-Sărat pare să fi fost ca mărime una din cele mai însemnate din țară; o parte din Primăria actuală a orașului este zidită peste temeliile și zidurile mănăstirii, probabil ale stăreției vechi. Împrejmuirea de zid a mănăstirii se vede încă în unele părți, ca și urmele clopotniței. Ar trebui cercetări, săpături și sondaje sistematice pentru a se regăsi dispoziția vechilor clădiri ale mănăstirii și în special a sălii mari boltite, în care se zice că se afla statuia de piatră care se găsește astăzi în grădina publică a orașului și care reprezintă pe Hercule sau pe Samson călare pe un leu. Se crede că această statuie era punctul de sprijin central al bolților acelei săli care trebuie să fi fost de sigur foarte impunătoare și originală. Ea era probabil boltită cu patru calote răzimate pe arcuri largi ca la pivnițile și la sălile mari ale mănăstirilor din acea epocă. Aceste arcuri erau susținute în mijlocul sălii de acea statuie, care e de o înfățișare foarte decorativă și monumentală, însă lasă de dorit din punct de vedere al execuției [1].

[1] Fig. 560-9

[2] G. Mandrea. *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 149.

[1] G. Sterian, *Revista Arhitectura*, 1906, p. 21.

inp.org.ro

DESCRIEREA MONUMENTELOR. BISERICI, MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI

BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ CU DOUĂ, TREI ȘI PATRU TURLE sânt foarte puține.

Printre bisericile cu două turle cunoaștem pe Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova și biserica mănăstirii Antim din București. Precum am mai spus, credem că originea acestui plan trebuiește căutată în Moldova, la bisericile din Galata, Trei Ierarhi și Cetățuia din Iași și la biserica Stelea din Târgoviște, întru cât în arhitectura Munteniei acest tip de biserică nu a existat. Deosebirile principale între bisericile ce vom studia aici și acelea din Moldova sânt:

1. *Pridvorul,* care în Moldova e închis, are două intrări laterale, pe când în Muntenia el este deschis, cu arcade pe stâlpi, la Stelea găsim pridvorul moldovenesc, însă cu trei intrări, din care una în mijlocul fațadei principale, după tradiția muntenească, moștenită din Bizanț, și două intrări laterale, ca în Moldova.

2. Contraforturile exterioare lipsesc în Muntenia, afară de Stelea și câteva biserici din veacul al XVII-lea, unde înrâurirea moldovenească este mai directă (Sfinții Împărați-Târgoviște, Golești, Bărbuleț, etc.).

3. Absidele sânt luminate cu câte trei ferestre în Moldova, iar în Muntenia numai cu una sau cu două la fiecare absidă.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE BELIVACA DIN CRAIOVA [1] poartă numele fundatorului ei, care a zitit-o în 1794. Ea are astăzi o singură turlă, cea de pe pronaos, dar cercetarea bolților ni arată că a avut la origine o turlă pe naos. E o biserică de nouăsprezece metri lungime pe șapte metri lărgime, măsurată în exterior.

Planul se deosebește printr'un naos cu absidele laterale turtite în segment de cerc.

Naosul este trapezoidal, în plan mai larg spre altar, unde din această causă arcurile de supt turlă stau pe console puternice și lungi, pe când în partea opusă spre pronaos consolele lipsesc.

Pronaosul este mic, așezat în sensul lățimii și mai lat decât naosul; această lărgire este aparentă și în exterior. Între naos și pronaos trecerea este largă și se face prin tustrele arcadele. Turla de pe pronaos este îngustă și înaltă; spre exterior ea are șapte laturi și șapte fereste lungi și înguste.

Pridvorul este îngust, cu arcade trilobe turtite, răzimate pe coloane de zidărie, având secțiunea circulară. Bolta se compune din două calote între trei arcuri, care sânt proptite în console.

Arhitectura exterioară este cea obișnuită; trebuie observat însă că registrul superior de arcade este mai înalt decât cel inferior; o dispoziție contrarie celei obișnuite și pe care o găsim foarte rar, de exemplu la biserica Sfântul Nicolae din Cerneți.

Turla, precum am arătat, e în exterior un poligon cu șapte laturi; mai cunoaștem un cas asămănător la Petrești-Cărbunești din Gorj. În exterior, basa turlei este decorată la colțuri cu câte un cerc în relief, frânt pe muchea verticală. În interior, diametrul turlei se îngustează în sus prin două inele profilate în „porte-à-faux", despărțite printr'un trunchiu de con înalt. La bolta naosului se mai văd aceleași inele profilate, destinate a micșora diametrul turlei.

BISERICA ȘI MĂNĂSTIREA ANTIM DIN BUCUREȘTI [1] sânt printre cele mai de valoare și mai interesante monumente istorice din Capitală, însă starea lor de conservare lasă foarte mult de dorit. Zidită la 1715 de către Mitropolitul Antim Ivireanul, biserica are dimensiuni mari: treizeci și doi metri lungime pe zece metri lărgime, măsurate în exterior: restaurată pe timpul Domniei lui Vodă-Bibescu de către arhitectul Schlatter, i s'au refăcut turlele din șarpantă de lemn învelită cu tablă de fier; i s'a modificat pridvorul, care era mai înalt, după cum ni arată vechiul tablou care se află în Museul de la Mănăstirea Căldărușani, și i s'a făcut arcul mare din fațada principală, inspirat de la biserica episcopală din Curtea de Argeș, precum și rosața după gustul neogotic

[1] Fig. 481-92.

[1] Fig. 493-514.

inp.org.ro

din epoca aceia (1840-1850); tot în acelaș gen este și tâmpla de lemn, executată aturci și care s'a așezat în locul celei de piatră sculptată, ale cării rămășițe se găsesc la museul bisericii Stavropoleos.

Planul are exact dispozițiile celui precedent de la biserica Belivaca, însă cu dimensiuni mai mari.

Naosul este dreptunghiular, tras în lungime, și amintește întru câtva vechea structură sârbească; arcurile laterale interioare înalte se găsesc în partea de spre Apus, pe când spre altar se văd numai două nișe joase, servind drept proscomidie și diaconicon. În veacul al XVIII-lea aceste reminescențe de-ale planului sârbesc din vechime sânt foarte rare: mai găsim un exemplu asămănător la biserica mare a mănăstirii Văcărești, inspirată de la planul Bisericii Episcopale de la Curtea-de-Argeș. O altă particularitate a naosului de la Antim sânt cele două ferestre de la fiecare absidă, care se regăsesc numai la bisericile cele mai mari, cum sânt cele de la Văcărești, Cotroceni, Mitropolia din București și mănăstirea din Râmnicul-Sărat. Alte ferestre mai mici circulare se găsiau înainte la registrul superior, unde se văd din exterior: ele au fost închise pe dinăuntru, probabil la restaurarea bisericii din veacul al XIX-lea.

Pronaosul e sensibil mai lărgit decât naosul; forma lui este aproape pătrată, mai mult în lățime, și comunicația cu naosul se face prin tustrele arcadele pe coloane, care despart ambele părți ale bisericii.

Pridvorul de la origine nu și-a păstrat decât frumoasele coloane; toată partea superioară a fost prefăcută, iar bolțile au căzut. Un tablou vechiu de la Museul Mănăstirii Căldărușani ni arată forma lui de la origine, care era înaltă cât restul bisericii și avea în fațada principală un cerc mare, ca la Sf. Dumitru din Craiova, la Toți Sfinții și Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii. Coloanele pridvorului sânt foarte frumoase, cu capitelele lor bogat sculptate, ca și basele și piedestalele pe care sânt ridicate. Comunicația spre exterior se face aici prin toate arcadele, coloanele nefiind legate între ele cu balustrade, așa cum le găsim în marea majoritate a casurilor, când nu sânt așezate pe un soclu comun. Într'un desemn vechiu aflat într'un document de la Academia Română coloanele par a fi canelate în spirală, pe când astăzi ele sânt netede și cilindrice, fără galbul obișnuit. S'ar putea să se fi făcut această modificare cu ocasia restaurării, răzuindu-se sculptura de la suprafața fusurilor, întru cât forma cilindrică fără galb a coloanelor nu este obișnuită în arhitectura noastră.

Arhitectura exterioară, pe cât o putem judeca astăzi, pare să fi fost din cele mai frumoase; proporțiile decorului de panouri și de arcaturi sânt sobre și elegante, perfect compuse, cu o bogată decorație sculptată la ferestre, la coloane, la capitelele, basele și piedestalele lor. Tencuielile de astăzi, care sânt foarte deteriorate, arată mai multe straturi suprapuse peste o zidărie de cărămizi frumos lucrată; primul strat, care vine de-a dreptul peste zid, ni înfățișează o zugrăveală imitând cu coloare roșie fășii de cărămizi orizontale așezate în trei rânduri suprapuse și despărțite prin câmpuri de tencuială simplă. Se poate ca aceasta să fi fost înfățișarea de la origine a bisericii, amintind poate, după dorința ctitorului, arhitectura de la Sfântul Munte.

Ușa bisericii e de formă dreptunghiulară, largă, fără niciun profil de arc, cas foarte rar în veacul al XVIII-lea; chenarul de piatră este foarte frumos sculptat și profilat; lemnul ușii, în întregime acoperit cu bogate mreje sculptate, e în genul ușilor brâncovenești.

Ferestrele sânt largi și înalte, cu chenare bogate și late, perfect dreptunghiulare și fără niciun arc, ca și ușa. În registrul superior se vede un șir de rosete circulare, cu frumoase sculpturi ajurate în genul celor de la Cozia sau de la biserica Episcopală din Argeș.

Brâul care desparte cele două registre de panouri e un tor larg între două fășii plane.

Soclul e larg profilat, cu cărămizi rotunjite, așezate pe muche; el este în parte îngropat în pământ, în urma ridicării nivelului curții din prejur, în cursul vremurilor.

Cornișa este înoită, după cum arată profilatura ei neogotică, în timpul restaurării bisericii de către arhitectul Schlatter al lui Vodă-Bibescu.

Toate elementele de arhitectură de la origine sânt de o puritate clasică. Nicăiri nu se văd acoladele și formele orientale care în veacul al XVIII-lea se răspândesc în arhitectura noastră, ci numai linia dreaptă și semicercul la arcade sau cercul întreg la ochiurile de la registrul superior, care decorează fațadele mai sus de brâu. Sculptura, extrem de bogată, este mărgenită peste tot între linii și cadre drepte și severe; nicăiri nu se văd acele foi de acant volburoase amintind forma penelor de struț, care începuseră a fi întrebuințate încă de către Constantin-Vodă Brâncoveanu, dar cu oarecare măsură, și care, după venirea Domnilor Fanarioți, năpădesc câte-odată în mod exagerat motivele în piatră sculptată, mai ales la cornișe și la coronamente, cum sânt, de exemplu, la ușile de la mănăstirea Văcărești și altele

inp.org.ro

Arcadele pridvorului sânt în formă de semicerc: nu se poate precisa dacă ele sânt cele de la origine sau dacă au fost refăcute odată cu modificarea pridvorului în părţile lui de sus, dar e probabil că arcurile de la origine erau tot în semicerc, precum arată un document vechiu [1], căci la 1715 nu se introdusese încă decât în mod excepţional arcurile în acoladă orientală, şi biserica Antim, cum am arătat, e un model de măsură şi de bun gust arhitectonic.

Capitelele coloanelor de la pridvor sânt frumos compuse: ele sânt inspirate după cele corintice, însă mai scurte, mai simple şi interpretate, de sigur, de sculptori români, în mod îndemânatec, în aşa fel că acest gen de capitel devine oarecum clasic în al doilea şfert al veacului al XVIII-lea: îl găsim la Stavropoleos, la Văcăreşti, la Mogoşoaia, la Balamuci, etc.

Basele au profile originale; ele sânt decorate cu câte o toartă la fiecare colţ.

Piedestalele coloanelor sânt cubice, cu soclu: pe fiecare faţă verticală e sculptată câte o rozetă mare şi bogat decorată.

Interiorul bisericii e, din nenorocire, complect renovat în veacul al XIX-lea.

Mănăstirea Antim, situată în centrul capitalei, păstrează şi astăzi o parte din chiliile şi clădirile ei, însă ele sânt în foarte rea stare de conservare. Cele de pe laturea de Răsărit sânt încă aproape întregi, iar cele din spre Miazăzi s'ar putea reconstitui, dacă s'ar dărâma casele ce se găsesc în colţul de la Sud-Vestul curţii.

Clopotniţa este situată peste poarta în formă de gang de la intrarea în curtea mănăstirii, pe laturea din spre Apus. Ea a fost transformată la restaurarea din timpul lui Vodă-Bibescu, dar s'ar putea reconstitui în formele ei de la origine, căci e uşor de văzut că avea aceiaşi compoziţie ca aceia de la mănăstirea Aninoasa, din judeţul Muscel; un foişor având trei arcade pe coloane se află ridicat peste bolta gangului de la intrare spre interior; partea de sus a clopotniţei a fost înălţată şi diformată cu elemente străine: ea are ca la Aninoasa câte două arcade deschise pe fiecare faţă.

Chiliile de pe laturea de Miazănoapte sânt ruinate de mult şi pe locul lor s'a construit clădirea Sfântului Sinod.

Patrulaterul mănăstirii este un dreptunghiu perfect, cu şaizeci şi nouă de metri lungime pe patruzeci şi cinci de metri lărgime.

Chiliile sânt scunde pe un singur rând, fără etaj, afară poate de partea din spre Apus din dreapta şi din stânga clopotniţii, care poate să fi fost mai înaltă. Încăperile clădirilor par a fi fost grupate în jurul unor mici pridvoare cu trei arcade pe coloane de piatră, care servesc drept intrare la câte două saloane mai mari şi câte două camere mai mici, alăturate lor. Saloanele sânt pătrate şi frumos boltite în *arc de cloître,* cu penetraţiuni de jur împrejur. În colţurile din spre Nord şi Sud sânt două încăperi mai mari, din care cea din spre Nord şi-a păstrat frumoasele bolţi pe trompe, încoronate cu un turnuleţ din cărămidă aparentă, prevăzut cu ferestre pentru ventilaţie. Aici se afla probabil bucătăria mănăstirii, căci aşa o găsim şi la alte mănăstiri, cum e Aninoasa, Hurezi, Văcăreşti, Cotroceni, Plumbuita, de asemenea şi la dependinţile de la palatul Mogoşoaia şi la Potlogi, unde ea s'a surpat de curând, etc. Pe laturea din spre Miazăzi a mănăstirii, se află şi un paraclis, care pare însă refăcut sau transformat mai în urmă.

Partea din spre Răsărit a mănăstirii e cea mai bine conservată; ea presintă o pitorească înfăţişare, cu cele patru grupe încă existente de mici pridvoare cu arcade pe coloane şi cu turnuleţul bucătăriei din colţul de la Nord. Această parte a mănăstirii s'a restaurat de curând prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice şi cu ajutorul preotului bisericii. În axul laturii de la Răsărit se găseşte un gang astăzi închis, care pare a fi fost pe vremuri una din intrările curţii mănăstireşti. Din causa înfăţişării sale pitoreşti, acest colţ este locul preferat al pictorilor din Bucureşti.

BISERICA ŞI MĂNĂSTIREA HUREZI [1] din Judeţul Vâlcea.

Printre foarte rarele biserici cu planul în treflă şi cu două turle, cea de la mănăstirea Hurezi ocupă un loc aparte. Într'adevăr, dacă le luăm de la origine, găsim mai întâiu pe aceia de la mănăstirea Tismana, din veacul al XIV-lea, care nu este încă îndestul de bine studiată pentru a i se stabili originile. Apoi până pe la mijlocul veacului al XVII-lea nu mai găsim niciun exemplu. În timpul Domniei lui Matei Basarab, la o dată ce nu se poate precisa, se zideşte biserica mănăstirii Flămânda, din judeţul Argeş, care are două turle şi un pridvor; dacă data zidirii ei este posterioară anului 1645, când Vasile-Vodă Lupu a ridicat biserica Stelea în Târgovişte, e probabil că acest din urmă monument a inspirat pe meşterul de la Flămânda; dacă e anterioară,

[1] E. Costescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*

[1] Fig. 515 563.

inp.org.ro

poate că inspirația vine direct din Moldova, întru cât în Țara-Românească de dincoace de Milcov acest tip de biserică nu era întrebuințat și pare chiar necunoscut până atunci. Abia în veacul al XVIII-lea găsim biserica mănăstirii Antim (1715), descrisă mai sus, și biserica Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova (1794). Precum am văzut, amândouă se disting de cele de la Stelea și Flămânda prin pronaosul lărgit în lături, o dispoziție caracteristică a arhitecturii muntenești, inspirată de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș și pe care o întâlnim adese ori și în toate epocile. La biserica mare de la mănăstirea Hurezi, această dispoziție este mult mai accentuată, pronaosul este sensibil mai larg decât naosul; forma lui în plan și dispoziția generală a bolților este aceia de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș (1508), cu o turlă în axul pronaosului, răzimată pe douăsprezece coloane la Curtea-de-Argeș și numai pe două coloane și pe zidul despărțitor interior la Hurezi. Știm că la Curtea-de-Argeș se mai găsesc încă două turle mici pe colțurile din spre Apus ale pronaosului, pe când la Hurezi acele turle nu există; în locul lor se găsesc două bolți în *arc de cloître*. Așa dar dispoziția bisericii de la Hurezi (1692) este intermediară între tipul cu două turle de la Antim (1715) și tipul cu patru turle de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș (1508), care se regăsește la Mitropolia din București (1655), la mănăstirea Cotroceni (1679) și la mănăstirea Văcărești (1722).

Pentru a complecta această privire generală asupra bisericilor cu două turle, trebuie să amintim că, în afară de cele pomenite mai sus care fac parte din numeroasa familie a bisericilor cu planul în treflă, mai avem în familia bisericilor cu planul dreptunghiular, adecă fără abside laterale, și mai rare exemple de biserici cu două turle, și anume: singură biserica mănăstirii Aninoasa, a cării dispoziție de la origine este nelămurită [2].

În sfârșit mai avem bisericile cu două turle, din care a doua, cea de pe pronaos, este o clopotniță; ele constituie două grupe separate: după cum sânt cu planul dreptunghiular sau cu planul în treflă. Bisericile cu clopotnița pe pronaos nu pot fi confundate cu bisericile cu două turle, cu toate că la prima vedere ele se asamănă unele cu celelalte; din această causă le-am grupat, studiat și clasificat separat: primele, cu planul dreptunghiular în grupa a 22-a și cele cu planul în treflă în grupa a 27-a, care constituie una din cele mai importante, căci e tipul cel mai caracteristic al veacului al XVIII-lea și cel mai răspândit, împreună cu cel cu o turlă pe naos din grupa a 23-a.

Biserica mare a mănăstirii Hurezi a fost zidită la 1692 de către Constantin-Vodă Brâncoveanu. E un impunător monument de treizeci și doi de metri lungime pe paisprezece metri lărgime la pridvor, măsurată în exterior.

Planul are o compoziție frumoasă și originală; *naosul* presintă reminiscențe de ale structurii sârbești de altă dată, cu cele patru masive de zidărie care susțin turla și cu arcadele laterale interioare înalte, atât spre Apus, cât și spre Răsărit.

Altarul este flancat de două absidiole, care formează două încăperi mici alăturate de el, astfel că se găsește lărgită partea din spre Răsărit a naosului. Această dispoziție a altarului moștenită de la bisericile bizantine în cruce greacă o întâlnim aici pentru ultima oară, căci în veacul al XVIII-lea nu mai apare nicăieri.

Pronaosul este despărțit de naos printr'un părete plin, cu o ușă în formă arcuită în axul bisericii; și aceasta este o dispoziție veche, care nu se mai întrebuința în genere la această epocă, dar care se explică, poate aici, prin nevoile vieții călugărești, care cerea o despărțire între naosul destinat monahilor și între pronaos, unde stătcau mirenii.

Pronaosul este aici mult lărgit față de naos, și dispoziția sa este principial aceia a Bisericii Episcopale din Curtea-de-Argeș; mai exact aceia a bisericii Cobia [1], însă cu dimensiuni mai mari, căci în ambele aceste monumente turla pronaosului stă pe doi stâlpi de piatră interiori și pe părețele intermediar transversal al bisericii, pe când la Curtea-de-Argeș știm că turla centrală din pronaos stă pe douăsprezece coloane de piatră. Patru arcuri egale, menținute prin coarde duble de lemn, leagă cele două coloane de piatră din pronaos cu părețele ce-l desparte de naos. Două console de piatră, înfipte în acest părete, primesc arcurile peste care se razimă turla prin intermediul pandantivilor; părțile din pronaos ce

[1] A. Lapedatu, *Note istorice*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1908, pp. 53, 73 și 156; I. Vulcan, descriere arhitectonică, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1908, p. 141, și *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1908, p. 1 9; N. Ghika-Budești, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, pp. 23 și 171; I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, p. 137-75, și *Bul. Com Mon. Ist*, 1910, pp. 71 și 145.

[2] Vezi mai departe releveul și descrierea bisericii, fig. 273-300.

[1] *Evoluția arhitecturii*, II, fig. 162.

inp.org.ro

înconjoară turla pe trei laturi sânt boltite cu „berceau"-uri și *arc de cloître* la colțuri.

Pridvorul este monumental și bolțile lui impunătoare sânt compuse din trei calote sferice înalte, proptite între arcuri largi în semicerc, menținute prin duble coarde de lemn. Pe trei laturi pridvorul se razimă pe coloane de piatră scurte, legate prin arcade în semicerc; coloanele stau pe un soclu înalt, întrerupt numai în trei puncte, pe unde se face intrarea în pridvor și anume unul pe fiecare fațadă. Înălțimea exterioară a pridvorului e mai mică decât corpul propriu-zis al bisericii; fețele lui sânt decorate cu arcaturi mai scunde și cu o cornișă situată la un nivel mai jos; numai brâul cel mare al bisericii rămâne la același nivel; el cuprinde și pridvorul. La intrarea de pe fațada principală se găsește un mic baldachin boltit, răzimat pe doi stâpi înalți de piatră; el este un adaus dintr'o epocă mai târzie. În interiorul pridvorului găsim pe trei laturi obișnuita bancă de piatră pe care o cunoaștem de la pridvoarele mai mari din veacul al XVI-lea și al XVII-lea (Domnească din Târgoviște, Cotroceni, Mitropolia din București, etc.).

Decorul exterior este cel obișnuit; el se compune din cele două registre de arcaturi și panouri cu ciubuce rotunjite în relief; în registrul de jos panourile sânt dreptunghiulare, iar în cel de sus ele sânt în semicerc.

Brâul care desparte ambele registre e compus dintr'un tor decorat cu flori și frunze în stuc, formând o ghirlandă bogată, încadrată între două rânduri de zimți din cărămidă.

Soclul este puternic profilat. El se compune din două rânduri de cărămizi convexe și concave, așezate pe muche unul peste altul.

Cornișele sânt cele bizantine, cu zimții de cărămidă.

Ferestele au chenare de piatră, care imită pe acelea de biserica Stelea; ele sânt la fel cu cele de la Biserica Doamnei din București; profilele liniare și cu relief puternic se întretaie la colțurile de sus, iar la partea inferioară sânt terminate cu câte o rosetă sculptată; între acestea la partea inferioară a ferestrelor se află un mic prag profilat. Arcul de sus al ferestrei e în formă de acoladă turtită, iar peste chenar la oarecare distanță în sus se află o cornișă de piatră profilată, care încoronează fereastra.

În registrul superior se găsesc ferestre mai mici, arcuite, având și ele chenare de piatră. Acestea servesc pentru luminarea și ventilarea bolților. În fiecare din arcaturile de la registrul superior se vede câte un rotocol cu profil în relief, imitând o funie răsucită; ele amintesc ochiurile de la biserica episcopală din Curtea-de-Argeș; sânt însă mult mai simple.

Ușa bisericii este printre cele mai frumoase; chenarul e din marmoră albă, frumos sculptat în „rinceau"-uri de flori și frunze cu relief mare, lucrat cu o eleganță cam rece. Arcul de la ușă este o acoladă decorată cu două rotocoale, în care sânt sculptate de o parte pajure cu crucea în plisc și de cealaltă acvila bicefală încoronată. Lemnul ușii este sculptat pe toată suprafața cu mreji de flori și frunze. Pisania care se găsește de-asupra ușii este încadrată cu același chenar de marmoră, în care se văd capete de îngeri înaripați.

Coloanele sânt bogate și variate la mănăstirea Hurezi, mai mult ca la orice alt monument din țară; numai la biserica de care ne ocupăm aici avem trei diferite modele de coloane: 1. Cele de la pridvor: scurte, rotunde și fără caneluri, cu un piedestal în patru colțuri, amintind pe cele de la Cotroceni. Aceste piedestale sânt decorate în foi de acant și ridicate pe o bază puternic profilată. Capitelul e în gen corintic, cu frunze cam lipsite de relief și încoronate cu un abac pătrat foarte larg, care primește pe el arcadele ce susțin zidul.

2. Coloanele de la baldachinul situat în mijlocul fațadei principale sânt mai lungi, canelate vertical și ridicate pe un piedestal disproporționat de înalt. Capitelul e în genul acelora de la foișoarele mănăstirii, cu o brățară de foi de acant, care susține abacul cubic; acesta este decorat pe fața inferioară cu stalactite.

3. Coloanele din pronaosul bisericii sânt mult mai groase, fiindcă susțin greutatea turlei; ele sânt decorate cu două brățări de flori de crini stilisate, una supt capitel și alta jos peste bază. Ele amintesc pe acelea din interiorul bisericilor de la Biserica Doamnei, Cotroceni și Filipeștii-de-Pădure, care sânt și ele inspirate de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș.

Turlele sânt înalte și bine proporționate. Aceia de pe naos e mai înaltă și mai largă; în plan ea are forma unui poligon regulat cu douăsprezece laturi și tot atâtea ferestre. Turla de pe pronaos e ceva mai redusă; planul ei e un octogon regulat.

Crucile cu paftale poleite și cu basele lor de piatră sculptate sânt de la origine.

Interiorul[1] bisericii e unul din cele mai frumoase ce se pot vedea în țară. Zugrăveala e foarte bogată, tâmpla e sculptată cu multă în-

[1] A Lapedatu, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1908.

inp.org.ro

bielșugare; policandrele de brons sânt dintre cele mai frumoase și mai bine conservate, cu ouăle de struț tradiționale și cu canafurile de mătasă atârnate de ele; jețurile domnești, ca și stranele și tot mobilierul, complectează un ansamblu din cele mai strălucite. Portretele din pronaos ni arată toată seria Domnilor din neamu' Basarabilor și din acel al Cantacuzinilor [1].

Zugrăveala din pridvor e din cele mai strălucite: ea se întinde până pe arhivoltele arcadelor, dar încolo, pe fațadele exterioare, nu pare a fi fost nicio zugrăveală, pe cât se poate judeca astăzi. Într'adevăr frescurile din exteriorul bisericilor, atât de răspândite mai târziu în timpul Domniei Fanarioților, nu par a fi existat la ctitoriile brâncovenești și la bisericile zidite în timpul Domniei lui Vodă-Brâncoveanu. Numai la arhivoltele arcadelor, la chenarele ferestrelor și la brâu se găsesc câte odată ornamente policrome sau în relief (Hurezi, Surpatele, Fundenii Doamnei, etc.).

Totuși s'a spus că monumentele ridicate de Spătarul Mihail Cantacuzino aveau fațade în întregime zugrăvite [2]; de asemenea la biserica schitului Surpatele, ctitorie a Doamnei Marica Brâncoveanu (1706), la Sinaia (1699), la Govora (1711) par a fi fost, dar numai în unele părți de pe fațadă zugrăveli, ale căror urme se mai văd; însă nu putem ști precis dacă ele sânt de la origine sau dacă au fost executate mai pe urmă. Frescurile interioare ale bisericii au fost descrise în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice" pe anii 1908, 1909 și 1910.

MĂNĂSTIREA HUREZI este unul din cele mai de samă monumente din țară, împreună cu mănăstirea Văcărești de lângă București, care e mai mare și mai bogat împodobită, dar de sigur nici atât de frumos compusă și nici atât de pitoresc așezată ca acea de la Hurezi. Prin frumusețea proporțiilor, prin îndemânarea cu care e concepută compoziția sa arhitecturală și repartisarea diferitelor corpuri și elemente din care e formată, prin bogata și pitoresca sa decorațiune, această mănăstire este de sigur cel mai admirabil monument din țara noastră. Mănăstirea a fost începută la 1691 de către Constantin-Vodă Brâncoveanu, fiind ispravnic Pârvu Cantacuzino, vărul după mamă al Domnului; în 1692 s'a terminat zidirea bisericii, iar în 1696 a fost isprăvite și paraclisul și bolnița.

Patrulaterul mănăstirii propriu-zise este un dreptunghiu perfect, având aproximativ optzeci și cinci metri lungime pe șasezeci și cinci metri lărgime; el este încunjurat de ziduri înalte de jur împrejur; în partea din spre Răsărit și dincolo de zidurile mănăstirii se află bolnița și cimitirul, unde se mai văd ruinele unor chilii și un frumos foișor cu coloane de piatră. Alipită de zidul din spre Răsărit se găsește fântâna, răzimată pe stâlpi de piatră și boltită cu o calotă sferică; ea e probabil din veacul al XVIII-lea și este zugrăvită peste tot. În partea din spre Miazăzi se găsește curtea dependințelor, în care drumul trece pe supt o clopotniță mică; mai jos, o a treia poartă largă se deschide la drumul care urcă între două ziduri de piatră spre curtea mănăstirii. Brazi bătrâni străjuiau pe vremuri acest drum, dar nu a mai rămas astăzi niciunul.

Spre Apus se găsesc livezile mănăstirii, care coboară până în zăvoiu, și dincolo de zăvoiu se află schitul Sf. Ștefan, zidit de Ștefan Brâncoveanu, la 1703.

Spre Miazănoapte e pădurea, la margenea căreia se găsește schitul Sfinții Apostoli, zidit de primul stareț al mănăstirii, Ion arhimandritul, la 1698.

Mănăstirea propriu-zisă are intrarea pe laturea lungă din spre Miazăzi, supt o boltă largă, închisă cu o poartă ferecată, peste care se înalță clopotnița. Chiliile și clădirile mănăstirii se întind pe cele trei laturi din spre Miazăzi, Apus și Miazănoapte; laturea din spre Răsărit e închisă printr'un zid înalt, în care se găsește o ușă, prin care se comunică și cu bolnița și cu cimitirul. Chiliile cuprind două caturi suprapuse, în fața cărora se găsește câte o galerie cu arcade în semicerc pe coloane de piatră; patru foișoare exterioare primesc scările de piatră, care duc la încăperile de la catul de sus. Aceste foișoare sânt diferite unele de altele ca arhitectură și ca dispoziție, afară de cele două foișoare de la stăreție, care sânt la fel, dar care au fost modificate în cursul vremurilor în ce privește dispoziția scărilor.

Pe laturea din spre Miazăzi se găsește stăreția, adecă foastele case domnești, care se compun din săli mari frumos boltite, cu calote sferice pe arcade largi, răzimate pe monumentale coloane de piatră, cu brățări sculptate la capitel și la basă. Unele din aceste coloane au rămas ascunse în zidurile intermediare ridicate la o altă epocă când s'au împărțit aceste săli mari în mai multe camere mai mici, unde s'au făcut tavane care ascund bolțile de la origine.

Supt sălile mari se găsesc pivnițe adânci, având aceiași dispoziție ca sălile de sus, cu coloane de piatră mai scunde și cu bolți în calote.

[1] Balthazar, *Frescurile de la Hurezi*, *Bul. Com. Mon. Ist.* 1909 și 1910.

[2] G. Mandrea, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 149.

inp.org.ro

Două foişoare, cu arcade şi coloane de piatră cu scările alipite de ele, urcă la saloanele stăreţiei. Din aceste două foişoare, cel d'intăiu, din spre Apus, a fost reconstituit aşa cum era la origine şi aşa cum il arată un document vechiu [1], cu scara alipită de păretele din spre Apus; cellalt foişor de la stăreţie a rămas aşa cum a fost transformat cândva, cu scara de-a lungul zidului stăreţiei, aşa cum se vede astăzi, pe când la inceput era de sigur ca şi cellalt, cu treptele scării prinse in insuşi păretele foişorului.

Alături de stăreţie se găseşte clopotniţa, ridicată, cum am spus, peste gangul de la intrare; ea este de formă pătrată în plan şi cu o scară interioară, care urcă pănă la camera clopotelor. Aceasta este larg deschisă pe cele patru feţe ale ei prin câte o arcadă mare. Supt camera clopotelor se găseşte o tainiţă boltită.

Pe laturile din spre Nord-Sud şi Apus ale curţii stau înşirate chiliile boltite, unele mai mari şi altele mai mici; ele sânt suprapuse pe două caturi; un foişor cu coloane de piatră cu o scară exterioară este situat pe mijlocul laturii din spre Nord şi deserveşte chiliile de sus. Scara acestui foişor, care se afla la origine în partea din spre Răsărit, unde arcadele de la catul de jos sânt oprite pentru a permite zidirea treptelor de piatră în păretele plin, fusese cândva mutată pe laturea din spre Apus a foişorului [2] unde astupa arcadele care trebuiră atunci înfundate spre a construi scara, găsindu-se apoi cu ocasia lucrărilor de reparaţii urmele certe ale vechii scări, ea s'a restabilit aşa cum a fost zidită de meşterii lui Vodă-Brâncoveanu. Aceiaşi schimbare se făcuse probabil de către arhimandritul Ioanichie în veacul al XIX-lea la foişorul de la Apus al stăreţiei, unde scara astupa arcadele şi coloanele de piatră ale galeriei de jos; găsindu-i-se temelia şi urmele vechii scări şi ale vechilor trepte în zid, ea s'a restaurat aşa cum era la origine. Pe planul dat de d. V. Drăghiceanu, la p. 88, anul 1915, al „Buletinului Comisiei Monumentelor Istorice" se văd tustrele scările foişoarelor cum erau la 1731; acela al lui Dionisie Bă ăcescu nu era construit încă pe atunci, căci e din 1753. Scările de la foişorul de pe laturea de Nord, precum şi foişorul stăreţiei din spre Răsărit sânt arătate acolo cu treptele schimbate din locul ce-l aveau la origine, pe când scara foişorului de la stăreţie din spre Apus are dispoziţia ce o avea de la inceput şi aşa cum a fost restaurată la 1908. O examinare mai atentă ni arată într'adevăr că foişoarele de la stăreţie au la catul de jos o dispoziţie disimetrică, cu o coloană isolată spre Răsărit şi un părete plin spre Apus, dispoziţie ce nu se poate explica decât dacă admitem că treptele de la scară erau încastrate în acest părete, lăsat plin tocmai pentru a servi în acest scop.

Pe laturea din spre Apus a curţii se află *paraclisul* [1], zidit la 1686. El este frumos situat în axul curţii şi drept în faţa intrării bisericii mari la un nivel superior catului de sus al chiliilor de unde domină toată mănăstirea. Două scări de piatră urcă într'o parte şi într'alta a paraclisului, până la nivelul foişorului înalt, cu arcade pe coloane de piatră, care îi servesc drept pridvor şi de unde vederea îmbrăţişează toată valea spre zăvoiu şi spre munţi, în spre Apus şi Miazănoapte. Supt paraclis se găseşte *trapeza,* o frumoasă încăpere boltită, cu o calotă pe pandantivi şi zugrăvită pe toată suprafaţa păreţilor şi a bolţilor. Tot pe laturea din spre Apus a curţii se găseşte foişorul arhimandritului Dionisie Bălăcescu [2], egumen al mănăstirii, foişor zidit la 1753. E un bogat exemplar de sculptură de la mijlocul veacului al XVIII-lea, unde înrâurirea stilului baroc este foarte simţită cu coloane în spirală, cu capitele având elemente corintice cu decoraţii în „rinceau"-uri şi foi de acant, cu motive de sculptură variate şi de inspiraţii foarte diferite unele de altele, dar care formează totuşi la un loc un ansamblu destul de armonios.

BUCATĂRIA ŞI BRUTĂRIA. Cuhnile mănăstirii se găsesc în colţurile din spre Nord şi Sud a laturii de Vest; ele sânt pe plan pătrat, foarte înalte şi frumos boltite cu trompe în colţuri, care merg restrângându-se progresiv spre partea superioară, unde se termină cu o mică lanternă aşezată pe acoperiş; această lanternă serveşte pentru ventilaţia încăperii.

Văzute din interior, bolţile sânt de o foarte frumoasă şi pitorească înfăţişare.

Coloanele de piatră de la mănăstirea Hurezi sânt de diferite tipuri; în afară de cele de la biserica mare, pe care le-am analisat mai sus, mai găsim la foişoarele stăreţiei coloane canelate vertical, cu capitele formate dintr'o brăţară de foi de acant, pe care stă un abac pătrat puternic, susţinut pe dedesupt de o coroană de foi de acant, care stabileşte transiţia între forma rotundă a coloanei şi forma pătrată a abacului.

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1915, p. 88.
[2] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, p. 137 şi fig. 31 şi 32.

[1] N. Ghica-Budeşti şi I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, p. 171.
[2] I. Trajanescu. *Bul. Com. Mon. Ist*, 1909, p. 175.

inp.org.ro

Alte capitele, — la foișorul paraclisului, la bolniță și la foișorul de pe laturea de Nord a chiliilor au un abac profilat fără sculptură și fusul neted, dar de secțiune ori circulară ori octogonală. La foișorul din spre Miazănoapte, fusul octogonal are muchile întoarse în spirală. Varietatea motivelor arhitecturale și decorative este mare; fiecare arcadă, fiecare coloană are proporția și caracterul său special, și toate sânt interesante. Cea mai mare parte din ele sânt probabil datorite meșterului Vucașin Carageà, care își are chipul zugrăvit în partea stângă a pridvorului bisericii, alături de Manea, vătaful de zidari, și de Istratie, lemnarul (vezi „Bul. Com. Mon. Ist.", 1908, p. 54). Coloanele și decorațiunile de la foișorul lui Dionisie sânt din altă epocă, după cum am arătat; ele au mai puțin interes din punctul de vedere al stilului românesc, înrâuririle străine fiind aici prea evidente și meșteșugul deja pe povârnișul decadenței.

BISERICA SF. GHEORGHE NOU DIN BUCUREȘTI[1] e în strânsă legătură, ca plan și ca forme, cu biserica mare de la Hurezi, ca și cu bisericile de la Cotroceni, de la Mănăstirea Văcărești și de la Mitropolia din București.

În starea de astăzi nu se poate precisa dacă ea a fost cu două turle, ca acea de la Hurezi, sau cu patru turle, ca și celelalte biserici pomenite mai sus.

E o biserică de dimensiuni mari, de vre-o patruzeci de metri lungime pe șaisprezece metri lărgime în exterior. Istoria ni spune că ea a fost începută de către Antonie-Vodă din Popești (1669-1672), dar că a rămas atunci neterminată și în părăsire; ea a fost de fapt zidită și terminată de Constantin-Vodă Brâncoveanu, care a sfințit-o în 1707.

Biserica mănăstirii Sf. Gheorghe Nou pare să fi fost una din cele mai mari din București. Stampe vechi[2] d'inainte de 1847, când mănăstirea a ars, ni-o arată fără turle, dar postamentul turlei mari se vede în ambele stampe pomenite; se poate să mai fi fost o turlă pe pronaos, întru cât planul este identic cu cel de la Hurezi, cum s'ar putea să fi fost încă două turle la colțurile pronaosului din spre Apus.

Planul se asamănă, evident, mai mult cu acela al bisericii mari de la mănăstirea Hurezi (1692).

Naosul are aceiași conformație ca aceasta din urmă, cu două absidiole desvoltate, care flanchează altarul.

Pronaosul este mult mai larg decât naosul; zidurile exterioare vechi dintre naos și pronaos au fost dărâmate și s'au zidit altele mai în afară, după cum s'a dovedit la cercetările făcute în ultimul timp; zidurile originale erau în locul nișelor laterale arcuite care cuprind mormintele, iar cele noi s'au zidit alături de cele vechi spre exterior. Ca și la biserica mare de la mănăstirea Hurezi, găsim în pronaos doi stâlpi care susțineau turla a doua; ea se razimă în parte pe acești doi stâlpi și în parte pe zidul despărțitor interior.

Pridvorul este astăzi complect transformat; forma sa de la origine, care se vede în stampa pomenită mai sus, era cu arcade răzimate pe coloane de piatră; pridvorul era mai scund decât corpul bisericii, cum este și la Hurezi, cornișa lui fiind imediat peste brâul orizontal. Arcadele de la pridvor erau în formă de semicerc, iar coloanele groase și de proporții scunde, sculptate cu caneluri în spirală și cu balustrade ajurate între ele; arcadele, în număr de șapte în fațada principală și de trei în fațadele laterale, formau prin urmare un pridvor mare, mai spațios chiar decât acel de la Mitropolia din București.

Decorul exterior este compus din cele două registre tradiționale, despărțite de un brâu sculptat, care se vede și astăzi.

Ferestrele, așa cum le vedem astăzi, sânt mai mari decât cele de la origine: ele erau la început dreptunghiulare, de doi metri înălțime pe cincizeci de centimetri lățime, după dimensiunile pietrelor existente; chenarele lor sânt sculptate în genul celor de la Antim (1715).

Interiorul bisericii, ca și exteriorul, a suferit multe schimbări; ele sânt însă greu de precisat întru cât nu s'au putut face până acum toate cercetările și sondagiile ce ar fi necesare.

Se găsesc aici frumoase pietre de mormânt, din care una e fără inscripție (fig. 1054): se zice că ea conținea rămășițele trupului lui Constantin-Vodă Brâncoveanu și ale fiilor lui, aduse din Constantinopol prin evlavia și devotamentul Doamnei Marica.

O candelă frumoasă cu inscripție, care a fost găsită de către d. V. Drăghiceanu în această biserică, e în legătură cu aceste evenimente[1].

Tâmpla bisericii este foarte bine conservată și din cele mai bogate și mai frumoase.

Mănăstirea Sfântul Gheorghe-Nou era de sigur printre mănăstirile bucureștene de o mare în-

[1] Ionnescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 190. Vezi mai departe, fig. 570-7.

[2] *Ibid.*, pp 191-2.

[1] V. Drăghiceanu, *Mormântul lui Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod; Bul. Com. Mon. Ist.*, anul 1914, p. 111.

inp.org.ro

semnătate; vederile publicate de Ionnescu Gion în *Istoria Bucureştilor* ni arată curtea spaţioasă şi clădirile ce încunjurau biserica, cu o clopotniţă înaltă situată în faţa ei; din aceasta însă nu ni-a rămas nicio urmă afară de pisania ei, care se găseşte astăzi în pridvorul bisericii [1].

BISERICA TOŢI SFINŢII, din Râmnicul-Vâlcea [2] a fost zidită la 1764 de către episcopul Grigorie Socoteanu. E o biserică de dimensiuni mari; are douăzeci şi nouă de metri lungime pe zece metri lărgime în exterior. Interiorul bisericii este impunător, mai ales prin înălţimea sa; exteriorul însă lasă de dorit în ce priveşte proporţiile.

Bisericile cu trei turle sânt rare în toate epocile; în veacul al XVI-lea nu am găsit decât cele de la Dealu şi de la Tutana şi Domnească din Târgovişte, în secolul al XVII-lea cele de la Căldăruşani, Brebu şi Gura Motrului, iar în veacul al XVIII-lea nu cunoaştem decât Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcea.

Planul, ca formă generală, e acelaşi ca la Antim şi la Belivaca, cu *naosul* lung, cu *pronaosul* lărgit şi ieşit lateral în exterior şi cu *pridvorul* larg; numai bolta pronaosului e compusă altfel, spre a primi pe dânsa două turle în loc de una. In acest scop, spaţiul e împărţit în două părţi egale printr'un arc puternic, aşezat în axul bisericii în sens longitudinal, după acelaşi principiu ca la biserica Mănăstirii Dealu; mai sus, alte două arcuri mai mici împart spaţiile laterale în câte două părţi egale: se formează astfel patru suprafeţe egale, aproape pătrate; peste ele sânt aşezate cele două turnuleţe pe părţile din spre Răsărit şi două calote pe părţile din spre Apus.

Pridvorul este larg şi foarte înalt, boltit cu o calotă centrală, răzimată pe arcuri proptite în console de piatră; aceste console sânt continue şi încadrează părţile laterale ale pridvorului de jur împrejur, fiind întrerupte numai în dreptul calotei de la mijloc. Coloanele pridvorului sânt masive, canelate în spirală, cu capitele sculptate; arcadele care se razimă pe ele sânt în semicerc. Basele coloanelor sânt de piatră neprofilată; ele stau pe un soclu înalt, larg şi puternic profilat.

Arhitectura exterioară presintă compoziţia obişnuită, cu registre suprapuse de panouri şi de arcaturi în relief, de proporţii înalte şi prea înguste.

Brâul este foarte frumos sculptat cu ghirlande de flori şi foi.

Cornişa e cu trei rânduri de zimţi.

Ferestrele, largi şi fără chenare, au fost de sigur lărgite ulterior, spre a da mai multă lumină în interior. In faţada principală arcaturile sânt întrerupte spre centru pentru a face loc unui cerc mare, în care se găsesc frumoase zugrăveli; o dispoziţie asămănătoare se găseşte la biserica Sfântul Dumitru din Craiova, la biserica Antim de la origine şi la Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcea.

Turla pantocratorului este înaltă de peste douăzeci şi cinci metri de la pământ; ea are nouă feţe în exterior, basa ei este foarte înaltă şi decorată cu arcaturi.

Turlele cele mici sânt şi ele înalte şi supţiri, aşezate pe base pătrate exagerat de înalte; ele au câte şase feţe în exterior şi şase ferestre, care sânt înclinate oblic în spirală, ca acelea de la turlele mici de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeş, care de sigur au servit aici drept model.

Zugrăveli exterioare nu se văd decât în rotocolul cel mare din faţada principală şi la arhivoltele şi impostele arcadelor de la pridvor. In interior biserica este zugrăvită; tâmpla e de zid. Toată construcţia e solidă şi temeinic executată.

BISERICA MARE A MĂNĂSTIRII VĂCĂREŞTI (Ilfov) [1], zidită împreună cu mănăstirea, între 1716 şi 1722, de către Nicolae-Vodă Mavrocordat, este una din cele mai mari din ţară, dacă nu cea mai mare, şi de sigur una din cele mai bogate ca arhitectură şi ca decoraţie, atât în exterior, cât şi în interior, în special în ceia ce priveşte sculptura în piatră, care e mai îmbielşugată şi mai variată decât la oricare altă biserică. Ea are patruzeci şi doi de metri lungime pe şaptesprezece metri lărgime la pridvor, măsurată în exterior. Din causa acestor dimensiuni neobişnuite, proporţiunile exterioare lasă de dorit, căci înălţimea turlelor cu greu poate fi în proporţie cu asemenea dimensiuni orizontale. Probabil din această causă turla cea mare de pe naos a căzut mai de mult şi a fost înlocuită cu alta de lemn care, ameninţând şi ea după un timp cu prăbuşirea, a trebuit să fie suprimată; celelalte turle au suferit şi ele modificări, adăugiri de frontoane nepotrivite, etc.

Planul are dispoziţiunile generale de la biserica episcopală din Curtea-de-Argeş, cu adaosul unui pridvor larg, pe coloane de piatră.

Naosul are grandioase proporţii interioare şi se asamănă ca dispoziţie cu acel de la biserica mare a Mănăstirii Hurezi, însă cu absidiolele altarului relativ mai mici; diametrul turlei pan-

[1] N. Iorga, *Inscripţii*, II, p. 304.

[2] Fig. 578-89.

[1] Fig. 590-631. V. N. Iorga, *Inscripţii*, I.

inp.org.ro

tocratorului este de peste șase metri în interior, ceia ce presupune același diametru pentru bolta pantocratorului; aceasta era ridicată la o înălțime de circa treizeci de metri de la nivelul pământului; asemenea dimensiuni neobișnuite explică prăbușirea ei.

Pronaosul este mult mai larg decât naosul, iar ieșiturile lui laterale au în exterior câte trei metri în fiecare parte; dimensiunile lui interioare sânt de patrusprezece metri lărgime pe unsprezece metri adâncime. In mijlocul lui se ridică o turlă răzimată pe patru coloane de piatră sculptată, având aproape șapte metri înălțime și peste un metru diametru; ele au capitele de un caracter interesant și original: coloanele sânt în întregime lucrate în ghirlande de flori și frunze, care se înfășoară în spirală în jurul lor; fusul este compus din trei bucăți de piatră în afară de piedestalul cilindric pe care stă. Basele coloanelor se compun din două brățări bogat decorate, din care cea inferioară e mai largă și ține loc de piedestal.

Structura pronaosului se asamănă poate mai mult cu cel de la Snagov și de la Mitropolia veche din Târgoviște decât cu cel de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș și de la biserica din Hurezi, care sânt din grupele mai apropiate.

Toate aceste biserici citate mai sus au dispozițiunile lor particulare și, cu toate că ele fac parte din aceleași grupe sau din grupe înrudite, niciuna nu copiază pe cealaltă, ci meșterii cari le-au conceput au știut să-i păstreze fiecăreia partea sa de originalitate.

Pridvorul se întinde pe toată fațada bisericii; el are o lărgime de cinci metri și stă pe zece coloane de piatră, canelate vertical, cu capitele derivate din ordinul corintic; aceste coloane, prea scurte pentru capitelele lor, sânt legate prin arcade trilobate de o formă specială, cu vârfurile lobilor tăiate. La ambele colțuri ale pridvorului se înalță câte o turlă mai mică decât celelalte; rostul lor este pur decorativ.

Arhitectura exterioară este cea obișnuită în ce privește cele două registre de panouri și arcaturi suprapuse; urme de zugrăveli exterioare nu se văd decât la arhivoltele pridvorului.

Brâul este de piatră sculptată și represintă o puternică torsadă împletită; soclul este tot de piatră cu profil în formă de „talon".

Cornișa de la origine a dispărut; ea a fost refăcută mai târziu.

Ferestrele sânt largi și înalte, în formă de semicerc; ele au chenare de piatră decorate cu „rinceau"-uri de jur împrejur și se asamănă cu cele de la Sf. Gheorghe Nou și de la Sfinții Apostoli; ele sânt însă mai mari; colțurile de jos sânt decorate cu câte o rosetă și, la partea superioară a arcului, sânt încoronate cu o mică acvilă cu crucea în plisc.

În registrul superior, de-asupra brâului, se găsesc ferestre pătrate destul de mari, dintr'o singură piatră ajurată, formând un frumos buchet de flori și de foi de acant, perfect compus și executat cu o desăvârșită măiestrie.

Ușa de la intrare este strălucit sculptată cu un „rinceau" foarte bogat, admirabil executat; coronamentul ușii însă este decorat cu prea multă exuberanță; compoziția lui dispare supt profunsiunea ornamentelor.

Turlele de pe pronaos și pridvor au fost cândva reparate și transformate: ele se vor putea reconstitui destul de exact atunci când se vor putea face cercetările necesare. Turlele mici de pe pridvor par a fi suferit mai puțin. Cât despre cea mare de peste naos, nu avem niciun document care să ne lămurească asupra formei ei de la origine.

Am arătat mai sus că pridvorul este bogat decorat; se poate presupune că la origine între piedestalele coloanelor se aflau balustrade de piatră bogat sculptate și ajurate în genul celor de la Sf. Gheorghe Nou și de la Palatul Mogoșaia.

Interiorul bisericii este tot atât de bogat decorat ca și exteriorul. Catapeteasma pare dintr'o epocă mai târzie, iar zugrăveala pare retușată. Ca sculptură, pe lângă cele patru coloane monumentale din pronaos, care, precum am arătat, sânt în întregime împodobite cu ornamente sculptate, mai găsim și alte patru coloane cu arcade în semicerc, care fac despărțitura între naos și pronaos; ele sânt mai mici, dar înălțate pe piedestale cubice bogat ornamentate cu rosete mari; capitelele lor sânt în gen corintic: o brățară din foi de acant le încinge la partea lor inferioară. Varietatea decorațiunii sculpturale este foarte mare, ca și virtuositatea execuției. De altfel, între 1720 și 1750 s'au produs cele mai frumoase lucrări de sculptură de către meșterii cei mai dibaci, cari erau probabil Români: pe când în timpul Domniei lui Vodă-Brâncoveanu ei erau încă une ori de o execuție cam rece sau cam naivă, în timpul lui Vodă-Mavrocordat meșteșugul ajunge la o rară perfecție artistică; câte odată însă justa măsură a bunului gust este depășită, și ornamentele prea încărcate dăunează compoziția.

PARACLISUL MĂNĂSTIRII VĂCĂREȘTI e un mic monument înălțat peste un postament care

inp.org.ro

îl ridică la nivelul etajului superior al celor două clădiri din colţurile de Nord-Est şi Sud-Est ale mănăstirii, cu care era probabil în comunicaţie prin două portice cu arcade, a căror dispoziţiune de la origine nu a putut fi încă precis stabilită; aceste portice sânt astăzi transformate în celule pentru deţinuţi.

In faţa paraclisului se găseşte un frumos pridvor pe coloane, la care duce o scară ce pare modernă. Paraclisul are patrusprezece metri lungime fără pridvoare pe şase metri lărgime în exterior. El a fost zidit în anul 1736 de către Vodă Constantin Nicolae Mavrocordat.

Planul în treflă se distinge de monumentele similare prin forma exterioară a absidelor, care au numai trei laturi, ca în planurile vechi bizantine, în loc de cinci ori şapte, cum au în genere bisericile româneşti, afară de foarte rare excepţii, cum e la Scăueni, în Argeş; planul este tras în lungime şi e fără pronaos, ca la paraclise în general; în spre Apusul naosului o travee secundară, ca în planurile sârbeşti, se echilibrează cu traveia de la Răsărit a altarului; astfel că turla pantocratorului rămâne în centrul compoziţiei. Această turlă căzută este astăzi refăcută din lemn şi îmbrăcată cu tablă.

Pridvorul, de unde privirea îmbrăţişează întreaga curte a mănăstirii, e compus din arcade în trilob, răzimate pe frumoase coloane de piatră, ridicate pe piedestale cubice bogat decorate şi legate probabil între ele la origine cu balustrade de piatră, din care nu a rămas nimic. Se vede însă locul unde erau încastrate în piedestalele coloanelor. Capitelele coloanelor largi şi scunde sânt din cele mai frumoase şi caracterisează foarte bine stilul din această epocă a primilor Domni fanarioţi; ele se compun din volute de colţ, între braţele cărora se află o floare bogată; volutele se razimă pe patru frunze aflate la colţurile capitelului supt muchile de zidărie ale arcadelor; transiţia de la pătratul de sus la fusul rotund al coloanei se face printr'o coroană de foi de acant. Fusul coloanei este solzit pe toată suprafaţa lui ca trunchiul unui palmier. El răsare dintr'o tulpină decorată cu un „rinceau", formând o brăţară în jurul coloanei.

Piedestalul cubic al coloanei e decorat spre exterior cu o rosetă mare ca la pridvorul bisericii.

Bolta pridvorului este în formă de *arc de cloître*, largă, cu intersecţiile rotunjite, astfel că samănă mai mult o boltă sferică cu colţuri.

Decorul exterior se compune din arcaturi în formă de trilob cu vârf; în faţada principală, care e despărţită de celelalte faţade prin ziduri înalte, decoraţia este diferită: ea se compune din arcaturi scurte în formă de acoladă cu vârf aşezată peste brâul orizontal median; icoana hramului este zugrăvită într'un chenar pătrat aflat în centrul faţadei.

Cornişa şi *frontonul* sânt din veacul al XIX-lea.

Basa turlei este decorată cu medalioane, unele circulare, iar altele de forme orientale, cu patru vârfuri, care sânt puţin obişnuite în arhitectura bisericilor noastre.

Ferestrele au chenare de piatră sculptate şi profilate.

Uşa este foarte bogat împodobită cu sculpturi în genul celor de la uşa bisericii mari; şi aici exuberanţa ornamentelor este în dauna compoziţiei arhitectonice. Acest monument a suferit de sigur multe prefaceri, mai ales că, prin situaţia sa de la margine şi în afară de zidurile mănăstirii, el era foarte expus. Interiorul paraclisului, afară de turla care a căzut, pare a fi fost mult retuşat în ce priveşte frescurile. Tâmpla are un caracter decorativ puţin obişnuit, inspirat din arta occidentală; ea aminteşte în compoziţia sa şi în motivele decorative, stilul „Empire" pe care îl găsim şi la alte tâmple din Bucureşti; ele sânt probabil din primii ani ai veacului al XIX-lea.

MĂNĂSTIREA VĂCĂREŞTI este una din cele mai mari şi mai importante din ţară. E înscrisă într'un dreptunghiu regulat care măsoară o sută douăzeci metri lungime pe o sută de metri lărgime, închisă între ziduri înalte. Spre Apus se mai găseşte o a doua curte, care pare mai nouă, şi cu o a doua clopotniţă. Ea conţine clădirile administraţiei penitenciarului astăzi instalat în mănăstire.

Clopotniţa cea mare supt care se găseşte gangul de la intrare, este situată în mijlocul laturii din spre Apus a curţii; ea este foarte înaltă; partea ei superioară a fost complect transformată în veacul al XIX-lea; partea inferioară, împreună cu foişorul pe stâlpii de peste gang, par a fi de la origine.

De o parte şi de alta a clopotniţei se găseşte câte un rând de chilii cu ziduri groase şi toate boltite; ele dau spre curte într'o galerie cu arcade deschise. Arhitectura lor exterioară a fost remaniată probabil la diferite epoci şi nu s'a găsit până acuma nicio indicaţie mai precisă asupra formelor de la origine ale acestor arcade.

La ambele extremităţi ale rândului de chilii se găsesc, în colţurile de la Sud-Vest şi de la Nord-Vest ale curţii, două încăperi mari pătrate şi frumos boltite cu arcuri înalte şi trompe pe

inp.org.ro

colțuri, în care erau de sigur cuhnile, adecă bucătăriile și brutăria mănăstirii.

Pe laturile din spre Nord și Sud ale curții se găsesc alte rânduri de chilii, care se pare că se întindeau până la clădirile situate în colțurile din spre Sud-Est și Nord-Est. Aceste două clădiri mai importante au un etaj peste pivnițî înalte; la Nord e vechea stăreție, transformată astăzi în infirmerie, și la Sud o altă clădire mai mică, probabil arhondăria foastei mănăstiri.

Pe latura din spre Răsărit zidul de împrejmuire al curții este însoțit spre interior de o galerie de arcade, care leagă cele două clădiri de la colțuri cu paraclisul ce se găsește între ele, la mijlocul acelei laturi.

Precum am spus mai sus, paraclisul este ridicat pe un postament, astfel că nivelul lui este în rând cu etajul de la stăreție și de la arhondărie, cu care el se găsește în legătură directă; supt paraclis se află o încăpere boltită.

Foasta stăreție se compune la catul de sus din saloane mari de diferite dimensiuni, grupate în mod destul de confus; ele sânt boltite în arc de cloître cu lunete. Catul de jos cuprinde pivnițe largi și adânci din care cea principală este compusă din patru compartimente pătrate, alăturate și boltite cu calote sferice, răzimate pe patru arcuri late, ce stau pe un stâlp central masiv. In fața clădirii, cu vederea spre biserică și spre curte, un foișor mare pe arcade și coloane de piatră frumos sculptate servește ca pridvor; într'o parte a pridvorului se găsește ușa și scara de piatră ce duce la catul de sus, iar în cealaltă parte, un arc scund și lat servește ca intrare la pivniță.

Clădirea din colțul de la Sud-Est este mai puțin importantă ca mărime, distribuția ei este nedeslușită din causa transformărilor ce a suferit; iar cercetările ce s'au putut face sânt insuficiente pentru a se putea stabili configurația ei de la origine

Diferite clădiri, ateliere și ziduri despărțitoare din curte diformează astăzi înfățișarea frumoasei mănăstiri a lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, care, prin amenajarea ei ca penitenciar, a suferit multe ciuntiri și modificări; dar un studiu mai amănunțit, care nu este încă posibil actualmente, ar putea permite reconstituirea ei în splendoarea de la origine.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE DE LA MĂNĂSTIREA CERNICA DE LÂNGĂ BUCUREȘTI [1] este de aproape inspirată de la cea din Văcărești. Ea a fost zidită de călugări la 1780. Dacă dispoziția și planul de la Sfântul Nicolae din Cernica este același ca la Văcărești, valoarea artistică a monumentului este inferioară modelului său.

Pridvorul bisericii este astăzi distrus; temeliile lui s'au găsit însă în pământ. Absidiolele de la altar par a fi adăugite în urmă, la o reparație care a schimbat și arhitectura exterioară a bisericii.

inp.org.ro

DESCRIEREA MONUMENTELOR. BISERICI, MĂNĂSTIRI ŞI SCHITURI

—o—

BISERICILE CU PLANUL ÎN TREFLĂ ŞI CU CLOPOTNIŢA PE PRONAOS. Acestea sânt cele mai numeroase şi mai caracteristice din veacul al XVIII-lea; împreună cu cele cu o turlă, ele sânt cele mai adese ori întrebuinţate atât la sate, cât şi mai ales la oraşe. Vom începe cu descrierea celor ce şi-au conservat turlele întregi. Ele sânt puţine la număr:

Biserica din Urşani (Vâlcea) [1] a fost zidită la 1805. Dimensiunile ei sânt de douăzeci metri lungime pe opt metri şi jumătate lărgime în exterior; planul este bine chibzuit, cu ziduri groase, cu *naosul* pătrat fără travee secundare, cu absidele desvoltate, cu pronaosul în lărgime şi cu scara în grosimea zidului, cu pridvorul îngust. Un zid transversal împarte interiorul în două compartimente. Tâmpla este de zid. Turla şi clopotniţa sânt bine proporţionate şi bine conservate amândouă.

Biserica se distinge prin unitatea de compoziţie şi prin bunele sale proporţii generale.

Decorul exterior este cel obişnuit, cu arcaturile corect compuse şi cu brâul tradiţional de jur împrejurul bisericii. În biserică se află mormântul lui Ion G. Duca.

BISERICA DIN MECULEŞTI (Argeş) [2] lângă Piteşti este o capelă mică de cimitir. Ea are optsprezece metri pe şase în exterior.

Planul este destul de neregulat, zidurile supţiri, cu puncte slabe şi de o calitate mediocră, care explică dispariţia atât a turlei, cât şi a clopotniţei.

Naosul este tras în lungime, cu traveele secundare ale planului sârbesc din vechime; absidele laterale sânt foarte turtite, cu o „fleşă“ de mai puţin de a treia parte din lărgimea lor.

Pronaosul mic, pătrat, cu boltă în calotă pe console; clopotniţa e astăzi de scânduri, dar atât scara din zid, cât şi postamentul foastei clopotniţi şi al turlei de pe naos, care se vede încă în pod, ni dovedesc că la origine ambele turle erau de zid.

Pridvorul pare a fi adăugat în urmă, şi peste el se află o şarpantă de lemn cu o poală largă de scânduri; arcadele pridvorului sânt în formă de acoladă şi răzimate pe stâlpi groşi de zidărie.

Bolta pridvorului a dispărut. Întreaga biserică e învelită cu şindrilă şi înfăţişarea ei este destul de pitorească.

Arhitectura exterioară e lipsită de unitate, şi se poate ca ea să nu fi fost făcută dintr'odată, ci din două epoci diferite. Într'adevăr: partea inferioară e decorată în exterior cu arcaturi cu fundul retras: ele sânt scurte şi largi în acoladă frântă, având o formă complexă, pe când partea superioară a faţadelor se compune din arcaturi în semicerc, cu ciubuce rotunjite în relief, aşezate de-a dreptul peste brâul orizontal.

Soclul e o simplă ieşitură a zidului.

Brâul e un tor între două profile simple şi drepte, iar *cornişa* un profil în formă de „talon“ tras la şablon.

Ferestrele au chenare de piatră, dreptunghiulare, simple şi fără decoraţie. Ele sânt aşezate prea sus în faţade, aşa că unele arcaturi sânt întrerupte din această causă.

Uşa are un chenar de piatră simplu.

Interiorul bisericii este bine conservat; zugrăvelile, ca şi tâmpla, par a fi cele de la origine.

BISERICA SF. ION BOTEZĂTORUL DIN TÂRGUL HUREZI [1] a fost zidită la 1807. E un pitoresc monument situat în centrul orăşelului, în faţa unei pieţe. Dimensiunile lui sânt de nouăsprezece metri şi jumătate lungime pe şase metri şi jumătate lărgime în exterior.

Planul este corect compus, cu ziduri groase şi şi regulate.

Naosul pătrat, puţin lungit, are absidele laterale turtite în formă de segmente de cerc.

Pronaosul, pătrat, e boltit cu o calotă pe con-

[1] Fig. 641-2.

[2] Fig. 654-8

[1] Fig. 643-52.

inp.org.ro

sole; scara clopotelor e în interiorul zidului; între naos și pronaos, zidul despărțitor se sprijină pe arcade răzimate pe stâlpi masivi pe plan pătrat. Arcada mijlocie e mai largă; ea servește singură pentru trecere, cele laterale fiind mai înguste și închise cu parapete de zidărie.

Pridvorul e sprijinit pe stâlpi de piatră cu arcade în semicerc.

Bolțile sânt simple și rațional construite; la naos ele sânt fără console; tamburul pantocratorului are o formă conică, pentru a se micșora diametrul turlei; bolta pridvorului e o calotă centrală sferică, sprijinită pe două arcuri cu console și proptită în lături de două bolți în *arc de cloître*, mai joase, în genul bolților de la pridvorul bisericii mari de la mănăstirea Cozia. Pridvorul este deschis atât în axul fațadei principale, cât și pe laturea din spre Miazăzi.

Arhitectura exterioară este corectă, de proporții generale scunde, dar cu turlele destul de înalte și elegante ca înfățișare.

Turla pantocratorului e octogonală în plan, iar *clopotnița* hexagonală și mai supțire decât cea-laltă. Partea inferioară a fațadelor este fără arcaturi, nici panouri.

Brâul, larg, încadrat între două frisuri de cărămidă în formă de dinți de fierăstrău, încunjoară fațadele la mijlocul înălțimii lor și se înalță cotind în sus în dreptul pridvorului. Registrul superior este decorat cu arcaturi în semicerc cu ciubuc în relief; el este împodobit cu zugrăveli.

Cornișa este profilată și zugrăvită.

Ferestrele au fost lărgite cândva, prin scoaterea chenarelor de piatră care lipsesc.

Ușa are chenarul de piatră de la origine.

Interiorul bisericii este bine conservat, cu tâmpla de zid și cu zugrăvelile vechi. Această biserică este un tip corect și clasic al noului stil, cu toate că a fost zidită într'o epocă târzie; ea ne dovedește că meșterii de prin regiunile mai depărtate de orașe erau încă buni cunoscători și păstrători ai tradiției vechi, până în veacul al XIX-lea.

BISERICA DIN CREȚEȘTI (Dolj) [1], zidită, se pare, la 1757 de către Barbu Brădescu, este o ruină care se înalță încă mândră, pe malul drept al Jiiului, la o mică depărtare de Craiova. Înfățișarea ei este impunătoare, și proporțiile elegante, cu cele două turle înalte, apropiate una de alta, ce stau neclintite pe bolțile lor pe jumătate ruinate. Pridvorul, care s'a surpat, poate fi reconstituit, căci i se vede și forma bolților pe părețele bisericii și zidul de la temelie. Acest monument trebuie de sigur socotit ca unul din cele mai reușite printre bisericile cu clopotniță, caracteristice ale veacului al XVIII-lea. Dimensiunile ei sânt de optsprezece metri lungime, cu pridvorul, pe șapte metri lărgime în exterior.

Planul, cu ziduri puternice, este perfect echilibrat, cu *naosul* în lungime, compus, ca în vechile biserici sârbești, din trei travee, din care cea principală la mijloc susține turla și cele două secundare o flanchează spre Răsărit și spre Apus.

Pronaosul, de două ori mai larg decât lung, era despărțit de naos prin trei arcade pe coloane care au dispărut; el forma, împreună cu pridvorul, un trup aproape pătrat în plan, mai larg decât naosul cu aproape un metru, de o parte și de alta. Bolta pronaosului, ca și a pridvorului, se compune din o calotă centrală, răzimată între arcuri largi pe console și formând semicilindre care se întind până în pereții laterali.

Arhitectura exterioară e foarte corectă, cu cele două registre obișnuite de panouri și arcaturi, cu ciubuce în relief și despărțite prin brâul orizontal; proporțiile sânt înalte și frumoase, cu turlele având aceiași înălțime, așezate destul de aproape una de alta și formând centrul de greutate al compoziției. Ele sânt flancate la Apus și la Răsărit cu pridvorul și cu altarul, care se echilibrau perfect, având amândouă aproape același volum. Scara clopotniței se află așezată într'un turnuleț poligonal, alipit de fața din spre Nord a pronaosului. Rămășițe provenind de la această biserică, pietre și zugrăveli, se găsesc în Craiova, la sediul sucursalei Băncii Românești, unde au fost adunate și salvate de către Nicolae Romanescu, fostul primar al acestui oraș.

BISERICA DIN BRĂDEȘTII-BĂTRÂNI (Dolj) sau Brădeștii-din-dos a fost întemeiată, la 1751, de către jupân Constantin Brădescul, biv Vel Vornic.

E situată într'o vălcea singuratecă, lângă un sat mic; în jurul ei se văd urmele unei vechi așezări, ziduri de împrejmuire și ruinele unui conac.

Biserica are douăzeci și unul de metri lungime pe opt metri lărgime în exterior. Ea are proporții impunătoare, turlele înalte și bine conservate, o compoziție și o execuție foarte corectă.

Planul are aceiași compoziție ca la Crețești, atât ca formă, cât și ca structură; e probabil că același meșter le-a construit pe amândouă.

Arhitectura exterioară este cea obișnuită; compoziția și proporțiile sânt din cele mai reușite.

Soclul e frumos profilat.

Brâul e un tor încadrat între două planuri verticale, fără cărămizi dințate. El pare a fi fost

[1] Fig. 659-69.

inp.org.ro

zugrăvit, ca și timpanele arcadelor și coloanelor de la pridvor, căci urme șterse de vremuri se mai găsesc pe alocurea.

Cornișele sânt în tradiția veche bizantină, cu zimți de cărămidă în două rânduri.

Ferestrele au chenare de piatră decorate cu un „rinceau" cam banal executat și care înconjoară fereastra de jur împrejur; peste chenar se află răzimată o cornișă de piatră în relief, decorată cu mreje sculptate.

În registrul superior se găsesc alte ferestre, mici, de formă pătrată, sculptate „à jour", reprezintând arabescuri de flori și frunze, alternate cu acvila bicefală încoronată, cu spade în ghiare.

Ușa de la intrare are un chenar de piatră cu „rinceau"-uri verticale; arcul e în acoladă de formă puțin obișnuită, cu vârf și cu două console în șfert de cerc la capetele lui. O cornișă în relief, ca acelea de la ferestre, încoronează compoziția. La partea inferioară a chenarului se văd sculptați doi lei așezați vertical. Ei amintesc pe cei aflați la Mănăstirea Hurezi, pe unele pietre ale foișorului lui Dionisie Bălăcescu (1753), care poate să fi fost executat de același meșter, căci florile „rinceau"-urilor, acvilele, leii și genul sculpturii, au o mare asămănare la ambele monumente.

Turlele au proporții înalte și elegante, pe base pătrate relativ joase, ornamentate la colțuri cu patru motive în relief, compuse din toruri formând arcuri și dreptunghiuri frânte pe muchile verticale. Clopotnița de pe pronaos are aceleași proporții și aceiași compoziție cu turla pantocratorului, dar e ceva mai redusă ca dimensiuni.

Zidăria exterioară pare să fi fost tencuită de la origine; ea era zugrăvită în unele părți cu frisuri orizontale ale căror urme se văd încă la brâu, de-asupra soclului și la cornișă. Stâlpii și capitelele de la pridvor poartă și astăzi urmele unor zugrăveli destul de rudimentare, cu ramuri și flori mici, răsfirate în mod uniform pe suprafața lor.

Interiorul bisericii este în întregime zugrăvit, iar catapeteasma de zid este și ea frumos decorată. Aici sânt îngropați Mihail Săulescu, fost ministru, și fratele său, Alexandru Săulescu, mort pentru Patrie (1919).

BISERICA BUNA VESTIRE DIN RÂMNICUL-VÂLCII[2] e exact de același tip ca acea precedent descrisă, însă mai mare; are douăzeci și patru metri lungime pe nouă metri lărgime în exterior. Este situată în centrul orașului, în apropiere de primărie.

Anul zidirii este 1747. Singurele deosebiri față de biserica din Brădești sânt dimensiunile ceva mai scunde ale turlelor și arcurile trilobe de la pridvor. Precum se vede în fotografia mai veche ce o reproducem, pridvorul fusese înfundat cu zidărie și arcurile cu coloanele de piatră, ascunse în zid supt tencuială. Prin îngrijirea Comisiei Monumentelor Istorice și cu ajutorul parohiei, biserica a fost reconstituită în forma ei de la origine.

Coloanele pridvorului sânt de piatră, cu galb frumos, capitelele și basele profilate simplu.

Ferestrele și-au păstrat în parte chenarele de piatră sculptate, de formă dreptunghiulară și cu o cornișă peste partea superioara a chenarului.

Ușa are chenar de piatră frumos sculptat.

Interiorul bisericii este zugrăvit în întregime; zugrăvelile au fost de curând spălate și aduse în starea lor de la origine.

BISERICA VECHE DIN PIETROȘIȚA (Dâmbovița)[1] a fost zidită la 1767 de jupân Negoiță sin Șerban Fusea ot Târgoviște. E o biserică de douăzeci și trei de metri lungime pe opt metri lărgime. Planul e același ca al bisericilor precedent descrise, cu mici deosebiri. Turnulețul în care se găsește scara clopotelor are aici o formă specială: e un semicilindru alipit de păretele pronaosului. Pridvorul este larg, boltit, cu două calote alăturate. Arcadele, în formă de semicerc, sânt răzimate pe coloane cilindrice de zidărie, iar la colțuri ele sânt sprijinite de puternice picioare de zid, în care coloanele sânt prinse. Proporțiile bisericii sânt armonioase, turlele bine proporționate, cu acoperișuri înalte, țuguiate și cu străsina largă.

Arhitectura exterioară se compune dintr'un rând de arcaturi în acoladă la partea inferioară și dintr'un rând de medalioane mici, rotunde, la partea superioară; un brâu în formă de tor le desparte una de alta.

Biserica pare a fi fost la origine toată decorată cu zugrăveli în exterior; urmele se văd peste tot supt văruielile noi; la cornișa turlelor în special, zugrăveala, bine conservată și frumos executată, ni dă o ideie de frumusețea bisericii la originea ei, când era în întregime zugrăvită. Tâmpla este de zid. S'ar putea ușor reconstitui zugrăveala exterioară a bisericii, care se găsește păstrată supt văruială. Am avea astfel un frumos tip de biserică rustică de la sfârșitul veacului

[1] Fig. 670-80.
[2] Fig. 681-9.

[1] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 49. Vezi fig. 690-4.

inp.org.ro

al XVIII-lea, care ar fi din cele mai interesante.

Din aceiași grupă și cu dispoziții similare cu bisericile precedent descrise, este și *catedrala orașului Târgul-Jiiului*[1], zidită la 1747. Ea a fost restaurată în anul 1934 de către enoriașii ei, supt direcția Comisiei Monumentelor Istorice. Dăm aici două vederi ale bisericii, făcute după restaurarea, care a reconstituit formele de la origine ale bisericii. Urme de zugrăveli exterioare s'au regăsit supt văruielile care le ascundeau.

Citâm tot aici biserica *Sfântul Nicolae a Eforiei Crețulescu din București*[2], zidită de Vornicul Iordachi Crețulescu, ginerele lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, în anul 1722. Planul ei este același ca al bisericilor descrise mai sus, însă mai mare.

Lucrările de restaurare sânt aici în curs de execuție. Ele se fac supt direcția Comisiei Monumentelor Istorice din fondurile Eforiei, prin grija și cu ajutorul binevoitor al d-lor efori Emanoil și Nicolae Kretulescu. Asupra acestui monument se va publica, după terminarea lucrărilor, o monografie complectă.

Cele două biserici care urmează sânt cam diferite de cele precedente ca plan; Biserica Domnească din Ocnele Mari are caractere care o apropie de veacul al XVII-lea, în care, de altfel, a fost începută (1677); pronaosul nu e lărgit în lături ca la bisericile din stilul nou, și bolta lui interioară e răzimată pe picioare verticale, situate în colțuri în loc de a sta pe console, ca în bisericile din veacul al XVIII-lea; biserica din Șubești-Câmpulung are, ca și cea din Ocnele Mari, pronaosul de aceiași lărgime ca și naosul, fără ieșiturile laterale constatate la bisericile precedent studiate. Aici planul, ca și configurația generală a bisericii, pare a se apropia într-o câtva de bisericile moldovenești din veacul al XVII-lea și de biserica Stelea, afară, bine înțeles, de pridvorul deschis, pe stâlpi, care e un caracter specific al bisericilor Țerii-Românești de dincoace de Milcov.

BISERICA DOMNEASCĂ DIN OCNELE MARI[3] a fost începută la 1677 de jupan Statie Vistierul Ocnei și terminată de către Constantin-Vodă Brâncoveanul la 1718. E o biserică mare, având aproape douăzeci și șase metri lungime pe șapte metri și jumătate lărgime în exterior. Precum am arătat mai sus, ea se deosebește de majoritatea bisericilor din veacul al XVIII-lea clasificate în această grupă prin unele caractere care aparțin epocii în care ea a fost începută și pe care le-am precisat mai sus.

Planul e corect conceput, cu ziduri groase, cu naosul lungit și cu absidele laterale puțin adânci și în formă de segmente de cerc.

Curba interioară a altarului este elipsoidală, ca la Mamu. Bolțile naosului sânt de forme neobișnuite, arcul din spre altar are o formă în trilob, cu loburile laterale mici formând ca niște console; arcurile din spre Apus sânt pe console de alte forme. E probabil că aceste deosebiri sânt datorite epocilor în care diferitele părți ale bisericii au fost executate, sau reparate, într-un cât istoria ni spune că ea nu a fost executată dintr'odată.

Pronaosul este pătrat în plan și boltit cu o calotă pe pandantivi, proptită între patru arcuri largi, care se razimă pe patru picioare situate în colțuri; o dispoziție din veacul al XVII-lea, precum am arătat mai sus, și care se găsește în mod constant la această epocă, pe când, în al XVIII-lea veac, consolele înlocuiesc picioarele verticale.

Scara clopotniței se găsește în interiorul zidului din spre Nord.

Pridvorul e de sigur un adaus dintr'o epocă foarte târzie: el e lipsit de proporții, de arhitectură și e rudimentar executat, fără bolți și cu un simplu tavan.

Arhitectura exterioară este cea obișnuită; cele două registre însă nu sânt unitare, cel de sus fiind de sigur executat mai târziu, când s'a terminat biserica.

Soclul este profilat și înalt, brâul este cel clasic, cornișa, cu două rânduri de zimți.

Ferestrele sânt înguste și înalte, de formă dreptunghiulară și fără sculptură, încă un caracter din veacul al XVII-lea și chiar din al XVI-lea.

Turlele sânt masive, ca și proporțiile generale ale bisericii. Cea de la naos are douăsprezece laturi în exterior și e ridicată pe o bază cubică simplă, fără nicio decorație. Turla clopotniței are opt laturi și numai patru ferestre; basa ei este decorată cu arcaturi în semicerc, un caracter din veacul al XVII-lea.

Formele și proporțiile turlelor sânt intermediare între cele din veacul al XVII-lea, când ele erau diferite una de alta, clopotnița mai scundă și pantocratorul mai înalt, și cele din veacul al XVIII-lea, când sânt amândouă înalte și asămănătoare una cu alta.

[1] Fig. 696-7.
[2] Fig. 695.
[3] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 132. V. mai departe fig. 698-712.

inp.org.ro

BISERICA ȘUBEȘTI DIN CÂMPULUNG [1] e una din cele mai interesante din acest oraș. Se zice că ea a fost zidită întâiu la 1551, apoi a fost refăcută la 1779. Dimensiunile ei sânt de douăzeci și unul de metri lungime pe șase metri lărgime în exterior. După cum am arătat mai sus, forma planului se deosebește de cea curentă din această grupă printr'aceia că pronaosul nu este ieșit în lături, adecă nu este mai larg decât naosul. Acesta, din contra, are absidele laterale diferite de cele obișnuite, căci ele au în exterior numai trei laturi în loc de cinci și că aceste laturi sânt aplicate pe o primă ieșitură mică a zidului; execuția este destul de neregulată, iar forma interioară a absidelor e un segment de cerc turtit.

Altarul are o formă eliptică adâncă; *pronaosul* pătrat e boltit cu o calotă între arcuri răzimate pe console de colț; pe laturea de Nord, o ușă mică duce la scara clopotniței, care este situată într'un turn alipit de zid.

Pridvorul pe arcade în semicerc se razimă pe coloane cilindrice bogat zugrăvite; bolta e o calotă centrală între arcuri care se razimă pe console.

Arhitectura exterioară e simplă și rustică, fără panouri, nici arcaturi, ci numai cu un *soclu* simplu profilat, un *brâu* larg, compus din trei toruri alăturate unul peste altul și o *cornișă* clasică, cu zimți, peste care s'a adăugit în urmă o altă cornișă nouă, modernă, de formă greoaie.

Ferestrele au fost lărgite, și chenarele lor au dispărut.

Turlele sânt înalte și bine proporționate, aproape egale între ele ca dimensiuni, fiecare cu câte opt laturi și opt ferestre.

Fațada principală este în intregime împodobită cu o frumoasă zugrăveală de curând restaurată cu îngrijire. Unele părți din fațadele laterale și brâul, sânt de-asemenea zugrăvite în mod rustic.

Interiorul a conservat o frumoasă podoabă de zugrăveli, bine întreținută și de o înfățișare din cele mai bogate.

Bisericile a căror descriere urmează sânt cele care și-au pierdut turla și clopotnița sau una din ele, în urma marilor cutremure de la 1802 și 1838. În genere turla de pe naos nu s'a mai reconstruit, afară de rare casuri, când s'a făcut din lemn, câte odată învelită pe toate fețele cu tablă de fier, care imită mai mult sau mai puțin vechile forme ale zidăriei. Clopotnița, fiind mai necesară, s'a refăcut, în genere, din șarpantă de lemn și scânduri.

BISERICA SFÂNTUL ELEFTERIE DIN BUCUREȘTI [1] e un gingaș monument, cu bune proporții; ea are nouăsprezece metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior; este zidită la 1747.

Turlele au căzut amândouă, și, la reparația ce i s'a făcut cândva, pridvorul a fost înfundat cu zidărie, spre a mări încăperea interioară a bisericii.

În anii din urmă, Comisiunea Monumentelor Istorice, în înțelegere cu parohia și cu mijloacele puse la dispoziție de aceasta, a întreprins lucrări de restaurare, care au permis a se reconstitui pridvorul, ale cărui coloane și arcade stăteau ascunse în zid. S'a reconstruit cu această ocasie și clopotnița, a cării conformație în plan s'a găsit supt acoperiș. Turla de pe naos nu s'a refăcut, fiindcă nu s'au regăsit indicații destul de precise și fiindcă și cheltuiala ar fi fost prea mare pentru mijloacele parohiei, care a executat și celelalte lucrări de reconstituire a bisericii, spălând și restaurând zugrăvelile interioare.

Planul este cel clasic al acestei grupe, cu pronaosul mai larg și ieșit lateral; *naosul* e tras în lungime, absidele laterale au câte trei laturi în exterior, ca la paraclisul de la Mănăstirea Văcărești, la biserica din Șubești-Câmpulung și la Scăuieni (Argeș), singurele casuri ce cunoaștem în veacul al XVIII-lea.

Pronaosul este mic și așezat în lărgime; el e boltit cu obișnuita calotă între arcuri răzimate pe console. Scara clopotniței se află într'un turnuleț ridicat pe latura de Nord.

Pridvorul e pe coloane de piatră bine proporționate, cu capitele și base profilate, pe care se sprijină arcade în acoladă trilobată cu vârf, este de o formă delicată și elegantă.

Arhitectura exterioară pare inspirată în ce privește compoziția după biserica Stavropoleos, numai cât e mai simplă, atât în ce privește zugrăveala, cât și sculptura.

Decorul fațadelor se compune dintr'un registru inferior mai înalt, cu arcuri în acoladă, trilobate, ca la pridvor, răzimate pe pilastri simpli, cari stau pe un *soclu* larg profilat.

Brâul este cel obișnuit; el se compune dintr'un tor încadrat între două profile drepte simple. Brâul se găsește mai aproape de cornișă decât

[1] I. Mihail, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1927, p. 63. Vezi mai departe, fig. 713–7.

[1] Șt. Balș, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1934. Vezi mai departe fig. 718-25.

inp.org.ro

de soclu, iar registrul superior se compune dintr'un rând de medalioane circulare cu fundul retras.

Cornișa este largă și compusă din cele trei părți ale „antablamentului" clasic, arhitravul profilat, frisul, cu suprafața plană și cornișa propriu-zisă, profilată și trasă la șablon.

E probabil că aceste suprafețe exterioare erau acoperite cu zugrăveli, care, dacă trebuie să judecăm după urmele ce se mai văd pe ici pe colo, erau mult mai simple decât cele de la Stavropoleos; tot astfel e și partea sculpturală, care se mărginește la profile, afară de coloanele din interiorul bisericii, care sânt bogat sculptate, și *ferestrele*, care aveau chenare bogat decorate; acestea însă au dispărut în cea mai mare parte; se mai găsesc frumoase chenare la ferestrele mici de la proscomidie și diaconicon și o bucată la partea de jos a uneia din ferestrele care au fost lărgite și înălțate, probabil la reparația ce s'a făcut atunci când s'au înfundat coloanele pridvorului. Rămășițile de sculptură ce se găsesc la chenarul ușii și la unele ferestre, sânt foarte frumos lucrate, cu „rinceau"-uri de flori și foi, executate cu multă îndemânare, ca în genere sculptura de pe la mijlocul al veacului al XVIII-lea, care a produs cele mai frumoase lucrări în piatră sculptată din câte ni-au rămas: Micșunești Mari (1743), ferestrele și ușa de la Mărcuța (1734), Balamucii (1752), Stavropoleos (1724) și Văcărești (1722).

Clopotnița este nouă; basa ei este însă cea de la origine; pe fețele ei se văd medalioane circulare ca la registrul superior al corpului bisericii; ele sânt numai pe jumătate visibile, ceia ce ar da de bănuit că poate corpul principal al bisericii sau cornișa lui au fost cândva înălțate.

Comparând cornișa de la Sfântul Elefterie cu aceia de la Stavropoleos, vedem că la aceasta din urmă antablamentul este altfel compus și în mod mai logic, căci frisul „antablamentului" îl compune șirul de medalioane circulare și peste acesta nu se vede decât cornișa propriu-zisă. S'ar putea dar ca supra-înălțarea cornișei de la Sfântul Elefterie să fie dintr'o epocă ulterioară, ceia ce ar explica proporția prea joasă a basei turlei, ascunsă în parte de acoperiș tocmai din causa acestei modificări. Dar probe în favoarea acestei ipotese nu s'au găsit suficiente, așa că s'au păstrat proporțiile actuale, care sânt de altfel din cele mai bune.

BISERICA BATIȘTEA DIN BUCUREȘTI [1] e de același tip ca Sfântul Elefterie, însă mai mare; dimensiunile ei sânt de douăzeci și cinci de metri lungime pe opt metri și jumătate în exterior. Ea a fost zidită la 1764; după o stampă veche, ea pare să fi avut cam aceiași decorație exterioară ca acea de la Stavropoleos.

Planul e de același tip ca la bisericile precedent descrise; el e caracterisat prin naosul lungit și prin pronaosul ieșit lateral spre exterior. Bolțile sânt de tipul cu console; găsim aici console profilate, foarte mult ieșite în afară și de dimensiuni diferite; la pronaos consolele din spre Răsărit sânt mai largi decât cele din spre Apus; la absidele laterale și la altar sânt console continue cu dublu „porte à faux".

Pridvorul e boltit, cu două calote între arcuri pe console.

Forma arcadelor e acolada cu vârf; proporțiile însă sânt cam greoaie, și coloanele sânt de zidărie iar nu pe piatră. Arhitectura exterioară este de aproape inspirată de la Stavropoleos; registrul inferior e cu arcaturi în acoladă, brâul e decorat în stucatură, iar registrul superior, cu medalioane în care s'au găsit rămășiți de zugrăveală.

Turlele, căzute amândouă, au fost refăcute de curând cu ocasia lucrărilor de restaurare, când s'au regăsit importante elemente arhitectonice de la origine, care fuseseră acoperite cu tencuieli și chiar cu adausuri de zidărie: ele s'au curățit, reconstituindu-se formele cele originale.

BISERICA ZISĂ SCUIPICI, din comuna Grecii-de-Mijloc (Ilfov) [1], e o frumoasă biserică de optsprezece metri lungime pe șase metri lărgime, care nu se deosebește ca tip și ca structură de cele anterior studiate; e însă ceva mai simplă și a suferit mai multe stricăciuni. Ea a fost zidită la 1754 de către Constantin-Vodă Racoviță și Sultana Doamna. Turlele sânt căzute amândouă. Arhitectura exterioară, foarte simplă, pare a fi fost decorată cu zugrăveli, care au dispărut supt văruielile de astăzi.

Pridvorul amintește pe acel de la Stavropoleos cu deosebire că aici coloanele sânt de zid iar nu de piatră. În interior, absidele laterale sânt puțin adânci, și bolțile lor capătă din această causă o formă specială. Proscomidia pare a fi un adaus. Chenarele ușii și ale ferestrelor sânt sculptate cu multă îndemânare.

BISERICA DIN CALVINI (Buzău) [2], zidită la 1775 e un frumos monument împodobit pe din afară cu o strălucită zugrăveală în frescă. Ea are

[1] Fig. 7-6-9.

[1] Fig. 730-41.

[2] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 52. Vezi mai departe, fig. 742-53.

inp.org.ro

dimensiuni destul de mari, de douăzeci şi doi de metri lungime pe opt metri lărgime în exterior.

Planul este acelaşi ca la precedentele biserici descrise; acest plan, cel mai răspândit din veacul al XVIII-lea, poate fi într'adevăr considerat ca tipul clasic al acestui veac.

Execuţia este destul de neregulată: unele ziduri sânt prea slabe, forma exterioară a altarului este nesimetrică şi fereastra desaxată spre Miazăzi.

Naosul are absidele pleoştite; unele dispoziţiuni de detaliu, cum e, în partea din spre Apus, arcul lateral care este de obiceiu din zidărie, înlocuit aici cu o grindă de lemn, ni arată de asemenea oarecare stângăcie.

Pronaosul e dreptunghiular şi aşezat în lat; scara clopotniţei, aşezată într'un turnuleţ, are o formă eliptică; bolta pronaosului e o singură calotă sferică, cu toate că din exterior se văd două turle de lemn peste pronaos. Explicaţia acestei anomalii o dăm mai jos: pridvorul e după tipul de la sfârşitul veacului, când coloanele sânt mai rar executate din piatră şi când din această causă cele de la extremităţile pridvorului se întăresc în genere cu masive de zidărie, destinate a consolida coloanele din colţuri, care sânt mai expuse împingerilor laterale (Sf. Ştefan Bucureşti, Săftica, Budeasa, etc.). Arcadele pridvorului sânt în semicerc, pe când arcaturile de pe faţade au forme festonate, ascuţite şi neregulate. Bolţile sânt construite pe principiul consolelor. „Porte à faux"-urile lor, care sânt visibile mai ales la naos unde ieşiturile lor sânt mari, sânt construite cu multă dibăcie, întru cât turla naosului ce se razimă pe ele este încă în fiinţă.

Arhitectura exterioară este tipică pentru a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cu registrele faţadelor inegale; cel inferior, mai înalt, e compus din arcaturi în forme festonate, rău desemnate şi neregulate; în registrul superior găsim medalioane circulare, aşezate între o cornişă bogată, trasă la la şablon, supt o straşină lată, cu un brâu de formă obişnuită. Toată partea superioară a faţadelor şi tot pridvorul sânt bogat împodobite cu zugrăveli din cele mai frumoase, care dau acestui monument un mare preţ, căci e unul din rarile exemple care ni s'au păstrat şi care ne lămureşte bine asupra compoziţiei, asupra formelor şi a armoniei coloritului acestui fermecător meşteşug al frescurilor exterioare din veacul al XVIII-lea, meşteşug din nenorocire atât de delicat, încât puţinele exemple ce ni-au rămas sânt destinate a dispărea într'un timp scurt, dacă nu vor fi supraveghiate şi întreţinute cu grijă rarile monumente care ni-au păstrat până astăzi această nepreţuită podoabă.

Biserica a fost cândva modificată după căderea clopotniţei; basa acestei clopotniţi a fost atunci mărită lateral, cum se poate vedea uşor din fotografie, spre a se putea face două turnuleţe mici de lemn alăturate, care se văd şi astăzi.

De fapt, această biserică nu e din grupa celor cu trei turle, cum s'ar putea crede la prima vedere, ci din grupa celor cu turlă şi clopotniţă.

Se cuvine să c tăm aici biserica Sfântul Dumitru din Petreşti, de lângă Târgul Cărbuneşti din Gorj [1], zidită la 1780 de Polcovnicul Mihail Colţescu. Ea are acelaşi tip ca cele descrise mai sus, cu o clopotniţă pe pronaos şi fără turlă pe naos. Clopotniţa este înaltă şi ridicată pe o basă cubică; ea are şapte laturi. Arcadele din faţada pridvorului au o formă puţin obişnuită şi compusă din un segment de cerc proptit de o parte şi de alta în console. Coloanele pridvorului sânt din piatră sculptată; ele sânt inspirate din cele de la biserica mare a mănăstirii Hurezi. Registrul superior de arcaturi din faţade e în întregime zugrăvit, în mod destul de rustic. Zugrăvelile interioare sânt şi ele relativ bine păstrate. Acest interesant monument a fost semnalat Comisiei Monumentelor Istorice de către d. profesor Bărcăcilă din Turnu Severin.

BISERICA DIN MURGAŞ (Dolj) este o pitorească bisericuţă de sat: fotografiile pe cari le dăm aici sânt comunicate de d-l arhitect A. I. Atanasescu.

BISERICA ŞI SCHITUL BALAMUCI (Ilfov) au fost zidite la 1752; dimensiunile bisericii sânt de douăzeci şi patru de metri lungime pe nouă metri lărgime în exterior; proporţiile ei sânt frumoase şi decoraţia ei atât sculpturală, cât şi picturală este din cele mai bogate.

Planul e de acelaşi tip clasic ca şi cele precedent descrise; e însă perfect executată, foarte regulat desemnată, cu ziduri groase şi cu bolţile foarte frumos compuse.

Naosul este tras în lungime, cu bolţi înalte, construite după principiul consolelor, care se aplică aici complect şi în toată diversitatea lui. La naos găsim într'adevăr trei rânduri suprapuse de „porte à faux"-uri continue; primul se află cam la nivelul brâului exterior între ferestrele de jos şi cele de sus, al doilea se găseşte la naşterea bolţilor şi al treilea la basa turlei de-asupra pandantivilor.

[1] Al. Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, p. 334. Vezi mai departe, fig. 756-7.

inp.org.ro

Prin aceste reduceri succesive ale „luminii" bolților prin „encorbellements" se ușurează execuția bolților și a turlelor.

Pronaosul, care e mai larg decât naosul, este boltit, cu o cupolă centrală flancată de câte două arcuri laterale excentrice în fiecare parte; găsim aici cam același procedeu ca la naos: o primă consolă supt arcurile laterale, care sânt duble, cum am arătat, două mai sus, la arcurile care proptesc cupola și a treia la cupolă, peste pandantivi.

Acest sistem constructiv, nu numai că ușurează execuția, dar ajută și la înfățișarea generală din interiorul bisericii, introducând în compoziția bolților o serie de linii orizontale, care împart spațiul vertical în mai multe zone suprapuse.

Pridvorul, larg aproape cât pronaosul, și-a pierdut bolta, a cării formă s'ar putea reconstitui ușor, cu o cupolă centrală și cu „berceau"-urile laterale.

Arhitectura exterioară este bogat și frumos compusă; arcul trilob în acoladă domnește atât la ambele rânduri de arcaturi din fațade, cât și la arcadele pridvorului. Aceste arcaturi sânt mai înalte la registrul inferior și mai scurte la registrul superior: ele stau pe colonete rotunjite, prinse în zid, și sânt fără capitele, nici base profilate, ci așezate pe mici piedestale. Urme de zugrăveli se mai găsesc pe unele suprafețe din fațade.

Soclul este cu relief mare, cu profilele rotunjite cunoscute, și tras la șablon.

Brâul este cel obișnuit, cu formă de tor între două profile plane simple.

Cornișa este profilată și trasă la șablon: ea pare a fi în parte ascunsă supt strașină.

Ferestrele sânt bogat sculptate cu „rinceau"-uri și executate cu multă dibăcie; ele au arcul în formă de acoladă turtită.

Ferestrele mici de la registrul superior sânt ajurate și formează frumoase motive de flori și de ramuri.

Ușa este bogat ornamentată, cu un chenar de piatră sculptată, cu arcul în acoladă joasă și încoronată cu o cornișă orizontală decorată cu foi de acant în genul celor de la Mănăstirea Văcărești.

Coloanele pridvorului sânt bine proporționate, cu galbul elegant, cu capitele largi bine compuse și bogat sculptate, cu base pătrate și profilate și cu brățări sculptate la partea inferioară a fusului.

Arcadele de la pridvor, în acoladă trilobată, sânt de o înfățișare plăcută și de proporții foarte reușite.

Cu decorația zugrăvită ce acoperia probabil cea mai mare parte a fațadelor și ale cării urme se văd încă în multe locuri, de sigur că această biserică era printre cele mai frumoase din veacul al XVIII-lea.

Turla pantocratorului lipsește, dar basa ei înaltă se vede și astăzi.

Clopotnița de pe pronaos are proporții înalte învelitoarea ei este însă diformată. Scara clopotniței comunică jos direct cu exteriorul, iară nu cu pronaosul bisericii, ca în cele mai multe casuri.

Interiorul bisericii este din cele mai frumoase, și foarte bine conservat. Zugrăveala este de un colorit armonios și bogat. Tâmpla și stranele sânt probabil de la origine.

Trebuie să menționăm și frumoasele arcade pe coloane de piatră ce despart naosul de pronaos; ele sânt în genul celor de la pridvor și executate cu aceiași bogăție și îndemânare ca și întreaga decorație a bisericii

Fostul schit păstrează încă zidurile împrejmuitoare înalte; chiliile însă au dispărut. O poartă largă, în formă de arc, peste care era de sigur un coronament, — astăzi dărâmat —, servește ca intrare în curtea schitului.

Acest monument a fost multă vreme complet părăsit și dat uitării în pădurea ce îl încunjoară. Acoperișul bisericii a fost reparat înainte de războiu de către Ștefan Grecianu, pe atunci proprietar al moșiei.

De câțiva ani biserica a fost redată cultului; ea se află în grija unui monah și a sătenilor din apropiere, care o întrețin cu pietate.

BISERICA DIN MICȘUNEȘTII MARI (Ilfov) [1] a fost zidită la 1743 de către Iordachi Micșunescu, Mare Stolnic, și soția sa, Smaranda, fata lui Șerban Greceanu, Marele Spătar, și a soției sale, Ilinca, fiica lui Constantin-Vodă Brâncoveanu.

E un monument de dimensiuni mari: douăzeci și cinci metri lungime pe opt metri lărgime în exterior. Starea ei este rea, după ce a suferit mult în trecut, după ce și-a pierdut turlele ca și părțile superioare ale corpului bisericii; basele turlelor și cornișele au fost refăcute în mare parte, și o clopotniță din scânduri a înlocuit pe cea de la origine.

Planul este cel clasic pe care l-am studiat la monumentele precedent descrise; el e aici mai puțin perfect ca la Balamuci, cu zidurile mai slabe și mai puțin corect desemnate, însă dispoziționea este aceiași.

Naosul lung, cu absidele laterale bine desemnate, cu trei laturi numai în exterior, în loc de cele

[1] Fig. 760-74.

[1] V. Drăghiceanu, *Anuarul Com. Mon. Ist.*, I, pp. 87-92. Vezi mai departe, fig. 775-85.

inp.org.ro

cinci pe cari le găsim în genere la toate bisericile din acest veac afară de foarte rare excepții (paraclisul Mănăstirii Văcărești, Scăuieni, Meculești).

Altarul, foarte adânc, merge strâmtându-se spre fund; bolțile la tustrele absidele sânt pe o consolă continuă, care micșorează deschiderea bolții.

Pronaosul, lărgit, are o boltă în calotă pe console; scara clopotniței nu răspunde în interiorul pronaosului, ci spre exterior; această dispoziție am găsit-o și la Balamuci. Aici turnul scării se află pe laturea sudică a bisericii, iar nu spre Nord, ca de obiceiu. E probabil că această dispoziție e consecința situației locale, în care conacul boieresc e în apropierea bisericii spre Nord; de la origine a fost nevoie a se reserva o comunicație directă între conac și biserică; așa s'ar explica și deschiderea în formă de ușă din pridvor, situată pe laturea de Nord, care e fără arcade, ci în zid plin. Comunicația pentru personalul bisericii neputându-se face pe laturea nordică, s'a așezat scara clopotniței spre Sud.

Pridvorul cu arcade în acoladă pe stâlpi rotunzi de zidărie este frumos proporționat. La colțurile lui se găsesc două masive de zidărie, care primesc câte o coloană angajată; această dispoziție am găsit-o și la Calvini și la Batiștea. Aceste biserici nu au la pridvor coloane de piatră, ci din zidărie de cărămidă, care, fiind mai puțin resistentă ca piatra, cere o construcție mai solidă la colțuri. Bolta pridvorului se compune din două calote pe arcuri sprijinite pe console.

Arcadele pridvorului sânt în formă de acoladă cu vârf, caracteristică pentru monumentele de pe la mijlocul și sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Arhitectura exterioară e simplă: ea pare să fi suferit modificări.

Astăzi, numai brâul orizontal se mai vede; arcaturile, dacă au fost la origine, au dispărut. Numai în fațada principală se găsesc trei firide în care se mai văd urme de zugrăveală. E probabil că și această biserică, ca și cele din aceiași grupă, era la origine zugrăvită pe din afară.

Ferestrele au frumoase chenare de piatră, sculptate de jur împrejur. Ferestrele mici, pătrate, din registrul superior sânt bogat decorate „à jour".

Ușa de la intrare, cu chenar bogat și cu cornișă înflorată, se asamănă cu cea de la Balamuci (1751) și cu cea de la Mărcuța (1733). Tot interiorul bisericii este frumos zugrăvit cu frescuri relativ bine păstrate, însă biserica este foarte rău îngrijită.

* * *

Trecem acum la o altă sub-grupă de biserici care nu au avut turlă pe naos la origine, ci numai clopotnița pe pronaos.

BISERICA DIN PĂTROAIA (Dâmbovița)[1] a fost zidită, în 1715, de către Pârvu Cantacuzino și Barbu Greceanu.

E o frmoasă biserică înaltă, cu aspect monumental, având optsprezece metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior. Ea e una din rarile biserici ale veacului al XVIII-lea care nu are pridvor. Zidurile au o grosime de peste un metru.

Planul presintă mai mult caracterele din veacul al XVII-lea.

Naosul e tras în lungime; el presintă cele patru picioare ieșite supt bolta pantocratorului și cu arcurile laterale interioare înalte ale vechiului plan sârbesc. Aceste arcuri laterale sânt însă retrase din planul pereților, așa că suprafețele acestora sânt întrerupte până la bolți prin muchi verticale inutile.

Pronaosul pătrat este ieșit lateral în exterior, dar foarte puțin; bolta pe pandantivi se razimă aici pe patru picioare de colț foarte mici; *pridvorul* lipsește. Între naos și pronaos coloanele intermediare au fost în parte rătezate spre mijlocul bisericii pentru a se lărgi trecerea. Scara clopotniței se află în interiorul zidului, și ușa ei e pe laturea de pe Apus a pronaosului, în loc de a fi pe laturea de Nord, cum e în mod obișnuit.

Clopotnița, surpată mai de mult, a fost restaurată în anii din urmă de către parohie, după directivele Comisiei Monumentelor Istorice; dispoziția din plan a clopotniței de la origine regăsindu-se precis indicată supt clopotnița de lemn, reconstituirea ei s'a putut face destul de exact.

Decorul exterior este corect și frumos: cele două registre de arcaturi bine proporționate și regulat suprapuse sânt compuse dintr'un tor încadrat între două planuri simple; avem aici firide puțin adânci, încadrate într'o arcatură în relief: efectul este foarte plastic.

Brâul care desparte arcaturile este o puternică torsadă în formă de frânghie răsucită, având vre o patruzeci de centimetri diametru și compusă din cărămizi rotunjite așezate în mod oblic și tencuite. E o dispoziție originală și interesantă, pe care nu am întâlnit-o în altă parte.

Brâul cotește în sus pe fațada principală de-asupra ușii și încadrează o firidă adâncă, așa cum am văzut și la biserica din Tutana-Argeș (1589).

Soclul se compune din cărămizi rotunjite, așezate pe muchii.

Cornișa e frumos profilată și compusă din că-

[1] Șt. Balș, în *Bul. Com. Mon. Ist.* Vezi mai departe, fig. 786-97.

226 III

inp.org.ro

cărămizi convexe și concave, așezate pe muche; ea amintește unele profile gotice și e de o înfățișare plăcută.

Întreaga arhitectură a acestei biserici se distinge prin frumusețea și simplicitatea compoziției și a profilelor din fațade.

Ferestrele sânt de formă dreptunghiulară înaltă, cu chenare de piatră profilate pe margine, însă nesculptate.

Ușa bisericii este bogat decorată cu un chenar de piatră și un „rinceau" de flori mari și simple, care încadrează și pisania. Cornișa superioară lipsește; arcul de la ușă e o acoladă joasă, elegant desemnată.

Basa clopotniței e decorată cu un rând de arcaturi răzimate pe colonete rotunjite; știm că această decorație se găsește mai mult întrebuințată în veacul al XVII-lea decât în al XVIII-lea.

Această biserică este din cea mai bună epocă și din cel mai bun stil; compoziția este sobră și proporțiile nobile. În structura ei interioară se găsesc încă unele amintiri din veacul anterior, precum am arătat mai sus.

Interiorul este înalt și monumental; zugrăveala de la origine a dispărut, și se pare că nu se regăsește supt cea actuală.

BISERICA ADORMIREA DIN BREZOAIELE (Dâmbovița)[1] a fost zidită în 1759 de către Gheorghe Serlis Stolnicul: e un frumos monument, bogat împodobit. Dimensiunile sânt de șaptesprezece metri și jumătate lungime pe șase metri lărgime în exterior.

Planul este același ca al bisericilor precedent descrise, clasic compus și bine proporționat: *naosul* este mai puțin lungit ca în exemplele precedente și fără arcadele laterale interioare; el nu are turlă; *pronaosul* e așezat în lărgime, însă foarte puțin; ieșit în exterior, scara clopotniței e în interiorul zidului din spre Apus; clopotnița de la origine este surpată: ea a fost înlocuită cu alta de scânduri. Coloanele dintre naos și pronaos sânt de piatră, așezate pe piedestale bogat sculptate; arcadele sânt în semicerc, ca și ale pridvorului. Acesta are coloanele frumos proporționate și împodobite, cu capitelul larg, cu fusul canelat în spirală și cu brățări sculptate la partea lui inferioară.

Bolțile sânt calote pe pandantivi, de mărime descrescând de la naos la pronaos și la pridvor; aceste calote, așezate în ax, sânt proptite între arcuri stând pe console; în naos bolțile sânt în „porte à faux" continue de jur împrejur.

Arhitectura exterioară e în genul Sfântului Elefterie (1747), cu registrul inferior de arcaturi în acoladă cu vârf și cel superior cu medalioane circulare.

Brâul orizontal e bogat împodobit cu stucaturi.

Cornișa e profilată: ea a păstrat pe alocurea frumoasa zugrăveală de la origine.

Ușa și ferestrele au chenare de piatră foarte bogat sculptate, împodobite cu „rinceau"-uri lucrate cu multă îndemânare.

Zugrăveala este cea veche, atât în interior, cât și în exterior. Aceasta din urmă a suferit mai mult. Tâmpla de zid și stranele sânt de la origine.

În același sat se mai găsește o biserică, ceva mai veche, însă mai puțin interesantă și mai rău conservată.

BISERICA GALBENĂ DIN URLAȚI (Prahova)[1] a fost zidită la 1760 de către Vel Serdarul Urlățeanu. Ea are nouăsprezece metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior. E de tipul care a ajuns clasic în veacul al XVIII-lea, cu același plan ca acelea precedent descrise; *naosul lungit, altarul adânc, absidele laterale largi* și bolta pe „porte-à-faux" continuu de jur împrejur; *pronaosul* în lățime, puțin ieșit de o parte și de alta în exterior. E de tipul ce a ajuns clasic în veacul al XVIII-lea, cu același plan ca și cele precedent descrise; *naosul* lungit, *altarul adânc, absidele laterale* largi și bolta pe „porte à faux" continuu de jur împrejur; *pronaosul* în lățime, puțin ieșit de o parte și de alta în exterior, cu bolta în calotă, proptită între arcuri pe console.

Scara clopotniței, așezată într'un turn alipit de păretele din spre Nord, nu corespunde jos cu pronaosul, ci direct cu exteriorul.

Clopotnița actuală este modernă.

Pridvorul îngust e răzimat pe stâlpi de zidărie cilindrici, din cari cei doi de la colțuri sânt mai groși. Arcadele, în forma de trilob cu vârf, sânt scunde și de proporții cam greoaie; arcada de la mijloc, prin care se face intrarea, e mai îngustă ca celelalte.

Arhitectura exterioară e simplă, la registrul inferior, cu arcaturi în trilob cu vârf, ca la pridvor, iar la registrul superior fără arcaturi, nici medalioane. Acesta era probabil zugrăvit la origine. Ferestrele sânt fără chenare de piatră, fiind lărgite cândva. „Resturi de o fină zugrăveală", — spune d.

[1] I. Trajanescu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1916, p. 47. Vezi mai departe, fig 798-808.

[1] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 7. Vezi mai departe, fig. 801-11.

inp.org.ro

Iorga [1], — „se mai văd încă pe pridvor; frescele interioare, destul de șterse, au amploare și pe alocuri o oarecare originalitate iconografică".

Peste arcada de la intrare, icoana hramului e zugrăvită într'o firidă de formă dreptunghiulară. În interior, zugrăveala veche a fost spălată prin grija Comisiei Monumentelor Istorice.

BISERICA DIN SĂFTICA (Ilfov) [2] e dintr'o epocă foarte târzie (1803). Ea a fost zidită de către Radu Slătineanu Vel Vornic. Are șaptesprezece metri și jumătate lungime pe șase metri lărgime în exterior.

Planul nu se deosebește de cele descrise mai sus; construcția e basată tot pe sistemul consolelor și a „porte à faux"-urilor succesive suprapuse. Aici găsim un asemenea „encorbellement" la naos, nu numai la nivelul nașterii bolților, dar și un al doilea, mai jos, de acest nivel; o dispoziție nouă, pe care nu am întâlnit-o până acum.

Arhitectura exterioară e cu desăvârșire lipsită de piatră, iar cărămida pare de o calitate foarte slabă. Muchile verticale de la colțurile exterioare ale pridvorului, cât și acelea de la stâlpii interiori dintre naos și pronaos, sânt rotunjite concav; aceste forme rotunde, care îndulcesc contrastele de umbră și de lumină, sânt de departe inspirate de la stilul „rocaille", care se întinse pe atunci în toată Europa.

La arcaturile din fațade, care au chenarele lor în relief, forma în acoladă e terminată sus cu un „fleuron" în stuc, datorit unei înrâuriri similare

BISERICA DIN RÂFOV (Prahova) [3] a fost zidită la 1742 de către jupan Dimitrie Păharnicul și Panaghia sin Enache Râfoveanul, în zilele lui Mihai Racoviță Voevod. Ea are douăzeci de metri lungime pe șase metri și jumătate lărgime în exterior.

Planul se asamănă mult cu cele anterior studiate, în special cu acel de la Micșunești-Mari; ambele biserici au absidele laterale cu trei laturi în exterior, în loc de cinci, ca în majoritatea cazurilor.

Scara clopotniței e în zidul din spre Apus, și ușa e curios așezată în unghiul din spre Nord-Vest; zidul acesta este de o grosime neobișnuită, tocmai din causa scării. Această dispoziție, cu scara în zidul de la intrare și trecând de-asupra ușii, pare a fi fost mult usitată în ultima jumătate a veacului al XVIII-lea, pe când, în prima jumătate, scara era mai adese ori în interiorul zidului din spre Nord.

Clopotnița de la origine a căzut și a fost înlocuită cu alta de scânduri; postamentul ei însă se vede în întregime peste acoperiș. El este decorat cu câte două medalioane circulare pe fiecare față și cu o cornișă bogat profilată, pe care se văd încă urmele zugrăvelilor de la origine.

Pridvorul este frumos proporționat, cu bolți înalte, compuse dintr'o calotă centrală proptită între arcuri largi, răzimate pe console.

Stâlpii cilindrici sânt de zidărie, iar arcadele în formă de acoladă.

Arhitectura exterioară e bogat decorată; partea de jos, cu arcaturi în acoladă pe colonete angajate, cu capitele profilate și cu base ridicate pe piedestale înalte. E aici o înrâurire a arhitecturii clasice din Occident; am mai găsit dispoziții cam asămănătoare la Brezoaiele și la Balamuci; în partea superioară a fațadelor, de-asupra brâului în formă de tor, găsim o decorație foarte diferită, compusă din arcade în semicerc și unele de formă eliptică; ele sânt formate dintr'un ciubuc în formă de tor, încadrat cu un alt ciubuc de același fel, formând însă panouri dreptunghiulare ce urcă până supt cornișa profilată a bisericii. În spațiul dintre ambele ciubuce se mai văd urme de zugrăveli, care se întind și la cornișă.

Această deosebire radicală între decorația ambelor registre din fațadă ar da de bănuit că biserica nu a fost construită dintr'o dată și că a trecut un timp oarecare între anul când s'a zidit partea de jos până la brâu și anul când s'a continuat zidirea mai departe.

Asemenea deosebiri în decorația ambelor registre ale fațadelor sânt destul de rare; mai găsim un cas la biserica din Meculești (Argeș), altul la Polovraci și altul la Vlădești-Muscel.

Ferestrele sânt înalte și de formă dreptunghiulară; ele au chenare de piatră simple, fără profile, nici sculptură. Ferestrele de la registrul superior sânt din piatră ajurată.

Ușa bisericii e cu chenar simplu, nesculptat, iar piatra de la partea superioară are o formă originală, amintind mai mult profilul unei cosoroabe de lemn. Pisania e săpată într'o piatră mai mică, așezată de-a dreptul peste ușă. Interiorul bisericii e frumos zugrăvit. Exteriorul pare a fi fost de asemenea zugrăvit în cea mai mare parte; astăzi urmele de zugrăveli se văd numai în pările de sus, unde au fost ferite de streșină.

BISERICA SF. ȘTEFAN DIN BUCUREȘTI [1] a

[1] *Ibid.*, p. 10.
[2] Fig. 812-9.
[3] Fig. 820-9.

[1] Fig. 830-5.

inp.org.ro

fost zidită la 1768. E un monument de proporții modeste și scunde; dimensiunile sânt de douăzeci de metri lungime pe șapte metri lărgime în exterior.

Planul nu mai presintă înfățișarea robustă a bisericilor din prima jumătate a veacului; zidurile sânt numai de șaizeci de centimetri grosime, adecă de două cărămizi, iar înălțimea fațadelor până la cornișă e de abia de șase metri și jumătate.

Totuși înfățișarea bisericii este destul de armonioasă, datorită mai ales zugrăvelilor ce împodobesc exteriorul și care au fost restaurate, după urmele regăsite, ce au putut fi complectate și reconstituite cu destulă precisiune; dispozițiunile planului și ale construcțiunii nu se deosebesc de cele de la bisericile descrise mai sus; naosul nu are turlă, dar nu se poate precisa dacă această turlă nu a existat la origine.

Clopotnița de peste pronaos are proporții înalte; ea este croită pe plan octogonal, cu colonete pe muchile verticale și stă pe un postament scund, decorat cu câte două medalioane pe fețele laterale.

Arhitectura exterioară se compune la registrul inferior din arcaturi înalte, în formă de acoladă, iar la registrul superior din medalioane circulare.

Soclul e profilat în formă de „talon".

Brâul, în formă obișnuită de tor, e decorat cu zugrăveli; de asemenea și cornișa. Arcadele pridvorului sânt în semicerc, capitelele profilate și coloanele în opt colțuri, o formă foarte rară în veacul al XVIII-lea; totul este bogat împodobit cu zugrăveli represintând „rinceau"-uri de flori și de foi, liniaturi și împletituri de forme și nuanțe variate. O strașină largă încoronează fațadele, acusând caracterul oriental al monumentului.

Chenarele ferestrelor sânt noi. Scara clopotniței se află pe laturea de Nord a pronaosului, într'un turnuleț poligonal, cu ușa spre exterior, ca la multe biserici din această epocă, în loc de a răspunde în pronaos ca la bisericile mai vechi.

BISERICA COLȚEA DIN BUCUREȘTI[1] a fost zidită de Spătarul Mihail Cantacuzino, fratele lui Vodă Șerban pe la 1700 (1691-1716). Anul clădirii nu se cunoaște, întru cât pisania a fost smulsă de la locul ei din ordinul Turcilor, atunci când ctitorul bisericii a fost dus și ucis la Adrianopol.

E o biserică mare, de douăzeci și șapte metri lungime pe nouă metri lărgime. Dacă planul ei se asamănă în principiu cu cele descrise mai sus, trebuie să observăm că sânt totuși însemnate deosebiri față cu acestea și că biserica Colțea e cu vre-o patruzeci-cinzeci de ani mai veche decât majoritatea bisericilor din grupa bisericilor studiate mai sus. Ținându-se samă de acestea, se poate afirma că zidirea bisericii Colțea a fost un eveniment în istoria arhitecturii Țării-Românești, căci ea inovează o serie de forme și de dispoșițiuni noi în arta de a zidi, cari trebuie să fi impresionat mult lumea de atunci.

Într'adevăr, în ce privește formele, arcaturile din fațade, în acolade cu vârf la partea inferioară și în festoane cu cinci loburi la partea superioară, erau, credem, necunoscute înainte de zidirea Colții, ca și forma arcadelor de la pridvor. Formele ușii de la intrare—cu arcul în trilob atât de original și compoșiția inspirată din arhitectura clasică —, a coronamentului ușii cu un antablament complect, cu arhitrav, cu fris larg, cu cornișă ornamentată, cu figuri omenești și cu animale fantastice, în sfârșit, cele două coloane bogat împodobite care încadrează ușa, erau elemente noi și nevăzute până atunci la noi. Forme asămănătoare nu găsim decât la celelalte ctitorii ale lui Mihail Cantacuzino: Sinaia, Fundenii Doamnei și Mănăstirea din Râmnicul-Sărat. Pare sigur că ctitorul a adus meșteri din Italia și alții din Orient, unii cari cunoșteau stilul Renașterii ce se întinsese în veacurile al XVI-lea și XVII-lea în toată Europa iar alții cari cunoșteau stilurile orientale (la Fundenii Doamnei).

În ce privește dispoșițiunile constructive, ele sânt de asemenea neobișnuite; în naos două arcuri dublouri mari formează ca niște nervuri transversale, una spre altar, alta spre pronaos; cea d'întâiu coboară până la pardoseală, iar cea de a doua se razimă pe console de piatră, ornamentate cu sculptură. O asemenea dispoșițiune cu nervuri nu găsim decât în veacul al XVI-lea, la unele biserici cu structură sârbească, precum e la Stănești (1537) sau la Brădetu, care e și mai veche (1400?); asemenea nervuri mai găsim în școala moldovenească, în cea sârbească din Rascia și la unele grupuri de biserici din Armenia.

Această dispoșiție de la Colțea e, de altfel, un cas unic în veacul al XVIII-lea. O altă particularitate e forma unor console cum sânt acelea de la naos, cu două retrageri, din care una la naștera arcurilor mari și alta mult mai jos; ambele console sânt de piatră, decorate cu sculptură; consolele din pronaos, care formează ca niște capitele de piatră late, pe care se razimă arcurile, sânt de asemenea destul de originale. Se mai observă supt pandantivii de la arcurile naosului și cartușe clasice, inspirate din Renașterea italiană.

[1] Fig. 836, 854.

inp.org.ro

Coloanele de piatră dintre naos și pronaos, ridicate pe un piedestal înalt, sânt însă neusitate la începutul veacului al XVIII-lea; le găsim mai târziu la Stavropoleos și la Văcărești, unde meșterii s'au inspirat probabil de la Colțea.

Capitelele de la coloanele pridvorului presintă oarecare asămănare cu acelea de la pridvorul de la Cozia, care sânt de la 1706, când Vornicul Șerban Cantacuzino, fiul lui Drăghici, a restaurat mănăstirea și a adăugit pridvorul bisericii.

Planul în general este perfect compus, bine luminat cu ferestre în număr mai mare ca la alte biserici și dispuse în mod simetric, atât la registrul de jos, cât și la bolți.

La *naos*, pereții interiori sânt drepți, fără arcade laterale și fără pilaștri proeminenți, cum am văzut la mai toate bisericile din această grupă.

În pronaos găsim pilaștri de colț, ca în veacul al XVII-lea, însă cu capitele largi de piatră, cum am arătat mai sus. Părețele din spre Apus, în care se găsește scara clopotniței, este neobișnuit de gros, ca la Râfov. Turla se pare că nu a fost pe naos nici la origine, iar clopotnița de pe pronaos a căzut, probabil după vre-un cutremur.

Pridvorul pare a fi suferit unele modificări, cum sânt fleuronii de piatră de pe balustradă între coloane, cari, după arhitectul G. Mândrea [1], ar fi fost așezați acolo mult mai târziu și adunați de la o împrejmuire ce se afla de jur împrejurul bisericii, în genul celei de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș.

Care a fost dispoziția pridvorului de la origine se va ști mai precis atunci când se vor face cercetările și sondagiile necesare. O fotografie publicată de Ionnescu-Gion, în *Istoria Bucureștilor*, ni arată pridvorul bisericii fără fleuronii de piatră (p. 662).

Coloanele pridvorului au frumoase proporții robuste și capitelelor largi sânt frumos sculptate. Arcadele au cinci loburi.

Soclul este foarte larg profilat; *brâul* orizontal e de piatră și presintă forma unei funii împletite; e inspirat după brâurile moldovenești de la biserica Stelea și de la Mitropolia din București.

Cornișele au dispărut în întregime, și zidăria pare a fi fost ridicată mai sus atunci când ea a fost reparată.

Ferestrele au frumoase chenare de piatră, cu arcul în trilob; ele sânt decorate cu „rinceau"-uri de flori și au la pragul de jos un cap de înger cu aripile întinse (a se confrunta cu cele de la Râmnicul-Sărat, de la Fundenii Doamnei și de la Bordești, Râmnicul-Sărat).

Ferestrele de la registrul superior sânt mai mici și decorate în același gen.

Ușa bisericii, precum am arătat mai sus, e de o deosebită originalitate; elementele clasice, cu toate că sânt diformate printr'o interpretare stângăcie, dau un ansamblu destul de armonios și foarte decorativ.

Interiorul bisericii presintă de asemenea părți interesante și originale; în naos, în locul de întâlnire al arcurilor mari, se află câte un mic cartuș cu o figură sculptată; ele sânt de inspirație occidentală.

Tâmpla e foarte bogat lucrată în stil brâncovenesc; părțile de jos sânt renovate. Un amvon, foarte bogat sculptat în piatră, se găsește în partea de Nord a naosului, cu o balustradă ajurată.

Sculptura în lemn a ușii de la intrare e în stil brâncovenesc. Ea este foarte bogat decorată și executată cu o deosebită măiestrie.

[1] G. Mandrea, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 149-50.

inp.org.ro

DESCRIEREA MONUMENTELOR. BISERICI, MĂNĂSTIRI ŞI SCHITURI.

ALTE TIPURI DE BISERICI: CLOPOTNIŢILE MĂNĂSTIREŞTI, BISERICILE DE LEMN

In veacul al XVIII-lea, tipurile de biserici care nu pot fi clasificate în grupele ce am stabilit mai sus sânt puţine. Stilul nou are multă unitate în caracterele sale, şi bisericile care rămân în afară de grupele precedente, precum şi acelea la care se constată tendinţe divergente, sânt foarte rare.

BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI DIN OCNELE MARI[1] pare a face parte din grupa precedentă a 27-a, căci are şi turlă pe naos şi a avut şi clopotniţă pe pronaos, cum dovedeşte scara ce se găseşte în grosimea zidului din spre Nord.

Ea se deosebeşte însă de bisericile din grupa a douăzeci şi şaptea prin forma scurtă a planului, care e mai mult în lărgime, şi prin zidurile sale groase; apoi pronaosul nu e ieşit în lături, ca la toate bisericile din sus zisa grupă.

Arhitectura, foarte simplă, cu un singur rând de firide inguste de formă arhaică, fără brâu, pare a fi din prima jumătate a veacului al XVII-lea; ea se asamană cu cea de la Săcuieni, de la Sf Nicolae din Târgovişte, care sânt din prima epocă a Domniei lui Matei Basarab; biserica pare a fi fost fără pridvor la origine.

Nu avem nicio indicaţie asupra anului zidirii; pisania are data 1746, când biserica, de sigur ruinată, a fost restaurată de Constantin „Fiotul", ispravnic. Tot atunci, probabil că s'a adăugit pridvorul închis, cu o clopotniţă greoaie şi disproporţionată peste el; turla naosului pare dintr'o epocă şi mai apropiată, când nu se mai cunoşteau regulele arhitecturii noastre vech

E probabil că tot la 1746 s'au refăcut în parte şi bolţile, care sânt lipsite de unitate; cea de la naos, pe nişte console formând capitele peste picioarele de zidărie de la colţuri, aminteşte pe cele din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea; cea din pronaos, cu calotă pe console inegale, este după normele noului stil, şi cea de la pridvor cu trei bolţi „avella" între arcuri paralele, e o formă cu totul neobişnuită în arhitectura noastră.

Între naos şi pronaos, două deschideri în arc stabilesc comunicaţia; un al treilea arc a fost închis cu zidărie. Tâmpla e de zid şi urcă până în boltă.

Două contraforturi exterioare se văd spre altar; ele ar putea fi de la origine şi par motivate de terenul în pantă pe care este zidită biserica. În resumat, această biserică a suferit multe transformări la diferite epoci, şi formele ei de la origine nu se pot deocamdată stabili mai precis: din aceste motive ea e greu de clasificat în grupele stabilite.

BISERICA SF. IOAN GURĂ DE AUR DIN OCNELE MARI[1], zisă Titireciu, pare a fi fost zidită de către Spătarul Mihail Cantacuzino, ctitorul de la Colţea, de la Sinaia, de la Râmnicul-Sărat şi de la Fundenii Doamnei.

Pisania ni spune că biserica a fost terminată la 1729 de către egumenul Climent al Râmnicului pe vremea ocupaţiei austriece.

E un moment de dimensiuni mari: douăzeci şi şase metri lungime pe opt metri şi jumătate lărgime în exterior. Dacă examinăm planul cu atenţie, vedem că el se compune din mai multe părţi, care nu par construite în acelaşi timp, ci pronaosul cu clopotniţa par adăugite în urmă. Într'adevăr, jumătatea din spre Răsărit a bisericii, adecă naosul cu pronaosul mic, care nu e despărţit de naos, formează la un loc un tot care la origine era poate complectat cu un pridvor pe stâlpi.

Urmele acestuia, dacă a fost, au dispărut când s'a adăugit pronaosul mare cu clopotniţa şi scara

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 135; E. Vârtosu, *ibid.*, 1932, p. 137. Vezi mai departe, fig. 862-3.

[1] N. Iorga, *Inscripţii*, I. V. Drăghiceanu şi Vârtosu, *ll. cc.* Vezi mai departe, fig. 869-82.

inp.org.ro

din zidul de spre Nord, mai târziu încă s'a adăugit şi pridvorul pe stâlpi de astăzi.

Ar fi prin urmare trei părţi construite la diferite epoci însă apropiate unele de altele, căci ele sânt cuprinse între 1700 aproximativ şi 1729.

Biserica de la început are planul perfect compus şi proporţionat; între naos şi pronaos se poate vedea zidul cândva cioplit şi rotunjit sus în formă de arc, iar cei doi stâlpi prinşi în zid de-o parte şi de alta ni arată că alţi doi stâlpi cu arcade formau aici tradiţionalul motiv despărţitor dintre cele două compartimente ale bisericii.

Pronaosul mare cu ziduri puternice nu pare conceput, nici croit în acelaşi timp, ci pare un adaus, cu toate că în exterior decorul este acelaşi ca la naos. Altfel nu se pot explica cele două ieşituri laterale: una mai mică la pronaosul mic şi alta mai mare la pronaosul adăugit: pare probabil că necesitatea de a se mări biserica mică în timpul când se construia a determinat această soluţiune. Pridvorul larg pe stâlpi octogonali e adăugit şi mai târziu, căci decorul exterior lipseşte aici de-asupra brâului, şi se vede cum arcaturile se opresc în dreptul zidului intermediar, pe care îl urmează, de sigur, pe laturea lui, astăzi ascunsă, din spre Apus, întocmai ca la Sărăcineşti.

Arcadele pridvorului sânt largi şi scunde; ele sânt în formă de semicerc; bolţile lui înalte sânt interesate prin modul cum arcurile care susţin cupola se razimă unele pe altele fără console.

Arhitectura exterioară este simplă, şi proporţiile generale cam greoaie. Arcaturile formează un singur rând de-asupra brâului, iar partea inferioară e simplă, fără decoraţie.

Brâul se compune din două toruri suprapuse.

Cornişa e în zimţi de cărămidă.

Turlele sânt scunde şi largi; ambele pe plan octogonal şi aşezate pe postamente masive decorate cu arcuri; cele de la pronaos sânt semicercuri întretăiate ca la Sărăcineşti.

Turla clopotniţii mai largă şi mai scundă decât cealaltă are patru deschideri arcuite largi, pe când turla pantocratorului e luminată cu opt ferestre înguste; deschiderile sânt încadrate cu două rând uri de zimţi de cărămidă.

Ferestrele au chenare de piatră simple fără sculptură, cu un arc în formă de acoladă scundă.

Uşa are chenar de piatră, cu un arc în formă de acoladă înaltă cu vârf. Uşa de lemn este frumos sculptată în stil brâncovenesc.

Acoperişul de şindrilă cu pantă răpede îndulcită spre strasina largă aminteşte pe cele moldoveneşti.

Interiorul bisericii este foarte frumos zugrăvit, iar tâmpla e bogat sculptată şi poleită. Bolţile bisericii sânt dintre cele mai frumoase, atât ca proporţii; cât şi în compoziţie şi decoraţie pictată.

La naos spre Apus se găseşte o calotă mică între arcuri, care presintă o înfăţişare din cele mai frumoase şi dă întregului naos o deosebită amploare.

E uşor de văzut că această boltă era la origine a pronaosului, care s'a unit în urmă cu naosul, când s'au suprimat coloanele intermediare.

Bolta pronaosului mare este înaltă şi monumentală; compusă dintr'o calotă de peste cinci metri diametru, răzimată pe patru arcuri puternice, care se sprijină pe picioare de colţ.

Biserica este frumos situată pe un deal, de unde vederea se întinde de-asupra oraşului. Un zid de piatră încunjoară biserica; urme de chilii se mai văd; în apropiere se află o casă veche destul de interesantă, care a fost probabil pe vremuri a bisericii; ea este astăzi proprietatea unui particular.

BISERICA MANĂSTIRII MAMU (Vâlcea)[1] a fost zidită la 1696 de către Constantin-Vodă Brâncoveanu. E un monument de dimensiuni importante: douăzeci metri lungime pe şapte metri lărgime în exterior.

Proporţiile generale sânt greoaie; planul este corect, cu ziduri groase, şi se deosebeşte prin forma şi locul ce-l ocupă clopotniţa. Într'adevăr această clopotniţă e dreptunghiulară în plan, ca la Strehaia, însă ea are o formă masivă şi scundă, cu câte o deschidere în arc de cerc pe fiecare latură. Ea se găseşte aşezată peste pridvorul bisericii; o dispoziţie similară am găsit la biserica mănăstirii Jitianu din Dolj; acolo însă clopotniţa e pătrată, mult mai înaltă decât la Mamu şi nu pare din aceiaşi epocă.

Naosul are proporţii înalte şi frumoase; turla căzută mai de mult a fost refăcută înainte de războiu. Bolţile sânt clasice, simple, fără de console.

Pronaosul este pătrat în plan şi boltit cu o cupolă înaltă, răzimată în arcuri pe console aşezate la colţuri.

Pridvorul dreptunghiular în plan are o boltă pe „arête", răzimată la colţuri pe console mici. Arcadele în semicerc ale pridvorului au fost cândva zidite şi amenajate cu ferestre. Stâlpii arcadelor sânt scurţi şi grei; spre faţada principală arcadele au fost modificate în formă de trilob,

[1] Fig. 883-895.

inp.org.ro

Scara clopotniței este într'un turnuleț alipit de colțul Nord-Vest al pronaosului, cu care nu comunică, căci ușa de la scară e spre exterior. Turnulețul scării este scurt și nu se ridică mai sus decât spre cornișa principală a bisericii.

Clopotnița e de o înfățișare foarte greoaie. Ciubucele în formă de tor care încadrează arcadele de la camera clopotelor se prelungesc pe părțile pline și formează spre muchile verticale ale clopotniței niște arcaturi oarbe mari, rupte la colțuri. Aceiași dispoziție se găsește și la arcaturile de la colțuri, la registrul superior din fațade.

Arhitectura exterioară este cea clasică, cu registrele suprapuse de panouri și arcaturi despărțite de brâul orizontal.

Profilele ciubucelor din fațade, în loc de a fi rotunjite spre a forma toruri, presintă o muche care le desparte în două suprafețe, una în lumină și cealaltă în umbră. Această formă de ciubuc am mai găsit-o la bolnița mănăstirii Hurez, care a fost de altfel zidită în același an 1696.

Soclul e frumos profilat ca la Hurezi.

Cornișa e în zimți de cărămidă.

Ferestrele sânt destul de largi și de înalte și se asamănă cu cele de la Hurezi cu profile întretăiate la colțuri, inspirate de la biserica Stelea, însă fără cornișă, nici prag profilat. Alte ferestre mai mici arcuite se găsesc de-asupra brâului.

Interiorul bisericii este frumos zugrăvit și a fost restaurat prin grija Comisiei Monumentelor Istorice.

Mănăstirea Mamu a fost o așezare importantă; clădirile ce se mai văd și urmele celor ruinate ni-o dovedesc. Ea a stat mult timp părăsită; ce a mai rămas din clădirile vechi a fost mult transformat. Doar gangul de la intrare și cu clădirea din spre Răsărit păstrează aproximativ ceva din spre dispoziția anterioară.

BISERICA SFÂNTA TREIME DIN CERNEȚI (Mehedinți)[1] a fost zidită la 1676 de către Grigore Ghica-Vodă. E poate cel mai vechiu dintre monumentele descrise în acest volum, și locul ei ar fi fost de sigur în volumul care conține bisericile din veacul al XVII-lea, căci ea face parte din epoca intermediară dintre bisericile lui Matei Basarab și începutul noului stil. Meșterul care a ridicat această biserică trebuie să fi fost un străin care a căutat să se inspire de monumentele din țară, dar mâna străină se vede în toate afară de forma planului, care e românesc, destul de clasic și amintește că dispoziții generale pe acel de la Jitianu (Dolj)[1].

Proporțiile generale din fațade sânt însă mai scunde și clopotnița relativ mai masivă; aceasta din urmă poate fi un adaus ulterior.

Naosul dispus în lungime presintă cele patru picioare de zidărie proeminente supt turlă, precum și arcurile laterale din interior. Turla e foarte scundă, cu opt ferestre scurte; postamentul obișnuit îi lipsește, așa că turla în forma ei octogonală iese direct din acoperiș; e o dispoziție bizantină veche; fețele ei sânt așa fel dispuse, încât axele principale corespund cu muchile poligonului, iar nu cu fețele și cu ferestrele.

Pronaosul e mic, dreptunghiular, așezat în lărgime, însă fără ieșituri spre exterior; cupola stă pe două arcuri laterale fără console; între naos și pronaos doi stâlpi având o secțiune dreptunghiulară cu muchile teșite susțin trei arcade în semicerc. Scara clopotniței e în colțul Sud-Vest al zidului, care în acest loc a fost îngroșat spre exterior cu un contrafort aparent.

Pridvorul, care e închis și e de fapt un al doilea pronaos, peste care stă clopotnița, e pe plan pătrat; bolta e foarte originală și neobișnuită în arhitectura noastră; e o calotă care se sprijină pe opt arcuri, din care cele patru de pe colțuri formează niște trompe de o formă specială; forma acestor arcuri este cu vârf; un fel de ogivă arabă, care se regăsește și la glafurile ferestrelor spre interior și spre exterior la turla pantocratorului și la clopotniță. Trebuie să observăm că se mai găsesc arcuri de aceiași formă la Sfântul Dumitru din Craiova (1652), la arcurile mari de la pridvor și la fereastra de la frontonul lateral; la naos de asemenea se mai găsesc la arcaturile din fațada Sfinților Împărați de la Târgoviște[2] (circa 1650).

Alte elemente orientale s'au întrebuințat în această epocă de transiție, când stilul nou era pe cale de a se forma.

Arhitectura exterioară se compune dintr'un rând de arcaturi simple în semicerc și cu fundul retras, care stau pe brâul orizontal; supt acest brâu zidul e simplu fără arcaturi: această parte de supt brâu pare mai scundă decât partea de de-asupra lui, contrar tradițiunii, dar aceasta poate proveni din faptul că biserica pare mult îngropată în pământ, nivelul acestuia ridicându-se cu timpul.

In interiorul bisericii se găsesc zugrăveli vechi

[1] Fig. 895 900.

[1] N. Ghika-Budești, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1932, fig. 136-137.

[2] N. Ghika-Budești, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1933, fig. 373.

inp.org.ro

care par a fi fost reîmprospătate cândva. Portretele ctitoricești se găsesc pe zidul din spre Apus: la dreapta ușii se văd primii ctitori, Ghica-Voevod (1660-4) cu Doamna și Grigore Ghica Voevod (1672-4) cu Doamna. La stânga ușii e portretul lui Grigore al IV-lea Dimitrie Ghica Voevod (1822-8), care se pare că a restaurat biserica strămoșilor săi (fig. 908-10).

Dintre primii ctitori, Grigore este și întemeietorul bisericii din Dragoslavele (Muscel) [1], în care se pare că nu se mai găsesc decât prea puține rămășițe de la origine și a cării pisanie de la 1660, încoronată cu o stemă a țerii, având forma unei peceți, o reproducem aici.

Schitul Fedeleșoiu din Argeș, descrisă mai sus [2], este tot ctitoria lui, începută la 1673 și terminată pe la 1700, de către Mitropolitul Varlaam.

Tot aici putem cita biserica de la Pantelimon [3], de lângă București, zidită la 1735, de Grigore Matei Ghica Voevod care este și ctitorul mănăstirii Frumoasa de lângă Iași.

Și la Pantelimon pare a fi rămas prea puțin din zidirea de la origine. Doar frumoasa ușă cu chenar bogat sculptat și câteva coloane cu frumoase capitele, ce se văd la actualul pridvor al bisericii, care este de sigur transformat. În interiorul bisericii de la Pantelimon se mai găsește frumosul sarcofag al ctitorului, format dintr'o lespede ridicată pe un postament înalt, decorat cu sculpturi „à jour", în genul mormântului Bălașei Cantacuzino de la Mitropolia din Târgoviște [4].

Tot lui Grigore Matei Ghica se datorește restaurarea bisericii de la Mărcuța (Ilfov), pe care a împodobit-o cu un pridvor și cu frumoasele chenare de piatră sculptată de la ușă și de la ferestre (1733), care se pot număra printre cele mai frumos lucrate într'o vreme care a produs cele mai frumoase sculpturi în piatră.

O altă importantă ctitorie a Ghiculeștilor este biserica Sfântul Spiridon-Nou din București, zidită la 1767 de către Scarlat Ghica Voevod; după marele dicționar geografic al României, ea a fost refăcută din temelie la 1858, reparată încă odată la sfârșitul veacului trecut, când i s'au schimbat turlele din față, așa că și-a pierdut cu totul stilul vechiu.

BISERICA MĂNĂSTIRII SINAIA [5] a fost zidită la 1699 de către Spătarul Mihail Cantacuzino care este și ctitorul bisericii Colțea, al mănăstirii din Râmnicul-Sărat și al Bisericii Fundenii Doamnei de lângă București. Cu aceasta din urmă găsim în special multe asămănări la Sinaia. Principala originalitate a acestui monument este forma dreptunghiulară în exterior a celor trei absidе, având forma crucii latine, precum și forma extrem de turtită a absidelor laterale în interior, asămănătoare cu cele de la Turbați (1693), o altă ctitorie cantacuzinească.

Biserica din Sinaia are cincisprezece metri lungime pe șase metri lărgime în exterior, la pridvor. Ea este una dintre cele d'intâiu în care apar unele dispoziții, forme și elemente noi, care în urmă devin curente în monumentele noului stil din veacul al XVIII-lea. Pare netăgăduit că boierii Cantacuzini, prin întinsa lor cultură și prin marile lor avuții, au contribuit în mare parte la formarea și cristalisarea arhitecturii noi din veacul al XVIII-lea, prin meșterii străini iscusiți aduși de ei, unii din Italia sau din Dalmația, poate din Veneția sau din Padova, unde își făcuseră studiile Constantin Stolnicul și Mihail Spătarul [1]. Elementele și formele noi ce găsim aici sânt inspirate din arta clasică italiană, care, cu stilul zis „barocco", se întinsese pe atunci în toată Europa. Aceste forme noi sânt următoarele.

1. Forma exterioară de cruce latină a planului bisericii, care nu se găsește la nicio altă biserică de la noi, rămânând un cas unic.

2. Forma profilelor trase la șablon, mai ales la cornișele exterioare, atât la corpul bisericii, cât și la turle și la basele lor, precum și la nașterea arcurilor și a bolților în interiorul bisericii; aceste profile înlocuiesc tradiționala cornișă cu zimți de cărămidă, de origine bizantină. Profilele de la Sinaia par foarte disproporționate față cu dimensiunile reduse ale monumentului și ar fi posibil ca, mai ales la cornișa corpului bisericii, partea superioară să fie un adaus ulterior.

3. Chenarele profilate, dreptunghiulare, din fațade cu florile zugrăvite al fresco de-a lungul lor și lipsa tradiționalului brâu orizontal, care de altfel reapare în celelalte ctitorii ale Cantacuzinilor, Sinaia fiind singura excepție.

4. Decorația sculpturală în piatră, care e în special caracteristică la ctitoriile Spătarului Mihai. Ea se observă mai ales la coloanele de piatră: la Sinaia, ca și la Râmnicul-Sărat și la Fundenii Doamnei. Pridvorul are arcade largi, în formă de semicerc; capitelele pe care ele se sprijină au volute pe colțuri, iar ghirlande de flori sânt în-

[1] Fig. 914-16.
[2] Fig. 347-58.
[3] Fig. 911-13.
[4] Fig. 958-60.
[5] Fig. 917-27.

[1] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor; Despre Cantacuzini.*

inp.org.ro

fășurate în spirală pe fusul coloanelor; aceste capitele amintesc de aproape unele forme din Veneția și din Padova. Tot astfel coloanele din interiorul bisericii, ridicate pe piedestale înalte, inspirate din Italia, cu capitele bogat sculptate cu foi de acant, cu volute într'un gen neo-corintic, ale căror variațiuni sânt infinite în Italia medievală, la Veneția (Palazzo Foscari, Contarini, Fasan, Cà Doro, Sagredo, etc.), la Vicenza (Palazzo Mascarello), la Padova (palazzo di Eccelino il Barbo [1], și nenumărate case vechi la Milano (Ospedale Maggiore), etc.

Trebuie observat că, dacă și coloanele și arcadele sânt în genere foarte frumos proporționate și sculptate, ușile de intrare la bisericile Spătarului lasă de dorit pentru compoșiție, probabil tocmai din causa multiplelor izvoare din care sânt inspirate, dar ele sânt totuși pitorești, decorative și originale în ansamblul lor.

Planul bisericii din Sinaia, atât de original ca formă exterioară, este tot atât de original și ca dispoșiție interioară.

Naosul are forma unui cerc aproape perfect, peste care se ridică patru arcuri de cerc răzimate pe console larg profilate, care primesc pe ele cele patru arcuri pe care se razimă turla pantocratorului.

Altarul și bolta lui se racordează în mod stângaciu cu arcul mare din spre Răsărit al naosului, ele nefiind concentrice; *pronaosul* e mic, dreptunghiular, cu bolta cilindrică, cu scara clopotniții ascunsă în zid.

Pridvorul este larg, răzimat pe arcade în semicerc, care stau pe coloane de piatră de proporții relativ scunde, frumos decorate; capitelele au volute pe colțuri și amintesc întru câtva unele capitele romano-gotice din Nordul Italiei; fusul coloanei e decorat cu fășii în formă de spirală.

Forma bolții pridvorului este originală. Ea este ovoidală și se razimă la colțuri pe trompe mici de formă neobișnuită. Trei din laturile clopotniții stau direct pe această boltă, iar a patra pe zidul pronaosului, care are o grosime de peste un metru, fiindcă în interiorul lui se găsește și scara care urcă la clopotniță. Dispoșiția clopotniții este puțin rațională, și, dacă nu am avea un cas aproape identic la Fundenii Doamnei, am putea crede că, deci, clopotnița este un adaus ulterior care nu face parte integrantă din monument. Ea e pătrată în plan, are proporții scunde și presintă câte o deschidere largă pe fiecare față. Turla pantocratorului e mai înaltă și octogonală în plan.

[1] Fig. 560-9.

Decorul exterior se depărtează și el de formele tradiționale.

Fețele absidelor sânt încadrate și decorate cu chenare largi, dreptunghiulare, profilate la margene; în ele se văd flori zugrăvite; formele și colcritul lor sânt șterse, căci au fost acoperite cu văruieli.

Soclul e un profil cam complicat și greoiu; de asemenea și cornișa care pare făcută din două părți din epoci deosebite, într'u cât e disproporționat de mare. Cercetări amănunțite ar putea lămuri această chestie, căci nu este imposibil ca acoperișul să fi fost supraînălțat la o epocă încă nedeterminată, cum sânt atâtea alte casuri.

Ferestrele au chenare de piatră, decorate ca acelea de la Râmnicul-Sărat, de la Colțea și de la Bordești, cu arc trilob și o cornișă profilată, așezată de-a dreptul pe partea superioară a chenarului.

Ușa de piatră este bogat sculptată, însă foarte stângaciu compusă; ea e în genul celor de la Colțea și Râmnicul-Sărat, cu elemente clasice, coloane angajate, peste care stă un antablament.

Interiorul bisericii, foarte întunecos, păstrează zugrăvelile vechi.

Coloanele interioare au frumoase capitele în foi de acant, cu animale fantastice sculptate în piatră; fusul coloanelor se asamănă cu cele de la pridvor; ele sânt canelate în spirală, cu fășii compuse din „rinceau"-uri de flori și de foi. Basele și piedestalele pe care stau coloanele sânt roase și diformate de vremuri.

Forma acestor arcade se asamănă cu cele de la Râmnicul-Sărat și de la Colțea; ele amintesc unele motive din loggiile palatelor venețiene de la Vicenza sau Padova.

Mănăstirea Sinaia și-a păstrat o parte din chiliile vechi de proporții scunde și bolți joase, cu penetrații care par a fi fost aduse la noi în țară de către meșterii Cantacuzinilor; le regăsim la Cotroceni, la Hurezi și în urmă la mai toate clădirile ce ni-au mai rămas din veacul al XVIII-lea.

În colțul din spre Nord-Vest al mănăstirii se mai vede un paraclis care și-a păstrat farmecul din vechime; el are o boltă cu penetrații de jur împrejurul său.

BISERICA DE LA FUNDENII DOAMNEI (Ilfov [1]) a fost zidită la 1699 de către Spătarul Mihail Cantacuzino. Ca și biserica de la Sinaia, executată probabil de același meșter, ea se deosebește prin originalitatea planului, prin unele dispoșiții constructive speciale, prin bogata sculptură

[1] G. Mandrea, *Biserica din Fundenii Doamnei*, București 1904. Vezi mai departe, fig. 928-41.

248

inp.org.ro

în piatră a coloanelor, a portalului de la uşă şi a chenarelor de la ferestre, precum şi prin bogatul decor în stuc din faţade.

E o biserică mică şi scundă, de optsprezece metri lungime pe nouă metri lărgime la pronaos, acestea fiind dimensiunile exterioare.

Planul are forme originale, cu proporţii scurte şi late, cu ziduri groase.

Naosul e aşezat mai mult în lărgime, cu absida altarului scurtă, puţin adâncă; tustrele absidele au câte două ferestre, o dispoziţie pe care nu o întâlnim decât la bisericile mari (Cotroceni, Râmnicul-Sărat, Văcăreşti). Bolta este caracterisată prin patru console puternic profilate, pe care se razimă arcurile ce susţin turla.

Pronaosul mic dreptunghiular şi aşezat în lărgime, cu zidurile exterioare ieşite în lături, e boltit cu o calotă mică, proptită între arcuri, răzimate pe patru console profilate ca şi în naos. O scară ascunsă în zid şi aflată în colţul din spre Nord-Vest duce la clopotniţă. Ca şi la Sinaia, dispoziţia clopotniţii este neobişnuită, după cum vom vedea mai departe.

Pridvorul este larg, răzimat pe frumoase arcade în trilob şi pe coloane de piatră sculptată; capitelele cu volute se asamănă foarte mult cu cele de la Sinaia. Forma planului, cu colţurile rotunjite în spre Răsărit, se explică prin forma bolţii ovoidale ce acopere pridvorul, ca şi la Sinaia. De altfel formele generale ale bolţilor acestor două biserici ale Spătarului Mihail nu se asamănă cu cele tradiţionale. Într'adevăr, în naos, puternicele console pe care se razimă arcurile de supt turlă, precum şi modul neregulat cum ele se îmbină cu bolţile absidelor, ni dă de bănuit că părţile superioare ale bisericii au fost cândva refăcute, poate în urma unui cutremur care le-ar fi dărâmat.

Aceste arcuri şi bolţi nu sânt concentrice; în special la altar dispoziţia este defectuoasă, căci bolta acestuia e mai largă şi mai joasă decât arcul de supt turla pe care ar trebui să-l încadreze şi pe care îl taie în două puncte. Acelaşi defect l-am găsit şi la Sinaia. Aceleaşi console cu profile largi le găsim şi la bolta pronaosului.

Arhitectura exterioară este din cele mai originale în ce priveşte decoraţia; toate faţadele au fost probabil acoperite cu bogatele stucaturi ce se văd încă spre Sud şi Vest. În registrul inferior fiecare faţă a zidului se compune dintr'unul sau mai multe panouri dreptunghiulare de stil oriental; ornamentele acopăr toată suprafaţa zidurilor, iar în registrul superior se găsesc medalioane circulare, despărţite prin câte un chiparos în relief. Între cele două registre se găseşte un mic brâu solzit, încadrat între două torsade mici; asemenea torsade încadrează şi panourile de jos şi medalioanele de sus. Supt registrul inferior, de-asupra soclului se mai găseşte un alt rând de medalioane de o formă specială, supt un al doilea brâu; faţadele pridvorului sânt bogat decorate la arcade şi la timpane cu înfloriturĭ mărunte din stuc; la partea superioară, un şir de mici panouri formând medalioane de diferite forme sânt decorate cu flori şi ramuri în acelaş gen.

Cornişa bogat profilată este decorată la fel.

Decoraţia exterioară din stuc ce distinge acest monument pare a fi fost executată de un meşter persan ori arab, dacă judecăm după motivele pe care le presintă: vase cu flori, păsări afrontate, buchete, chiparoşi şi palme. Pe unul din panouri se vede faţada unui palat asiatic, aproape mongol ca înfăţişare, cu foişoare şi balcoane, cu coloane canelate în spiralĭ şi cu vase de flori atârnate între ele, încoronat cu domuri ascuţite şi cu cupole rotunde, care s'ar putea asămăna cu unele palate din Persia ori din India. E poate acelaşi meşter care a executat şi stucaturile care decorau în interior saloanele palatului de la Potlogi, din care ni s'au păstrat unele părţi.

Turlele bisericii se presintă şi ele în mod neobişnuit; cea de pe naos este fără postament; ea iese direct din acoperiş şi s'ar putea să fie refăcută într'o altă epocă, poate la 1800, când s'a reparat biserica.

Clopotniţa, mică, scundă, pătrată în plan, cu câte două deschideri în arcuri cu vârf pe fiecare faţă, se razimă în parte pe bolta pronaosului, ceia ce nu se poate explica decât prin distanţa prea mică dintre centrele naosului şi pronaosului, care ar fi dat două turle prea apropiate şi la distanţă nepotrivită cu cea cerută de proporţiile bisericii, dacă numai clopotniţa s'ar fi aşezat normal pe bolta pronaosului.

S'ar putea ca ambele turle, aşa cum le vedem astăzi, să fi fost refăcute cândva, căci ar fi greu a se atribui iscusitului arhitect care a conceput planul acestui monument nepotrivirile pe care le constatăm astăzi.

Ferestrele, cu frumoase chenare sculptate, cu arcul trilob, cu cornişă profilată la partea superioară, cu pragul decorat cu un cap de înger înaripat, se asamănă cu cele de la Colţea, Sinaia şi Râmnicu-Sărat.

Uşa are un chenar de piatră bogat sculptat, cu arc în acoladă, încoronat cu acvila Cantacuzinilor. Pisania săpată în piatră e încadrată ca la Colţea cu un antablament de inspiraţie clasică. Se văd

inp.org.ro

și aici figuri omenești, ingeri cu trâmbițe ca la ctitoriile celelalte ale Spătarului Mihail Cantacuzino.

Acest interesant și original monument constituie, impreună cu celelalte ctitorii ale Spătarului, o grupă aparte care introduce în arhitectura noastră elemente ce au o înrâurire incontestabilă asupra evoluției artei veacului al XVIII-lea. Cum am văzut mai sus, aceste elemente sânt și de ordin constructiv și de ordin decorativ. Din punctul de vedere constructiv, consolele bogat profilate supt arcurile care susțin turla sânt evident inspirate de arta clasică. La Râmnicul-Sărat, aceste console au formă de capitele de piatră sculptată. La Colțea găsim, la nașterea arcurilor, cartușe în relief, un element care se găsește adese ori în arhitectura clasică, la punctul de întâlnire al arcurilor mari, supt pandantivi.

Biserica din Fundeni pare a fi din punct de vedere cronologic primul cas în care vedem medalioane decorând registrul superior al fațadelor; mai târziu, le vedem adese ori în cursul veacului al XVIII-lea, la Stavropoleos, la Sf. Ștefan, la biserica Batiștea, Sf. Elefterie, etc.

BISERICA DIN BORDEȘTI (Râmnicul-Sărat)[1] a fost zidită de Mănăilă Vel Căpitan al lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, la 1699. E un monument de douăzeci și doi metri lungime pe opt metri lărgime, măsurați în exterior.

Situată pe un teren fugător, ea a fost întărită cu puternice masive de zidărie care nu au împiedecat totuși ruina bisericii ca și a mănăstirii din prejur, înconjurată cu ziduri înalte și astăzi complect năruite, ca și chiliile.

Planul are multă asămănare cu acel de la Fundenii Doamnei de lângă București; aceiași configurație generală, aceiași dispositie a pronaosului larg, cu scara în interiorul zidului din spre Apus; același pridvor cu arcade în trilob, astăzi ascunse în zidărie supt tencuiala adăugită atunci când s'au umplut aceste arcuri, spre a întări zidurile pridvorului, amenințate cu surparea; aceleași ferestre cu chenare de piatră înflorate, cu arcul în trilob[2] și cu cornișa denticulată ca la mănăstirea din Râmnicul-Sărat și la biserica Colțea, ctitorii ale Spătarului Mihail Cantacuzino.

O altă asămănare cu bisericile Spătarului sânt consolele interioare de piatră profilată și sculptată de supt pandantivii naosului; aceste profile formează ca un fel de capitel, care transformă piciorul de zidărie într'un pilastru de inspirație clasică occidentală, ca și la mănăstirea din Râmnicul-Sărat și la Colțea.

D. V. Drăghiceanu crede că fundatorul acestei mănăstiri de la Bordești era înrudit cu neamul Cantacuzinilor; s'ar părea de altfel firesc ca între Vel Spătarul Mihai Cantacuzino și Vel Căpitanul Mănăilă relațiile să fi fost așa, încât cel d'întâiu să fi pus la dispositia celui de al doilea meșterii săi obișnuiți, adecă pe meșterul pietrar Mira, al cărui nume se găsește săpat pe unul din frumoșii stâlpi interiori și care este de sigur același care a lucrat și la Colțea și la Râmnicul-Sărat, poate și la Sinaia și Fundeni.

Meșterii ceilalți sânt Pârvu Mutul, zugravul, care-și are portretul la Bordești și care lucra pentru Constantin-Vodă Brâncoveanu, precum și ucenicul său, Radu, care a lucrat la Filipeștii-de-Pădure, o altă ctitorie a Cantacuzinilor.

În interior se păstrează rămășițile unor frumoase picturi de la 1722, cu chipurile ctitorilor, Constantin-Vodă Brâncoveanu, cu Marica Doamna, și Mănăilă Vel Căpitan, cu familia sa.

Sculptura în piatră de la Bordești este din cele mai frumoase.

Stâlpii interiori cari despart naosul de pronaos sânt masivi, dintr'o singură bucată, cu capitelul larg și bogat decorat în foi de acant, cu fusul impodobit cu flori, formând ghirlande în spirală, ca la Râmnicul-Sărat și Sinaia.

Ușa de la intrare, cu arcul în acoladă și cu chenar larg, este bogat sculptată în „rinceau"-uri, tratate foarte liber și exuberant, cu o cornișă în foi de acant. Peste cornișă, un panou destinat inscripției este lăsat gol. (A se observa că și la la Colțea pisania lipsește.) Acel panou este încadrat între două console inspirate după formele clasice și încoronat cu o cornișă profilată, fără sculptură. Tâmplăria ușii este bogat lucrată în panouri cu fațete în relief, decorate cu câte o rosetă sculptată; toate rosetele sânt diferite una de alta ca desen.

Ambele turle sânt de mult căzute; aceia de pe naos avea basa octogonală și de jur împrejurul ei pare că era o mică galerie boltită, poate pentru a ușura presiunea zidăriei pe terenul slab și fugător.

Turla de pe pronaos, deci clopotnița, pare, după planul acoperișului, să fi fost și ea pe o bază octogonală.

Fragmente din tâmpla veche ni arată o fru-

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1915, p. 48; N. Ghika-Budești, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1913, pp. 83-84; A. Feferendaru releveul bisericii, în *„Relevări de monumente naționale"*, publicate de Școala Superioară de Arhitectură din București.

[2] V. Drăghiceanu, *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice*, II, pp. 63-68.

inp.org.ro

moasă sculptură în genul celor de la bisericile brâncovenești, cu stema Cantacuzinilor, acvila cu două capete încoronată.

Un prea frumos sfeșnic împărătesc este vădit inspirat după formele Renașterii italienești. Stranele par a fi tot cele de la origine.

În jurul bisericii se mai văd ruinele zidurilor de împrejmuire, precum și ale unor clădiri de oarecare importanță.

BISERICA SCHITULUI INOTEȘTI de lângă Râmnicul-Vâlcii [1] este un mic monument care presintă particularități neobișnuite, datorite, se pare, unor adause și transformări care îi dau o înfățișare cu totul deosebită. E o biserică foarte mică, cu planul în treflă, care presintă de o parte și de alta a altarului câte o absidiolă care are forma unei mici capele pe plan pătrat cu un turnuleț octogonal. Pridvorul pare a fi fost înfundat sau modificat. El presintă lateral un fel de contrafort exterior care urcă până supt acoperiș, susținând parcă strașina largă. Turnul de pe naos este înalt și de proporție gingașă foarte reușită. Zugrăveli s'au păstrat în interiorul bisericii. Ele au fost restaurate de curând, prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice.

Se cuvine să mai cităm aici mica biserică din Florească de lângă București, restaurată de curând de către d. arhitect P. Smărăndescu, din îndemnul d-lui Georges Negroponte. Un studiu al acestui frumos exemplar de capelă din veacul al XVIII-lea s'a publicat în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul 1934.

MĂNĂSTIREA COZIA (Vâlcea) [2], înființată la 1393 de către Mircea-cel-Bătrân, a păstrat de la origine doar biserica mare, care a fost studiată în partea întâiu a acestei lucrări, înainte de ultima restaurare a ei. În *Buletinul Comisiunii* se va da un studiu detaliat al lucrărilor de restaurare efectuate la 1930-1. Mai toate clădirile mănăstirii, așa cum le vedem astăzi, par a fi din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, afară de paraclisul mănăstirii, situat în colțul din spre Sud-Est al clădirilor, care a fost zidit de către arhimandritul Amfilotie la 1594 și este studiat în partea a doua a acestei lucrări [3].

Se știe că la 1706 Marele Vornic Șerban Cantacuzino, un fiu al lui Drăghici, fiul cel mai mare al Postelnicului [4], a restaurat mănăstirea Cozia, cum a restaurat și mănăstirea Comana din Vlașca și paraclisul de la mănăstirea Bistrița din Oltenia, unde își are zugrăvit chipul lui și al soției sale, Andreiana. O altă reparație pare că a mai fost la Cozia pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea și altele în veacul al XIX-lea.

Mănăstirea Cozia formează un patrulater neregulat cu dimensiunile maxime de optzeci metri pe șasezeci. Ea e frumos situată pe margenea Oltului, într'o pitorească poziție muntoasă.

Clădirile de pe laturea de Sud par a fi fost restaurate pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, poate și mai târziu, în epoca de decadență, când formele arcadelor devin acolade multilobe și festonate, când stâlpii de zidărie devin mai greoi, proporțiile și profilele mai puțin îngrijite.

Foișorul de pe laturea de Sud ni dă un exemplu din această arhitectură; balustrada de supt arcadele lui, cu panourile dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, arată începutul veacului al XIX-lea.

Cercetări și sondaje în zidărie ar putea da la iveală elemente din epoci mai vechi.

Clădirile de pe laturea de Nord par a fi mai vechi, cu pivnițe frumos boltite, care ar putea fi de la restaurarea lui Șerban Vornicul, poate și mai vechi. Bolta pe plan pătrat, cu cupola centrală între arcuri și cu coșul în centrul cupolei, ni arată epoca lui Constantin Brâncoveanu și a Cantacuzinilor, precum și bolțile în „berceau", adecă în formă de cilindru, ni indică epoci mai vechi. Foișorul de pe laturea de Nord ni s'a păstrat numai în parte și anume la parter, unde două coloane de piatră sculptată, pe care stă un arc lat și scund, încadrează o fântână astăzi secată, dar care își păstrează încă formele ei arhitectonice. Brâul orizontal de peste arc are cam aceiași decorație în stuc ca și brâul bisericii mari de la mănăstirea Hurezi (1692). Această parte a mănăstirii este probabil de la Șerban Vornicul, dar multele prefaceri ce a suferit i-au stricat în mare parte caracterul arhitectural.

Clădirile de pe laturea din spre Răsărit par mai noi; numai un mic pridvor pe stâlpi rotunzi, cu arcuri în semicerc, s'a putut reconstitui în colțul Nord-Est al curții, prin degajarea elementelor arhitectonice ascunse într'o zidărie adăugită în urmă. Tot în colțul Nord-Est, spre Olt, se mai găsesc urmele unui al doilea paraclis, astăzi ruinat, în care se mai văd rămășițe de zugrăveli pe pereți; însă formele lui arhitecturale au dispărut.

Spre Olt, lângă paraclisul arhimandritului Amfilohie se găsește un foișor mare, de șapte metri pe patru, cu arcade largi și scunde, ca acel de la fântâna de pe laturea de Nord și răzimate pe

[1] Fig. 856-7.

[2] P. Antonescu, *Mănăstirea Cozia*, București 1903.

[3] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, partea I și II.

[4] V. Drăghiceanu, *Com. Mon. Ist.*, 1924, p. 12, *Casa Cantacuzinilor din Măgureni*. Vezi mai departe, fig. 947-57.

inp.org.ro

picioare pătrate, de curând refăcute. Spațiul dintre arcade este închis cu geamuri. Acest frumos pridvor, care domină cursul Oltului, avea probabil pe vremuri altă înfățișare, și nu este exclus să se găsească indicații care ar putea permite reconstituirea lui cu arcade frumos proporționate și răzimate pe stâlpi de piatră, în genul celui de la Mănăstirea Comana, datorit tot Vornicului Șerban Cantacuzino, un strănepot al lui Radu Șerban.

Diferite încăperi din colțul Sud-Est păstrează încă frumoase bolți cu lunete, rămase de la Șerban Vornicul.

PRIDVORUL DE LA BISERICA MARE A MĂNĂSTIRII COZIA [1] este un adaus de la 1706, datorit tot Vornicului Șerban Cantacuzino, care este și autorul pridvorului de la micul paraclis zidit de călugărul Pahomie, din neamul Craioveștilor, la mănăstirea Bistrița din Oltenia [2].

Pridvorul de la Cozia este dintre cele mai frumoase prin dispoziția sa arhitecturală, cu arcade largi în semicerc, sprijinite pe coloane de piatră elegante, decorate cu caneluri în spirală și încoronate cu capitele largi, împodobite cu frumoase foi de acant.

Bolțile pridvorului sânt admirabil compuse dintr'o o calotă centrală mai înaltă, încadrată de o parte și de alta cu câte o semi-cupolă mai joasă.

Întregul pridvor este zugrăvit cu bogate frescuri, de curând restaurate prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice.

Ușa bisericii este din aceiași vreme cu pridvorul; ea se asamănă în liniile ei generale cu aceia de la biserica mare a mănăstirii Hurezi.

Jețul de piatră de lângă ușă pare mai nou, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, când formele rotunjite și decadente se generalisează în toată Europa, datorită stilului baroc occidental.

Exteriorul pridvorului a suferit multe transformări, și nu se poate precisa formele de la origine, căci în veacul al XIX-lea toată biserica a fost înălțată și acoperită cu o învelitoare nouă, așa cum arată acvarelele lui Satmary [3], unde vedem biserica și cele trei turle din care două, îmbrăcate cu tablă, peste pronaos.

PRIDVORUL VECHII MITROPOLII DIN TÂRGOVIȘTE [4] este un adaus din timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu care a restaurat vechea Mitropolie a Țerii-Românești, întemeiată de Neagoe-Vodă Basarab. Planul și elevațiile acestui mic edificiu se văd în releveul d-lui arhitect G. Sterian, dăruit de domnia sa Comisiei Monumentelor Istorice [1].

Pridvorul e pe plan pătrat; el se razimă pe patru coloane de piatră, din care două erau prinse în zidul bisericii. Avea o boltă în calotă sferică pe pandantivi, înscrisă între patru arcuri în semicerc de proporții largi, legate între ele prin coarde de lemn profilate la strung.

Balustrade laterale de piatră legau între ele piedestalele pe care erau așezate coloanele; numai una din aceste balustrade s'a păstrat întreagă, iar din cealaltă n'au rămas decât bucăți. Ea lipsește de altfel și pe fotografia ce o publicăm și care datează d'înainte de dărâmarea vechii biserici, adecă de cel puțin cinzeci de ani. Se mai poate observa pe fotografia pridvorului arcul de peste ușa de intrare, în formă de acoladă, precum și nivelul lui, care ni arată că pardoseala interioară a bisericii era cu mult mai jos decât a pridvorului și dovedește cu cât pământul din exterior se ridicase în timpul celor trei sute cinzeci de ani ce trecuseră de la întemeierea bisericii. Frumoasele coloane de piatră, cu proporții scurte, cu capitel larg, bogat sculptat, cu caneluri verticale înflorate, stau pe piedestale cubice decorate cu o rosetă mare pe fețele laterale și cu câte un leu pe fața principală. Balustrada sculptată „à jour" e de o compoziție și de un desemn admirabil, și de sigur e din cele mai bogate și mai reușite lucrări de sculptură rămase de la Constantin-Vodă Brâncoveanu.

Arcadele pridvorului erau zugrăvite al fresco, atât la extrados, cât și la intrados, cu un „rinceau", care lega între ele medalioane împodobite cu figuri de sfinți. Cornișa era bogată, cu trei rânduri de zimți și păzită de o strașină.

Acest mic giuvaier fusese distrus, și pietrele sculptate din care se compune au rămas mulți ani afară, expuse tuturor intemperiilor în tot timpul cât s'a lucrat la construcția bisericii noi. Aceasta, rămasă neterminată, a fost predată Comisiei Monumentelor Istorice, care a adunat și adăpostit toate pietrele rămase de la vechea Mitropolie în mod provisoriu supt un șopron, iar în urmă ele au fost așezate toate în micul museu ridicat din grija Comisiei, iar pridvorul a fost reconstituit în fața ușii de la intrare a Muzeului.

S'au mai găsit aici câteva frumoase pietre de

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii*, partea I-a, pl. XXIV-XXVIII. Vezi mai departe, fig. 950-4.

[2] *Ibid.*, partea II-a, pl. XII.

[3] *Bul. Com. Mon. Ist.*, anul 1908, p. 79.

[4] Vezi mai departe, fig. 955-60.

[1] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1927, pl. LIII, LIV, LV.

inp.org.ro

mormânt: a unui Patriarh din Țarigrad (1696), a unui Mavrocordat (1699), precum și prea-frumosul sarcofag al nurorii lui Vodă-Brâncoveanu, Domnița Bălașa, născută Cantacuzino, din ramura moldovenească; el se află în camera din dreapta a muzeului (1711)[1].

El se compune dintr'un postament de marmoră albă, lucrat de jur împrejur cu „rinceau"-uri ajurate. Peste postament este așezată lespedea, tot de marmără albă, admirabil lucrată, cu un chenar bogat, care cuprinde, în interiorul unui cartuș în stilul Renașterii, o inscripție săpată în marmoră și o prea frumoasă stemă a Cantacuzinilor.

Acest monument funerar este o adevărată capodoperă de sculptură, în care vedem formele Renașterii admirabil interpretate în stilul românesc.

CLOPOTNIȚILE MĂNĂSTIREȘTI[2] erau mai puțin masive și mai puțin înalte în veacul al XVIII-lea decât în al XVII-lea.

Aceste clopotnițe par a fi fost în veacul al XVIII-lea de două tipuri principale. Cele de pe la începutul veacului sânt pe plan pătrat de jos până la cornișă; încăperea de sus, în care sânt așezate clopotele, e deschisă pe toate laturile, însă în afară de cele de la începutul veacului, care aveau o singură arcadă largă, cum era în veacul al XVII-lea; se găsesc mai târziu în veacul al XVII-lea câte două arcade alăturate pe fiecare față. De la tipul cu o singură deschidere în arc: Sărăcinești (1688), Hurezi (1694) Govora (1711). Dintr'un Lemn (1715), trecem apoi la tipul cu câte două deschideri alăturate: Vădeni (1733). Antim (1715) Aninoasa (1730) Sf. Dumitru din Craiova (distrusă), Polovraci și turnul Colței.

Unele din clopotnițilie de acest din urmă tip sânt monumentale, în special cea de la mănăstirea Aninoasa și de la Colțea: câte odată, ca la Aninoasa și la Antim, peste gangul de la intrare și spre interiorul curți, mănăstirii se află un frumos foișor, formând o „loggia", compusă din trei arcade pe coloane.

Mai târziu, în a doua jumătate a veacului, când se răspândesc formele rotunjite ale stilului „barocco", planului pătrat al clopotniților i se teșesc colțurile, îndulcindu-i-se muchile verticale prin suprafețe rotunjite; câte odată aceste suprafețe se îmbracă apoi cu pilaștri inspirați după stilurile clasice și mai mult sau mai puțin rudimentar interpretați. Astfel sânt clopotnițele del a Căluiu, de la Gura Motrului, de la Radu-Vodă din București, de la Plumbuita și de la Văcărești; aceasta din urmă, ca și multe altele, a fost transformată probabil pe la începutul veacului al XIX-lea după cutremurul cel mare de la 1802; așa că o mare parte din ele au la bază tot zidurile vechi din veacurile anterioare, pe când părțile superioare au fost restaurate după moda zilei. Între acestea putem cita clopotnița din curtea mănăstirii Mihai-Vodă din București, unde partea de jos e din veacul al XVI-lea, după cum dovedesc cercetările făcute în ultimii ani, iar partea de sus e din veacul trecut (1833). La Plumbuita, partea de jos cu gangul e probabil de la Matei Basarab, iară partea de sus din veacul al XIX-lea.

De altfel după strălucita epocă a Cantacuzinilor, a lui Vodă Constantin Brâncoveanu, a Ghiculeștilor și a Mavrocordaților, mănăstirile noi devin rare, și arhitectura monastică e în decadență; cea mai mare parte a mănăstirilor din jurul Bucureștilor ni-o dovedesc.

TURNUL COLȚII[1], care era de sigur clopotnița mănăstirii Spătarului Mihai Cantacuzino, căpătase în București o importanță deosebită prin situațiunea ce o avea în centrul orașului. El era considerat pe atunci cu drept cuvânt ca o podoabă a Bucureștilor; documente publicate de Ionnescu Gion, în *Istoria Bucureștilor*, ni-l arată cu un acoperiș foarte înalt, probabil mai înalt pe desemn decât era în realitate, și cu un „ceasnic", ceasornic mare.

La 1802, partea de sus a fost dărâmată de cutremurul cel mare; în urmă a mai servit ca foișor de foc până la dărâmarea lui definitivă, în anul 1888.

Fotografiile ce ni-au rămas despre acest frumos monument ni-l arată bogat împodobit cu piatră sculptată, ca și celelalte monumente importante din această epocă. Peste gangul de la intrare în mănăstire se află o pisanie frumos săpată într'o piatră cu chenar bogat; la partea de sus se găsia camera clopotelor, cu câte două deschideri mari arcuite pe fiecare față; de jur împrejurul camerei clopotelor se afla un balcon păzit de o balustradă de piatră bogat decorată și răzimată pe console împodobite cu capete de lei. Ușile care stabiliau comunicația cu balconul erau și ele decorate cu chenare bogate. O rosetă de piatră ajurată se deschidea supt balcon spre curtea mănăstirii; pe fotografii se mai văd și decorațiuni în zugrăveală. Toate elementele descrise aici sânt cele ce se

[1] V. Drăghiceanu, *Mitropolia din Târgoviște*, București, 1933.

[2] Fig. 963, 964, 965, 967, 968.

[1] Ionnescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, pp. 180, 182, 662; vezi fig. 963.

inp.org.ro

întrebuințau în arhitectura din timpul Domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, și Turnul Colții ținea un loc de frunte printre ele, ca și celelalte monumente zidite de Spătarul Mihai Cantacuzino.

Pierderea acestui însemnat monument este cu atât mai de plâns, cu cât el ar fi fost ușor de reconstituit, și Capitala țerii ar fi păstrat unul din cele mai caracteristice și mai strălucite exemplare ale arhitecturii noastre vechi din cea mai bună epocă.

Clopotnița Mitropoliei din București, din care ni-a rămas numai partea inferioară și frumoasa inscripție a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, era și ea mai înaltă, după cum au dovedit cercetările făcute în anii din urmă.

Datele existente ar permite reconstituirea ei cu o precisie suficientă, luând ca exemple clopotnițile din această epocă, încă în ființă.

* * *

BISERICILE DE LEMN DIN VEACUL AL XVIII-LEA au fost numeroase; astăzi însă numărul lor scade răpede, pentru că, neavând încăpere suficientă pentru populația crescândă a satelor, ele sânt lăsate in părăsire ori dărâmate pentru a se zidi în locul lor biserici mai mari din cărămidă. Unele din ele sânt ruinate sau neîngrijite, și cu încetul dispar. Comisia Monumentelor Istorice face toate sforțările ce sânt în puterea sa pentru a salva aceste gingașe monumente, cu ajutorul autorităților bisericești.

Planul bisericilor de lemn variază după regiuni. În Oltenia[1], tipul lor este asămănător cu cel din Muntenia. În Moldova tipul lor e deosebit, cu abside laterale în trei laturi, cu tavane în „berceau", cu o cupolă de scânduri în opt colțuri în centrul bisericii și adesea ori cu clopotnița în lături, la intrare.

În Muntenia corpul principal se compune din naos și pronaos, despărțite unul de altul prin arcade și stâlpi de lemn ciopliți, cu aceiași împărțire ca și la bisericile de zid. Într'o parte a corpului principal e alipit altarul cu planul dreptunghiular ori poligonal și în cealaltă parte pridvorul deschis răzimat pe stâlpi; absidele laterale lipsesc.

Peste pridvor se ridică adese ori o clopotniță mică de scânduri.

Bisericile de lemn sânt construite din bârne ecarisate, dispuse orizontal frumos, îmbinate unele cu altele la extremități în „coadă de rândunică" și formând console supt strașină.

Ele sânt acoperite cu șindrilă; panta ei este mai mult sau mai puțin pronunțată după regiuni; o strașină largă adăpostește părețiі de jur împrejur; căpriorii sau consolele sânt ciopliți în mod rustic, dar variat și îndemănatec. Ușa e de obiceiu din stejar și frumos lucrată, iar rama ușii decorată cu o șuviță răsucită, sculptată, formând un arc de formă foarte variată la partea superioară. Un brâu orizontal încinge biserica de jur împrejur; forma lui e tot o frânghie cu șuvițe răsucite.

În interior bolta e un semicilindru așezat pe forme cu intradosul în semicerc și răzimate într'o parte și într'alta pe console peste care sânt așezate, în lung, scândurile date la rândea și îmbinate cu lamb și ulucă, care formează tavanul boltit. Stâlpii și cosoroabele pridvorului sânt meșteșugit ciopliți, și formele lor variază la infinit, după imaginația meșterilor. Une ori, cum am arătat mai sus, peste pridvor ori pronaos se ridică o mică clopotniță de lemn învelită cu scânduri, care complectează silueta generală a bisericii. Aceste mici clopotnițe sânt în genere refăcute în urmă, în chip foarte rudimentar, și nu cunoaștem exact formele lor de la origine.

Dăm câteva exemple din aceste biserici care intră de fapt în cadrul artei țerănești și nu fac parte din programul acestei lucrări.

Unul din cele mai frumoase exemplare se găsește la Mănăstirea Dintr'un Lemn și este descrisă de d. I. Trajanescu în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice,* anul 1910, pp. 39-41. Arhitectul A. Referendaru a studiat un mare număr de biserici de lemn din Oltenia, din care unele sânt publicate în același *Buletin,* anul 1927.

Dăm aici câteva vederi de la biserica din Glâmbocu (Argeș), Ștefănești (Vâlcea) și releveurile bisericilor din Lungești (Vâlcea) și Mihăești-Capul Dealului (Vâlcea). Biserica din Părosi (Olt) a fost descrisă de G. Balș în *Bul. Com. Mon. Ist.,* 1915, p. 125. Ea are data 1771 și se distinge printr'o polată care se prelungește peste treptele de la intrare. Capetele căpriorilor sânt lucrate în chip de cap de cal. Clopotnița e acoperită cu scânduri.

[1] Arhitectul Referendaru, *Bul. Com. Mon. Ist.,* anul 1927, p. 9. Releveurile bisericilor din Ștefănești, Dobrușa și Grămești-Vâlcea și Slăvuța, Socoteni (Dolj).

inp.org.ro

ARHITECTURA CIVILĂ.
PALATELE DOMNEȘTI ȘI BOIEREȘTI, CONACELE, DIFERITELE TIPURI DE CASE DE LA ORAȘE ȘI DE LA ȚARĂ. CULELE.

Din veacul al XVIII-lea ni-au rămas un număr destul de însemnat de clădiri civile de oarecare importanță. Ele sânt mai mult sau mai puțin ruinate sau transformate, dar totuși ni putem da samă în linii generale, de caracterul și de dispoziția locuințelor de diferite categorii din acele vremuri.

PALATELE DOMNEȘTI[1] sânt cele care au suferit mai mult. Ceia ce putem cunoaște din ele se mărgenește astăzi la rămășițile reședințelor Cantacuzinilor de la Mărgineni[2], de la Măgureni[3], de la Afumați[4] și de la Filipești[5], precum și acelea ale lui Constantin-Vodă Brâncoveanu de la Mogoșoaia[1], de la Potlogi[1] și de la Sâmbăta-de-Sus, în Ardeal.

Cât despre palatele domnești din București[6] cel de la Curtea Veche a lui Mircea-cel-Bătrân, cel de la Curtea Nouă, Curtea Arsă, Palatele de la Radu-Vodă și de Mihai-Vodă, adausurile și renovările făcute la Curtea Veche în timpul lui Matei Basarab, al lui Grigore Ghica, al lui Gheorghe Duca, palatele noi ale lui Constantin Brâncoveanu, „palazzino"-ul lui Ștefan Cantacuzino, etc., etc., nu ni-a rămas nimic, nici măcar ceva din zidurile sau din temeliile lor, ca să putem cunoaște, cel puțin în liniile lor generale importanța lor și compoziția planurilor lor. Ruinele Palatului Domnesc din Târgoviște ni vor da de sigur o prețioasă documentare, când săpăturile ce se fac azi vor fi terminate.

Palatele de la Mogoșoaia și de la Potlogi[7], ca și cel de la Sâmbăta, au aproape același plan: un dreptunghiu regulat și în mijlocul fiecării fațade câte o ieșitură, un salon mai mare pe fațadele laterale, un foișor cu o scară de piatră alăturată de el pe fațada principală, și spre grădina pe fațada opusă o „loggia" formând un salon mare, deschis, cu coloane de piatră ce susțin arcade. Palatele și conacele mai mari se compuneau din două caturi: un parter mai scund, la nivelul pământului, și un etaj mai înalt, care cuprindea apartamentele domnești; la catul de jos, spre mijlocul clădirii, se găsește o parte mai adâncă în care pivnițile palatului, la care se pătrunde printro scară largă cu pantă mică ce se deschide într'un colț al clădirii. Pivnițile acestea sânt de proporții monumentale; în genere ele se compun din patru bolți mari grupate în jurul unui picior masiv de zidărie care primește patru arcuri largi și puternice, peste care se ridică ori calote pe pandantivi (Mogoșoaia, Potlogi), ori patru bolți „d'arête" (Filipești). La Măgureni[1], arcurile lipsesc, și bolțile sânt cilindri care se intersectează între ei; această dispoziție e mai veche; o găsim în veacul al XVII-lea la Brebu și la Comana[2]; aici, o parte poate fi și mai veche, de la Radu Șerban.

În jurul pivniților, dar la nivelul pământului, se găsesc camere secundare, care serviau probabil ca locuință pentru personalul curții.

Etajul de sus comunică direct cu exteriorul printr'un frumos foișor boltit și sprijinit pe coloane de piatră. Foișorul este și punctul de sosire al unei scări exterioare de piatră. În acest foișor răspunde și ușa de la intrare în palat, iar de-asupra acesteia se găsia o inscripție frumos săpată în piatră și împodobită cu stema țării.

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909. Vezi fig. 985-987.
[2] A. Zagoriț, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1926, p. 108.
[3] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924, p. 12.
[4] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 33.
[5] „ „ „ „ „ 1915, p. 1.
[6] Ionnescu Gion, *Istoria* Bucureștilor, p. 95.
[7] V. Drăghiceanu, *Curțile Domnești Brâncovenești*, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1909, 1910, 1911.

[1] V. Drăghiceanu, *Casa Cantacuzinilor din Măgureni*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924, p. 19.
[2] Ghica-Budești, *Evoluția Arhitecturii*, vol. III, pl. CCLXIX-XX.

inp.org.ro

Din primul vestibul se trece în anticamerele apartamentelor, care sânt de o compoziție cam confusă și unele slab luminate. Ele duc într'o parte la apartamentul Domnului și în cealaltă parte la apartamentul Doamnei. Între ele la mijloc se găsește loggia cea mare, formând un salon deschis, cu arcade având vederea spre parc, despre care am vorbit mai sus. La Mogoșoaia se pare că de o parte și de de alta a „loggiei" se mai aflau două foișoare mai mici, care ambele au fost restaurate și modificate în veacul al XIX-lea.

Dependințile imediate ale palatului erau așezate în curte, spre partea unde se află și poarta de intrare. Această curte era împrejmuită cu ziduri; în dependințile palatului se găsiau, pe lângă alte camere, o încăpere pătrată mare și înaltă, frumos boltită pe trompe, care era bucătăria sau cuhnea, asămănătoare cu acele de la mănăstirea Antim, Hurezi, Aninoasa, etc. Poarta de intrare în curtea palatului era o boltă în arc de cerc, peste care se pare că se găsia un etaj a cărui dispoziție nu este lămurită, poate o cameră de apărare sau poate un foișor. În apropiere de palat, dar în afară de zidurile curții propriu-zise se găsia paraclisul domnesc.

Arhitectura acestor palate era bogată și pitorească. Foișoarele și loggiile care constituiau principalele lor elemente arhitectonice erau decorate cu coloane bogat sculptate, cu capitele împodobite cu foi de acant, cu balustrade de piatră ajurată; toate formele acestora erau vădit inspirate din arhitectura venețiană, încă pe jumătate bizantină

În interiorul palatului erau bolți de forme foarte variate: „arcs de cloître" cu lunete de jur împrejur la sălile mari, „voûtes d'arête" sau calote pe pandantivi sau pe trompe la încăperile mai mici [1]. Stucaturi bogate de inspirație orientală și panouri sau frise cu medalioane zugrăvite al fresco împodobiau pereții și bolțile. La Potlogi se păstrează și astăzi unele părți din frumoasele stucaturi în gen oriental ce îmbrăcau tot interiorul palatului; urme se găsesc și la Măgureni. La Mogoșoaia documentele ni vorbesc despre bogate tablouri al fresco și portrete care împodobiau saloanele. Medalioane zugrăvite se mai găsesc și astăzi la bolta culei din Almaj (Dolj) [2].

Înfățișarea exterioară a acestor palate nu se poate precisa, dar e probabil că și aici zugrăvelile policrome sau stucaturile decorau nu numai arcadele și timpanele foișoarelor și ale loggiilor, unde urmele lor se văd și astăzi, dar și unele părți din fațade, în special cornișele, păzite de strașină poate, chenarele ferestrelor, brâurile și frisurile orizontale, așa cum se văd și la bisericile din această epocă, Surpatele (1706), Govora (1711), Stavropoleos (1722). Se pare că monumentele ridicate de către Spătarul Mihail Cantacuzino, unchiul după mamă al lui Vodă-Brâncoveanu, erau îmbrăcate pe din afară cu zugrăveli ori stucaturi [1]. Se poate prin urmare ca decorația policromă exterioară a clădirilor, care se generalisează în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, să fie datorită Spătarului Mihail [2], care a fost un novator în artă. În adevăr, din studiul ctitoriilor sale de la Colțea, de la Râmnicul-Sărat, de la Sinaia și de la Fundenii Doamnei [3] se poate vedea că lui i se datoresc unele dispoziții și forme noi, atât arhitectonice, cât și constructive și decorative. Se găsesc aici pentru întâiași dată în istoria arhitecturii noastre atât elemente clasice direct inspirate din arta italiană și venețiană, cât și elemente decorative orientale, cum sânt stucaturile exterioare de la Fundenii Doamnei (1699). Se poate presupune că același meșter a executat și stucaturile interioare de la Potlogi, care sânt în același caracter cu cele de la Fundenii Doamnei.

La Palatul de la Măgureni al lui Drăghici și Pârvu Cantacuzino [4], care e anterior Mogoșoaii, se găsesc unele elemente arhitectonice diferite; un turn înalt pare o amintire medievală, pe când la palatele lui Vodă-Brâncoveanu planul simetric cu colonade și loggia e un plan al Renașterii italiene. La Măgureni coloanele de piatră de la foișoare sânt simple, fără sculptură, cioplite în opt fețe, cu capitele profilate fără ornamente; chenarele ferestrelor sânt dreptunghiulare, numai cu profile și fără sculptură; balustradele de piatră sânt de asemenea nesculptate și numai traforate în desemne geometrice, care amintesc unele balustrade bizantine de la San Marco din Veneția sau de la Ravenna, pe când ctitoriile lui Mihail Cantacuzino și ale lui Vodă-Brâncoveanu sânt primele în care sculptura în piatră joacă un rol de frunte. Se pare dar că Spătarul Mihail, împreună cu fratele său Stolnicul Constantin, ce mai învățat dintre boierii din acel timp [5], țineau locuri de frunte în societatea de atunci, prin înalta lor cultură și prin studiile ce le făcuseră la vestita Universitate din Padova. Din călătoriile lor

[1] Fig. 998-1004.
[2] Fig. 158-61.

[1] G. Mandrea, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 149.
[2] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor.*
[3] Fig. 836-54, 469-80, 917, 928, 941.
[4] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924.
[5] N. Iorga, *Despre Cantacuzini.*

inp.org.ro

în Orient şi la Veneţia, unde îşi regăsiseră mediul lor atavic şi poate rudenii şi amintiri de la strămoşii lor din Bizanţ, ei au adus în ţară artişti şi meşteri iscusiţi: un Mira pietrarul, care şi-a lăsat numele pe un stâlp de la biserica din Bordeşti şi care a fost de sigur şi autorul unora din sculpturile de la Râmnicul-Sărat şi de la Sinaia; mai târziu meşterii lui Vodă-Brâncoveanul un Pesena Levino, un Veneţian sau un Dalmatin, care este îngropat la mănăstirea Brâncoveni[1], un Vucaşin Carageà sculptorul pietrar de la mănăstirea Hurezi[2].

Prin cultura lor, prin bogăţiile lor şi prin aceşti meşteri ai lor, Cantacuzinii, ca şi Vodă-Brâncoveanu au dat un imbold nou şi o îndrumare decisivă arhitecturii româneşti, în care şi-au găsit locul şi unele elemente veneţiene, loggiile cu arcadele şi balustradele ajurate, coloanele de piatră împodobite pe toată suprafaţa lor cu ghirlande în spirală, cu capitele somptuos decorate în foi de acant şi inspirate din varietatea infinită a decorului de la San-Marco din Veneţia şi ale palatelor de pe Canal Grande, începând cu cele bizantine, trecând prin cele romano-gotice şi până la Renaşterea clasică italiană. Dacă ceva din noblеţea arhitecturii bizantino-veneţiană se îmbină cu decorul sclipitor al Orientului în compoziţia monumentelor noastre din veacul al XVIII-lea, aceasta se datoreşte de sigur Cantacuzinilor.

Din numeroasele lor palate şi reşedinţe ni-a rămas prea puţin. Palatul lui Constantin Postelnicul din Coieni (Ilfov) nu e decât o ruină, din care se mai văd doar câteva crâmpeie de ziduri pe malul Argeşului.

Palatul din Mărgineni (Prahova) a dispărut, acelea din Filipeştii-de-Târg şi din Filipeştii-de-Pădure, cel din Măgureni, cel de la Afumaţi ni dau preţioase indicaţiuni asupra arhitecturii lor de la origine, mai ales asupra decoraţiunii în piatră.

Cel mai bine conservat este cel de la Mogoşoaia [3], care este astăzi restaurat. Pereţii exteriori par a fi fost mult înălţaţi în veacul al XIX-lea, când li s'a adăugat o cornişă nouă cu console de piatră. Tot atunci i s'a făcut în partea din spre lac şi din spre Nord unele adăugiri, încorporându-se în faţade coloane de piatră care se pare că provin de la palatul din Potlogi.

La Mogoşoaia, foişorul de la intrare în palat este în special de admirat cu frumoasele lui coloane, cu capitelele inspirate după cele veneţiene şi padovane, cu balustradele ajurate, amintind pe cele de la Veneţia şi Ravenna, cu frumoasele arcade în trilob, pe care se mai văd zugrăvelile de la origine. Loggia din partea opusă cu faţada spre lac e de un alt caracter, tot atât de perfectă ca proporţie, cu coloanele sale cam scurte şi cu capitelele în gen corintic care susţin arcade orientale.

La Potlogi par a fi fost frumoase coloane în pridvorul de la sosire, unde se mai văd în părete două capitele corintice foarte corecte, formând console. Aici scara exterioară ce urca la foişorul ale cării temelii s'au regăsit avea o dispoziţiune deosebită şi de sigur cu cea mai frumoasă înfăţişare. Din loggia din spre parc nu a rămas pe loc nicio urmă de coloană sau de capitel, însă la un proprietar vecin se găsiau în curte încă acum câtva timp frumoase coloane de piatră, care trebuie să fi fost de la palat.

La Potlogi se pot vedea şi astăzi urmele diferitelor forme de bolţi care s'au păstrat la unele încăperi: în „arc de cloître", în „arêtes", pe pandantivi şi pe trompe, reproduse aici în fotografie, la fig. 998, 999, 1000 şi 1003.

Strălucitele decoraţiuni în stuc[1] ce îmbracă tot interiorul ni dau măsura luxului ce caracterisa palatele lui Vodă-Brâncoveanu. Urme de stucaturi cam în acelaşi gen s'au găsit şi la Măgureni, unde par a fi fost mai simple.

Palatul din Sâmbăta-de-sus a fost mult transformat; bolţile au căzut şi au fost înlocuite cu tavane. Însemnate rămăşiţe de piatră sculptată se mai găsesc încă la poarta de intrare, unde se văd coloane, fusuri şi capitele frumoase. Unele din ele sânt păstrate în curtea Prefecturii din Făgăraş. Ele ar trebui aşezate toate într'un Museu.

Casele şi conacele boiereşti care se mai găsesc prin oraşe şi pe unele moşii imitează oarecum, cu dimensiuni mai reduse, dispoziţiunile de plan ale palatelor. Ele par a fi de două tipuri principale:

1. Cele care au planul pătrat sau dreptunghiular, cu un postament formând un parter scund şi cu un etaj mai înalt, cu câte o ieşitură pe unele sau pe fiecare din faţade, formând sau un foişor cu scara sau o loggia sau un cerdac, sau un sacnasiu cu colţurile teşite. Scara este, când exterioară (Coţofeni), când închisă între ziduri (casa din Gorj), când interioară (Budeasa), ca măsură de siguranţă.

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911.

[2] N. Iorga, *Filipeştii-de-Târg şi Afumaţii*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1915, p. 1, şi 1931, p. 33.

[3] Fig. 985-91.

[1] Fig. 992-7.

inp.org.ro

La Cotoleni (Dolj) [1] sânt două foișoare cu arcade: unul pe fațada din spre Nord și altul spre Sud, cu scara exterioară; aici s'au păstrat și frumoase bolți cu lunete la camerele de la etaj. Pivnițile au bolțile lor în „berceau", adecă în forma semi-cilindrică, ceia ce ar arăta o vechime mai mare decât veacul al XVIII-lea.

Într'o casă veche din Gorj [2], redată și în „Istoria Bucureștilor" a lui Ionnescu Gion, dar astăzi probabil distrusă, căci nu am putut regăsi urmele ei, se poate vedea, la pagina 407, un foișor larg ridicat la etaj și deschis pe trei laturi; scara așezată lateral urcă între două ziduri încoronate cu câte un rând de coloane. Ea este închisă jos printr'o ușă largă. La dreapta ei se văd două arcade, care duc la pivniță, deschiderea acesteia se zărește în fund.

La Gorunești (Gorj) [3] un foișor în același gen, dar mai mic, se deschide în fațada principală, iar supt el se găsește arcul de la intrarea în pivniță.

La Budeasa (Argeș) foișorul e mai mic și restaurat. Scara e interioară, executată din bârne masive de stejar. Intrarea pivniții este în stânga ușii; ea este boltită cilindric în „berceau". În interiorul casei se păstrează frumoase tavane cu stucaturi, formând chenare fin decorate, cu ramuri rotunjite la colțuri, după formele caracteristice ale ornamenticei veacului al XVIII-lea. În centrul tavanelor se găsesc frumoase rosete în același gen.

Conace vechi se găsesc în multe locuri. Ele sânt mai mult sau mai puțin diformate: la Preajba (Dolj) la Oteteliș (Vâlcea) și la Bengești (Gorj), la Begnești (Vâlcea), etc.

O casă veche astăzi distrusă se găsia la Brănești (Dâmbovița): dăm aici fotografia ei la fig. 1032.

2. Al doilea tip de casă veche, care se găsește și în târguri și la țară, presintă un plan în lungime; pe una din fațadele sale, de obiceiu cea din spre Miazăzi, se găsește la etaj un cerdac lung cu arcade pe coloane de lemn sculptate. La o extremitate a cerdacului se află scara închisă printr'o ușă. Asemenea case se găsesc la Câmpulung [4] (Muscel), la Târgoviște [5], la Văleniide-Munte [6], unde casa d-lui N. Iorga e una din cele mai frumoase și mai bine restaurate; la Cândești [7], unde, pe lângă arcurile de formă turcească se păstrează și pilaștri clasici în gen ionic, având capitele cu volute.

O casă veche, care este situată în curtea mănăstirii Negru-Vodă din Câmpulung [1], are foișorul pe unul din colțurile clădirii, cu o scară de piatră exterioară; urme de frescuri pe bolți și arcuri, chenare de ferestre cu stucaturi se mai vedeau înainte de focul din 1934, care a distrus-o.

În București puținele case vechi ce au mai rămas au fost dărâmate una după alta.

Casa Melik din Strada Spătarului [2], construită la 1760 și restaurată la 1920 de către d. arhitect P. Smărăndescu, are un plan deosebit de cele anterior descrise, cu un cerdac așezat pe colț, la etajul întâiu, și cu o scară de lemn interioară.

Fațadele sânt decorate cu pilaștri clasici în stil doric, cu cornișă bogată cu strașină lată. În interior, un tavan de lemn cioplit decorează sufrageria.

În aceiași stradă se află o casă numai cu parter cu arcade turcești pe stâlpi de lemn, care a fost complect transformată în urmă. Casa Krețulescu de pe Calea Victoriei (casa cu lanțuri), restaurată de Primărie, a pierdut în bună parte caracterul ei.

La Ploiești, d. arhitect T. Socolescu [3] a studiat casa veche a lui Hagi, Prodan, ridicată pe un subsol boltit, cu cerdac și foișor pe stâlpi de lemn ciopliți, cu scara în interiorul cerdacului, închisă cu o ușă. În partea opusă un sacnasiu cu colțurile teșite are privire spre grădină. Decorații interioare în stuc și un tavan în gen turcesc bogat sculptat în lemn sânt bine conservate. Casa Dobrescu [4], o altă casă veche din Ploiești în același stil, a fost salvată și transformată, datorită străduinților d-lui arhitect Toma Socolescu, în Muzeu Comunal. La Târgoviște o casă veche a fost relevată și studiată de către d. arhitect N. N. Stănescu, în revista *Arhitectura*, 1916, p. 27.

În orașul Râmnicul-Vâlcii [5] se găsiau în drumul spre zăvoiu două case vechi mai mici decât cele precedente, decorate cu lemnărie cioplită în gen țerănesc. În Ogretin (Prahova) o casă [6] de o înfățișare pitorească a fost studiată de d. V. Drăghiceanu.

La Cartiu (Gorj) [7] se află o casă care presintă dispositii încă diferite de cele precedente. Planul este un pătrat împărțit în trei încăperi la fiecare cat; ele se deschid pe o galerie cu arcade de

[1] Fig. 1046.
[2] Fig. 1033.
[3] Fig. 1034.
[4] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii*, III, fig. 474.
[5] P. Smărăndescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 137.
[6] T. Socolescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1916, p. 82.
[7] T. Socolescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1926, p. 58.

[1] Fig. 1035.
[2] Fig. 1039-1040.
[3] Fig. 1042.
[4] Fig. 1038.
[5] Fig. 1044.
[6] V. Drăghiceanu, *Anuarul Com. Mon. Ist.*, II, p. 99.
[7] Fig. 1011-21.

inp.org.ro

zid, ce se întinde pe trei din laturile casei la etajul I-iu; scările sânt exterioare; ferestrele sânt largi, camerele nu sânt boltite. Într'un cat superior ridicat peste cel d'întâiu, un cerdac cu stâlpi de lemn formează un balcon de jur împrejur. Aceste dispoziții ale casei din Cartiu fac dintr'însa un gen intermediar între casa de țară și cula.

Culele sânt case de țară întărite, cu mai multe caturi suprapuse, cu o ușă ferecată, asigurată printr'un drug de stejar, ce se așează de-a curmezișul ei spre interior, pentru a-i mări resistența. Ușa are câte odată și metereze laterale pentru a putea trage cu pușca din interior (cula veche din Măldărăști)[1]. La catul de jos se află pivnițile și alte încăperi de serviciu cu ferestre foarte mici, iar la caturile de sus se află camerele de locuit. La catul superior se găsește în genere un foișor sau o galerie cu arcade pe stâlpi, pe una sau mai multe laturi; ea servia și ca belvedere, dar și pentru apărare.

Astfel de cule se mai găsesc în câteva localități din Oltenia. La Măldărăști sânt două: cula veche, zisă și cula lui Greceanu[2], foarte pitorească la înfățișare, cu un foișor la catul superior și încă o „loggia" la catul intermediar. Unele încăperi au conservat bolțile lor de la origine. Cula aceasta o fost de curând restaurată de d. arhitect V. Ștefănescu. Tot în Măldărăști se sește cula cea nouă, zisă a lui Duca[3], care e de dimensiuni mai mari. Ea este fără bolți, tavanele sânt decorate cu stucaturi încadrate în panouri, cu colțurile teșite, inspirate după stilul occidental din veacul al XVIII-lea.

La Curtișoara (Gorj)[4] se află o frumoasă culă, care la 1785 era a logofătului Cornea din Târgul-Jiiului; astăzi ea este proprietatea d-lui C. Neamțu din Craiova, care a restaurat-o. Ea presintă și un mic paraclis formând un corp legat cu cula printr'o trecere situată la catul întâiu.

Alte cule se mai găsesc la Groșera (Gorj)[1]: culele Crăsnaru[2] și Cocoș, la Brabova[3], la Cernătești, la Almaj[4] (Dolj), etc., etc.

Un alt gen de cule sânt simple cuburi de zidărie cu ferestre mici și fără arhitectură; culele din Pojogeni (Gorj) și Bujoreni (Vâlcea) sânt de acest tip.

* * *

Monumentele din veacul al XVIII-lea sânt foarte numeroase, mai ales bisericile. Multe din ele sânt încă aproape necunoscute, nestudiate și nefotografiate.

Lista acestora ce am putea da ar fi foarte lungă și incomplectă. Printre cele mai interesante putem cita: bisericile din Zorlești, Bengești, Popogeni[1], Petrești-Cărbunești[5], în Gorj; Baia-de-Aramă, în Mehedinți; Bralostița[6], Rojiștea, Balota[7], Murgaș[8], Coțofeni[9], în Dolj; Sfântul Gheorghe Vechiu, Craiovița, Obedeanu, Sfântul Nicolae Fiera, în Craiova; Înotești[10], Oteteliș, Schitul Șerbănești[11], Grădiștea[12], în Vâlcea; Hotărani și Fălcoiu, în Romanați; Vălenii-de-Munte, Corni, Breaza, în Prahova; Plăviceni în Olt; Berislăvești, Izvor, Valea Danului, Cremenari, Budeasa[13], în Argeș; Rucăr, Dragoslavele[14], Apa Sărată, Băjești, Ștefănești, în Muscel; Potlogi, Băleni (în ruină), Săteni, Schitul Bunea, în Dâmbovița; Stâlpu, în Buzău; Gugești[15], în Râmnicul-Sărat; Tunari, Leordeni[16], Greci, în Ilfov; bisericile Dintr'o Zi, Scaune, Enei, Mântuleasa, etc., în București.

[1] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912. Vezi fig. 1050-1051.
[2] Fig. 1022-31.
[3] Fig. 1045, 1049.
[4] Fig. 1043.

[1] Fig. 1048.
[2] Fig. 158-61.
[3] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, pp. 65-78.
[4] I. Voinescu, *Monumente de artă țerănească*, Göbl-Rasidescu, București.
[5] Fig. 755.
[6] Fig. 229.
[7] Fig. 860.
[8] Fig. 858-9.
[9] Fig. 855.
[10] Fig. 856, 857.
[11] Fig. 858, 859.
[12] Fig. 868.
[13] Fig. 861.
[14] Fig. 914-16.
[15] Fig. 946.
[16] Fig. 962.

inp.org.ro

DECORAȚIUNI IN PIATRĂ, IN STUC, IN LEMN ȘI ZUGRĂVELILE EXTERIOARE IN LEGĂTURĂ CU ARHITECTURA

DECORAȚIUNEA ȘI SCULPTURA ÎN PIATRĂ. La sfârșitul volumului al III-lea al acestui studiu am căutat a indica deosebirile de principiu între decorațiunea din vechiul stil și cea din noul stil românesc. Din fotografiile ce am reprodus ca exemple doveditoare, se vede cum în vechiul stil decorațiunea se inspira exclusiv de la forme și procedee orientale; formele erau ori geometrice, impletituri de origine armenească, ori „rinceau"-uri cu flori și ramuri mult stilisate, inspirate din elementele artei arabe sau persane: procedeul este convențional; ornamentul cu relief mic, este mai mult o gravură pe suprafața pietrei sau a lemnului decât o sculptură. „Modelatul" lipsește; săpatul cu dalta în piatră sau în lemn determină planuri inclinate, opuse unul altuia, care dau naștere la unele suprafețe în lumină și la altele în umbră. Aceste contrasturi fără transițiune sânt caracteristice în artele orientale, în opoziție cu „modelatul" formelor în relief, de origine antică greco-romană, înviat de Renașterea italiană, care e caracteristic în artele Europei occidentale. Acest din urmă procedeu de artă, mai realist, cere un relief mai puternic pentru a obținea transițiunea dintre părțile luminate și părțile în umbră. El începe a fi întrebuințat la noi abia în veacul al XVII-lea.

Evoluția decorațiunii de la primul procedeu la al doilea se poate urmări, începând cam de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, când se întrebuințează atât unul, cât și cellalt procedeu. Dăm mai jos câteva exemple:

Din timpul Domniei lui Matei Basarab ni-a rămas într'adevăr ca decorațiune în gen oriental în piatră cea din interiorul Bisericii Domnești de la Târgoviște [1], unde panourile în stil turco-persan de la proscomidie, de la jețul din altar și de la balustrada scării cafasului domnesc, cu stâlpii terminați cu tulpane orientale împletite, se îmbină cu un inceput de înrâurire venețiană medievală la colonetele de la proscomidie și de la scara cafasului domnesc.

Tot de la Matei Basarab avem spendida tâmplă de la paraclisul mănăstirii Bistrița (1654), în care unele motive și forme ale Renașterii italienești sânt tratate după procedeele orientale arătate mai sus, cu o măestrie desăvârșită [1]; în sfârșit, mai avem din aceiași epocă, dar într'un gen încă diferit, pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab de la mănăstirea Arnota [2], precum și acelea ale soției sale Doamna Elina și a fiului lor, aflate în Biserica Domnească de la Târgoviște; aici scuturile și cartușele cu volute în relief mare, modelate cu îndemânare, ni arată un meșter crescut în tradiția Renașterii; acesta nu pare a fi fost italian, căci lipsește aici finețea și eleganța latină: e poate un German sau un Slav. Aceste tendințe diverse și opuse, caracteristice epocii de transițiune din veacul al XVII-lea, par a se mai unifica prin venirea la Domnie a lui Șerban Cantacuzino și cu înrâurirea crescândă a neamului său, a fraților săi, în special al Spătarului Mihail ctitorul de la Colțea [3], de la Râmnicul-Sărat [4], de la Sinaia [5], precum și a Stolnicului Constantin, ctitorul de la Afumați [6], „boierul cel mai cult din acele vremuri [7]".

Portalul de la Biserica Doamnei din București pare a fi primul exemplu cu „rinceau" „modelat" în piatră și inspirat din formele și procedeele Renașterii italienești. Aceste forme sânt mai ales isbitoare la ctitorul lui Mihail Cantacuzino.

Cu venirea la domnie a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu se desăvârșește evoluția arătată; inovațiile în arhitectură ale Spătarului Mihail se asimilează artei noastre pământene.

[1] *Evoluția arhitecturii*, III, p. 82, fig. 483-6.

[1] Fig. 1065.
[2] *Evoluția arhitecturii*, III, fig. 519-20.
[3] Fig. 836-54.
[4] Fig. 469-80.
[5] Fig. 917-27.
[6] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 33.
[7] N. Iorga, *Despre Cantacuzini*.

inp.org.ro

Elementele de arhitectură și de sculptură, inspirate de la modelele venețiene aduse în țară de către meșterii Cantacuzinilor, sânt asimilate și interpretate după normele tradiției vechi românești de către meșterii români formați la școala lui Vodă-Brâncoveanu și crescuți în tehnica orientală derivată din arta bizantină. Epoca lui Vodă-Brâncoveanu realisează această unificare a tendințelor diverse din veacul al XVII-lea. Ea le armonisează într'un tot căruia i-am dat numele de stil nou românesc.

Supt Domnia lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, a lui Ștefan Cantacuzino, a lui Nicolae Mavrocordat și a lui Grigore Ghica îndemânarea și știința meșterilor constructori și decoratori ajunge la un punct culminant. Sculptorii în piatră de la Văcărești (1722), cei de la paraclisul Mitropoliei din București (1730), de la Micșunești Mari (1743), de la Balamuci (1751), stucatorul Iordan de la biserica Stavropoleos (1724 ori 1742), meșterul lui Ștefan-Vodă Cantacuzino care a executat tâmpla de la biserica Sfinții Apostoli din București (1715), acel al tâmplei de la Arnota, de la Sfântul Gheorghe-Nou și de la Stavropoleos și de la paraclisul Mitropoliei din București sânt artiști de frunte, perfect stăpâni pe arta lor. După această epocă a primilor Domni fanarioți, elementele decorative orientale turcești încep a se răspândi și a înlocui pe cele tradiționale. După mijlocul veacului bogăția decorativă tinde adesea ori să covârșească proporția și compositia arhitecturală; decadența începe pe la sfârșitul veacului.

Câtva timp încă, până la începutul veacului al XIX-lea, se vor mai găsi excepțional și lucrări frumoase, cum sânt cele de la biserica Toți Sfinții din Râmnicul-Vâlcii, de la schitul Scăueni din Argeș, de la Zăvideni, de la Măldărești (Vâlcea), etc., dar în genere formele se repetă, rutina se stabilește, modelatul dispare, relieful și plastica scad, și rarile sculpturi care se mai execută pe la sfârșitul veacului revin la vechiul procedeu oriental al săpăturii la suprafața pietrei; câte odată chiar o simplă zgârietură cu o unealtă ascuțită, executată de un pietrar fără școală. E procedeul mai mult instinctiv al țeranilor noștri la cioplitul lemnului, care se aplică aici și la lucrul pietrei.

De altfel în epoca de decadență piatra cioplită este cea d'intâiu care dispare; ea este înlocuită, la stâlpii pridvoarelor, la chenarele ușilor și ale ferestrelor, cu zugrăveli mai mult sau mai puțin rustice, executate pe zidăria de cărămidă tencuită.

DECORAȚIUNEA ÎN STUC pare a fi fost mai mult răspândită pentru ornamentarea interioară a palatelor și a caselor boierești, atât la pereți, cât și la bolți și tavane. Ea, fiind însă numai aplicată la suprafața zidului, nu presintă multă resistență, și rămășițele ce găsim astăzi sânt puține, mai ales că straturile suprapuse de var ce s'au dat peste ele i-au denaturat și alterat finețea de execuție care face farmecul lor. Din această causă cele mai interesante sânt cele din palatul ruinat de la Potlogi[1], unde au rămas așa cum au fost la origine, fără a fi acoperite cu văruieli, cum e casul la casele locuite. În unele case particulare vechi, cum e la Budeasa din Argeș, tavanele și pereții în unele părți sânt decorate cu asemenea stucaturi, formând cadre și panouri cu buchete de flori stilisate în genul stilului rococo care a avut o faimă atât de mare în veacul al XVIII-lea, încât s'a întins în toată Europa; asemenea decorații se mai găsesc la tavanele culei Duca din Măldărăști[2], la casele Dobrescu și Hagi-Prodan[3] din Ploiești și multele altele, unde asemenea motive se găsesc interpretate după procedee orientale.

Decorații în stuc s'au întrebuințat și la exteriorul clădirilor încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea. La multe biserici brâul care taie în genere fațadele pe la mijlocul lor era lucrat din stuc; mai găsim și astăzi unele din ele. La biserica mare de la mănăstirea Hurezi (1692), la biserica schitului Surpatele (1706), unde și ferestrele au împrejurul lor un chenar decorat cu stucaturi, la biserica Krețulescu[4] din București, unde brâul s'a regăsit în partea din spre Nord a altarului, ascuns supt tavanul proscomidiei adăugite la mijlocul veacului al XIX-lea, atunci când s'a restaurat și denaturat arhitectura bisericii. Acest brâu era în stuc, și la restaurarea ce se face de către Comisia Monumentelor Istorice supt auspiciile Epitropiei bisericii el s'a reconstituit din piatră. Tot astfel s'a procedat de către arhitectul Mincu la Stavropoleos. Din contra, la biserica mare de la mănăstirea Văcărești, brâul era de la origine de piatră cioplită; se pare că e singurul exemplu în acest gen.

La Stavropoleos (1724[5]) se mai găsesc decorații în stuc la capitelele colonetelor din fațade; ele sânt ornamentale, cu foi de acant cam rudimentar executate și zugrăvite. La biserica din Săftica (1809)[6] se găsesc mici fleuroane în stuc

[1] Fig 992-7.
[2] I. Trajanescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, pp. 77-8.
[3] T. Socolescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1926, p. 58.
[4] Fig. 996.
[5] Fig. 432-57.
[6] Fig. 812-19.

inp.org.ro

la partea superioară a arcaturilor ce decorează fațadele; ele sânt foarte deteriorate și par a fi de o execuție mediocră.

Cea mai frumoasă dintre decorațiile exterioare în stuc este de sigur cea de la Fundenii Doamnei (1699)[1], unde aproape toată fațada din spre Miazăzi și cea de la pridvor este încă astăzi bogat ornamentată cu panouri, frisuri, brâuri, medalioane foarte fin lucrate în stuc; în fațada din spre Nord, decorația în stuc a dispărut.

Exemple de decorațiuni exterioare în stuc sânt relativ puține, și ele par a fi fost o excepție, căci pentru exteriorul clădirilor se întrebuința în genere zugrăveala policromă al fresco, de care vorbim mai jos.

DECORAȚIUNEA ȘI SCULPTURA ÎN LEMN e mai greu de urmărit în evoluția ei, fiindcă din epocile mai vechi ni-au rămas mai puține documente. În partea a doua și a treia a acestui studiu am dat la sfârșit câteva exemple: ușa bisericii mănăstirea Cotmeana[2], a bisericii Snagov, la care trebuie adăugită ușa veche a Bisericii Episcopale din Curtea-de-Argeș, păstrată în Museul Episcopiei. Acestea sânt lucrări de artă bizantină pură, executate de către meșteri buni cunoscători ai acelei tradiții. Ușa de la Cobia (1527)[3] nu se poate pune în legătură nici cu tradiția bizantină veche, nici cu Renașterea de mai târziu; e o lucrare a parte, în care s'ar putea găsi unele reminiscențe ale artelor orientale din evul mediu. Cam aceiași înrâurire se poate găsi în sculptura baldachinului de la Mitropolia din Târgoviște[4], aflat la Museul Comisiei Monumentelor Istorice unde colonetele canelate în spirală, amintind pe acelea în piatră de la Biserica Domnească din Târgoviște, au capitele „modelate" în chip de păsări. Arcada baldachinului este trilobată, cu timpanele decorate cu frunze, amintind într-o câtva pe acelea de la ușa din Cobia. Aici pare a fi un început de inspirație occidentală, mai mult medievală. Tâmplele din veacul al XVII-lea, care sânt foarte rare, sânt când de tradiție orientală, ca acea de la Mitropolia Veche din Târgoviște, când mai direct inspirate din Renașterea italiană, ca tâmpla și splendida ușă împărătească de la bolnița mănăstirii Bistrița[5], care poartă data de 1654 și pare prima lucrare inspirată mai precis din Renașterea occidentală. Unele părți ale tâmplei bisericii Stelea ar trebui de asemenea studiate. Tâmpla Bisericii Domnești din Târgoviște (1696) face acum parte din stilul nou din epoca lui Constantin-Vodă Brâncoveanu.

Acestea din urmă sânt numeroase, și unele din ele foarte frumos compuse și fin executate. Putem cita, printre cele mai bogate, cele patru tâmple de la mănăstirea Hurezi[1], cea de la Arnota, de la Surpatele, de la Govora[2], de la Coltea[3], de la biserica Scaune și de la Sf. Gheorghe Nou din București[4], cea de la Fedeleșoiu și cea de la Biserica Sfântului Nicolae din Făgăraș (1698), etc.

Sculptura ușilor de la biserici, a iconostasului, și a tetrapoadelor, a jeților[5] și a stranelor din această epocă este frumos și îndemânatec executată; toată suprafața lemnului este acoperită cu „rinceau"-uri și cu mreji sau cu împletituri cu motive generale. În mijlocul panourilor se găsește și câte o figură sau scenă biblică, altă dată animale și păsări[9]: împletiturile și „rinceau"-urile nu sânt geometrice, ci mai realiste; ele se compun din ramuri regulat așezate, cu frunze, cu flori de lalea sau alte flori cu patru petale, cu ove și cu perle: în formele arcurilor domnește încă semicercul sau acolada simplă.

După Vodă-Constantin Brâncoveanu ornamentația este și mai încărcată; ea se compune din forme mai complicate, în care elementele orientale se înmulțesc. Una din cele mai frumoase tâmple este aceia de la biserica Sfinții Apostoli din București[6], executată la 1715 de către Ștefan-Vodă Cantacuzino. În această epocă par a se înmulți și tâmplele de zid frumos decorate cu stucaturi și cu zugrăveli policrome. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea calitatea execuției scade; formele se repetă după aceleași clișee. Pe la începutul veacului al XIX-lea stilul „Empire" tinde a înlocui pe cel tradițional în formele mobilierului bisericesc; avem un asemenea exemplu la tâmpla paraclisului mănăstirii Văcărești[7]. Tot pe atunci formele turcești se răspândesc.

Tavanuri de lemn ca cel din casa lui Hagi-Prodan[8], altele mai savante, la palatul lui Vodă-

[1] Fig. 928-41.
[2] *Evoluția arhitecturii*, II, fig. 196.
[3] *Ibid.*, fig. 189.
[4] *Ibid.*, III, fig. 491.
[5] V. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiilor Com. Mon. Ist.*, pp. 120-30.

[1] Fig. 515-69.
[2] Fig. 405.
[3] Fig. 836-54.
[4] Fig. 570-7.
[5] Fig. 1063-4.
[6] Fig. 460-8.
[7] Fig. 632-9.
[8] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1916, pp. 82-90.

inp.org.ro

Mavrogheni, astăzi Ministeriul Finanțelor, ni arată un amestec de elemente clasice și de forme turcești.

ZUGRĂVEALA EXTERIOARĂ este foarte greu de urmărit în evoluția ei, din causa slabei resistențe a acestui gen de lucrări, față de intemperiile climei noastre, care le alterează în scurt timp. Mai toate au fost retușate chiar și de mai multe ori, ceia ce îngreuiază foarte mult studiul lor.

În multe casuri se găsesc renovări și une ori straturi suprapuse de zugrăveli, care, în starea cunoștinților noastre de astăzi, nu pot fi datate nici cu aproximație.

Se pare totuși că înainte de veacul al XVIII-lea nu au fost întrebuințate zugrăvelile policrome exterioare. Dacă la unele biserici din veacul al XVI-lea și al XVII-lea am găsit unele decorații pe fațade, ele erau cu totul de alt gen. Într'adevăr imitația cărămizilor cu coloare roșie ce am găsit la unele biserici din veacul al XVII-lea, precum și unele rosete sau rotocoale zugrăvite într'o singură coloare, ca la Bucovăț sau la Goleşti, au un caracter foarte diferit de zugrăvelile pe care le vedem la bisericile din noul stil. Acestea par a se arăta pe la 1700, începând cu monumentele lui Mihail Cantacuzino și ale lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, ca Sinaia, Hurezii, Surpatele, Govora, etc., unde numai, frisele, brâul, arcadele pridvorului și une ori cornișele și chenarele ferestrelor sant ornamentate cu zugrăveli policrome, reprezintând „rinceau"-uri și ghirlande, împletituri din flori și ramuri, palmete, liniaturi, etc.

După arhitectul G. Mandrea [1], care a fost mulți ani funcționar al Eforiei Spitalelor civile și a avut ocasia de a studia monumentele istorice aflate pe moșiile acestei instituții, despre care a publicat o serie de interesante monografii, pentru Brebu, Fundenii Doamnei, Sinaia, Cornetul, se pare că monumentele zidite de Spătarul Mihail Cantacuzino pe la începutul veacului al XVIII-lea erau și ele zugrăvite pe din afară în genul Stavropoleosului sau decorate cu stucaturi, ca la biserica Fundenii Doamnei, clădită de el în anul 1699.

Am arătat mai sus modul cum erau zugrăvite la exterior bisericile lui Vodă Brâncoveanu, unde decorația policromă era concentrată numai la unele elemente ale fațadelor. În al doilea șfert al veacului zugrăvelile exterioare par a se întinde din ce în ce mai mult la celelalte părți din fațadele bisericilor.

Biserica Stavropoleos (1724) [1] e exemplul cel mai tipic al bisericilor zugrăvite în exterior, ca și Biserica Sfinților, numită și Biserica cu Sibilele (1728) [2], Batiștea (1764) [3], Sfântul Ștefan (1768) [4], etc. Ele au fost zidite în al doilea și al treilea șfert al veacului al XVIII-lea. Se poate observa că la aceste biserici panourile de pe fațade, deci câmpul din interiorul arcaturilor, sânt fără zugrăveli, ci numai cornișele, frisurile, medalioanele și timpanele arcaturilor sânt decorate, pe când în al patrulea șfert al veacului al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea câmpul arcaturilor este zugrăvit cu figuri de sfinți și personagii biblice; asemenea dispositiuni găsim la Chiciora (1780) [5], la Măldărăști [6] (1791), la Zăvideni (1815) [7], la Păușești-Măglași (1830) [8].

Aceste din urmă biserici sânt mai toate rustice: ele sânt zidite de boierinași sau de țerani și probabil executate de meșteri locali. Aici zugrăveala ca și arhitectura, prin simplicitatea și naivitatea lor, au mai mult o valoare de folclor. Dacă ele nu sânt la înălțimea artistică a monumentelor din prima jumătate a veacului, care erau zidite de către Voevozi, Mitropoliți și boieri mari, ele se disting, atât prin spontaneitatea inspirației și prin execuția lor naivă, dar îndemânatecă, cât și prin farmecul lor deosebit.

---

[1] *Bul. Com. Mon. Ist*, 1911, p. 149.

[1] Fig. 432-57.
[2] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 209.
[3] Fig. 726-9.
[4] Fig. 830-5.
[5] Fig. 114-21.
[6] Fig. 261-4.
[7] Fig. 250-60.
[8] Fig. 104-13.

inp.org.ro

RESUMATE:
RESUMATUL VEACULUI AL XVIII-LEA.

Studiul analitic precedent al monumentelor din veacul al XVIII-lea ni dovedește că încă de la începutul acestui veac noul stil românesc era perfect închegat, și că ajunsese la înflorire încă de pe timpul Domniei lui Șerban Cantacuzino. El se menține la acest nivel ridicat până după mijlocul veacului, când formele încep a se repeta, cristalisându-se în formule, în care se păstrează spiritul tradiției românești până după începutul veacului al XIX-lea și încă mai târziu. El se menține chiar în mai tot veacul al XIX-lea în arta poporului de la sate.

I. EPOCA LUI MATEI BASARAB.

Pentru a putea explica mai bine acestă desvoltare a artei noastre monumentale, este necesar să ni amintim că încă de pe la mijlocul veacului al XVII-lea începuse, supt Domnia lui Matei-Vodă Basarab, o adevărată renaștere românească. Cunoaștem din istorie avântul însemnat luat atunci de cultura națională, avânt datorit lui Matei. Știm că el a înființat frumoase și numeroase ctitorii, cum sânt mănăstirile de la Căldărușani (1638), de la Piumbuita (1647), de la Strehaia (1645), de la Brâncoveni, de la Țințăreni, de la Brebu (1650). Mai știm că el a restaurat și vechea mănăstire de la Govora. El ridică și numeroase biserici monumentale mai mari și mai impunătoare decât înaintașii lui, ca Sfântul Dumitru din Craiova (1652), biserica Sărindarul din București, Sfinții Impărați, Sfinții Arhangheli și Sfântul Nicolae din Târgoviște și atâtea altele; tot el restaurează Mitropolia și Biserica Domnească din Târgoviște și mărește palatele domnești din București, din Târgoviște și din Brâncoveni[1].

Din studiul monumentelor veacului al XVII-lea[2] a resultat constatarea că, în timpul Domniei lui Matei Basarab, s'au întrebuințat toate metodele de construcție și de decorațiune și toate tipurile de plan, toate genurile de arhitectură cunoscute până atunci în Țara-Românească, ba că s'au creat și tipuri noi de biserici, necunoscute până atunci, adecă bisericile cu clopotnița ridicată peste pronaos.

Meșterii din timpul lui Matei Basarab par a fi fost formați după diferitele tradițiuni din acele vremuri. Unii urmau pe meșterii români din veacul al XVI-lea, când știm că înflorise „vechiul stil românesc", ale cărui urme se văd și în arhitectura veacului al XVII-lea, la Vlădești, la Polovraci, la Sfântul Dumitru din Craiova, la Plătărești, la Cornet, etc.; alți meșteri erau poate veniți de la Muntele Athos sau de mai departe, de unde aduc metoda tencuielii exterioare, peste cărămida mai potrivită pentru o climă meridională decât pentru a noastră, așa cum se vede la biserica Sfântul Nicolae sau la Sfinții Arhangheli din Târgoviște, la Strehaia sau la Topolnița, la Gherghița sau la Gura Motrului.

Fiecare din acești meșteri avea tehnica și procedeele sale constructive proprii și tendințile sale particulare, în conformitate cu tradițiunea în care fusese crescut. Era prin urmare natural ca acea epocă să producă monumente de forme și aspecte diferite, așa cum le-am constatat. Din aceste sforțări diverse în căutarea unor formule noi, trebuia să răsară și să se selecționeze formele în care avea să se închege noul stil românesc de mai târziu.

Într'adevăr, dacă examinăm bisericile lui Matei Basarab, vedem că planurile și procedeele lor de construcții sânt: a) sau acelea ale vechii arhitecturi bizantine de tip constantinopolitan, cum se constată la biserica Sf. Dumitru din Craiova și la biserica Sărindarul din București, unde găsim planul zis în „cruce greacă" de la Bizanț, sau: b) planul și structura sârbească veche, cum se poate constata la schitul Clocociov sau la Topolnița, cu planul în treflă și structura specifică a bisericilor sârbești din Valea Moravei, cu patru picioare masive de zidărie proeminente, susținând turla naosului și însoțite de arcadele oarbe late-

[1] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, pp. 49-78.
[2] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii*, III.

inp.org.ro

rale din interior; sau, in sfârşit: c) un plan nou de biserică, ale cărui origini sânt curat româneşti, anume bisericile cu clopotniţa peste pronaos, ca la Bărbuleţ, la Goleşti, la Sf. Împăraţi din Târgovişte şi altele.

Înfăţişarea exterioară a monumentelor din această epocă a veacului al XVII-lea este tot atât de variată ca şi planurile lor, ca şi structura lor. Unele din ele urmează în această privinţă tradiţia vechiului stil din veacul al XVI-lea: au fâşiile de cărămidă aparentă, alternând cu fâşiile tencuite tăiate vertical, cu cărămizi aşezate în picioare şi alăturate două câte două, ca la Sf. Dumitru din Craiova, la Vlădeşti-Muscel, la Ciutura (Dolj), la Plătăreşti (Ilfov), etc.; altele au faţadele în întregime lucrate cu cărămidă aparentă, ca la Arnota şi ca la clopotniţa mănăstirii Brebu; altele sânt, din contra, în întregime tencuite pe din afară, ca la Sfântul Nicolae din Târgovişte, la Clocociovul, Strehaia, etc. În sfârşit o parte din acestea din urmă presintă pe suprafaţa tencuielilor o zugrăveală în coloare roşie, care imită fâşiile de cărămizi aparente orizontale şi verticale, întocmai după bisericile din stilul vechiu al veacului al XVI-lea; aşa găsim executate faţadele de la Goleşti, Dintr'un Lemn şi altele.

II. URMAŞII LUI MATEI BASARAB nu mai întrebuinţează nici planul bizantin, nici pe cel sârbesc decât foarte excepţional. Constantin-Vodă zis Cârnul, zideşte măreaţa Mitropolie din Bucureşti, care e croită după planul românesc al bisericii episcopale din Curtea-de-Argeş, complectat cu un larg pridvor deschis, cu arcade răzimate pe stâlpi. Această biserică este foarte solid construită. Toate turlele ei au resistat până astăzi, pe când altele, croite pe acelaşi plan, dar mai noi, cum sânt Cotrocenii şi Văcăreştii, etc., au turlele lor în parte surpate.

Biserica mănăstirii Jitianul de lângă Craiova, altă ctitorie a lui Constantin Cârnul, este de asemenea foarte solid zidită pe un plan original şi foarte logic, conceput şi inspirat după bisericile cu clopotniţă ale lui Matei Basarab; biserica din Ciutura, care pare din aceiaşi epocă, urmează arhitectura exterioară a stilului vechiu, cu fâşiile de cărămizi aparente; tot asemenea şi biserica mănăstirii Cornet, care e zidită în zilele lui Radu Leon-Vodă (1661). Supt Domnia lui Grigore Ghica-Vodă (1676) se zideşte biserica Sfânta Treime din Cerneţi, un monument masiv şi de proporţii scunde, cu o clopotniţă pe pronaos, care poate fi adăugită în urmă şi pare inspirată după biserica Jiteanul.

La mai toate aceste monumente zidite după planurile noi ale lui Matei Basarab, cu clopotniţa peste pronaos, dacă se mai văd pe ici colo urmele procedeelor moştenite de la vechile şcoli bizantine şi sârbeşti, ele sânt asimilate în planurile noi româneşti. Aceste biserici sânt zidite de sigur de către meşterii români formaţi în timpul Domniei lui Matei Basarab, când s'au ridicat, restaurat şi mărit atâtea monumente importante din ţară.

III. PRIMA EPOCĂ A NOULUI STIL. CANTACUZINII.

Supt domnia lui Şerban-Vodă Cantacuzino, când stilul nou se închiagă, tot planurile româneşti sânt cele preferate; la splendida mănăstire de la Cotroceni biserica se construieşte după planul lui Neagoe-Vodă şi al meşterului Manole din Curtea-de-Argeş, căruia i se adaugă în faţadă un frumos pridvor deschis cu arcade pe stâlpi de piatră; acest plan este şi acel de la Mitropolia din Bucureşti, a lui Constantin Cârnul.

Biserica Doamnei din Bucureşti urmează planul lui Matei Basarab, cu clopotniţa peste pronaos; ea se distinge şi printr'aceia că pare primul cas, după Stelea, în care s'au întrebuinţat consolele de piatră în construcţia arcurilor şi a bolţilor, după exemplul meşterilor din şcoala moldovenească. Tot de la această şcoală provin chenarele de piatră de la ferestre, cu profilele întretăiate la colţuri, cornişele şi pragurile profilate, inspirate de la Stelea, pe care le vedem la Biserica Doamnei, precum şi la alte multe biserici de la sfârsitul veacului al XVII-lea şi de la începutul veacului al XVIII-lea, cum sânt la mănăstirea Hurezi, la Surpatele, la Mamu, etc. Unde trebuie însă că constatăm pentru prima oară, poate, mâna unui meşter italian, este la chenarul sculptat al uşii de la intrare în Biserica Doamnei care este de o factură cu totul nouă şi necunoscută până atunci. Sculptura acestui chenar este de sigur datorită unui meşter din Occident, probabil din Italia sau din Dalmaţia, care lucra după principiile stilului Renaşterii, adecă după procedeul sculpturii „modelate" conform cu tradiţia clasică greco-romană, în opoziţie cu „sculptura săpată în meplat", cu planuri opuse unul altuia, unul în lumină şi altul în umbră, procedeu întrebuinţat de meşterii orientali de până atunci, fie ei veniţi la noi din Armenia sau din Arabia, ca acei de la Mănăstirea Dealului (1502) sau de la Curtea-de-Argeş (1508), fie veniţi din Turcia şi poate chiar din Persia, ca aceia cari au sculptat pietrele din altarul şi de la scara cafasului în interiorul Bisericii Domneşti de la Târgovişte (aproximativ 1650), sau ca meşterul stucator de la Potlogi şi de la Fundenii Doamnei

inp.org.ro

(1699), unde se văd motive persane, precum și represintarea în stuc a unui palat oriental.

Tehnica mai desvoltată a pietrei sculptate și a ornamentației în stuc care caracterisează arhitectura din timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzino, pare a fi datorită fratelui acestuia, Spătarul Mihail Cantacuzino, „a cărui râvnă era dată la geografie și la arhitectură[1]“ și care își făcuse studiile la Veneția și la Padova.

El este ctitorul mănăstirilor de la Colțea din București, de la Sinaia, de la Râmnicul-Sărat, de la biserica din Fundenii Doamnei de lîngă București și poate de la Titireciu, din Ocnele Mari.

Într'adevăr, din studiul acestor monumente reiese că Spătarul Mihail Cantacuzino a introdus în arhitectură unele elemente decorative clasice ale artei occidentale, cum sânt antablamentele cu arhitrav, fris și cornișă, cartușele, unele profile derivate din cele clasice, capitelele cu flori și cu foi de acant și volute pe colțuri, capete de îngeri inaripați, figuri omenești și animale sculptate, etc.

Modul de execuție al acestor elemente arhitectonice din arta occidentală lasă în genere de dorit din punctul de vedere al stilului; ele au profilele diformate și cu relieful prea redus și par interpretate de o mână străină, obișnuită mai mult cu formele și procedeele orientale de artă; partea sculpturală a acestor lucrări este totuși foarte decorativă.

Această primă epocă a noului stil a fost închegată de meșteri zidari români, formați la școala lui Matei Basarab, căreia i se datorește decorul arhitectural al bisericilor, probabil ajutați de sculptori italieni, pe cari Șerban-Vodă și frații lui, Spătarul Drăghici, Spătarul Mihail și Stolnicul Constantin, i-au întrebuințat și la zidirea palatelor lor de la Măgureni, de la Filipești și de la Afumați, precum și la numeroasele mănăstiri și biserici ridicate de ei la Mărgineni, la Cotroceni, la Râmnicul-Sărat, la Colțea, la Sinaia, la Măgureni, la Filipeștii-de-Târg și de Pădure, la Pătroaia, la Lespezi, la Pietreni-Costești, etc. Această primă epocă se încheie cu venirea la Domnie a lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

IV. A DOUA EPOCĂ A NOULUI STIL. CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU.

În această a doua epocă a noului stil, meșterii italieni sau orientali aduși de frații Cantacuzini continuă a lucra pentru Constantin Brâncoveanu: Pesena Levin, un Italian sau un Dalmatin catolic, lucrează la Brâncoveni, Vucașin Carageà, un Dalmatin sau poate un Grec, lucrează la mănăstirea Hurezi; elevii lor, sculptori români formați de ei, își asimilează meșteșugul adus de artiștii străini, selecționând formele, adoptând pe unele mai orientale și îndepărtând pe altele, prea clasice. Astfel se formează și se perfecționează noul stil, prin unificarea, atât a procedeelor de construcțiune, cât și a formelor arhitectonice și decorative. Această evoluție ni este dovedită de stilul frumoaselor și numeroaselor monumente ce se construiesc în prima jumătate a veacului al XVIII-lea: biserici domnești monumentale la orașe, și biserici rustice la sate, mănăstiri mărețe și schituri pitorești, palate domnești și conace boierești, în care se poate constata varietatea și bogăția formelor, dar și unitatea de stil a artei românești, ajunsă la o strălucită înflorire.

Se mai poate observa în această evoluție că elementele occidentale, antablamente, cartușe, figuri omenești, sânt răpede părăsite, pe când cele orientale, bizantino-venețiene, persane și turcești sânt asimilate mai cu ușurință.

Vom încerca să precisăm aici în ce constă această unitate de stil, față de diversitatea din veacul al XVII-lea.

V. UNITATEA NOULUI STIL. PLANURILE.

Bisericile din noul stil, din punct de vedere al planului și al procedeelor de construcțiune, sânt curat românești; tipul bizantin în cruce greacă a dispărut încă din veacul al XVII-lea și nu se mai ivește niciun exemplu; tipul sârbesc cu structura lui specială a dispărut, și el cu încetul s'a transformat complect, astfel că nu rămâne decât forma în treflă a planului, pe când structura lui s'a schimbat radical, devenind un tip nou, curat românesc, cu bolțile în calote pe pandantivi, răzimate în console. Această structură nouă constituie unul din caracterele cele mai interesante ale noului stil.

Tipurile de plan anterioare s'au selecționat astfel, lepădându-se de cel bizantin și de cel sârbesc, rămânând din cele opt tipuri ce am găsit în veacul al XVII-lea numai șase, din care cele mai în favoare sânt următoarele trei:

1. Tipul cu planul în treflă și cu o turlă pe naos, cu structura complect reînoită, care devine astfel un nou tip românesc, fără nicio urmă amintind structura sârbească; îl găsim la Govora, la Surpatele, la Fedeleșoiu, la Râmnicul-Sărat, biserici clasificate toate în grupa a 23-a.

2. Tipul lui Matei Basarab, cu planul în treflă, cu clopotnița peste pronaos și cu o turlă peste naos; în genere, el este cel mai des întrebuințat la bisericile mari și constituie oarecum tipul clasic

[1] N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. 342.

inp.org.ro

al noului stil; îl găsim la Brădeştii Bătrâni, la Creţeşti, la Balamuci, etc. Aceste biserici constituiesc grupa a 27-a.

3. Tipul lui Neagoe-Vodă, cu planul meşterului Manole de la biserica Episcopiei de Argeş, în formă de treflă şi cu pronaosul lărgit. El are sau două turle, ca la biserica mănăstirii Hurezi din grupa a douăzeci şi patra, sau patru turle, ca la biserica mănăstirii Văcăreşti din grupa a 26-a.

Pe lângă aceste trei tipuri cu planul în treflă, care sânt cele mai răspândite, trebuie să menţionăm un tip mult întrebuinţat la bisericile săteşti, şi anume bisericile cu planul dreptunghiular, adecă fără abside laterale, fără turlă peste naos, cu sau fără clopotniţă peste pronaos şi cu un pridvor cu arcade pe stâlpi; îl găsim la Chiciora, la Păuşeşti-Măglaşi-Coasta, la Călineşti, la Comanca (unde nu are pridvor) şi la Sfinţii Îngeri din Curtea de Argeş, etc. Toate aceste biserici fac parte din grupa a douăzeci şi una şi a douăzeci şi doua.

Aceste din urmă biserici rustice de tip curat românesc par a fi în legătură cu o veche tradiţie locală care îşi are poate originea în bisericile străvechi d'inainte de Mircea-cel-Bătrân, ale căror ruine le găsim la Turnu Severin [1].

Ele au acelaşi plan şi se deosebesc de acest tip vechiu doar prin forma bolţilor şi prin pridvorul pe stâlpi, acestea fiind elemente proprii noului stil.

În afară de tipurile arătate mai sus se mai găsesc, răzleţe şi foarte puţine la număr, biserici de tipurile celelalte mai vechi, cu două turle, la Aninoasa şi la Antim, cu trei turle, cu una singură la Râmnicul-Vâlcea (Toţi Sfinţii).

VI. ARHITECTURA EXTERIOARĂ A MONUMENTELOR DIN NOUL STIL.

Se deosebeşte de aceia a monumentelor anterioare prin tencuiala uniformă care acopere în întregime faţadele; nu se mai întrebuinţează de loc apareiajul de cărămidă aparentă din stilul vechiu, care se mai găseşte câte odată până în a doua jumătate a veacului al XVII-lea (Plătăreşti, Cornet), dar care a dispărut complect în secolul al XVIII-lea.

Cu venirea la Domnie a lui Şerban Cantacuzino tencuiala exterioară a devenit o regulă generală. Ea a fost probabil adusă de meşterii veniţi din părţile de Miazăzi, unde ea este de sigur mai potrivită decât în clima noastră aspră.

Formele arhitecturale şi cele decorative care împodobesc exteriorul bisericilor, în special profilele, sânt derivate de la formele cărămizilor aparente, care se întrebuinţau în stilul vechiu, rotunjite sau cu vârf, în „talon" sau în „doucine": ele sânt identice, numai că în stilul nou sânt acoperite cu o tencuială de var. Suprafaţa acestei tencuieli exterioare o găsim adese ori împodobită cu zugrăveli policrome. Este greu de precisat vremea când încep a se ivi aceste zugrăveli, care la unele biserici au putut fi aplicate după un timp oarecare de la zidirea lor, fără să putem şti anume când. În linii generale, după studiul analitic al monumentelor din noul stil, s'ar părea că în a doua jumătate a veacului al XVII-lea nu s'au întrebuinţat zugrăveli şi că ele încep a se ivi numai în timpul lui Constantin Brâncoveanu, ale cărui biserici sânt înviorate în unele părţi ale faţadelor cu zugrăveli formând fâşii şi frisuri; aşa găsim bisericile din Surpatele, Govora, Hurezi şi altele, unde arcadele pridvorului, împreună cu arhivoltele lor, brâul orizontal şi fâşiile care îl încadrează, une ori cornişele şi chenarele ferestrelor sânt împodobite ori cu zugrăveli poli crome ori cu stucaturi în relief, celelalte părţi ale faţadelor rămânând albe. Ctitoriile lui Mihail Cantacuzino par a fi fost zugrăvite pe din afară, după studiile şi observaţiile arhitectului G. Mandrea.

După moartea lui Constantin Brâncoveanu, la venirea Domnilor fanarioţi, zugrăvelile se întind şi la alte părţi ale faţadelor, în special la cornişe, la frisurile orizontale, la timpanele arcadelor şi une ori la mai toată suprafaţa bisericilor, cum vedem la Stavropoleos (1724), unde numai câmpul arcaturilor este nezugrăvit. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea zugrăvelile au tendinţa să se întindă şi mai mult. Câmpul arcaturilor este decorat şi el cu chipuri de sfinţi; stâlpii pridvoarelor chenarele uşilor şi ale ferestrelor se împodobesc cu zugrăveli care înlocuiesc piatra sculptată ce se întrebuinţa mai adesea ori în prima jumătate a veacului la aceste chenare.

Observaţia din urmă se aplică în special la bisericile din sate, unde meşterii pietrari lipsesc une ori şi unde s'au format în a doua jumătate a veacului zugravi ţărani, constituind o adevărată şcoală rustică, un folclor din cele mai interesante prin îndemânarea şi armonia lucrărilor ce ni-au lăsat.

VII. STRUCTURA ŞI METODELE DE CONSTRUCŢIE a bisericilor din noul stil ni arată de asemenea o unificare evidentă. De unde în veacul al XVII-lea se întrebuinţa şi structura constantinopolitană a bisericilor în „cruce greacă" şi structura sârbească, cu cele patru picioare verticale masive de supt turlă şi cu bolţile variate, „stilul

[1] *Evoluţia arhitecturii*, I, pl. IV.

inp.org.ro

nou" întrebuințează numai cupola sferică pe pandantivi, dar o razimă pe arcuri proptite în console. Găsim asemenea bolți pe console la tustrele compartimentele bisericilor din veacul al XVIII-lea, atât la naos, la pronaos, cât și la pridvor. Evoluția lentă și progresivă a structurii bolților, trebuiește urmărită pe releveurile publicate mai departe, începând cu bisericile din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, până la acelea ale lui Vodă-Brâncoveanu.

Se poate afirma cu toate probabilitățile de a nu greși că punctul de plecare al evoluției în sistemul constructiv al bolților este zidirea bisericii Stelea de către meșterii moldoveni ai lui Vasile Lupu (1645) și că de la exemplul dat de aceștia s'au inspirat meșterii cari au contribuit la desăvârșirea noului stil din Muntenia și din Oltenia. Acest sistem constructiv nou înlocuiește sistemele bizantin și sârbesc în care arcurile se răzimau pe picioare verticale coborând până la temelii. În sistemul nou picioarele verticale dispar; ele sânt tăiate în dreptul nașterii arcurilor și sânt înlocuite cu console care primesc greutatea arcurilor și a bolților transmițându-le direct în ziduri; împingerile laterale sânt anulate prin trăgători orizontali de lemn. Noul sistem care caracterisează bisericile din noul stil dă bolților o înfățișare mai aeriană, căci ele par atârnate în spațiu, în loc de a fi răzimate pe picioare verticale; aceștia din urmă dispărând, ele lasă bolțile sprijinite numai pe console.

Iată dar un nou sistem constructiv perfect care se găsește exclusiv întrebuințat în noul stil.

VIII. DIFERITELE ELEMENTE ARHITECTURALE ale bisericilor din noul stil presintă în evoluția lor o unitate evidentă; această evoluție se face simultan în timp, după cum se poate constata din studiul releveurilor publicate, iar nu în mod divergent, ca în veacul al XVII-lea, unde am văzut diferite tendințe și școli urmându-și drumul lor deosebit.

Proporțiile generale ale bisericilor au tendința de a se înălța, în special la turle, afară, bine înțeles, de bisericile rustice, care rămân scunde. Clopotnița de pe pronaos, care era masivă și scundă în veacul al XVII-lea, se înalță, se suptiază până ce ajunge la dimensiunile turlei pantocratorului de peste naos.

Ușa și ferestrele din noul stil se pot ușor distinge de cele din veacul al XVII-lea prin compoșiția lor, prin chenarul înflorat cu „rinceau"-uri, prin cornișa decorată care încoronează și prin sculptura fină a lemnăriei, în întregime acoperită cu mreji din ramuri și flori. Arcadele de la pridvor au proporții în genere mai largi și mai scunde ca în veacul al XVII-lea; stâlpii sânt mai totdeauna coloane rotunde și foarte rar octogonale (Sf. Ștefan din București este o excepție). Cornișele și soclul sânt trase la șablon; dinții de fierestrău și zimții în cărămidă dispar pe la începutul veacului și se întâlnesc în urmă numai în mod excepțional. La arcaturile fațadelor și la arcadele pridvorului se întrebuințează aproape exclusiv semicercul și rare ori trilobul (Doicești, Fundenii Doamnei) în prima și a doua epocă până după Constantin Brâncoveanu. Monumentele presintă ca și cele din a doua jumătate a veacului al XVII-lea o sobrietate clasică și o eleganță de bun gust, care la venirea Domnilor fanarioți se cam pierde, din causa arcurilor în acoladă frântă și în festoane de forme variate, care adese ori înlocuiesc arcurile în semicerc, la arcadele pridvorului și chiar la arcaturile fațadelor.

IX. A TREIA EPOCĂ A NOULUI STIL începe cu venirea Domnilor fanarioți. Ei găsesc formată gata și ajunsă la deplina ei înflorire școala de artă, meșterii și breslele de artiști formați de Vodă-Brâncoveanu. Aceștia zidesc splendida mănăstire de la Văcărești pentru Nicolae-Vodă Mavrocordat (1724) și Mănăstirea de la Pantelimon pentru Grigore-Vodă Ghica, etc.; tot atunci se zidesc mănăstirile de la Aninoasa (1730), de la Balamuci (1752), paraclisul Mitropoliei din București (1730), care sânt printre cele mai frumoase; apoi ctitoriile boierești ca acelea de la Brădeștii Bătrâni (1751) și de la Crețești (1757), de la Brezoaiele (1759), de la Râfov (1742), etc., care ni arată nivelul ridicat la care se menține arta noastră monumentală.

X. ARTA POPULARĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XIX-LEA.

După mijlocul veacului, Domnii, cari se schimbă prea des, nu mai au timpul de a zidi; în locul lor însă boierii pe moșiile lor, breslele negustorești prin orașe, în sfârșit populația țerănească de la sate urmează pilda cea frumoasă ce li-a fost dată.

Se pare că în tot cursul acestui veac s'a construit mai mult decât în alte epoci, dacă trebuie să judecăm după marele număr de biserici, de mănăstiri, de case de diferite tipuri ce ni-au rămas de atunci, și este interesant de urmărit cum stilul nou, care a început cu ctitoriile mărețe ale lui Șerban și Mihail Cantacuzino, ale lui Constantin Brâncoveanu și ale lui Nicolae Mavrocordat,

inp.org.ro

se continuă cu ctitoriile boierilor şi ale Mitropoliţilor, apoi ale breslelor industriaşilor şi ale negustorilor şi în sfârşit se termină cu acelea ale poporului, care îşi ridică frumoase lăcaşuri de închinare şi pitoreşti locuinţe, până în satele cele mai mici şi mai îndepărtate. Această expansiune extraordinară a artelor în genere şi a artei de a construi în special, expansiune care se întinde treptat la toate păturile societăţii, pare a fi o caracteristică dintre cele mai interesante ale acestui veac, iar marele număr de biserici frumos zidite şi împodobite, de case armonios compuse şi judicios dispuse ni dau dovada unei temeinice organisaţii a breslelor de artişt şi de meşteşugari de tot felul, a meşterilor zidari, a sculptorilor în piatră şi în lemn, a zugravilor, a făurarilor, etc., cari constituiau la un loc o adevărată şcoală de artă, raspândită cu încetul la întreaga viaţă a poporului. S'ar părea, privind această frumoasă înflorire de viaţă românească, că acest veac, cu toate înjosirile vieţii lui politice, a fost pentru toată suflarea românească de dincoace de Milcov epoca de aur a artelor naţionale.

Pe la sfârşitul veacului, şi chiar în prima jumătate a veacului al XIX-lea, se mai construiesc frumoase biserici, mai ales pe la sate: la Săftica (Ilfov) la 1809, la Păuşeşti-Măglaşi (Vâlcea) la 1809, la Domneşti (Muscel) la 1828, la Zăvideni (Vâlcea) la 1815, la Pojogeni (Gorj) la 1832; apoi schituri pitoreşti în munţi, ca la Scăuieni (Argeş) (1796-1819), case şi conace pe la moşii şi prin sate.

Oraşele mai mari însă încep a se înstrăina, urmând de pe atunci „modele noi", venite din afară, pe când, la ţară, vechile datini româneşti se mai menţin câtva timp.

inp.org.ro

RESUMATUL GENERAL

ORIGINILE. BISERICILE CREȘTINE ORTODOXE DE ZID DIN EVUL MEDIU ÎN ȚĂRILE DIN SUD-ESTUL EUROPEI.

Din puținele documente și date archeologice ce posedăm despre zidirile din vremurile îndepărtate ale evului mediu, când s'au înființat principatele române, s'ar părea că primele monumente religioase ortodoxe construite din zid în regiunile noastre erau în genere mici biserici cu planul dreptunghiular, cu o singură navă, în fața căreia se deschidea spre Apus o tindă sau un pronaos și care se termina spre Răsărit cu un altar rotunjit în formă de semicerc. Aceste biserici erau acoperite cu o boltă cilindrică de zidărie, întărită une ori cu nervuri ori cu arcuri dublouri. Naosul era despărțit de pronaos sau de tindă printr'un părete străbuns cu una sau mai multe deschideri. Această despărțire a interiorului bisericii în două încăperi știm că face parte din tradiția religiei ortodoxe și că este o caracteristică a bisericilor închinate acestui cult. Cea mai mare parte din bisericile de la noi erau însă probabil la început de lemn.

Tipul de biserică de zid descris mai sus se întâlnește în tot Orientul creștin, cu oarecare deosebiri după regiuni. El pare a fi fost tipul curent din peninsula balcanică în evul mediu mai îndepărtat, căci îl găsim și în Bulgaria, la Trapezița, și, pe Vardar, la Știp, la Veles[1], etc., și, pe malul Adriaticei, la Cattaro, la Podi[2], etc. Aici bolta cilindrică e în genere întreruptă la centru pentru a face loc unei cupole scunde. La noi găsim în Turnul-Severin[3] urmele a două biserici ale căror temelii presintă dispozițiunile de plan arătate mai sus; în una din ele se mai văd rămășițile nervurilor de piatră de la boltă.

Aceste două biserici pot fi din veacul al XIII-lea când s'a înființat Banatul Severinului, stăpânit mai întâi de Unguri și mai târziu de Voevozii Români.

BISERICA SÂN-NICOARĂ DIN CURTEA-DE-ARGEȘ (circa 1350)[1] are un plan asămănător, de formă dreptughiulară, cu bolta cilindrică întărită cu arcuri-dublouri de cărămidă, fără cupolă; găsim însă aici o deosebire, și anume: peste pronaos se ridcă un turn-clopotniță înalt, care amintește „campanilul" unor biserici romanice din Occident. Această particularitate s'ar putea explica prin împrejurarea că Doamna Clara, soția lui Vodă Nicolae Alexandru Basarab (1340-1346) care a zidit această biserică, era de religie catolică.

În anul 1386 Mircea-cel-Bătrân zidește mănăstirea Cotmeana, din județul Argeș;[2] biserica ei este tot dreptunghiulară, cu o boltă cilindrică fără nervuri, cu adaosul însă a două abside laterale semi-circulare (care după unele indicii ar putea fi adăugite în urmă). Oricum să fie, biserica mănăstirii Cotmeana pare a fi la noi una din ultimele, dacă nu chiar ultima din seria bisericilor arhaice cu bolta cilindrică din școala medievală a peninsulei balcanice. Dar, pe de altă parte, ea este și prima, împreună cu Vodița Veche[3], care au planul în formă de treflă; un plan care ține un loc atât de însemnat în istoria arhitecturii noastre.

Cotmeana ar fi, prin urmare, în același timp punctul terminus al tradițiunii balcanice vechi, dar și punctul de plecare al unei alte epoci, în care arta noastră monumentală se îndrumează pe căi noi.

Care erau caracterele arhitecturii acestor monumente din epoca medievală? După puținele documente care ni stau la dispoziție se pare că erau clădiri mici, simple și scunde, cu acoperișul având o pantă mai mult sau mai puțin înclinată după clima regiunii și după materialele ce se găsiau la îndemâna meșterilor. Ele erau construite

[1] D. Bošković, *Starinar*, 1932, pp. 101-3.
[2] G. Millet, *L'ancien art serbe*, pp. 51-72.
[3] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii în Muntenia* p. 1, planșa IV.

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii în Muntenia*, p. 1, planșa VII-IX.
[2] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii în Muntenia*, p. 1, planșa XXXVI-XXXIX.
[3] V. Drăghiceanu, *Săpăturile de la Vodița*, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1929, p. 149.

inp.org.ro

sau din cărămidă sau din piatră brută, cioplită mai mult sau mai puțin rustic și în genere combinată cu cărămidă așezată în rânduri orizontale, alternate cu piatră, după tradiția bizantină veche, pe care Grecii din evul mediu au știut să o ridice la înălțimea unei arte desăvârșite. Procedeul constructiv ce era întrebuințat consta dintr'o zidărie de piatră necioplită înecată în var, peste care se așezau câteva rânduri de cărămizi așternute pe toată suprafața zidului, spre a-l nivela și spre a repartisa presiunile în mod uniform. Dintr'acest principiu de construcțiune, născut dintr'o nevoie de ordin practic, Bizantinii au știut să creeze atâtea monumente de o rară frumuseță, de un caracter unic și de o trăinicie neîntrecută, pe care și astăzi le admirăm. Printre ele, sânt caracteristice zidurile orașului Constantinopol, care constituiesc un exemplu din cele mai impunătoare.

Tot în acest mod au fost construite și bisericile din Turnul-Severin, ale căror temelii ni arată încă astăzi zidăria de piatră brută înecată în var și întreruptă la intervale egale de straturi orizontale de cărămizi.

Tot astfel este construită și biserica Sân-Nicoară.

La Cotmeana se pare că toată zidăria este de cărămidă, pentru că piatra lipsește din acea regiune. Aici găsim însă, în fațade, ocnițe lungi și inguste bizantine și o decorațiune din teracotă smălțuită, formând mici discuri colorate în verde și în cafeniu. Ele sânt așezate în linii orizontale, formând brâie și frisuri, precum și în linii arcuite care urmează arhivoltele arcaturilor din fațade. Asemenea decorațiuni se găsesc adese ori și la monumentele din Peninsula Balcanică (Serbia bizantină, Târnovo, Mesembria, etc.).

Bolțile acestor biserici erau în genere construite din cărămidă, acest material fiind mult mai ușor de mânuit decât piatra și foarte potrivit pentru construcțiunea bolților fără tipare, în care meșterii bizantini erau neîntrecuți.

II. Veacul al XIV-lea. Școala de artă din Bizanț și primii Basarabi. Școala sârbească din Valea Moravei și Mircea-cel-Bătrân.

În veacul al XIV-lea, poate încă din al XIII-lea, se ivesc în țările noastre înrâuriri noi și importante. Una din ele, cea mai veche, ni vine din Bizanțul Împăraților comneni și paleologi, cu cari Domnii noștri erau înrudiți. De acolo ni-a venit tipul bisericilor în formă de cruce greacă, după care s'a zidit Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș [1], a cării dată de întemeiere nu pare încă definitiv stabilită (circa 1380).

Acest nou tip de biserică este caracterisat printr'un plan zis „central", adecă simetric față cu un centru, în opoziție cu planul dreptunghiular de până atunci. El se compune din două nави boltite cilindric și dispuse perpendicular una pe alta, astfel că formează o cruce. În punctul de întâlnire a celor două bolți care compun crucea se ridică o turlă. Acest principiu constructiv îl găsim redus la cea mai simplă expresiune în biserica din Nicopol [2], zidită pe malul drept al Dunării, în Bulgaria, pe timpul Domniei lui Vlaicu-Vodă, și la Spasovița, în Serbia.

La Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș principiul este același, dar, fiindcă dimensiunile monumentului sânt aici mai mari, a fost nevoie de adausul a patru puncte de sprijin interioare, peste care stă răzimată turla; biserica se găsește astfel împărțită în trei nави paralele, una mijlocie, mai mare, și alte două mai mici, de o parte și de alta. Prin această frumoasă dispoziție biserica a căpătat o înfățișare imposantă atât în interior, cât și în exterior.

Crucea formată în plan se cetește și în spațiu; ea se desemnează, supt turla care încoronează monumentul, prin cele două bolți cilindrice care formează brațele crucii, perpendiculare una pe alta. O cupolă peste o cruce este definiția perfectă dată de d. Gabriel Millet acestui tip de biserică care este una din cele mai frumoase creații ale artei bizantine.

Dar, în curând, dintr'un nou izvor de inspirație pornește un curent și mai puternic. E școala sârbească din Valea Moravei [3], învecinată cu Oltenia noastră. Acolo înflorise în veacul al XIV-lea o școală de artă care produsese o serie de admirabile biserici și mănăstiri, cum sânt Crușevaț, Liubostinia, Calenici și altele, ctitorii ale cneazului sârb Lazăr și ale fiului său Ștefan. Acesta din urmă a fost ultimul Domnitor independent al Sârbilor. El moare la 1389, în bătălia de la Cosovo, apărând până la sfârșit independența țerii sale în contra Turcilor.

Aceste biserici au toate planul în formă de treflă, proporții elegante, mai înalte decât bisericile precedente, o structură foarte caracteristică și o arhitectură bogată, în care piatra cioplită

[1] V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1923; N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii în Muntenia*, p. 1, planșa XI-XX.

[2] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arhitecturii în Muntenia* p. 1, planșa X.

[3] G. Millet, *L'ancien art serbe*, p. 152.

inp.org.ro

și împodobită cu flori meșteșugit săpate, cărămida aparentă, frumos lucrată, și teracota smălțuită și colorată se îmbinau în mod armonios, dând acestor monumente o înfățișare strălucită, care nu avea pereche prin acele vremuri în părțile Europei orientale.

Călugărul Nicodim de la Muntele Athos, care se pare că era înrudit cu cnejii sârbi, înființează la 1374 mănăstirea Vodița [1] de lângă Turnul-Severin. Acolo s'au găsit temeliile a două biserici suprapuse: ambele au planul în formă de treflă; prima ar putea fi întemeiată de Litovoiu, după părerea d-lui V. Drăghiceanu, a doua ar fi ctitoria călugărului Nicodim. Tot același călugăr zidește mănăstirea Prislop, în munții Hațegului, precum și mănăstirea Tismana, din Gorj, în timpul Domniei lui Radu-Vodă, tatăl lui Mircea-cel-Bătrân. În această din urmă mănăstire se vede locul mormântului său.

În anul 1386 Mircea-Vodă chiamă în țară meșteri sârbi, probabil dintre acei cari zidiseră bisericile din Crușevaț din Calenici, etc., spre a ridica frumoasa *mănăstire de la Cozia pe Valea Oltului* [2].

Caracterele principale ale bisericilor sârbești din Valea Moravei, care sânt identice cu ale Coziei, sânt următoarele:

Planul în formă de treflă, cu o turlă peste naos; dispositiunea constructivă a naosului, specific sârbească, constă din patru picioare verticale de zidărie, alipite, spre interior, de zidurile laterale, de o parte și de alta a absidelor. Pe aceste picioare se sprijină cele patru arcuri mari care formează în plan un pătrat și pe cari se razimă, prin intermediarul pandantivilor, greutatea turlei. Sus-zisele picioare de zidărie mai au și rostul de a anula împingerile laterale ale arcurilor mari, formând ca niște contraforturi interioare, ajutate fiind de alte patru arcuri de descărcare secundare, atât spre altar, cât și spre Apus; acestea din urmă formează două travee mai mici, care încadrează centrul naosului spre Răsărit și spre Apus, tot așa cum și absidele laterale îl încadrează spre Miazănoapte și spre Miazăzi, asigurându-i stabilitatea.

Originea acestui ingenios dispozitiv caracteristic sârbesc poate fi găsită și în arta bizantină și în arta armenească. Într'adevăr planul naosului bisericilor sârbești este în interior același ca al planului bizantin în formă de cruce de la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, în care picioarele isolate ar fi fost împinse lateral până la alipirea lor de zidurile exterioare. Acestui sistem i se adaugă și semicercurile absidelor laterale, care lipsesc în planul bizantin. Asămănarea sistemului sârbesc este și mai mare cu planul atonic, care întrunește la un loc dispositivul planului în cruce și absidele laterale; așa că naosul sârbesc de la Cozia nu e decât acel de la Snagov [1], în care au dispărut năvile laterale.

Pe de altă parte, în Armenia găsim o serie de biserici dreptunghiulare cu o singură navă, în care se văd limpede acele contraforturi interioare care caracterizează structura sârbească. Le găsim la Vagarșapat, la Coșcavanc, la Marmasen, ca și la biserica Sfântului Grigore din Ani și la catedrala din Taliș [2], care toate presintă traveia principală a naosului încadrată atât spre Apus, cât și spre Răsărit, cu câte o travee secundară, mai îngustă, întocmai ca în planul sârbesc. Singura deosebire este lipsa absidelor laterale. Dacă principiul constructiv este același, înfățișarea ce resultă presintă mari deosebiri din causa materialului, care este cu totul diferit. Într'adevăr, în Armenia se întrebuințează la fațade aproape exclusiv piatra cioplită, pe când, atât în Serbia, cât și în Țara-Românească, principalul material de construcție este cărămida.

La noi, piatra fiind mai rară, ea e întrebuințată numai în cantitate mică, și anume în punctele mai expuse, unde se cere o resistență mai mare, ca la stâlpii de susținere și la console sau încă la arhitravele și la chenarele ușilor și ale ferestrelor, unde ea este în genere împodobită cu sculptură.

Arhitectura monumentelor sârbești din Valea Moravei se deosebește prin calitatea materialelor, prin bogata podoabă a pietrelor sculptate, prin meșteșugita dispositiune a cărămizilor aparente, de forme și profile variate, la arcade, cornișe, stâlpi, etc. Toată fațada monumentului este împărțită în fâșii orizontale de piatră sau cărămidă tencuită, alternate cu alte fâșii de cărămidă aparentă, așezate la intervale egale unele de altele. În afară de piatra bogat sculptată se mai întrebuințează și ornamente de teracotă smălțuită formând mici flori cu patru petale, care sânt dispuse ori în frisuri orizontale ori în arcuri care urmează arhivoltele arcadelor. Aceleași flori de teracotă se găsesc și la bisericile din Peninsula

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția Arh. Munt.*, p. 1, pl. XXI-XXII; Virgil Drăghiceanu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1929, p. 149; *Evoluția Arh. Munt.*, p. 1, pl. XXIV-XXV.

[2] P. Antonescu, *Mănăstirea Cozia*, București 1903.

[1] N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 1, pl. XL-LII.

[2] Strzygowsky, *Die Baukunst der Armenier und Europa.*

inp.org.ro

Balcanică, în Serbia bizantină, în Macedonia și la Mesembria, din Bulgaria [1].

Ambele școli de artă de care am vorbit mai sus: cea bizantină de la Constantinopol și cea sârbească din Valea Moravei sânt cele două mai importante izvoare de inspirație ale meșterilor români cari au zidit bisericile noastre din veacul al XIV-lea până în al XVII-lea; ambele au contribuit într'o largă măsură la formațiunea arhitecturii românești din Muntenia și din Oltenia; prin ele s'au stabilit principiile și procedeele constructive ale bisericilor noastre; din ele s'au desprins formele arhitectonice care au fost întrebuințate până în veacul al XVII-lea, când, supt domnia lui Matei Basarab, începe o mișcare de renaștere românească, îndrumând încă odată arta noastră monumentală pe o cale nouă.

III. VEACUL AL XV-LEA.

In evoluția artei noastre se găsesc din nenorocire lipsuri mari, fiindcă vremile nemiloase și războaiele aproape continue au distrus o bună parte din monumentele mai vechi. Cel mai mare gol din istoria artei noastre monumentale îl formează de sigur veacul al XV-lea, care nu ni-a lăsat nici măcar urmele unei singure biserici, așa că în acest interval de mai bine de o sută de ani, care se întinde între zidirea mănăstirii Cozia, la 1386, și aceia a Mănăstirii Dealului, la 1502, ni lipsește orice putință de a urmări desfășurarea formelor arhitectonice și evoluția principiilor de construcțiune.

Am văzut mai sus că în veacul al XIV-lea s'au clădit în Țara-Românească Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, monument pur bizantin, și biserica mănăstirii Cozia, monument sârbesc. Aceste două școli stau prin urmare la basa evoluției artei noastre monumentale. Dar iată că în pragul veacului al XVI-lea ne găsim în fața unor splendide monumente care sânt la prima vedere foarte diferite de cele anterioare. Aceste monumente sânt în număr de patru: biserica Mănăstirii Dealului [2], zidită la 1502 de către Radu-cel-Mare, Biserica Episcopiei de Argeș [3], zidită la 1508 de către Neagoe-Vodă Basarab, biserica mănăstirii Snagov [4], zidită tot de Neagoe Basarab, la 1517, și Vechea Mitropolie din Târgoviște [5], zidită de același ctitor, în 1518. Etapele intermediare ni lipsesc cu totul spre a face legătura dintre aceste monumente și cele d'inaintea lor. Într'adevăr, dintre așezările din veacul al XV-lea, de care ni vorbește istoria, nu ni-a rămas nimic decât doar biserica din Brădet, în Muscel.

Ctitoriile lui Vlad Țepeș (1456-62) de la Comana, de la Târgșor, de la Snagov, ctitoria lui Radu cel-Frumos (1462-74) de la Tânganul, ctitoriile lui Vlad Călugărul (1482-95) de la Glavacioc și de la Babele, ctitoriile fraților Craiovești, de la Strehaia și de la mănăstirea Bistrița, prima așezare a lui Radu-cel-Mare de la mănăstirea Govora (1492), biserica de la Bolintin și atâtea altele au dispărut fără urme. Numai biserica din Brădet [1], care se crede a fi o ctitorie a lui Mircea-cel-Bătrân, poate ceva din Snagovul lui Vlad Țepeș și paraclisul mănăstirii Bistrița [2] (1507), ctitorie a lui Barbu Craiovescu, devenit monah supt numele de Pahomie, au mai rămas în ființă; dar aceste monumente nu ni pot da vre-o lămurire pentru a ni înlesni resolvirea pasionatei probleme ce ni stă în față; căci Brădetul este o biserică rustică, cu planul în treflă, având dispozițiunile tipului sârbesc de la Vodița și de la Cozia, însă mult simplificate și cu arhitectura din piatră brută și cărămidă redusă la cea mai simplă expresiune, iar paraclisul mănăstirii Bistrița este o capelă mică pe plan dreptunghiular, fără turlă, care amintește bisericuțele arhaice ce se zidiau în Peninsula Balcanică în epocile mai îndepărtate ale evului mediu. Aceste două monumente ni arată deci legătura cu trecutul mai îndepărtat, dar nu ni dau absolut nicio indicație în ce privește veacul al XV-lea, pe care îl căutăm aici. Nu ni rămâne în consecință decât să analisăm monumentele noi de la începutul veacului al XVI-lea spre a vedea dacă ele ni dau orecari indicii care să ne poată lumina calea.

IV. ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XVI-LEA. RADU CEL MARE ȘI NEAGOE BASARAB. MEȘTERUL MANOLE.

În pragul veacului au fost înălțate sus pomenitele monumente strălucite și impunătoare, cele mai rafinate ca artă și cele mai mărețe ca dimensiuni, cele mai bogate ca material și lucru și cele mai perfecte ca execuție din toate câte au fost ridicate pe pământul Țerii-Românești. În număr de patru, ele au fost zidite toate în mai puțin de douăzeci de ani.

[1] G. Balș și N. Ghika-Budești, *Ruinele bizantine din Mesembria*, București 1912.

[2] Ilie Popescu, *Biserica Mănăstirii Dealului*, București 1906; N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 1, pl. LIX-LXIV.

[3] *Ibid.*, pl. LXVI-LXXXVI.

[4] *Ibid.*, pl. XL-LII.

[5] G. Sterian, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1937, pl. LIII-VIII.

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. I-XI.

[2] *Ibid.*, pl. XII-XV.

inp.org.ro

Primul de către Radu-cel-Mare, la 1502, și celalte trei de către Neagoe Basarab, între 1508 și 1518.

Să le studiem mai de aproape pentru a încerca să stabilim dacă este cu putință oarecare legături cu școlile anterioare, cu monumentele atât de reduse la număr ce ni-au rămas din primele timpuri ale istoriei noastre.

O primă constatare este asămănarea dintre biserica Dealului și biserica Episcopiei de Argeș, pe de o parte, apoi deosebirea radicală dintre arhitectura lor și aceia a celorlalte două biserici, din Snagov și Târgoviște, și, pe de altă parte, asămănarea dintre aceste două din urmă.

Biserica mănăstirii Dealu și biserica Episcopiei de Argeș, construite abia câțiva ani una după alta, au amândouă planul în treflă, și de la prima vedere recunoaștem la ambele monumente că naosul are dispoziția de la Cozia, adecă presintă structura sârbească, cu cele trei travee caracteristice, cu cele patru picioare de zidărie de supt turlă alipite de pereții laterali și legate prin patru arcuri egale care susțin o turlă; aceste arcuri sânt descărcate prin alte arcuri laterale secundare. Iată deci o primă legătură cu vechea școală sârbească.

Dacă trecem acum la analisa pronaosului bisericilor noastre, nu vom găsi nicio asămănare cu vre unul din monumentele din trecut. Într'adevăr, la Dealul pronaosul, de formă pătrată, este despărțit în două părți printr'un arc transversal înalt, supt care, după toate probabilitățile, se găsiau două coloane, pe care se sprijiniau trei arcade, așa cum se găsesc la biserica mănăstirii Brebu[1] (1650), al cării plan este identic cu cel de la Dealul și așa cum s'a dovedit prin cercetări recente că au fost și la biserica Mihai-Vodă din București (1586)[2]. De altfel acest motiv arhitectonic se generalisează la bisericile din veacul al XVII-lea.

Peste partea din spre Răsărit a pronaosului se găsesc la Dealu două turle mici egale alăturate una de alta și sprijinite la mijloc numai într'un singur arc larg longitudinal, pe care se razimă de o potrivă ambele turle. Mai cunoaștem casuri anterioare în care două turle egale se razimă pe pronaos și, anume, le găsim, atât la Nicopoli, unde, nu e încă multă vreme, ele se mai aflau în ființă, cât și la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, unde unele documente ne fac să credem că au existat la origine două turle de zidărie, înlocuite în urmă cu alte două turle de lemn, îmbrăcate cu tablă, care se văd pe unele fotografii mai vechi ale acestei biserici[1]. Pe tabloul votiv din veacul al XIX-lea aflat în interiorul bisericii, ea este represintată cu două turle înalte în fațadă. Această dispoziție cu trei turle, din care două mai mici pe pronaos, este necunoscută în școala sârbească de pe Valea Moravei, dar o găsim la unele biserici de la Constantinopol, de exemplu la capela bisericii Panmakaristos[2], ctitorie a Împăratului Alexe Comnenul, astăzi devenită moschee și cunoscută supt numele de Fetigè-Geamì.

Iată dar o nouă asămănare, de astă dată cu arhitectura bizantină din Constantinopol; ea privește însă numai cele două turle din fațadă, pe când dispoziția constructivă și structura specială a pronaosului de la Dealu nu o găsim nicăieri, în nicio școală din nicio altă țară.

Această dispoziție e curat românească și o vom regăsi în veacul al XVI-lea la Tutana[3] și în veacul al XVII-lea la Brebu[4] și la alte biserici cu diferite variante (Domneasca din Târgoviște, Gura Motrului, Sfântul Dumitru din Craiova).

Dacă analisăm acum pronaosul Bisericii Episcopale din Curtea-de-Argeș îl vom găsi de o originalitate și mai puternică decât cel de la Dealu.

Într'adevăr, el este, ca dimensiuni, cu mult mai larg decât naosul; e format dintr'o parte centrală, limitată prin douăsprezece coloane de piatră înalte și elegante, peste care se înalță o primă turlă, iar în jurul acestei părți centrale se întind, pe trei laturi, spații mai înguste, la intersecția cărora se mai găsesc alte două turle mai mici, situate în colțurile din spre Apus ale bisericii. Nicăiri în alte școli de arhitectură din alte țeri nu găsim o dispoziție care să se asemene nici pe departe cu această conformație atât de originală și de un caracter a parte, curat românesc.

Într'adevăr îi putem urmări evoluția la monumentele noastre: primul cas al unui pronaos mai larg decât naosul îl găsim la biserica mănăstirii Tismana[5], a călugărului Nicodim. Cerce-

[1] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, pl. 3, pl. CLVIII-LXXIV.

[2] *Ibid.*, p. 2, pl. XCVII-CVIII.

[1] *Ibid.*, p. 1, pl. XIX, *Curtea Domnească din Argeș*, fig. 92.

[2] Ebersolt et Thiers, *Monuments de Constantinople*, pl. XCVI-CVIII.

[3] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. CXXVIII-CXXXVI.

[4] *Ibid.*, p. 3, pl. CXXXVII-XXXIX și CLXXV-LXXXV.

[5] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 1, pl. XXIII; V. Drăghiceanu, *Considerații asupra vechii mănăstiri Tismana*, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1934; A. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc.*

inp.org.ro

tările în curs au dovedit că temeliile unor ziduri exterioare pronaosului şi situate simetric de o parte şi de alta a acestuia fac parte din biserica de la origine, căci ele sânt zidite din acelaşi material ca şi temeliile bisericii înseşi şi legate cu acestea.

Tabloul votiv reprodus în cărtea despre Mănăstirea Tismana[1] şi în *Gorjul istoric şi pitoresc* al lui A. Ştefulescu ni arată biserica cu partea din faţă împrejurată cu năvi laterale mai joase, formând ca nişte „bas côtés", aşa cum se găsesc în bisericile romanice occidentale; această dispoziţie, aşa cum se presintă astăzi, este de sigur, atât ca principiu constructiv, cât şi ca înfăţişare exterioară, foarte diferită de dispoziţia de la Curtea-de-Argeş; este însă acelaşi plan, aceiaşi formă caracteristică de pronaos, mai larg[2] decât naosul. S'au mai găsit la Buda, în judeţul Buzău, temeliile unei biserici din veacul al XVI-lea, ctitorie a lui Mihnea-Vodă şi a soţiei sale Doamna Neaga, în care pronaosul este foarte larg şi serveşte drept necropolă pentru mormintele ctitoriceşti. Aceiaşi destinaţie o au de altfel şi părţile laterale ale pronaosului de la biserica lui Neagoe-Vodă de la Curtea-de-Argeş, unde se află mormintele ctitorilor: Neagoe, Despina, Radu de la Afumaţi şi altele. De asemenea la Tismana, în colţul din spre Miazăzi al pronaosului se găseşte, — după tradiţie, — locul mormântului lui Nicodim, care se vede şi astăzi. Aceiaşi formă lărgită a pronaosului vom găsi-o mai târziu la Cobia (1572)[3], la Radu-Vodă (1615)[4], la Văcăreşti (1722)[5], ca şi la alte multe biserici din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, ca Arnota, Dintr'un Lemn, Brebu, Căldăruşani, Filipeştii[6] din veacul al XVII-lea şi mult mai multe în veacul al XVIII-lea. La unele din ele lărgirea este neînsemnată şi greu de explicat; la altele e mult mai mare. Această dispoziţie este în consecinţă curat românească şi ea, căci nu o găsim în nicio altă şcoală din alte ţeri; ea pare a fi similară dispoziţiei întrebuinţate în Moldova unde între naos şi pronaos se află o încăpere destinată mormintelor: destinaţia este aici aceiaşi, dispoziţia e însă diferită.

Din cele de mai sus resultă că la începutul veacului al XVI-lea găsim pentru prima oară în evoluţia arhitecturii noastre dispoziţiuni originale, creaţiunii proprii ale artei noastre. Dacă în cele două biserici analisate mai sus, de la Dealu şi de la Curtea-de-Argeş, naosul aparţine şcolii sârbeşti, dacă unele elemente din pronaos sânt inspirate din arta bizantină, totuşi concepţia şi compoziţia atât de originală a acestor două biserici aparţine exclusiv ţării noastre. E o dispoziţiune curat românească.

Şi gândul nostru se îndreaptă către legendarul Meşter Manole, de care ni vorbeşte tradiţia şi care este creatorul acestor două capodopere de arhitectură. El a ştiut să se servească de principiile şcolii sârbeşti şi ale acelei bizantine pe care le cunoştea la perfecţie; el a ştiut să pună la contribuţie pe meşterii pietrari armeni fugiţi din ţara lor cotropită şi căzută supt jug, împrăştiaţi în lume, atât în Imperiul Bizantin, cât şi în cel rusesc, atât în Serbia, cât şi în ţările române, atât în Italia, cât şi până chiar în Occidentul Europei, unde se regăsesc urmele artei lor preţioase. Genialul meşter este acel care a ştiut să unifice şi să armoniseze atât de frumos principiile constructive şi formele arhitectonice diferite spre a ni da aceste două minunate monumente, lucrate din piatră cioplită, în întregime îmbrăcate cu o ornamentaţie având fineţa unor dantele şi strălucirea unor juvaeruri.

Dacă trecem acuma la analisa celorlalte două monumente zidite de Neagoe Basarab, la Snagov şi la Târgovişte, vedem de la început că, nici ca plan, nici ca arhitectură, ele nu se asamănă câtuşi de puţin cu celelalte două precedent studiate, cu toate că sânt contimporane lor.

Într'adevăr, atât biserica Mănăstirii Snagov, cât şi vechea Mitropolie din Târgovişte, biserici mai mari decât cele de la Dealu şi de la Curtea-de-Argeş, sânt zidite numai din cărămidă, cu foarte puţină piatră şi fără nicio sculptură. Dar cărămida este aici lucrată şi aşezată cu o atât de neîntrecută măestrie, încât frumuseţa ei nu este mai pre jos de aceia a dantelei de piatră meşteşugit sculptate, nici de aceia a împletiturilor savante, de o precisiune uimitoare şi de o atât de perfectă ştiinţă a efectelor de umbră şi de lumină, ce împodobesc bisericile de la Dealu şi de la Curtea-de-Argeş. Dacă, într'adevăr, examinăm de aproape detaliile faţadelor de la Snagov, care s'a păstrat mai bine, pe când Mitropolia din Târgovişte a suferit multe prefaceri înainte de a fi dărâmată, dacă analisăm în special arcadele şi stâlpii pridvorului, lucraţi din cărămidă perfect

[1] A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti 1909, pp. 80, 104 şi 280.

[2] V. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda-Lapoş şi Tisău*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 159.

[3] N. Iorga, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1929, p. 20; N. Ghika-Budeşti. *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. CXVIII-XXVII.

[4] *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, p. 3, pl. CLXXXVI, CXCIII, CCCIII.

[5] Vezi mai departe planurile bisericilor publicate.

[6] *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, p. 3, pl. CCXV.

inp.org.ro

fabricată în forme și profile variate, admirabil îmbinate și meșteșugit așezate, trebuie să recunoaștem aici desăvârșite știință și îndemânare a meșterilor bizantini veniți din Constantinopol ori de la Muntele Athos, cari erau neîntrecuți în arta de a fabrica și de a mânui cărămida. Neagoe Basarab chemase de sigur pe unul din cei mai iscusiți dintre ei pentru a ridica aceste două frumoase biserici.

BISERICA MĂNĂSTIRII SNAGOV are ca plan pe acel caracteristic al Muntelui Athos, adecă o îmbinare a planului în cruce cu planul în treflă; ea presintă într'adevăr la naos structura planului în cruce, cu turla răzimată pe patru stâlpi isolați în mijlocul naosului, combinată cu adaosul absidelor laterale ale planului în treflă.

În fața naosului se mai găsește aici, în locul pronaosului, un pridvor pătrat deschis, cu trei laturi și sprijinit pe stâlpi înalți și frumoși. Acest pridvor a fost închis în urmă, zidindu-se stâlpii între ei.

Planul lui este pătrat și structura în principiu asămănătoare cu aceia a naosului cu patru stâlpi centrali isolați, peste cari se razimă probabil o turlă; bolțile fiind însă căzute și monumentul fiind încă insuficient studiat, nu se poate precisa dispoziția ce a avut-o la origine.

Fațadele bisericii sânt lucrate din cărămidă aparentă, perfect fabricată, în tipare de forme variate, admirabil dispuse și îmbinate. Cum am arătat mai sus, în special stâlpii pridvorului sânt de toată frumusețea, și niciunul din ei nu se asamănă cu cei de alături de el. Biserica avea probabil la origine mai multe turle, din care una înaltă pe mijlocul naosului, care a rămas în ființă până astăzi, și alte două turle mai mici pe absidiolele laterale ale altarului unde se văd urmele lor; casuri asămănătoare se găsesc la bisericile de la Muntele Athos, precum și la biserica Mihai-Vodă din București, unde ele au fost reconstituite de curând. Alte turle se găsiau poate la Snagov peste pridvor, din care una la mijloc și probabil altele mai mici la colțuri, după modelul bisericilor de la Muntele Athos.

Precum am spus, acest monument nu a fost încă studiat în amănuntele lui și nu i s'a putut precisa încă istoricul. Se poate ca unele părți să fie rămase de la biserica lui Țepeș-Vodă, și este posibil că Neagoe Basarab să o fi restaurat. Se mai poate ca tot Neagoe să fi zidit între ei stâlpii pridvorului deschis, dispoziție puțin potrivită cu clima țării noastre. Dar numai un studiu amănunțit ni va putea precisa toate acestea, și nu este exclus că acest monument să ni reserve surprise.

MITROPOLIA VECHE DIN TÂRGOVIȘTE pare a fi compusă din două monumente distincte, alipite unul în fața celuilalt. La origine era o biserică în formă de cruce, ca Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, însă mai mare ca dimensiuni; în fața bisericii s'a zidit un pridvor mare, pătrat în plan, ca la Snagov, cu arcade deschise pe trei laturi și cu patru stâlpi isolați în centrul lui, adecă o altă biserică în formă de cruce cu o turlă la mijloc, cu alte două turle mai mici în colțurile din spre Apus și cu frontoane rotunjite, atât în fațada principală, cât și în fațadele laterale.

Biserica avea în total opt turle încă de la început, ni spun unele documente. Ea fusese lăsată neterminată de Neagoe Basarab, apoi a fost sfârșită de Radu Paisie; mai târziu ea pare a fi fost restaurată de Matei Basarab și în sfârșit încă odată restaurată de Constantin Brâncoveanu, care probabil că a tencuit-o din nouă pe din afară și a decorat-o așa cum ni-o arată cunoscuta acvarelă a lui Satmary [1].

Cele două fotografii ce posedăm din timpul când biserica a fost dărâmată ni arată că zidăria de cărămidă era aici mai puțin îngrijită ca la Snagov; însă prefacerile ce a suferit în timpul celor patru veacuri ale existenții sale nu ni sânt cunoscute, și dărâmarea ei înainte de a fi fost studiată a curmat pe veci orice speranță de a o putea cunoaște mai bine.

Din asămănările ce presintă între ele cele două biserici de la Snagov și de la Târgoviște, una cu planul atonic, cealaltă cu planul bizantin, în cruce greacă, ambele cu pridvoare mari, deschise, ambele executate în cărămidă aparentă după tipicul bizantin, se poate deduce că ele sânt probabil zidite de același meșter, poate un călugăr de la Muntele Athos.

Ele urmează tradițiile vechi ale Bizanțului și nu ni aduc nimic nouă; în afară de pridvorul deschis cu arcade pe stâlpi, care e de sigur originar dintr'o țară sudică, cu o climă mai dulce decât a noastră, poate Athosul, poate Grecia (se găsesc asemenea pridvoare la Mistra), căci nici la Constantinopol, nici în Balcani nu se găsesc pridvoare deschise, decât, poate, la Peć [2] în Serbia bizantină.

Acest nou element arhitectonic, pe care îl găsim pentru prima oară în Țara-Românească, la Snagov și la Mitropolia din Târgoviște, pridvorul, care în ambele casuri a trebuit să fie închis cu zid, se impământenește totuși mai târziu în Țara-Ro-

[1] *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 1, pl. XL-LII.

[2] D. Boskovici, în *Starinar*, 1933-4; Grabar, în *Mélanges Iorga*.

inp.org.ro

mănească, şi pe la mijlocul veacului al XVII-lea îl regăsim în dimensiuni mai mici la multe biserici, Sfântul Nicolae şi Sfântul Arhanghel din Târgovişte, Coieni-Mironeşti, iar în veacul al XVIII-lea el devine aproape nelipsit la toate bisericile mari şi mici afară de foarte rare excepţiuni [1]. În resumat, din analisa de mai sus a celor patru biserici de la începutul veacului al XVI-lea am putut stabili unele legături cu monumentele mai vechi, din veacul al XIV-lea, şi altele cu acele din veacurile următoare. Analisa noastră ni-a mai dat un resultat important: şi anume recunoaşterea unor elemente şi dispoziţiuni arhitecturale româneşti originale, care se regăsesc în veacurile ce urmează la unele din monumentele noastre româneşti.

Aceste elemente şi dispoziţiuni sânt: 1. Forma şi structura originală a pronaosului de la Dealu, pe care îl vom regăsi în veacul al XVI-lea la Tutana, în veacul al XVII-lea la Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcii.

2. Dispoziţia, şi mai originală, a pronaosului de la Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeş, pe care o regăsim în veacul al XVI-lea la Cobia, în veacul al XVII-lea la Mitropolia din Bucureşti şi la Cotroceni şi în veacul al XVIII-lea la Văcăreşti.

3. Dispoziţia pridvorului deschis pe trei laturi şi răzimat pe arcade şi coloane care se generalisează în partea a doua a veacului al XVII-lea şi mai ales în veacul al XVIII-lea, când pridvorul este aproape nelipsit.

4. La aceste trei puncte trebuie să mai adăugim un al patrulea: Sculptura în piatră de la Dealu şi de la Episcopala din Curtea-de-Argeş, care rămâne un nesecat izvor de inspiraţie pentru meşterii din veacul al XVII-lea, transformându-se în al XVIII-lea supt înrâurirea Italiei, a Veneţiei şi a Orientului.

V. VECHIUL STIL DIN VEACUL AL XVI-LEA: RADU PAISIE, MIRCEA CIOBANUL, BUZEŞTII, MIHNEA-VODĂ, MIHAI VITEAZUL.

Ajunşi în acest punct, care este unul din cele culminante în evoluţia artei noastre monumentale, căci admirabilele monumente înălţate de Neagoe Basarab au rămas fără samăn, să aruncăm privirile noastre de jur împrejur: în trecut nu vedem decât un gol imens de peste o sută de ani, în care nu zărim nici măcar câteva ruine; în urmă, spre mijlocul veacului al XVI-lea, vedem cum se ridică o serie de monumente, în genere mici şi mult mai simple, ca arhitectură, decât ctitoriile strălucite de la începutul veacului, ale lui Radu-cel-Mare şi Neagoe Basarab.

Ceia ce impresionează mai întâiu la aceste monumente noi este unitatea perfectă, atât ca plan, cât şi ca arhitectură; parcă ele ar fi fost toate croite de acelaşi meşter, cu aceleaşi materiale, în acelaşi „stil"; dimensiunile bisericilor sânt în genere mici, afară de rare excepţii, cum este biserica mănăstirii Tutana din Argeş [1] şi Mihai-Vodă din Bucureşti, care sânt singurele ceva mai mari. Planul lor este în mod statornic cel în treflă; structura lor este aceiaşi; afară de rare excepţii ea urmează dispoziţia sârbească în ce priveşte naosul, care este încoronat cu o turlă sprijinită pe patru picioare masive alipite de pereţii laterali. În pronaos regăsim bolta cilindrică din bisericile arhaice dinaintea lui Mircea-cel-Bătrân.

Decorul arhitectural este tot atât de unitar ca şi planul. El este constituit numai din cărămidă, cu foarte puţină piatră. Cărămida este frumos executată şi aşezată după tradiţia bizantină cu rosturi largi între ele; ea este lăsată aparentă la cornişă, soclu, brâu şi rostuită cu îngrijire; ea este fabricată în tipare având diferite profile, cu vârf sau rotunjite în semicerc (tor) sau concav (doucine) sau convex (talon). Fâşii orizontale de cărămizi aparente despart zone tencuite; între fâşiile aparente se văd şi cărămizi aşezate în picioare, în genere două câte două; ele împart zonele tencuite în dreptunghiuri.

Acest decor dă un caracter cu totul special monumentelor din vechiul stil şi le deosebeşte de cele anterioare, de la Cozia, Brădet sau Snagov, unde cărămizile aşezate în picioare nu exista cum nu există nici în epocile ulterioare. Regăsim însă acest decor în Serbia, atât în Valea Vardarului, cât şi în Valea Moravei, de unde poate ni-a fost adus de către meşterii sârbi.

Dacă, acum, comparăm aceste biserici din stilul vechiu cu ctitoriile lui Radu-cel-Mare şi ale lui Neagoe Basarab, trebuie să constatăm că ele sânt mai departe de acestea decât de monumentele anterioare, d'inainte de Mircea. S'ar părea că ele sânt o renaştere a arhitecturii medievale din Balcani, căci regăsim în ele aceiaşi simplicitate şi acelaşi material. Planul este însă în formă de treflă, loc de a fi dreptunghiular, şi bolţile, cel puţin în naos, sânt mai evoluate, căci naosul este încoronat cu o turlă, în loc de a fi un simplu „berceau" – cilindru, ca odinioară la Cotmeana; bolta

[1] A se vedea releveurile bisericilor din acest volum.

[1] *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. XCVII-CVIII.

inp.org.ro

cilindrică se regăsește însă adesea ori la pronaos (Stănești, Bolnița Coziei) [1], cum am arătat mai sus.

Veacul al XVI-lea se compune prin urmare din două epoci, în care vedem desemnându-se două curente diferite. Mai întâiu monumentele lui Radu-cel-Mare și ale lui Neagoe Basarab, de o neîntrecută bogăție, executate de Voevozi cu cheltuială mare și decorate de meșteri speciali aduși din alte țeri, pietrari armeni, meșteri de la Muntele Athos sau din Constantinopol, pe de o parte, și, pe urmă, în a doua epocă, monumentele din vechiul stil, mai simple, formând o școală locală românească, care urmează tradiția veche, pe de altă parte.

Primul curent, după cum am constatat mai sus, a produs unele elemente arhitecturale noi, care au fost asimilate cu încetul de curentul al doilea, al tradiției vechi românești, contribuind astfel la propășirea artei noastre monumentale:

Astfel sânt profilaturile de piatră, soclul, brâul și arcaturile în stilul armenesc de la Dealu și Curtea-de-Argeș, pe care le regăsim la bisericile din vechiul stil românesc, tratate însă în cărămidă aparentă.

Trebuiește observat că la Dealul și Curtea-de-Argeș piatra e un placaj și profilatura arcaturilor este tratată pur decorativ, cu rosturi orizontale și verticale, care întâlnesc profile oriunde și oricum [2]. În stilul vechiu, din contra, profilatura arcaturilor este tratată constructiv și rosturile sânt radiale, după bunele tradiții ale artei bizantine. La Curtea-de-Argeș trebuiesc observate și unele forme decorative arabe, ca stalactitele de la cornișă, precum și unele palmete de la „rinceau"-uri, bolțarii de la ușă și altele.

Atât arcaturile cu profile rotunjite în relief din din vechiul stil (tor), cât și cornișele, soclul și brâul, au profilele lor inspirate din cele armenești, dar ele sânt executate după tehnica bizantină.

Bisericile din stilul vechiu, cu toată unitatea lor arhitectonică, sânt variate ca dispoziții de plan și de fațadă, fapt care dovedește iscusința meșterilor, perfect cunoscători ai meșteșugului de a construi, pe deplin stăpâni pe tradiția veche și formând o adevărată școală locală, bine închegată.

Monumentele din această epocă se pot împărți în mai multe grupe, după cum compoziția planului este mai simplă sau mai complexă.

I. O primă grupă se presintă cu o singură turlă ridicată peste naos, ca la Stănești (1531), Olteni, Ostrov (1521), Curtea Veche (1559) și bolnița Coziei (1542) [1], ele sânt cronologicește cele d'întâiu zidite, formează prima perioadă a vechiului stil și sânt mai direct inspirate din școala sârbească.

II. Biserici cu două turle nu se găsesc; ele sânt foarte rare în arhitectura Munteniei, și acele câteva biserici răzlețe ce există par inspirate de modele străine; astfel avem biserica Mănăstirii Tismana, unde se văd înrâuriri sârbești și occidentale, și mai târziu biserica din Flămânda, în veacul al XVII-lea [3], apoi biserica Antim din București (1715) [3] și Belivaca [4] din Craiova (1794), care par a fi inspirate de la bisericile moldovenești, de la Trei Ierarhi și Cetățuia din Iași [4], al cărui tip a fost adus în Muntenia cu zidirea bisericii Stelea din Târgoviște [5] de către meșterii moldoveni ai lui Vasile Lupu la 1645.

III. Grupa bisericilor cu trei turle, din care una mai mare peste naos și alte două mai mici peste pronaos, este represintată prin biserica de la Bucovăț [6] și cea de la Tutana [7], unde toate turlele au dispărut; dispoziția planului ni permite însă reconstituirea lor cu oarecare siguranță mai ales la Tutana, unde planul este identic cu cel de la Dealu, care este prototip al acestei grupe; biserica mănăstirii Tutana este cea mai mare din câte s'au construit în această epocă.

IV. Grupa bisericilor cu patru turle este și ea represintată prin biserica de la Cobia [8], monument mic, interesant și foarte original, construit din cărămidă smălțuită de diferite nuanțe, după același, plan ca al Episcopiei de Argeș; turlele și bolțile ei au dispărut complect, și ni rămâne doar ca mărturie ușa ei aflată la Museul Mănăstirii Sinaia, unde biserica este represintată în lemnul sculptat al ușii. Din aceiași grupă par a mai fi fost și biserica din Târșor [9] și poate cea de la Buda (Buzău) [10], dar starea lor de ruină nu ni permite a face decât ipotese prea puțin temeinice asupra conformației lor posibile.

V. Tot în veacul al XVI-lea, în prima lui jumătate, s'a zidit biserica din Hârtiești [11] (1532), singură cu planul dreptunghiular în cruce greacă, din

[1] *Ibid*, p. 2, pl. XXXIX-XL, pl. XLVIII-LVI.
[2] *Ibid*., p. 1, pl. LX-I.
[3] *Ibid*., p. 2.
[4] *Ibid*., p. 3.
[5] Vezi mai departe, releveurile acestor biserici.
[6] G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile XVII și XVIII*, București 1933.
[7] N. Gabrielescu, *Bul. Com. Mon. Ist*, 1908, p. 79.
[8] *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. LXXXIX-XCX.
[9] *Ibid*, p. 2, pl. XCVII-CVIII.
[10] *Ibid*, p. 2, pl. CXVIII-XXVII.
[11] *Ibid*., p. 2, pl. CXVI-XVII.
[12] V. Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist*., 1931, p. 159.
[13] N. Ghica-Budești, *Bul. Com. Mon. Ist*., 1934, p. 19.

inp.org.ro

această epocă, în care nu a fost întrebuințat decât planul în treflă. Caracterele acestei biserici nu ni permit a o lega cu nicio altă grupă decât doar cu unele monumente din Serbia bizantină [1] și poate cu bisericile muntenești necunoscute nouă din veacul al XV-lea.

Stilul vechiu pare a se fi închegat complect ceva mai înainte de mijlocul veacului al XVI-lea, în timpul Domniei lui Radu Paisie, care zidește biserica mănăstirii Valea (1532) [2], unde vedem pentru prima oară arhitectura cu cărămizile aparente orizontale și verticale, care caracterisează monumentele din vechiul stil; cu zidirea bolniței de la mănăstirea Cozia la 1542 [3] de către același Domn, stilul vechiu ajunge la complecta lui expresiune.

Acest mic monument este dintre cele mai perfecte, atât prin gingășia proporțiilor sale elegante, cât și prin arhitectura sa.

El nu a fost încă studiat complect până astăzi, dar elementele de la origine se regăsesc aproape toate supt acoperișul de șindrilă.

Meșterul Maxim, care a zidit acest monument, poate să fi fost Sârb, după nume; arhitectura sa însă, afară de planul cu structura sârbească a naosului, care este al majorității bisericilor din vechiul stil românesc din acest veac, nu are nicio asămănare cu bisericile din Valea Moravei, ci este o biserică curat românească ca înfățișare și ca proporții.

Din ctitoriile lui Mircea Ciobanul nu ni-a rămas decât biserica, mult transformată, a Curții Vechi din București [4]; de la Mihnea-Vodă avem Tutana și Mărcuța [5] iar de la Buzești nu mai avem decât Stănești (1537) și Căluiul (1588) [6]. Mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea a fost complect refăcută în veacul al XIX-lea și numai micul paraclis al călugărului Pahomie din neamul Buzeștilor a mai rămas astăzi în ființă.

Unul din cele mai importante monumente din vechiul stil este biserica Mihai-Vodă din București [7] (1594), care a fost complect studiată în anii din urmă, când ea a fost reconstituită de Comisia Monumentelor Istorice.

E o biserică monumentală, în care se găsesc toate caracterele vechiului stil cu câteva altele din Athos, cum sânt turnulețele de pe absidiolele de la altar și o dispositie interioară nouă, curat românească: cele trei arcade răzimate pe stâlpi ce despart naosul de pronaos pe care o găsim aici pentru prima oară. Știm că, până la acestă epocă, pronaosul comunica cu naosul printr'o singură ușă.

VI. EPOCA DE TRANSIȚIE DIN PRIMA JUMĂTATE A VEACULUI AL XVII-LEA. RADU-VODĂ este una din cele mai sărace în ce privește numărul de monumente ce s'au zidit, cât și în ce privește calitatea lucrului și a materialelor. Intr'adevăr bisericile, în loc de a fi lucrate în fațade cu carămidă aparentă bine fabricată frumos și artistic așezată cu rosturi largi și îngrijit executate, ca în veacul al XVI-lea, sânt în genere lucrate cu cărămizi de calitate inferioară; meșterii găsesc mai expeditiv de a tencui toată suprafața fațadelor și de a imita apoi pe dânsa cu coloare roșie cărămizile aparente care formau podoaba bisericilor de altă dată. Această schimbare de metodă aduce cu dânsa decăderea meșteșugului de artă; cărămida aparentă frumos lucrată nu se mai fabrică; orice cărămidă, cât de mediocră, este suficientă, pentru ca ea este ascunsă supt tencuială.

În afară de biserica Radu-Vodă din București [1], începută la 1615 de către Radu Mihnea, croită pe planul românesc al meșterului Manole din Curtea-de-Argeș și despre care nu știm multe, căci a suferit mari schimbări, în afară de schitul Zlătioarele (Vâlcea) [2], ctitorie a Doamnei Ecaterina, și ea mult stricată de vremuri, în afară de biserica din Bălteni a lui Hrizea Vornicul (1626) [3], ceva mai bine conservată și executată după vechiul stil, nu ni-a mai rămas din această epocă decât prea puține monumente care să ne poată documenta.

Pe ici, colo se mai văd biserici lucrate cu artă și executate cu îngrijire în cărămidă aparentă, zidite probabil de meșteri bătrâni, cari moșteniseră tradițiunile cele bune din trecut. Astfel sânt bisericile de la Arnota, de la Vlădești, de la Bălteni, de la Sfântul Dumitru din Craiova, de la Ciutura, etc. [4]; cea mai mare parte din acestea sânt probabil anterioare datelor ce li se atribuie; aceste date sânt poate acelea ale terminării lor sau a restaurării lor din timpul Domniei lui Matei

[1] G. Millet, *L'ancien art serbe;* D. Bošković, în *Starinar*, 1932-4.

[2] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. XXII-IX.

[3] *Ibid.*, p. 2, pl. XLVIII-LVI.

[4] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 2, pl. LVII-LXIV.

[5] *Ibid.*, p. 2, pp. LXXIV-LXXX.

[6] *Ibid.*, p. 2, pl. XXXIV-XL, LXV-LXXIII.

[7] *Ibid.*, p. 2, pl. LXXXI-VIII.

[1] *Ibid*, p. 3, pl. CCIII-V.

[2] *Ibid.*, p. 3, pl. I-VII.

[3] *Ibid.*, p. 3, pl. CCXXXII-XL.

[4] *Ibid.*, p. 3, pl. CCVI-CCXIV.

inp.org.ro

Basarab (a lui Constantin Șerban, pentru cea din Ciutura). Pentru o bună parte din ele, date precise lipsesc.

Ultima biserică ce o cunoaștem în stilul vechiu este cea de la schitul Cornetul din Vâlcea [1], zidită la 1661. Ea este una din cele mai interesante, căci, pe când arhitectura fațadelor a rămas cea din veacul al XVI-lea, planul său, cu clopotnița peste pronaos și cu scara așezată într'un turnuleț poligonal, este acel nou din veacul al XVII-lea, care apare pentru prima oară în timpul Domniei lui Matei Basarab.

Odată cu dispariția stilului vechiu se modifică pe încetul și structura bisericilor. Într'adevăr, vechiul plan sârbesc pierde caracteristicile sale: picioarele masive de zidărie de supt turlă se micșorează treptat; une ori ele lipsesc cu totul; alte ori le găsim în partea din spre Apus a naosului împreună cu arcurile laterale interioare, pe când ele lipsesc în partea din spre Răsărit, ca la Sfinții Arhangheli din Târgoviște și Călinești [2]. Din ingeniosul sistem constructiv de altă dată nu a rămas decât o rutină a cării rațiune de a fi nu se mai știa și care dispare cu încetul ca orișice lucru ce nu-și mai are rostul.

Această evoluție lentă se poate urmări pe releveurile bisericilor din veacul al XVII-lea publicate în partea a III-a a acestui studiu, ca și în acelea de la începutul veacului al XVIII-lea.

VII. RENAȘTEREA DIN TIMPUL LUI MATEI BASARAB. CONSTANTIN-VODĂ ȘERBAN CÂRNUL.

După stagnarea și decadența în construcție ce am constatat la începutul veacului al XVII-lea, Domnia lui Matei Basarab este o epocă de reculegere și de avânt, în care s'a zidit mult. Această renaștere a fost tradiționalistă și românească, fără vre-o înrâurire din afară. In arhitectură ea selecționează printre tipurile vechi cele mai frumoase și le adaptează cerinților timpului; se caută și se găsesc tipuri noi de biserici cu clopotnița pe pronaos. Tot odată tipurile cele ma vechi dispar.

Într'adevăr tipul bizantin în formă de cruce greacă se mai găsește la Sfântul Dumitru din Craiova (1652) [3] și la biserica Sărindarul [4] din București, care sânt ultimele monumente croite după acest plan; iar tipul sârbesc din Valea Moravei, cu planul în treflă și cu structura lui specifică, se modifică pe încetul, cum am arătat mai sus, astfel că la începutul veacului al XVIII-lea el este radical înoit și formează un tip nou, curat românesc; biserica de la mănăstirea Clocociov (1645) [1], cea de la Topolnița (1645) [2] sânt ultimele care păstrează structura sârbească caracteristică. Aceasta se transformă apoi complect, cum vom vedea mai jos. Celelalte tipuri de plan se întrebuințează și ele în această epocă. Astfel biserica mănăstirii Brebu (1650) [3] este de aproape inspirată de la biserica din Dealu cu trei turle biserica mănăstirii Căldărușani (1638) [4] este o variantă mai desvoltată a aceluiași tip; se găsește și planul dreptunghiular fără abside laterale la Sfântul Nicolae din Târgoviște [5] și la Fundenii din Câmpulung [6]. Dar pe lângă aceste tipuri cunoscute se mai ivesc două tipuri noi, și anume bisericile cu clopotnița peste pronaos, care sânt datorite lui Matei Basarab; unele sânt cu planul dreptunghiular, ca la Gherghița [7], zidită la 1641. și la Golești (1646) [8]; altele au planul în treflă, din cari ni-a rămas numai biserica schitului Cornet (1661) [9].

Tot în timpul Domniei lui Matei Basarab începe a se ivi o nouă dispoziție în amenajarea interioară a bisericilor, și anume: naosul și pronaosul, care până atunci erau despărțite de un zid în care se deschidea o singură ușă, comunică de aici înainte prin trei deschideri arcuite sprijinite pe stâlpi, care permit o mai lesnicioasă comunicație, precum și posibilitatea pentru poporul adunat în pronaos de a asculta și a vedea mai bine slujba divină.

Bisericile zidite pe la mijlocul veacului al XVII-lea au înfățișarea foarte variabilă și sânt lipsite de unitate. Unele urmează, cum am arătat, tradiția veche cu cărămidă aparentă (Arnota, Sf. Dumitru, Vlădeștii, Plătărești [10]), altele, din contra sânt tencuite în mod uniform pe toate fațadele (Gherghița, Clocociov, Strehaia) [11], iar altele sânt decorate cu o zugrăveală care imită cu o coloare roșie peste tencuială arhitectura în cărămidă apa-

[1] *Ibid.*, p. 3.
[2] *Ibid.*, p. 3, pl. CVII-VIII, CLX-LXIV.
[3] *Ibid.*, p. 3, pl. LXXXVII-IX.
[4] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1911, p. 48.

[1] *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, p. 3, pl. CLXIV-XVII.
[2] *Ibid*, p. 3, pl. CXXXIV-XL.
[3] *Ibid.*, p. 3, pl. CLXVIII-LXXIV.
[4] *Ibid*, p. 3, pl. CLXXXIII-V.
[5] *Ibid.*, p. 3, pl. XII-VII.
[6] *Ibid.*, p. 3, pl. LXXIII-VIII.
[7] *Ibid.*, p. 3, pl. XVIII-XXIII.
[8] *Ibid.*, p. 3, pl. XXV-XLI.
[9] *Ibid.*, p. 3, pl. CCVI-XIV.
[10] *Ibid.*, p. 3, pl. LXVI-LXXII, CIX-XIV.
[11] *Ibid.*, p. 3, pl. CLXIV-LXVII, LVII-LXV.

inp.org.ro

rentă din veacul al XVI-lea (Goleștii, Verbila, Dintr'un Lemn, etc.)[1].

Aceste exemple ni dovedesc că supt Matei Basarab activitatea constructivă se întinde la toate tipurile cunoscute și că se întrebuințează toate procedeele de construcție de până atunci.

Din această plămădire se închiagă și tipuri noi, iar cele mai vechi se selecționează și se renovează.

E prima etapă spre unificarea de mai târziu și formarea noului stil românesc.

În anul 1645, după războiul dintre Matei Basteiu Basarab și Vasile Lupu, acesta din urmă zidește în Târgoviște biserica Stelea în stilul bisericilor moldovenești. Prin acest eveniment se introduc elemente noi în arhitectura Țerii Românești. Cele principale sânt:

1. Chenarele în piatră ale ușilor și ale ferestrelor, care sânt inspirate de la formele gotice întrebuințate în Moldova. Ele presintă profile rotunjite cu reliefuri mari, alternativ concave și convexe, care se taie în unghiu drept la colțuri, iar în arc frânt la vârf; ele sânt complectate printr'o cornișă și un prag de piatră profilată așezate: prima la oarecare distanță de chenar, sus, și al doilea jos, supt chenar. Le găsim la Plumbuita, la Verbila, la Cojeni, la Mironești, la Gura Motrului[2]. Ele se întrebuințează până la sfârșitul veacului: la Biserica Doamnei din București și la unele din monumentele lui Constantin Brâncoveanu, ca Mănăstirea Hurezi, Mamul, Surpatele[3], etc., apoi dispar.

2. Contrafortul exterior e un alt motiv arhitectonic adus de meșterii moldoveni ai lui Vasile Lupu. Îl găsim la Bărbuleț și la Sfinții Împărați din Târgoviște, la Golești (1646) și la Bălteni (1626)[4], unde el ar fi anterior zidirii bisericii Stelea, care e din anul 1645. Trebuie observat că la Bălteni contrafurturile sânt numai la altar, contrar principiilor din arhitectura moldovenească. Mai cunoaștem casul de la Curtea Veche, unde s'au gasit în temelii urmele unor contrafurturi la absidiolele altarului; aici ele ar putea fi atribuite vre unui meșter moldovean chemat poate la București de către Doamna Chiajna.

Oricum ar fi, contrafortul exterior nu a jucat vre-un rol real în arhitectura Munteniei; el a fost numai decorativ și nici de cum constructiv, fiindcă e incompatibil cu principiile arhitecturii bizantine care nu concepe decât contrafortul interior ca în planurile sârbești. Din această causă el dispare curând.

3. Înrâurirea moldovenească datorită clădirii bisericii Stelea în Târgoviște pare a fi fost mai temeinică în ce privește structura bisericilor și mai precis a bolților.

Într'adevăr, în bisericile moldovenești dispoziția bolților este diferită de aceia din Țara-Românească; în special arcurile mari pe care se razimă turlele sânt sprijinite pe console de piatră[1] așezate la naștere lor pe când în tradția arhitecturii din Țara-Românească ele sânt sprijinite direct pe picioare verticale ce coboară până la temelie.

Știm că acest din urmă sistem constructiv se găsește și în școala sârbească din Valea Moravei și în școala bizantină, în care mai găsim și mici „porte à faux"-uri orizontale continue, executate din cărămidă, care constituie și ele tot niște console, de un alt alt gen.

De pe la mijlocul veacului al XVII-lea se observă în dispoziția bolților unele modificări, care tind a introduce în construcția arcurilor consolele, ca în arhitectura moldovenească și ca la biserica Stelea, care a servit ca model meșterilor munteni.

Meșterii ai lui Matei Basarab folosesc noul procedeu la Strehaia, la Sf. Nicolae din Târgoviște și la Sfinții Împărați din același oraș[2].

Această din urmă biserică este cea mai de aproape inspirată de la Stelea, căci nu numai consolele de piatră de la bolți, ci chiar și bolta însăși a pantocratorului, cu arcurile în diagonală de origine moldovenească, se regăsesc aici.

De asemenea contrafurturile exterioare, imitate și ele de la Stelea, din care două așezate în diagonală pe colțurile din spre Apus ale pronaosului și alte două laterale, care, în loc de a fi așezate la naos în dreptul arcurilor mari transversale, unde ar putea fi de folos, se găsesc în dreptul pronaosului, unde presența lor nu este câtuși de puțin motivată.

Consolele de piatră la bolțile bisericilor din Muntenia sânt rare. În afară de Sfinții Împărați din Târgoviște[3], le găsim la Biserica Doamnei din București; — în genere însă consolele sânt construite din cărămidă, și de aici resultă și for-

[1] *Ibid.*, p. 3, pl. XXV-XLI, CXLVI-CLVII.

[2] *Ibid.*, p. 3, pl. CXLI-XLV, LXXIX-LXXXVI.

[3] Vezi mai departe reveurile biserilor publicate.

[4] *Ibid.*, N. Ghica-Budești, p. 3, pl. XXIV-XLIX, CCXXXII-XL.

[1] G. Balș, *Bisericile lui Ștefan-cel-Mare, Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.*

[2] N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 3, pl. XII-VII, XLII-XLX LVII-LXV.

[3] *Ibid.*, p. 3, pl. XII-VII.

inp.org.ro

mele lor speciale, sau de piramidă răsturnată cu vârful în jos sau de consolă lungită vertical cu retrageri succesive pentru a transmite presiunile în mod progresiv pe pereți fără a provoca forfecarea cărămizilor din dreptul nașterii arcurilor. Astfel le găsim la Sf. Nicolae din Târgoviște, la Sfinții Apostoli din București, la Cojeni, Mironești, etc.[1].

Această transformare progresivă a bolților constituie a doua etapă în drumul ce duce la închegarea noului stil.

După Matei Basarab, Constantin Șerban zis Cârnul zidește Mitropolia din București[2] pe planul Episcopiei din Curtea-de-Argeș, cu patru turle. El îi mai adaugă în față un pridvor deschis pe stâlpi.

Tot el mai zidește biserica mănăstirii Jitianu de lângă Craiova[3], impozantă și monumentală, concepută pe planul în treflă, cu unele amintiri sârbești, dar și cu inovații românești, cum sânt cele patru masive din colțurile naosului, toate logic dispuse; ele amintesc dispoziția de la Bălteni și de la Comana.

Șerban-Vodă Cantacuzino zidește frumoasa mănăstire de la Cotroceni[4], cu biserica întocmai după planul Mitropoliei din București, iar Biserica Doamnei[5] după tipul bisericilor cu clopotniță înființat de Matei Basarab. În sfârșit, Constantin-Vodă Brâncoveanu, prin multele și frumoasele sale monumente, prin meșterii săi iscusiți înalță la apogeul său noul stil românesc.

VIII. NOUL STIL ROMÂNESC DIN VEACUL AL XVIII-LEA. CANTACUZINII ȘI CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU.

Această parte a resumatului este tratată mai pe larg în paragraful precedent; de aceia ne vom mărgeni să dăm aici câteva indicații principiale asupra acestei epoci.

Noul stil se închiagă de fapt în al patrulea șfert al veacului al XVII-lea după impulsul dat de Șerban Cantacuzino și de frații lui Drăghici, Spătarul Mihail și Stolnicul Constantin. Atunci planurile se selecționează și metodele de lucru se unifică. Planul bizantin și cel sârbesc au dispărut și dintre cele românești unele capătă întâietatea. Acestea sânt în genere în formă de treflă.

Cele principale sânt:

a) Planul în treflă cu o turlă cu structura renovată, în care nimic nu a rămas din vechiul sistem sârbesc.

b) Planul cu clopotnița peste pronaos și cu o turlă peste naos, creațiunea lui Matei Basarab, care devine tipul oarecum clasic al noului stil și

c) Planul Bisericii Episcopale din Curtea-de-Argeș a Meșterului Manole cu patru turle, căruia i s'a adăugit în față un pridvor deschis cu arcade pe stâlpi. Acest din urmă plan se aplică bisericilor celor mai mari, ca Văcărești și Cernica din veacul al XVIII-lea, ca și, în veacul al XVII-lea, la Radu-Vodă, Mitropolia din București și Cotroceni.

Pe lângă aceste trei tipuri mai mult întrebuințate se mai regăsesc și tipurile tradiționale cunoscute; în special se zidesc pe la sate multe biserici rustice cu planul, când dreptunghiular, când în treflă, dintre care unele cu clopotniță pe pronaos și fără turlă pe naos, altele fără clopotniță și fără turlă, dar toate cu un frumos pridvor boltit cu arcade pe stâlpi.

Aceste modeste monumente rustice ni amintesc în unele privinți pe acelea din vechiul stil al veacului al XVI-lea și chiar pe acelea, mai vechi încă, de la origine, d'inainte de Mircea-cel-Bătrân, înoind firul unei tradițiuni ce se păstrase în popor.

Formele arhitectonice ale noului stil se stabilesc complect în primii ani ai veacului al XVIII-lea, supt Domnia lui Constantin Brâncoveanu.

Proporțiunile generale ale bisericilor se înalță și se supțiază; în special clopotnița de peste pronaos, care era scundă și masivă, Cornet (1661), Mamu (1699), Vădeni (1700), devine înaltă și sveltă. Ea are în genere planul octogonal, ca și turla pantocratorului de pe naos, cu care se asamănă ca dimensiuni și ca proporții (Brădești, Crețești, etc.).

Arcul în semicerc este elementul care domină încă la începutul veacului; îl găsim atât la arcadele pridvorului, cât și la arcaturile din fațade. Acestea sânt în întregime îmbrăcate cu tencuială de var peste cărămidă.

Chenarele ușilor și ale ferestrelor se împodobesc cu „rinceau"-ri bogate de ramuri cu flori, care înlocuiesc profilele meșterilor moldoveni de la biserica Stelea.

Motivele ornamentale devin mai bogate: unele se inspiră din arta Renașterii italiene; capitelul, fusul și basa coloanelor se acopăr cu sculpturi. Cornișele și soclul sânt trase la șablon; cărămizile în zimți de modă bizantină au dispărut.

Brâul orizontal este adese ori decorat cu stu-

[1] *Ibid.*, p. 3, pl. CLXXXVI-XCII.
[2] *Ibid.*, p. 3, fig. 285-90.
[3] *Ibid.*, p. 3, fig. 346-52
[4] *Ibid.*, p. 3, fig. 292-314.
[5] *Ibid.*, p. 3, fig. 69-85.

inp.org.ro

caturi, câte odată sculptat în piatră cu ghirlande de flori.

Unele părți ale fațadelor sânt decorate cu zugrăveli policrome; astfel sânt arcaturile de la pridvor, chenarele de la uși și ferestre când nu sânt de piatră, brâul orizontal și câte odată cornișele.

În interiorul bisericilor, tâmpla e bogat sculptată, stranele împodobite cu colonete date la strung; tot mobilierul, policandrele, ca și zugrăvelile ce acopăr pereții și bolțile, sânt de o bogăție neîntrecută.

Se formează astfel bresle de meșteșugari, adevărați artiști, zugravi, iconari, sculptori în piatră și în lemn, argintari, etc., toți perfect stăpâni pe meseria lor. Arta în toate ramurile ei capătă o expresiune desăvârșită și unitară, de o neîntrecută frumuseță și bogăție.

Această înflorire de artă se întinde de la monumentele domnești până la bisericile sătești, care, cu toată rusticitatea lor, sânt perfect executate, frumos proporționate și bogat împodobite cu zugrăveli naive, dar de un farmec deosebit, executate de meșteri țărani.

IX. DOMNIA FANARIOȚILOR.

După moartea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu avântul dat de el continuă și mai departe câtva timp, și Domnii fanarioți urmează pilda dată de Domnii români. Mănăstirea Văcărești, ctitorie a lui Nicolae Mavrocordat[1], este una din cele mai frumoase dintre câte avem. După Nicolae Mavrocordat, datorită unor elemente decorative inspirate din Orient, se introduce în arta noastră o notă mai exotică, cu ornamente câte odată prea încărcate.

La arcadele pridvoarelor semicercul este înlocuit cu acolada și cu festoanele de diferite forme; de asemenea la arcaturile din fațade, la arhitravele ușilor și ale ferestrelor. Exteriorul monumentelor se îmbracă, apoi, cu o bogată zugrăveală policromă, care li dă o strălucire nouă; această decorațiune, care la începutul veacului împodobia numai unele părți din fațade, precum am arătat mai sus, are tendința de a se întinde la cornișă, la chenarele și arhivoltele arcaturilor; mai târziu la bisericile sătești de la sfârșitul veacului zugrăveala se întinde și la câmpul arcaturilor, în care se văd represintate figuri de sfinți și diferite personagii biblice, bogat înveșmântați.

Tot din această epocă datează zidirea unui număr însemnat de reședințe particulare, începând cu palatele Cantacuzinilor și ale lui Constantin Brâncoveanu, apoi conace boierești, case orășenești și sătești de o arhitectură pitorească și originală, din care ni-au rămas câteva.

X. ARTA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ DIN VEACUL AL XVIII-LEA ȘI AL XIX-LEA.

După mijlocul veacului al XVIII-lea Domnii țării nu mai ridică nici biserici, nici mănăstiri, fiindcă nu au stabilitate în Scaunul Domniei, însă Mitropoliții, egumenii și călugării, boierii pe moșiile lor, breslele de negustori și de meseriași, fruntașii târgurilor și ai satelor închină biserici bogate în număr tot mai mare. Acestea se inspiră de la ctitoriile domnești de la începutul veacului.

Bisericile, reședințile și casele de la orașe și de la țară se fac de către meșteri pricepuți, cari răspândesc frumoasele lor lucrări în toate colțurile țării, unde vedem ridicându-se monumente rustice pline de farmec și de originalitate, formând o adevărată școală de artă populară, care își are bine represintate toate breslele de meșteri: zidari, pietrari, sculptori, iconari, zugravi, argintari, etc.

Această înflorire a artei curat românești este de sigur semnul unei reale culturi, ca și al unei adevărate prosperități generale. Ea pare a fi fost unică în trecutul nostru și se menține timp mai îndelungat la țară decât în orașe, unde „modele" străine vin să o copleșească mai curând.

XI. DECADENȚA ARTEI ROMÂNEȘTI DE LA ORAȘE.

Pe când, la orașe, la începutul veacului al XIX-lea viața s'a „turcit", prin satele unde se mai găsesc meșteri români cunoscători ai bunelor tradiții viața românească se păstrează neatinsă până mai târziu, în veacul al XIX-lea, când însă orice originalitate dispare; formele nu se mai înoiesc, ci se repetă. Frumoasele meșteșuguri bătrânești se pierd cu încetul, și vechea artă românească se stinge.

Dar arta unui neam nu piere decât odată cu viața lui sufletească. Nu ne îndoim că va veni vremea când neamul nostru, după lungi și crâncene lupte, își va regăsi idealul vremelnic întunecat de utilitarismul din epocile de crisă și de străinismul de astăzi.

Atunci, într'o nouă și adevărată civilisație, răsplată supremă dată numai acelor neamuri ce știu să-și păstreze neștirbit idealul lor, Românii își vor întoarce gândul în spre trecutul lor și vor găsi în cultura strămoșilor adevăratul izvor de inspirație, din care va trebui să răsară, ca o floare minunată, o nouă artă românească.

Cu gândul spre acele zări luminoase, a fost scris acest studiu.

* * *

[1] *Ibid.*, p. 3, fig. 590-631.

inp.org.ro

XII. NOTA EXPLICATIVĂ A TABLOULUI GENERAL.

La sfârșitul acestui volum se găsește un tablou general, care cuprinde principalele tipuri de plan ale bisericilor noastre, începând de la origine. Ele sânt împărțite pe familii și pe grupe, clasificate după normele pe care le-am urmat în cursul studiilor analitice din cele patru volume care compun lucrarea de față.

Diferitele tipuri de biserici au fost așezate pe coloane, așa că în fiecare coloană se poate studia evoluția tipului în timp; numerele date grupurilor și tipurilor sânt cele ce au servit în cursul studiilor analitice anterioare, afară de unele mici modificări, datorite cercetărilor ce s'au făcut în ultimul timp și care au mai lămurit unele puncte.

Tabloul este împărțit după cele două divisiuni principale: bisericile cu planul dreptunghiular și cele cu planul în formă de treflă.

Fiecare din ele se găsește subîmpărțită în grupe, și anume:

A) Bisericile cu planul dreptunghiular cuprind patru coloane:

1. Bisericile fără turlă.
2. Bisericile cu turla pe naos.
3. Bisericile cu sau fără turlă pe naos și cu clopotniță peste pronaos, create în veacul al al XVII-lea și subîmpărțite în două subgrupe.
4. Bisericile de tip bizantin, cu planul în cruce greacă, care se sting în veacul al XVII-lea.

B) Bisericile cu planul în treflă cuprind cinci coloane.

5. Bisericile cu o turlă. Ele provin din școala sârbească de pe Valea Moravei. Structura lor se transformă cu încetul în cursul veacului al XVII-lea spre a forma un tip original românesc.
6. Bisericile cu două turle, care sânt foarte rare și constituiesc un tip neobișnuit și cu totul sporadic în arhitectura Țerii-Românești.
7. Bisericile cu trei turle, care sânt și ele destul de rare.
8. Bisericile cu patru turle și cu planul de tip românesc al Meșterului Manole de la Biserica Episcopiei de Argeș.
9. Bisericile cu clopotnița peste pronaos, care ieau o mare desvoltare în veacul al XVIII-lea. Ele se subîmpart în două, după cum aceste biserici au sau nu o turlă pe naos.

În afară de aceste noi grupe mai găsim și două tipuri lăturalnice, — tipuri isolate, — din care unul, tipul atonic, represintat prin biserica mănăstirii Snagov, nu are nicio înrâurire asupra evoluției arhitecturii românești, și în sfârșit tipul moldovenesc, represintat prin biserica Stelea, care a avut o înrâurire importantă asupra formației „noului stil", mai ales asupra structurii bolților. Sistemul constructiv sârbesc este cu încetul înlocuit printr'o structură cu totul nouă, curat românească, derivată din sistemul moldovenesc al bolților pe console.

Această nouă structură a bisericilor se elaborează în cursul jumătății a doua a veacului al XVII-lea și se statornicește la începutul veacului al XVIII-lea, iar de atunci el este întrebuințat aproape exclusiv până în veacul al XIX-lea, când arhitectura noastră își pierde cu încetul caracterul său, supt înrâuririle străine decadente.

Toate planurile din tabloul general sânt desemnate la aceiași scară, spre a putea fi mai ușor comparate între ele.

Am căutat a da fiecărui plan o dată măcar aproximativă: cele dubioase sânt însoțite de un punct de întrebare.

Părțile de la origine ale bisericilor sânt tipărite cu negru, părțile adăugite sânt cu hașuri, iar părțile vechi astăzi distruse sânt numai conturate și fără hașuri.

inp.org.ro

L'ÉVOLUTION DE L'ARCHITECTURE EN VALACHIE

—o—

IV.

LE DIX-HUITIÈME SIÈCLE

INTRODUCTION.

Au début de la troisième partie de cette étude nous avons tenté de suivre et de déterminer, à travers les trois siècles qui se sont écoulés entre le XIV-e et le XVII-e, l'évolution des types anciens qui se trouvent à l'origine de l'architecture valaque. Nous pouvons aujourd'hui, après avoir étudié les importantes modifications survenues au cours du XVII-e siècle dans les dispositions des plans et les formes architecturales, poursuivre notre analyse et déterminer la place de chacun des types nouveaux qui paraissent au cours de ce dernier siècle. Comme non l'avons déjà constaté, c'est au XVII-e siècle que le prototype byzantin au plan en „croix grecque" disparaît et au cours du XVIII-e siècle on ne le retrouvera plus. Les derniers exemplaires de ce type sont en effet les églises de St. Démètre de Craiova et de Sărindar à Bucarest, élevées par le prince Mathieu Lasarab (1632-1654) et aujourd'hui disparues toutes les deux. Nous pouvons encore constater qu'au cours du XVII-e siècle le prototype serbe au plan treflé et à la structure si caractéristique du naos se transforme, que les quatre piédroits intérieurs, qui soutiennent la tour, se réduisent peu à peu, puis disparaissent; les quatre grands arcs s'appuieront dorénavant sur des consoles qui remplacent les piédroits. Les arcades aveugles latérales disparaissent aussi, si bien que les églises au plan treflé du XVIII-e siècle ne rappellent plus en rien par leur structure l'ancien plan de l'ecole serbe. Les deux prototypes les plus importants du XIV-e siècle, c'est-à-dire les plus anciens ont donc définitivement disparu.

Si nous passons aux autres prototypes du commencemment du XVI-e siècle, celui de l'église de Dealu (1502), au plan treflé et à trois tours, et celui de l'Église épiscopale de Curtea-de-Argeș, qui compte quatre tours, nous constatons qu'ils se maintiennent autant au XVII-e siècle qu'au XVIII-e, sans changements appréciables, si ce n'est qu'on leur ajoute, en façade, un large porche ouvert, avec des arcades qui posent sur des colonnes. Le nombre de ces églises est assez restreint, mais ce sont en général de beaux monuments qui comptent parmi les plus importants. Nous avons trouvé au XVII-e siècle: Brebu (1650). Gura Motrului (1655), Căldărușani (1638), au pronaos plus développé, puis Tous les Saints à Râmnicul-Vâlcii (1764) qui est la seule église du type à trois tours au XVIII-e siècle. Enfin L'Église Métropolitaine de Bucarest (1655), Cotroceni (1679), puis, au XVIII-e, Văcărești (1722) et Cernica (1780) pour les églises à quatre tours.

L'église à clocher, création du XVII-e siècle, est de deux types différents, l'un sur plan rectangulaire, l'autre sur plan treflé. L'un et l'autre se transforment au XVIII-e siècle, tant au point de vue des proportions, qui deviennent plus élancées, qu'au point de vue de la structure des voûtes, dont le principe évolue et se transforme sensiblement, comme nous pouvons le voir en comparant les relevés publiés dans ce volume.

Ces deux nouveaux types sont destinés à prendre une place prépondérante, et le second deviendra le type classique du nouveau style du XVIII-e siècle; exemples: Brădești, Bărbulet, Strehaia et Cornet, au XVII-e siècle, puis Doicești, Făgăraș, Chiciora, au XVIII-e.

Dans ce siècle aucun type nouveau ne paraît plus. Ce sont ceux que nous connaissons déjà, qui se sélectionnent et se perfectionnent autant comme proportions que comme structure. Le décor extérieur et intérieur des églises s'enrichit d'éléments nouveaux que nous étudierons plus loin et qui contribueront à fixer le caractère des monuments du nouveau style.

L'importance des transformations qui s'effectuent dans cette seconde moitié du XVII-e siècle,

inp.org.ro

c'est-à-dire au moment où s'élabore le nouveau style, nous conduit à examiner de plus près l'évolution de chaque type en particulier, afin de pouvoir mieux suivre le développement et la formation de l'école du XVIII-e siècle, point culminant de l'architecture valaque.

Dans l'analyse qui suit nous examinerons successivement les églises au plan rectangulaire, puis celles au plan treflé, en les divisant en groupes similaires à ceux des siècles précédents.

A. LES ÉGLISES AU PLAN RECTANGULAIRE sont de trois types différents: Les églises sans tour, celles qui ont, ou bien, ont eu, à l'origine une tour au dessus du naos, puis les églises au clocher posé sur le pronaos.

I. LES ÉGLISES SANS TOUR sont assez rares: elles se rattachent aux type moyenâgeux des églises ruinées de Turnu-Severin. C'est un type archaïque, dont l'évolution ne paraît pas avoir été continué et dont on retrouve des exemplaires isolés: au XIV-e siècle à Cotmeana, où les absides latérales pourraient avoir été rajoutées; au XVI-e siècle, à la chapelle du monastère de Bistrița, où le porche est d'une autre époque; ces monuments sont recouverts d'une archaïque voûte en berceau. A partir du commencement du XVIII-e siècle, les voûtes deviennent des calottes sur pendentifs, comme à Costești-Pietreni (1701). A cette époque nous trouverons un grand nombre d'églises de villages sans tours, aux belles voûtes recouvertes de fresques: St. Nicolas d'Olănești, Călinești, Jghiabul, Comanca, etc.

II. LES ÉGLISES AU NAOS COURONNÉ D'UNE TOUR paraissent être d'une époque plus récente que celles qui n'ont pas de tour. C'est en effet vers la fin du XVII-e siècle et surtout au XVIII-e que paraissent un certain nombre de „parecclésions" ou chapelles de monastère, à Hurezi (1694), à Aninoasa (1723), à la Métropole de Bucarest (1730), à l'Évêché de Râmnicul-Vâlcii (1751), etc. Ce sont des monuments élégants en général, élevés au-dessus d'un soubassement et couronnés d'une haute et élégante coupole.

III. LES ÉGLISES AVEC LE CLOCHER AU DESSUS DU PRONAOS sont, nous l'avons vu, inconnues à l'origine. Exceptionnellement au XIV-e siècle nous avons trouvé l'église de Sân-Nicoară de Curtea-de-Argeș, qui est d'un type tout différent et sans rapport avec les monuments que nous étudions ici.

Ce n'est qu'au XVII-e siècle que paraît ce type nouveau dont nous avons étudié un certain nombre d'exemplaires. Certaines de ces églises n'ont pas de tour sur le naos (Bărbulet, Strehaia, Vlădești); d'autres ont eu cette tour à l'origine, mais l'ont perdue par la suite (Goleşti, Cojeni-Mironești, Saints Empereurs à Târgoviște, etc.). Au XVIII-e siècle nous trouverons aussi un certain nombre de ces églises; celles du début du siècle ont le clocher massif (Vădeni, Mamu (1699)), mais la plupart l'ont perdu (Doicești, Gălășești, Șuici, etc.); plus tard, dans la seconde moitié du siècle et même au début du XIX-e, nous trouverons une série de belles églises aux proportions élancées, aux tours élevées et où le clocher qui surmonte le pronaos a les mêmes proportions élevées que la tour du naos (Măldărești, Târgul Hurezi, Zăvideni), en opposition avec les églises plus anciennes dont le clocher, nous l'avons vu, était massif et trapu (Vădeni, Cornet, Mamu, etc.). Ces belles églises ont, à l'aspect, une grande ressemblance avec celles du groupe à deux tours (Flămânda, Aninoasa): elles en different cependant comme plan, car les premières sont pourvues d'un escalier, qui est, ou bien masqué à l'intérieur du mur, ou, bien enfermé dans une tourelle située du côté Nord de la façade, tandis que les églises à deux tours en sont à juste titre dépourvues, n'ayant pas de clocher.

B. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ sont à toutes les époques beaucoup plus nombreuses que celles au plan rectangulaire. Nous les grouperons comme précédemment d'après le nombre de leurs tours. Les églises de ce groupe, nous le savons, ont toutes, au début, le plan et la structure serbe qu'elles perdent peu à peu au cours du XVII-e siècle.

IV. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ A UNE TOUR, dont l'origine remonte au XIV-e siècle et dont le type nous vient de l'École Serbe de la Morava, sont celles dont s'inspirent de préférence les architectes du XVI-e siècle. L'ancien style, du XVI-e siècle, n'emploie, sauf de rares exceptions, que le plan treflé à une tour, d'origine serbe. Avec le temps, nous l'avons dit, la structure caractéristique de ce plan se modifie: les quatre piédroits qui supportent la tour tendent à s'atrophier, puis disparaissent; à la fin du XVII-e siècle il n'en reste presque plus de traces. Le XVIII-e rénove complètement le plan treflé; les piédroits de jadis sont remplacés par des consoles qui reçoivent les retombées des arcs et des voûtes; la surface des murs n'est plus interrompue à l'intérieur des églises par les arêtes verticales des piédroits, ni par

inp.org.ro

les arcs aveugles latéraux qui en étaient la conséquence immédiate (Căluiu, Mărcuța, Ciutura, Strâmbeanu, etc.). Souvent le pronaos s'élargit sur ces côtés; cette disposition est exceptionelle au XVI-e siècle (petite chapelle de Cozia, Lopușnia, Târgșor), assez fréquente au XVII-e siècle (Arnota, Filipești, etc.), où l'élargisement est peu accentué, et beaucoup plus fréquente et plus accentuée au XVIII-e siècle, comme nous le verrons plus loin. Le porche ouvert à arcades, rare au début, devient plus fréquent au XVII-e siècle et pour ainsi dire constant au XVIII-e siècle. Il s'étend à cette époque sur toute la largeur de la façade, sauf de fort rares exceptions (Sts. Apôtres à Hurezi, Vădeni, Fedeleșoiu).

V. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ A DEUX TOURS sont fort rares à toutes les époques. A l'origine nous ne connaissons que celle du monastère de Tismana, fortement transformée et encore insuffisament étudiée. Au XVI-e siècle, nous n'en connaissons aucune. Au XVII-e nous avons trouvé la seule église du monastère de Flămânda, assez peu connue et insuffisament étudiée. L'église de Stelea, qui est de type moldave, pourrait bien être le modèle dont s'inspirèrent les architectes qui élevèrent les très rares églises à deux tours que l'on trouve en Valachie au XVII-e et au XVIII-e siècles. Ce sont les églises du monastère d'Antim à Bucarest (1715) et de Belivaca à Craiova (1794).

Nous devons ajouter ici l'église du monastère de Hurezi (1692), dont le plan est différent des précédents et se rattache à celui des églises à quatre tours; il présente un pronaos très large, en opposition avec Antim et Belivaca, dont la forme rappelle le plan moldave étroit et long. Le plan de l'église de Hurezi est bien plus dans la tradition valaque; il est un intermédiaire entre le plan à deux tours et celui à quatre tours au pronaos élargi, avec la seule différence que le pronaos de Hurezi ne compte qu'une seule tour au lieu de trois comme le prototype d'Argeș.

VI. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ A TROIS TOURS sont, de même, assez peu nombreuses. Dealu (1502) en est le point de départ; au XVI-e siècle nous avons trouve l'église de Tutana (1589), dont les tours n'existent plus, et peut-être Bucovăț (1570). Au XVII-e siècle nous trouvons les belles églises de Căldărușani (1638), de Brebu (1650), au plan identique à celui de Dealu, et de Gura Motrului (1653), où, au contraire, on ne trouve plus rien de la structure de l'ancien plan serbe. Au XVIII-e siècle nous ne trouverons qu'un seul exemplaire de ce type, à Râmnicul-Vâlcii: c'est l'Église de tous les Saints (1764), aux dimensions monumentales, mais aux proportions trop tirées en hauteur. Nous devons mentionner ici l'église de Michel-le-Brave à Bucarest, qui occupe une place à part à cause de la disposition de ses trois tours, dont deux sont posées sur les absidioles qui flanquent le sanctuaire. Une étude spéciale sera réservée à ce monument, l'un des plus beaux du XVI-e siècle, qui vient d'être tout dernièrement étudié à fond et restauré par la Commission des Monuments historiques.

VII. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ A QUATRE TOURS, dont l'origine remonte au début du XVI-e siècle, quand le prince Neagoe Basarab bâtit l'église épiscopale d'Argeș (1508), sont peu nombreuses; l'ancien style du XVI-e siècle n'en présente qu'un seul exemplaire: c'est la petite église de Cobia, qui se trouve en marge de l'ancien style de par son décor en brique vernissée. Au XVII-e siècle nous avons trouvé quelques fort belles églises; ce sont: la Métropole de Bucarest (1655) et Cotroceni (1679), auxquelles il faut joindre l'église de Radu-Vodă à Bucarest, qui fut commencée en 1615 et souvent réparée. Les douze colonnes du pronaos sont ici remplacées par quatre piliers reliés par des arcs. Au XVIII-e siècle nous trouverons deux monuments importants, de grandes dimensions, les plus vastes de tout ceux qui furent bâtis en Valachie. Ce s'ont l'église du monastère de Văcărești, bâtie par le prince Nicolas Maurocordato en 1722, l'une des plus belles et des plus richement decorées que nous ayons, et l'église du monastère de Cernica, près de Bucarest, qui fut bâtie par des moines en 1780.

Ce type d'église peut être considéré comme l'un des plus caractérisques roumains; le plan est né sur la terre roumaine; c'est une combinaison heureuse d'un naos à structure serbe et d'un pronaos de type spécial, que l'architecture valaque peut bien revendiquer comme sien, puisqu'on n'en trouve nulle part ailleurs, ni l'équivalant, ni quelque autre disposition qui s'en rapproche; quant au porche à arcades, il est, comme on le sait, constant dans les églises valaques à partir de la fin du XVII-e siècle. La composition originale de ces églises, leur structure audacieuse, leur aspect imposant et parfois somptueux en font l'un des types les plus intéressants et certainement le plus roumain de tous, avec celui qui suit:

inp.org.ro

VIII. LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ AVEC LE CLOCHER AU DESSUS DU PRONAOS font partie des types nouveaux créés au XVII-e siècle par le prince Mathieu Basarab. De ce siècle il ne nous est restée que l'église de Cornet (1661), mais au XVIII-e ce type est très répandu, au tant dans les villes, St. Éleuthère (1747), Batiştea (1764) et St. Étienne (1768), à Bucarest, l'Église Princière d'Ocnele Mari (1677-1718) et l'Annonciation à Râmnicul-Vâlcii (1747), que dans les campagnes, où elles sont bâties par les grands propriétaires terriens, comme à Micşuneşti (1743), à Râfov (1742) et Brădeşti (1751), etc.; on en trouve aussi, mais plus rarement, parmi les églises de monastères, comme à Balamuci (1752).

Parfois ces églises n'ont pas de tour sur le naos, comme à Pătroaia (1715) et à Colţea (vers 1700), d'autres perdirent leur tour par la suite, comme à Râfov (1742), à St. Eleuthère (1747); un certain nombre possèdent encore leur tour et leur clocher, comme les églises de l'Annonciation de Râmnicul-Vâlcii (1747), de Brădeşti (1751), de Şubeşti (1779). Ces dernières constituent l'un des groupes les plus caractéristiques du nouveau style valaque. Leurs proportions élancées, leurs tours et leurs clochers fins et élevés, rivalisant entre eux d'élégance et de légèreté, donnent à ces églises une silhouette harmonieuse et en font le type classique du XVIII-e siècle.

inp.org.ro

XIX.

CARACTÈRES GÉNÉRAUX

Le XVIII-e siècle peut se subdiviser, au point de vue de l'évolution de style, en trois parties.

LA PREMIÈRE PARTIE, commence, nous l'avons vu, dès le dernier quart du XVII-e siècle, avec le règne du prince Şerban Cantacuzène, et comprend un grand nombre de beaux monuments, dus à la munificence de ce prince et de sa famille; cette première période du nouveau style valaque s'étend jusqu'après la mort du prince Constantin Brâncoveanu, le neveu du prince Şerban Cantacuzène, qui lui succéda au trône et qui mourut en 1714, décapité par les Turcs. Ce prince dota le pays d'un grand nombre de belles églises et d'importants monuments, bien composés et richement décorés. L'architecture de cette première époque est remarquable, autant par la noble sobriété des lignes, que par l'élégance des proportions et la richesse de la décoration renouvelée sous l'influence des artistes amenés par les Cantacuzènes de Venise, de Dalmatie et aussi de l'Orient: Pesena Levin, un Italien ou bien un Dalmate, sculpte de beaux rinceaux de pierre, d'une élégance un peu sèche, à Hurezi et à Brâncoveni; Caragea et Myra donnent des encadrements de portes et de fenêtres, des pierres tombales d'une facture plus souple et plus influencée par l'Orient.

La sculpture sur bois des iconostases, des trônes, des chaires et des stalles d'église, l'orfévrerie et les arts décoratifs en général prennent un grand essor. Les peintures à la fresque qui recouvrent les parois intérieurs des églises sont d'un brillant effet décoratif; les figures sont d'une facture déjà assez conventionnelle et le sentiment religieux n'y est plus, il est vrai, aussi intense que par le passé. La peinture s'étend aussi à certains éléments des façades, aux archivoltes des arcades du porche, au bandeau horizontal et parfois aux cadres des fenêtres. Pendant cette époque un grand nombre de beaux monuments de différents types s'élévent en peu de temps. Ils sont dus en grande partie au prince Constantin Brâncoveanu et aux Cantacuzènes.

Presque tous les types d'église y sont représentés. Le plan rectangulaire se trouve sans tour à Costeşti-Pietreni (1702), avec une tour aux chapelles du monastère de Hurezi, au parecclésion (1694), à la chapelle mortuaire (1697) et à l'ermitage des Sts. Apôtres (1698). Le plan treflé à une tour se trouve à Govora (1711), à Sărăcineşti (1688) et à Surpatele (1706). De même à St. Étienne de Hurezi (1703), un des rares exemplaires d'églises sans porche du XVIII-e siècle.

Le plan rectangulaire à deux tours ne se trouve qui au monastère d'Aninoasa (1677-1723).

Le plan treflé à deux tours se trouve à Antim (1715) et à Hurezi (1692), où il présente une disposition particulière du pronaos.

Les églises à clocher sont fort nombreuses: à Vădeni (1700) nous trouvons le plan rectangulaire, à Colţea (vers 1700) et à Pătroaia (1715) c'est le plan treflé. La plupart des églises de ce type ont le naos sans tour, et le clocher est en général de proportion basse et massive (Mamu (1699), Vădeni (1700)). Ce n'est que vers le milieu du siècle que paraissent les églises au clocher élancé, sur plan polygonal, qui forment un des groupes les plus caractéristiques et les plus remarquables du XVIII-e siècle.

Les églises à trois et à quatre tours ne se retrouvent pas à cette époque.

LA SECONDE PARTIE du XVIII-e siècle commence vers 1720, avec l'avénement au trône des princes phanariotes et s'étend jusqu'après le milieu du siècle. Elle est caractérisée par une plus grande exubérance dans l'ornementation et par une recrudescence des formes orientales. L'extérieur des églises se recouvre de fresques, qui leur donnent un caractère particulier. Des rinceaux et des frises polychromes ornent les bandeaux, les corniches et les profils; des volutes fleuries recouvent les tympans des arcatures; des

inp.org.ro

figures de saints, de philosophes, de sybilles décorent les médaillons et les niches, plus tard même les panneaux des façades. La sculpture en pierre des encadrements de portes et de fenêtres, des colonnes, de leurs chapiteaux et de leurs bases, les cannelures et les bracelets de leurs fûts, les piédestaux ornés et les balustrades richement ajourées prouvent le savoir-faire des artistes de cette époque, leur science de la composition et du dessin, ainsi que leur habileté dans l'exécution.

Les types d'église de cette époque sont tout aussi variés qu'au début du siècle. Le plan rectangulaire se retrouve au parecclésion de la Métropole de Bucarest (1730) et à celui de l'évêché de Râmnic (1751). Le plan treflé à une tour à Stavropoléos (1724) et à Brezoaiele (1759). Le plan treflé à deux tours est fort rare, nous l'avons dit, et il manque à cette époque; par contre, l'église à trois tours se trouve à Tous les Saints de Râmnic (1764), l'église à quatre tours à Văcărești (1722).

Les églises à clocher sont nombreuses et prennent à cette époque une place prépondérante, car elles constituent, pour ainsi dire, le type classique du siècle. Leurs proportions sont hautes et élégantes, et leur composition peut compter parmi les plus intéressantes et les plus originales. A Brădești (1715), à l'Annonciation de Râmnic (1747), à St. Eleuthère de Bucarest (1747), à Crețești (1757), près de Craiova, nous en trouvons de beaux exemples.

LA TROISIÈME PARTIE comprend la fin du siècle et le commencement du XIX-e. Les formes et les procédés se répètent et l'originalité tend à disparaître. Un grand nombre d'églises s'élèvent encore dans les villes et surtout dans les campagnes, où pénètre partout l'art de bâtir et de parer les constructions. Les monuments de cette époque sont encore bâtis selon toutes les règles de l'architecture et de la bonne construction, bien composés, harmonieusement proportionnés et décorés pour la plupart avec un savoir-faire où le côté conventionnel n'exclut ni le bon goût, ni l'exubérance naïve qui caractérise le folklore. Il se forme alors une véritable école d'art populaire, qui possède ses corporations de maîtres maçons, ses peintres, ses sculpteurs, ses imagiers, qui se répandent jusque dans les villages les plus éloignés, où, grâce à eux et à la spontanéité de leur art, les bonnes traditions se sont conservées jusqu'au milieu du siècle dernier, alors que, dans les villes, elles avaient déjà disparu sous l'envahissement des modes étrangères.

Pendant cette dernière époque de l'art roumain l'on ne trouve presque plus d'églises de grandes dimensions; les fondations princières et celles des grands dignitaires, qui étaient presque exclusives au commencement du siècle, sont remplacées par celles des boïars terriens, celles des corporations de négociants et des différents corps de métiers. Dans les campagnes, de nombreuses églises sont élevées, au tant par les hobereaux que par la population vilageoise. C'est alors que furent bâties de nombreuses résidences de campagne, souvent fortifiées et entourées de murs élevés: ce sont les „koulés", des maisons bâties eu hauteur, où l'on pouvait se barricader et se défendre; elles étaient couronnées à l'étage supérieur par une galerie à arcades, tandis que les étages d'en bas étaient presque dépourvu de fenêtres. La porte d'entrée était bardée de fer et munie de barbacanes, qui permettaient d'en défendre l'approche.

DIFFÉRENCES PAR RAPPORT AUX SIÈCLES PRÉCÉDENTS. Si les types d'églises sont au XVIII-e siècle les mêmes qu'aux siècles précédents, la composition des plans et leur structure, ainsi que l'aspect extérieur subissent toutefois des transformations notables. Le plan serbe, qui, nous le savons, dominait au XVI-e siècle, perd peu à peu ses caractéristiques: les quatre pieds droits du naos tendent au XVII-e siècle à s'atrophier (Călinești, Gura Motrului); au XVIII-e siècle ils ont totalement disparu; les arcs qui portent les calottes et les tours s'appuient sur des consoles situées au niveau de la naissance des voûtes.

Nous avons déjà constaté que dès le XVI e siècle certains plans, comme ceux du Căluiu et de Marcuța, restent en dehors de la tradition serbe et sont plus proches des données du plan byzantin: les murs intérieurs y sont droits sans les quatre piédroits saillants qui supportent le tour, ni les niches latérales. Au XVII-e siècle les plans se partagent entre ces deux structures; le plan serbe perd peu à peu du terrain; les piédroits saillants sont moins affirmés et les niches latérales, surtout celles qui se trouvent vers l'Est, sont réduites à de simples petites arcades basses, qui ne jouent plus le rôle constructif de jadis. Les éléments du plan serbe tendent ainsi à disparaître, et, même lorsque nous en retrouvons quelques réminiscences, ils ne remplissent plus leur fonctions premières.

Vers le milieu du XVII-e siècle, à l'église de Stelea, à Târgoviște (1645) l'on voit pour la première fois en Valachie une église moldave, où

inp.org.ro

lon peut observer l'emploi des consoles en pierre, qui supportent les arcs sur lesquels portent les voûtes et les coupoles.

Cette nouvelle disposition est employée aussi dans certaines églises de Valachie, comme les Saints Empereurs de Târgoviște (vers 1650), l'église Doamnei de Bucarest (1683) et celle de Colțea (vers 1700), où les consoles sont en pierre profilée, comme en Moldavie et à Stelea. Mais dans la plupart des églises de la Valachie, comme à St. Nicolas de Târgoviște (vers 1650), à Gherghița (1641) et à Cojeni-Mironești (1688), les consoles sont en briques; leur forme est alors ou bien une pyramide renversée avec la pointe en bas, afin que les pressions puissent êtres transmises de proche en proche aux murs verticaux par les retraits successif des rangées de briques, ou bien, d'autres fois, les consoles se divisent en plusieurs parties superposées qui transmettent successivement les pressions sur les points d'appui. Le système des voûtes sur consoles remplace ainsi l'ancienne structure serbe et les piédroits qui descendaient jusqu'aux fondations sont interrompus et coupés au niveau de la naissance des arcs où les consoles trouvent leur place. Cette transformation est complète au début du XVIII-e siècle; le plan treflé se trouve alors entièrement renouvelé comme structure, car rien de rappelle plus celle de l'ancien plan serbe.

L'aspect intérieur de l'église ainsi transformée y gagne en légèreté; les voûtes sont d'un aspect plus aérien, grâce à la disparition des lignes verticales des anciens piédroits, et les coupoles sur pendentifs, qui sont les plus usitées au XVIII-e siècle, paraissent suspendues dans l'espace.

L'ARCHITECTURE EXTÉRIEURE DES ÉGLISES est caractérisée au XVIII-e siècle par des proportions plus élancées qu'aux siècles précédents; les tours sont en général plus hautes et plus légères seules; les églises rustiques de la campagne gardent leurs proportions basses et trapues. Mais toutes ces églises sans exception sont entièrement recouvertes à l'extérieur d'un crépi à la chaux dont la surface épouse toutes les saillies et tous les profils des façades. L'on ne retrouve plus l'appareil de brique apparente des siècles antérieurs, mais c'est la fresque qui à partir du premier quart du siècle tend à recouvrir l'extérieur des églises de son riche manteau multicolore; ce revêtement à la fresque s'étend progressivement à toutes les parties des églises, aussi bien à celles des villes qu'à celles des villages, des plus importantes aux plus humbles, et ces dernières ne le cèdent souvent en rien aux premières sous le rapport de la richesse du décor. Un élément constant dans la composition des églises de ce siècle est le porche ouvert à arcades posant sur des colonnes, qui en abrite l'entrée. Les voûtes en sont d'une belle composition que domine au centre une calotte sur pendentifs. Les voûtes sont recouvertes d'une riche décoration à la fresque.

MATÉRIAUX ET PROCÉDÉS DE CONSTRUCTION. Les matériaux sont en général les mêmes qu'aux siècles antérieurs. *La brique* en est toujours le principal; cependant la belle brique apparente de jadis ne s'emploie plus, car le crépi la recouvre entièrement.

Les procédés de construction et la structure des voûtes évoluent, comme nous l'avons vu plus haut; ils se sélectionnent et s'unifient.

L'arc en plein cintre des siècles antérieurs est souvent remplacé par l'accolade, parfois par l'arc trilobé ou bien par l'arc à festons d'origine orientale.

La pierre devient d'un emploi plus fréquent surtout dans les monuments d'une certaine importance; elle se recouvre de sculptures qui lui font une riche parure; vers la seconde époque les sculpteurs acquièrent une grande habileté et produisent de vraies œuvres d'art, bien composées et magistralement exécutées.

La terre cuite émaillée ne s'emploie pas au XVIII-e siècle.

La peinture à la fresque prend un grand développement. L'extérieur des monuments, aussi bien que l'intérieur se recouvre d'abord partiellement et ensuite entièrement d'une parure polychrôme du plus pittoresque effet.

LA PLASTIQUE MONUMENTALE du XVIII-e siècle comporte des proportions en général plus élevées et plus élégantes et un aspect plus riche et plus coloré, dû à la décoration architecturale et picturale. Dans l'évolution de la plastique monumentale, celle des églises au clocher posé sur le pronaos tient une place prépondérante. Au XVII-e siècle et au début du XVIII-e ces églises avaient un clocher massif assez bas de proportions (Mamu, Vădeni), plus tard nous le voyons s'amincir et s'élever pour arriver aux dimensions de la tour du pantokrator posée sur le naos (Brădești, l'Annonciation de Râmnic), ce qui modifie d'une façon appréciable les proportions d'ensemble de ces monuments; celles-ci deviennent ainsi très élevées et élégantes; un groupe nombreux se forme alors qui est, pour ainsi dire,

inp.org.ro

le type classique du XVIII-e siècle. Parfois la tour du naos est absente, le naos est recouvert d'une simple calotte sphérique sur pendentifs, et le clocher seul dessine la silhouette du monument (Balamuci, Râfov, Pătroaia). Enfin certaines églises de villages plus petites n'ont ni tour, ni clocher; le porche et ses arcades les distinguent seuls.

Nous retrouvons ainsi le plan rectangulaire des origines (de Turnu-Severin), avec la seule différence toutefois des belles voûtes en forme de calottes sur pendentifs, épaulées par des arcs larges qui posent sur des consoles.

LA PLASTIQUE DÉCORATIVE s'inspire en général des éléments déjà connus; se sont les arcatures et les panneaux, le bandeau et la corniche profilée, auxquels il faut ajouter certaines formes nouvelles: les arcs en accolade et en festons de formes variées; parfois des colonnettes engagées dans le mur et des médaillons circulaires ou bien de forme composite, qui forment une frise entre le bandeau et la corniche. Pendant la première époque, les façades sont entièrement recouvertes d'un crépi uniforme à la chaux; nous ne retrouvons plus l'appareil de briques apparentes du XVI-e et du XVII-e siècles; parfois les panneaux sont décorés de stuc qui forme des motifs en relief richement ornés, comme à Fundenii Doamnei. A la seconde époque les surfaces crépies tendent à se revêtir progressivement de peintures à la fresque; celles-ci s'étendent d'abord des voûtes et des arcades du porche vers l'extérieur aux archivoltes et aux tympans des arcs, puis au bandeau horizontal, aux corniches, aux cadres des arcatures et des fenêtres. Plus tard, vers la troisième époque, les panneaux et les arcatures s'ornent aussi de figures peintes à la fresque, si bien que les façades des églises sont ainsi parfois entièrement recouvertes d'un riche manteau polychrôme.

La sculpture en pierre, nous l'avons vu, devient aussi de plus en plus riche et touffue; nous en étudierons plus loin l'évolution. L'ornement en stuc contribue encore à la richesse de la décoration; nous en avons des exemples au bandeau horizontal de la grande église du monastère de Hurezi, à l'église Creţulescu et a Stavropoléos, aux colonettes engagées des façades de cette dernière église, aux médaillons qui ornent la registre supérieur de l'église du Monastère de Horezi, à Stavropoléos, à Fundenii Doamnei, à Batişte, etc.

Mais le principal attrait de ces monuments est incontestablement la parure multicolore de la fresque qui les recouvre. Exubérantes, sans être jamais criardes, naïve et parfois rustiques, mais sans vulgarité, ces peintures représentent une profusion de rinceaux et de guirlandes, des fleurs aux formes variées, des feuillages d'acanthe aux circonvolutions symétriques, qui décorent toutes les parties des façades, et suivent les éléments de l'architecture qu'elles soulignent.

Dans le champ des arcatures des panneaux et des médaillons sont peintes des figures de saints, de philosophes ou d'empereurs, de sybilles et d'autres personnages, revêtus de somptueux vêtements. Leurs attitudes et leurs mouvements pleins de vie montrent combien est encore vivace ce dernier rejeton de l'art byzantin. Certains de ces monuments sont comme des châsses chargées de dorures et d'ornements que les donateurs ne trouvent jamais assez riches ni assez dignes de „La Maison du Seigneur".

ÉLÉMENTS ET DÉTAILS. Les arcatures et les panneaux des façades sont en général disposés comme aux siècles précédents, sur deux registres superposés et séparés par le bandeau horizontal traditionnel; la forme des arcs n'est plus uniquement le demi-cercle qui se trouve surtout pendant la première époque et qui se rattache encore aux siècles antérieurs (Hurezi, Sărăcineşti); les formes nouvelles sont le trilobe ou bien l'accolade de différents tracés; on trouve ou bien trois segments formant un trèfle (Văcăreşti, Doiceşti, Fundeni) ou bien trois ou cinq arcs surbaissés et réunis (Colţea) ou bien une accolade en pointe au profil brisé (Stavropoléos) plus ou moins surhaussé (Râmnicul-Sărat) ou surbaissé (Scăueni), ou bien des arcs festonnés, ayant des formes variées (Cerneţi, Coţofeni). Parfois les arcatures forment des niches au champ en retrait, comme au XVI-e siècle, et posent sur des piédroits qui ont la forme de colonnettes engagées dans le mur (Balamuci): ces colonnettes ont parfois des chapiteaux à feuilles d'acanthe, en stuc (Stavropoléos).

Un élément nouveau est le médaillon: il a, ou bien la forme d'un cercle (Stavropoléos) ou celle d'un carré aux côtés arrondis en demi-cercle (Batiştea, Brezoaiele). Ces médaillons forment en général une frise située entre le bandeau horizontal et la corniche; on les trouve aussi sur les faces verticales de la base des tours. Certains de ces médaillons, en général ceux des absides latérales et de l'autel, sont ajourés et décorés par des pierres sculptées; ils servent à la ventilation

inp.org.ro

des églises. Ce sont parfois des motifs de fleurs formant un bouquet (Doiceşti, Brezoaiele) ou bien encore c'est l'aigle bicéphale des Cantacuzène (Brădeşti).

Le socle des églises ne diffère pas des formes déjà connues antérieurement; il est en général composé de profils arrondis en talon et en doucine, plus ou moins simples ou compliqués selon les cas.

Le bandeau horizontal est, au commencement du siècle, le même qu'au XVII-e: c'est un tore au profil en demi-cercle, encadré de briques posées en dents de scie; plus tard les dents de scie disparaissent et sont remplacées par des surfaces verticales planes; le tore est parfois orné de fleurs et de feuillages, de torsades ou de guirlandes eu relief, exécutées en stuc (Hurezi, Surpatele, Stavropoléos, St. Georges Nouveau, Creţulescu); d'autres fois il est en pierre de taille sculptée (Văcăreşti); plus tard il se recouvre de rinceaux peints à la fresque, ainsi que les plans verticaux qui l'encadrent.

Les corniches sont dans la première époque du type byzantin connu, aux briques en dents de scie, mais recouvertes du crépi à la chaux; plus tard c'est un profil continu: il est alors semblable à celui du socle, mais renversé. La corniche se recouvre en général de peintures à la fresque qui sont parfois du plus brillant effet décoratif (Stavropoléos, Scăueni, etc.).

Les fenêtres de la première époque imitent celles du XVII-e siècle qui, nous l'avons vu, s'inspirent des fenêtres de l'église de Stelea et des églises moldaves. Elles sont rectangulaires et assez allongées; leurs cadres de pierre sont profilés dans le genre gothique, avec des baguettes qui se croisent et se coupent aux angles, mais l'arc est en accolade surbaissée, et non pas en ogive ou en plein cintre, comme en Moldavie. Les profils s'arrêtent sur les deux côtés au dessus d'une rosette sculptée. La partie inférieure horizontale du cadre est un profil en relief; ce même profil se retrouve au-dessus de la fenêtre, à une certaine hauteur, où il forme un couronnement en forme de corniche. Plus tard les cadres des fenêtres sont ornés de rinceaux parfois richement sculptés et habilement exécutés, comme à Mărcuţa et à Micşuneşti, où ils sont d'un beau dessin et d'un modelé parfait. La corniche qui couronne la fenêtre est maintenant posée directement au-dessus et le chevet, au lieu d'être sous le cadre, comme jadis, fait partie du cadre même de la fenêtre; le profil de la corniche se simplifie et devient un talon décoré de feuilles d'acanthe (Râmnicul-Sărat, Micşuneşti). Ce nouveau type de fenêtre est de proportions moins élevées: l'arc en est ou bien trilobé (Râmnicul-Sărat, Colţea, Bordeşti) ou bien en accolade brisée ou festonnée (Stavropoléos, Micşuneşti). La partie inférieure du cadre est parfois ornée d'une tête d'ange ailée (Colţea, Râmnicul-Sărat). Les fenêtres de cette seconde époque sont les plus belles. A Antim elles sont plus grandes, rectangulaires et sans arcs; le cadre en est large et bien dessiné; la sculpture, parfaitement exécutée. A Văcăreşti, aux Sts. Apôtres de Bucarest les fenêtres sont plus larges et élevées par l'adjonction d'un arc en plein cintre, qui les couronne.

Pendant la troisième époque, le beau métier de la sculpture décorative qui est dû aux Cantacuzènes et au prince Constantin Brâncoveanu tombe en décadence, les rinceaux manquent de dessin et le modelé en devient mou (Cotmeana, Brădeşti, Preajba); d'autres fois le dessin est à peine indiqué sur la surface de la pierre; au commencement du XIX-e siècle, il n'en reste plus trace; la maçonnerie crépie remplace la pierre et la peinture à la fresque, parfois rustiquement exécutée, remplace la sculpture.

Les portes des églises sont de toutes les parties extérieures les plus richement traitées et les plus soigneusement décorées. Un cadre rectangulaire bordé de larges rinceaux habilement dessinés et richement sculptés est couronné à la partie supérieure par une corniche décorée de feuilles d'acanthe. La porte dessine à sa partie supérieure un arc en accolade (Stavropoléos) ou trilobe (Râmnicul-Sărat) ou bien encore, mais rarement, en platebande (Antim). Au dessus de l'arc se trouve l'inscription, gravée dans la pierre, qui rappelle le nom du fondateur, la date de la fondation et le saint auquel l'église est dédiée. Plus haut se trouve une corniche richement décorée de feuilles d'acanthe, qui couronne l'ensemble. Parfois ce couronnement est composé d'éléments d'inspiration classique, entablement et pilastres imitant les formes de la Renaissance italienne, mais assez abâtardies (Colţea, Fundenii Doamnei, Sinaia). Ce sont les fondations de Michel Cantacuzène, qui fut un novateur en architecture.

Les premières portes richement sculptées sont dues au prince Şerban Cantacuzène (Doamnei, Cotroceni); la sculpture y est modelée, et non point simplement gravée ou bien incisée à l'orientale ou selon les procédés arméniens, comme précédemment; plus tard, sous le règne du prince Brâncoveanu, la sculpture devient plus riche et d'une exécution plus habile; plus tard encore

inp.org.ro

elle atteint son point culminant par son beau dessin et son exécution magistrale, mais l'ornement surcharge souvent la composition (Văcărești). Plus tard encore le métier en devient routinier et conventionnel, puis il se perd peu à peu.

LES COLONNES, LES CHAPITEAUX ET LES BASES. Selon l'importance du monument, celles-ci sont ou bien en pierre plus ou moins richement sculptée et décorée, on bien en maçonnerie de briques, recouverte d'un crépi à la chaux, qui plus tard, vers la seconde moitié du siècle, se recouvre de décorations peintes. Certaines colonnades en pierre ne laissent rien à désirer, ni au point de vue de la composition, ni comme proportions, ni comme sculpture; les unes sont plus élégantes et plus élancées (Stavropoléos ou le pavillon d'arrivée du palais de Mogoșoaia), d'autres plus trapues (Balamuci, parecclésion du monastère de Văcărești), d'autres enfin sont d'une simplicité rustique et cependant harmonieuse (Chiciora, Olănești, etc.).

Souvent la colonne est élevée sur un piédestal au lieu de poser sur un socle, comme dans les porches du XVII-e siècle, Cotroceni et à Hurezi, ou bien directement sur le pavement de l'église, comme à Filipești et à l'église épiscopale de Curtea-de-Argeș. Le piédestal est lui-même richement décoré (Văcărești, Antim, Stavropoléos) et parfois relié aux piédestaux des colonnes voisines par une balustrade de pierre sculptée à jour, du plus riche effet. Le pronaos de la grande église du monastère de Văcărești contient quatre grandes et belles colonnes sculptées du haut en bas et recouvertes de guirlandes en forme de spirale, qui sont parfaites de proportions et d'éxécution.

Lorsque les colonnes sont en maçonnerie de briques et recouvertes de crépi, leurs fûts sont cilindriques, leurs chapiteaux et leurs bases sont alors de simples abaques carrés, reliés au fût par des profils et des surfaces courbes, qui font la transition entre le carré de l'abaque et le cercle du fût; les imperfections de l'exécution sont rachetées par l'ornementation peinte qui les recouvre. Les fûts sont décorés ou bien de rinceaux eu couleur, ou bien de lignes verticales ou en spirale; les chapiteaux et les bases sont ornés de motifs géométriques ou floraux.

Les arcades, comme nous l'avons dit, sont en plein cintre au commencement du siècle (Sts. Apôtres, Hurezi); plus tard les formes courantes sont le trilobe (Doicești), l'accolade basse (Stavropoléos, Balamaci), ou bien l'accolade plus élancée en hauteur (intérieur à Râmnicul-Sărat).

L'on trouve aussi parfois une série de petits arcs égaux placés au même niveau et posant sur le tirant de bois qui relie les colonnes entre elles (Cerneți, Coțofeni) ou bien ses arcs forment une courbe surbaissée (Colțea).

LES CHAPITEAUX peuvent se classer en plusieurs groupes; ce sont chronologiquement:

1. Les chapiteaux de type byzantino-arabe, inspirés de l'Église Épiscopale de Curtea-de-Argeș, à facettes et à stalactites, que nous avons trouvés aux porches de l'église Doamnei et de Cotroceni. Ils deviennent rares au XVIII-e siècle, et nous ne les trouvons plus qu'au baldaquin de l'église du monastère de Hurezi et à cette D'intr'un Lemn.

2. Les chapiteaux composés d'un tailloir carré, qui se raccorde par des profils ou bien des feuilles d'acanthe au fût octogonal ou circulaire (Filipești, porche de Cozia, de Colțea, du parecclésion de la Métropole de Bucarest et du monastère de Horezi).

3. Les chapiteaux à volutes aux feuilles d'acanthe placées aux angles; les uns d'inspiration italo-byzantine (Venise, Vicence, Padoue), que l'on trouve aux églises de Michel Cantacuzène, à Sinaia, Fundeni, Râmnicul-Sărat; les autres d'inspiration plus orientale, à Balamuci, Stavropoléos, parecclésion de Văcărești.

4. Les chapiteaux d'inspiration corinthienne et composite, plus ou moins directement inspirés de la Renaissance et du style baroque (porche de l'église du monastère de Hurezi, loggia de Văcărești).

Les fûts de colonnes sont ou bien galbés ou bien cilindriques, rarement de section octogonale. Ils sont ou bien de surface lisse (Antim, Balamuci, Hurezi) ou bien cannelés; ces cannelures sont ou bien verticales ou bien en spirale (parecclésion de la Métropole de Bucarest).

Le fût est parfois orné de bracelets décorés (Comana); d'autres fois il surgit d'un bouquet de feuilles d'acanthe (Balamuci, parecclésion de la Métropole de Bucarest). A Râmnicul-Sărat et à Sinaia des spirales décorées de rinceaux ornent les colonnes. Au parecclésion de Văcărești toute la surface du fût est recouverte de petites feuilles rappelant des écailles de poisson ou bien le tronc d'un palmier.

Les piédestaux des colonnes sont parfois richement sculptés (Văcărești, Stavropoléos, Antim) et reliés entre eux par des balustrades sculptées à jour (Stavropoléos, Mogoșoaia).

inp.org.ro

La forme des arcades, nous l'avons dit, en plein cintre au commencement du siècle, comme au XVII-e (Hurezi, Sts. Apôtres, Brădeşti, Stavropoléos, Balamuci), prend plus tard des formes plus variées: l'arc trilobé (Doiceşti, Râmnicul-Sărat), l'accolade de différentes espèces, arrondie ou brisée, l'arc festonné (Colţea), l'arc surbaissé (Păuşeşti, Măglaşi), ainsi que l'arc composé de plusieurs arcatures posées sur l'entrait de bois qui relie les colonnes entre elles (Coţofeni), se rencontrent couramment. Les arcatures des façades suivent parfois, mais plus rarement, cette évolution dans leurs formes.

LES VOÛTES du XVIII-e siècle, comparées à celles du XVII-e, présentent de sensibles différences. La composition en paraît beaucoup plus unitaire, car la voûte sphérique sur pendentifs y règne, pour ainsi dire exclusivement tandis qu'au XVII-e siècle, nous l'avons vu, on employait encore souvent le berceau, ainsi que les différentes formes dûes à l'école de Constantinople, à l'école serbe, ainsi qu'aux types du XVI-e siècle, auxquels il faut encore adjoindre les types nouveaux du XVII-e. C'est pendant le cours de ce dernier siècle que nous avons vu paraître les arcs posés sur des consoles qui remplacent les piédroits de l'école serbe (Arnota, Cojeni-Mironeşti, Filipeşti), St. Nicolas de Târgovişte, Doamnei, etc.). Dans la plupart de ces exemples le nouveau procédé paraît inspiré de l'église de Stelea, qui, nous l'avons vu, fut bâtie en 1645 en style moldave. On en peut déduire que l'origine des voûtes posées sur consoles, qui caractérisent le XVIII-e siècle, est d'influence moldave. L'aspect de ces voûtes est plus léger, plus aérien, car elles paraissent suspendues, au lieu de poser sur de massifs piédroits verticaux. Ces consoles sont rarement en pierre en Valachie, tandis qu'elles le sont en général en Moldavie. Souvent elles sont étagées en retraits successifs, afin de répartir progressivement les pressions sur les murs; d'autres fois ces consoles ont la forme de pyramides renversées (Cojeni-Mironeşti, St. Nicolas de Târgovişte).

Dans certains cas, ces consoles sont de vrais abaques de chapiteaux profilés, qui paraissent inspirés de la Renaissance italienne (Colţea, Râmnicul-Sărat).

Les tours sont en général plus élancées qu'au XVII-e siècle, ainsi que les proportions d'ensemble des églises; elles appartiennent en général au type IV, décrit dans la troisième partie de cet ouvrage (pages 95-96). Les bases des tours ne varient pas beaucoup; de forme carrée en plan, elles sont plus ou moins hautes suivant les proportions du monument et suivant la pente de la toiture, qui varie beaucoup entre les tuiles rondes de la plaine et les bardeaux de la région montagneuse.

La décoration de la base n'est plus composée d'une rangée d'arcatures ou de niches, comme au XVII-e siècle; les faces verticales en sont souvent nues; parfois on y voit des médaillons circulaires ou bien des formes variées, parfois encore un simple cercle brisé en deux à chacun des angles verticaux.

LES CLOCHERS DES ÉGLISES, posés sur le pronaos, sont en général moins massifs et de proportions plus élevées qu'au XVII-e siècle; cependant nous trouverons encore, mais seulement au commencement du siècle, quelques clochers massifs, comme à Mamu, où il est de forme carrée: chaque face est percée d'une large arcade eu plein cintre; à Vădeni la forme du clocher est la même, mais sur chaque face l'on voit deux arcades ouvertes. Cette nouvelle disposition est la plus fréquente au XVIII-e siècle; nous la trouverons surtout aux clochers des monastères (Antim, Aninoasa, Saint Démètre de Craiova, Polovraci). Quant aux clochers des églises, ils ont tendance à s'élever et à s'amincer; ils se rapprochent ainsi comme proportions de la tour du pantokrator qui se trouve au-dessus du naos.

Les clochers, ainsi que les tours des églises du XVIII-e siècle, sont sur plan polygonal; les fenêtres en sont longues et étroites, ce qui fait que l'aspect et les proportions générales du type d'église à clocher au-dessus du pronaos se rapproche beaucoup des églises à deux tours (Aninoasa, Antim, Hurezi); l'escalier du clocher et sa tourelle les différencient seuls les unes des autres.

Il faut encore noter que cet escalier s'ouvre parfois directement sur l'extérieur (St Étiénne, Micşuneşti), tandis qu'au XVII-e siècle, nous le savons, il débouchait à l'intérieur de l'église (Cornet, Vlădeşti).

LES MONASTÈRES du XVIII-e siècle sont les plus beaux; il en est de remarquables (Hurezi, Văcăreşti), aussi bien par leur belle composition que par leur architecture. Nous en trouverons deux types assez distincts, comme nous le verrons plus loin.

La composition générale comporte, comme aux siècles précédents, un rectangle plus on moins régulier, entouré de murs auxquels sont adossés

inp.org.ro

les différents corps de bâtiments: les cellules avec leurs dépendances, le logement du supérieur et celui des hôtes. Les cellules des moines sont reliées par des galeries à arcades. L'on trouve parfois dans les monastères d'une certaine importance de grandes et belles salles voûtées. En dehors de l'église qui se trouve au centre de l'enceinte, dans les grands monastères, il se trouve encore une chapelle (parecclésion) puis, de grandes caves voûtées et des cuisines monumentales, aux belles voûtes élevées et très variées de formes (Antim, Aninoasa, Hurezi).

L'entrée du monastère se compose d'une porte cintrée, qui ouvre sous une voûte, au-dessus de laquelle se trouve en général le clocher; des cours de service des dépendances et des jardins fruitiers complètent l'ensemble.

Les cellules monastiques sont disposées selon différents types dont deux paraissent plus usités: ou bien les cellules sont reliées par une galerie continue, composée d'arcades posées sur des colonnes: elles sont alors parfois disposées sur deux étages superposés, quand les monastères sont plus importants (Hurezi), ou bien les cellules sont groupées autour d'un petit portique à colonnes, sur lequel s'ouvrent les portes de ces cellules; ces petits portiques sont répartis symétriquement sur les façades (Antim).

Les cellules proprement dites sont en général voûtées en berceau, lorsqu'elles sont plus petites, en arc de cloitre, lorsqu'elles se rapprochent du plan carré, ou bien encore en voûte à lunettes courant tout autour, lorsqu'elles sont plus grandes.

Les grandes salles sont voûtées de hautes calottes sur pendentifs, qui reposent parfois sur des colonnes isolées, richement sculptées, comme à Hurezi, où la grande salle se compose de six travées carrées et égales, recouvertes par six calottes; cette belle salle est actuellement partagée par des murs de refend et des plafonds, rajoutés après coup, pour diviser la salle en plusieurs chambres.

La chapelle ne se trouve en général que dans les grands monastères; elle est élevée au niveau de l'étage supérieur, parfois plus haut encore, comme à Hurezi, où deux escaliers de pierre montent latéralement jusqu'à un porche en forme de loggia, qui surplombe les cellules du côté des jardins du monastère.

L'orientation vers l'Est des sanctuaires de l'église et de la chapelle dicte à l'architecte certaines dispositions de plan; il en résulte deux partis principaux: dans le premier l'église et la chapelle se trouvent toutes deux sur l'axe de la composition; la chapelle est alors située sur le côté Ouest ou bien sur le côté Est du rectangle que forment les bâtiments du monastère autour de l'église. Elle est reliée à ces bâtiments par des galeries à arcades; les deux plus beaux monastères du pays sont disposés d'après ce plan. A Hurezi, la chapelle se trouve sur le côté Ouest à un niveau supérieur à celui de l'étage noble, où se trouvent les grandes salles; elle domine les cellules situées sur les deux côtés, ainsi que tout le paysage de montagnes des alentours, sur lequel se détache son élégante silhouette. A Văcăreşti, près de Bucarest, la chapelle se trouve sur le côté Est du rectangle, située au niveau du premier étage et reliée des deux côtés aux bâtiments monastiques par des arcades laissant la vue libre du côté de la plaine qui s'étend à perte de vue.

Le second parti de plan comprend les monastères où la chapelle est située sur l'un des côtés Nord ou Sud et à proximité des grandes salles. A Antim, la chapelle, ainsi que les cellules, se trouvent au niveau du rez-de-chaussée; à Aninoasa, elle est élevée au niveau du premier étage.

Le monastère de Cozia comprend deux chapelles situées aux angles Sud-Est et Nord-Est des bâtiments monastiques

LES CLOCHERS DES MONASTÈRES sont en général de proportions moins élevées et moins massives qu'au siècle précédent; la partie supérieure, c'est-à-dire le clocher proprement dit, s'ouvre, vers le commencement du siècle, sur chacun de ses quatre côtés par une seule large baie en demi-cercle, comme au XVII-e (Hurezi, Dintr'un Lemn); plus tard ce sont deux arcades géminées au lieu d'une seule, que l'on trouve sur chaque face du clocher (Aninoasa, Antim, Polovraci). A Antim et à Aninoasa la façade du clocher qui regarde du côté de la cour intérieure est ornée d'une belle loggia à quatre colonnes, qui s'élève au dessus de la voûte d'entrée du monastère.

Les porches extérieurs couverts et les escaliers en pierre qui y conduisent sont des motifs qui se rencontrent souvent tant dans les bâtiments monastiques que dans les résidences des boyards. Ils se composent d'arcades posées sur des colonnes qui forment loggia au niveau du premier étage; un escalier extérieur en général exécuté en pierre y conduit. Ses proportions en sont agréables, et l'aspect en est des plus hospitaliers.

Les arcades en sont de formes variées, en plein cintre d'abord, en accolade et en festons plus tard; la partie supérieure en est, en général,

inp.org.ro

voûtée ou bien en arc de cloître (Hurezi) ou bien en calotte à trompes d'angles (parecclésion de la Métropole de Bucarest) ou bien encore à pendentifs. La partie inférieure formant soubassement est ou bien massive et pourvue d'une part voûtée qui sert d'entrée, comme à Dintr'un Lemn, ou bien le soubassement est évidé en arcades (Hurezi), ou bien, encore, massif d'un côté et évidé de l'autre, comme aux deux porches du côté Sud au monastère de Hurezi, où la partie massive sert d'appui aux marches de pierre de l'escalier, tandis que, à la partie évidée, les arcades reposent sur une colonne d'angle.

La disposition de l'escalier est variable : tantôt il rampe le long du mur du corps de bâtiment, tantôt le long du soubassement de l'édicule, même du porche, selon la hauteur qu'il doit parcourir entre le niveau du sol et celui du premier étage.

Les cuisines sont des salles hautes, recouvertes de belles voûtes. Elles sont en général bâties sur plan carré et placées aux angles du quadrilatère (Hurezi, Antim). Cependant à Aninoasa, elles sont situées sur l'un des côtés longs du rectangle que forment les bâtiments monastiques. Les voûtes sont tantôt des octogones sur trompes (Antim) ou bien une série de trompes superposées (Hurezi, Văcărești), comme nous les avons déjà vues à Cotroceni au XVII-e siècle. A Hurezi ces voûtes sont très élevées et d'un très bel effet; à leur partie supérieure elles sont surmontées d'un lanternon qui sert à la ventilation.

Les caves sont en général situées sous les grandes salles ; elles sont très spacieuses et de belles proportions. Leurs voûtes ne sont plus, sauf de rares exceptions, des berceaux, comme aux siècles précédents (Brebu, Comana), mais des calottes sphériques sur pendentifs (Hurezi, Mogoșoaia) ou bien des voûtes d'arrêtes (Filipeștii-de Târg). A Hurezi les caves qui se trouvent sous les grandes salles ont les mêmes dispositions que celles-ci, mais avec des proportions plus basses ; elles sont formées de calottes s'appuyant sur de larges arcs qui posent sur des piliers carrés ou bien sur des colonnes de pierre trapues de belles proportions massives (Hurezi).

La fontaine du monastère est un petit édicule qui a son importance. A Hurezi il est sur plan carré, adossé au mur d'enceinte et posant sur deux colonnes de pierre reliées par des arcades. Il est recouvert d'une calotte. Le tout est décoré de peintures à la fresque. Au monastère de Dintr'un Lemn la disposition est la même, sauf que l'édicule est isolé : il repose sur quatre colonnes et les matériaux de la construction en sont plus simples.

La fontaine de Maître Manole à Curtea-de-Argeș ne se trouve pas à l'intérieur de l'enceinte proprement dite du monastère, mais elle en faisait très probablement partie à l'origine. Elle paraît avoir été refaite au XVIII-e siècle, et ses formes ne sont pas dépourvues d'interêt.

inp.org.ro

SUBDIVISION ET DESCRIPTION DES MONUMENTS PRINCIPAUX

ÉGLISES AU PLAN RECTANGULAIRE, SANS ABSIDES LATÉRALES.

Nous retrouvons, au XVIII-e siècle, bien représentés chacun des types d'églises déjà connus, mais pas un seul nouveau type. L'église à croix grecque est la seule qui ne reparaisse plus. Il nous reste donc sept groupes des huit que nous connaissons, dont deux groupes pour le plan rectangulaire et cinq groupes pour le plan treflé. Consulter le tableau synoptique qui se trouve de la fin de ce volume.

A. POUR LE PLAN RECTANGULAIRE. LES TYPES LES PLUS RÉPANDUS AU XVIII-E SIÈCLE SONT: 1) les églises à une tour, ou sans tour, un type surtout usité pour les églises rurales, les parecclésions de monastères et en général les églises de petites dimensions (Pietreni, parecclésion de Horez).

B. PARMI LES ÉGLISES AU PLAN TREFLÉ, LES PLUS USITÉES SONT: 2) les églises à une tour, dont la structure s'est émancipée des anciennes méthodes serbes et qui s'est transformée entièrement (Govora, Surpatele); 3) les églises à clocher, qui sont les plus nombreuses: les unes n'ont pas de tour sur le naos (Patroaia, Râfov), d'autres, comme Brădeşti, l'Annonciation à Râmnicul-Vâlcii, sont pourvues d'une tour et d'un clocher; ce dernier type est le plus remarquable de tous ceux du XVIII-e siècle et peut passer pour le type classique du nouveau style; 4) les églises au pronaos élargi, du type de l'Église Épiscopale d'Argeş sont représentées par quelques monuments de proportions imposantes (Văcăreşti, Cernica). Le plan treflé à deux tours, ainsi que celui à trois tours, sont très rares.

ÉGLISES DU VINGT ET UNIÈME GROUPE A PARTIR DES ORIGINES. PLAN RECTANGULAIRE SANS ABSIDES LATÉRALES. NAOS AVEC OU SANS TOUR. PRONAOS SANS TOUR. IL MANQUE PARFOIS. PORCHE OUVERT A ARCADES SUR COLONNES SAUF DE TRÈS RARES EXCEPTIONS.

Ces monuments qui font suite au troisième groupe se subdivisent en deux: a) Ceux qui n'ont que le naos et le porche, comme les chapelles du monastère de Hurezi: le parecclésion et la chapelle mortuaire *(bolniţa)* et b) ceux qui sont pourvus d'un pronaos, comme l'ermitage des Sts. Apôtres, situé à proximité du monastère de Hurezi. Les petites églises précedentes ont une tour au-dessus du naos, mais il se trouve aussi un certains nombre d'églises de village, faisant partie de ce groupe, qui n'ont pas de tour (Pietreni, Comanca, St. Nicolas d'Olăneşti, etc.).

L'aspect extérieur en est des plus simples, mais l'intérieur se distingue par la belle composition des voûtes et aussi par l'harmonie des peintures qui les recouvrent entièrement, parfois dans la seconde moitié du siècle, aussi à l'extérieur (Domneşti, Jghiabul).

Parmi les églises de ce groupe les plus remarquables sont certainement les deux chapelles du monastère d'Hurezi.

LE PARECCLÉSION DE HUREZI (1694), au plan simple et aux élégantes proportions, est composé d'un naos carré, surmonté d'une tour posant sur quatre piédroits situés aux coins du carré. Du côté de la cour du monastère se trouve le sanctuaire arrondi en demi-cercle à l'intérieur et polygonal à l'extérieur; du côté opposé, le porche surplombe du côté des jardins. Ce parecclésion est situé à un niveau très élevé et domine les autres bâtiments de sa silhouette admirable. L'on y accède par deux escaliers latéraux en pierre, qui aboutissent au extremités du porche à colonnade formant loggia. L'intérieur est richement décoré de peintures; un bel iconostase sculpté et doré en relève l'éclat.

LA CHAPELLE MORTUAIRE DE HUREZI (1696) est comme plan presque semblable au parecclésion, cependant ses proportions trapues et sa situation au niveau du sol du cimetière qui l'entoure sont tout à l'opposé du parecclésion qui domine par sa situation élevée et ses proportions élancées.

Parmi les monuments de la seconde subdi-

inp.org.ro

vision, dont le plan comporte un pronaos, nous pouvons citer L'ERMITAGE DES STS. APÔTRES AU MONASTÈRE DE HUREZI (1698), dont le plan se distingue par sa composition, au naos carré callé entre quatre piédroits, au sanctuaire trilobé, au pronaos rectangulaire, disposé en largeur et séparé du naos par trois arcades posées sur des colonnes et au petit porche carré posé comme un baldaquin au-dessus de la porte d'entrée.

Cette petite église se distingue aussi à l'extérieur par la sobriété et la juste proportion des lignes de l'architecture. L'intérieur est remarquable par la belle harmonie de couleur des peintures.

Parmi les églises sans tour, qui sont en général d'un aspect plus rustique, citons celle de PIETRENI-COSTEŞTI (1701), dont le plan se rapproche de celui des Sts. Apôtres de Hurezi : même naos carré et même sanctuaire trilobé; le pronaos est séparé du naos par un mur percé d'un porte, disposition plus ancienne que celle des trois arcades sur colonnes des Sts. Apôtres. Le porche plus large s'étend sur toute la largeur de l'église. Les voûtes sont intéressantes par leur variété : celle du porche est une calotte sur pendentif entre deux demi-voûtes en arc de cloître; celle du pronaos este un berceau terminé des deux côtés par un arc de cloître. Le naos est une calotte sur pendentifs plus grande et plus haute, et le sanctuaire est un demi-berceau sous lequel s'ouvre les trois arcs de l'autel.

ÉGLISES DU VINGT-DEUXIÈME GROUPE. PLAN RECTANGULAIRE SANS ABSIDES LATÉRALES. NAOS AVEC OU LE PLUS SOUVENT SANS TOUR. PRONAOS SURMONTÉ D'UN CLOCHER, RAREMENT D'UNE TOUR. PORCHE A ARCADES.

Ces églises font suite au quatorzième groupe et se subdivisent en deux, selon que le pronaos est surmonté d'un clocher on bien d'une tour.

Les églises à deux tours sont fort rares à toutes les époques; au XVII-e siècle nous ne connaissons que l'église de l'ancien monastère de Flămânda et au XVIII-e celle du MONASTÈRE D'ANINOASA, qui fut commencée au XVII-e siècle, en 1677, et modifiée plus tard (1729); cette église pourrait bien avoir fait partie à l'origine du groupe des églises à clocher, comme parait l'indiquer la dissymétrie du pronaos et l'épaisseur du mur du côté Nord, qui contenait peut-être l'escalier dérobé conduisant au clocher. L'on peut se demander si ces monuments ne sont pas inspirés des églises moldaves du XVII-e siècle, les Trois Hiérarques et Cetăţuia de Jassy, qui sont contemporaines, ainsi que Stelea de Târgovişte, autre rare exemplaire d'église (d'origine moldave) à deux tours.

LE MONASTÈRE D'ANINOASA est l'un des plus importants de la Valachie. Son plan est un rectangle regulier de quatre-vingt deux mètres de long sur cinquante quatre mètres de large, entouré de toutes parts par des murs de dix mètres de haut. Il est malheureusement en grande partie ruiné. Les bâtiments monastiques s'étendent sur le côté Ouest de l'enceinte, ainsi que sur la plus grande partie des côtés Nord, et Sud. L'entrée du monastère est située sur le côté Nord, et la porte se trouve sous une voûte que surmonte le clocher du monastère. Celui-ci est de proportions monumentales, sur plan carré; il comporte au-dessus de l'entrée une pièce voûtée en arc de cloitre, qui ouvre sur une loggia à arcades, avec vue sur la cour du monastère; au-dessus se trouvent les cloches, placées dans une haute tour voûtée, ouverte sur ses quatre côtés par huit grandes arcades géminées en plein cintre.

Le parecclésion, élevé sur un socle, se trouve au niveau du premier étage, et de plein pied avec les grandes salles du monastère, aujourd'hui ruinées.

Son architecture, aux arcatures en accolade surmontées d'une frise ornée de médaillons circulaires, s'inspire de Stavropoléos.

Les belles voûtes sur plan carré des cuisines sont heureusement bien conservées; des trompes d'angles font la transition entre le carré du bas et l'octogone qui se termine en haut par un lanternon élevé.

Les cellules monastiques comportaient deux étages superposés; des galeries à arcades les reliaient entre elles; il n'en est resté que quelques-unes à l'angle Nord-Ouest de l'enceinte.

Parmi les églises à clocher, qui sont assez nombreuses, nous pouvons distinguer celles qui n'ont pas de tour au-dessus du naos et celles qui possèdent cette tour. Les premières sont assez fréquentes dans les bourgades et dans les villages, où l'on en rencontre de charmantes comme les Sts. Archanges à Curtea-de-Argeş (1717); les Sts. Voévodes à Olăneşti (1718) puis à Chiciora (1780) à Păuşeşti-Maglaşi (1830). Ces dernières sont décorées à l'extérieur comme à l'intérieur de fresques rustiques du plus heureux effet et comptent parmis les plus pittoresques. Malheureusement un grand nombre des églises de ce groupe ont perdu leur clocher, souvent remplacé par un rustique clocheton en bois, qui les dépare.

inp.org.ro

L'ÉGLISE DE DOICEŞTI, bâtie par le prince Constantin Brâncoveanu et terminée en 1717, se distingue par un porche aux arcades trilobées et aux colonnes de pierre bien proportionnées, au fût cannelé en spirale, au chapiteau à tailloir carré, décoré d'une couronne de feuilles d'acanthe. L'église est richement décorée à l'extérieur de motifs géométriques et floraux, qui paraissent d'une époque plus tardive et datent peut-être d'une restauration du monument.

L'ÉGLISE DE PREAJBA (1778) est de plus grandes dimensions et d'une ordonnance sévère, aux arcatures en plein cintre et aux panneaux rectangulaires, qui rappelent le XVII-e siècle. Cependant au dessus du porche aux arcades en plein cintre se trouve une galerie supérieure aux arcades trilobées formant loggia. Le clocher paraît avoir été reconstruit beaucoup plus tard.

L'ÉGLISE DE VĂDENI (1700) est de proportions trapues; son clocher massif est sur plan carré; sur chacune de ses faces s'ouvrent deux arcades juxtaposées. Une particularité de cette église est son porche sur plan carré; une forme qui se trouve très rarement. Les arcades ont la forme d'accolades simples et la voûte est une callote sur pendentifs. L'escalier qui conduit au clocher est gauchement accolé au mur Nord du pronaos. Il est probable que le porche, l'escalier et peut-être le clocher aient été rajoutés en 1733, lorsque l'église fut restaurée et décorée de peintures à l'intérieur.

Les églises de ce type qui furent bâties dans la seconde moitié du XVIII-e siècle ou même au commencement du XIX-e, sont plus évoluées et se distinguent par les proportions plus élancées et plus fines du clocher. Celui-ci se rapproche de la forme élégante de la tour voisine, qui s'élève au-dessus du naos; le plan en est polygonal, les fenêtres en sont longues et étroites comme celles de la tour du naos. Nous pouvons citer comme type, l'église de Măldăreşti (1791), aux proportions élégantes et aux façades richement décorées à la fresque, aux arcatures ornées de figures peintes.

L'ÉGLISE DE ZAVIDENI (1815) est de belles proportions et recouverte de peintures rustiques.

inp.org.ro

ÉGLISES AU PLAN TRÉFLÉ

ÉGLISE DU VINGT-TROISIÈME GROUPE. PLAN TREFLÉ, NAOS SURMONTÉ D'UNE TOUR, PRONAOS SANS TOUR, PORCHE OUVERT À ARCADES.

Ces églises font suite au seizième groupe et proviennent de l'ancien plan de l'école serbe, dont la structure s'est rénovée. Elles sont fort nombreuses et de toutes les dimensions, en commençant par les chapelles mortuaires ou d'hermitage, comme celle du monastère de Brâncoveni (1700) et celle de St. Étienne de Hurezi (1703), qui sont sans porche, comme les églises des siècles précédents, en continuant par les églises de dimensions moyennes, comme celles des monastères de Govora (1711) et de Surpatele (1706) et jusqu'aux églises les plus grandes, telles que celles de Râmnicul-Sărat (1697) et du monastère de Brâncoveni (1699).

LA CHAPELLE DE L'HERMITAGE DE ST. ÉTIENNE AU MONASTÈRE DE HUREZI est un petit monument bien proportionné et bien composé. Le plan en est d'une correction classique, ainsi que l'arhitecture, dont le décor, composé d'arcatures et de panneaux au cadres en relief, est des plus soignés. La tour est de proportions élégantes et l'ensemble de l'aspect le plus agréable.

L'ÉGLISE DU MONASTÈRE DE GOVORA se distingue par ses proportions très réussies et par la sobriété de son arhitecture sans arcatures, ni panneaux. Un simple bandeau horizontal coupe la surface unie des façades. Le porche aux arcades en plein cintre, reposant sur des colonnes en pierre aux chapiteaux carrés, aux voûtes et aux arcades peintes à la fresque, est du plus heureux effet.

L'intérieur est bien conservé, et l'iconostase peut compter parmi les plus beaux de l'époque.

L'ÉGLISE DE STAVROPOLEOS à Bucarest est l'une des plus caractéristiques de la seconde époque du nouveau style, surtout au point de vue de la décoration extérieure; c'est aussi l'un des rares monuments dont les façades aient conservé leur peinture à la fresque. L'église fut restaurée au commencement de ce siècle par l'architecte Jean Mincu. Bâtie en 1724, sur plan rectangulaire et sans porche, cette église fut agrandie et complétée en 1730. En 1741 la tour, menaçant de s'effondrer, dut être démolie; celle d'aujourd'hui date de 1904.

Le porche est des plus pittoresques; il se compose de cinq arcades en forme d'accolade, reposant sur six colonnes de pierre, de proportions élégantes. Leur fût est entièrement recouvert de guirlandes fleuries, disposées en spirales; le chapiteau est inspiré du corinthien ou plutôt du composite; la base est une couronne de feuillages, d'où s'elance la colonne au galbe élégant. Un piédestal cubique la supporte et des balustrades ajourées relient entre elles les colonnes.

L'architecture de l'église est des plus riches; les deux registres superposés des façades sont de hauteur inégale; le registre inférieur est de beaucoup le plus élevé. Il est formé d'arcatures en accolade, portant sur des colonnettes engagées et couronnées de chapiteaux aux feuilles d'acanthe. Le registre supérieur se compose de médaillons circulaires, où sont peintes des figures de saints auréolés. Le bandeau horizontal qui sépare les deux registres est une riche guirlande de fleurs sculptée dans la pierre.

Toute la surface des façades, sauf le champ des arcatures, est recouverte de peintures du plus riche aspect; elle se compose de rinceaux, de branches fleuries et stylisées qui s'étendent sur les tympans, les arcades, les frises et les corniches.

La porte d'entrée au cadre de pierre comporte un riche rinceau habilement dessiné et très bien exécuté. La porte est couronnée d'une corniche ornée de feuilles d'acanthe, qui abrite l'inscription en pierre. L'intérieur de l'église est tout aussi riche. L'iconostase est des plus beaux, et l'ensemble en est d'une impression remarquable.

LE MONASTÈRE DE RÂMNICUL-SĂRAT est situé au centre de cette ville. Il n'en reste que

inp.org.ro

l'église et quelques vestiges fortement endommagés ou transformés. Bâti par Michel Cantazène, un frère du prince Şerban, il compte parmi les plus importants du pays. Son église est la plus grande de toutes celles du vingt-troisième groupe. Le plan se distingue par un pronaos plus large que le naos et par un porche de vastes dimensions. De petites absidioles carrées flanquent le sanctuaire; leur conformation extérieure ne paraît pas être celle de l'origine. Ce monument, comme tous ceux qui furent bâtis par Michel Cantacuzène (Colţea, Sinaia, Fundenii Doamnei), qui séjourna longuement un Italie et en Orient, se distingue par les éléments d'architecture italienne qu'on y retrouve. La porte d'entrée se compose d'un entablement complet, d'ordonnance classique et d'une facture assez médiocre, mais d'un aspect des plus décoratifs; l'arc de la porte est un trilobe à pointe, qui rappelle certaines formes vénitiennes de l'époque gothique. Au-dessus de cet arc se trouve l'inscription, que couronne un écusson encadré dans un cartouche d'inspiration Renaissance.

De part et d'autre de la porte se trouve un pilastre surmonté d'une figure d'ange. Les cadres des fenêtres sont des trilobes couronnés d'une corniche à denticules, et leur chevet est orné d'une tête d'ange ailée. A l'intérieur, on trouve aux portes des absidioles du sanctuaire des frontons aux ailes interrompues, inspirés du style baroque. Entre le naos et le pronaos les arcades élancées en forme d'accolade, posant sur des colonnes, rappellent par leurs proportions fines et élégantes certaines loggias de palais vénitiens. L'exterieur de l'église paraît fortement endommagé; elle est aujourd'hui dépourvue de tout élément d'architecture, sauf les cadres des fenêtres. Seul le porche a conservé ses colonnes en pierre aux chapiteaux à volutes d'angle et aux bases sculptées, d'exécution médiocre. La tour de l'église a disparu; elle est aujourd'hui refaite en bois.

Les bâtiments de l'ancien monastère sont en grande partie détruits; la mairie de la ville paraît avoir été bâtie sur leurs anciennes fondations. Les anciens bâtiments comprenaient, dit-on, une belle salle carrée voûtée par quatre coupoles sur pendentifs et reposant au centre sur un pilier en pierre sculptée, représentant Hercule ou Samson chevauchant un lion. Cette statue se trouve aujourd'hui dans le parc de la ville.

ÉGLISES DU VINGT-QUATRIÈME GROUPE. PLAN TREFLÉ, NAOS ET PRONAOS COURONNÉS CHACUN D'UNE TOUR; PORCHE OUVERT À ARCADES.

Exemplaires très peu nombreux, faisant suite aux églises du 17-e groupe, lui-même très restreint. Ces monuments pourraient bien être inspirés des églises moldaves à deux tours du XVII-e siècle (Les Trois Hiérarques, Galata et Cetăţuia de Jassy), dont dérive l'église de Stelea à Târgovişte.

L'ÉGLISE DU MONASTERE D'ANTIM à Bucarest (1715) est un beau monument de grande allure. Il est malheureusemet en fort mauvais état de conservation, ayant perdu ses tours et souffert d'importantes modifications au XIX-e siècle.

Le plan est d'une belle composition et l'ordonnance des façades aux panneaux et aux arcatures en plein cintre, de hauteur égale et séparés par le bandeau horizontal, est de proportions parfaites. Les fenêtres et la porte d'entrée sont rectangulaires, sans arcs et richement sculptés. Des ouvertures circulaires sculptées à jour ornent les arcatures du registre supérieur. Le porche se distingue par le fait qu'il est complètement ouvert sur ses trois côtés, les piédestaux qui supportent les colonnes étant isolés et non point reliés par un socle commun, comme aux siècles précédents (Église princière de Târgovişte), Métropole de Bucarest, église de Hurezi, etc.), ni par des balustrades intérmédiaires, comme au XVIII-e siècle en général (Stavropoléos, Văcăreşti). Les arcades du porche sont en plein cintre et les colonnes sans cannelures; les chapiteaux et les bases sont richement sculptés, ainsi que les piédestaux

Le crépi extérieur parait avoir été à l'origine orné de lignes horizontales peintes en rouge et imitant les zones de briques apparentes des siècles antérieurs. Il est probable que le fondateur d'Antim, le Métropolite Antim d'Ibérie s'inspira de l'architecture de l'Athos, car au XVIII-e siècle le procédé de la brique apparente ne s'employait plus, depuis longtemps, en Valachie.

LE MONASTÈRE D'ANTIM (1715), situé au centre de Bucarest, était remarquable par son originalité; il garde encore une partie de ses bâtiments, mais leur état est, malheureusement, très délabré.

Le clocher est situé au dessus du porche d'entrée. Il se compose d'une pièce de forme carrée en plan, où se trouvent les cloches. Deux fenêtres allongées et couronnées en arc de cercle s'ouvrent sur chacune des faces du carré. Du côté de la cour, une loggia, formée de trois arcades reposant sur des colonnes, rappelle la dis-

inp.org.ro

position d'Aninoasa. Vers la milieu du XIX-e siècle un rapiéçage malheureux altéra les formes du clocher.

Les cellules du monastère paraissent avoir été groupées autour de petits porches composés de trois arcades reposant sur des colonnes en pierre richement sculptées. L'on voit encore quatre de ces petits porches, ainsi que les salles voûtées qu'ils précedent. Aux angles Nord Est et Sud-Est de la cour se trouvent deux salles carrées, dont l'une a conservé sa belle voûte sur trompes d'un tracé très savant; elle est couronnée d'une tourelle octogonale. Ces pièces carrées constituaient la cuisine et la boulangerie du monastère.

L'ÉGLISE DU MONASTÈRE DE HUREZI (1694) se distingue, comme plan, de la précédente par la forme plus large et complexe du pronaos, lequel dérive de celui de l'Église Épiscopale de Curtea-de-Argeş, avec la différence que les douze colonnes qui supportent la tour à Argeş sont réduites à Hurezi à deux colonnes, disposées de façon à ce que la tour porte en partie sur le mur intérieur qui sépare le naos du pronaos; les deux petites tours d'angle d'Argeş manquent à Horez. Cette dernière église est ainsi un type intermédiaire entre le groupe à deux tours et le groupe à quatre tours, dont elle emprunte le plan. Nous retrouvons à Hurezi pour la dernière fois le sanctuaire flanqué de deux absidioles, souvenir de l'église en „croix grecque" de l'ancienne tradition byzantine; ces absidioles se retrouvent rarement dans les églises au plan treflé (Mihai-Vodă, 1594, Bucovăţ, 1575, Ciutura, XVII-e siècle). Du même groupe fait partie l'église St. Georges de Bucarest, dont il est difficile de préciser la disposition originelle exacte, car elle fut restaurée et déformée au XIX-e siècle.

LE MONASTÈRE DE HUREZI, bâti de 1692 à 1694 par le prince Constantin Brâncoveanu est le plus beau et le plus pittoresque de tous ceux qui nous sont restés. Situé dans un vallon solitaire, entouré de forêts, il se distingue par sa belle composition, par son parecclésion, qui domine tous les autres bâtiments de son élégante silhouette, par la disposition sur deux étages de ses cellules, reliées par des arcades en plein cintre, posant sur des colonnes de pierre, par ses escaliers extérieurs qui aboutissent à d'élégants petits porches sur plan carré, couronnés d'arcades posant sur des colonnes et formant loggia, enfin par ses belles voûtes en calotte sur pendentifs, portant sur de puissantes colonnes sculptées, dans les grandes salles, voûtes en arcs de cloître ou à pénétrations dans les cellules monastiques, voûtes à trompes d'angle superposées, s'éclairant par un lanternon, aux anciennes cuisines du monastère. L'architecture, où domine exclusivement l'arc en plein cintre, se distingue par sa noble ordonnance, son pittoresque et sa sobriété de bon goût. Le porche de l'archimandrite Denis, qui fut rajouté en 1753, est décoré de sculptures plus riches, mais de style mélangé et de facture plus décadente.

ÉGLISES DU VINGT-CINQUIÈME GROUPE. PLAN TREFLÉ. TROIS TOURS, DONT L'UNE PLUS IMPORTANTE AU-DESSUS DU NAOS ET DEUX AUTRES, PLUS PETITES ET ÉGALES, AU-DESSUS DU PRONAOS. PORCHE OUVERT.

Elles font suite au groupe dix-huitième, et proviennent, par l'intermédiaire du groupe onzième, du prototype V de l'église de Dealu. Nous n'en connaissons qu'un seul exemplaire au XVIII-e siècle: c'est l'église de Tous les Saints à Râmnicul-Vâlcii (1764). C'est un monument de grandes dimensions, mais de proportions extérieures trop tirées en hauteur. L'intérieur en est imposant de par ses voûtes très élevées. Le porche est monumental et ses colonnes sont richement sculptées. Les façades sont décorées de panneaux et d'arcatures trop rapprochées et trop hautes. La façade principale comporte en son axe un grand panneau circulaire, à l'intérieur duquel se voit une peinture à la fresque.

ÉGLISES DU VINGT-SIXIÈME GROUPE. PLAN TRÉFLÉ. QUATRE TOURS, DONT L'UNE AU-DESSUS DU NAOS, UNE AUTRE AU-DESSUS DU CENTRE DU PRONAOS ÉLARGI ET LES DEUX AUTRES PLUS PETITES SUR LES EXTRÉMITÉS DU PORCHE.

Elles font suite au dix-neuvième groupe et proviennent du prototype VI de l'Église Épiscopale de Curtea-de-Argeş. Exemplaires très peu nombreux, mais de grandes dimensions.

L'ÉGLISE DU MONASTÈRE DE VĂCAREŞTI, bâtie par le prince Nicolas Maurocordato en 1722, est la plus vaste de toutes les églises de la Valachie et aussi la plus riche au point de vue de la décoration sculptée. Elle se distingue des églises du même type qui furent construites aux siècles antérieurs, d'abord par ses dimensions plus considérables, puis par la disposition du pronaos, où la tour centrale repose sur quatre colonnes monumentales en pierre, richement sculptées de haut en bas, et enfin par la disposition du porche, sur les extrémités duquel posent les deux tours secondaires, qui, dans les églises

inp.org.ro

précedentes de même type, reposent sur les angles du pronaos.

L'ÉGLISE DU MONASTÈRE DE CERNICA, près Bucarest, est du même type; elle est cependant de plus basse époque (1780) et son architecture parait avoir souffert; le porche a disparu, et on y a rajouté après coup des absidioles de hauteur disproportionnée. Les deux registres des façades sont ici ornés de panneaux rectangulaires, qui proviennent peut-être d'une réparation ultérieure.

ÉGLISES DU VINGT-SEPTIÈME GROUPE. PLAN TRÉFLÉ; NAOS AVEC OU SANS TOUR; PRONAOS SURMONTÉ D'UN CLOCHER; PORCHE OUVERT A ARCADES. Elles font suite au vingtième groupe.

On en trouve de nombreux exemplaires; ce sont de beaux monuments, surtout ceux qui ont conservé intacts leur tour et leur clocher. Ce groupe d'églises forme le type classique du XVIII-e siècle.

La première sous-division, celle des églises sans tour sur le naos, contient de beaux exemplaires, comme Colţea (vers 1700) et St. Étienne (1768) à Bucarest, puis les églises de Râfov (1742), d'Urlaţi (1760), etc. (St. Étienne et Urlaţi sont les seules qui aient conservé leur clocher). Nous trouvons aussi exceptionnellement une église sans porche à Pătroaia (1715), ce qui est fort rare au XVIII-e siècle.

Dans la seconde sous-division se trouvent les monuments les plus importants au point de vue de la composition et du caractère; ce sont: Brădeşti (1751) et Creţeşti (1757), aux belles proportions bien ramassées, puis St. Éleuthère à Bucarest (1747), et Balamuci (1752), qui ont perdu la tour du naos, et Şubeşti de Câmpulung (1779), qui a conservé ses tours, ainsi que les fresques qui l'ornent à l'extérieur.

L'ÉGLISE DE ST. ÉTIENNE À BUCAREST (1768) se distingue par son clocher bien conservé; il est polygonal en plan et de proportions élégantes. La décoration peinte des façades fut restaurée, il y a vingt ans, assez fidèlement et conserve son ancien caractère. Les proportions générales de l'église sont plutôt basses et le plan, aux murs assez minces, présente des points faibles.

L'ÉGLISE DE COLŢEA À BUCAREST est un beau monument, qui faisait partie d'un monastère fondé au commencement du XVIII-e siècle par Michel Cantacuzène. Le fondateur y avait aménagé un hôpital, dont les bâtiments ont disparu et qui a été renouvelé depuis. La tour de Colţea, la plus haute de toute la ville, était célèbre par son horloge. Elle fut malheureusement démolie en 1888.

L'église de Colţea parait avoir été chronologiquement la première du type à clocher au XVIII-e siècle; la plupart des autres monuments de ce groupe ne furent, en effet, bâtis que vers le milieu du siècle, et c'est Colţea qui dut leur servir de modèle. Il faut croire que sa construction fut un évènement important dans l'histoire de l'architecture valaque, car on y trouve des procédés de construction et des formes architecturales nouvelles, qui durent compter, à l'époque, comme des innovations hardies dans l'art de composer et de bâtir les églises.

En effet, dans la forme des voûtes on remarque les arcs doubleaux du naos posant sur des consoles en pierre sculptée à deux étages superposés, puis les retombées des grands arcs du naos et du pronaos sur des consoles de pierre sculptée formant chapiteaux; leurs profils sont inspirés des formes classiques. L'on trouve aussi sous les pendentifs du naos des cartouches dans le genre Renaissance.

Les arcades multilobées du porche et les arcatures du même genre qui ornent les façades étaient jusqu'alors certainement inconnues: il en était de même de la composition et des éléments de la porte d'entrée, où l'on trouve un entablement classique complet, avec architrave frise et corniche, posant sur deux colonnes engagées et élevées chacune sur un piédestal; on y voit aussi, ce qui est rare, des figures humaines et des animaux fantastiques, qui ne se retrouvent qu'aux autres fondations de Michel Cantacuzène, à Sinaia, à Fundenii Doamnei et à Râmnicul-Sărat. L'on peut en déduire que le fondateur avait un architecte et des équipes d'artistes sculpteurs, stucateurs et décorateurs qui connaissaient les styles en usage à cette époque, autant en Italie qu'en Orient.

Les cadres des fenêtres en arc trilobé, ornés de rinceaux sculptés et couronnés d'une corniche à denticules, paraissent aussi être les premières de ce genre; leur chevet est décoré d'une tête d'ange ailé; on retrouve ces mêmes éléments à Sinaia, à Fundenii Doamnei et au monastère de Râmnicul-Sărat.

L'intérieur de l'église est de belles proportions, bien éclairé par de nombreuses fenêtres, placées à deux niveaux différents, afin de bien éclairer les voûtes sans tours.

inp.org.ro

Le porche parait avoir été modifié au XIX-e siècle par l'adjonction des fleurons qui ornent la balustrade et qui proviennent d'un enclos de pierre qui entourait l'église à l'instar de celle de l'Évêché de Curtea-de-Argeș.

L'ÉGLISE DE PĂTROAIA, bâtie en 1715 par un Cantacuzène, est de proportions monumentales; elle se distingue par la composition sobre des façades et par sa belle plastique. Une puissante torsade horizontale la ceint à mi-hauteur des façades. La porte d'entrée, au cadre de pierre décoré d'un rinceau sculpté, est d'un bel effet décoratif; la composition de la façade principale, où la torsade se relève à angle droit pour encadrer l'icône du Saint auquel l'église est dédiée, rappelle certains monuments du XVI-e siècle, comme Tutana, ou du XVII-e, comme Gherghița et Goleşti. Cette ressemblance est due au fait que Pătroaia est une des très rares églises du XVIII-e siècle qui soit sans porche, comme la plupart de celles des siècles antérieurs.

Parmi les églises de la seconde sous-division nous pouvons citer:

BRĂDEŞTI ET CREŢEŞTI (1751 et 1757), qui ont toutes deux conservé leurs tours. Si la premier est intacte, la seconde est ruinée, mais ses proportions impressionnent encore par ses belles tours, élancées et rapprochées l'une de l'autre, qui donnent à l'ensemble une parfaite unité de composition, si l'on y ajoute par la pensée le porche à arcades, aujourd'hui disparu, qui la complètait à l'origine.

L'ÉGLISE DE ŞUBEŞTI, À CÂMPULUNG, est remarquable surtout par la bonne conservation de ses fresques, qui sont du plus heureux effet. La façade principale, ainsi que le porche, en sont entièrement revêtus; les façades latérales ont aussi conservé une partie de leur décoration peinte aux corniches et au bandeau horizontal. L'intérieur de l'église et du porche est de même entièrement recouvert de fresques qui sont des plus intéressantes, au point de vue décoratif.

L'ÉGLISE DE L'ERMITAGE DE BALAMUCI (1752) se distingue par la belle composition des voûtes à encorbellements successifs, qui donnent à l'intérieur de l'église une grande impression de légèreté. Les fresques qui recouvrent les murs et les voûtes sont d'une belle exécution et d'un coloris harmonieux, parfaitement conservé. Les façades sont recouvertes d'une belle décoration architecturale où domine l'arc trilobé à pointe, qui orne les arcades du porche aussi bien que les arcatures des deux registres de l'extérieur. Ces arcatures reposent sur des colonnettes engagées, sans chapiteaux, mais élevées sur piédestal.

Les encadrements sculptés de la porte et des fenêtres sont des plus riches et des plus habilement éxécutés. Les colonnes du porche, au beau galbe, aux chapiteaux d'inspiration corinthienne sont ornées à leur partie inférieure d'un bracelet de feuillages entrelacés et posent sur des bases au profil puissant.

Si Brădeşti représente assez bien le style de la première moitié du XVIII-e siècle, où règne encore l'arc en plein cintre de l'époque de Mathieu Bassarab et de l'époque de Constantin Brâncoveanu, Balamuci est, au contraire, le type de la seconde moitié du siècle, qui se reconnait à une plus grande fantaisie décorative et surtout aux arcs en accolade à pointe, d'origine musulmane, qui caractérisent l'époque des princes phanariotes.

inp.org.ro

ÉGLISES DE TYPES DIFFÉRENTS. MONASTÈRES. CLOCHERS. ÉGLISES EN BOIS

En dehors des groupes précédemment étudiés nous trouvons au XVIII-e siècle un petit nombre d'églises qui s'éloignent des types établis et qui présentent certaines particularités ou caractères spéciaux. Leur nombre est beaucoup plus restreint qu'au XVII-e siècle; nous n'en connaissons que quelques cas:

LES ÉGLISES DE SINAIA ET DE FUNDENII DOAMNEI, toutes deux bâties en 1699 par Michel Cantacuzène, ont, à peu de chose près, la même configuration; elles font partie du vingt-septième groupe et se distinguent par leurs proportions basses et leur petites dimensions. Le clocher, dans l'un et l'autre cas, est curieusement posé, en partie sur les murs et en partie sur la voûte du pronaos. Peut-être furent-ils rapportés après coup. Au point de vue de l'architecture et de la décoration, on y trouve des éléments classiques inspirés de l'Italie: des colonnes engagées supportant des entablements qui couronnent les cadres des portes; des figures humaines, des animaux, des têtes d'anges ailées, des cartouches, etc., qui trahissent l'influence, peut-être indirecte, de l'Italie. Mais l'on y trouve aussi des éléments décoratifs orientaux, tels les panneaux en stuc des façades de Fundeni, où l'on voit des vases à fleurs, des oiseaux affrontés, des cyprès et l'architecture d'un palais d'Orient.

L'ÉGLISE DE MONASTÈRE DE MAMU (1696) se distingue des types connus par son clocher massif sur plan carré, qui appartient encore aux formes du XVII-e siècle et qui se trouve situé au-dessus du porche et non pas au-dessus du pronaos, comme dans les monuments du même groupe.

L'ÉGLISE DE TITIRECIU, à Ocnele-Mari, présente une conformation assez spéciale, mais, en y regardant de plus près, il est facile de voir que c'est un monument du vingt-troisième groupe, auquel on rajouta après coup un second pronaos, plus grand, et un porche. Les trois arcades reposant sur des colonnes, qui séparaient à l'origine le naos du premier pronaos, ont été supprimées; ces deux parties de l'église se trouvent ainsi reliées en une seule: l'ensemble en est des plus harmonieux.

LE PORCHE DE L'ÉGLISE DE COZIA est un charmant édicule, rajouté en 1706 devant l'église du XIV-e siècle. Il se distingue par ses élégantes colonnes cannelées, ses chapiteaux à la courbe gracieuse, ses arcades en plein cintre et surtout par ses belles voûtes, richement décorées à la fresque. Celles-ci se composent d'une calotte centrale plus élevée, flanquée de deux demi-voûtes plus basses et arrondies en arc de cloître. La porte de l'église est de la même époque que le porche.

LE MONASTÈRE DE COZIA paraît avoir été presqu'entièrement reconstruit en même temps que le porche; notamment les bâtiments du côté Nord; quant à ceux du côté Sud, ils paraissent plus récents encore: la forme festonnée des arcades, les colonnes aux proportions lourdes, les balustrades à panneaux indiqueraient la fin du XVIII-e siècle ou même le commencement du XIX-e.

LE PETIT PORCHE DE L'ANCIENNE MÉTROPOLE DE TÂRGOVIŞTE fut bâti par le prince Constantin Brâncoveanu, qui restaura ce monument puis il fut démoli au XIX-e siècle, lorsque l'église fut reconstruite par l'architecte Lecomte du Noüy, et enfin il fut reconstitué en 1928, par les soins de la Commission des Monuments Historiques. La richesse de la composition et l'exécution remarquable des parties sculptées en font un des plus beaux morceaux de l'époque du prince Brâncoveanu; la pierre tombale de la princesse Balaşa, belle-fille de ce prince est, probablement due au même artiste.

LES CLOCHERS DES MONASTÈRES, comme nous l'avons déjà constaté, sont moins élevés et moins massifs au XVIII-e siècle que ceux qu'éleva le prince Mathieu Basarab au XVII-e. Ils sont en général bâtis sur plan carré, sur toute leur hau-

inp.org.ro

teur, et peuvent se subdiviser en deux types principaux : Le premier en date, dont on trouve des exemples dès la fin du XVII-e siècle, s'ouvre par une large arcade en plein cintre sur chaque face : Sărăcinești (1688), Hurezi (1694), Govora (ajoutées 1711), Dintr'un Lemn (1715). Plus tard se sont deux arcades géminées, qui s'ouvrent sur chacune des faces du clocher: Antim (1715), Aninoasa (1730), Vădeni (1733?), St. Démètre de Craiova (détruit), Colțea *(idem),* Polovraci, etc. Quelques-uns de ces clochers sont monumentaux.

A Aninoasa et à Antim, l'on trouve au-dessus du passage voûté du rez-de-chaussée et du côté de la cour intérieure, une sorte de loggia, composée de quatre colonnes reliées par des arcades. Plus tard, lorsque se généralisent en Orient les formes arrondies et chargées du XVIII-e siècle occidental, les angles des clochers se décomposent en pans coupés ou cintrés, et des pilastres d'inspiration classique les décorent: Căluiu, Gura Motrului, Radu-Vodă, Plumbuita, Văcărești. Une grande partie de ces clochers furent endommagés par le tremblement de terre de 1802 et restaurés par la suite dans le goût du jour.

La tour du monastère de Colțea à Bucarest, bâtie par Michel Cantacuzène, était des plus monumentales et célèbre par son horloge. Après 1802, la partie supérieure s'étant écroulée, elle servit encore comme poste de pompiers jusqu'en 1888, lorsque la municipalité jugea bon de la démolir, au lieu de la restaurer.

Les photographies qui nous en restent la montrent richement decorée de sculptures en pierre et de peintures. La partie supérieure, qui contenait les cloches, était entourée d'un balcon portant sur des consoles ornées de têtes de lion et bordée d'une balustrade richement sculptée.

* * *

Les églises en bois du XVIII-e siècle sont nombreuses. Leur plan est invariable en Valachie et assez différent de celui des églises moldaves et transylvaines.

Il est de forme rectangulaire, composé d'un naos et d'un pronaos, séparés par trois arcs ou travées, reposant sur des colonnettes ou des poteaux ouvragés. Du côté de l'Est se trouve le sanctuaire, de forme rectangulaire ou à pans coupés, tandis qu'à l'Ouest s'ouvre le porche orné de colonnettes rustiquement sculptées. Au-dessus de ces porches l'on voit parfois un petit clocher recouvert de planches; il est le plus souvent reconstruit ou réparé, et sa forme première ne peut-être reconstituée avec précision.

Ces églises sont faites de poutres équarries, assemblées en queue d'arronde ; celles de la corniche forment en général des consoles aux profils variés. La toiture est recouverte de bardeaux.

La boiserie de la porte, les cadres des fenêtres, les colonnettes et les poutres du porche sont de formes très variées, d'un travail rustique, mais original. L'on y voit la torsade bien connue, des rosettes taillées à facettes, des colonnettes canelées, aux chapiteaux sculptés, des profils, variant à l'infini selon l'imagination du constructeur.

L'intérieur est recouvert d'une voûte cilindrique, formée de planches jointoyées, soutenues par des arcs en plein cintre, reposant de part et d'autres sur des consoles.

L'architecture civile. Le XVIII-e siècle nous a laissé, en dehors des églises et des monastères, un certain nombre de monuments civils: des ruines de palais princiers, de résidences d'été, des maisons de ville et de campagne, des koulés, sorte de maisons fortifiées, bâties en hauteur. Les vestiges caractéristiques de ces constructions, qui se retrouvent encore par endroits, nous permettent d'étudier leur composition, ainsi que que les différents éléments de leur architecture.

Les ruines de palais du prince Brâncoveanu et des Cantacuzènes sont les seuls qui nous soient restés. Le palais de Mogoșoaia est le mieux conservé; il est aujourd'hui restauré. Celui de Potlogi conserve encore à l'intérieur de belles décorations en stuc de style persan ; a ceux de Măgureni, de Filipești, édifiés par les Cantacuzènes, l'on voit encore de belles caves voûtées, des restes de colonnes et d'encadrements de portes et de fenêtres en pierre, ainsi que les vestiges d'une riche décoration intérieure.

Mogoșoaia et Potlogi ont des plans à peu près semblables, de forme rectangulaire; la construction comporte un rez-de-chaussée bas, où étaient probablement logés les gens de la suite du prince, d'un côté, tandis que des caves profondes occupent l'autre côté.

L'étage noble, plus élevé, se trouve au-dessus. On y accède par un escalier extérieur, qui débouche dans un porche voûté, à arcades posant sur de belles colonnes en pierre. De là l'on entre dans le vestibule, qui dessert les appartements du prince, situés d'un côté et ceux de la princesse, situés de l'autre côté. Sur la façade opposée à l'entrée, s'ouvre une loggia spacieuse qui occupe le centre du plan et d'où l'on a vue sur les jardins. La symétrie du plan, la loggia, à arcades de formes vénitiennes, certains détails de

inp.org.ro

sculpture dénotent une influence italienne. La distribution intérieure nous paraît aujourd'hui un peu confuse et certaines parties insuffisament dégagées. Les colonnes du porche d'entrée sont de belles proportions, les chapiteaux et les balustrades de pierre ajourée richement sculptés. Les voûtes sont de formes variées et de belles proportions. Voûte en arc de cloître à lunettes pour les pièces de grandes dimensions; berceaux, calottes sur pendentifs ou sur trompes, pour les plus petites. Les caves spacieuses et profondes sont voûtées ou bien en calottes sur pendentifs (Mogoşoaia) ou bien eu voûtes d'arêtes, adossées à de grands arcs qui posent sur des piliers carrés (Filipeşti).

A Potlogi tout l'intérieur est richement décoré d'ornements en stuc, qui recouvrent les murs et les voûtes. Les panneaux fleuris, les arcs en accolade des tympans décorés dans le genre persan sont habilement exécutés.

Une cour d'honneur, où l'on pénétrait par un grand arc voûté, précédait le palais. Du côté opposé se trouvaient les jardins, avec des pavillons à loggia, formant belvedère, souvenir des kiosques du Bosphore ou des loggias du Canal Grande.

Les résidences d'été, les „conacs" des boïars suivent les mêmes données que les palais; on en trouve quelques restes.

Les maisons particulières des villes ont souffert encore davantage à cause des transformations auxquelles elles ont été soumises; on en retrouve différents types dont nous donnons quelques photographies.

Le plan comporte en général une galerie ouverte, exposée au Midi; elle constitue aussi le porche d'entrée, où vient aboutir l'escalier. Des corps saillants, parfois à pans coupés, occupent l'axe des façades, où ils accusent les principales pièces d'habitation.

Les koulés sont des maisons de campagne fortifiées, à étages superposés, et entourées de murs. La porte du rez-de-chaussée est défendue par des meurtrières; l'escalier est intérieur. Aux étages se trouvent les logements, et encore au dessus règne une galerie à arcades, posant sur des colonnes, qui forme belvédère.

inp.org.ro

LA DÉCORATION LA PIERRE, LE STUC, LE BOIS, LES FRESQUES EXTÉRIEURES.

LA DÉCORATION EN PIERRE SCULPTÉE a été etudiée dans ses lignes générales à la fin du troisième volume, où nous avons essayé d'établir les différences essentielles entre les formes et les procédes de l'ancien et du nouveau style.

Au début, la manière orientale est plutôt une gravure ou une incision à le surface de la pierre ou du bois; son relief est faible et les motifs en sont en général géométriques; des plans inclinés opposés l'un à l'autre créent le contraste voulu entre les parties en lumière et les parties dans l'ombre. Plus tard, lorsque la Renaissance remet en honneur les formes de l'antiquité classique, le principe du „modelé" tend à remplacer celui des contrastes de lumière et d'ombre. Au XVII-e siècle ces deux procédés sont employés l'un et l'autre.

La décoration en pierre de l'église princière de Târgoviște, décrite à la fin du III-e volume, est d'inspiration orientale; les motifs ornementaux en sont turco-persans, de faible relief et, pour ainsi dire, incisés à la surface de la pierre; on y trouve cependant dans la forme et la facture de la colonnette qui soutient la voûte de la proscomidie, ainsi que celle de l'escalier, une influence vénitienne.

La pierres tombale de Mathieu Basarab à Arnota, celle de sa femme, la princesse Hélène, et de leur fils, à l'église princière de Târgoviște, où l'on voit des écussons à volutes et des cartouches, sont l'oeuvre d'un sculpteur qui s'inspira de la Renaissance italienne.

Enfin l'iconostase en bois sculpté de la chapelle du monastère de Bistrița, date de 1654, nous montre, sur les vanteaux de la porte, des rinceaux d'inspiration classique parfaitement composés, mais exécutés sur le mode oriental. Ces tendances diverses paraissent s'acheminer plus franchement vers les formes italo-vénitiennes sous l'influence des Cantacuzènes, famille puissante, qui donna aux principautés roumaines plusieurs princes régnants, ainsi qu'un certain nombre de grands dignitaires, qui se distinguèrent par leur culture raffinée; ils fondèrent un grand nombre de monastères et d'églises remarquables et bâtirent de beaux palais. Le prince Șerban Cantacuzène bâtit l'église Doamnei à Bucarest; l'on y voit un portail en pierre sculptée, décoré d'un beau rinceau, où le modelé de la Renaissance s'applique à un motif oriental de fleurs en forme de tulipes. Cette double influence caractérise la décoration du nouveau style valaque. Michel Cantacuzène, frère du précédent, qui est le fondateur des monastères de Coltea, de Sinaia, de Râmnicul-Sărat et de l'église de Fundenii-Doamnei, introduit dans la décoration sculptée des éléments inspirés des formes classiques de la Renaissance, d'une exécution parfois lourde, mais néanmoins d'un brillant effet décoratif. Le prince Constantin Brâncoveanu, neveu des précédents et fondateur d'un très grand nombre de beaux monuments, sut, pendant les vingt-cinq années de son règne, unifier les différentes influences que nous avons constatées, en un style nouveau. Les innovations architecturales et décoratives de Michel Cantacuzène se sélectionnent alors, en se modelant sur la tradition byzantino-roumaine, le modelé de la Renaissance s'y adapte à la technique orientale, pour former un style caractéristique, qui est bien la dernière manifestation de l'art byzantin. Après la mort tragique du prince Brâncoveanu, les artistes formés par lui font école. Les architectes et les décorateurs du monastère de Văcărești (1722), de Stavropoleos (1721), du parecclésion de la Métropole de Bucarest (1730), de Micșunești (1743) de Balamuci (1751), etc., peuvent compter parmi les meilleurs. Sous le règne des princes phanariotes des motifs décoratifs orientaux, tels que les arcs en accolade et en festons, remplacent les arcs en plein cintre; l'ornement envahit la composition, au détriment des proportions.

La décadence devient sensible à la fin du siècle; cependant la décoration reste toujours aussi riche: elle se réduit à la fresque, car la technique de la pierre sculptée se perd et disparait la première. Jusqu'au premier tiers du XIX-e siècle l'on

inp.org.ro

construit encore de charmantes églises rustiques, qui se distinguent par la riche décoration polychrome à la fresque, qui les recouvre entièrement; nous en avons des exemples des plus pittoresques à Chiciora (1780), à Domnești (1828), à Zăvideni (1815), à Păușești-Maglași (1830).

La décoration en stuc paraît avoir été utilisée principalement pour les intérieurs; elle s'appliquait aux murs et aux voûtes, et l'on en retrouve, de ci, de là, quelques restes: Au palais de Potlogi, aujourd'hui ruiné, l'on voit encore des panneaux recouverts de rinceaux de fleurs et de feuillages; ils sont encadrés d'arcs festonnés, de formes turco-persanes.

Nous possédons aussi une exemple de décoration en stuc, appliquée sur les parois extérieures de l'église de Fundenii Doamnei, où l'on voit les mêmes rinceaux de feuillages, des bouquets de fleurs dans des vases, des oiseaux affrontés, des cyprès et le dessin d'un palais oriental. Certaines parties de façades d'églises sont décorées dans le même genre; tel le bandeau de l'église principale du monastère de Hurezi et, à l'église de Surpatele, des encadrements de fenêtres et de médaillons, etc. L'on trouve encore dans certaines maisons anciennes des plafonds et des panneaux composés de bouquets de fleurs, encadrés dans le genre rococo, mais très simplifié.

La décorations sculptée sur bois comprend les iconostases, les portes, les chaires, les sièges et les stalles d'église, ainsi que différents objets mobiliers. Le XVIII-e siècle se distingue par de très beaux iconastes dorés: le bois en est modelé au stuc puis doré. Ceux du prince Constantin Brâncoveanu sont les plus remarquables. L'on trouve encore des candélabres d'inspiration italienne, puis des sièges et des stalles d'église à petits balustres tournés, de formes orientales.

Les portes d'église sont parfois d'une grande richesse d'ornementation; les panneaux en sont recouverts de rinceaux et d'entrelacs, qui encadrent parfois des sujets bibliques.

Les fresques extérieures sont fréquentes au XVIII-e siècle et constituent l'un des caractères distinctifs du nouveau style. Au début du siècle, quelques parties seulement des façades étaient ainsi décorées; ce sont les arcades du porche et leurs tympans, le bandeau horizontal et parfois les encadrements des fenêtres. Plus tard, à l'époque des des princes phanariotes, la peinture s'étend aux corniches, aux cadres des arcatures et des médaillons, qui s'ornent de figures de saints et d'autres personnages bibliques. L'église de Stavropoleos est l'un des exemples les mieux conservés. Dans le seconde moitié du siècle et au commencement du XIX-e toute la surface des façades, y compris les panneaux, se recouvre de peintures; elles sont souvent du plus harmonieux effet: l'on en trouve aux églises de Zăvideni, de Domnești de Păușești-Măglași, etc., déjà citées.

inp.org.ro

RÉSUMÉS

RÉSUMÉ DU XVIII-E SIECLE.

L'étude des monuments du XVIII-e siècle nous a montré que dès le début de ce siècle l'architecture valaque avait atteint l'apogée de son développement, sous le règne du prince Constantin Brâncoveanu (1689-1714). Jusqu'après le milieu du siècle ce niveau artistique élevé se maintient sous les premiers princes phanariotes, qui se servirent des équipes d'artistes formés par le prince Brâncoveanu, pour l'exécution des nombreux et remarquables monuments qui furent élevés à cette époque. Vers le dernier quart du siècle la décadence commence à se faire sentir; les formes se répètent et se cristalisent; néanmoins, l'on bâtit encore des monuments intéressants jusqu'au premier tiers du XIX-e siècle, mais ce sont pour la plupart des églises de villages, qui tiennent de l'art rustique, du folklore, dernière manifestation de l'art valaque.

Pour mieux nous rendre compte de l'évolution du nouveau style il est nécessaire de nous souvenir que dès le milieu du XVII-e siècle, sous le règne du prince Mathieu Basarab (1632-54), nous avons déjà constaté un mouvement de renaissance nationale très important.

I. LE PRINCE MATHIEU BASARAB, nous l'avons vu, bâtit un grand nombre de beaux monuments; il se servit aussi bien du plan byzantin en „croix grecque", à St. Démètre de Craiova et à Sărindar de Bucarest, que du plan treflé, de l'école serbe, à Clocociov et à Topolnița; il créa en plus l'église à clocher, inconnue jusqu'alors à l'architecture valaque et telle que nous la voyons à Bărbuleț et aux Sts. Empereurs de Târgoviște. L'aspect extérieur des églises bâties par ce prince est aussi varié que la forme des plans: les unes suivent la tradition du XVI-e siècle, où l'on voit aux façades les zones alternées de briques apparentes et de crépi, comme à St. Démètre de Craiova et à Vlădești; d'autres sont entièrement revêtues de brique sa pparentes, comme à Arnota et au clocher de Brebu; d'autres encore sont recouvertes d'un crépi uniforme à la chaux, comme à St. Nicolas de Târgoviște et à Clocociov, enfin une partie de ces dernières sont ornées de bandes horizontales coloriées en rouge et imitant l'architecture en brique apparente du XVI-e siècle, comme à Goleşti et à Dintr'un Lemn.

II. LES SUCCESSEURS DE MATHIEU BASARAB n'emploient plus qu'exceptionellement le plan byzantin en croix grecque ou le plan treflé de l'école serbe; ce sont les plans roumains du XVI-e et du XVII-e siècle qui serviront dorénavant de modèles à la plupart des nouvelles églises. Le prince Constantin Basarab (1654-1658) bâtit la Métropole de Bucarest sur le même plan que l'Église Épiscopale d'Argeș, la fameuse création du prince Neagoe Basarab; à ce plan il ajouta un large porche ouvert, à arcades. L'église du monastère de Jitianu s'inspire des dispositions du XVII-e siècle: c'est une église à clocher.

III. LA PREMIÈRE ÉPOQUE DU NOUVEAU STYLE. LES CANTACUZÈNES. Le prince Șerban Cantacuzène (1678-1688) bâtit le beau monastère de Cotroceni, dont l'église à le même plan roumain que la Métropole de Bucarest. L'église Doamnei de Bucarest, fondation du même prince, est une église à clocher, du type créé par Mathieu Basarab; sa structure et sa décoration sculptée sont remarquables par la forme des voûtes qui s'appuient sur des consoles en pierre à l'instar de celles de l'église de Stelea, où pour la première fois dans l'architecture de Valachie l'on employa le système des voûtes moldaves à consoles de pierre. La décoration sculptée de la porte de cette église paraît être le premier cas de rinceau en pierre sculptée et modelée, probablement par un artiste italien, d'après les principes de la Renaissance. Constantin et Michel Cantacuzène, qui firent leurs études à l'Université de Padoue, ramenèrent probablement d'Italie des sculpteurs qui exécutèrent pour eux et pour leurs frères les encadrements des portes, des fenêtres, les colonnes et autres parties sculptées des églises de Colțea à Bucarest, de Sinaia, de Râmnicul-

inp.org.ro

Sărat et de Fundenii Doamnei, car on y voit des éléments d'architecture occidentale, des entablements avec architrave, frise et corniche, des cartouches encadrés d'animaux fantastiques, des chapiteaux à fleurs et à feuilles d'acanthe, des têtes d'ange ailées, tout à fait inconnus jusqu'alors dans l'architecture roumaine. La première période du nouveau style se trouve ainsi caractérisée par l'adoption des plans roumains de l'école du prince Mathieu Basarab, tandis que les sculpteurs sont d'origine italienne ou bien en tout cas formés à l'école italienne; les décorateurs en stuc paraissent avoir été des Orientaux.

IV. LA DEUXIÈME ÉPOQUE DU NOUVEAU STYLE commence avec l'avènement au trône du prince Constantin Brâncoveanu, le neveu des Cantacuzènes. Les plans d'églises, nous l'avons vu, se sont sélectionnés, la structure des voûtes s'est transformée. Le système des arcs qui reposent sur des consoles a remplacé les piédroits de jadis et l'architecture des façades s'est unifiée par la disparition définitive des procedés de la brique apparente, qui est remplacée par un crépi à la chaux recouvrant toutes les surfaces extérieures. L'architecture s'est enrichie par le développement de la sculpture en pierre, qui s'inspire de l'art italo-vénitien, mais dont la technique s'assimile les procédés orientaux. Pendant la première moitié du XVIII-e siècle, l'on bâtit un grand nombre de beaux monuments, des églises princières dans les villes et des églises rustiques dans les villages, de beaux monastères et des ermitages pittoresques, des palais princiers et des résidences de boïars, où l'on peut constater la variété et la richesse des formes, aussi bien que l'unité du style

V. LA TROISIÈME ÉPOQUE DU NOUVEAU STYLE. LES PRINCES PHANARIOTES trouvent en Valachie une ecole d'art en pleine floraison. Ce sont les artistes formés à l'école du prince Brâncoveanu qui exécutent pour le prince Nicolas Maurocordato le beau monastère de Văcăreşti (1724) et pour le prince Grégoire Ghica celui de Pantelimon (1735); à la même époque l'on édifie où l'on restaure et agrandit le beau monastère d'Aninoasa (1730), puis l'ermitage de Balamuci (1752). Plus tard l'on voit s'élever des églises comme celle de Brădeşti (1751) et de Creţeşti (1757), celles de Râfov (1742) et de Brezoaiele (1757), qui sont des plus intéressants et des mieux réussis.

VI. L'ART POPULAIRE VALAQUE DU XVIII-E ET DU XIX-E SIÈCLES. Dans la seconde moitié du siècle les princes phanariotes ne bâtissent plus guère; leur situation est trop précaire et ils se succèdent trop rapidement, mais les boïars sur leurs terres, les corporations de négociants et d'artisans dans les villes et enfin la population villageoise suivent l'exemple et élèvent de belles églises dédiées à leurs patrons. Celles ci ne le cèdent en rien à celles des princes, du point de vue du pittoresque et de la richesse de l'ornementation. Un riche folklore qui s'étend à tout le pays paraît caractériser cette fin du XVIII-e siècle. Pendant la première moitié du XIX-e siècle cette floraison d'art rustique se maintient encore dans les campagnes, tandis que dans les villes les modes étrangères s'introduisent plus rapidement et l'art valaque y perd peu à peu son caractère.

inp.org.ro

RÉSUMÉ GÉNÉRAL

I. LES ORIGINES. Les quelques vestiges qui nous restent des monuments religieux, en pierre ou en brique, du moyen-âge, nous permettent de supposer que les plus anciennes églises orthodoxes de nos régions étaient en général de petits monuments à une seule nef, au plan rectangulaire, précédés d'un porche ou d'un narthex s'ouvrant vers l'Ouest et fermés vers l'Est par un sanctuaire arrondi en demi-cercle, ou à pans coupés. Ces églises étaient très probablement voûtées en berceau; la voûte y était renforcée par des nervures ou bien des arcs doubleaux; le naos était séparé du narthex ou du porche par un mur percé d'une ou de plusieurs ouvertures. La séparation de l'église en deux parties était imposée, on le sait, par la tradition et par les rites de l'Église chrétienne orthodoxe. On retrouve dans tout l'Orient chrétien des monuments de ce type, qui paraît avoir été le plus répandu dans la Péninsule Balcanique pendant les XIII-e et XIV-e siècles. En Bulgarie à Trapézitza, en Serbie sur la Vardar, à Chtip, a Vélès, etc., sur les côtes de l'Adriatique à Cattaro, à Podi, etc. Dans cette dernière région la voûte en berceau est en général interrompue en son centre pour faire place à une coupole basse qui couronne le naos. En Valachie l'on a retrouvé à Turnul-Severin, sur le Danube, les fondations de deux petites églises ruinées qui présentent le même plan. Dans l'une d'elles l'on voit encore les vestiges de nervures en pierre formant comme les arcs doubleaux de la voûte.

L'ÉGLISE DE SÂN-NICOARA DE CURTEA-DE-ARGEŞ, bâtie vers 1350, présente un plan similaire. La voûte en berceau est renforcée d'arcs doubleaux en briques; le précedé est byzantin. Sur le pronaos, l'on voit s'élever un haut campanile qui, par sa forme, rappelle celui de certaines églises romanes d'Occident. Cette ressemblance peut s'expliquer par le fait que la princesse Clara, épouse du prince Nicolas-Alexandre Basarab, qui bâtit Sân-Nicoară, était de religion catholique.

Le prince Mircea l'Ancien (1386-1418) bâtit en 1386 le monastère de Cotmeana, dont l'église à une seule nef est aussi recouverte d'une voûte en berceau, sans arcs doubleaux. L'on y voit, en plus, deux absides latérales arrondies, qui, d'après certains indices, pourraient être rajoutées après coup. Quoi qu'il en soit, l'église de Cotmeana paraît être, en Valachie, l'une des dernières où l'on trouve encore la nef voûtée en berceau de l'ancien plan balcanique, mais c'est aussi, avec Vodiţa l'ancienne, l'une des premières où l'on trouve le plan trefflé qui tient une place si importante dans l'évolution de l'architecture valaque.

L'église de Cotmeana est donc en même temps le point terminus d'une tradition ancienne, ainsi que le point de départ d'une époque nouvelle.

Quelle était l'architecture de ces monuments du moyen-âge chrétien d'Orient?. D'apres les rares documents que nous possédons, il résulterait que c'étaient de petites églises rustiques à la toiture plus ou moins inclinée selon les régions et les matériaux que l'on y trouvait; elles étaient bâties, ou bien en briques, ou bien en brique et pierre; c'était une maçonnerie de moellons, interrompue à distances égales par des rangées horizontales de briques, formant assises selon la tradition byzantine et telle qu'on la voit encore aux anciennes murailles de Constantinople.

A Turnul-Severin l'on peut voir ce même genre de maçonnerie ainsi qu'à Sân-Nicoară.

A Cotmeana c'est la brique seulement qui est utilisée, car la région paraît être dépourvue de pierre. L'on y voit aussi de la céramique vernissée, sous la forme de petits disques de deux couleurs, disposés en lignes horizontales et formant des frises, ou bien contournant les archivoltes des arcs. Ce genre de décoration est, on le sait, couramment employée dans la péninsule balcanique, à Trnovo et Mésembrie en Bulgarie, ainsi que dans la Serbie byzantine. Les voûtes de ces églises étaient en général construites en briques d'après la méthode byzantine et exécutées sans cintres. Ces matériaux s'y prêtent fort bien, et les Byzantins, ou le sait, y étaient passés maîtres.

inp.org.ro

II. Le XIV-E SIÈCLE se distingue par d'importantes influences qui décident de l'orientation de l'art valaque. Ce sont:

1. l'École byzantine de Constantinople; la Byzance des Comnènes et des Paléologues, auxquels le prince Mircea l'Ancien était apparenté, donne à la Valachie l'église en forme de croix que l'on trouve à Curtea-de-Argeș (vers 1380). C'est le plan en croix grecque, l'une des plus belles créations de l'art byzantin;

2. l'École serbe de la Morava, voisine de l'Olténie roumaine, dont l'influence est non moins importante. Cette école locale avait produit au cours du XIV-e siècle de remarquables monuments, parmi lesquels les églises de Krouchévatz, de Kalénitch de Rodénitza et Veluce, paraissent avoir inspiré le plan des églises valaques de Vodița et de Cozia.

Les principaux caractères de ces églises serbes étaient: le plan treflé, les proportions hautes et élégantes et une structure très spéciale du naos. L'architecture en est des plus belles: la brique apparente parfaitement fabriquée et habilement traitée s'y marié à la pierre richement sculptée; des ornements en terre cuite vernissée contribuent encore à la richesse de la décoration.

Le moine serbe Nicodème fonde en 1374 le monastère de Vodița, non loin de Turnul-Severin. L'on y a trouvé les fondations superpossées de deux églises au plan treflé, dont la plus récente serait celle du moine Nicodème. Celui-ci bâtit aussi le monastère de Prislop et celui de Tismana, où l'on voit encore aujourd'hui son tombeau (1406).

Le prince Mircea l'Ancien bâtit en 1386 le monastère de Cozia, situé sur l'Olt; il fit certainement venir à cet effet, des architectes serbes de la Morava, car l'architecture de l'église de Cozia est identique à celles de Veluce et de Kalénich.

Les principaux caractères du plan serbe de la Morava, nous le savons, sont: la forme treflée et la structure spéciale du naos, qui comporte une travée centrale au-dessus de laquelle s'élève la tour du pantocrator et, de part et d'autre, deux travées secondaires plus étroites. La tour repose sur quatre piédroits adossés aux murs latéraux et formant quatre contreforts intérieurs, qui reçoivent les poussées des quatre grands arcs qui portent la tour. Ceux-ci sont apparents à l'extérieur de l'église, où ils sont couronnés de frontons; quatre arcs aveugles secondaires, visibles à l'intérieur de l'église, contreventent de part et d'autre les grands arcs latéraux et complètent ce système constructif parfait, spécifique à l'école serbe.

On peut en retrouver les origines, aussi bien dans l'architecture byzantine que dans l'architecture arménienne. Le plan serbe est obtenu en effet en rapprochant les points d'appui intérieurs du plan en croix grecque, de l'Athos, jusqu'à ce qu'ils touchent aux murs latéraux. En Arménie l'on trouve une série d'églises au plan rectangulaire à Koch-Kavank, à Vagarsapat, à Marmachen, à Talich et à St. Grégoire d'Ani, qui sont composés d'une travée principale flanquée de deux travées secondaires comme en Serbie. Les contreforts intérieurs y sont très bien accusés; seule les absides latérales font défaut. Si le plan et la structure de ces deux écoles se ressemblent, l'architecture en est très différente, car en Arménie l'on emploie uniquement la pierre taillée, tandis qu'en Serbie comme en Valachie le principal matériel est la brique.

III. DU XV-E SIÈCLE il ne nous est resté un seul monument. Un vide complet s'étend entre, la construction du monastère de Cozia, en 1386 et celle du monastère de Dealu, élevé en 1502, par le prince Radu-le-Grand et suivi de près par l'Église Épiscopale de Curtea-de-Argeș (1508), celle du monastère de Snagov (1517) et enfin par l'ancienne Métropole de Târgoviște (1518). Ces trois derniers monuments furent élevés par le prince Neagoe Basarab.

Les étapes intermédiaires nous font défaut pour faire la liaison avec le passé. Ces quatre remarquables monuments du commencement du XVI-e siècle sont non seulement fort différents des églises antérieures que nous connaissons, mais encore fort différents les uns des autres, quoique bâtis touts dans un espace de temps de moins de vingt ans.

De tous les monuments du XV-e siècle dont nous parle l'histoire il ne nous a été conservée que l'église de Brădet, attribuée au prince Mircea et datant probablement des premières années du XV-e et le parecclésion du monastère de Bistrița, bâti vers 1500; mais ni l'un, ni l'autre de ces monuments ne peut nous fournir une indication utile, car ce sont des églises archaïques; la première, au plan treflé inspiré de Vodița et de Cozia, mais d'un aspect plus rustique, parce que bâtie avec des matériaux très simples, en moellons et en brique, et l'autre, une petite chapelle au plan rectangulaire, voûtée en berceau, qui rappelle les églises archaïques d'avant Mircea.

IV. AU DÉBUT DU XVI-E SIÈCLE nous nous

inp.org.ro

trouvons en face des quatre églises citées plus haut. Elles sont de belles dimensions, d'allure imposante et d'une technique fort savante. Ce sont les plus raffinées comme art, les plus riches comme exécution de toutes les églises qui furent élevées en Valachie.

En les examinant, on voit dès le premier abord que l'église de Dealu et celle de Curtea-de-Argeş, les premières en date, ont toutes deux le plan treflé et qu'elles ont le même naos que Cozia, c'est-à-dire le naos caractéristique de l'école serbe. Si nous passons à l'analyse du pronaos de l'une et de l'autre église, nous devrons reconnaitre qu'il ne présente ni l'un, ni l'autre de ressemblance, avec d'autres monuments antérieurs, ni valaques, ni moldaves, ni serbes, ni bulgares, ni byzantins, ni grecs, mais que l'on ne retrouve les dispositions du pronaos de ces églises qu'en Valachie seulement, tant au XVI-e siècle qu'au XVII-e et au XVIII-e. Ainsi le pronaos de Dealu se retrouve à Brebu (1650) et très probablement à Tutana (1589), qui est trop endommagée pour qu'on puisse l'affirmer; le pronaos de Curtea-de-Argeş se retrouve à Cobia (1572), à Radu-Vodă (1615), à la Métropole de Bucarest (1655), à Cotroceni (1679) et à Văcăreşti (1722), avec certaines variations d'ordre secondaire. Ces deux dispositions sont donc bien roumaines et, à défaut de documents plus précis, l'on peut les attribuer à Maitre Manole, le légendaire architecte du prince Neagoe Bassarab.

Le décor extérieur de ces deux églises est en pierre de taille richement sculptée, et tout recouvert d'ornements. Ce sont des entrelacs et des motifs de passementerie de pierre, dûs aux artistes arméniens. L'on y voit aussi, surtout à Argeş, certains formes décoratives de style arabe.

Les deux autres églises du prince Neagoe, celles de Snagov et de Târgovişte, sont plus faciles à analyser. La première est le type de l'église en croix grecque de Constantinople, avec, en plus, les absides latérales, des catholicons de l'Athos; on y voit en plus à l'avant un large porche à arcades ouvert sur trois côtés et dont les voûtes, aujourd'hui détruites, reposaient sur quatre piliers intérieurs, disposés comme ceux du naos.

L'ancienne Métropole de Târgovişte est aussi une église en croix grecque, mais sans absides latérales; on y voit, ainsi qu'à Snagov, un vaste porche, qui est lui-même une seconde église en croix grecque à coupoles et à frontons extérieurs arrondis.

Ces deux dernières églises sont donc toutes différentes des deux premières, aussi bien comme plan que comme architecture et comme matériaux. Elles sont en effet, toutes les deux, bâties en briques apparentes, soigneusement fabriquées et admirablement mises en oeuvre. Les colonnes du porche de Snagov en particulier sont artistiquement composées de briques ayant des formes très variées. C'est le travail byzantin de la brique, en opposition avec le travail arménien de la pierre, que nous avons trouvé à Dealu et à Curtea-de-Argeş.

En résumé, si les églises de Snagov et de Târgovişte sont bien dans la tradition byzantine, de Constantinople et du Mont Athos, celles de Dealu et de Curtea-de-Argeş ont évidemment une part d'originalité qui leur est propre et qui peut être attribuée à Maître Manole, l'architecte qui les à bâties.

V. L'ANCIEN STYLE DU XVI-E SIÈCLE. De ce point culminant dans l'évolution de l'art valaque, jetons un coup d'oeil: à l'arrière: c'est un vide complet de plus d'une siècle; à l'avant, c'est une série de petits monuments très simples d'architecture et bien différents des brillantes fondations que nous ont laissées les princes Radu et Neagoe Bassarab. Ce qui distingue tout d'abord ces nouvelles églises c'est leur parfaite unité, autant comme plan que comme architecture; on les croirait exécutées toutes par le même architecte, avec les mêmes matériaux, dans le même „style". Leurs dimensions sont généralement médiocres, sauf de rares exceptions, comme à Tutana et Mihai-Vodă. Le plan est invariablement treflé, la structure suit le système serbe en ce qui concerne le naos, qui est couronné d'une tour, tandis qu'au pronaos on retrouve en général la voûte en berceau, comme aux temps du moyen-âge, d'avant le prince Mircea; ensuite la forme du pronaos varie et se couronne de deux ou de trois tours. L'architecture est tout aussi unitaire que le plan; elle n'emploie que la brique; la pierre y est rare et ne se trouve qu'aux linteaux des portes et des fenêtres. La brique est parfaitement fabriquée et reste apparente par endroits, suivant le tradition byzantine; l'architecture extérieure est caractérisée, à cette époque, par des zones alternées de brique apparente et de pierre brute ou de maçonnerie crépie à la chaux; les parties en pierre ou bien crépies sont divisées eu rectangles par des briques apparentes verticales posées sur champ. Ce procédé donne un caractère tout spécial aux monuments de l'ancien style et les distingue de ceux des autres époques.

inp.org.ro

Nous trouvons ainsi au XVI-e siècle deux époques très différentes: la première comprend les quelques beaux monuments de Radu et de Neagoe Basarab, décorés par des artistes amenés à grands frais de Constantinople, du Mont Athos ou d'Arménie, tandis que la seconde époque comprend les églises de l'„ancien style", d'une allure beaucoup plus modeste, dues très probablement à des artistes valaques, et formant une école locale bien roumaine.

L'architecture unitaire de cette école, que nous avons constatée plus haut, n'exclue du reste aucunement la variété de la composition et des plans. Nous trouvons en effet plusieurs groupes d'églises différents les uns des autres: un premier groupe comprend les églises à une tour sur le naos; un autre groupe est celui des églises à trois tours, plus ou moins directement inspirées de Dealu; le groupe à quatre tours, inspiré de l'Église Épiscopale d'Argeș est représenté par la seule petite église de Cobia, qui est une miniature de celle d'Argeș. Le groupe à deux tours est quasi-inexistant au XVI-e siècle et fort rare à toutes les époques.

L'ancien style paraît s'être formé vers 1530-1540, sous le règne du prince Pierre, appelé aussi Radu Païsius, avec l'église de Valea, où l'on voit pour la première fois l'appareil en briques apparentes horizontales et verticales caractéristique et avec la chapelle *(bolnița)* de Cozia, où ce style est arrivé à son complet épanouissement. Ce grâcieux monument aux proportions èlancées peut compter parmi les plus parfaits. Maître Maxime, qui le construisit, est peut-être un Serbe, comme son nom le laisse supposer; son architecture n'a cependant rien de celle de l'école serbe: elle est bien roumaine au contraire et dans la tradition des monuments valaques du XVI-e siècle, qui, nous l'avons constaté plus haut, ont un caractère bien défini et d'une parfaite unité.

L'ÉPOQUE DE TRANSITION DU DÉBUT DU XVII-E SIÈCLE. L'ancien style valaque se maintient jusque vers 1600, puis il paraît s'abâtardir; la bonne tradition d'origine byzantine, qui employait la brique apparente et qui savait en tirer le maximum d'effet, paraît se perdre peu à peu. L'on préfère recouvrir les façades d'un uniforme crépi à la chaux, sur lequel l'on imite à la couleur rouge les lignes horizontales et verticales qui donnent l'illusion des méthodes traditionnelles de jadis. Ce nouveau procédé expéditif et artificiel caractérise l'époque de transition de la première moitié du XVII-e siècle dont il ne nous reste qu'un très petit nombre de monuments, parce que la qualité leur manquait pour résister au temps et aussi parce que l'on paraît avoir très peu bâti à cette époque troublée.

L'on trouve cependant, encore, quelques églises bien composées, bien bâties et exécutées d'après les bonnes traditions: à Bălteni (1626), à Arnota (1633 ?), à Ciutura (1648 ?), à St. Démètre de Craiova (1651), à Vlădești (1657 ?) et à Cornet (1661). Celle-ci est le dernière en date de ces églises et aussi l'une des plus Intéressantes, car l'on y trouve réunis l'architecture de l'ancien style et un plan d'une composition toute nouvelle: c'est l'église au clocher posé sur le pronaos, dont nous verrons plus loin l'évolution.

L'abandon de l'architecture en brique apparente a comme conséquence une régression dans la qualité de la brique que le crépi recouvre, ce qui dispense des soins qu'exige la brique apparente; il en résulte ainsi une diminution dans la qualité de la construction et de la main d'oeuvre.

La structure des églises se modifie à cette époque, aussi bien que leur décor extérieur.

L'ancien plan serbe perd ses qualités. Les piédroits qui soutiennent la tour diminuent de volume, puis disparaissent. Parfois on les retrouve vers l'ouest du naos, avec les niches latérales qui en résultent, mais ils font défaut dans la partie est du naos. Leur rôle constructif se perd peu à peu et leur présence ne s'explique plus que par la routine, mais leur raison d'être a disparu. Cette évolution peut être aisément suivie si l'on examine les relevés des églises du XVII-e siècle.

VII. SOUS LE RÈGNE DU PRINCE MATHIEU BASARAB l'architecture reprend son essor. L'histoire nous confirme qu'à cette époque il se produisit un mouvement important de renaissance culturelle traditionaliste. En architecture les plans se sélectionnent; le plan byzantin en croix grecque et le plan serbe disparaissent, tandis que les églises à clocher font leur apparition; celles-ci sont de deux types différents, selon que le plan en est rectangulaire ou bien en forme de trèfle: l'architecture en est assez variée, car, comme nous l'avons dit, les unes suivent encore l'ancienne tradition où domine la brique apparente, tandis que d'autres sont uniformément crépies à l'extérieur; d'autres enfin imitent sur le crépi les lignes de briques du siècle précédent.

C'est une époque de rénovation, qui choisit ses plans, perfectionne ses méthodes de construction

inp.org.ro

et achemine l'architecture valaque vers le „nouveau style" du XVIII-e siècle.

Nous devons noter ici que c'est à cette même époque que la disposition, intérieure des églises subit une transformation qui est tout à leur avantage: le naos et le pronaos, qui jusqu'a lors ne communiquaient en général que par une unique porte aménagée dans l'axe du mur mitoyen, seront dorénavant reliés par trois larges ouvertures en forme d'arcades, posant sur des colonnes. Cette nouvelle disposition permet à tous les fidèles de suivre la célébration du service divin.

La construction de l'église de Stelea à Târgoviște, après la paix conclue entre le prince Mathieu Basarab et son voisin de Moldavie, le prince Basile Lupu, introduit dans l'architecture valaque quelques nouveaux éléments, d'origine moldave.

La structure des voûtes moldaves de Stelea, avec leurs larges arcs reposant sur des consoles de pierre, paraît avoir été le point de départ d'une rénovation que l'on peut aisément suivre si l'on examine la disposition des voûtes d'églises valaques à cetté époque. Les piédroits de l'ancienne structure serbe sont définitivement condamnés et les consoles des voûtes moldaves les remplacent (église des Sts. Empereurs à Târgoviște, église Doamnei à Bucarest, etc.).

Il faut cependant observer que, dans les églises de Valachie, ces consoles sont le plus souvent en brique et non pas en pierre, comme en Moldavie. Il en résulte des formes spéciales: ce sont ou bien des pyramides renversées, comme à St. Nicolas de Târgoviște et à Coieni-Mironești, ou bien encore des consoles allongées à retraits successifs, comme à l'église des Sts. Apôtres de Bucarest, etc.

Les artistes moldaves renouvellent aussi les formes et les procédés de la taille des pierres: ce sont les profils gothiques de la porte d'entrée et les cadres de fenêtres de l'église de Stelea, qui se retrouvent à Gura Motrului, à Verbila, ainsi qu'aux fenêtres de l'église du monastère de Hurezi, à Coieni-Mironești, à Plumbuita, etc. Mais cette mode n'a qu'un temps et disparaît avec le siècle. On peut en dire autant du contrefort extérieur d'origine gothique, introduit lui aussi par les artistes moldaves de Stelea. On le retrouve à quelques rares églises de Valachie, aux Saints Empereurs de Târgoviște, où l'on voit aussi l'amorce des voûtes moldaves avec leurs arcs posés en diagonale. Le contrefort extérieur se retrouve aussi à Bărbulet, à Goleşti, à Bălteni, etc., mais il est facile de voir qu'il n'y joue aucun rôle constructif, car il est incompatible avec les principes de l'architecture byzantine, qui ne connaît que le contrefort intérieur. C'est pourquoi il disparaît dès la fin du XVII-e siècle.

LE NOUVEAU STYLE DU XVIII-E SIÈCLE. LES CANTACUZÈNES. LE PRINCE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU. L'avénement annoncé dès le milieu du siècle précédent par la Renaissance culturelle due au prince Mathieu Bassarab se dessine dès le dernier quart du XVII-e siècle. Sa formation paraît être, du moins en partie, l'oeuvre de la riche et puissants famille des Cantacuzènes, qui élevèrent un grand nombre de monastères, d'églises et de châteaux comptent parmi les plus beaux et les plus intéressants dans l'évolution de l'architecture de cette époque.

Les fils de Constantin Cantacuzène, le gendre du prince Radu Şerban (1602-1611) et l'un des plus hauts dignitaires de la Valachie, étaient des esprits cultivés; l'un d'eux avait fréquenté l'Université de Padoue; le prince Şerban, qui régna de 1678 à 1688, est le fondateur de l'église Doamnei, ainsi que du beau monastère de Cotroceni à Bucarest, où l'on voit maintes innovations architecturales et décoratives; Drăghici, l'ainé, bâtit l'église et le château de Măgureni; Michel élève les beaux monastères de Colţea, à Bucarest, de Râmnicul-Sărat et de Sinaia, ainsi que la charmante église de Fundenii Doamnei, près de Bucarest, où se montre très nettement l'influence de l'art italien. Constantin, l'homme le plus savant du pays, à cette époque, bâtit l'église et le château d'Afumaţi, près de Bucarest.

Le plan des églises et les méthodes de construction si diverses jusqu'àlors, se sélectionnent et s'unifient; les formes architecturales et décoratives s'enrichissent d'éléments nouveaux, dus à des artistes italiens (Pesina Levino), orientaux ou dalmates (Myra et Voucasine Karadcha). L'ancien plan byzantin à croix grecque et le plan treflé à la structure serbe ont disparu, tandis que les plans roumains élaborés en Valachie au XVI-e et au XVII-e siècle prennent une place prépondérante; ce sont:

1. *L'église au plan treflé à une tour* à la structure renouvelée, où rien ne subsiste da l'ancien plan serbe, et que l'on trouve à Govore (1711), à Surpatele (1706), à Stavropoléos (1724);

2. *L'église à clocher,* création du prince Mathieu Basarab, qui devient le type classique du nouveau style: St. Nicolas de Făgăraş (1698), Pătroaia (1715) et Brădeşti (1751) et

3. *L'église au plan complexe de l'évêché de*

inp.org.ro

Curtea-de-Argeş, création du prince Neagoe Bassarab (1508), à laquelle on rajoute un large porche ouvert; ce dernier type est celui des grandes églises monastiques de Hurezi (1692), de Văcăreşti (1722) et de Cernica (1780).

Mais, en dehors de ces trois types, qui sont les plus usités, les autres qui nous sont connus du XVI-e et du XVII-e siècle, s'emploient aussi couramment.

Nous trouvons notamment une série d'églises rustiques au plan le plus souvent rectangulaire, dont les unes ont une tour-clocher au-dessus du pronaos et pas de tour sur le naos, tandis que d'autres n'ont ni tour, ni clocher, mais un simple porche ouvert sur le devant de l'église. Ces charmants monuments nous rappellent tant soit peu les humbles sanctuaires du moyen-âge, d'avant Mircea l'Ancien, dont la tradition paraît s'être conservée dans le peuple; nous les avons vu reparaître dans l'ancien style du XVI-e et du XVII-e siècle et ils reparaissent encore une fois au XVIII-e, cette fois augmentés du porche ouvert à arcades. L'intérieur en est des plus pittoresques: de belles voûtes à calottes sur pendentifs les recouvrent; leurs proportions basses et trapues, leur belle composition et leur parure polychrôme à la fresque ont un charme tout particulier; leur extérieur est des plus simples: elles sont uniformément recouvertes d'un crépi à la chaux, rehaussé de quelques décorations polychromes aux arcatures du porche, à la corniche et parfois au bandeau horizontal et aux cadres des fenêtres. Les églises de Costeşti-Pietreni (1701), St. Nicolas d'Olăneşti (1718) et les Sts. Archanges de Curtea-de-Argeş (1717) en sont des exemples. Plus tard, vers le milieu du siècle, ces églises se recouvrent à l'extérieur de fresques rustiques de l'aspect le plus pittoresque. Nous en avons de charmants exemples à Mihăieşti (1756), à Chicioara (1780), à Domneştii-de-Sus (1828), à Păuşeşti-Maglaşi (1830).

C'est sous le règne du prince Constantin Brâncoveanu, le neveu des Cantacuzènes, vers les premières années du XVIII-e siècle, que les formes architecturales du nouveau style se fixent définitivement et atteignent leur complet épanouissement. Les proportions générales des églises sont plus élancées et plus fines que par le passé, en particulier le clocher qui surmonte le pronaos et qui était d'abord massif et sur plan carré: (Cornetu (1661), Mamu (1696), Vădeni (1700), passe au plan octogonal, s'allonge et s'amincit de façon à égaler en hauteur et en proportions la tour du pantocrator élevée sur le naos: Brădeşti (1751), Creţeşti (1757) Zăvideni (1815). L'arc en plein cintre domine encore presque exclusivement, aussi bien aux arcades du porche qu'aux arcatures des façades; les cadres des portes et des fenêtres s'agrémentent de riches rinceaux fleuris, qui remplacent les profils au relief puissant que les sculpteurs moldaves introduisirent jadis en Valachie à l'église de Stelea; les ornements sculptés à feuilles d'acanthe recouvrent les chapiteaux et les bases des colonnes; les cannelures de différentes formes en revêtent les fûts.

Les corniches et les socles sont des profils arrondis de formes concaves et convexes, qui remplacent les jeux de briques en dents de scie de jadis.

Le bandeau horizontal est lui-même souvent recouvert de guirlandes de fleurs en relief, exécutées en stuc ou bien en pierre sculptée. La richesse des fresques qui recouvrent les murs à l'intérieur des églises, la profusion des ornements sculptés de l'iconostase, des trônes et des stalles, l'art avec lequel ils sont composés et exécutés atteint son apogée. Le grand nombre de monuments qui sont ainsi décorés prouve l'existence d'une corporation d'artistes fort habiles, obéissant à une tradition bien définie et formant une véritable école d'art valaque.

IX. LES PRINCES PHANARIOTES. Après la mort du prince Constantin Brâncoveanu, décapité par les Turcs, l'impulsion qu'il avait donnée à l'art, les artistes qu'il avait formés à son école, continuent à enrichir l'art roumain de leurs belles œuvres, jusqu'après le milieu du XVIII-e siècle.

Les princes phanariotes suivent l'exemple donné par les princes roumains; ils impriment à l'art une note un peu exotique, due à certains motifs décoratifs d'origine orientale. Aux arcades classiques en plein cintre des porches et des arcatures se substituent les accolades brisées ou les arcs en festons qui ornaient déjà de longue date les linteaux des portes et des fenêtres inspirés de l'Orient. L'extérieur des églises tend, comme nous l'avous déjà constaté, à se recouvrir de fresques, qui leur donnent un nouvel éclat.

Vers la fin du siècle, les arcatures des façades sont décorées de figures de saints et de personnages bibliques richement vêtus, d'une exécution habile et de plus en plus conventionelle dans les villes, mais qui conserve jusqu'au milieu du XIX-e siècle sa naïveté primesautière dans les campagnes.

X. L'ART POPULAIRE DE LA FIN DU XVIII-E SIÈCLE ET DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-E.

inp.org.ro

Après le milieu du XVIII-e siècle les princes ne bâtissent plus d'églises, ni de monastères, car la stabilité leur fait défaut; mais les boïars, dans les villes et sur leurs domaines, continuent à élever des églises, des résidences et des maisons de campagne, parfois charmantes et d'un caractère particulier. Les corporations de négociants et d'artisans bâtissent de belles églises dédiées à leurs patrons. Les populations villageoises enfin suivent l'exemple et forment une véritable école populaire, un folklore, qui a son caractère à part.

Tandis que, dans les campagnes, les bonnes traditions locales se maintiennent encore jusqu'au milieu du XIX-e siècle, dans les villes les modes étrangères s'installent dès le début du siècle.

* * *

LE TABLEAU SYNOPTIQUE GÉNÉRAL qui se trouve à la fin de ce volume comprend les principaux types de plan depuis les origines jusqu'au début du XIX-e siècle. Ils sont divisés par familles, puis par groupes, d'après les mêmes méthodes qui nous ont servi au cours des études analytiques précédentes.

Les différents types sont classés par colonnes, afin que l'on puisse y suivre l'évolution de chacun d'eux.

Dans les colonnes de gauche se trouvent les types au plan rectangulaire et dans les colonnus de droite les types au plan treflé. Chacune de ces deux grandes familles de plans est subdivisée à son tour, la première, A, en quatre colonnes:

1. Les églises sans tour.
2. Les églises à une tour.
3. Les églises à clocher du XVII-e siècle, subdivisées elles-mêmes en deux groupes, selon que leur naos est surmonté d'une tour ou non.
4. Les églises de type byzantin, au plan en forme de croix grecque, qui disparaissent au XVII-e siècle.

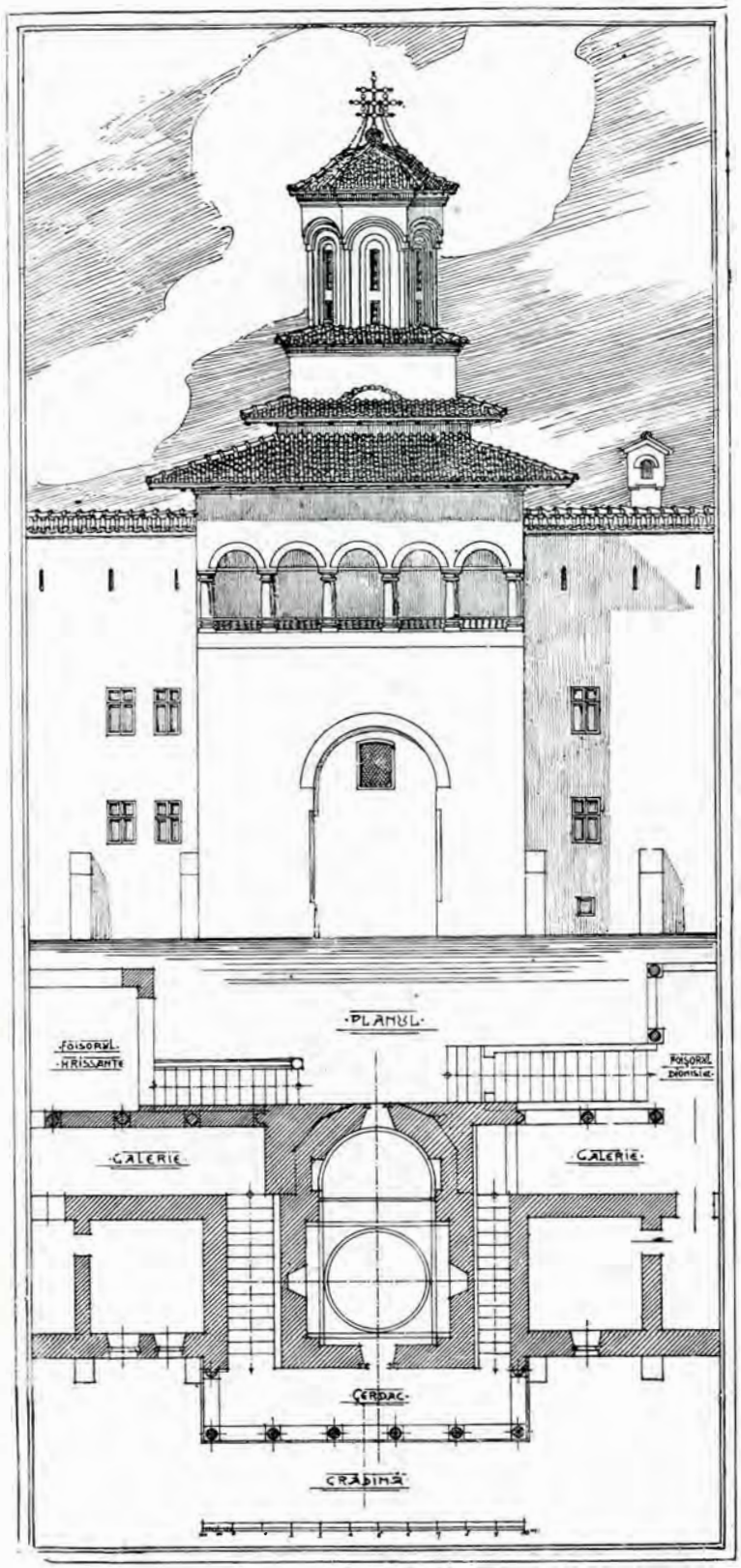
La seconde famille, B, au plan treflé, comprend cinq colonnes:

5. Les églises à une tour, dont le plan est d'origine serbe, mais dont la structure se transforme au cours du XVII-e siècle, pour former un type nouveau.
6. Les églises à deux tours, qui sont fort rares dans l'architecture valaque et tout à fait sporadiques.
7. Les églises à trois tours, qui sont peu nombreuses.
8. Les églises à quatre tours, du type de l'Évêché de Curtea-de-Argeş.
9. Les églises à clocher, qui prennent un grand essor au XVIII-e siècle. Elles peuvent se subdiviser elles-mêmes en deux groupes, selon que leur naos comporte une tour ou non.

En dehors de ces neuf types principaux nous trouvons encore deux types isolés, dont l'un, le type de l'Athos, représenté par le seule église du monastère de Snagov, n'a aucune influence sur l'évolution et le dernier, le type moldave représenté par l'église de Stelea à Târgovişte, qui a son importance, car, en dehors de l'apport de quelques éléments nouveaux qui n'ont qu'un temps, il paraît être le point de départ de la transformation que subit dans la seconde moitié du XVII-ene siècle la structure des voûtes des églises de la Valachie. Celles-ci, d'origine serbe au début, s'appuyaient jusqu'à cette époque sur des piédroits saillants. Mais peu à peu ces voûtes sont remplacées par un système nouveau, inspiré des voûtes moldaves, qui reposent sur des consoles.

Tous les plans du tableau synoptique sont dessinés à la même échelle, afin de permettre de mieux pouvoir juger des rapports de grandeur. Les parties qui remontent à l'origine des églises sont pochées en noir tandis que les parties rajoutées sont hachurées; les parties anciennes, aujourd'hui disparues, sont laissées en blanc.

inp.org.ro

Paraclisul Mânăstirii Hurezi

Fig. 1 — Fațada dinspre apus

Fig. 2. — Planul Orizontal

Desen arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

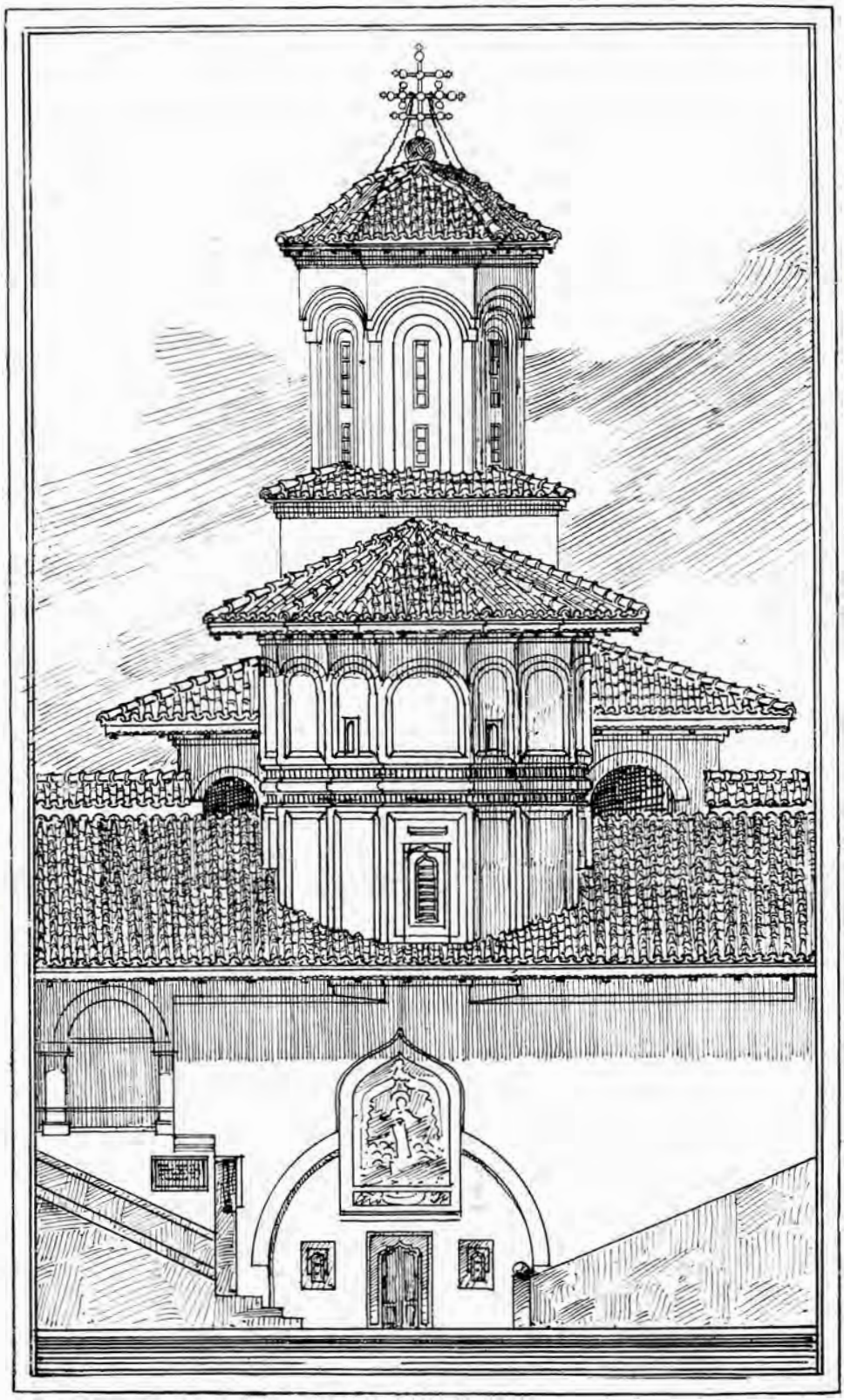
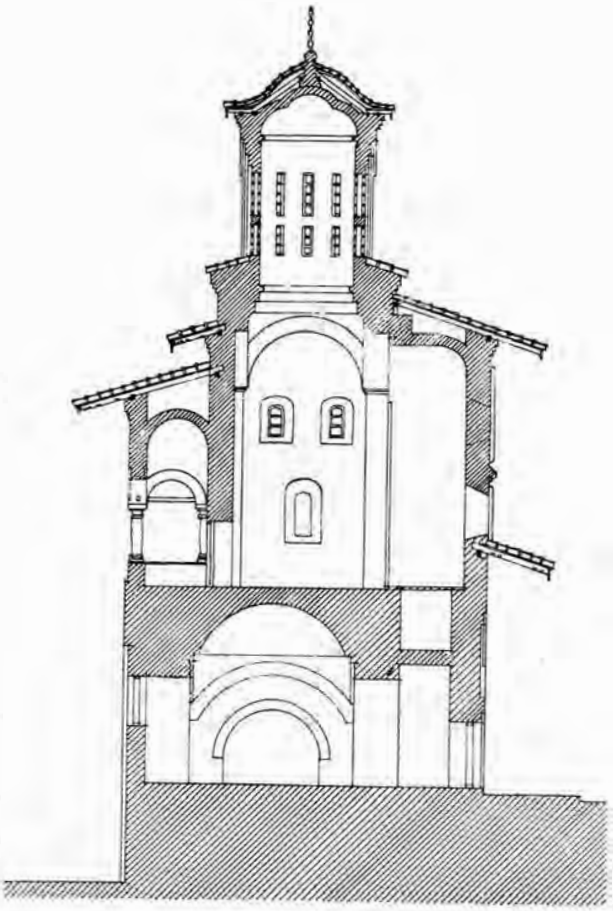
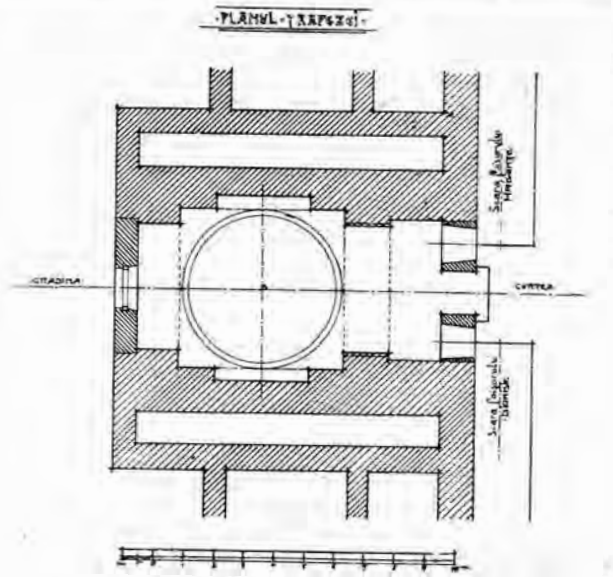

Fig. 3. — Paraclisul Mânăstirii Hurezi
Faţada dinspre curte

Desen arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Paraclisul Mânăstirii Hurezi

Fig. 4. — Secția longitudinală Fig. 5. — Planul trapezei

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Paraclisul Mănăstirii Hurezi

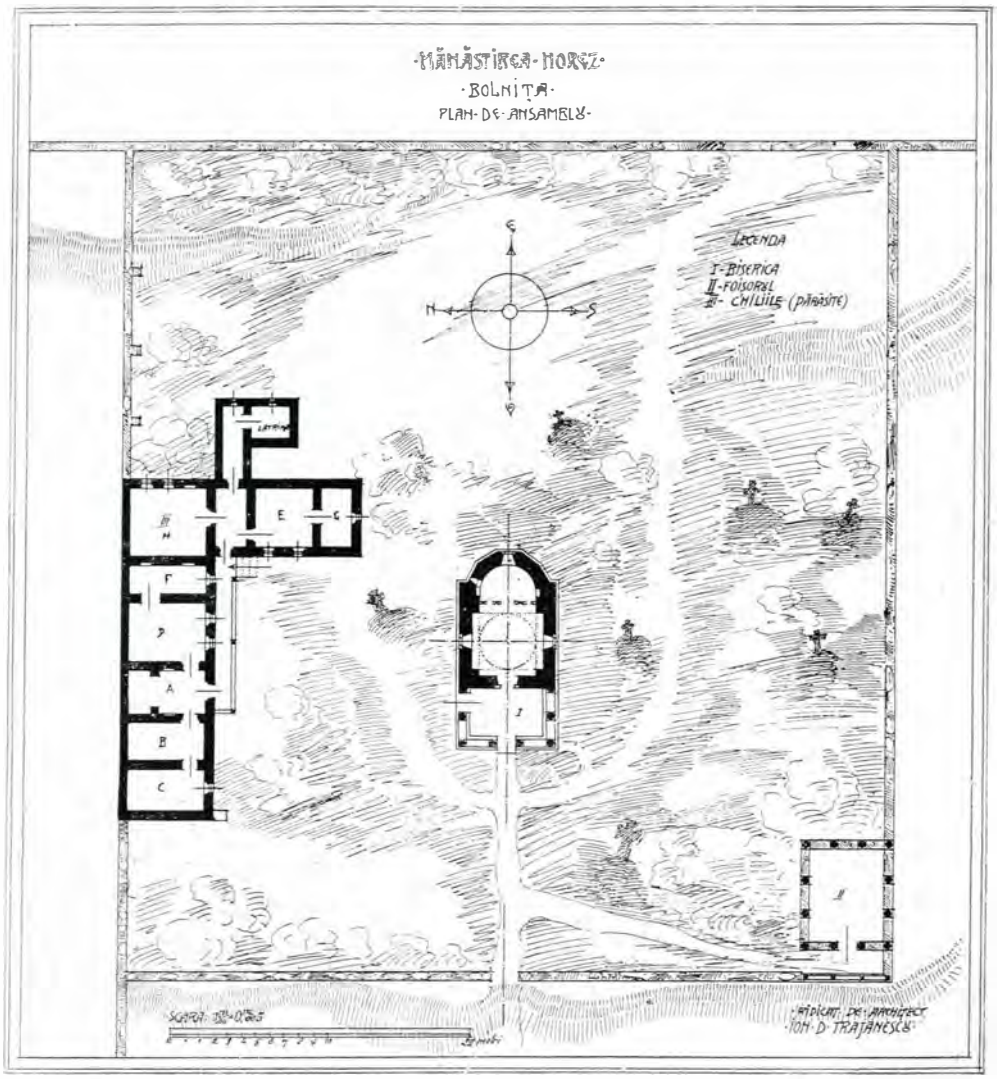
Fig. 7. — *Vedere dinspre miază-zi*

Fig. 6. — Vedere dinspre apus.

inp.org.ro

Fig. 8. — Vedere

Bolnița Mănăstirii Hurezi

Fig. 9. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

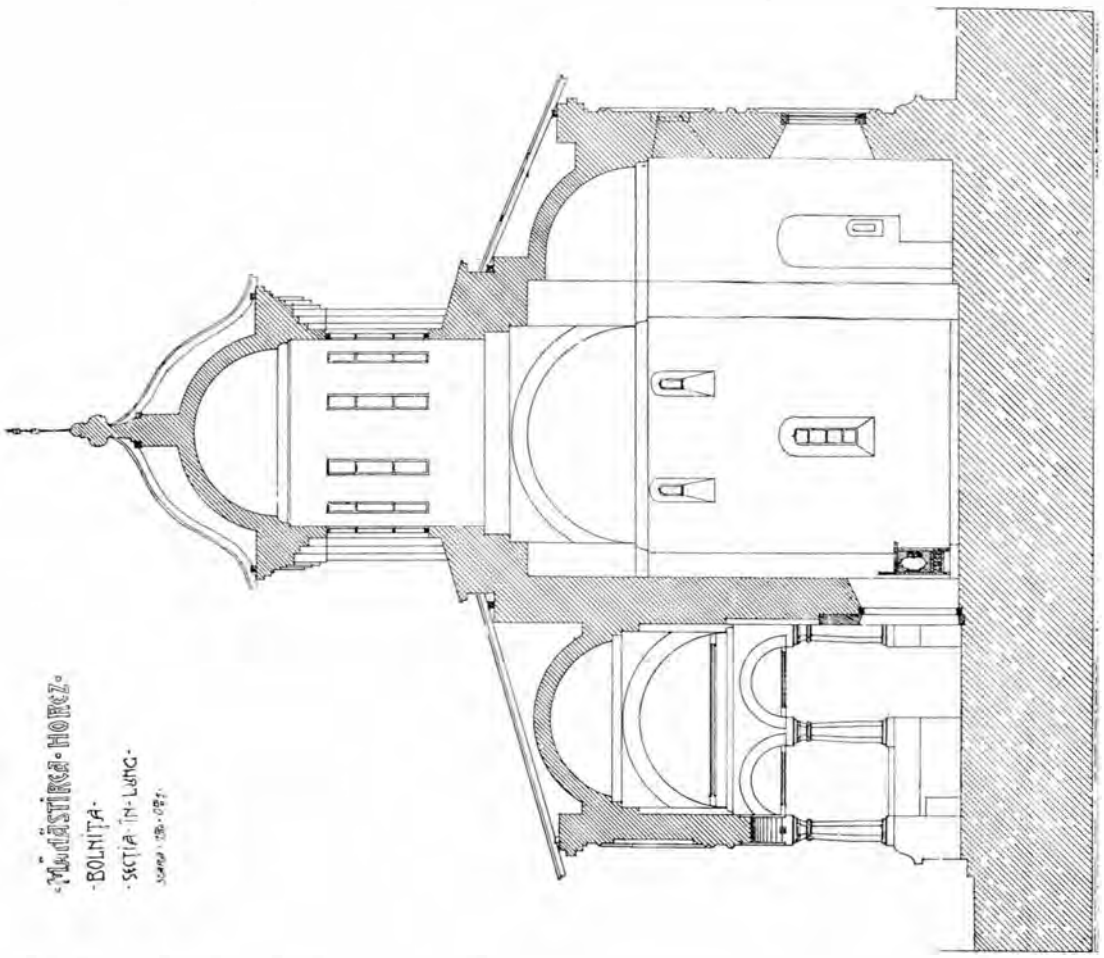

Fig. 11. — Secţie longitudinală

Bolniţa Mănăstirii Hurezi

Releveu arhitect I. Trajanescu

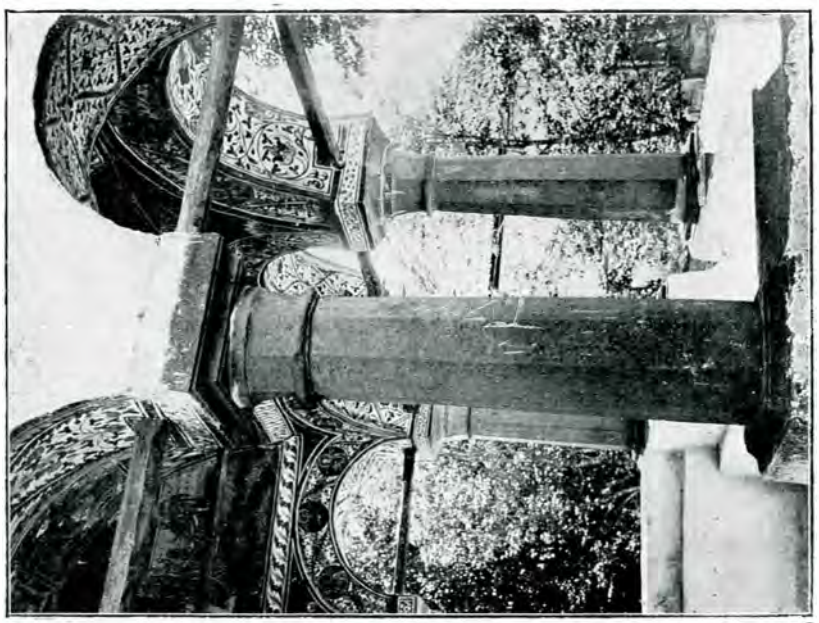
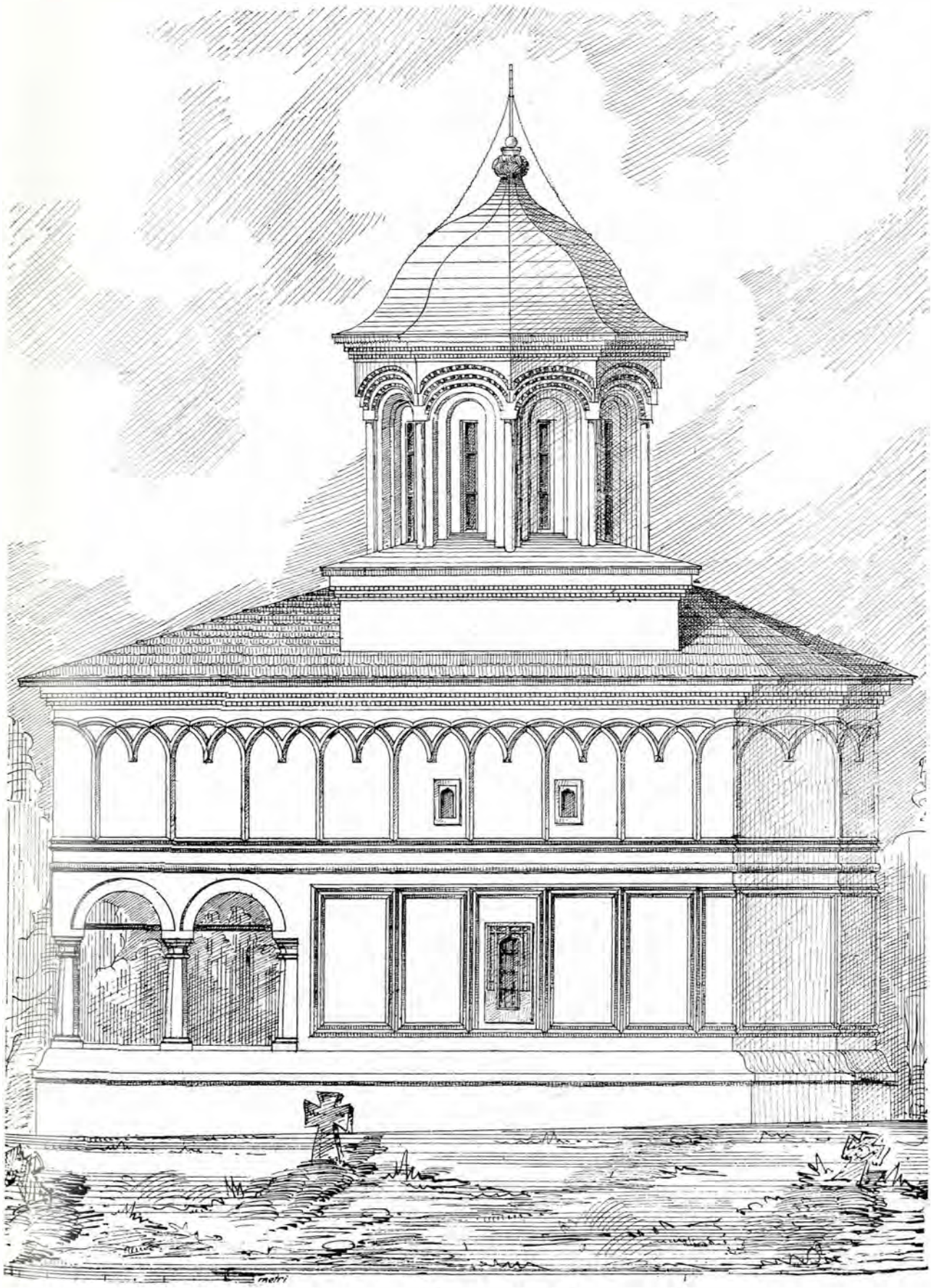

Fig. 10. — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

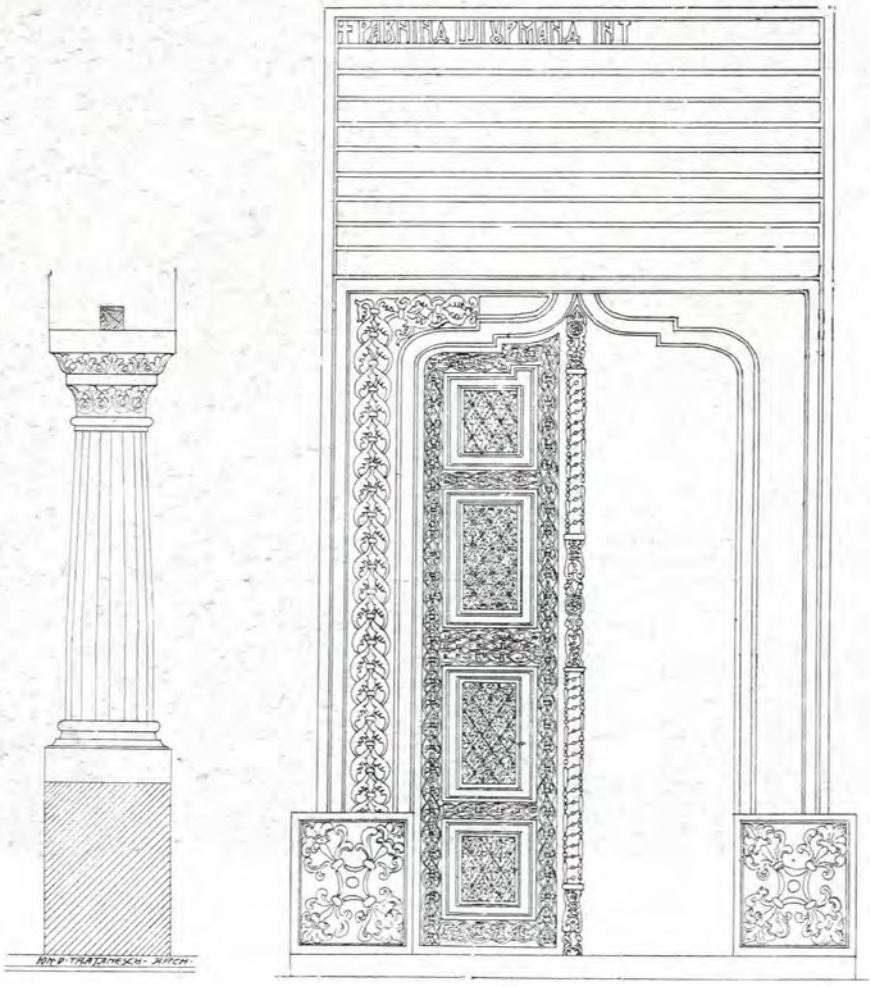

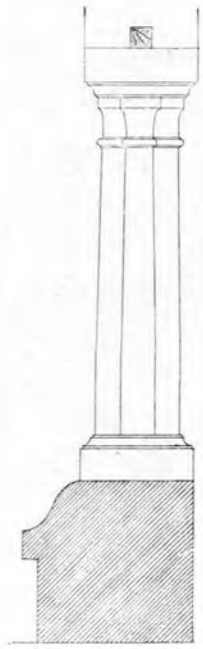
Bolnița Mănăstirii Hurezi
Fig. 12. — Fațada laterală

Desen arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Bolniţa Mânăstirii Hurezi

Fig. 14. — Stâlpul de la foişor

Fig. 13. — Vedere dinspre nord
Fig. 15. — Uşa de la intrare

Fig. 16. — Stâlpul de la pridvor

Desene arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

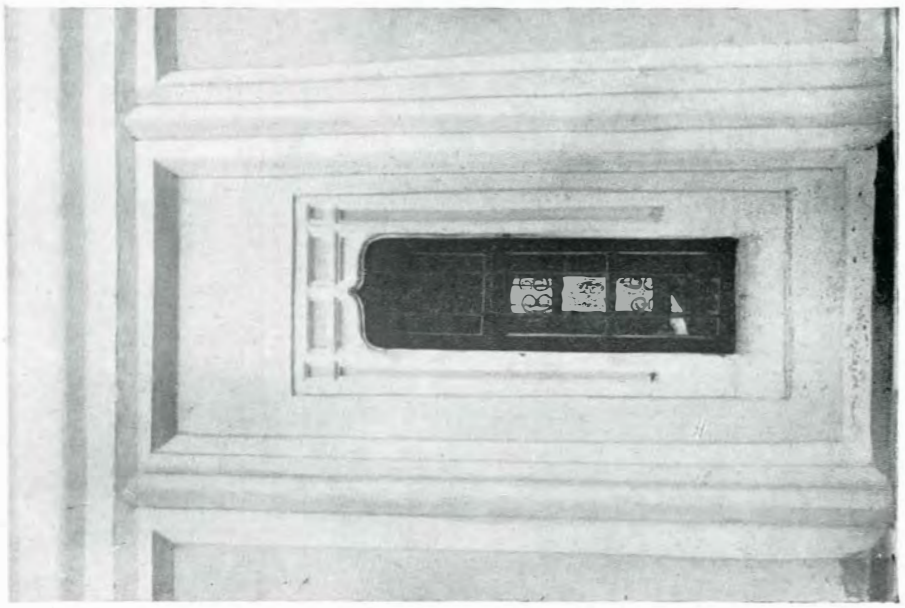

Fig. 18. — Detaliu de fațadă.

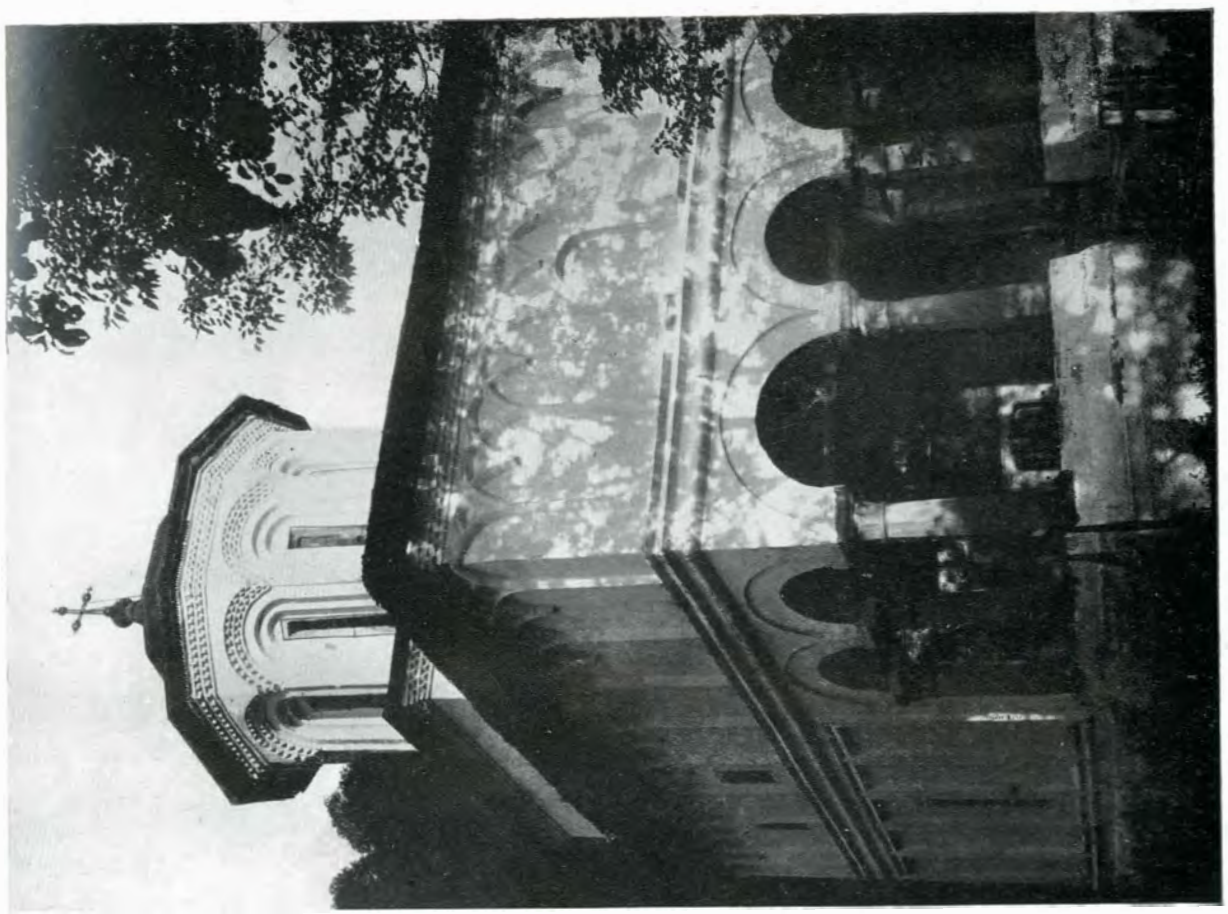
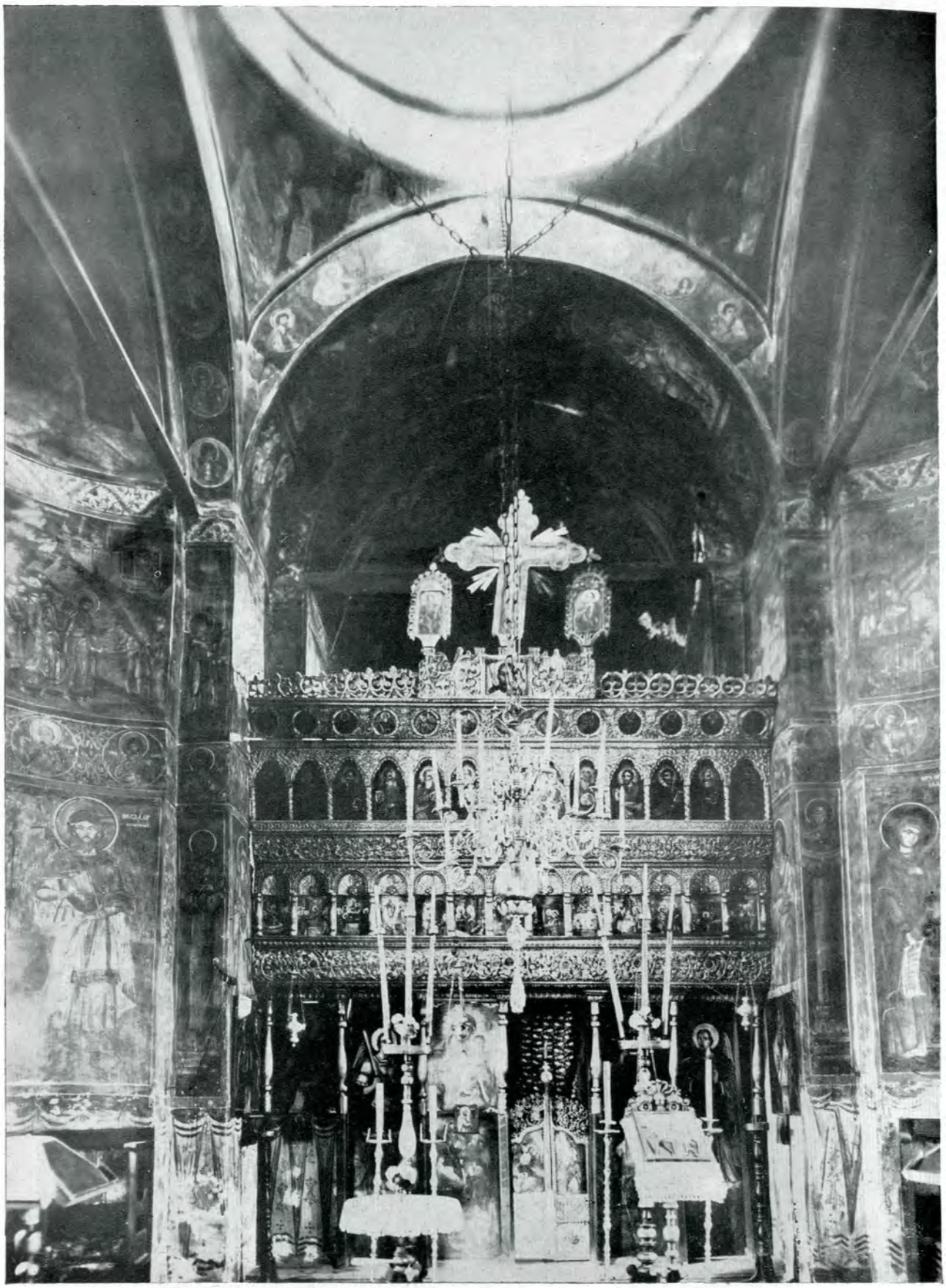

Fig. 17. — Vedere spre pridvor

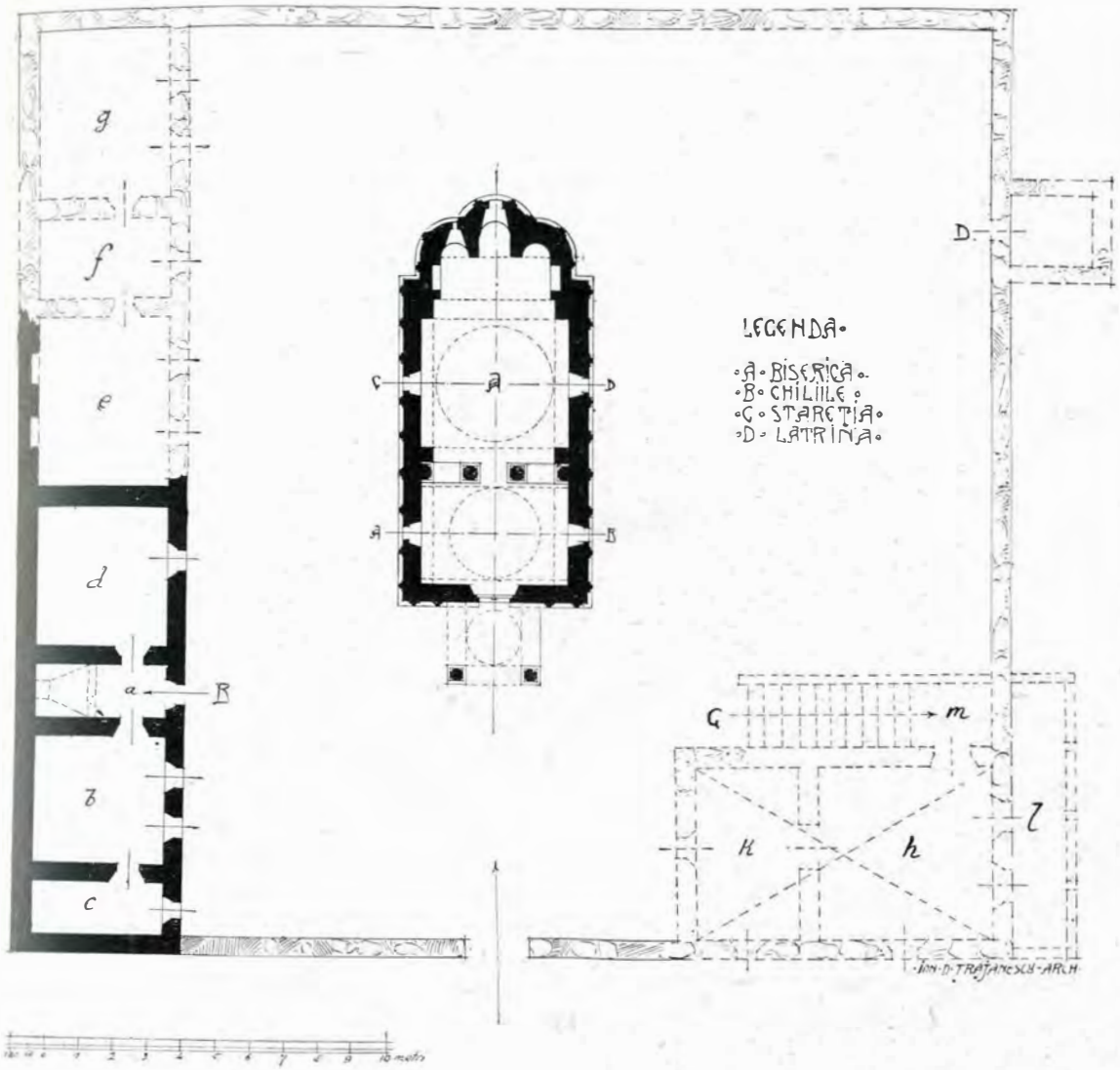
Bolnița Mănăstirii Hurezi (Vâlcea)

inp.org.ro

Bolniţa Mănăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 19. — Tîmpla

inp.org.ro

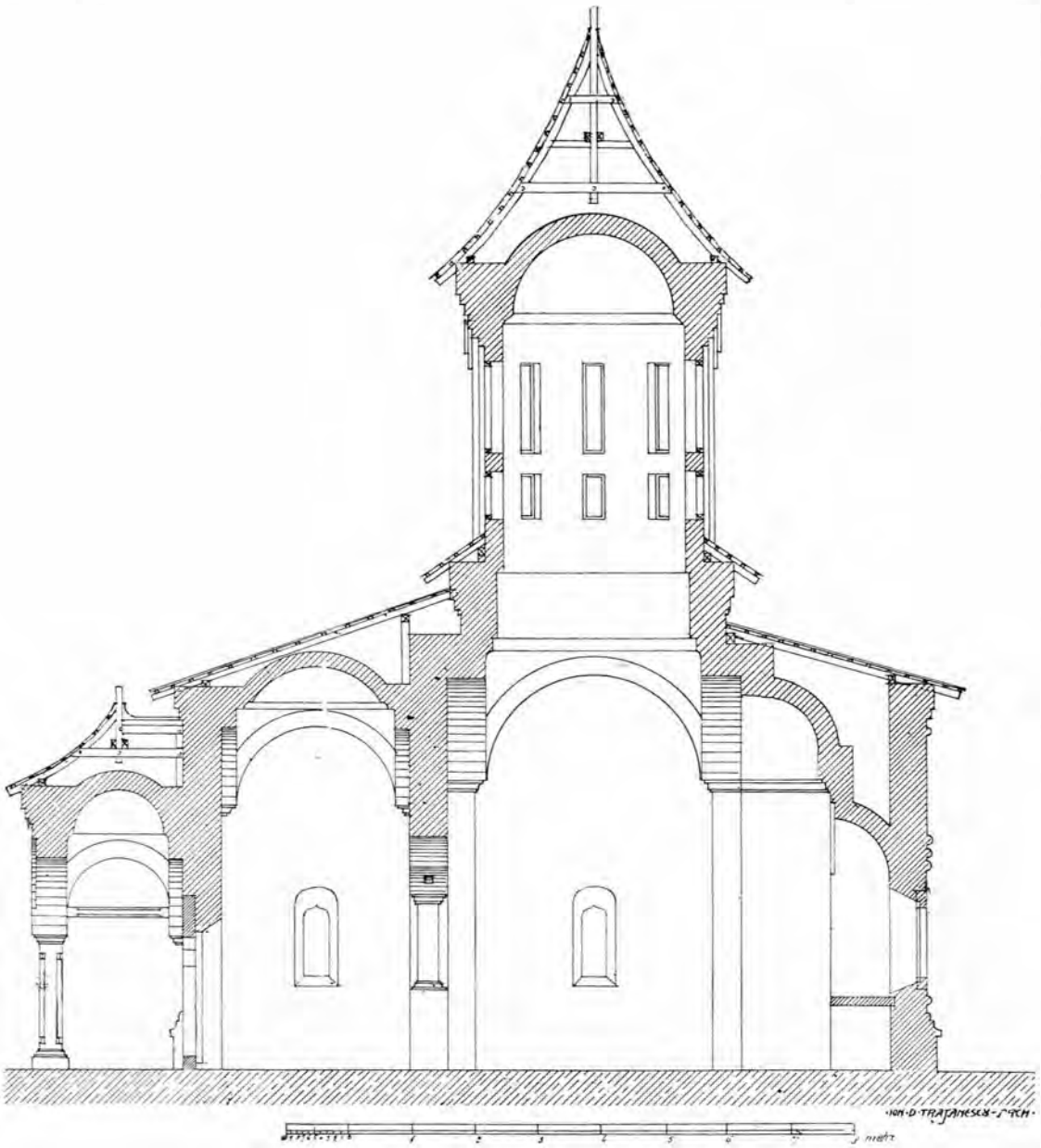
Schitul Sf-ţii Apostoli dela M-rea Hurezi

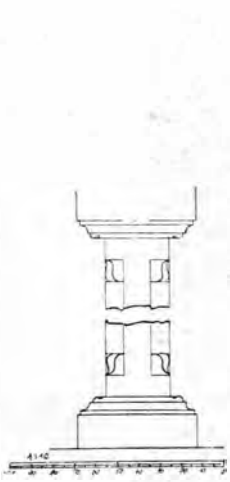
Fig. 20. — Planul orizontal

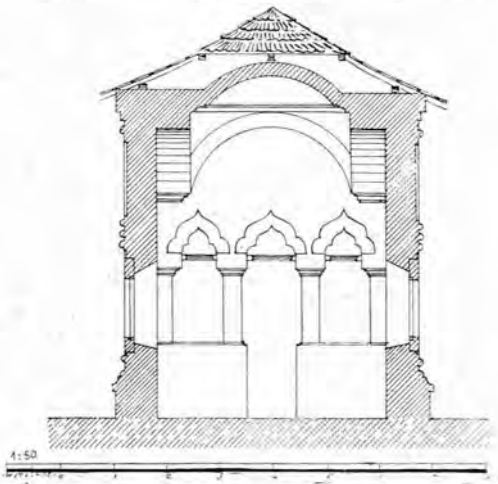
Fig 21. — Vedere spre intrare

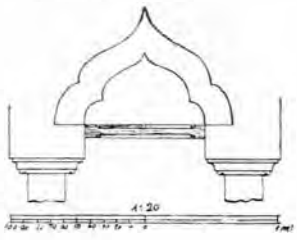
Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Schitul Sf-ţii Apostoli dela M-rea Hurezi

Fig. 22. — Secţia longitudinală

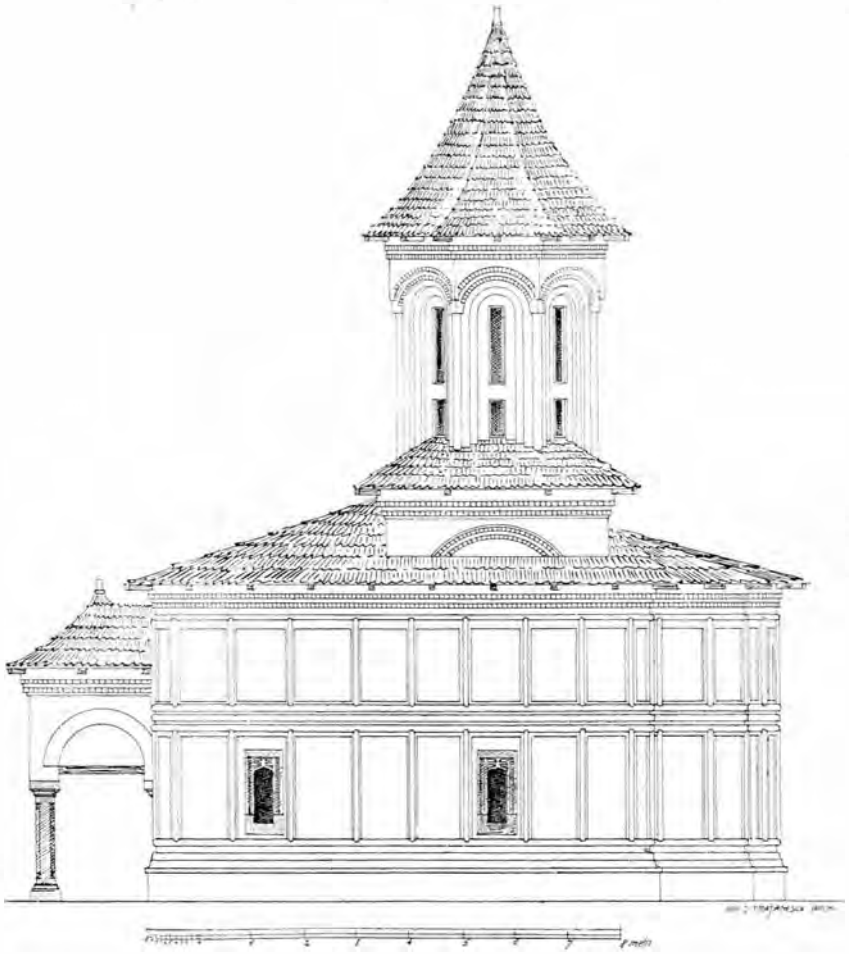
Fig. 23. — Detaliu de coloană

Fig. 24. — Secţie transversală prin pronaos

Fig. 25. — Detaliu de arcadă în interior

Releveu architect I. Trajanescu

inp.org.ro

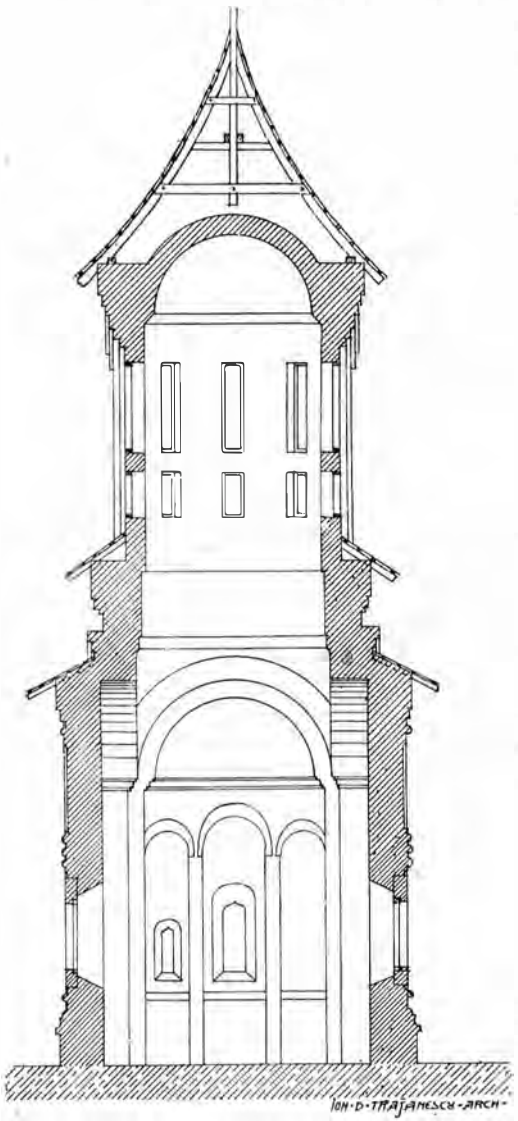

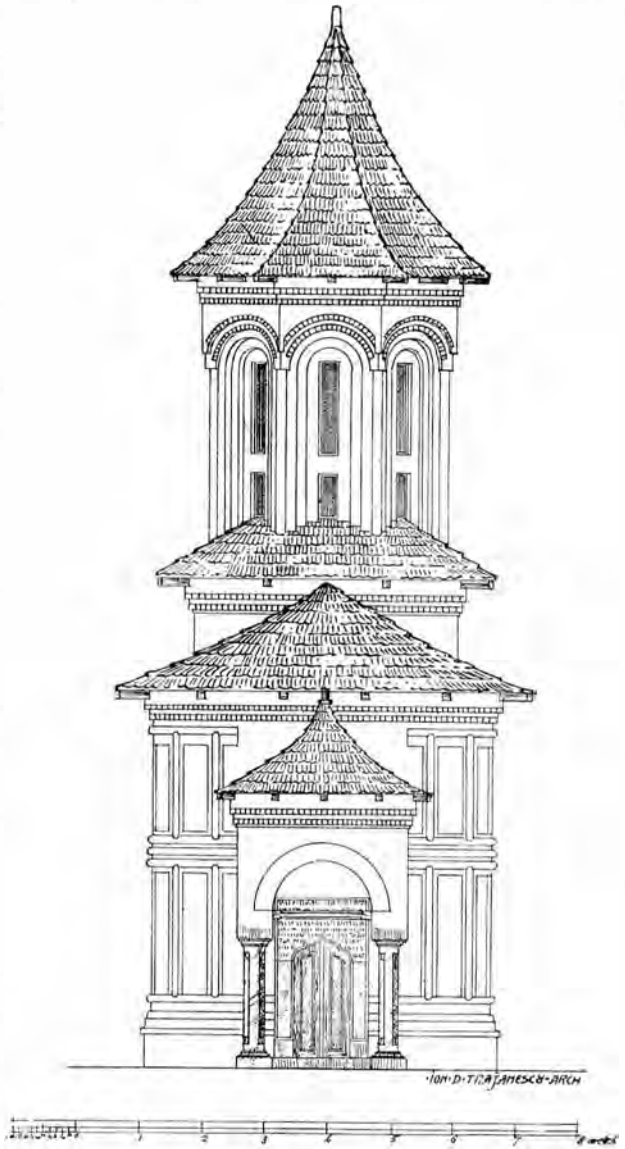
Schitul Sf-ții Apostoli dela M-rea Hurezi

Fig. 26.—Fațada laterală

Fig. 27—Vedere generală

inp.org.ro

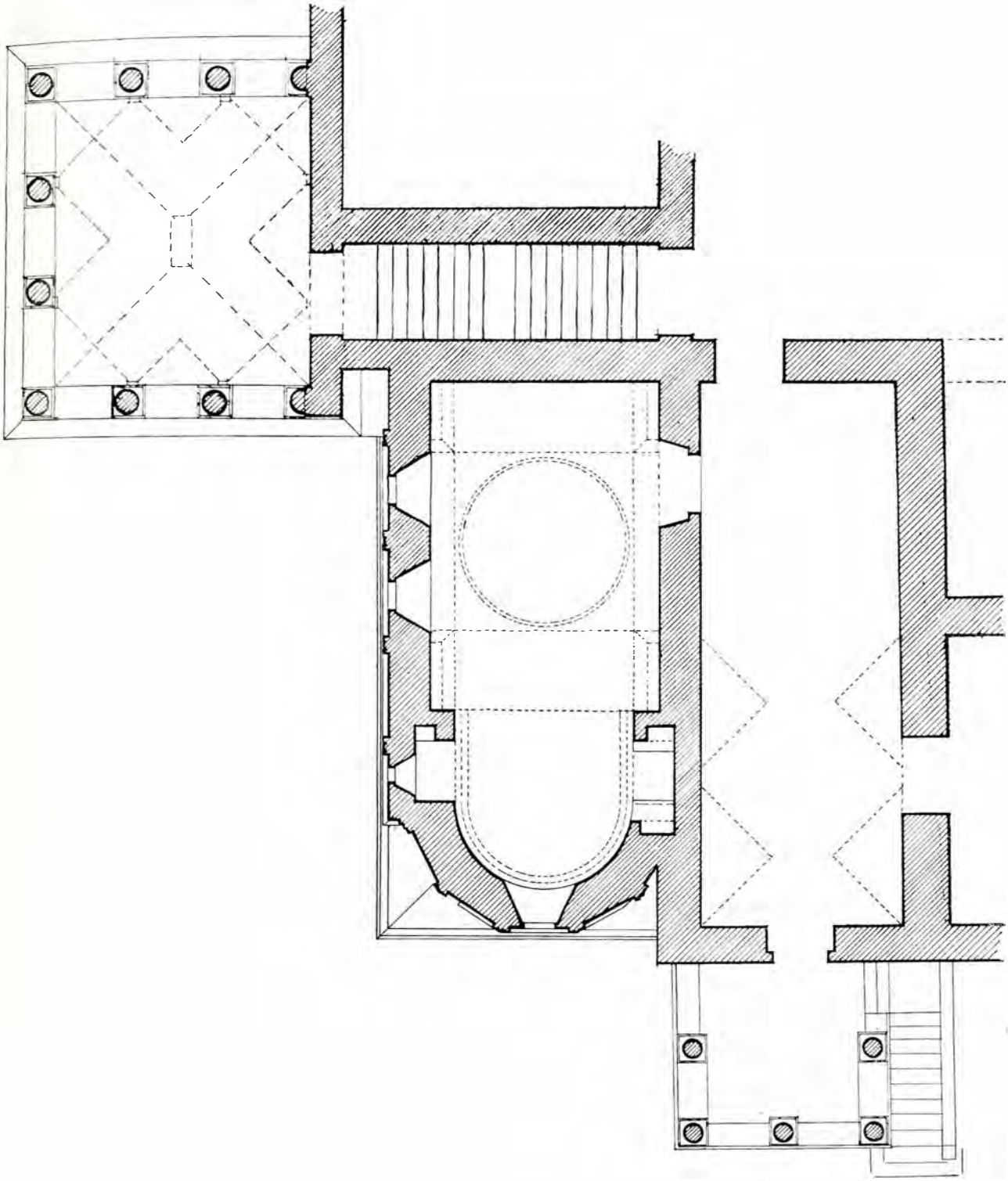
Schitul Sf-ții Apostoli dela M-rea Hurezi

Fig. 28. — Secția transversală prin naos

Fig. 29. — Fațada principală

Releveu arhitect *I. Trajanescu*

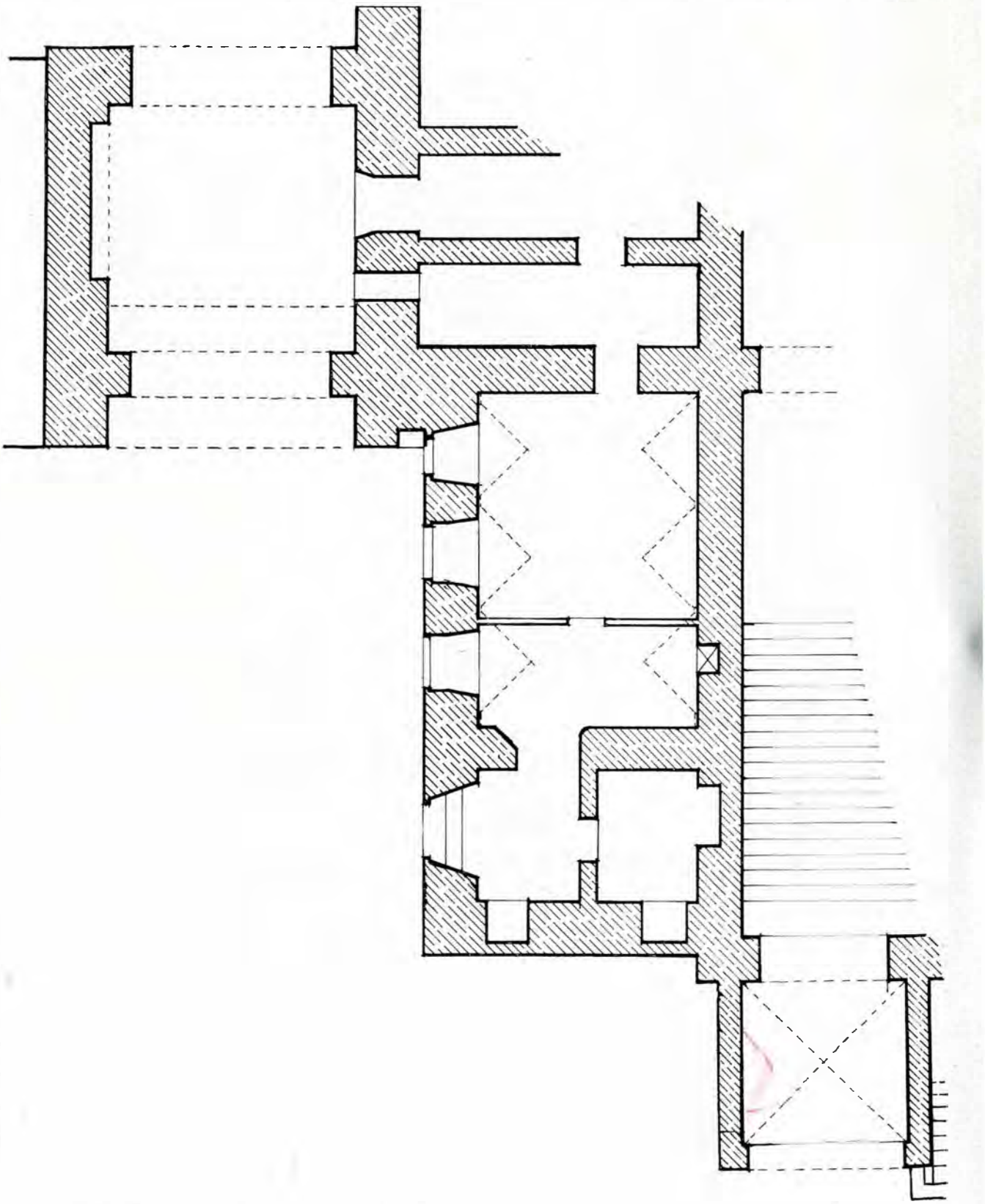
inp.org.ro

Paraclisul Mitropoliei din București
Fig. 30. — Planul orizontal

Releveu arhitect St. Balș

inp.org.ro

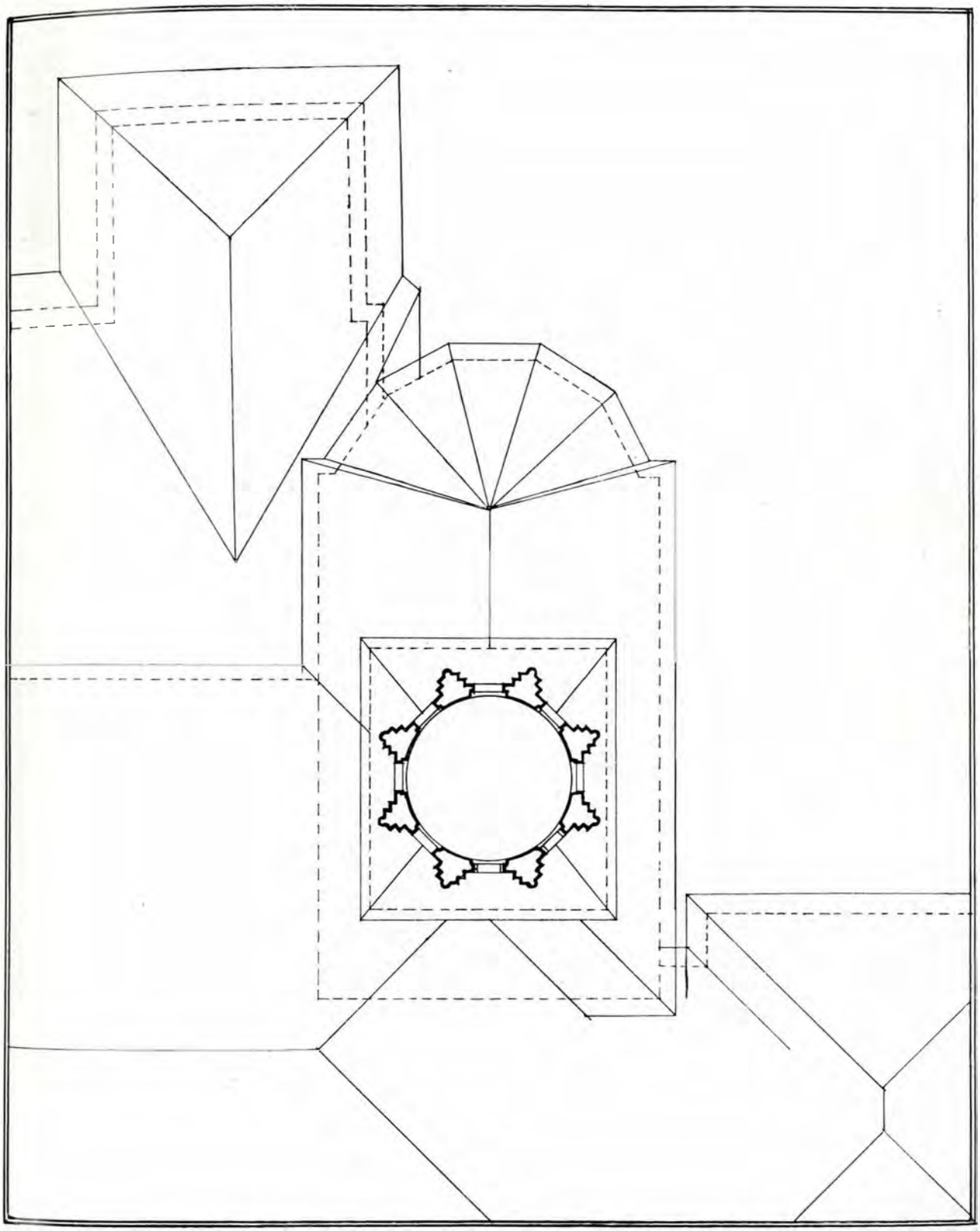

Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti

Fig. 31. — Planul inferior

Releveu arhitect St. Balş

inp.org.ro

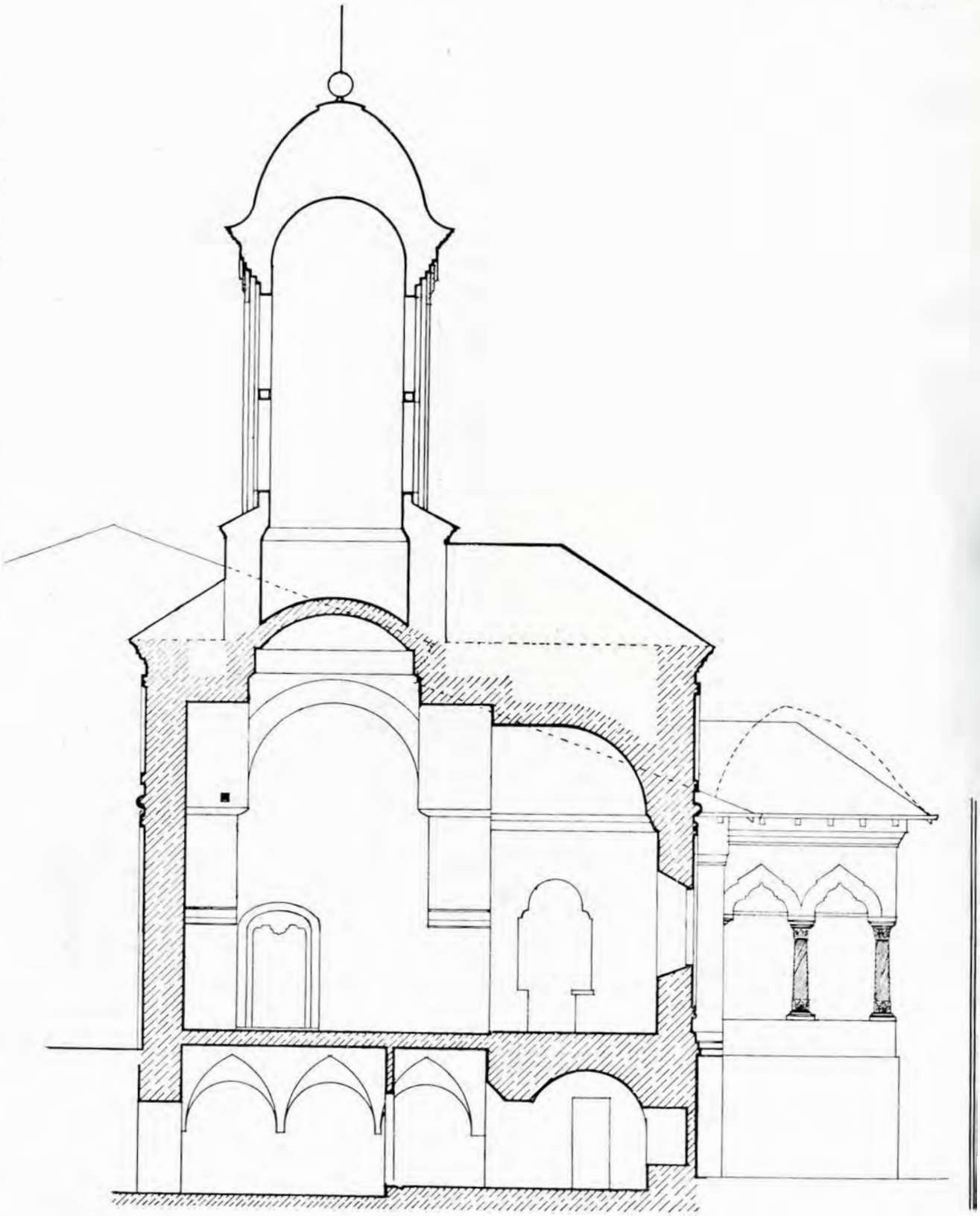

Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti

Fig. 32. — Planul acoperişului cu turlă proectată a se restaura aşa cum a fost la origine

Releveu şi proiect arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti

Fig. 33. — Secţia longitudinală cu proectul de restaurare a turlei

Releveu şi proiect arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

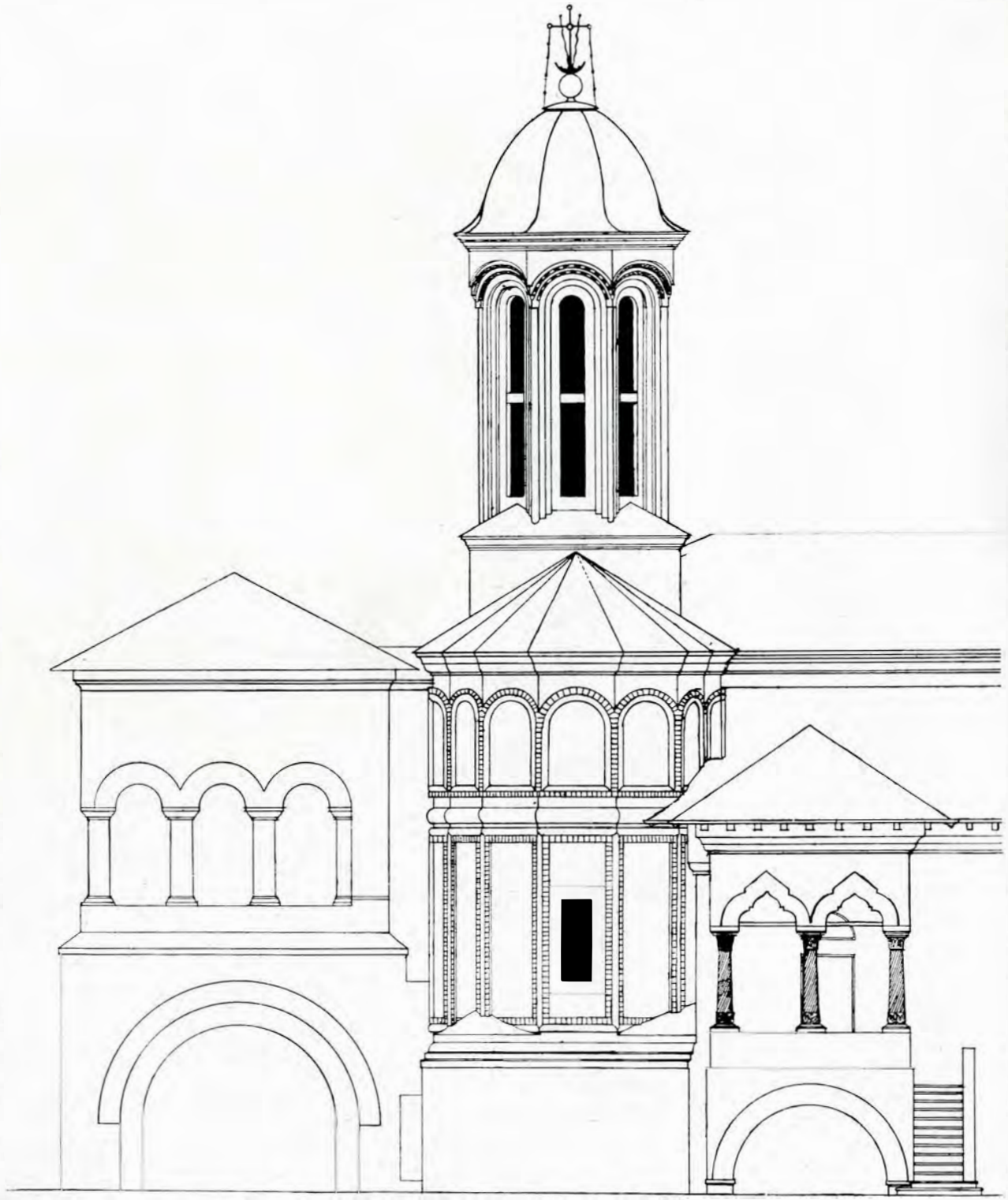

Paraclisul Mitropoliei din București

Fig. 34. — Fațada laterală cu foișorul și cu proectul de restaurare a turlei

Releveu și proiect arhitect Șt. Balș

inp.org.ro

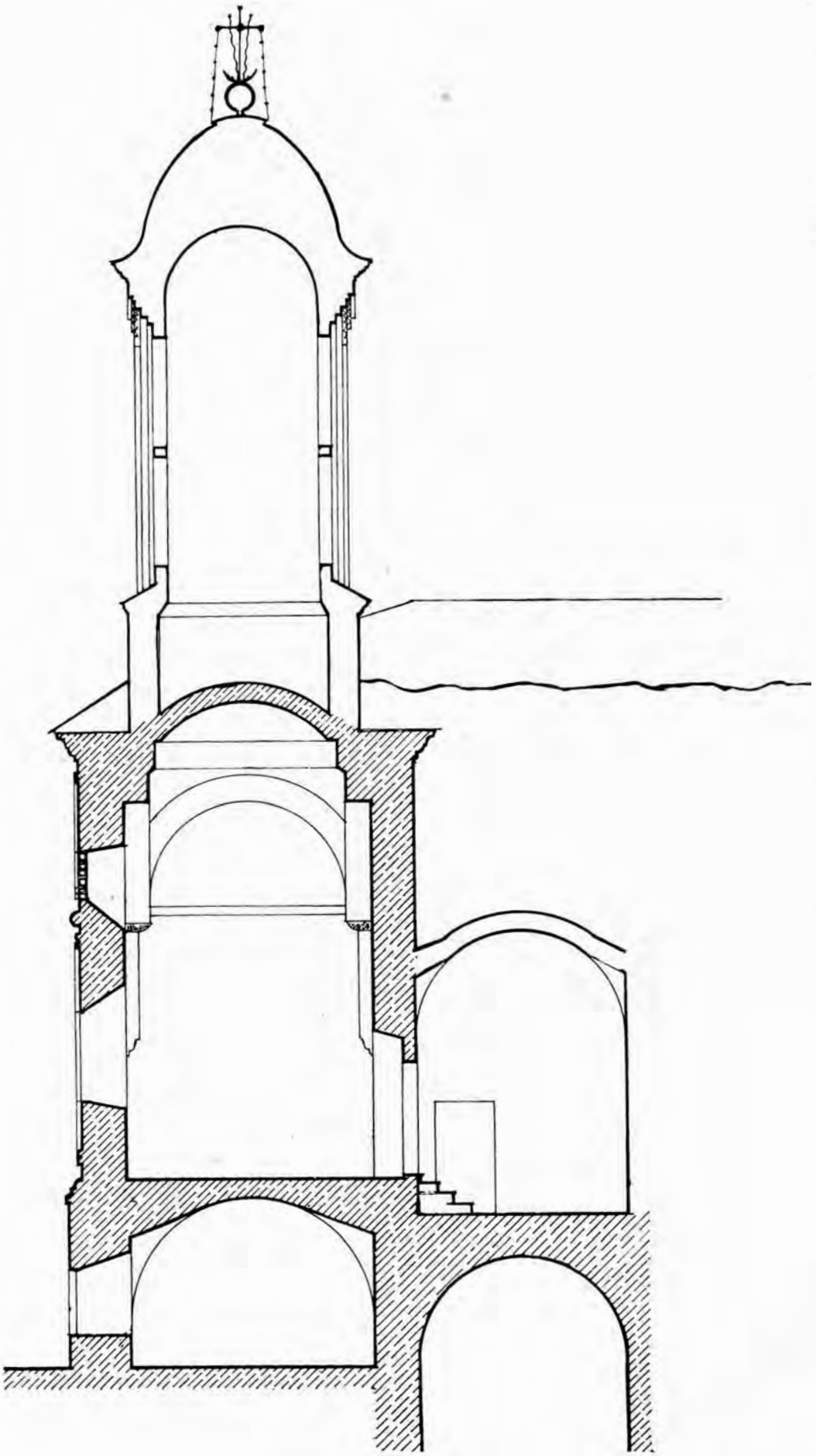

Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti

Fig. 35. — Faţada dinspre altar cu foişorul şi cu proectul de restaurare a turlei

Releveu şi proiect arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

Paraclisul Mitropoliei din București
Fig. 36. — Secțiune transversală cu proectul de restaurare a turlei
Releveu și proiect arhitect Șt. Balș

inp.org.ro

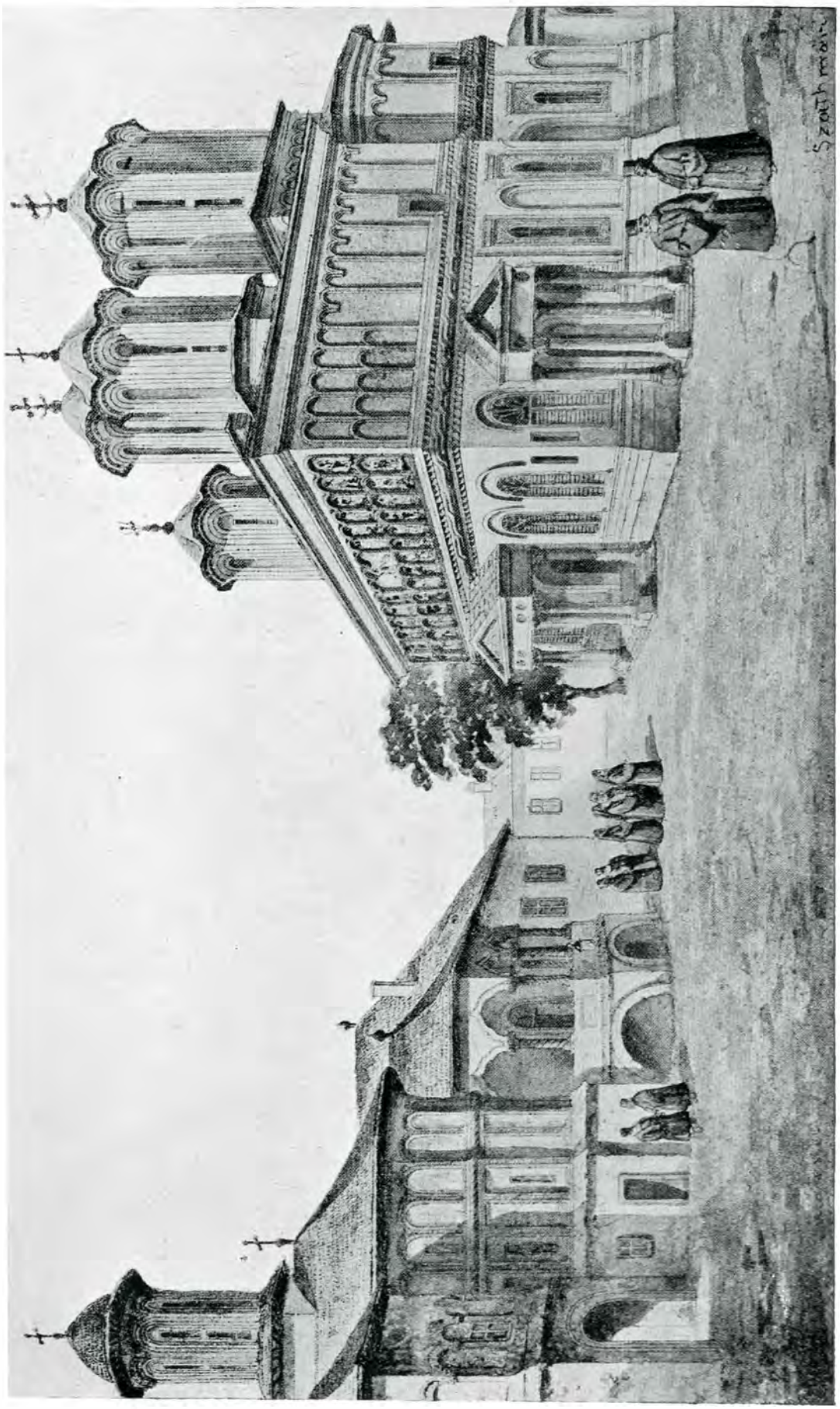
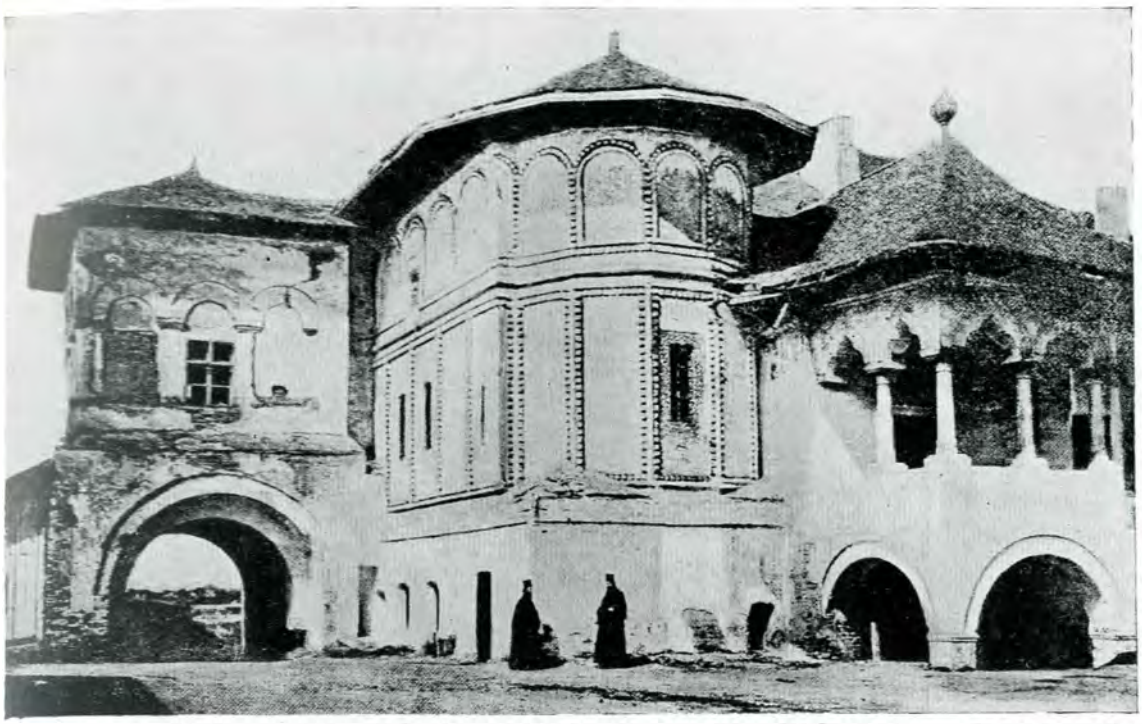
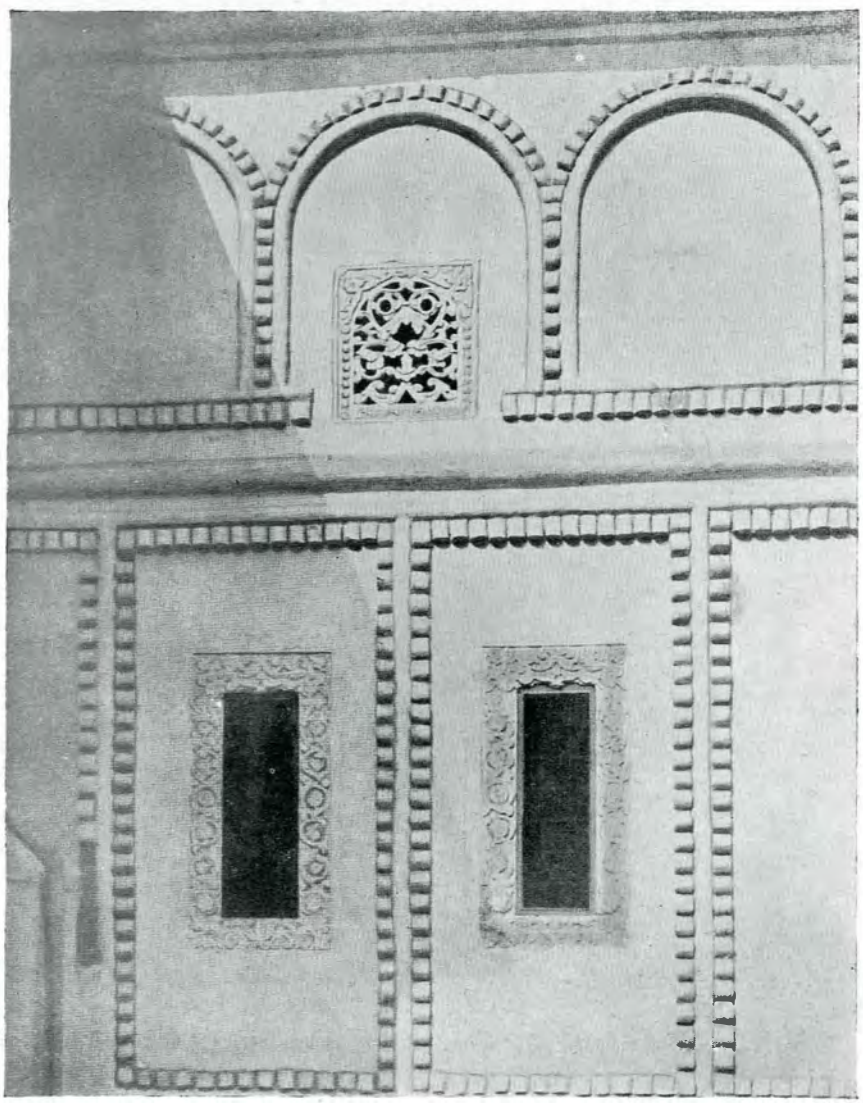

Fig. 37. — Vedere de ansamblu a Mitropoliei şi a paraclisului înainte de căderea turlei acestuia
Acuarela de Salmmary 1866

inp.org.ro

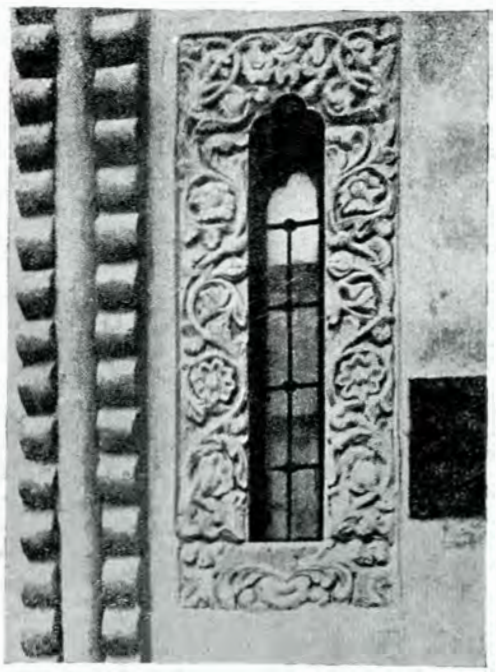
Paraclisul Mitropoliei din București

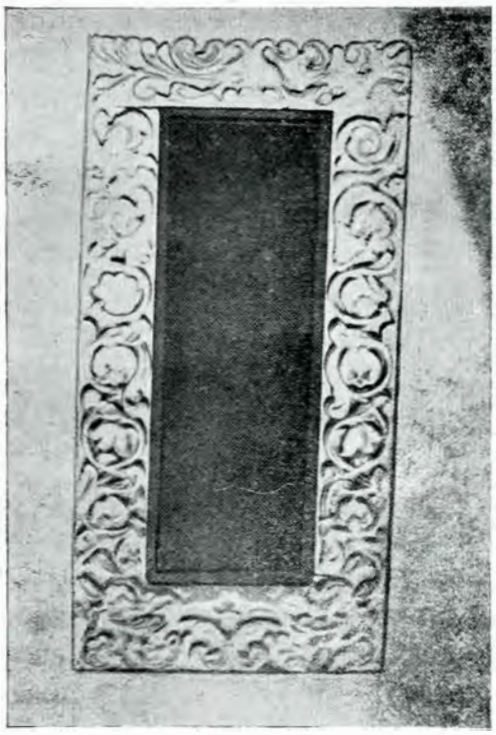
Fig. 38. — Vedere veche după căderea turlei

Fig. 39. — Detaliu de fațadă

inp.org.ro

Paraclisul Mitropoliei din București

Fig. 40. — Vederea actuală

Fig. 41 și 42. — Detaliu de fereastră

inp.org.ro

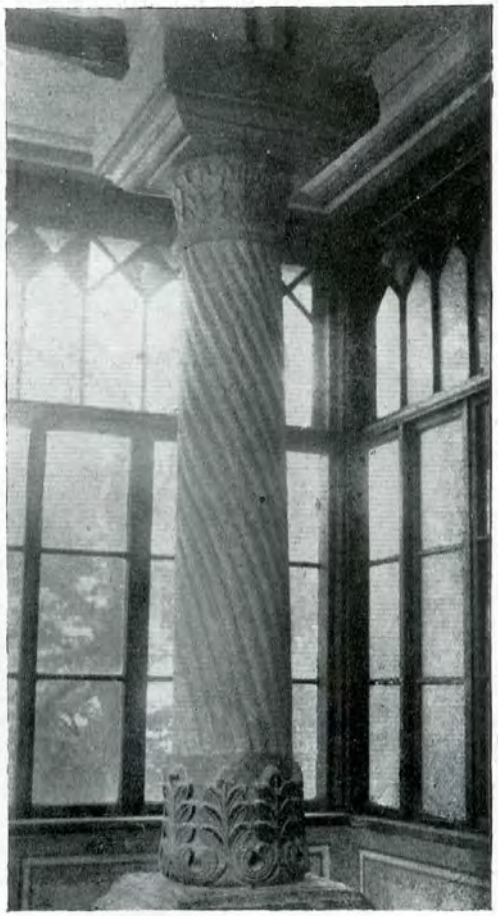

Fig. 43. — Coloana dela foisor

Paraclisul Mitropoliei din București

Fig 44. — Detaliu la baza coloanei foișorului

inp.org.ro

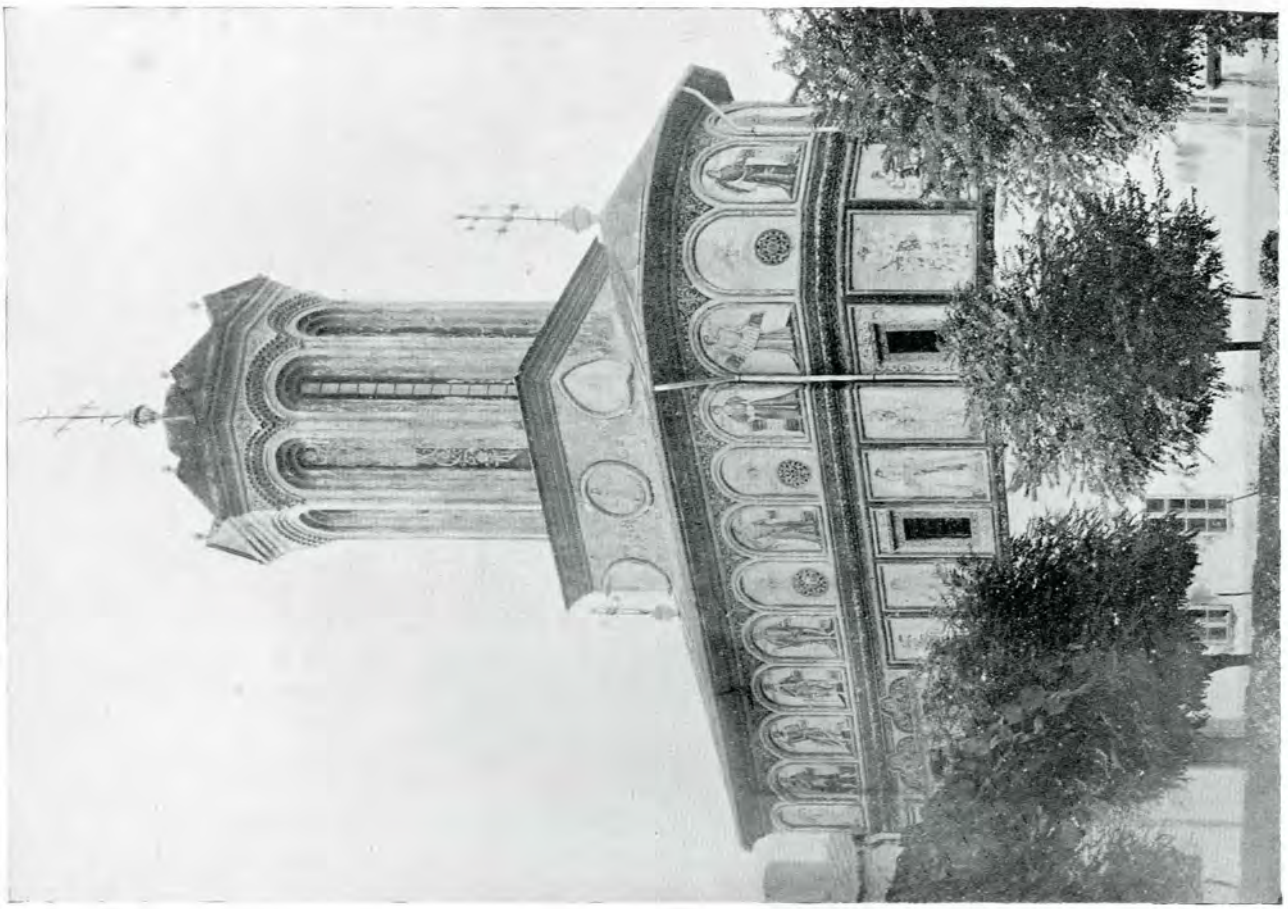
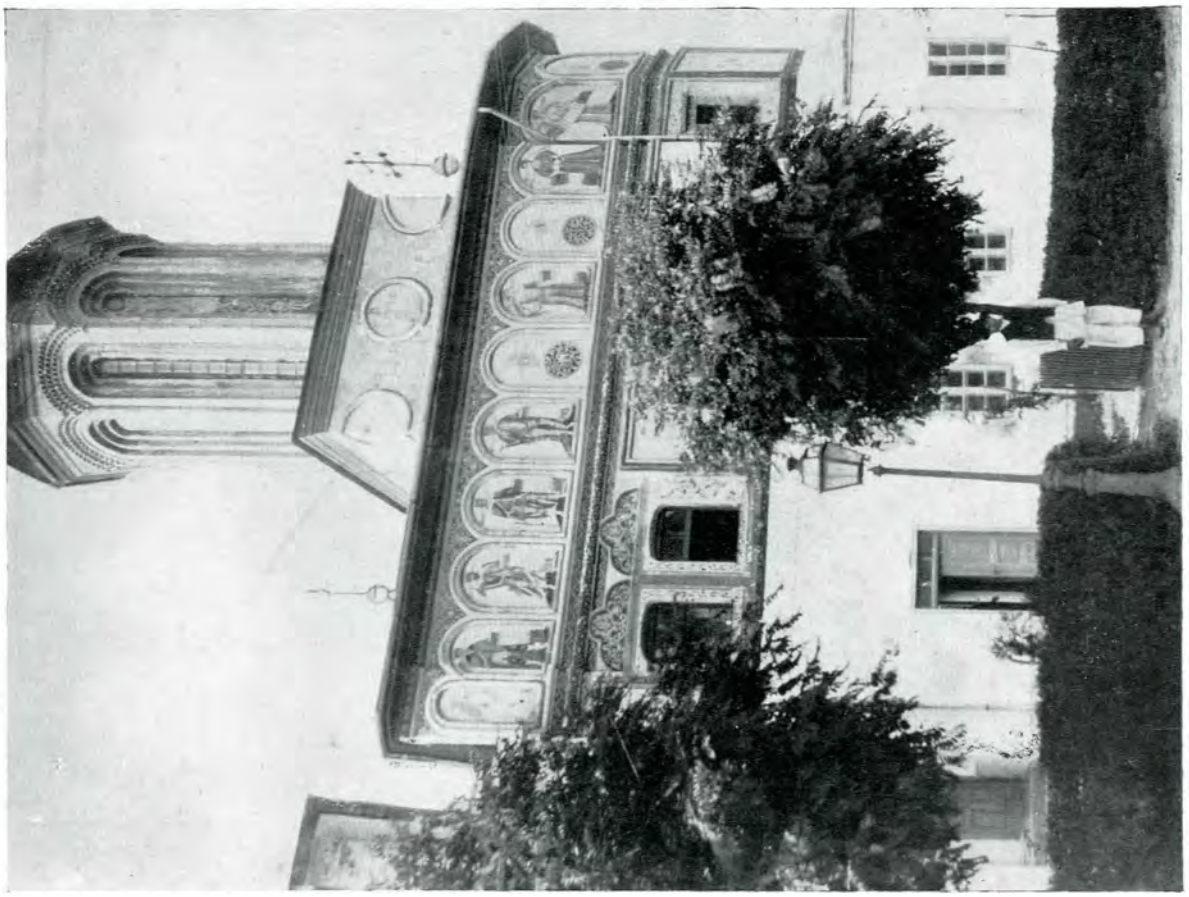

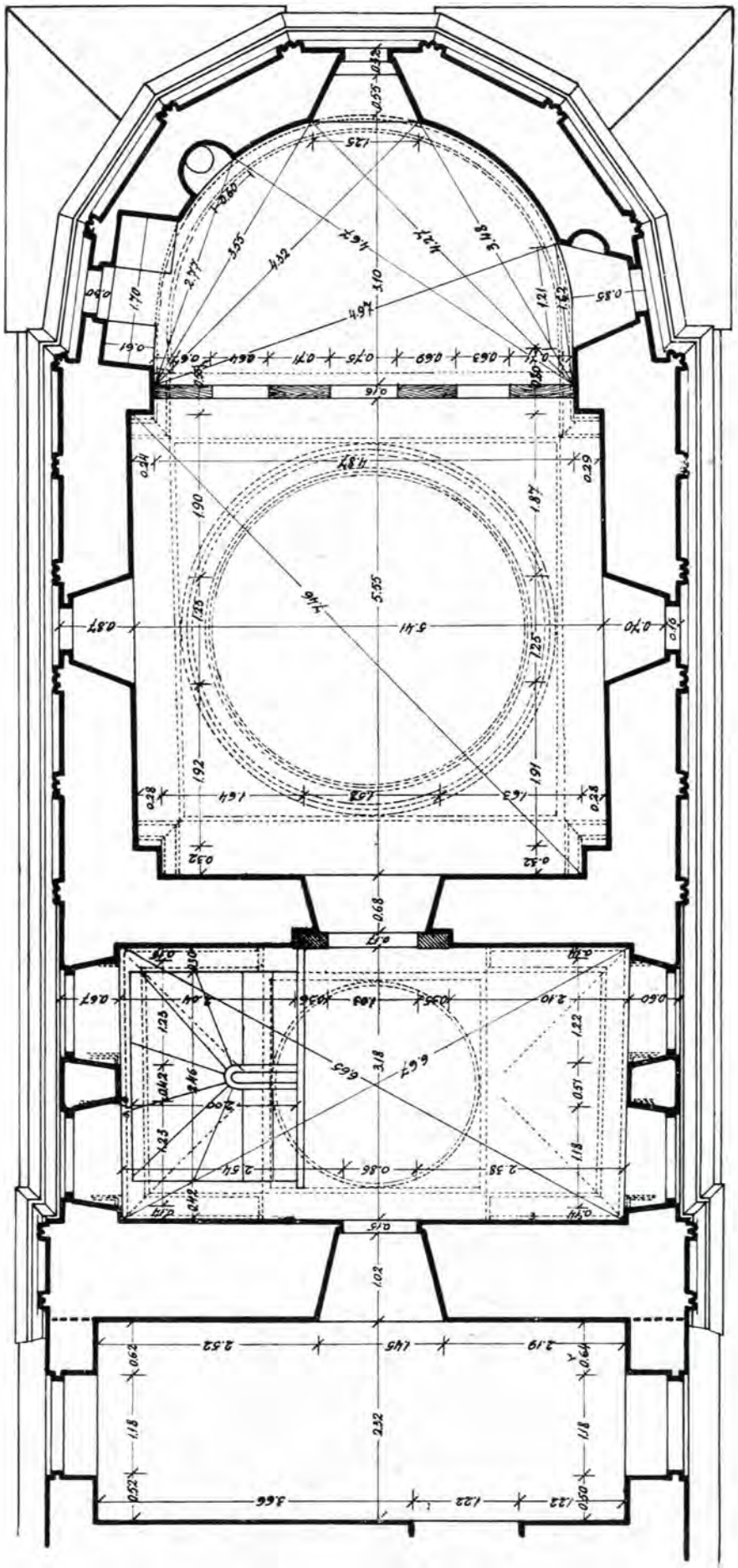
Fig. 46. — *Vedere dinspre răsărit*

Paraclisul Episcopiei de Râmnic (Vâlcea)

Fig. 45. — Vedere dinspre miază-zi

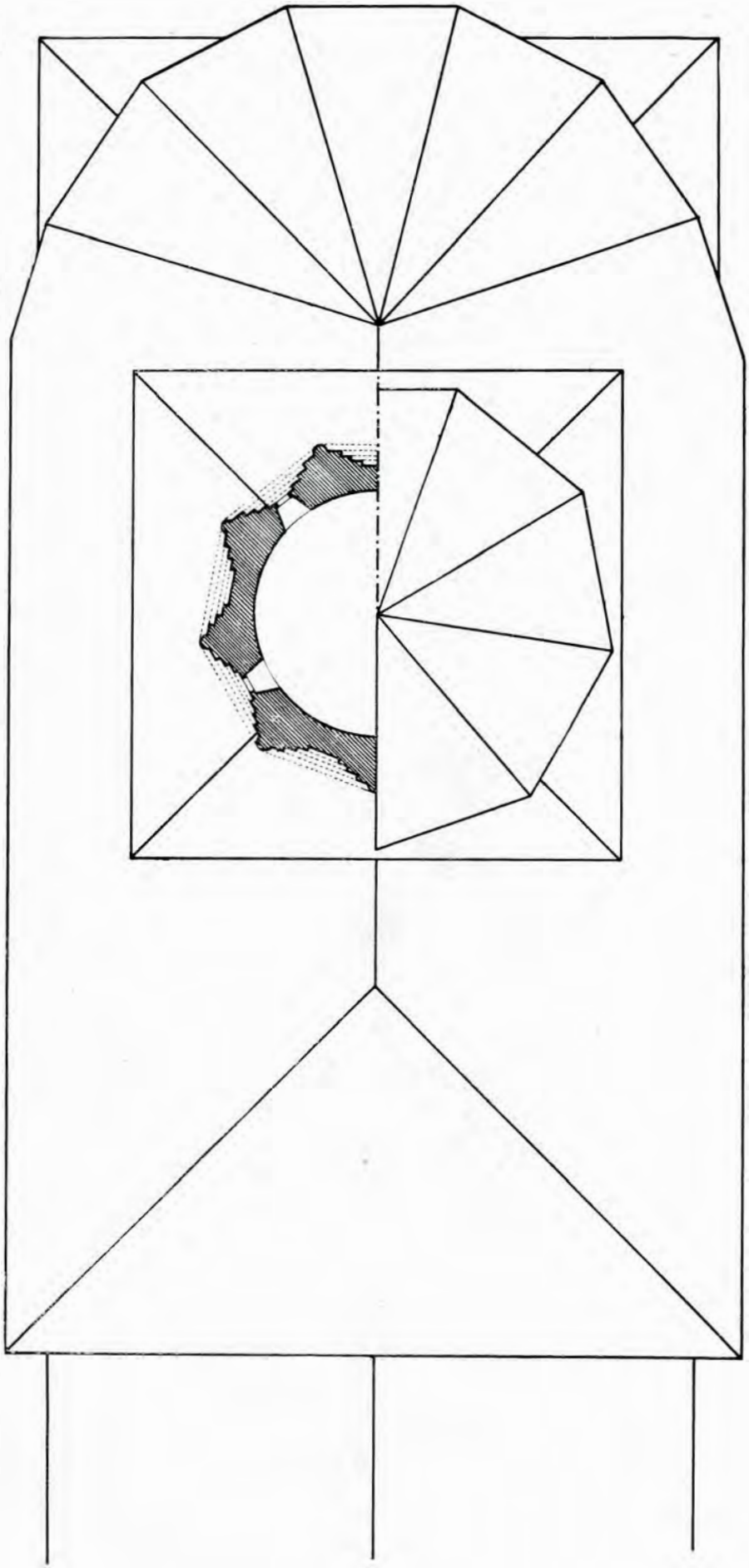
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 47. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

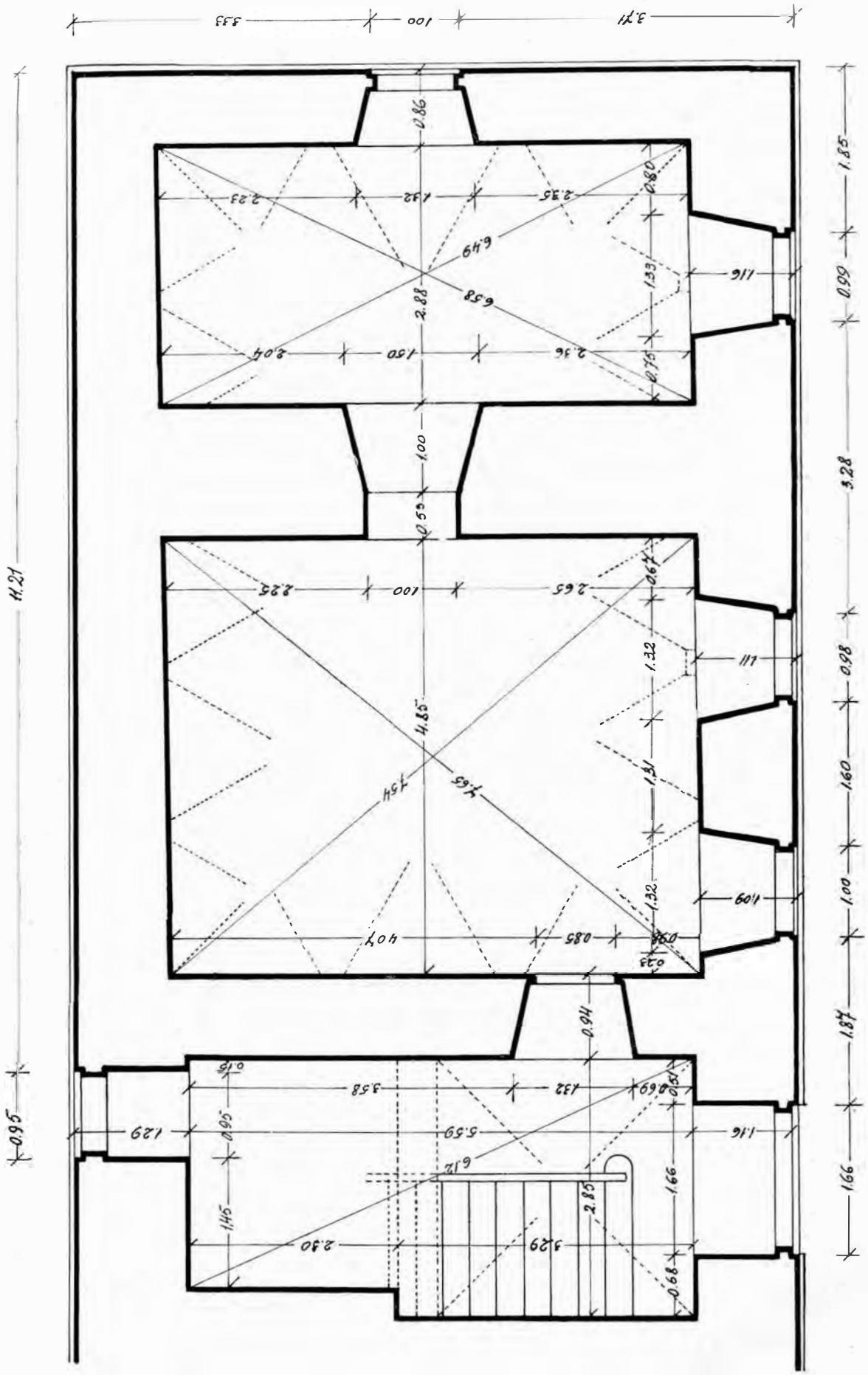
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 48/49. — Planul acoperişului şi al turlei

Releveu arhitect I. Atanasescu

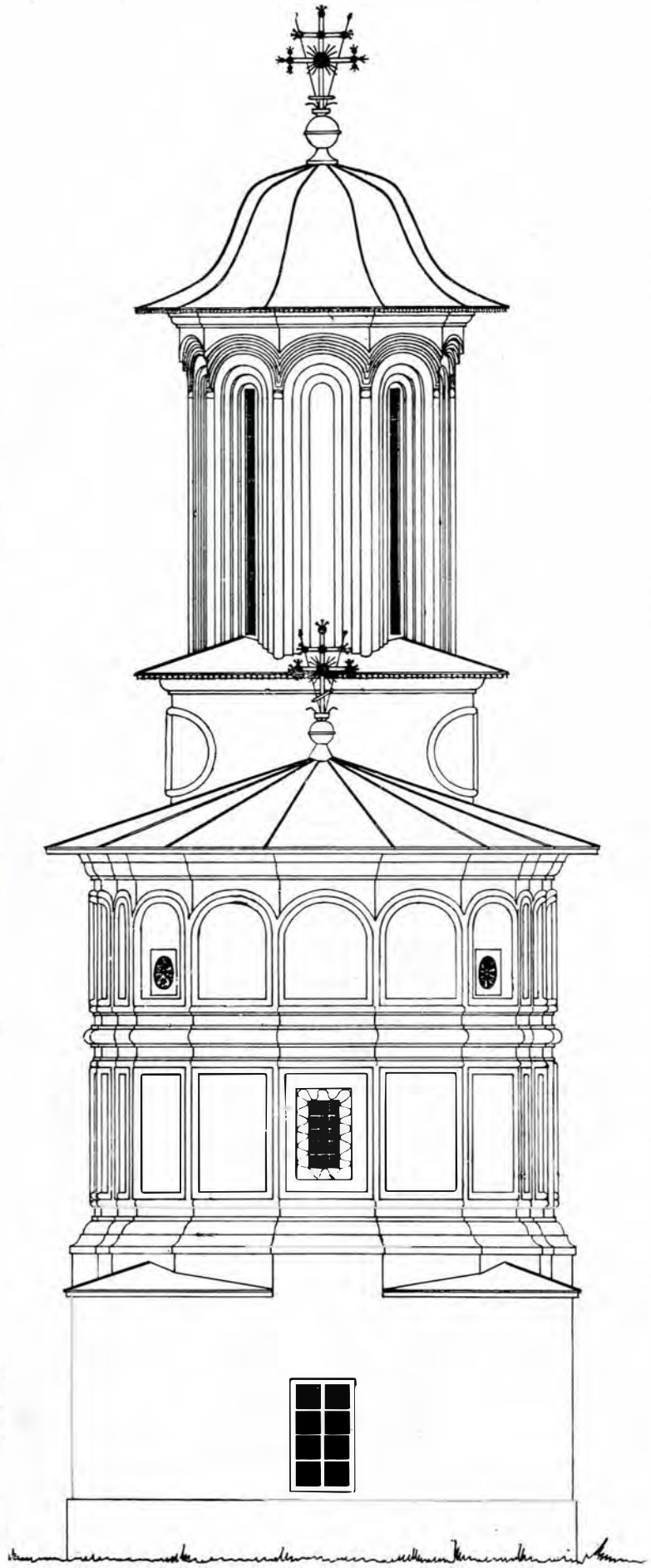
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 50. — Planul inferior

Releveu arhitect I. Atanasescu

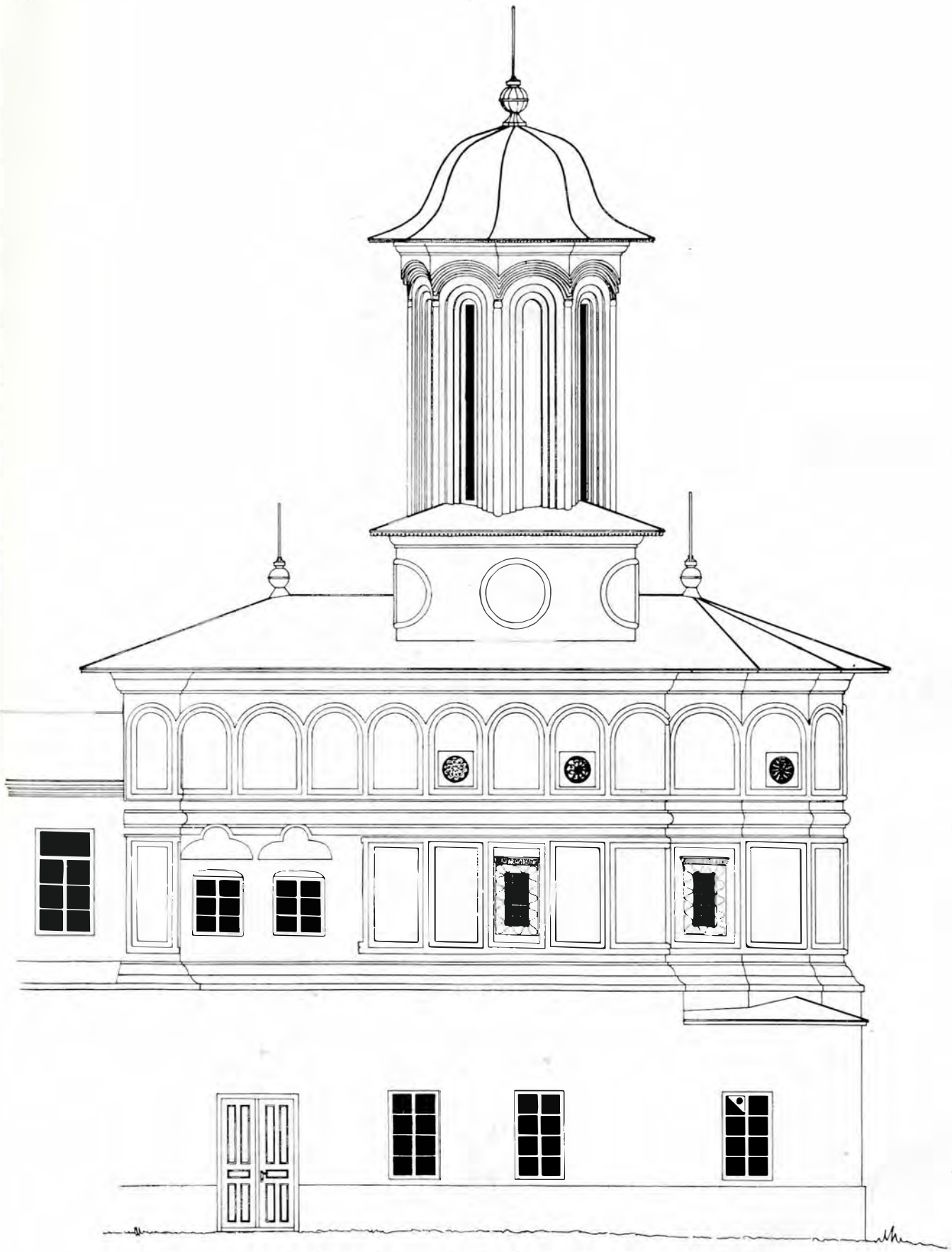
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 51. — Faţada dinspre Răsărit

Releveu arhitect I. Atanasescu

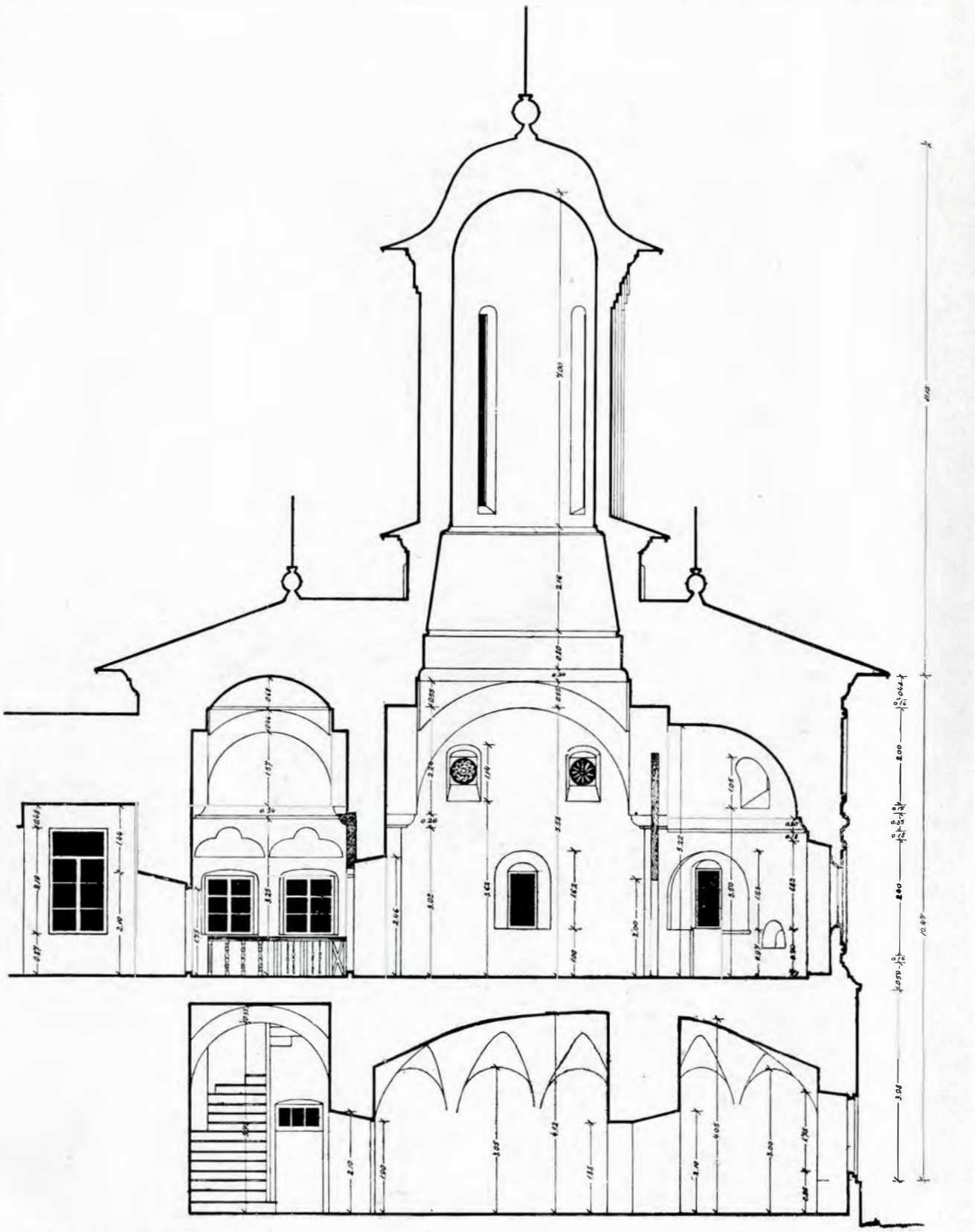
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 52. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

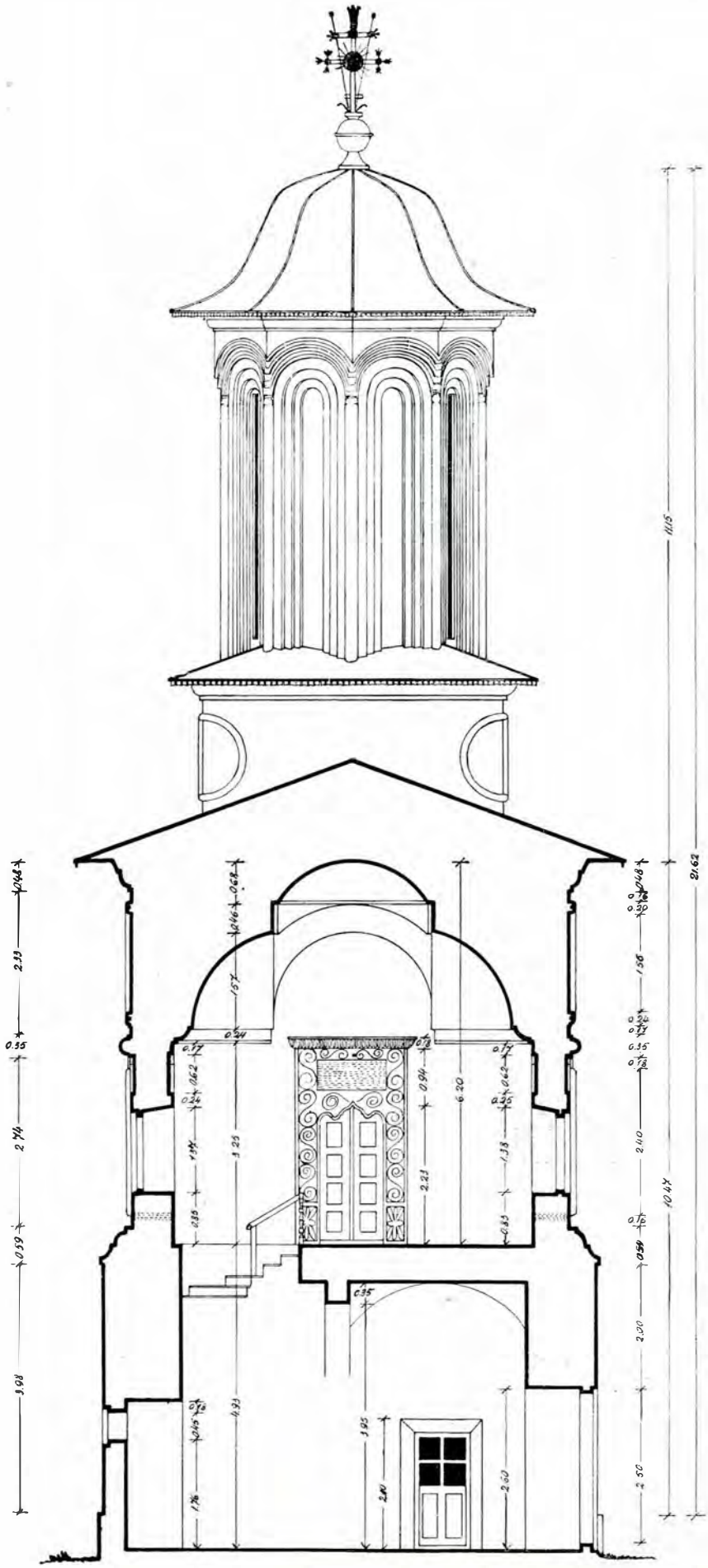
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 53. — Secţiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

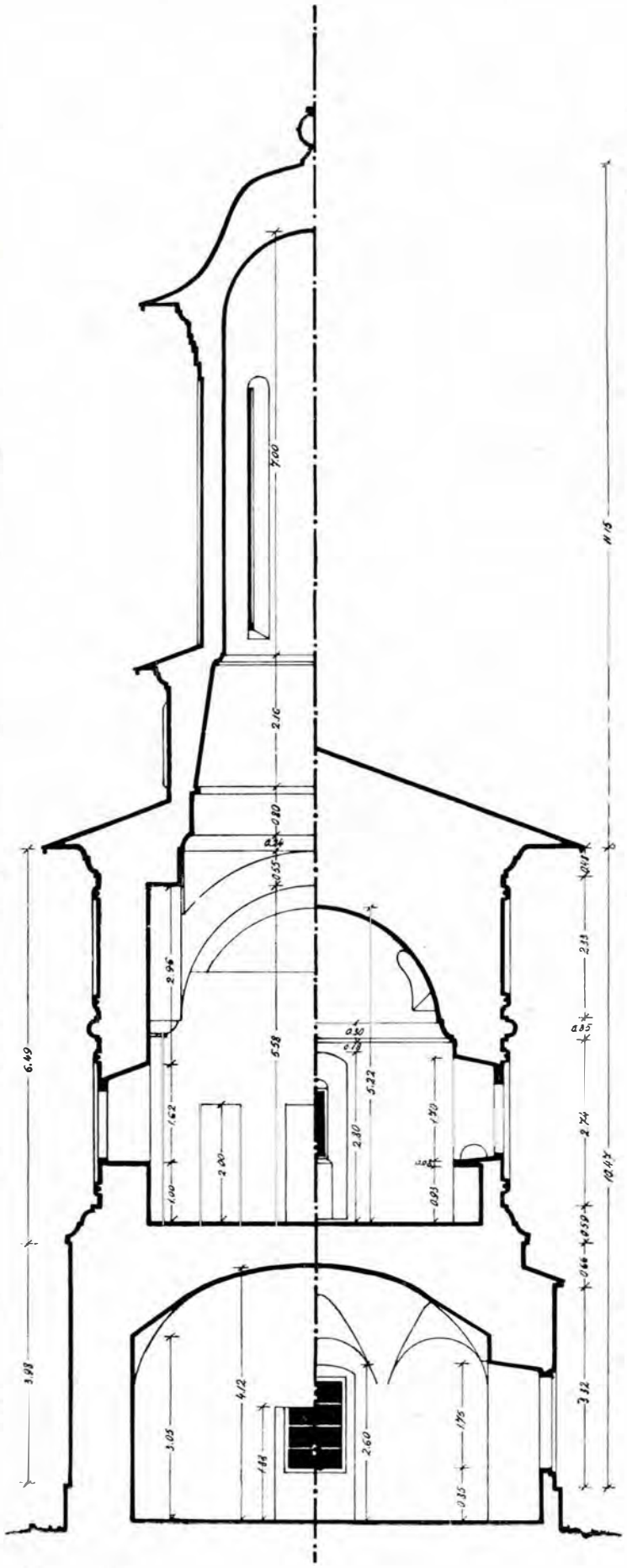
inp.org.ro

Paraclisul Episcopiei de Râmnic
Fig. 54. — Secțiuni prin pridvor

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

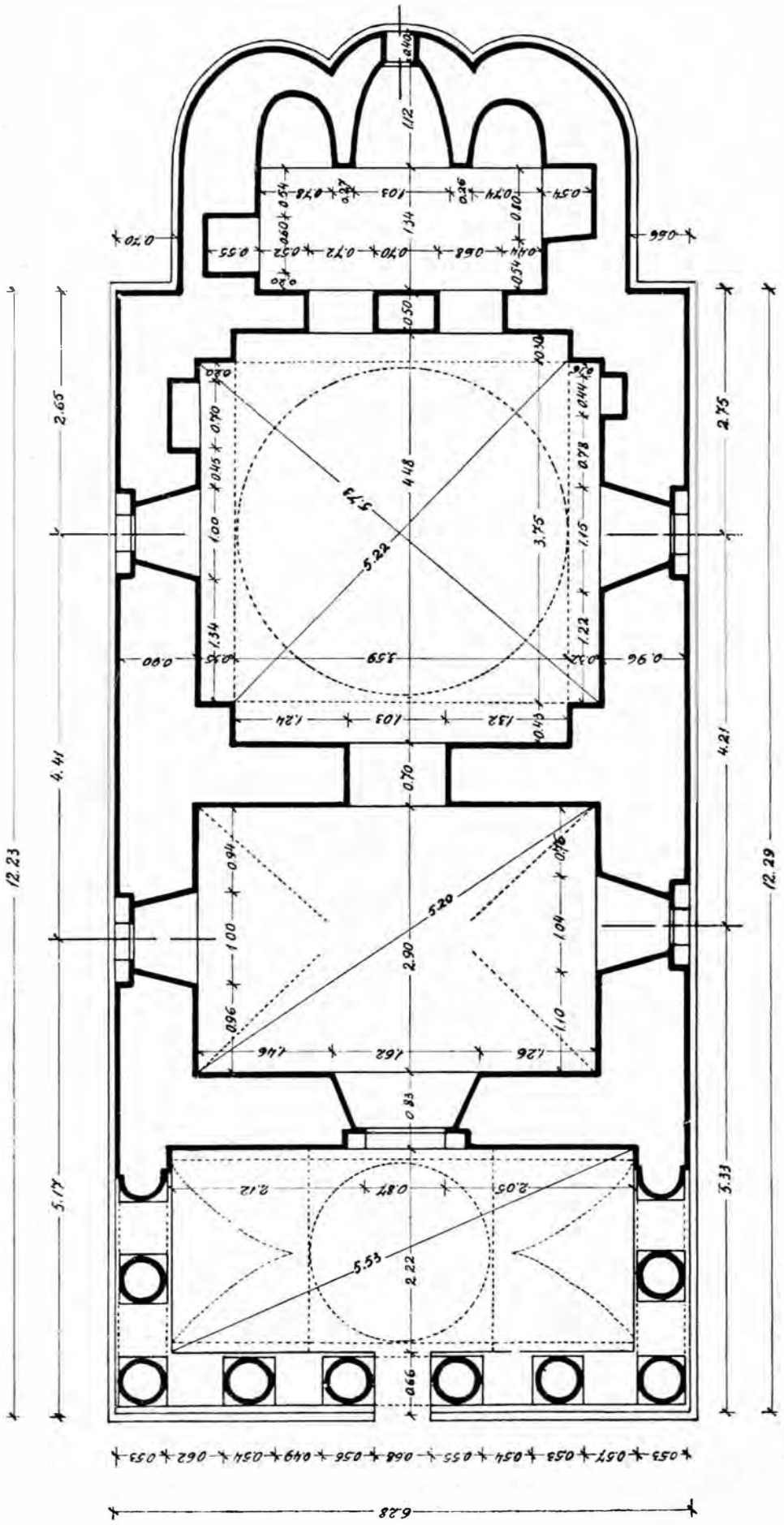
Paraclisul Episcopiei de Râmnic

Fig. 55. — Secţiune prin naos

Fig. 56. — Secţiune prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

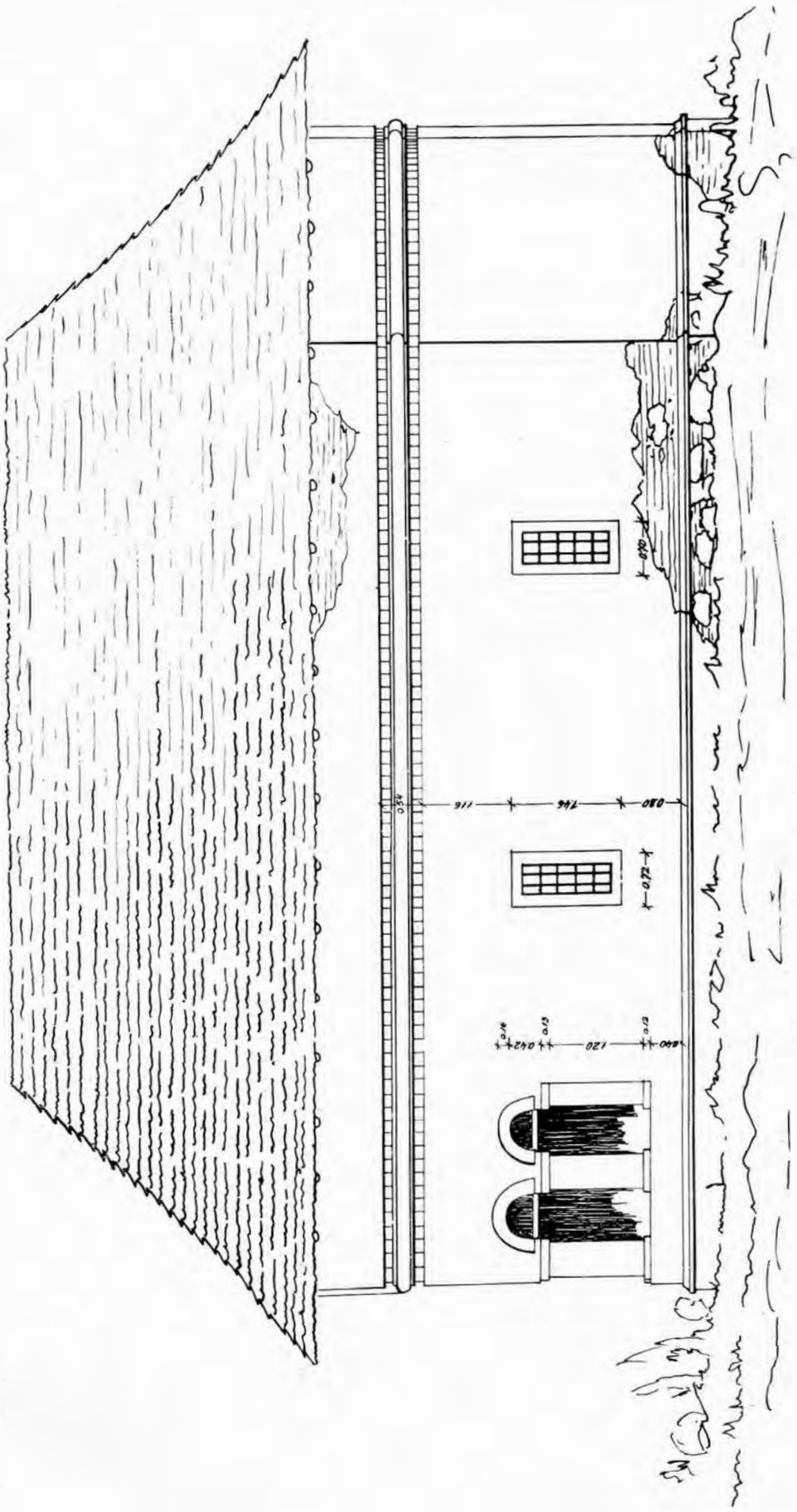
inp.org.ro

Biserica din Pietreni-Costești (Vâlcea) zis și schitul de sub Piatră sau patruzeci de izvoare
Fig. 57. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

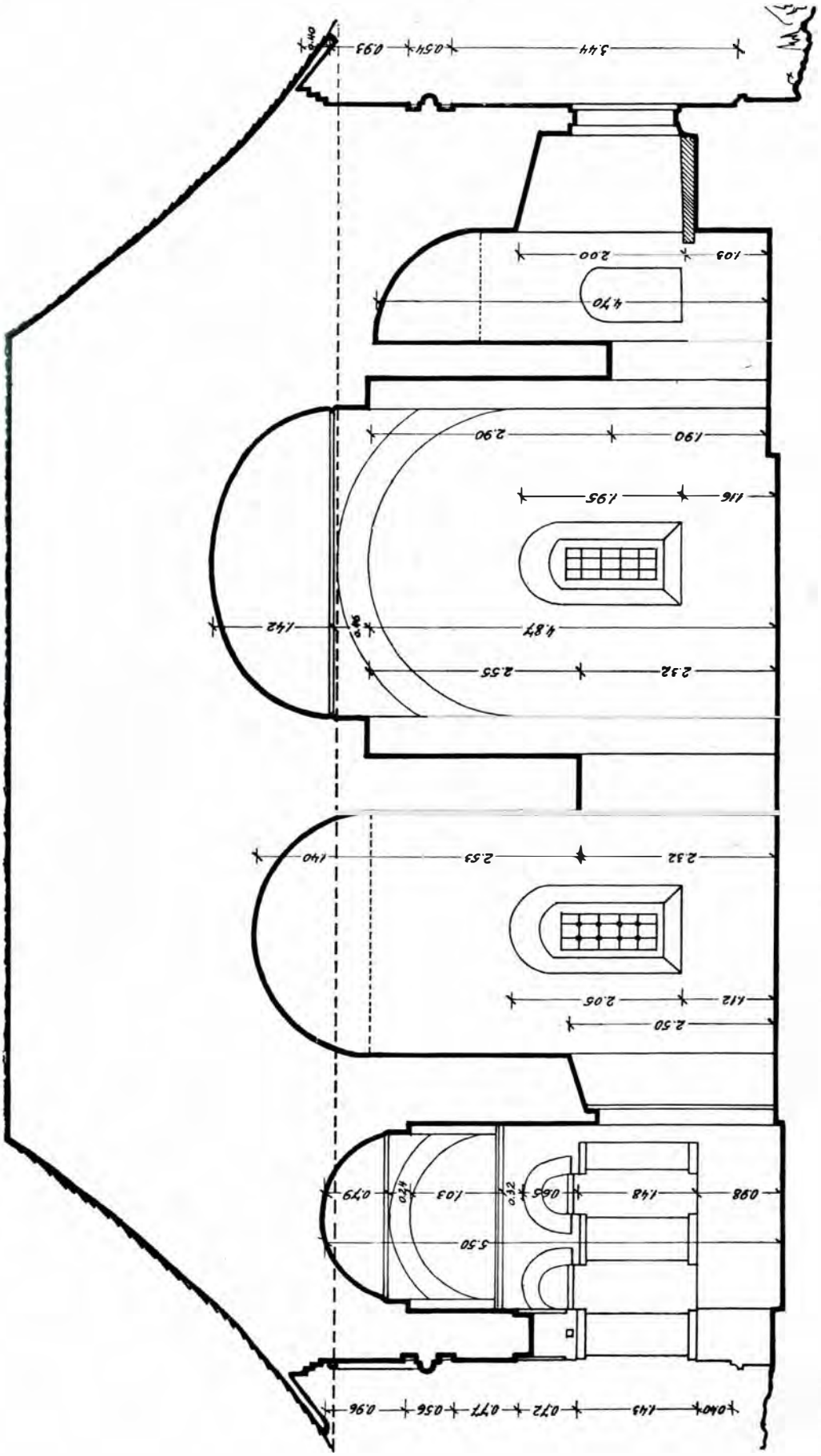
inp.org.ro

Biserica din Pietreni-Costeşti (Vâlcea)
Fig. 58. — Faţada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

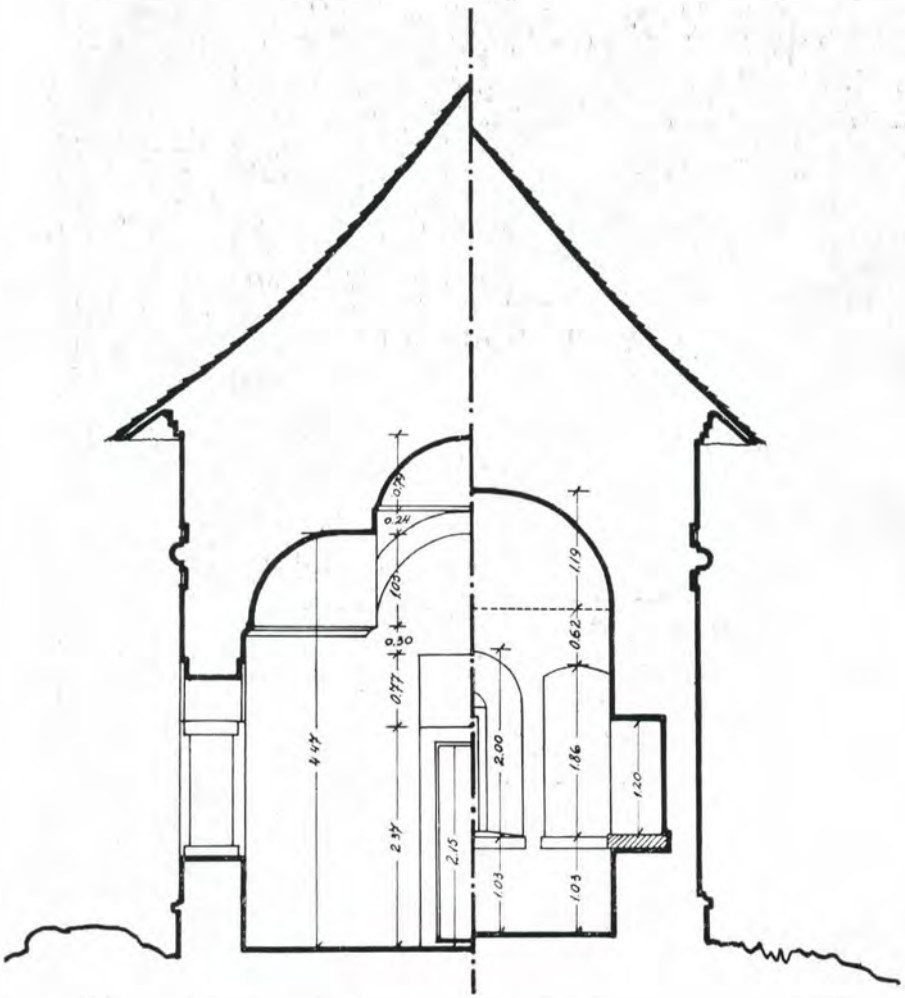
inp.org.ro

Biserica din Pietreni-Costești (Vâlcea)
Fig. 59. — Secția longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica din Pietreni-Costești (Vâlcea)

Fig. 60-61. — Secții prin pridvor și prin altar.

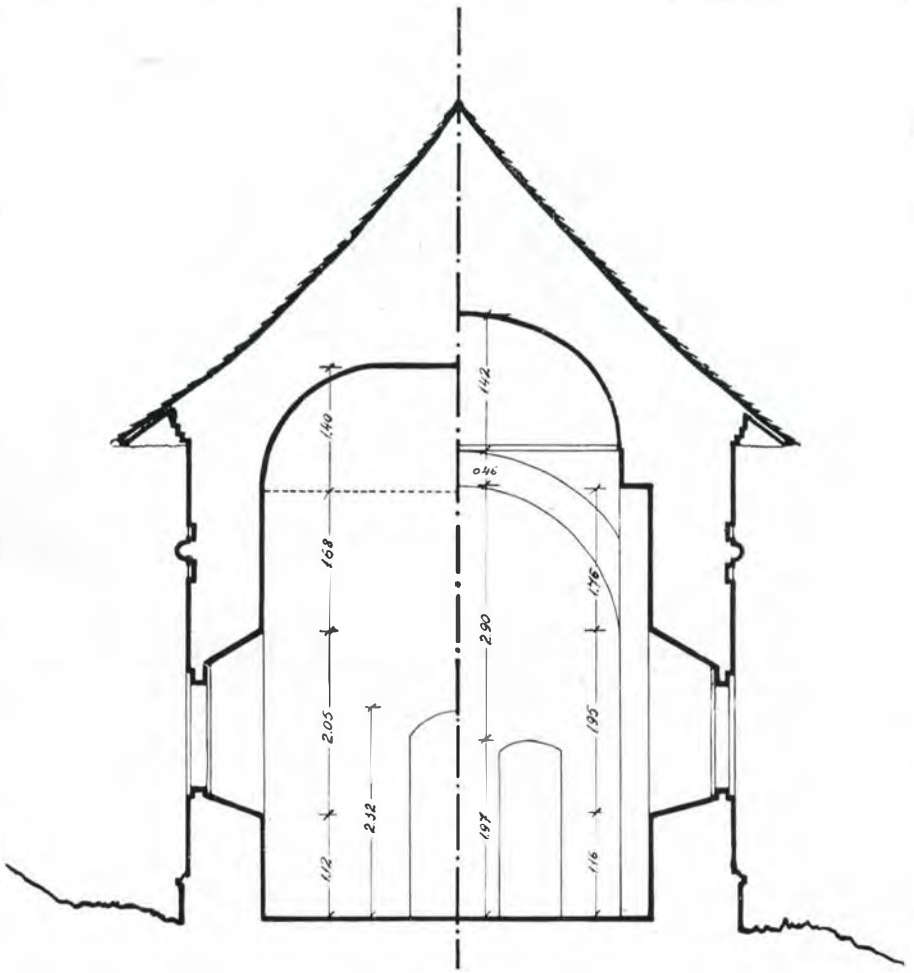
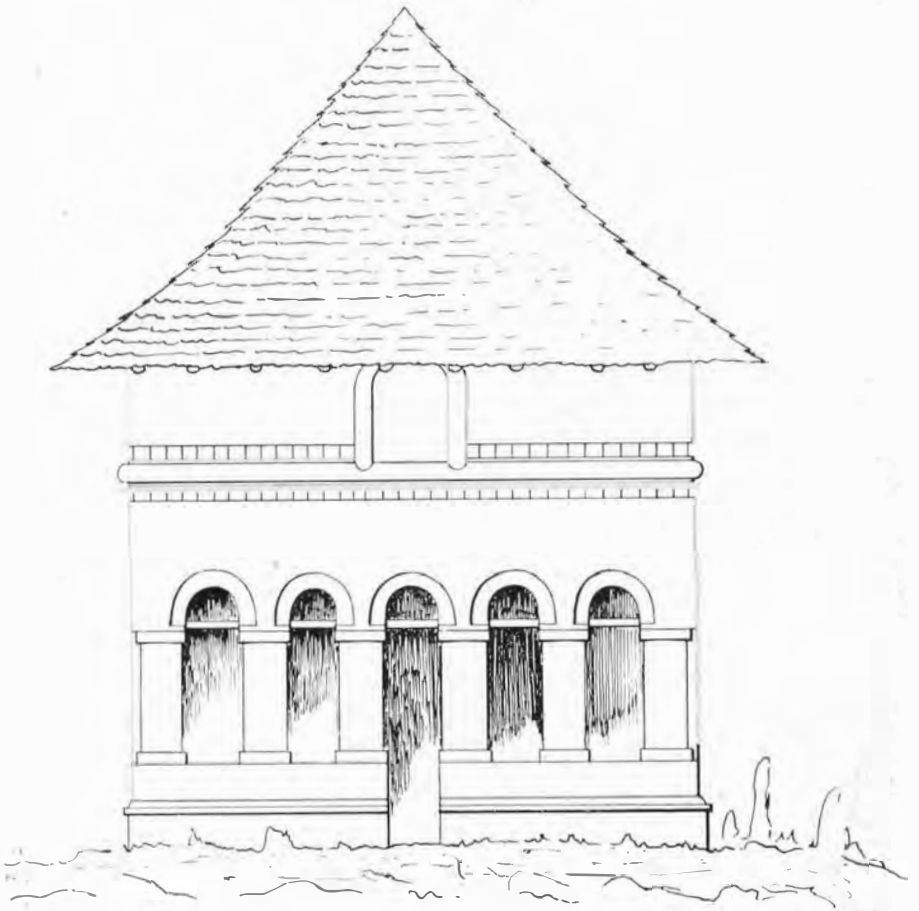

Fig. 62-63. — Secții prin pronaos și prin naos.
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

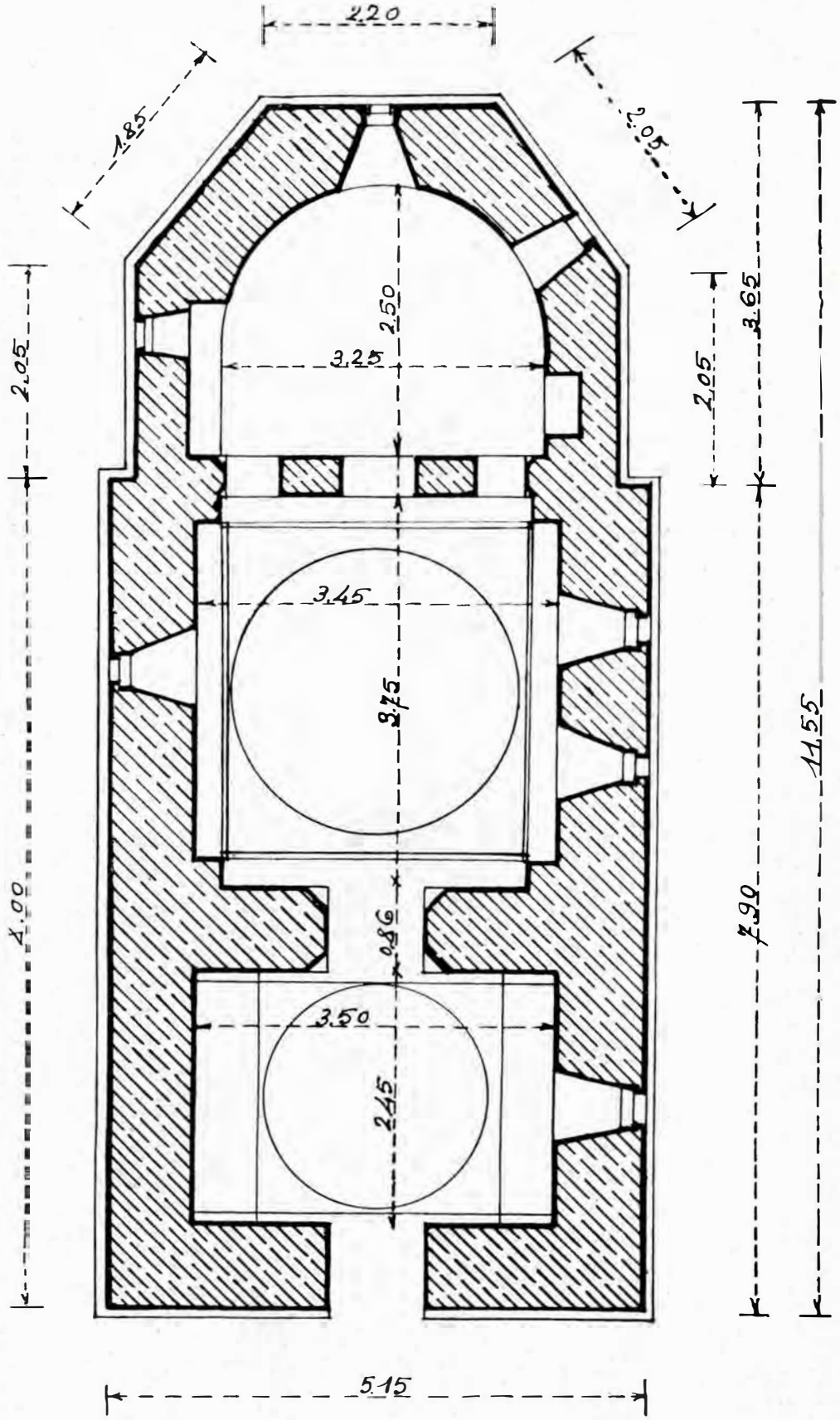

Biserica din Costești Pietreni (Vâlcea) zis și schitul de sub Piatră sau Patru zeci de izvoare

Fig. 64. — Fațada principală

Fig. 65. — Vedere spre pridvor

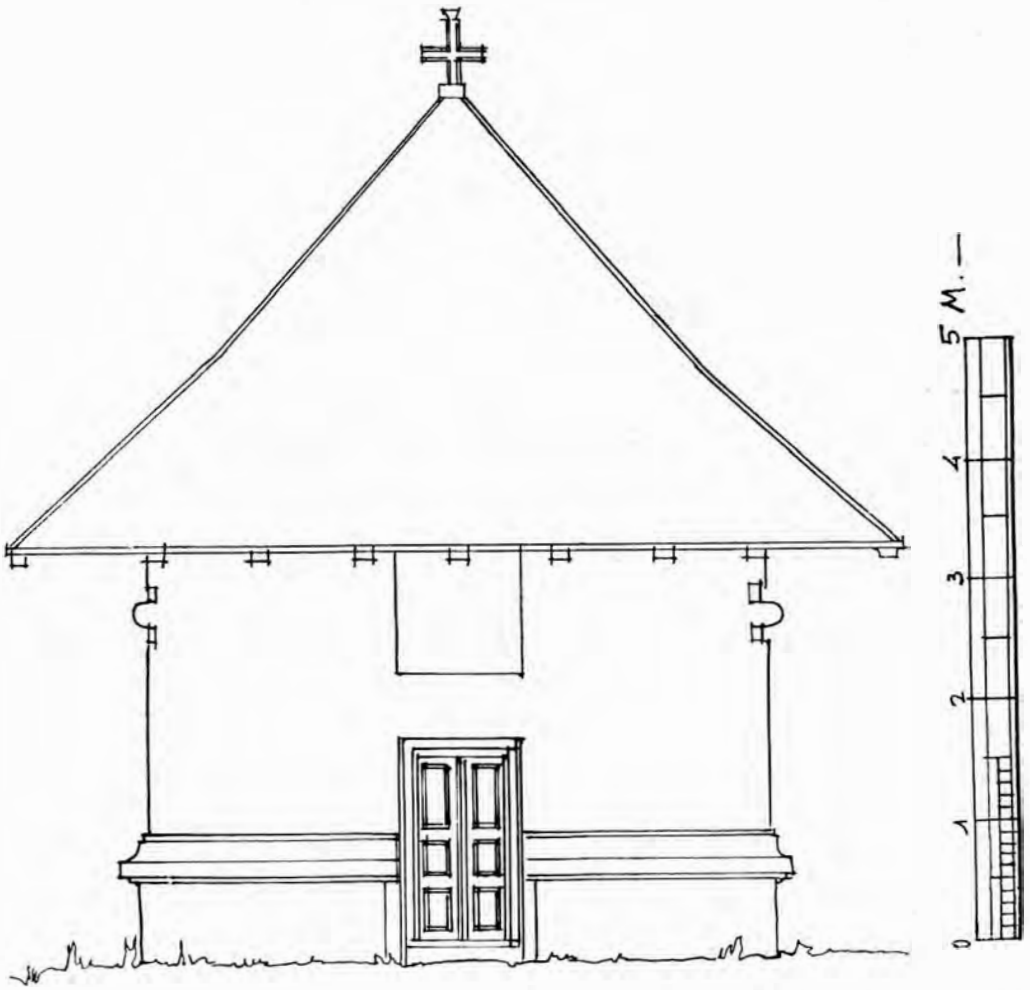
inp.org.ro

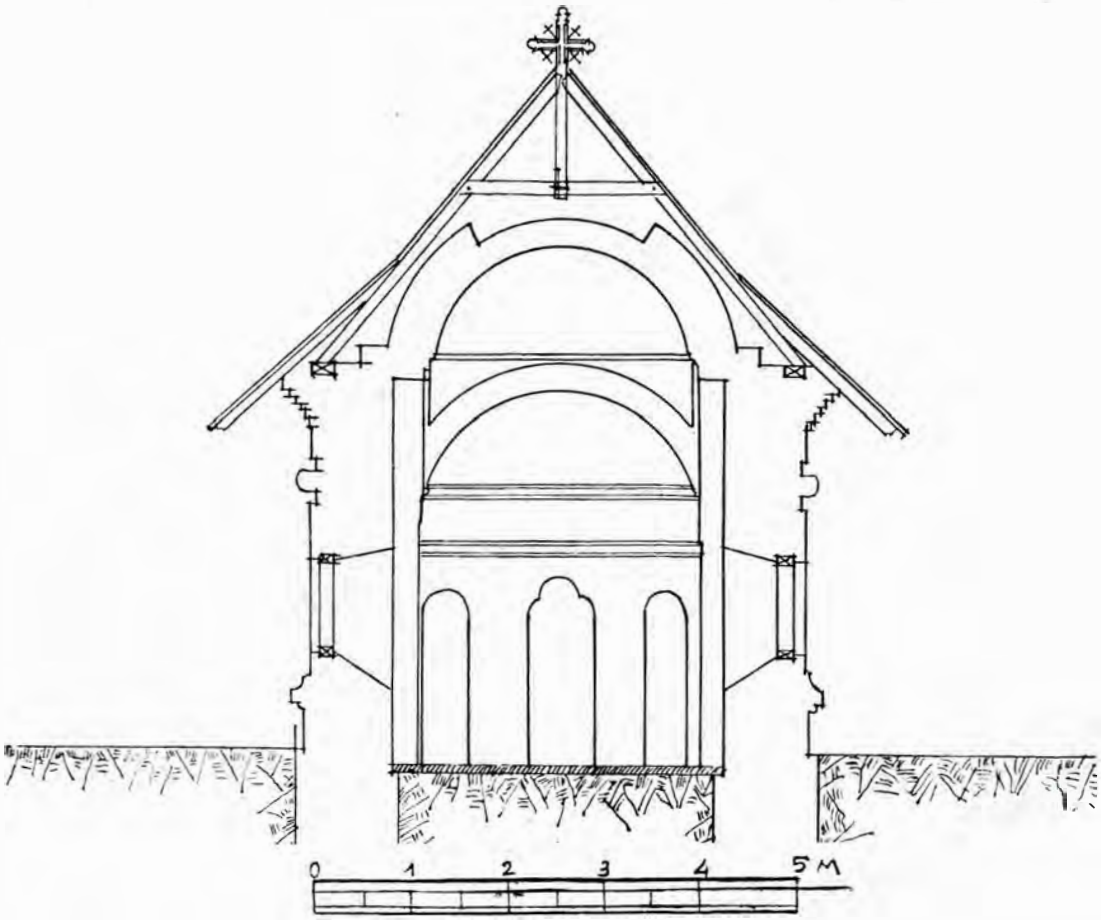

Biserica din Comanca-Pietriş (Vâlcea)
Fig. 66. — Planul orizontal

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

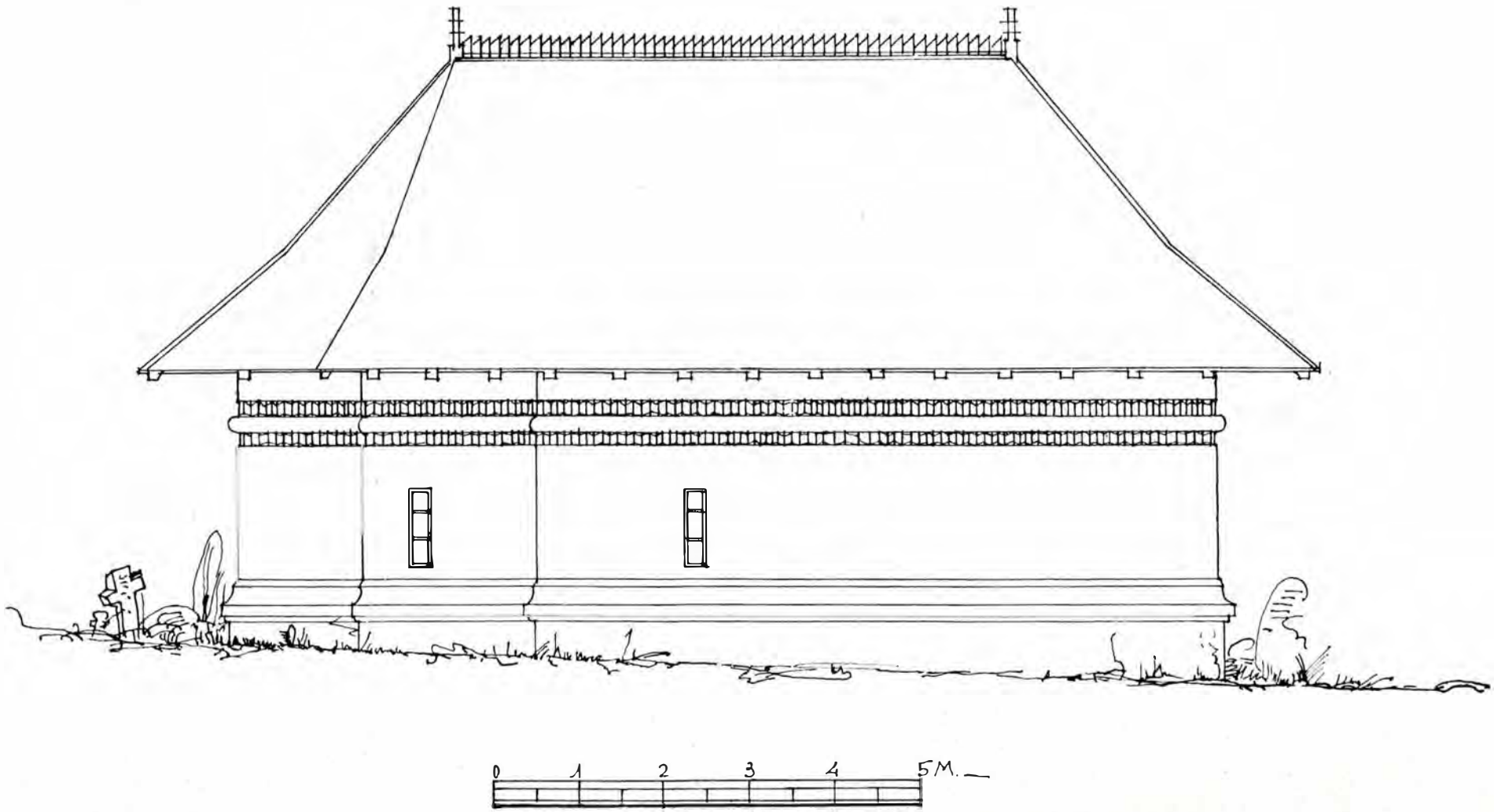
Biserica din Comanca-Pietriș (Vâlcea).

Fig. 67. — Fațada principală.

Fig. 68. — Secțiune prin naos

Releveu arhitect A. Referendaru

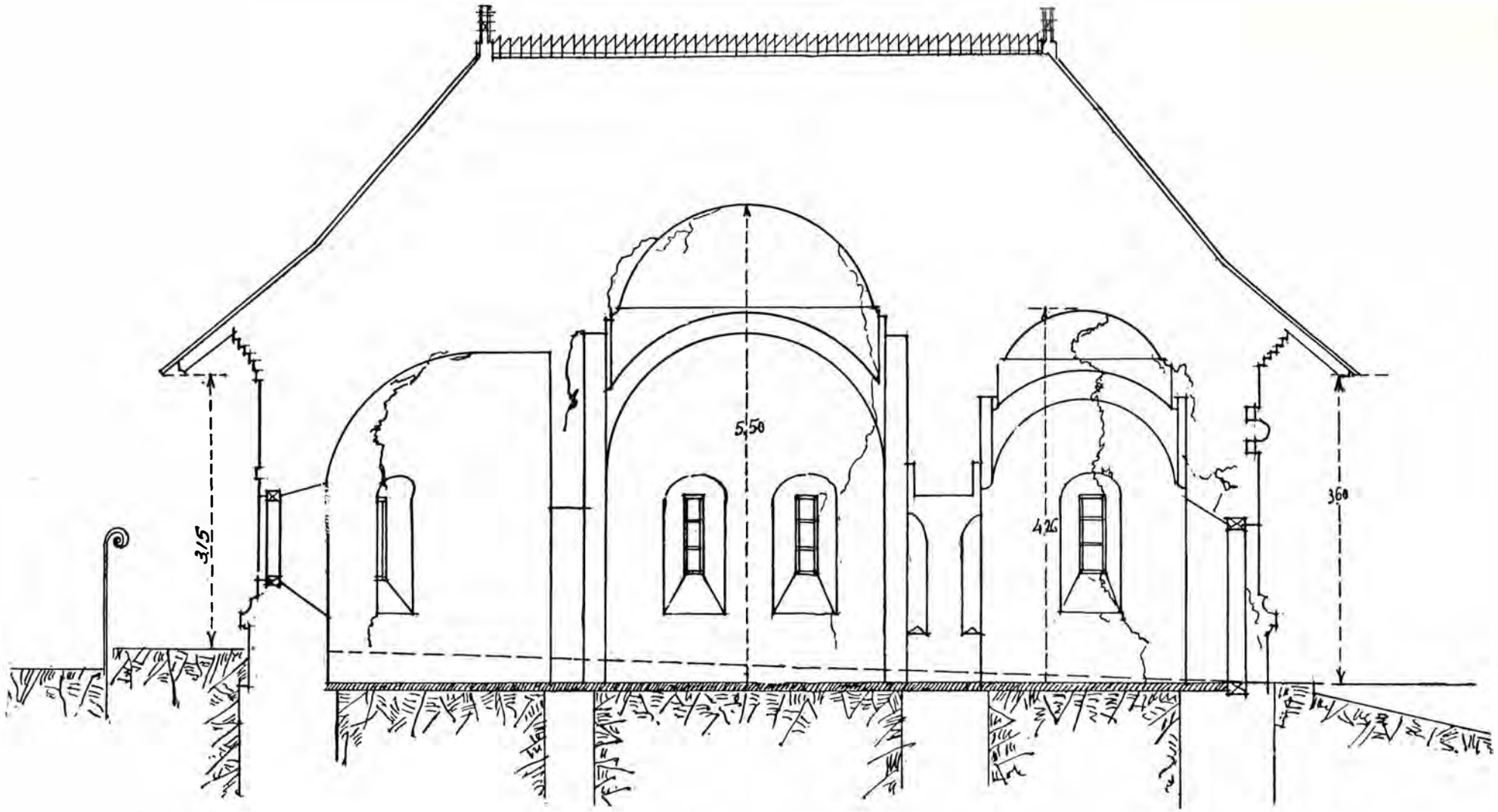
inp.org.ro

Biserica din Comanca-Pietriş (Vâlcea)
Fig. 69. — Faţada laterală

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Biserica din Comanca-Pietriș (Vâlcea)
Fig. 70. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

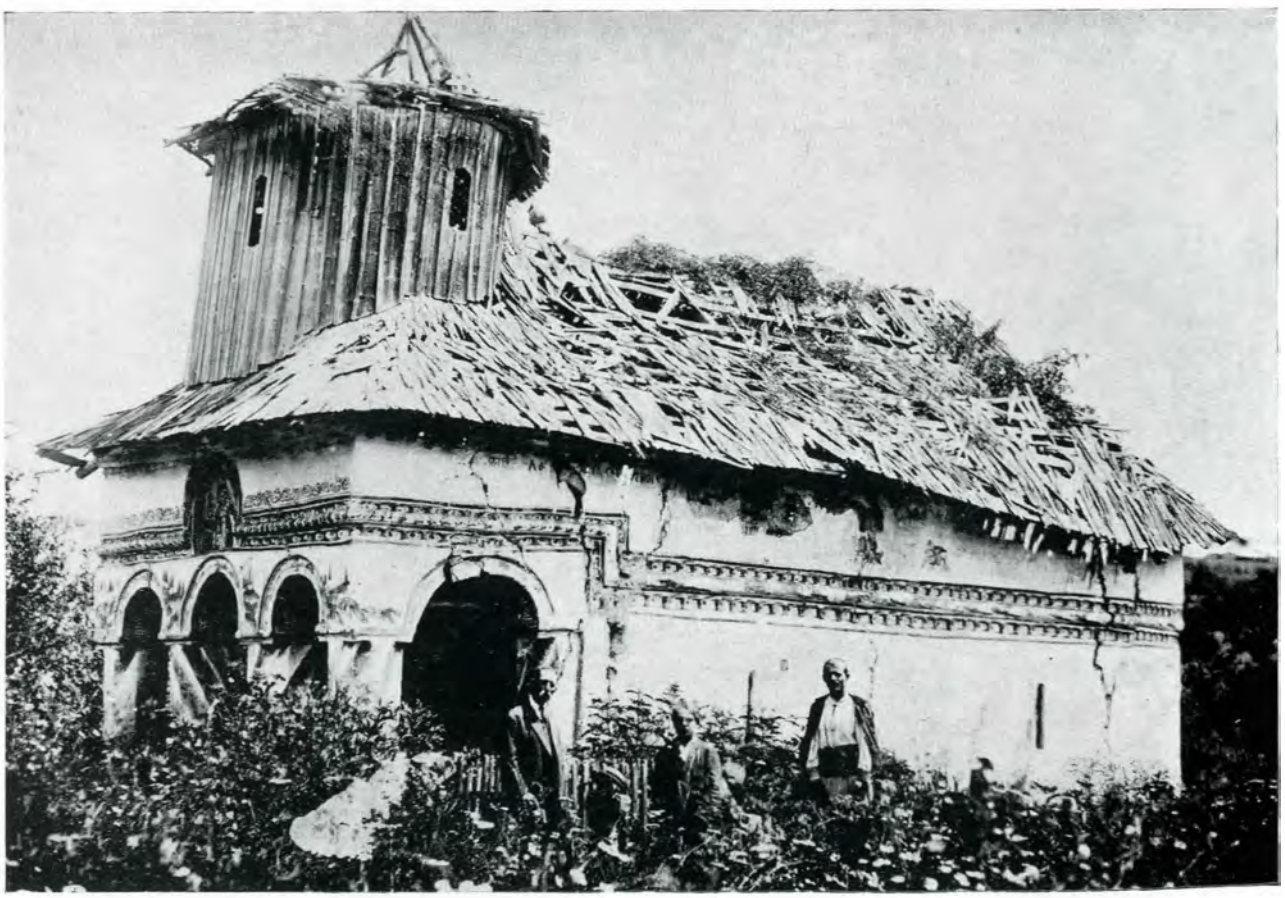
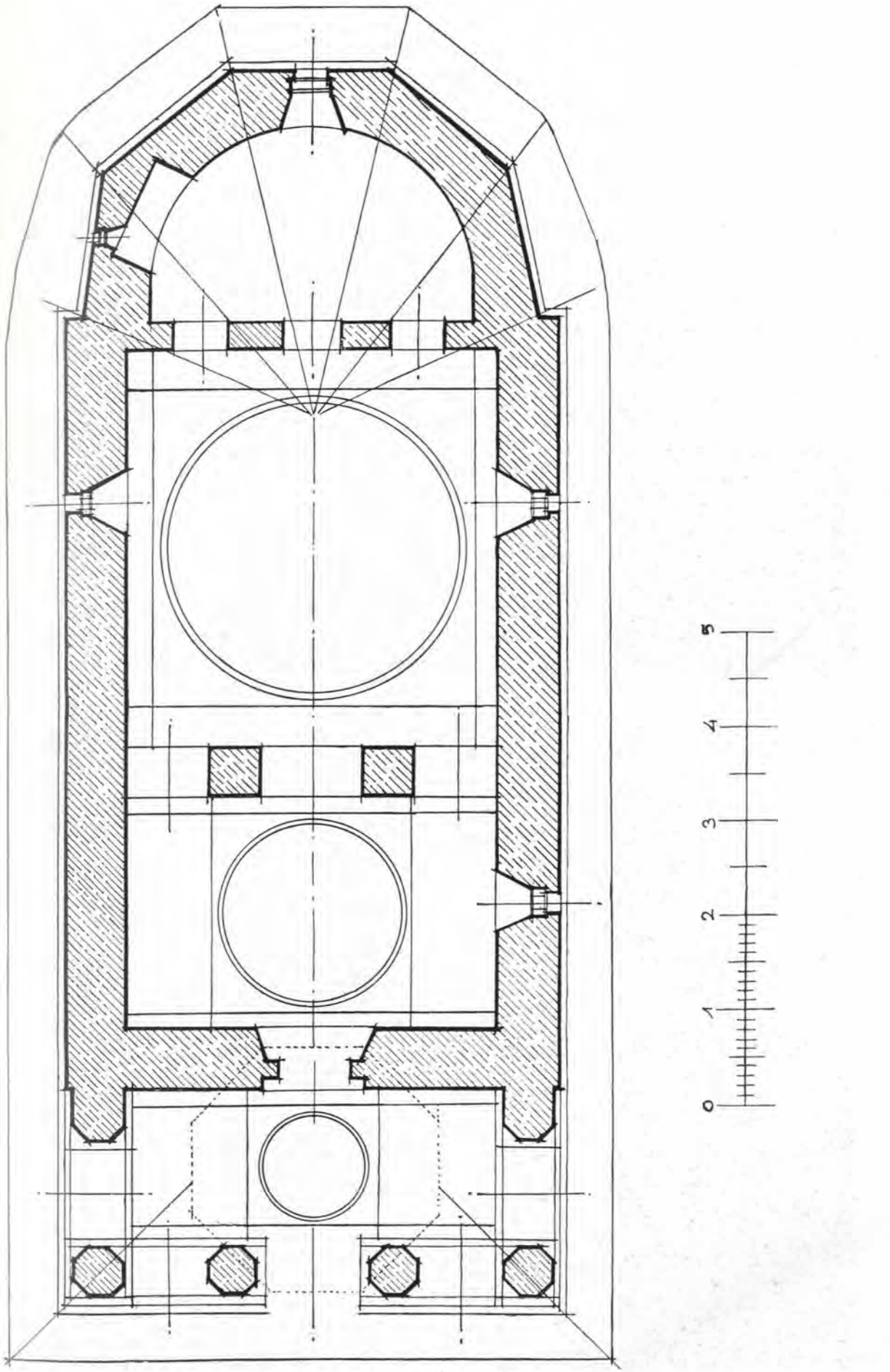

Fig. 71. — Biserica din Comanca-Pietriș (Vâlcea)
Fig. 72.—Biserica Sf-tul Nicolae Făcăi din Ocnele Mari

inp.org.ro

Biserica Sf-tul Nicolae Făcăi din Ocnele Mari
Fig. 73. — Planul Orizontal

Releveu arhitect A. Referendaru

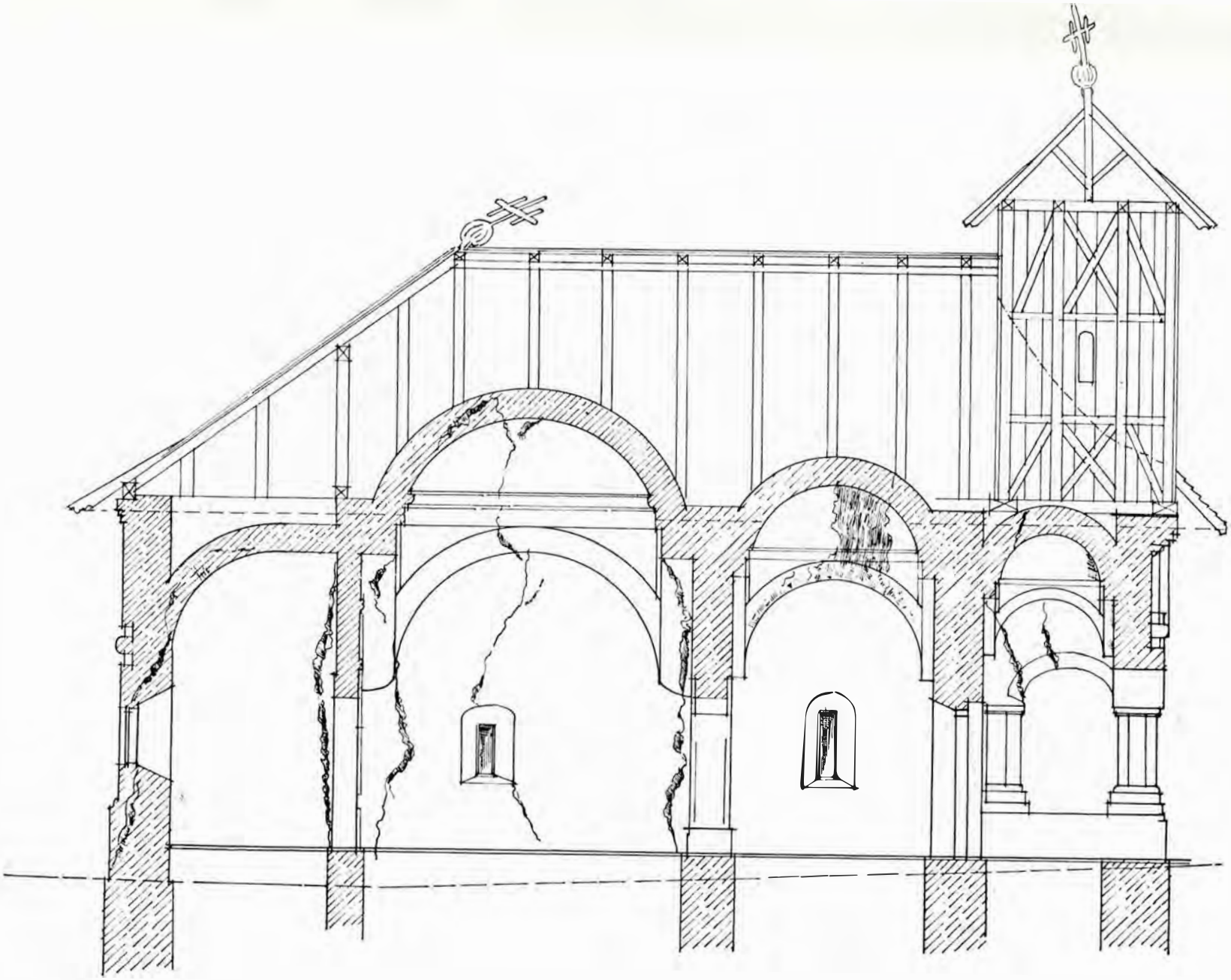
inp.org.ro

Biserica Sf-tul Nicolae-Făcăi din Ocnele Mari
Fig. 74. — Fațada laterală

Releveu arhitect A. Referendarn

inp.org.ro

Biserica Sf-tul Nicolae-Făcăi din Ocnele Mari
Fig. 75. — Secţia longitudinală

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

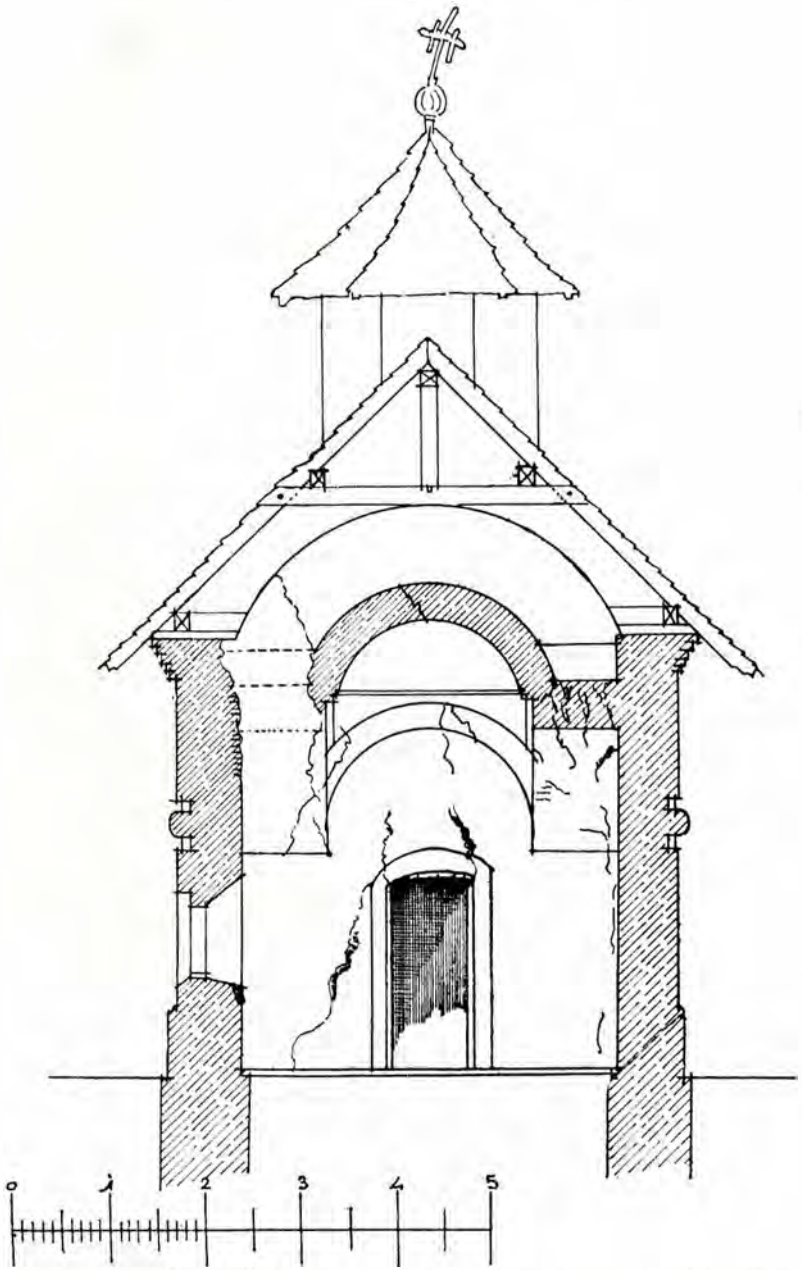

Fig. 76. — Secțiuni prin pronaos

Biserica Sfântul Nicolae Făcăi din Ocnele Mari

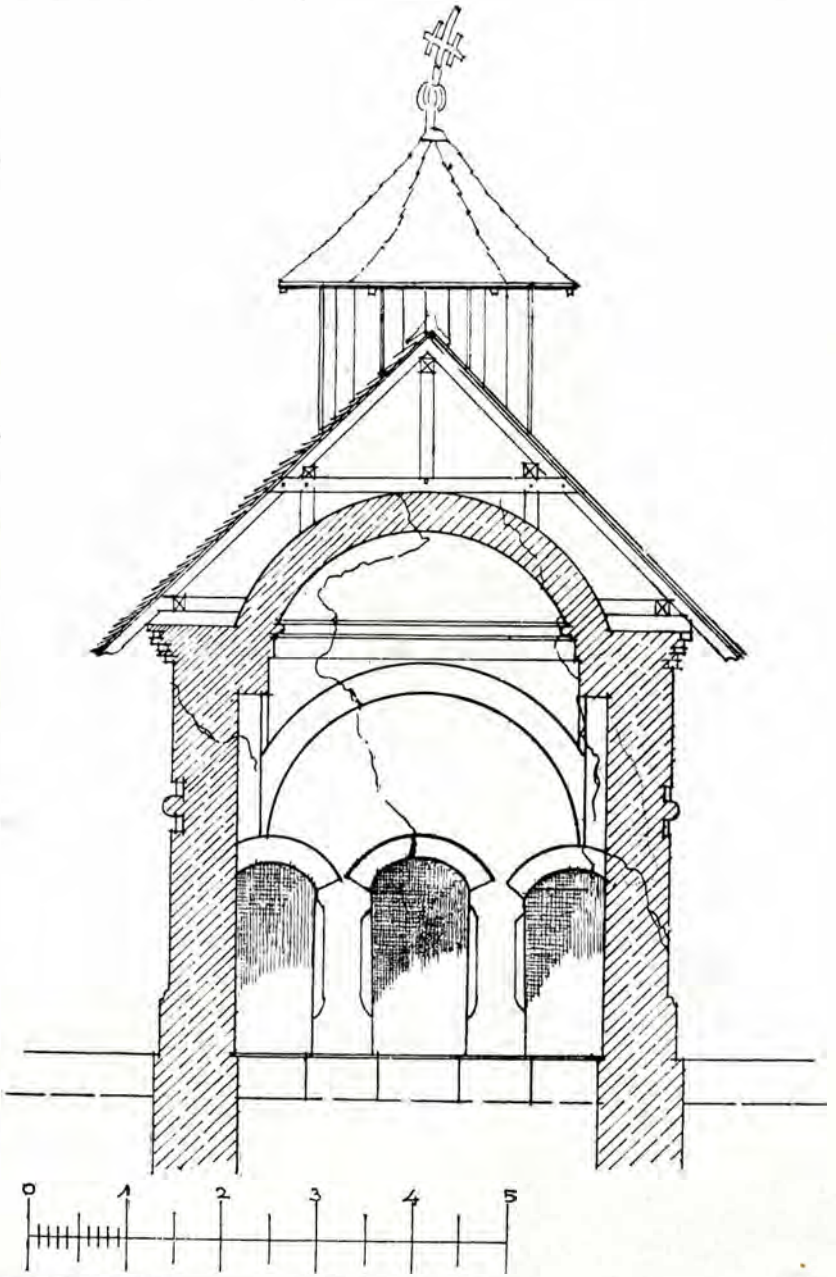
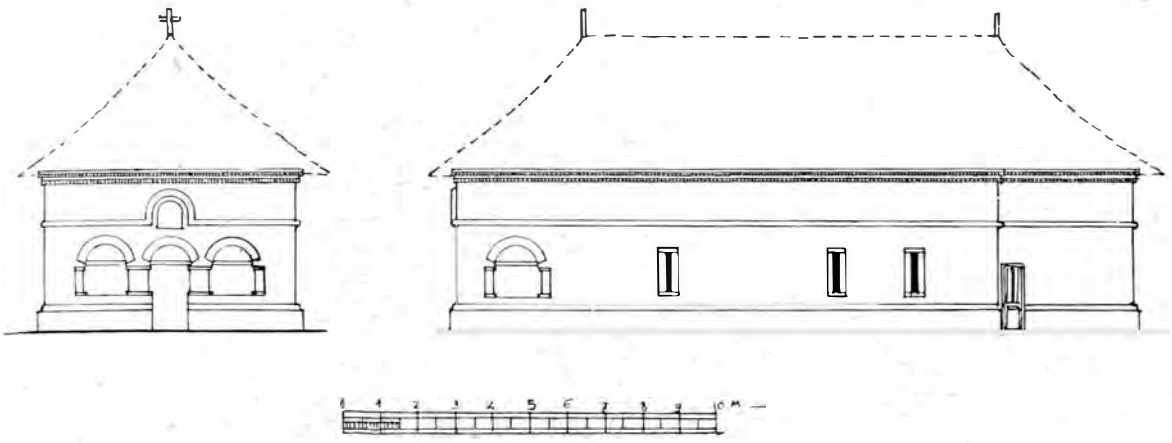
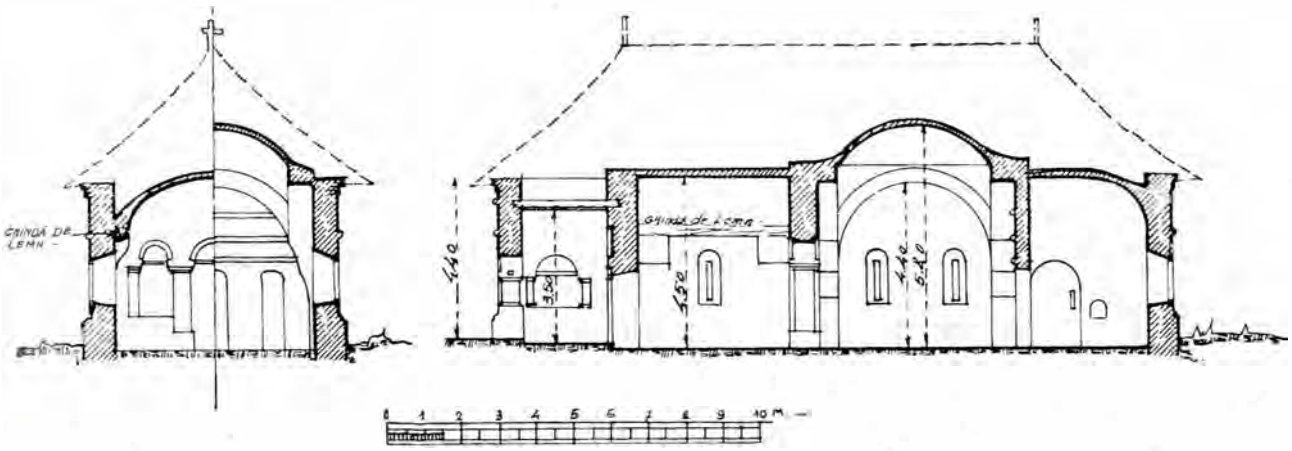
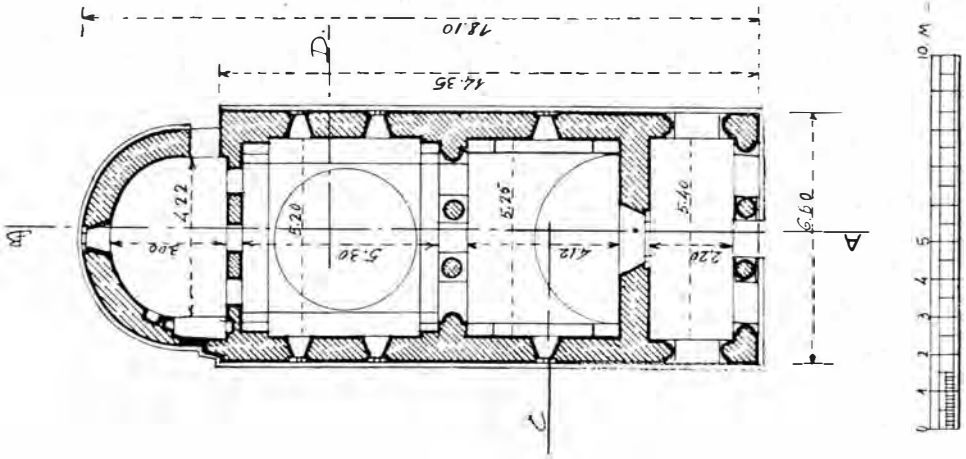

Fig. 77. — Secțiune prin naos
Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Biserica din Domneştii de sus (Muscel)
Fig. 78-79.—Faţada principală şi laterală
Fig. 80-81.—Secţia prin pronaos şi prin naos
Fig. 82. — Secţia longitudinală
Fig. 83. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

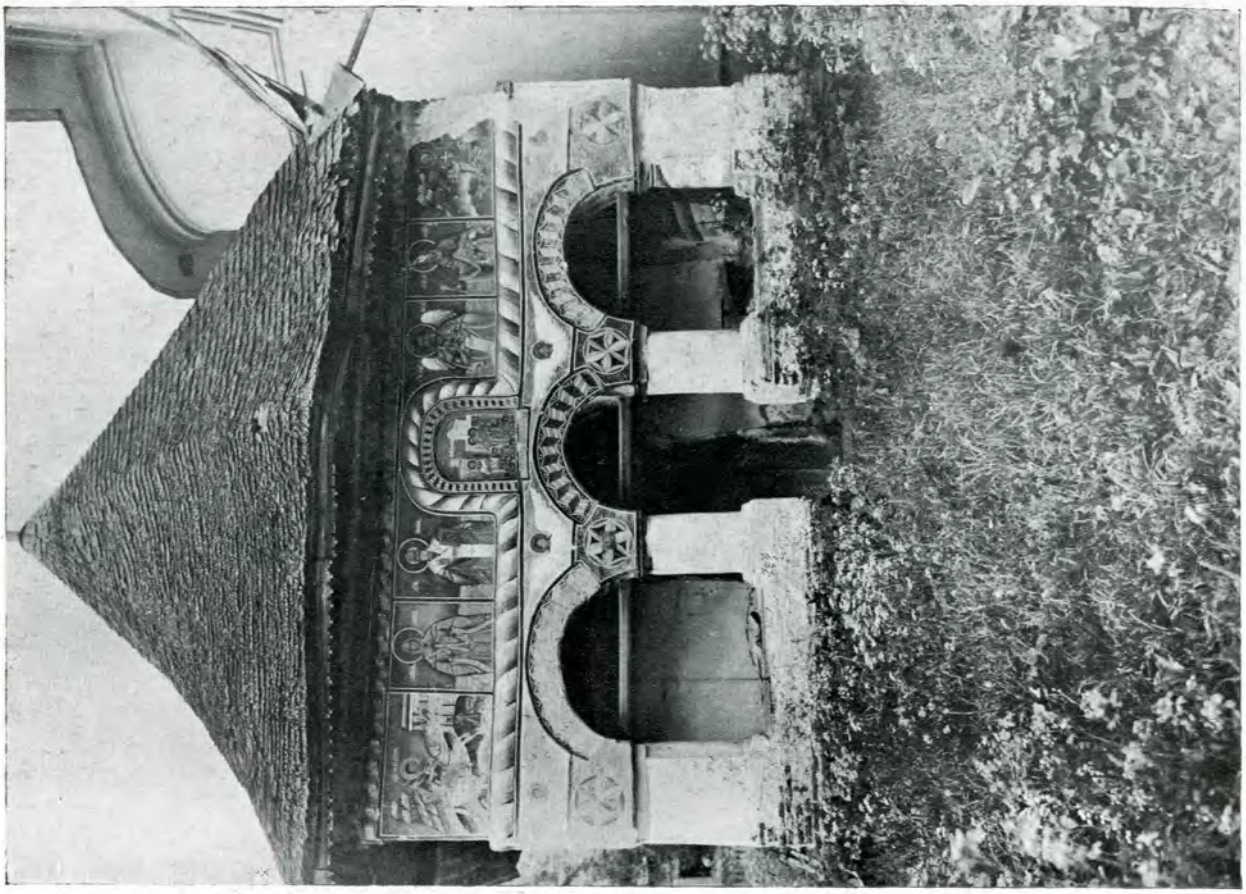
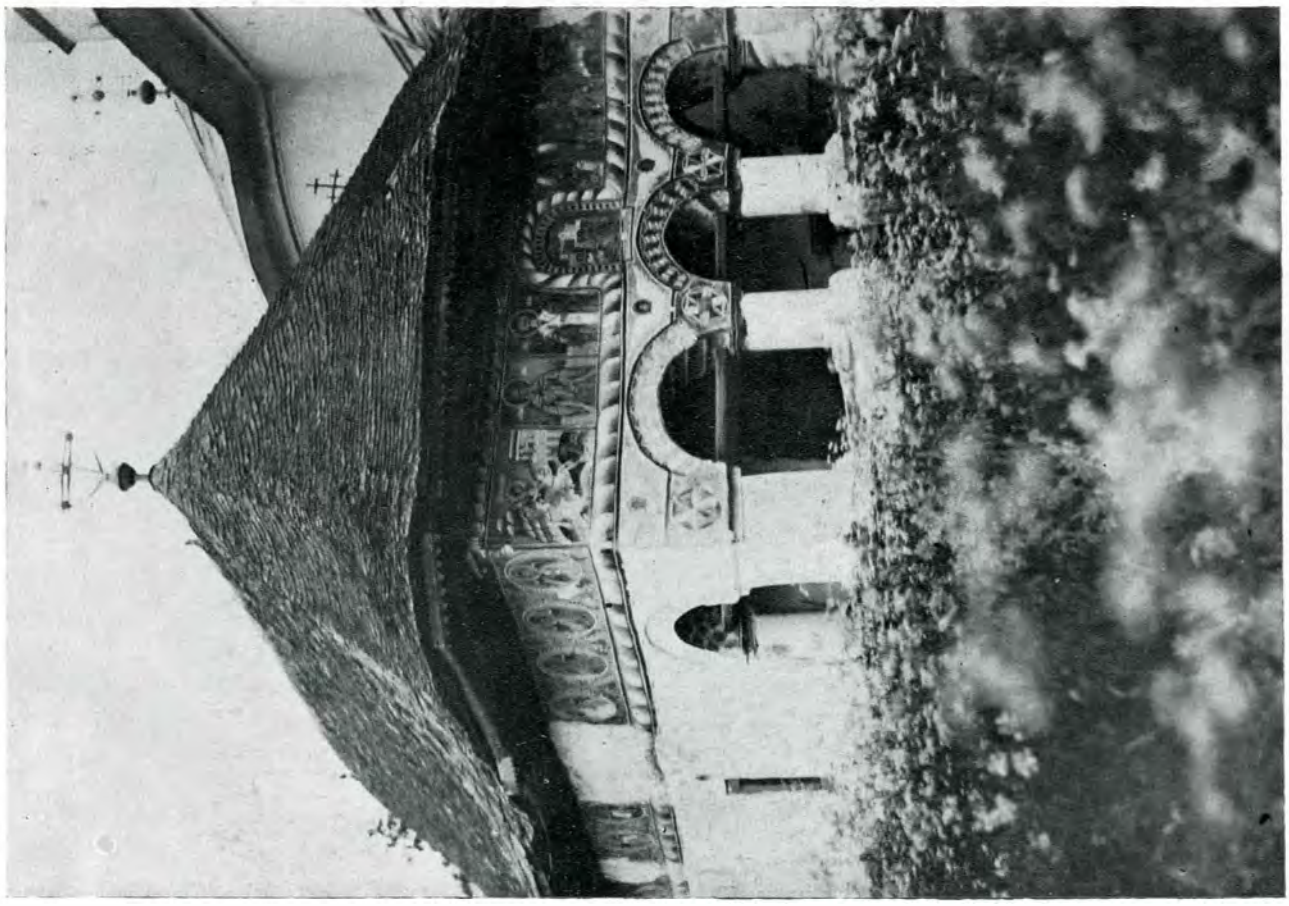

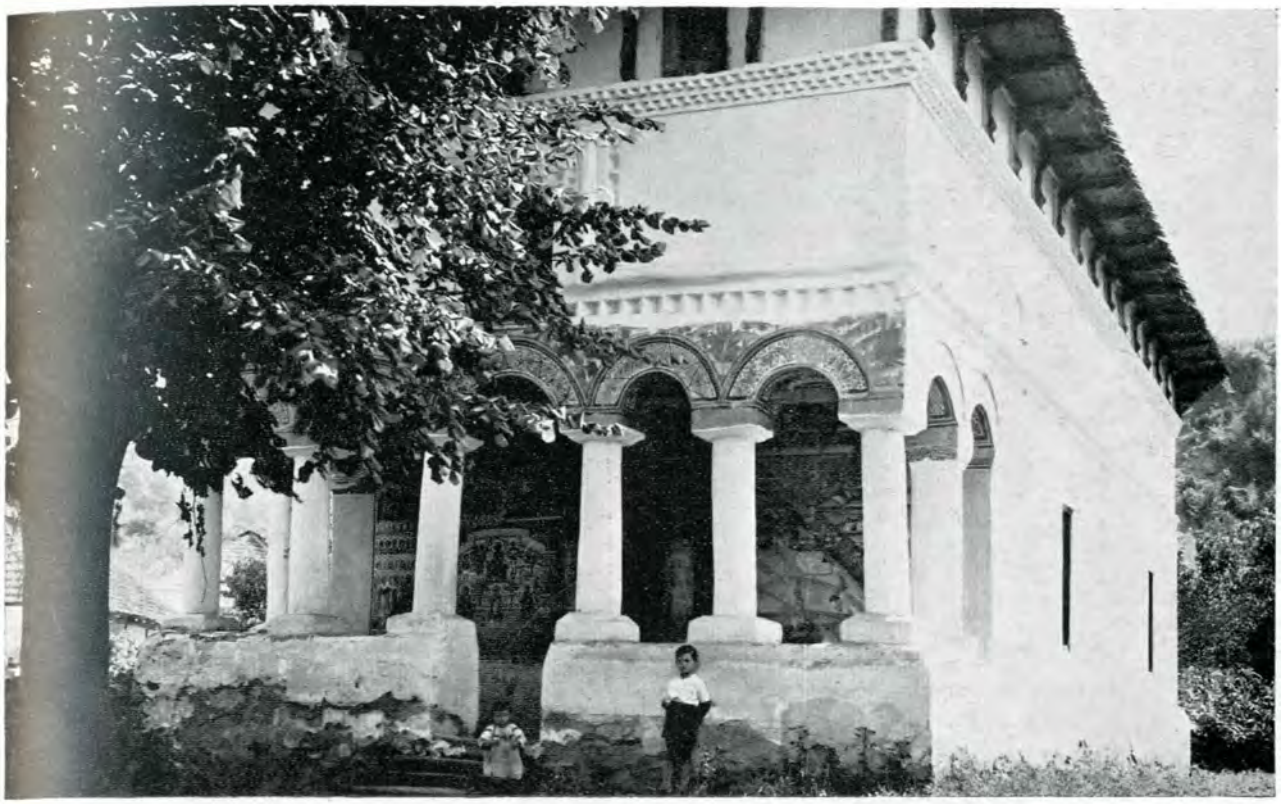
Fig. 84. — Vedere dinspre nord vest

Biserica din Domneşti de sus (Muscel)

Fig. 85. — Vedere dinspre apus

inp.org.ro

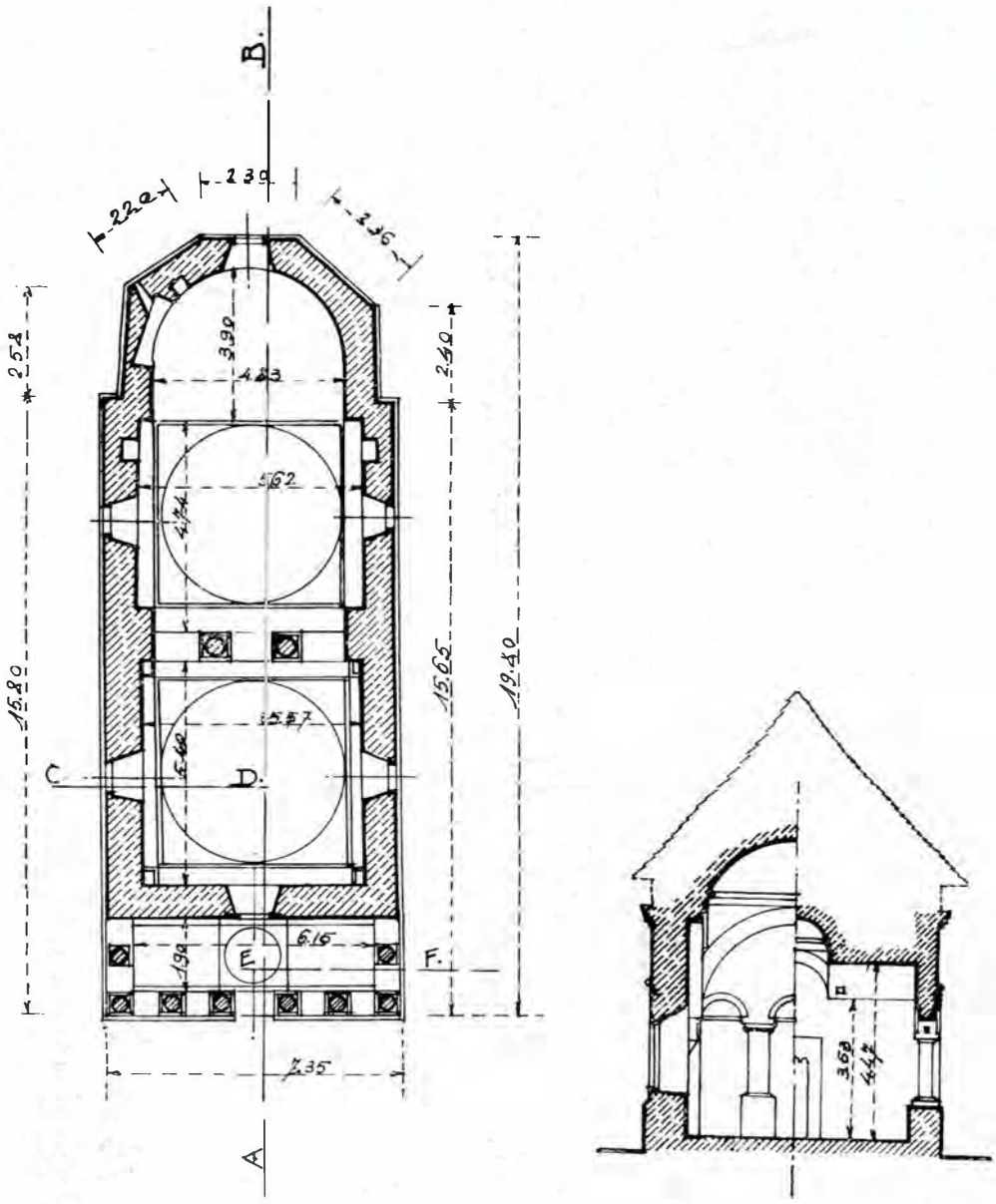

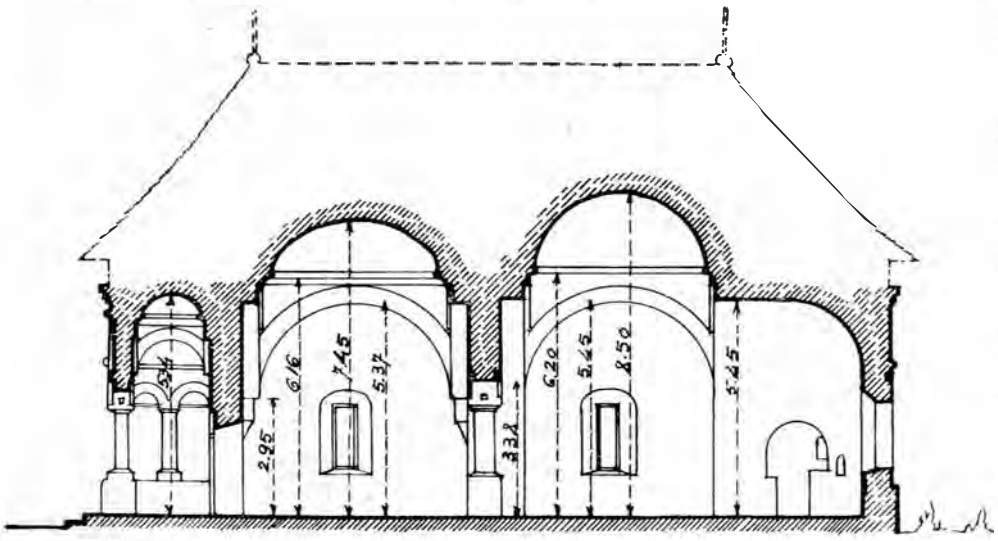
Biserica Sf-tul Nicolae din Olănești (Vâlcea)

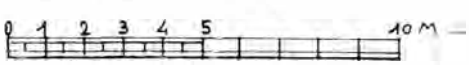
Fig. 86, — Vedere generală

Fig. 87. — Ușa bisericii

inp.org.ro

Biserica Sf-tul Nicolae din Olăneşti (Vâlcea)

Fig. 88.—Planul orizontal

Fig. 89-90.—Secţii prin naos şi prin pridvor

Fig. 91.—Secţie longitudinală

inp.org.ro

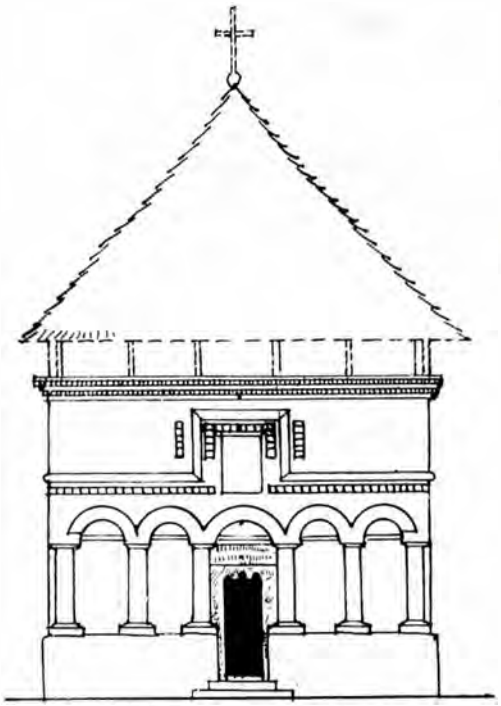
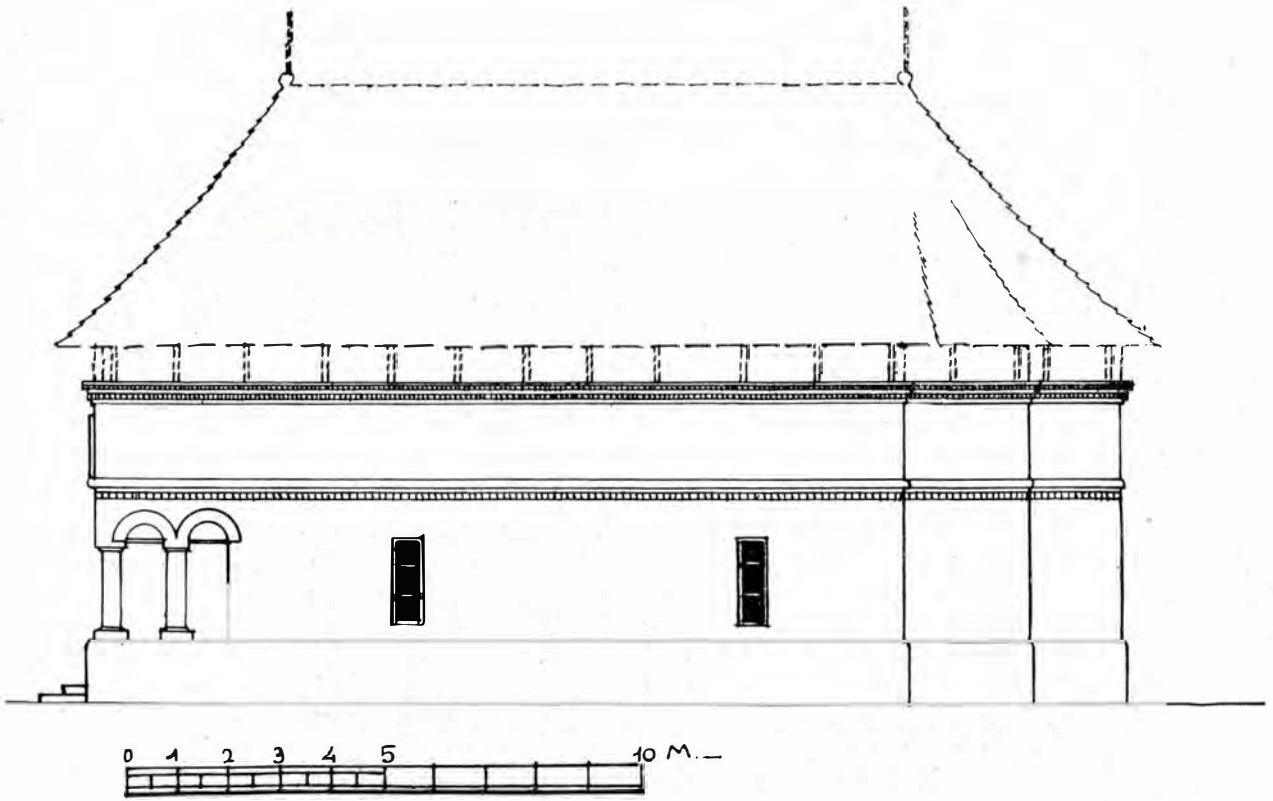
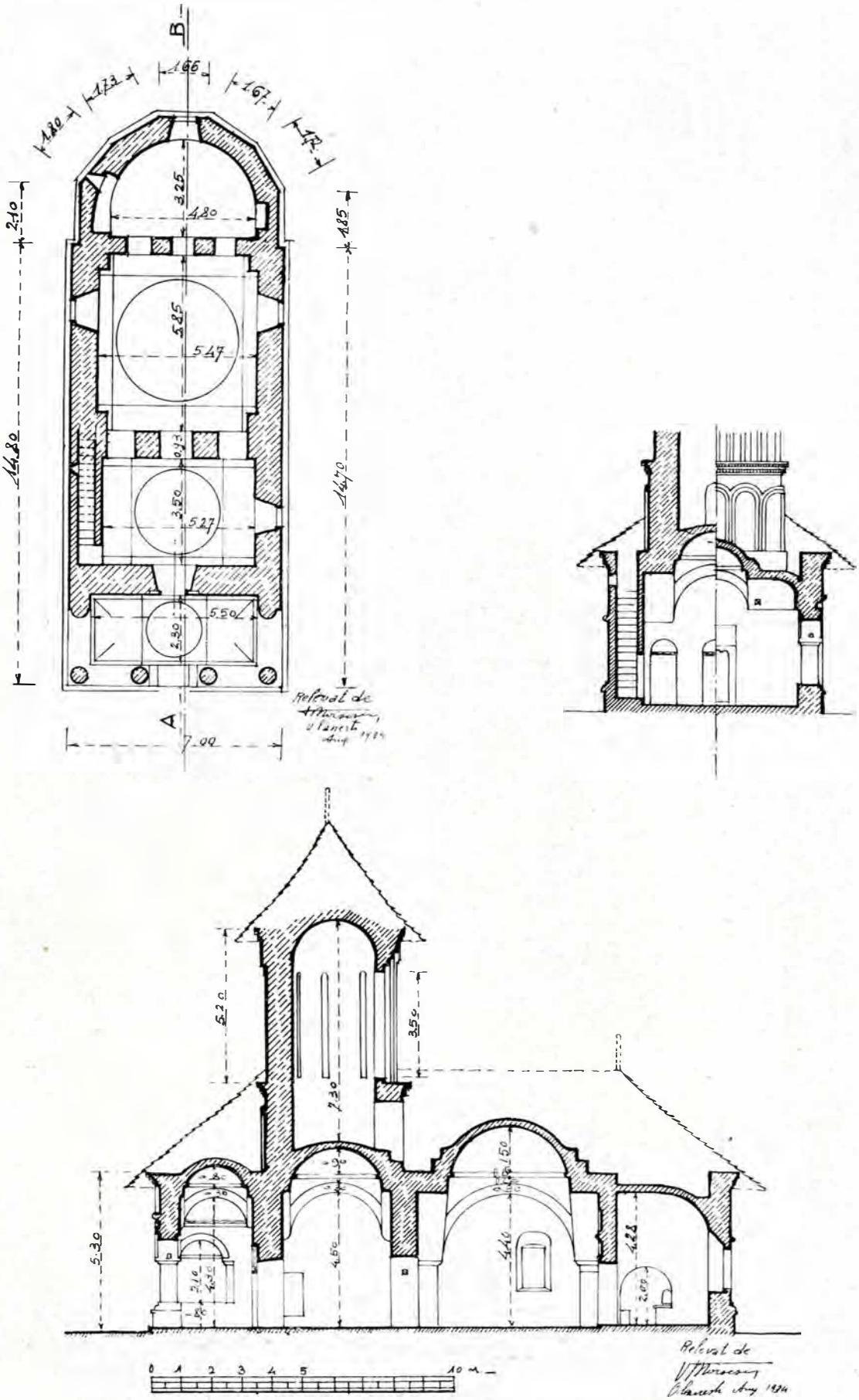

Fig. 92. — Fațada principală

Biserica Sf-tul Nicolae din Olănești (Vâlcea)
Fig. 93 — Fațada laterală

inp.org.ro

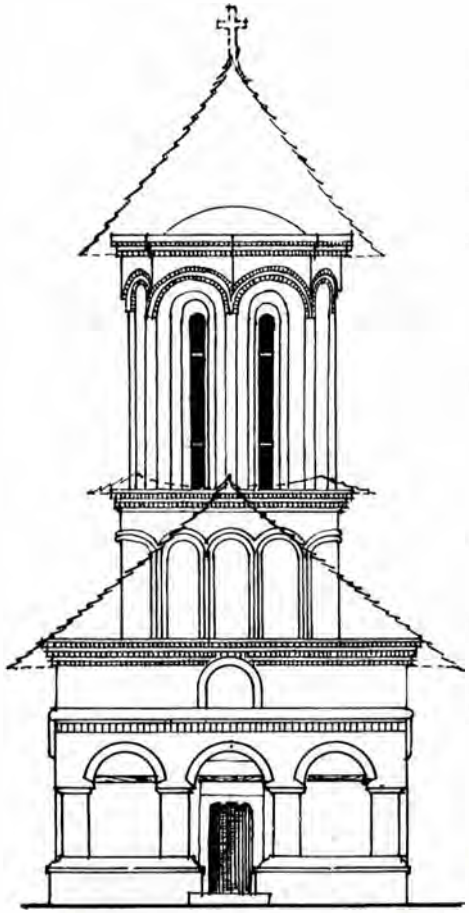
Biserica Sfinţii Voevozi din Olăneşti (Vâlcea)

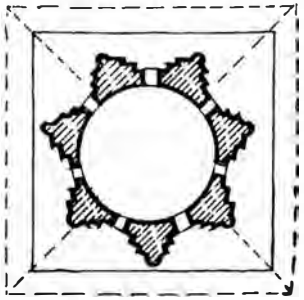
Fig. 94. — Planul orizontal Fig. 95-96. — Secţiuni prin pronaos şi prin pridvor

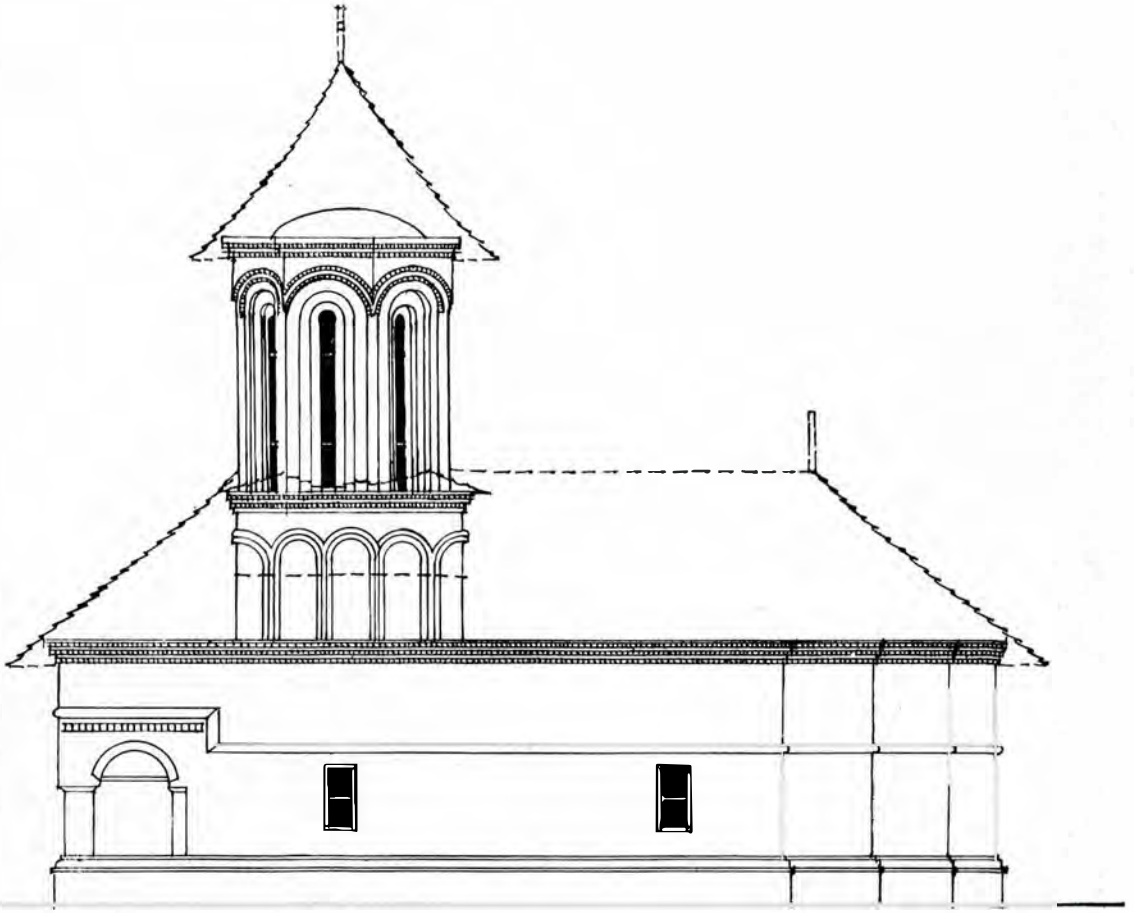
Fig. 97. — Secţiune longitudinală
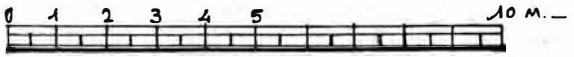
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Sf-ții Voevozi din Olănești (Vâlcea)

Fig. 98. — Fațada principală

Fig. 99. — Planul turlei

Fig. 100. — Fațada laterală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

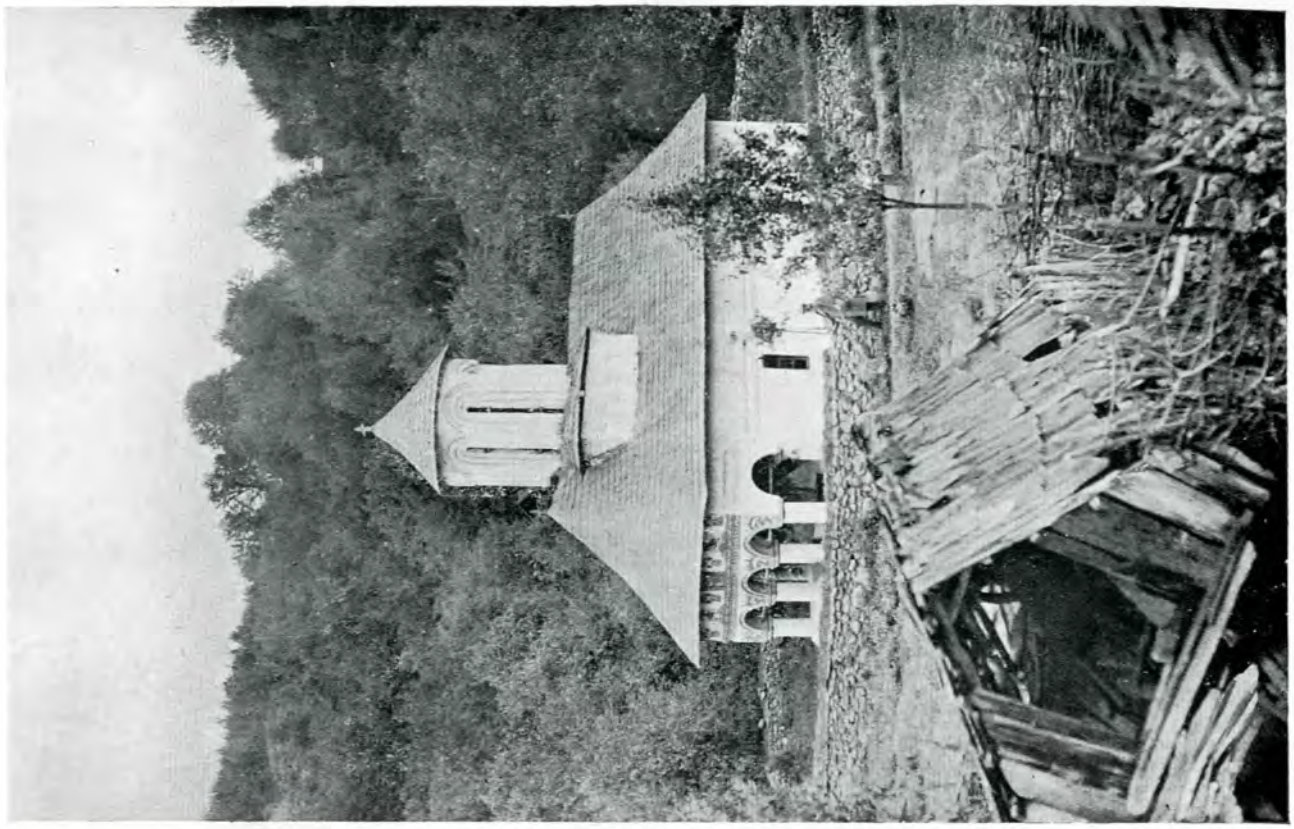

Fig. 102. — Vedere generală

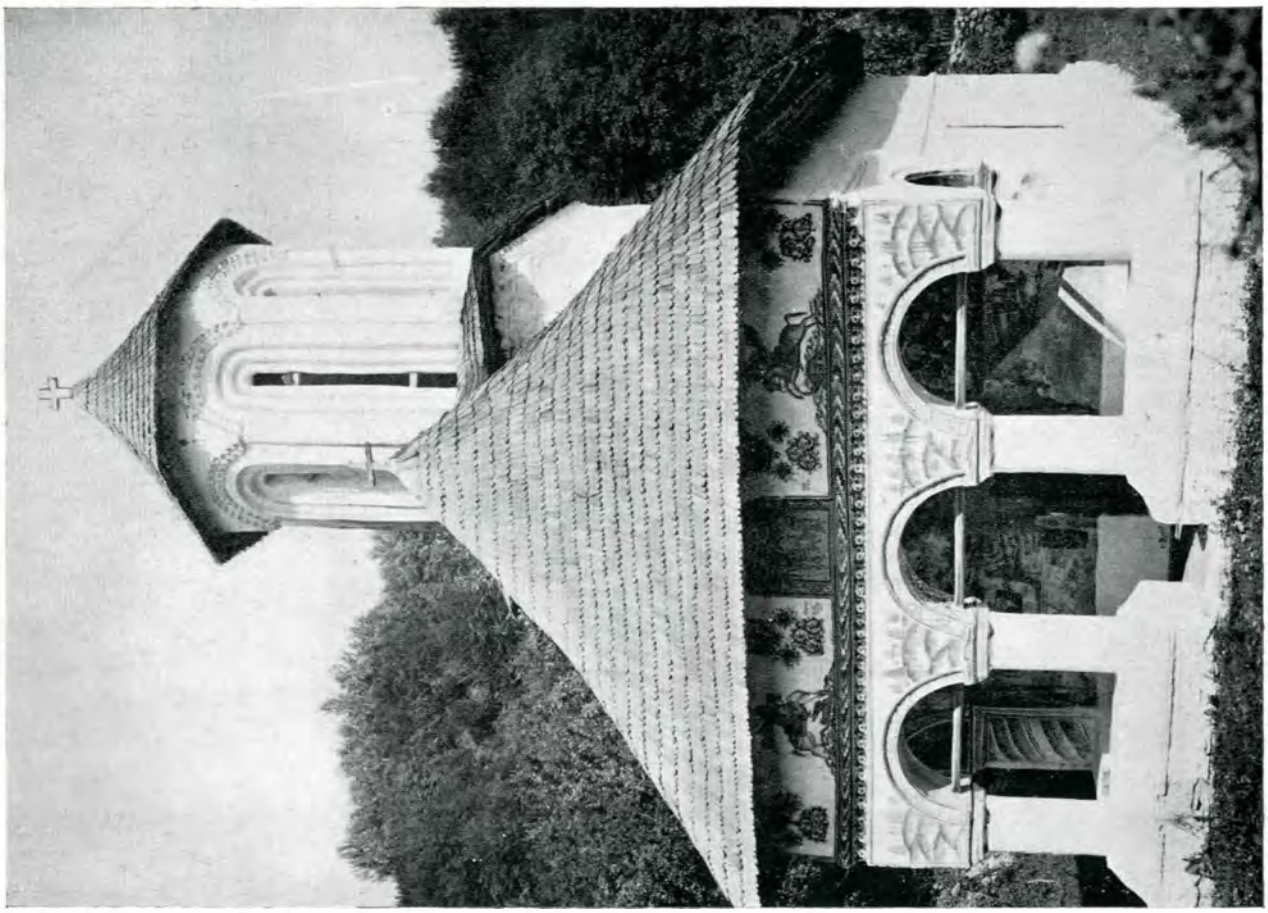

Fig. 101. — Vedere spre pridvor

Biserica Sfinţii Voevozi din Olăneşti (Vâlcea)

inp.org.ro

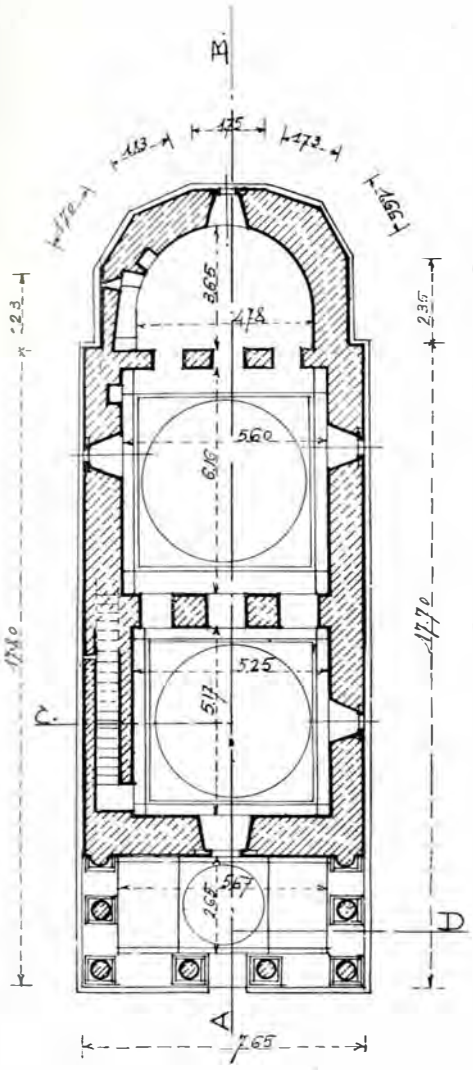

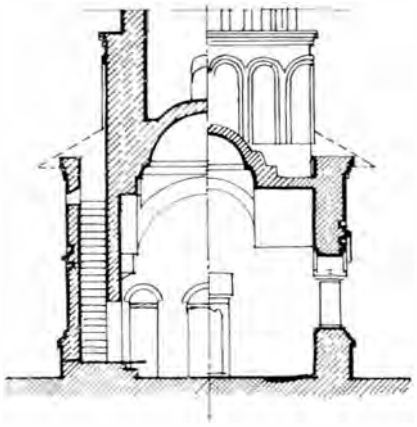
Biserica Sfinţii Voevozi din Olăneşti (Vâlcea)

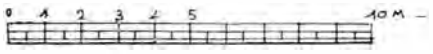
Fig. 103. — Vederea din faţă

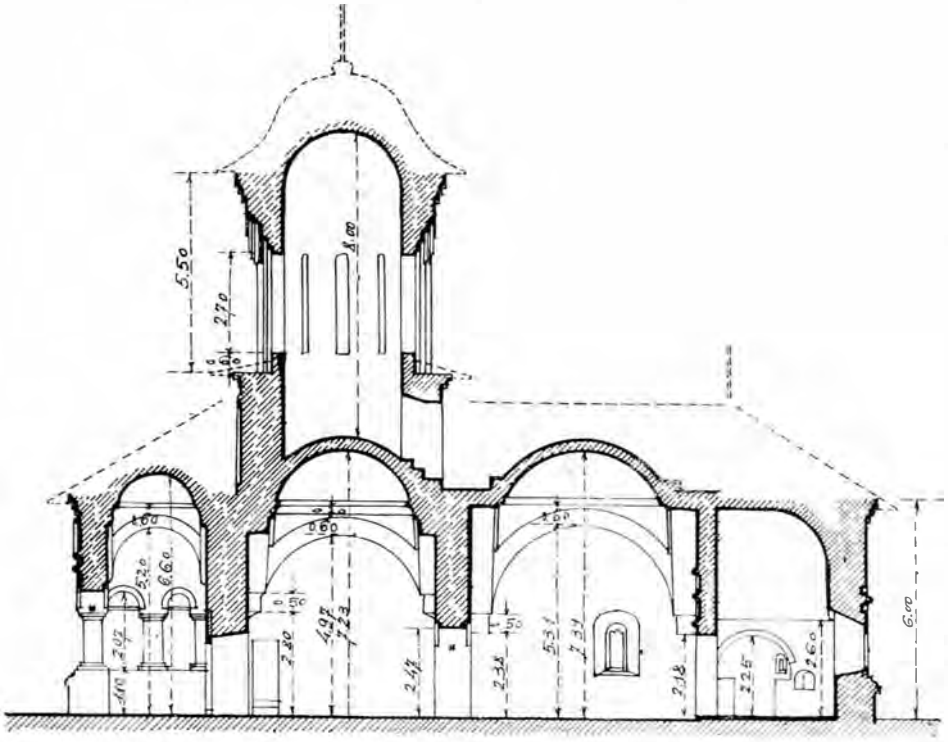
Aquarelă de Doamna Elena Moisescu

inp.org.ro

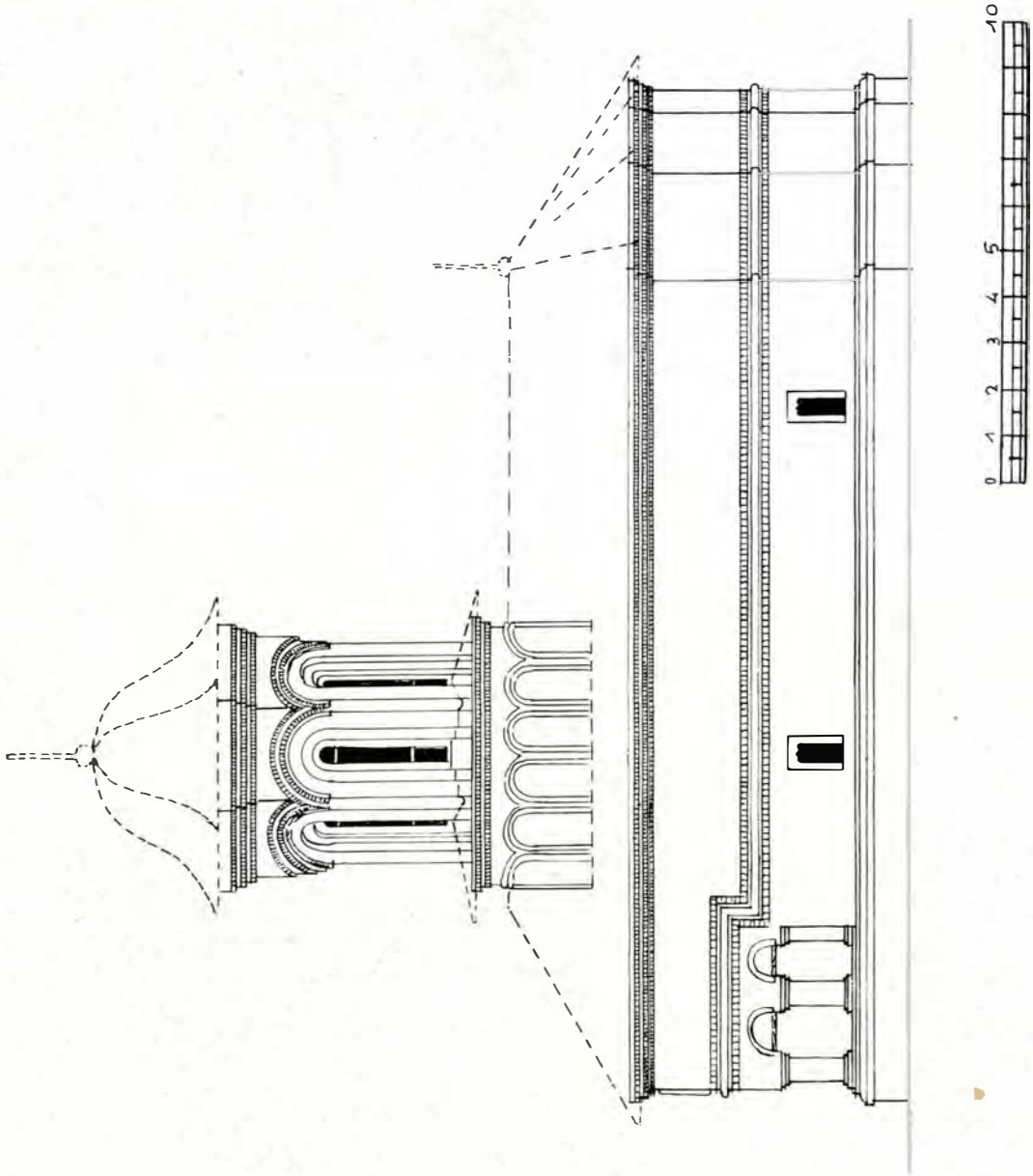
Biserica Sf-tul Nicolae Coasta din Păușești Măglași (Vâlcea)

Fig. 104.—Planul orizontal

Fig. 105-106.—Secție prin pronaos și prin pridvor

Fig. 107.—Secție longitudinală

inp.org.ro

Biserica Sf-ții Nicolae Coastă din Păușești-Măglași (Vâlcea)

Fig. 109. — Fațada laterală

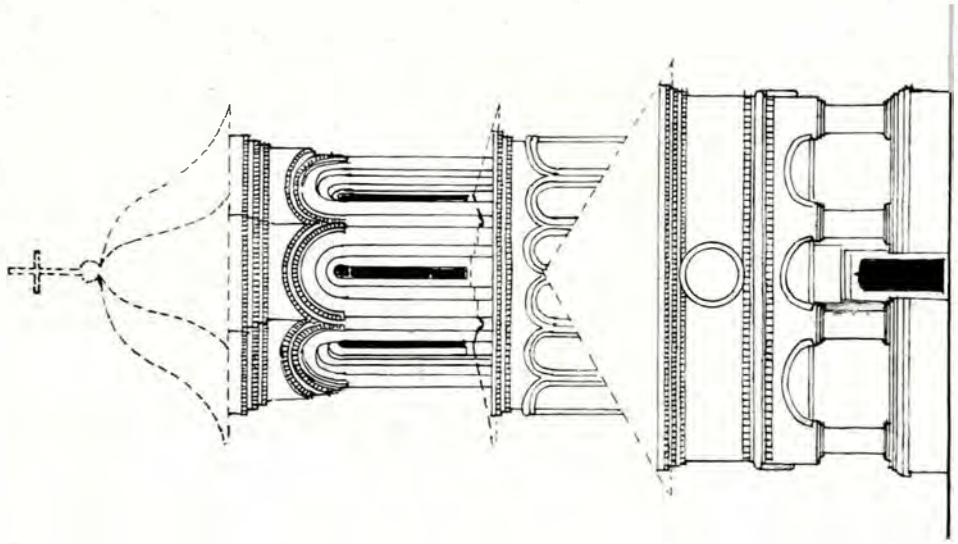

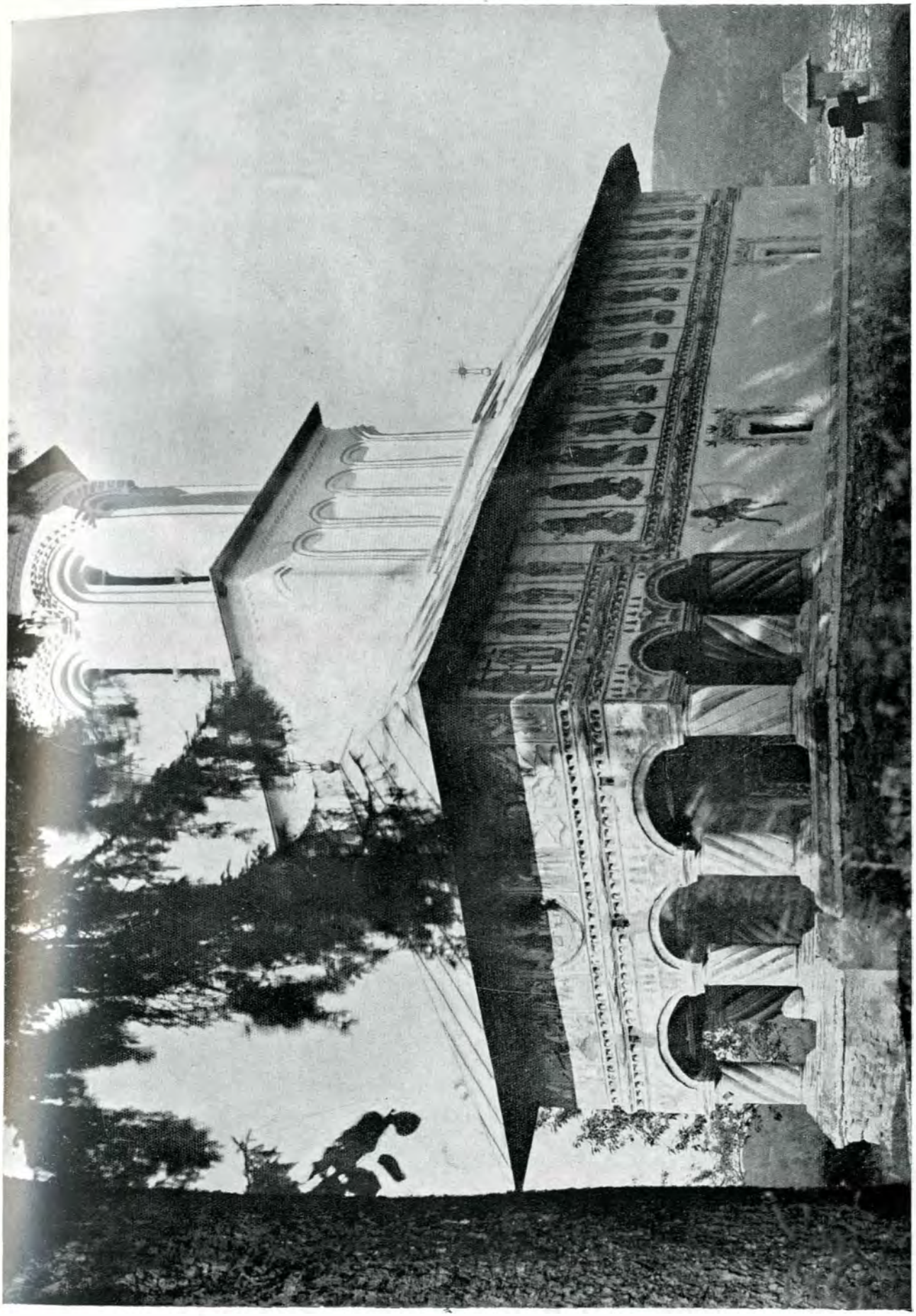
Fig. 108. — Fațada principală

inp.org.ro

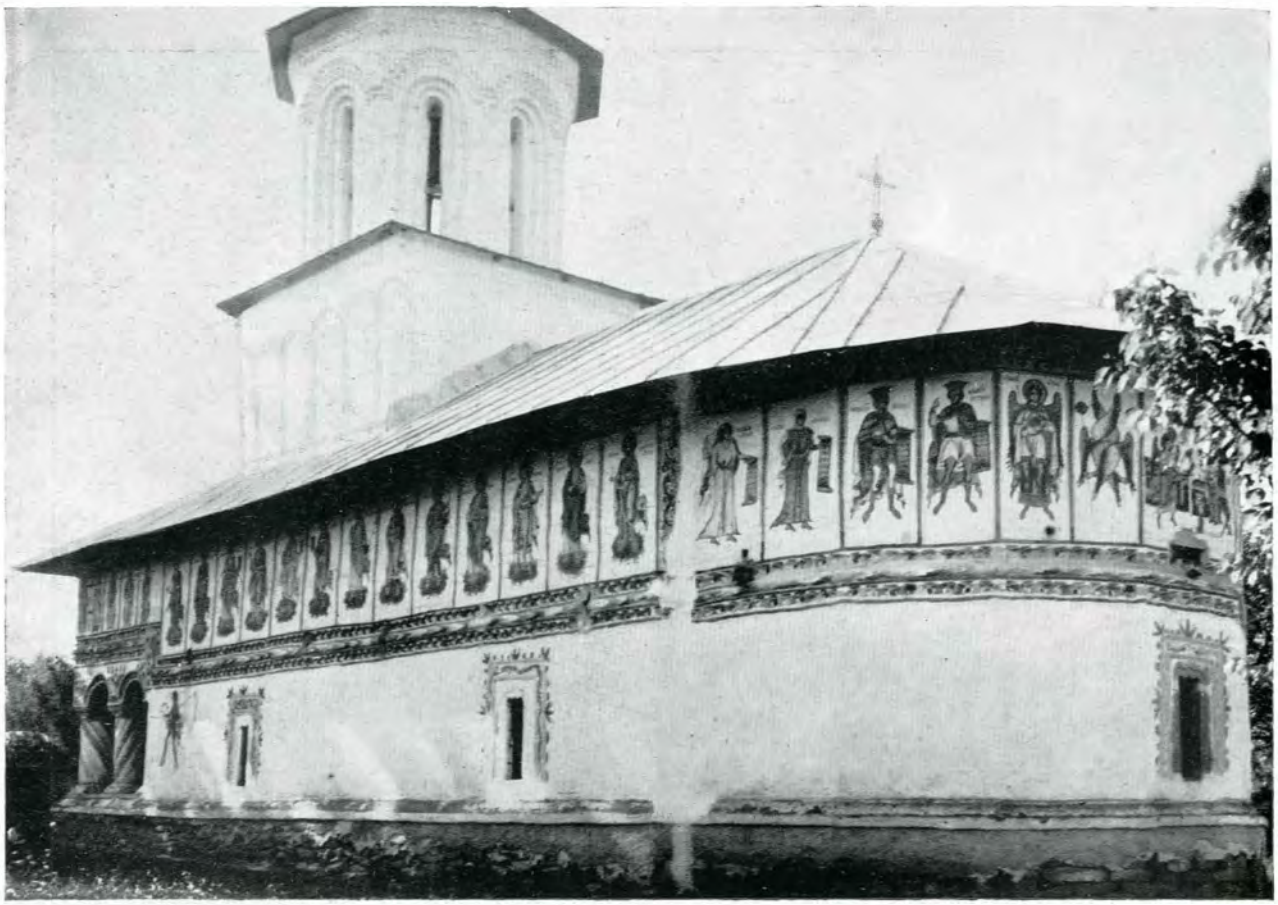
Biserica Sfântul Nicolae Coastă din Păușești-Măglași (Vâlcea)
Fig. 110. — Vederea spre intrare
Aquarelă de Doamna Elena Moisescu

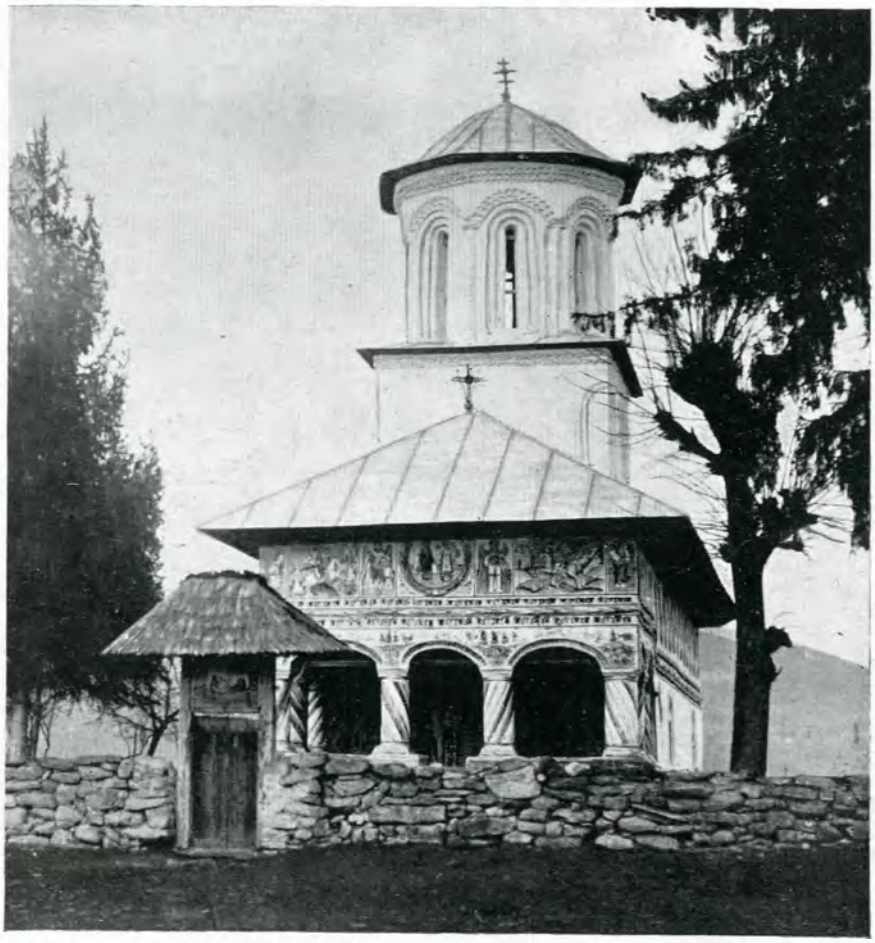
inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae (coastă din Păușești-Măglași (Vâlcea)
Fig. 111.—Vedere generală

inp.org.ro

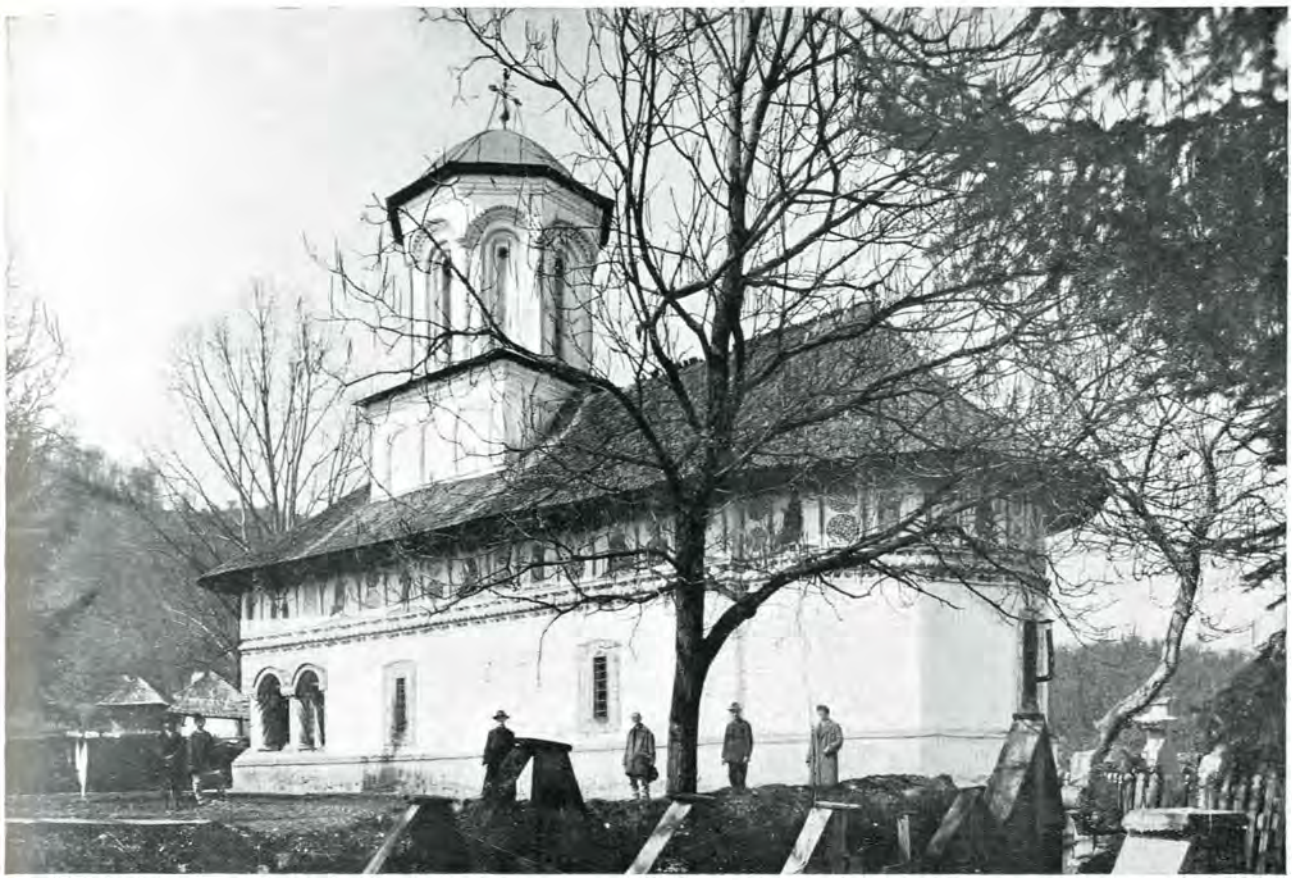

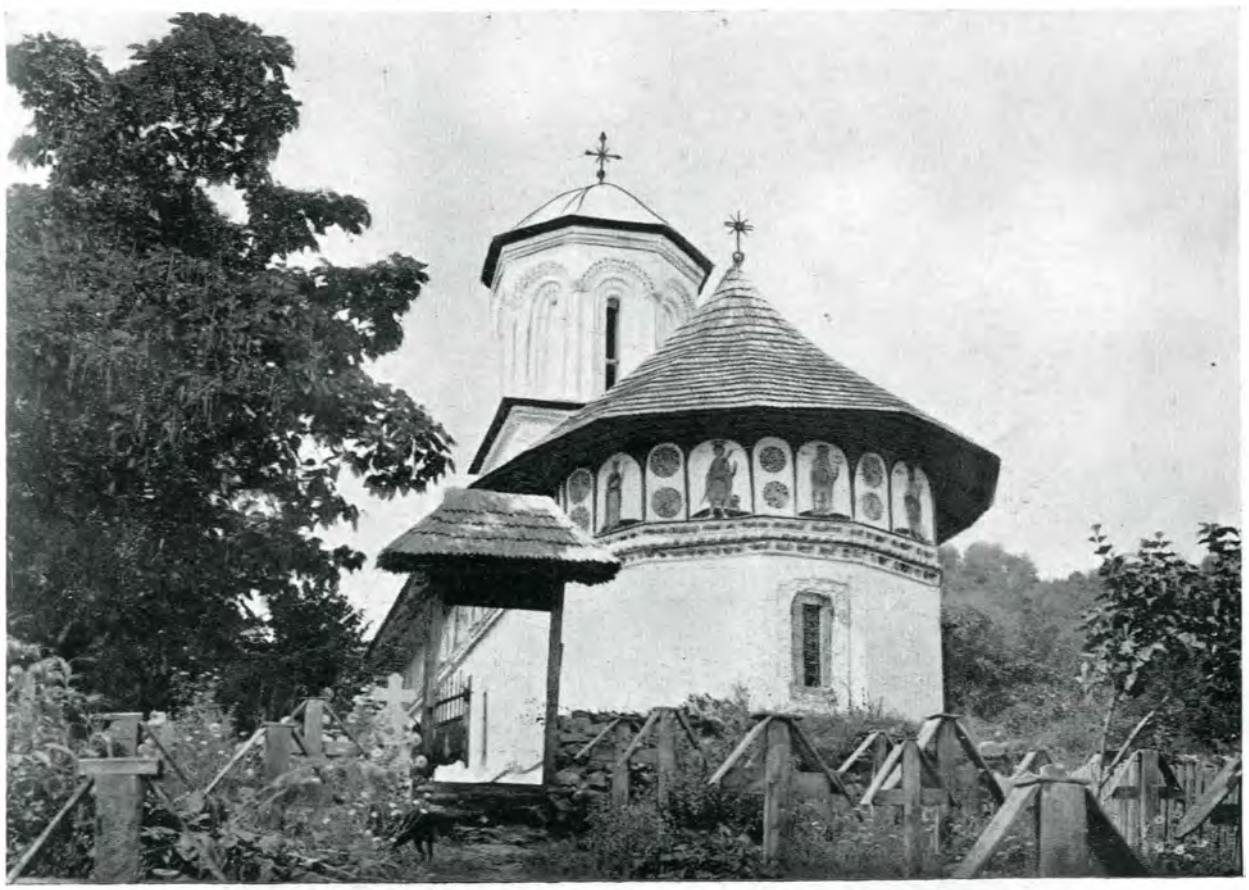

Biserica Sfântul Nicolae Coastă din Păuşeşti Măglaşi (Vâlcea)

Fig. 112. — Vedere dinspre miază-zi. Fig. 113. — Vedere dinspre apus

inp.org.ro

Biserica cu hramul, Intrarea în biserică din Chiciora (Vâlcea)

Fig. 114. — Vedere generale

Fig. 115. — Vedere dinspre răsărit

inp.org.ro

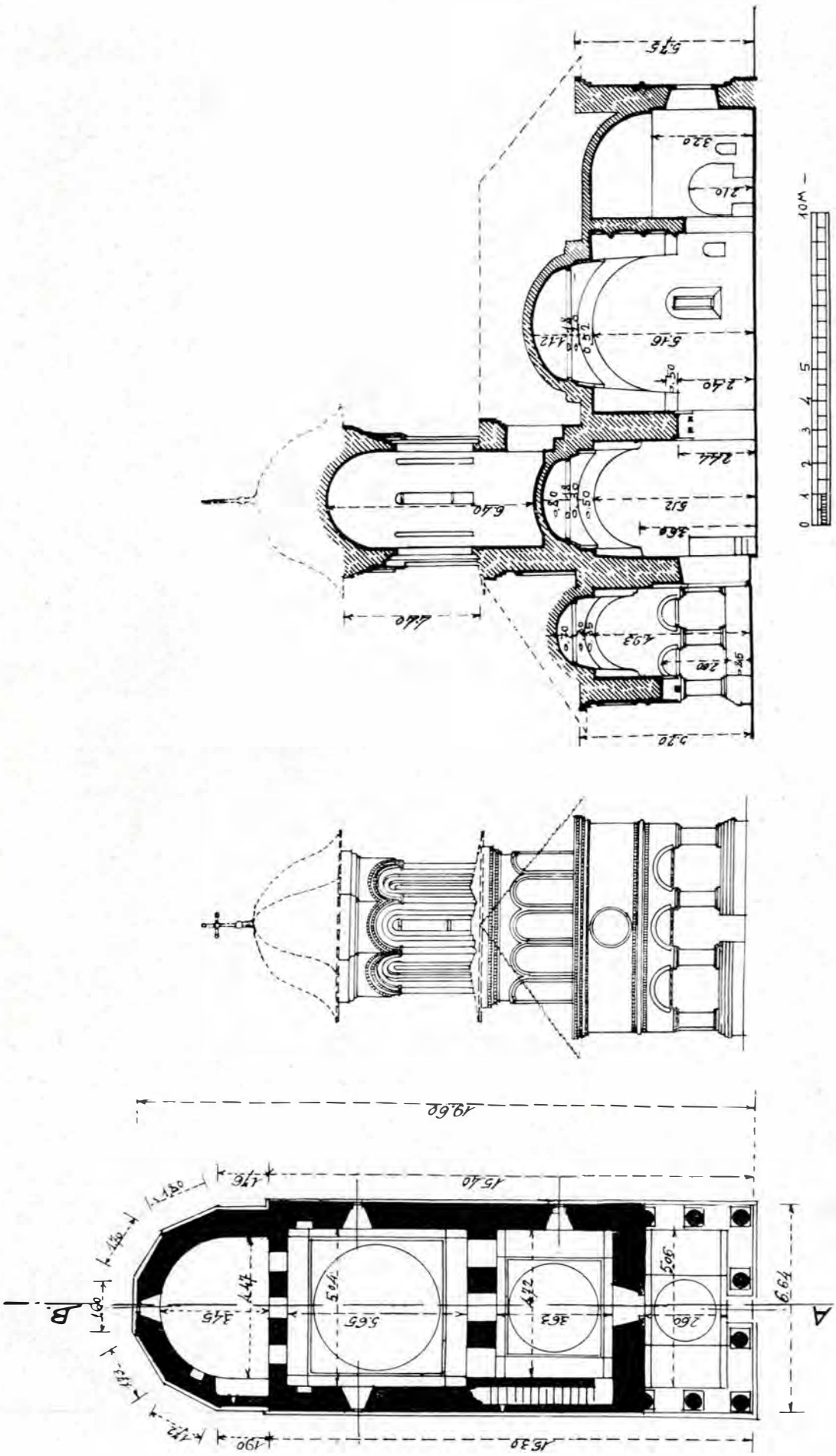

Fig. 116. — Planul orizontal

Fig. 117.—Faţada principală

Biserica cu Iramul, Intrarea în biserică din Cheiora (Vâlcea)

Fig. 118. — Secţiune longitudinală

inp.org.ro

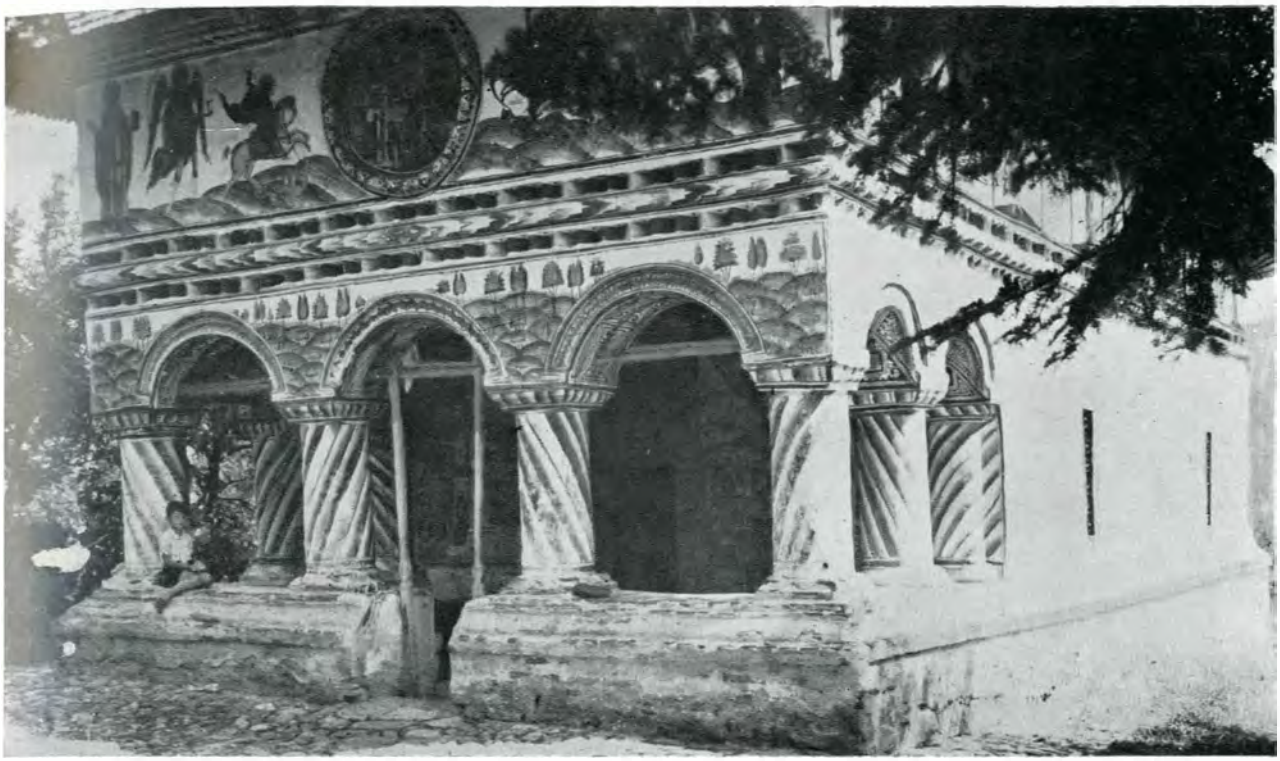

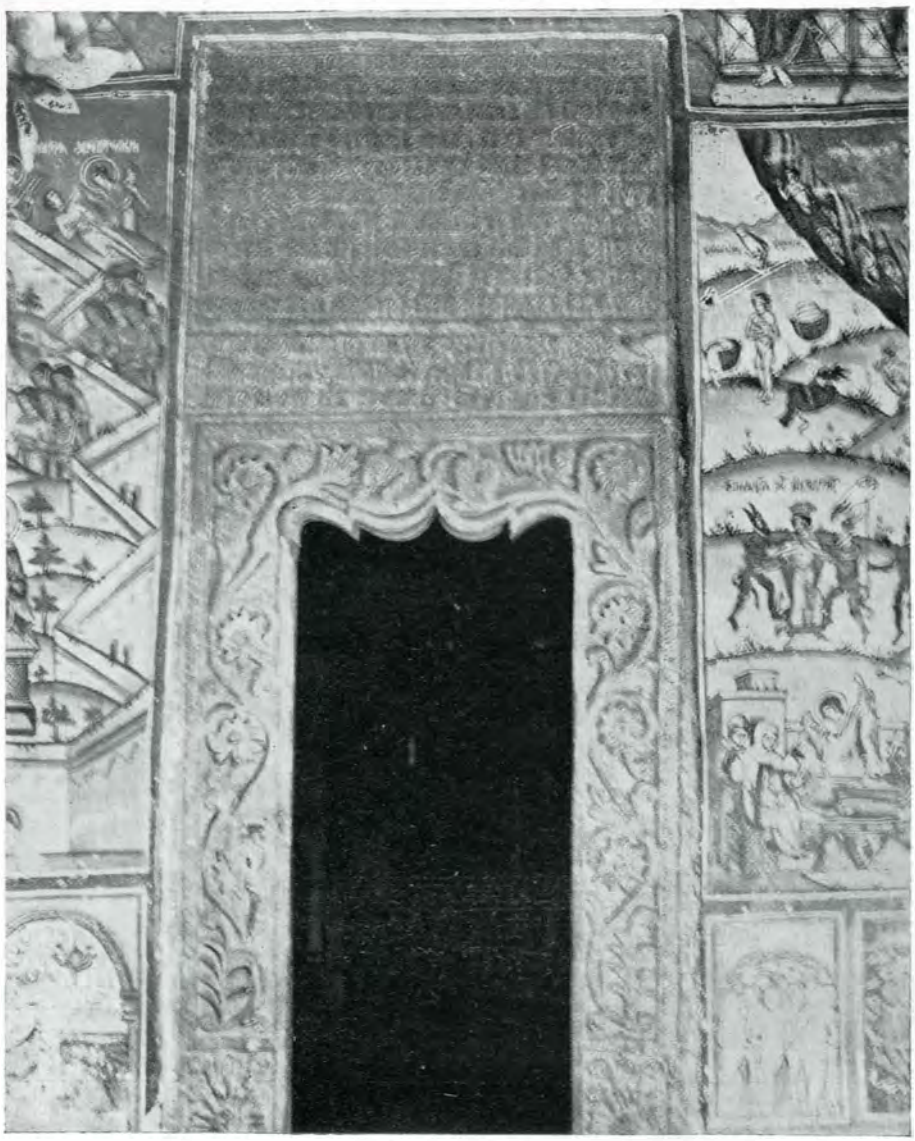
Biserica cu hramul. Intrarea în Biserica din Chiciora (Vâlcea)

Fig. 119. — Detaliu de pictură de pe fațadă

Acuarelă de Doamna Elena Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Chiciora (Vâlcea)

Fig. 120. — Vederea pridvorului

Fig. 121. — Ușa bisericii

inp.org.ro

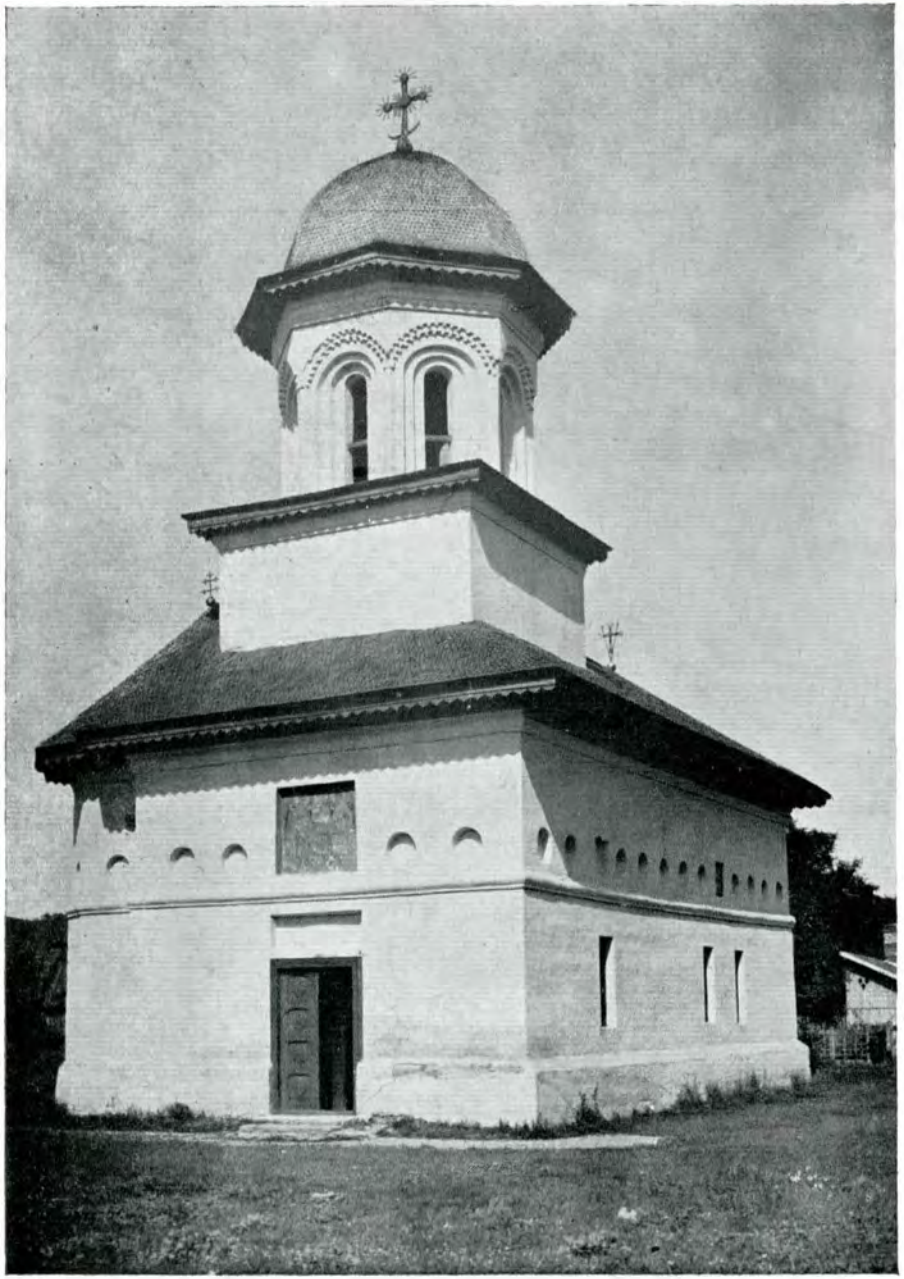

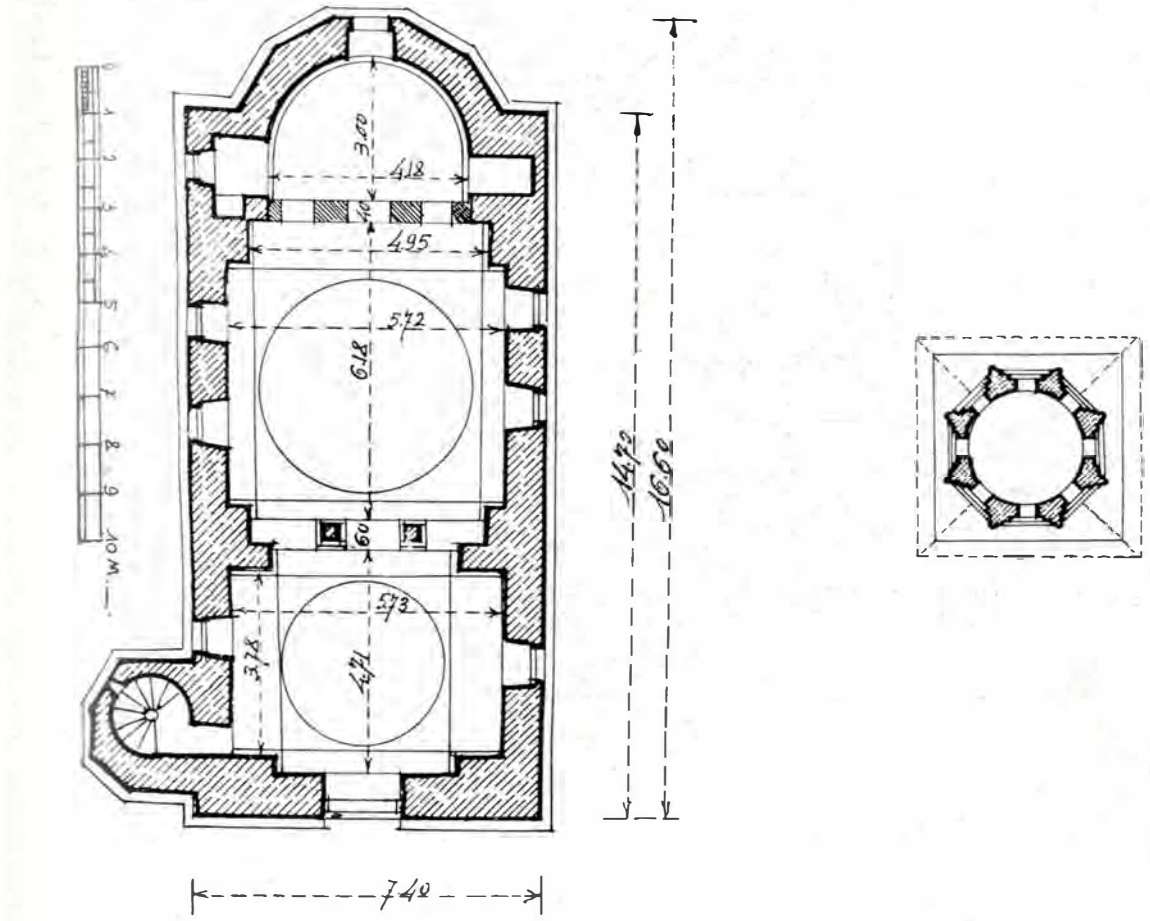
Fig. 122. — Vedere spre intrare

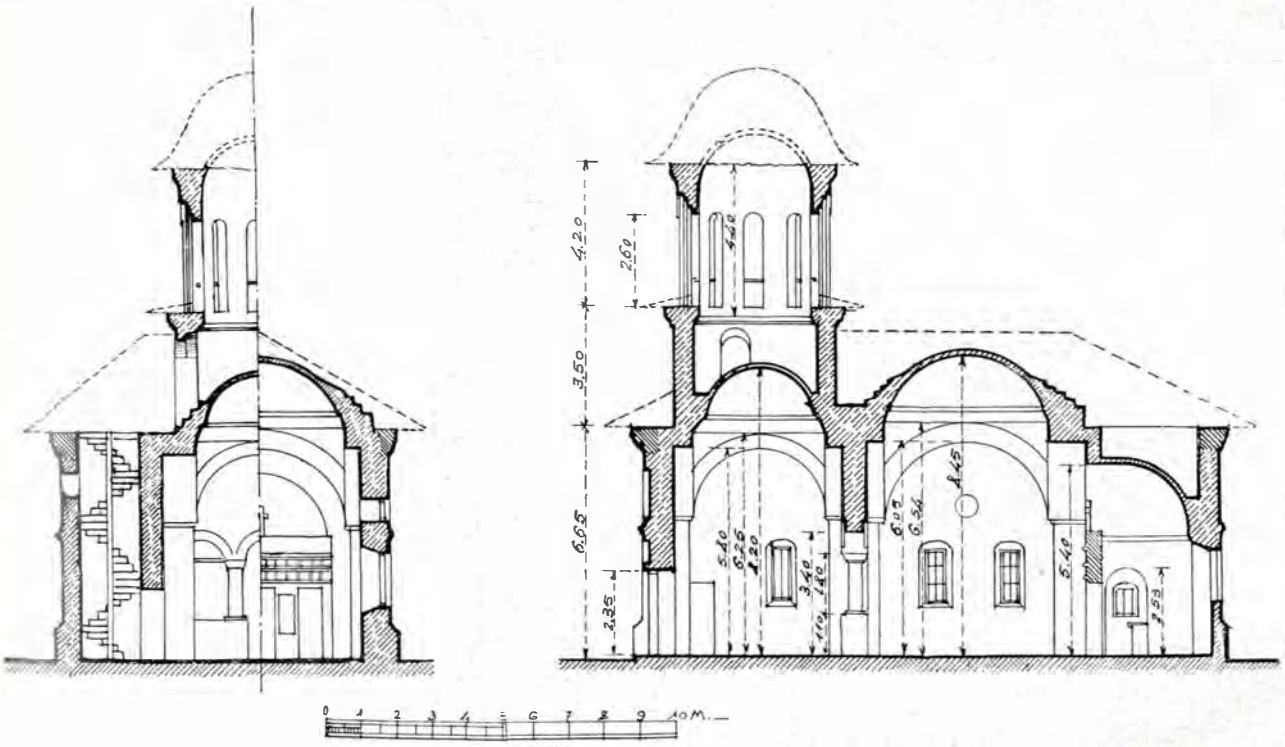

Fig. 123. — Vedere dinspre răsărit

Biserica Sfinții Voevozi-Flămânzești din Curtea de Argeș

inp.org.ro

Biserica Sfinții Voevozi Flămânzești din Curtea de Argeș

Fig. 124.— Planul orizontal

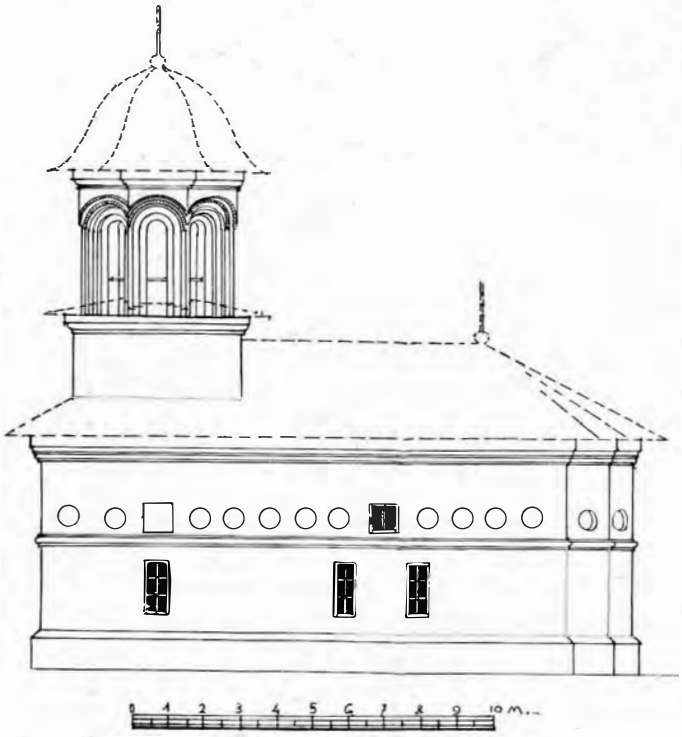
Fig. 125.—Planul clopotniței

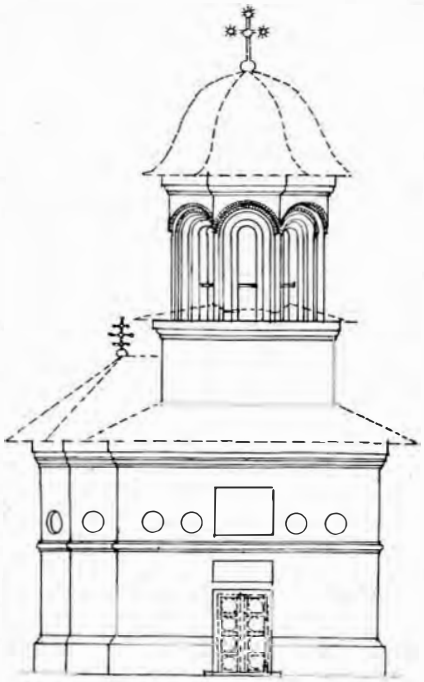
Fig. 126-127. — Secții prin pronaos și prin naos

Fig. 128.—Secții longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

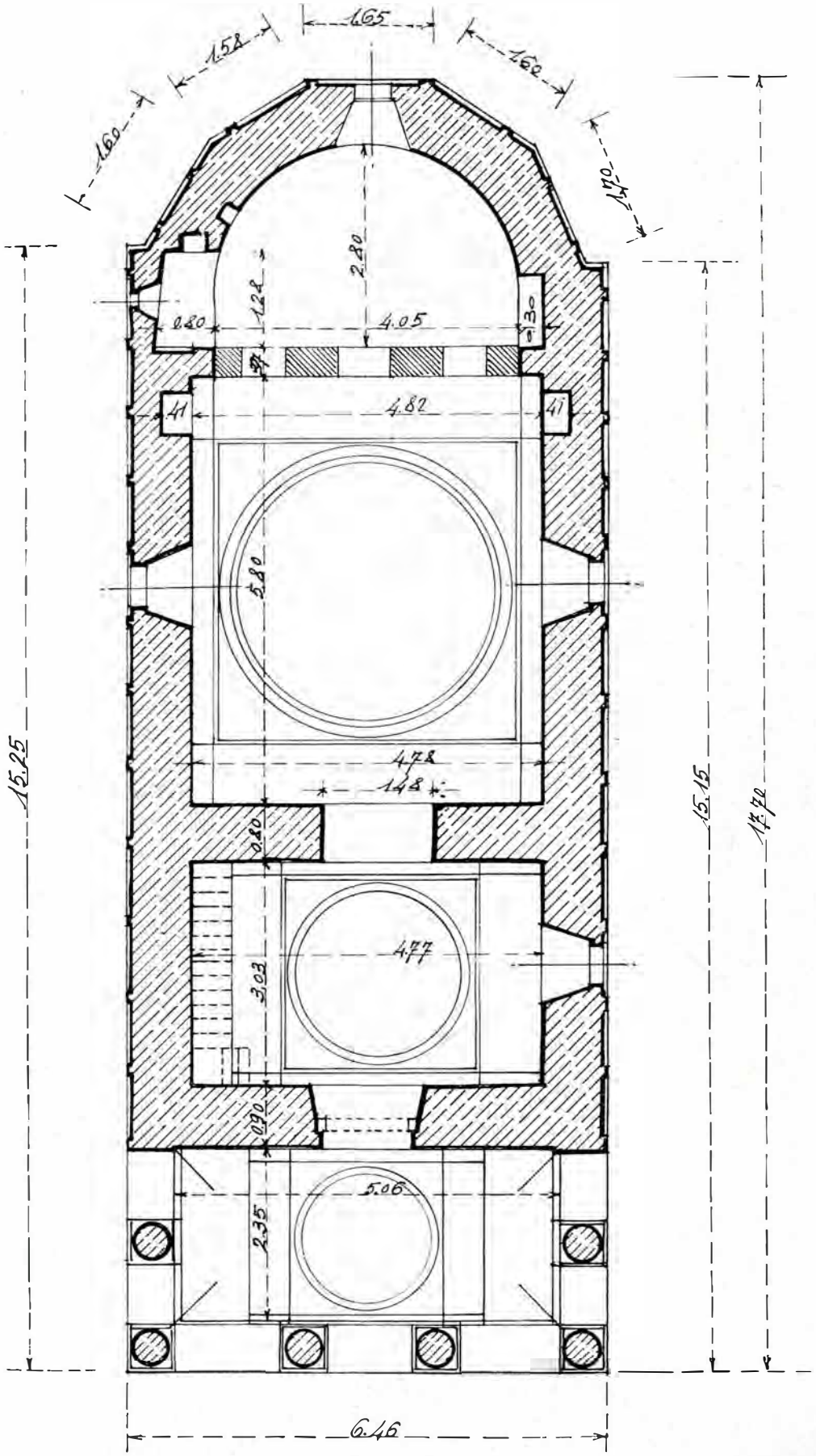
Biserica Sfinţii Voevozi Flămânzeşti din Curtea de Argeş

Fig. 129. — Faţada laterală

Fig. 130. — Faţada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

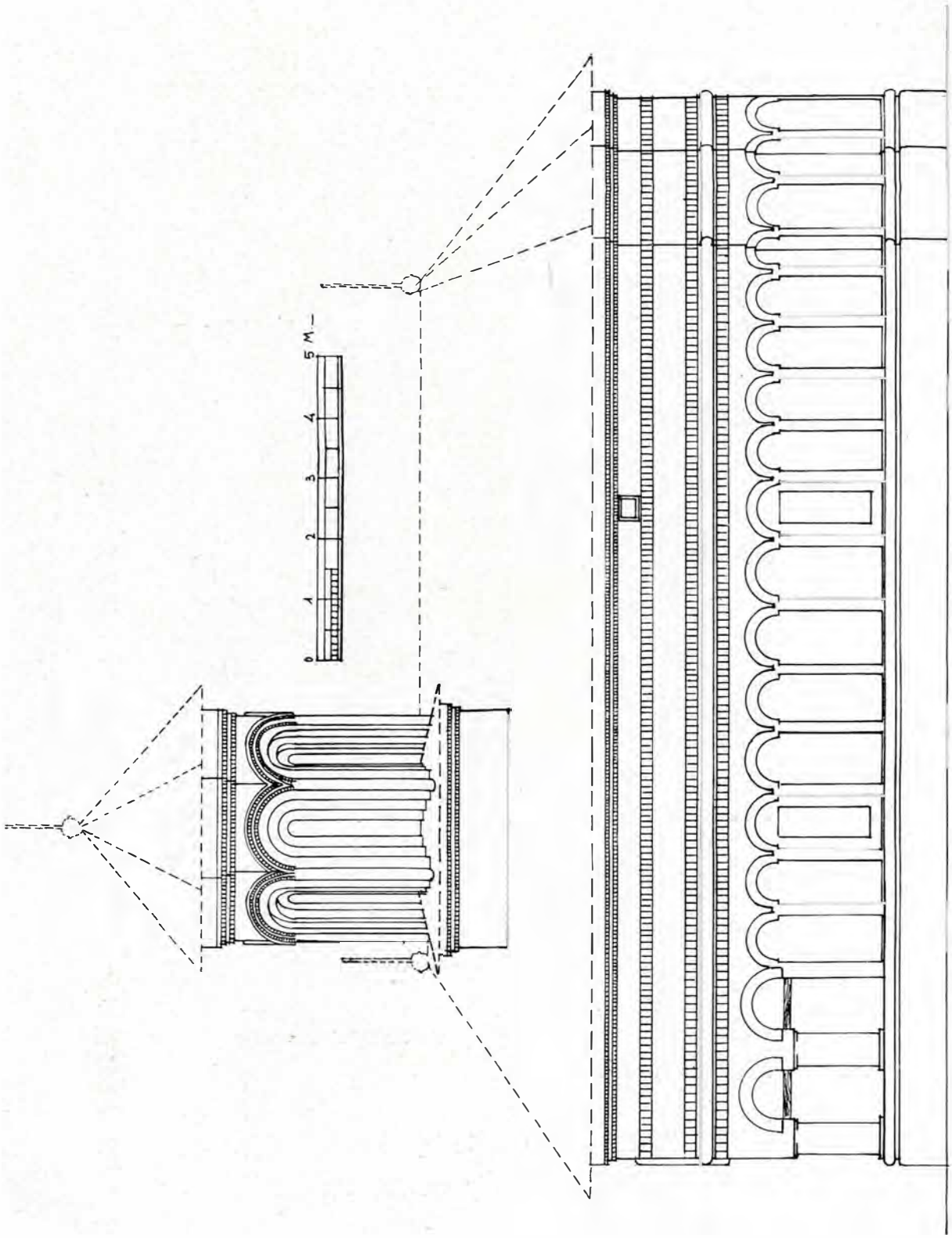

Biserica Sfinții Îngeri din Curtea de Argeș

Fig. 131. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

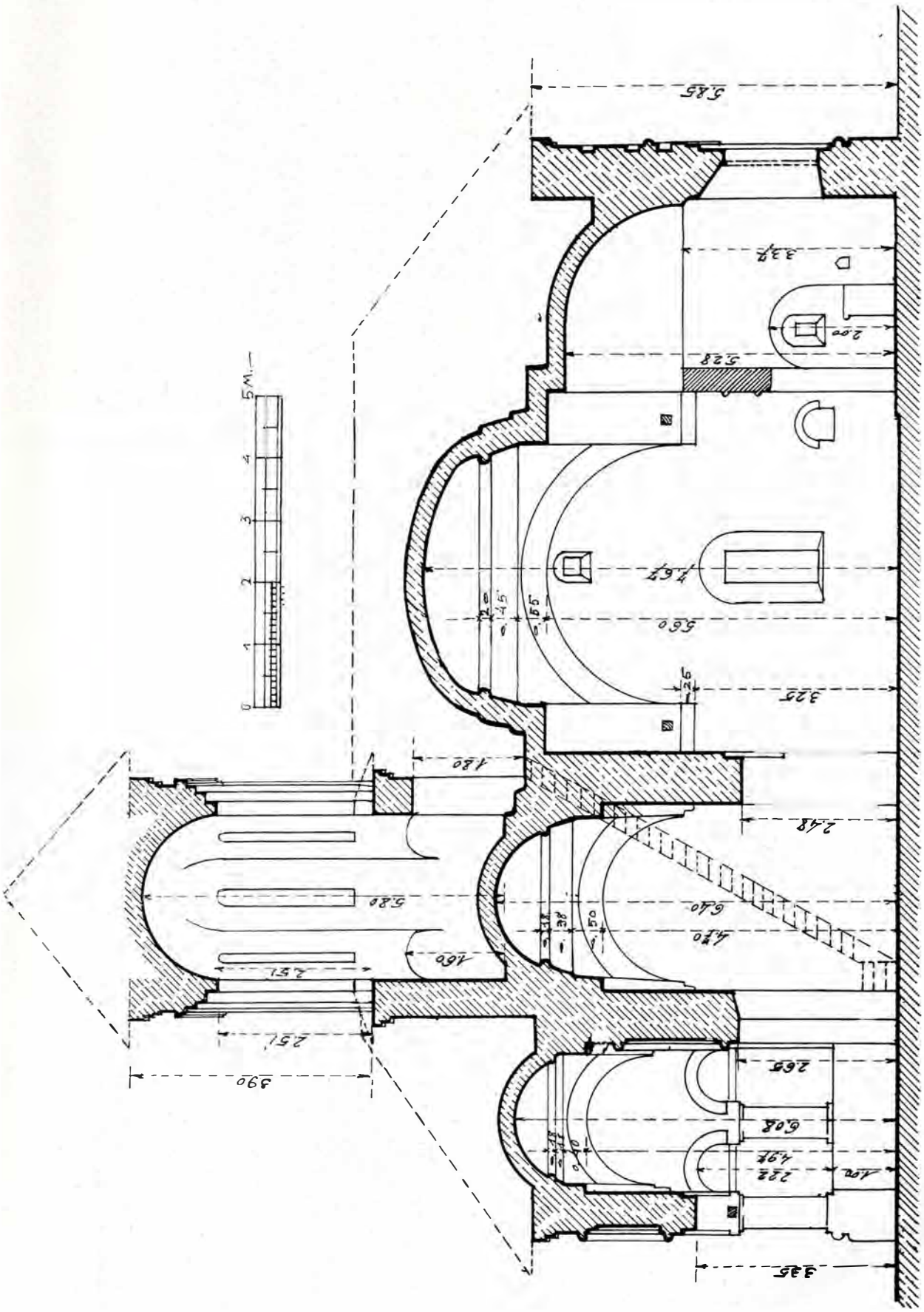
inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

Biserica Sfinții Ingeri din Curtea de Argeș
Fig. 132. — Fațada laterală

inp.org.ro

Biserica Sfinții Îngeri din Curtea de Argeș
Fig. 138. — Secțiune longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

imp.org.ro

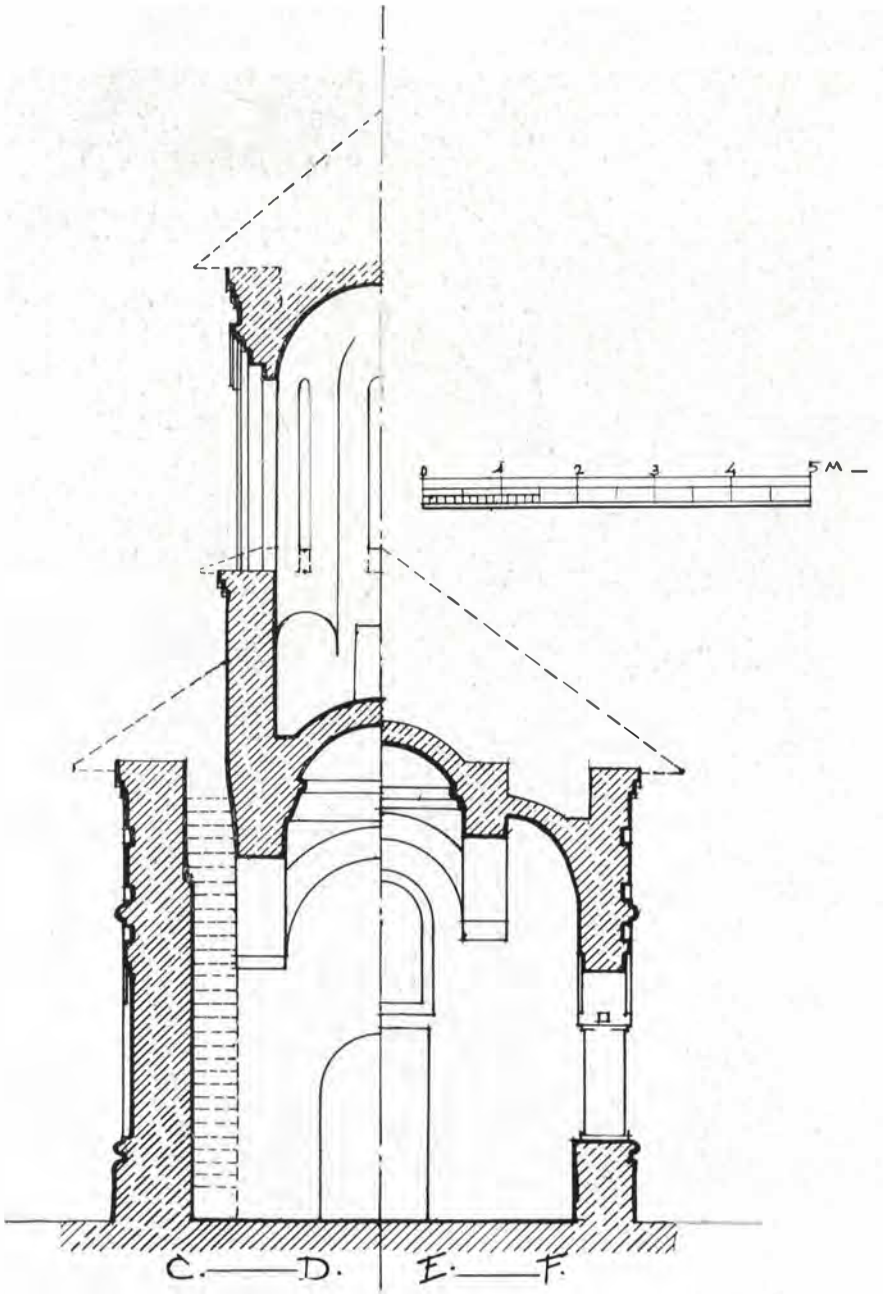

Fig. 135. — Secție prin pronaos
Fig. 136. — Secție prin pridvor

Biserica Sfinții Ingeri din Curtea de Argeș

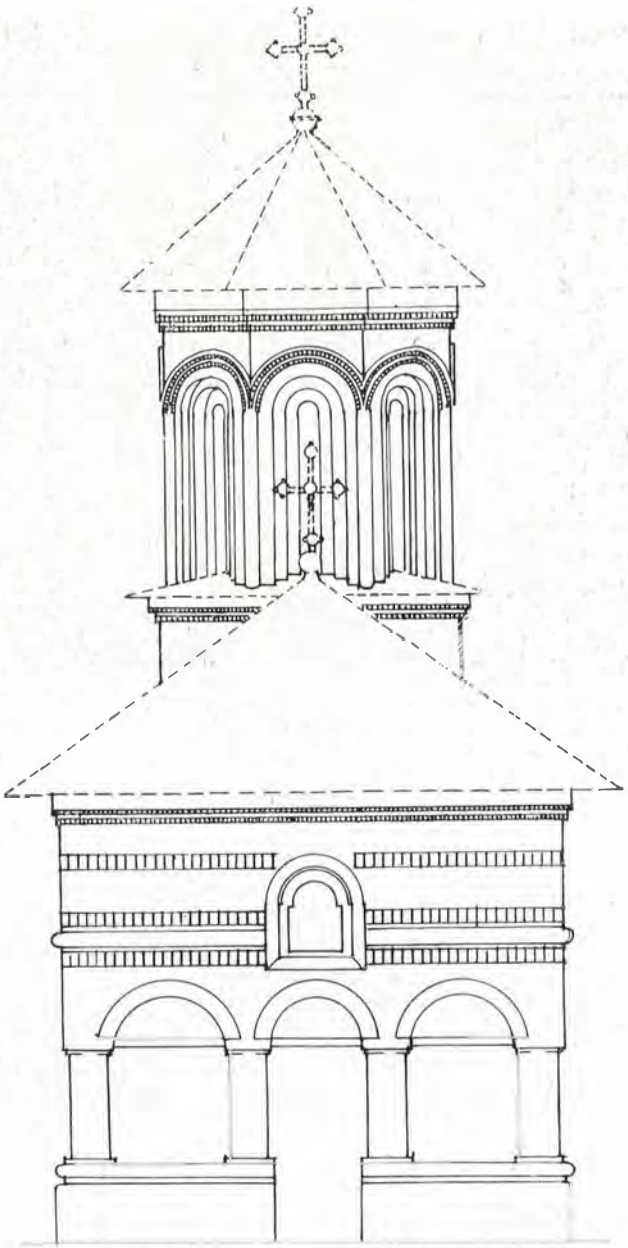
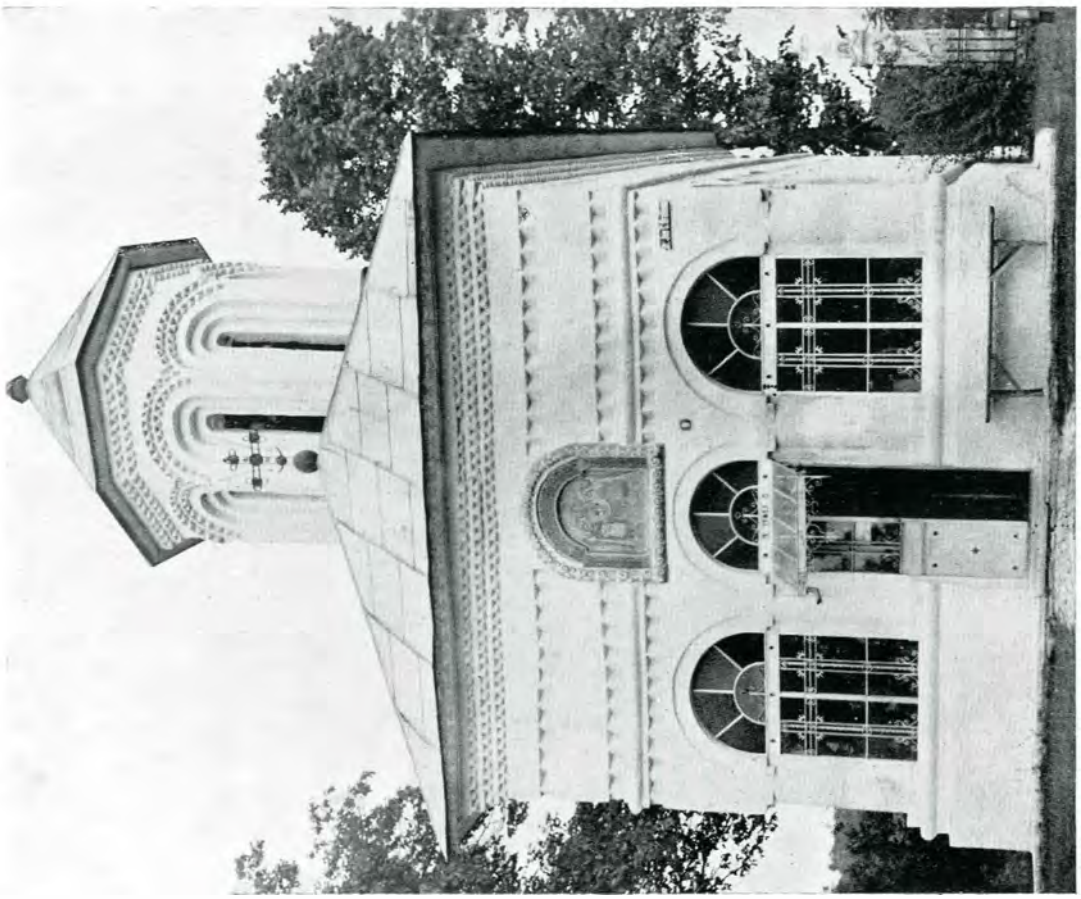

Fig. 134. — Fațada principală

inp.org.ro

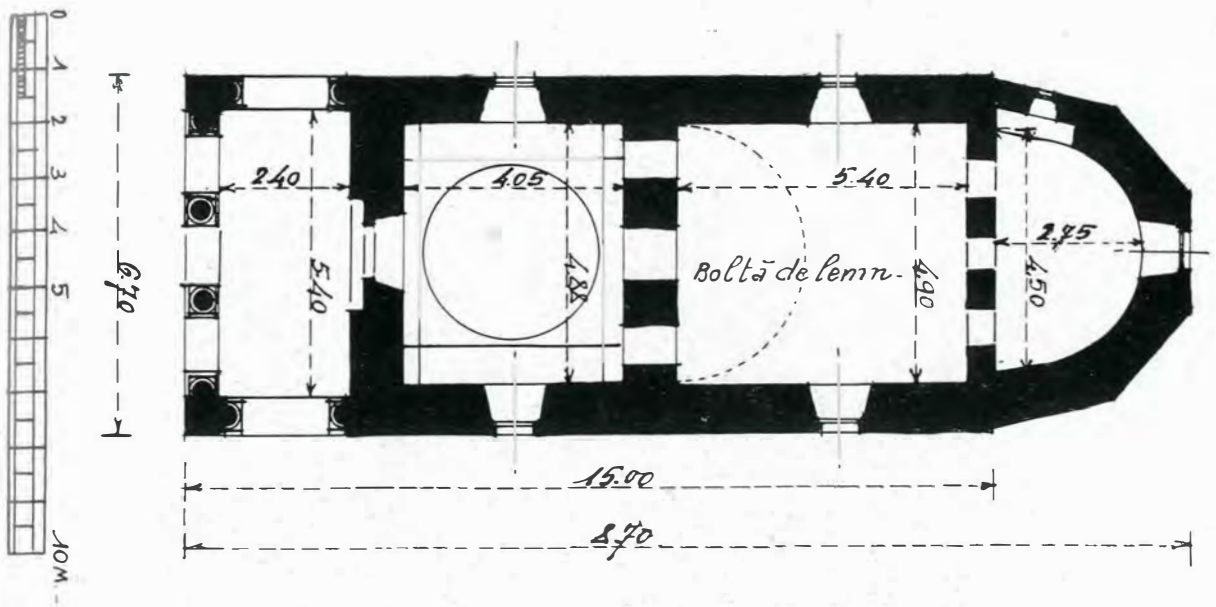

Biserica din Călineşti (Vâlcea)

Fig. 139. — Vedere spre pridvor

Fig. 140. — Vedere spre altar

inp.org.ro

Biserica din Furnicași (Muscel)

Fig. 141. — Planul orizontal

Fig. 142. — Vedere generală

Desen arhitect S. Becu

inp.org.ro

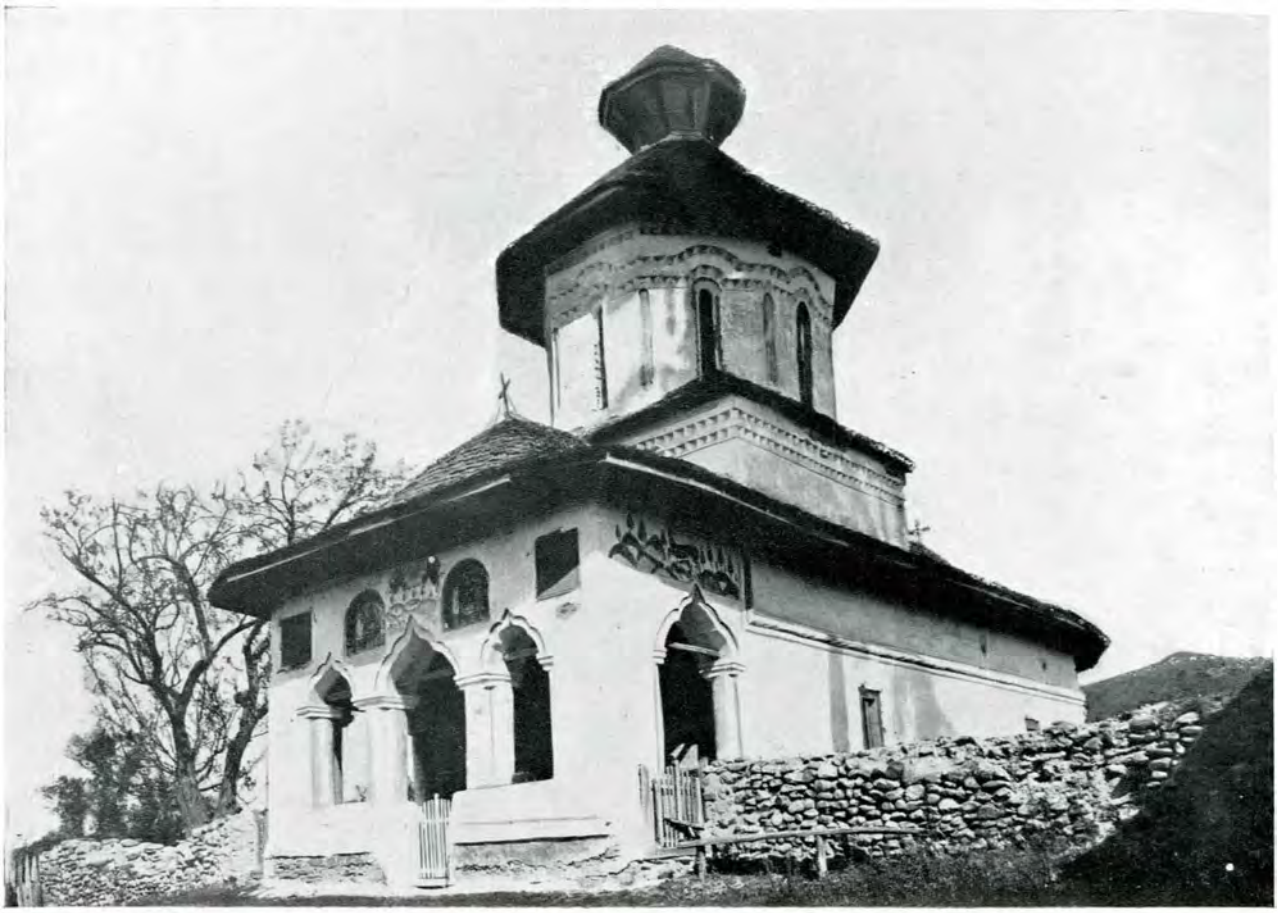
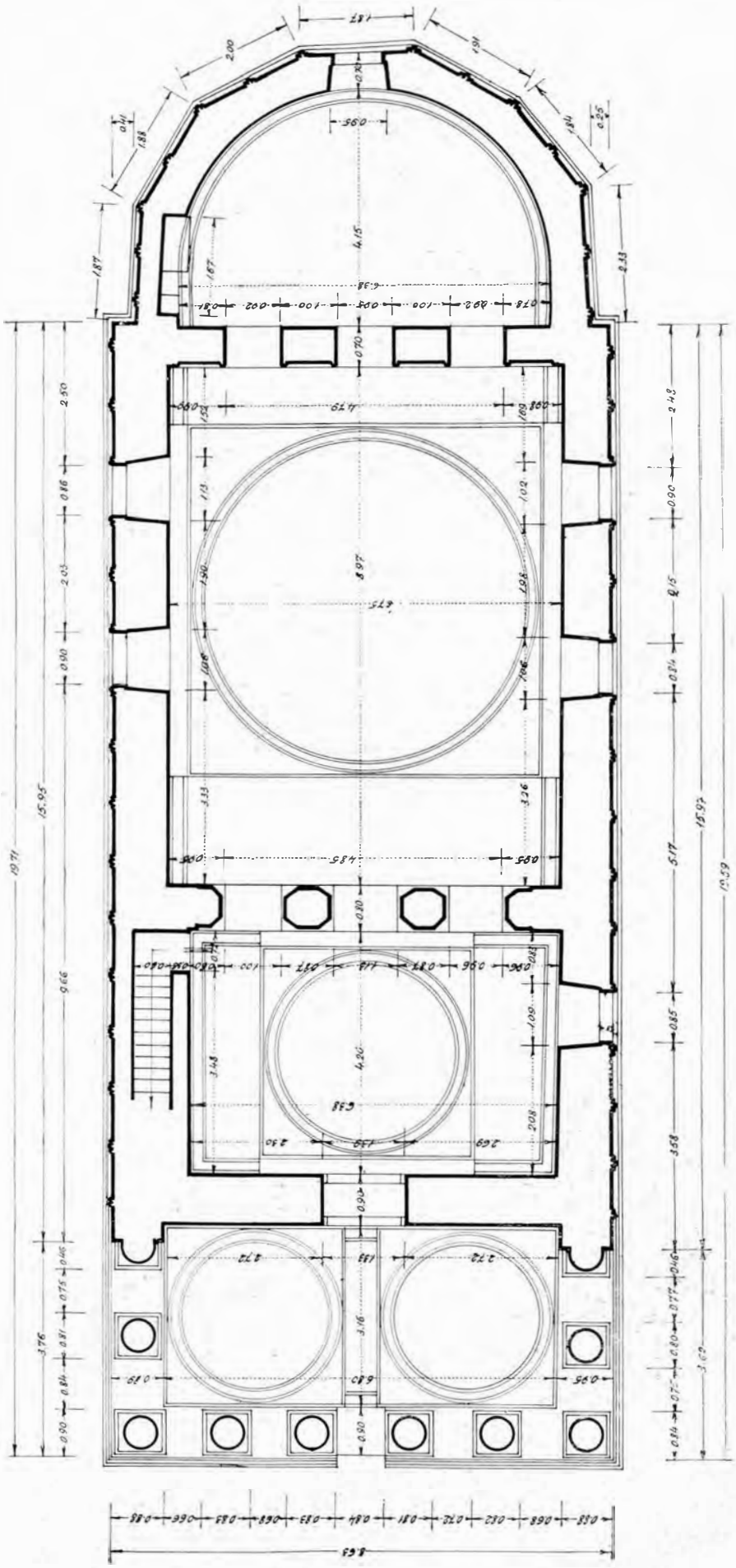

Fig. 143. — Biserica din Furnicoşi (Muscel) Vedere spre pridvor
Fig. 144. — Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj) Vedere generală

inp.org.ro

Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 145. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

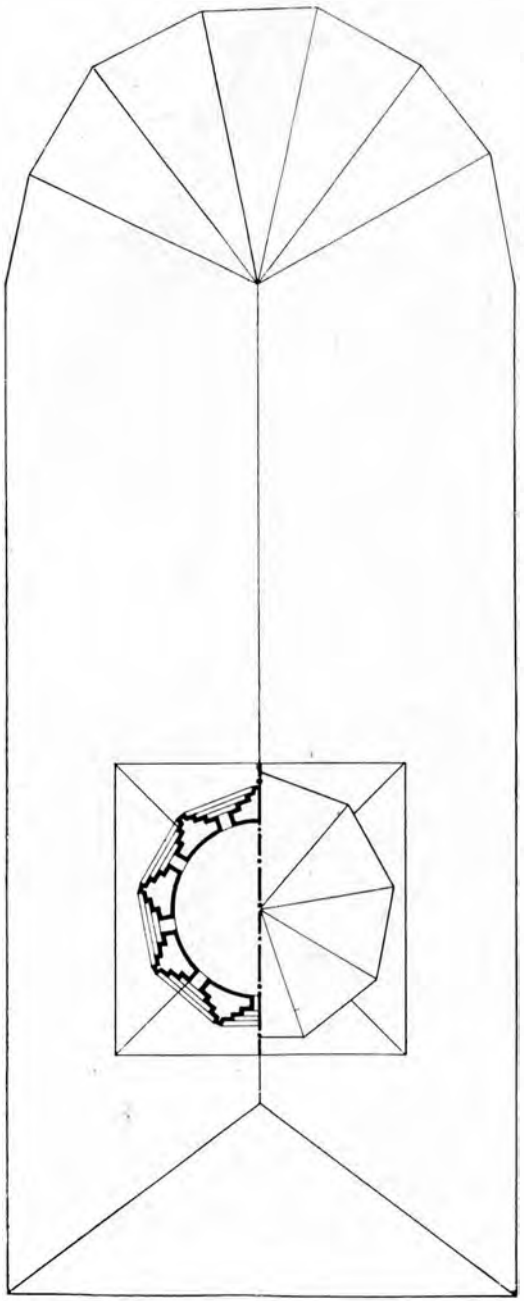
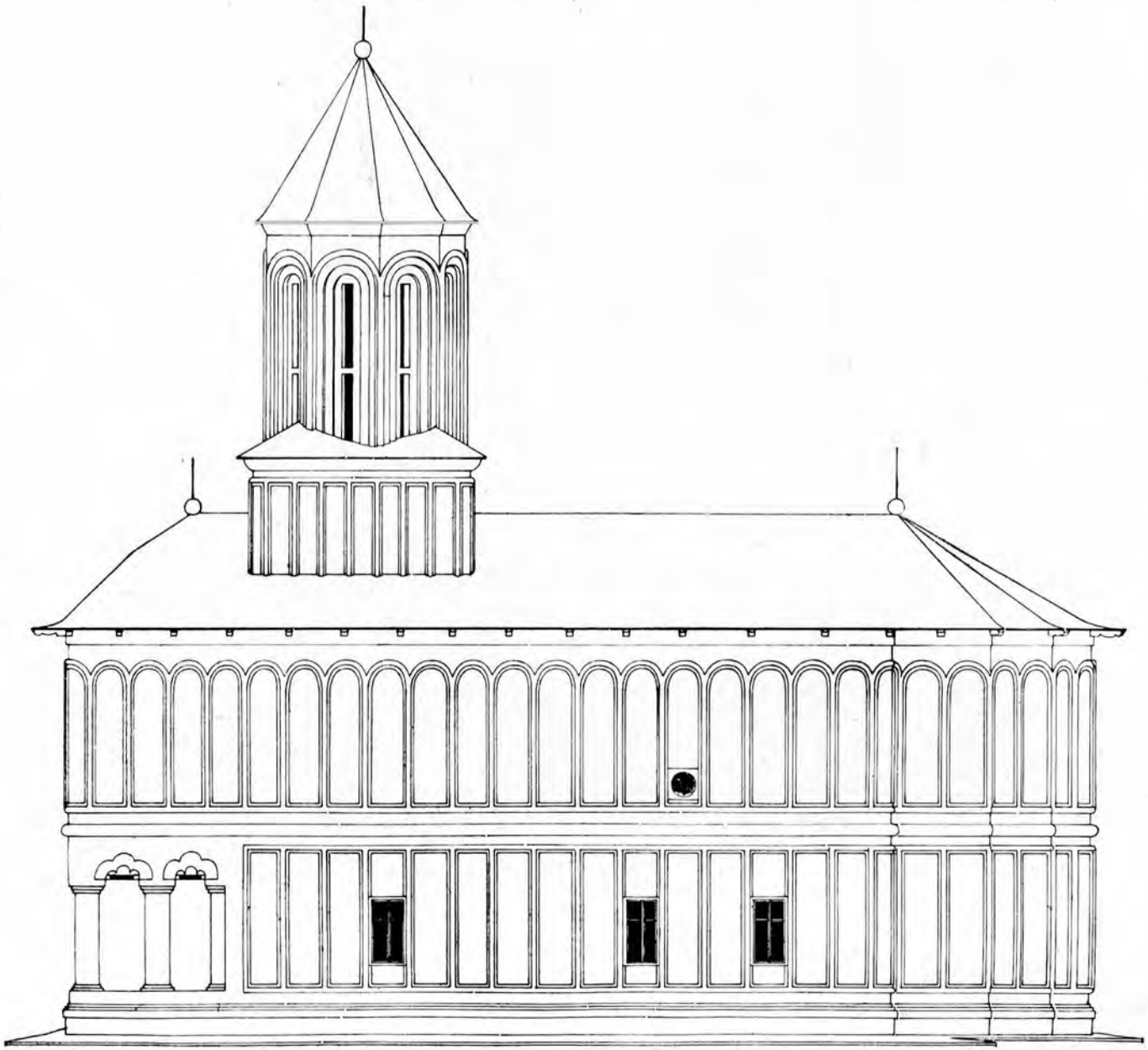

Fig. 146-147.— Planul acoperişului şi al turlei

Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj)

Fig. 148. — Faţada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

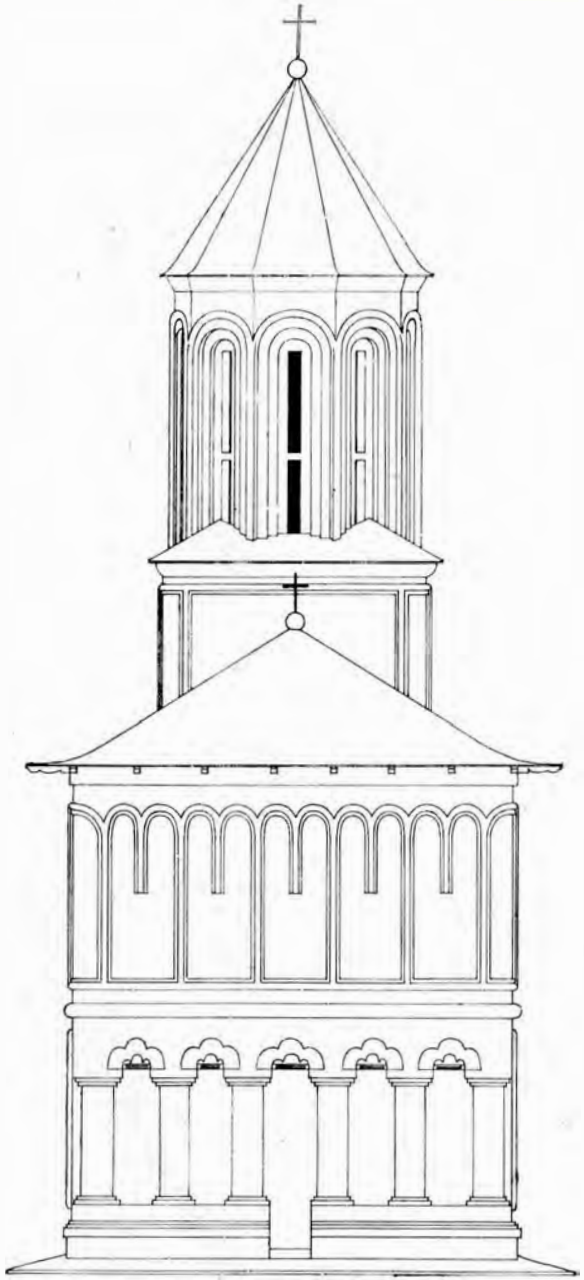
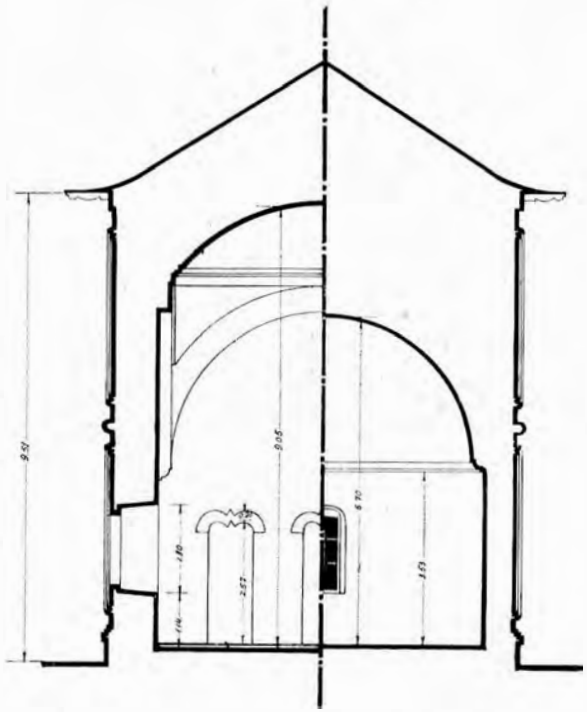

Fig. 149. — Fațada principală

Biserica Sfinții Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 150-151.—Secții prin naos si prin altar

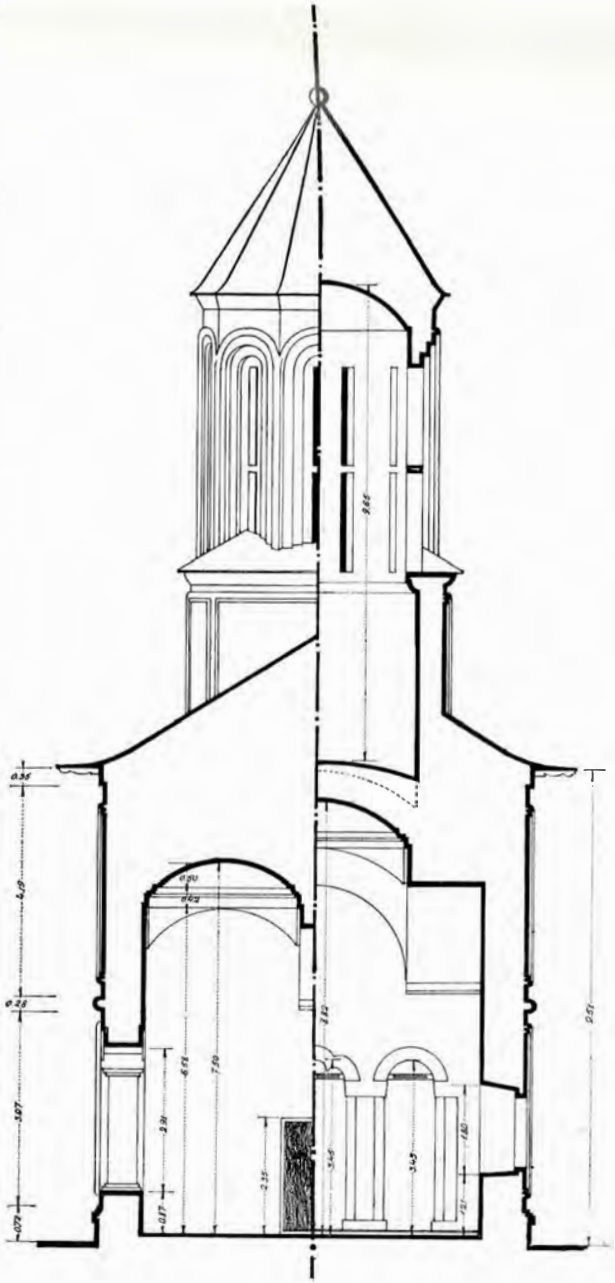
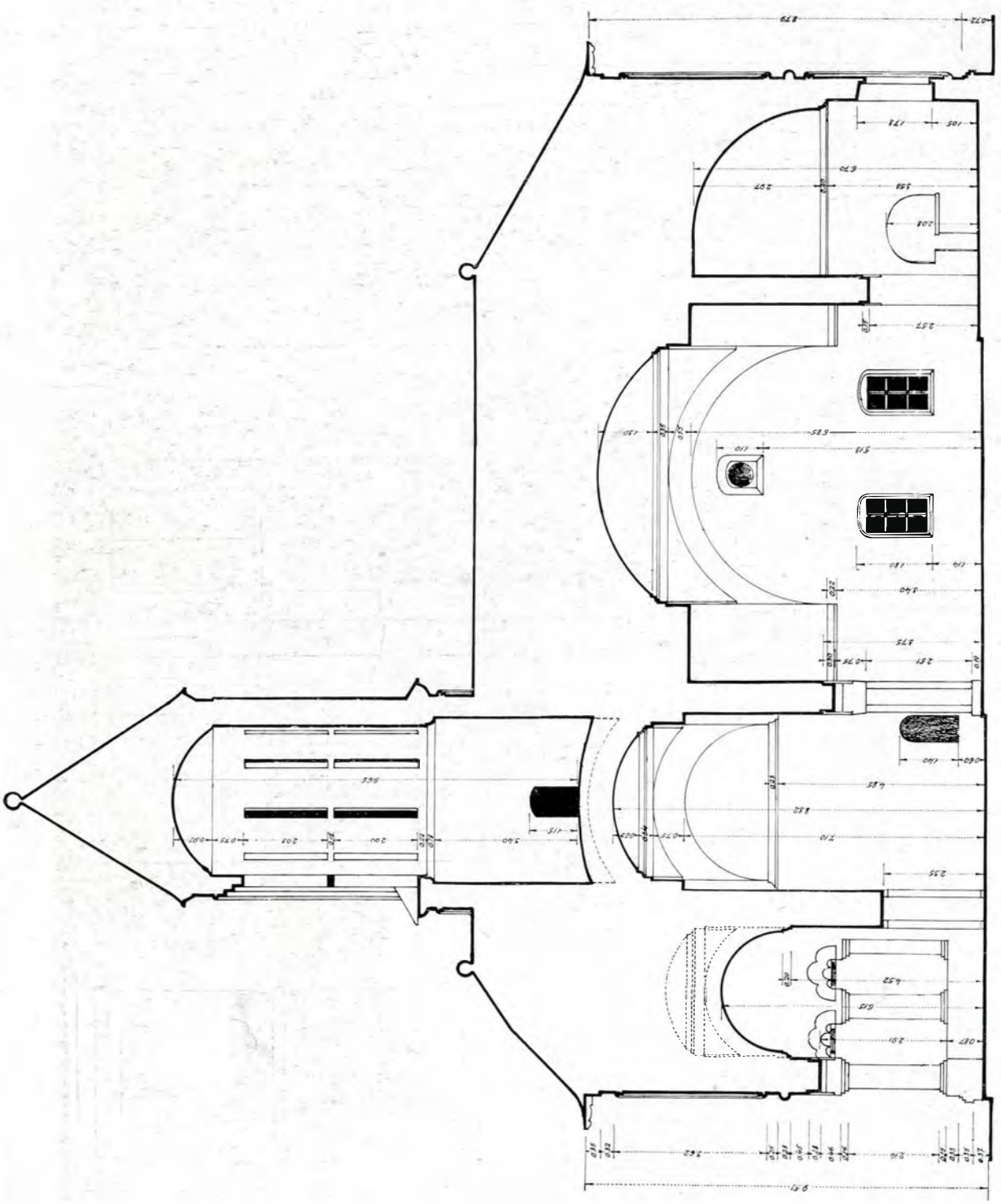

Fig. 152-153.—Secții prin pridvor și prin pronaos

inp.org.ro

Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 154. — Secţiune longitudinală
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfinții Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 155. — Vedere interioară

inp.org.ro

Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 156. — Vederea tâmplei

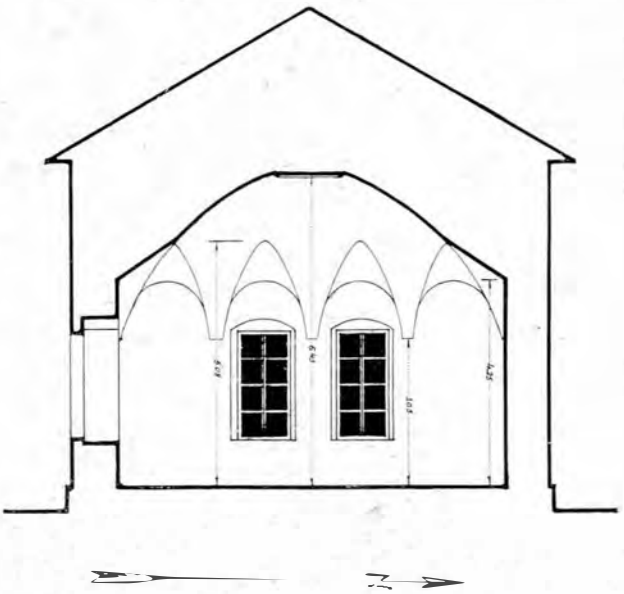
inp.org.ro

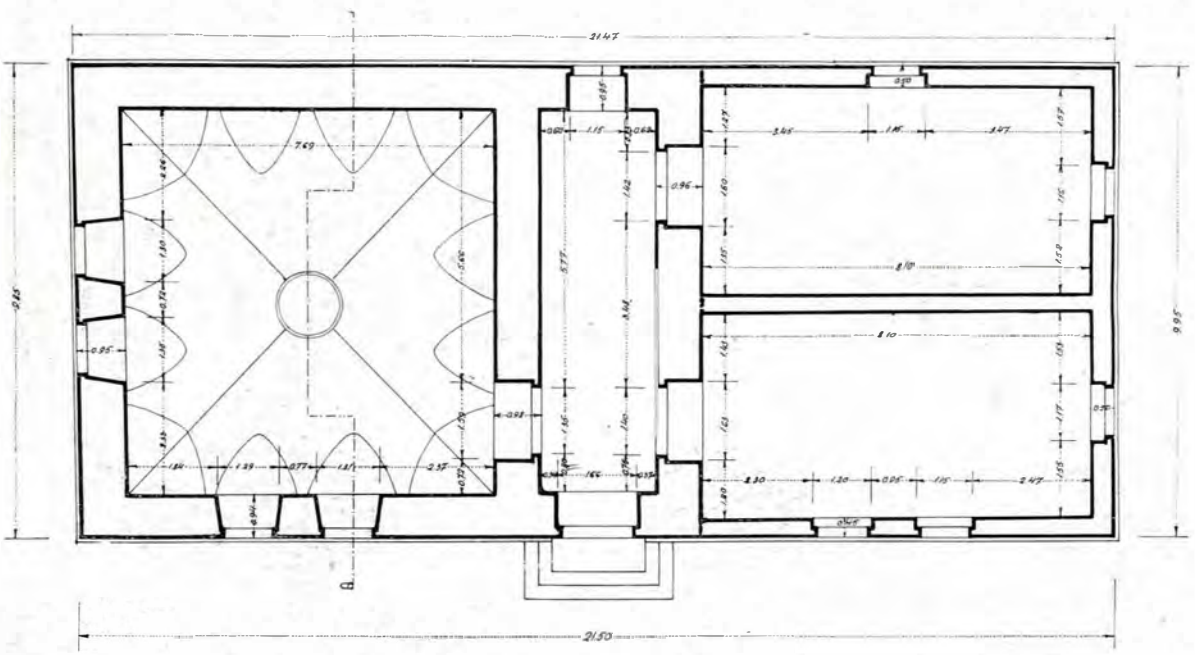

Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj)
Fig. 157. — Portretul lui Vodă Petru Mavrogheni

Fotografia arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

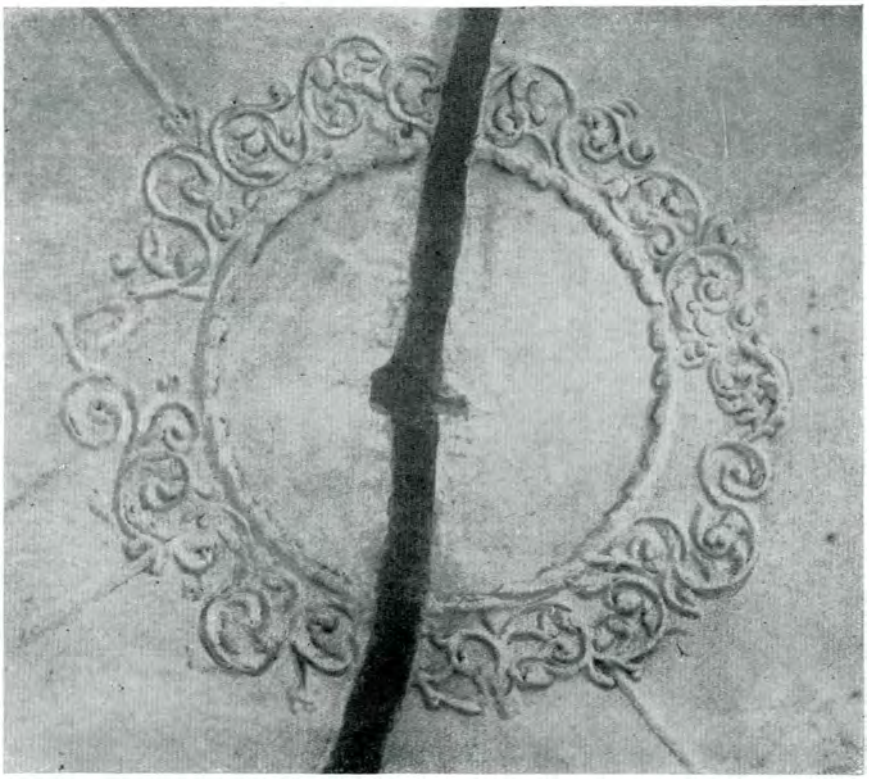
Cula din Almaj (Dolj)

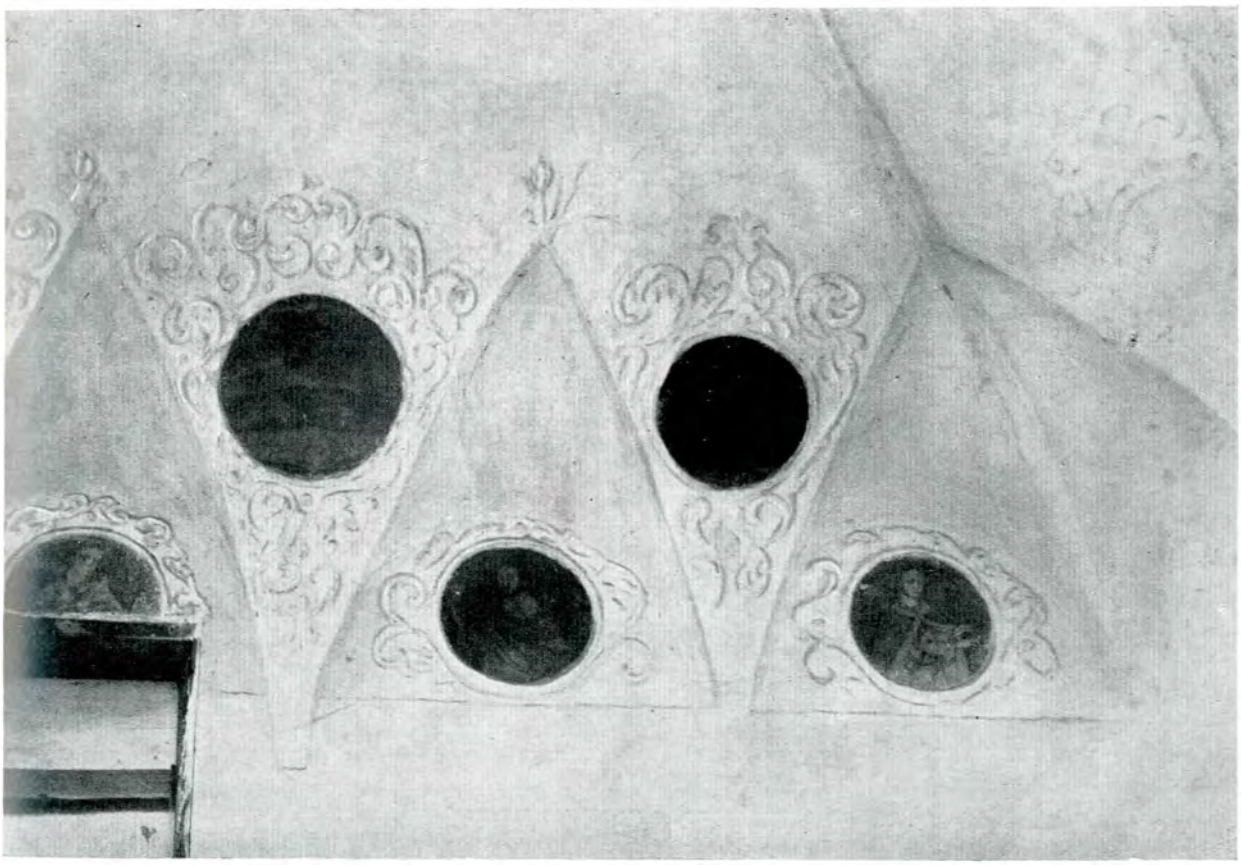
Fig. 158. — Secţiunea prin bolţi

Fig. 159. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

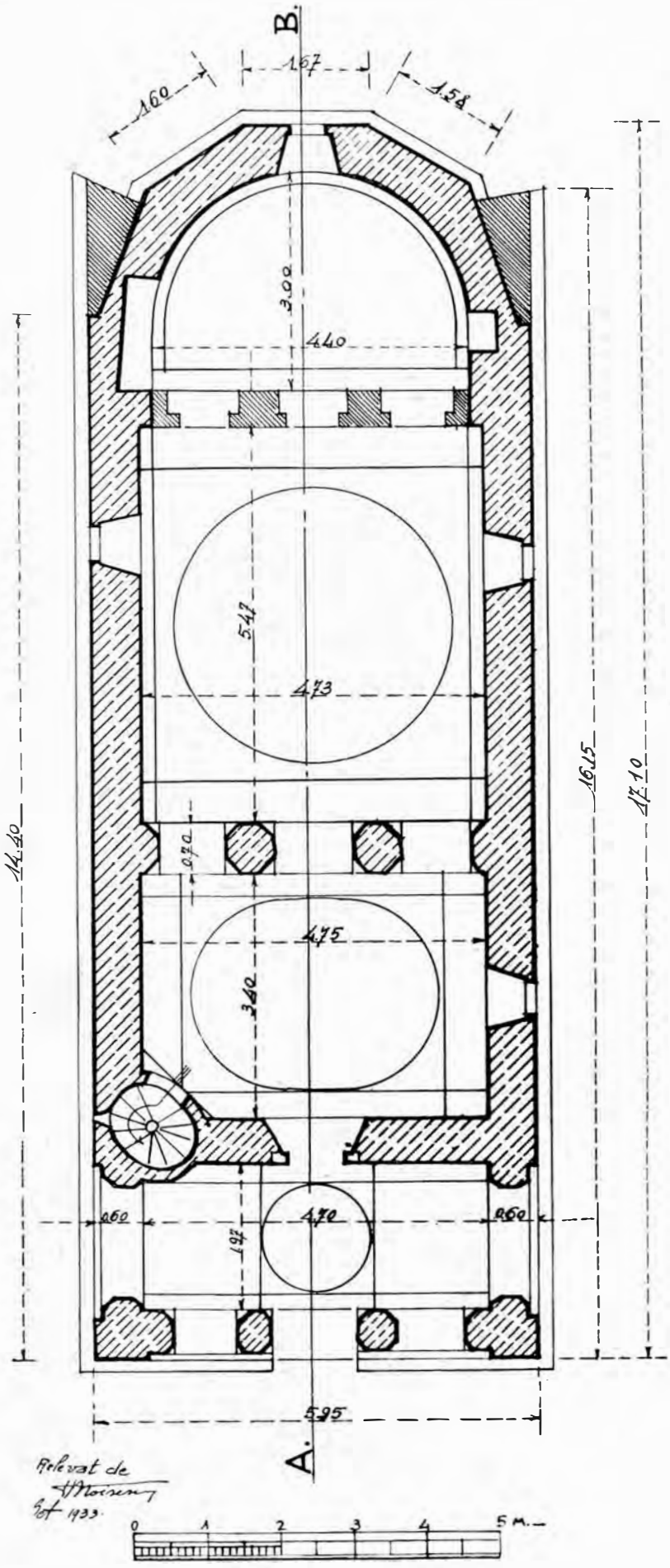

Cula din Almaj (Dolj)

Fig. 160. — Cheia bolții

Fig. 161. — Lunetele bolții

inp.org.ro

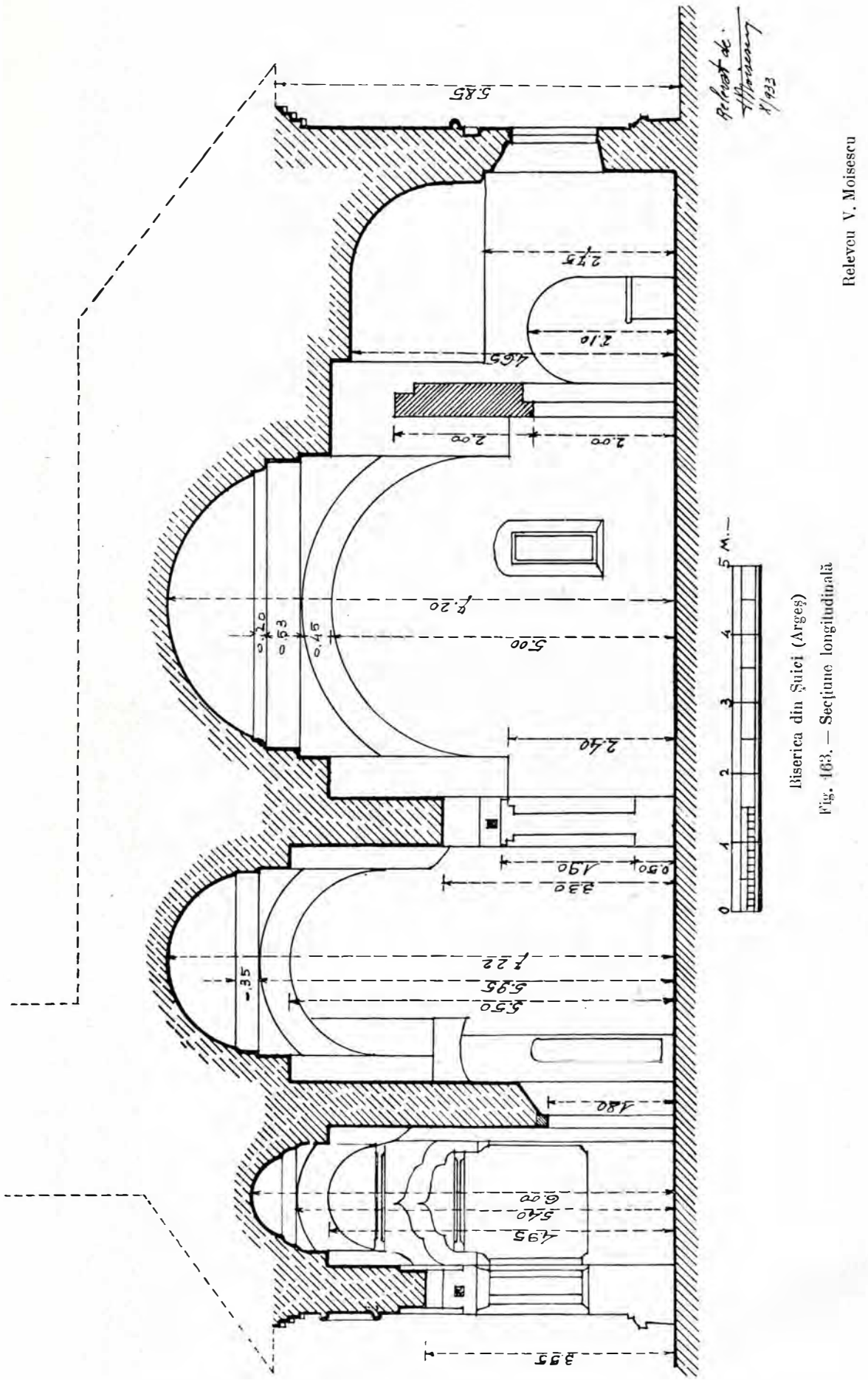

Biserica din Şuici (Argeş)

Fig. 162.— Planul orizontal

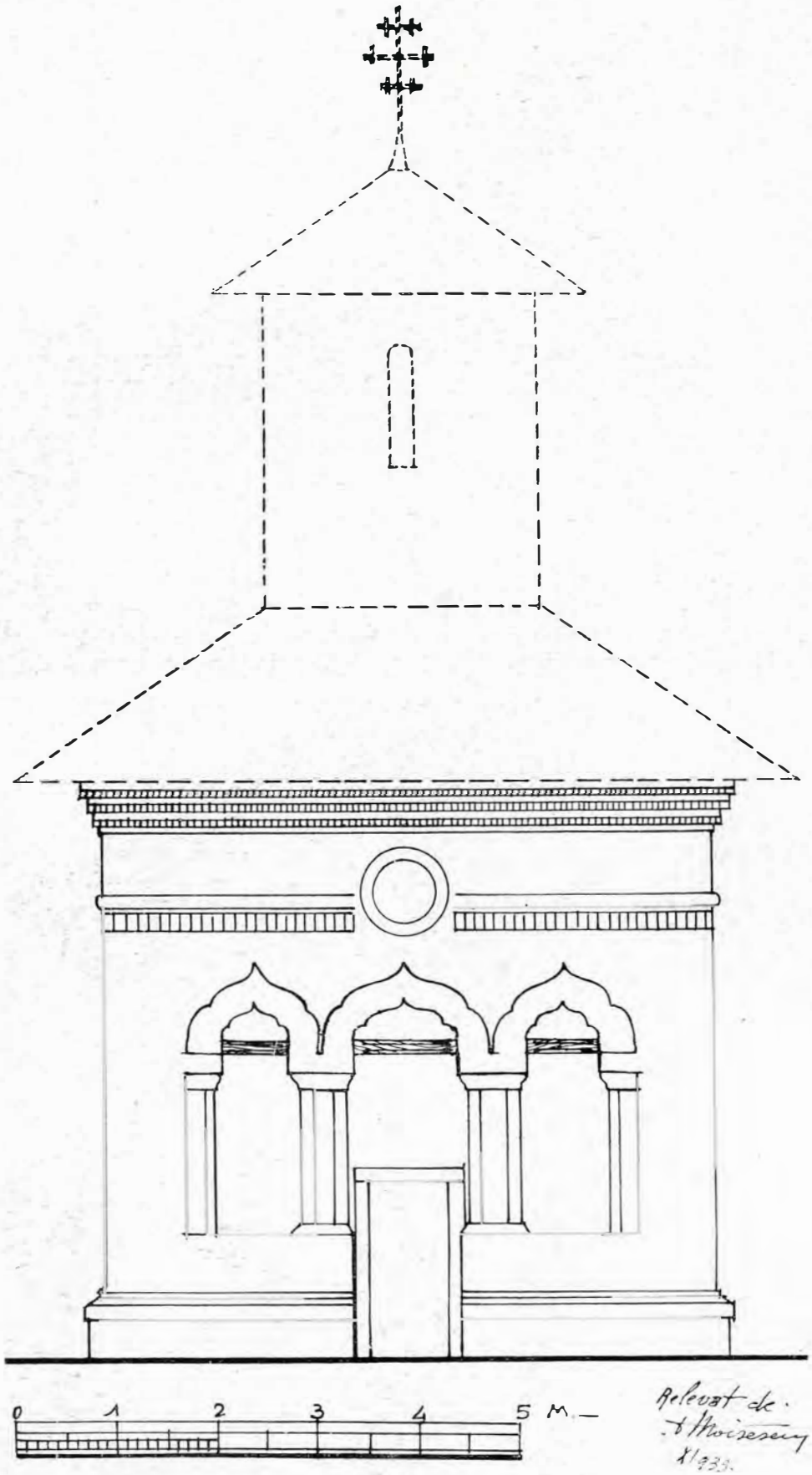
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Suici (Argeș)
Fig. 163. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

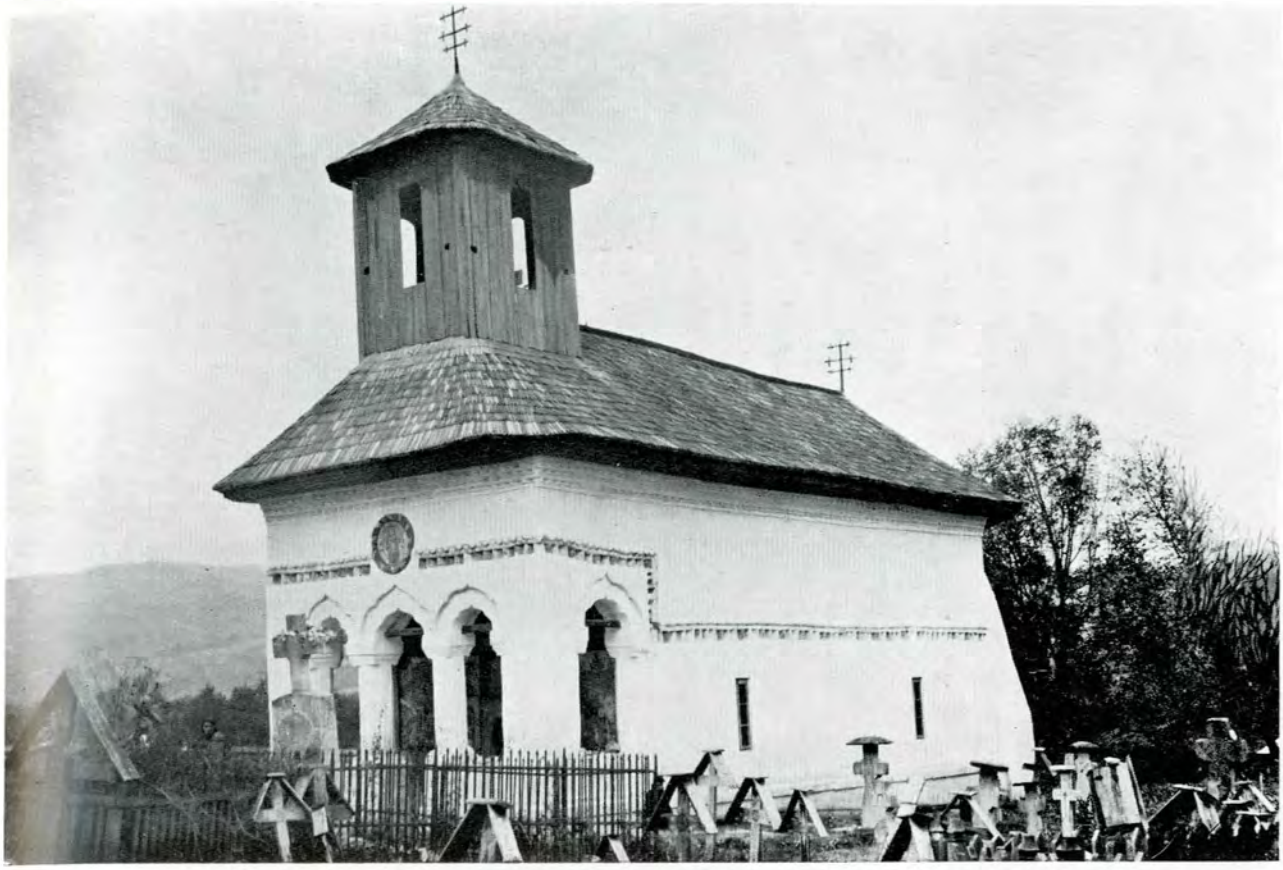

Biserica din Şuici (Argeş)

Fig. 164. — Faţada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

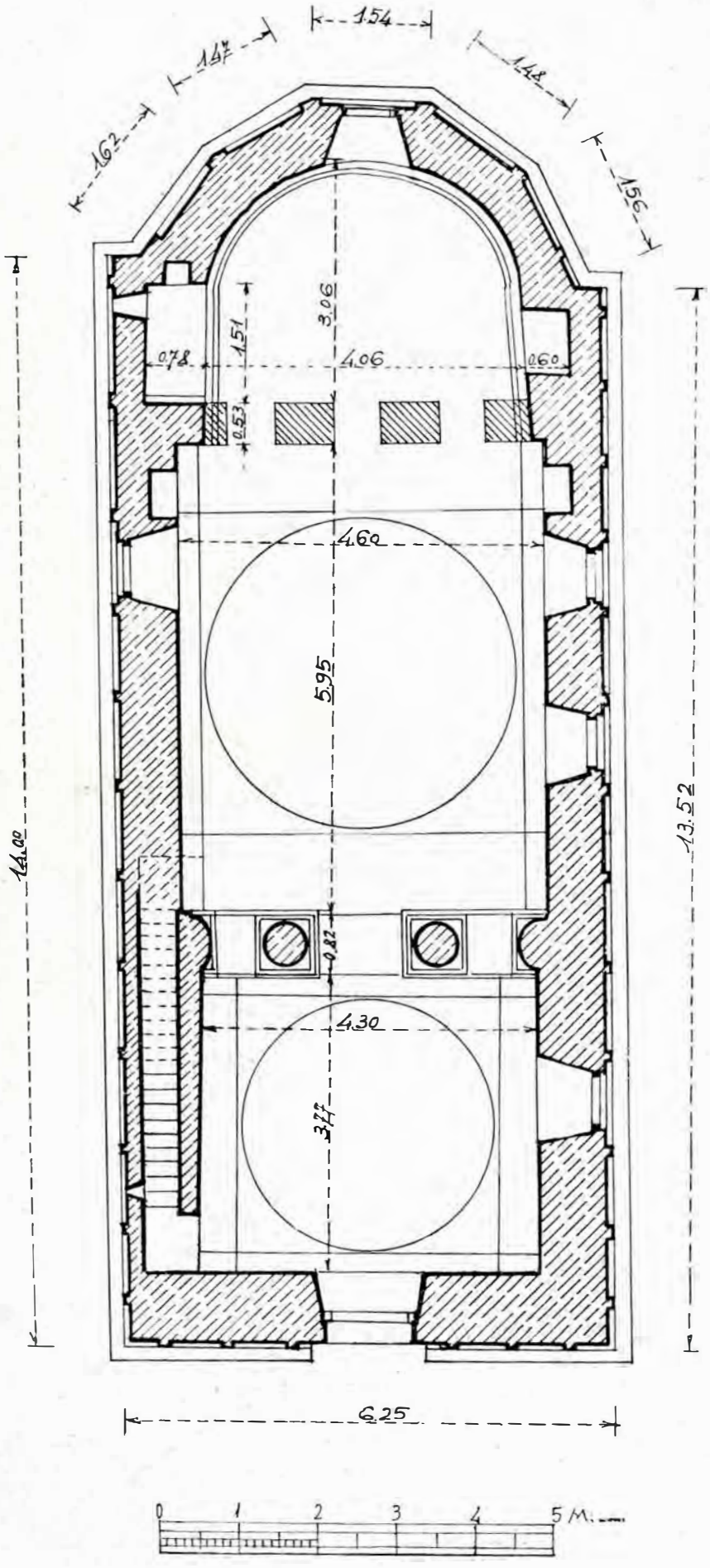

Biserica din Șuici (Argeș)

Fig. 165. — Vedere generală

Fig. 166. — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

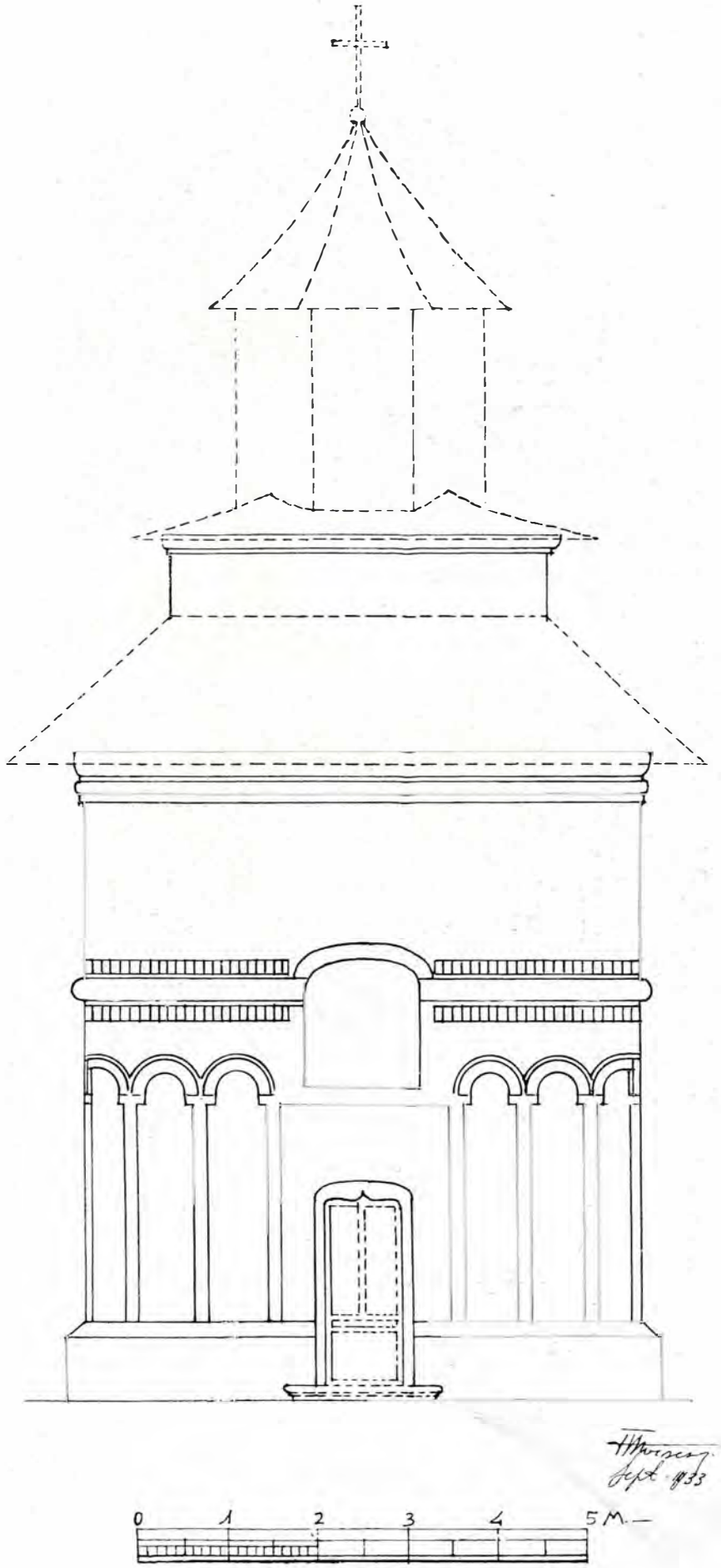

Biserica din Gălășești (Argeș)

Fig. 167. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

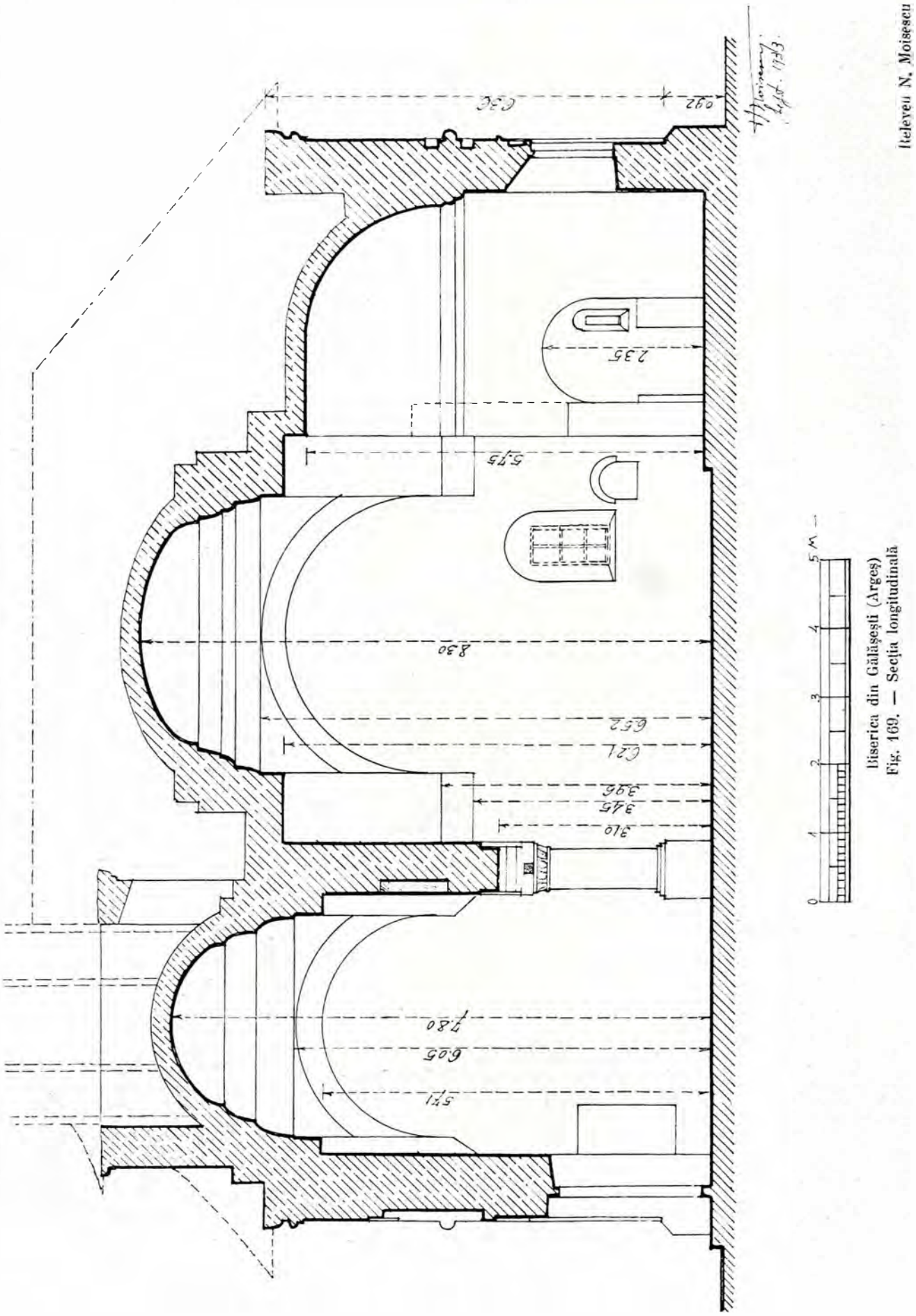

Biserica din Gălășești (Argeș)

Fig. 168. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

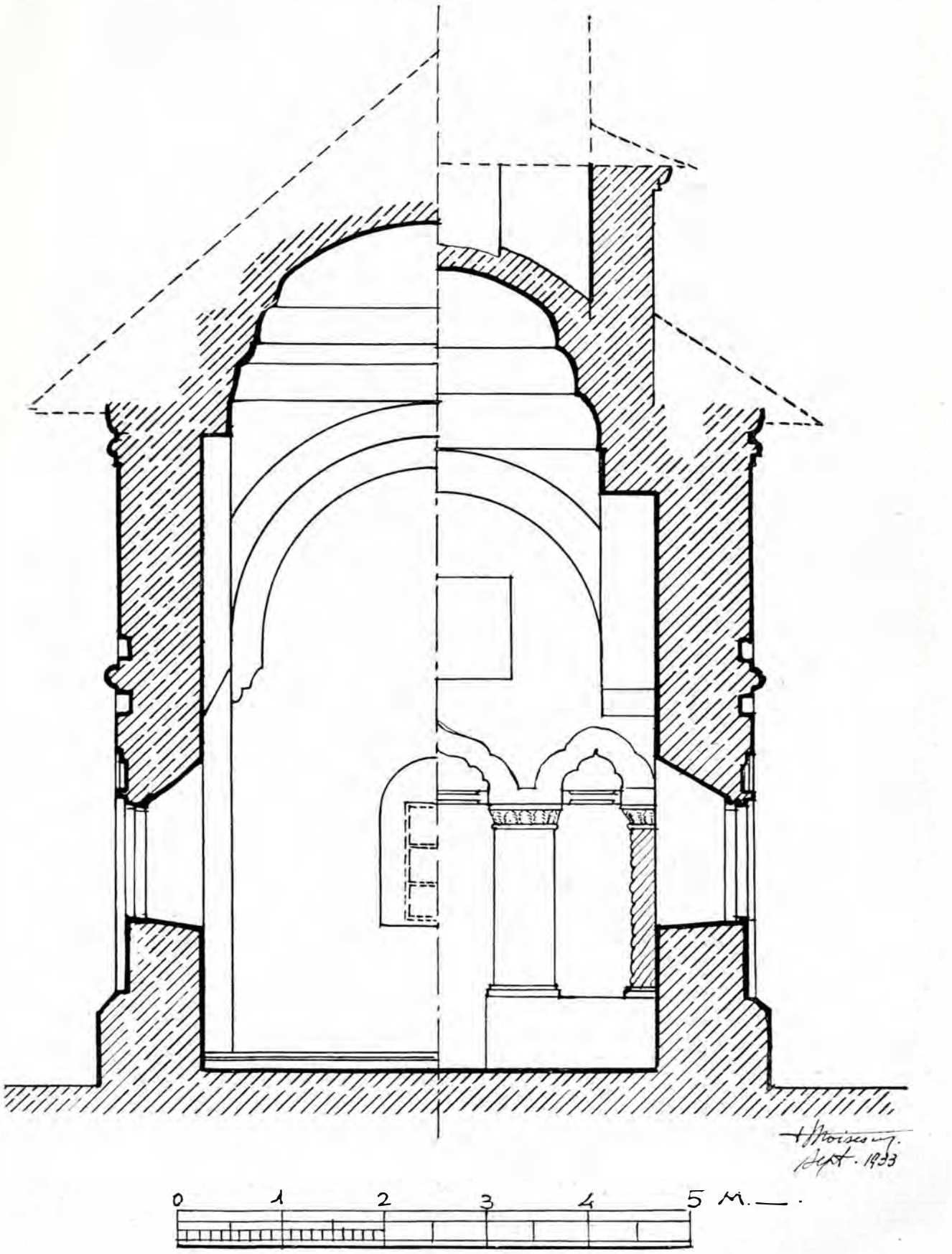
inp.org.ro

Ridevăţ N. Moisescu

Biserica din Găläşeşti (Argeş)
Fig. 169. — Secţia longitudinală

inp.org.ro

Biserica din Gălășești (Argeș)

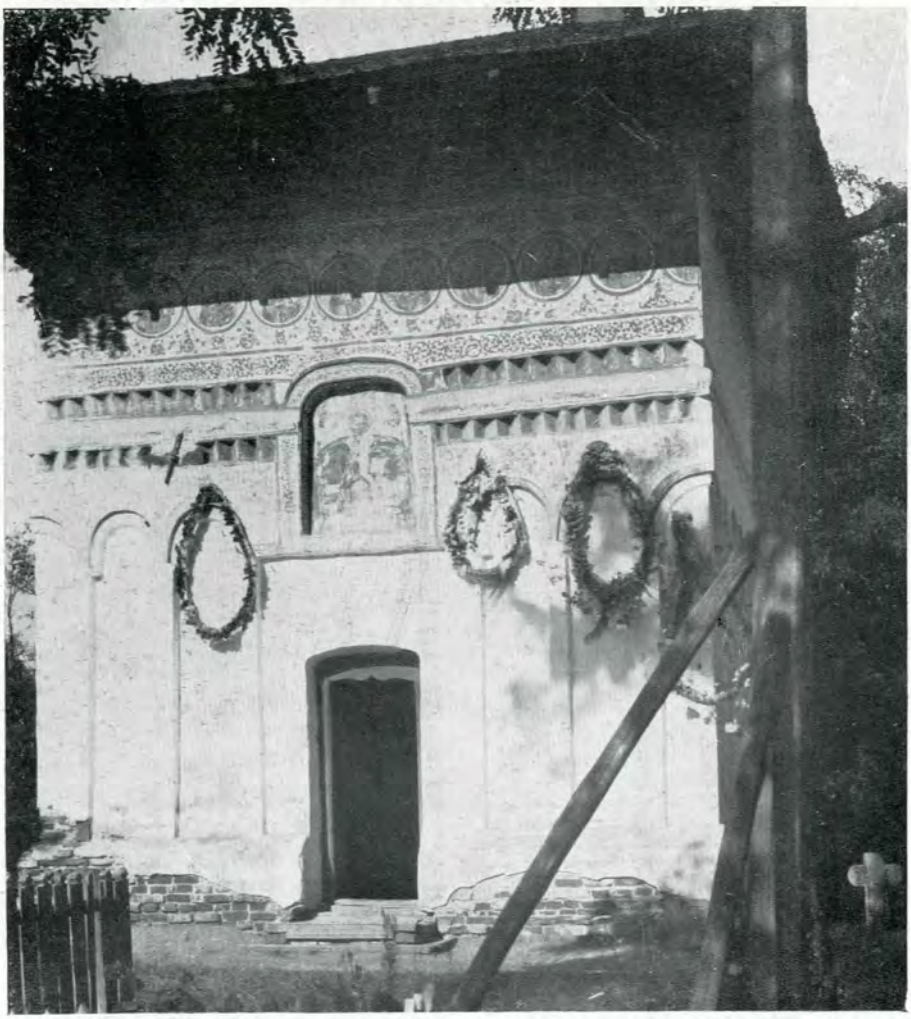
Fig. 170. — Secțiuni prin naos

Fig. 171. — Secțiuni prin pronaos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Gălăşeşti (Argeş)

Fig. 172. — Vedere dinspre nord-vest

Fig. 173. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

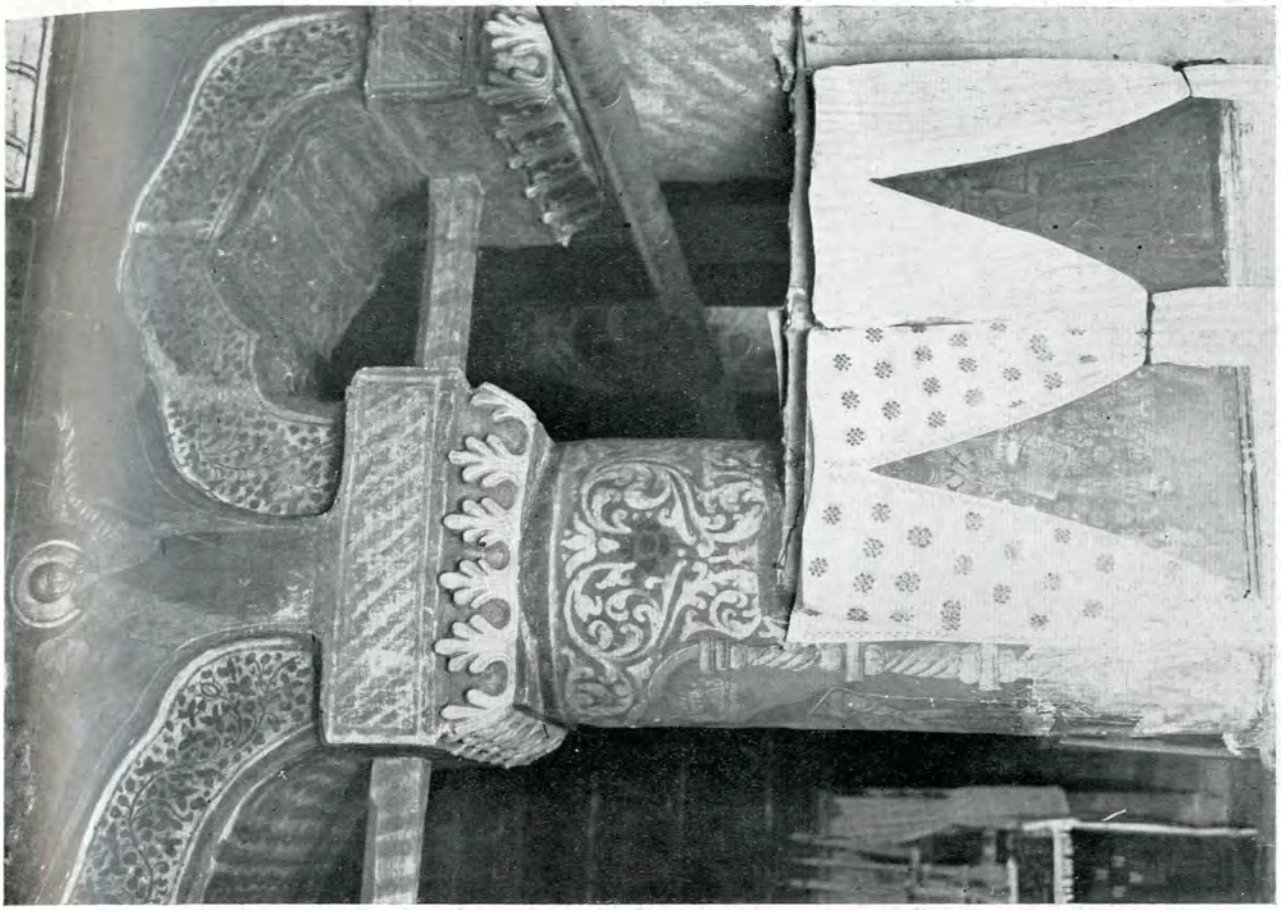

Fig. 175. — Vedere interioară

Biserica din Gălăşeşti (Argeş)

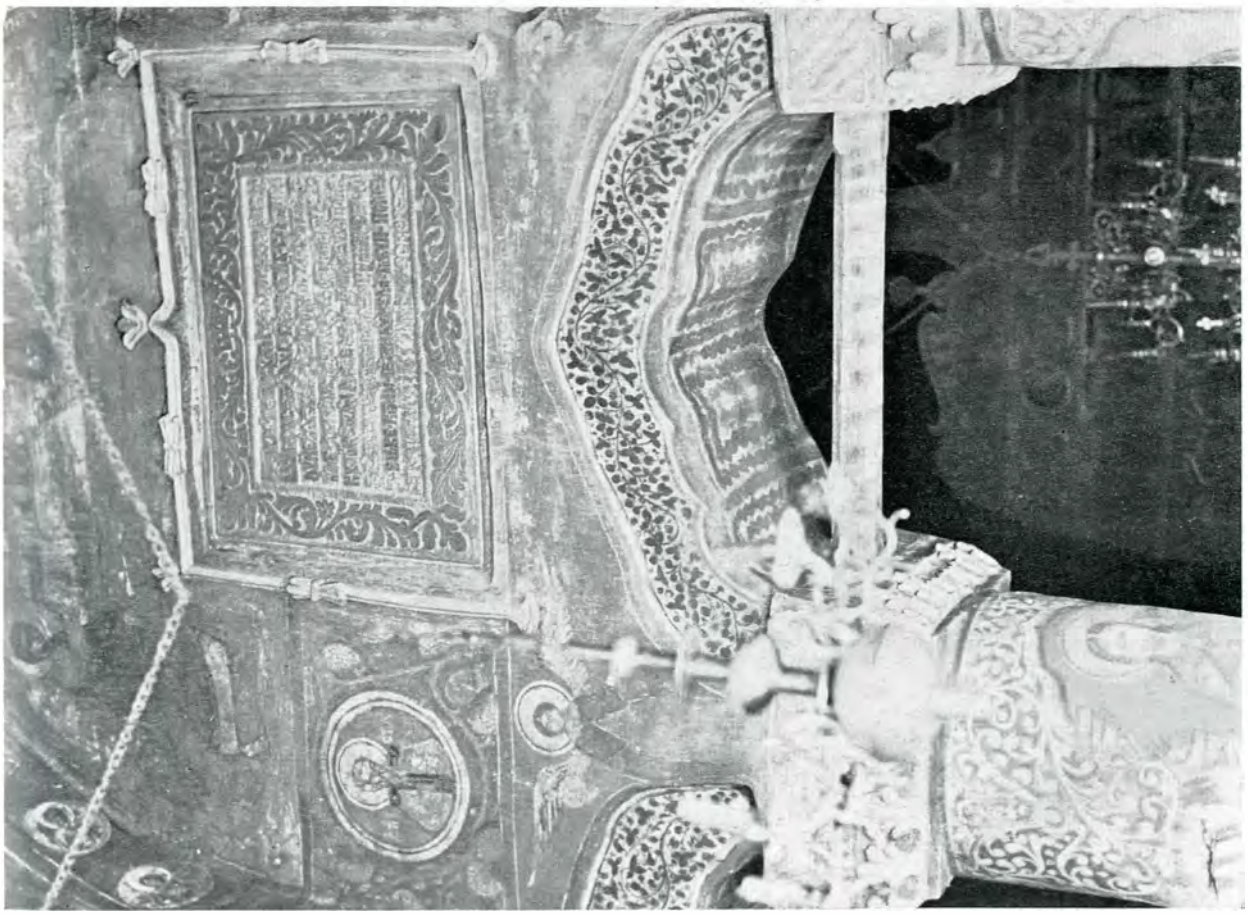
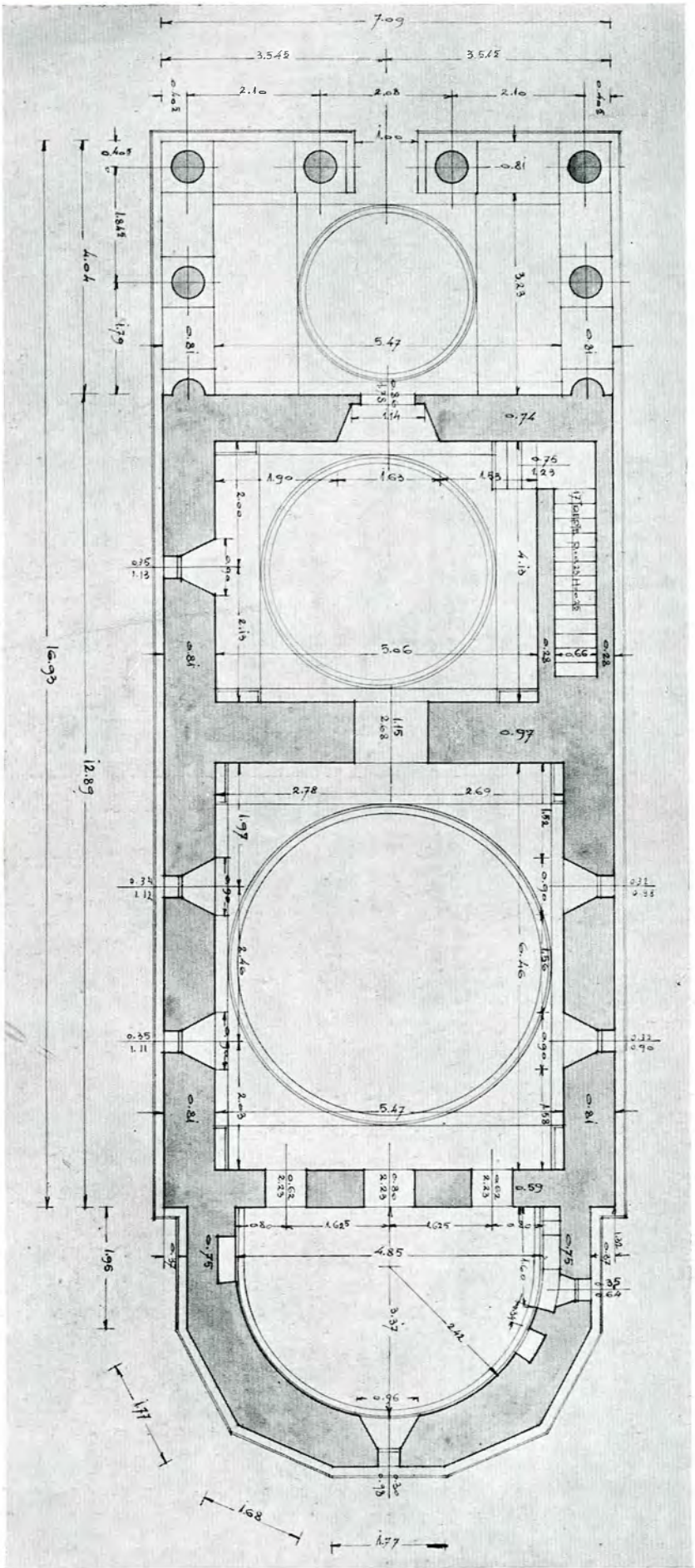

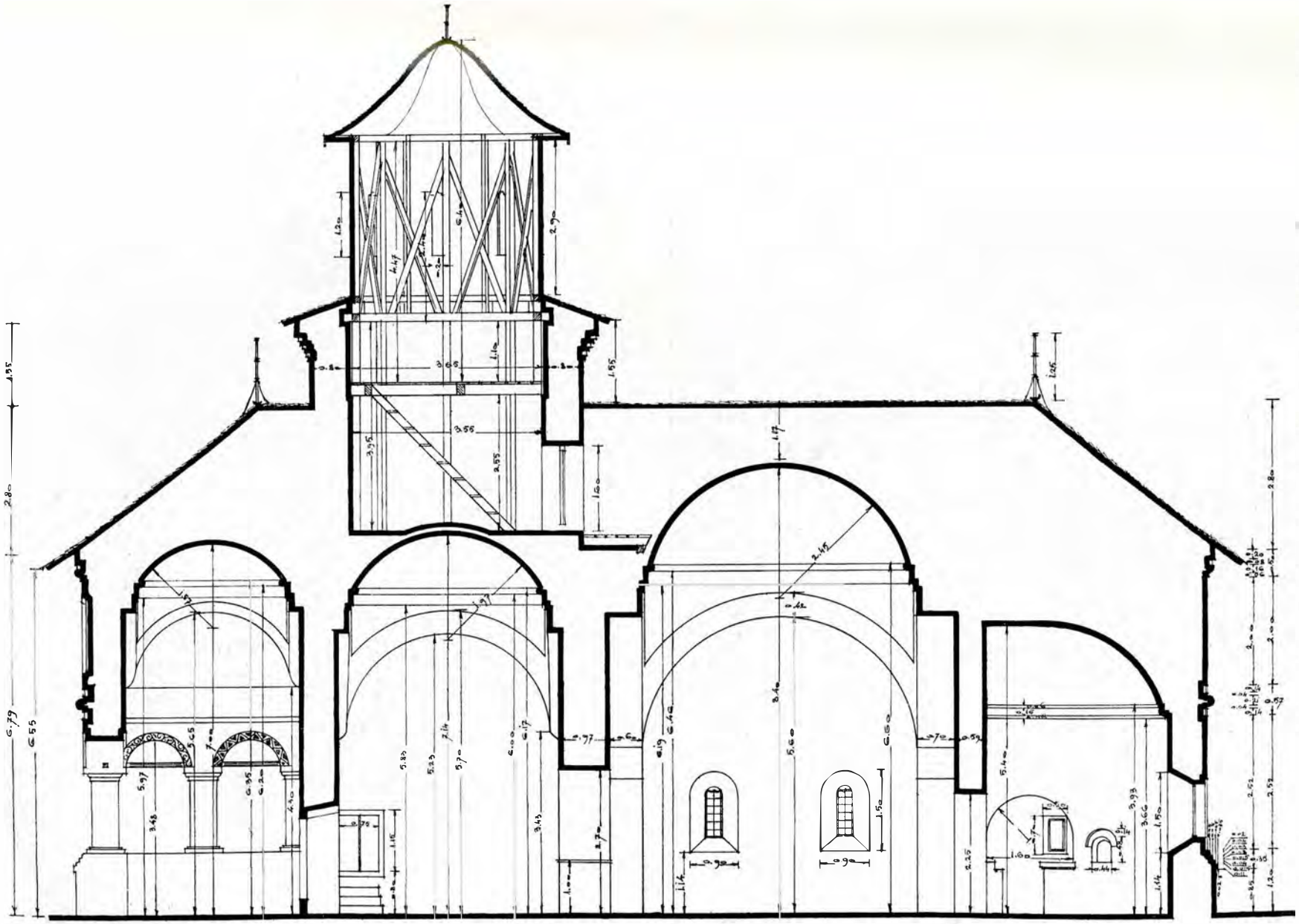
Fig. 174. — Pisania din pronaos

inp.org.ro

Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Ocnele Mari
Fig. 176. — Planul orizontal

inp.org.ro

Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Ocnele Mari
Fig. 177. — Secția longitudinală

inp.org.ro

Fig. 178. — Vederea spre intrare

Fig. 179. — Ușa bisericii cu pisania

Biserica Sfântul Ion Botezătorul din Ocnele Mari

imprg.ro

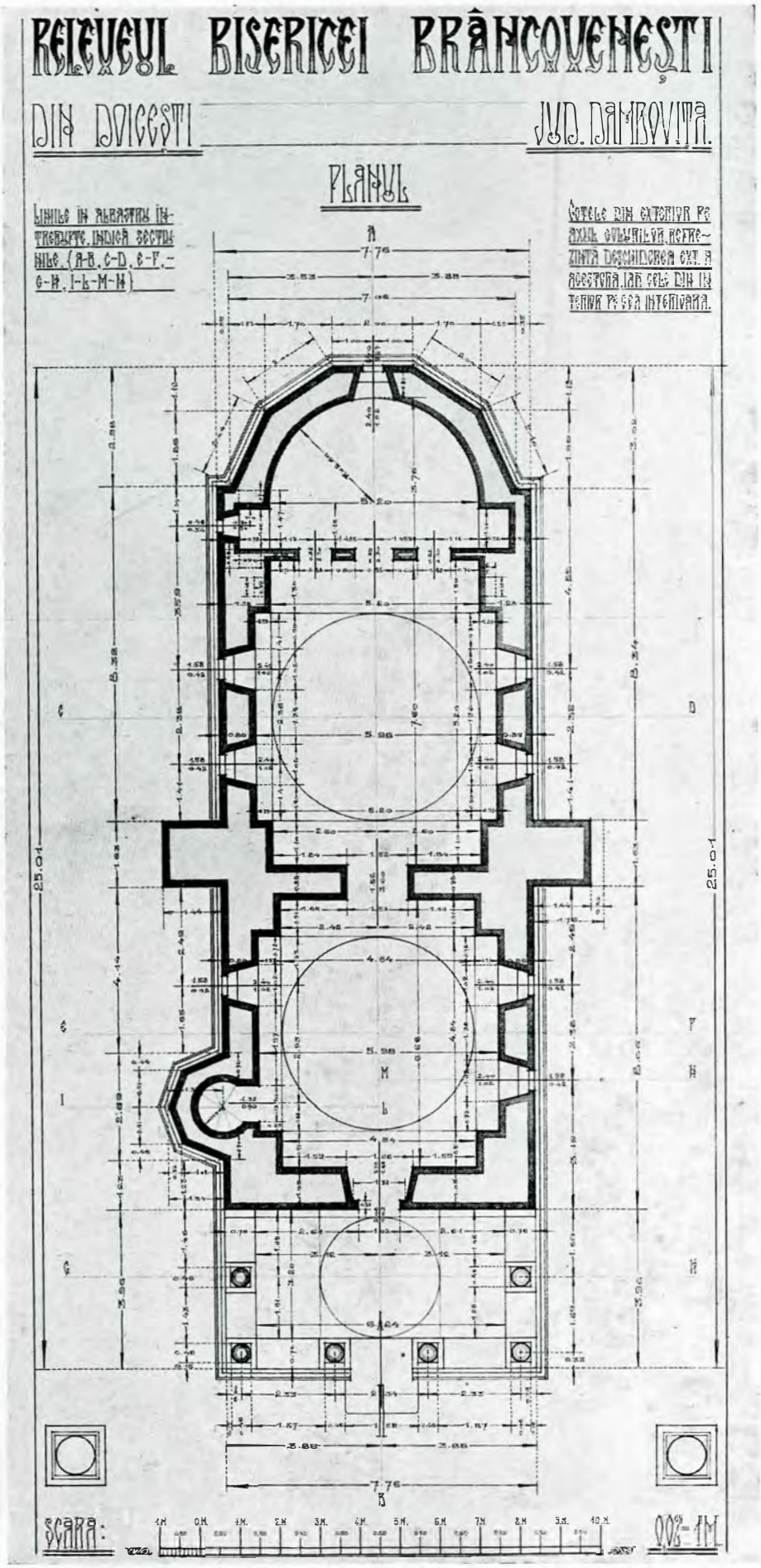

Biserica din Doicești (Dâmbovița)

Fig. 180. — Vedere spre intrare

Fig. 181. — Detaliul colonadei pridvorului

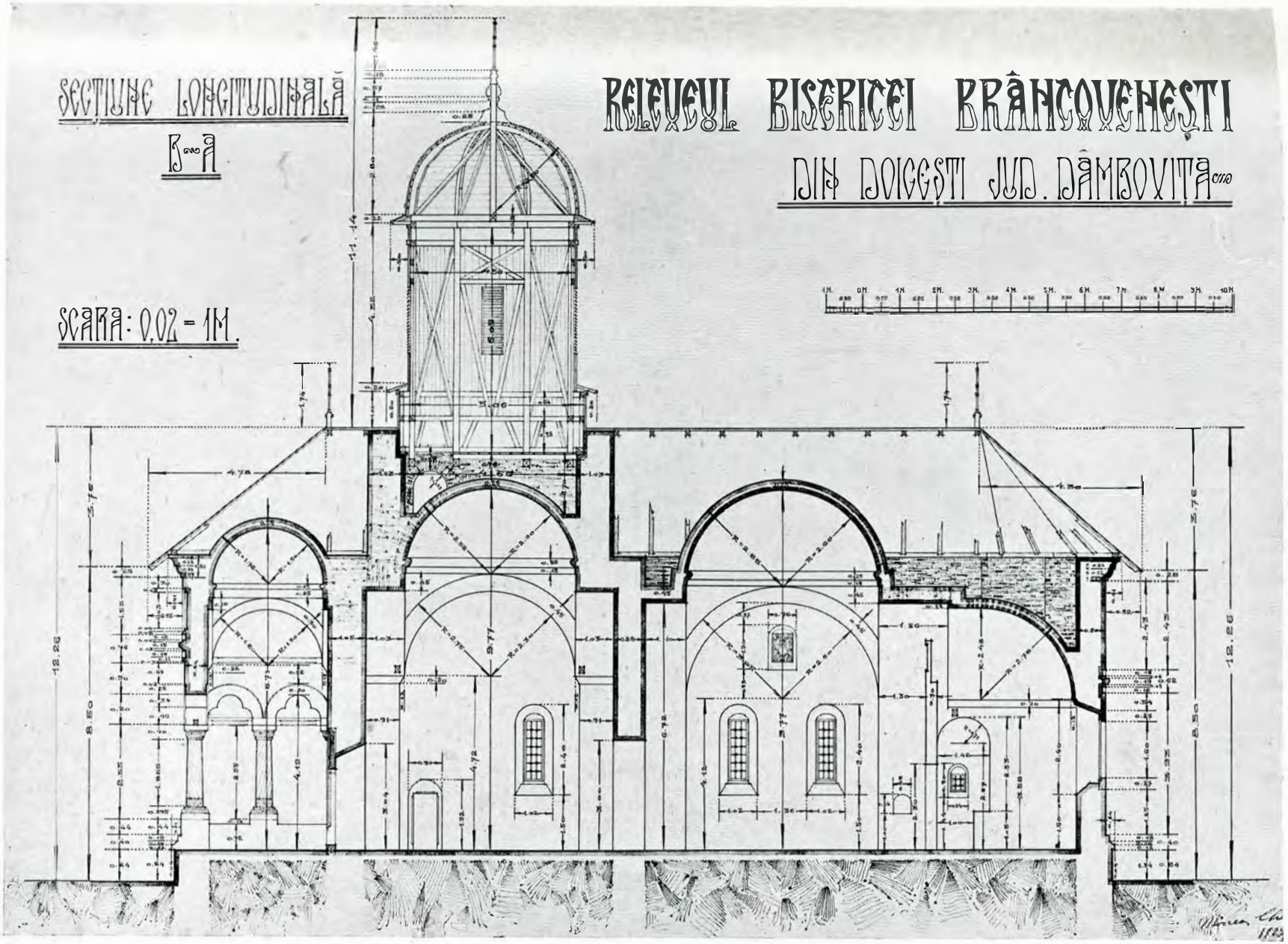
inp.org.ro

Biserica din Doiceşti (Dîmbovița)
Fig. 182. — Planul orizontal

Releveu arhitect M. Chernbach
Cu autorizaţia Academiei de Arhitectură

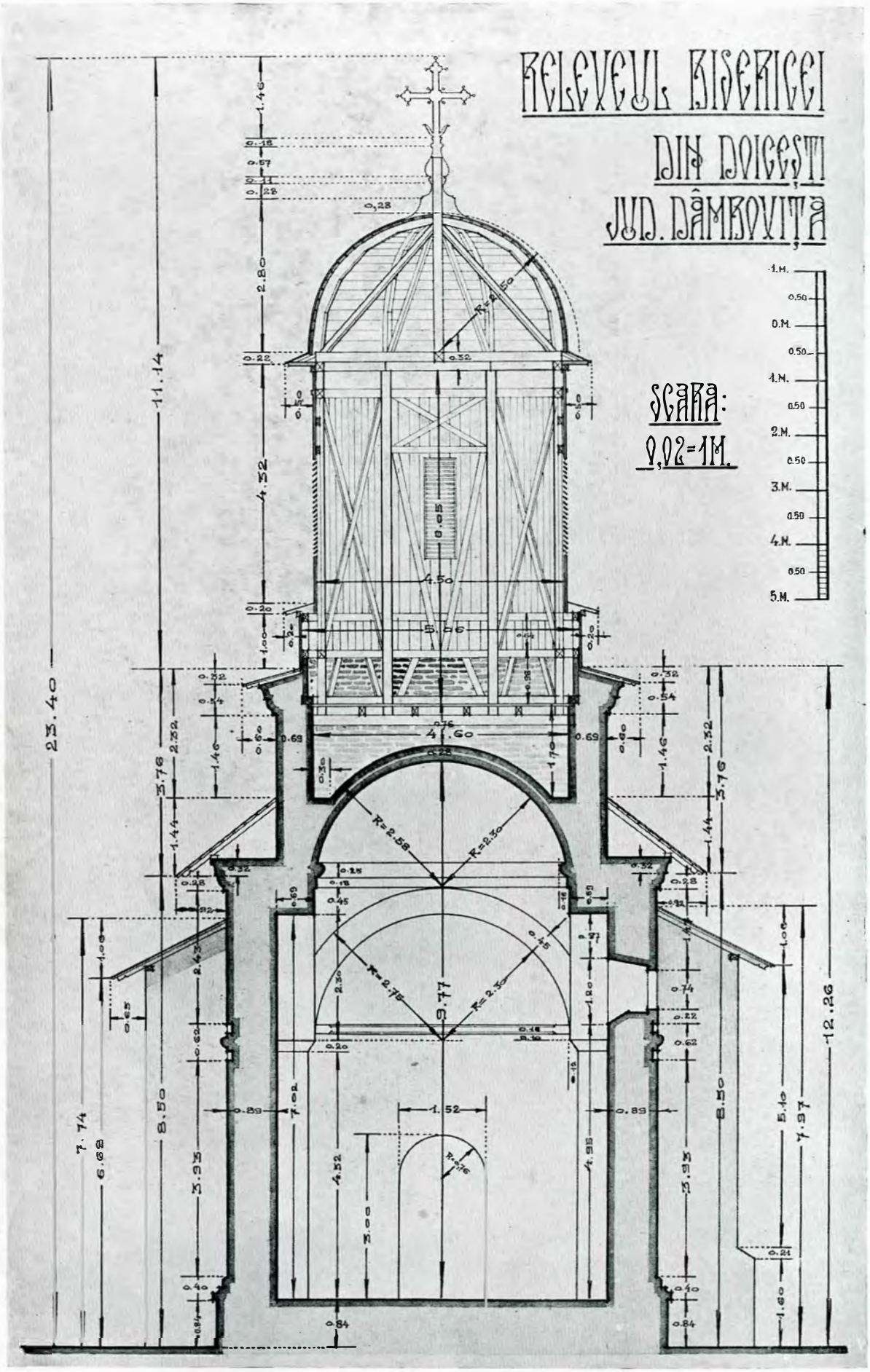
inp.org.ro

Biserica din Doicești (Dâmbovita)
Fig. 183. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect M. Chernbach
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

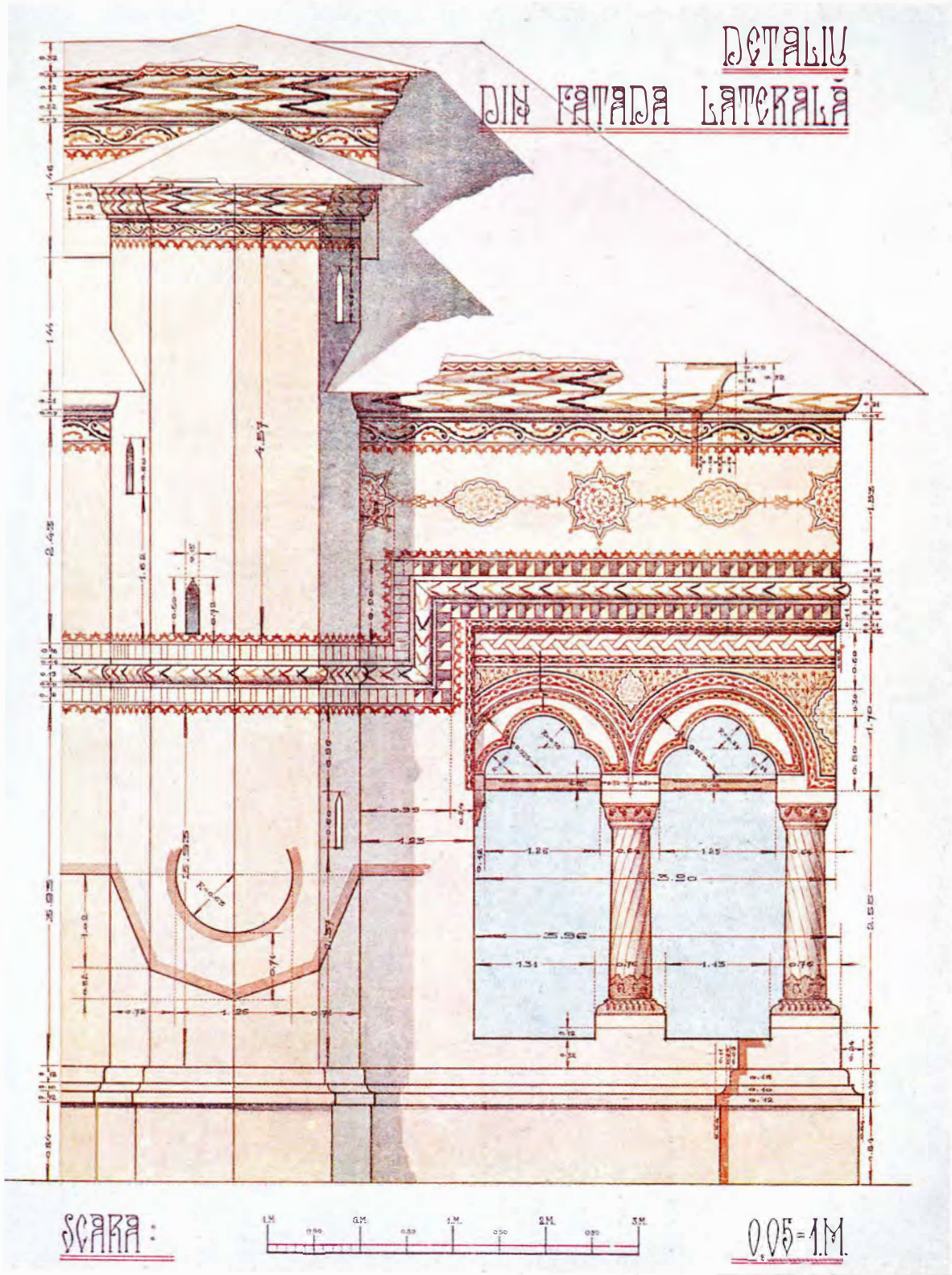
inp.org.ro

Biserica din Doicești (Dâmbovița)
Fig. 184. — Secțiuni prin pronaos

Releveu arhitect M. Chernbach
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

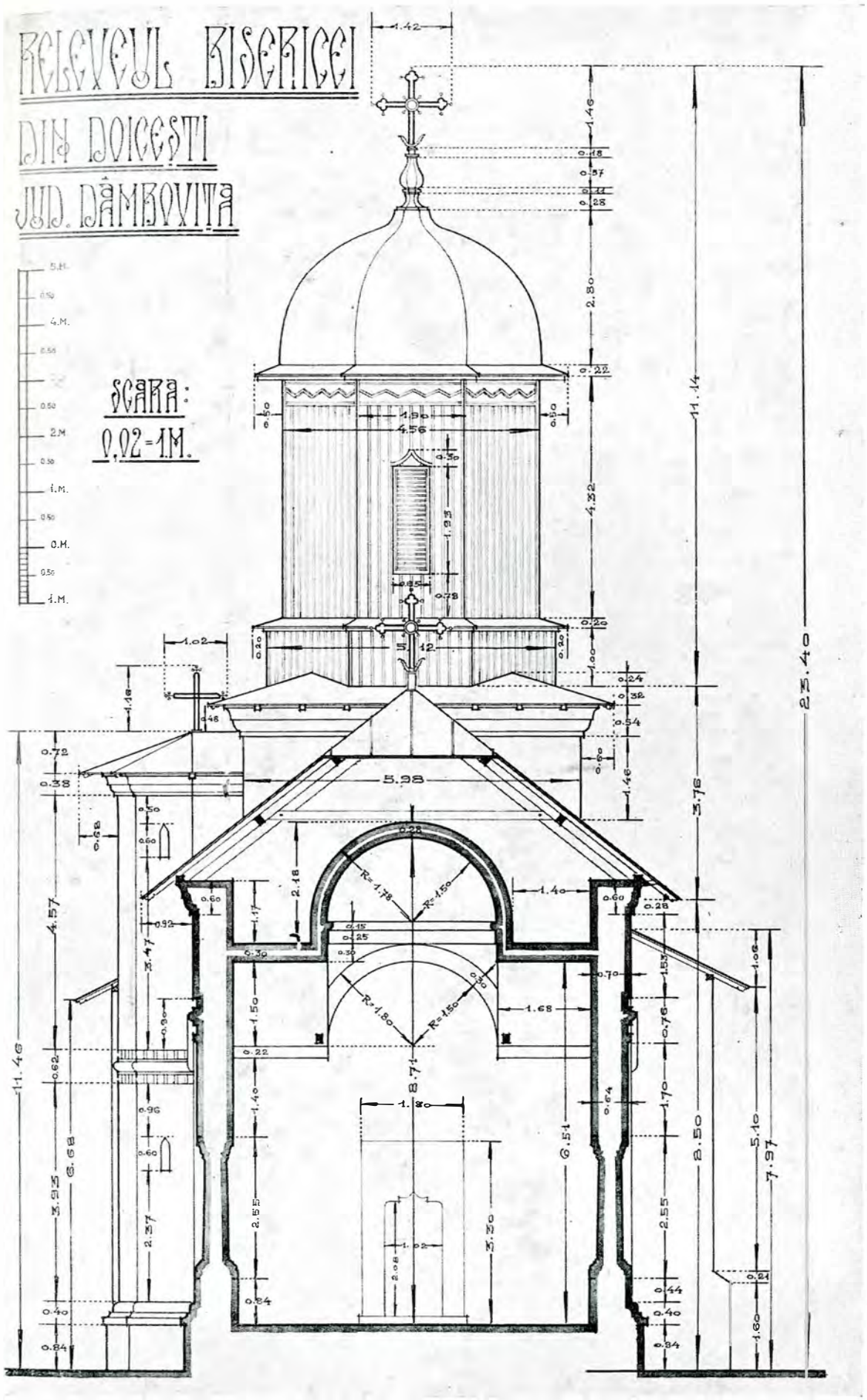
Biserica din Doicești (Dâmbovița)

Fig. 185. — Detaliul zugrăvelii din fațadă

Releveu arhitect M. Chernbach

Cu autorizația Academiei de Arhitectură

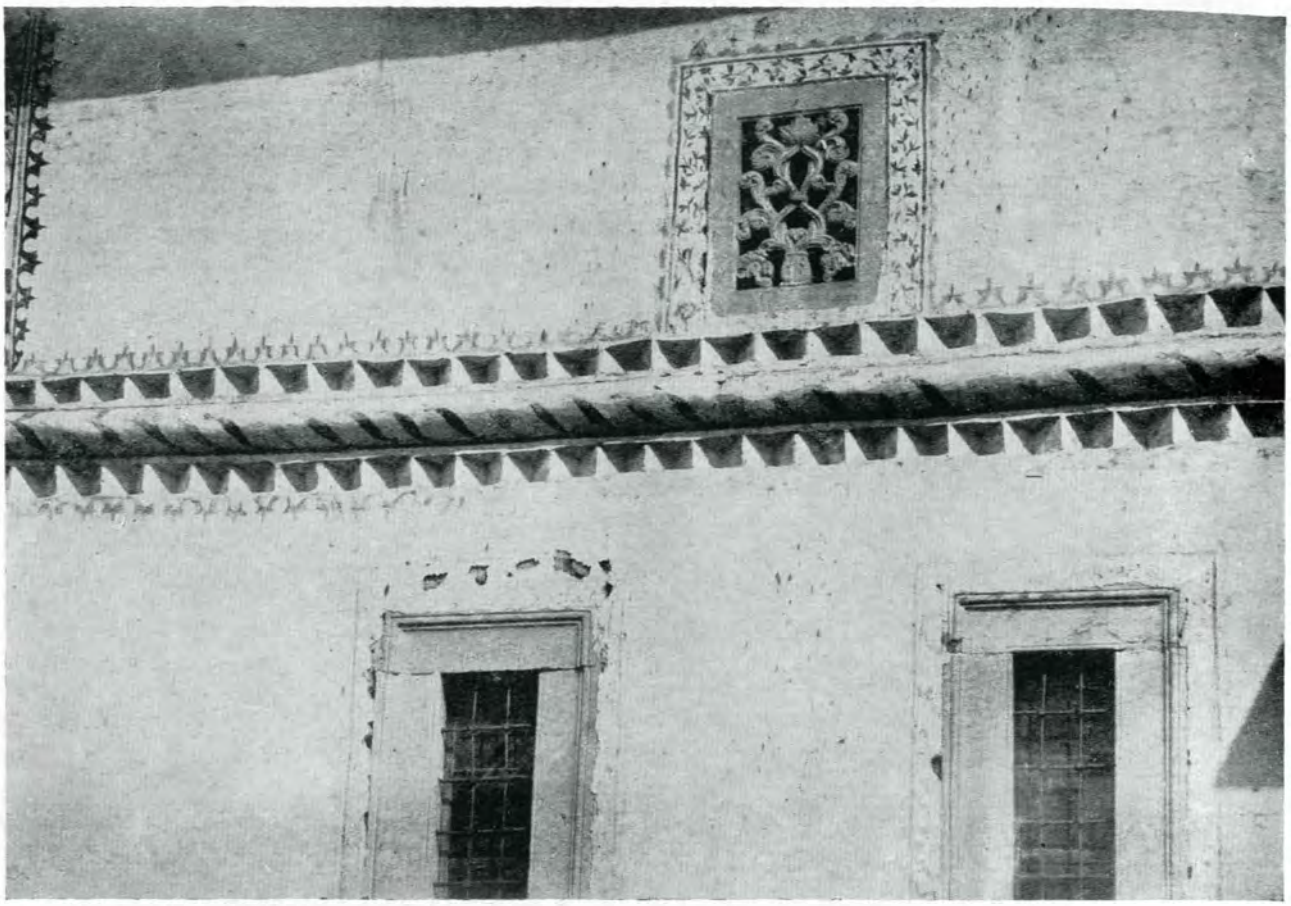
inp.org.ro

Biserica din Doicești (Dâmbovița)
Fig. 185. — Secțiuni prin pridvor

Releveu arhitect M. Chernbach
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

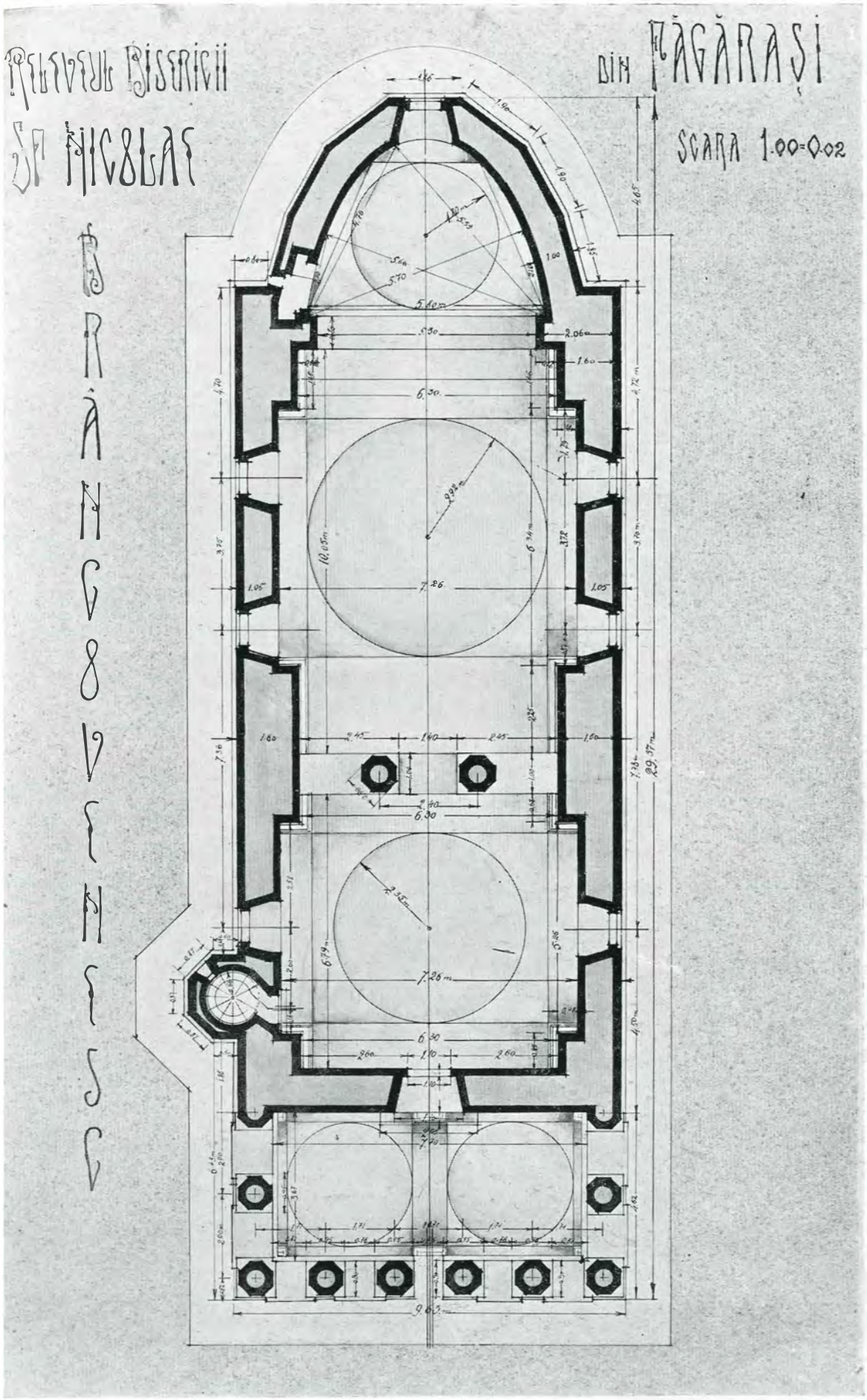

Biserica din Doicești (Dâmbovița)

Fig. 187. — Detaliu de fațadă

Fig. 188. — Chenarul ușei și pisania

inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraș
Fig. 189. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu
cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

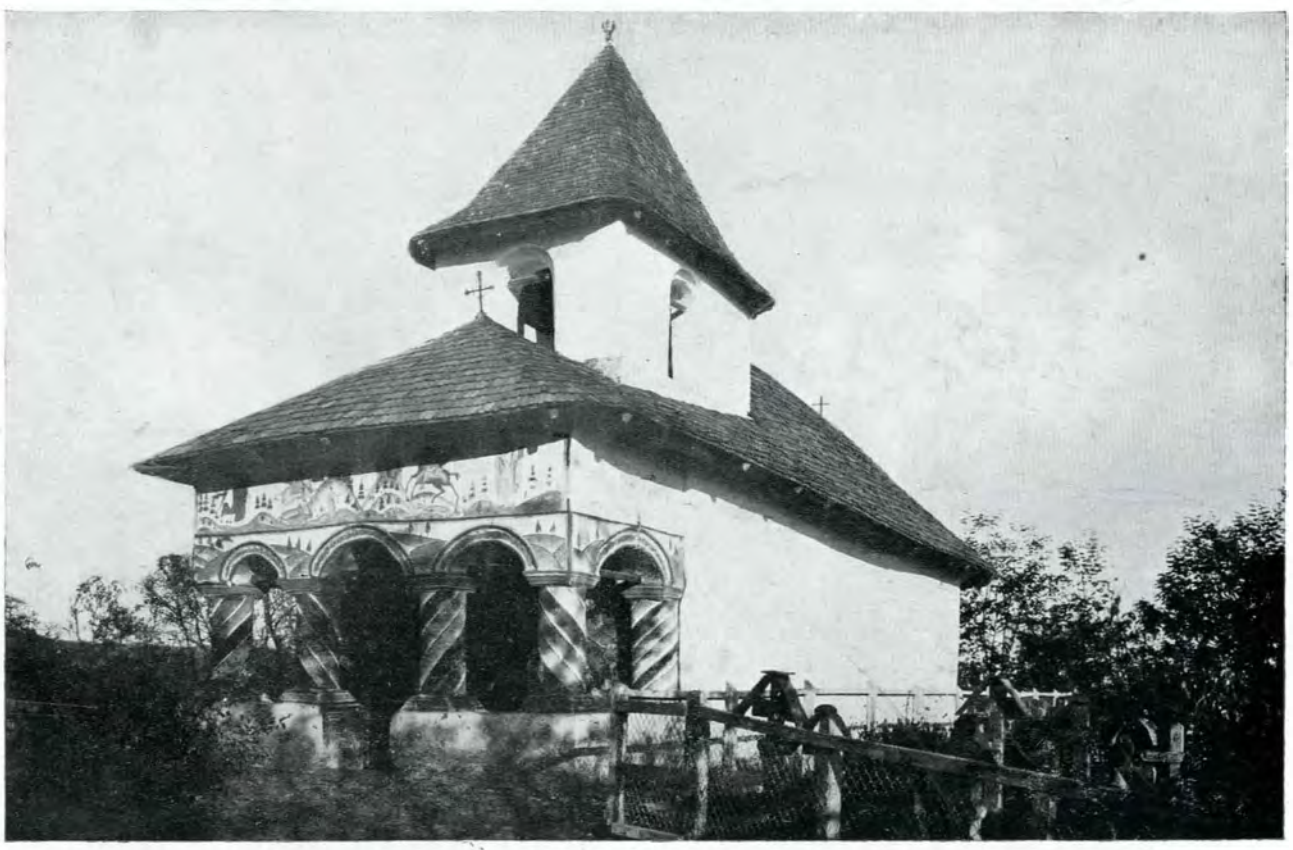
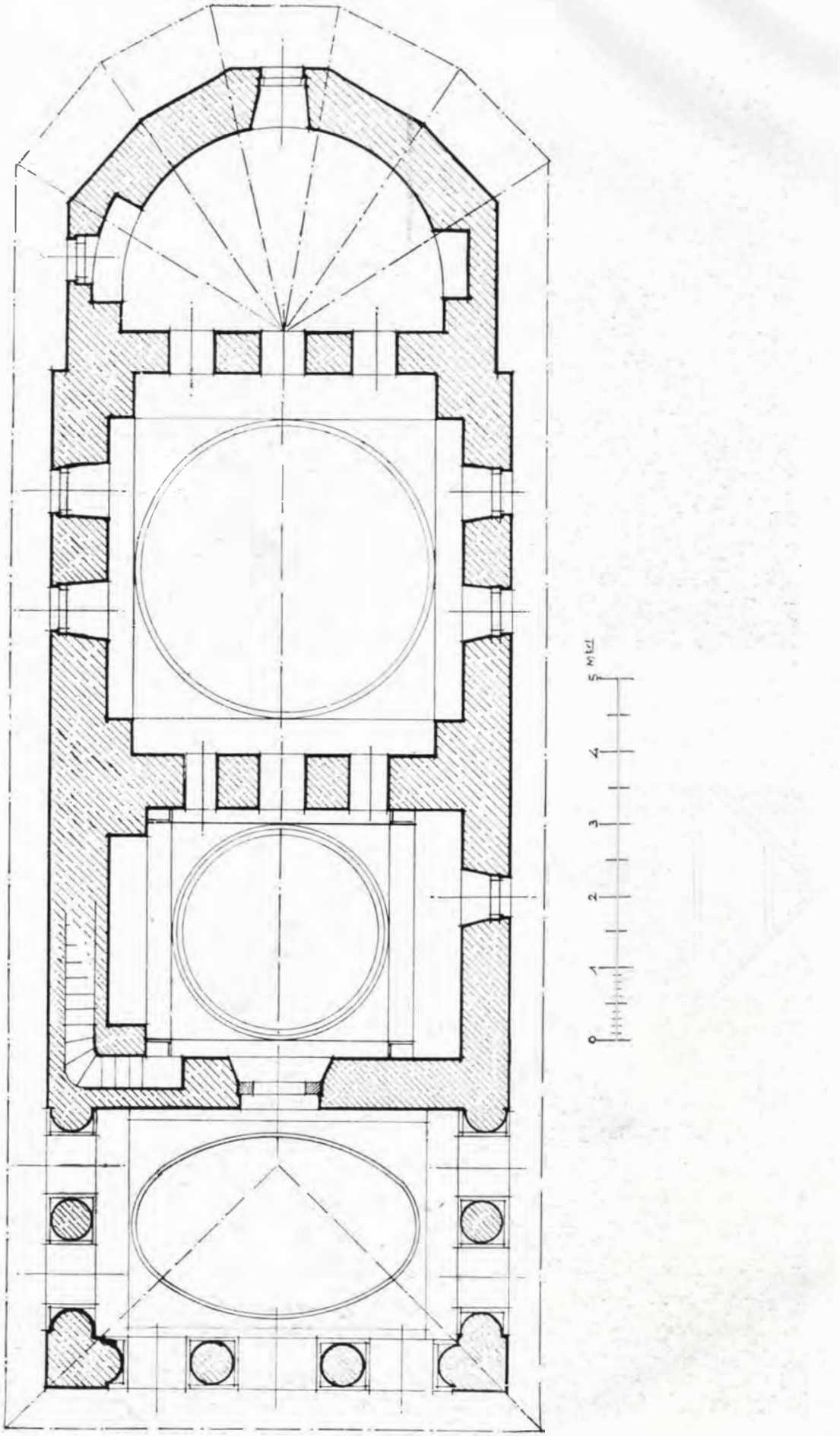

Fig. 190. — Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraș

Fig. 191. — Biserica din Cazănești (Vâlcea)

inp.org.ro

Biserica din Mihăești (Vâlcea)
Fig. 192. — Plan orizontal

Releveu arhitect A. Refendaru

inp.org.ro

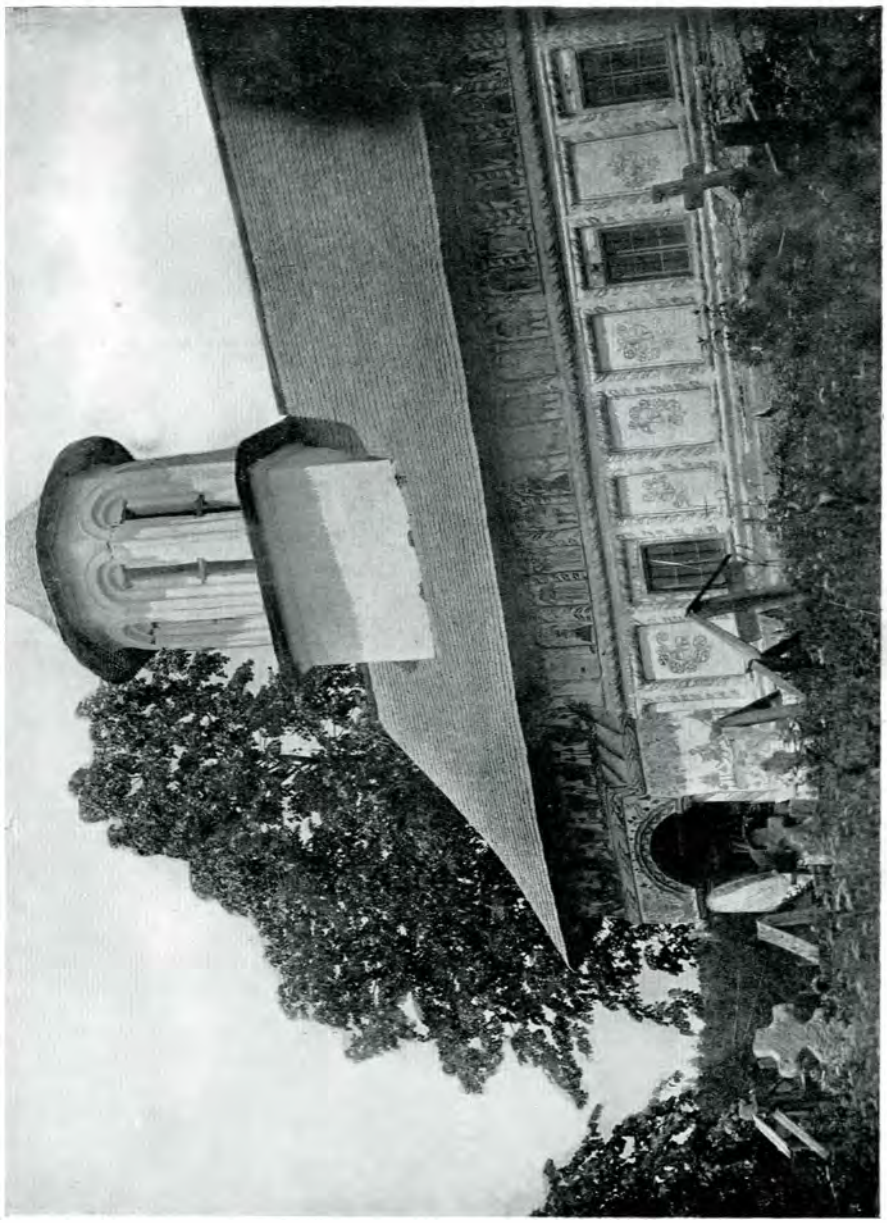

Biserica din Mihăești (Vâlcea)

Fig. 193. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Biserica din Mihăești (Vâlcea)
Fig. 194. — Vedere laterală

inp.org.ro

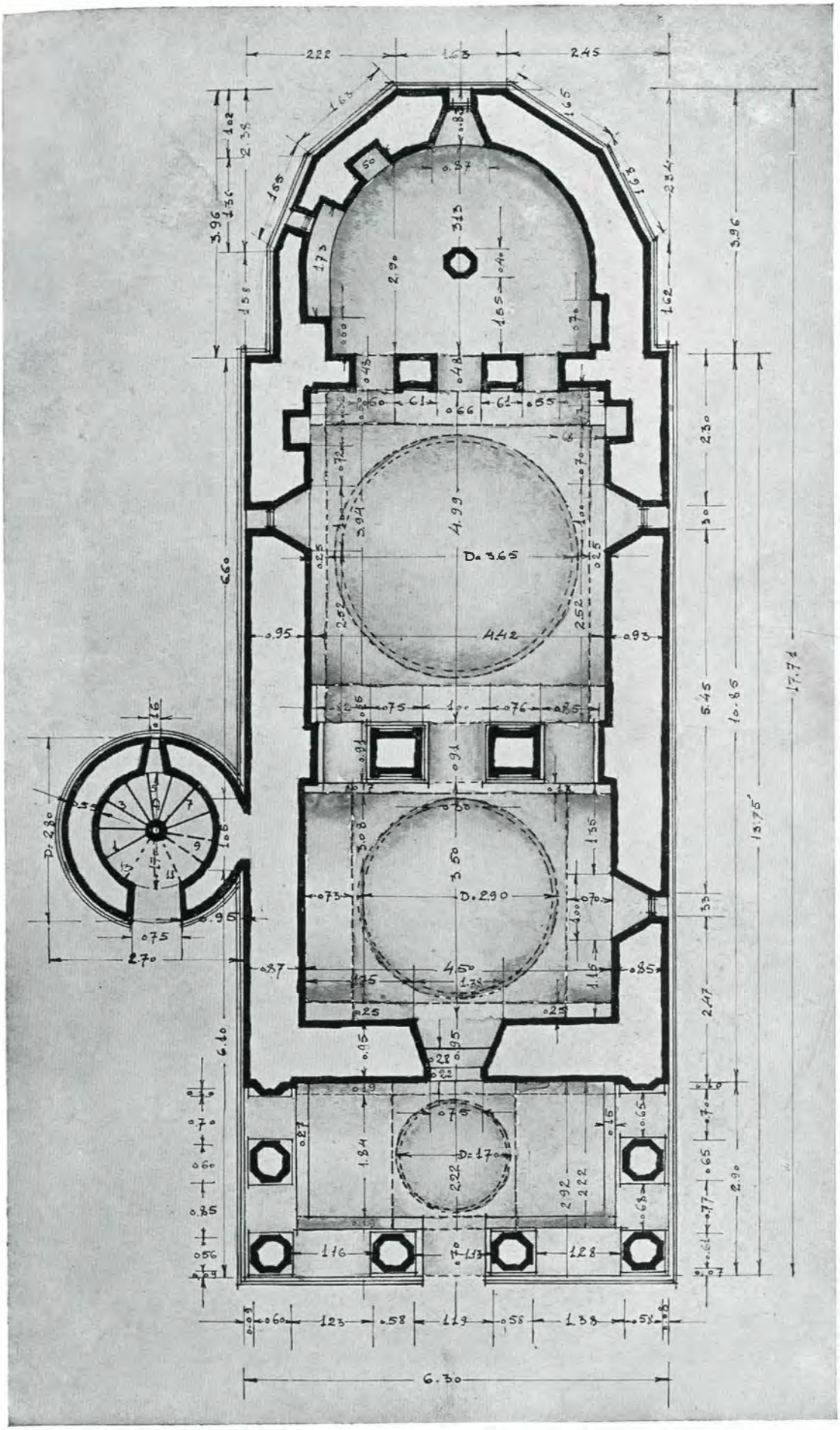

Biserica din Mihăeşti (Vâlcea)

Fig. 195. — Vedere spre pridvor

Fig. 196. — Vedere laterală

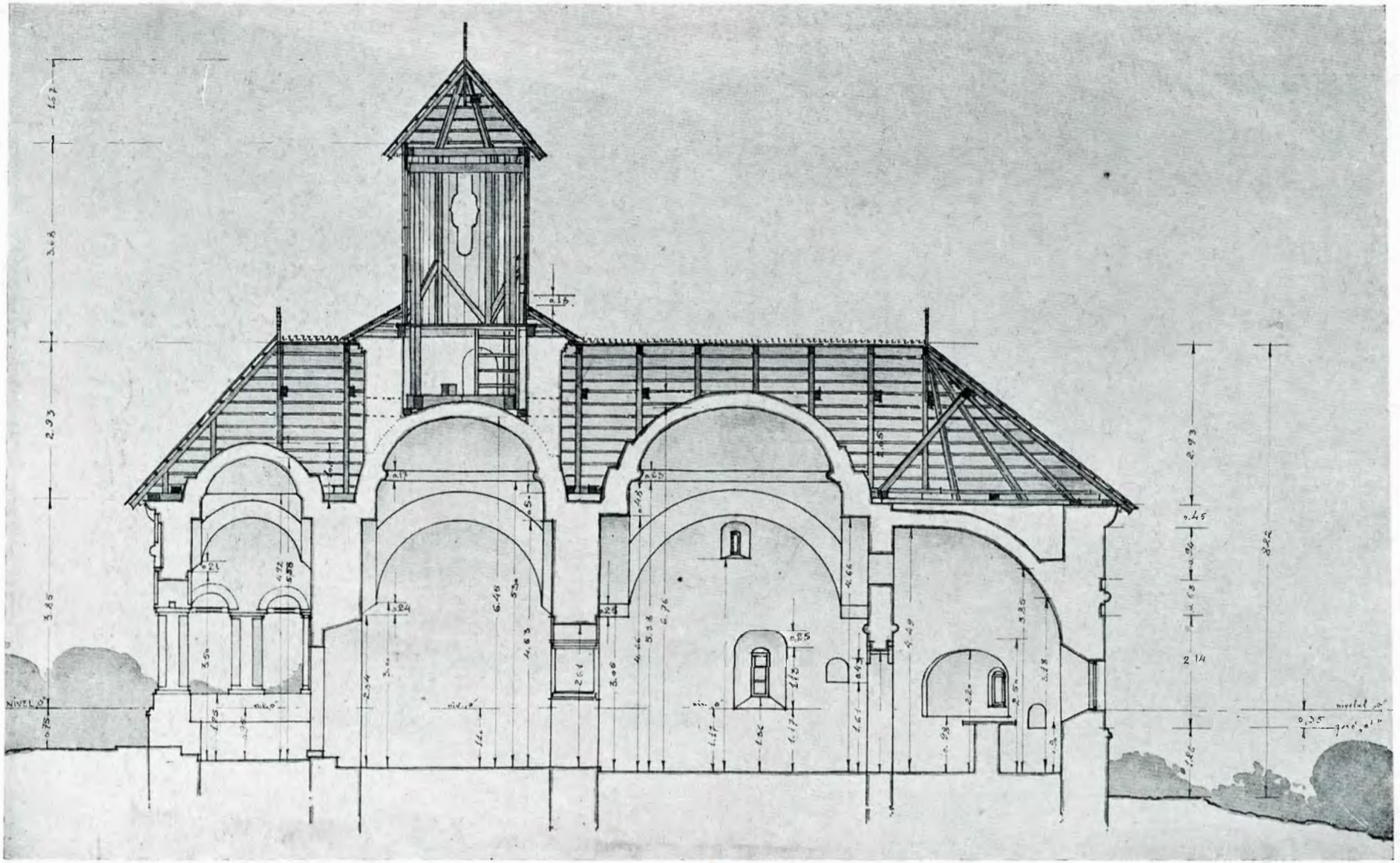
inp.org.ro

Biserica Sfinții Voevozi din Slăvitești (Vâlcea)
Fig. 197. — Planul orizontal

Releveu D-na arhitect Delavrancea-Jibory
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

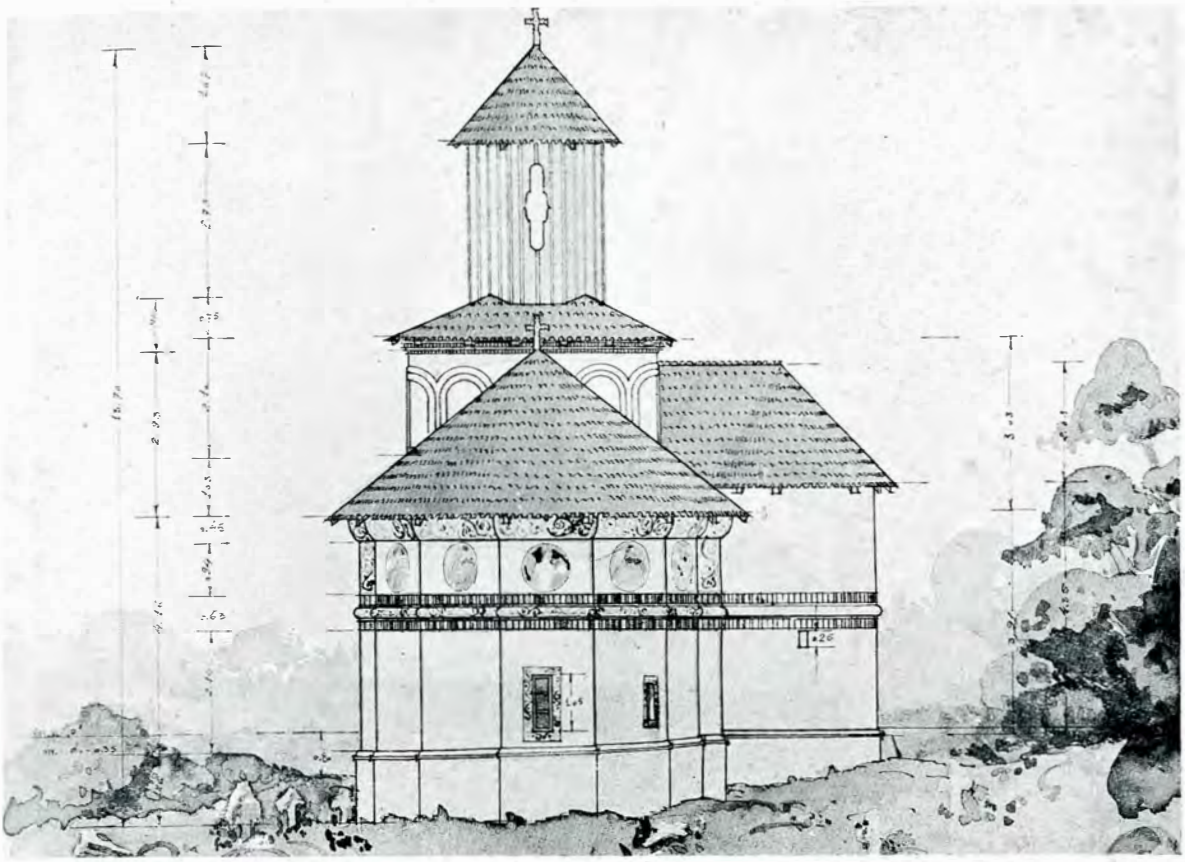
inp.org.ro

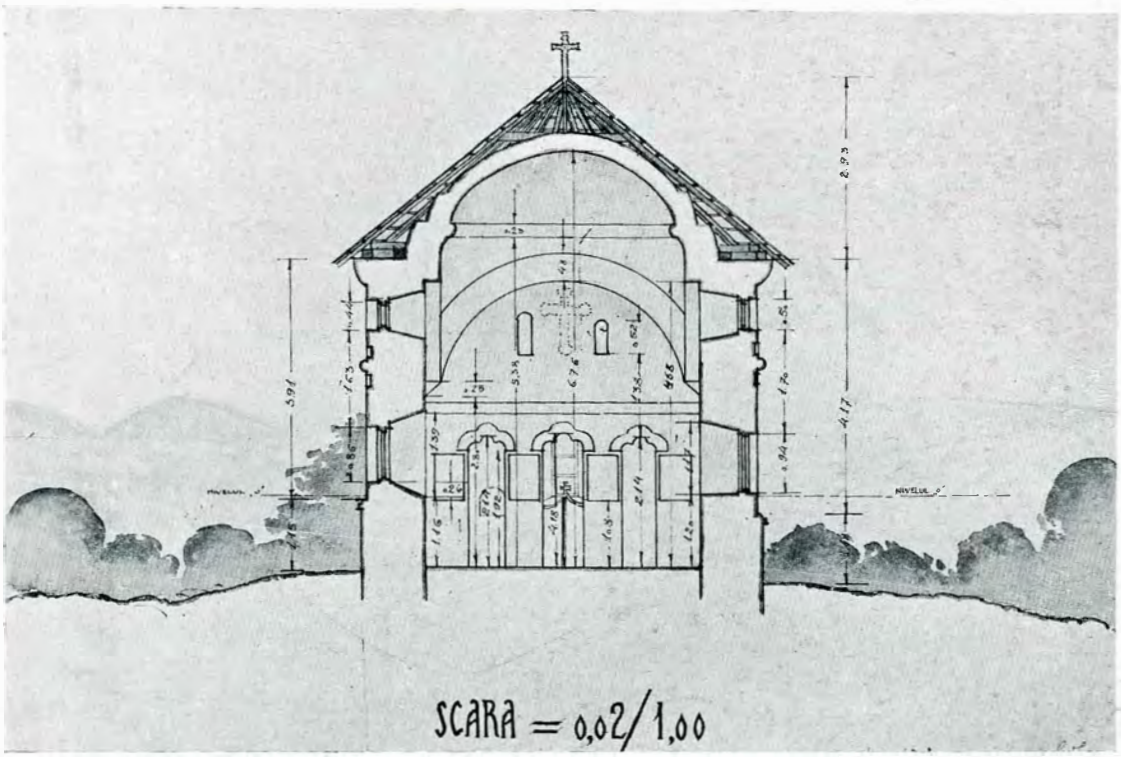

Biserica Sfinții Voevozi din Slăvitești (Vâlcea)
Fig. 198. — Secție longitudinală

Releveu D-na arhitect Delavrancea-Jibory
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

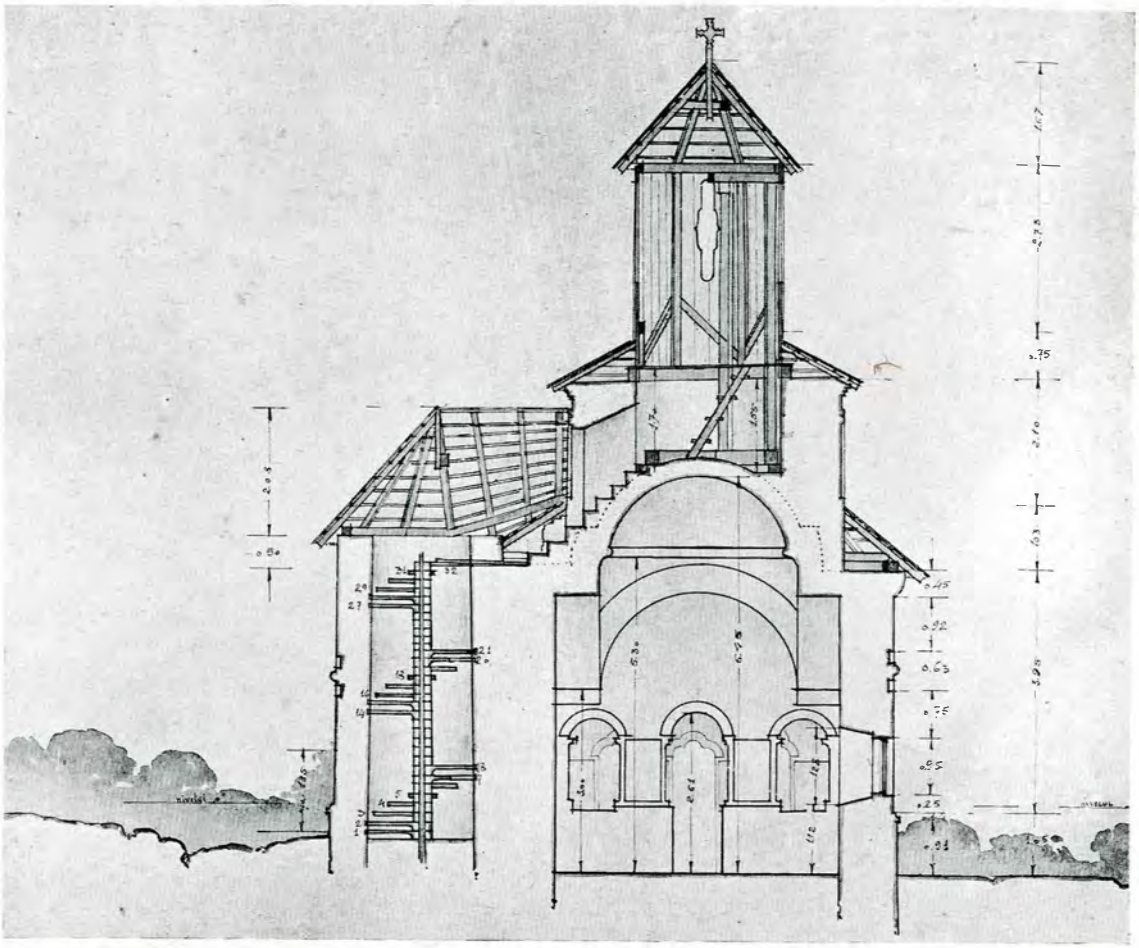
Biserica Sfinții Voevozi din Slăvitești (Vâlcea)

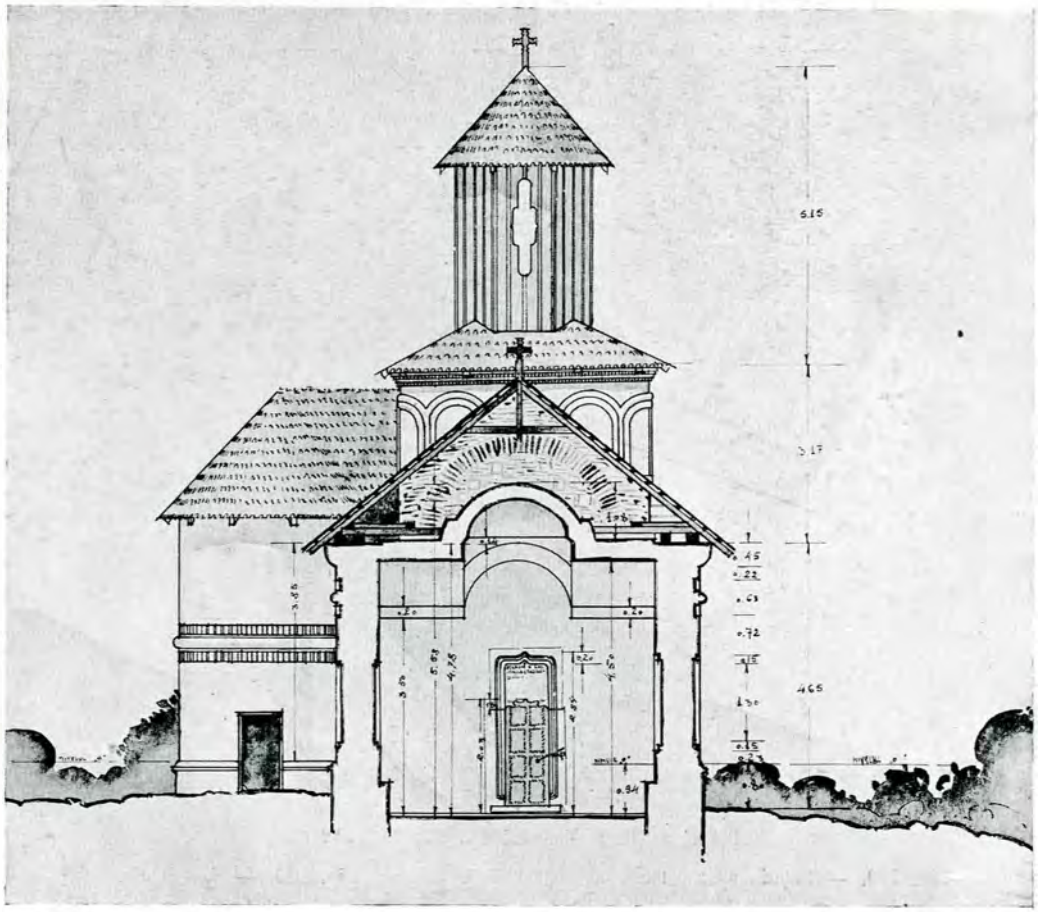
Fig. 199. — Fațada spre altar

Fig. 200. — Secții prin naos

Releveu D-na arhitect Delavrancea-Jibory
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Biserica Sfinţii Voevozi din Slăviteşti (Vâlcea)

Fig. 201. — Secţii prin pronaos

Fig. 202. — Secţii prin pridvor

Releveu D-na arhitect Delavrancea-Jibory
Cu autorizaţia Academiei de Arhitectură

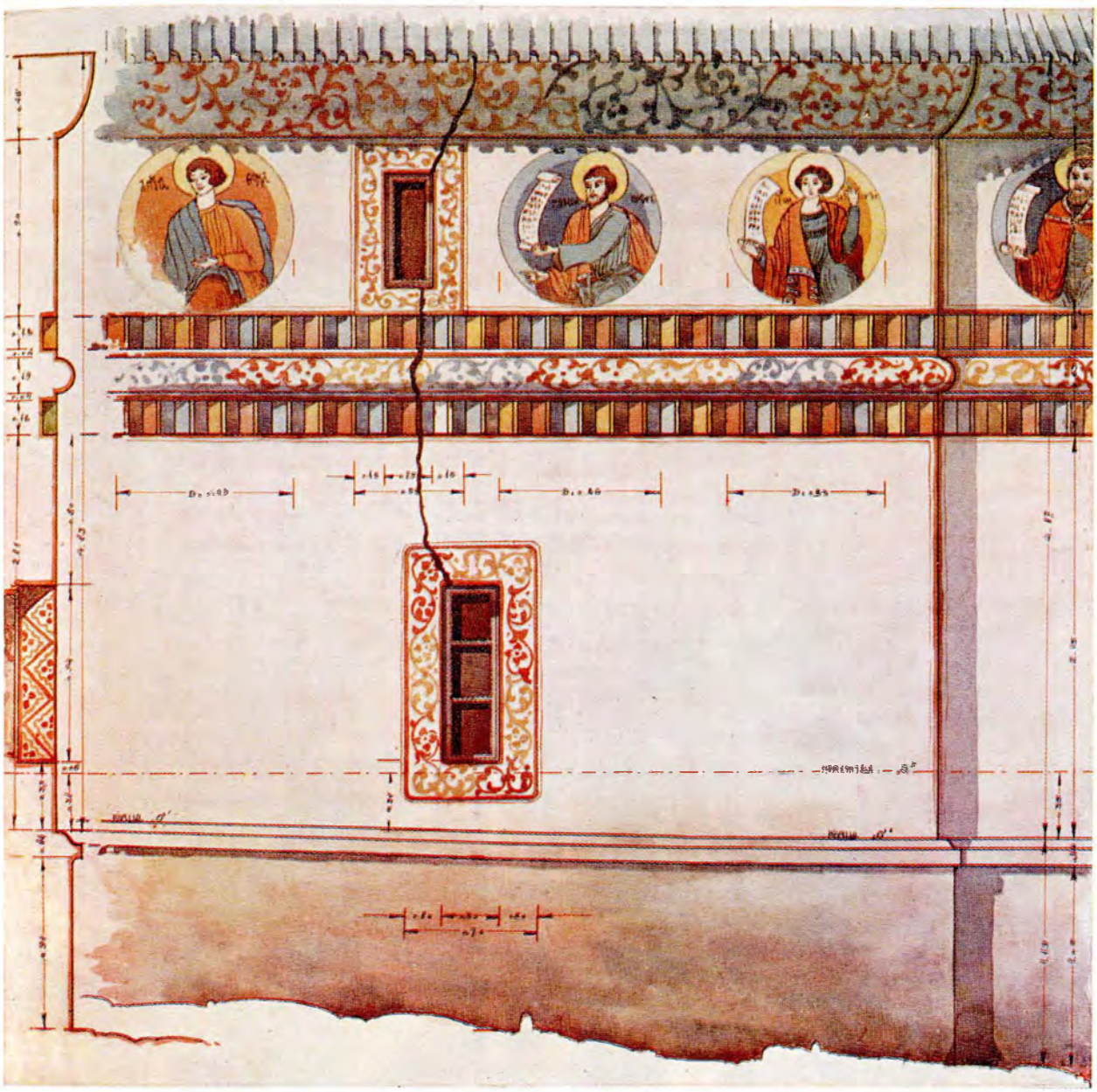
inp.org.ro

Biserica din Slăvitești (Vâlcea)
Fig. 203. — Vedere generală

Aquarela D-nei arhitect Delavrancea-Jibory
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

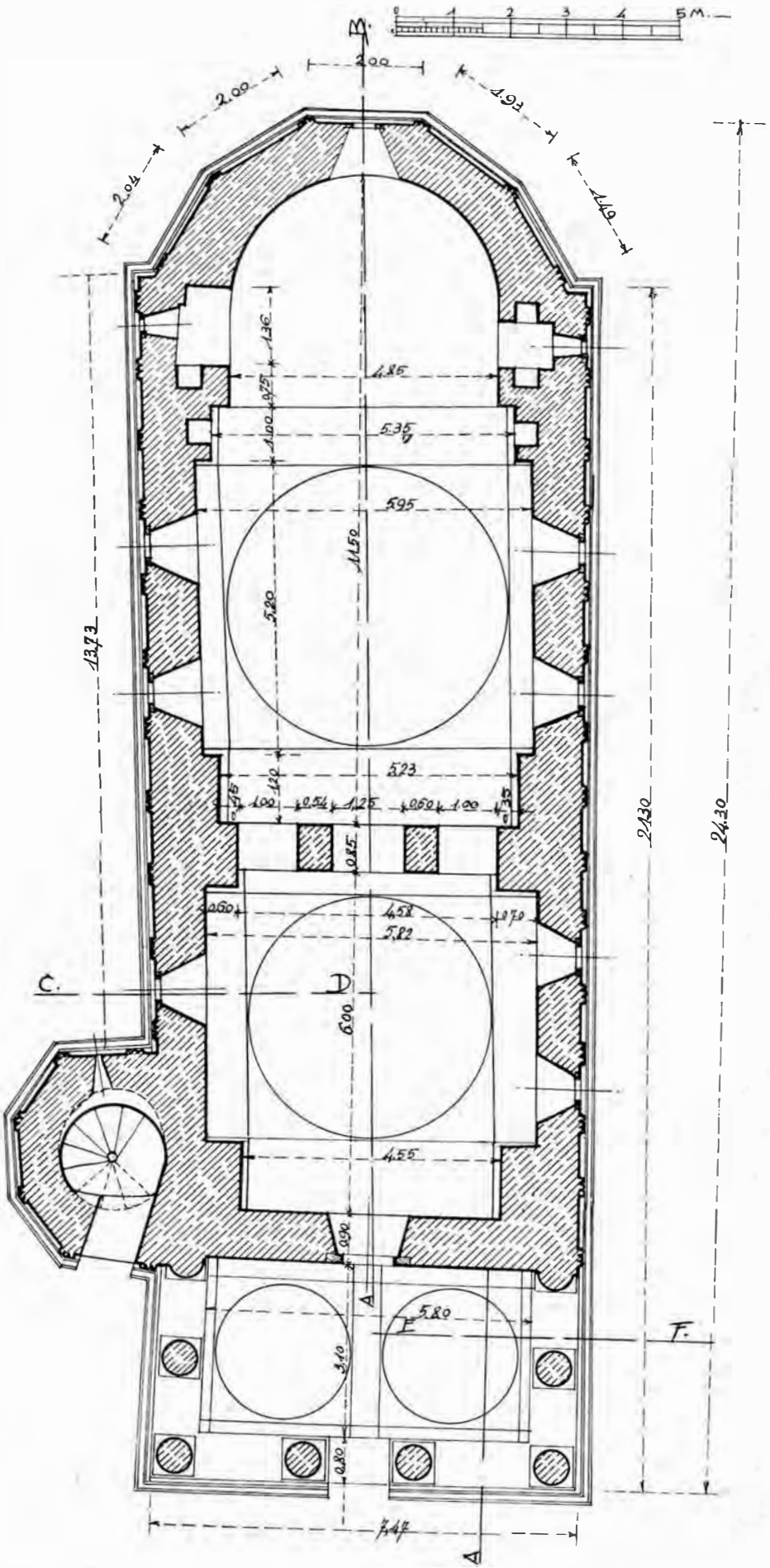

Biserica din Slăviteşti (Vâlcea)

Fig. 204. — Detaliul picturii din faţade

Aquarela D-nei arhitect Delavrancea-Iibory

inp.org.ro

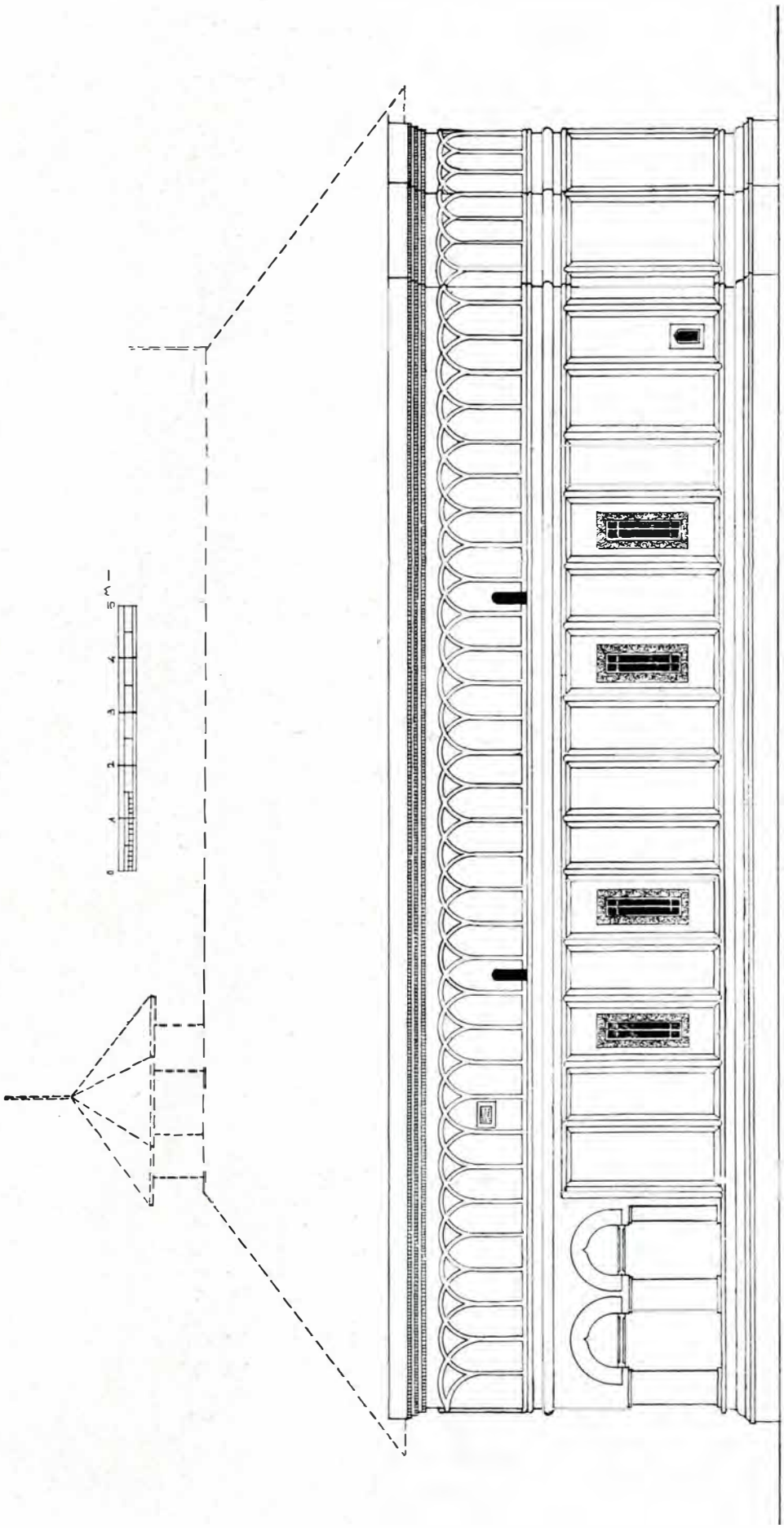

Biserica din Mogoșoaia (Ilfov)

Fig. 205. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

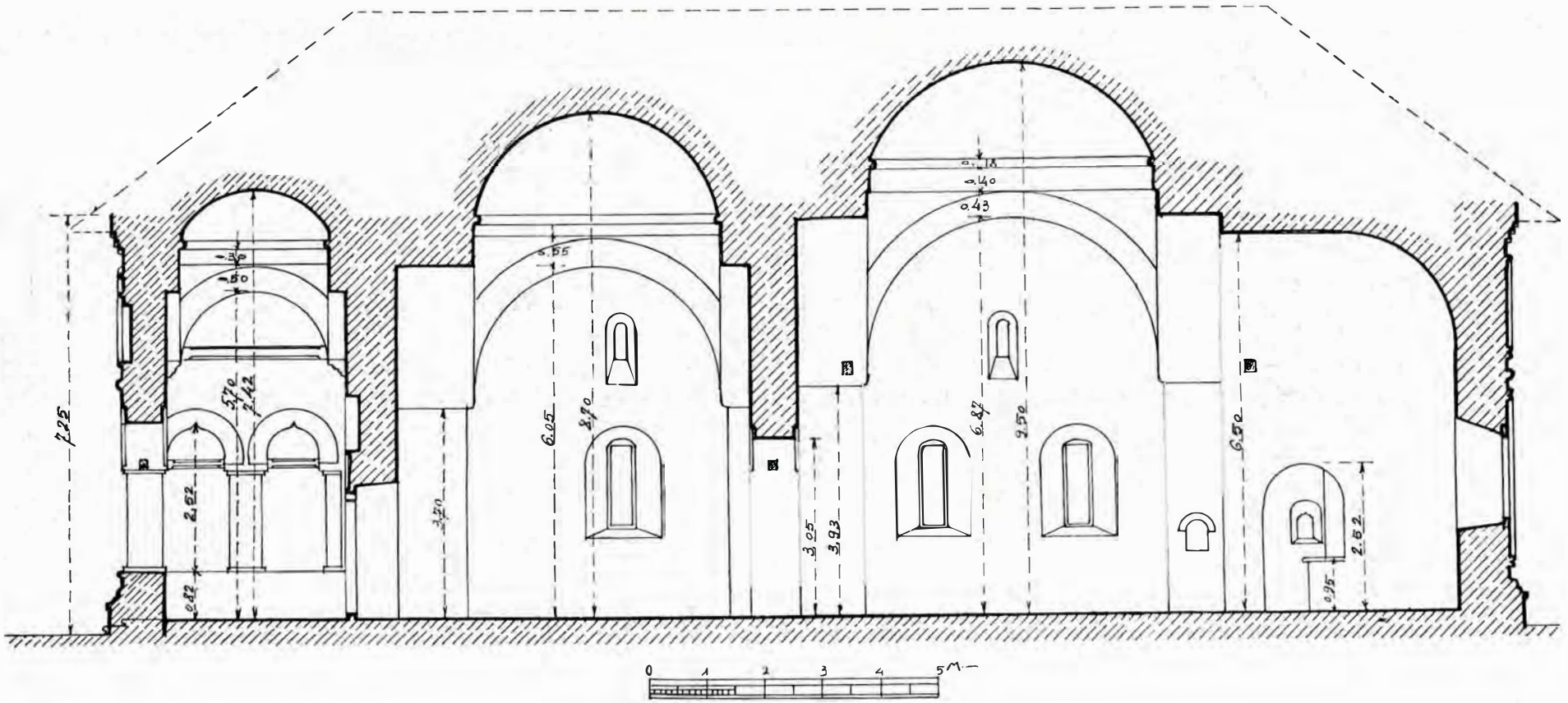
inp.org.ro

Biserica din Mogoşoaia (Ilfov)
Fig. 206. — Faţada laterală

Releveu V. Moisescu

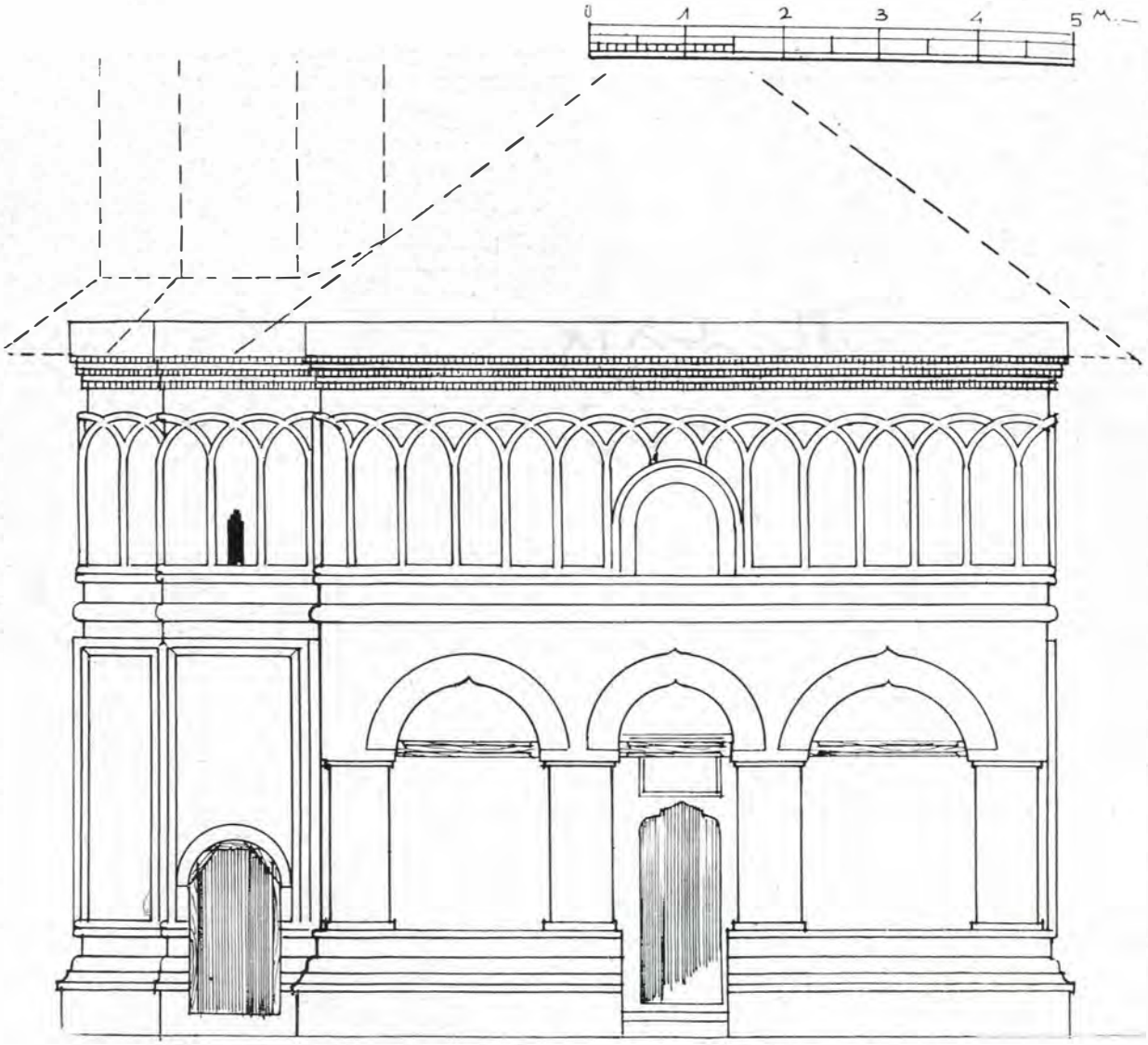
inp.org.ro

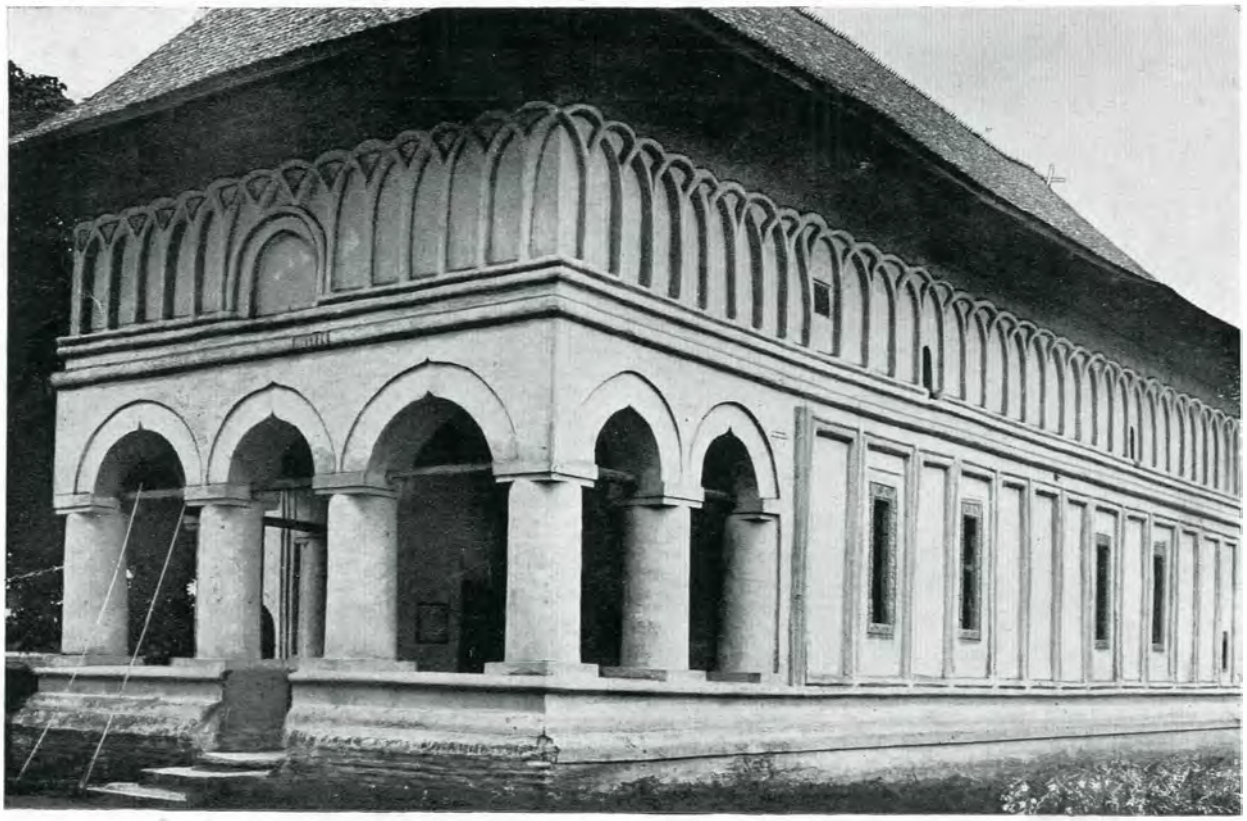

Biserica din Mogoșoaia (Ilfov)
Fig. 207. — Secție longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

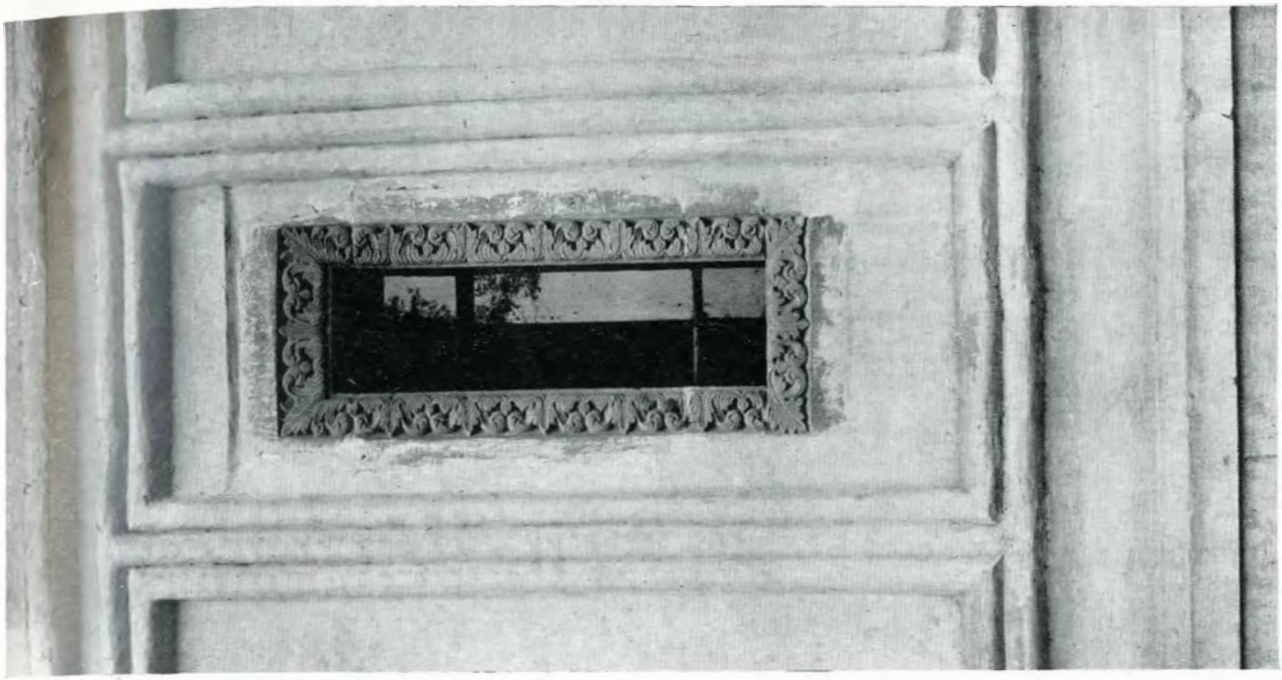

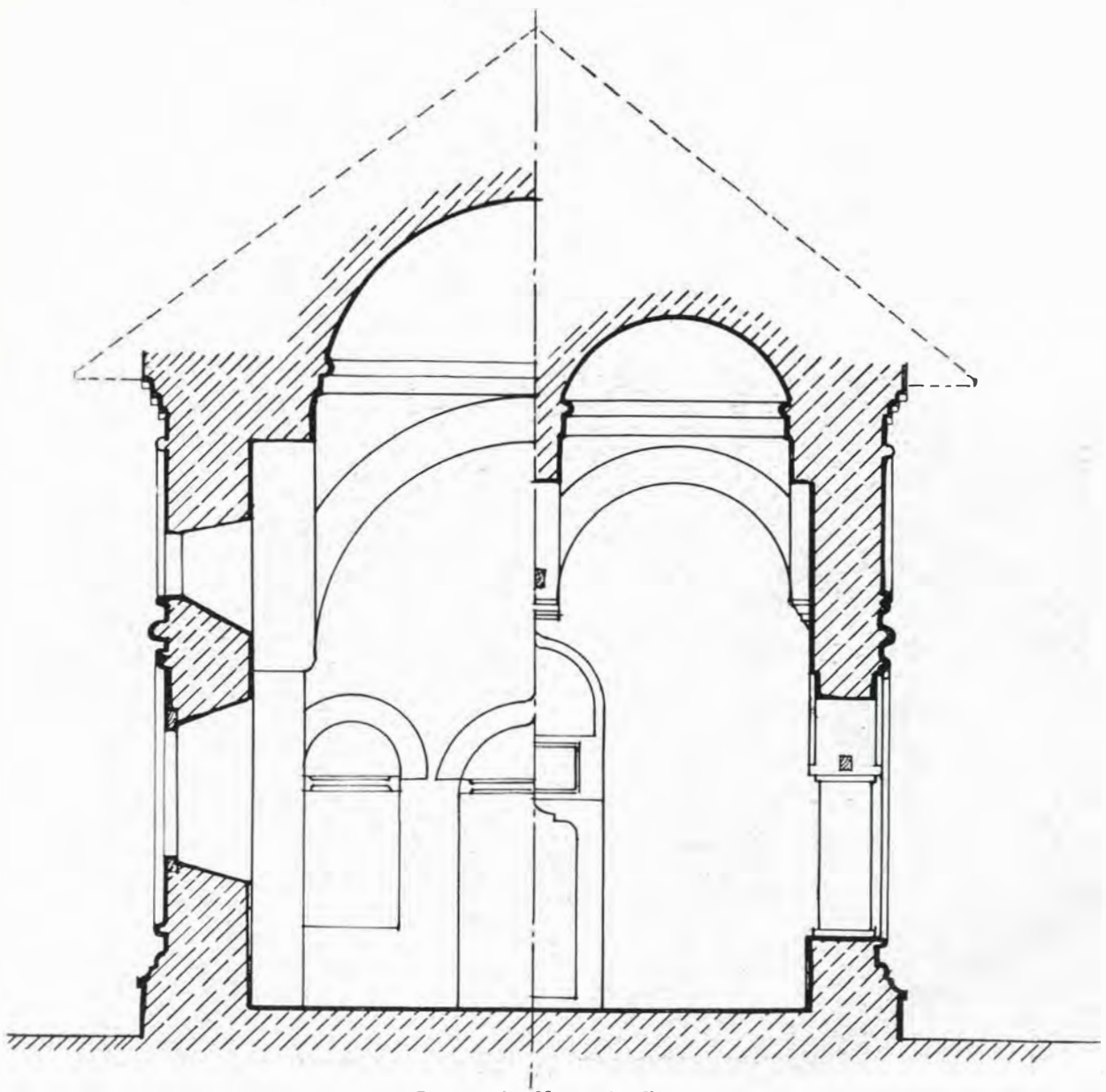
Biserica din Mogoșoaia (Ilfov)

Fig. 208. — Fațada principală

Fig. 209.—Vedere spre intrare

inp.org.ro

Biserica din Mogoșoaia (Ilfov)

Fig. 210. — Detaliu de fațadă

Fig. 212. — Secții prin pridvor

Fig. 211. — Secții prin pronaos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

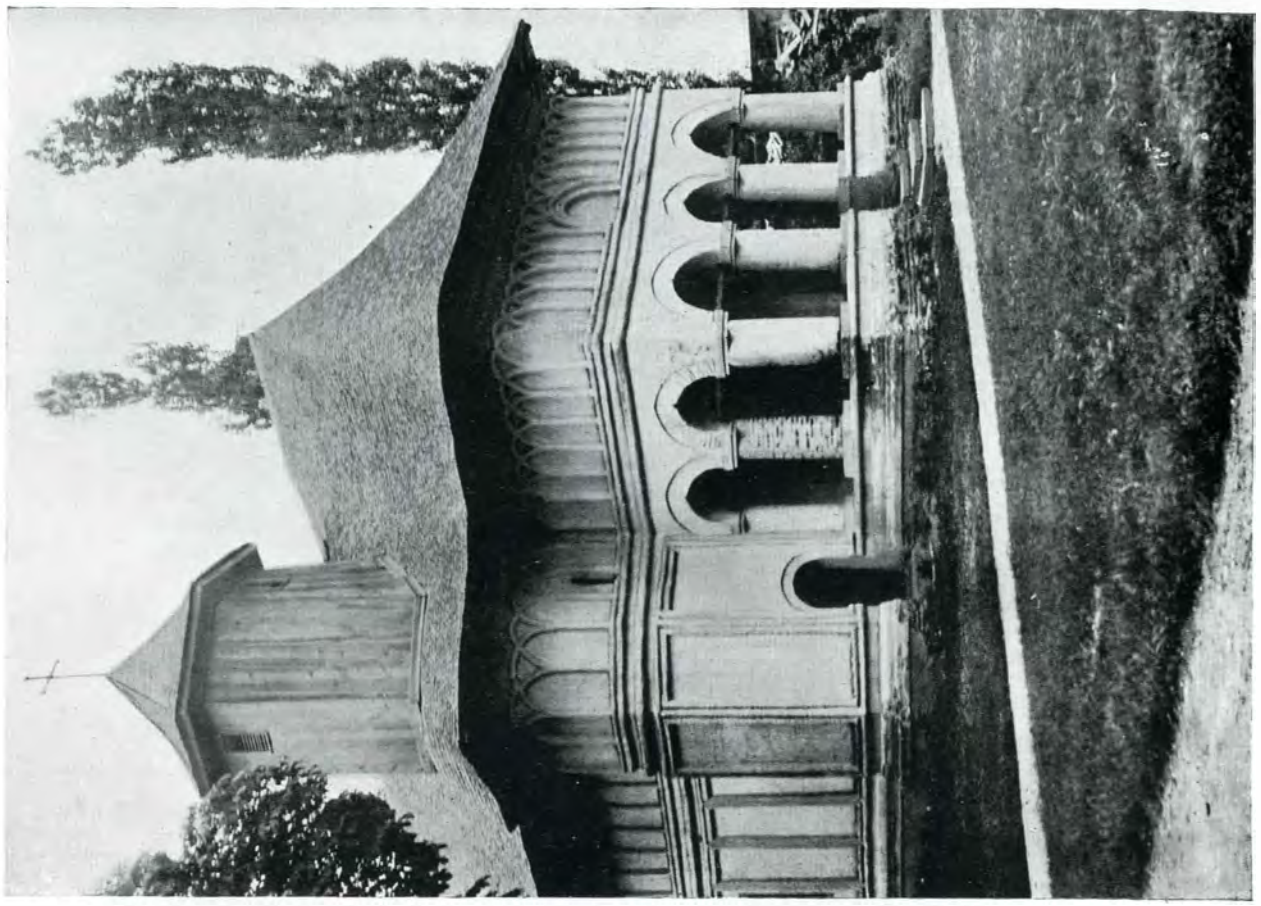

Fig. 214. — Vedere spre pridvor

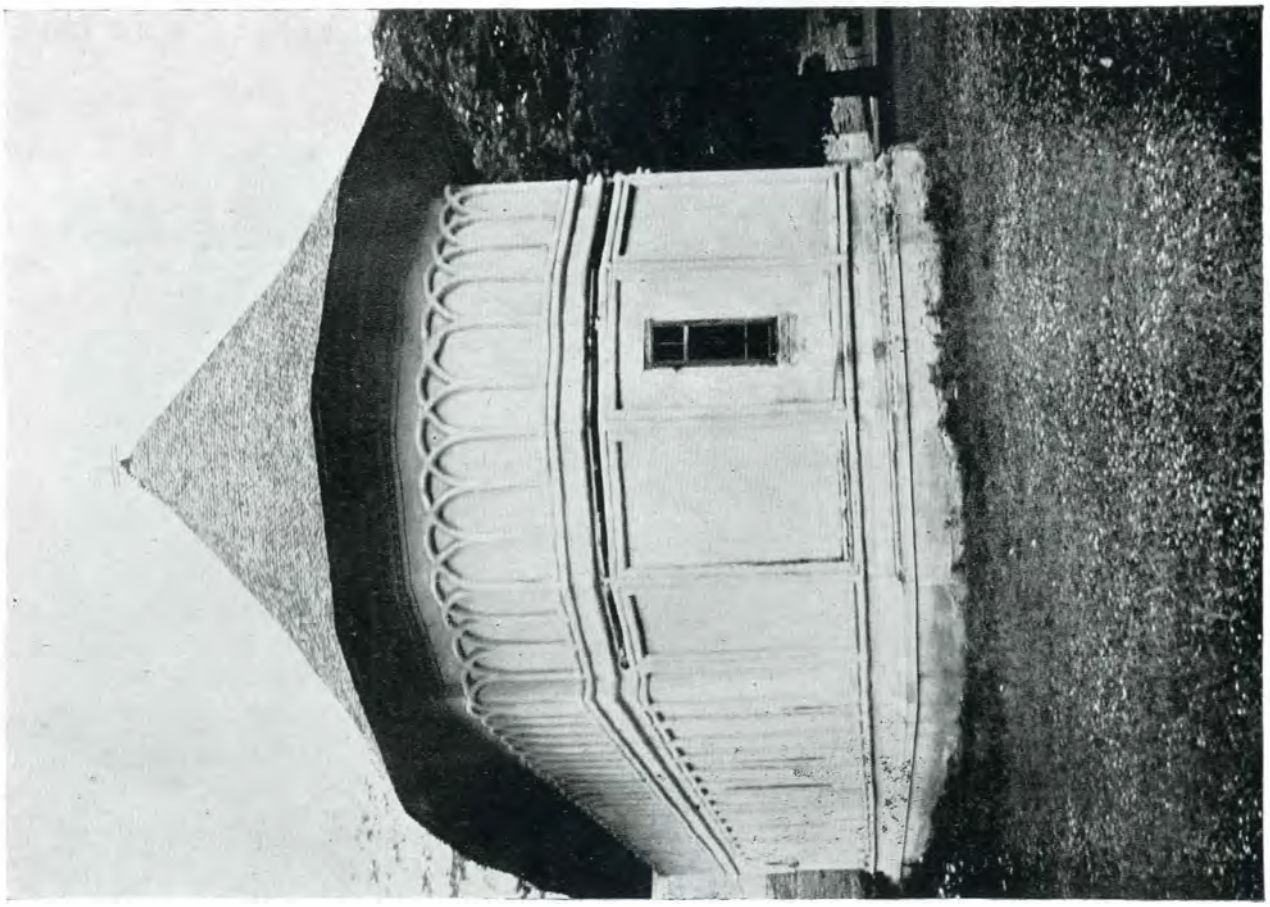
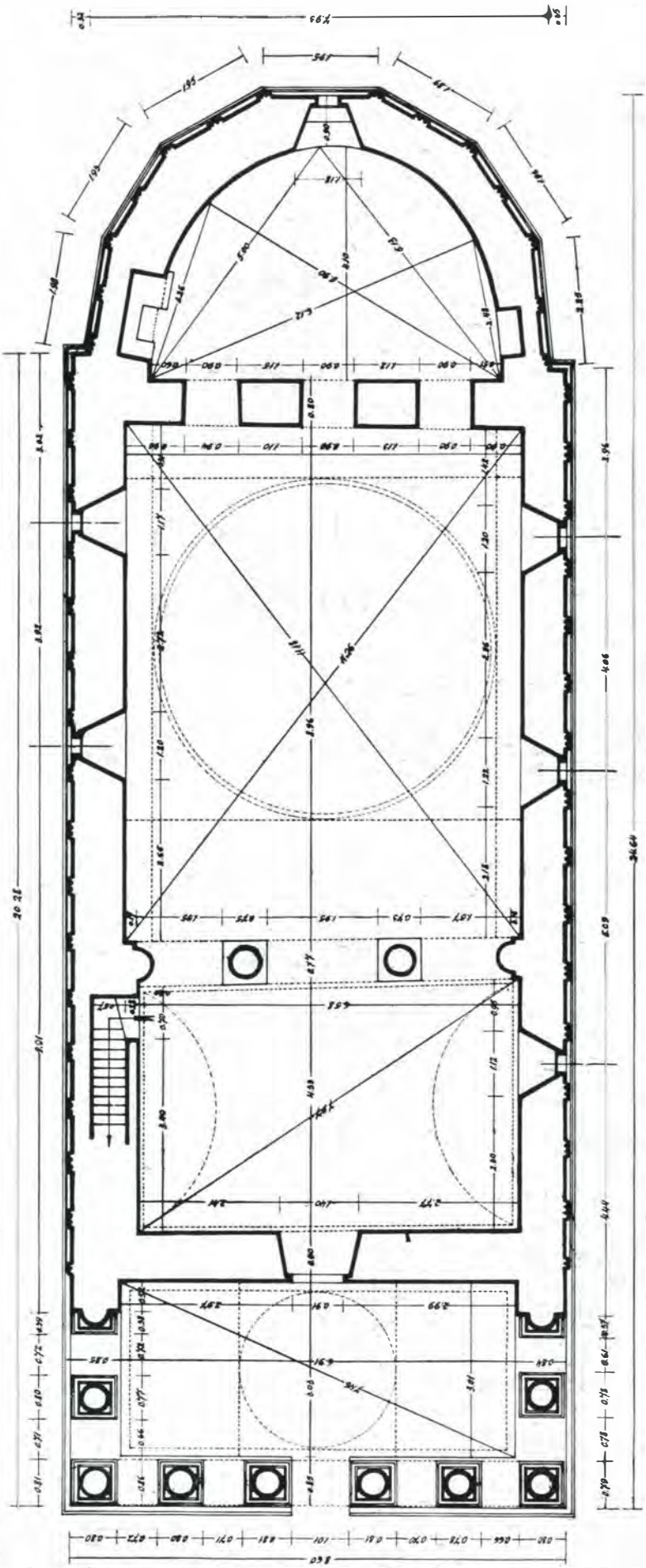

Fig. 213. — Vedere spre altar

Biserica din Mogoşoaia (Ilfov)

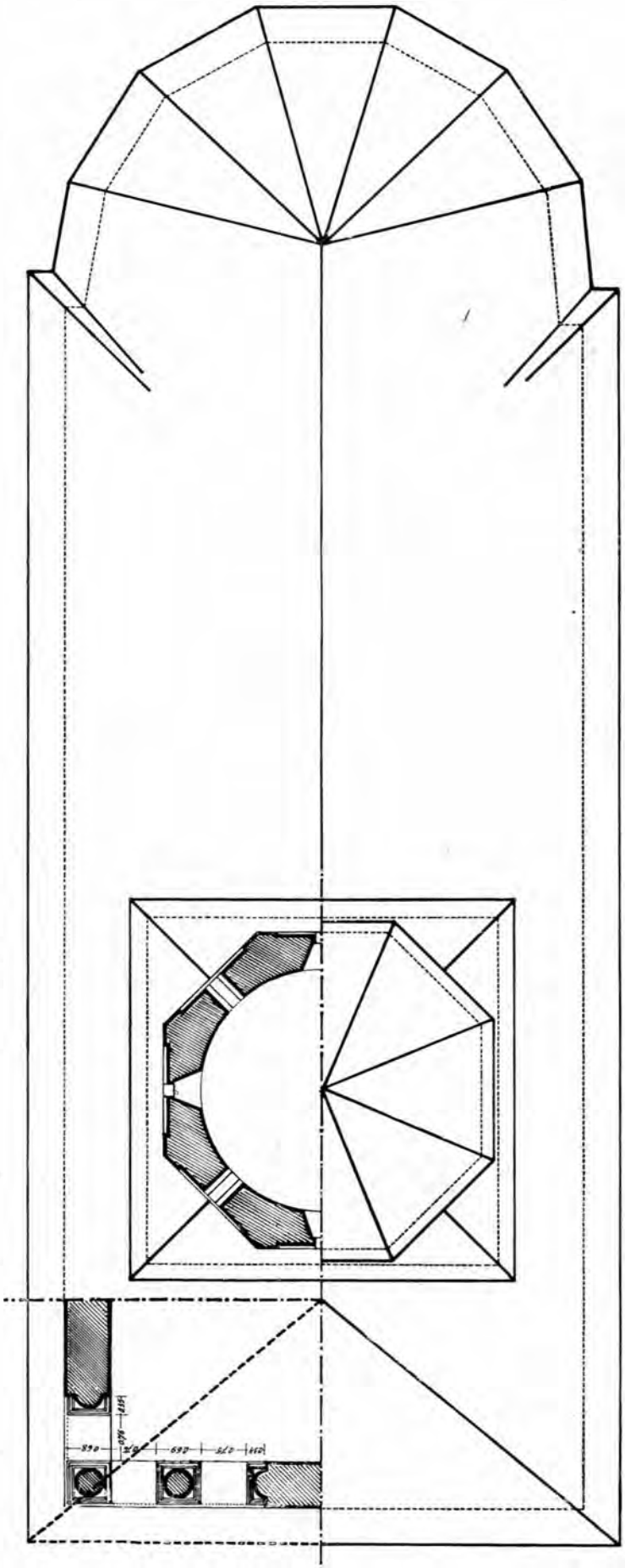
inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)
Fig. 215. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

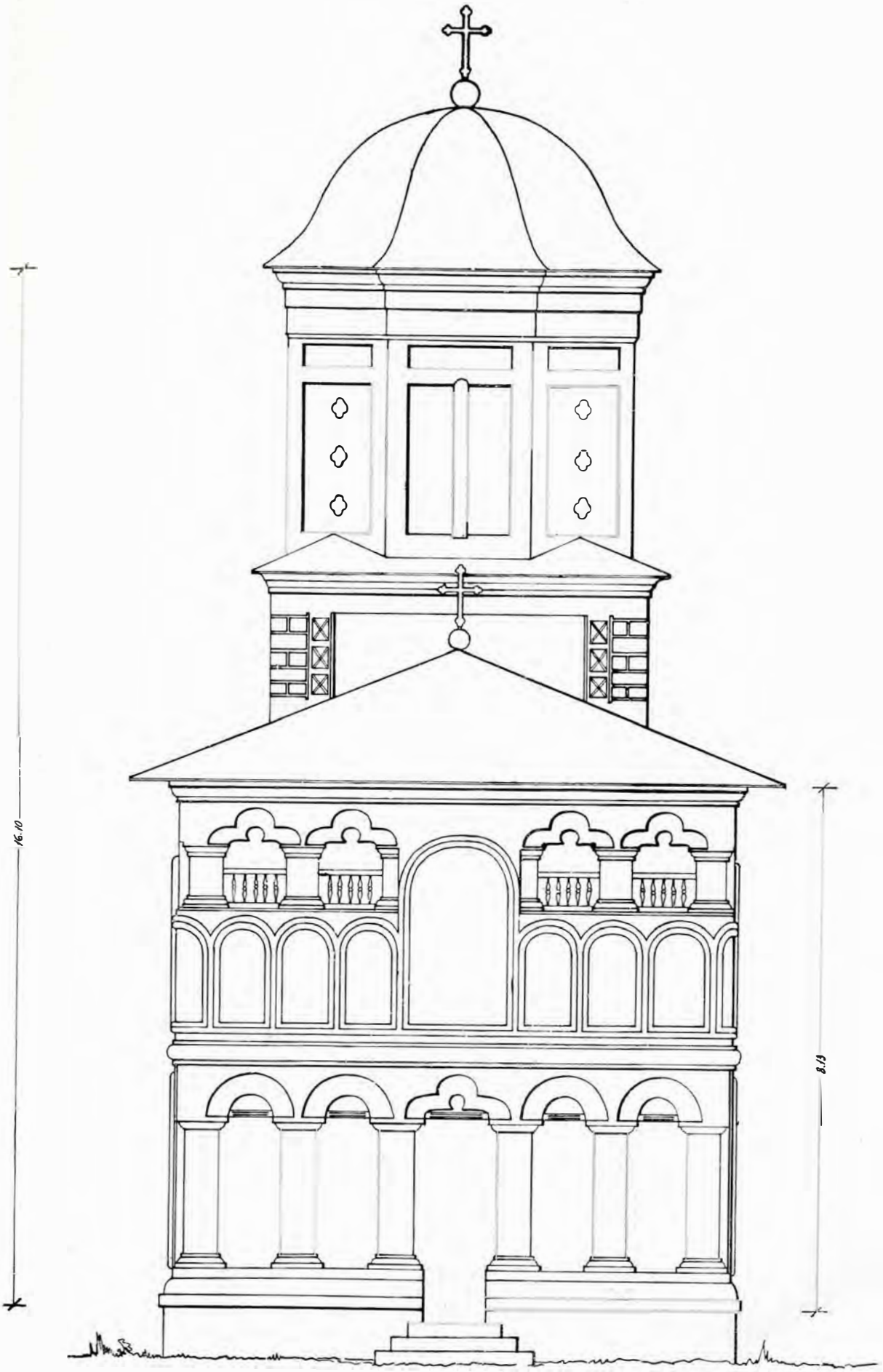

Biserica din Preajba (Dolj)

Fig. 216—217. — Planul acoperișului al clopotniței şi al foișorului

Releveu arhitect I. Atanasescu

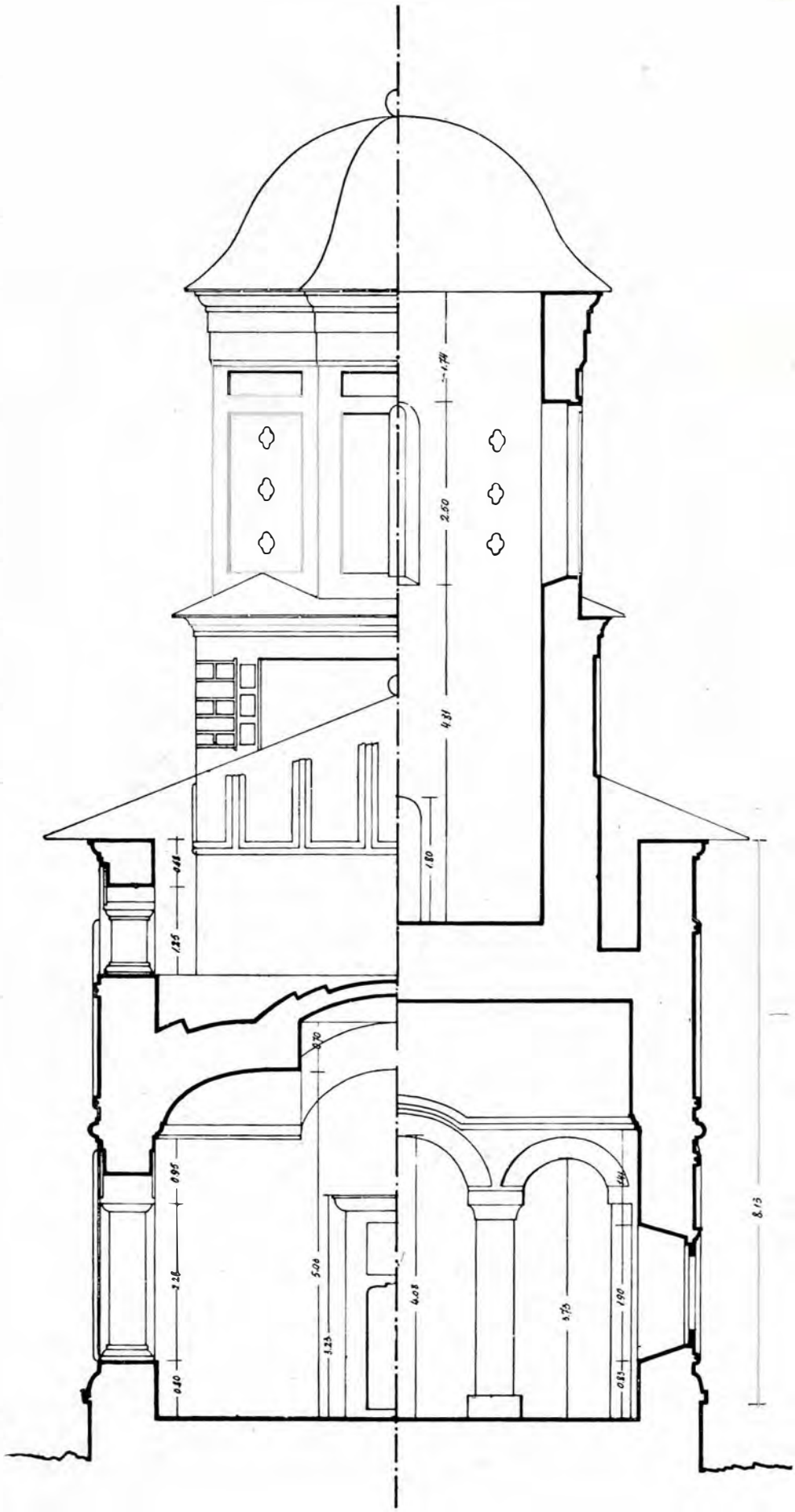
inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)
Fig. 218. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

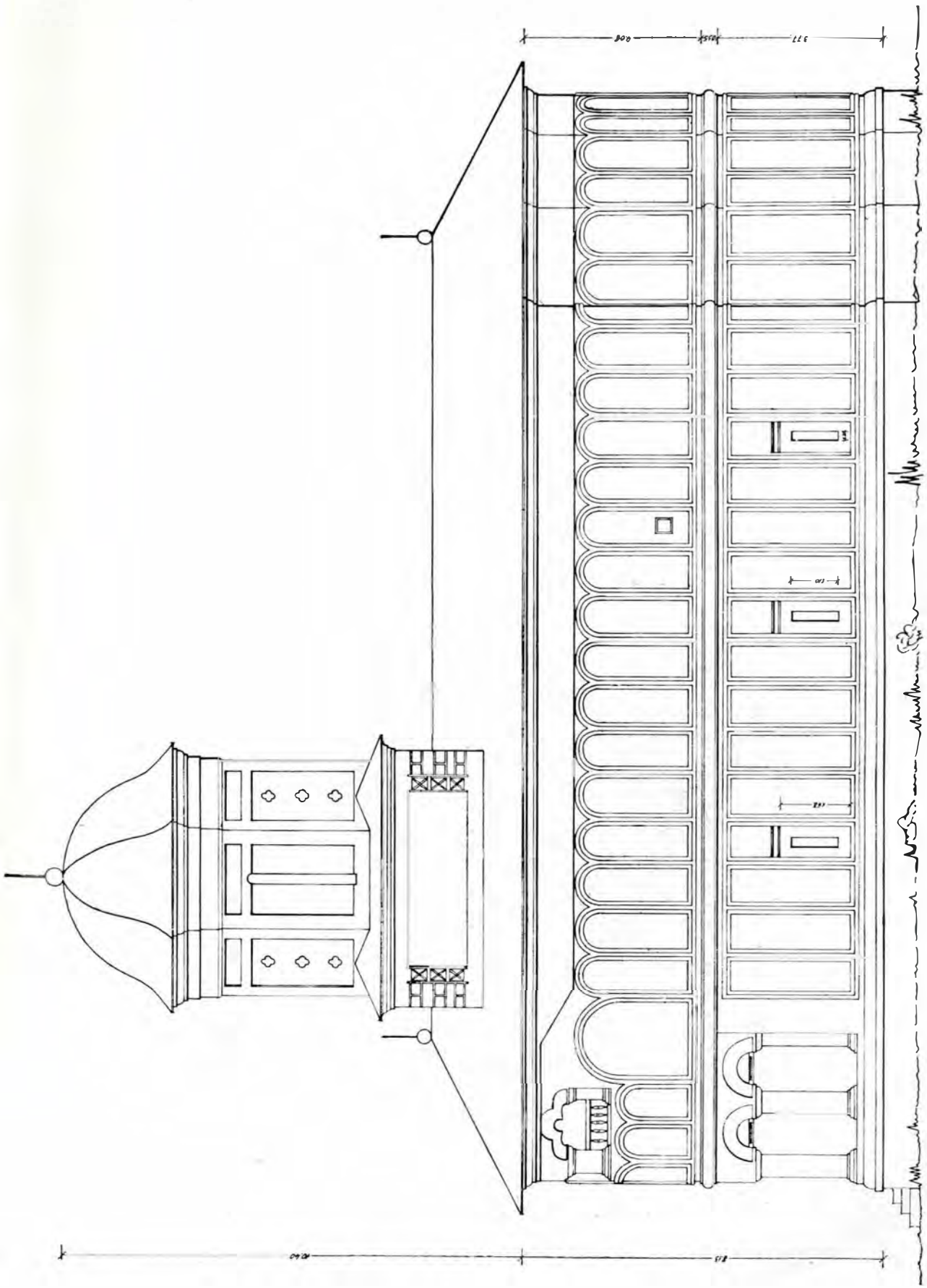
Biserica din Preajba (Dolj)

Fig. 219. — Secţiune prin pridvor şi foişor

Fig. 220. — Secţiune prin pronaos si clopotniţă

Releveu arhitect I. Atanasescu

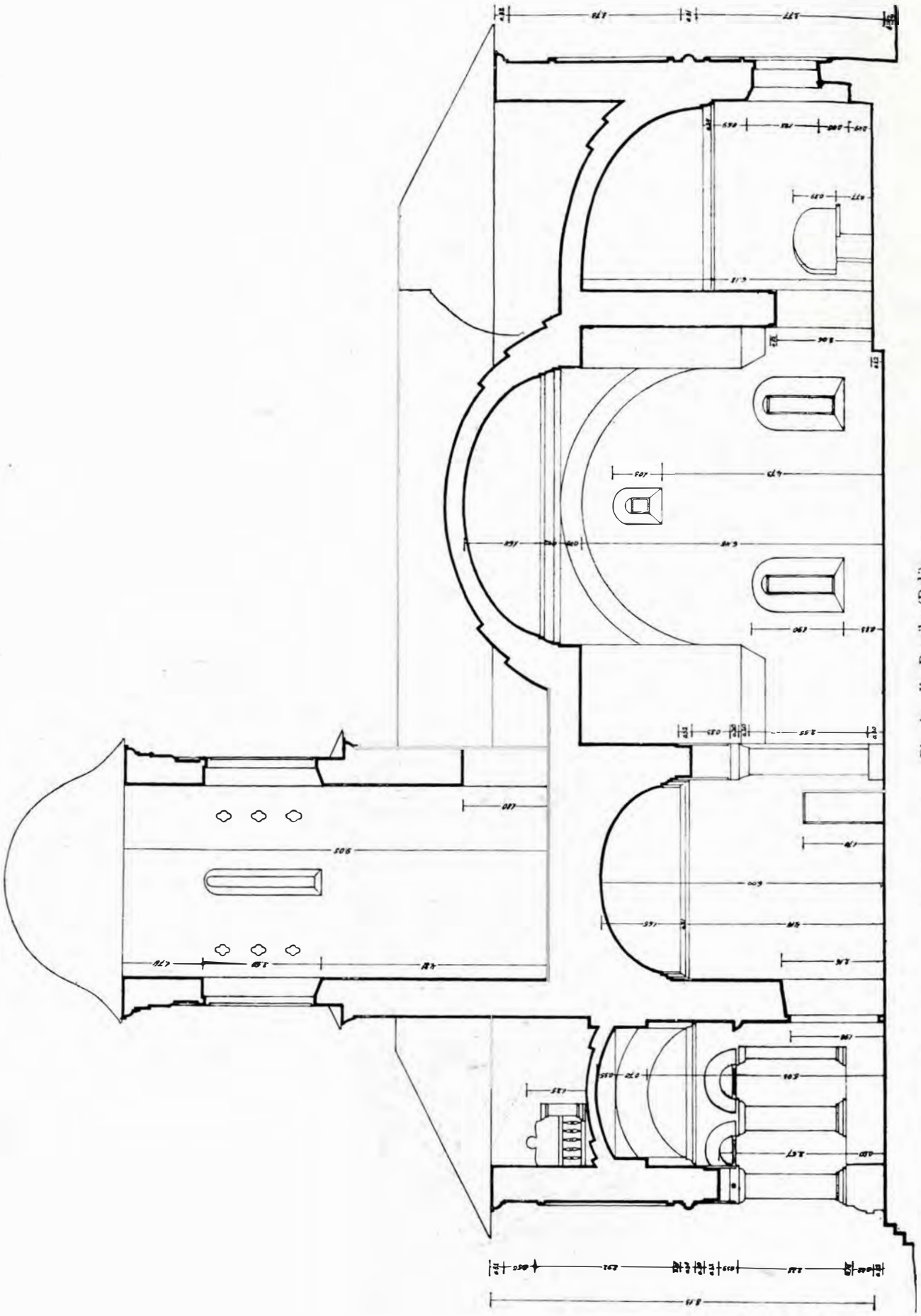
inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)
Fig. 221. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)
Fig. 222. — Secţiune longitudinală

Releveu arhitect I. Ataneseu

inp.org.ro

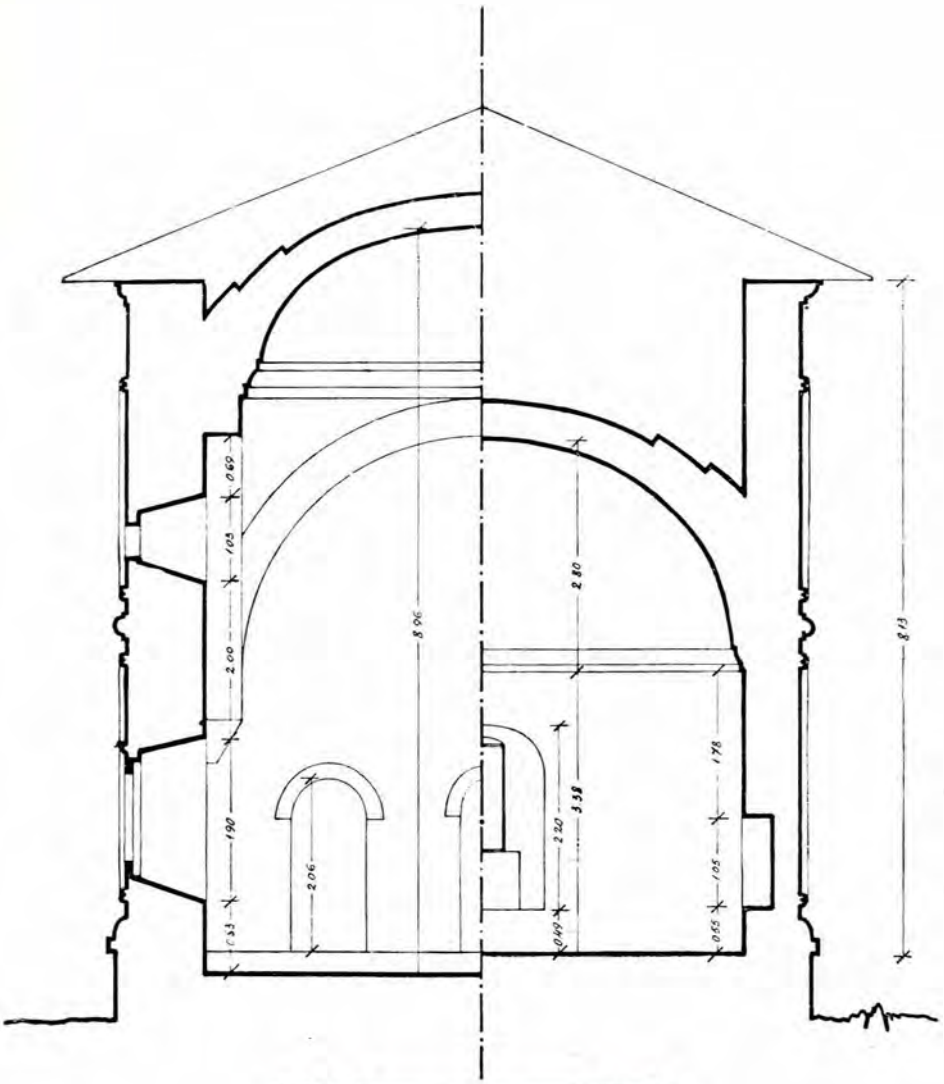

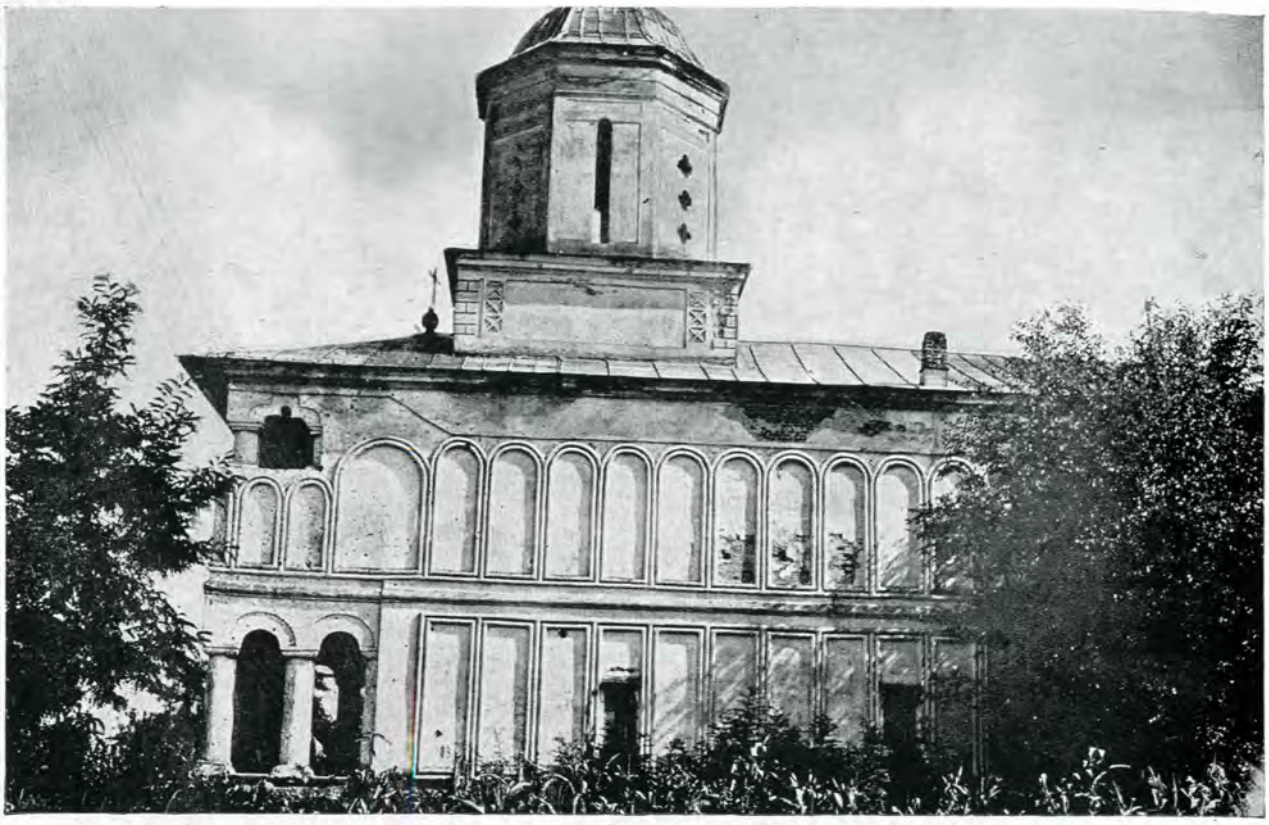

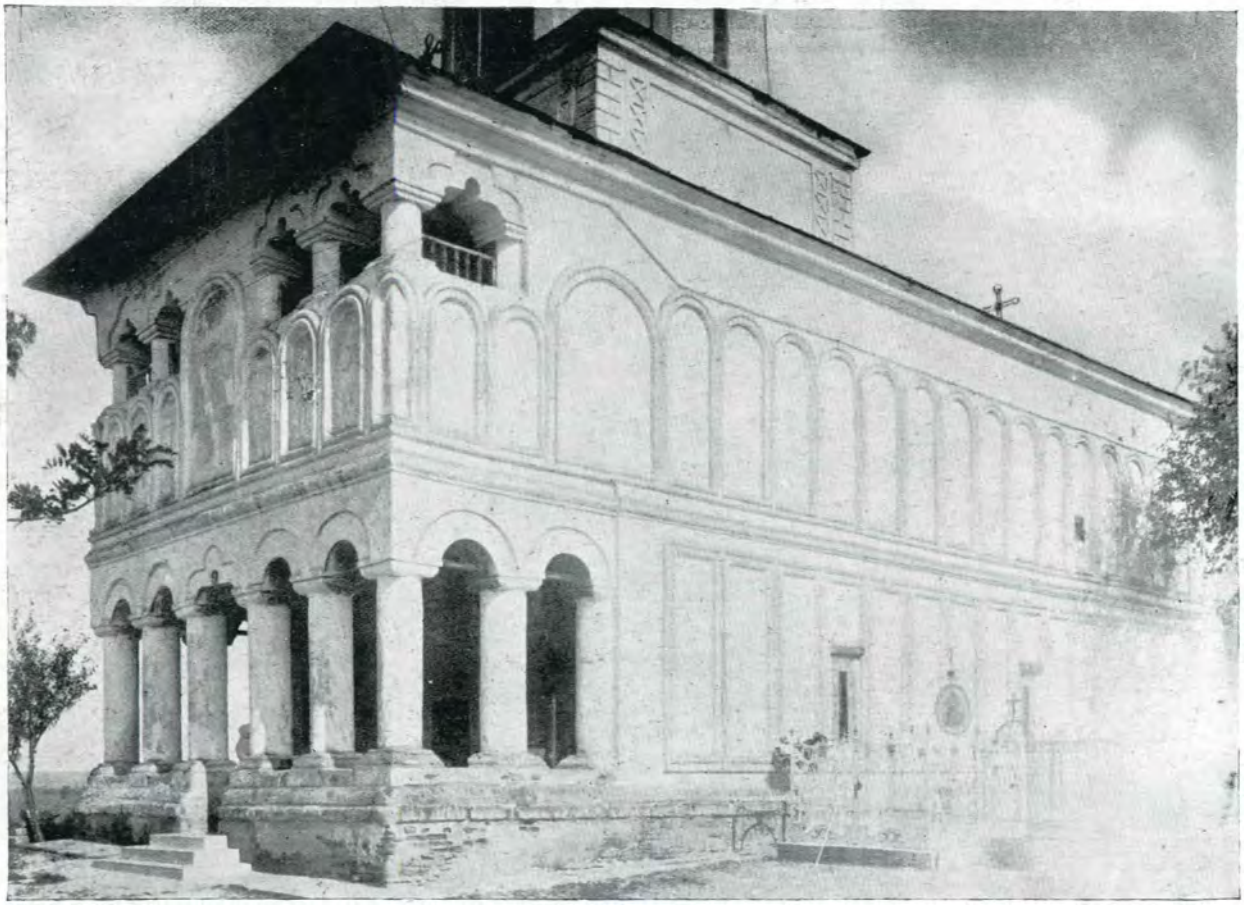
Fig. 223.—Secțiune prin naos

Biserica din Preajba (Dolj)
Fig. 224.—Secțiune prin altar

Fig. 225.—Detaliu de fereastră
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)

Fig. 226. — Vedere laterală

Fig. 227. — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

Biserica din Preajba (Dolj)

Fig. 228. — Vedere generală

inp.org.ro

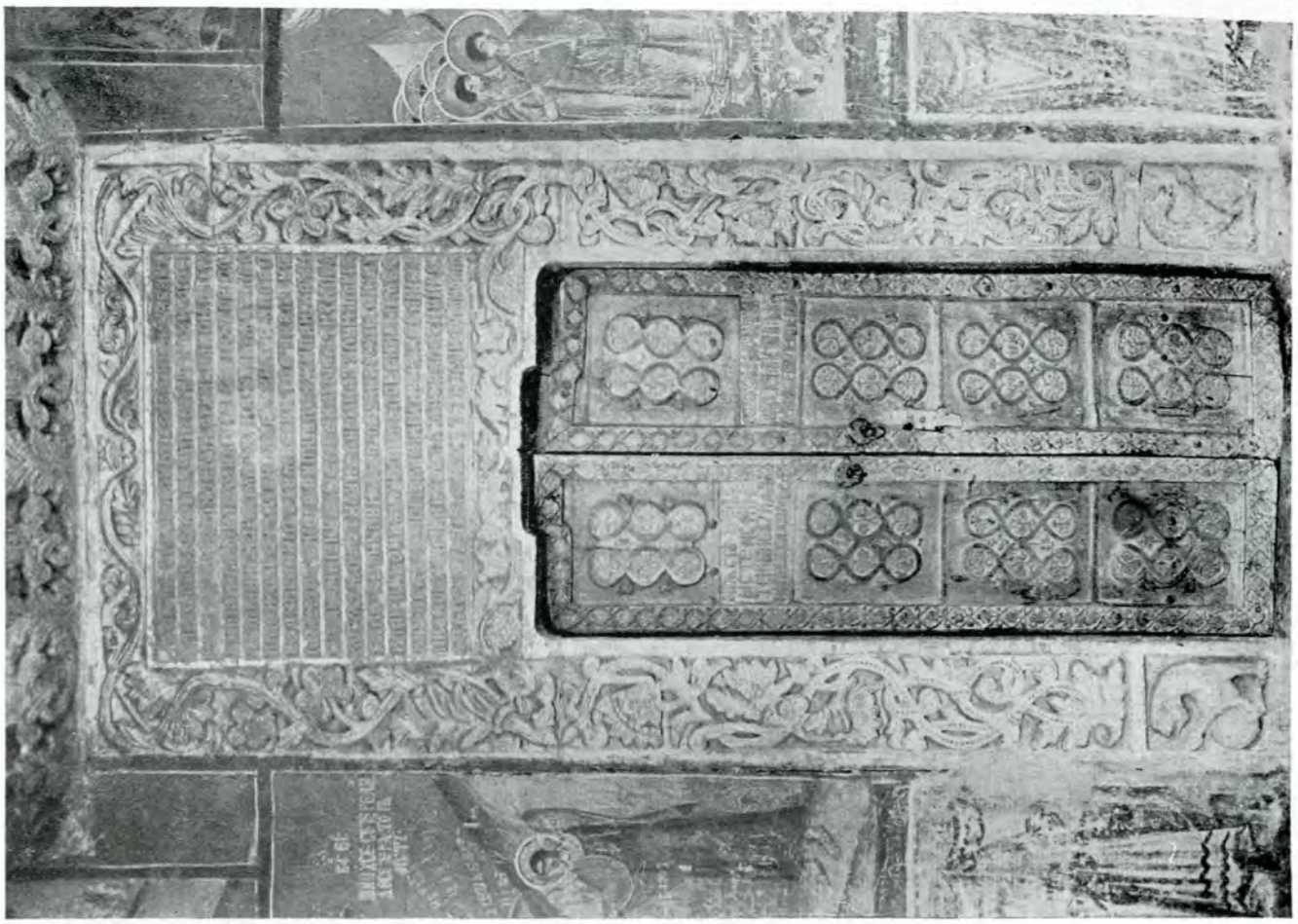

Fig. 230. — Biserica din Prejba (Dolj) Usa bisericii

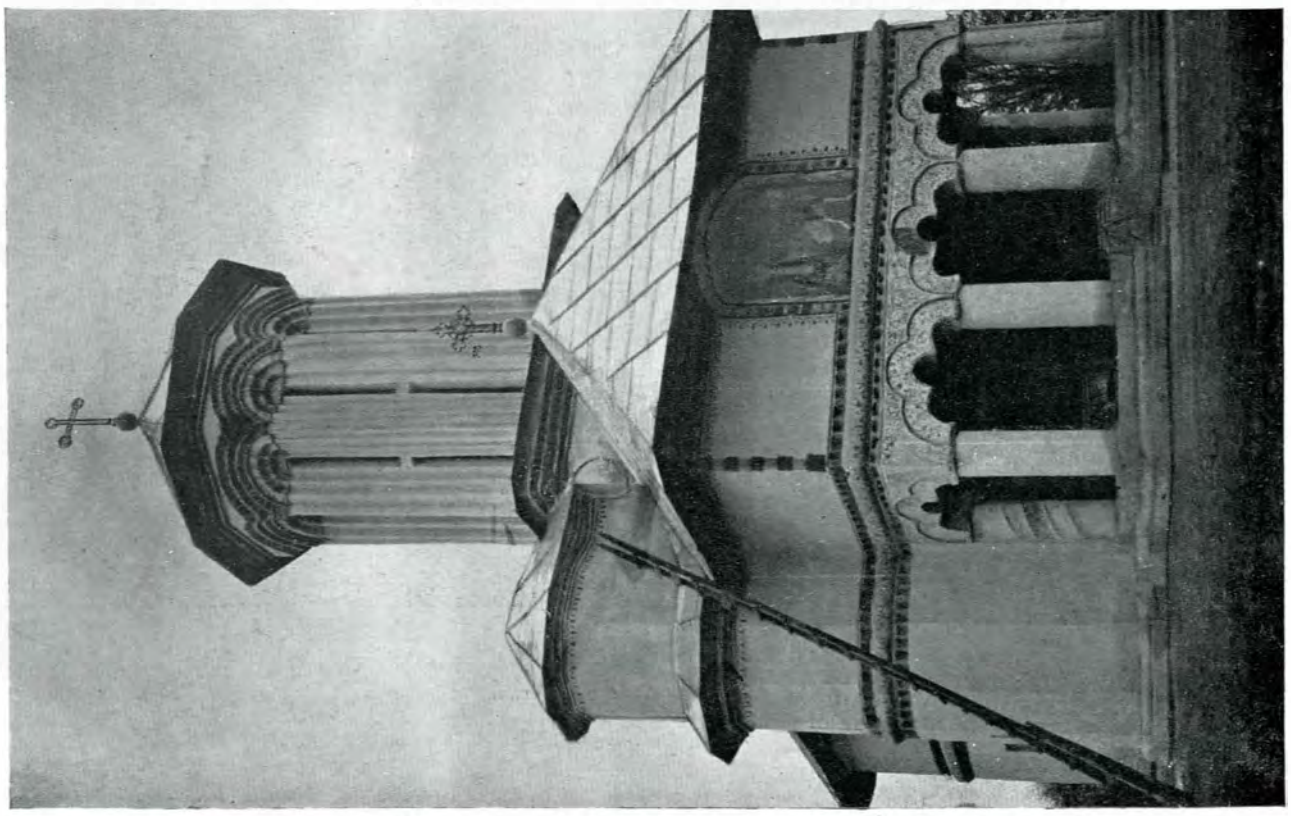
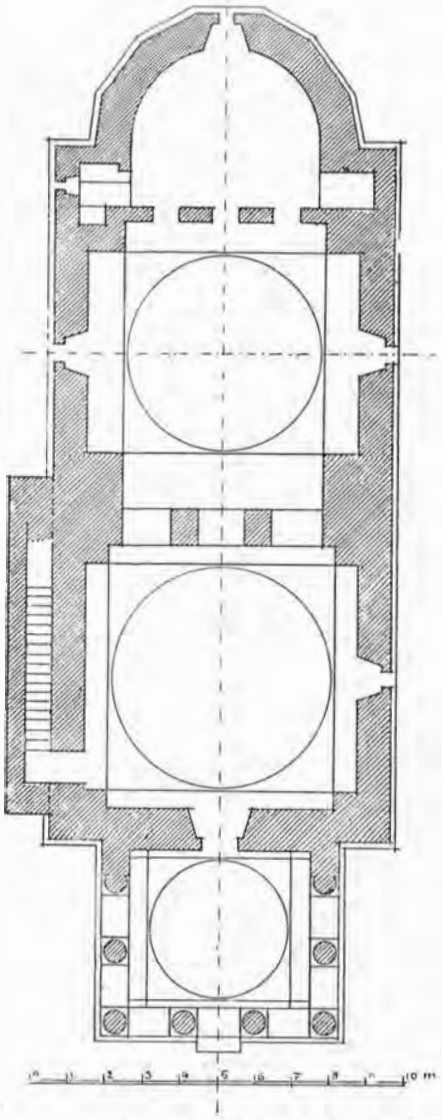

Fig. 229. — Biserica din Bralostita (Dolj).

inp.org.ro

Fig. 231. — Vedere dinspre nord.

Biserica din Vădeni (Gorj)

Fig. 232.— Planul orizontal

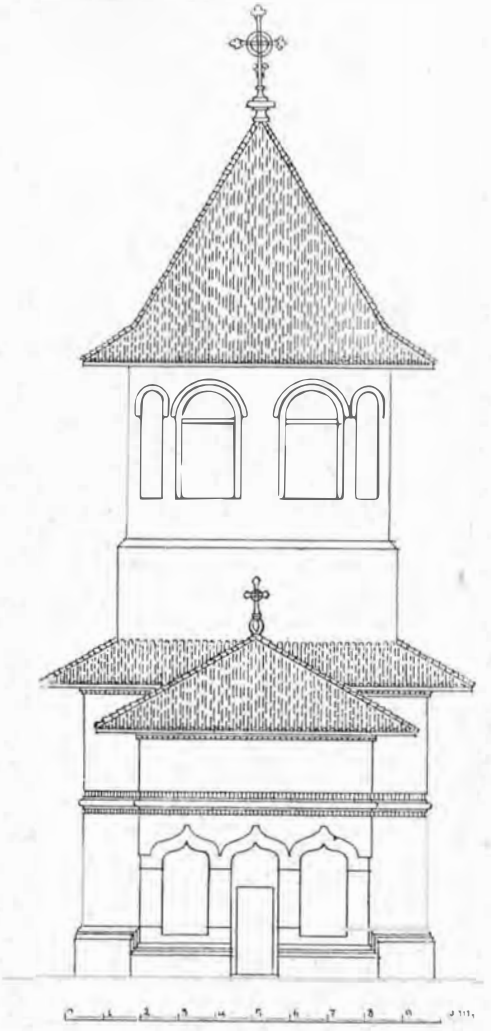
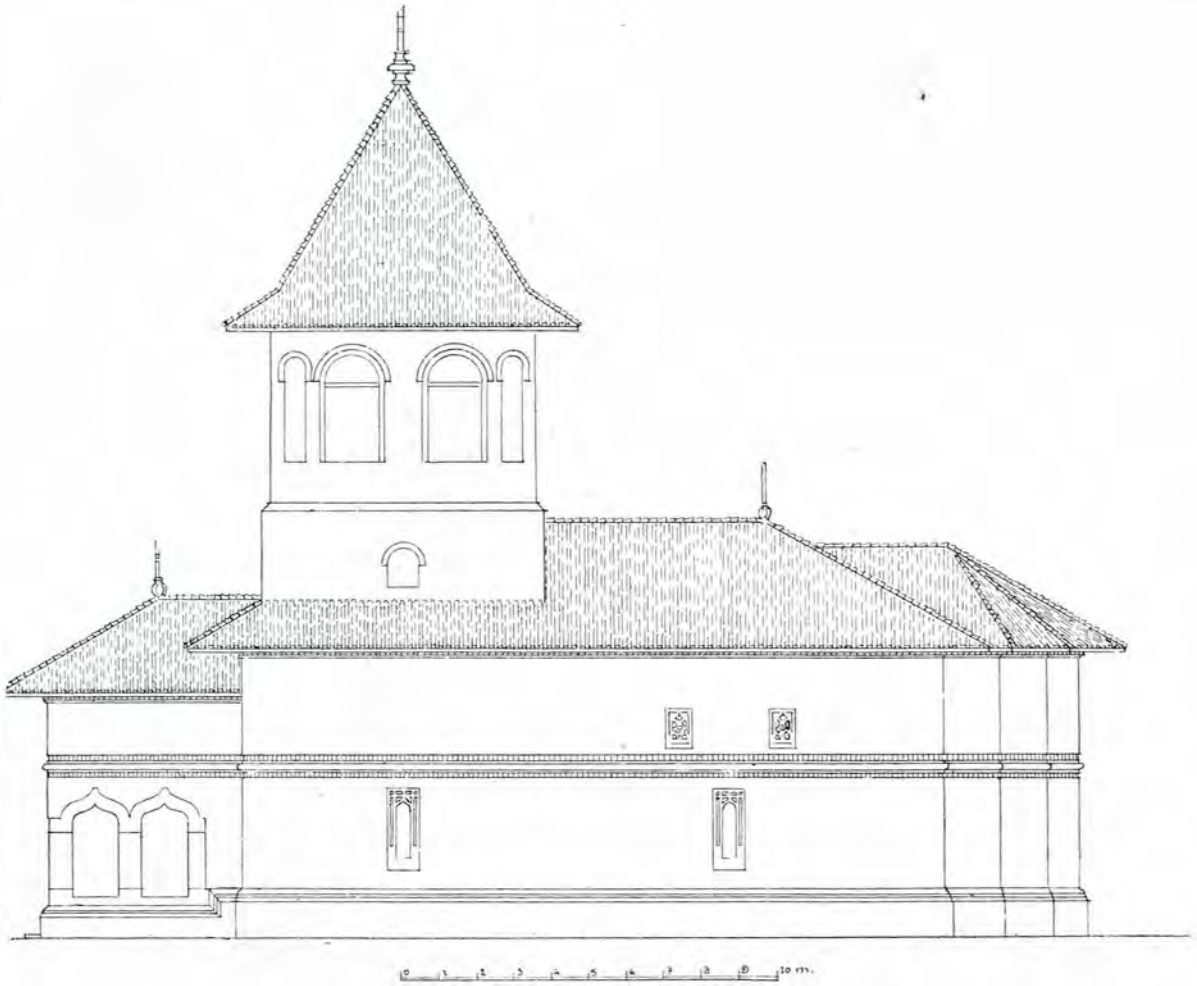
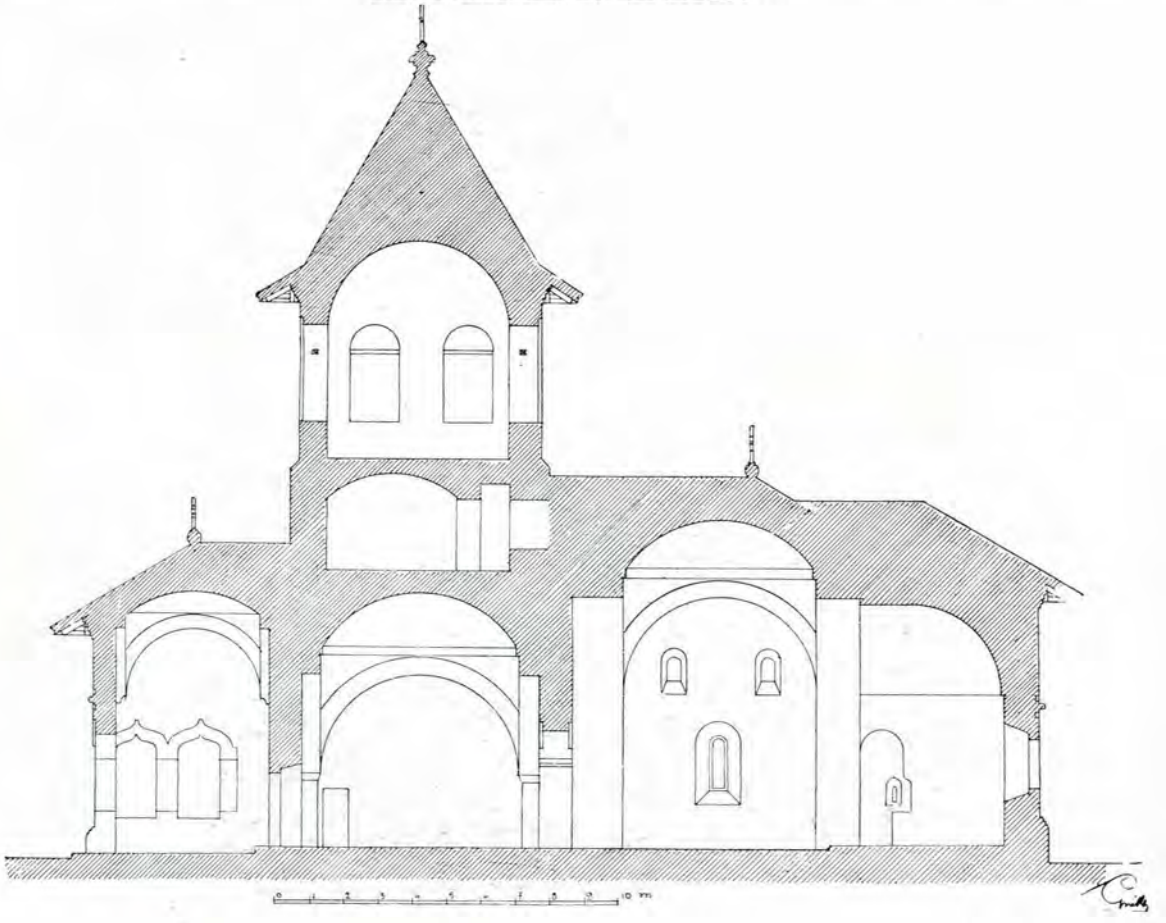

Fig. 233. — Fațada principală

Releveu arhitect N. Ghika

inp.org.ro

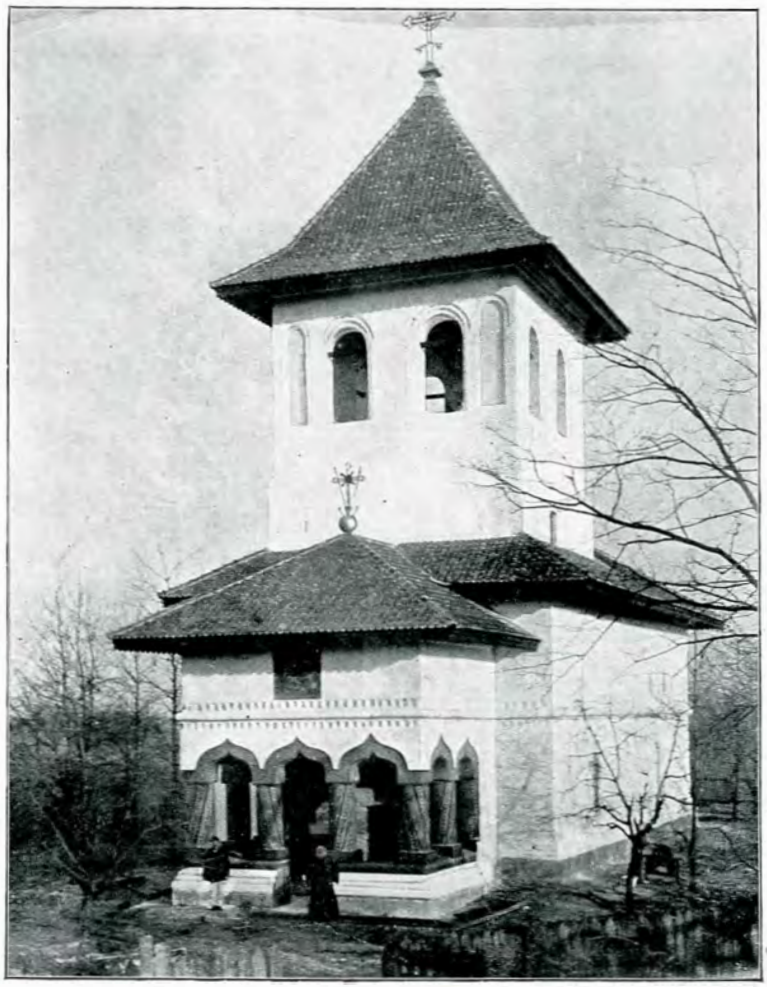
Biserica din Vădeni (Gorj)

Fig. 234. — Fațada laterală

Fig. 235. — Secția longitudinală
Releveu arhitect N. Ghika

inp.org.ro

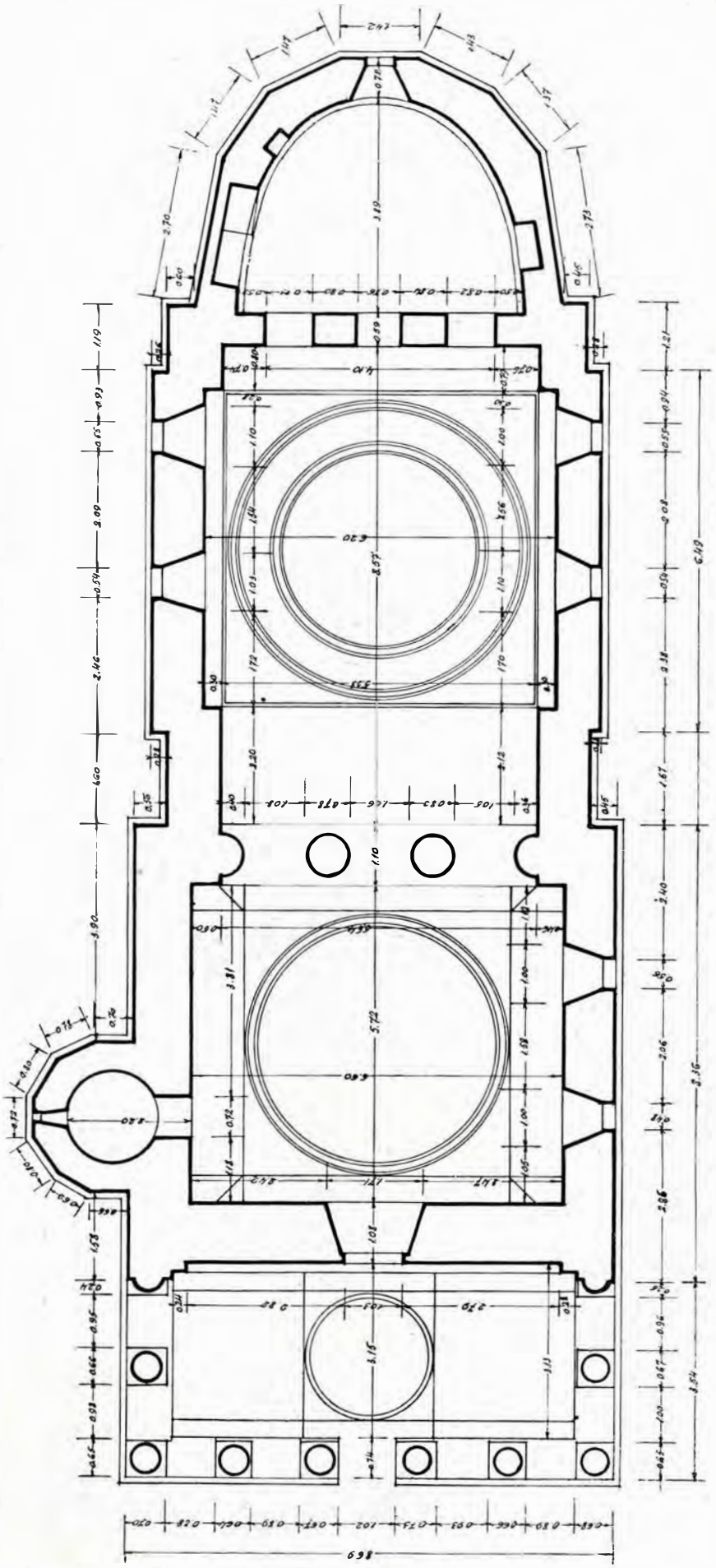

Biserica din Vădeni (Gorj)

Fig. 236. — Vedere spre altar

Fig. 237. — Vedere spre pridvor

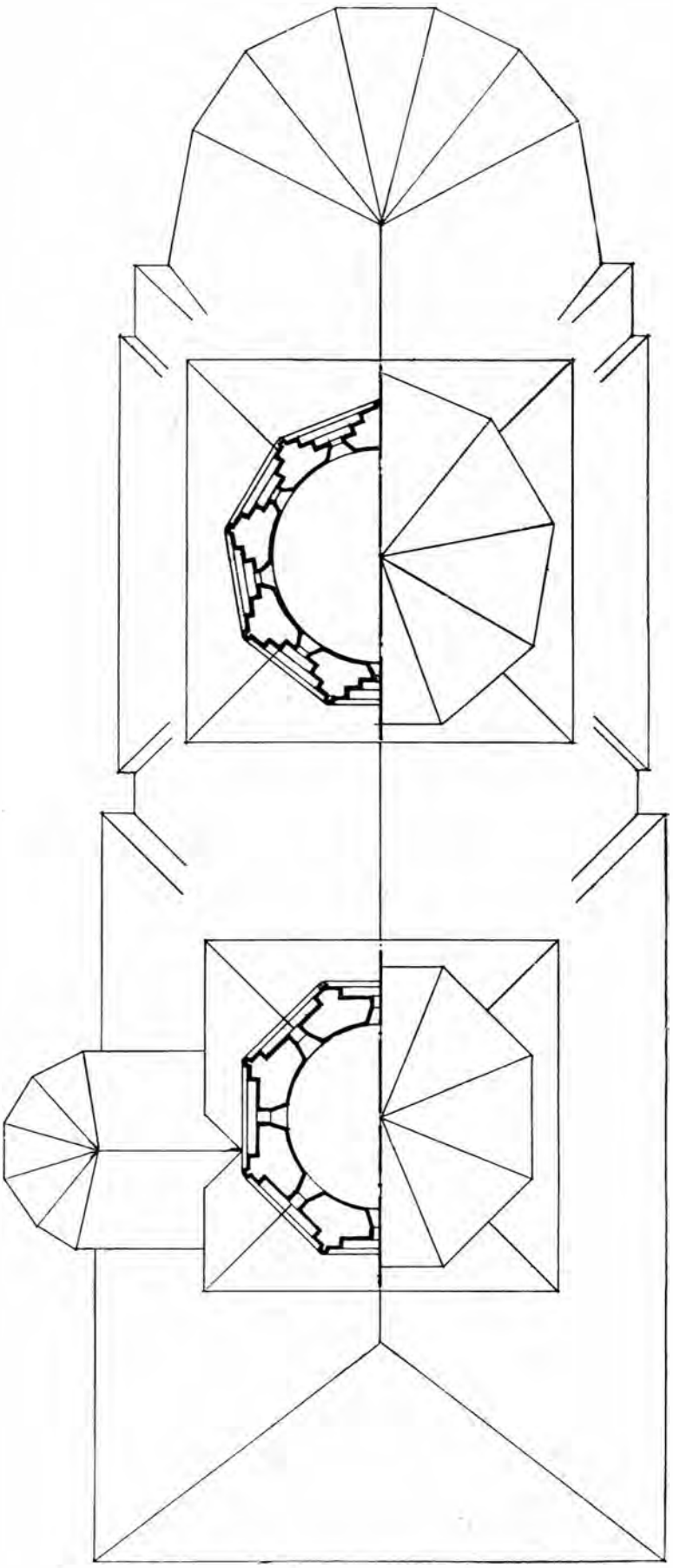
inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 238.—Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

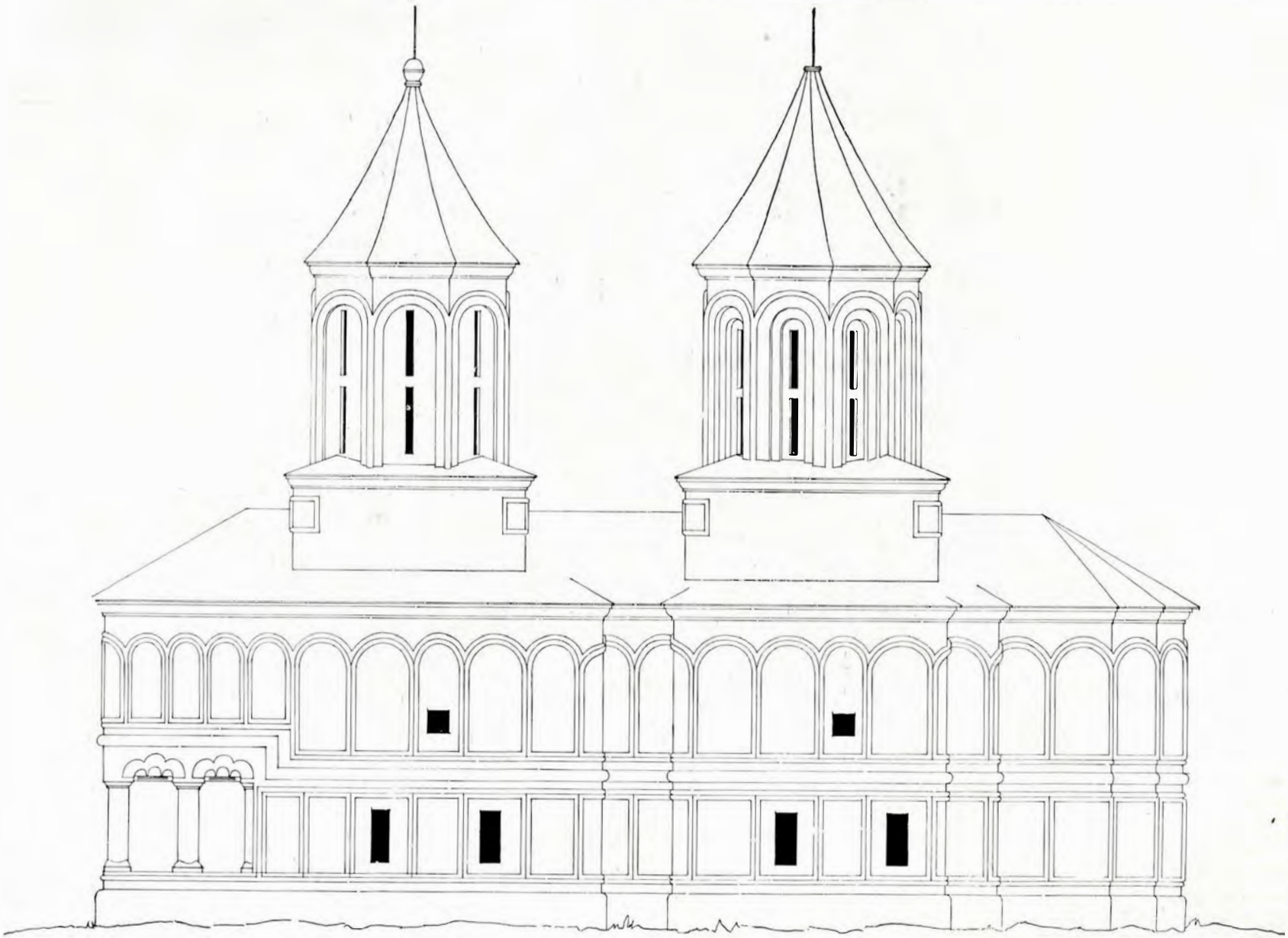
inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 239-240. — Planul acoperișului și al turlelor

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneți (Mehedinți)

Fig. 241. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneti (Mehedinți)

Fig. 242. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

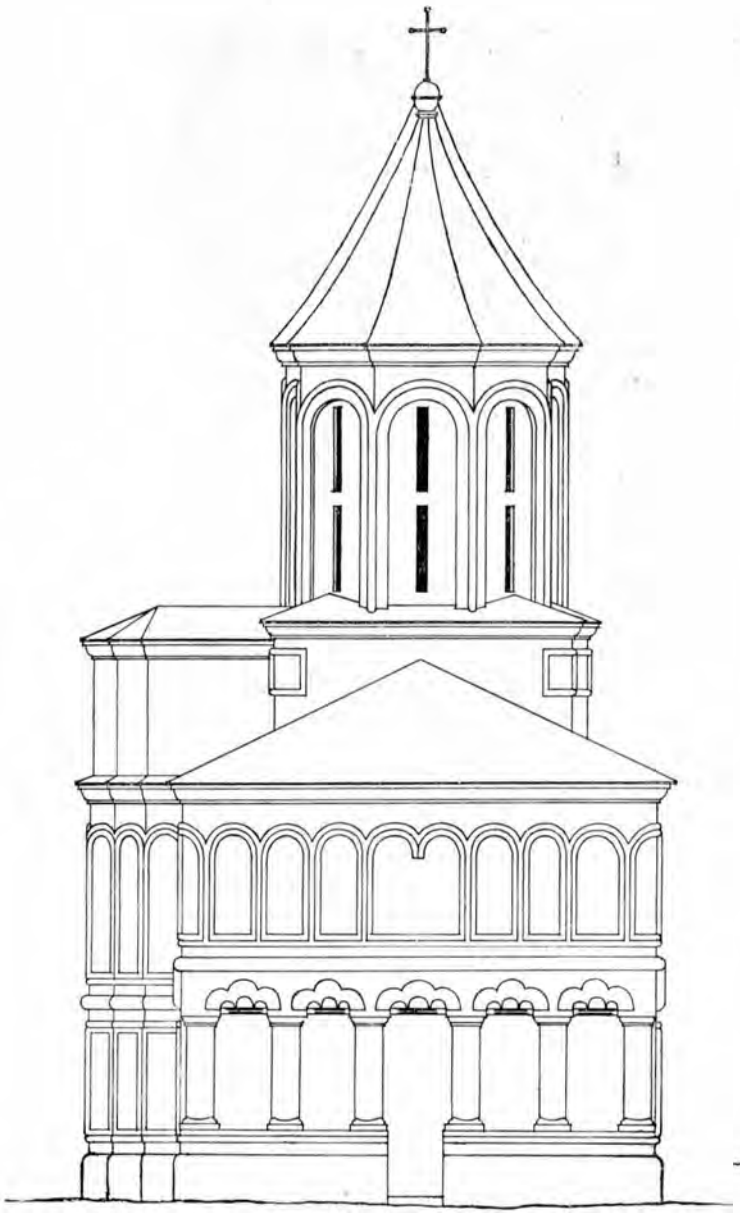
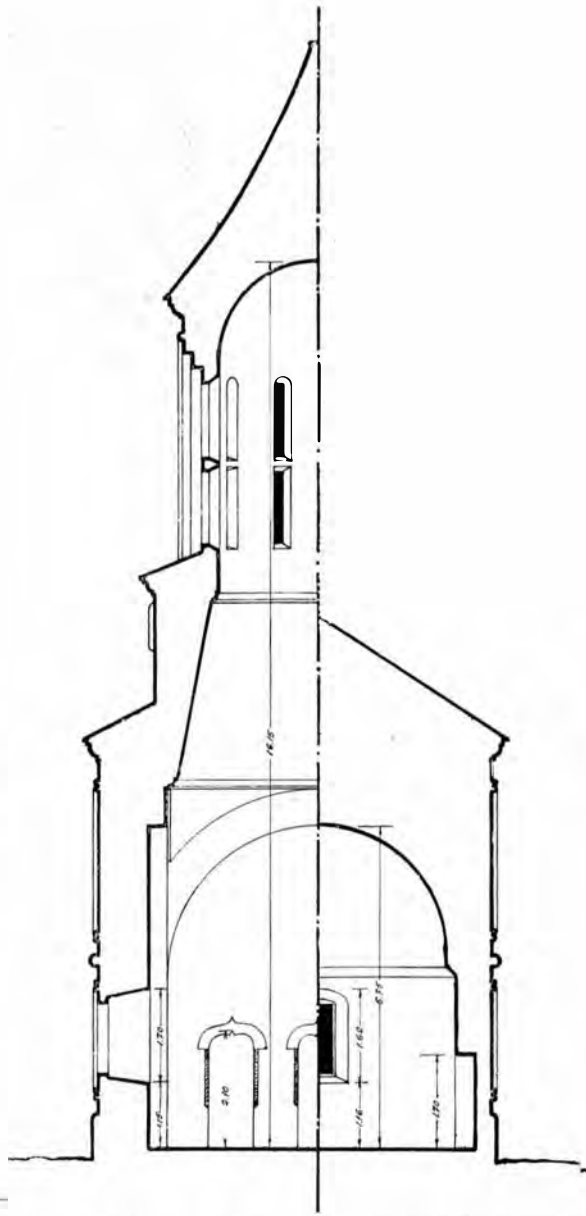

Fig. 243. — Fațada principală

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 244-245. — Secții prin naos și prin altar

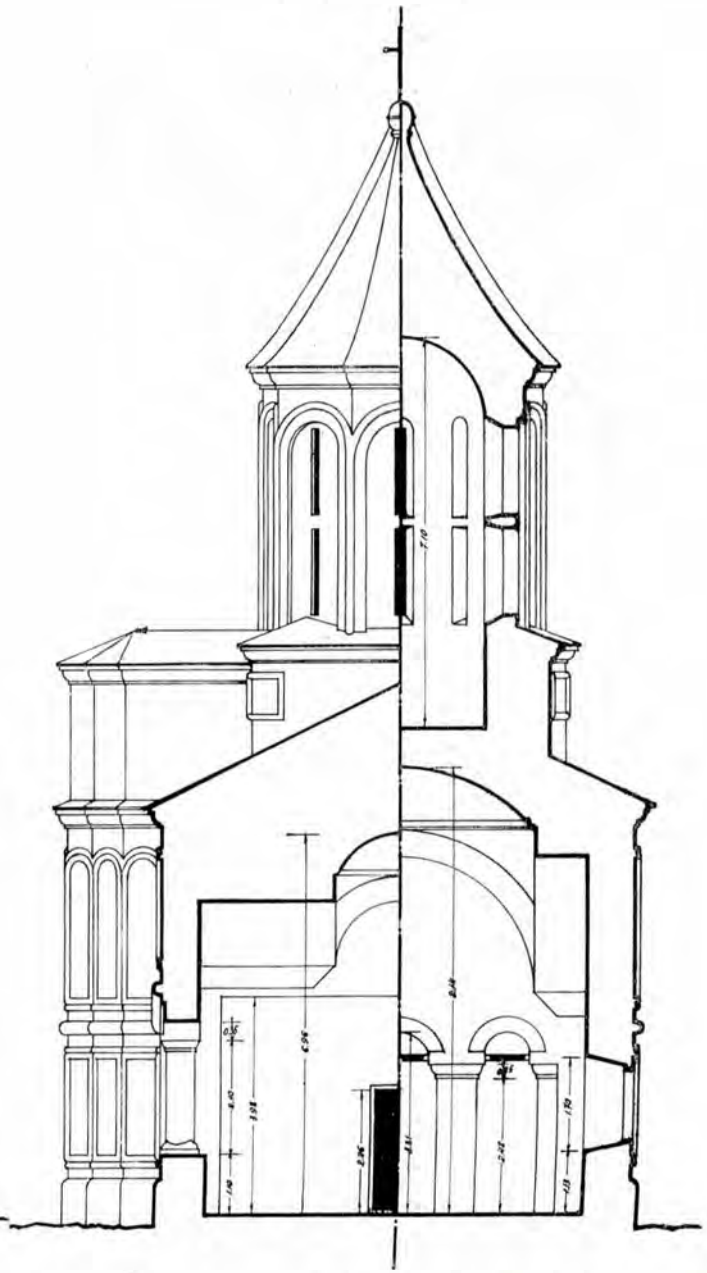

Fig. 246-247. — Secții prin pridvor și prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

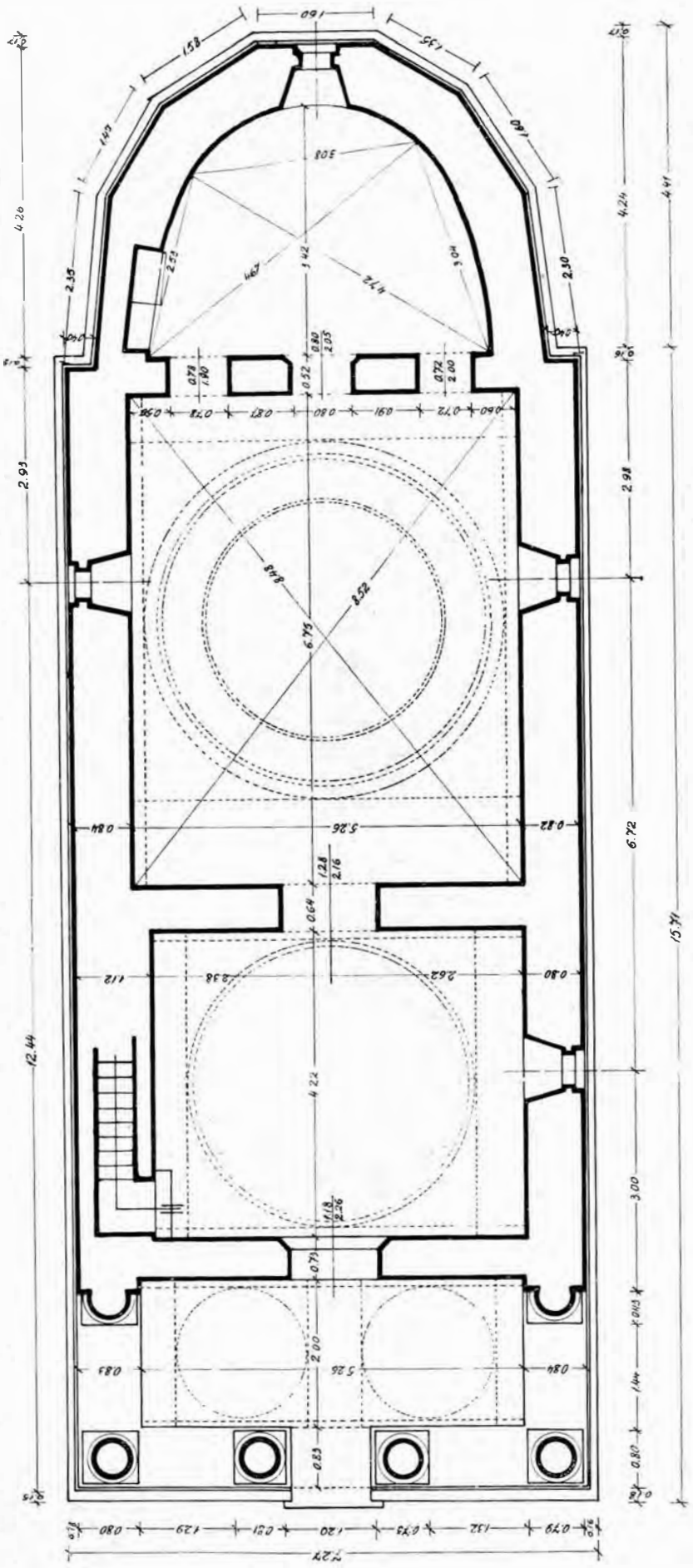
Fig. 248. — Vedere spre pridvor

Biserica Sfântul Nicolae din Cerneți (Mehedinți)

Fig. 249. — Vedere generală

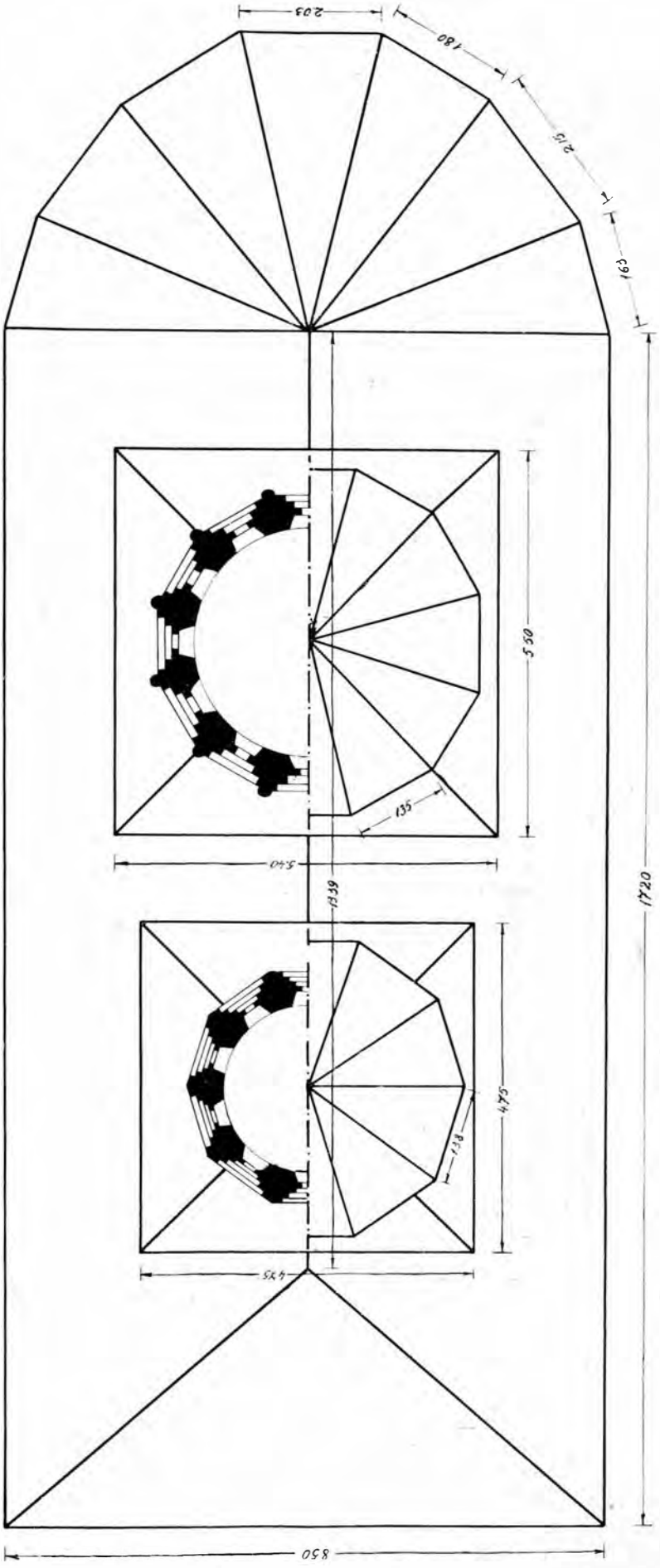
inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea)
Fig. 250. — Plan orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

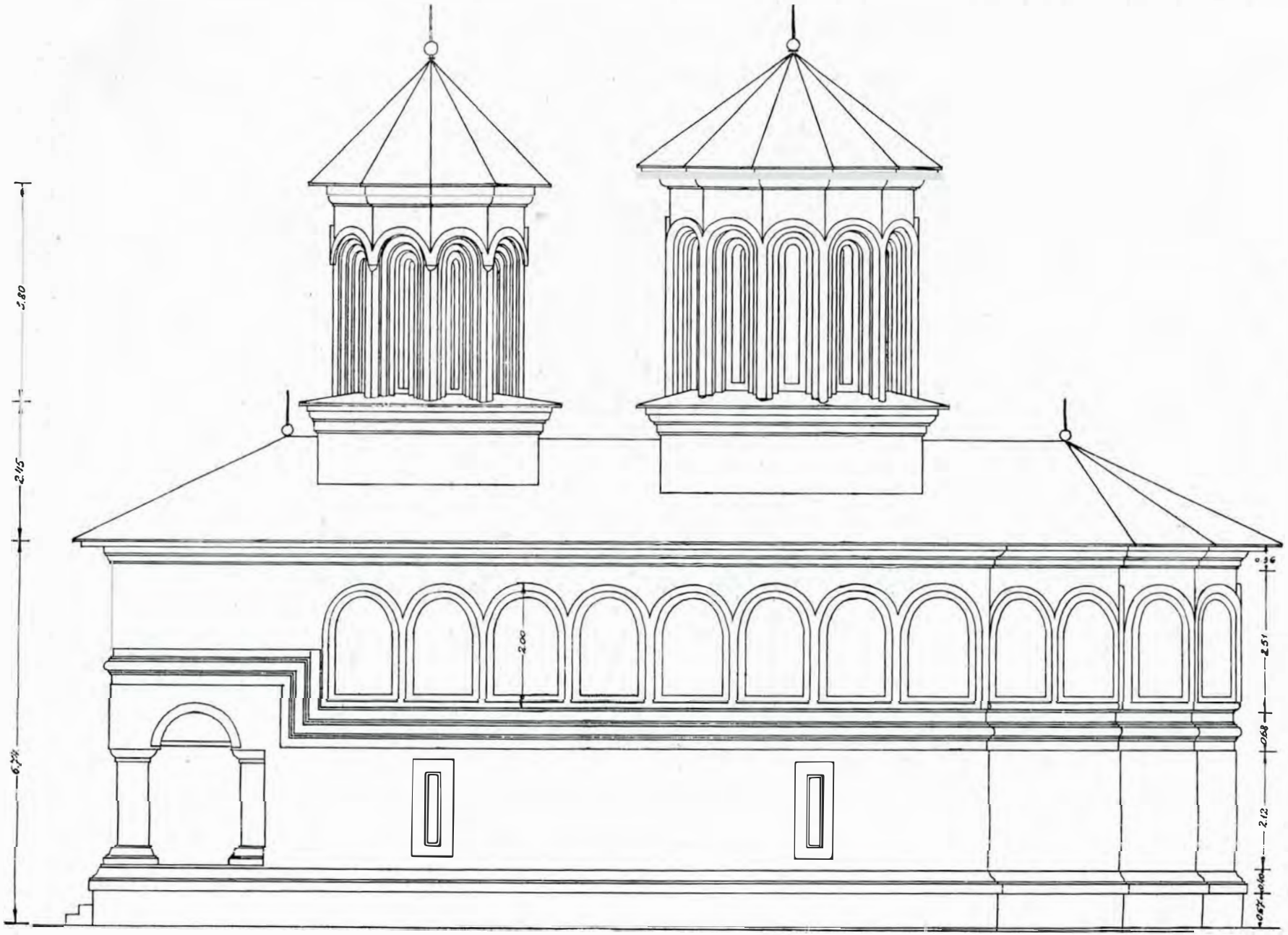
inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea)
251 — 252. Planul acoperișului și al turlelor.

Releveu arhitect I. Atanasescu

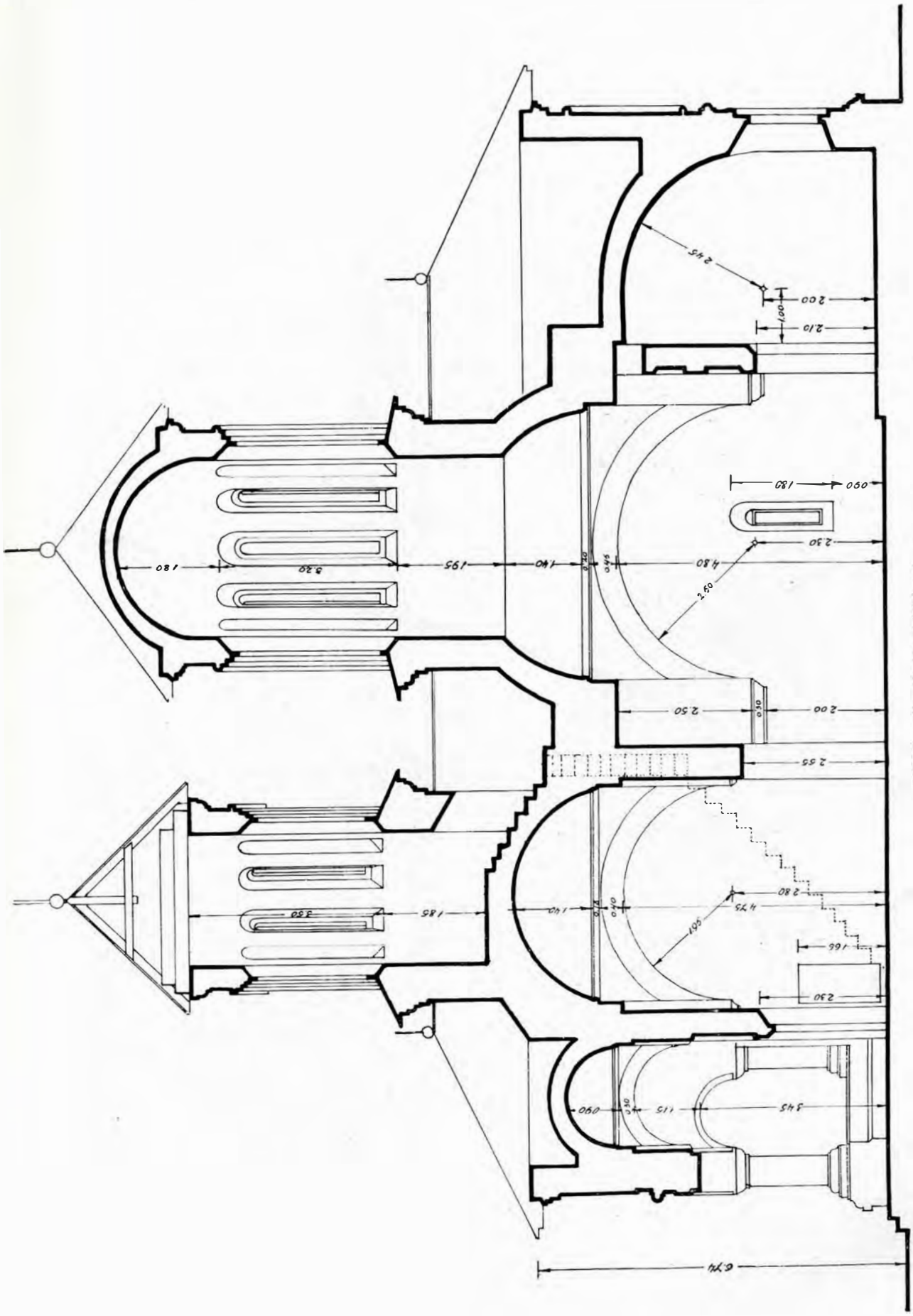
inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea)
Fig. 253 — Fațada laterală.

Releveu arhitect I. Atanasescu

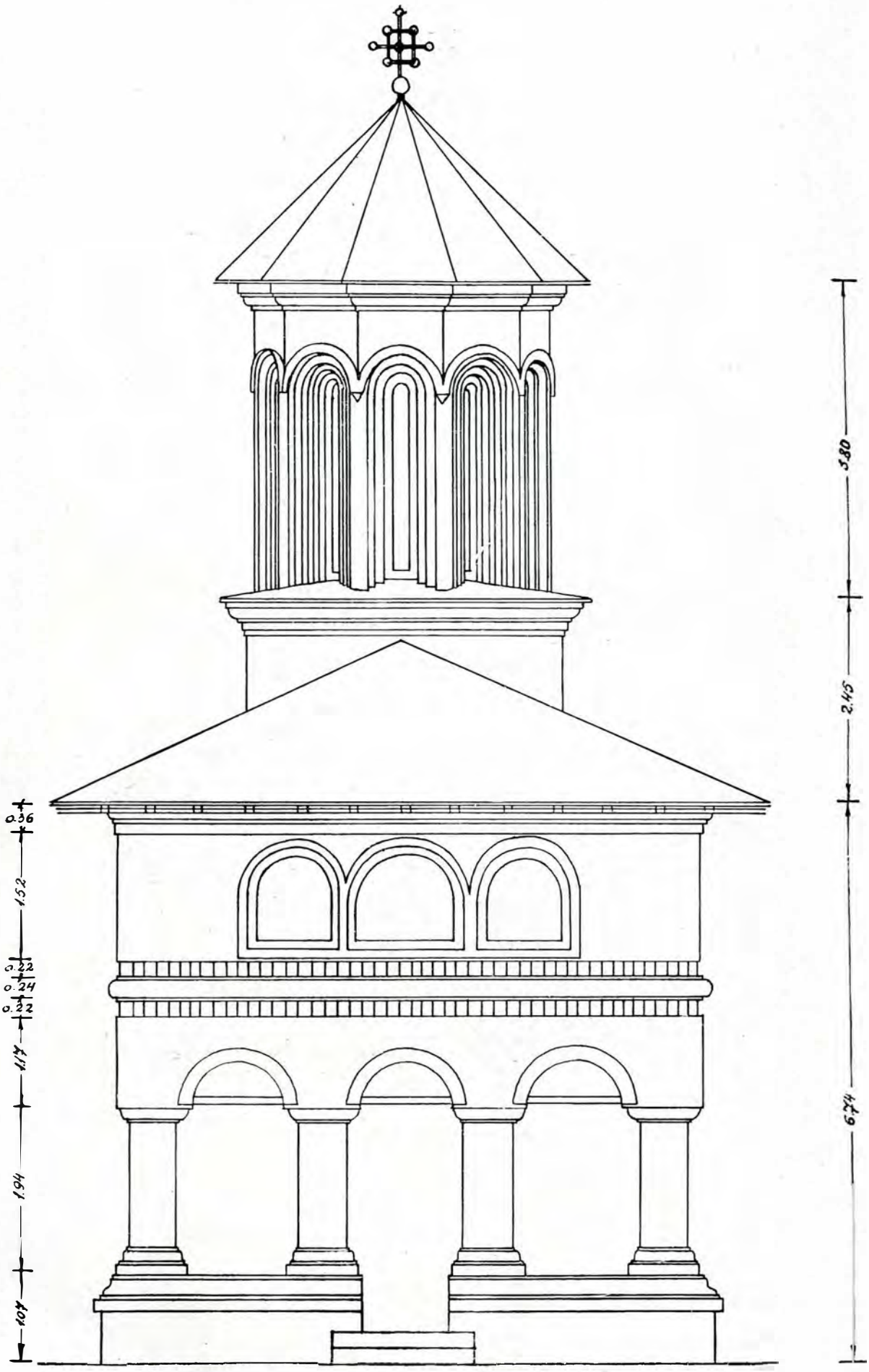
inp.org.ro

Releveu arhitect L. Ătanăsescu

Fig. 254. — Secțiunea longitudinală
Biserica din Zăvideni (Vâlcea).

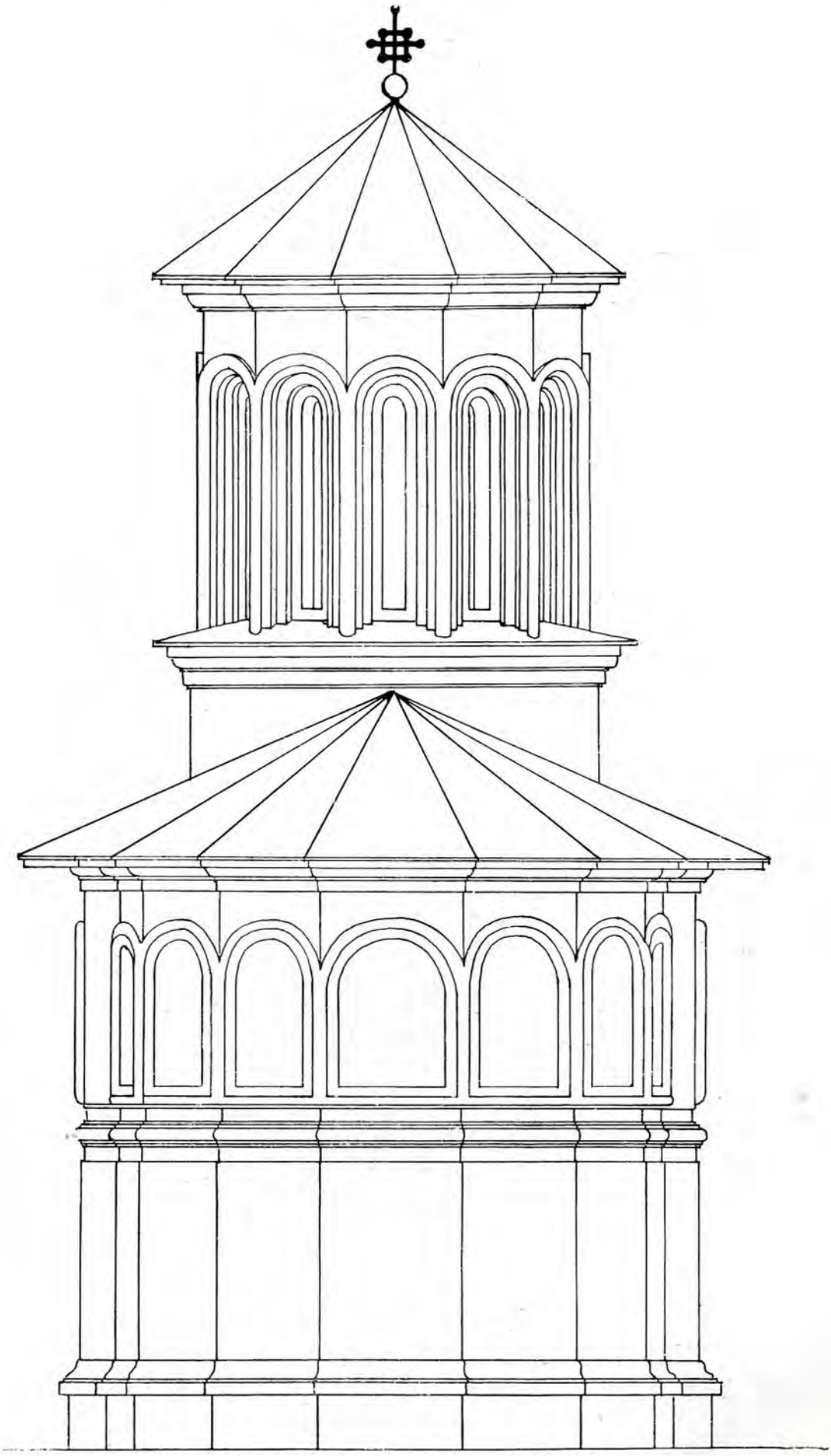
inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea)
Fig. 255 — Faţada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

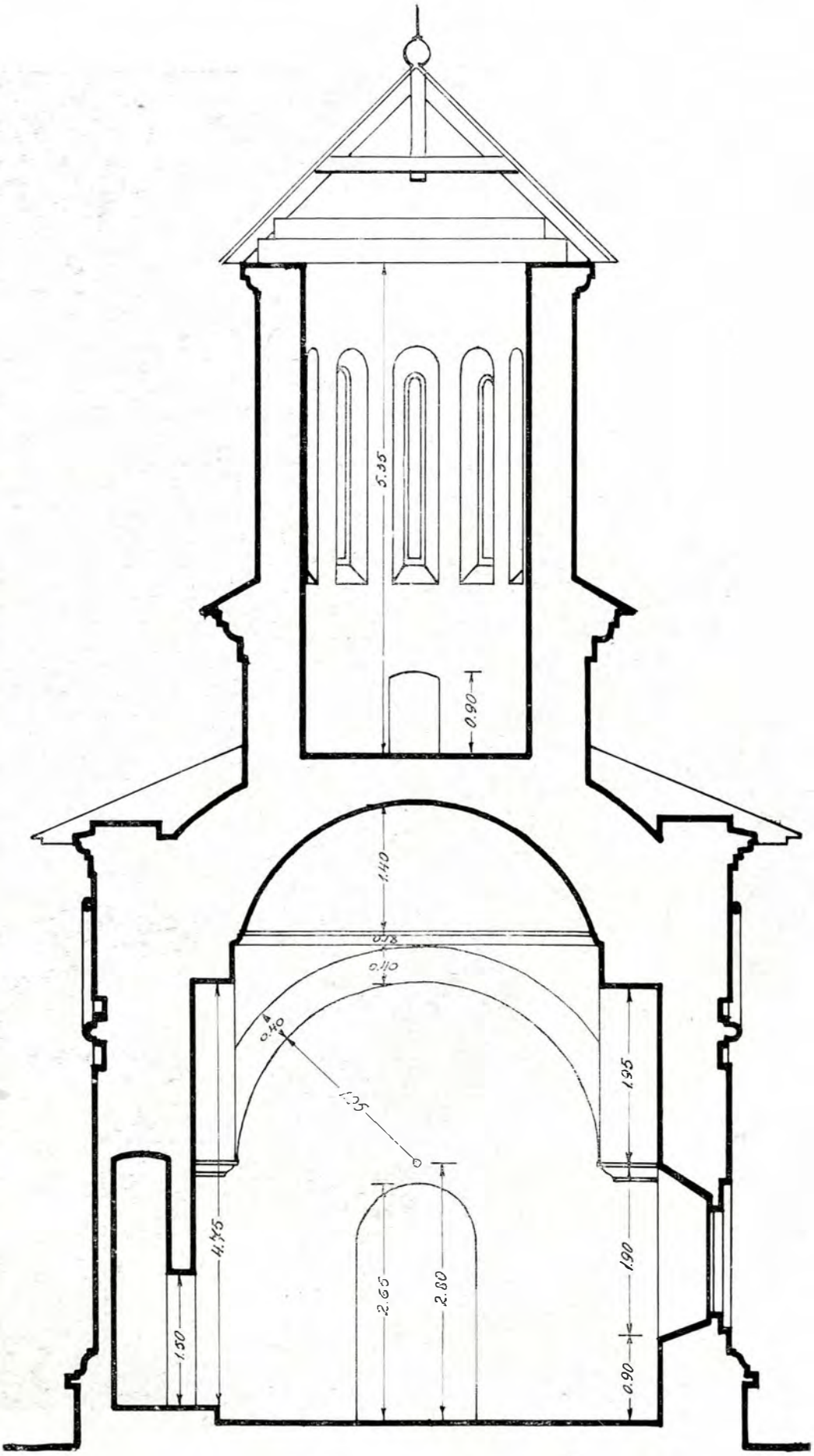
inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea).
Fig. 256 — Fațada dinspre altar

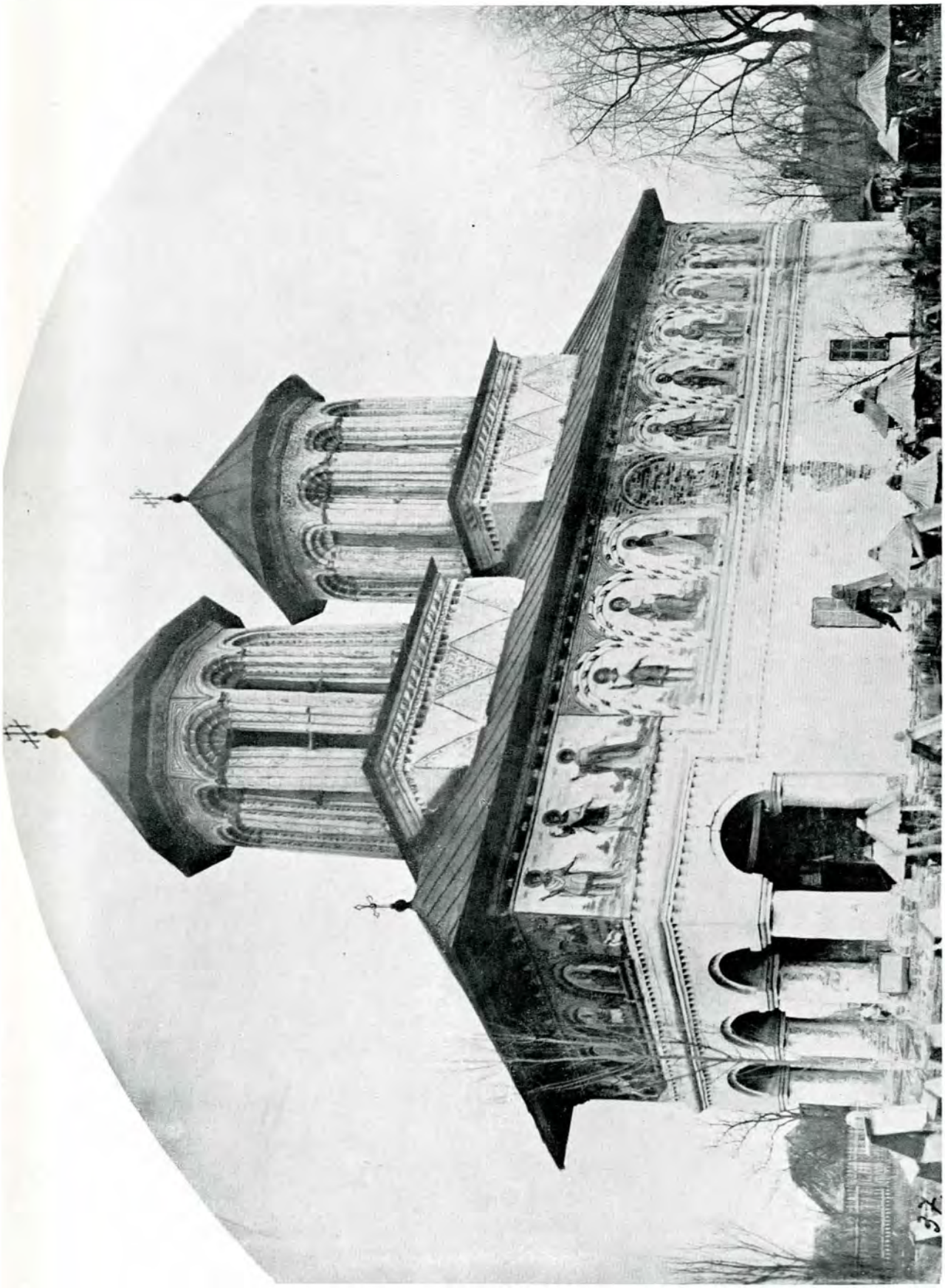
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea).
Fig. 257 — Secţiunea transversală prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica din Zăvideni (Vâlcea)
Fig. 258. — Vedere generală

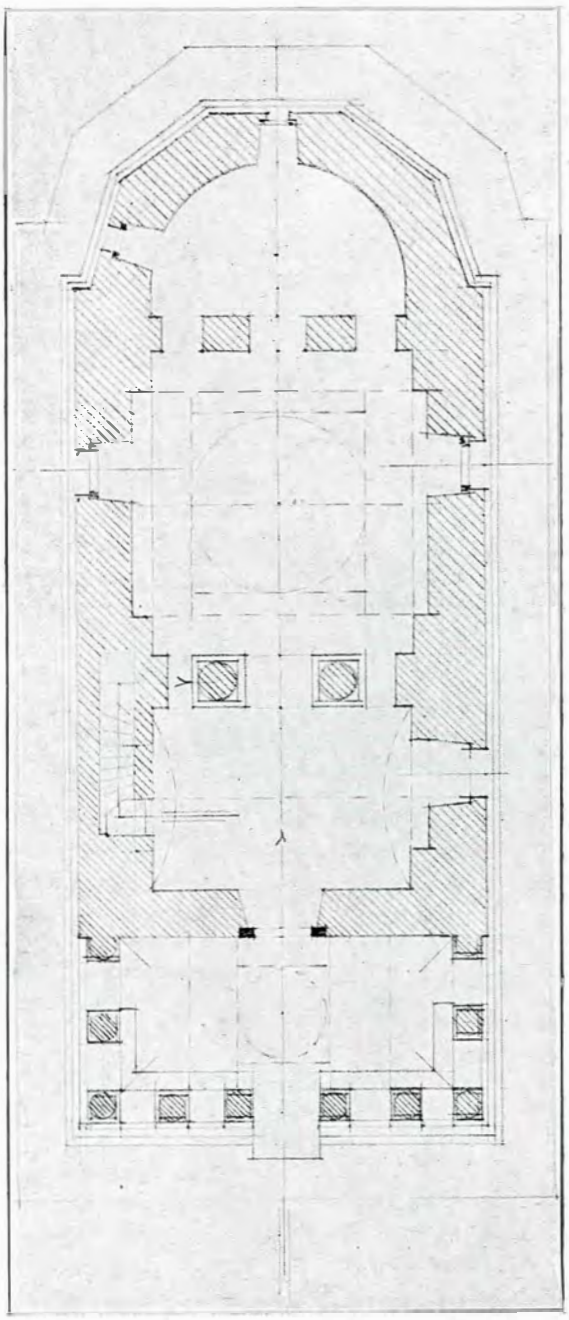
inp.org.ro

Fig. 259. — Biserica din Zăvideni (Vâlcea) vedere spre pridvor
Fig. 260. — Biserica din Zăvideni (Vâlcea) vedere dinspre nord

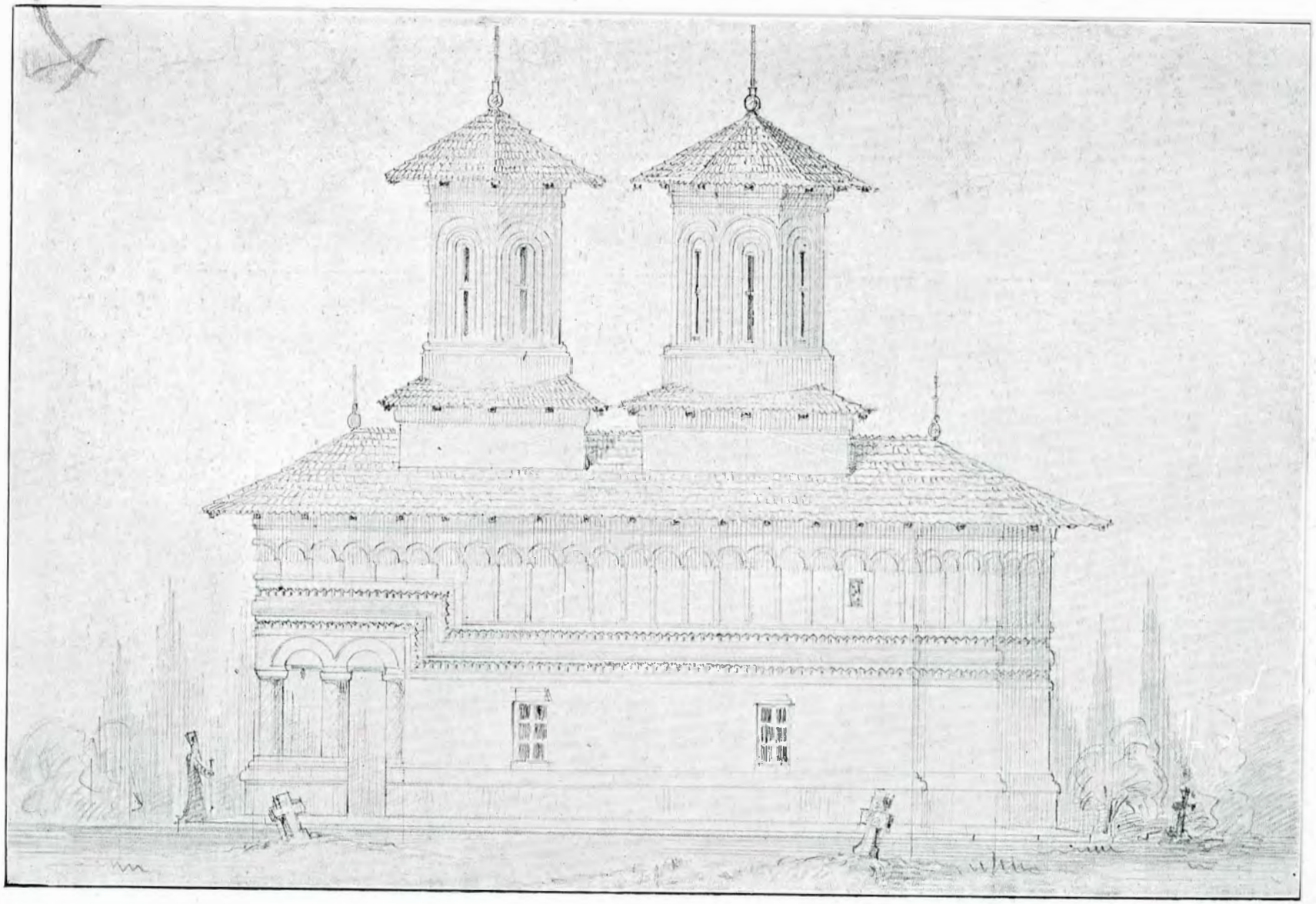
inp.org.ro

Biserica din Măldăreşti (Vâlcea)
Fig. 261. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Biserica din Măldărești (Vâlcea)
Fig. 262. — Fațada laterală

Releveu arhitect *I. Trajanescu*

inp.org.ro

Biserica din Măldăreşti (Vâlcea)

Fig. 263. — Uşa bisericii

inp.org.ro

Biserica din Măldărești (Vâlcea)
Fig. 264.— Vederea bisericii

inp.org.ro

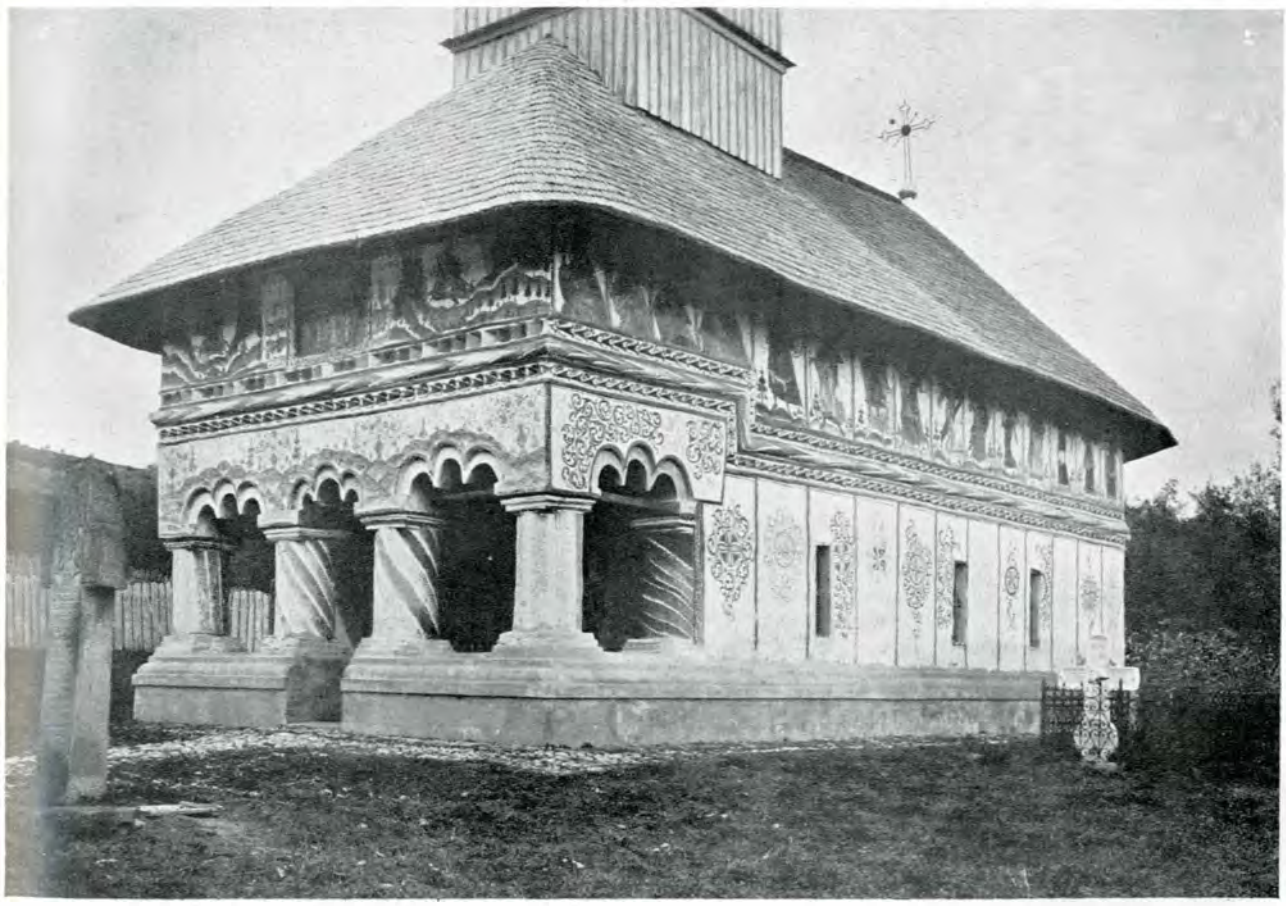

Fig. 265. — Biserica din Căineni (Argeș)
Fig. 266.—Biserica din Genuneni-Foleşti (Vâlcea)

inp.org.ro

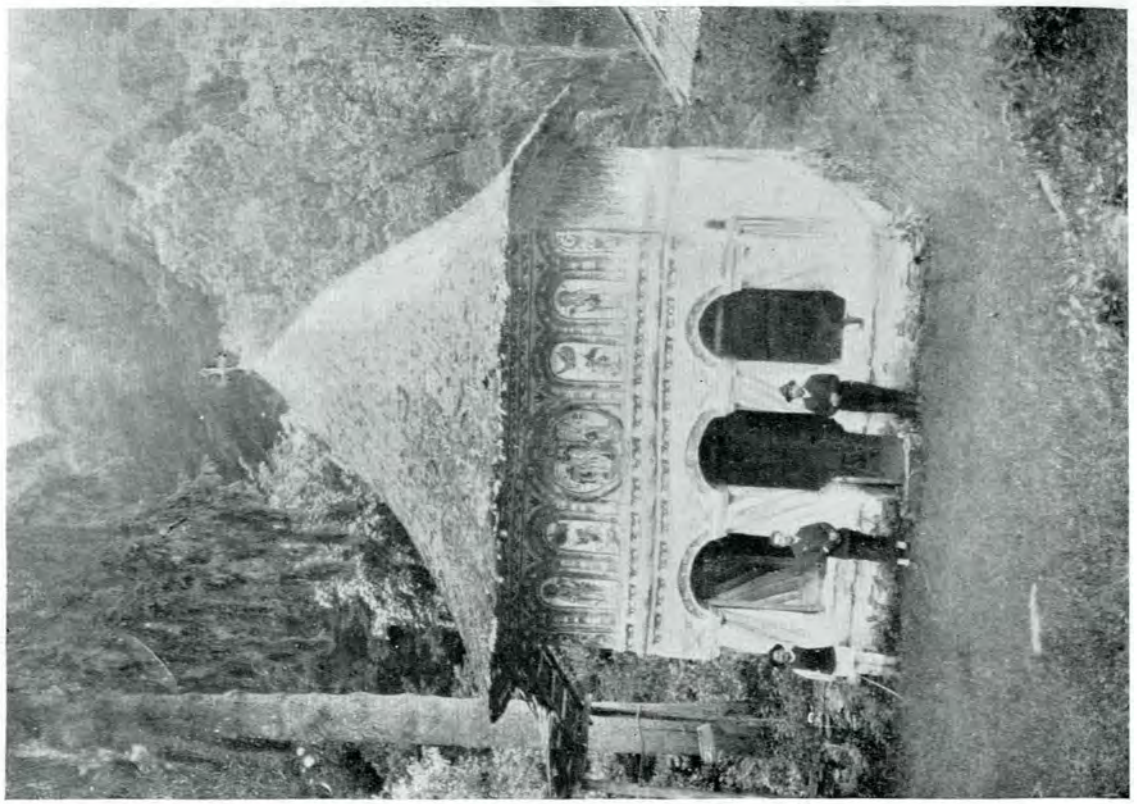

Fig. 268. — Biserica schitului Jghiaburi (Vâlcea)

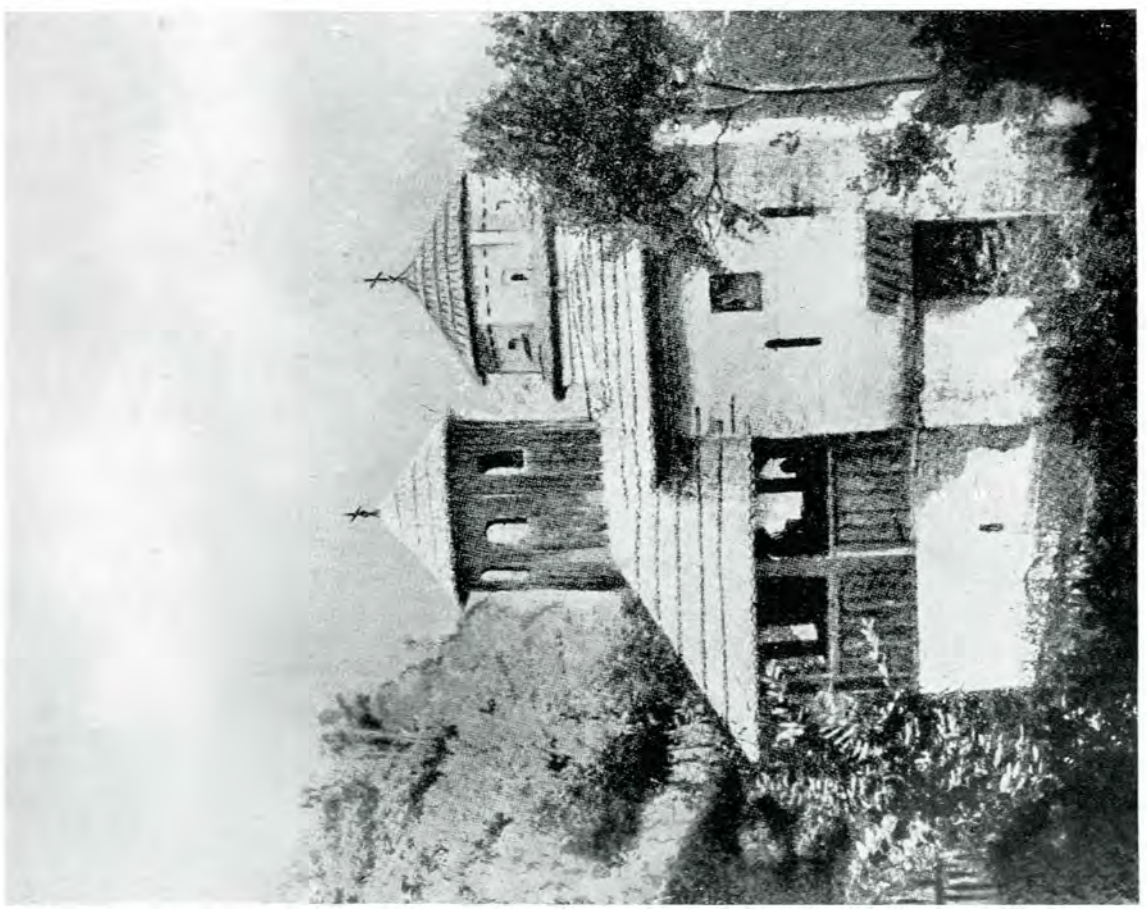

Fig. 267. — Schitul Cioclovina de Jos (Gorj)

inp.org.ro

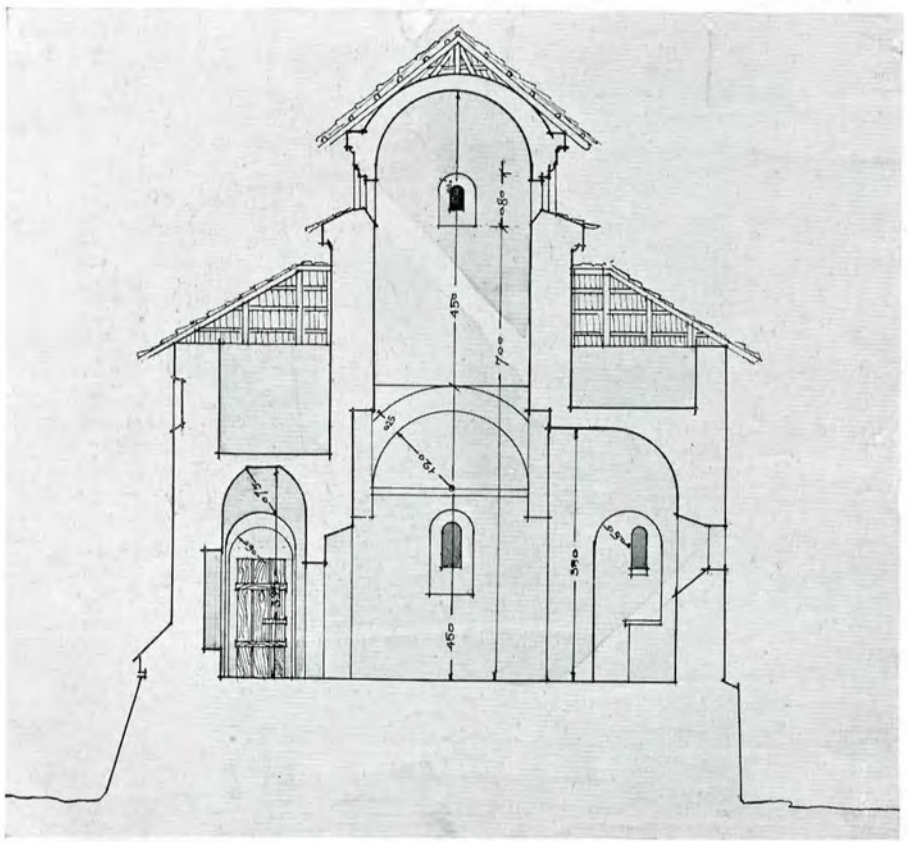

Fig. 269. — Secție longitudinală

Schitul Cioclovina de jos (Gorj)

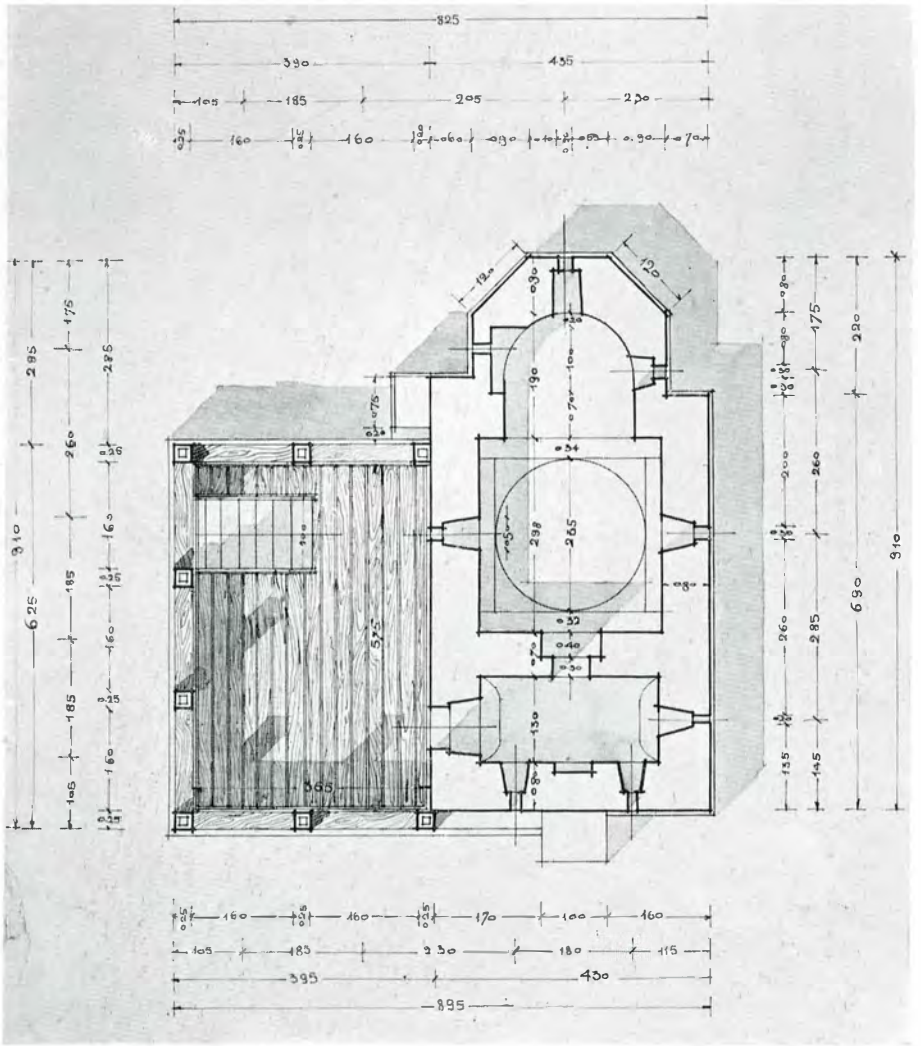

Fig. 270. — Planul orizontal

Releveu arhitect R. Udroiu
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

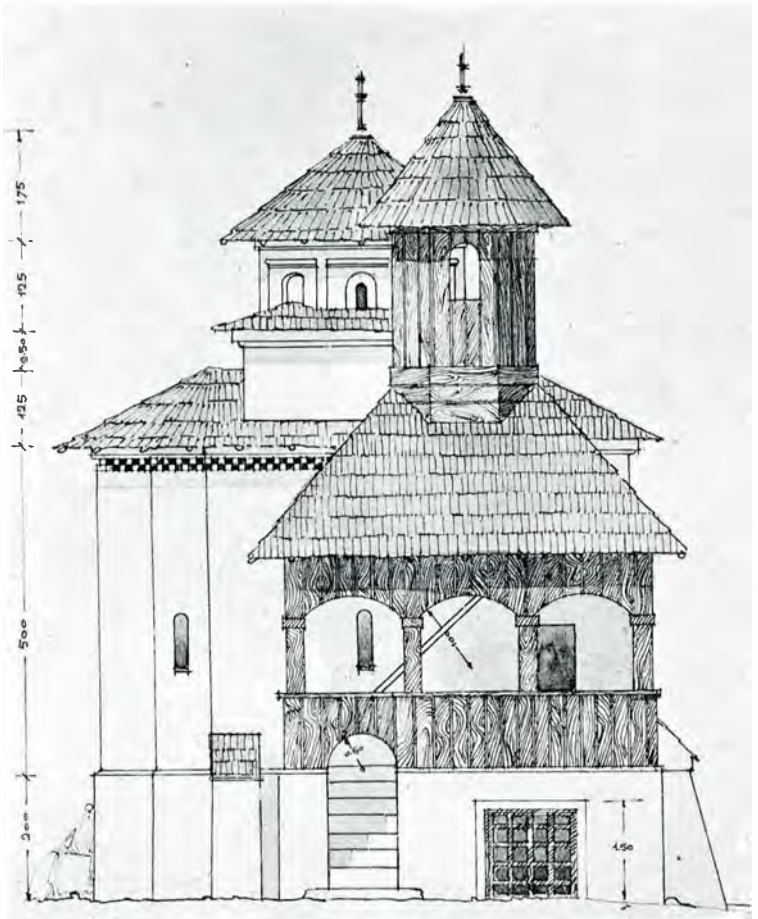

Fig. 271. — Fațada dinspre nord

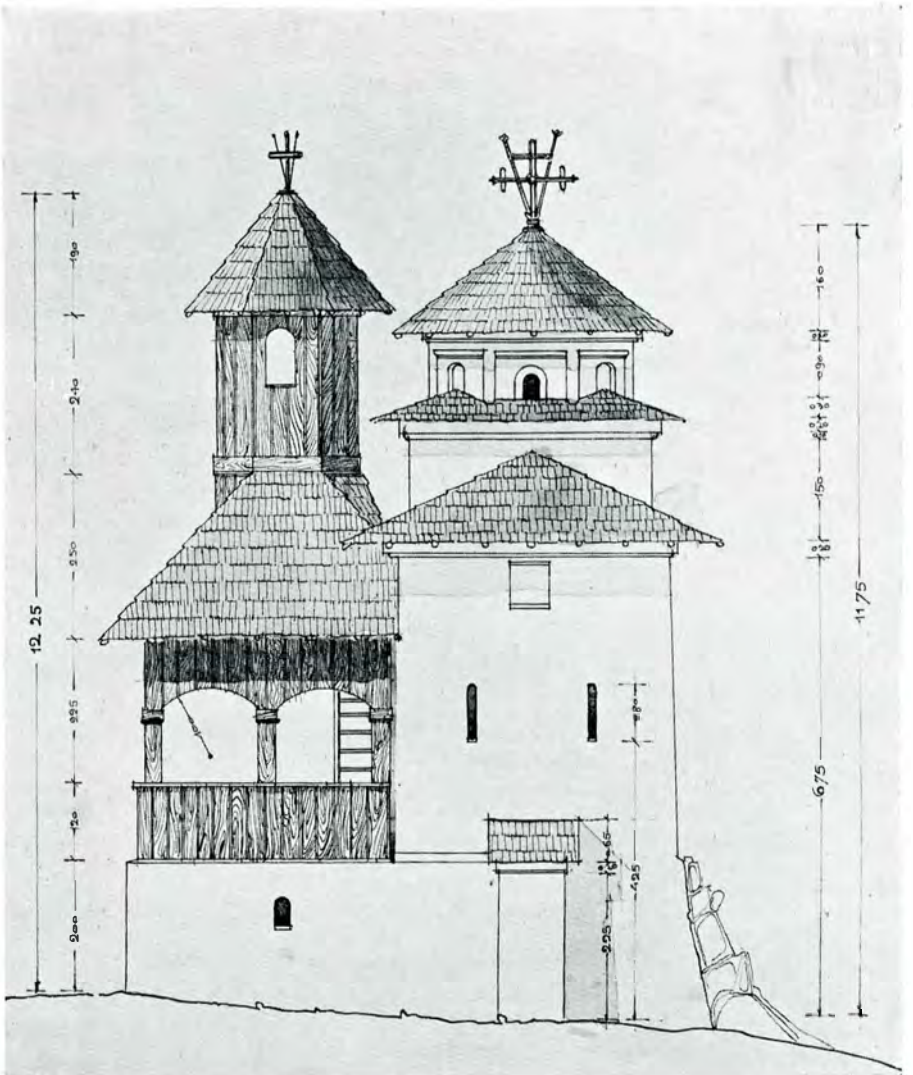
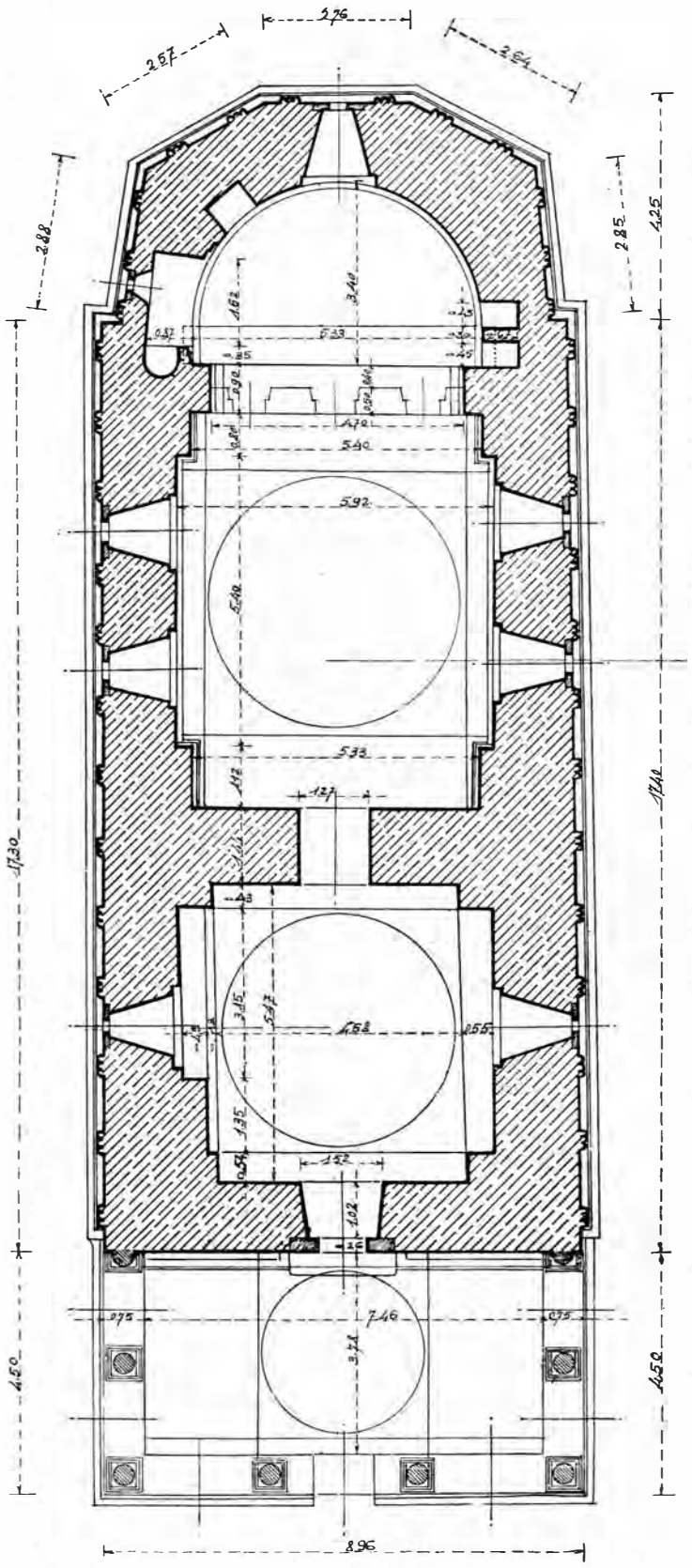

Fig. 272. — Fațada dinspre apus

Schitul Cioclovine (Gorj)

Releveu arhitect R. Udroiu
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

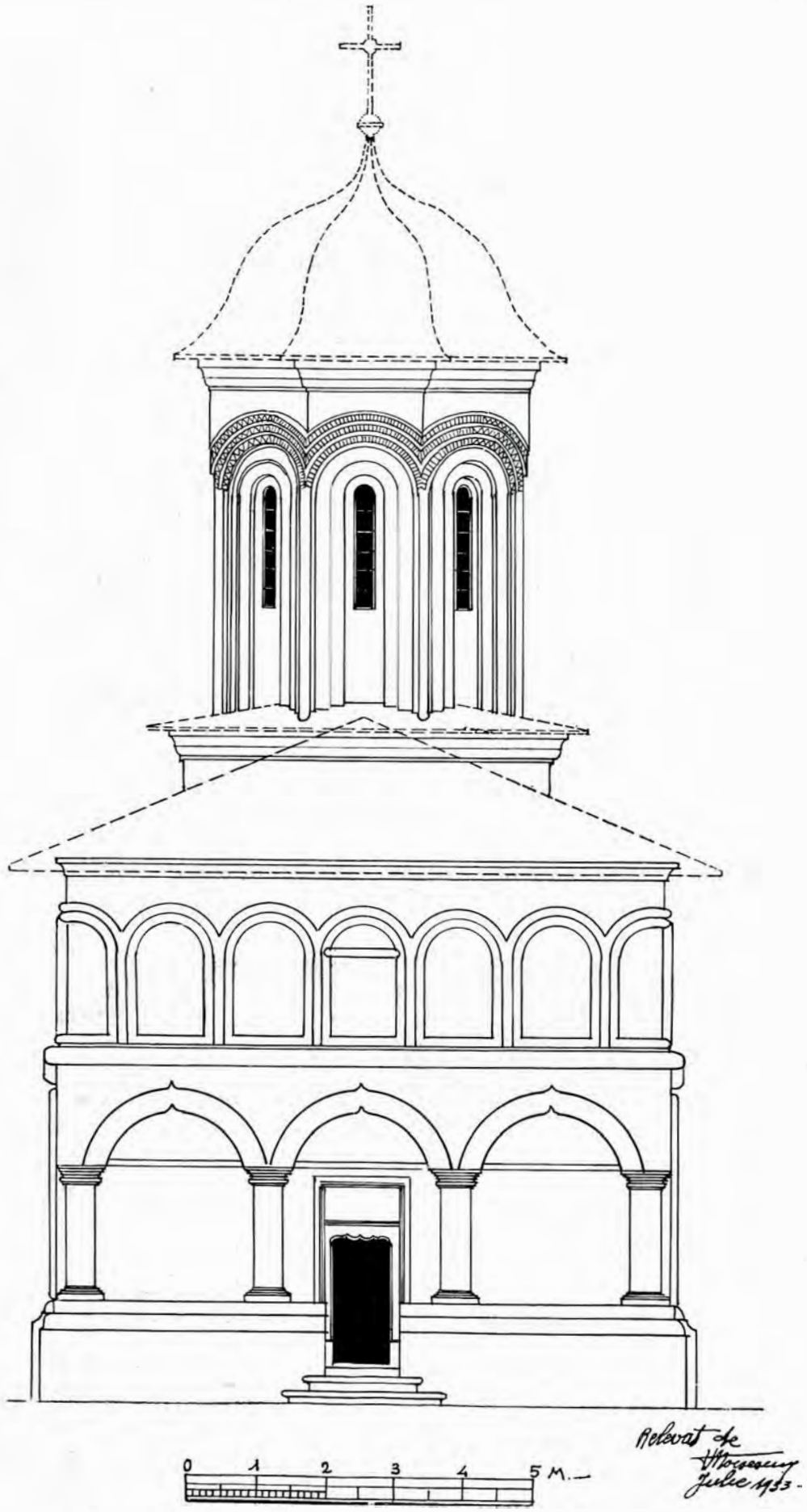

Biserica Mânăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 273. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

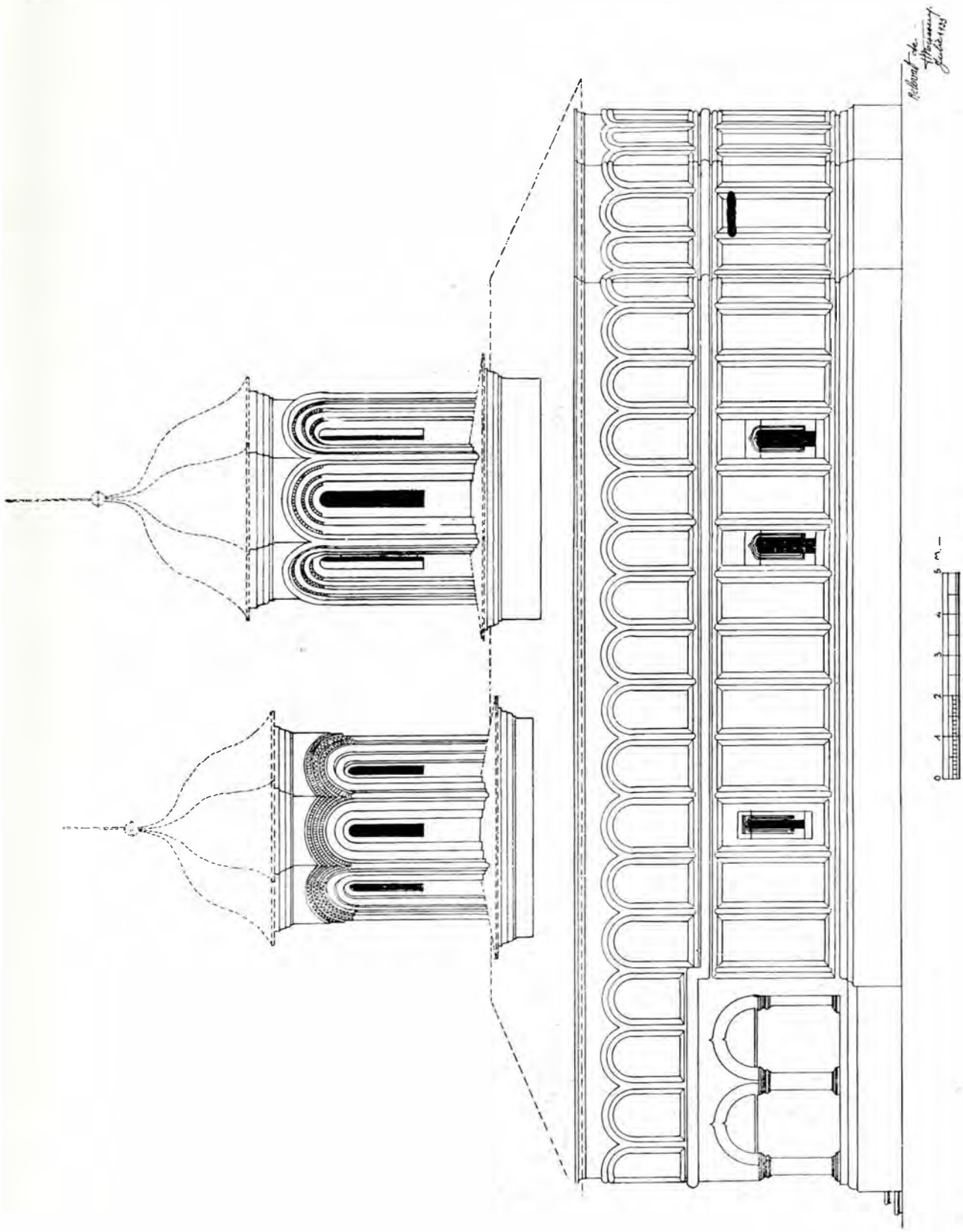

Biserica Mânăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 274. — Faţada principală

Releveu V. Moisescu

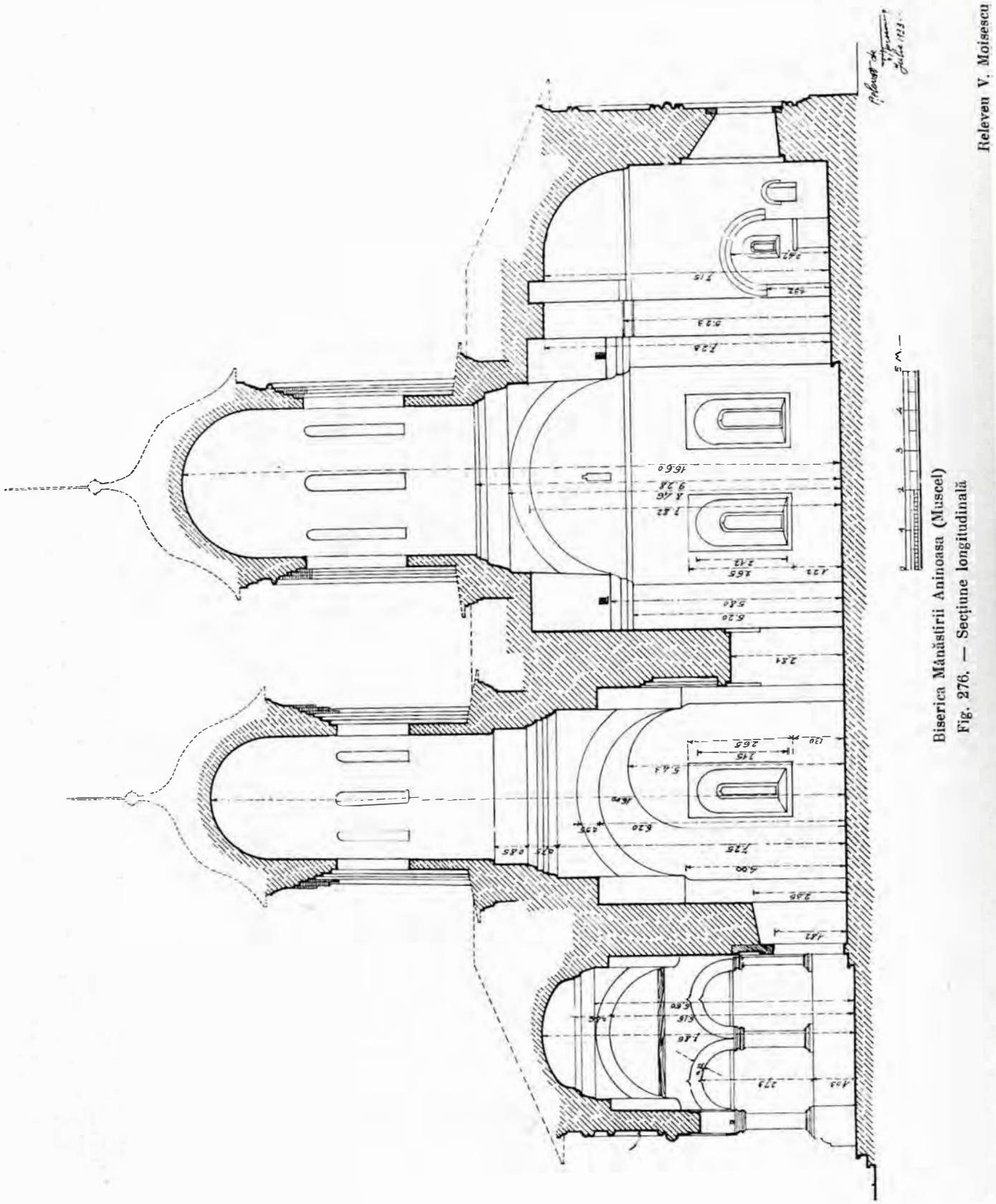
inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

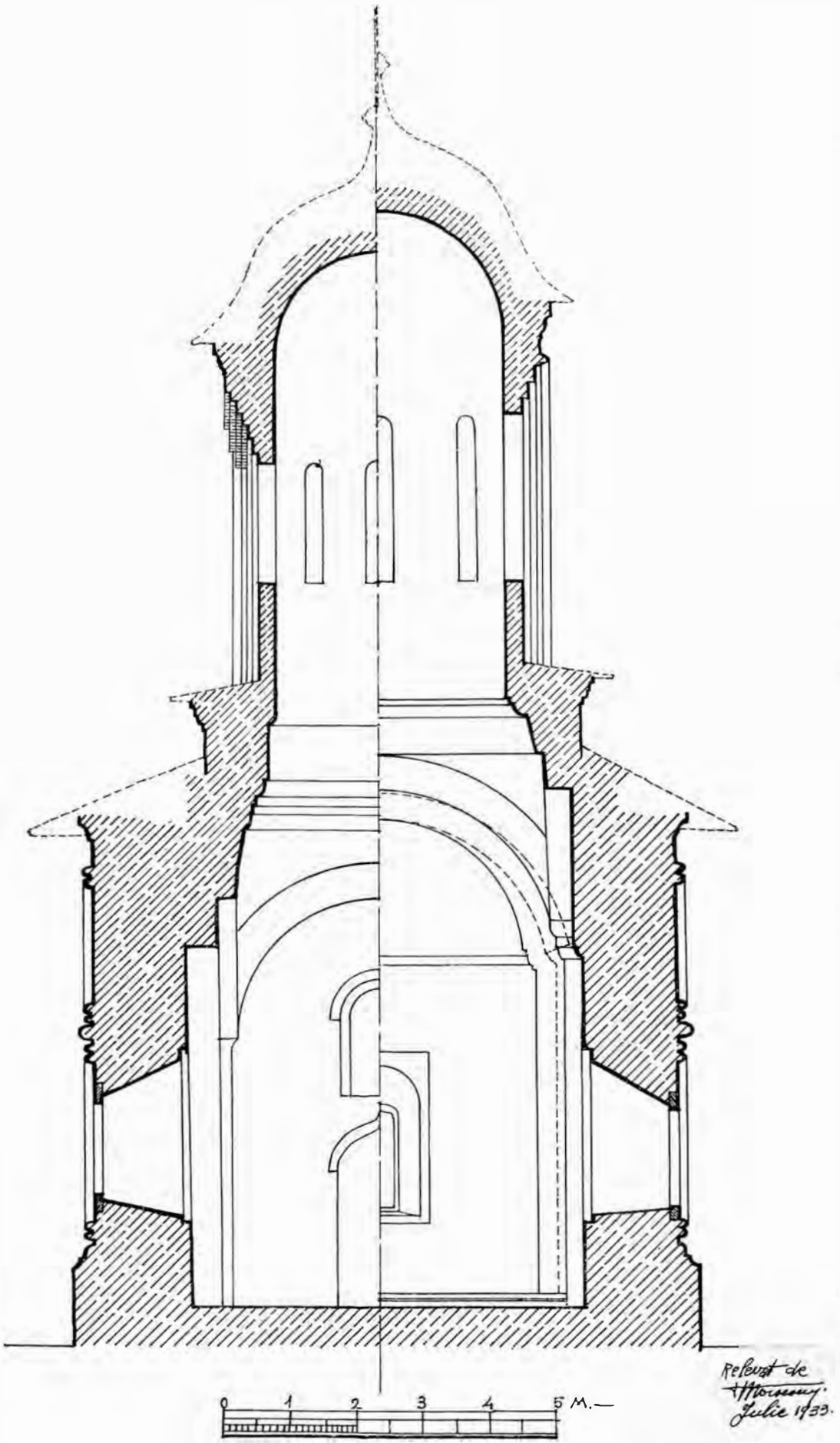
Biserica Mănăstirii Aninoasa (Muscel)
Fig. 275. — Fațada laterală

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Aninoasa (Muscel)
Fig. 276. — Secţiune longitudinală
Releven V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 277.— Secție prin pronaos

Fig. 278. — Secții prin naos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 279. — Vedere dinspre sud-est

Fig. 280. — Vedere dinspre sud-vest

inp.org.ro

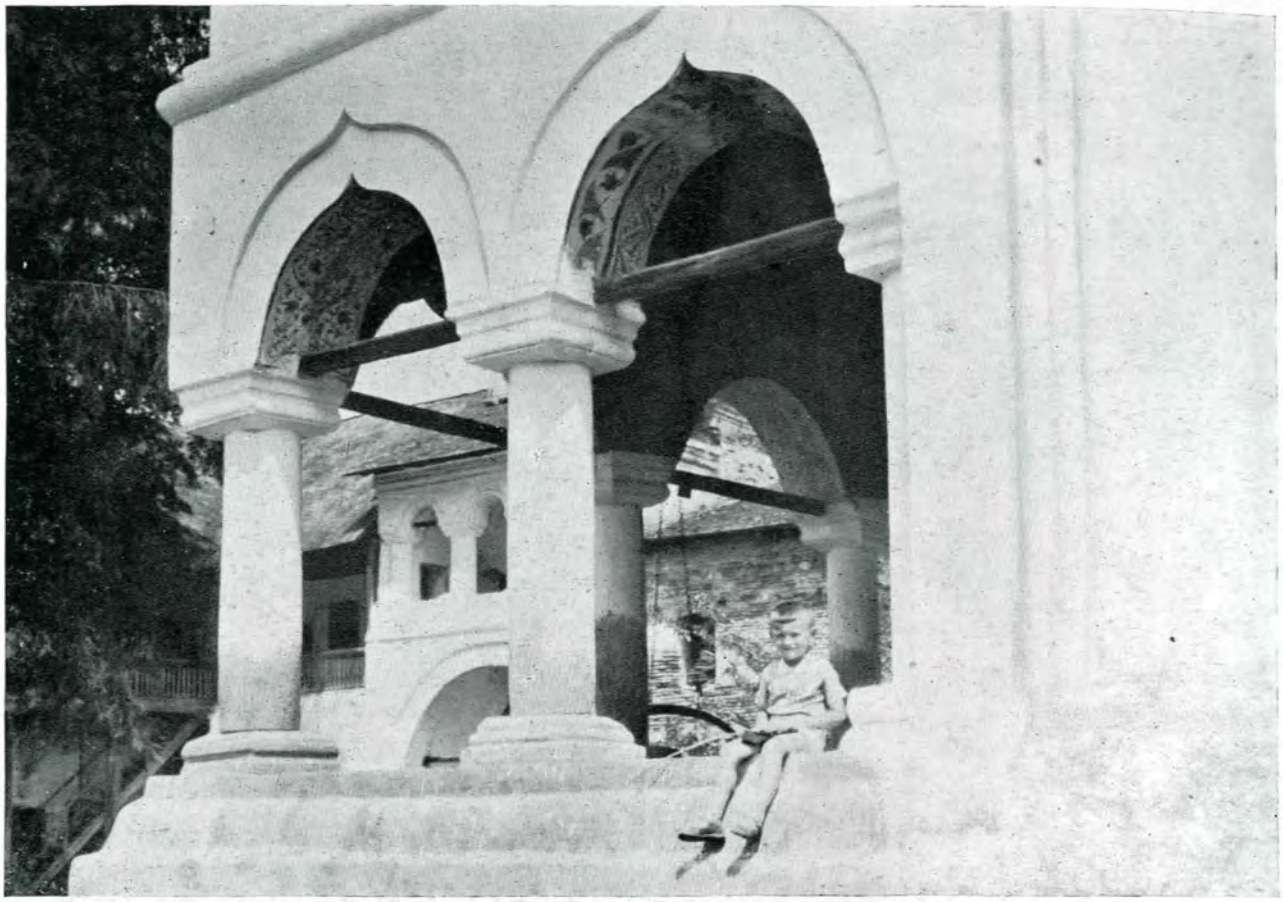
Fig. 281. — Vedere spre pridvor

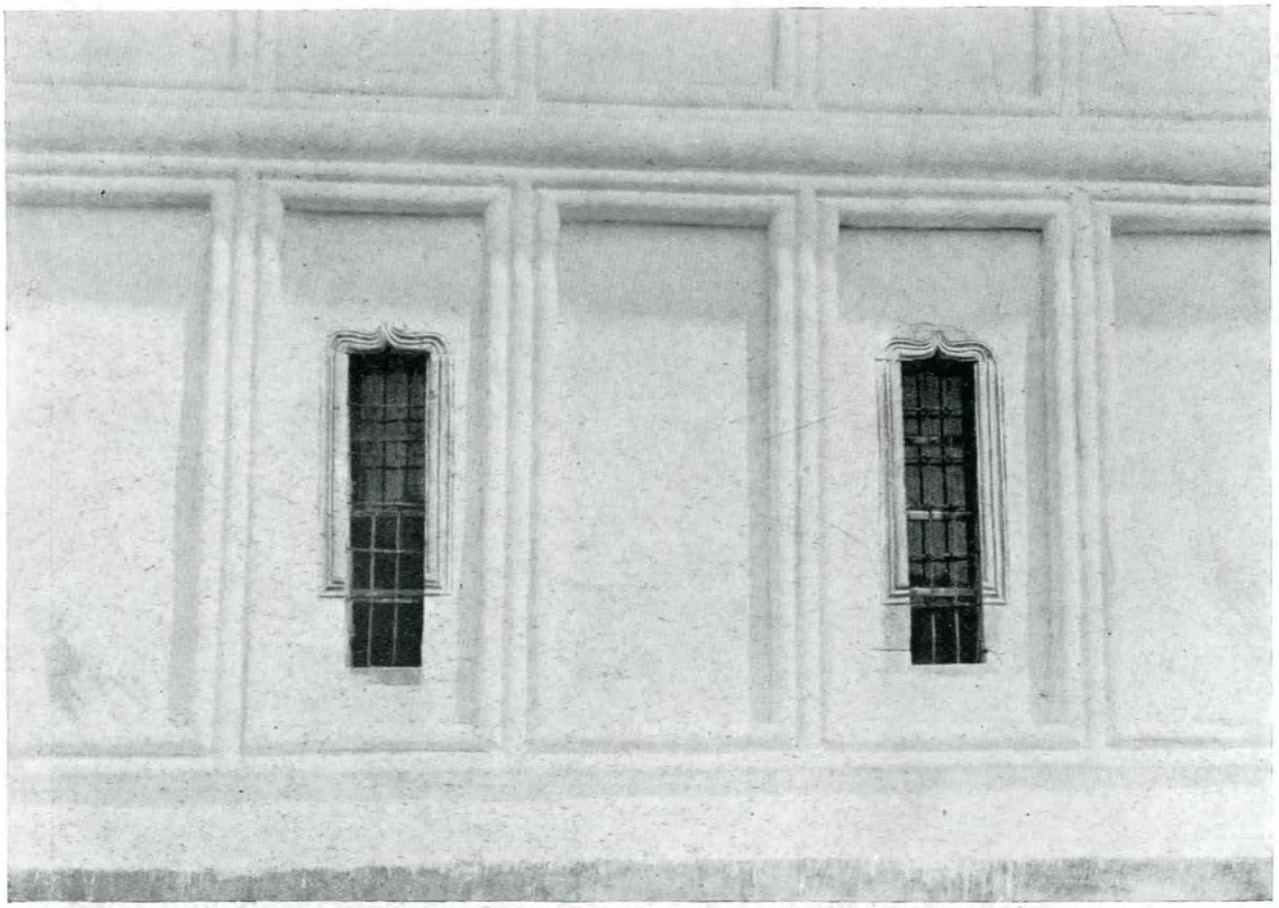

Biserica Mănăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 282. — Vedere generală cu ruina paraclisului, fotografie veche

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Aninoasa (Muscel)

Fig. 283. — Detaliul pridvorului

Fig. 284. — Detaliu de faţadă

inp.org.ro

Mănăstirea Aninoasa (Muscel)

Fig. 285. — Vederea clădirilor înainte de învelirea lor.

Fig. 286.—Vederea bucătăriei și a brutăriei înainte de învelirea lor

inp.org.ro

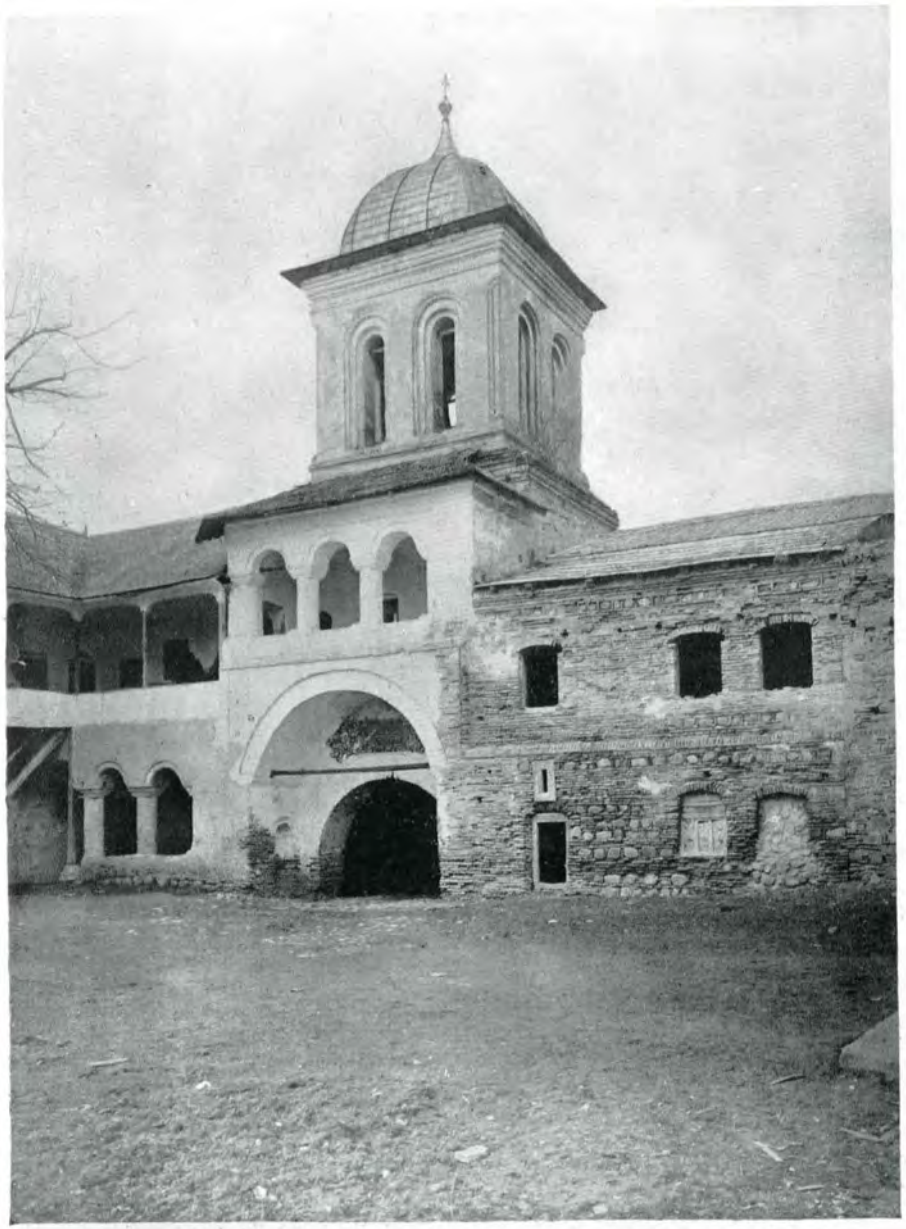

Mânăstirea Aninoasa (Muscel)

Fig. 287. — Vederea clopotniței din exterior

Fig. 288. — Vederea paraclisului

inp.org.ro

Mănăstirea Aninoasă (Muscel)

Fig. 289. — Vederea clopotniței din curte (fotografie mai veche)

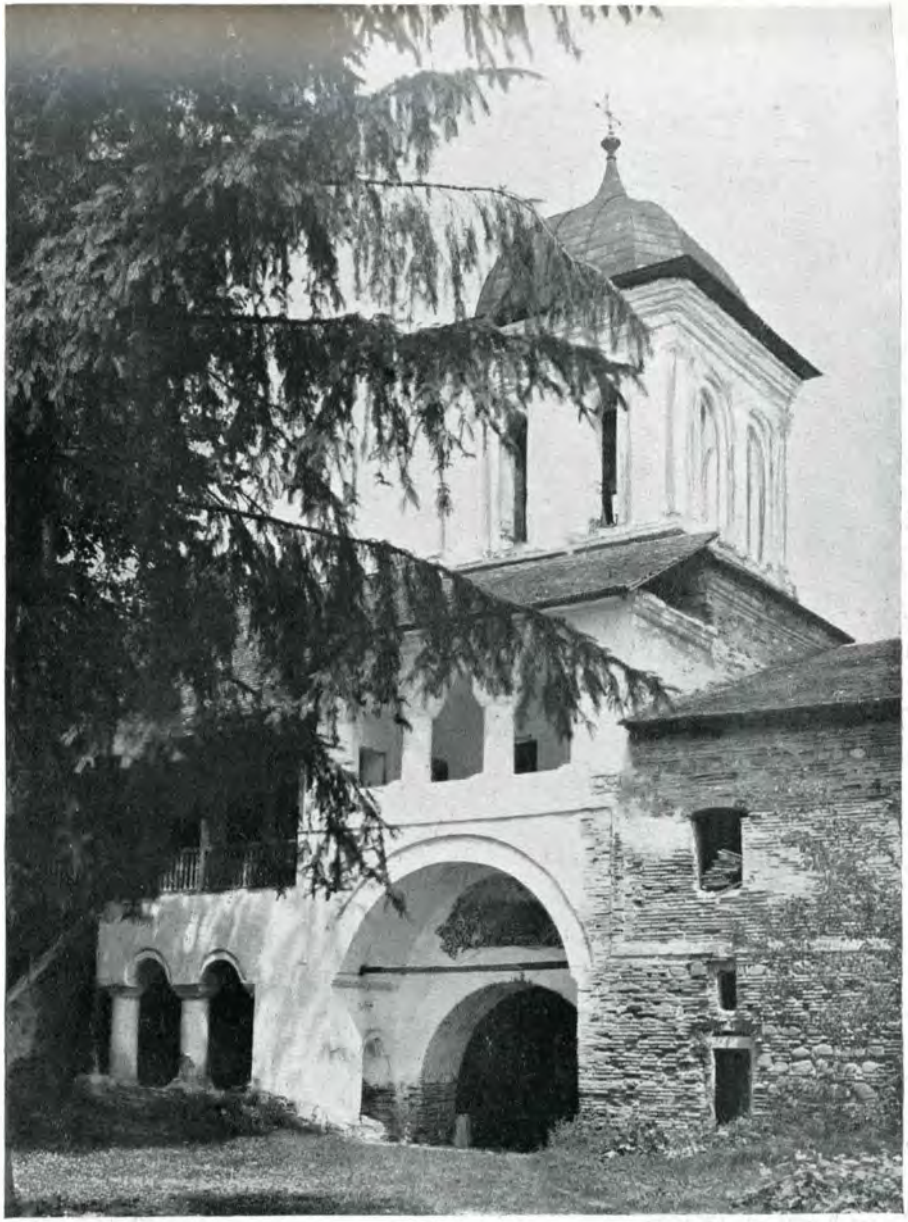
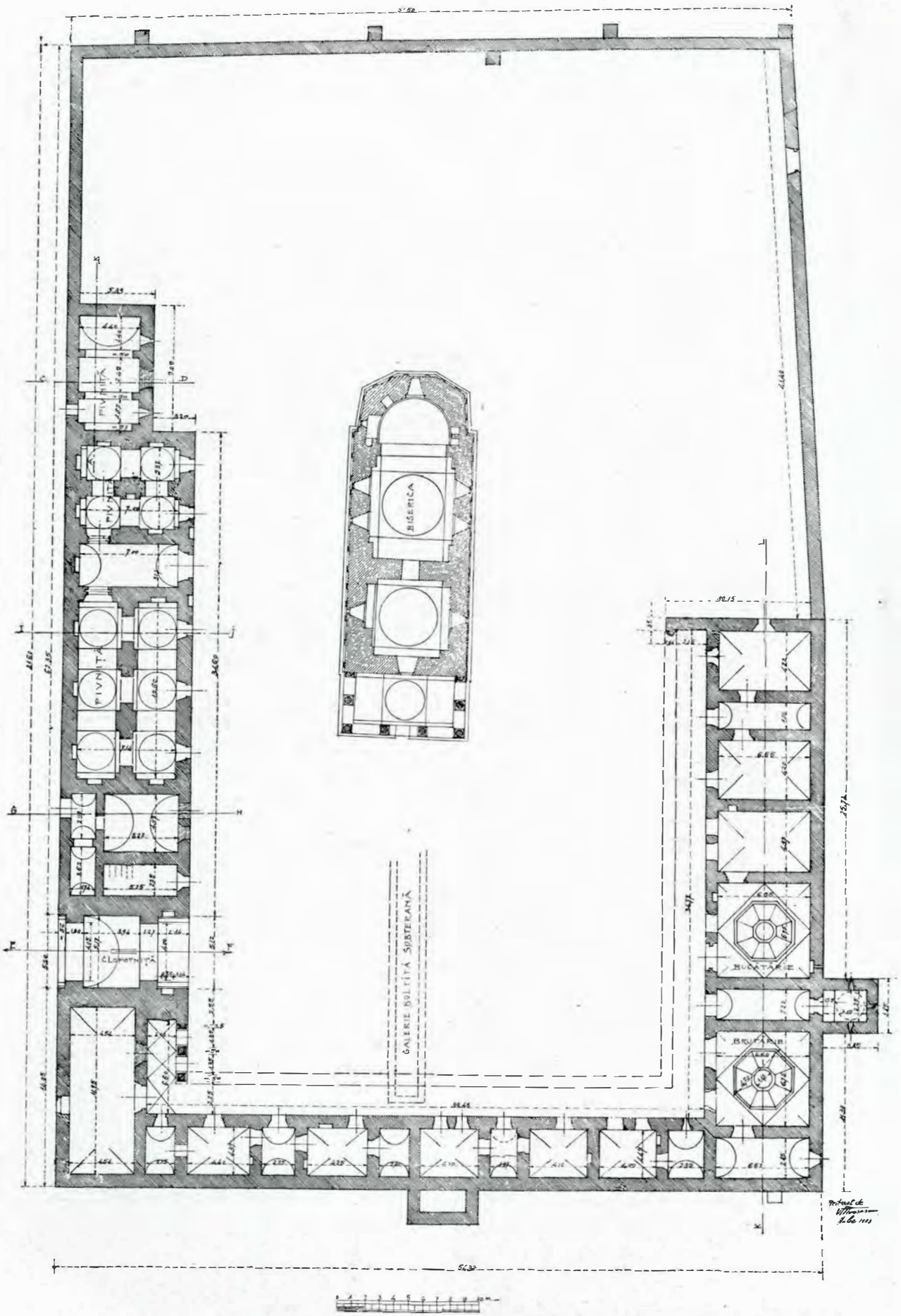

Fig. 290. — Vederea clopotniței din curte

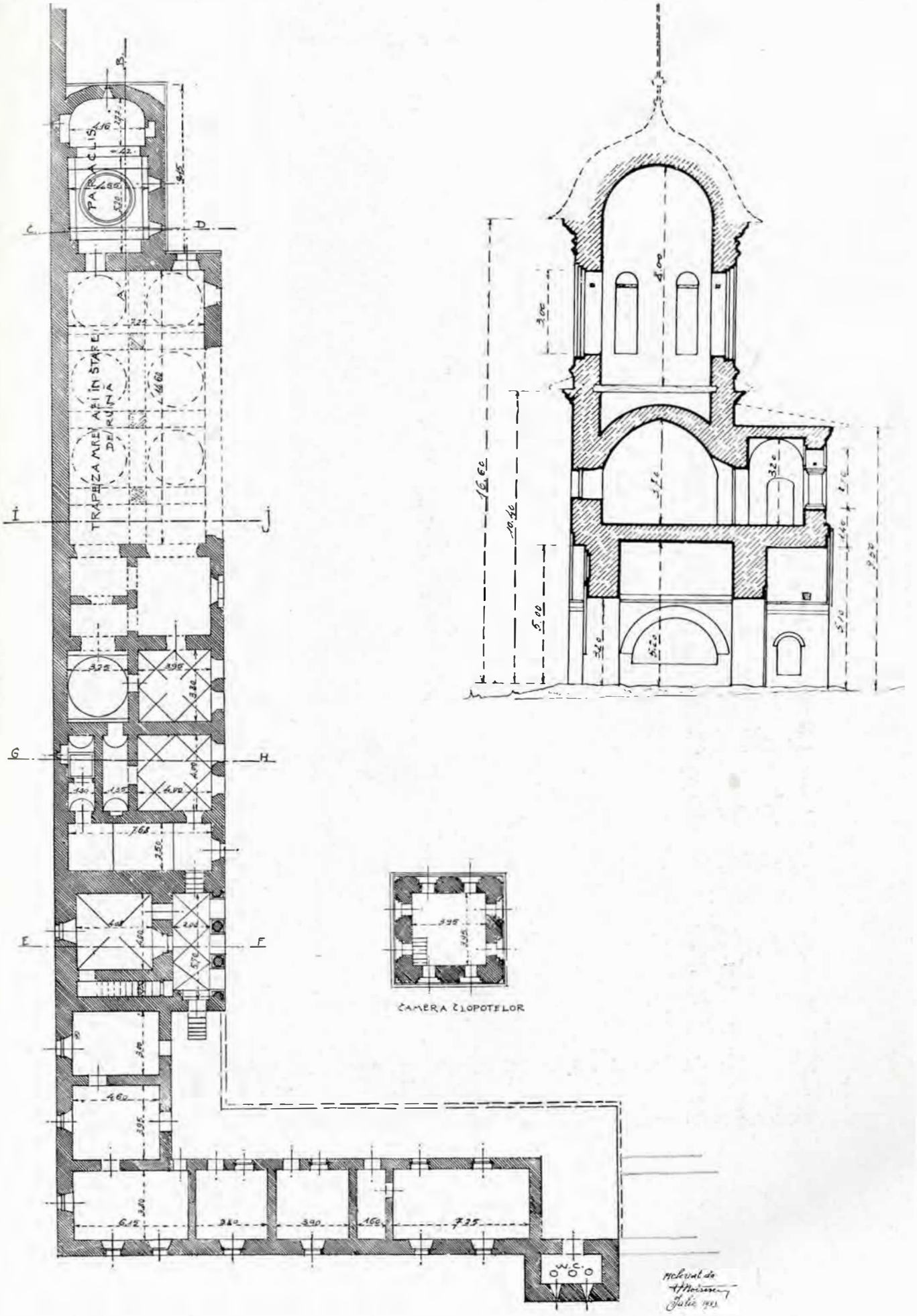
inp.org.ro

Mânăstirea Aninoasa Muscel
Fig. 291. — Planul general

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

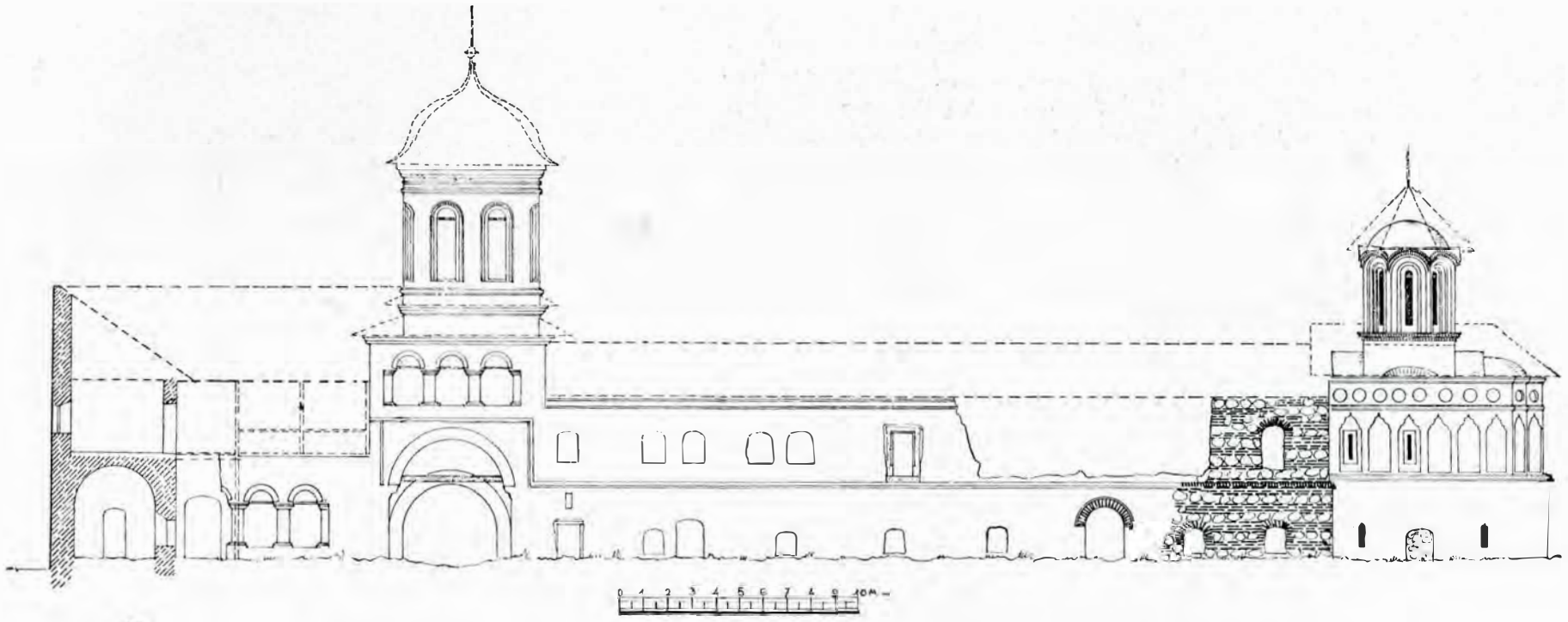
Mânăstirea Aninoasa (Muscel)

Fig. 292. — Planul etajului

Fig. 293. — Planul de sus al clopotniței

Fig. 294. — Secția E F prin clopotniță
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

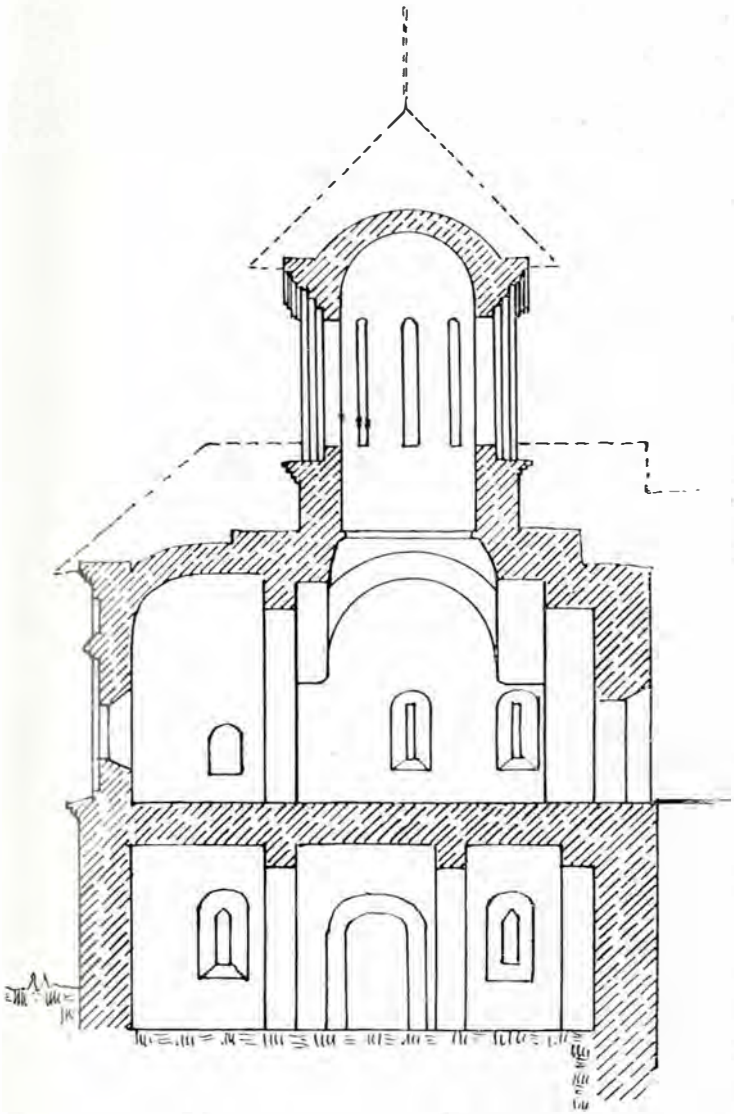
Mânăstirea Aninoasa (Muscel)

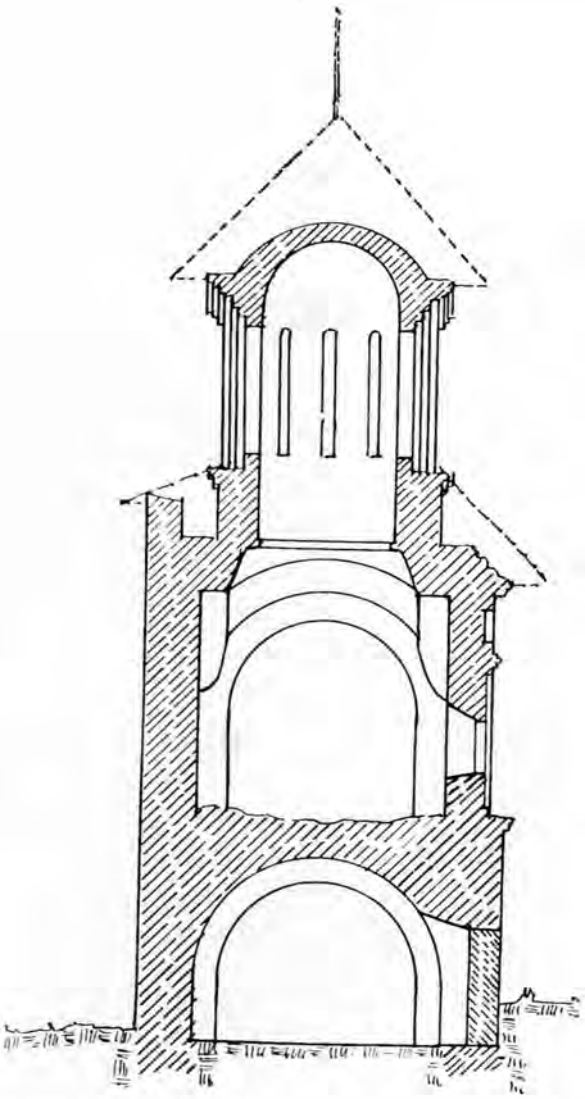
Releveu V. Moisescu

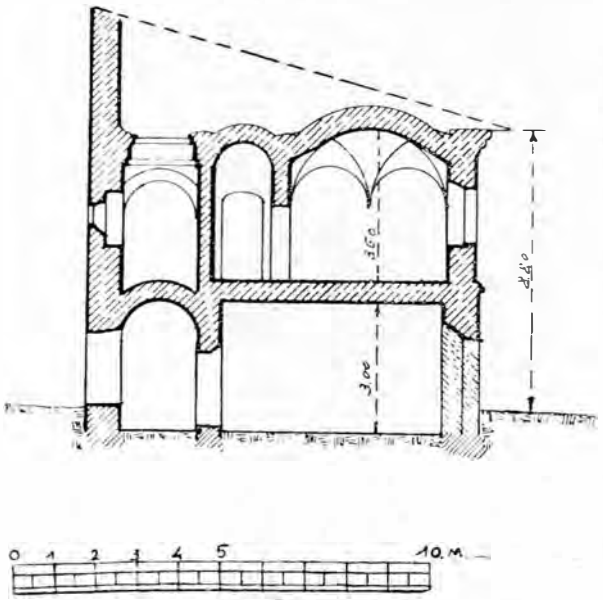
Fig. 295. — Fațada din curte spre nord

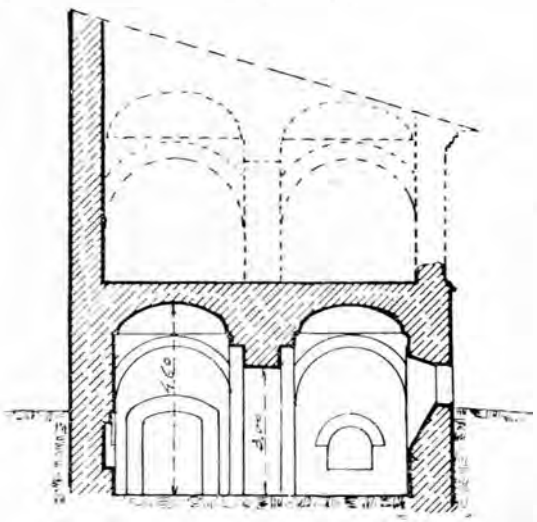
Fig. 296. — Secțiune prin clădirea dinspre sud.

inp.org.ro

Mănăstirea Aninoasa (Muscel)

Fig. 297-298. — Secțiuni prin paraclis

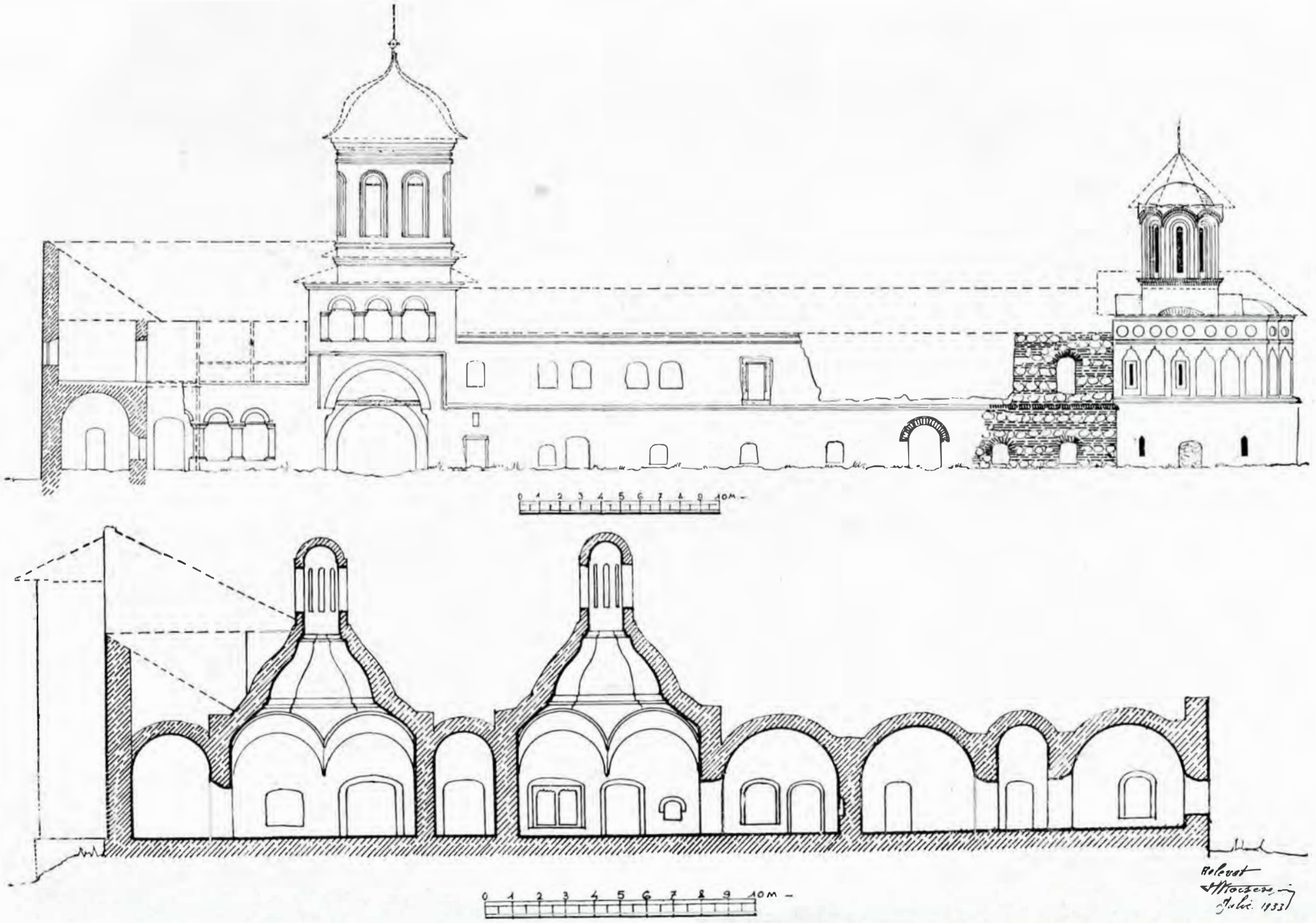
Fig. 299. — Secțiune G H prin corpul dinspre nord

Fig. 300. — Secțiune I J prin corpul dinspre nord

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

imprg.ro

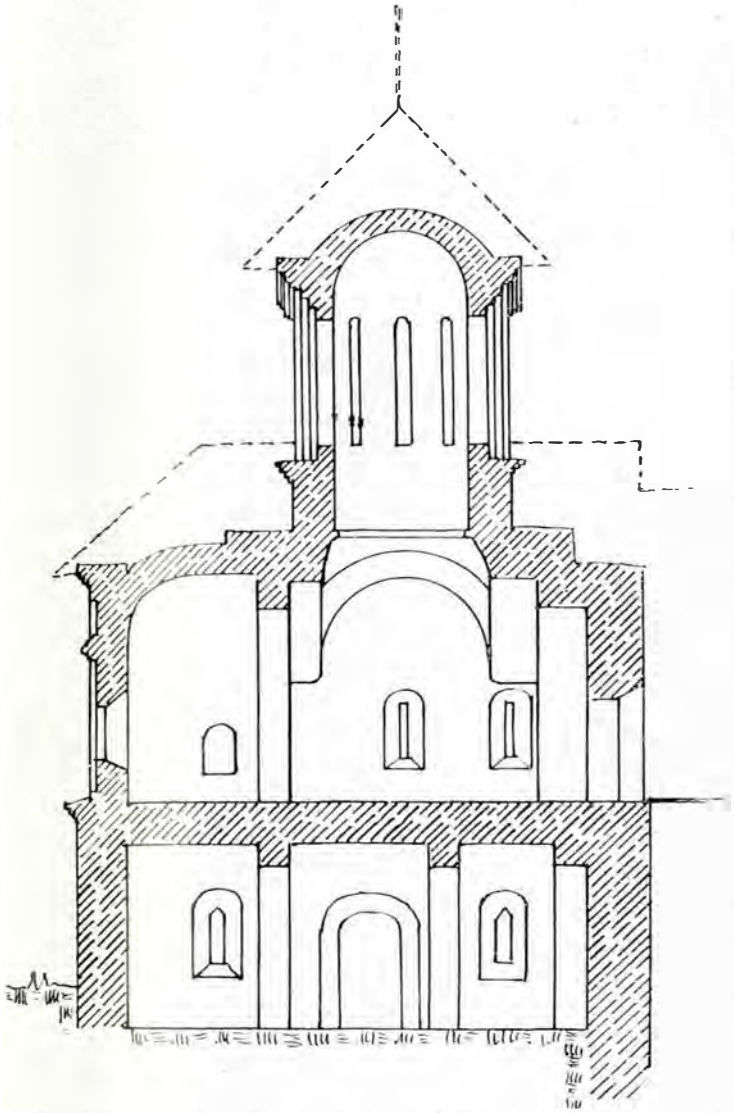

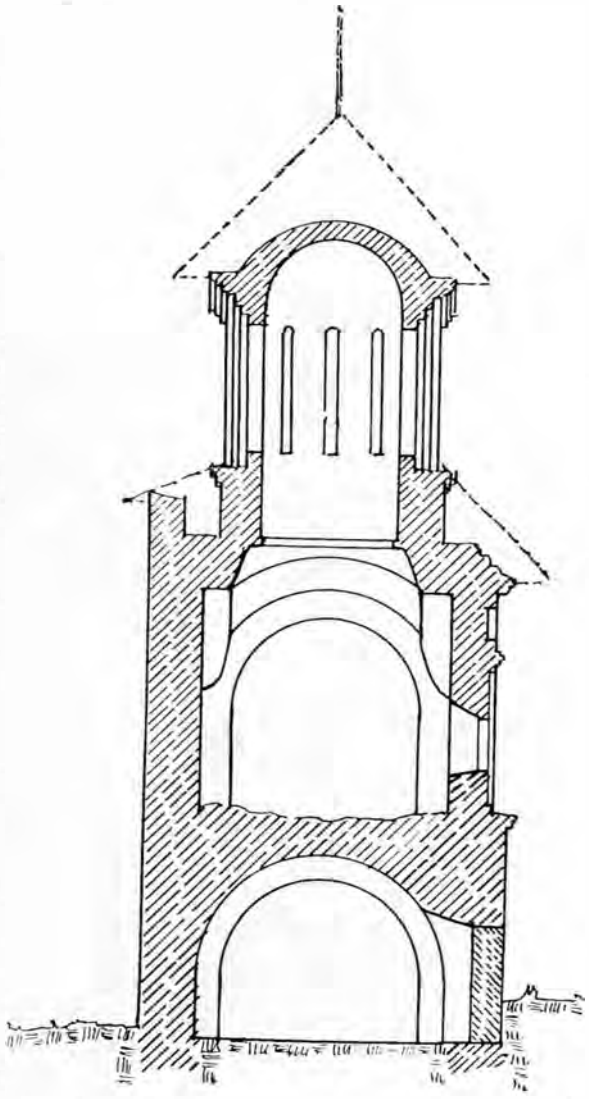
Mânăstirea Aninoasa (Muşcel)

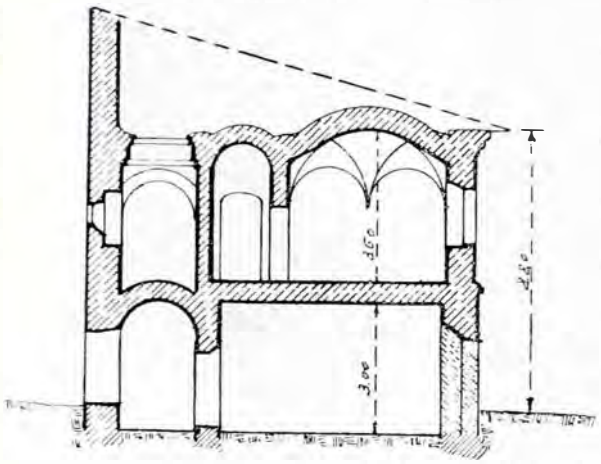
Fig. 295. — Faţada din curte spre nord

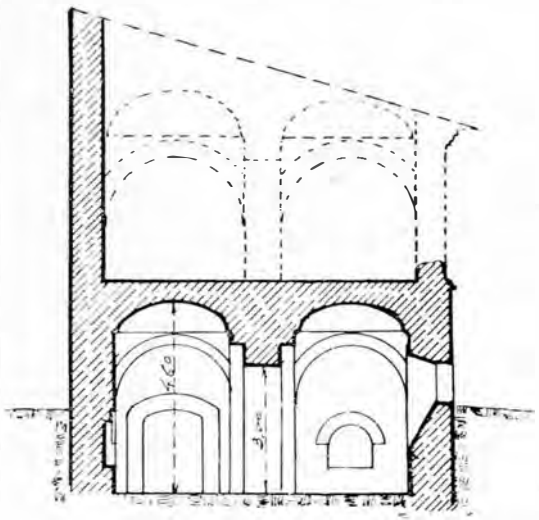
Fig. 296. — Secţiune prin clădirea dinspre sud.

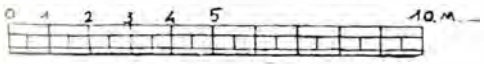
Releveu V. Moisescu

Mânăstirea Aninoasa (Muscel)

Fig. 297-298. — Secțiuni prin paraclis

Fig. 299. — Secțiune G H prin corpul dinspre nord

Fig. 300. — Secțiune I J prin corpul dinspre nord

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

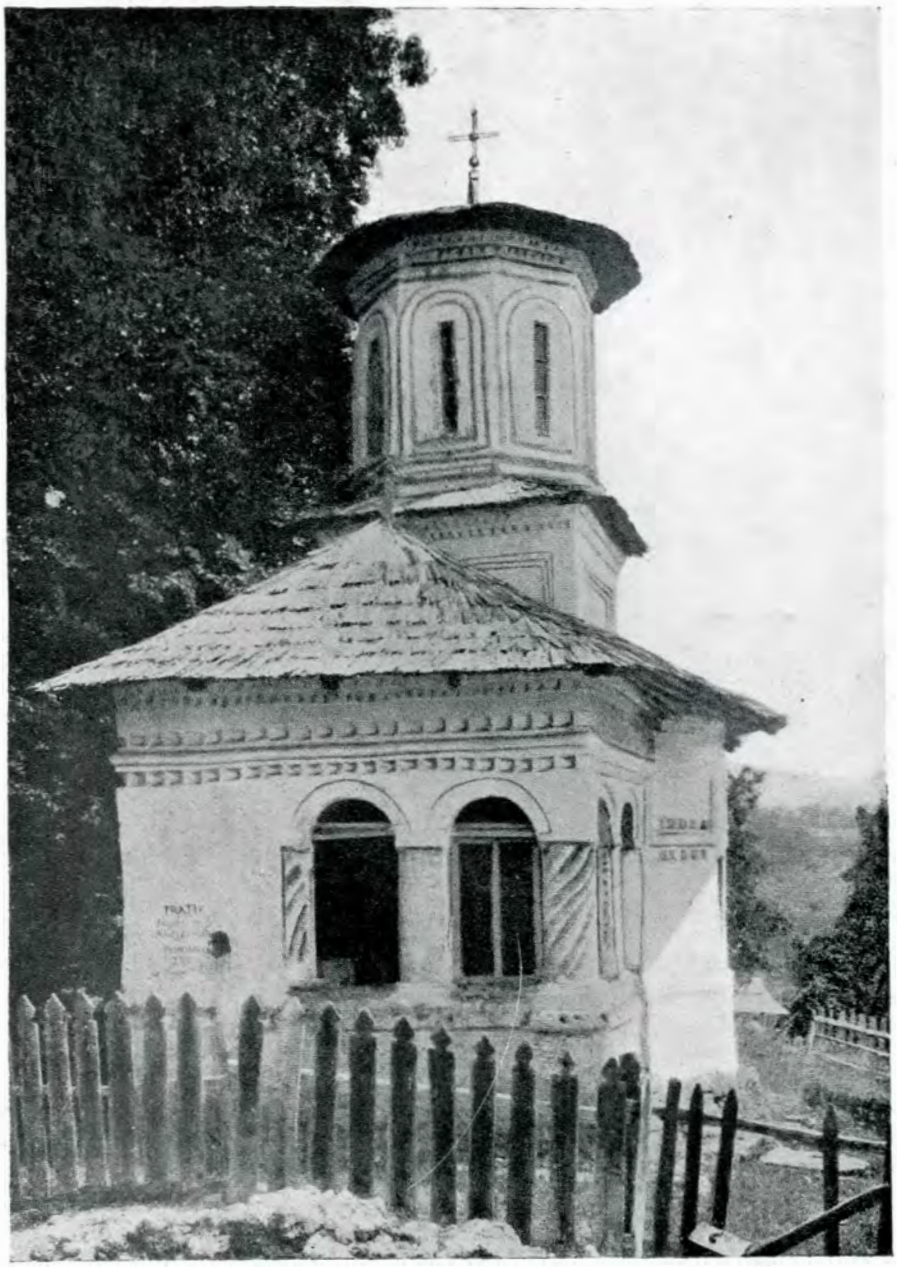
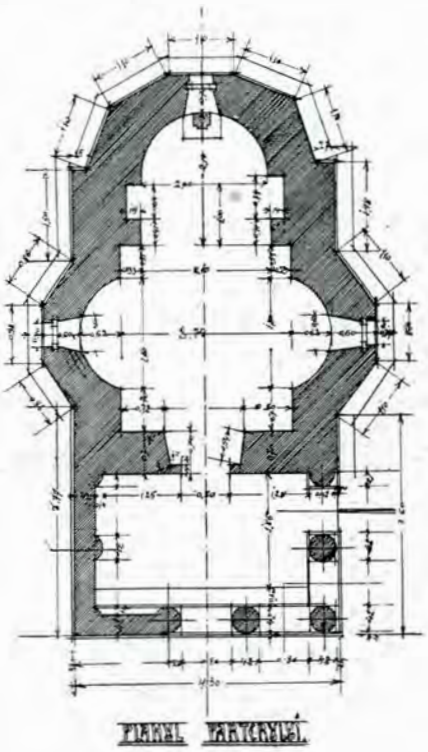

Fig. 301. — Biserica schitului Păpuşa (Vâlcea)

inp.org.ro

Biserica schitului Păpușa (Vâlcea)

Fig. 302. — Planul orizontal

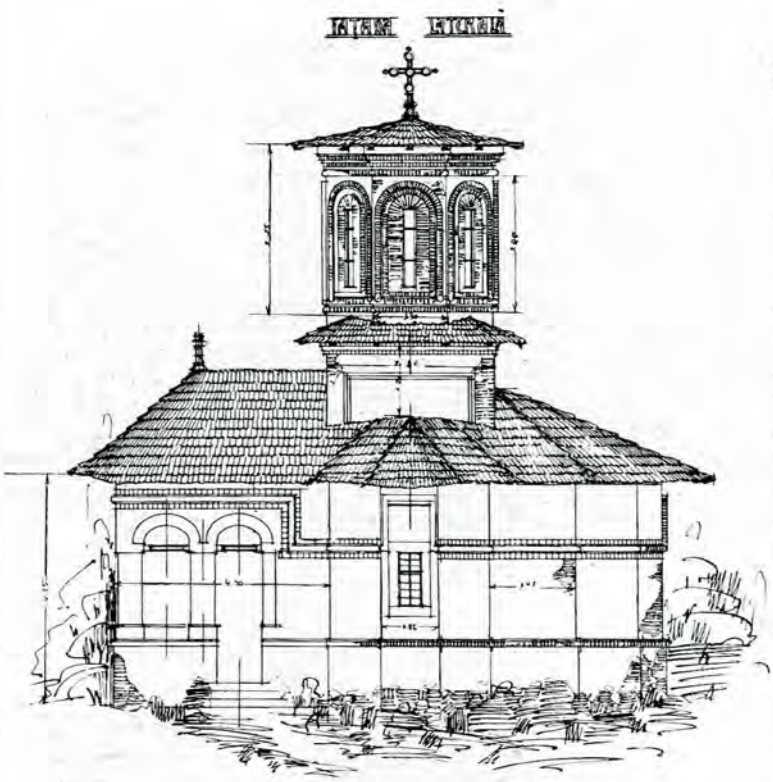
Fig. 303. — Fațada principală

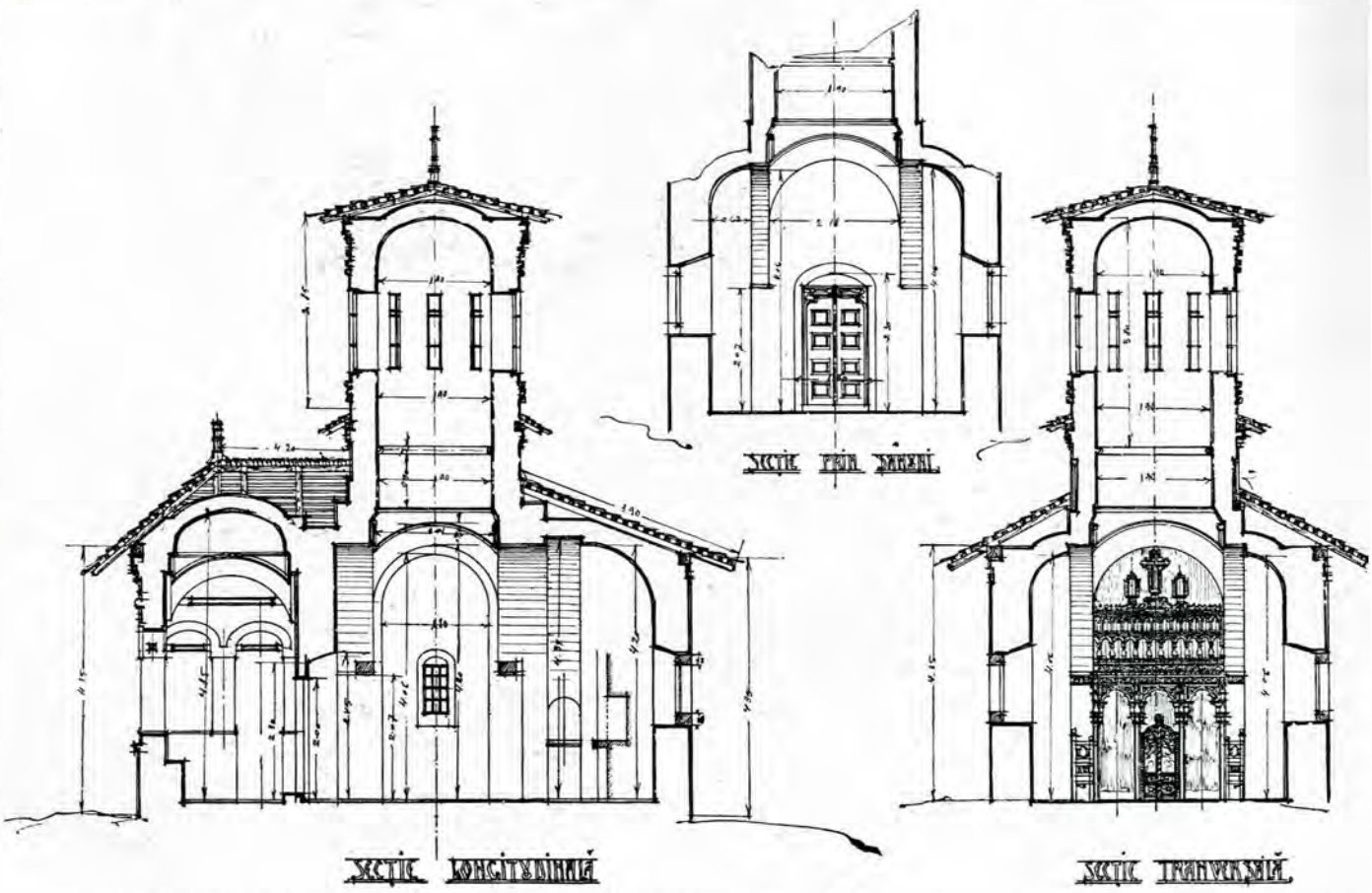
Fig. 304. — Fațada spre altar

Releveu arhitect D. Petrescu

Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Biserica Schitului Păpuşa (Vâlcea)

Fig. 305. — Faţada laterală

Fig. 306. — Secţie longitudinală

Fig. 307-308. — Secţii prin naos

Releveu arhitect D. Petrescu

Cu autorizaţia Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

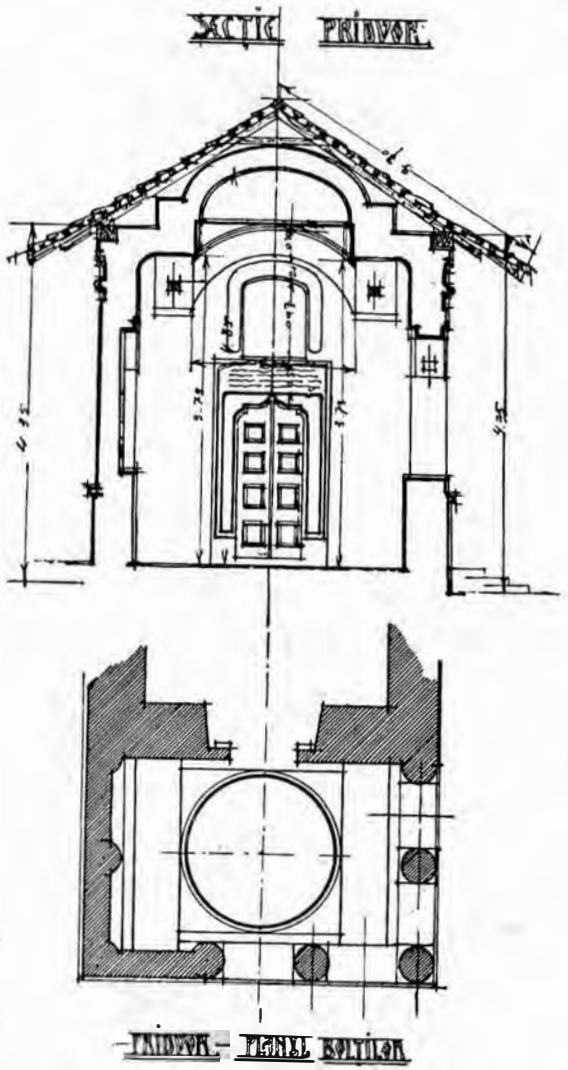
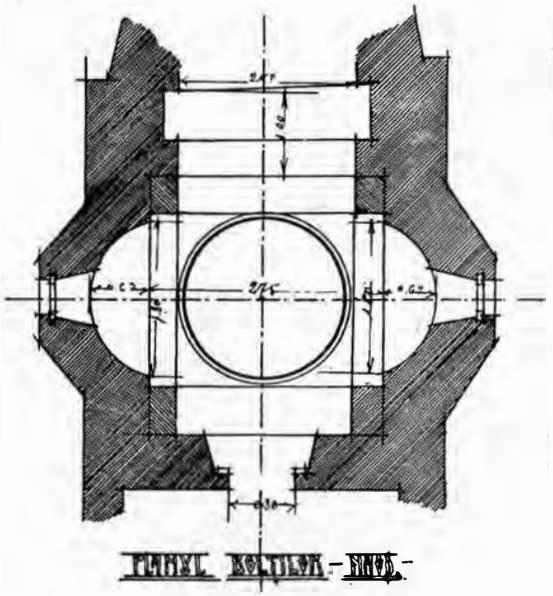

Fig. 309-310.—Planul și secțiunea bolților pridvorului

Biserica schitului Păpușa (Vâlcea)
Fig. 311.—Planul bolților din naos

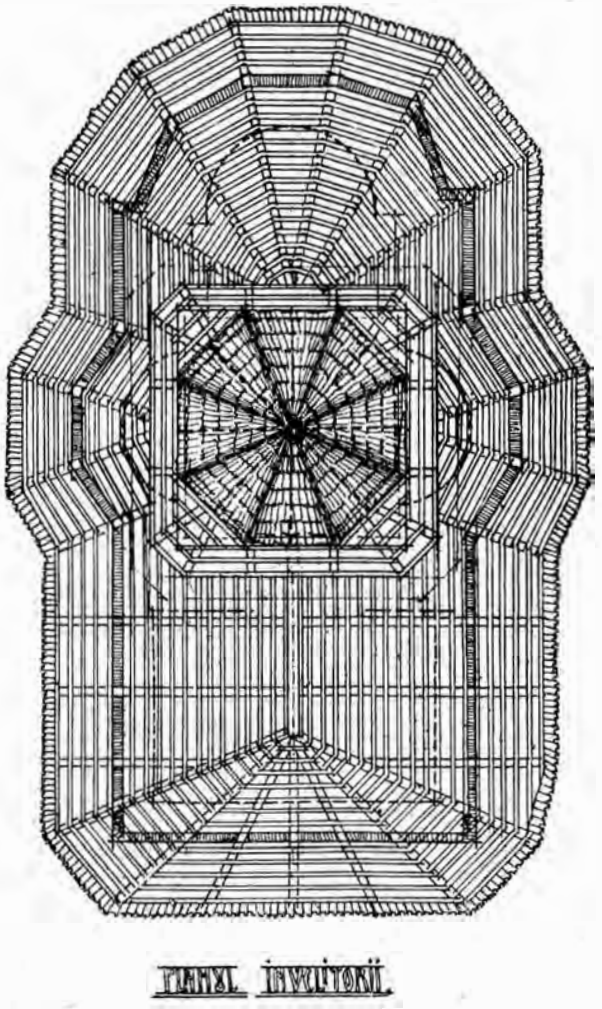

Fig. 312. — Planul acoperișului

Releveu arhitect D. Petrescu
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

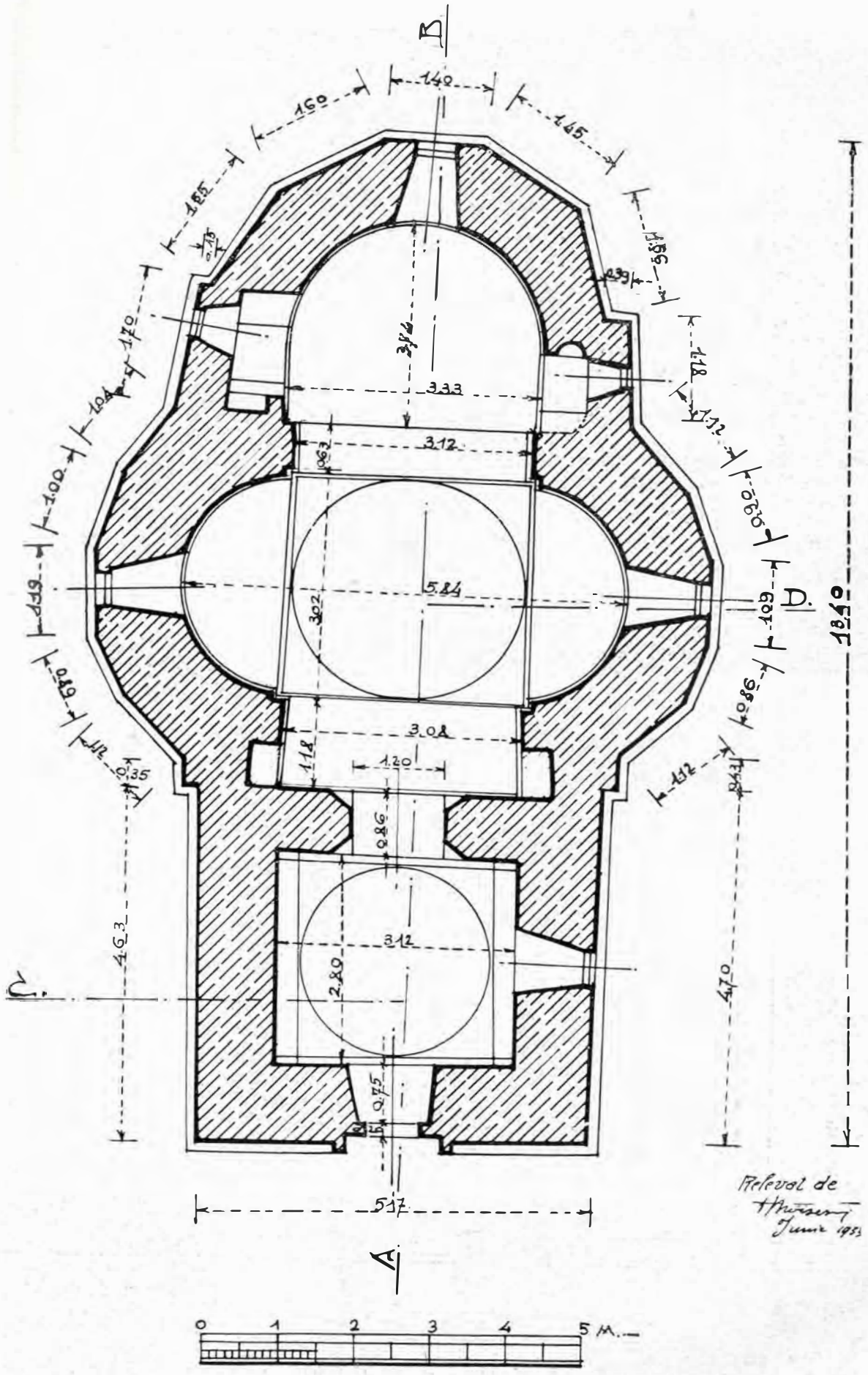

Fig. 313. — Vedere spre altar

Fig. 314. — Vedere spre intrare

Biserica Schitului Lespezi (Prahova)

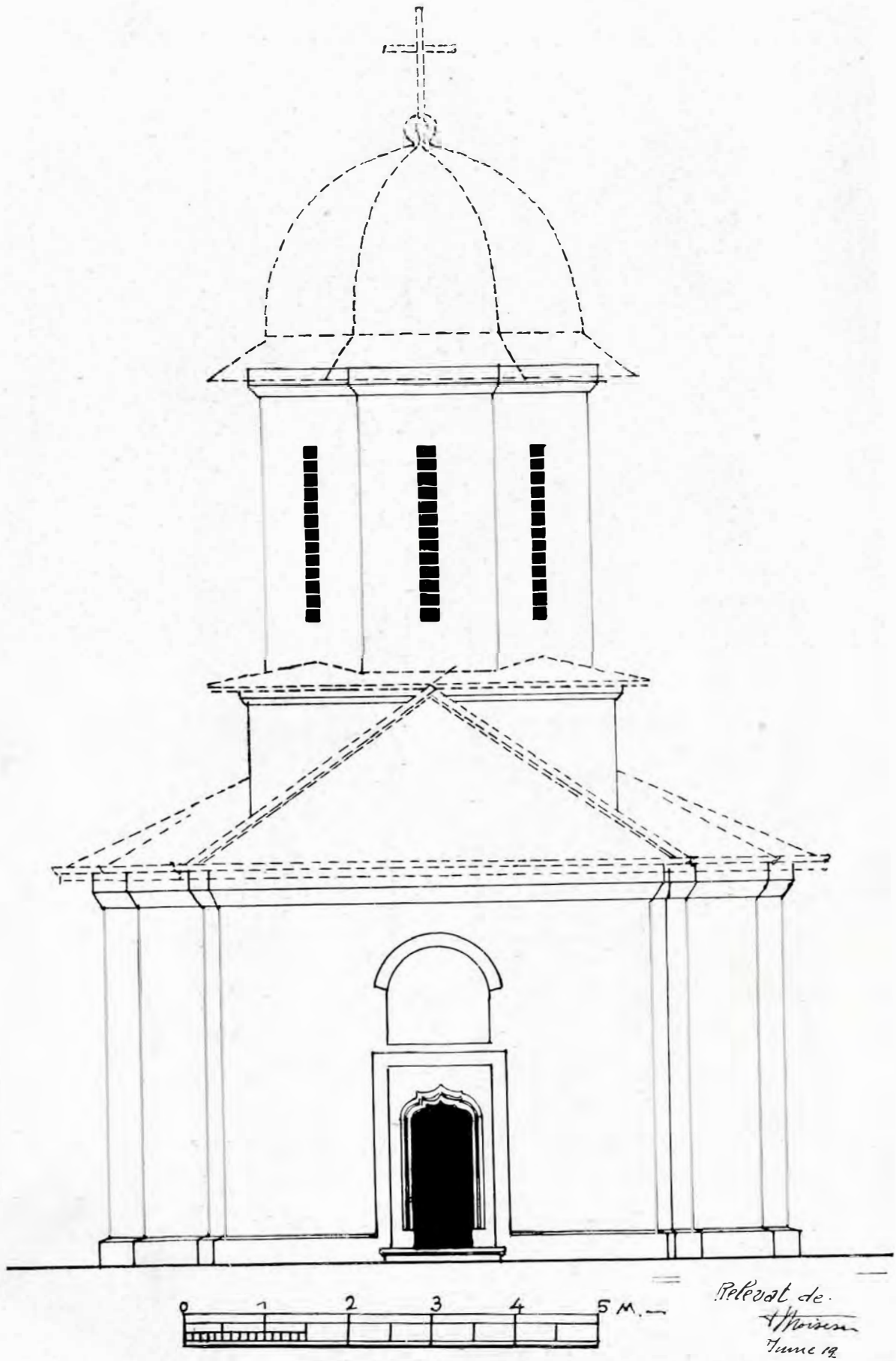
inp.org.ro

Biserica Schitului Lespezi (Prahova)
Fig. 315. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

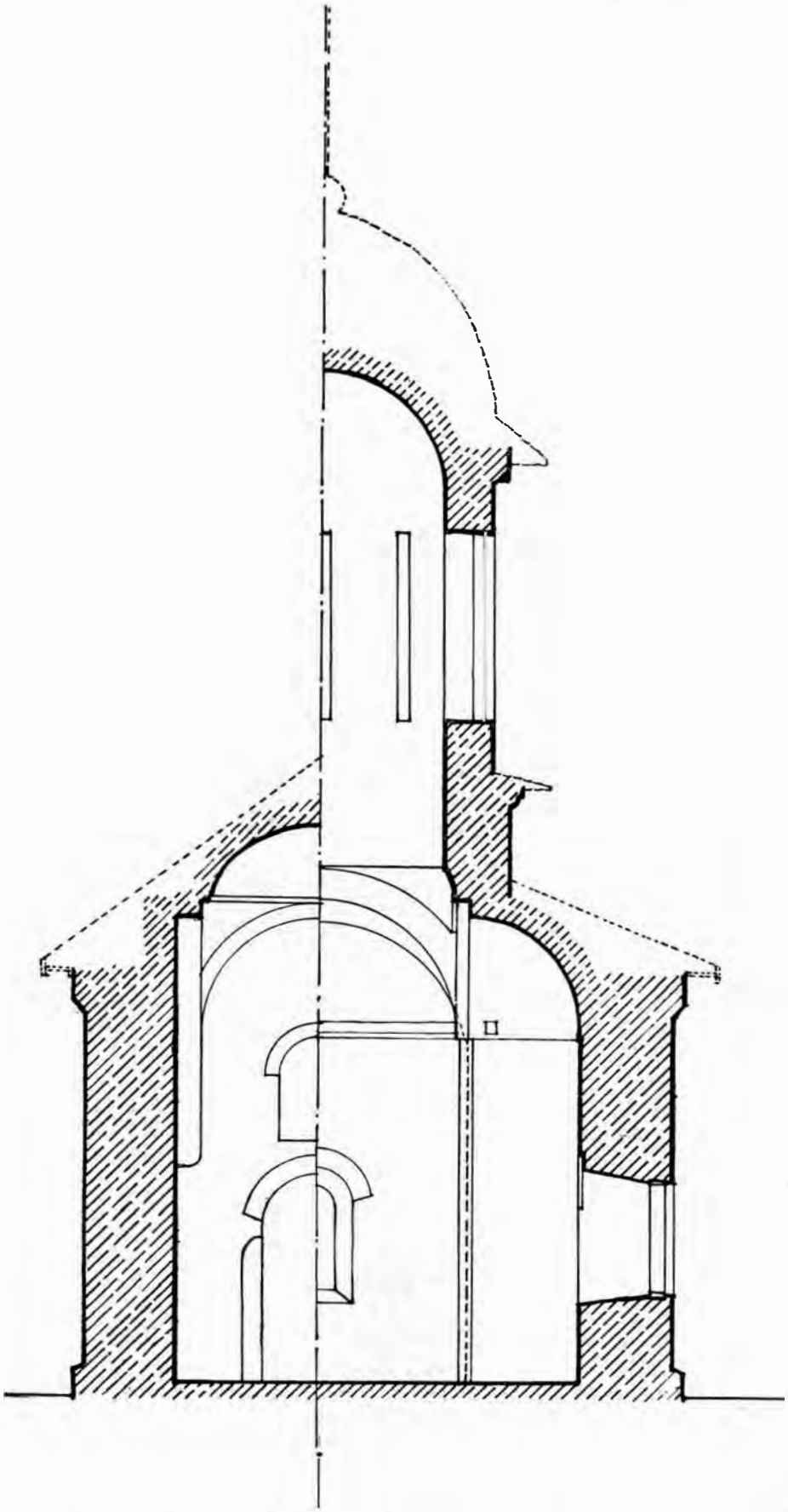
inp.org.ro

Biserica Schitului Lespezi (Prahova)
Fig. 316. — Faţada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

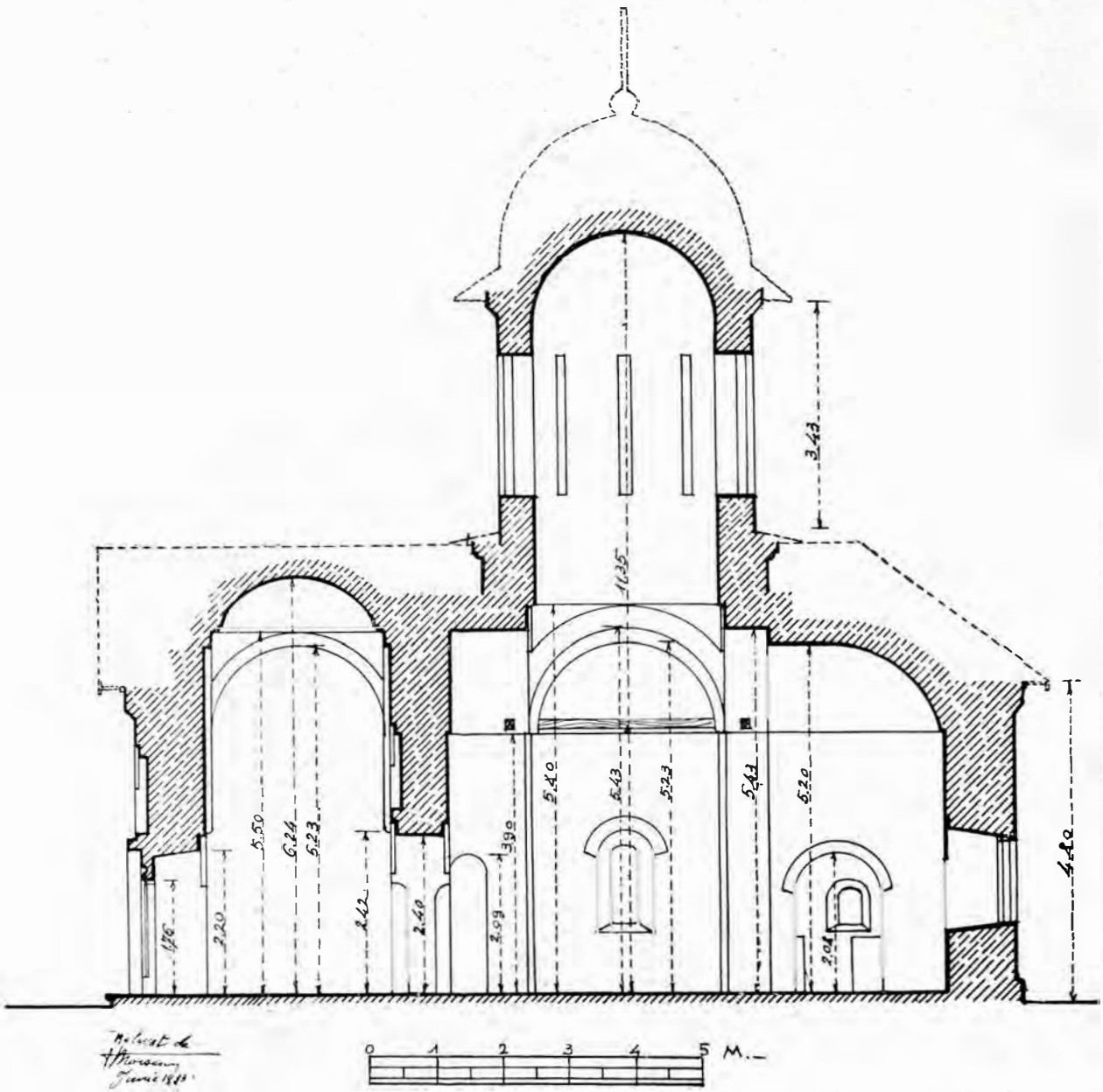

Biserica Schitului Lespezi (Prahova)

Fig. 317.-318.—Secțiuni prin pronaos și prin naos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica schitului Lespezi (Prahova)

Fig. 319. — Secţia longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

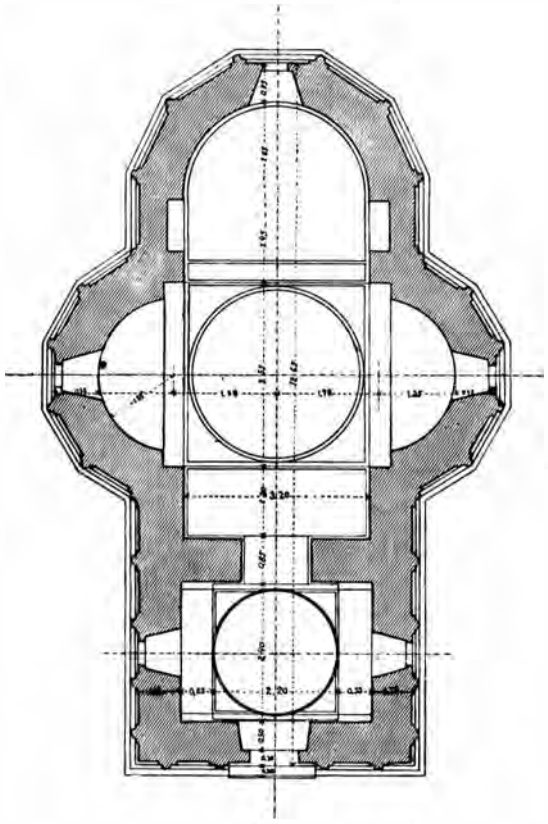
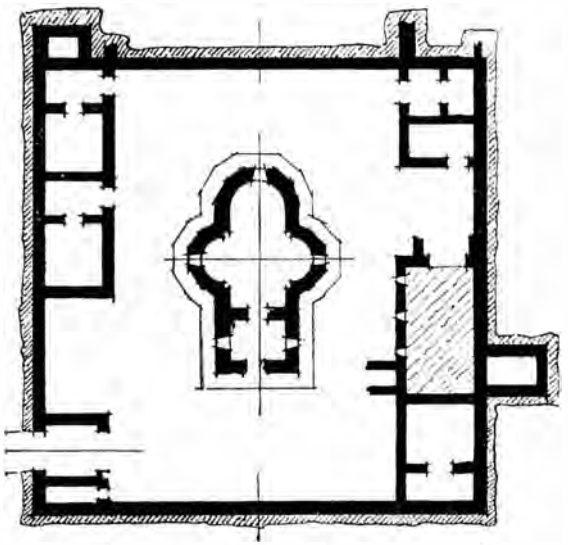

Fig. 320. — Planul orizontal

Schitul Sfântul Ştefan dela Mânăstirea Hurezi

Fig. 321. — Planul de situaţie

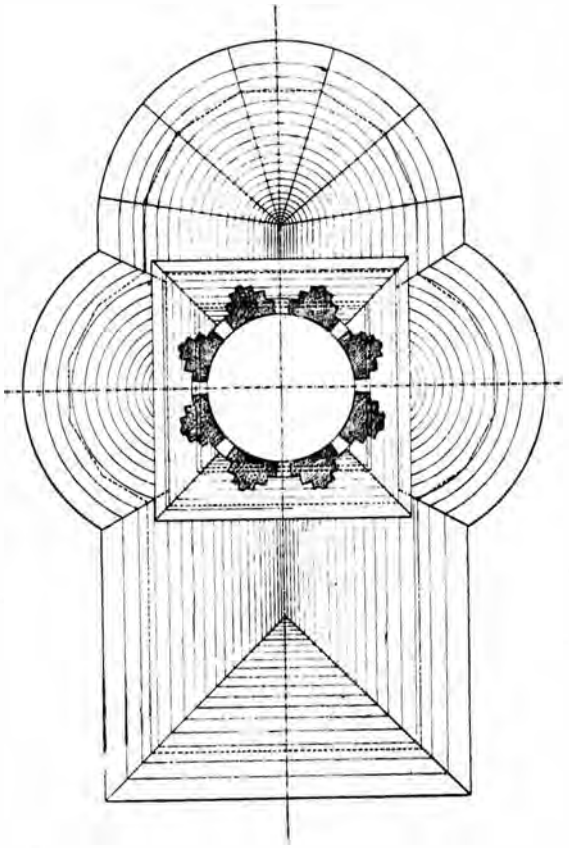

Fig. 322. — Planul învelitoarei şi al turlei

Releveu arhitect I. Vulcan

inp.org.ro

imprg.ro

Fig. 323. — Vedere spre intrare

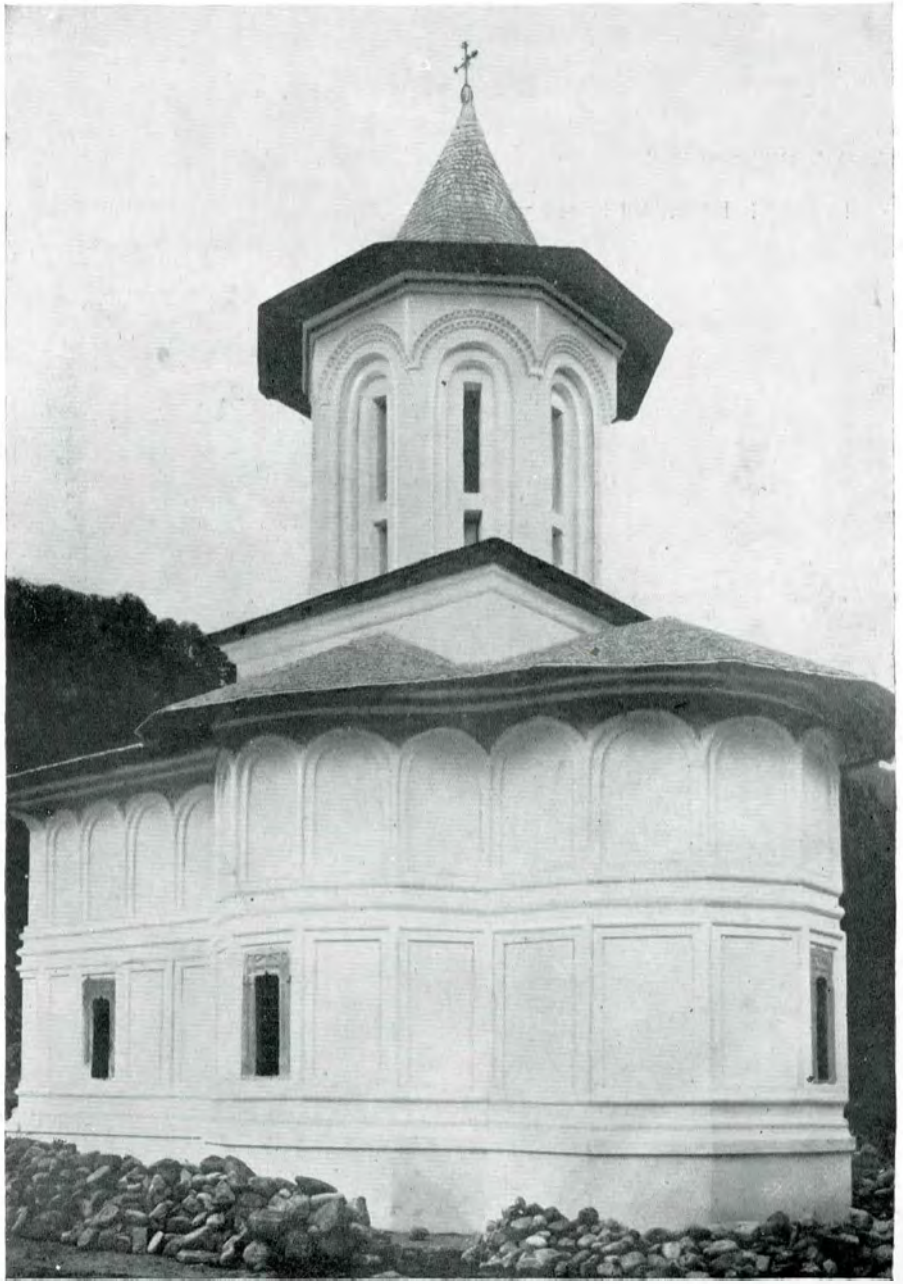

Fig. 324. — Vedere spre altar

Schitul Sfântul Ștefan de la Mănăstirea Hurezi

Schitul Sfântul Ștefan de la Mănăstirea Hurezi

Fig. 325. — Fațada principală

Fig. 326. — Fațada laterală

inp.org.ro

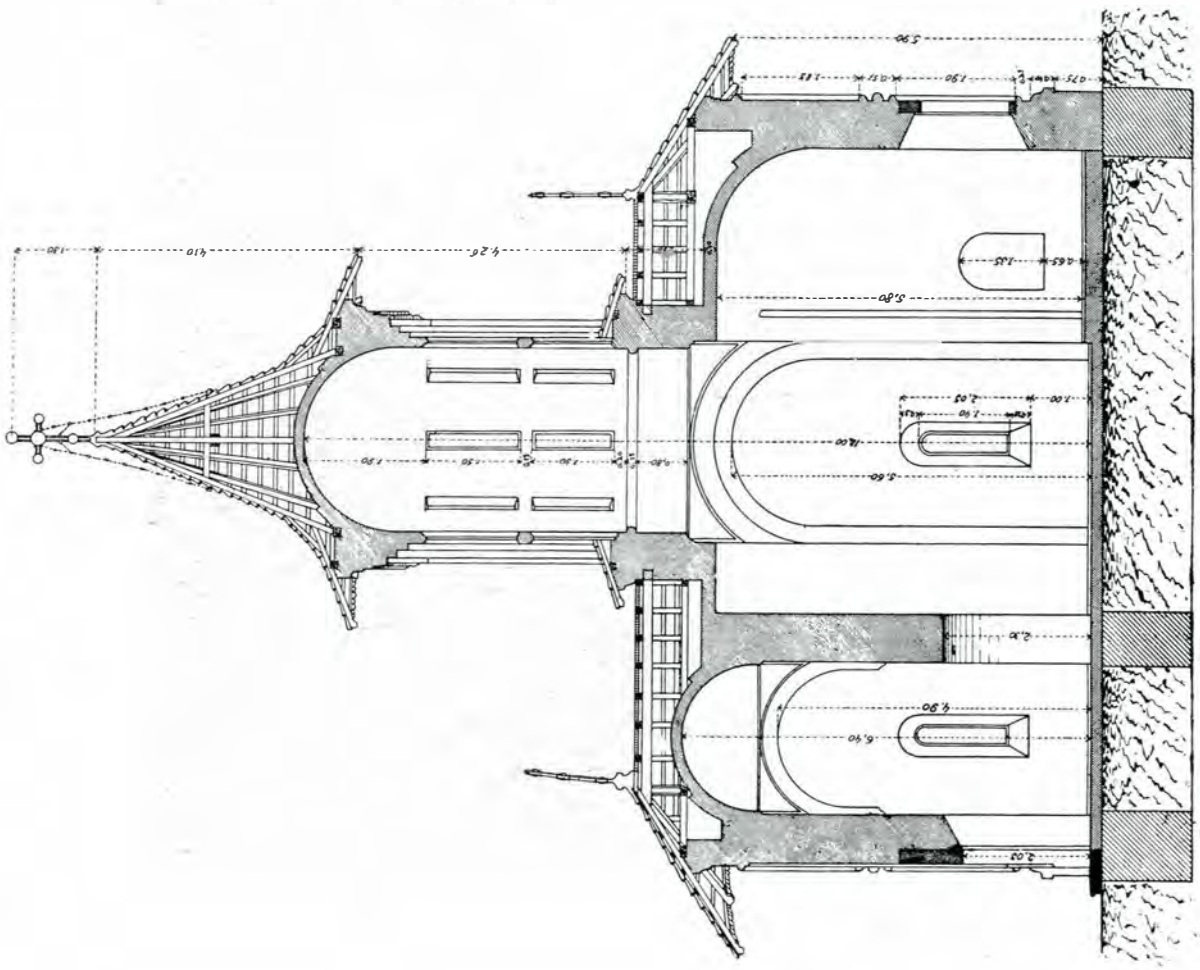

Fig. 328. — Secţie longitudinală

Schitul Sfântul Ştefan dela Mânăstirea Hurezi

Releveu arhitect I. Vulcan

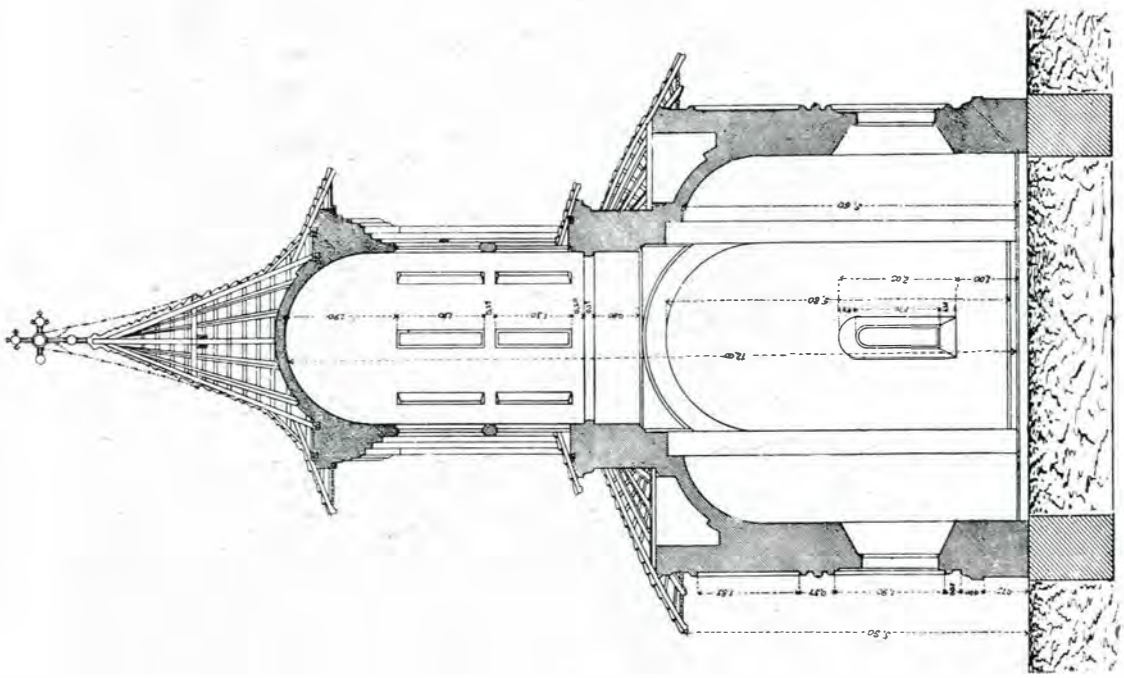

Fig. 327. — Secţia transversală

inp.org.ro

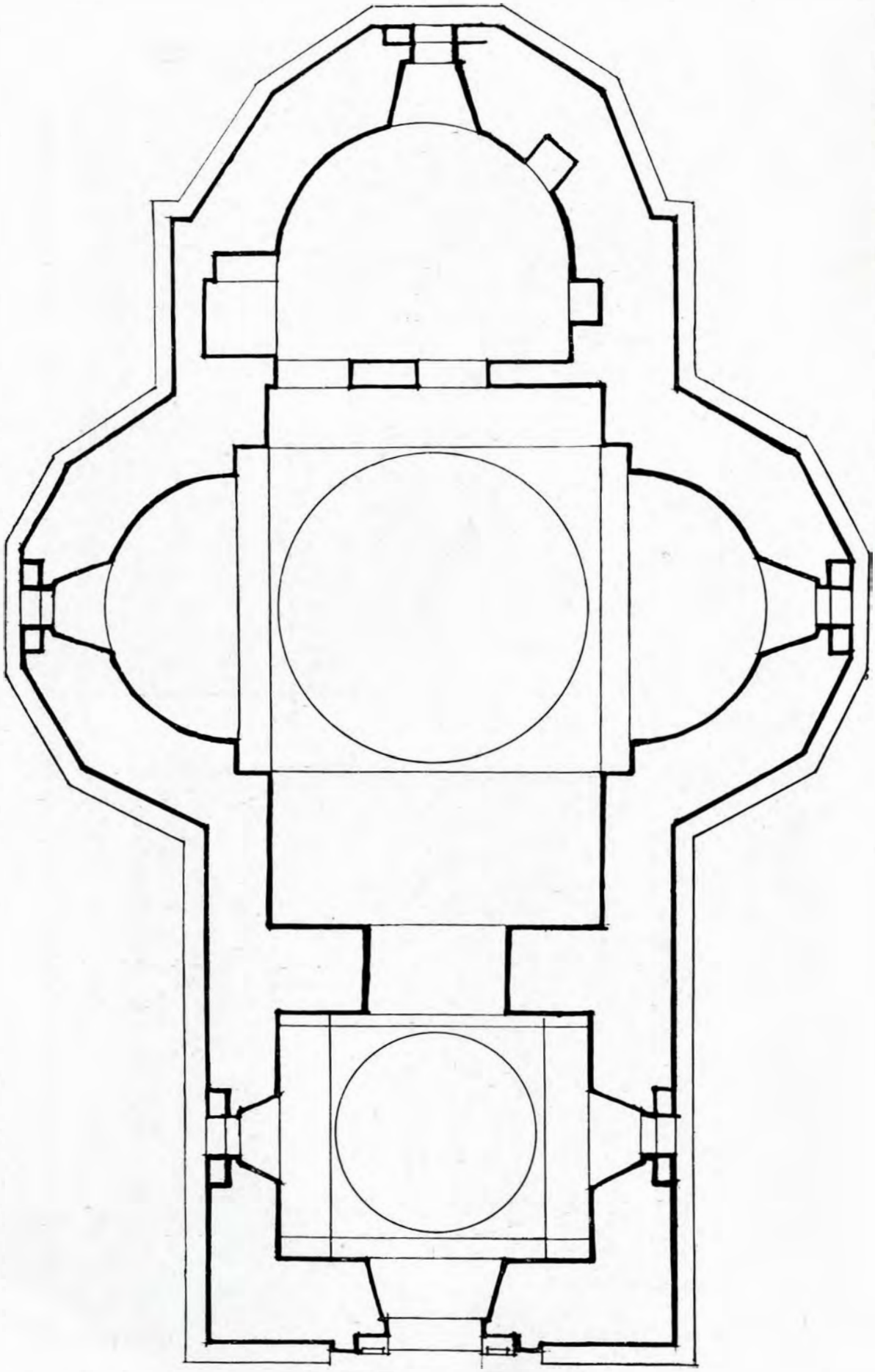

Fig. 329.—Schitul Sfântul Ștefan. Vedere generală cu mânăstirea Hurezi în fund

Fig. 330.—Bolnița Mânăstirii Brâncoveni (Romanați) Vedere generală

inp.org.ro

Bolnița Mânăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 331.—Plan orizontal

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Bolnița Mânăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 332. — Fațada principală

Releveu arhitect A. Referendaru

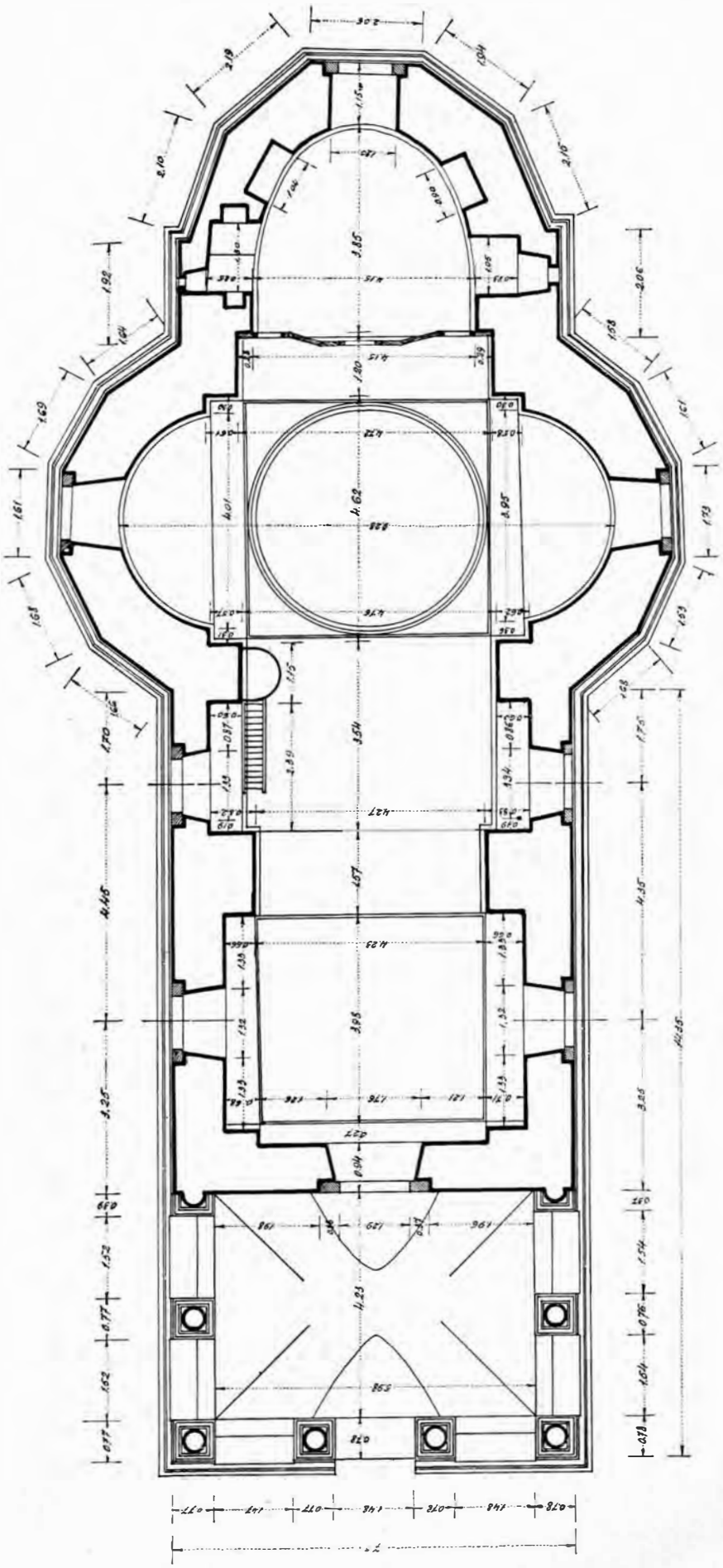
inp.org.ro

Bolnița Mânăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 333. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect A. Referendaru

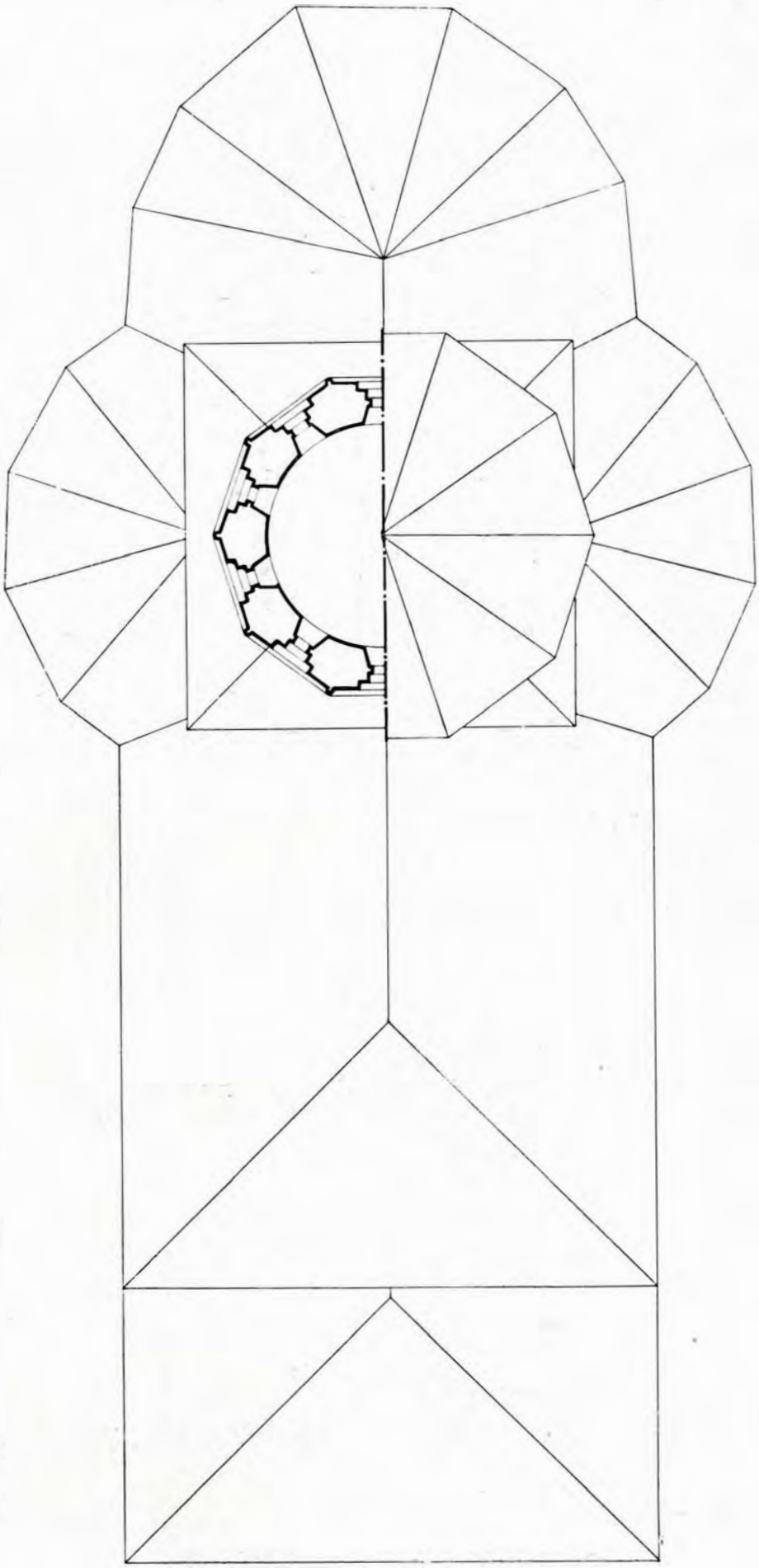
inp.org.ro

Biserica mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 334. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

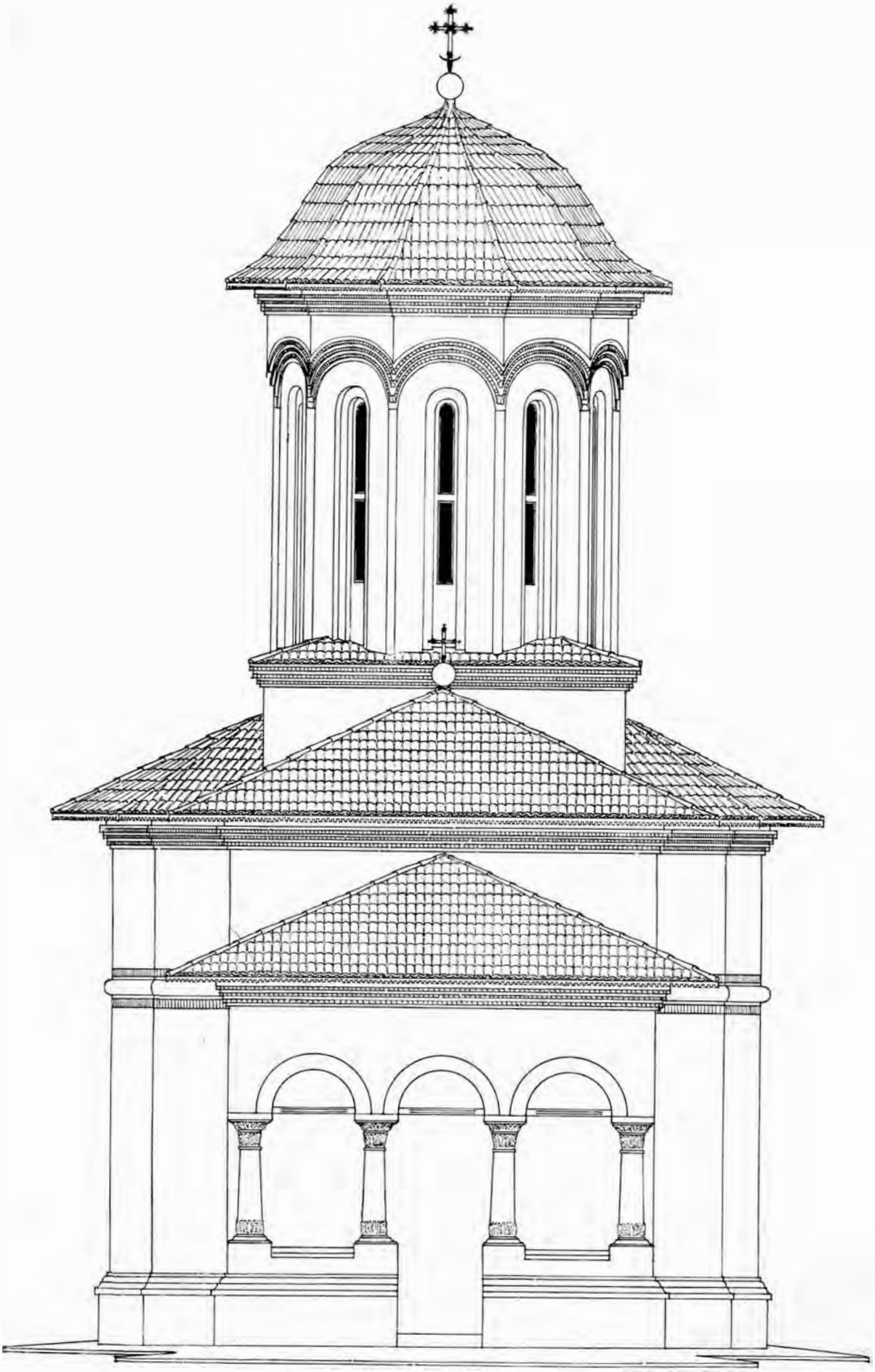
inp.org.ro

Biserica Mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanaţi)
Fig. 335. — Planul învelitorii şi a turlei

Releveu arhitect I. Atanasescu

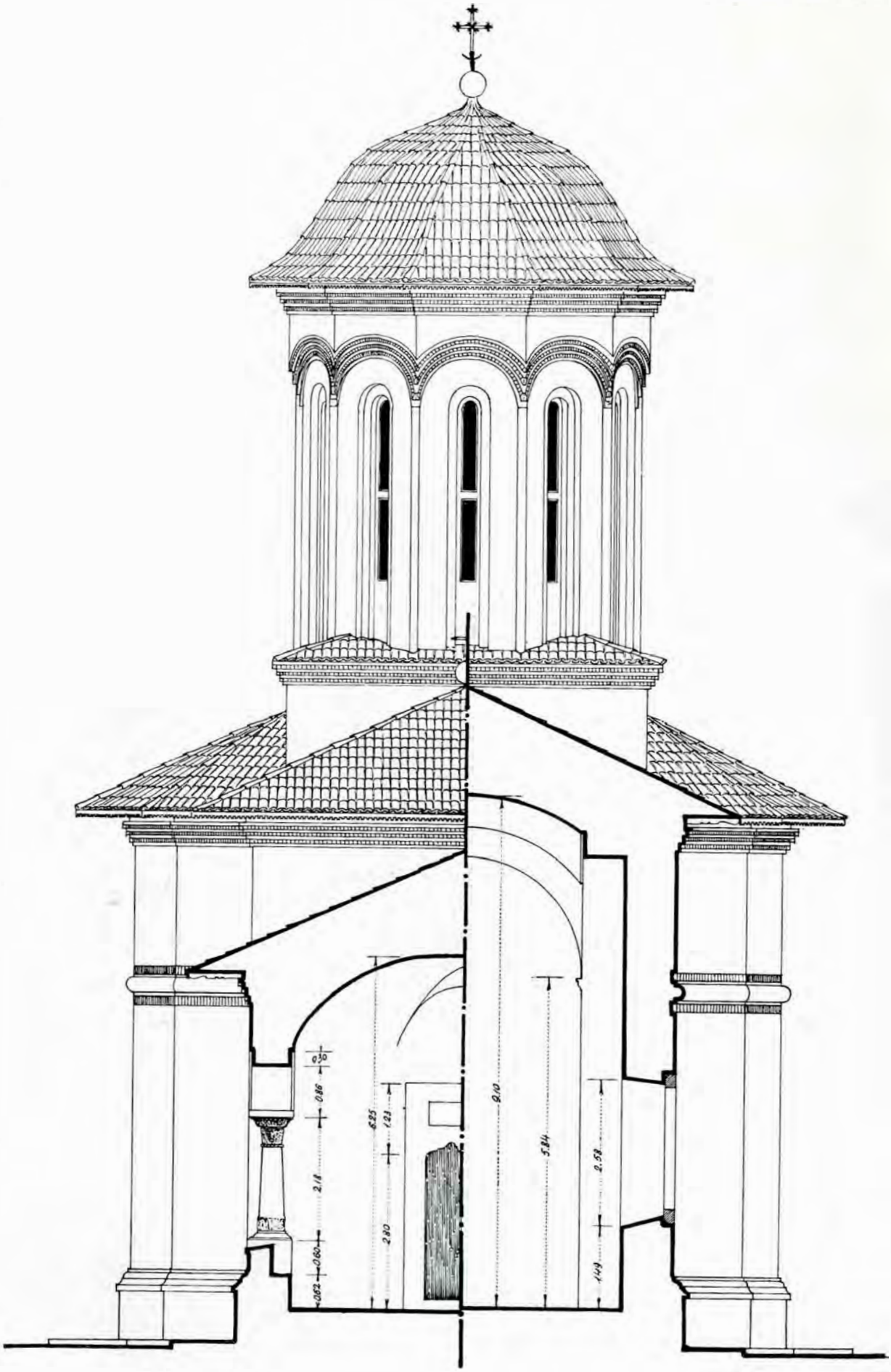
inp.org.ro

Biserica Mare a Mănăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 336. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

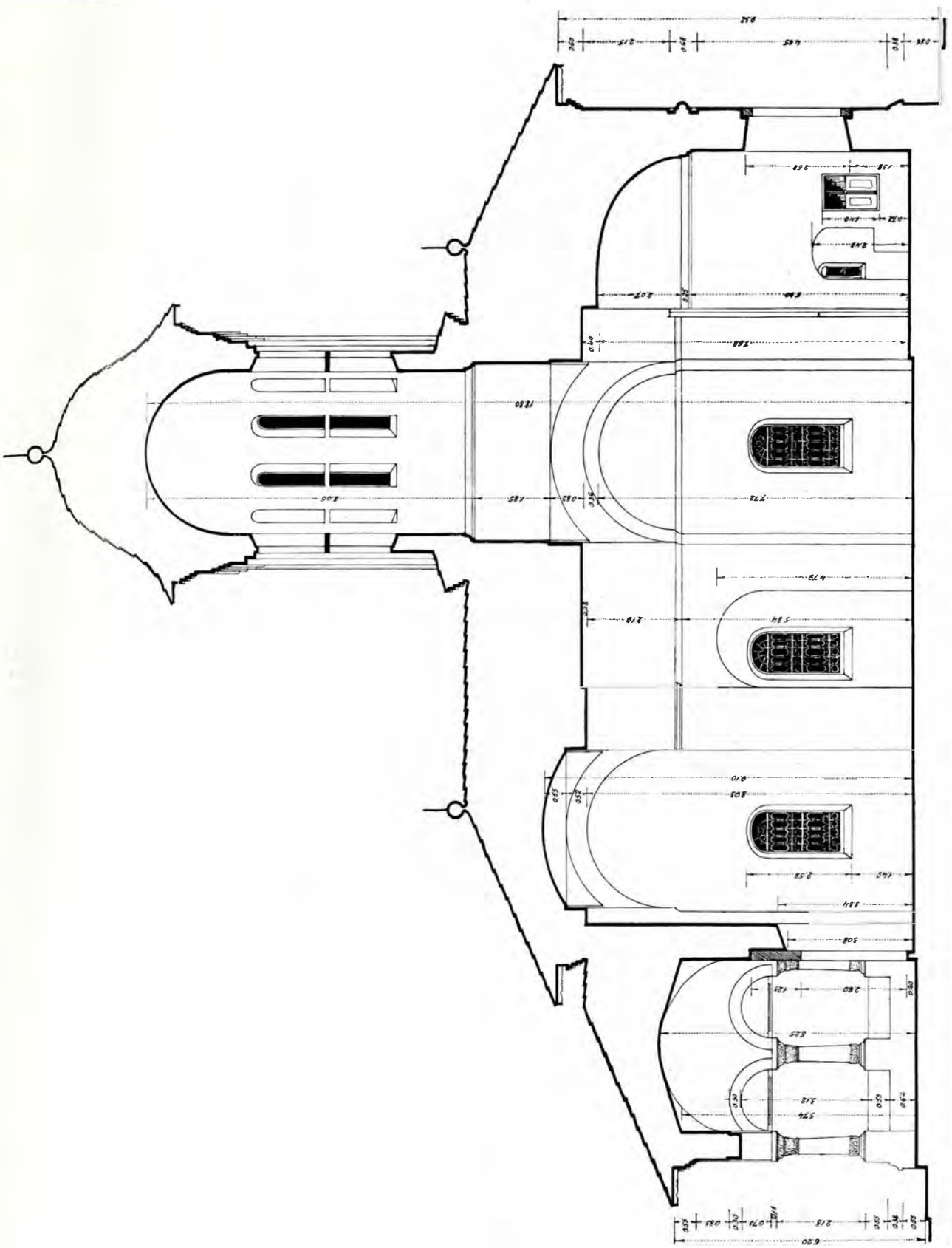
Biserica mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanaţi)

Fig. 337. — Secţie prin pridvor

Fig. 338. — Secţie prin pronaos

Releveu arhitect I. Atanasescu

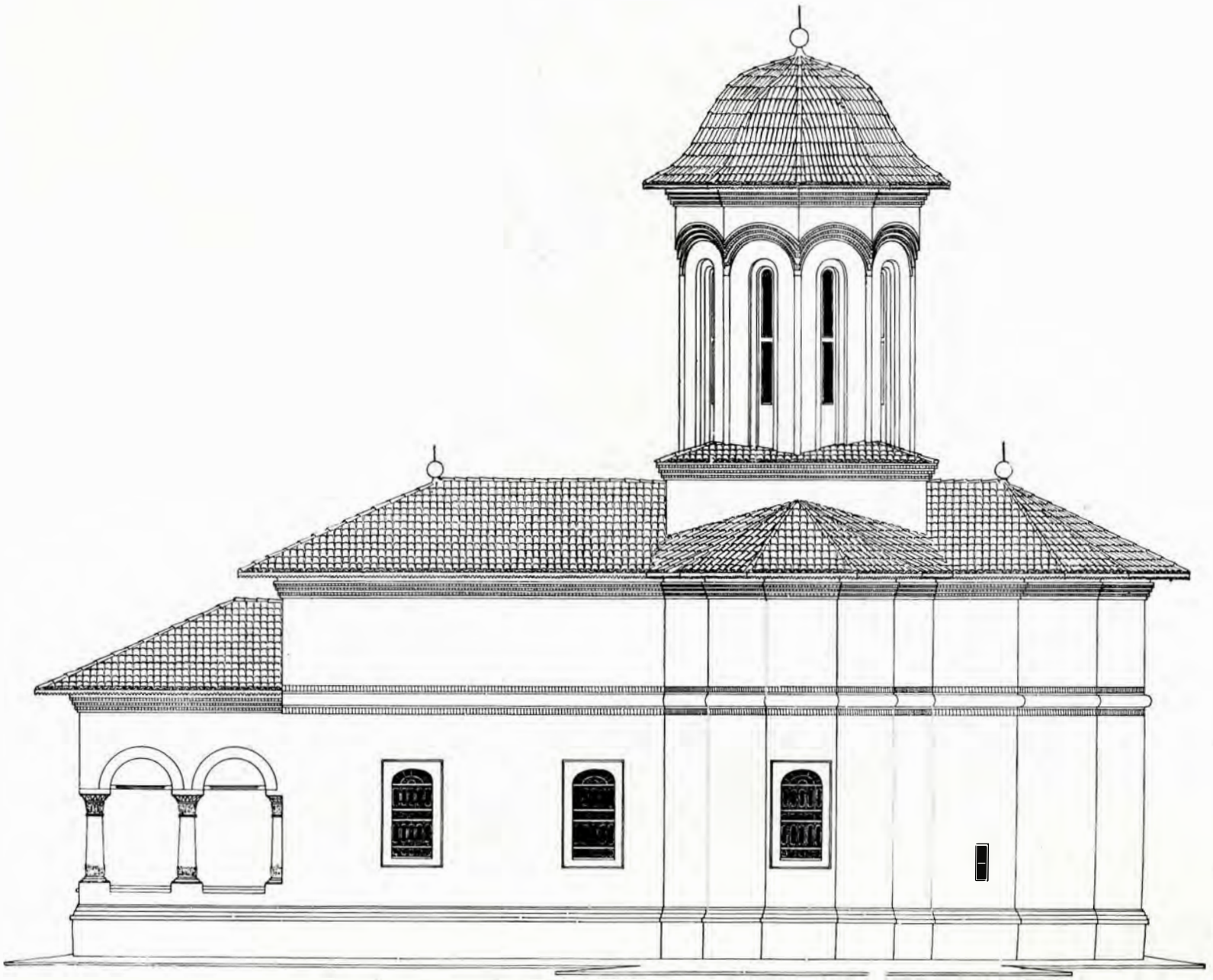
inp.org.ro

Biserica Mare a Mănăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 339. — Secție longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

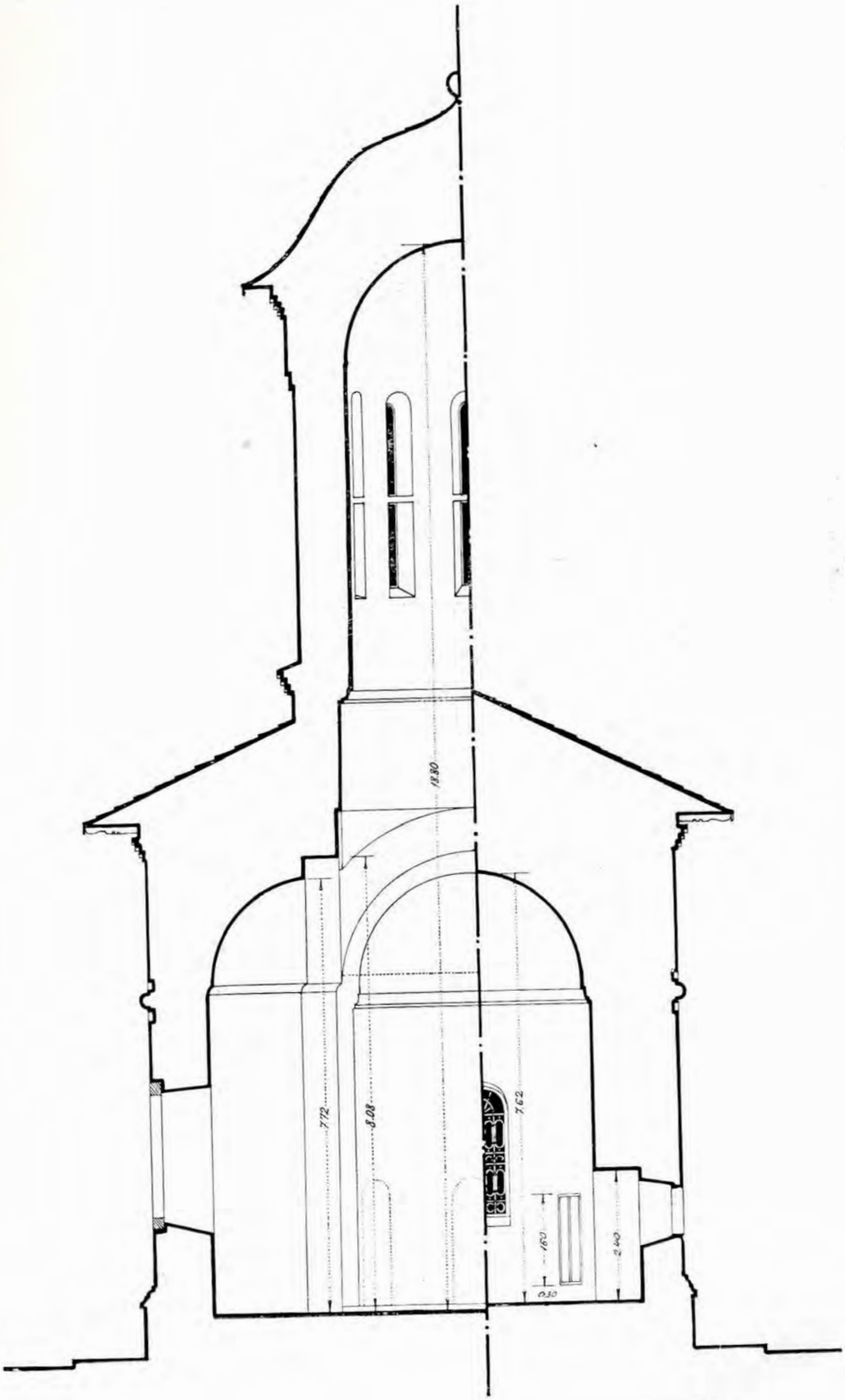
inp.org.ro

Biserica Mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanați)
Fig. 340. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanaţi)

Fig. 341. — Secţie transversală prin naos

Fig. 342. — Secţie prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mare a Mânăstirii Brâncoveni (Romanaţi)

Fig. 343. — Chenarul uşii cu pisania

inp.org.ro

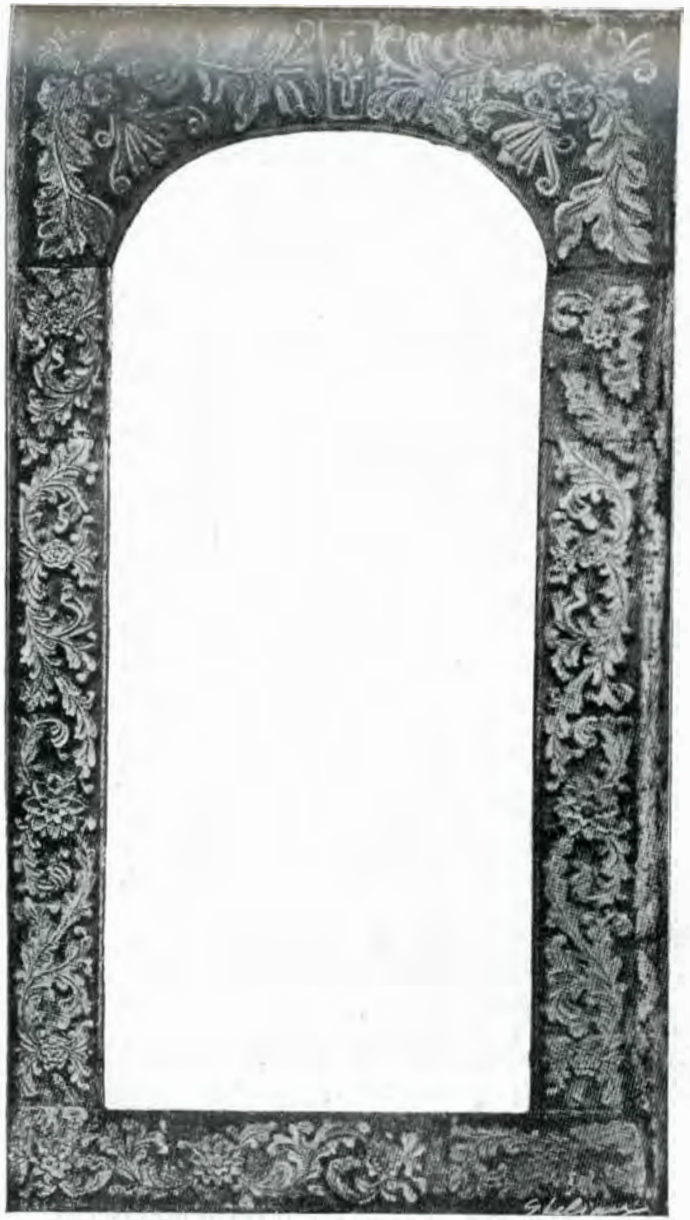

Fig. 344. — Chenarul unei ferestre

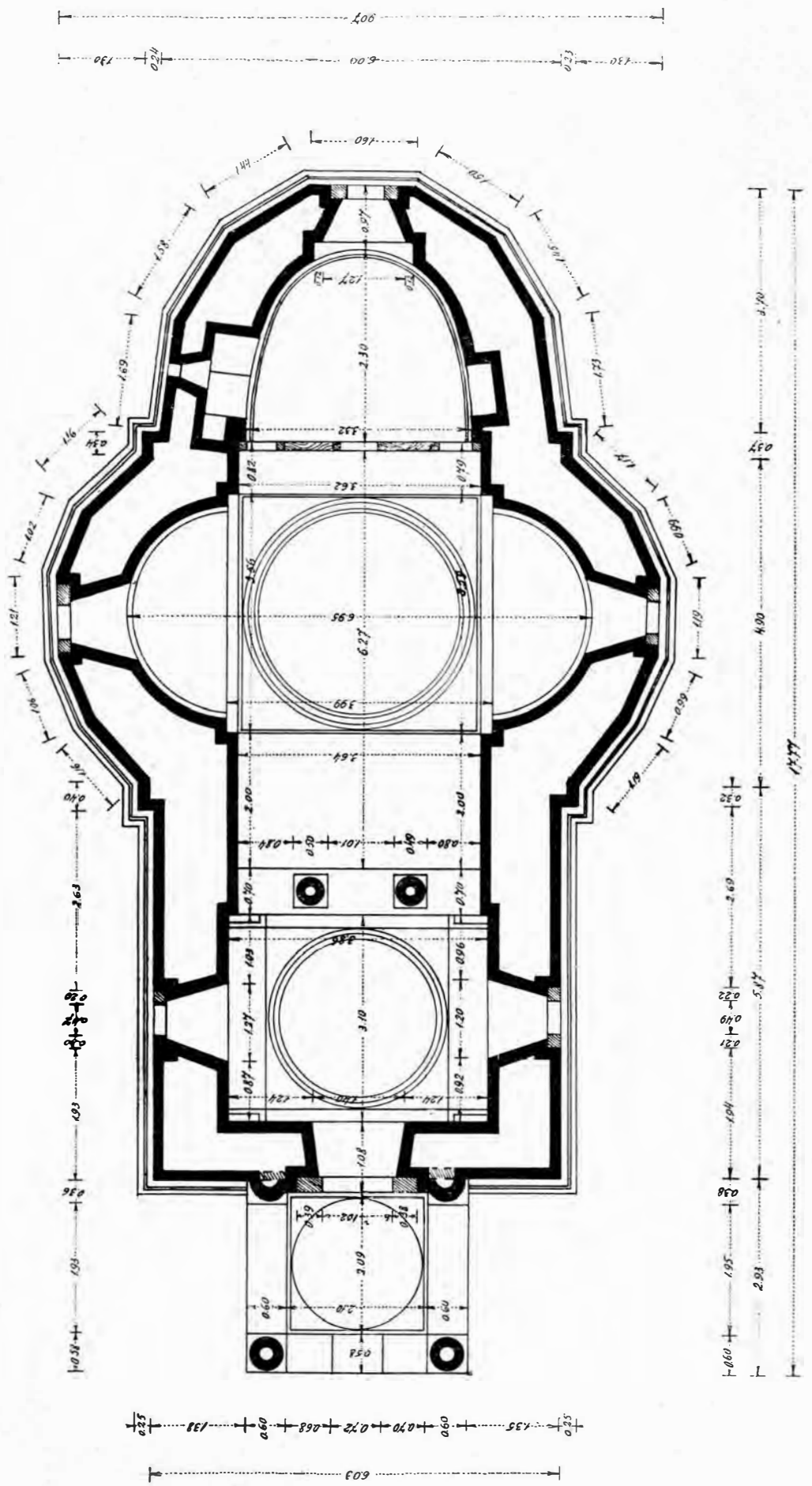
Biserica Mare a Mânăstirei Brâncoveni (Romanați)

Fig. 345. — Coloana pridvorului

Fig. 346. — Alt chenar de fereastră

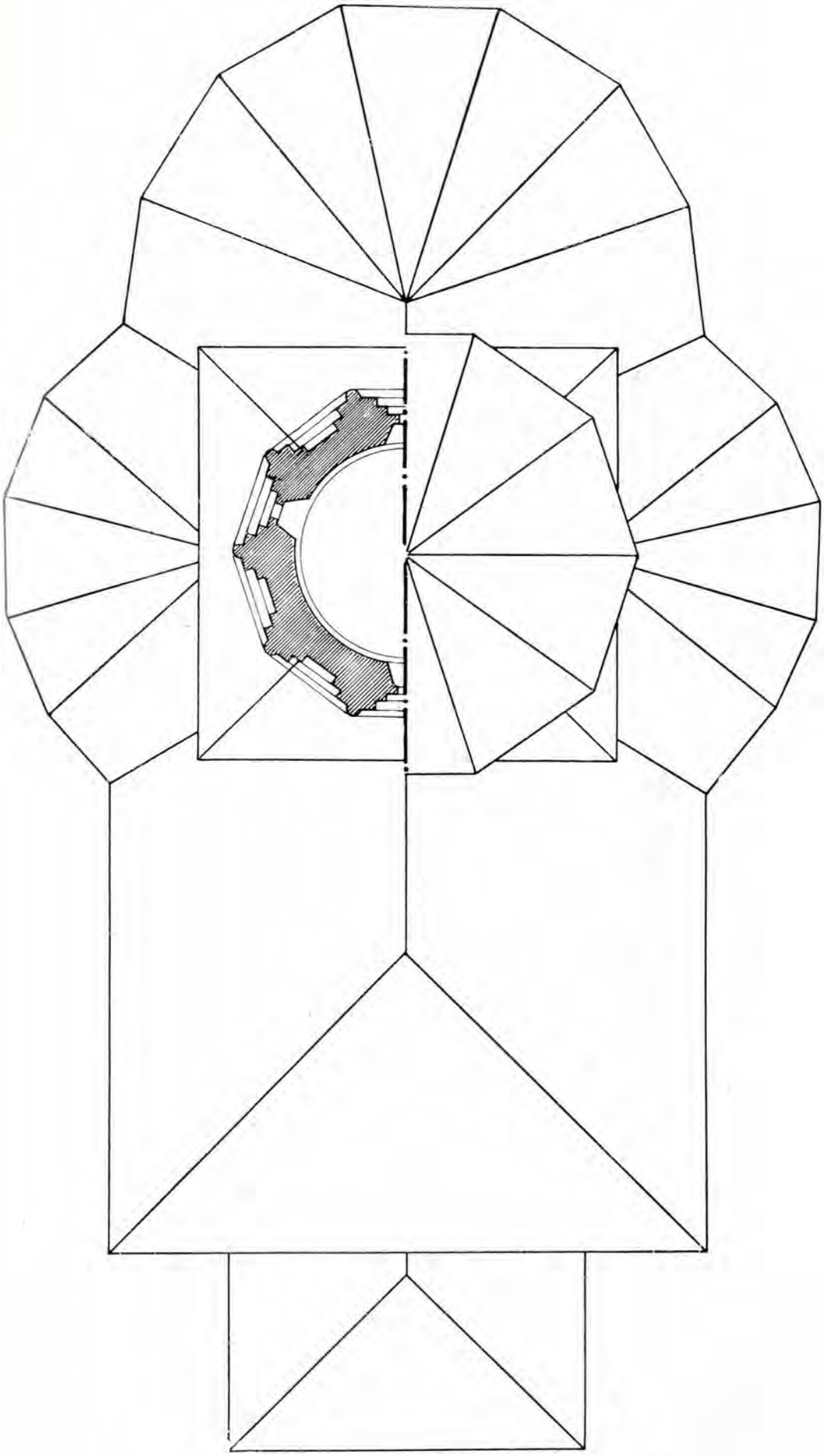
inp.org.ro

Biserica Schitului Fedelescioiu (Argeş)
Fig. 347.— Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

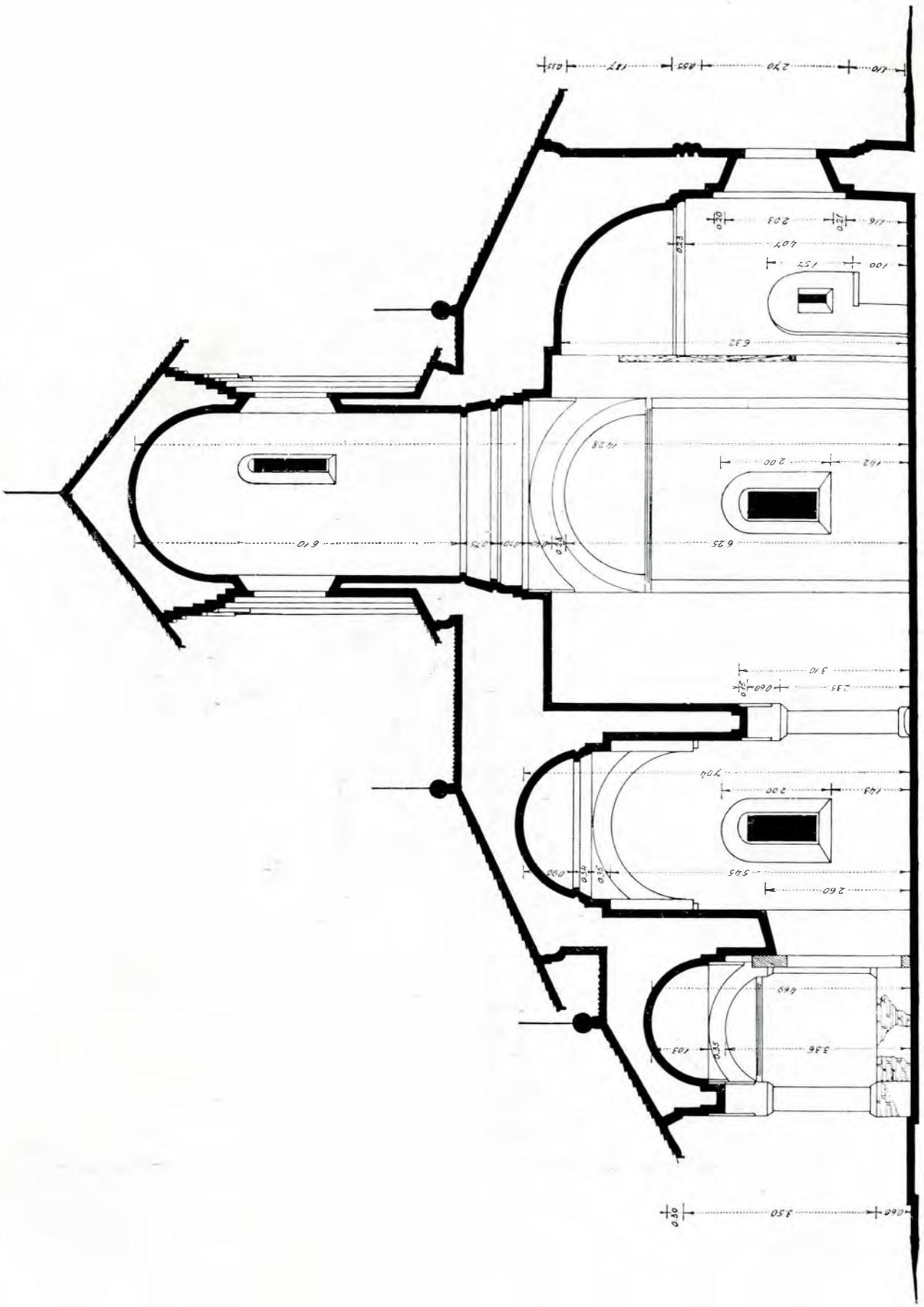
inp.org.ro

Biserica Schitului Fedelescioiu (Argeș)
Fig. 348. — Planul acoperișului și al turlei

Releveu arhitect I. Atanasescu

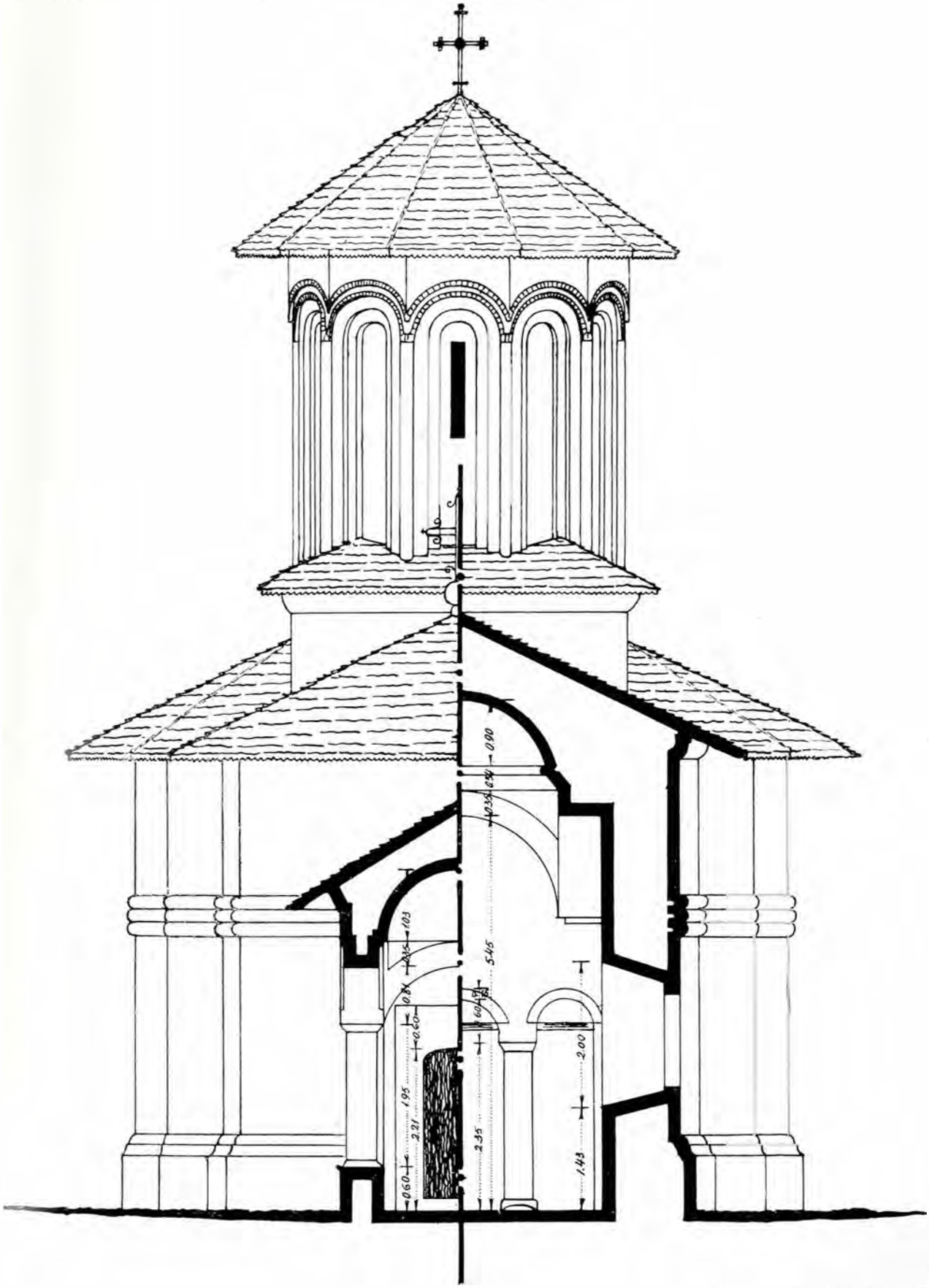
inp.org.ro

Biserica Schitului Fedelesciou (Argeş)
Fig. 349. — Secţiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

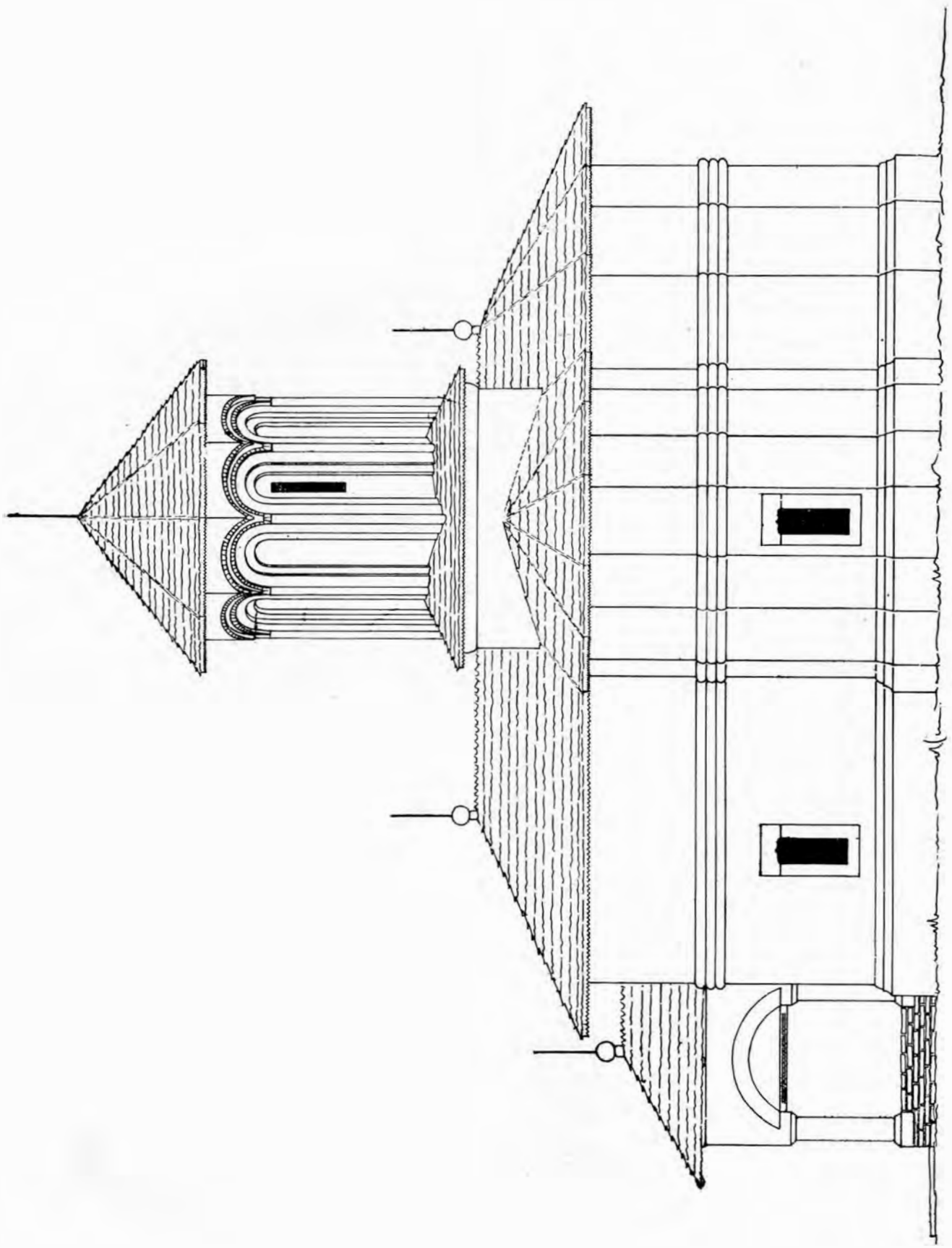
Biserica Schitului Fedelescioiu (Argeş)

Fig. 350. — Secţiuni prin pridvor

Fig. 351. — Secţiuni prin pronaos

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Releveu arhitect I. Atanasescu

Biserica Schitului Fedelesciou (Argeş)
Fig. 352. — Faţada laterală

inp.org.ro

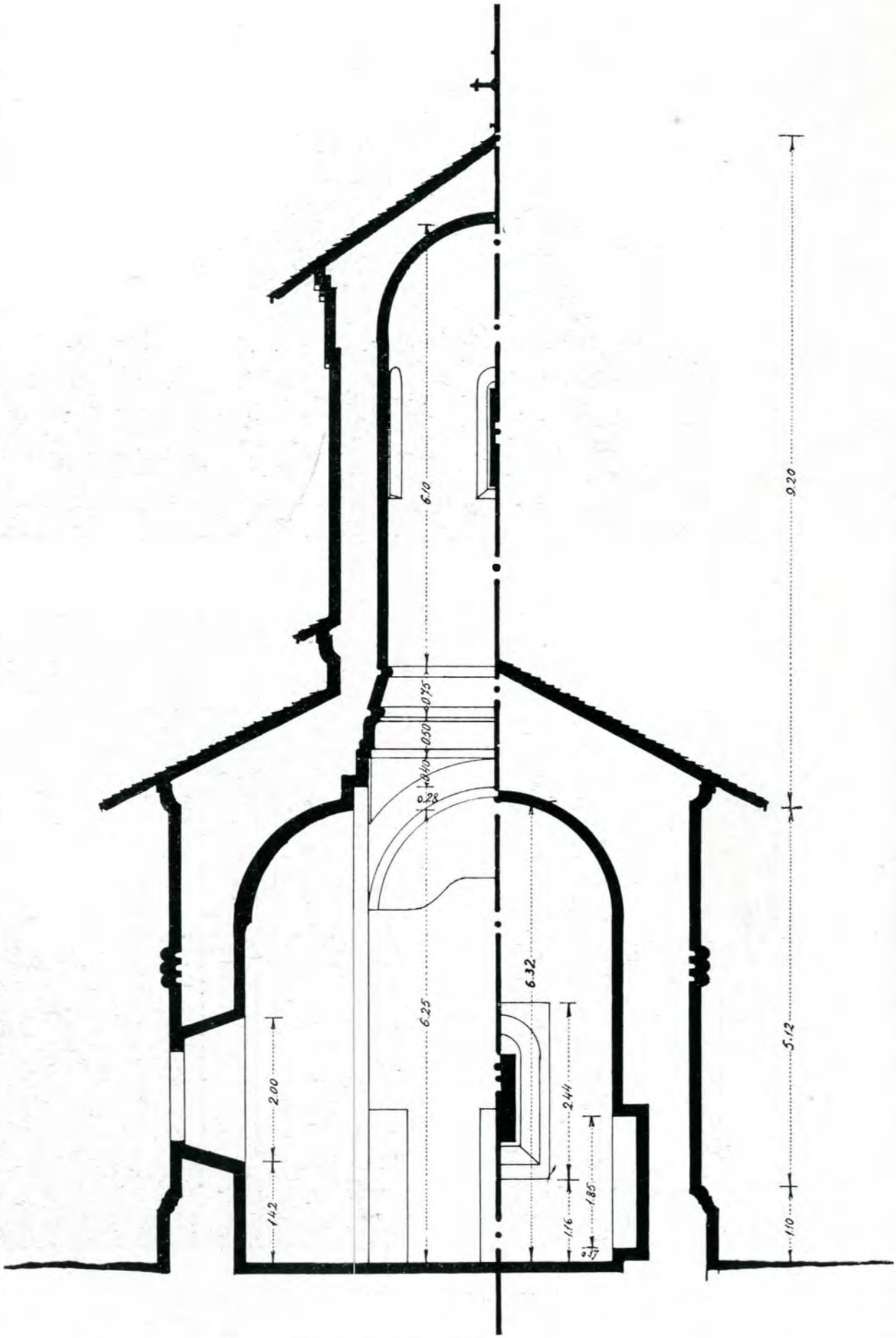

Biserica Schitului Fedelescioiu (Argeş)

Fig. 353. — Faţada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Schitului Fedelescioiu (Argeş)

Fig. 354. — Secţiune prin naos

Fig. 355. — Secţiune prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

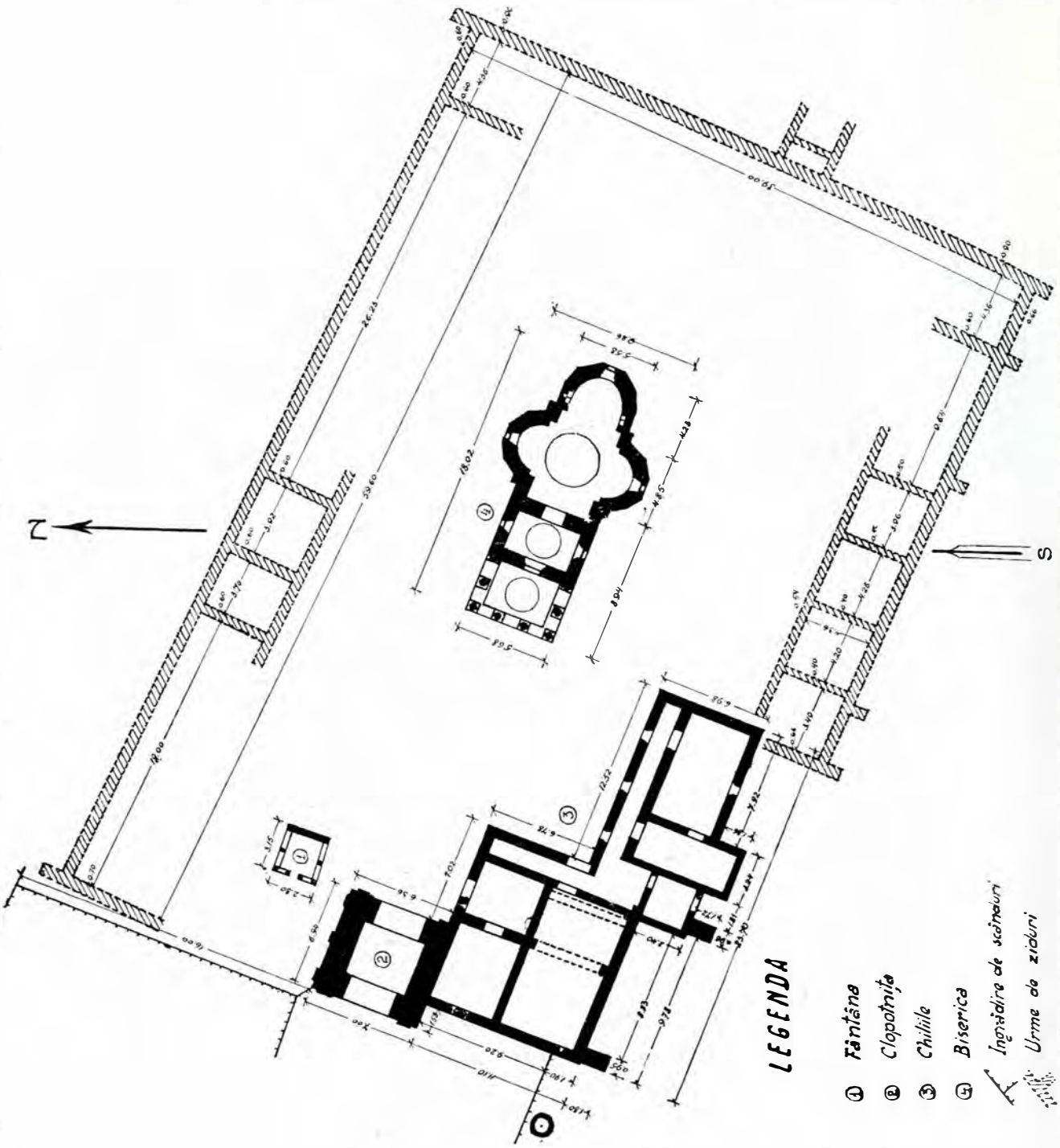
Schitul Fedelescioiu (Arges)

Fig. 356.—Vedere generală

Fig. 357. — Vederea bisericii spre intrare

Fig. 358. — Vederea bisericii dinspre nord vest

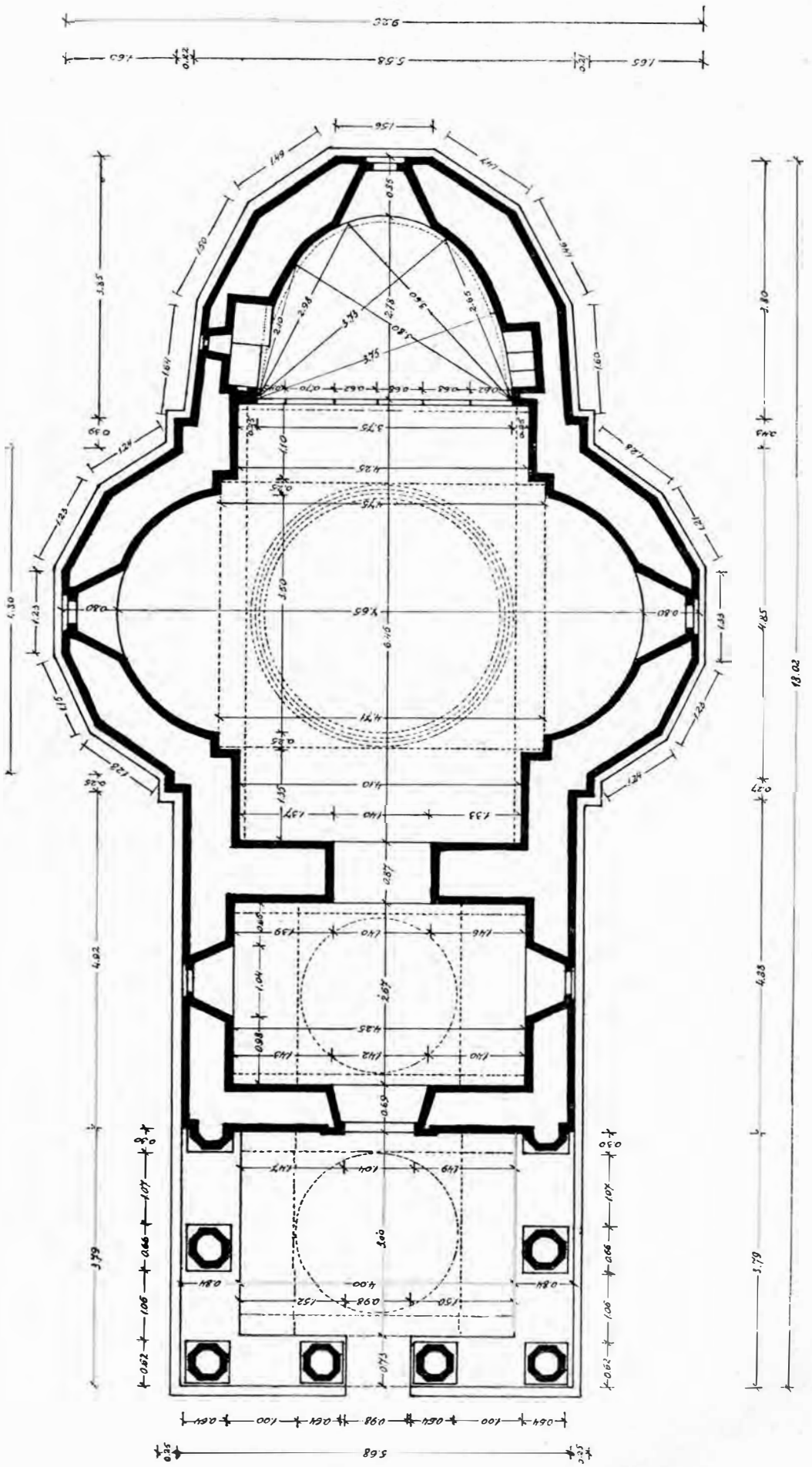
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 359. — Plan de situaţie

Releveu arhitect I. Atanasescu

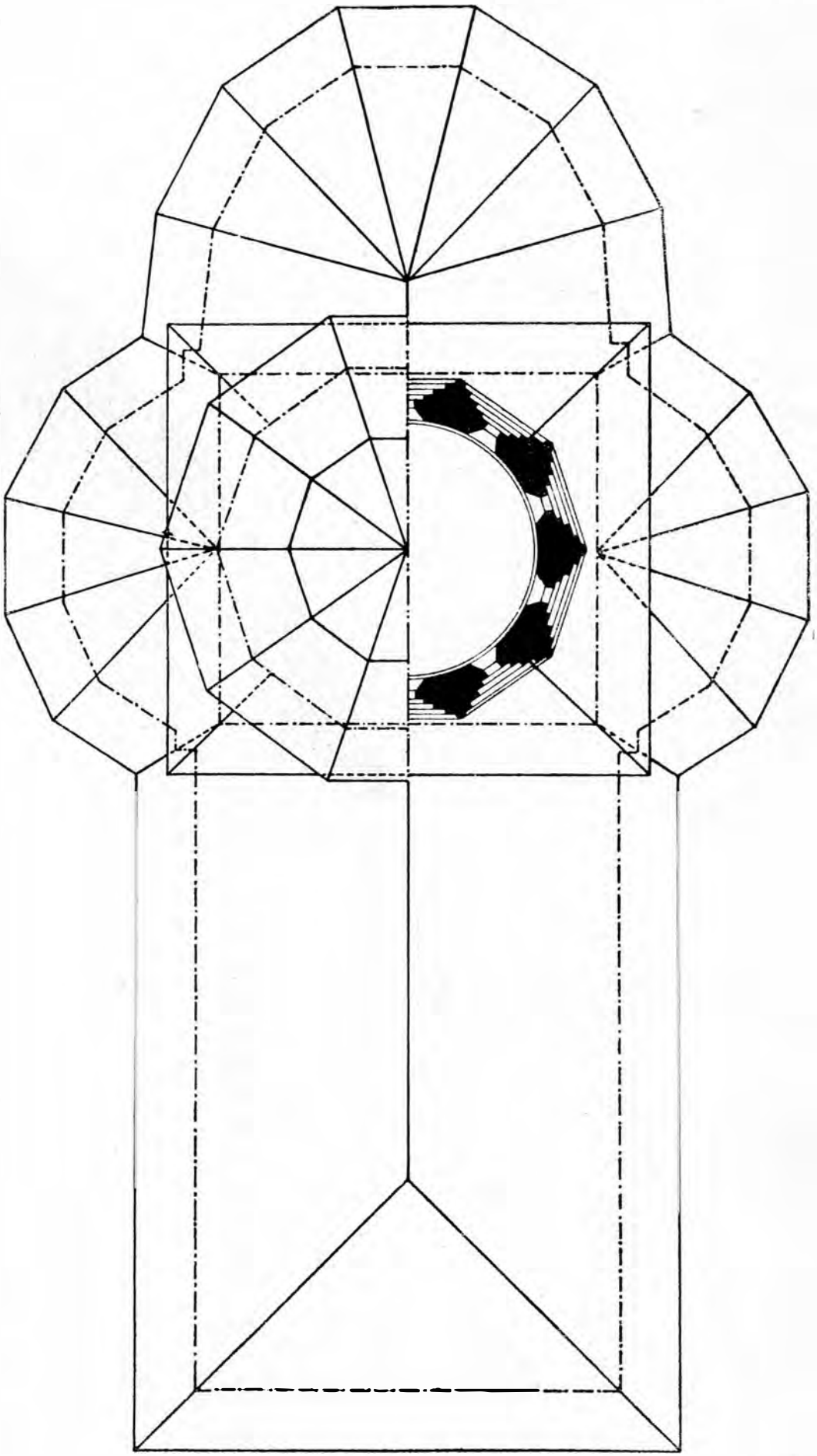
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 360. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

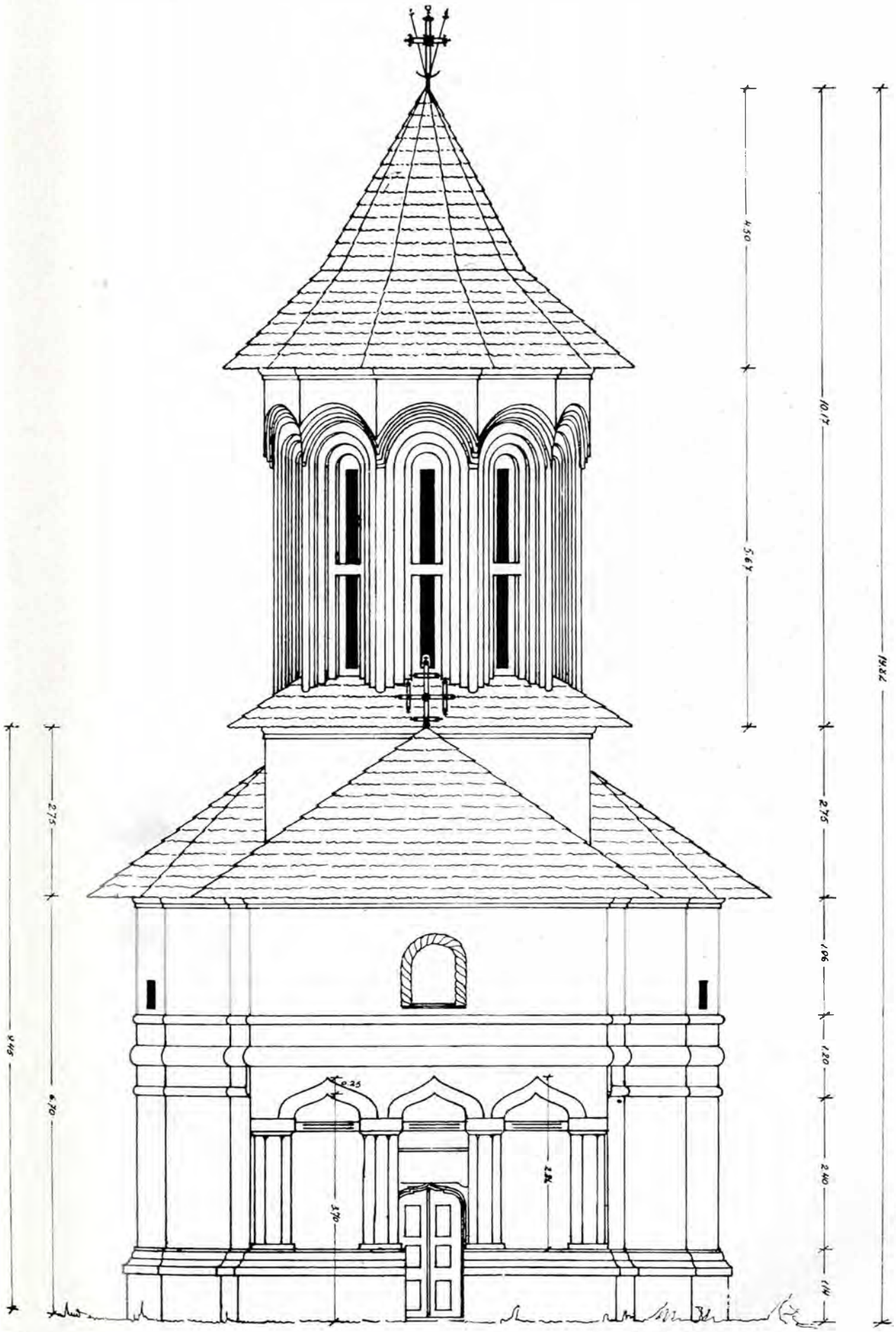
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 361. — Planul acoperişului şi al turlei

Releveu arhitect I. Atanasescu

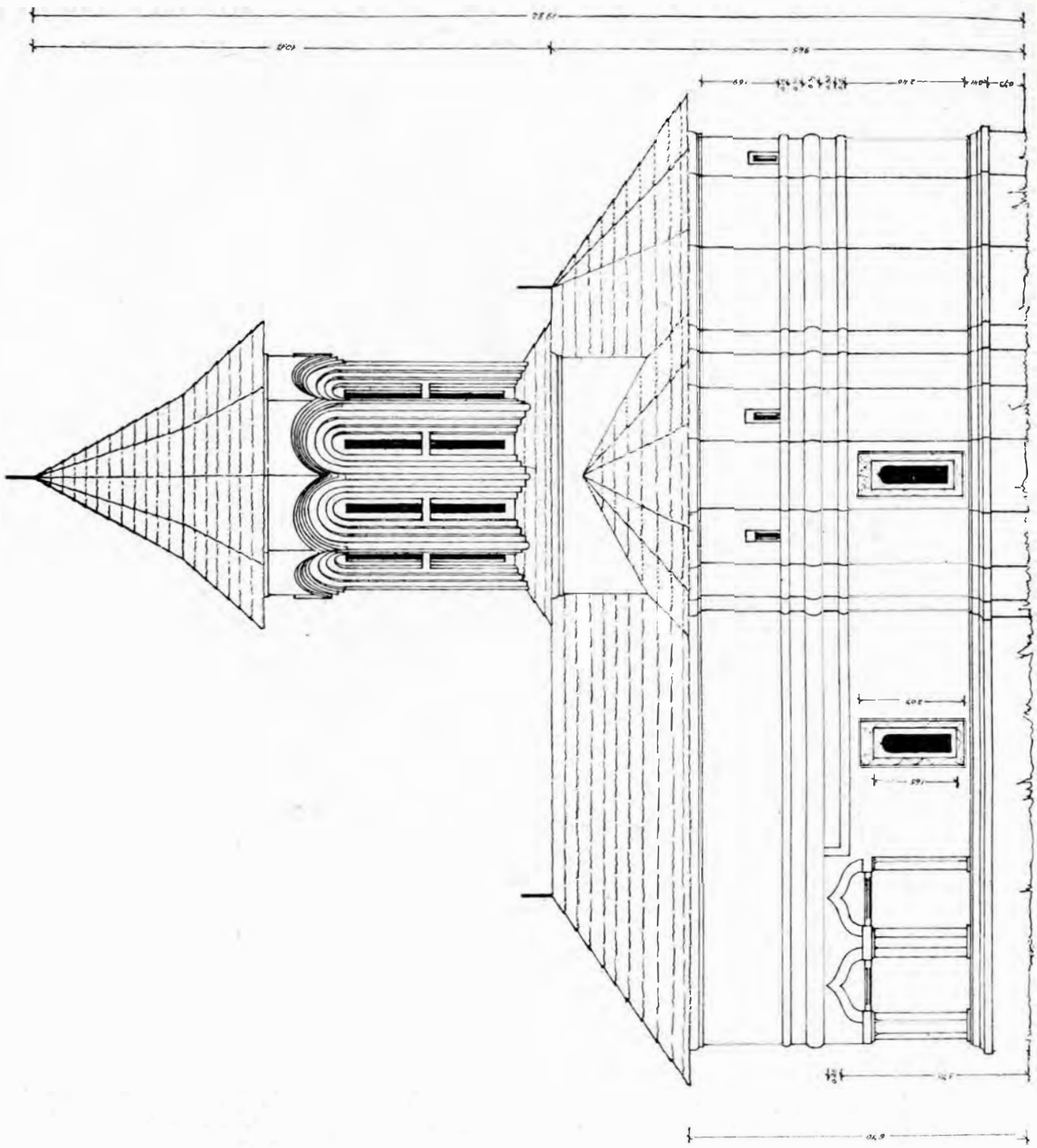
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 362. — Faţada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Releveu arhitect I. Atanasescu

Biserica Mănăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 363. — Faţada laterală

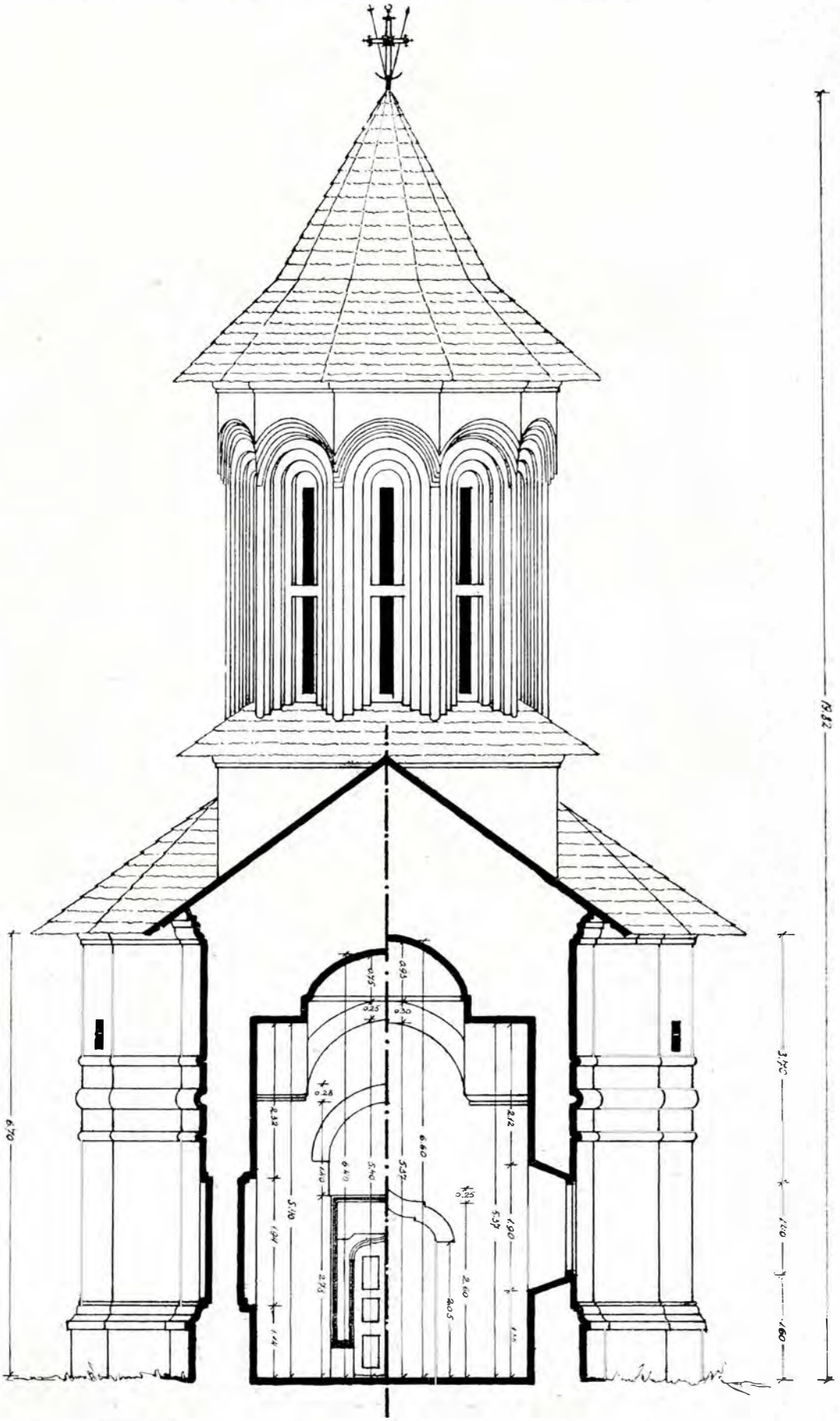
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 364. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

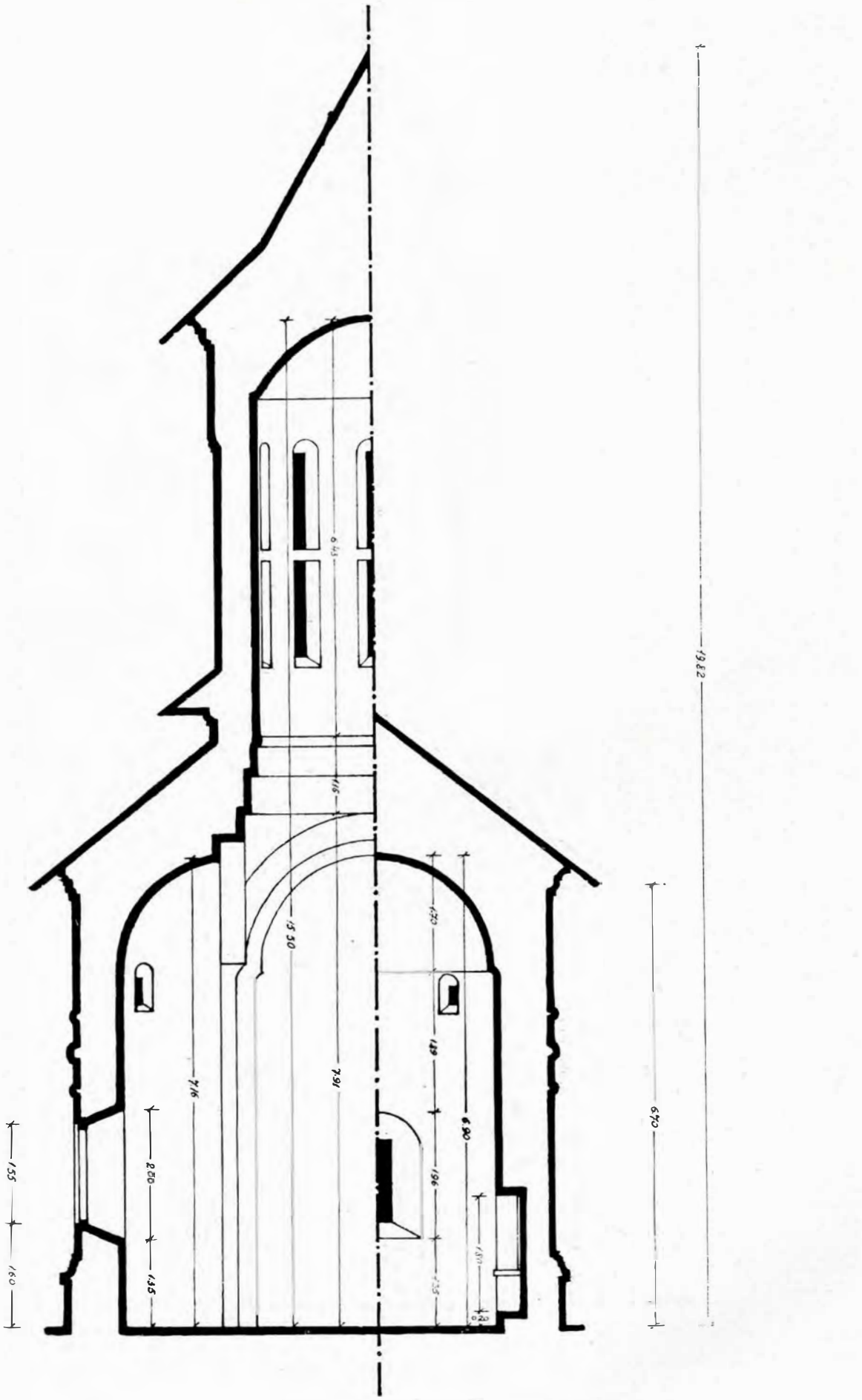

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)

Fig. 365-366. — Secțiuni prin pridvor și prin pronaos

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)
Fig. 367-368. — Secțiuni prin naos și prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

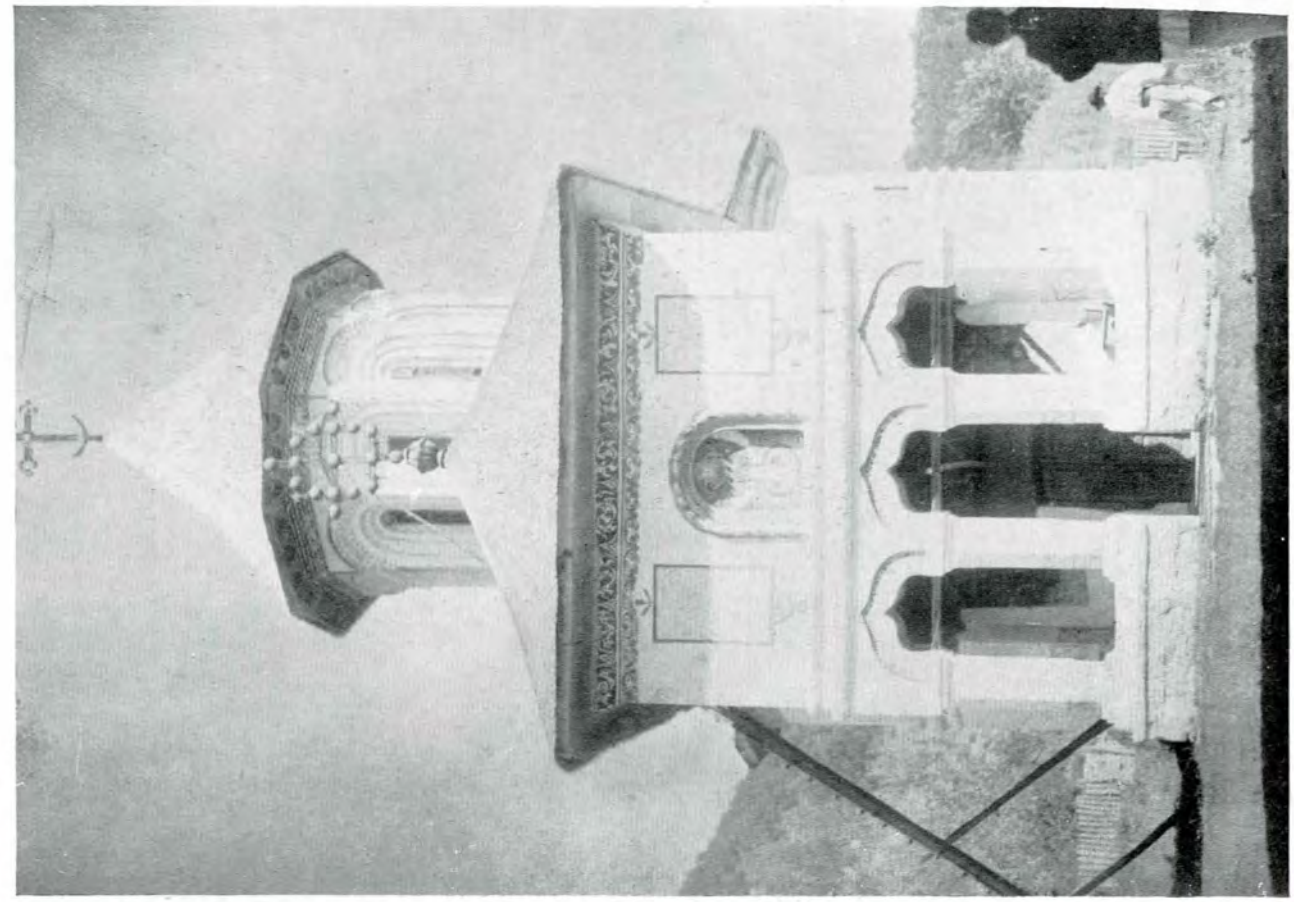
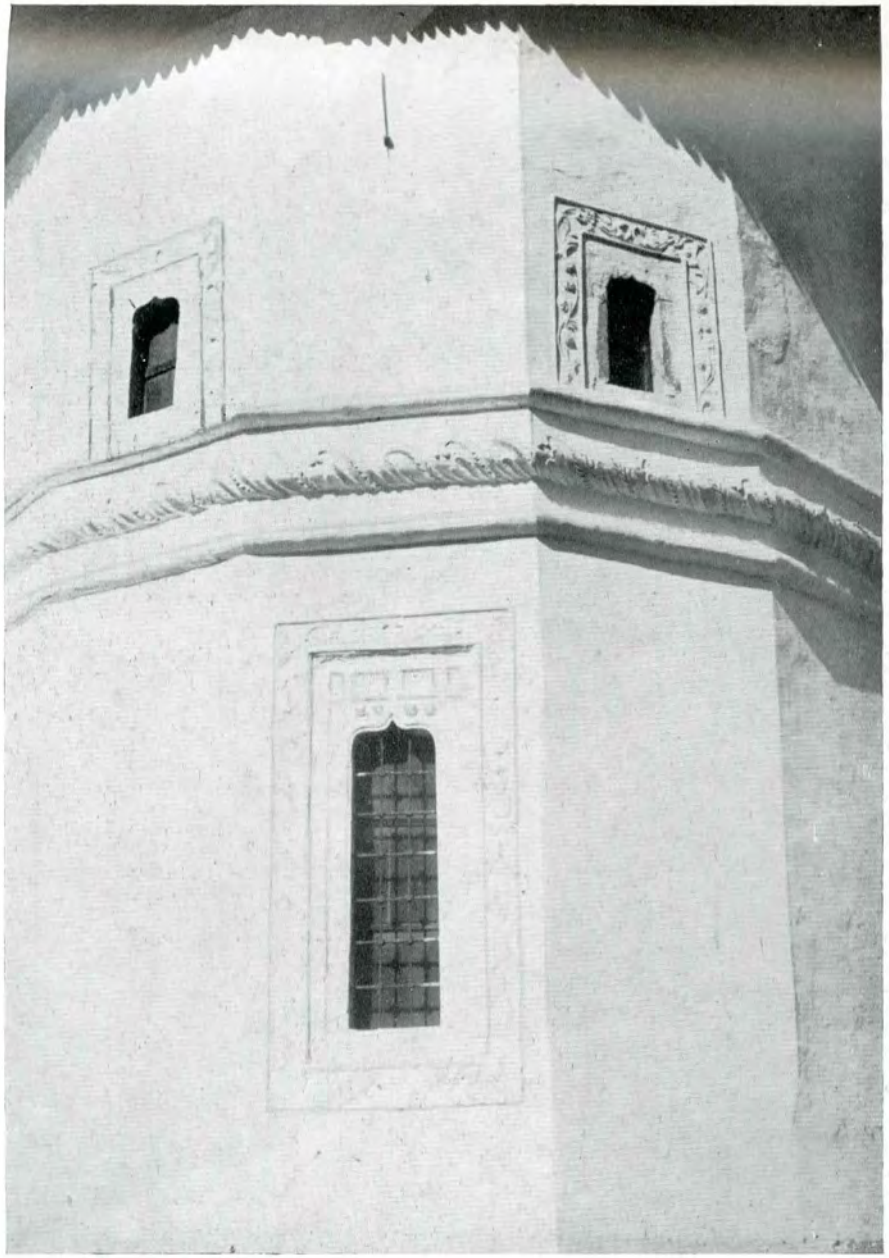

Fig. 369. — Vedere spre intrare

Fig. 370. — Zugrăvelile din fațadă

Biserica Mănăstirii Surpatele (Vâlcea)

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Surpatele (Vâlcea)

Fig. 371. — Detaliu de fațadă spre altar

Fig. 372. — Ușa bisericii

inp.org.ro

Fig. 373. — Clopotnița și chiliile vechi

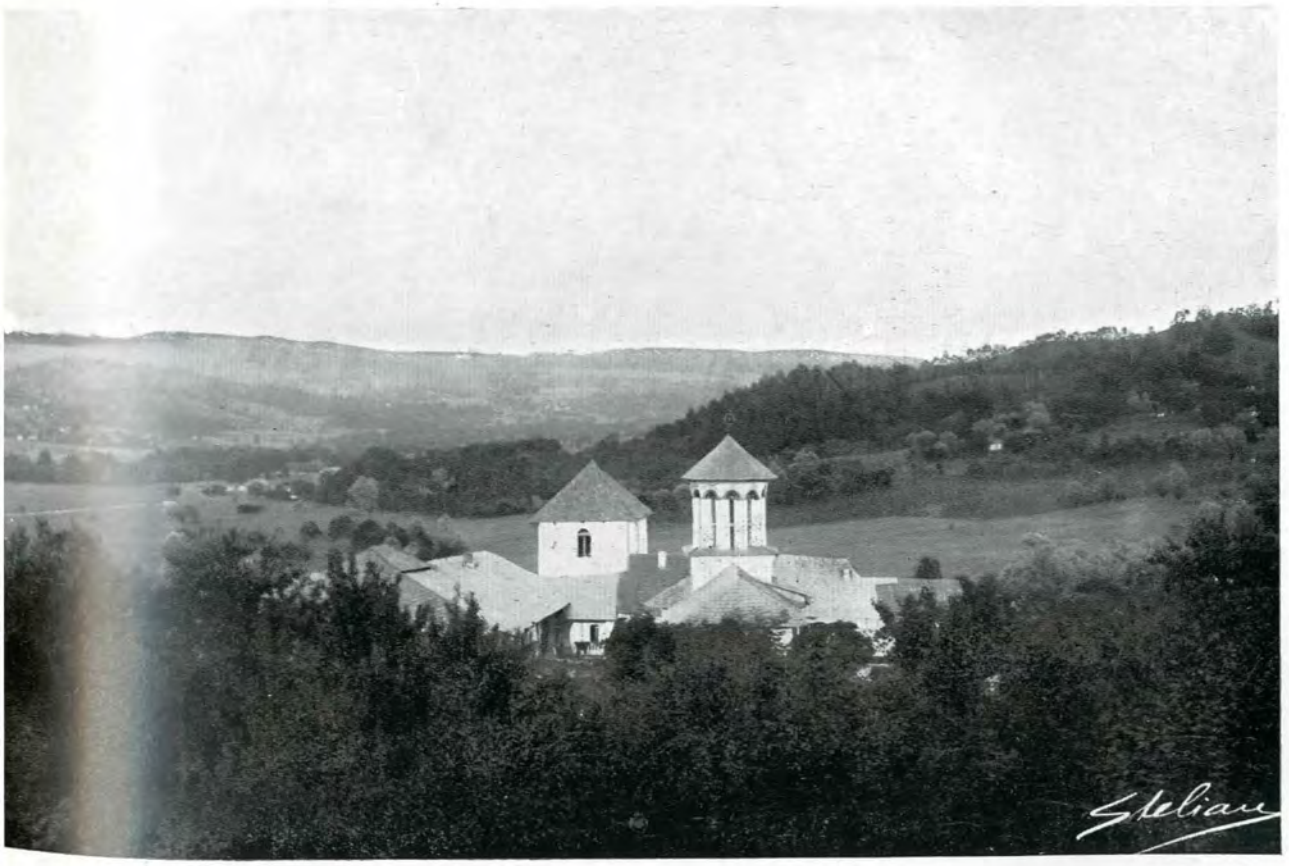

Mânăstirea Surpatele (Vâlcea)

Fig. 374. — Stampă veche

inp.org.ro

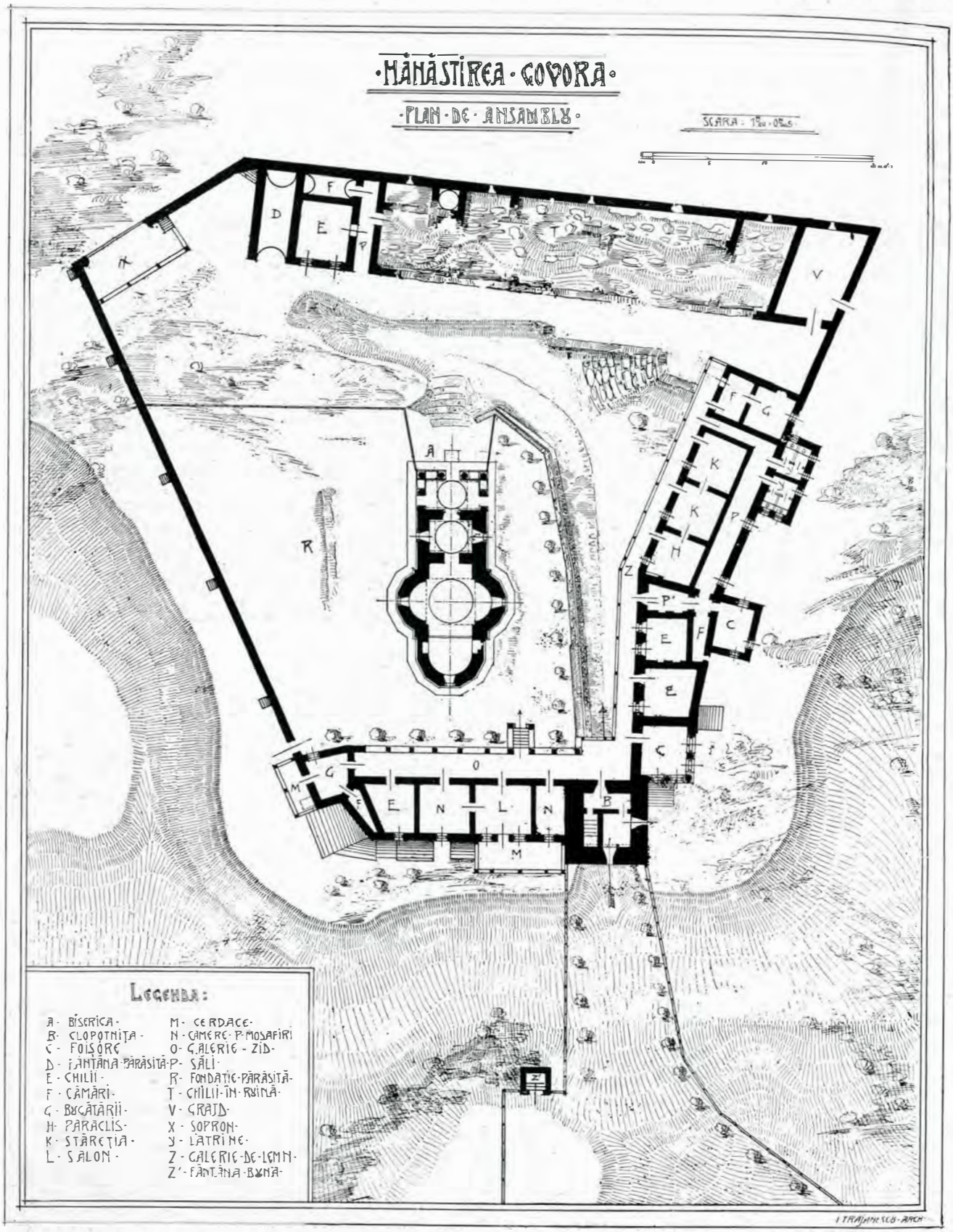

Mânăstirea Govora (Vâlcea)

Fig. 375. — Vedere generală dinspre nord

Fig. 376. — Vedere generală dinspre apus

inp.org.ro

Mânăstirea Govora (Vâlcea)

Fig. 377. — Plan general

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

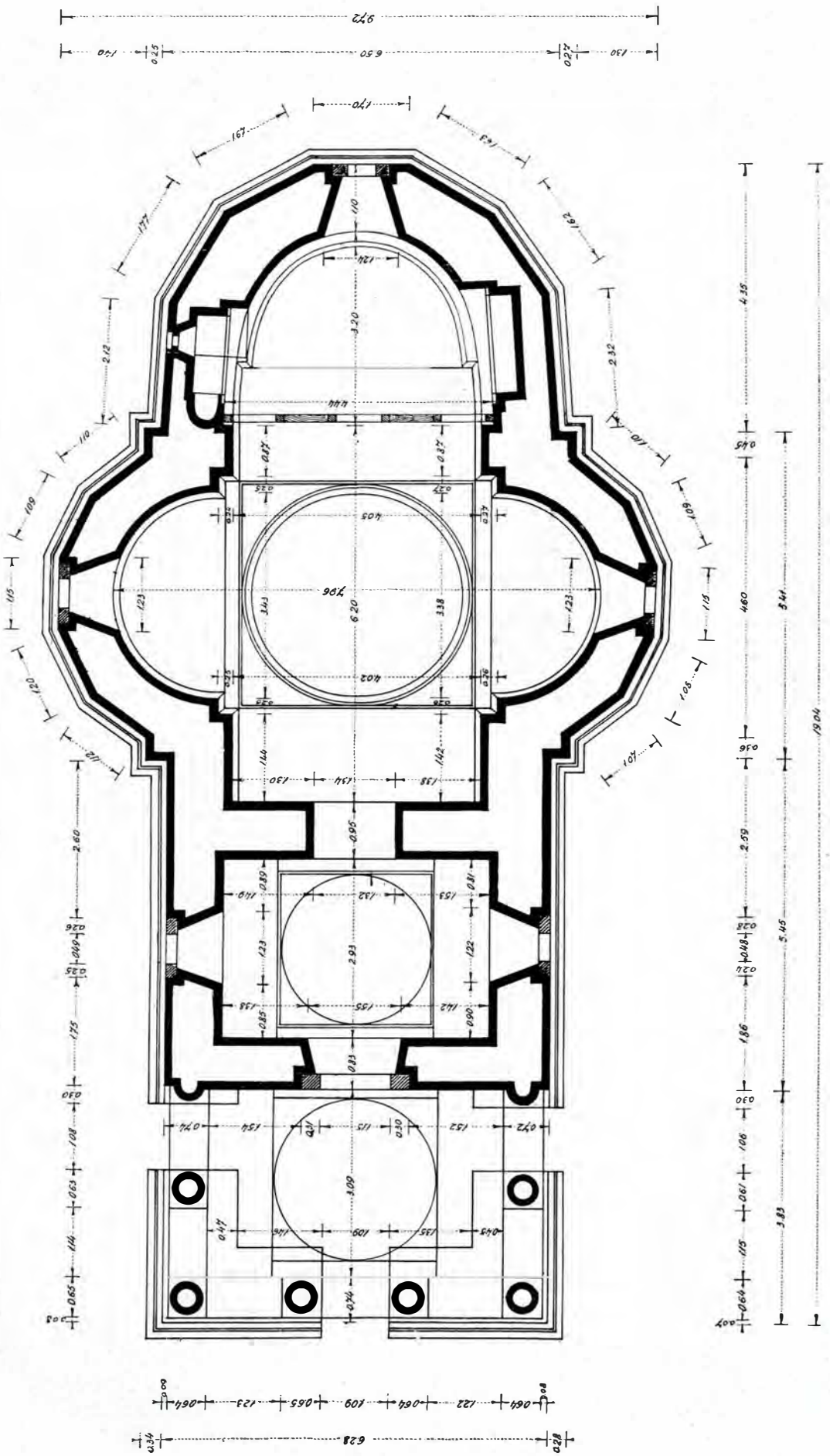

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 378. — Vedere dinspre miază-noapte

Fig. 379. — Vedere dinspre apus

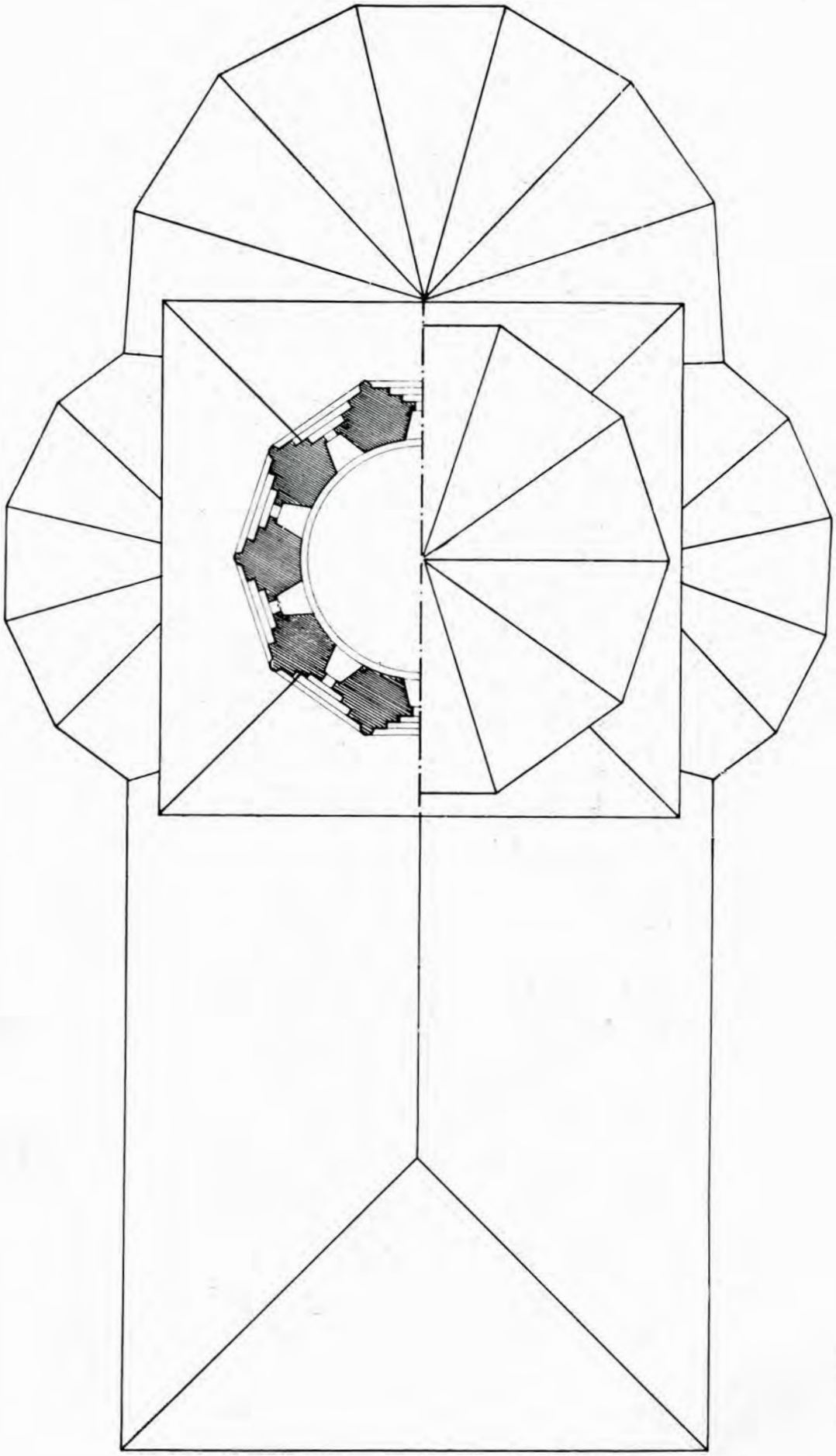
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 380. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

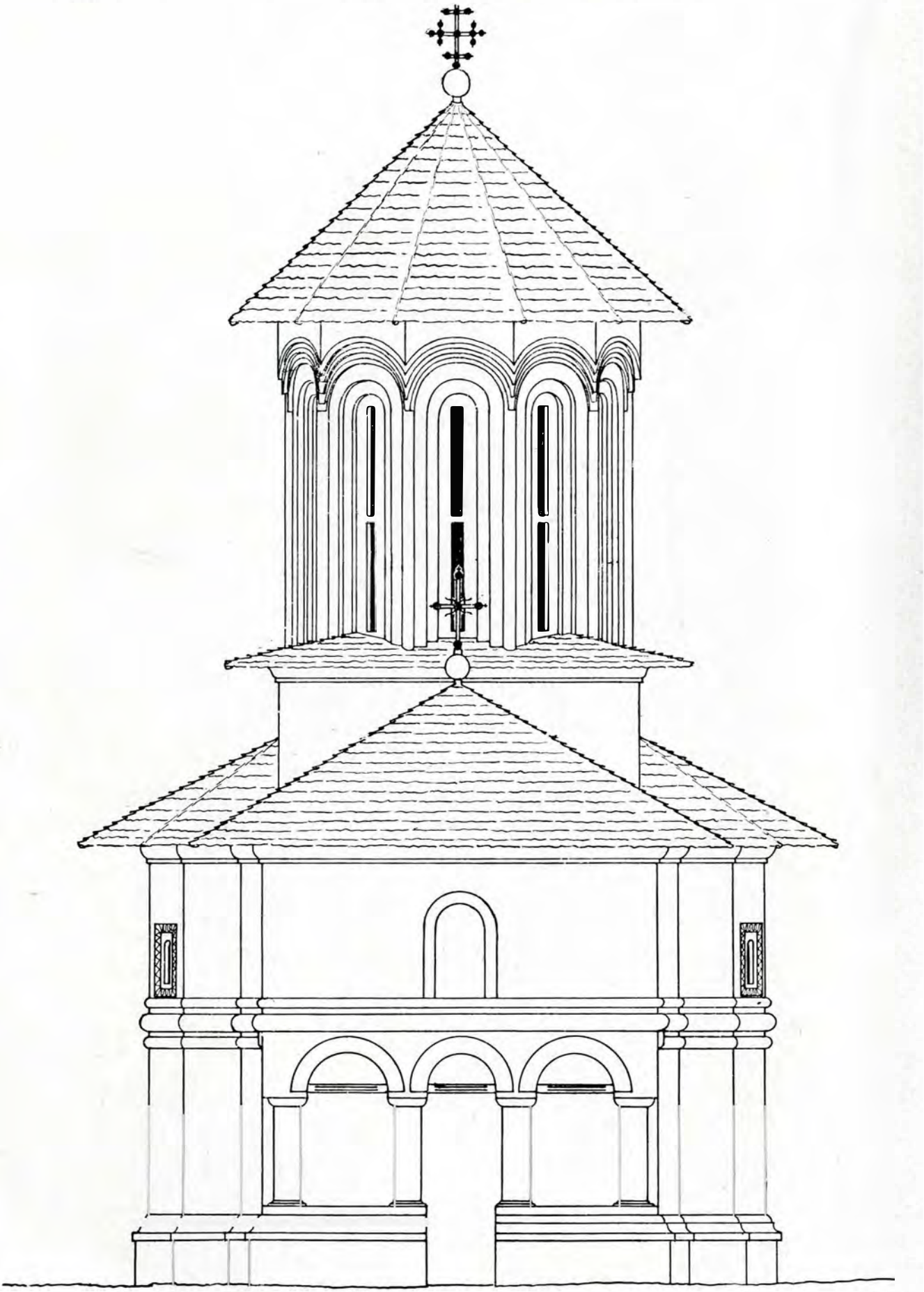
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 381-382. — Planul acoperișului și al turlei

Releveu arhitect I. Atanasescu

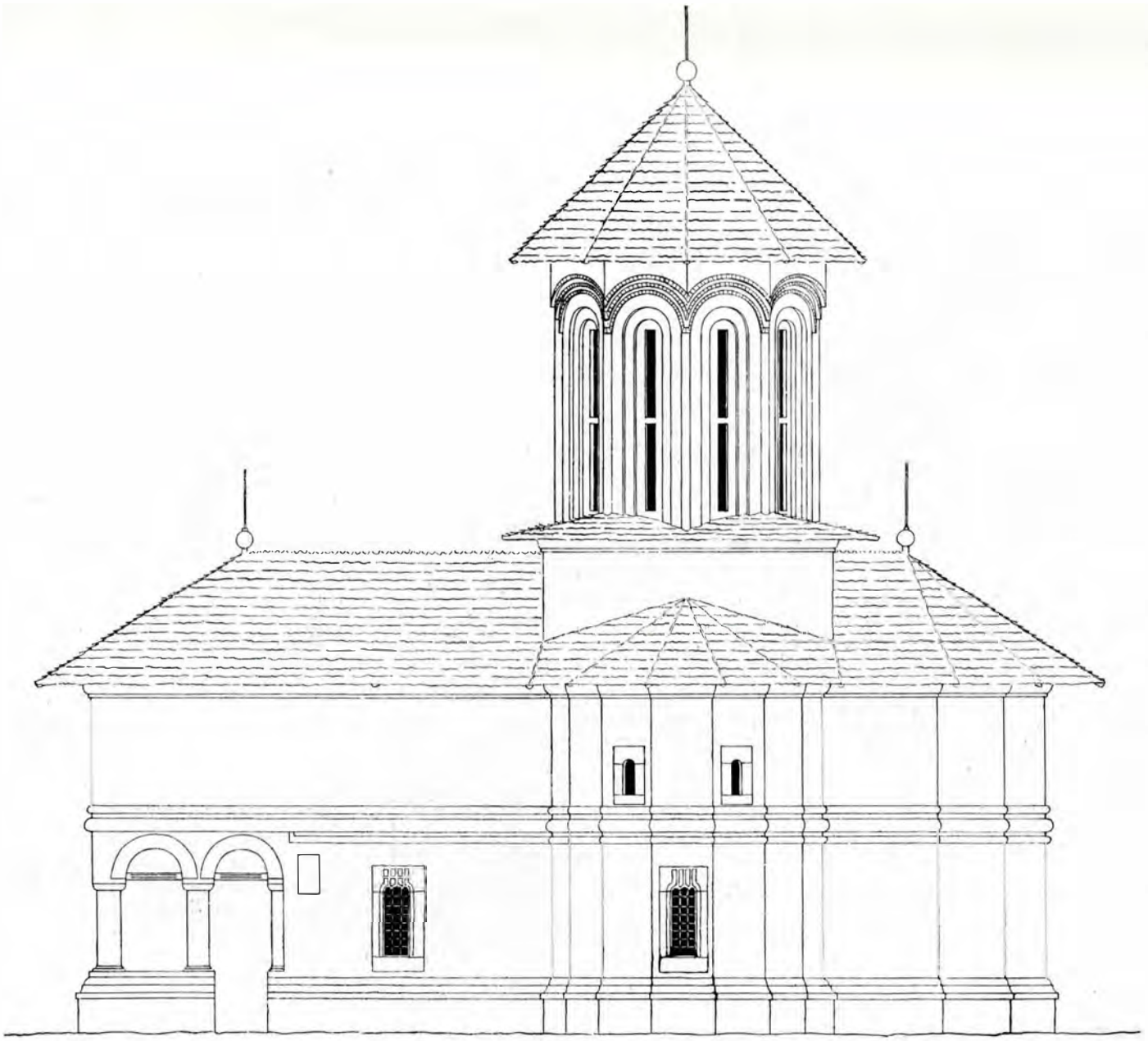
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 383. — Faţada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

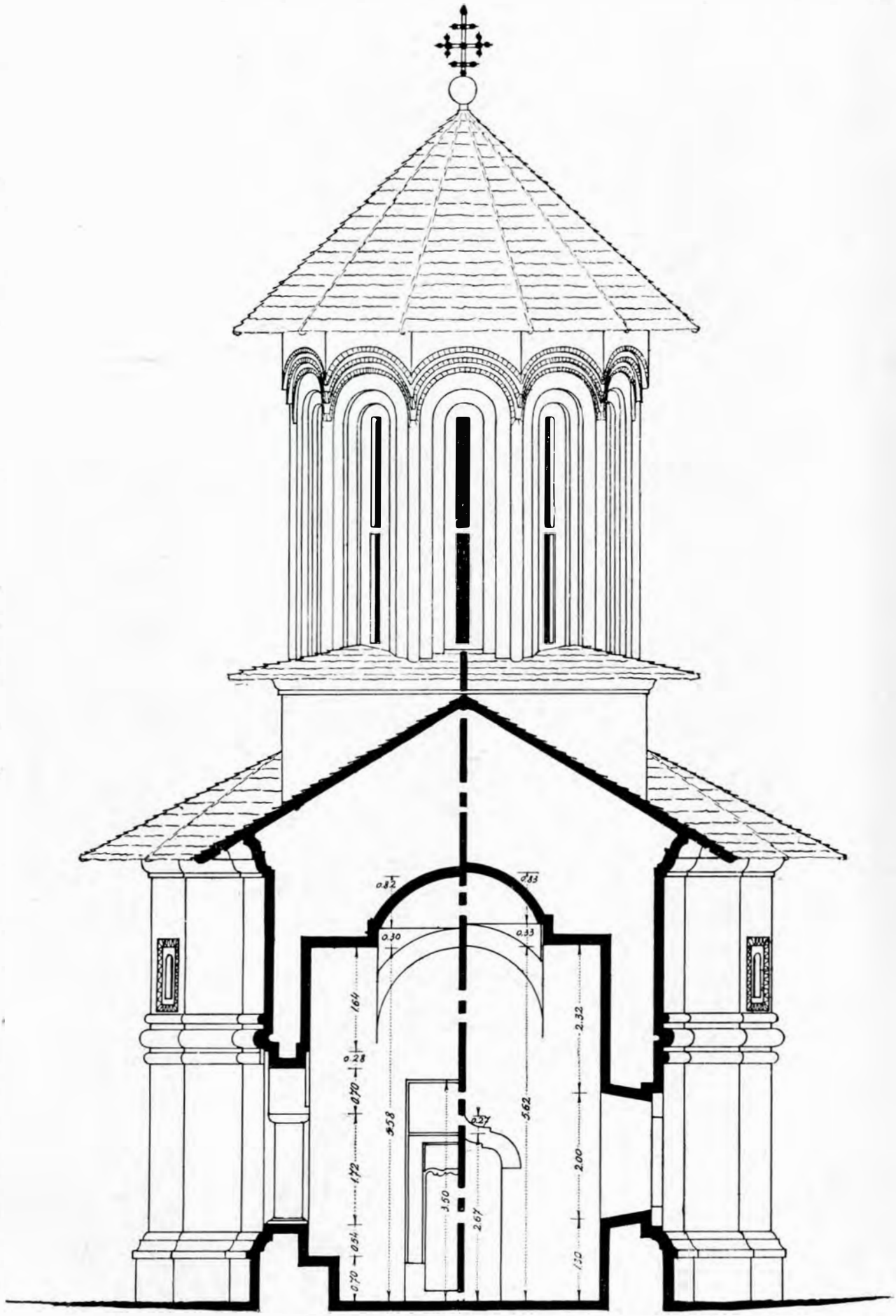
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 384. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 385. — Secţiune prin pridvor

Fig. 386. — Secţiune prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

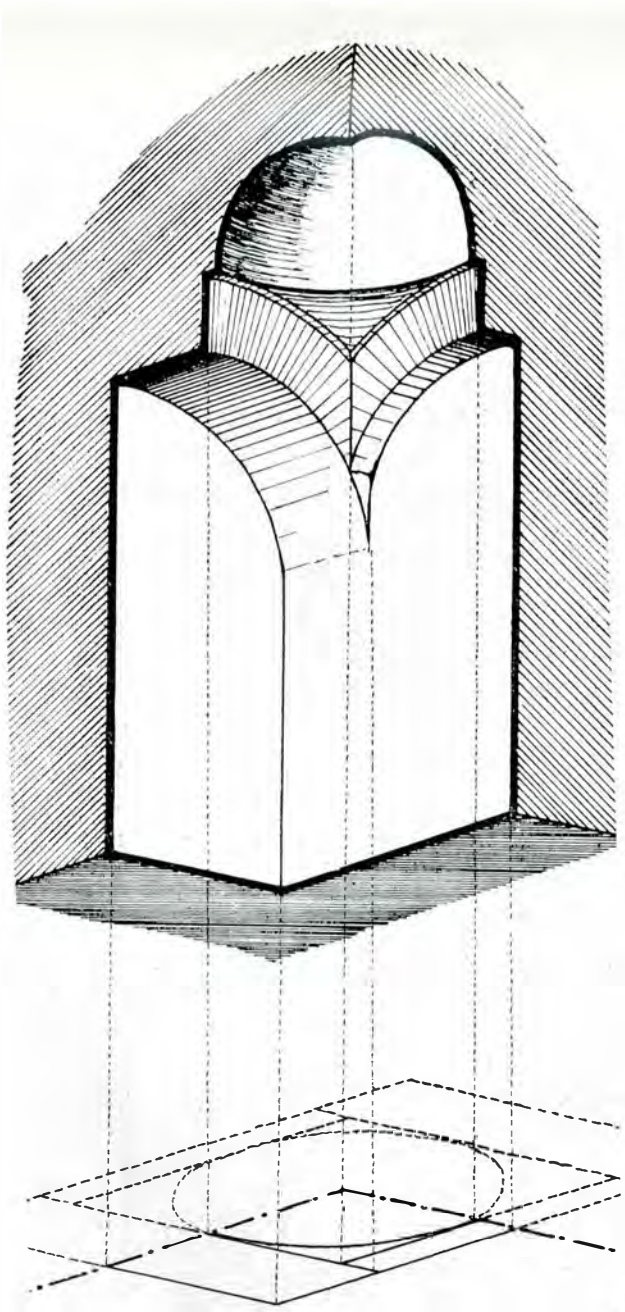
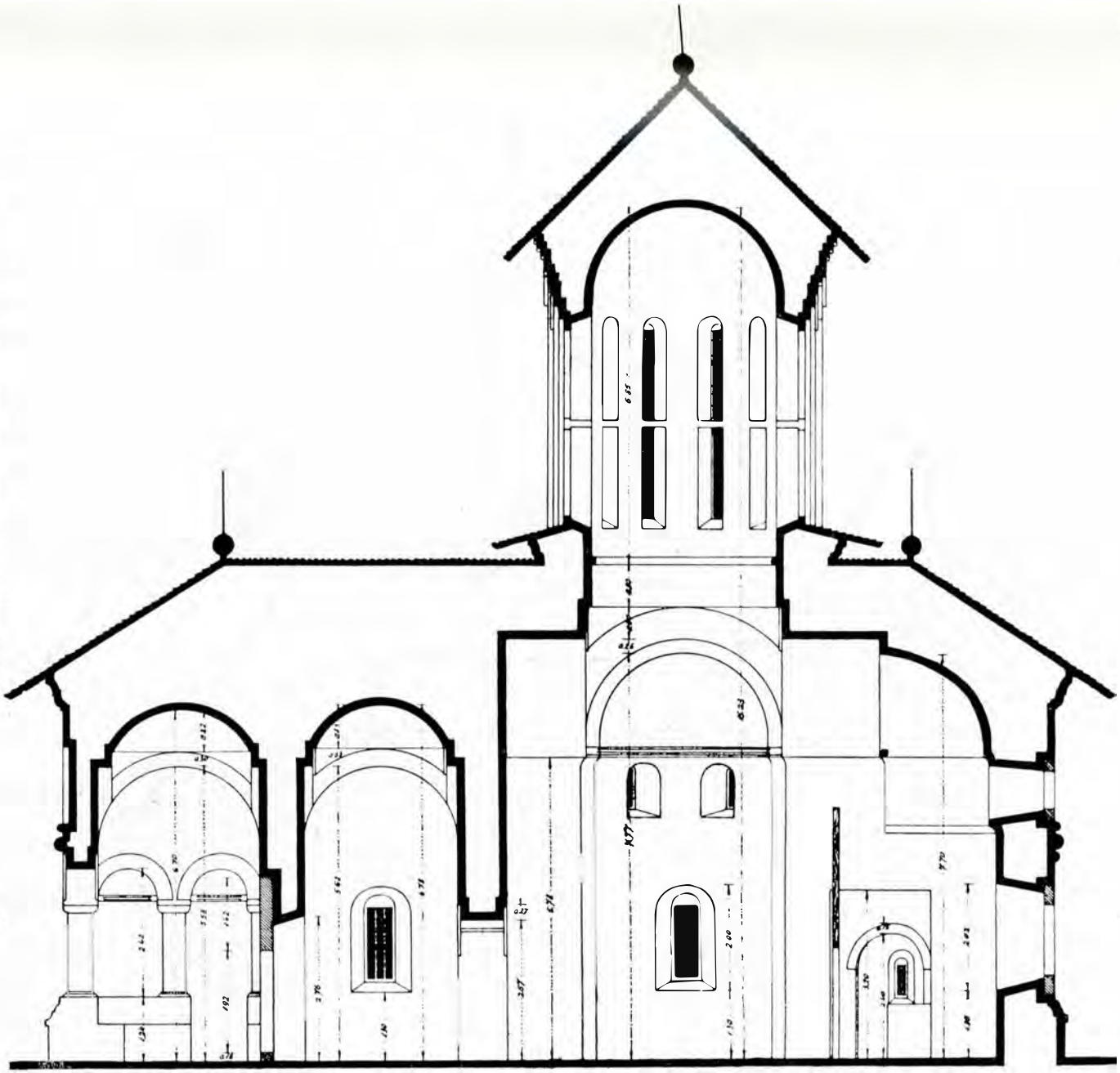

Fig. 387. — Perspectiva bolții pronaosului

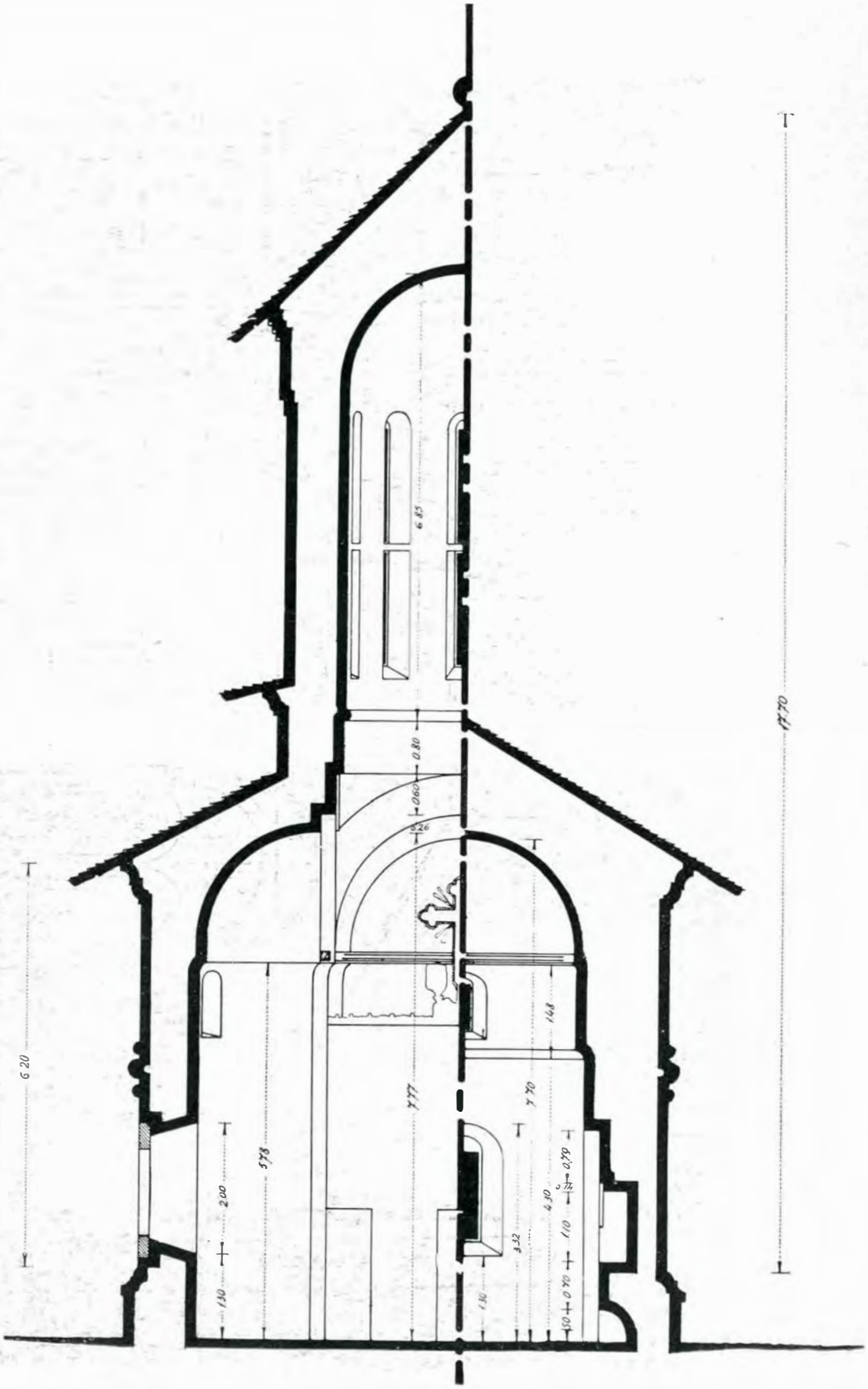

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 388. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 389. — Secţie transversală prin naos

Fig. 390. — Secţii transversale prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Fig. 391. — Clopotnița văzută din exterior

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 392 — Clopotnița văzută din curte

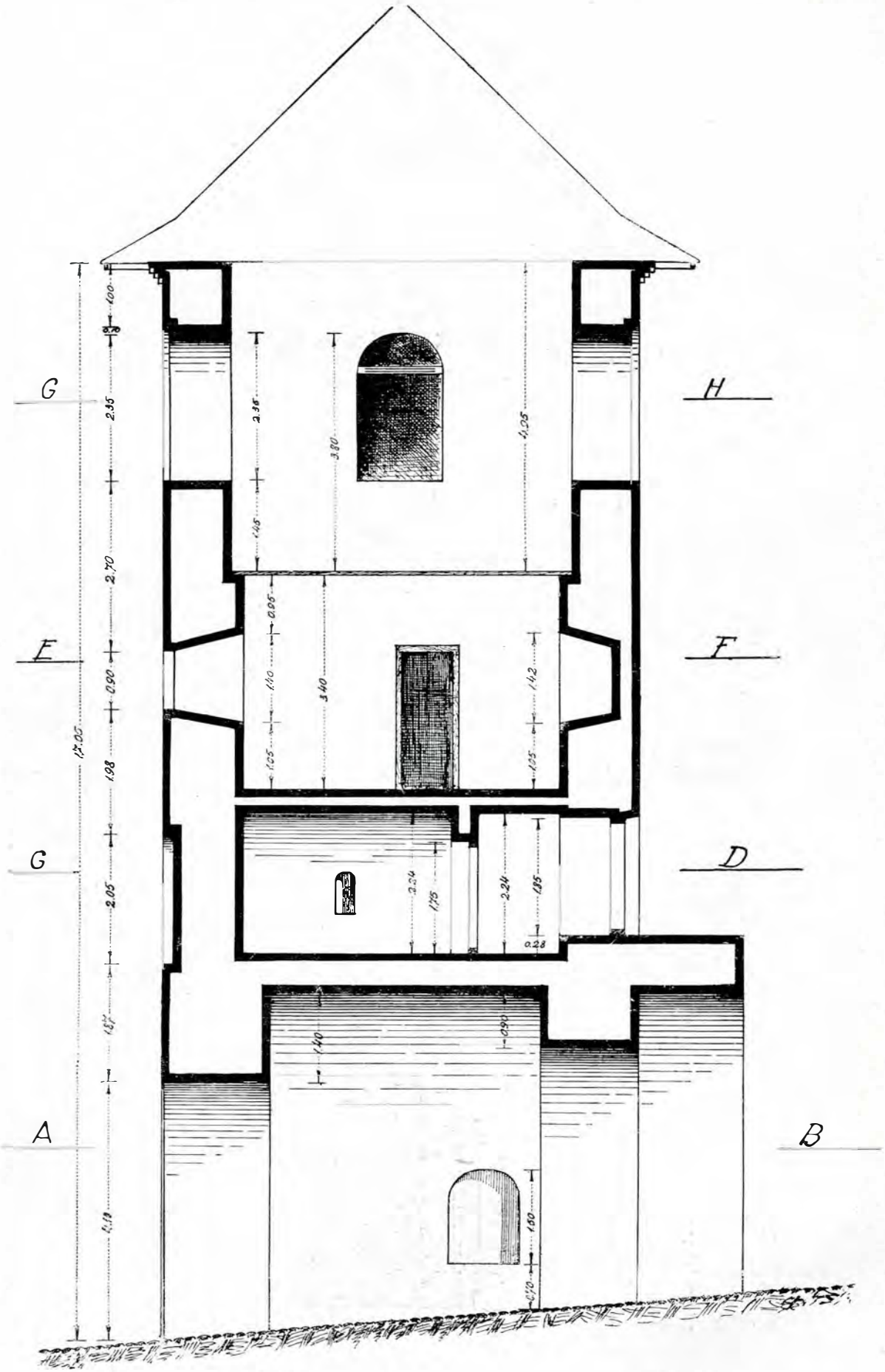
imp.org.ro

Clopotnița Mânăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 393. — Fațada văzută din exteriorul Mânăstirii

Releveu arhitect I. Atanasescu

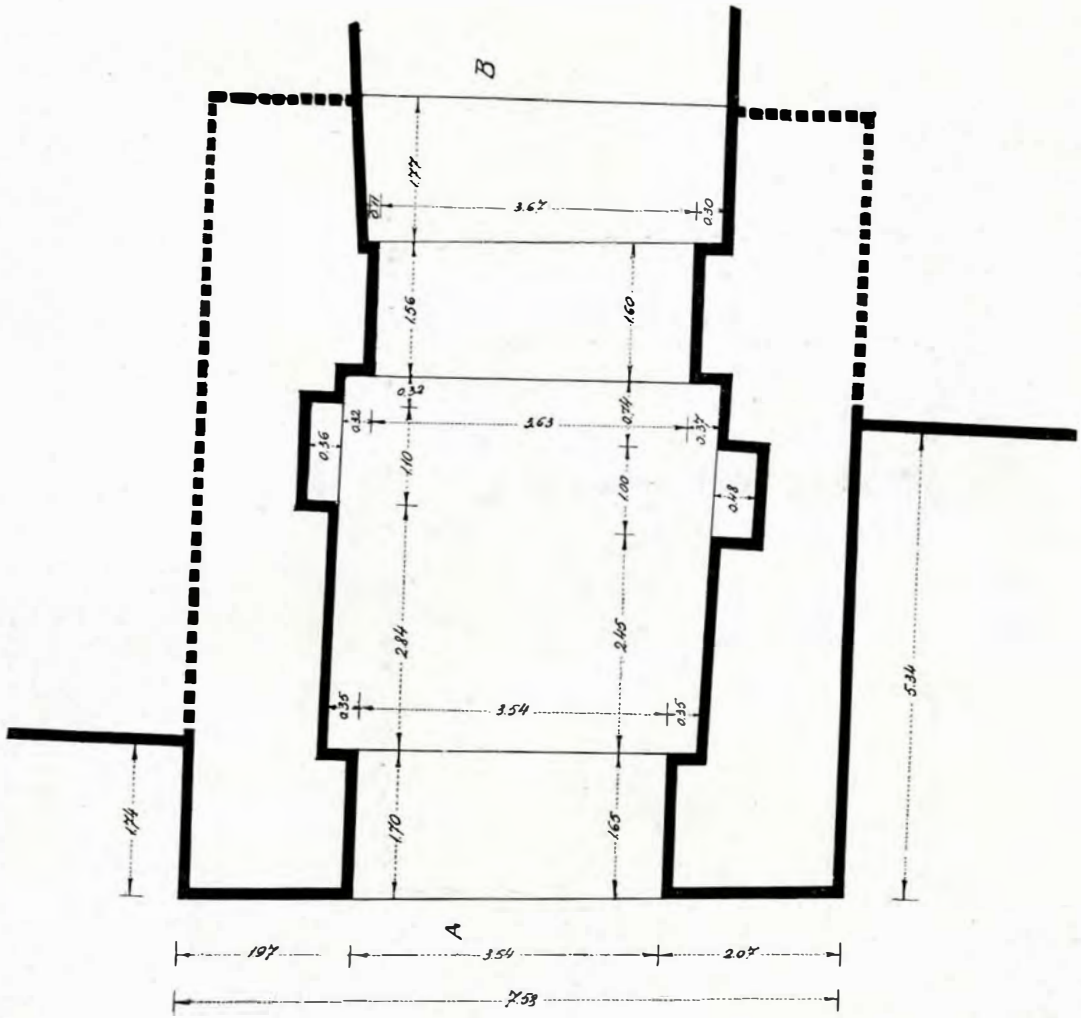
inp.org.ro

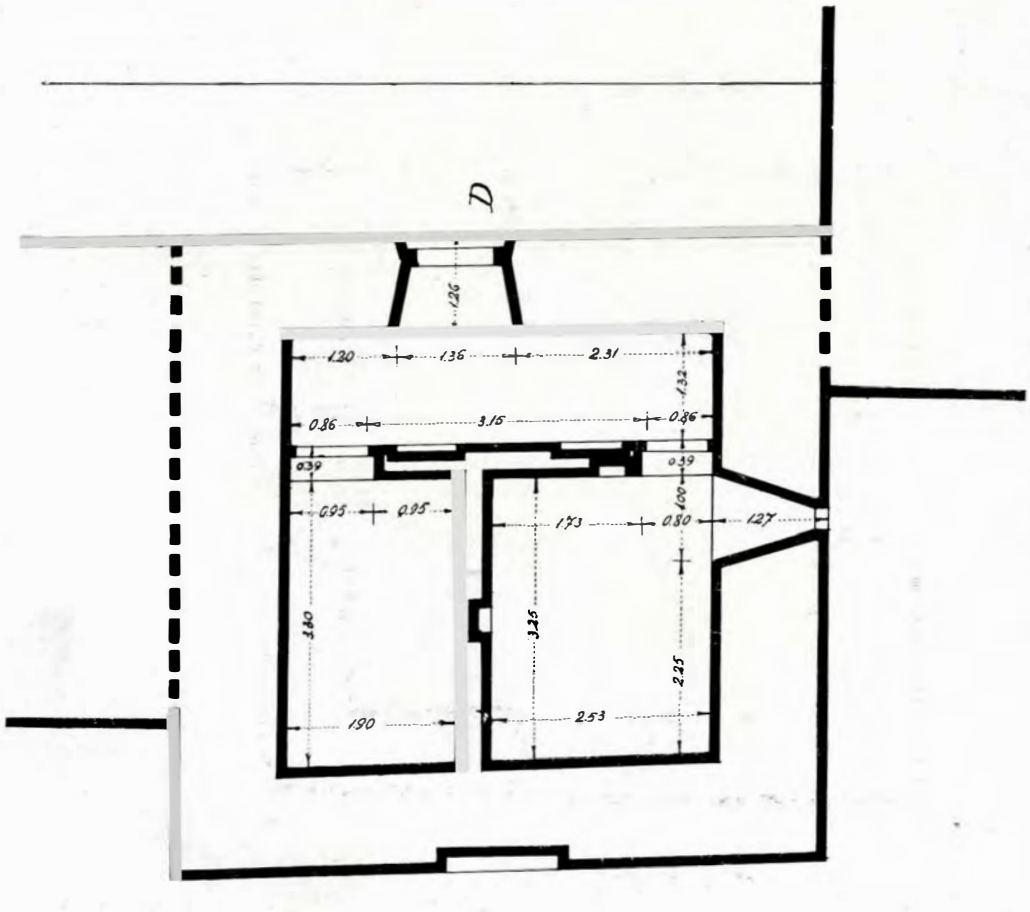

Clopotnița Mănăstirii Govora (Vâlcea)
Fig. 394. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Clopotnița Mânăstirii Govora (Vâlcea)

Fig. 395.—Plan A B prin gang

Fig. 396.—Plan C D la etajul 2
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

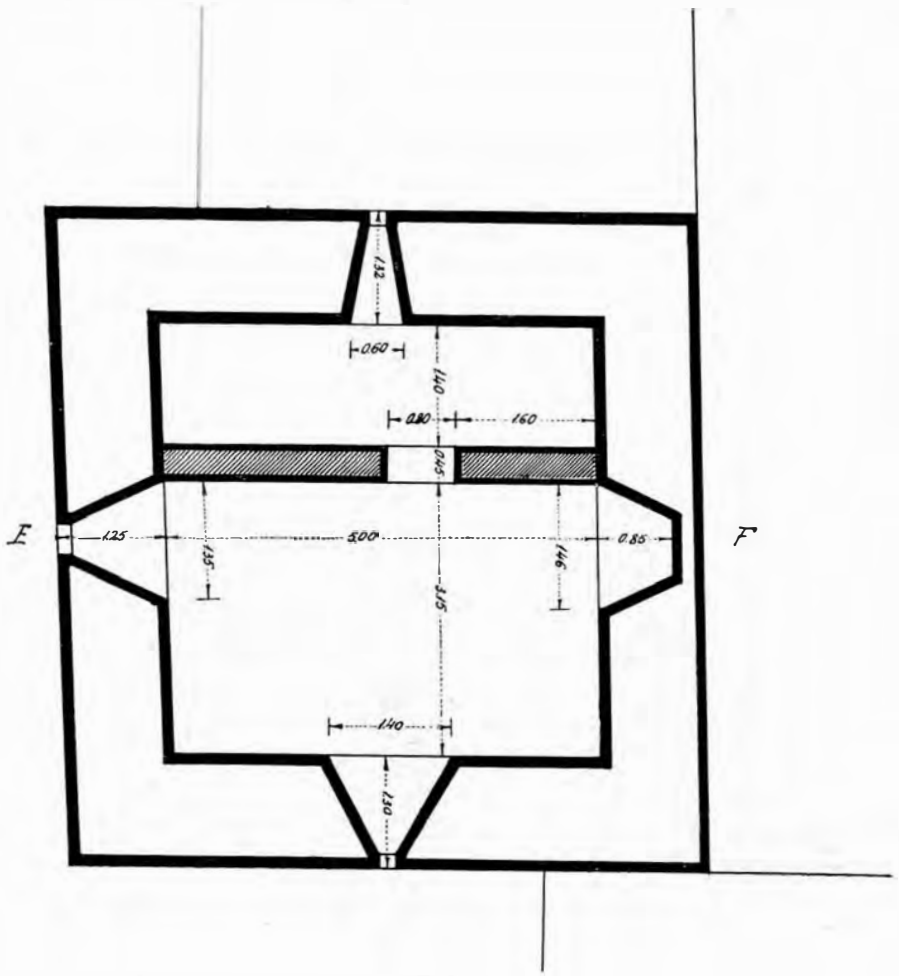

Fig. 397. — Plan E F la etajul II

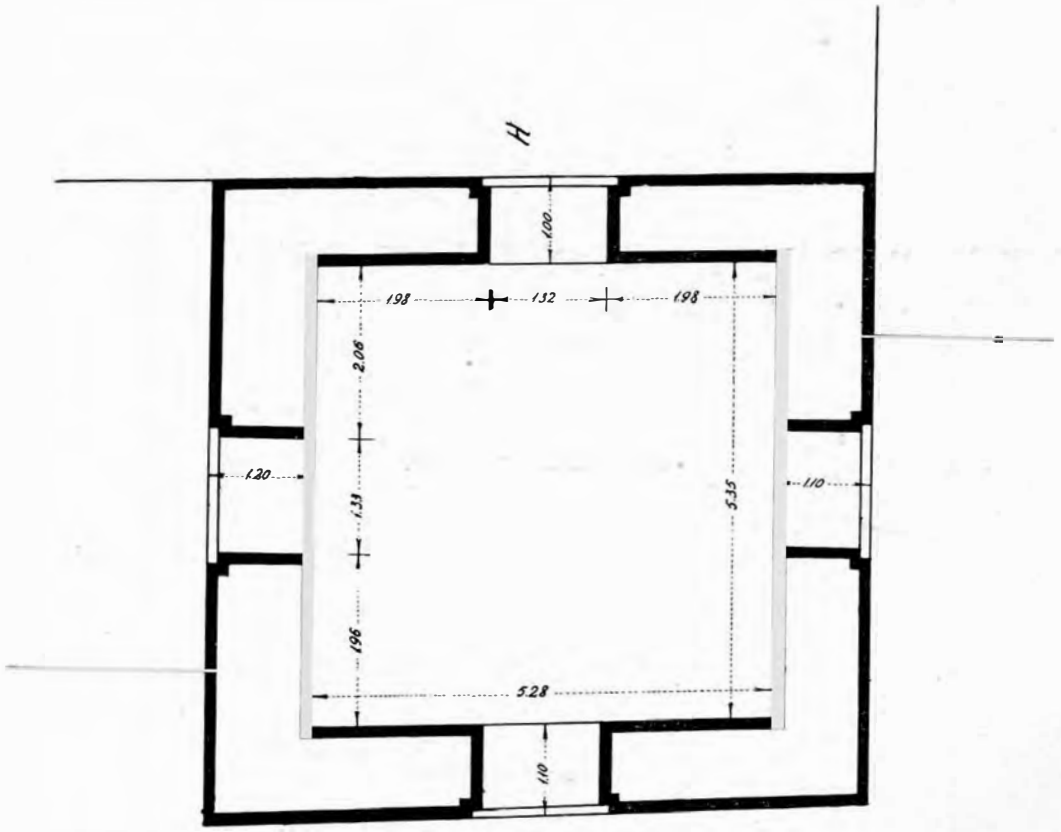

Fig. 398. — Plan G H prin camera clopotelor

Clopotnița Mânăstirii Govora (Vâlcea)

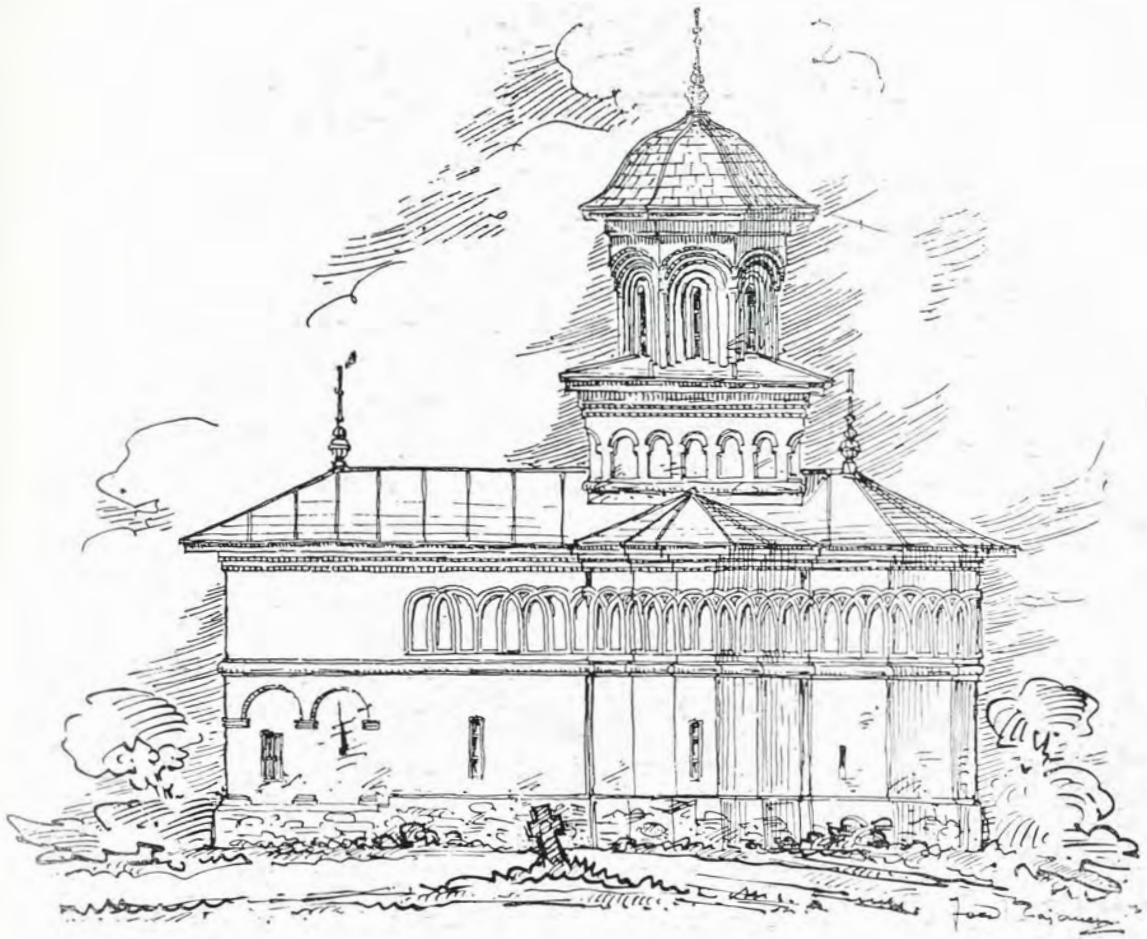
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Govora (Vâlcea).
Fig. 399. — Tâmpla.

inp.org.ro

Mânăstirea Sărăcinești (Vâlcea)

Fig. 400. — Biserica, vedere laterală.

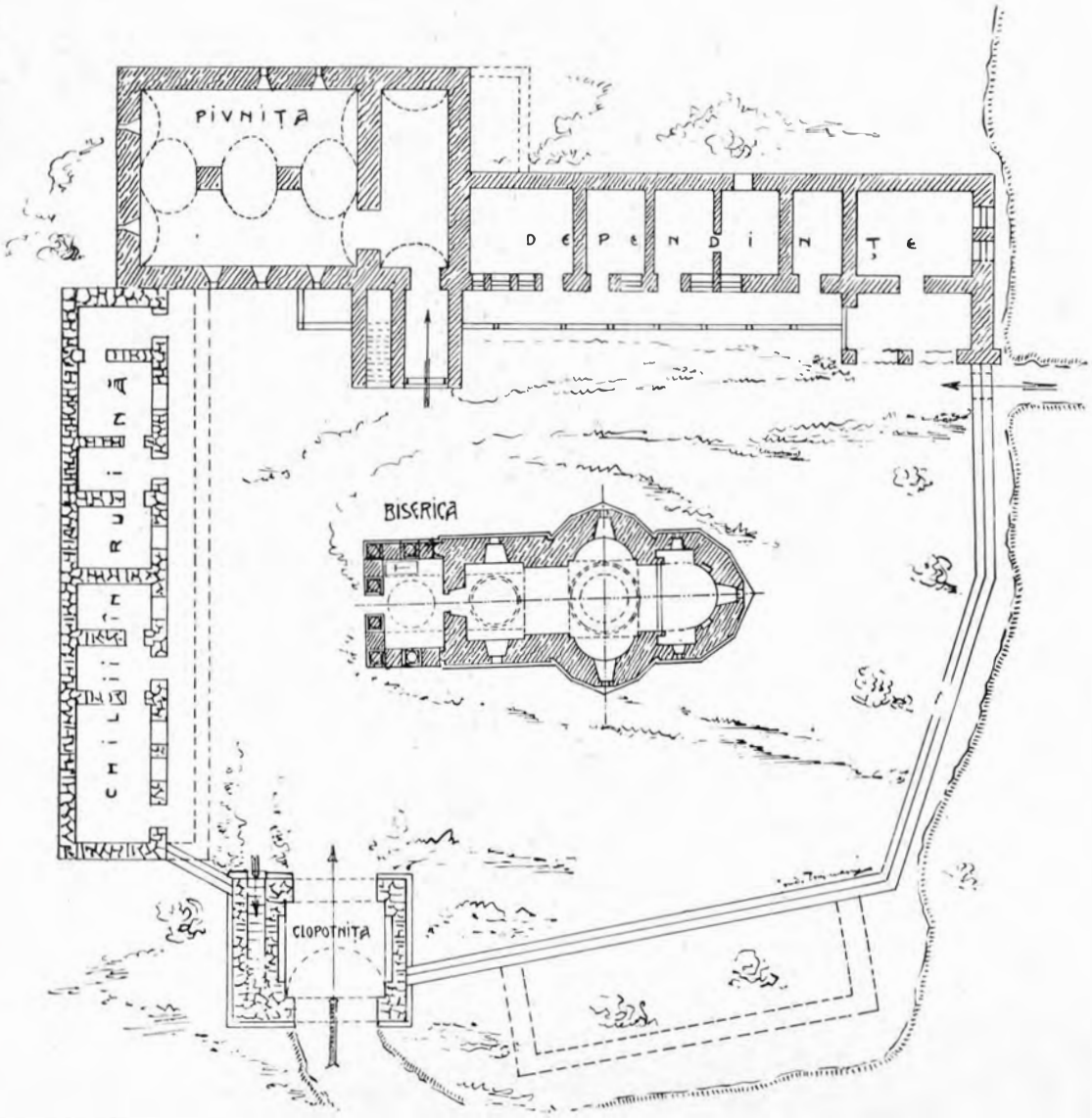
Fig. 401. — Clopotniță.

inp.org.ro

imp.org.ro

Fig. 402—Vederea bisericii

Mânăstirea Sărăcinești (Vâlcea)

Fig. 403 — Planul orizontal

Releveu arh. I. Trajanescu

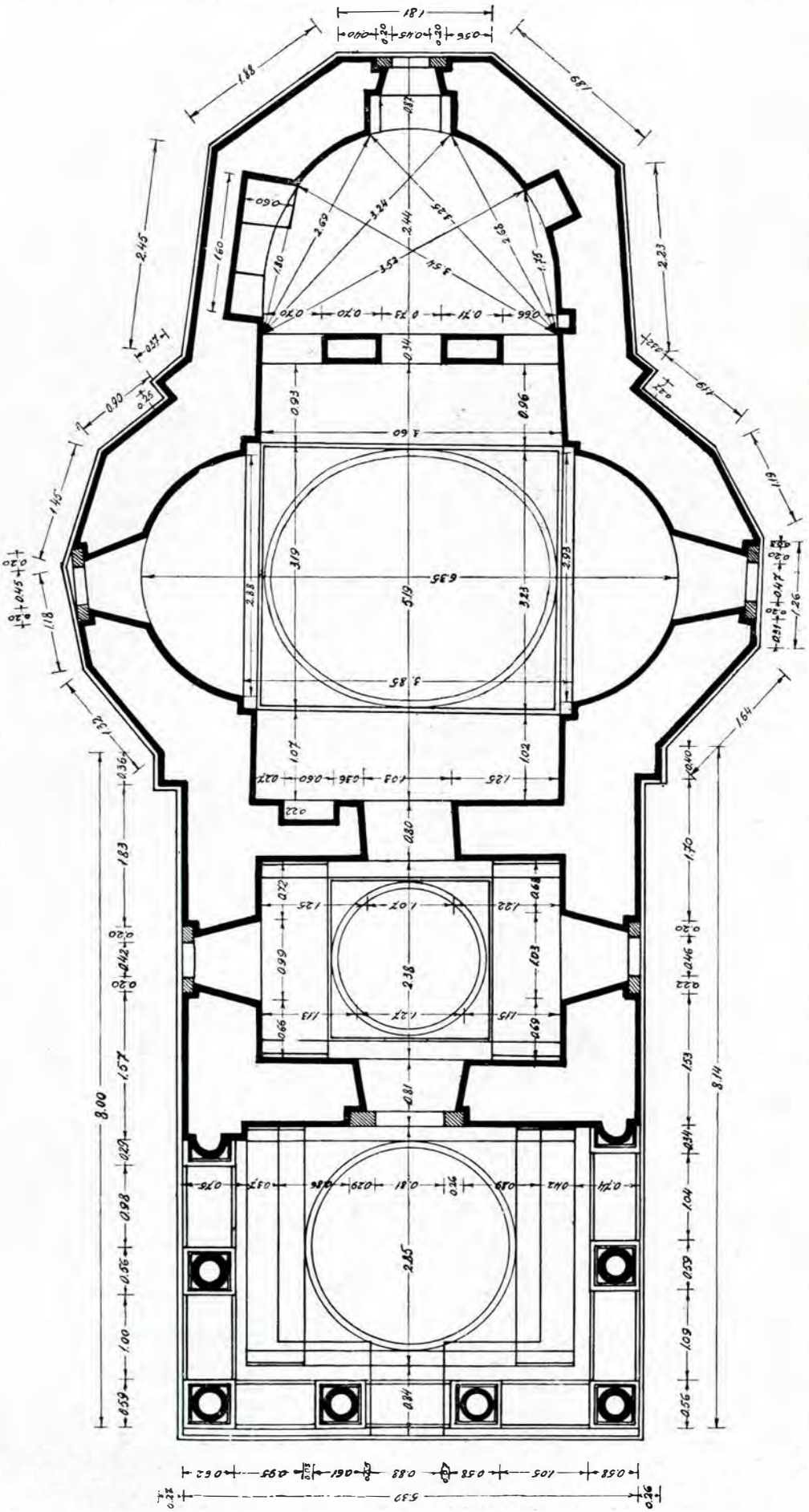

Mânăstirea Sărăcinești (Vâlcea)

Fig. 404. — Vedere dinspre miază-zi

Fig. 405. — Vedere dinspre răsărit

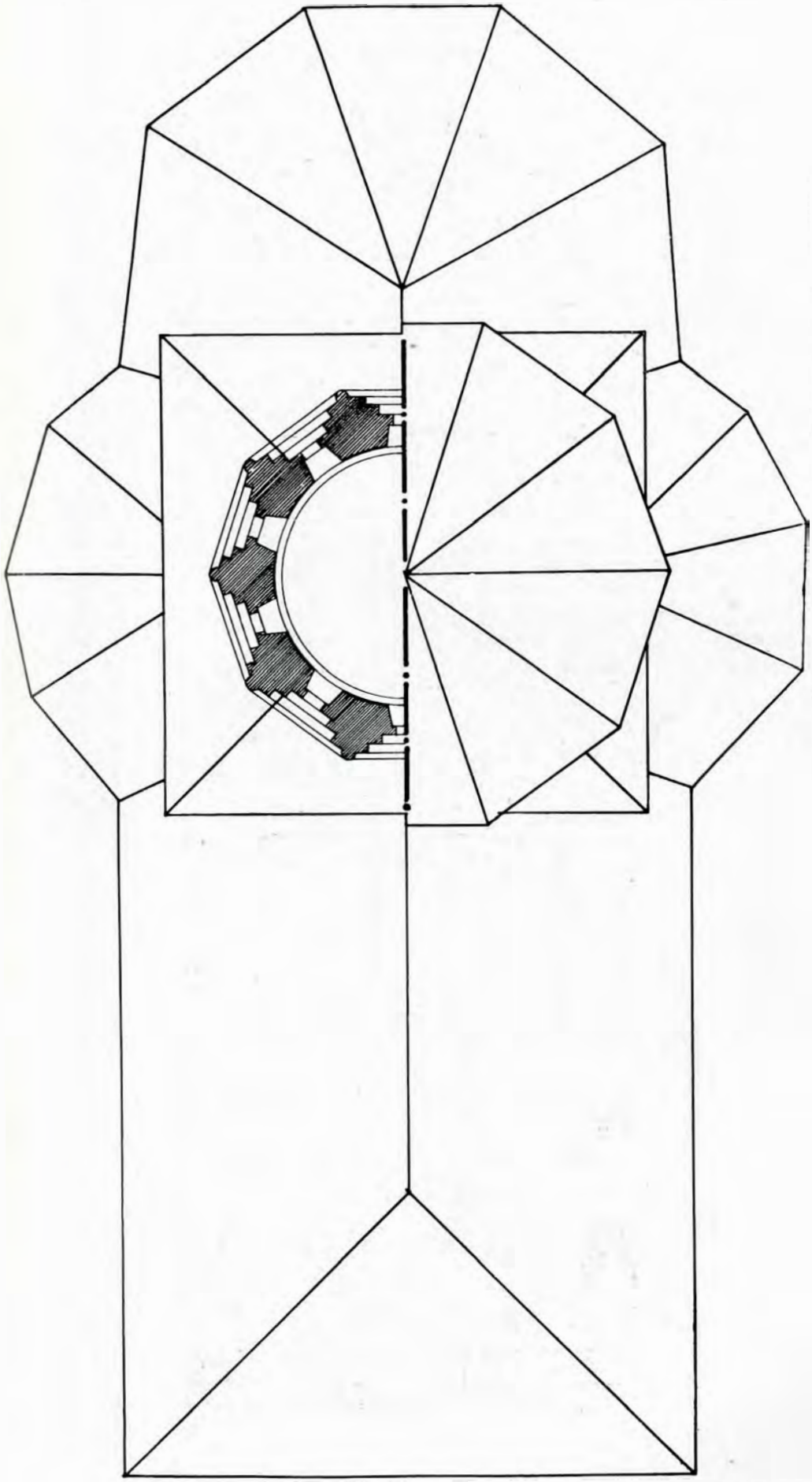
inp.org.ro

Bisertca Sf-tul Gheorghe Ţeica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 406. — Planul orizontal.

Releveu arhitect I. Atanasescu

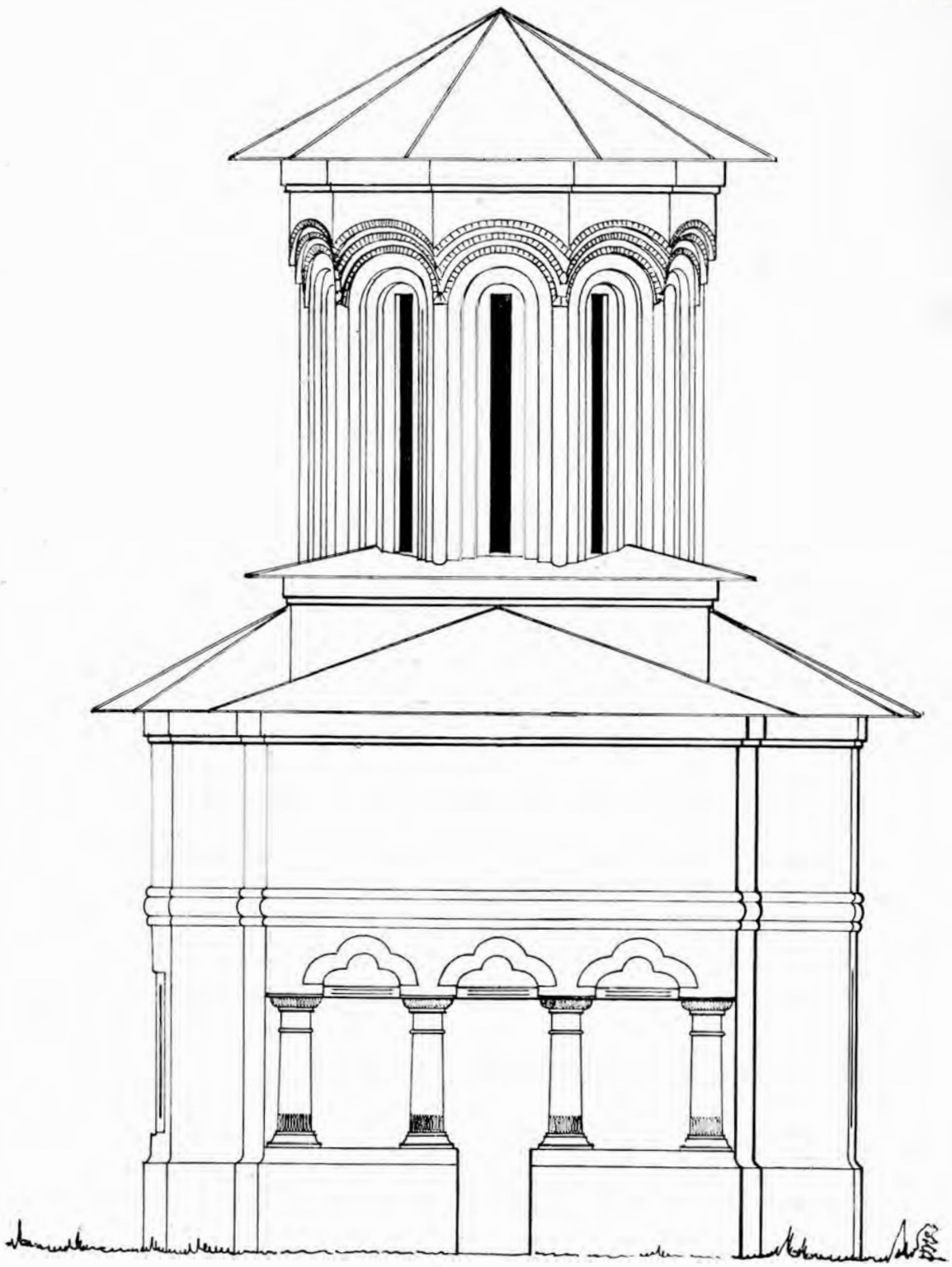
inp.org.ro

Biserica Sf-tul Gheorghe-Ţeica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 407-408. — Planul acoperişului şi al turlei.

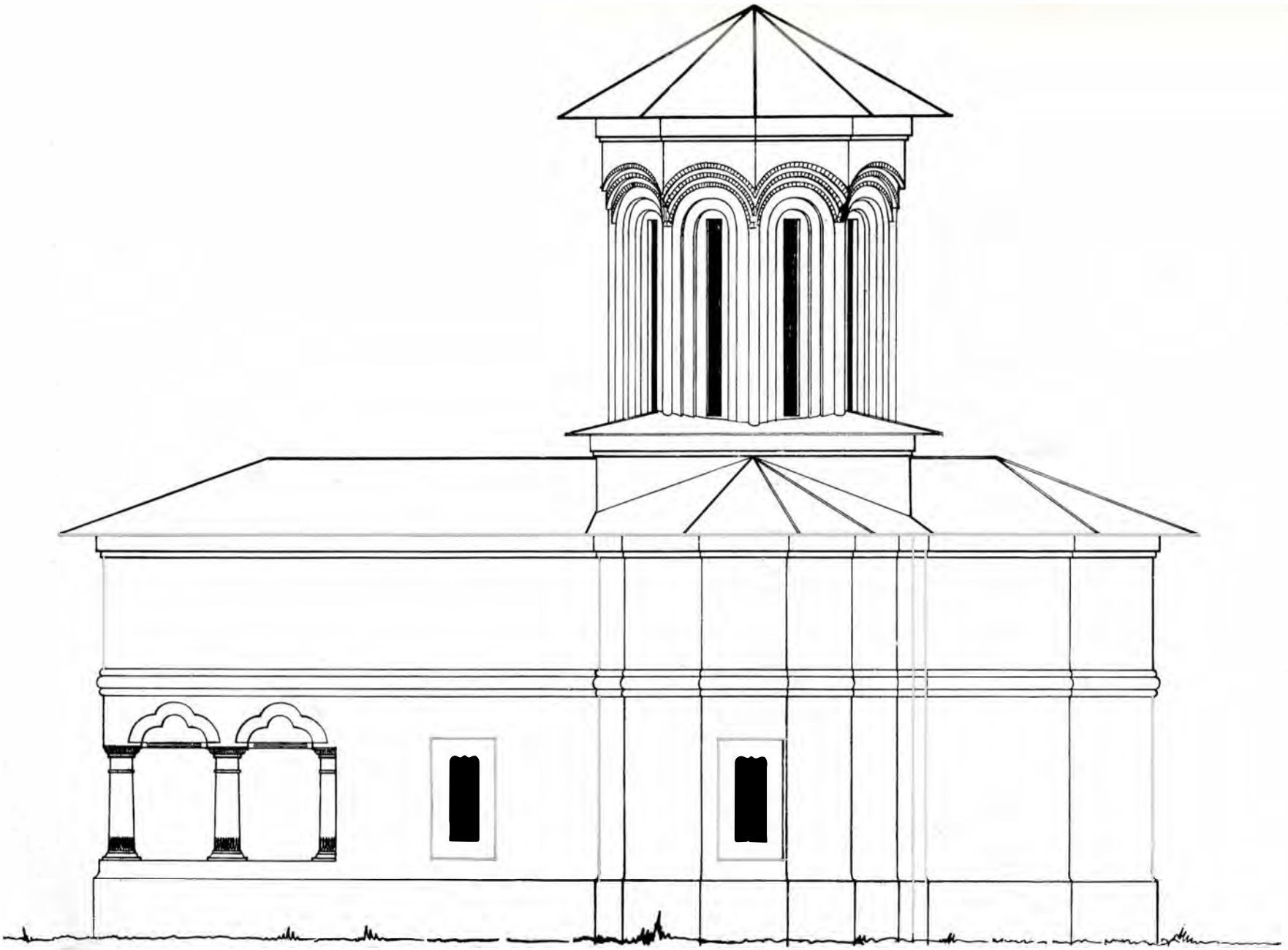
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sf. Gheorghe-Ţeica de lângă Ocnele Mari
Fig. 409. — Faţada principală
Releveu arhitect I. Atanasescu

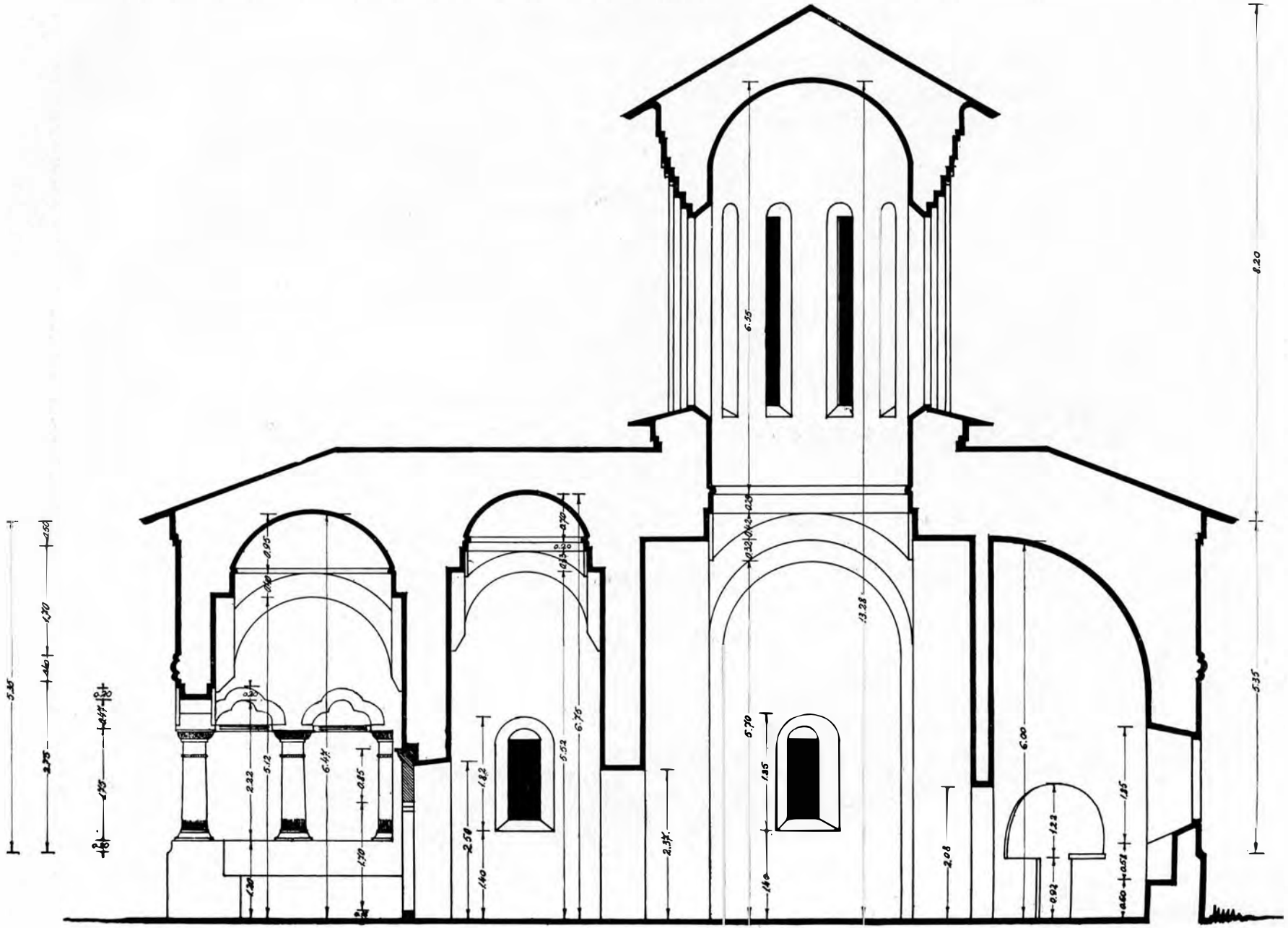
inp.org.ro

Biserica Sf-tul Gheorghe Ţeica de lângă Ocnele Mari
Fig. 410. — Faţada laterală.

Releveu arhitect I. Atanasescu

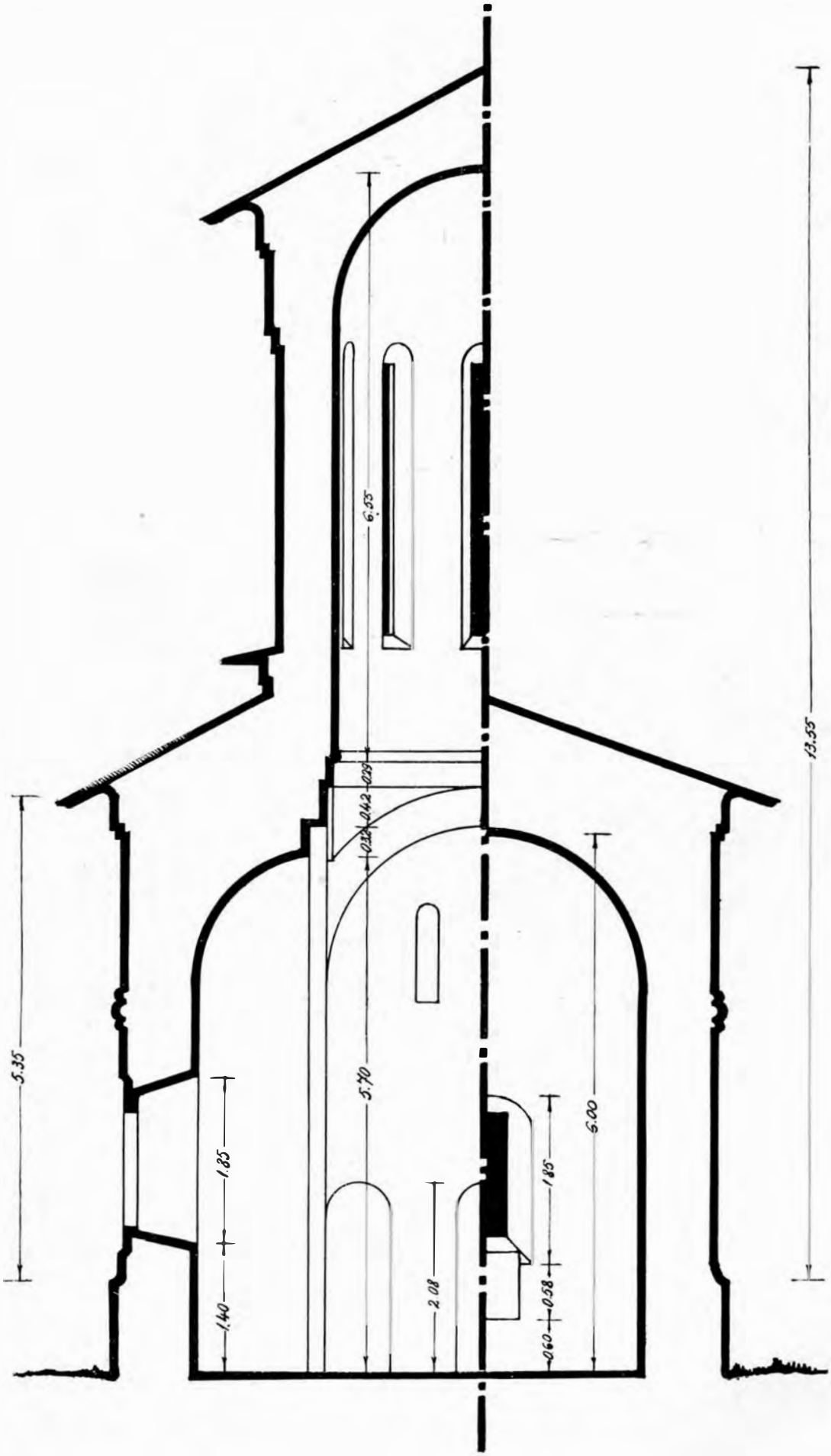
inp.org.ro

Biserica Sf-tul Gheorghe-Țeica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 411. — Secțiune longitudinală.

Releveu arhitect *I.* Atanasescu

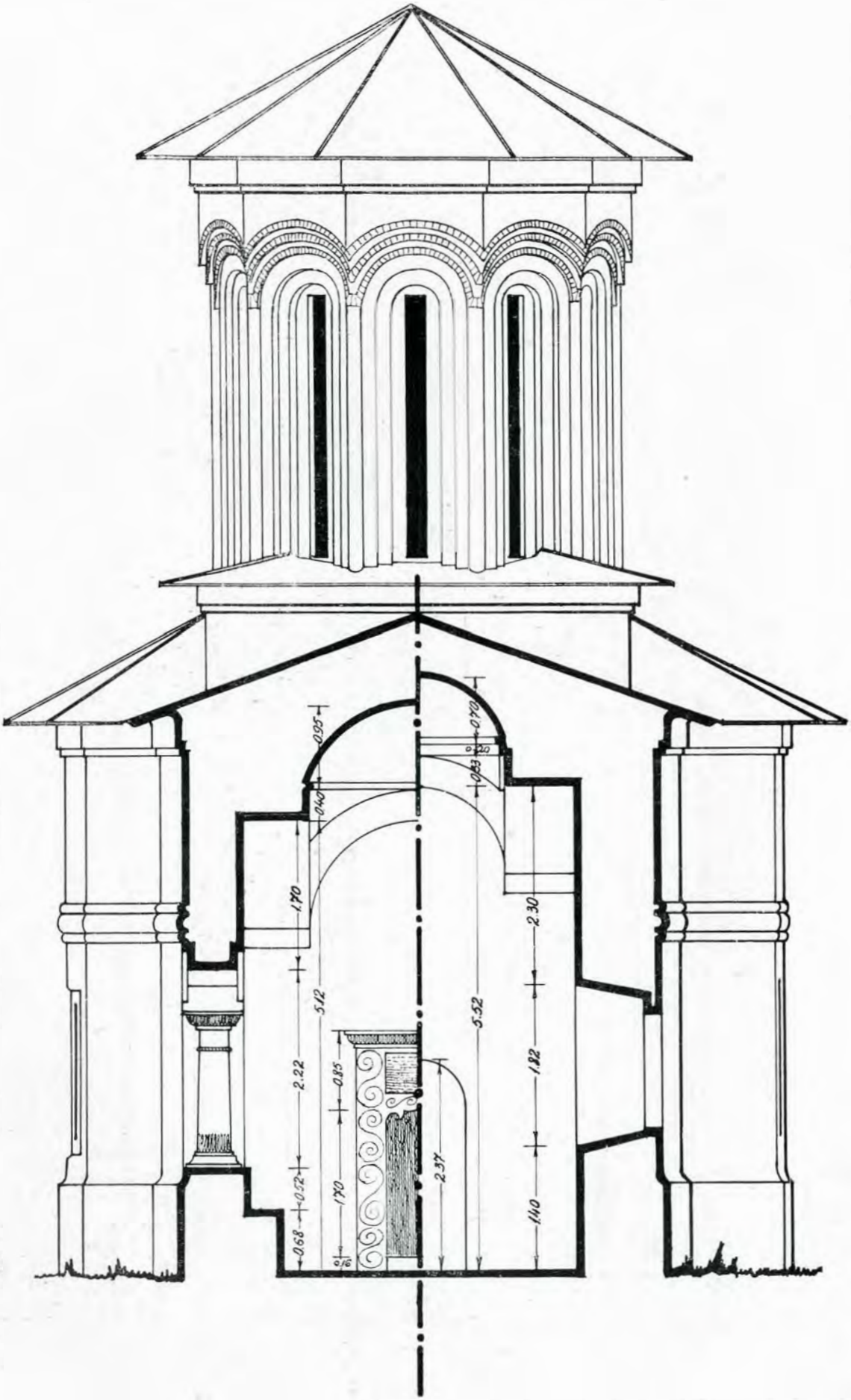
inp.org.ro

Biserica Sf-tul Gheorghe-Ţeica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 412-413. — Secţiune prin naos şi prin altar.

Releveu arbitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sf-tul Gheorghe-Ţeica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 414-415. — Secţiune prin pridvor şi prin pronaos.

Releveu arhitect I. Atanasescu

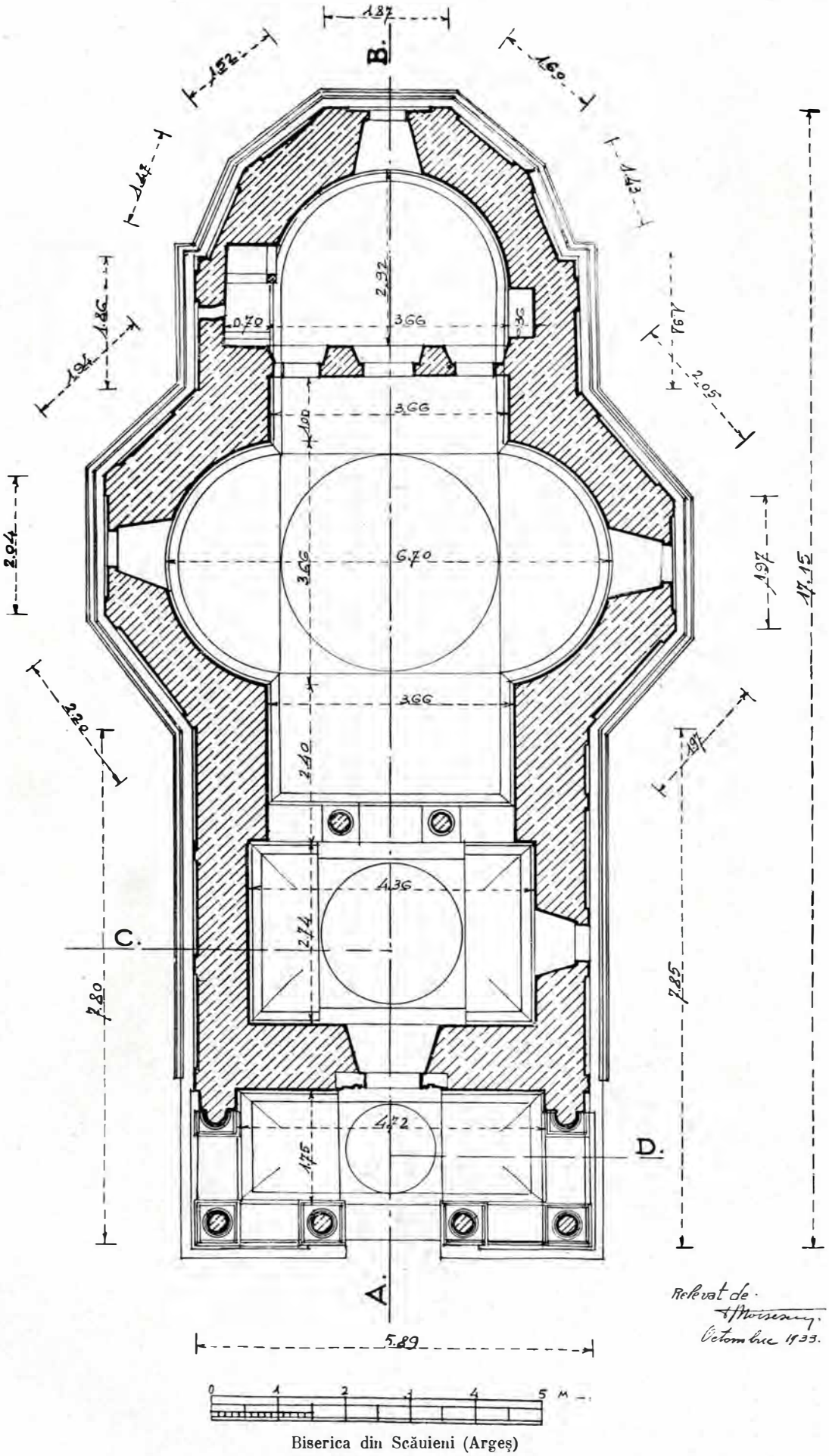
inp.org.ro

Fig. 416. — Biserica Sf-tul Gheorghe-Teica de lângă Ocnele Mari.
Fig. 417. — Biserica schitului Sĕuieni din Argeș.

inp.org.ro

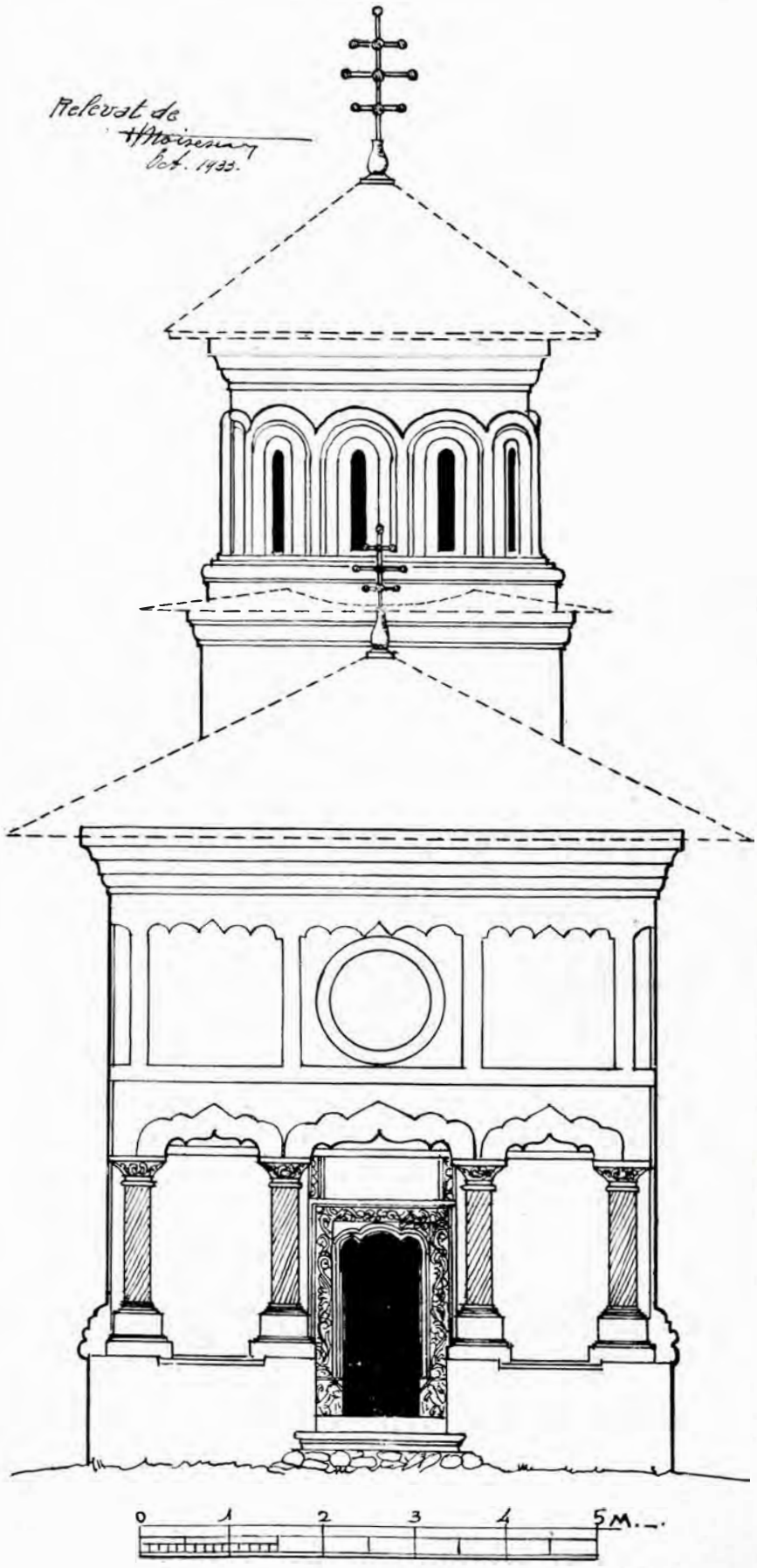

Relevat de
V. Moisescu
Octombrie 1933.

Biserica din Scăuieni (Argeş)
Fig. 428. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

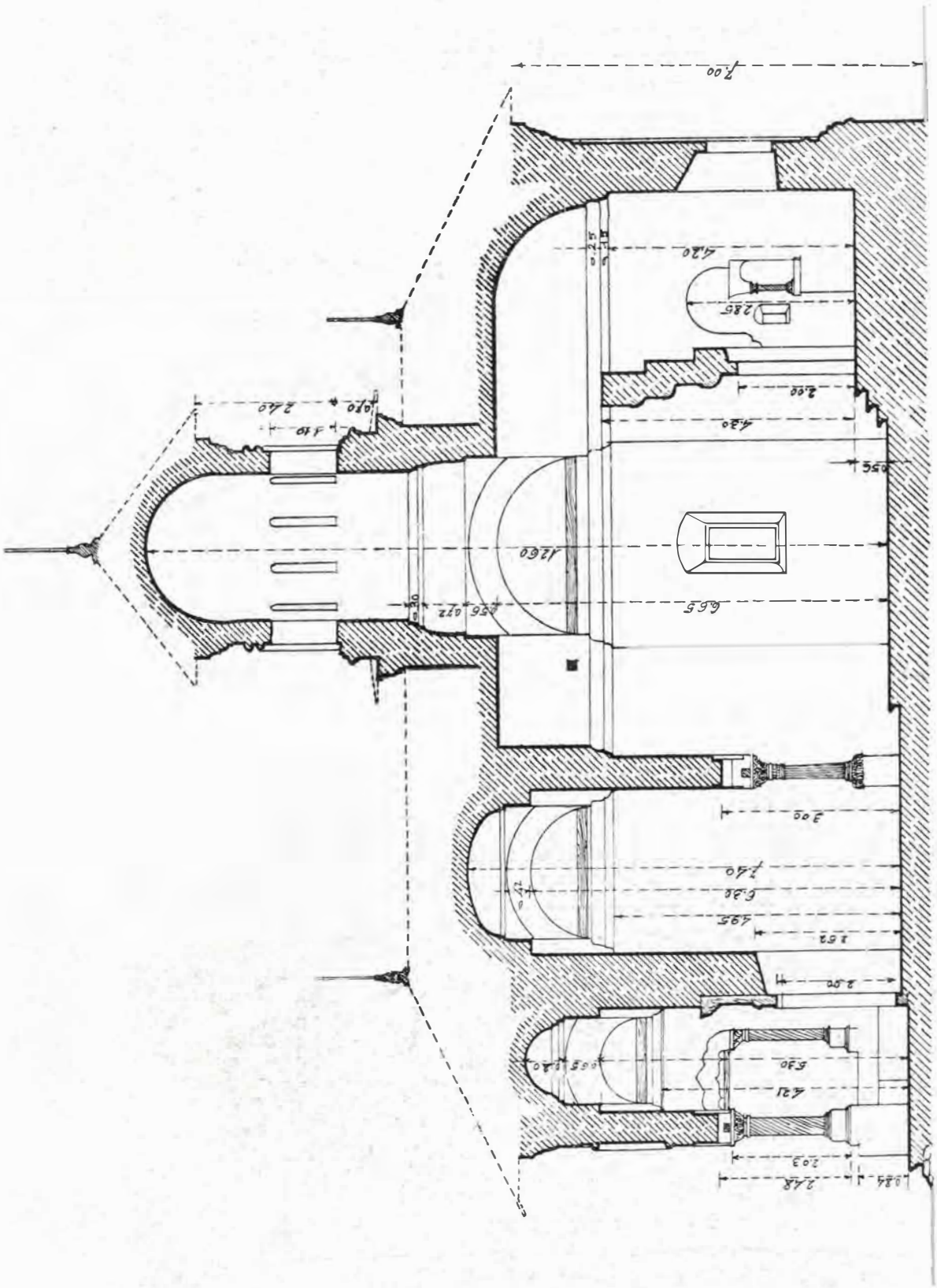
inp.org.ro

Biserica din Scăuieni (Argeș
Fig. 419. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

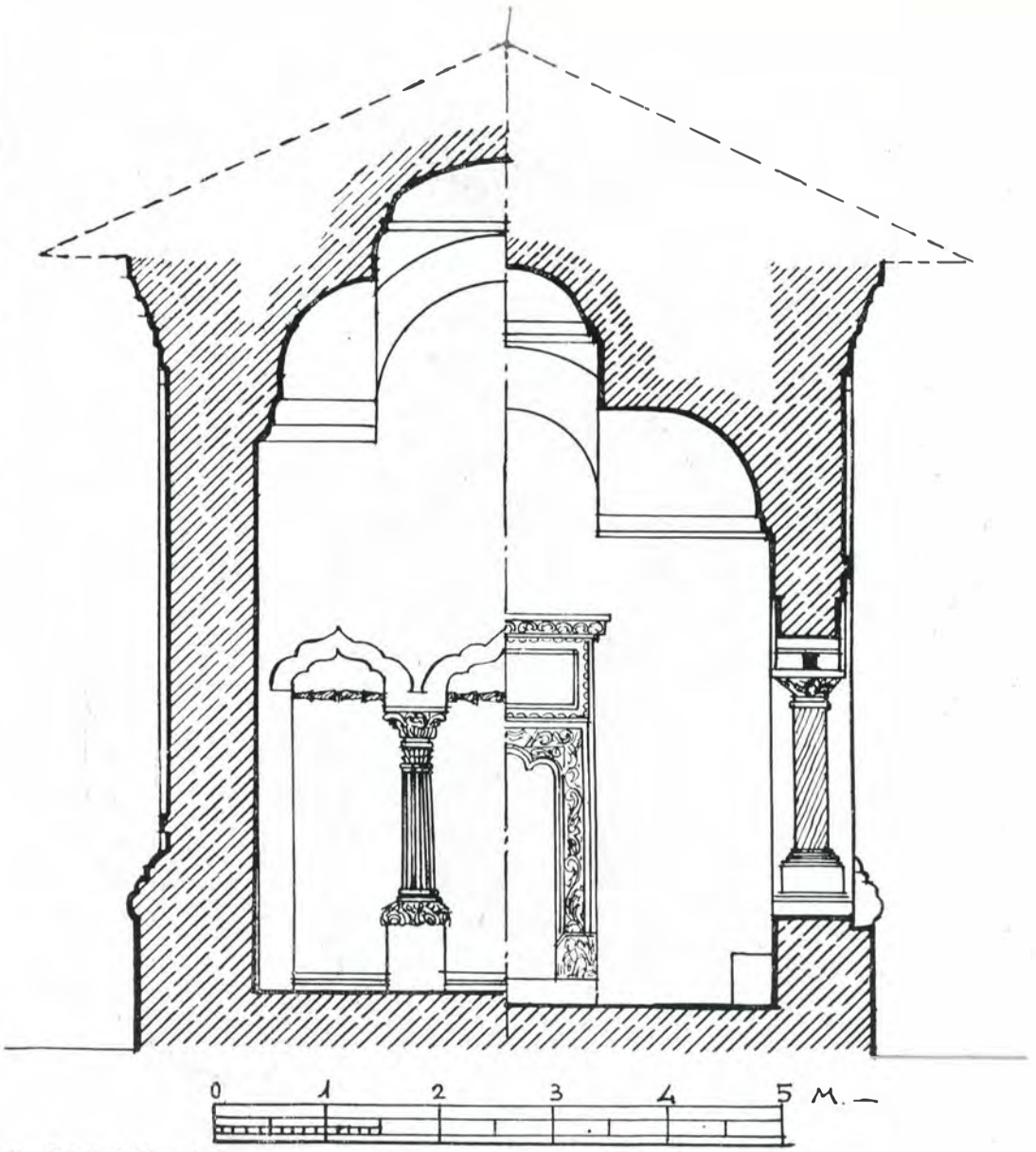
Biserica din Scăuieni (Arges)
Fig. 420. — Secţie longitudinală.

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Fig. 421. — Ușa bisericii

Biserica din Scăunieni (Argeș)

Fig. 422. — Secțiune prin pronaos

Fig. 423. — Secțiune prin pridvor

Releveu V. Moisescu

imporg.ro

Schitul Scăuieni (Argeş)

Fig. 424. — Vedere generală cu ruinele clădirilor 425. — Vederea bisericii dinspre răsărit

inp.org.ro

Fig. 427. — Clopotnița schitului Schitul Sĕuieni (Argeș)

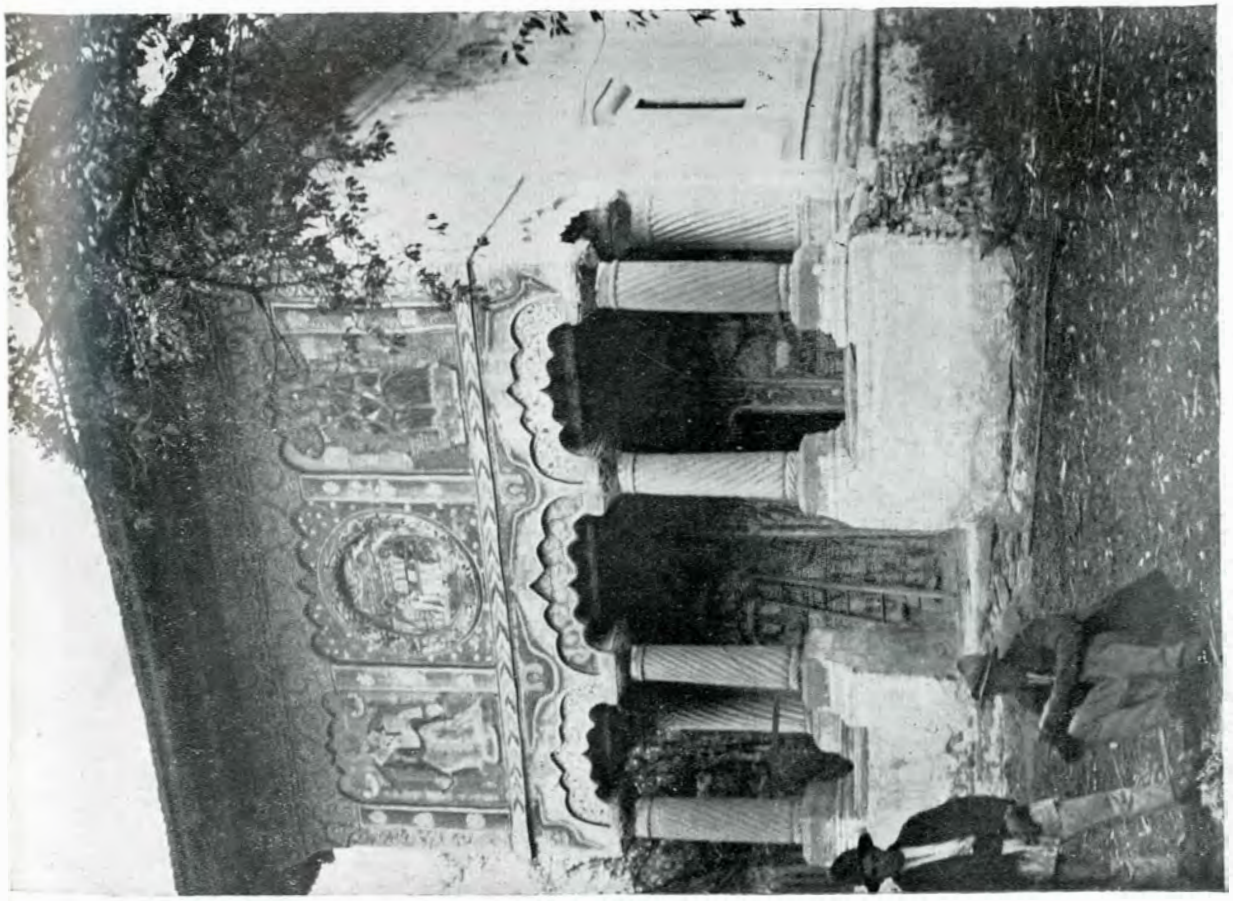

Fig. 426. — Vederea bisericii spre intrare

inp.org.ro

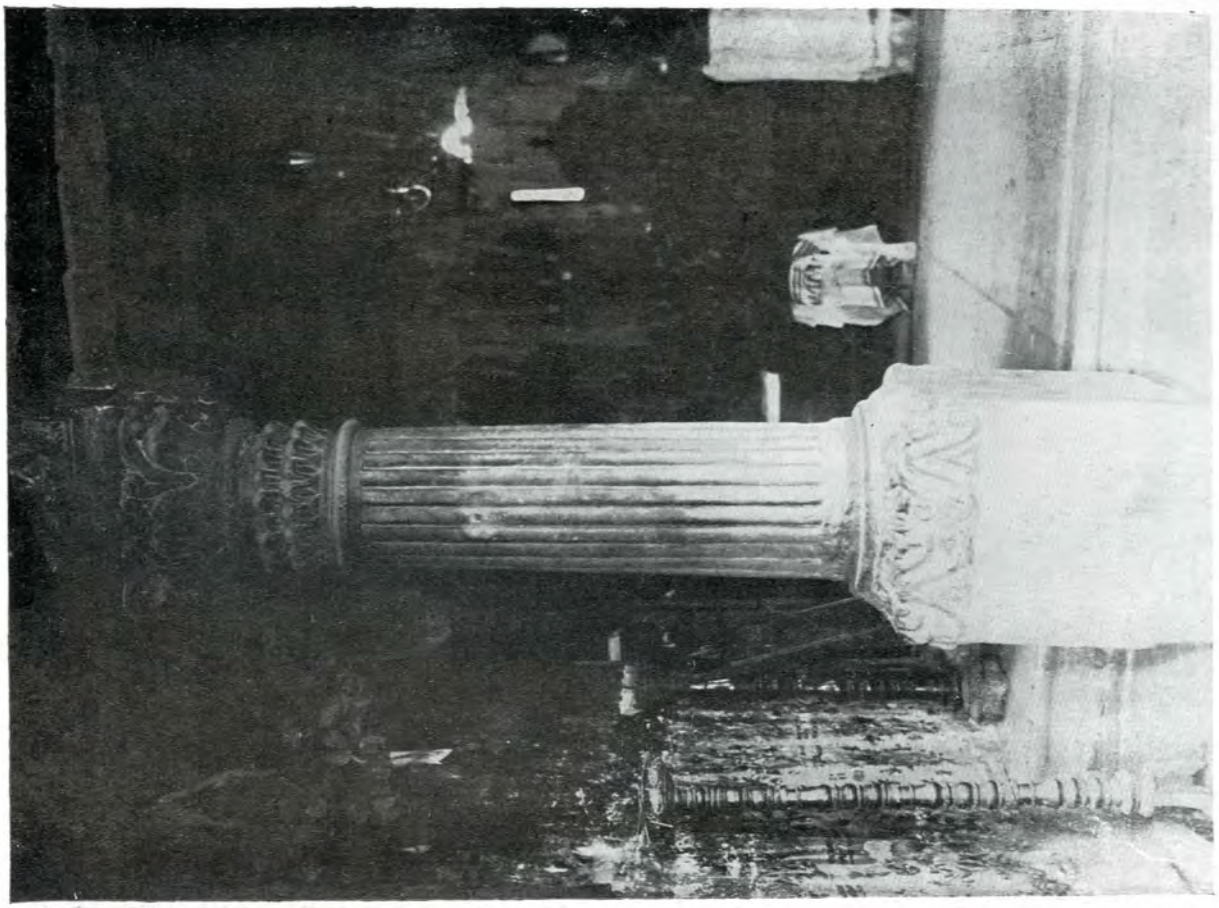

Fig. 429. — Stâlpul din interior

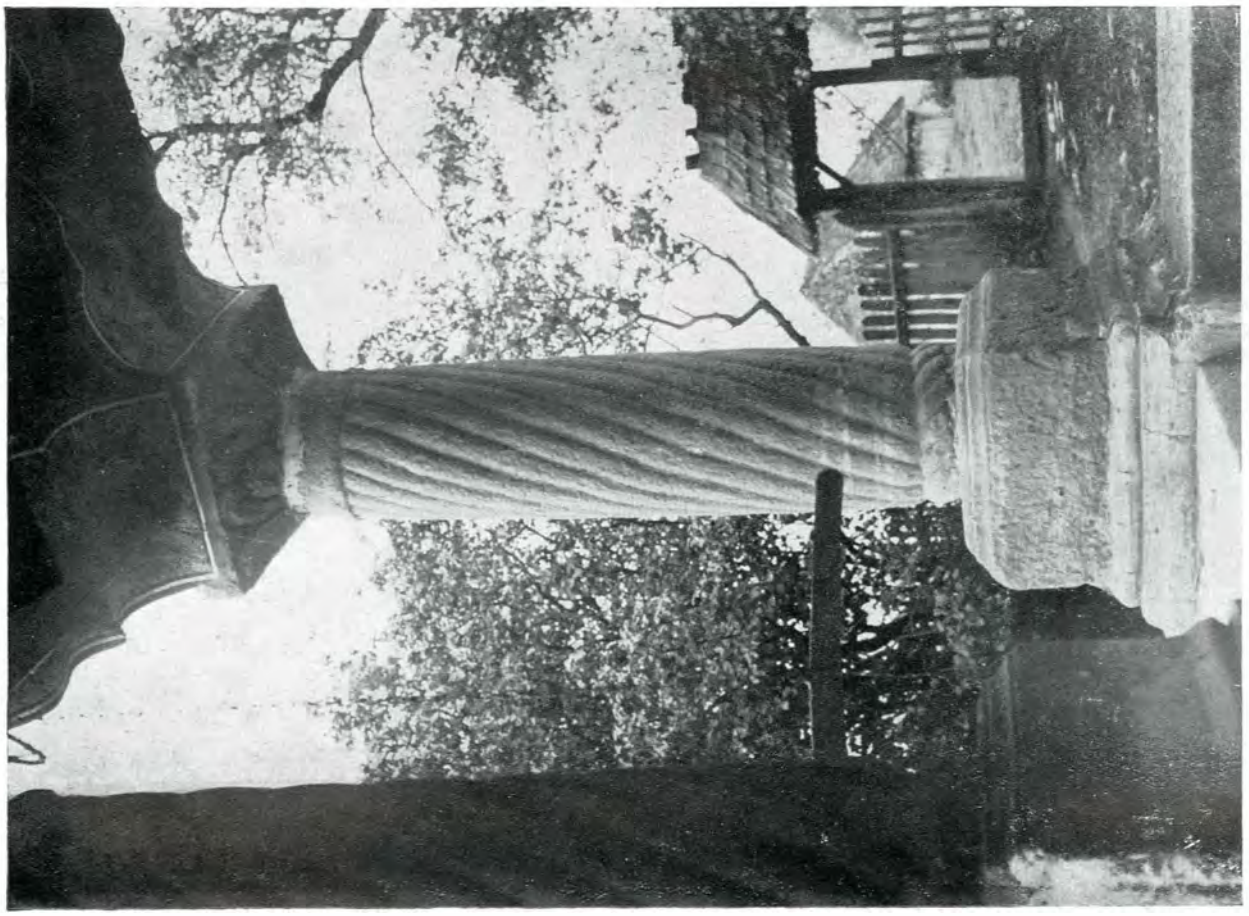

Fig. 428. — Stâlpul pridvorului Biserica schitului Scăunieni (Argeş)

inp.org.ro

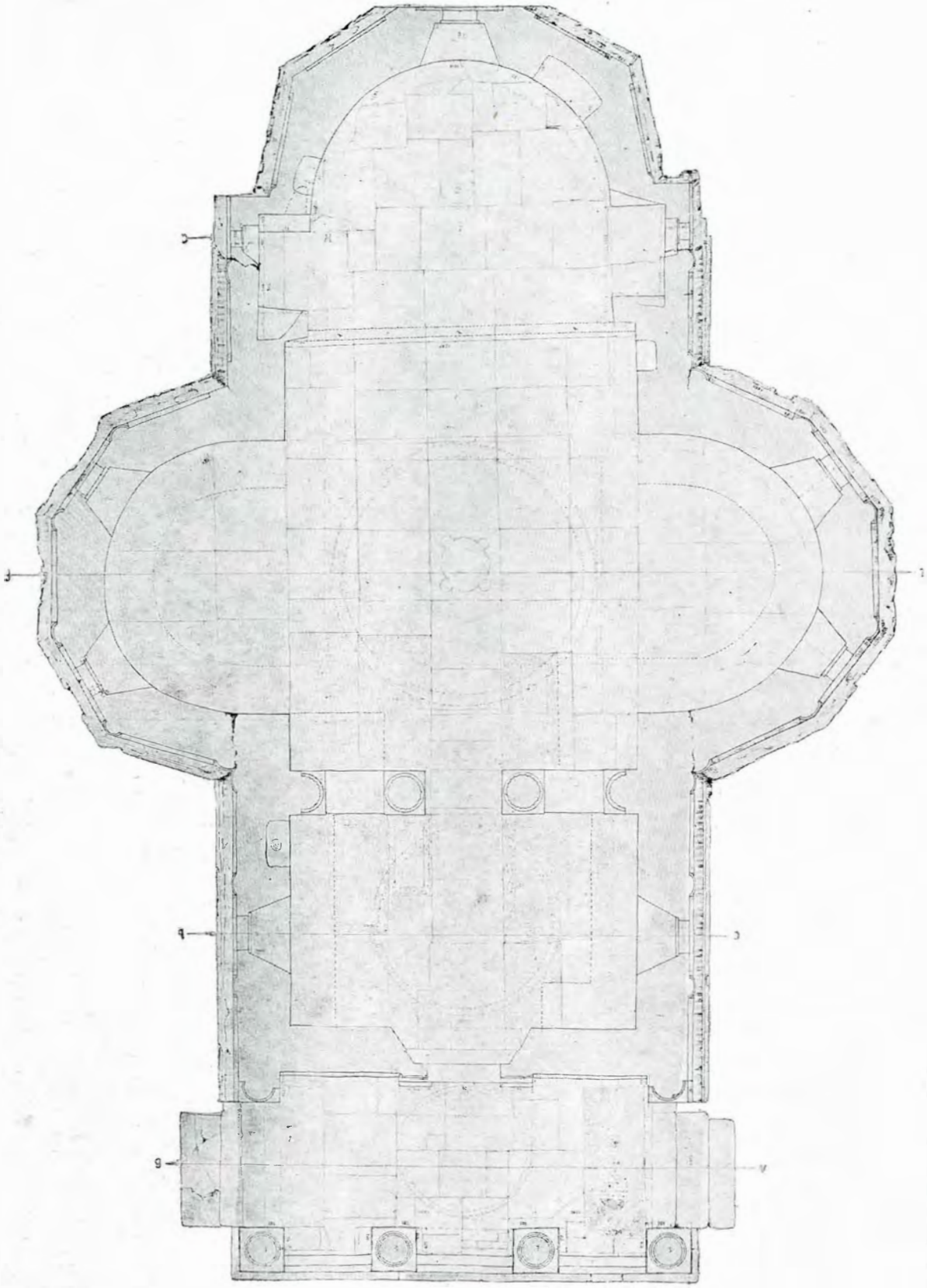
Fig. 430. — Tâmpla de piatră a bisericii

Biserica Schitului Scăuieni (Argeș)

Fig. 431. — Stâlpul dela proscomidie

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din Bucureşti
Fig. 432. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Mincu

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București
Fig. 433. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Mincu

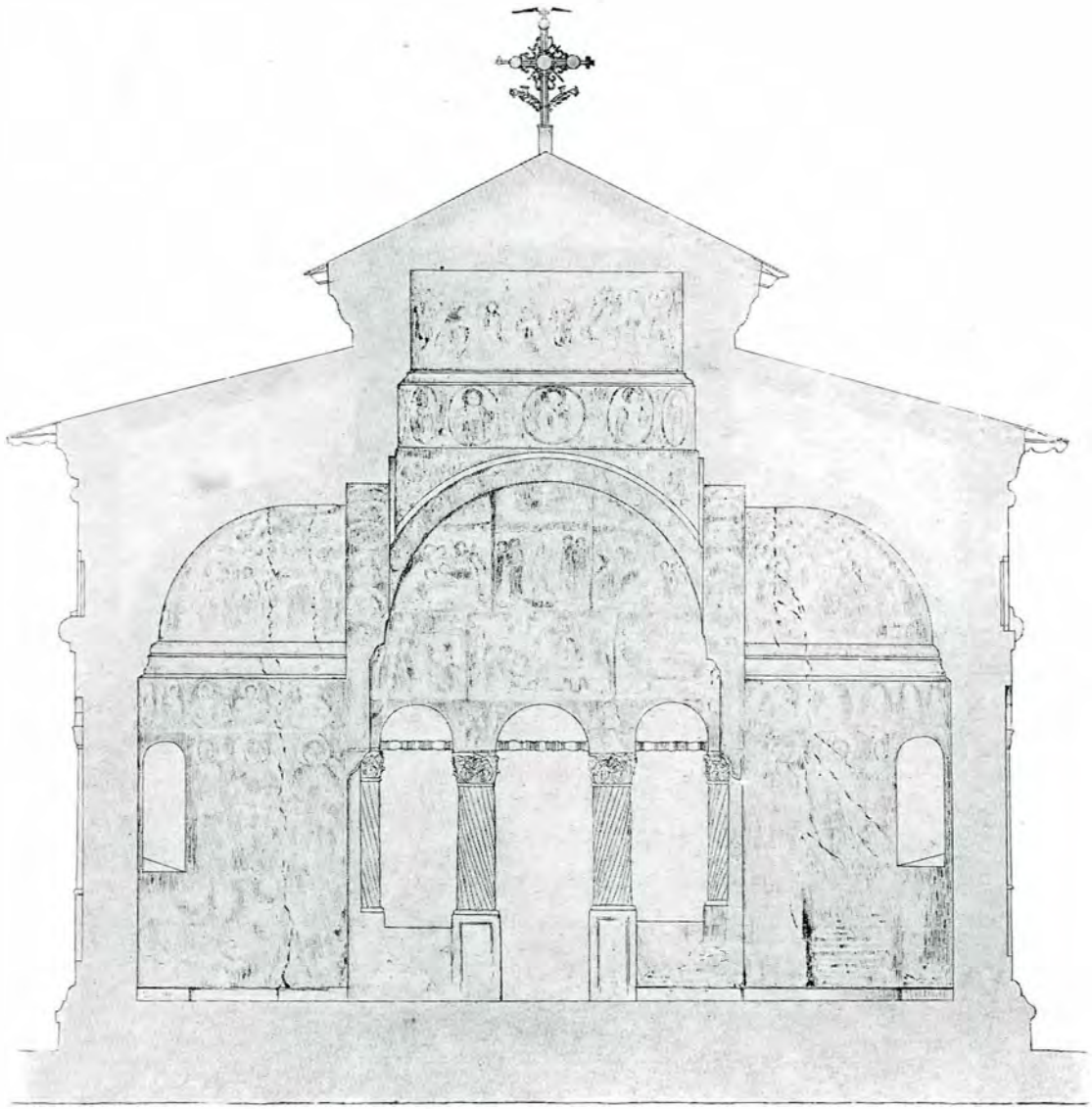
inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din Bucureşti
Fig. 434. — Secţiune prin naos
Vedere spre altar

Releveu arhitect I. Mincu

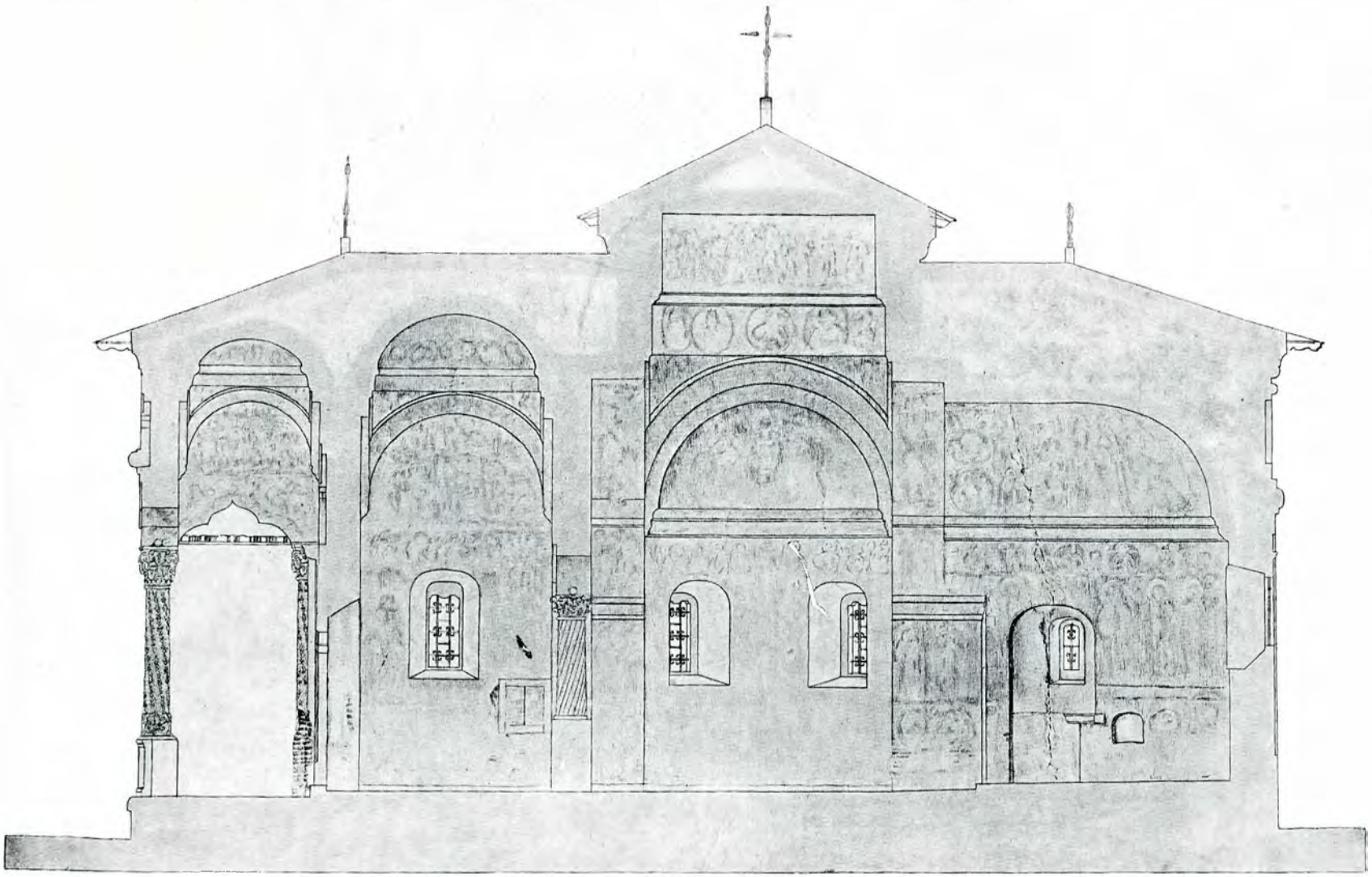
inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București
Fig. 435. — Secțiune prin naos
Vedere spre pronaos

Releveu arhitect I. Miocu

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București
Fig. 436. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Mincu

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București

Fig. 437. — Fațada spre altar

Releveu arhitect I. Mincu

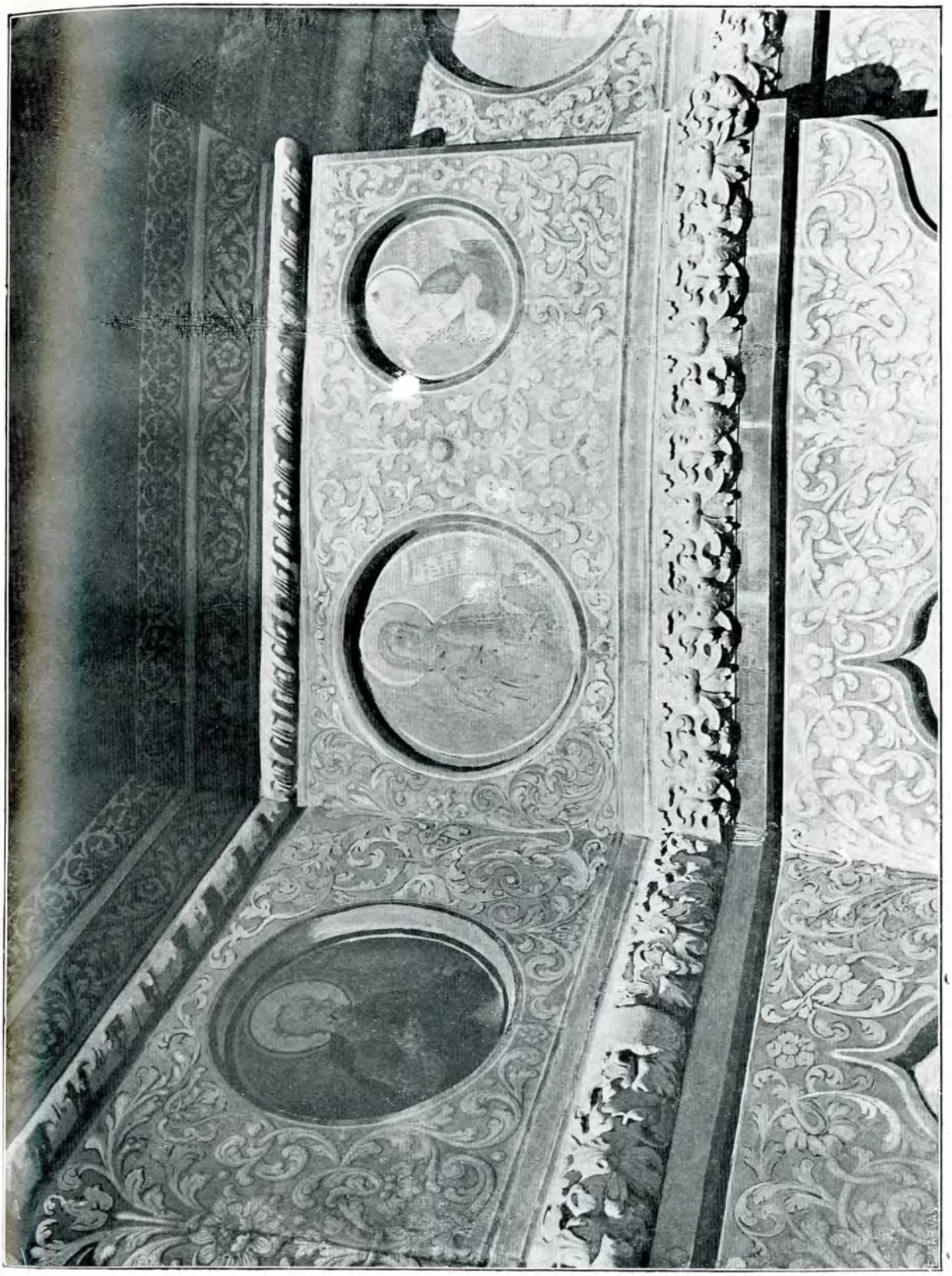
inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București
Fig. 433 Secție prin pridvor

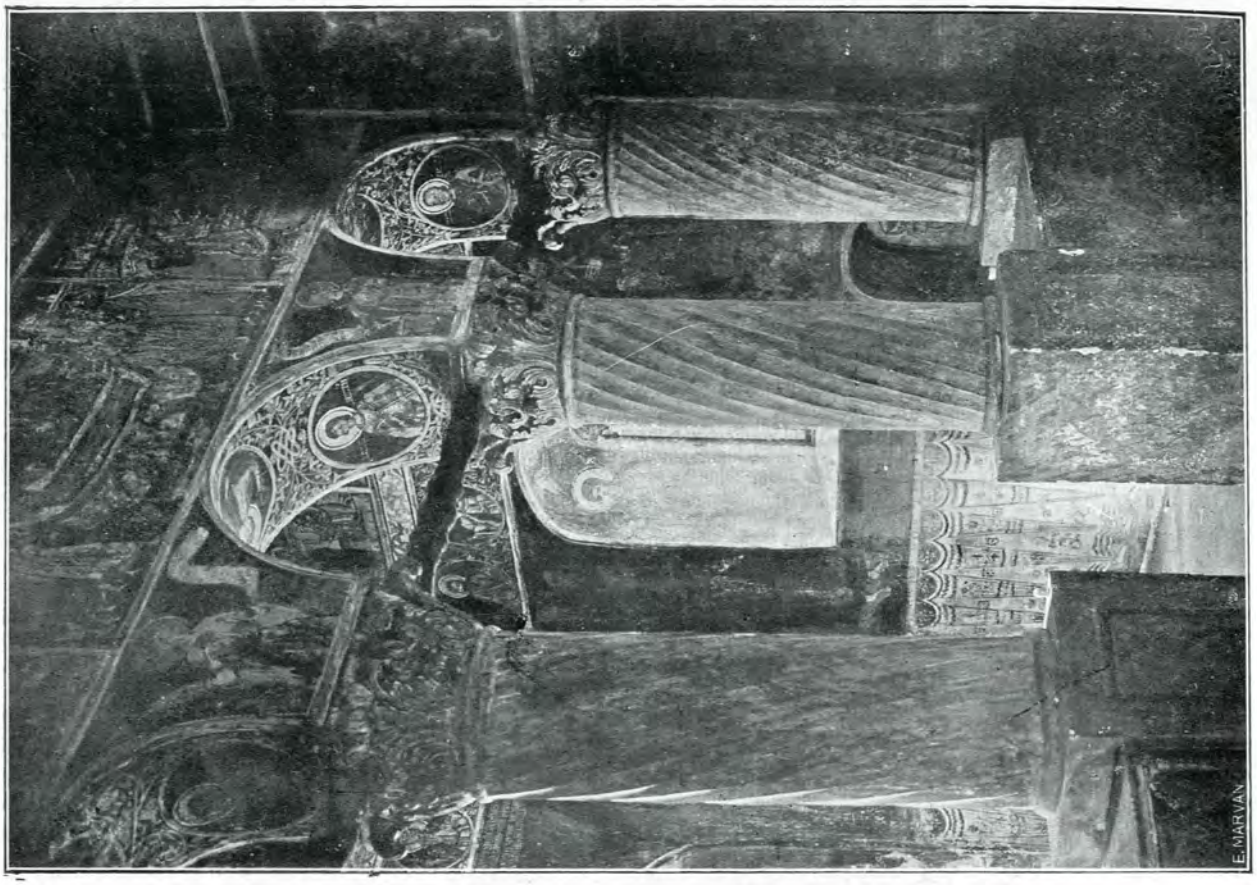
Releveu arhitect I. Mincu

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București
Fig. — 439 Detaliu de Fațadă

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din Bucureşti

Fig. 441. — Arcadele şi coloanele din interior

Fig. 440. — Arcadele şi capitelele pridvorului

inp.org.ro

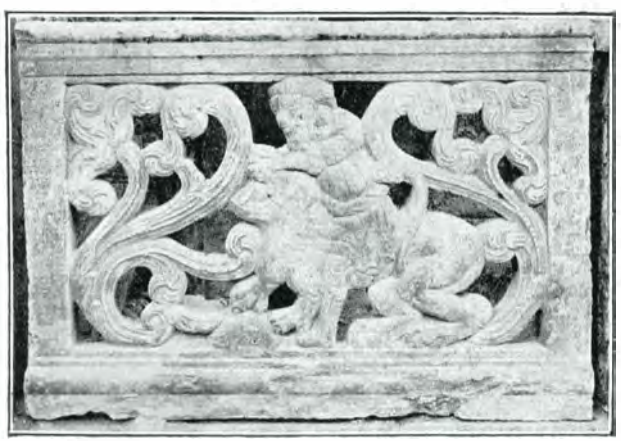
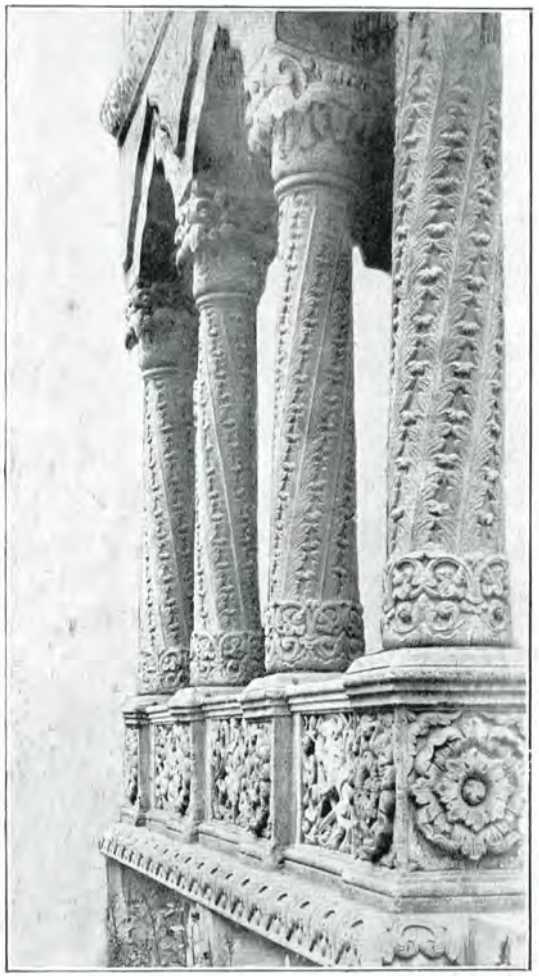

Fig. 442.—Balustrada dela pridvor

Biserica Stavropoleos din București
Fig. 443.—Colonada pridvorului

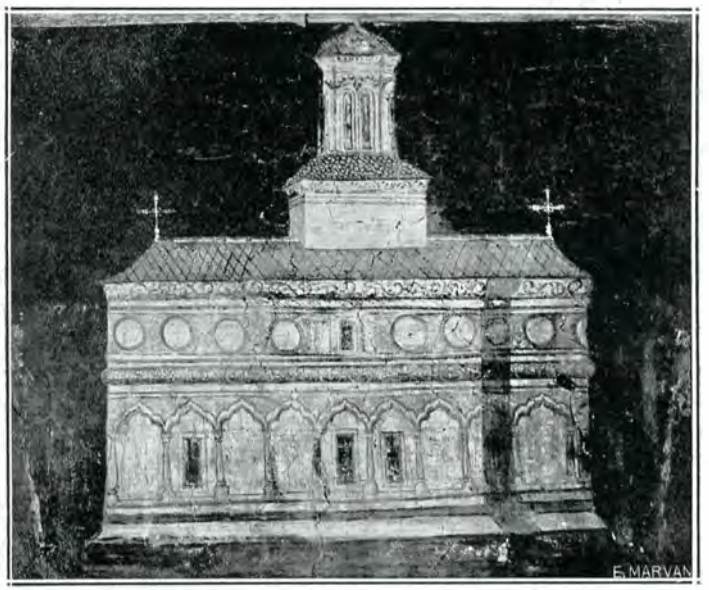
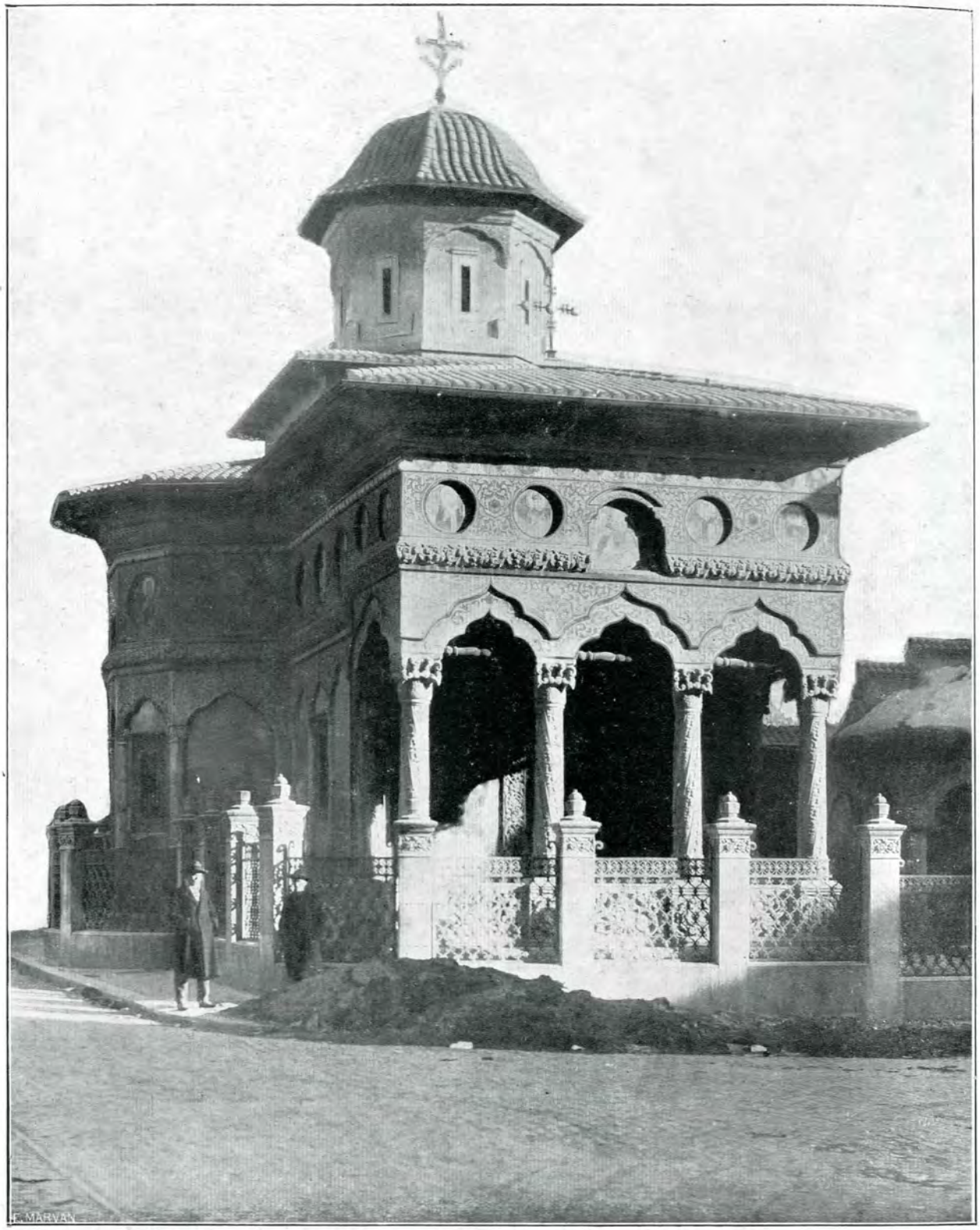

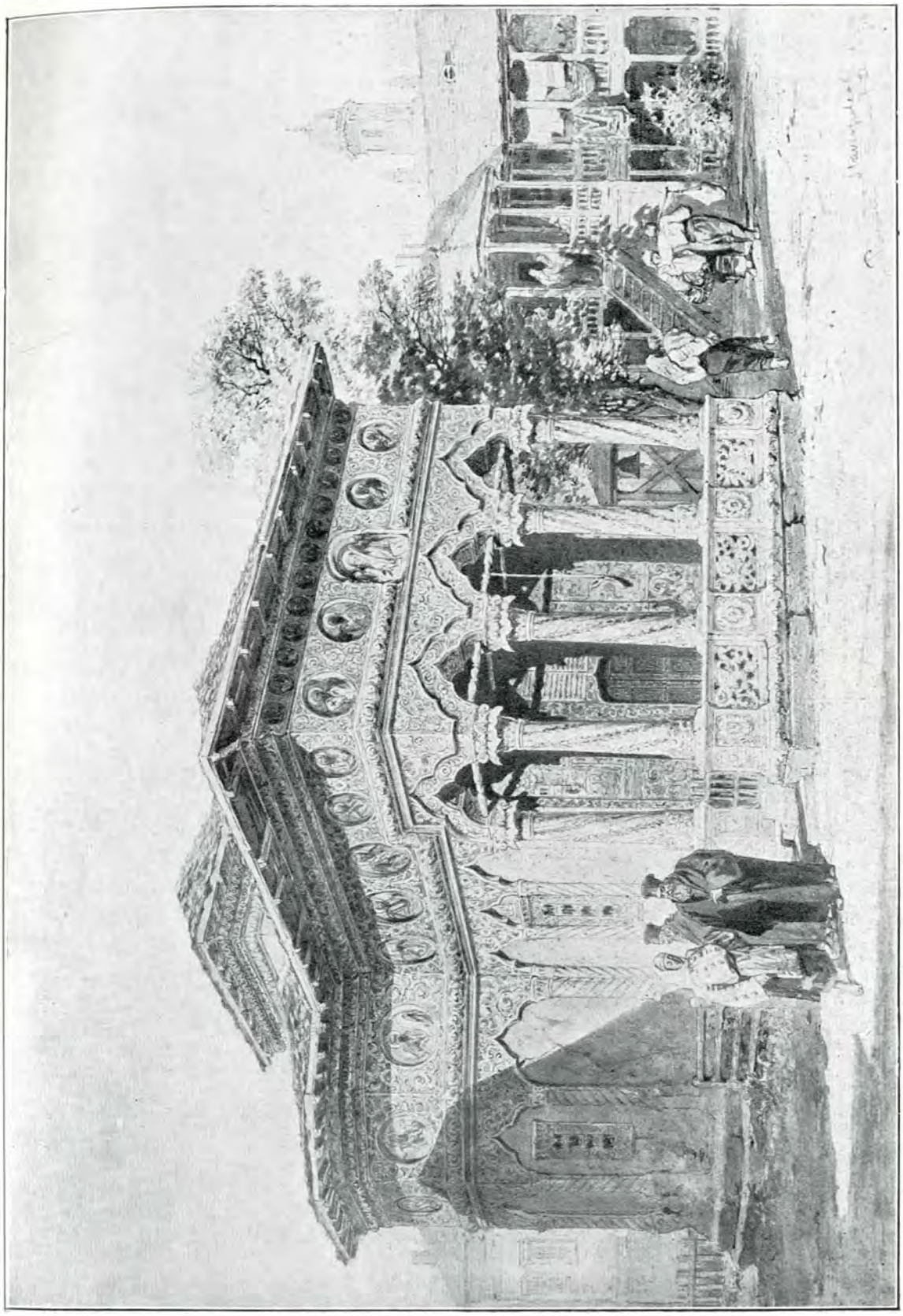
Fig. 444. — Forma primitivă a bisericii după tabloul votiv

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din Bucureşti. — După restaurare
Fig. 445 — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

Biserica Stravopoleos din București
Fig. 446. — Vedere generală după Preziosi la 1868

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din Bucureşti
Fotografii vechi

Fig. 448. — Uşa bisericii

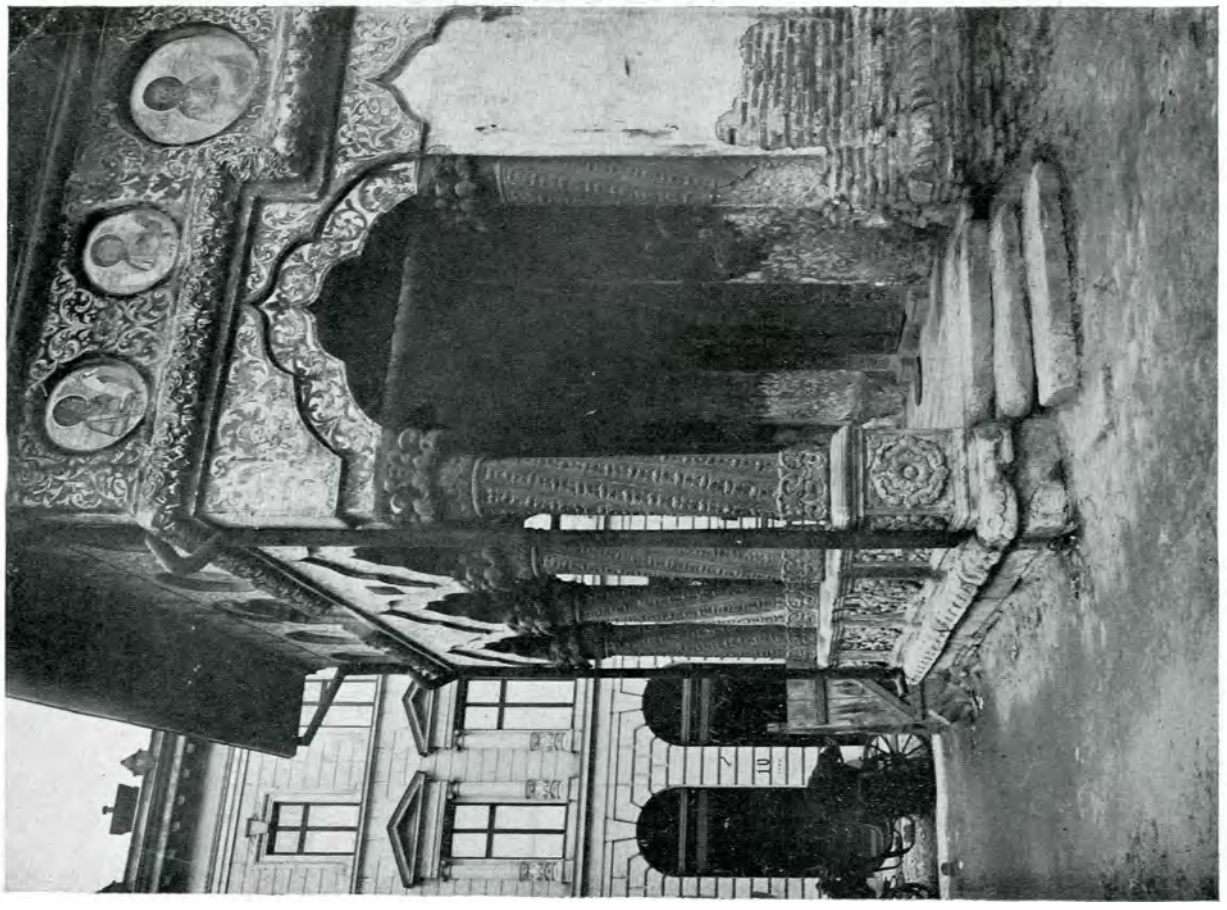
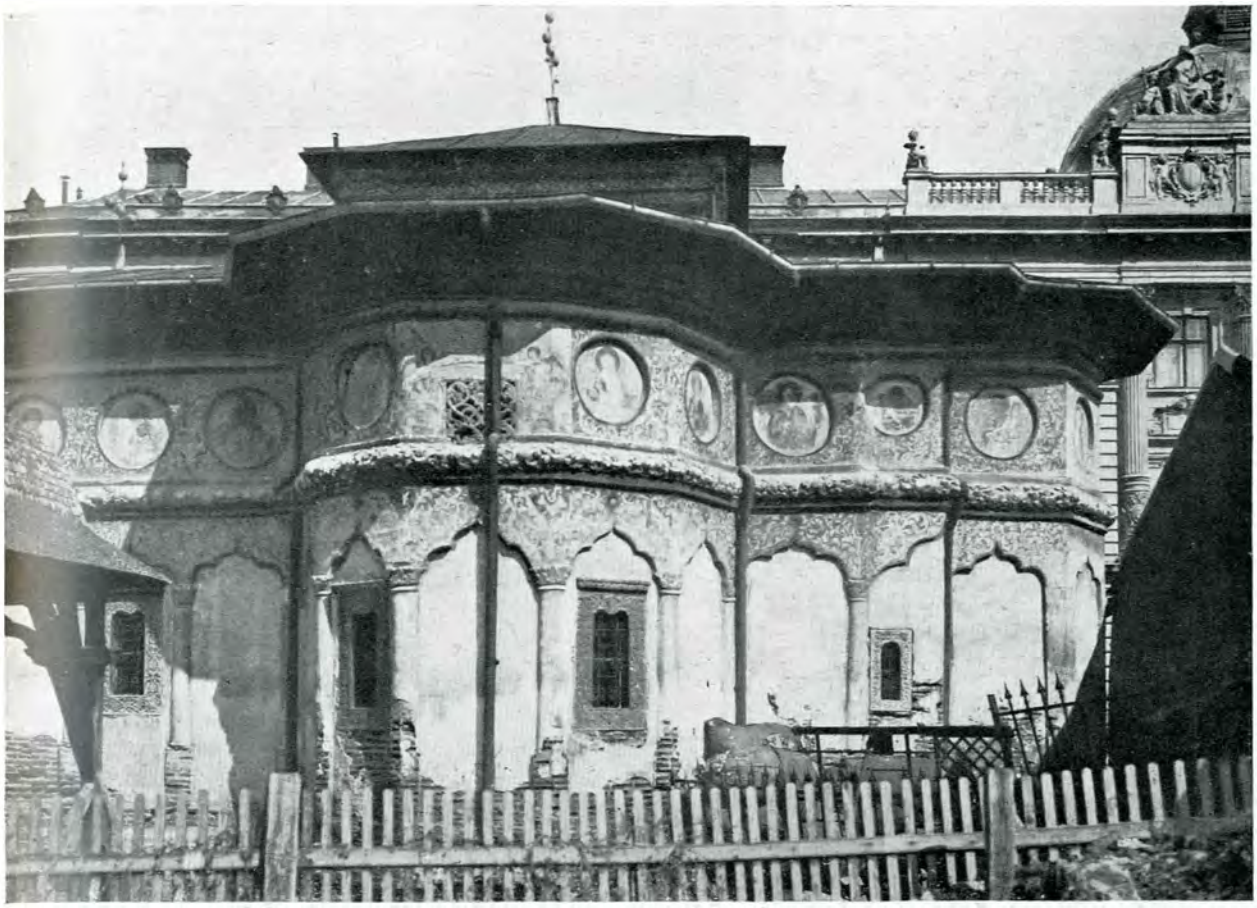

Fig. 447. — Pridvorul bisericii

inp.org.ro

Biserica Stavropoleos din București. Fotografii vechi

Fig. 449. — Vedere dinspre sud

Fig. 450. — Vedere dinspre sud-vest

inp.org.ro

imp.org.ro

Fig. 451. — Fereastra dinspre Sud cu semnătura lui Iordan Ițovatorul

Fig. 452. — Fereastra dinspre Nord

Biserica Stravopoleos din București, fotografii vechi

Biserica Stravopoleos din Bucureşti

Fig. 453. — Detaliul balustradei pridvorului

Fig. 454. — Detaliul bazei coloanei de la pridvor

Fig. 455. — Detaliul piedistalului dela pridvor

inp.org.ro

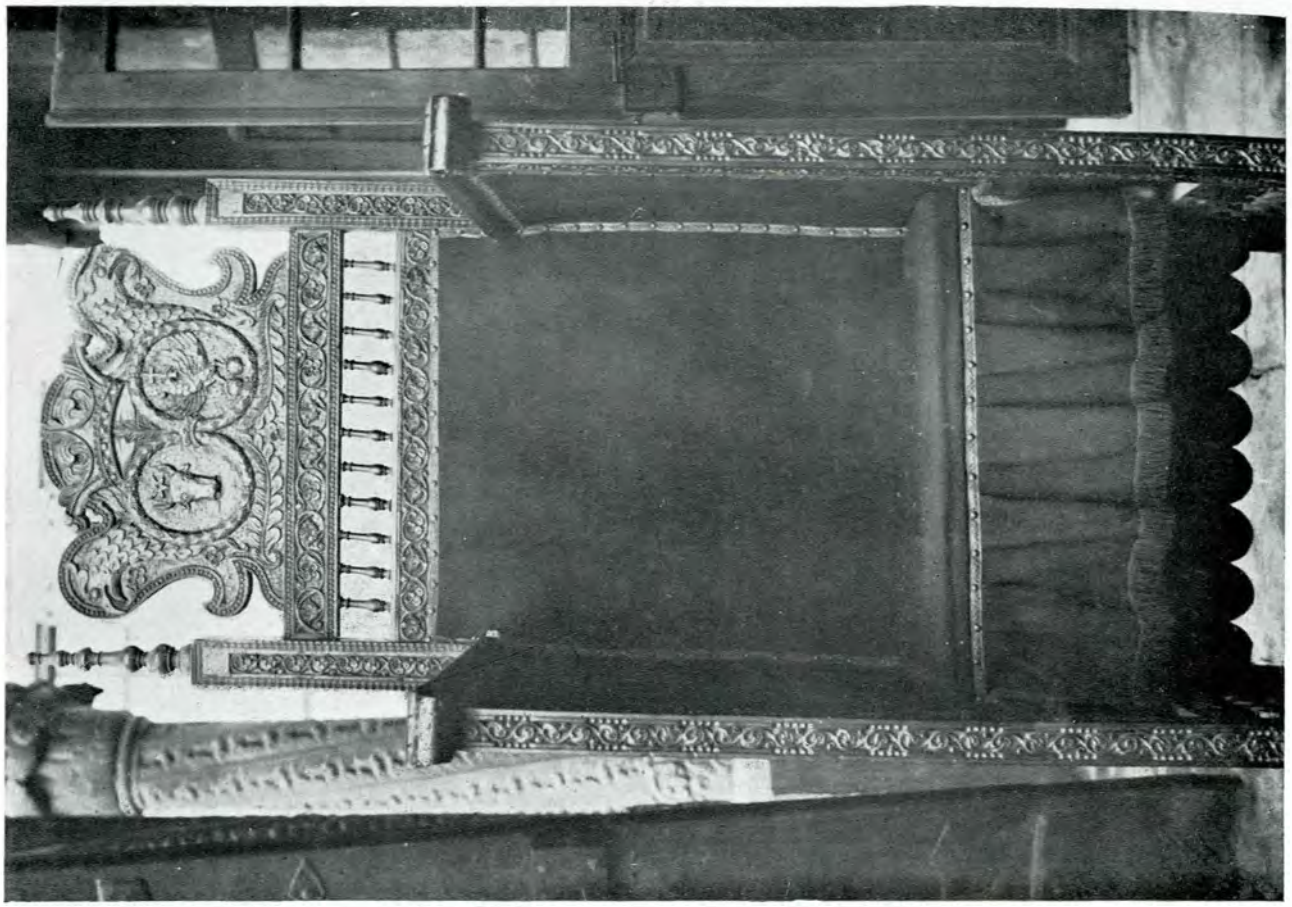

Fig. 457. — Jilţul arhieresc vedere din faţă

Biserica Stavropoleos din Bucureşti

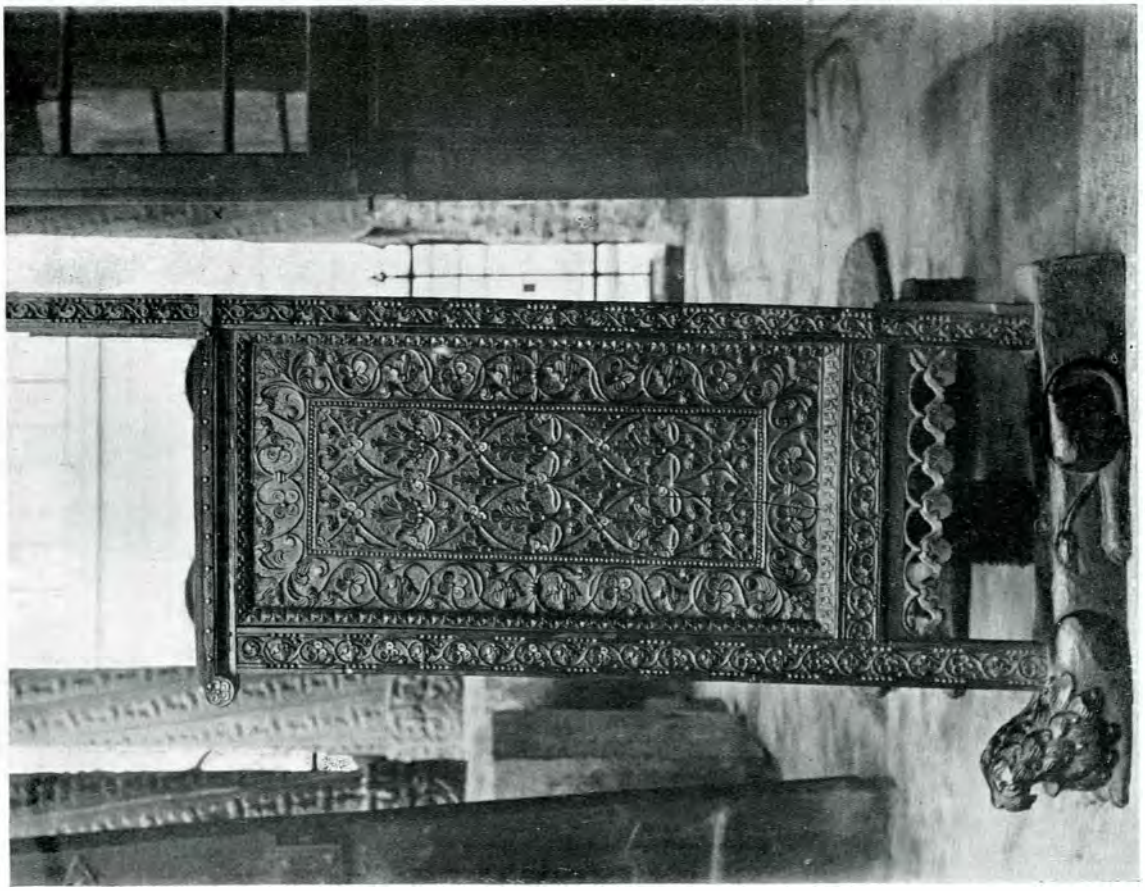
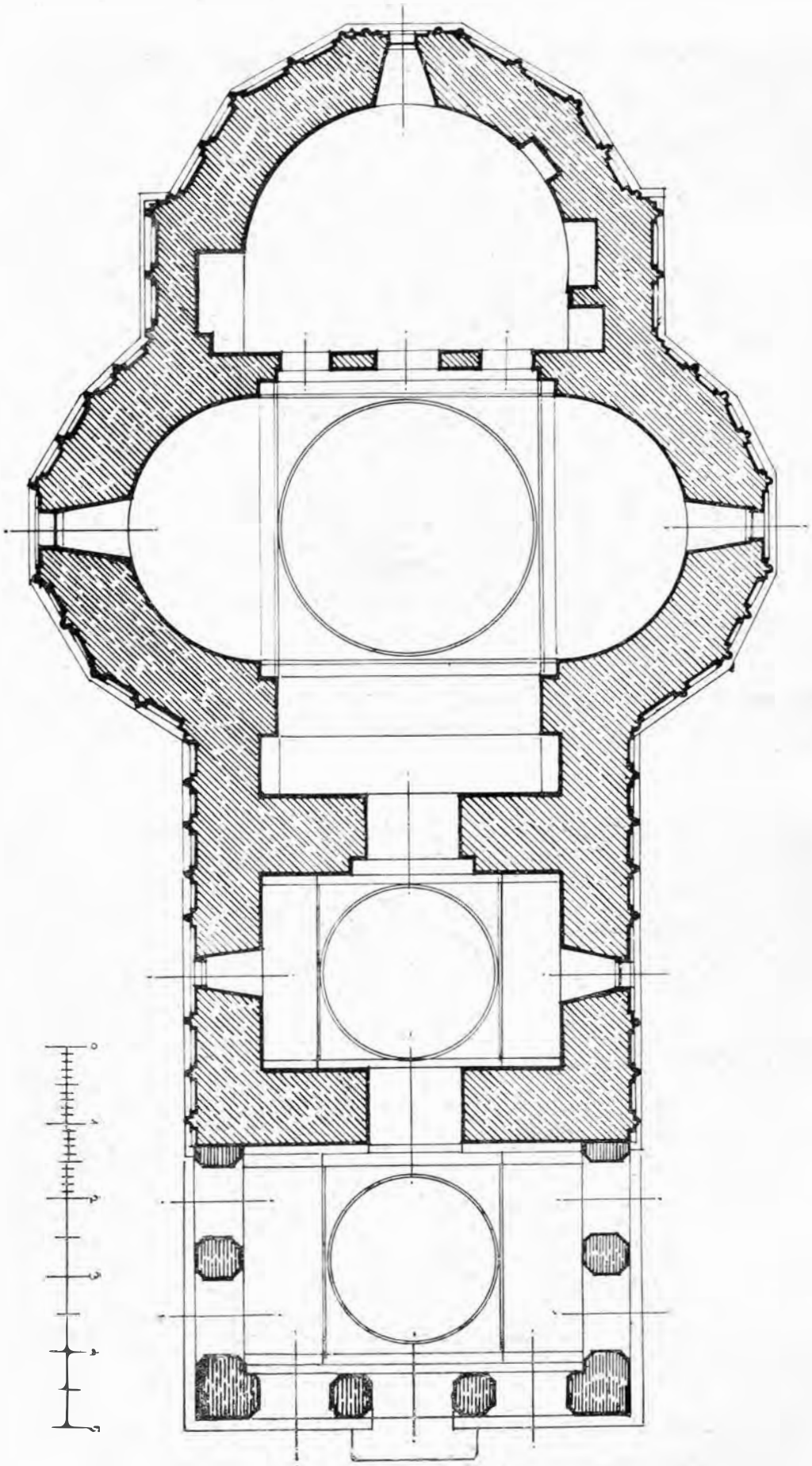

Fig. 456. — Jilţul arhieresc vedere laterală

inp.org.ro

Biserica schitului Sâmbăta de Sus (Făgăraș)
Fig. 458. — Planul orizontal

inp.org.ro

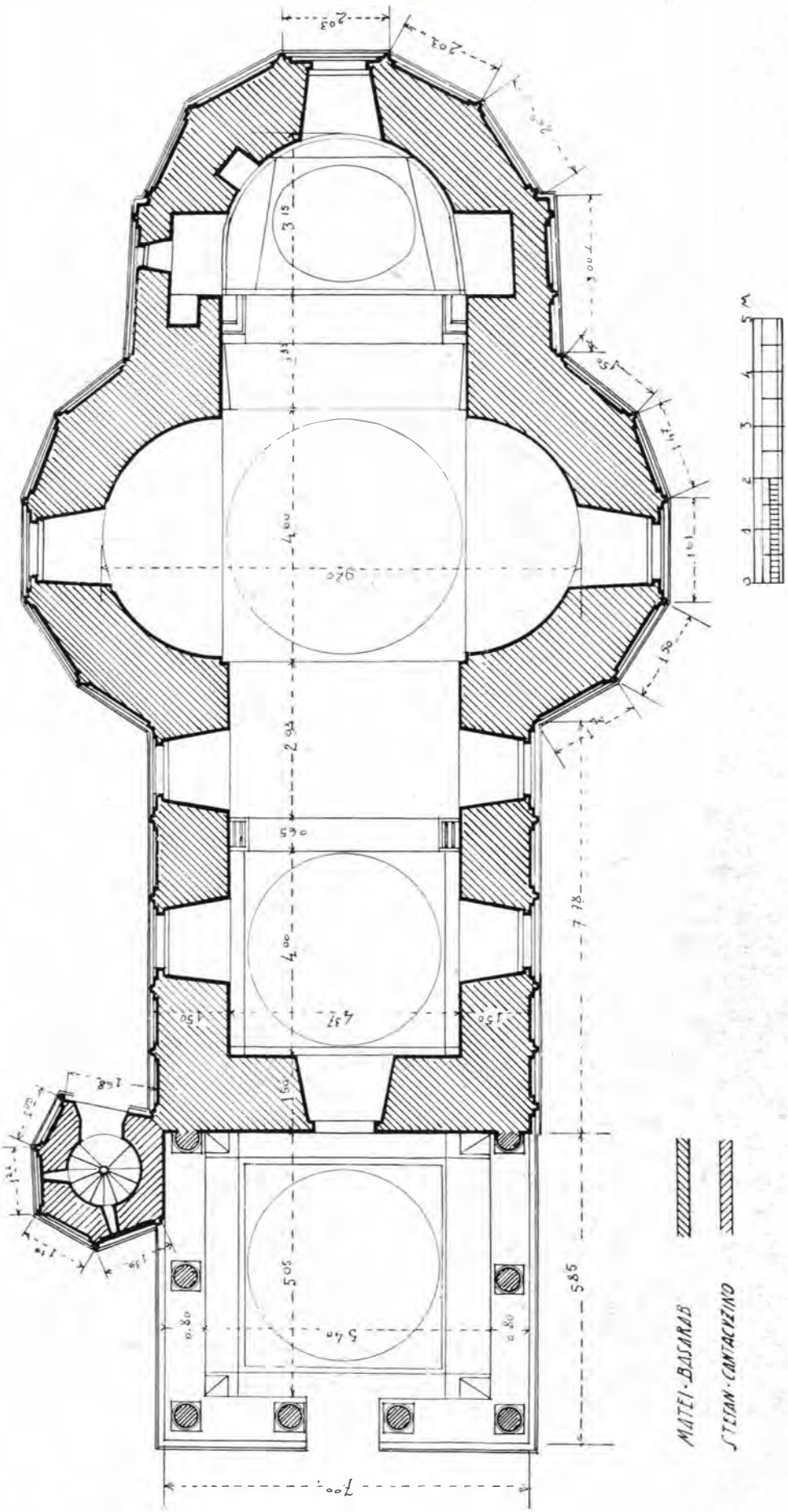

Fig. 459. — Ruina schitului din Sâmbăta de Sus (Făgăraș)

Fig. 460. — Vedere generală a bisericii Sf. Apostoli din București

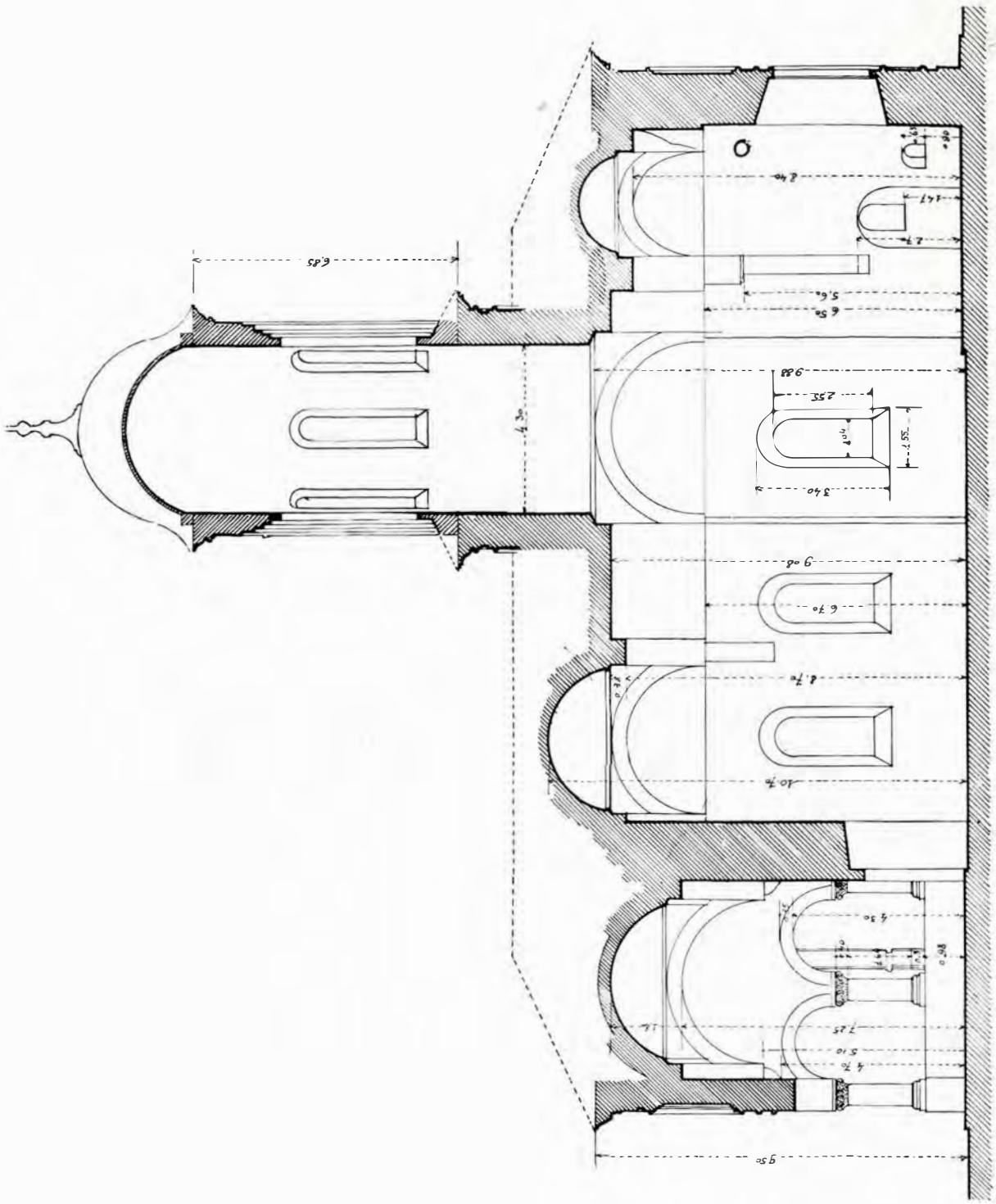
inp.org.ro

Biserica Sf-ții Apostoli din București
Fig. 461. — Planul orizontal

Releveu arhitect St. Becu

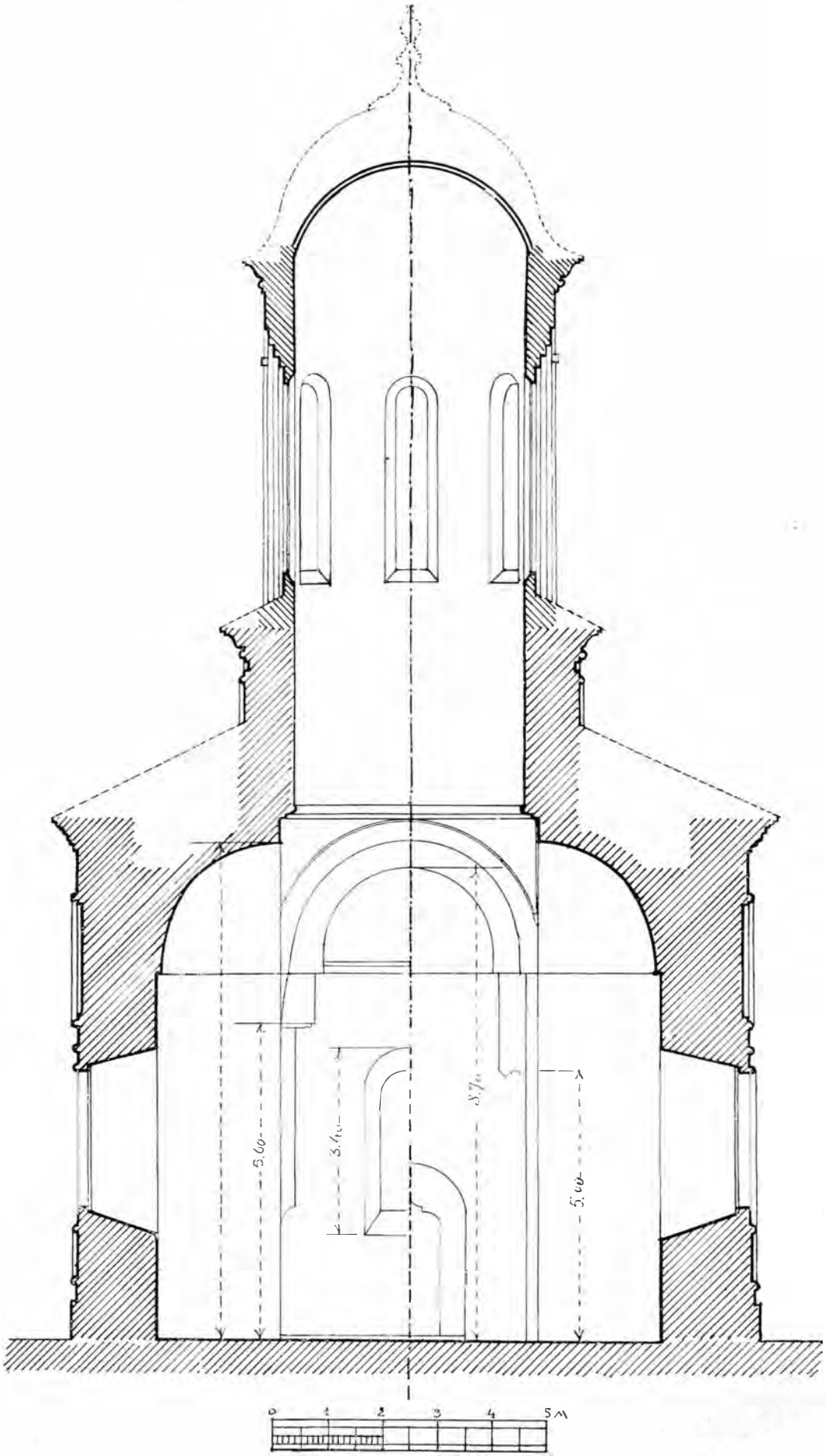
inp.org.ro

Biserica Sf-ții Apostoli din București
Fig. 462. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect St. Bâcu

inp.org.ro

Biserica Sfinţii Apostoli din Bucureşti
Fig. 463-464. — Secţiune prin naos

Releveu arhitect St. Becu

inp.org.ro

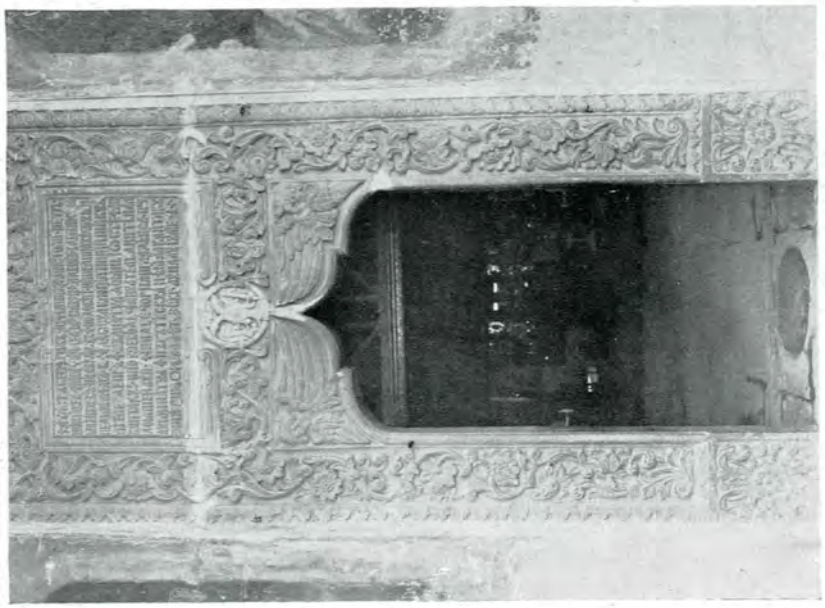

Fig. 466. — Uşa bisericii cu pisania

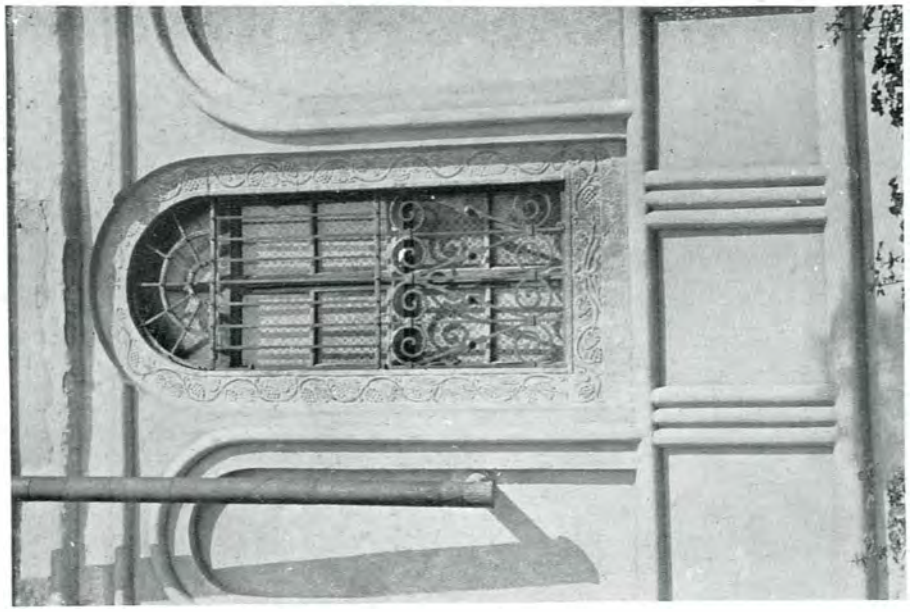

Fig. 465. — Fereastra dinspre sud

Biserica Sfinţii Apostoli din Bucureşti

inp.org.ro

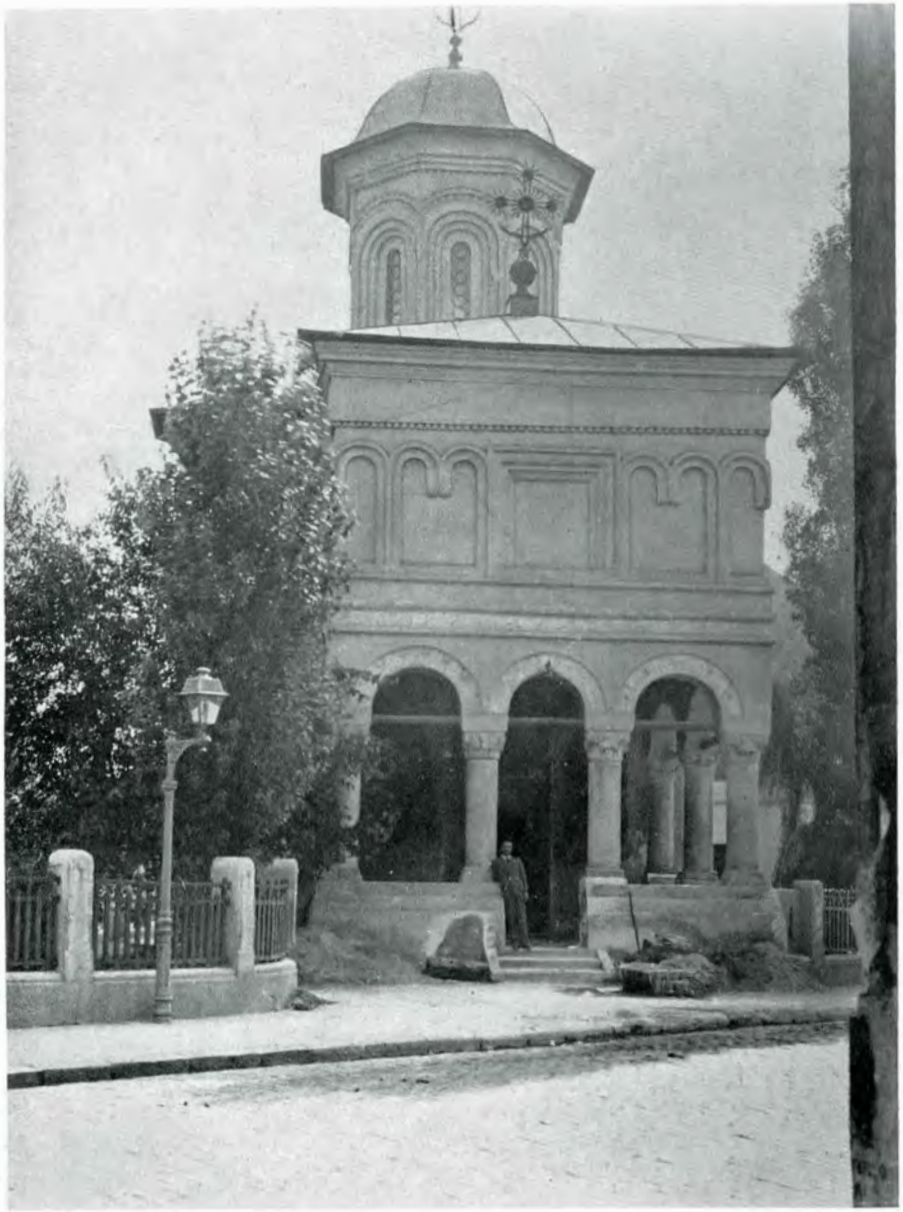

Fig. 467. — Vedere spre intrare

Biserica Sfinții Apostoli din București

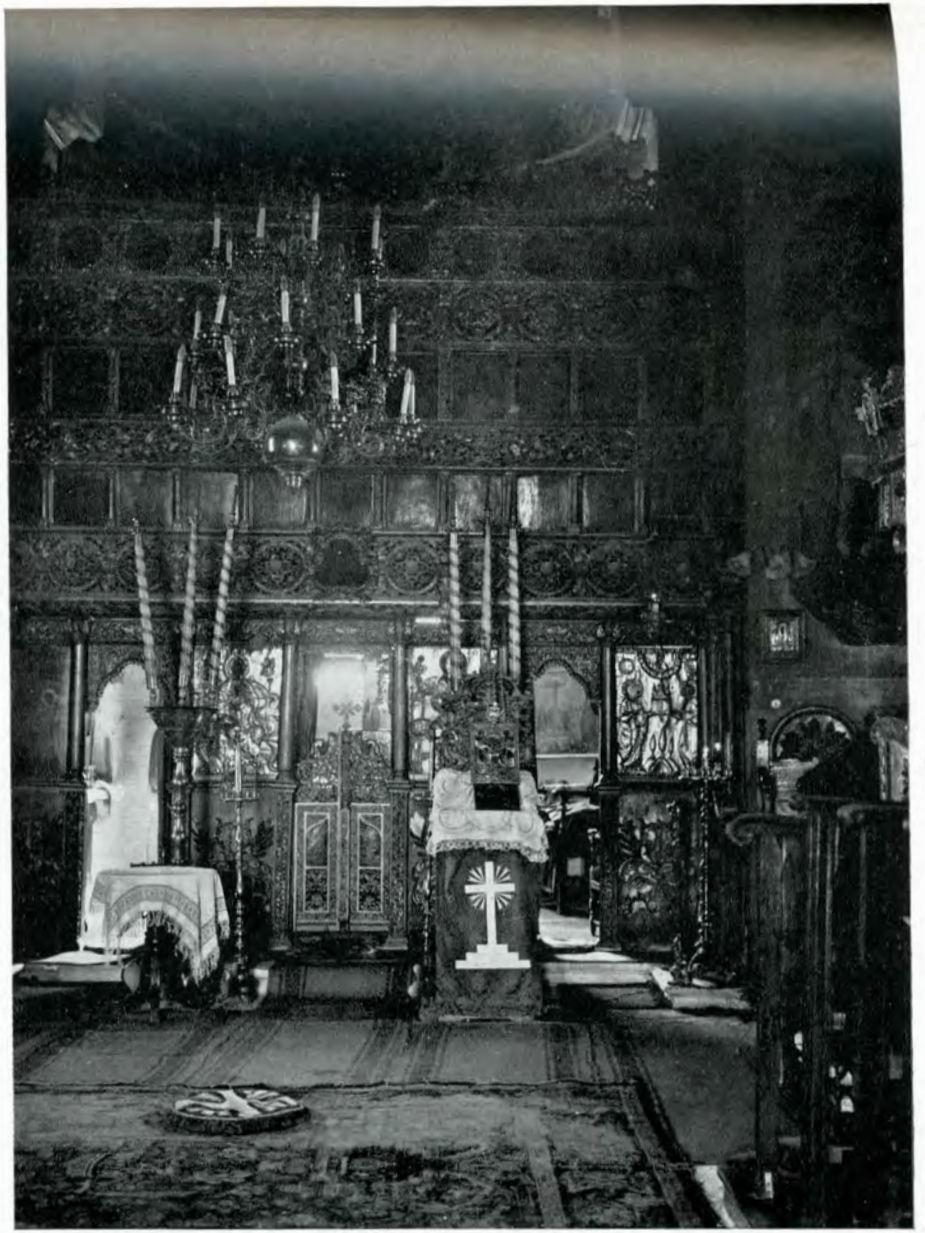
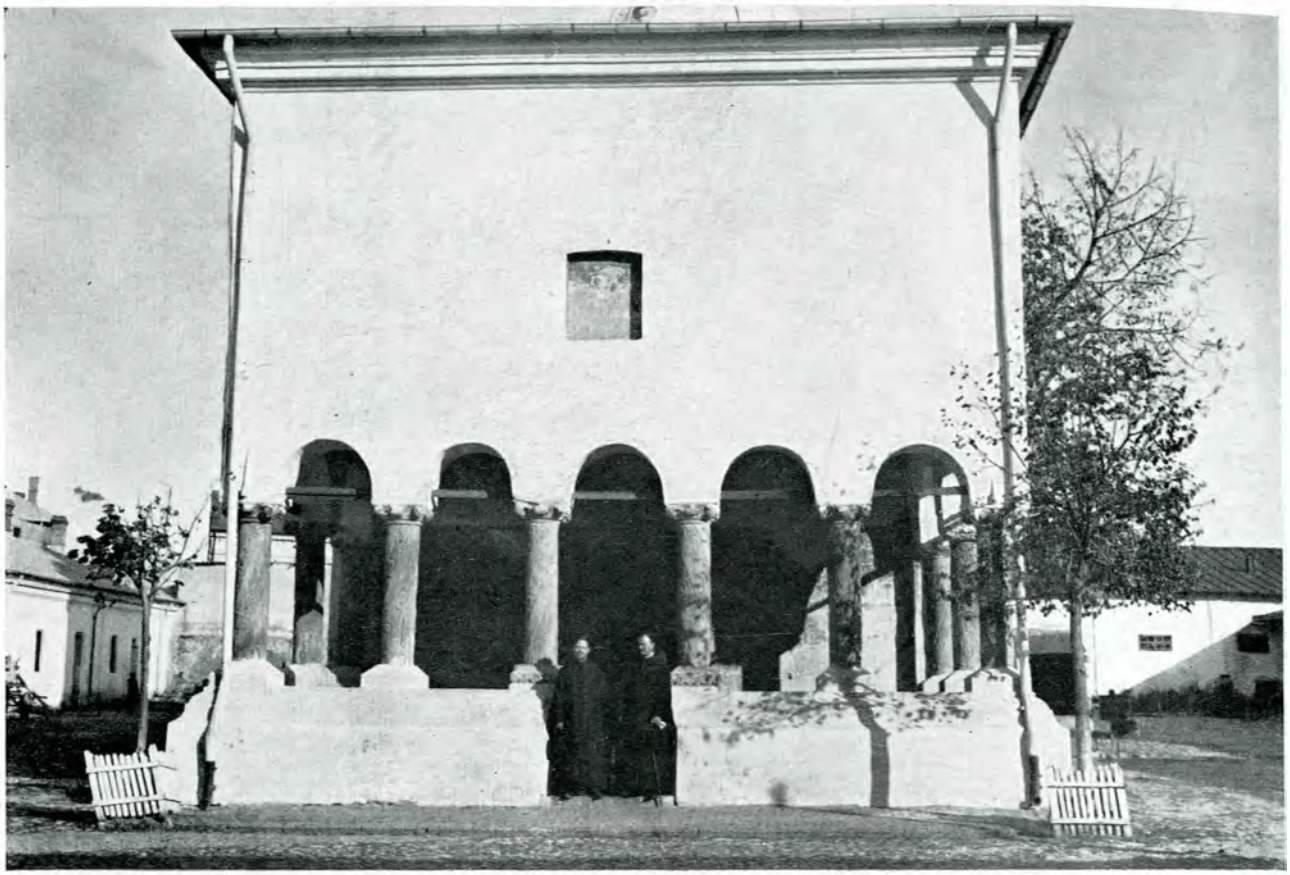

Fig. 468. — Vedere în interior

imp.org.ro

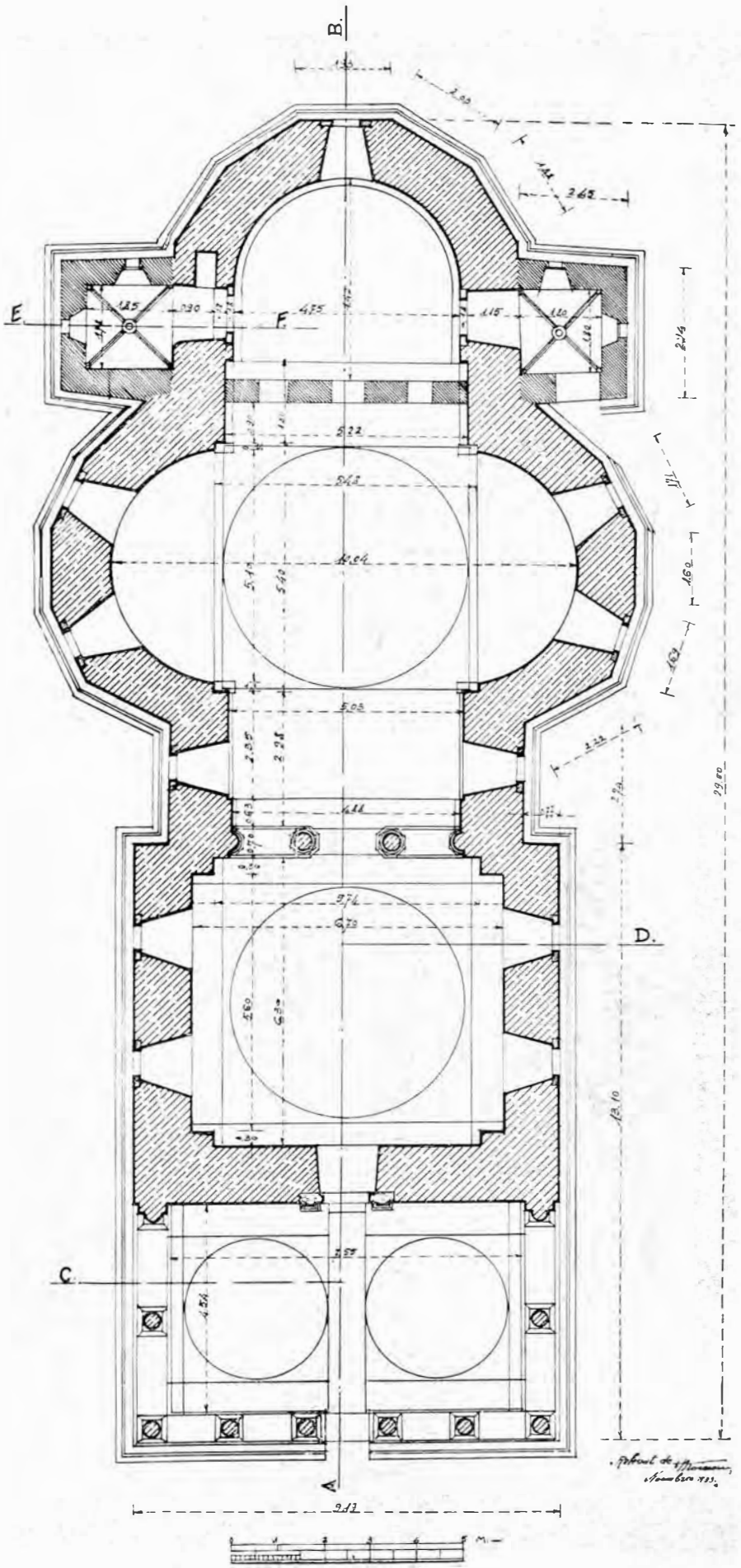
Biserica fostei Mânăstiri din Râmnicu Sărat

Fig. 469. — Vedere spre intrare

Fig. 470. — Detaliul coloanelor dela pridvor

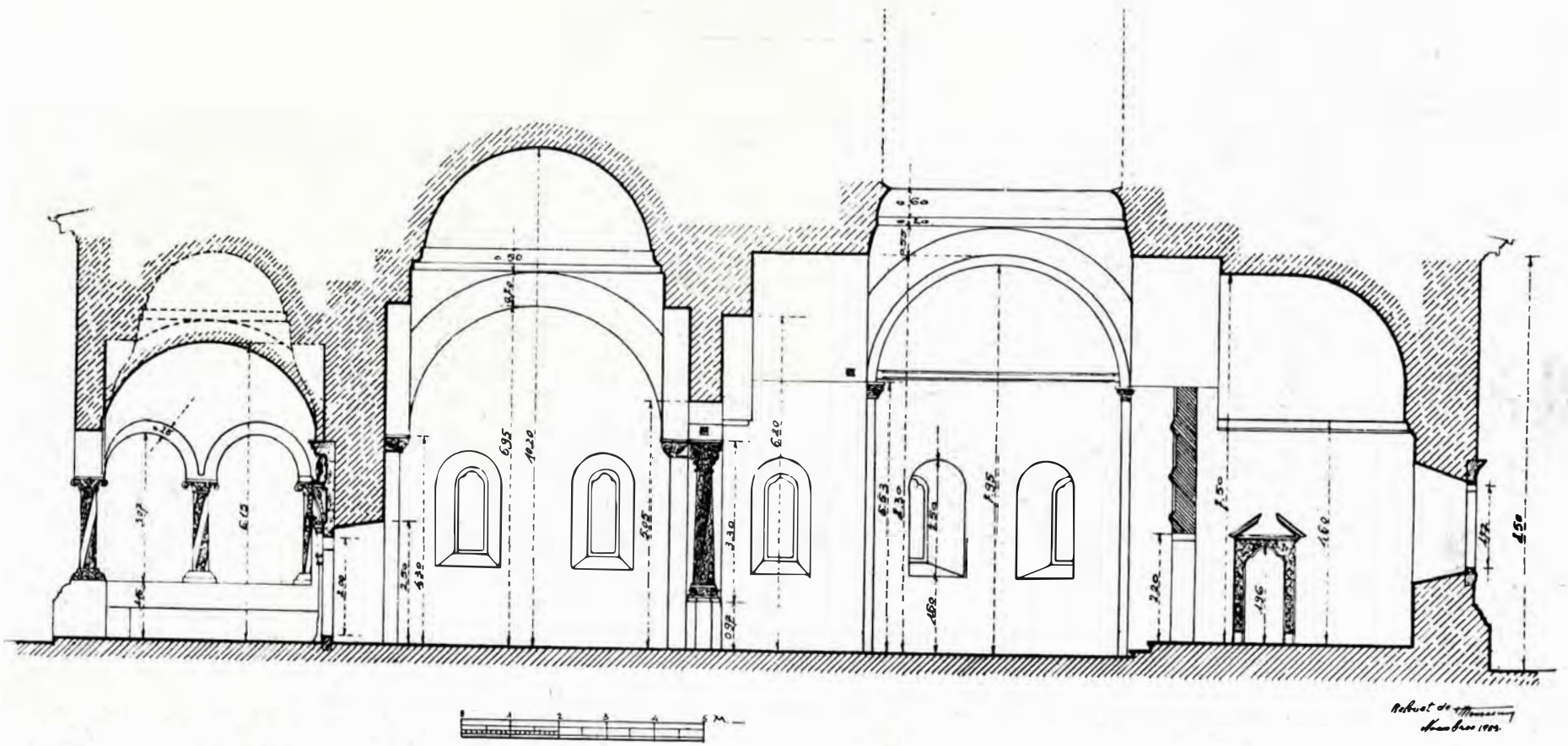
inp.org.ro

Biserica fostei Mânăstiri din Râmnicu-Sărat
Fig. 471. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

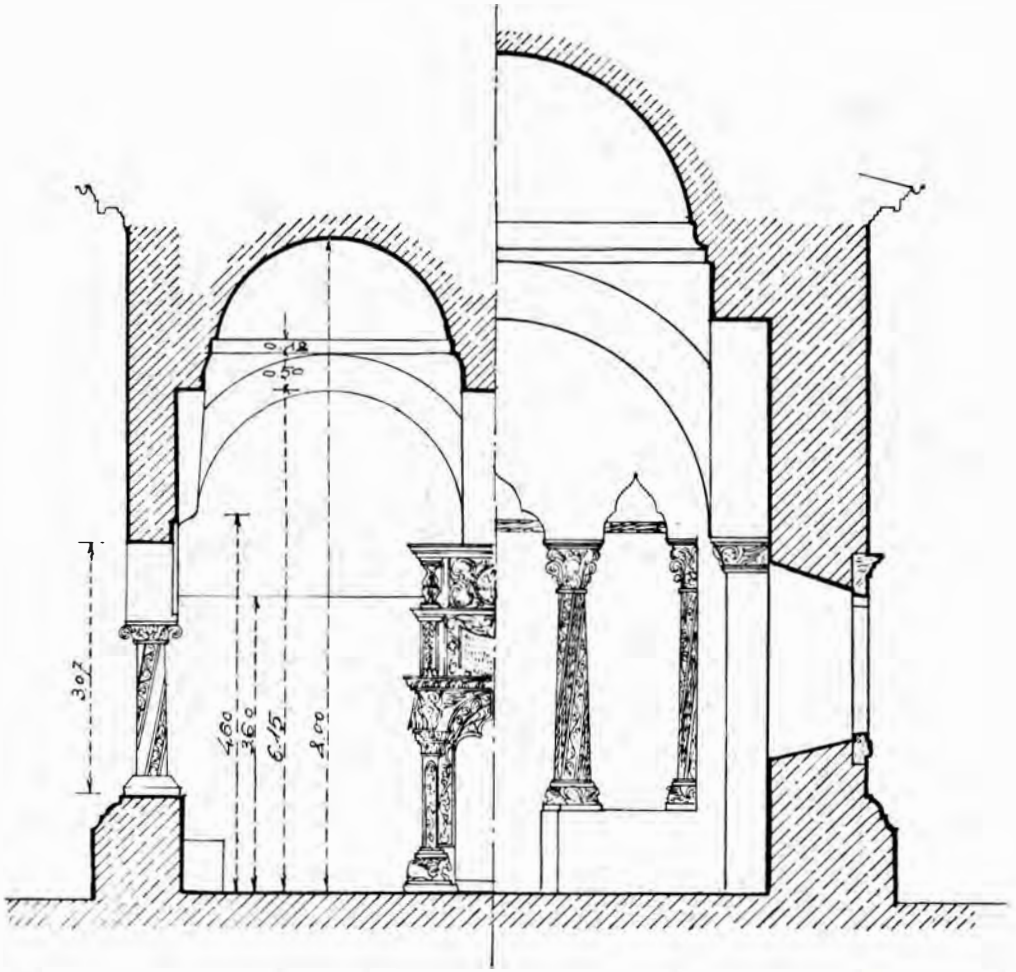
inp.org.ro

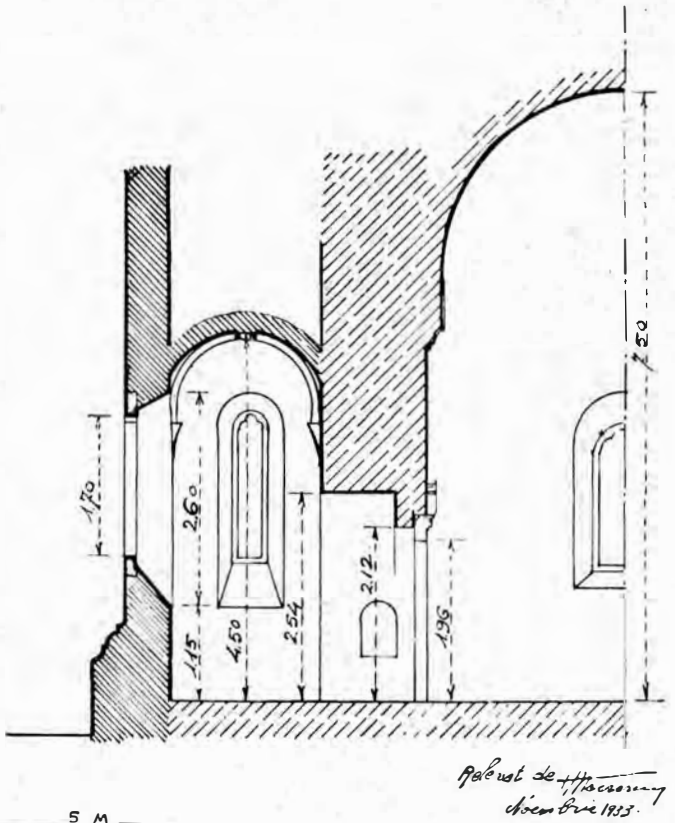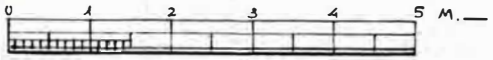

Biserica fostei Mânăstiri din Râmnicu-Sărat
Fig. 472. — Secțiune longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii din Râmnicul Sărat

Fig. 473 — 474. — Secțiune prin pridvor și prin pronaos

Fig. 475. — Secțiune prin altar și proscomidie

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

imp.org.ro

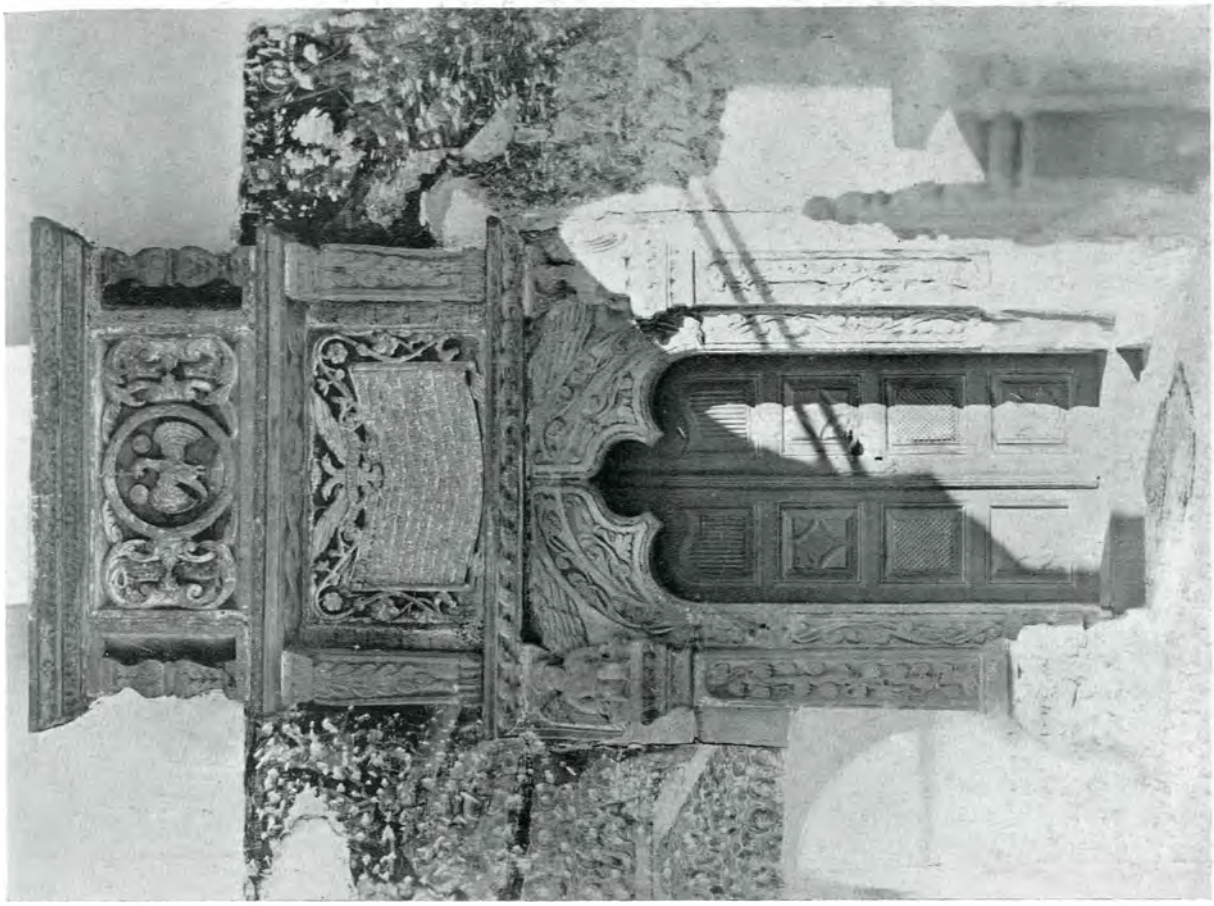

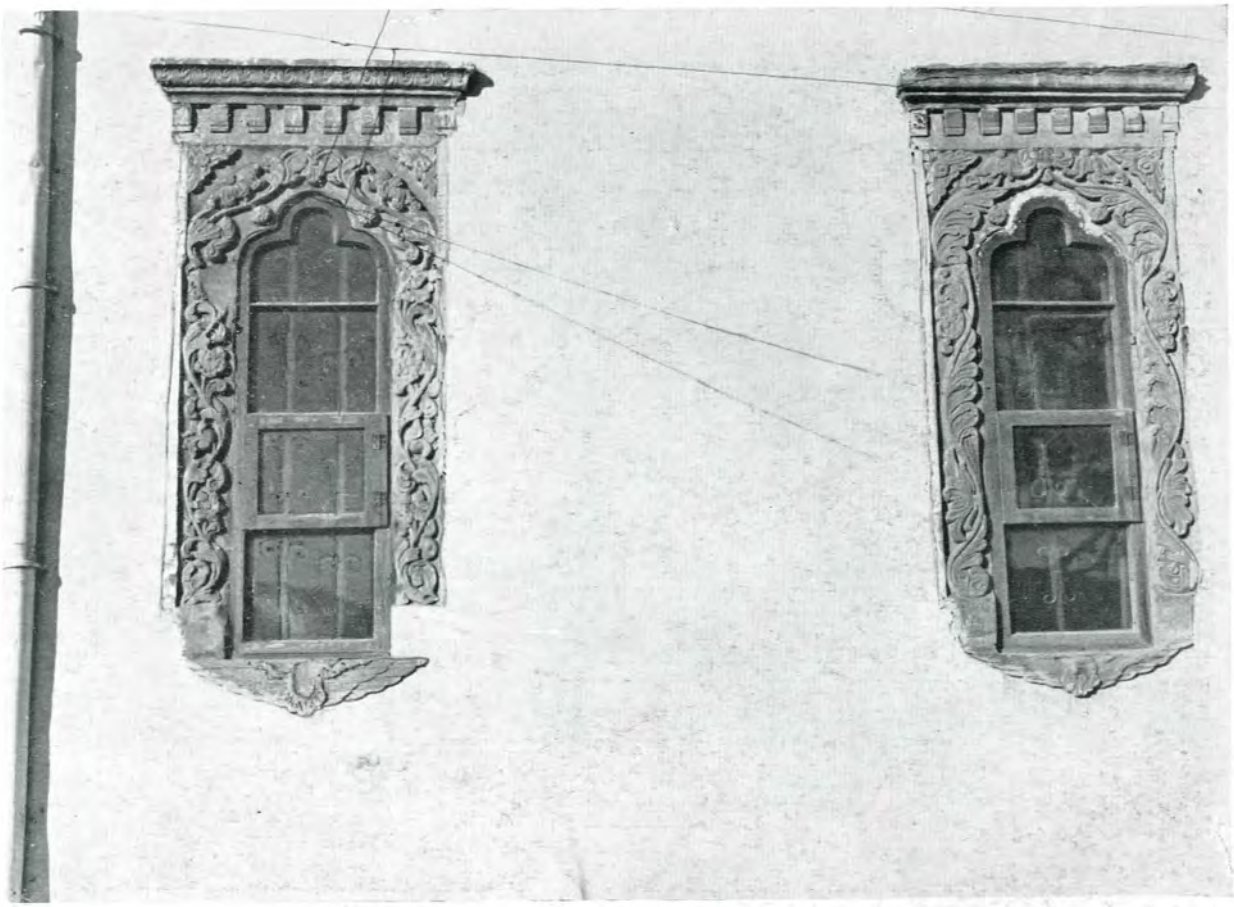
Fig. 476. — Vedere interioară spre altar

Biserica fostei Mânăstiri din Râmnicu Sărat

Fig. 477. — Vedere interioară spre pronaos

Biserica fostei Mânăstiri din Râmnicu Sărat

Fig. 478. — Ușa bisericii

Fig. 479-480. — Ferestrele dinspre miază-zi.

inp.org.ro

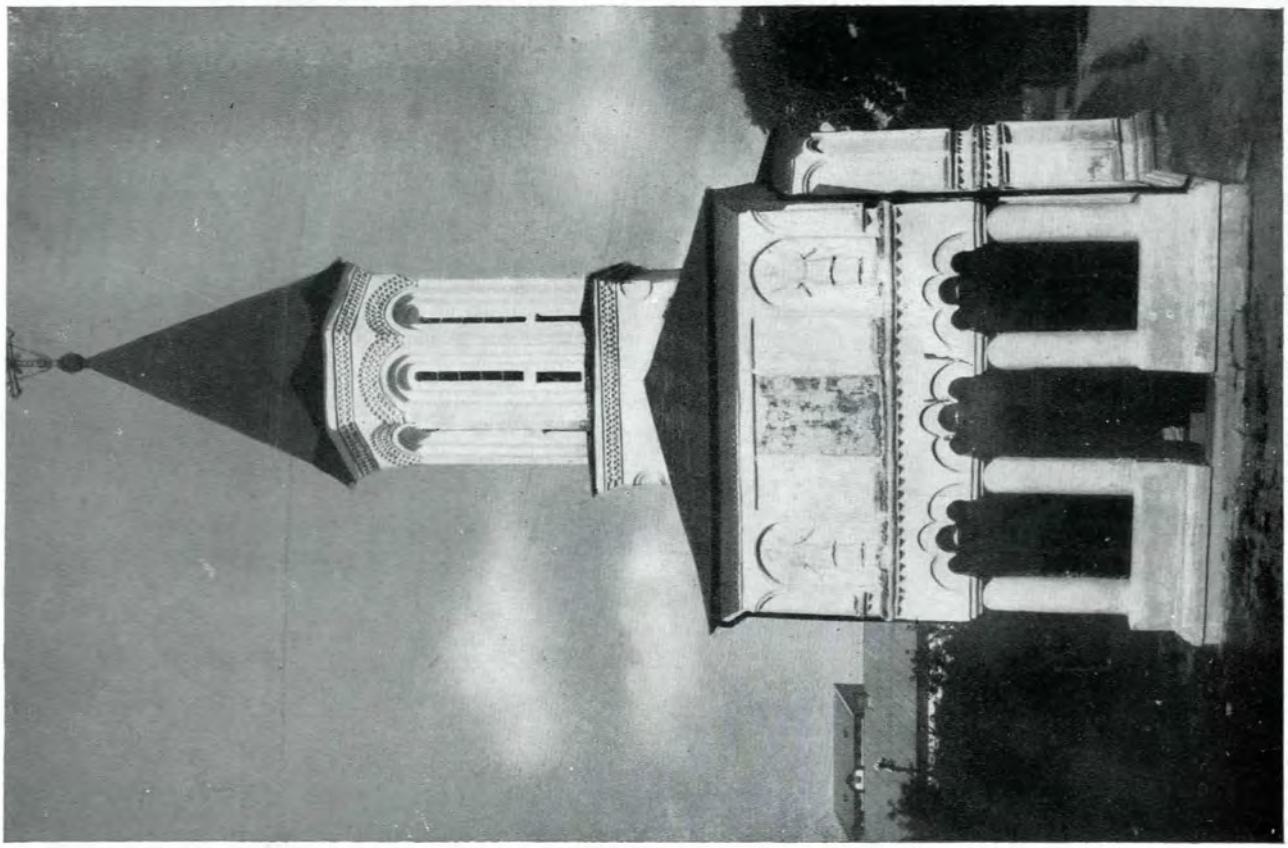

Fig. 482. — Vedere dinspre Apus

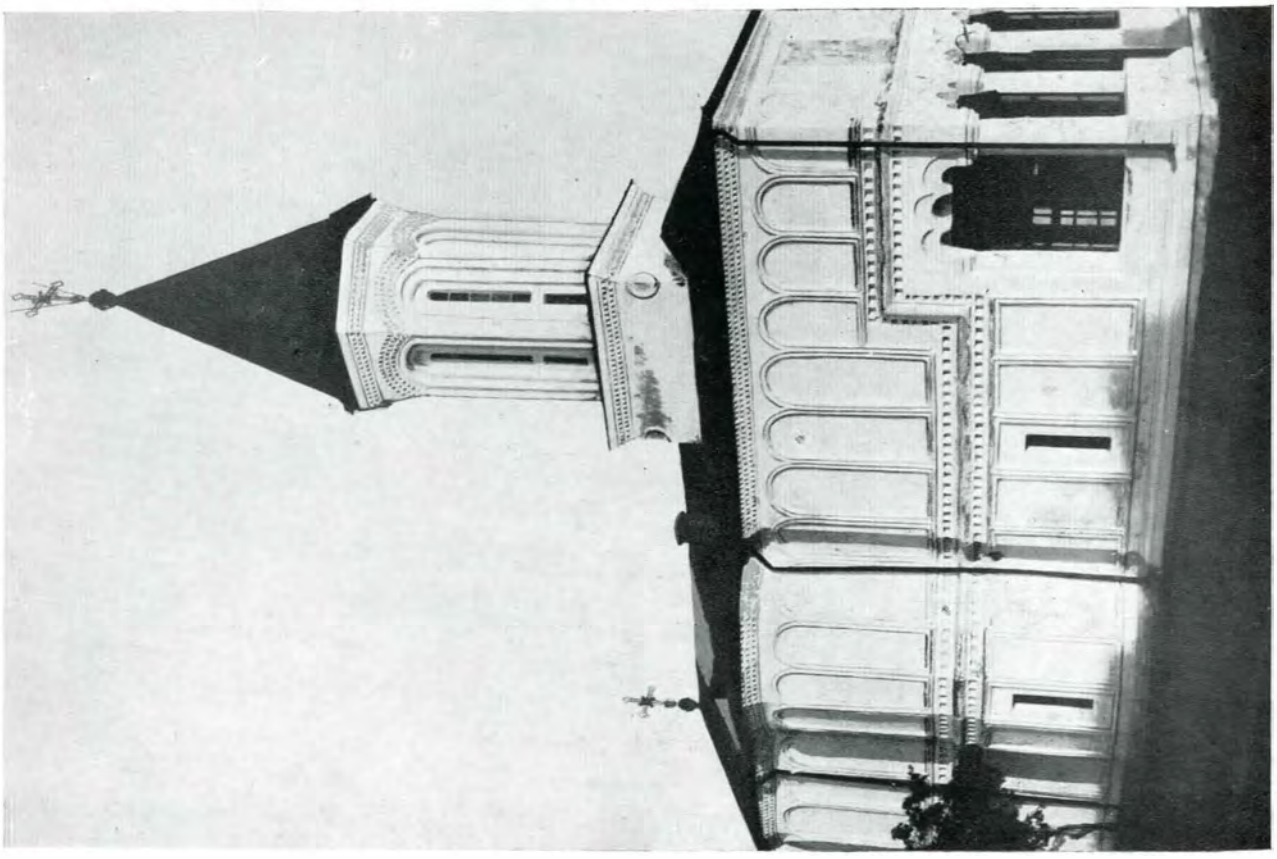
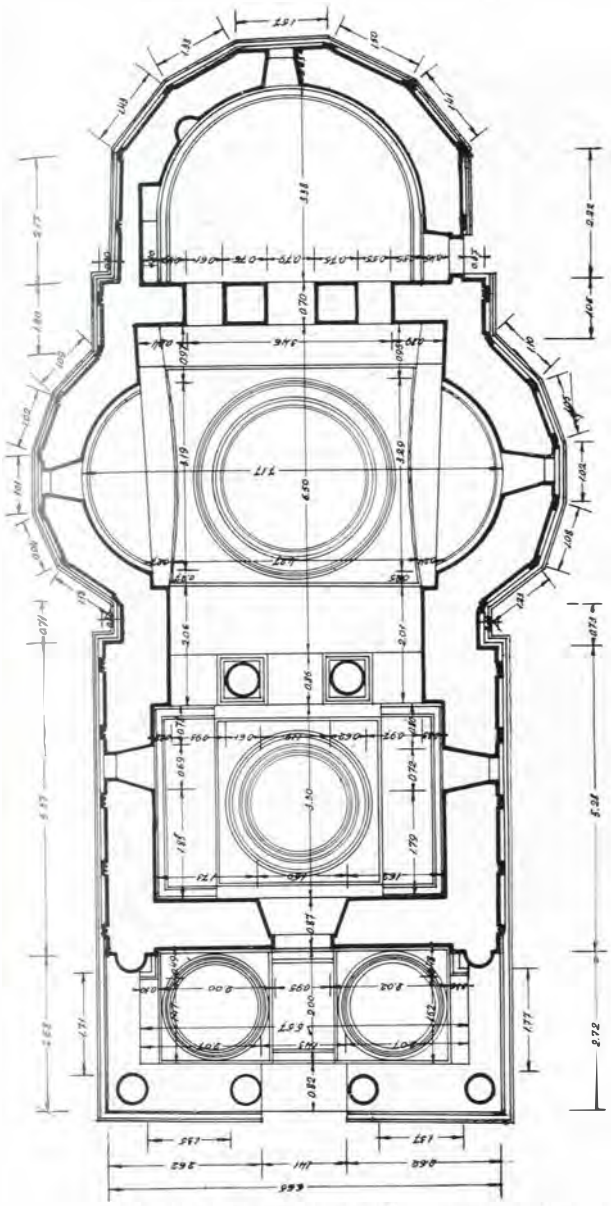
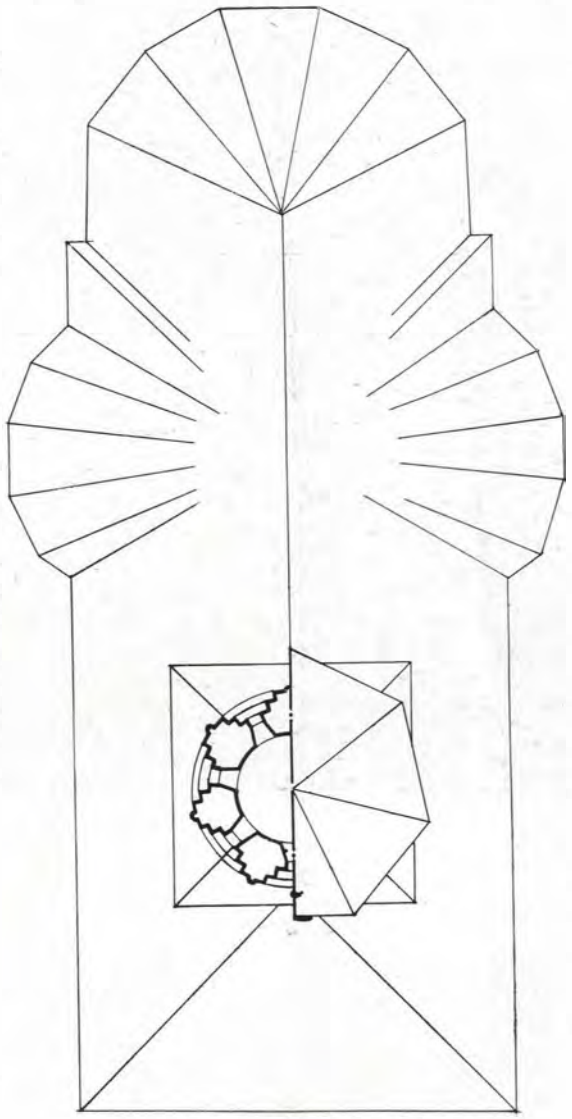

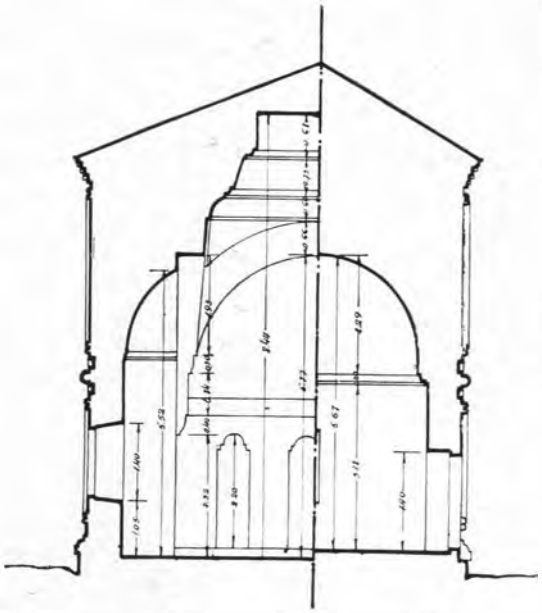
Fig. 481. — Vedere dinspre Nord

Biserica Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova

inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova

Fig. 483. — Planul orizontal

Fig. 484-485. — Planul acoperișului și al turlei

Fig. 486-487. — Secții prin naos și prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

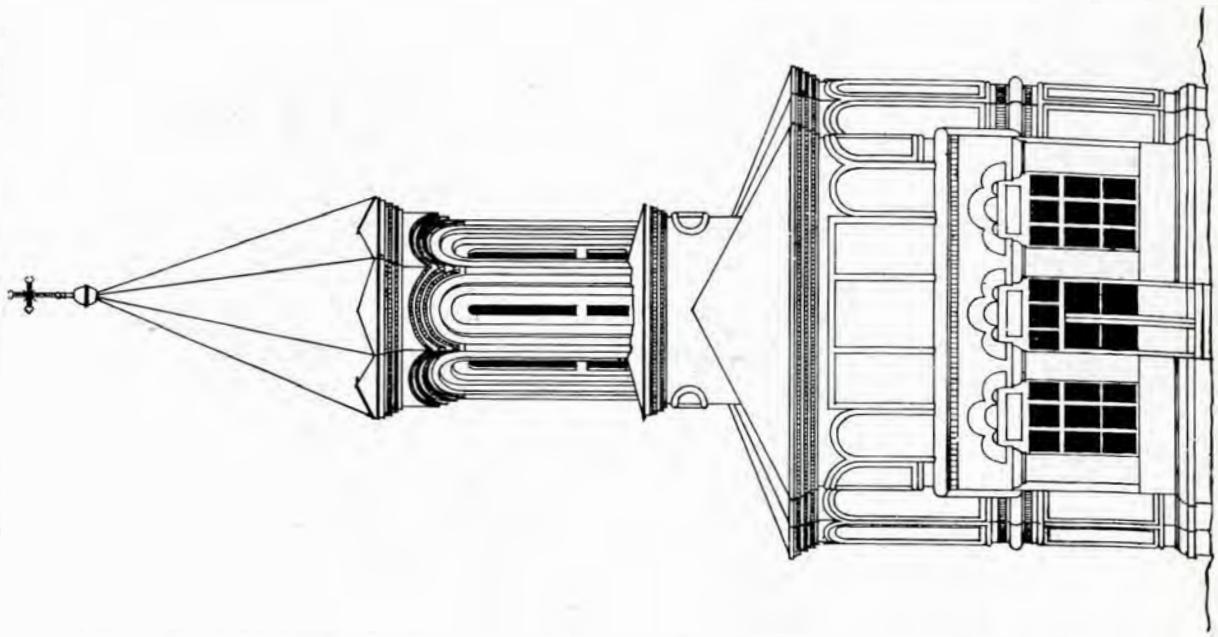

Fig. 489. — Fațada principală
Releveu arhitect I. Atanasescu

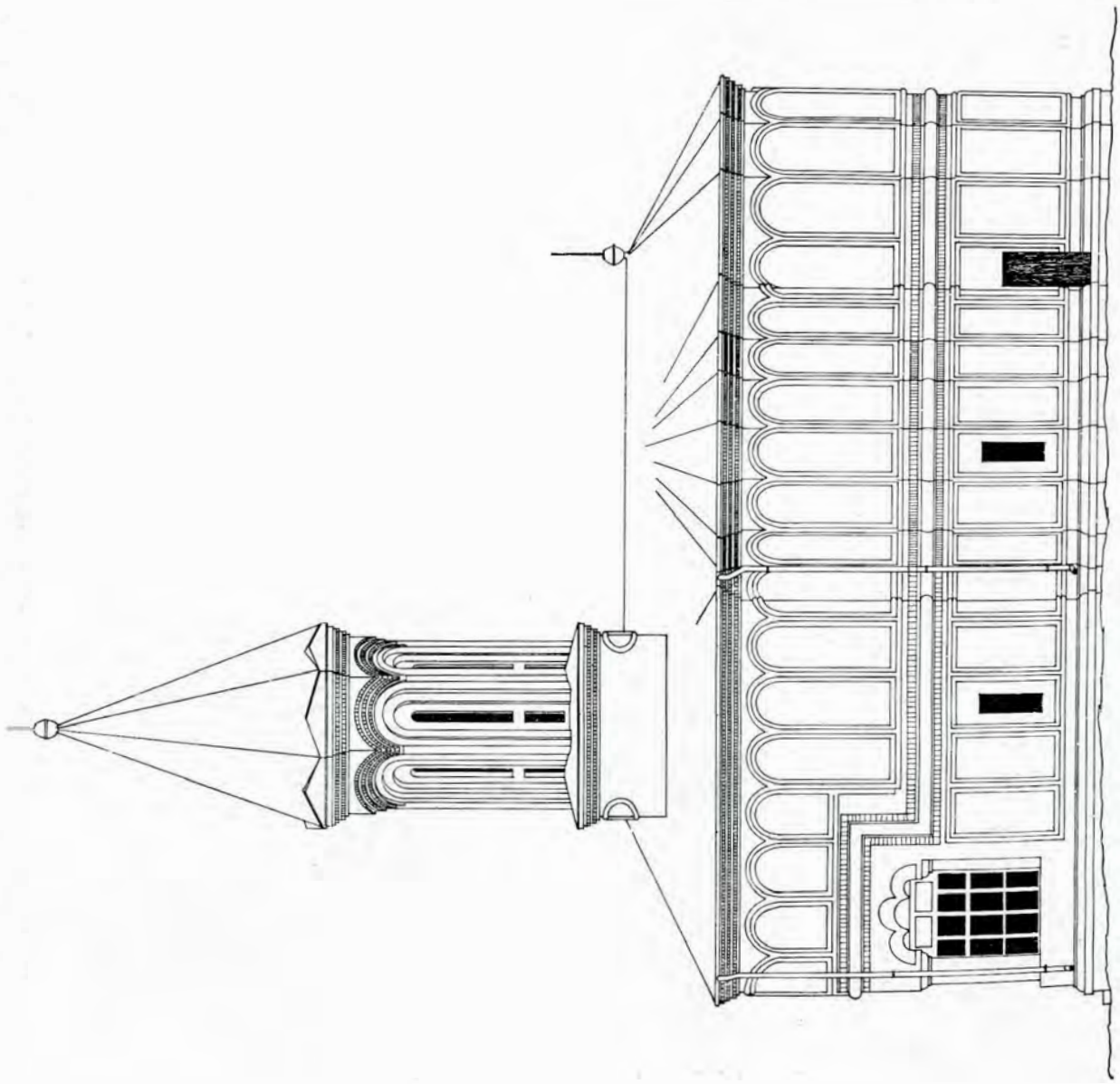

Fig. 488. — Fațada laterală
Biserica Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova

inp.org.ro

Biserica Sfântul Nicolae Belivaca din Craiova
Fig. 490. — Secție longitudinală

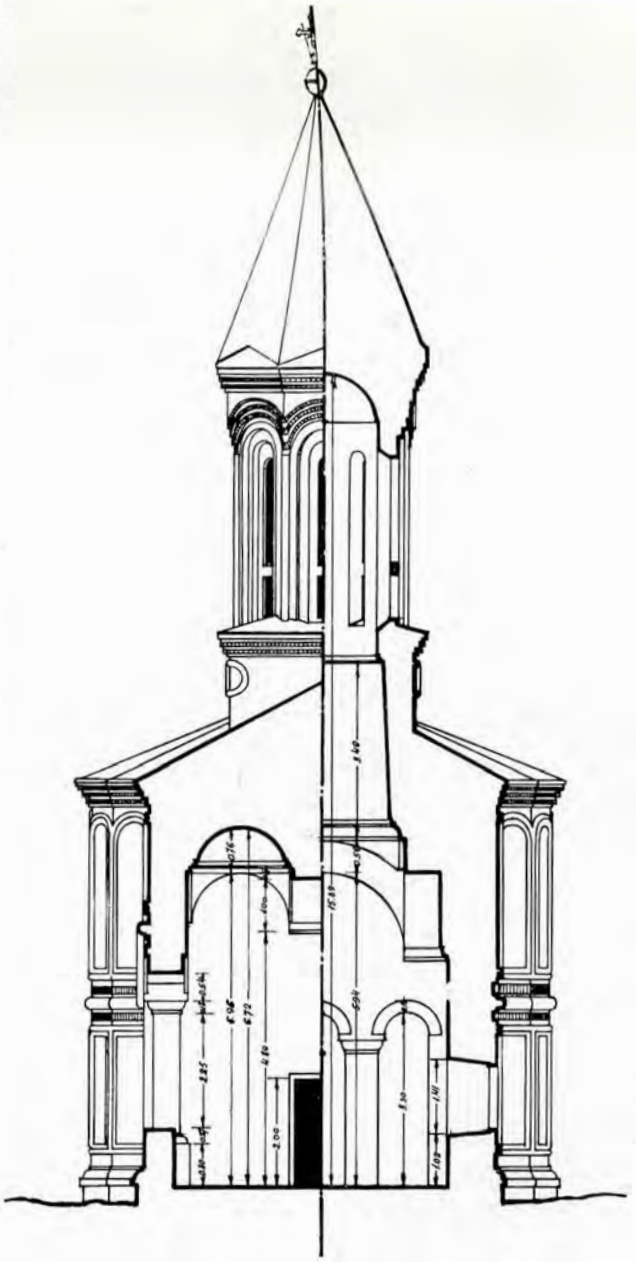

Fig. 491-492. — Secție prin pridvor și prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

PISANIA ZUGRAVITA IN PARACLIS
DEASUPRĂ UȘEI DE INTRARE

ACEST PARACLIS ȘA ÎNCEPUT DE RÎPO' MITRO' ANTIM ȘI S'A ISPRAVIT DE RÎPO' BOER MATEI RU SET INSĂ MAI SCURT SI STRÎMT EAR RÎPO' EPISC' IOSIF ARGIȘŬ LA MĂRIT SI'NPODOBIT CU TÓTE TREBUINCIOASELE LA AN: 1812 MĂ' 23 ACUMU EAR DIN NOU S'A REPARAT PRECUM SE VEDE IN ȚILELE PREA SF. SALE EPISCOP D. KLIMENT LA ANUL 1860.

RELEVEUL MĂNĂSTIRII ANTIM.

DETALII DE SCULPTURA IN PIATRA LA PARACLIS SI CHILII.

SCARA: 0,10 = 1,00.

ARCADA SI COLOANELE CHILIILOR
DIN STANGA

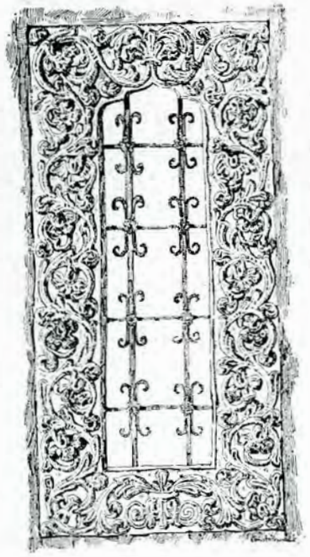

Fig. 493. — Detaliul pridvorului de la chilii Mânăstirea [illegible]im din București

ORNAMENT DEASUPRA UNUI ARC
LA CHILII · SCARA: 0,30=1,00

FEREASTRĂ
LA PARACLIS.
FAȚADA
DIN SPRE GRADINA

PIATRA PERFORATA LA PARACLIS
FAȚADA DIN SPRE GRADINA

PIATRA PERFORATĂ LA PARACLIS
FAȚADA DIN CURTE.

Fig. 495. — Detaliul ferestrei la paraclis
Fig. 496. — Detaliul ferestrei de sus la paraclis
Fig. 497. — Detaliul ferestrei mici de la paraclis

Desen arhitect Const. Popescu

Fig. [illegible] Detaliul de ornament

imp.brg.ro

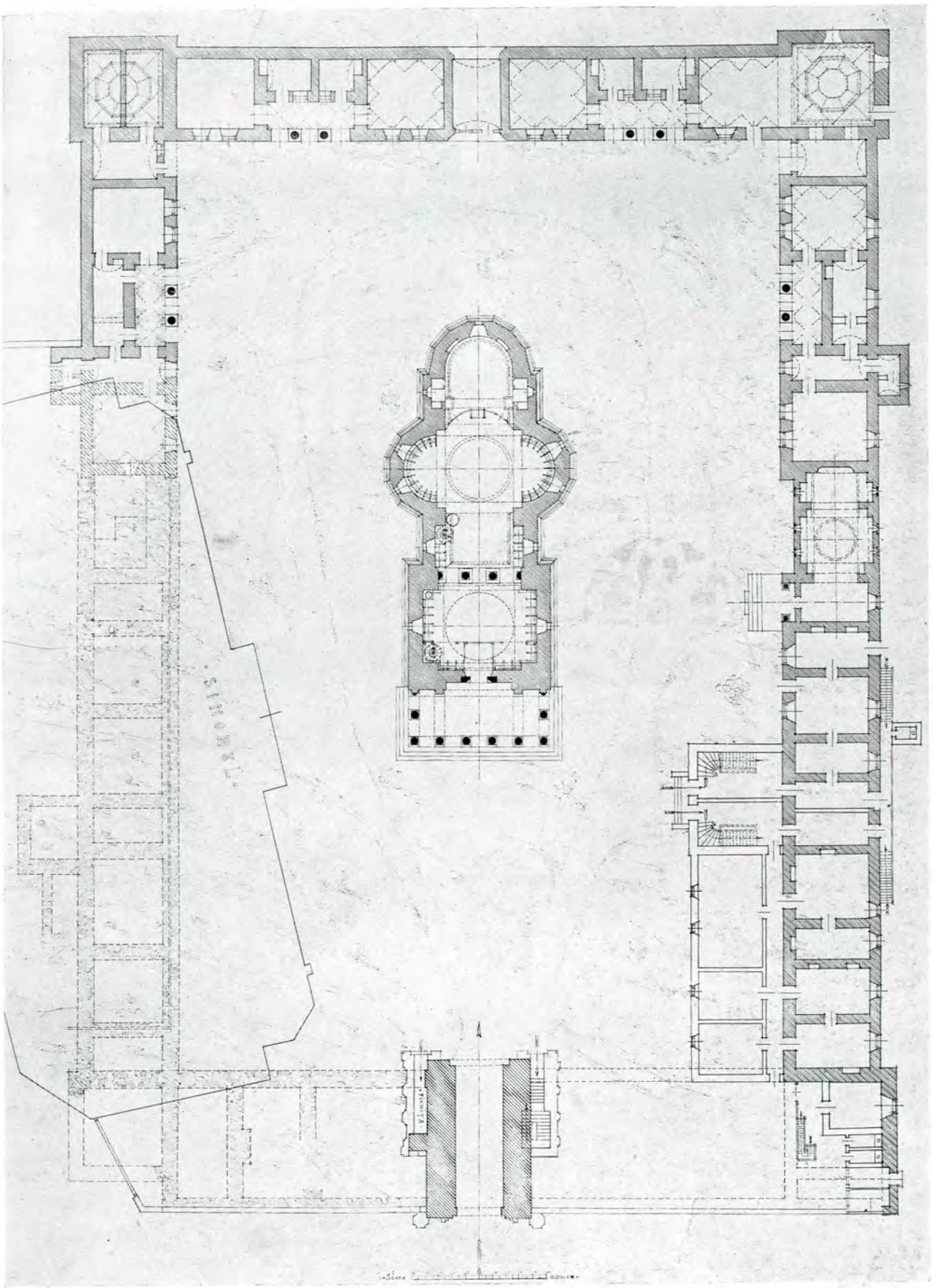

Mânăstirea Antim din Bucureşti

Fig. 498. — Vederea mânăstirii cu clopotniţa şi biserica

Fig. 499. — Vederea Mânăstirii cu chiliile şi bucătăria

inp.org.ro

Mânăstirea Antim din București

Fig. 500.— Planul orizontal

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Antim din Bucureşti

Fig. 501. — Faţada principală

Fig. 502. — Faţada laterală

inp.org.ro

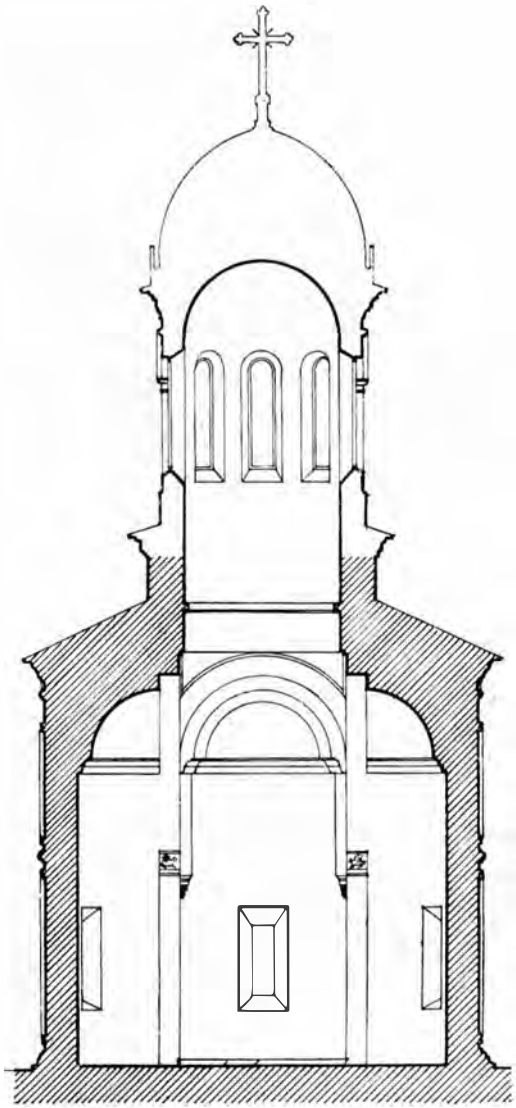
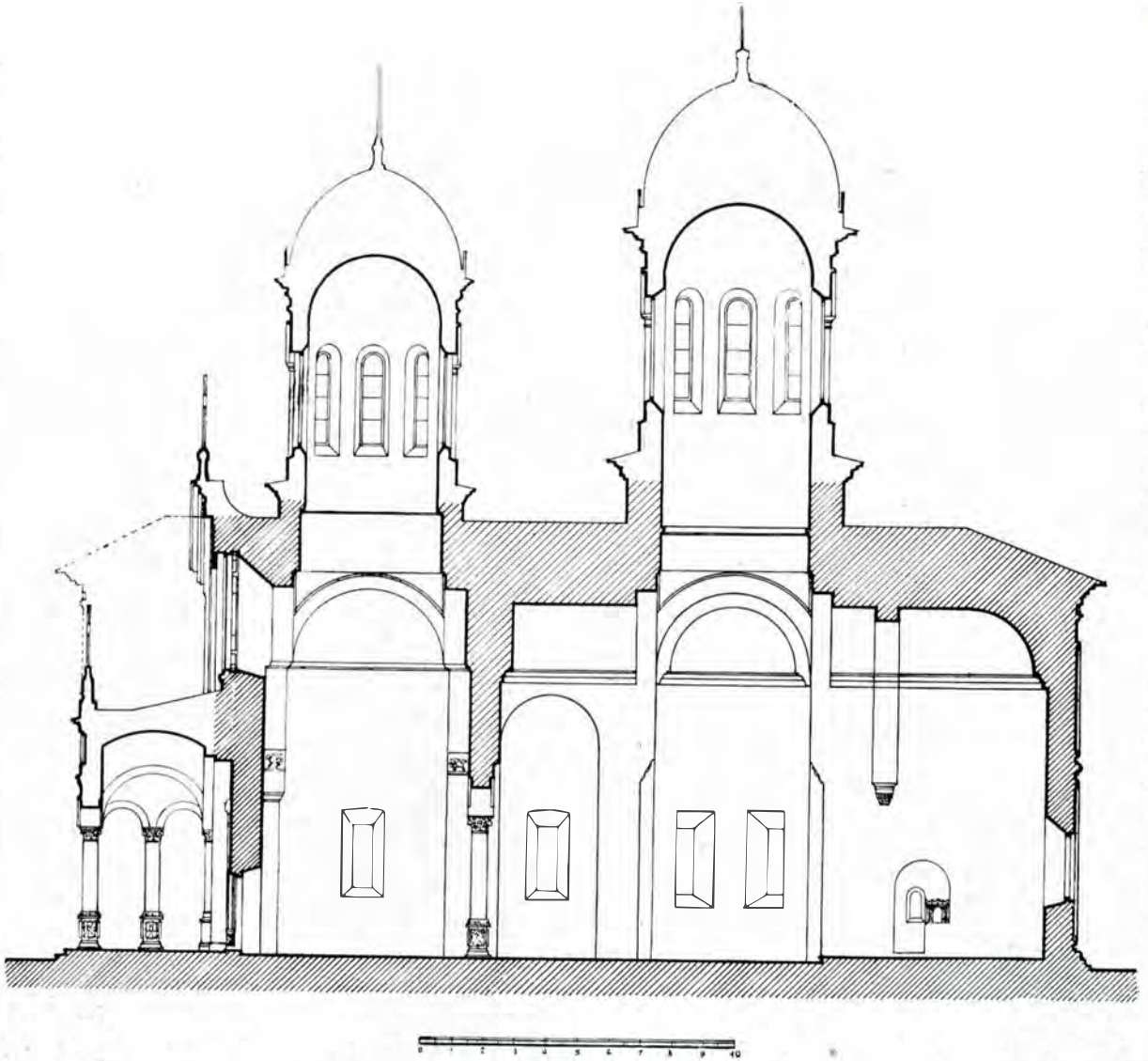

Fig. 503. — Secție transversală prin naos

Biserica Mânăstirii Antim din București

Fig. 504. — Secție longitudinală

Releveu arhitect E. Costescu

inp.org.ro

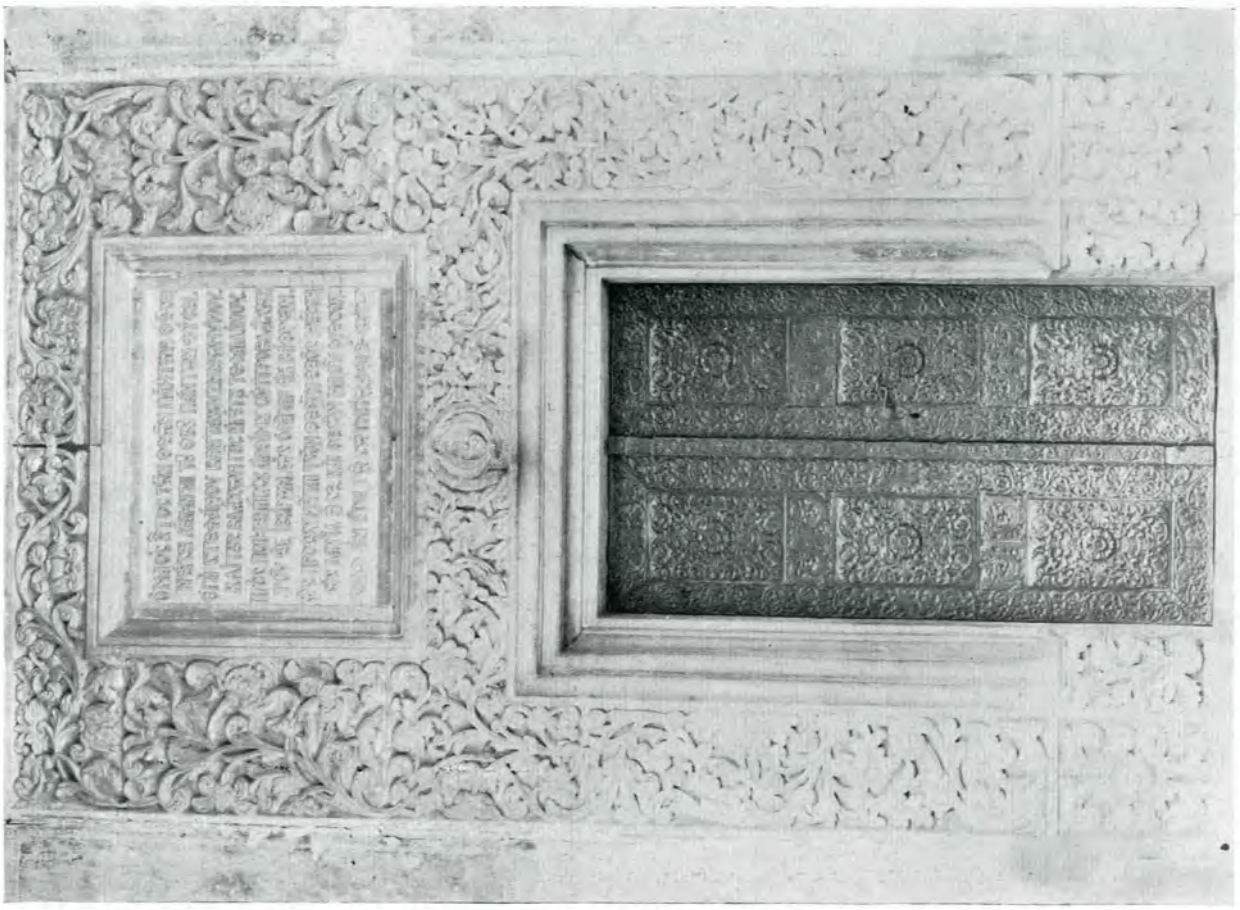

Fig. 506. — Uşa bisericii cu pisania

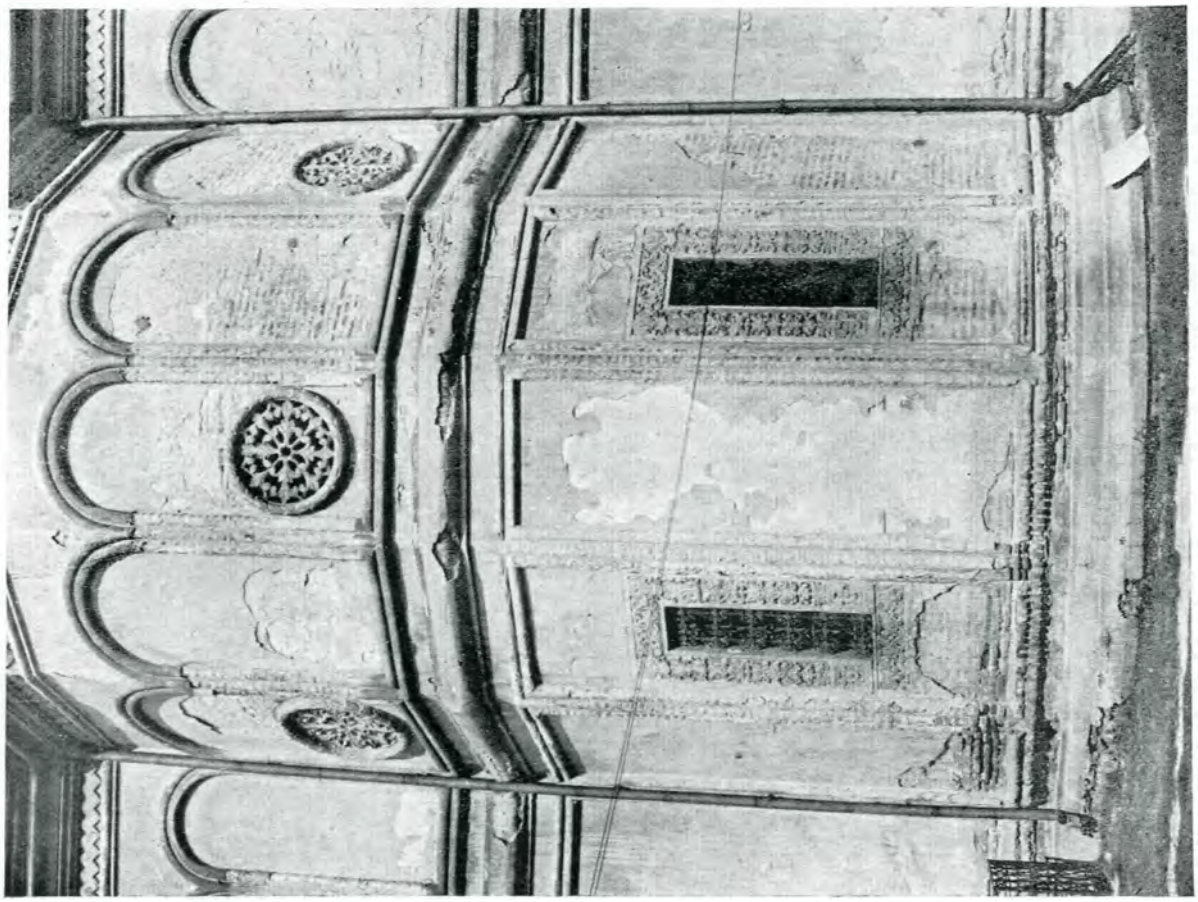

Fig. 505. — Detaliu de fatadă

Biserica Mănăstirii Antim din Bucureşti

inp.org.ro

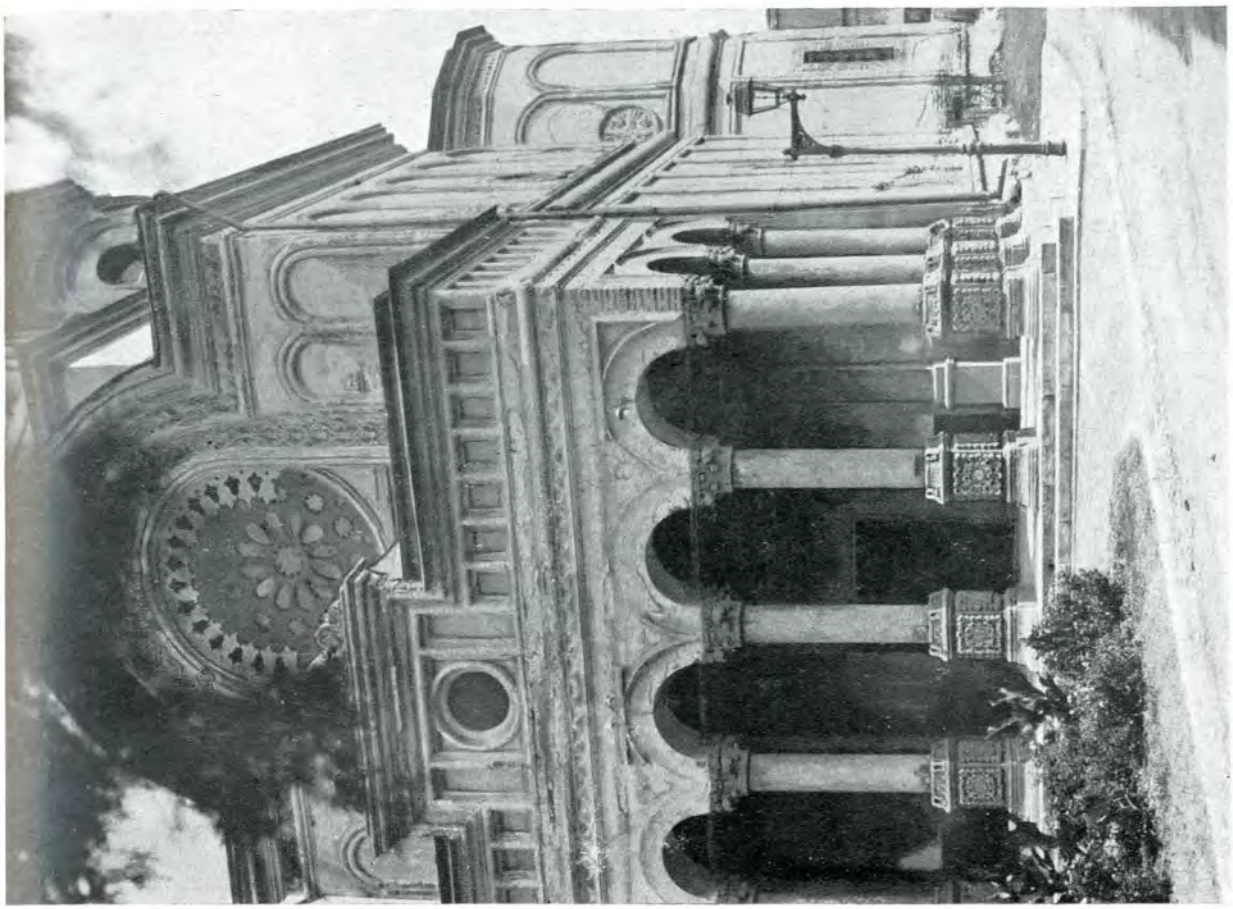

Fig. 508. — Vedere spre intrare

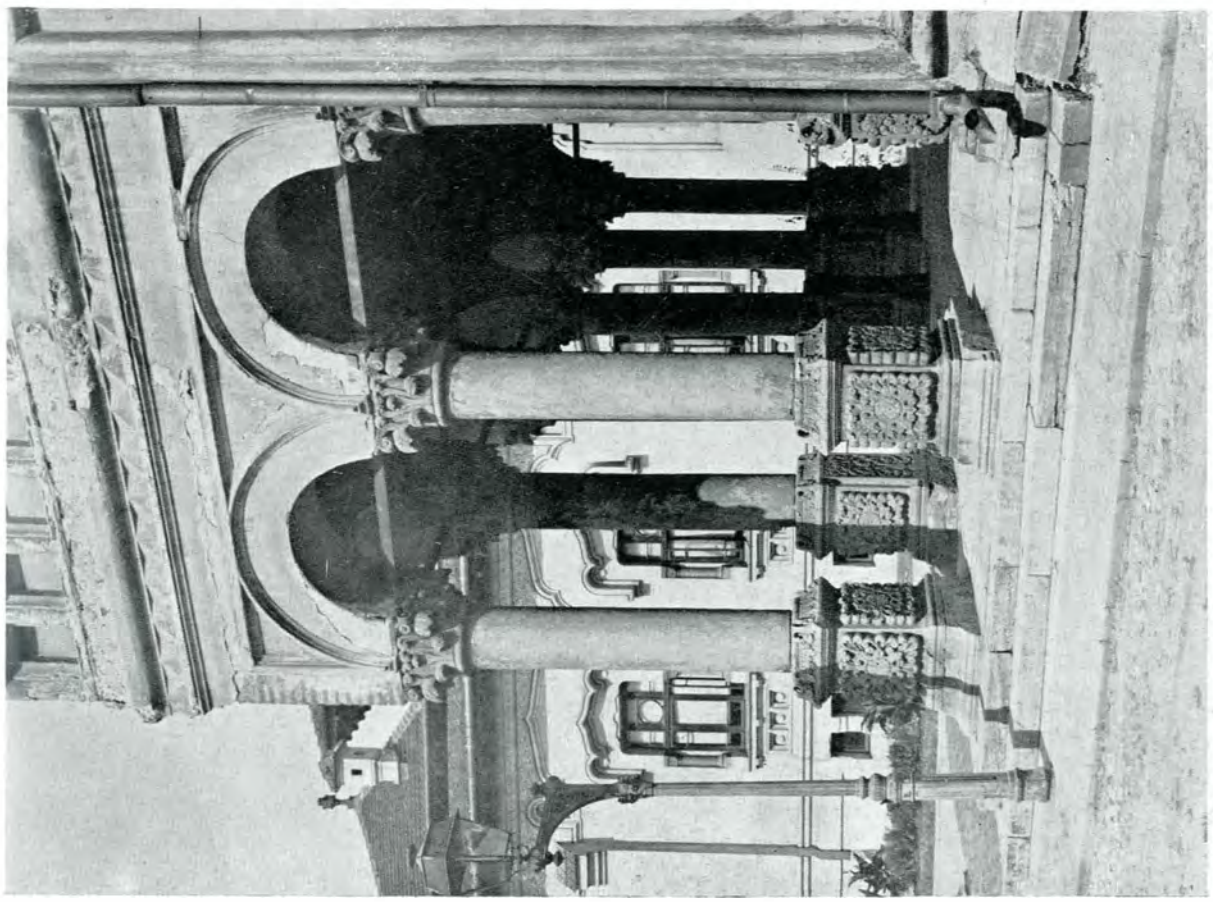

Fig. 507. — Detaliul pridvorului

Biserica Mănăstirii Antim din București

inp.org.ro

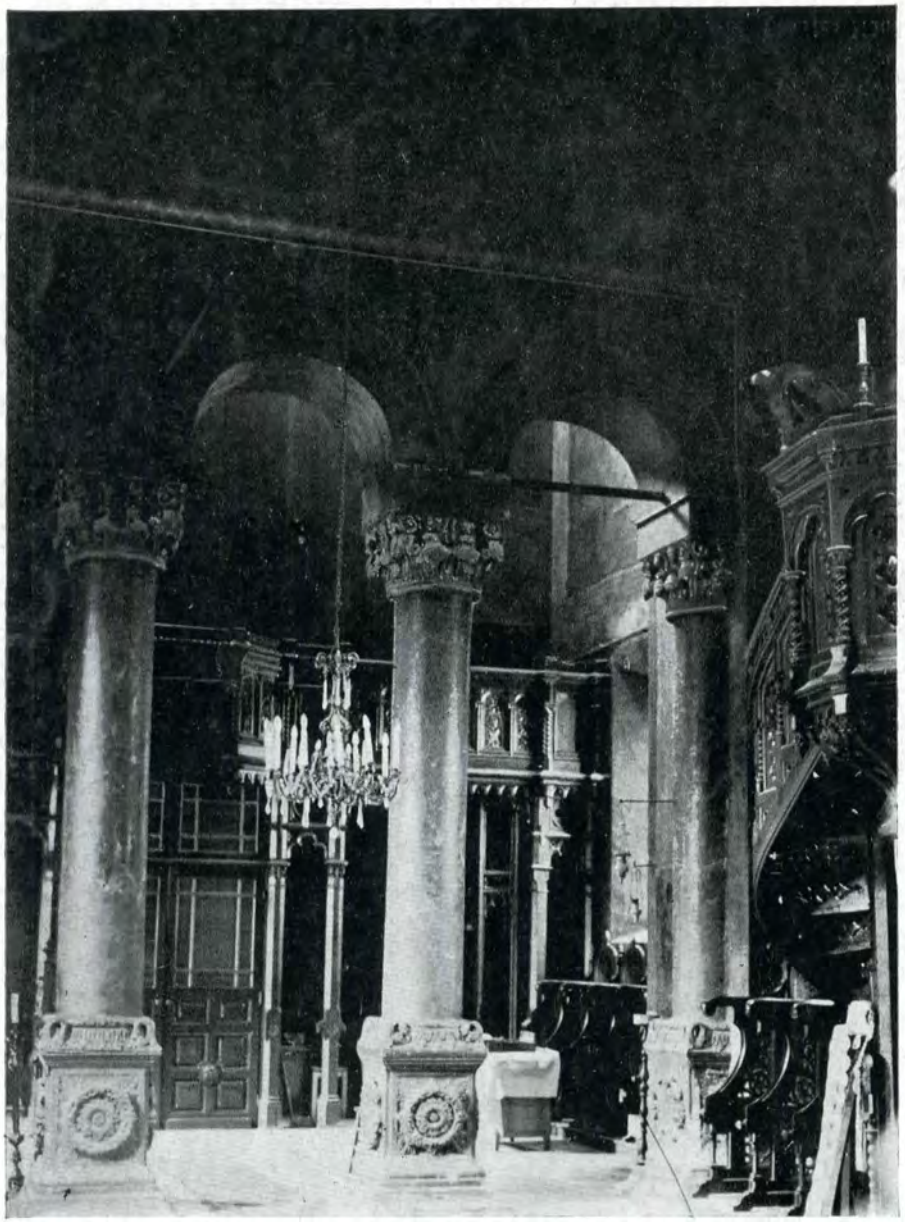

Fig. 509. — Vedere interioară spre altar şi tâmplă

Biserica Mânăstirei Antim din Bucureşti

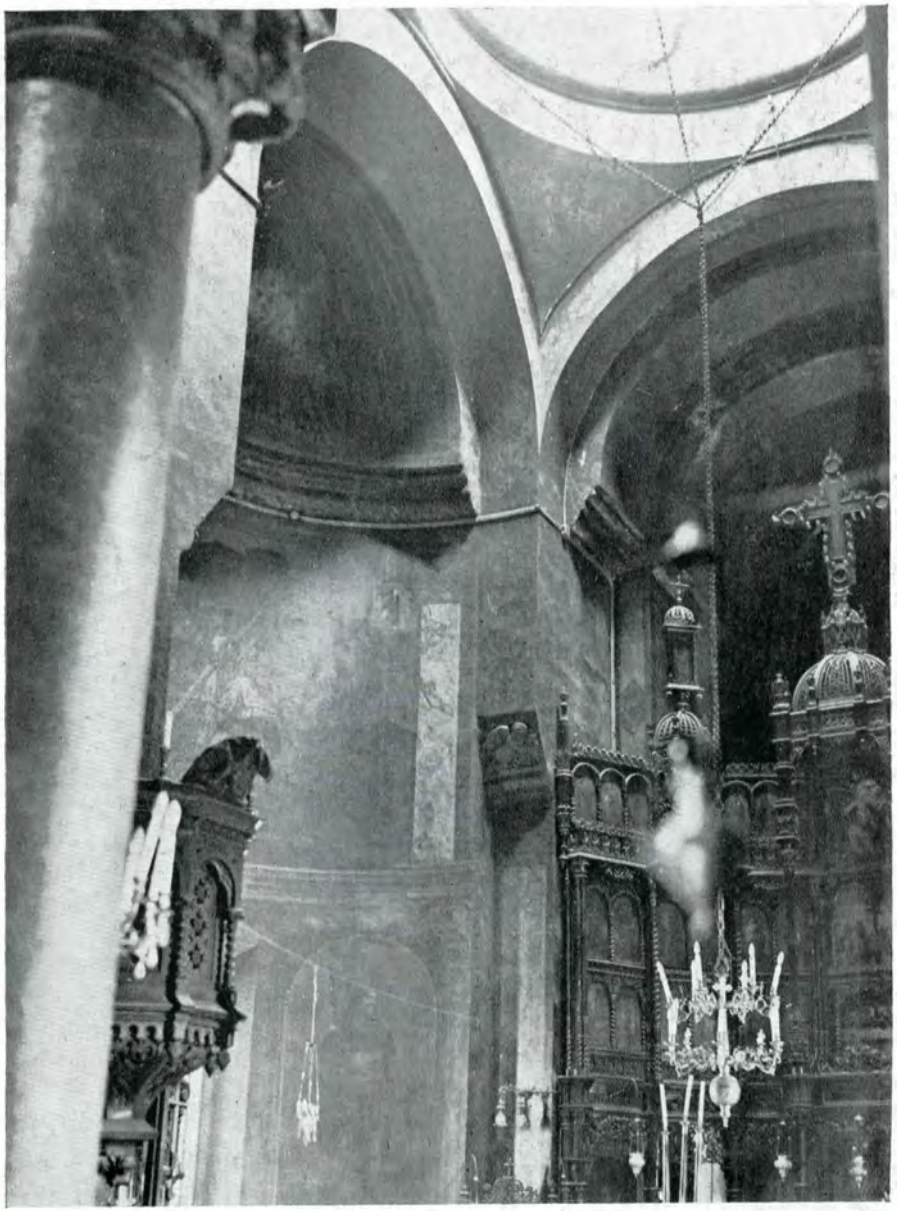
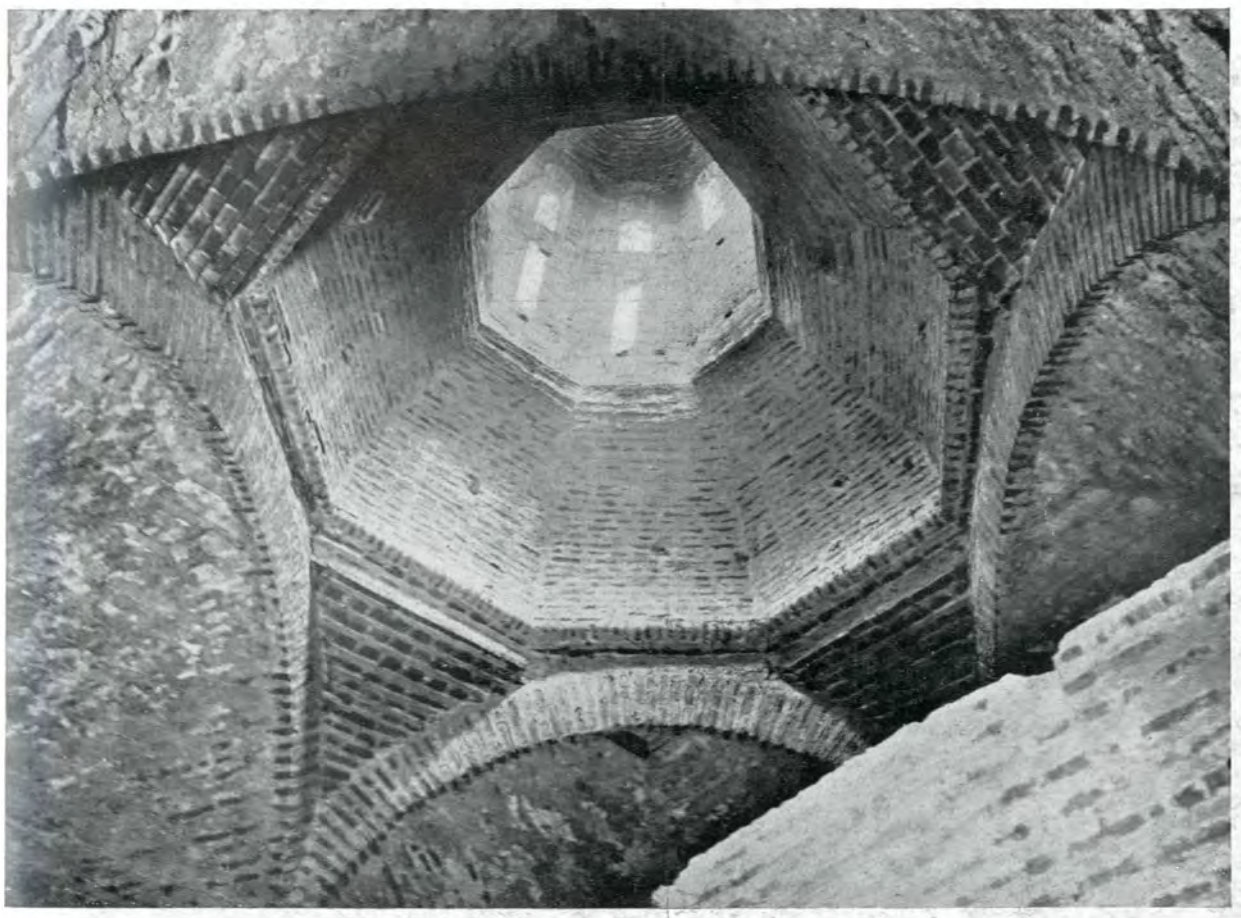

Fig. 510. — Vedere din naos

inp.org.ro

Mânăstirea Antim din București

Fig. 511. — Vederea chiliilor spre sud-est

Fig. 512. — Vederea bolților din bucătărie

inp.org.ro

imporg.ro

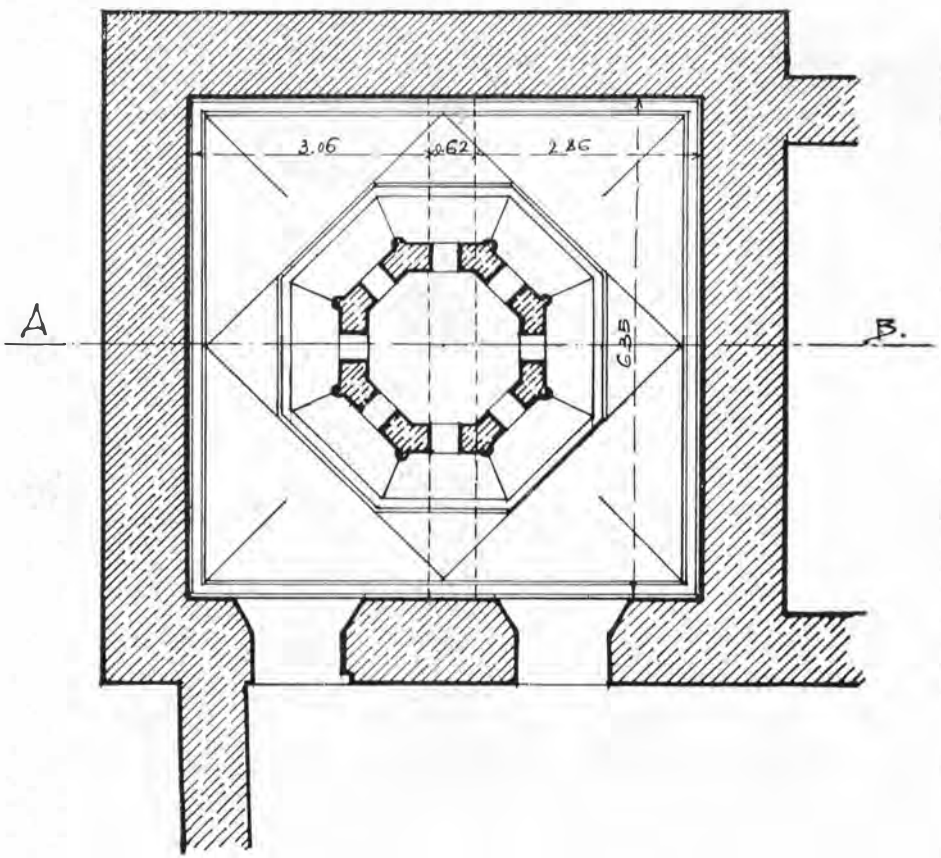

Fig. 513. — Planul orizontal al bucătăriei

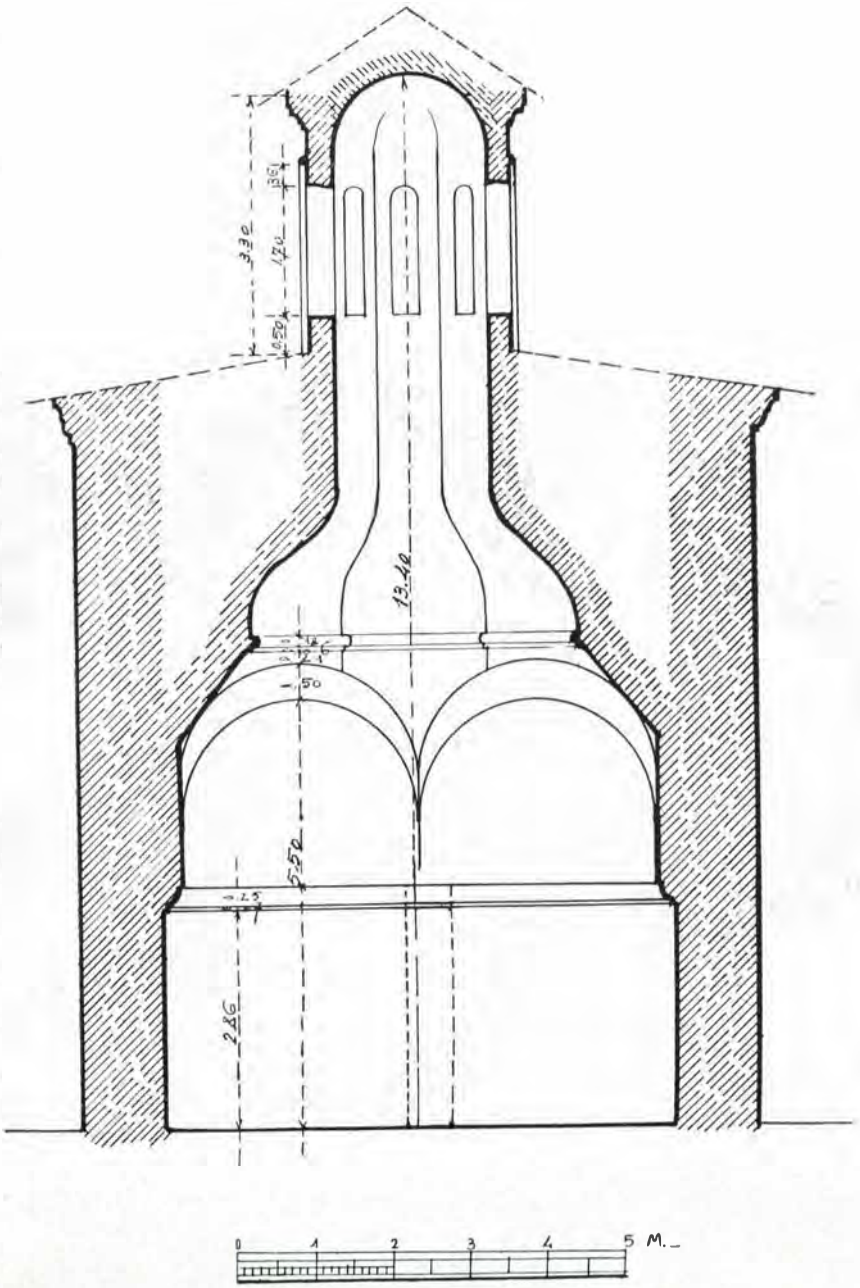
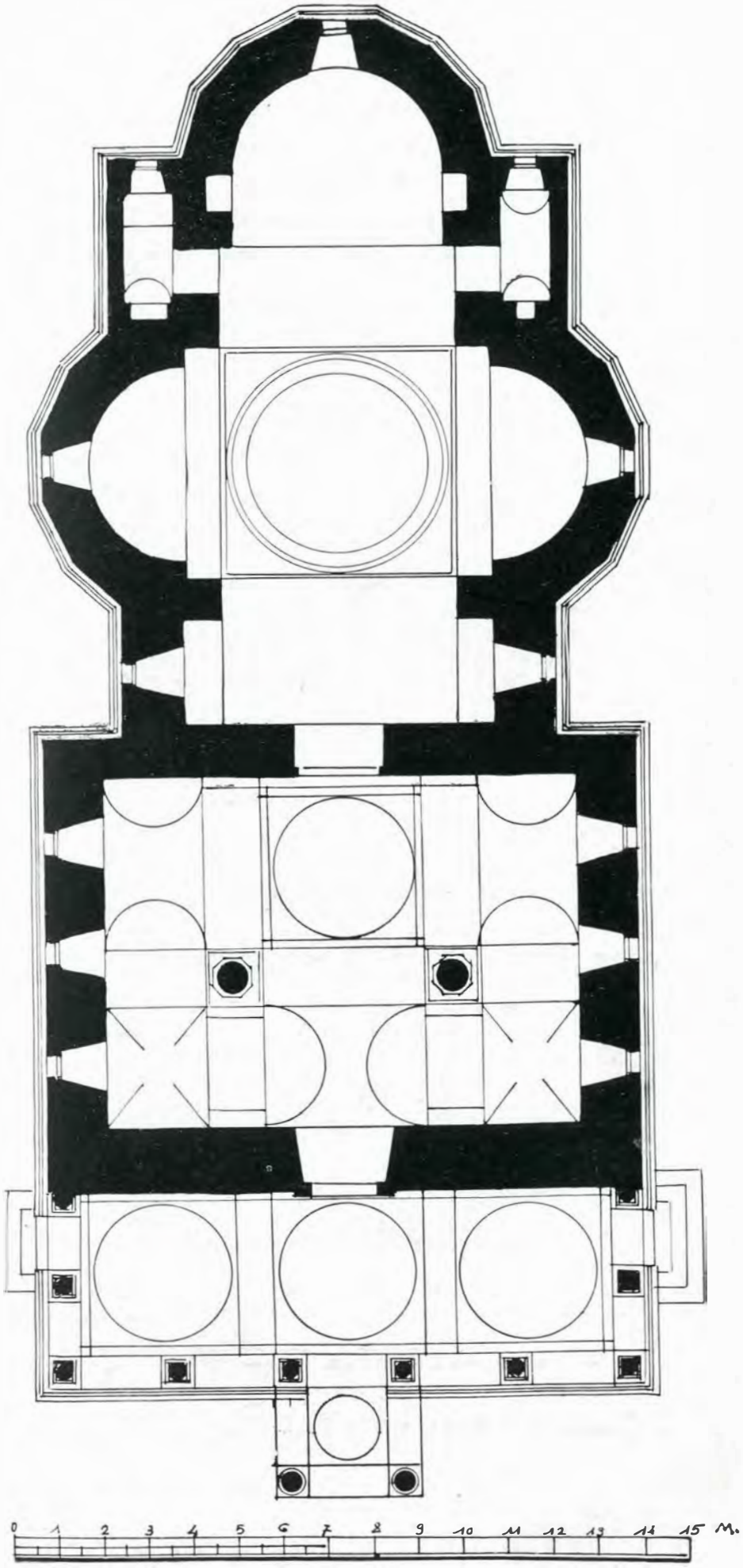

Fig. 514. — Secţie prin bucătărie

Mănăstirea Antim din Bucureşti

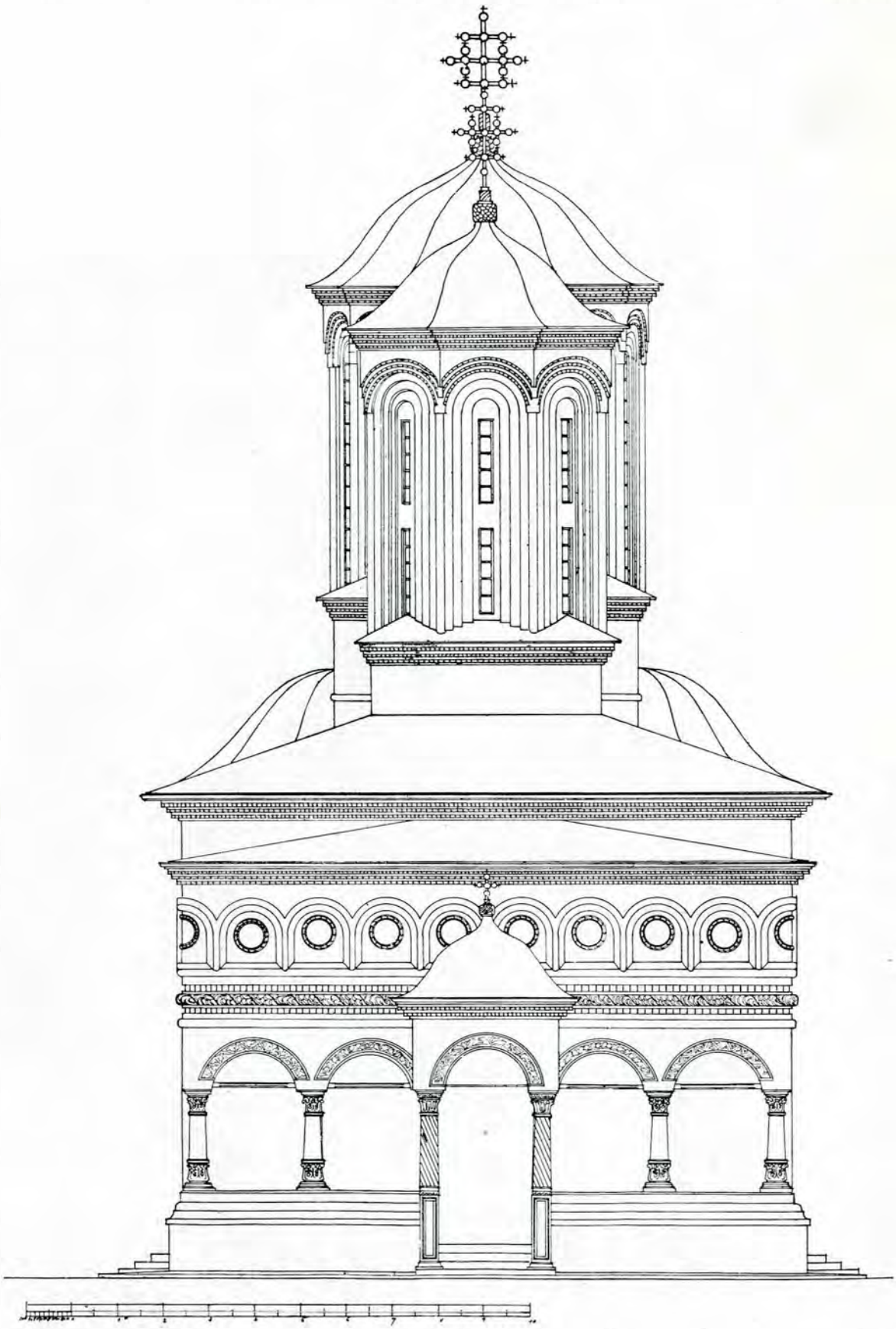
Releveu V. Moisescu

Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)

Fig. 515. — Planul orizontal

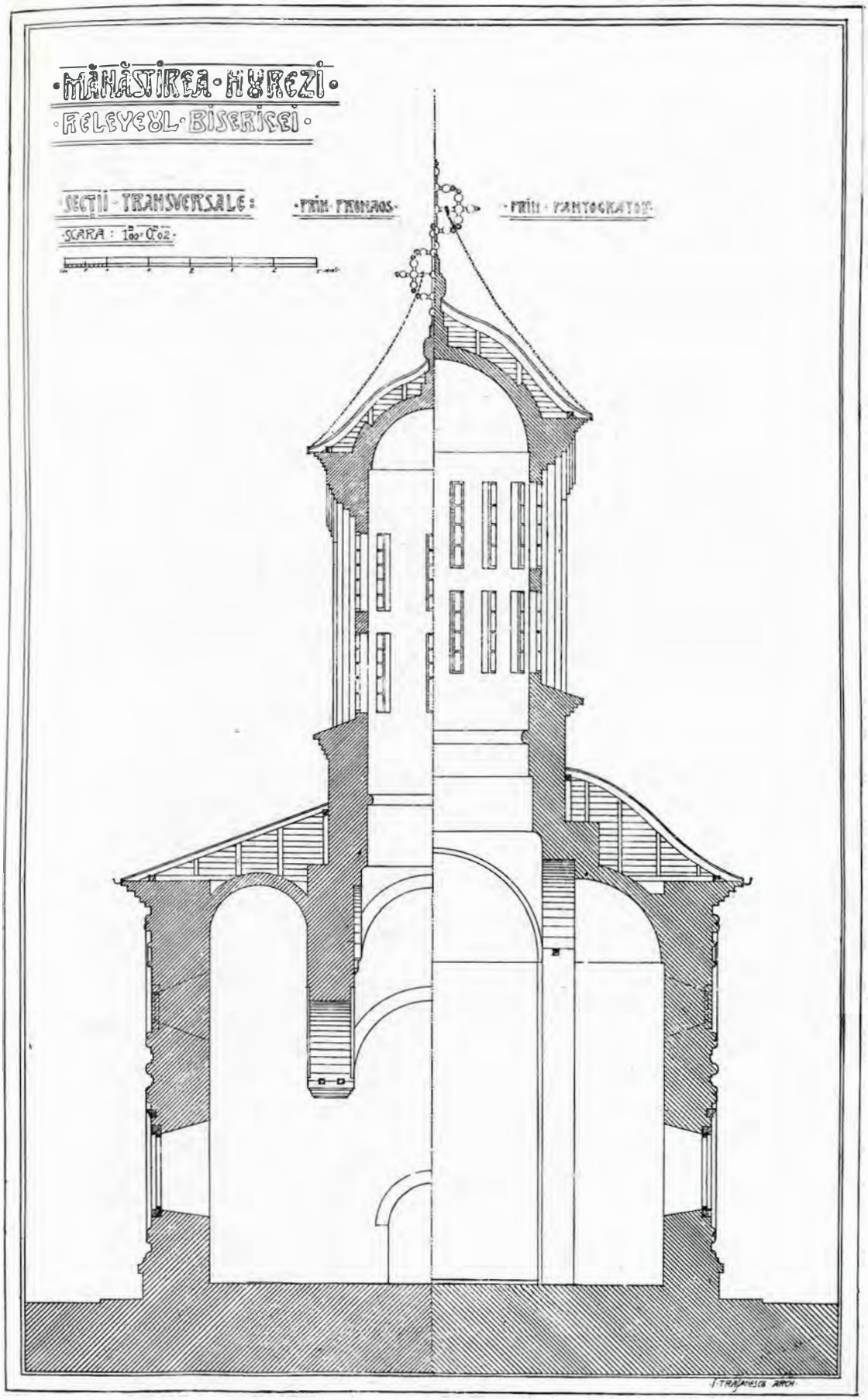
inp.org.ro

Biserica Mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 516. — Faţada principală

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

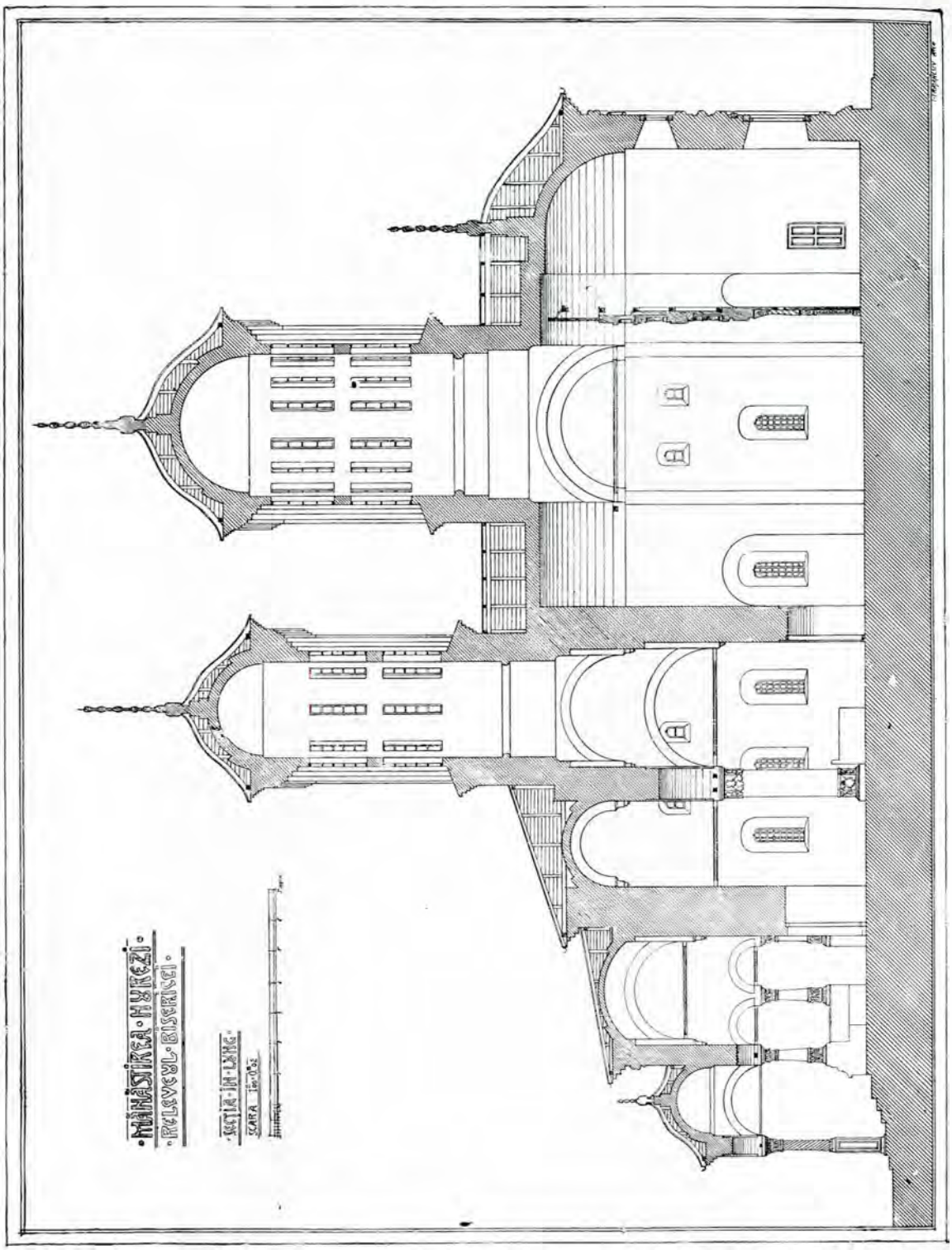

Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)
Secții transversale

Fig. 517. — Secție prin pronaos

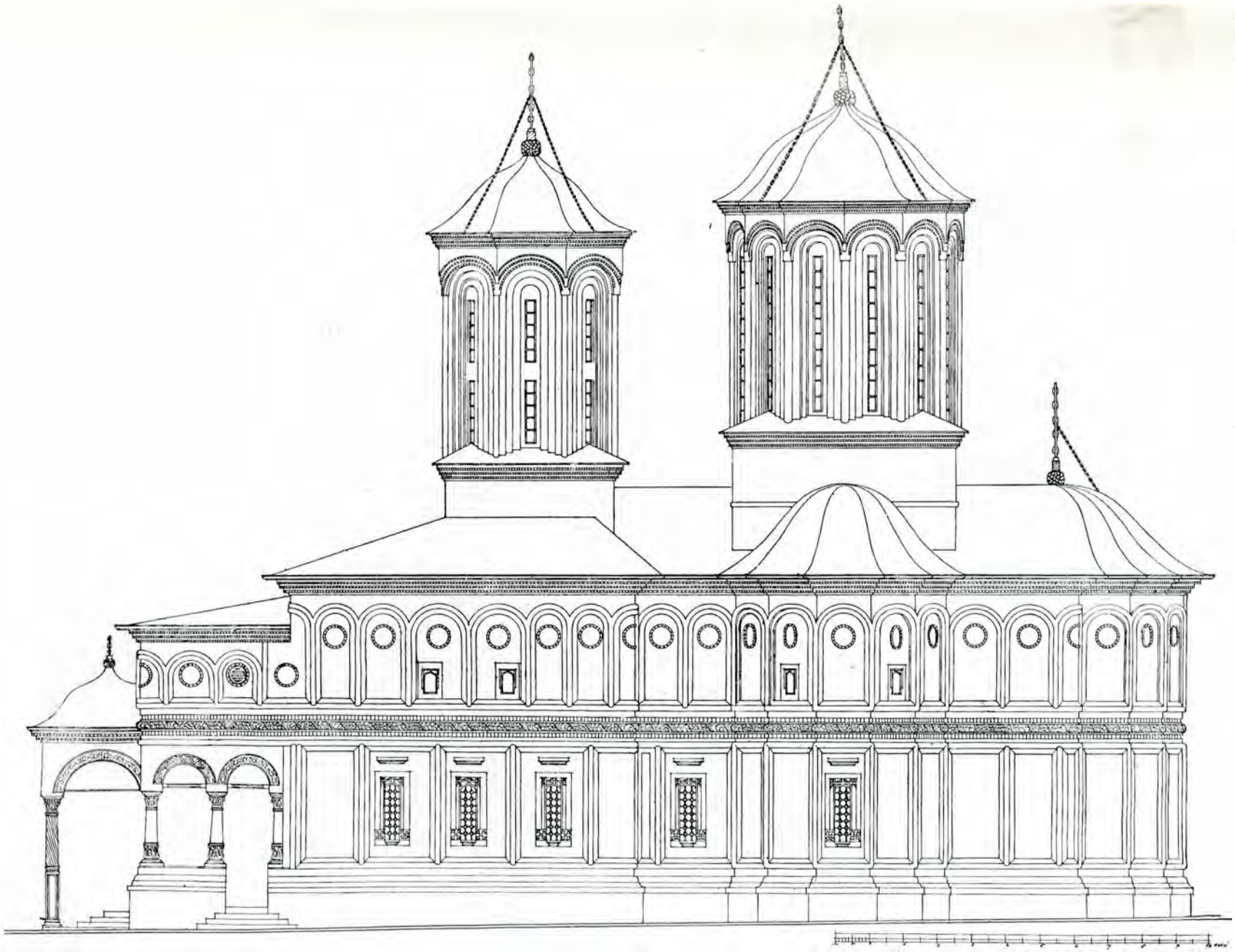
Fig. 518. — Secție prin naos
Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Biserica mare a Mănăstirei Hurezi (Vâlcea)
Fig. 519. — Secţie longitudinală
Releveu arhitect I. Trajanescu

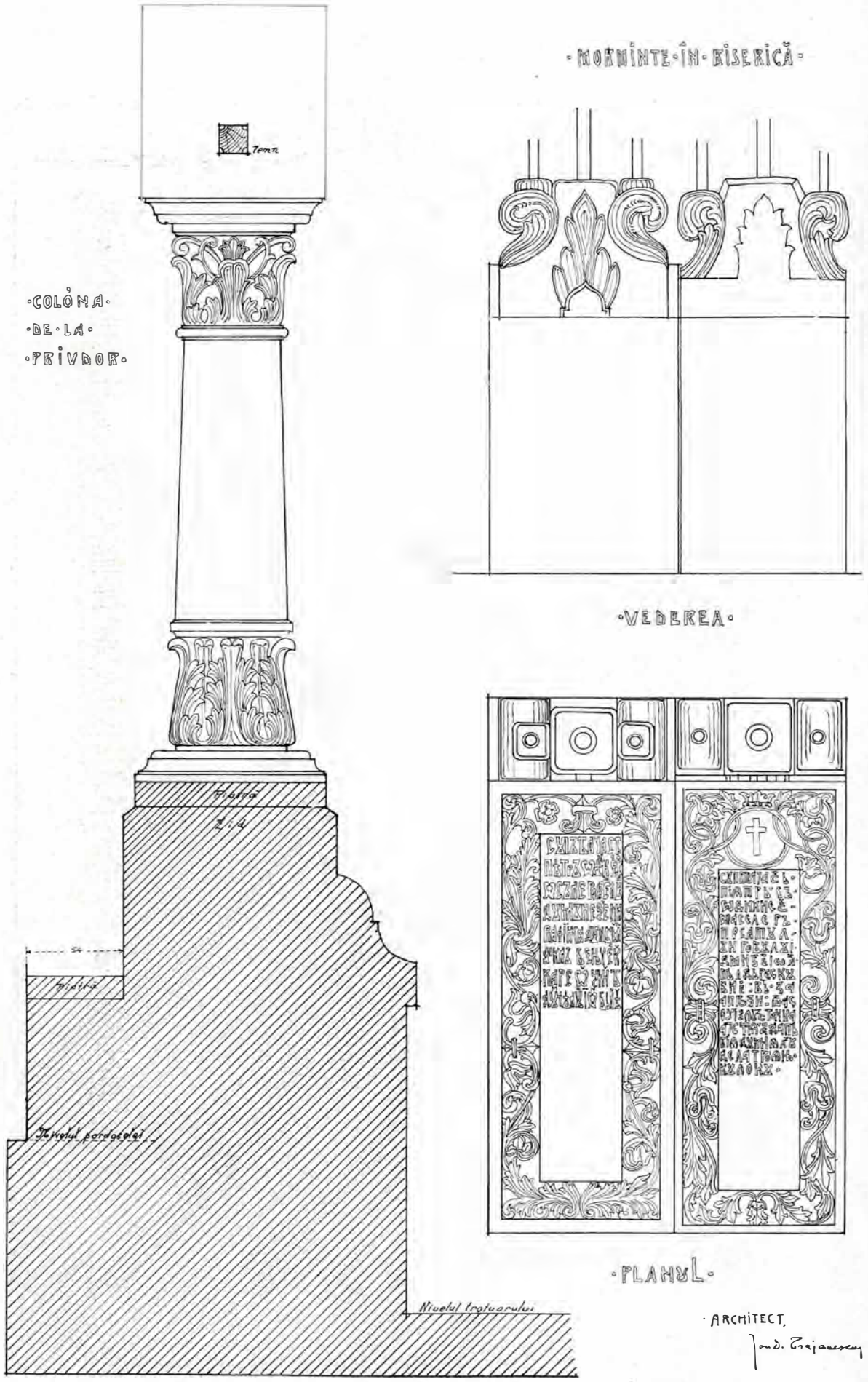
inp.org.ro

Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 520. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

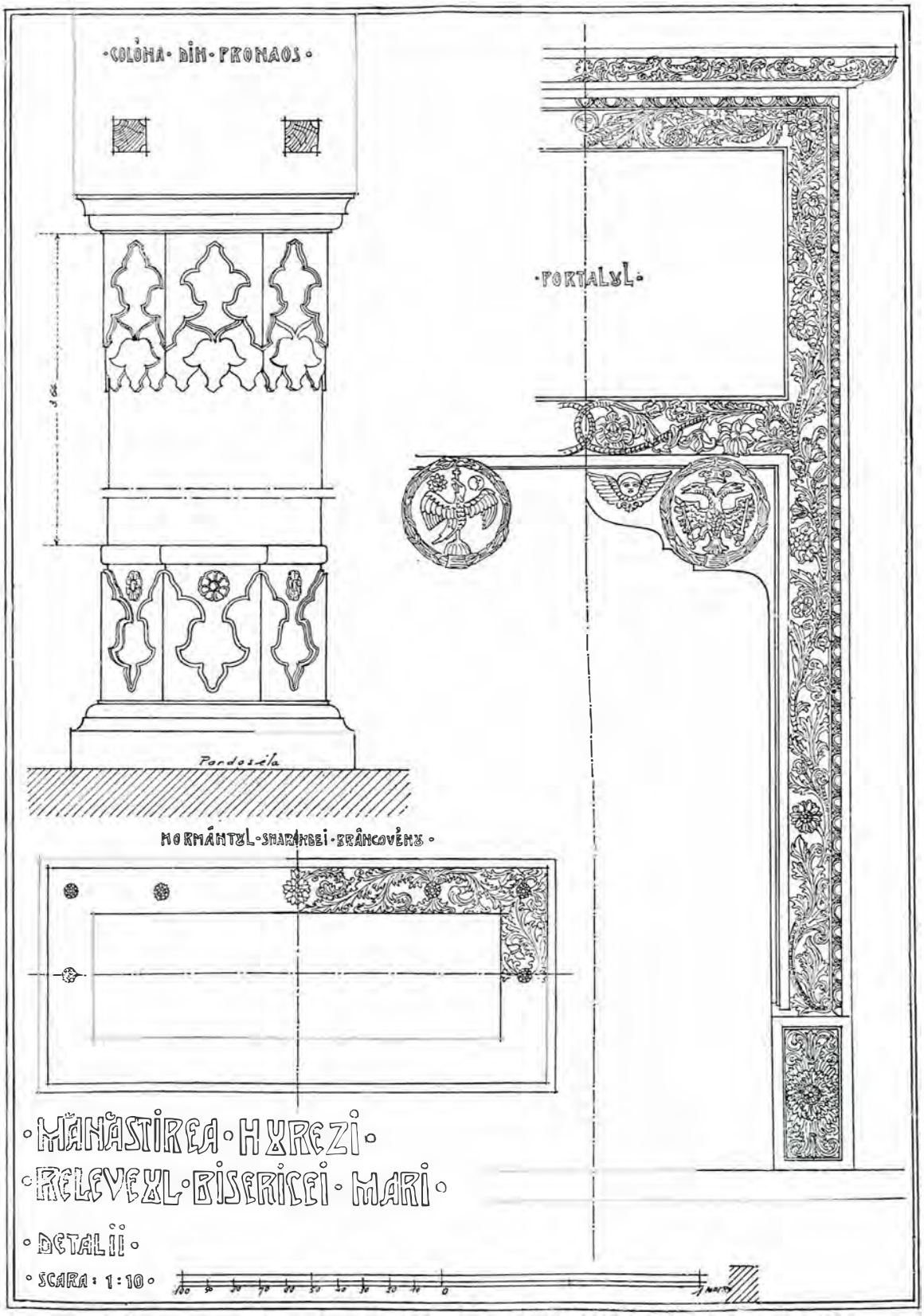
Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)

Fig. 521. — Detaliul coloanei dela pridvor

Fig. 522-523. — Morminte din biserică

Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)

Detalii

Fig. 524. — Capitolul și baza coloanei din pronaos Fig. 525. — Ușa de la intrare.

Fig. 526. — Piatră de mormânt a Ancuții Brâncoveanu (vezi și fig. 562)

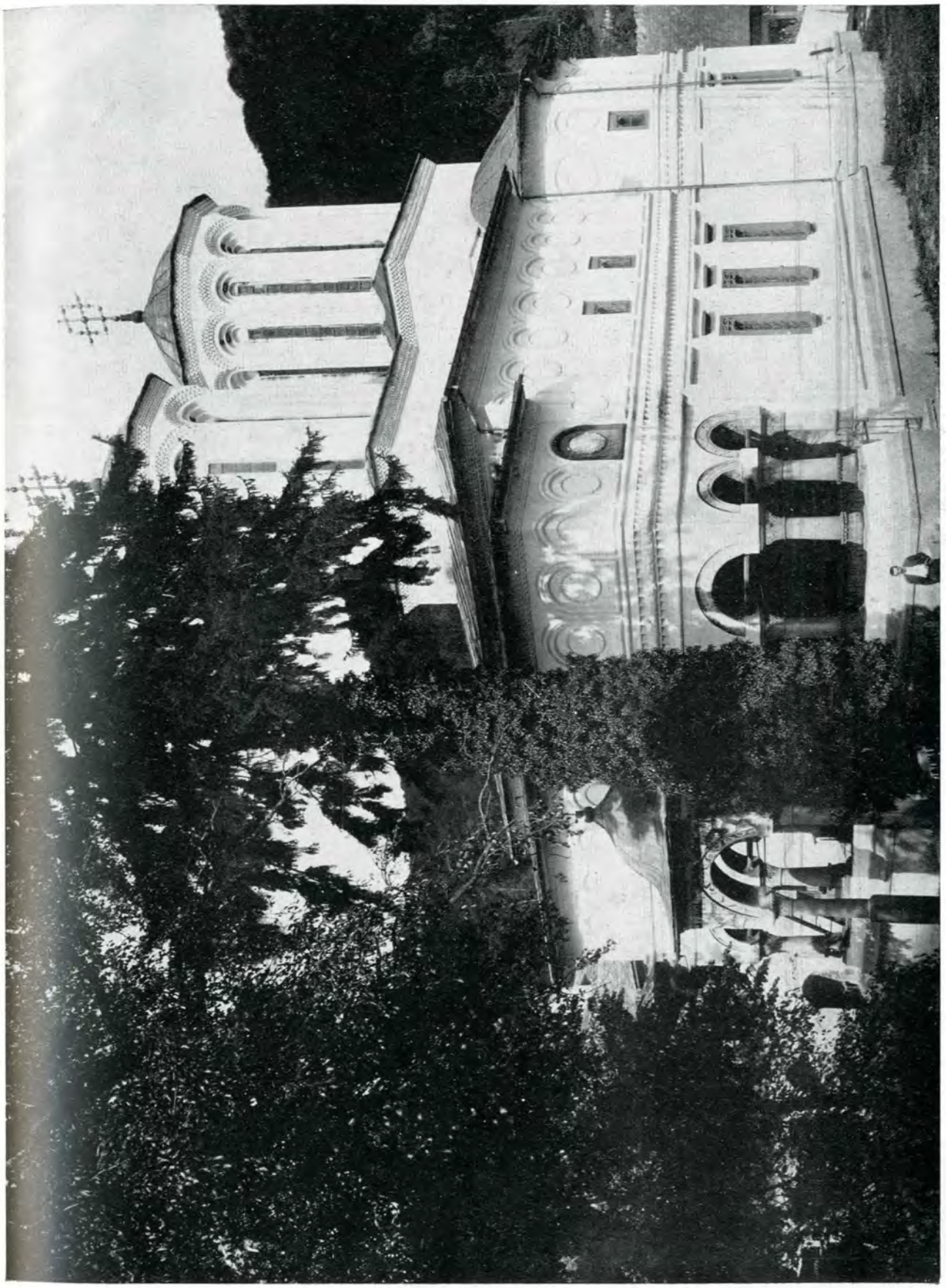
Releveu arhitect I. Trajanescu

inp.org.ro

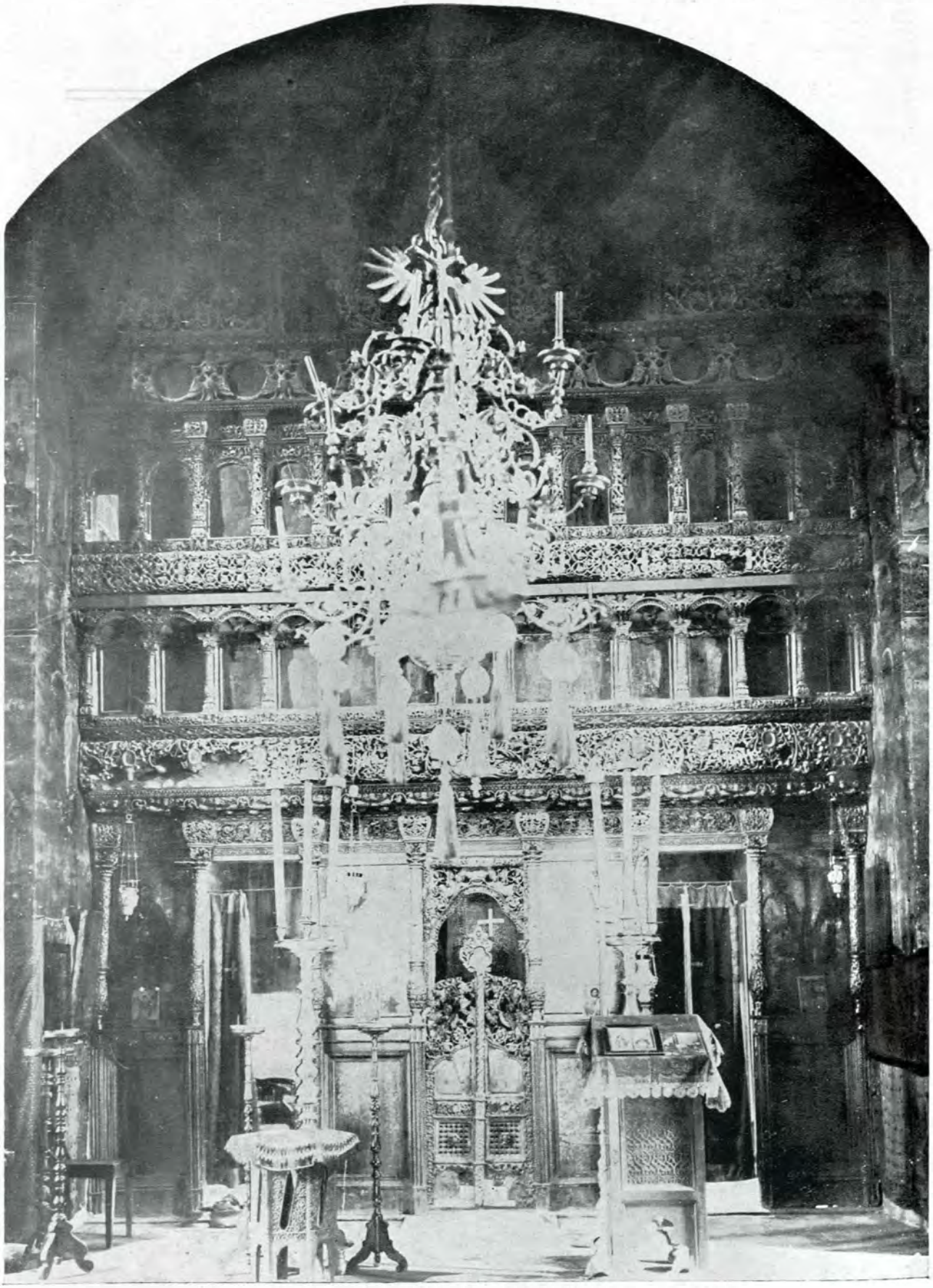
Biserica mare a Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 527. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

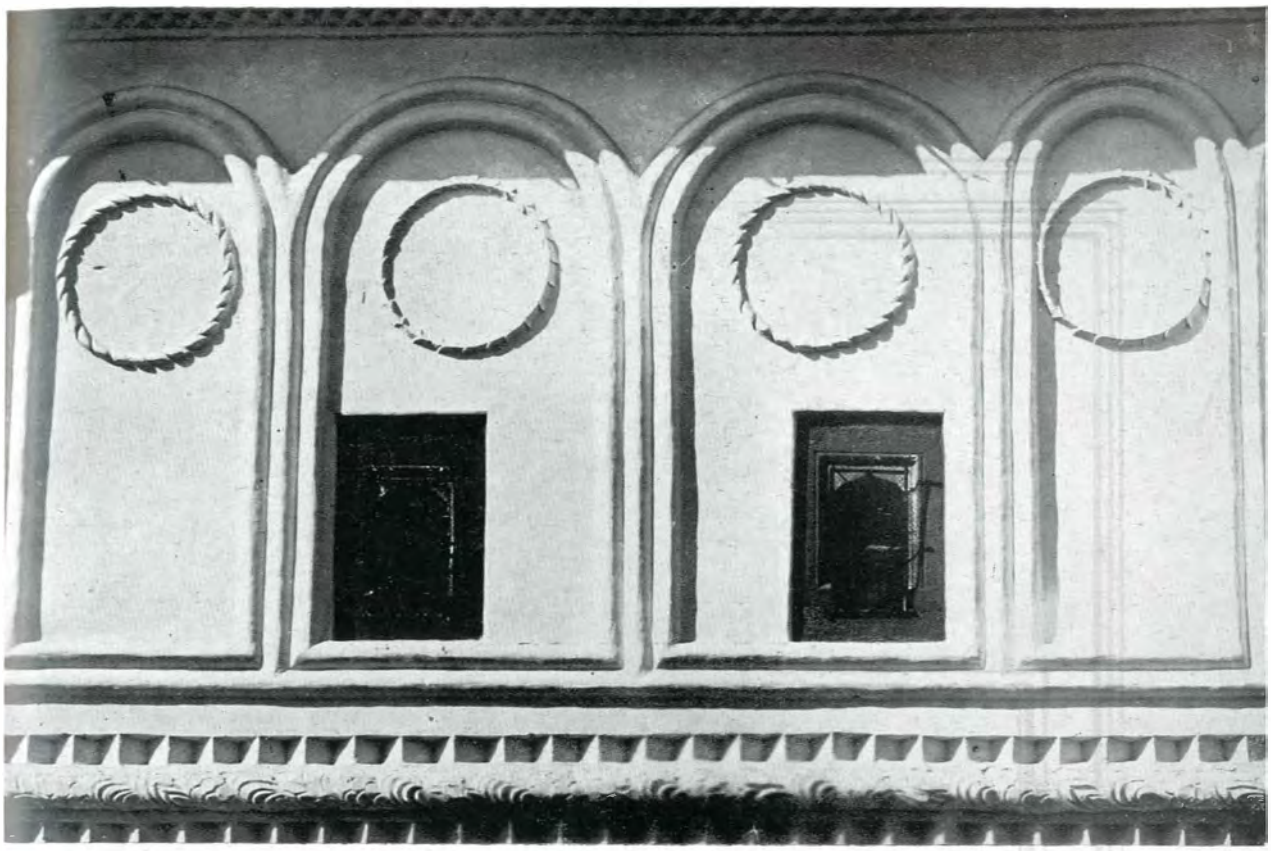
Biserica mare a Mănăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 528. — Vedere generală

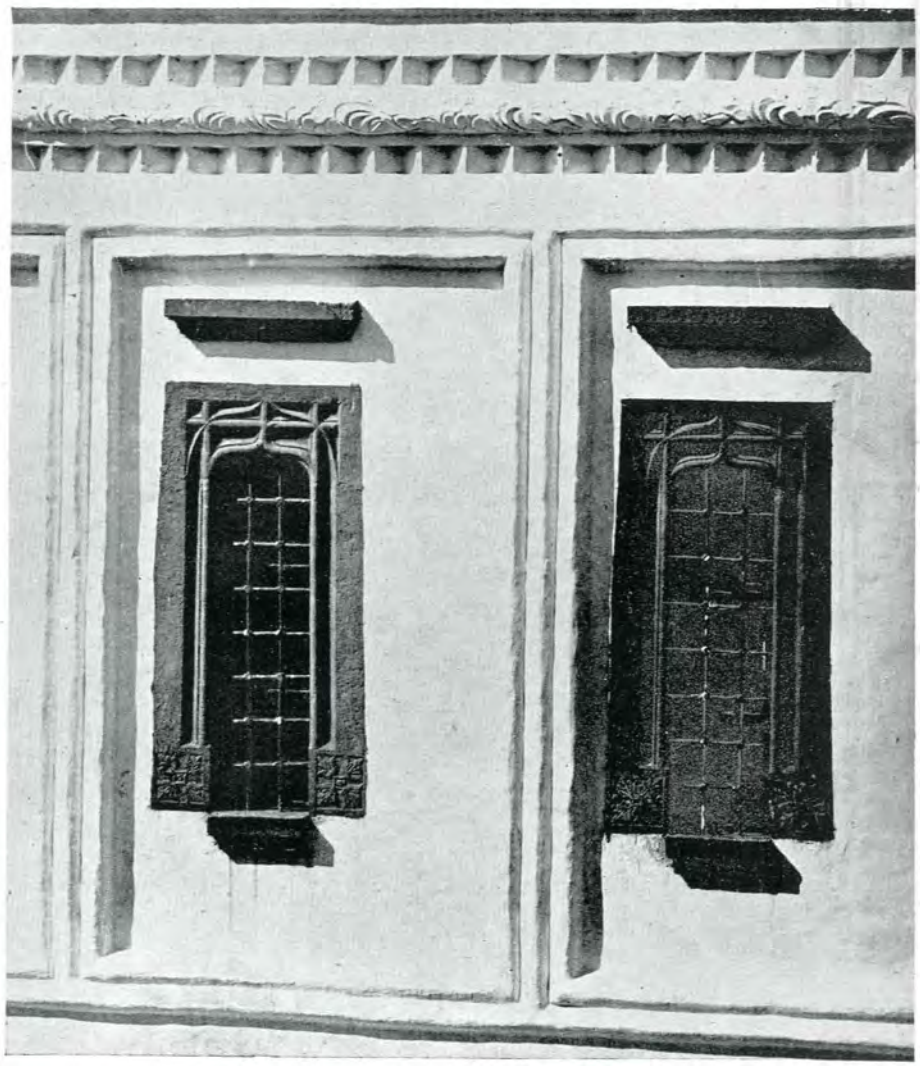
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)
Fig. 529. — Vederea tîmplei

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Hurezi (Vâlcea)

Fig. 530. — Detaliu din fațadă

Fig. 531. — Detaliul ferestrelor

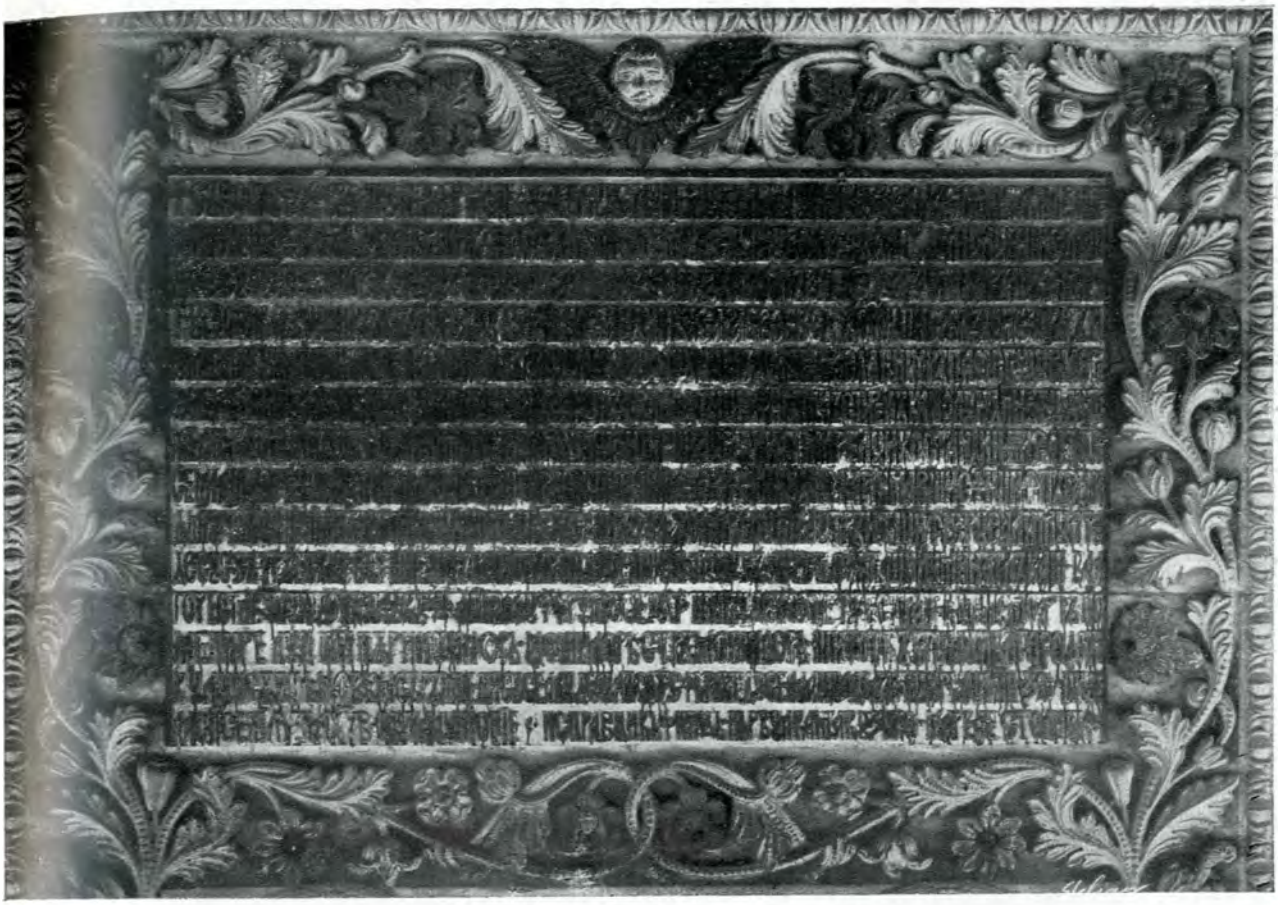
imp.org.ro

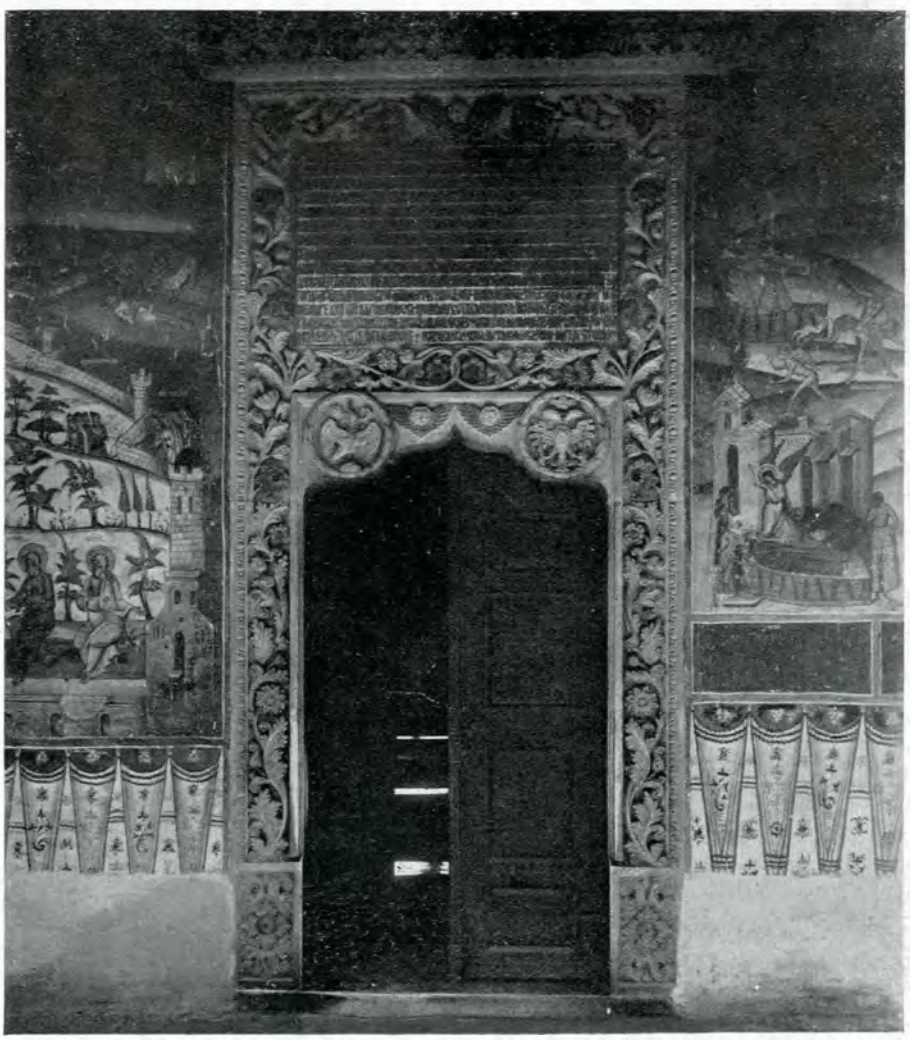

Biserica Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Hurezi (Vâlcea)

inp.org.ro

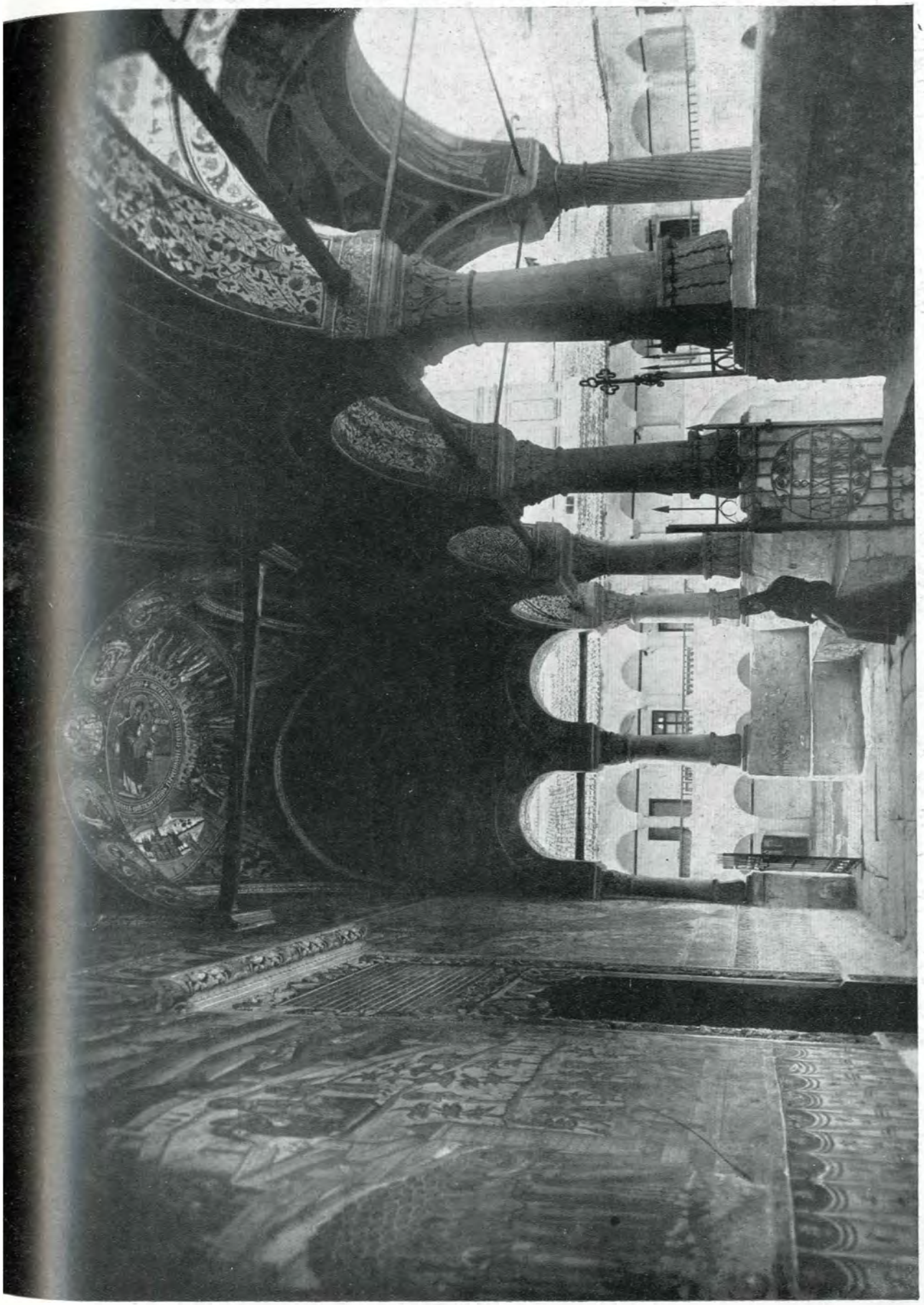
Fig. 536. — Coloane de la pridvorul bisericii

Mănăstirea Hurezi (Vâlcea)

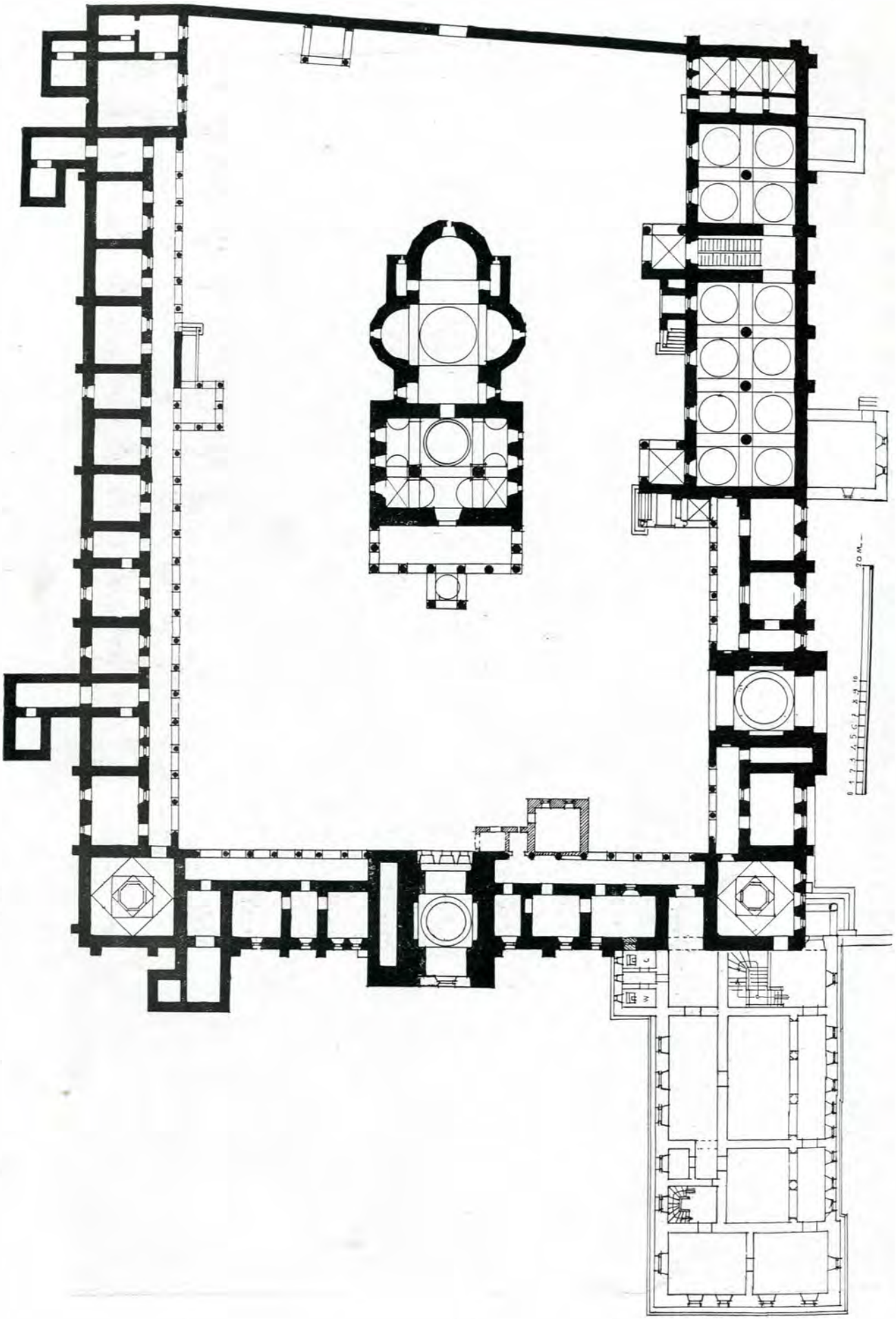
Fig. 537.—Scara foișorului lui Dionisie Bălăcescu

inp.org.ro

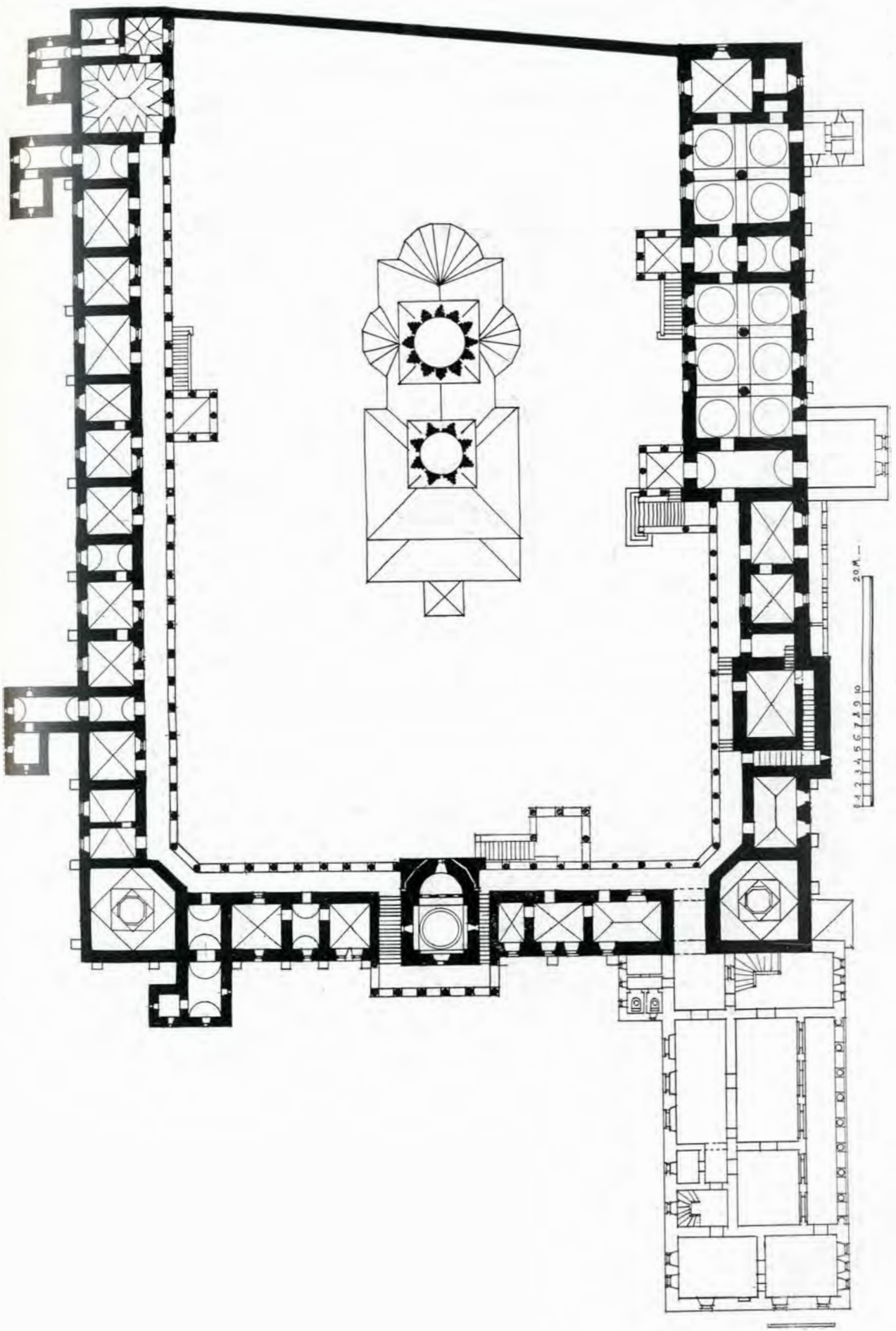
Biserica Mănăstirei Hurezi (Vâlcea)
Fig. 538.—Vedere interioară a pridvorului cu bolțile

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)
Fig. 539. — Planul orizontal la parter

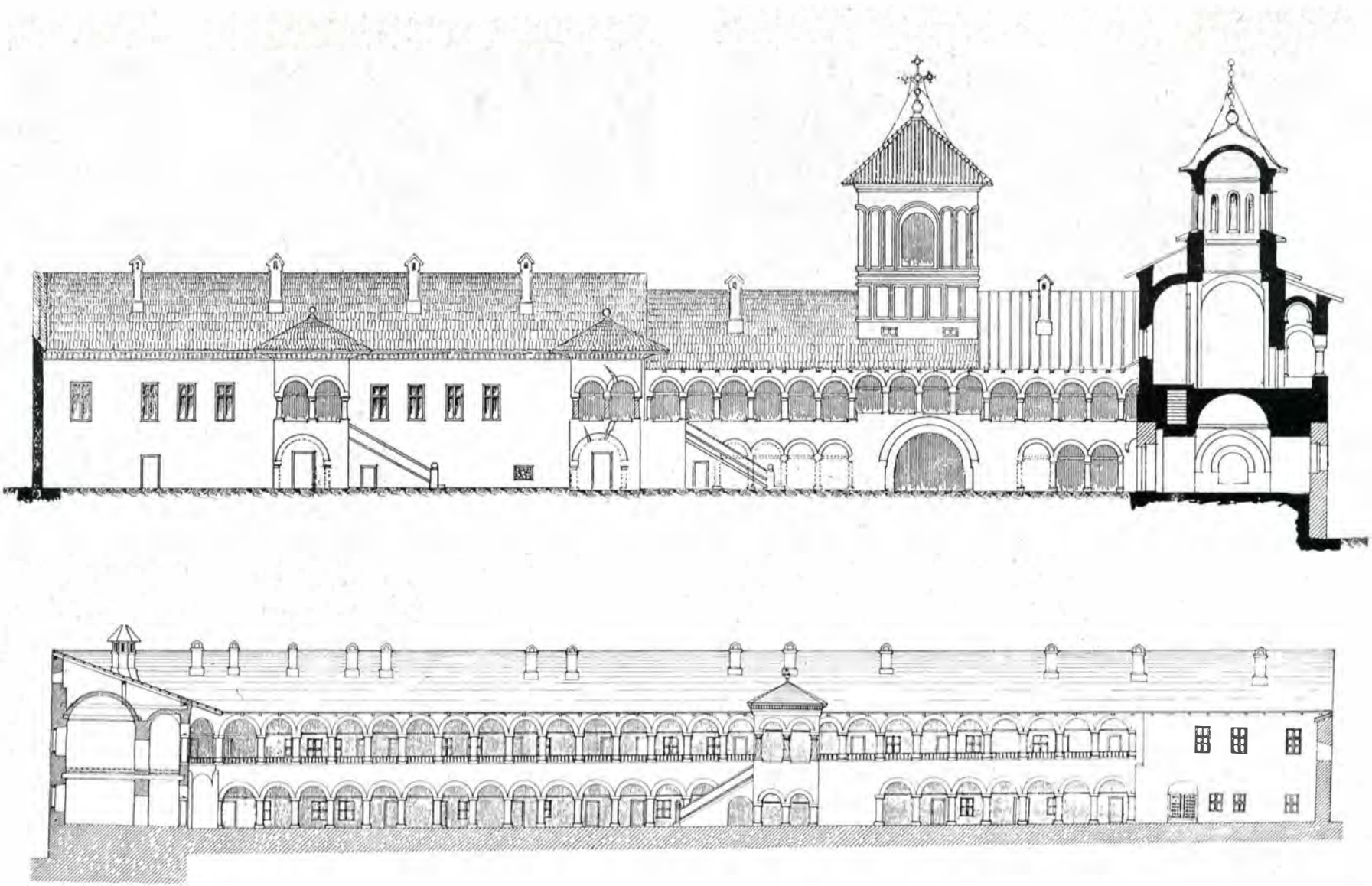
inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 540. — Planul orizontal la etaj

inp.org.ro

Mănăstirea Hurezi (Vâlcea)
Fig. 541. — Vedere laterală spre sud și secție prin paraclis
Fig. 542. — Vedere laterală spre nord și secție prin chilii

Releveu arhitect I. Vulcan

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea) fotografii mai vechi

Fig. 543. — Vederea chiliilor spre apus şi spre nord

Fig. 544. — Vederea chiliilor spre nord

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 545. — Vederea chiliilor dinspre nord înainte de restaurare

Fig. 546. — Vederea chiliilor dinspre nord după restaurare

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 547. — Clopotnița curții de jos

Fig. 548. — Vedere în curte spre stăreții

inp.org.ro

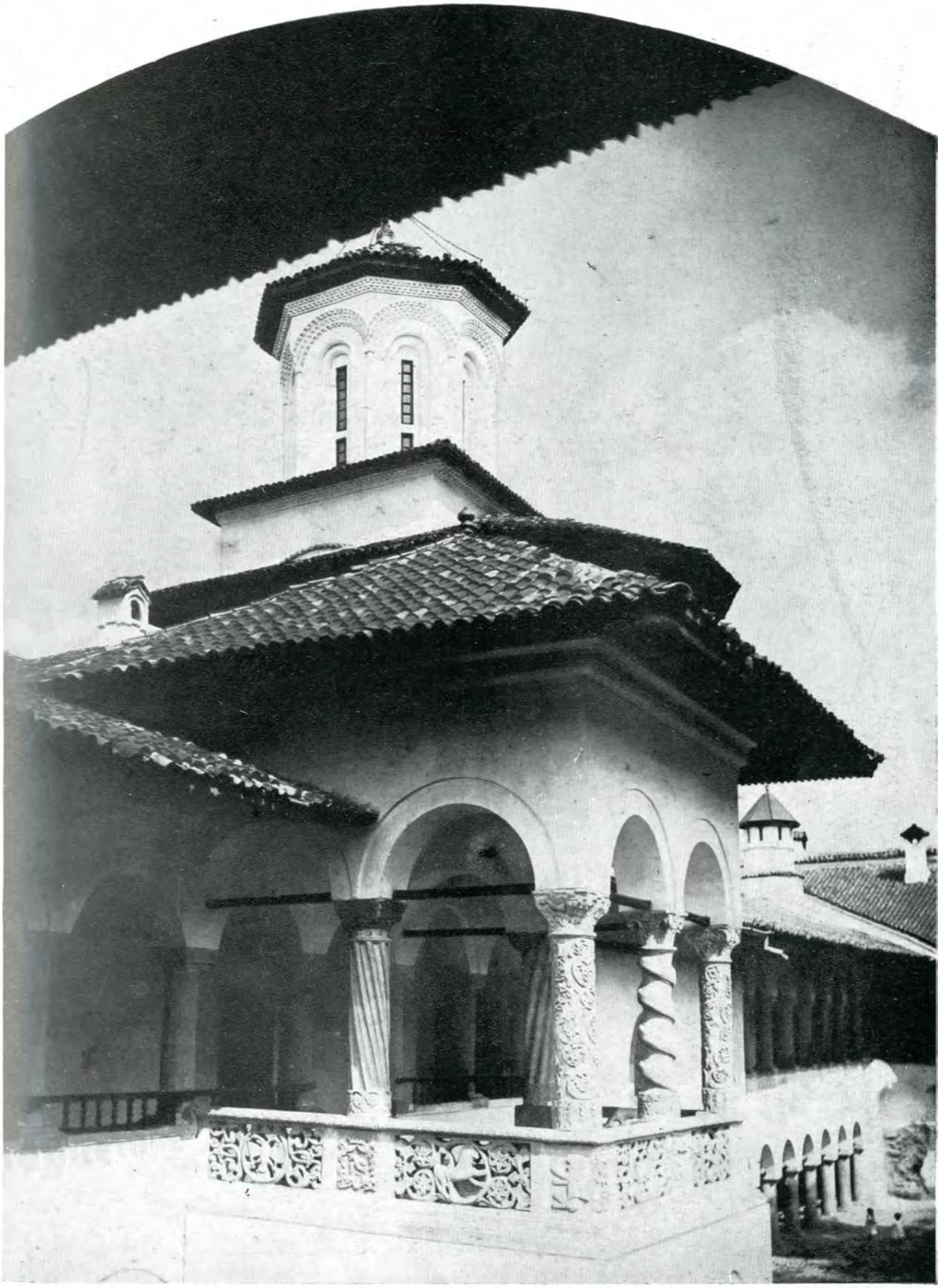

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 549. — Vedere spre intrare

Fig. 550. — Vederea chiliilor dinspre nord după restaurare

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)
Fig. 551.—Foișorul lui Dionisie Bălăcescu cu paraclisul

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 552. — Foișorul lui Dionisie Bălăcescu

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 553. — Vedere din foișorul lui Dionisie spre stăreție

Fig. 554. — Balustrada la foișorul lui Dionisie Bălăcescu

inp.org.ro

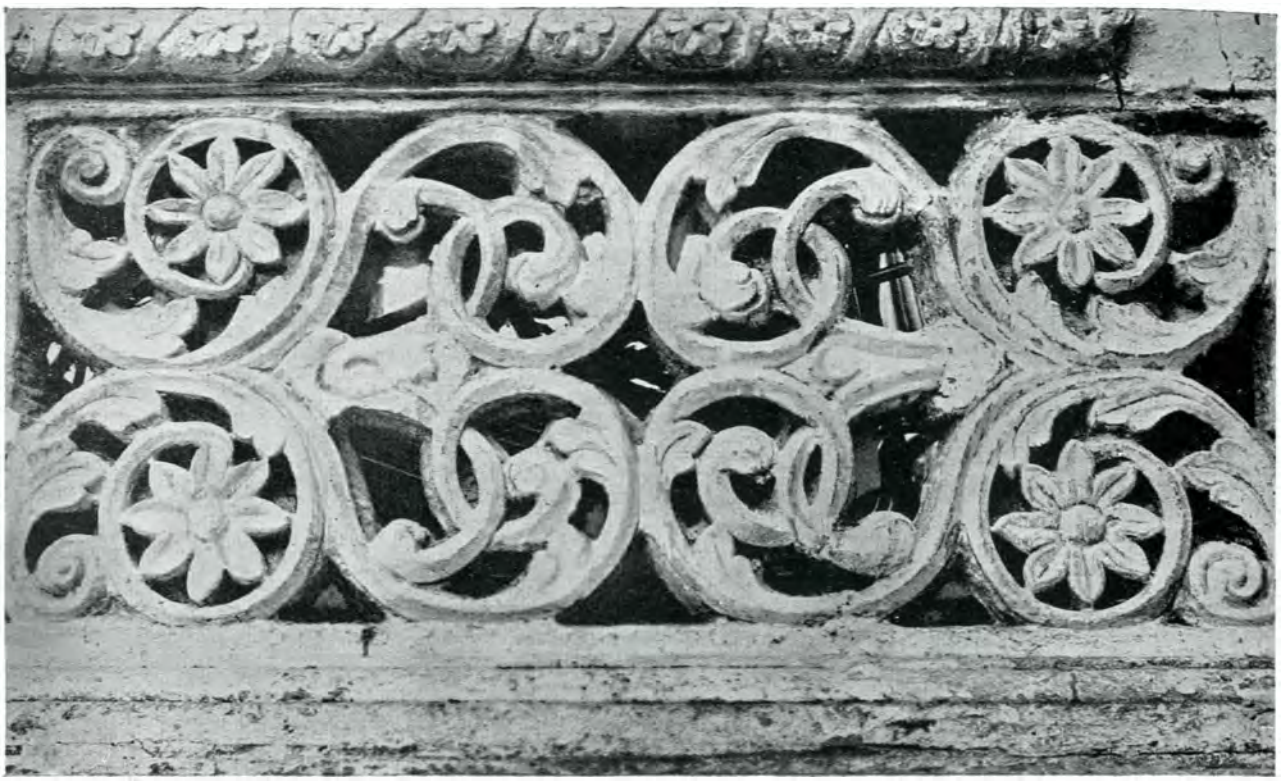
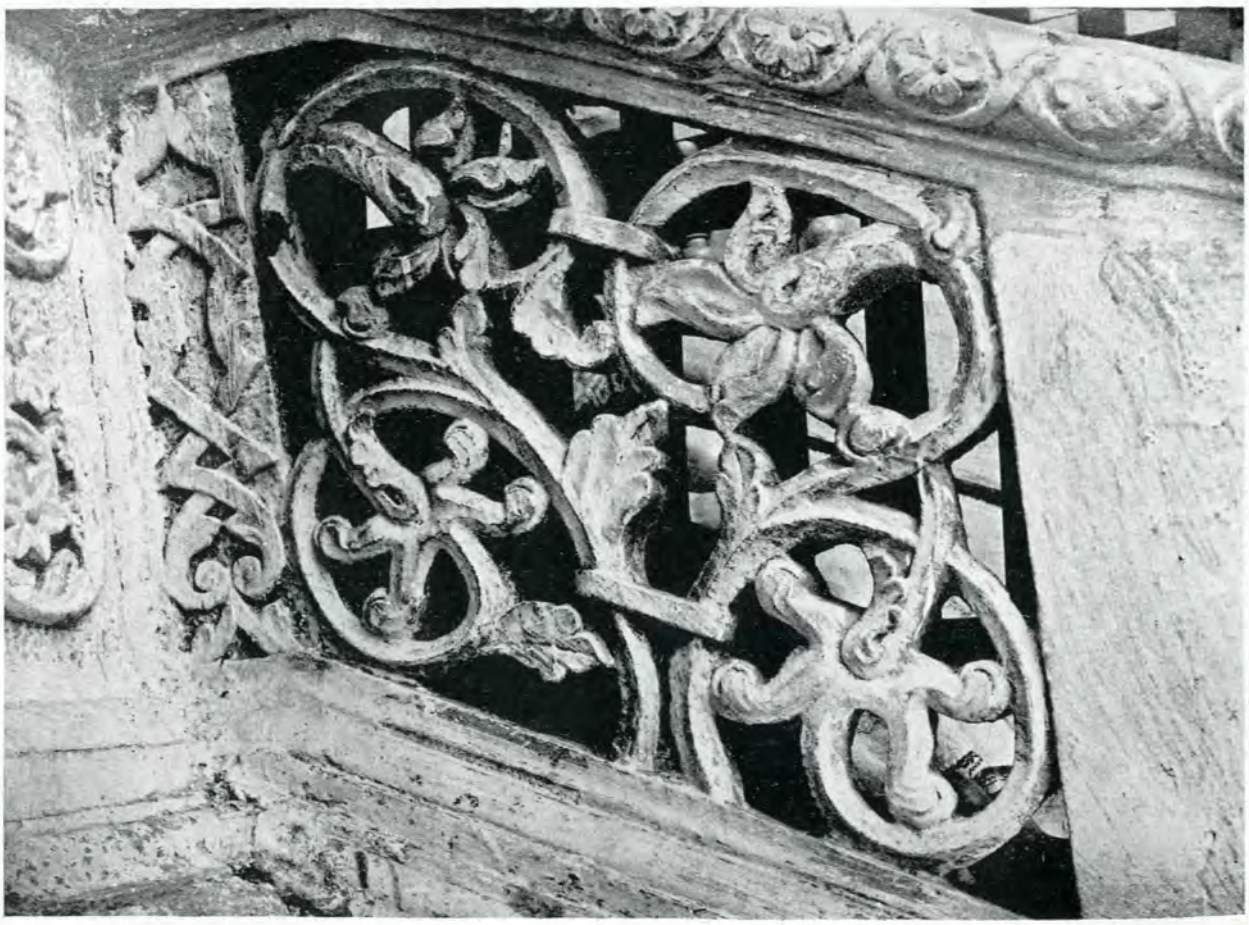

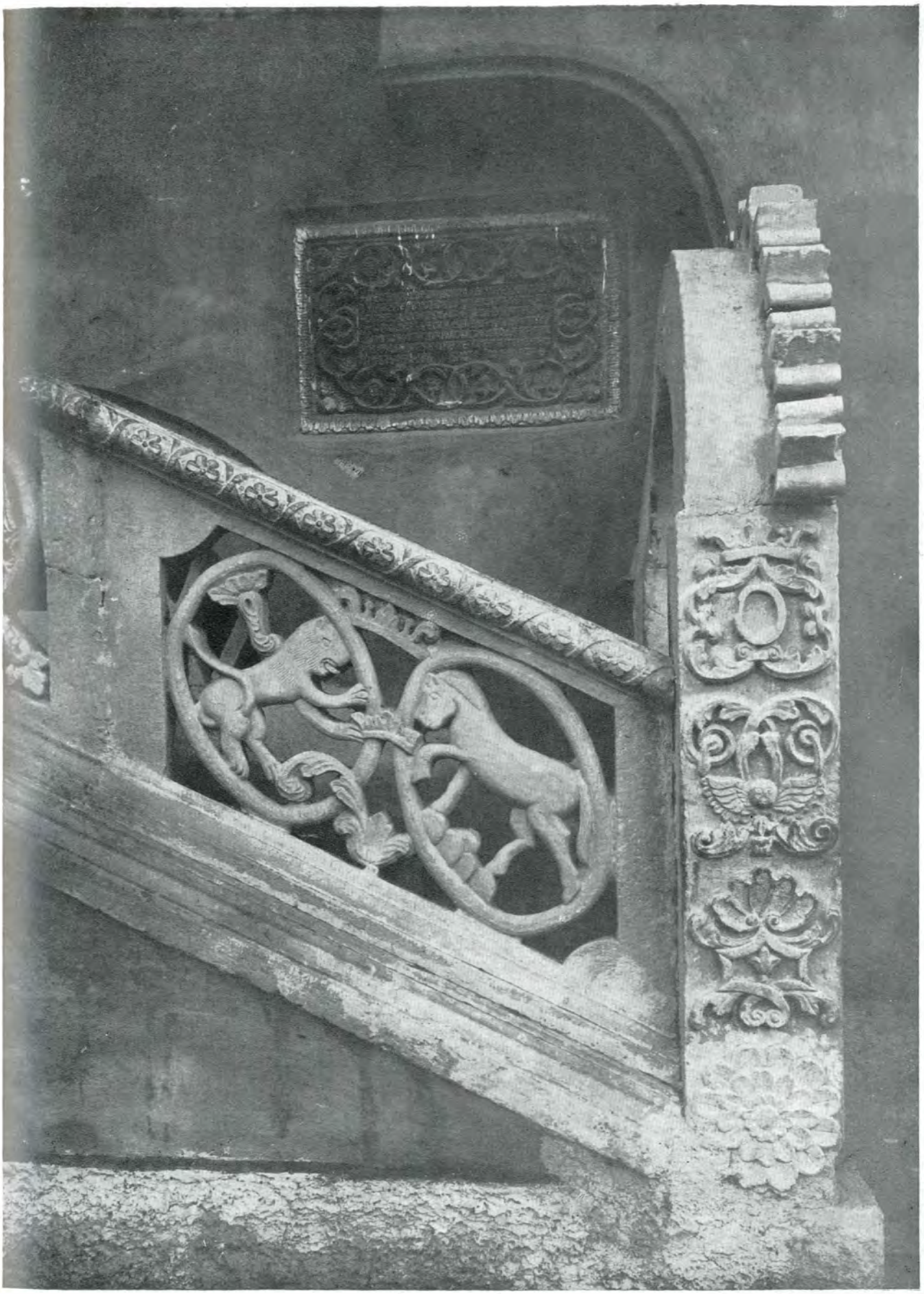
Fig. 555. — Balustrada la foișorul lui Dionisie

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea

Fig. 556. — Balustrada la scara foișorului lui Dionisie

inp.org.ro

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 557. — Balustrada și inscripția foișorului lui Dionisie Bălăcescu

inp.org.ro

imp.org.ro

Fig. 558. — Clopotnița Mânăstirei

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

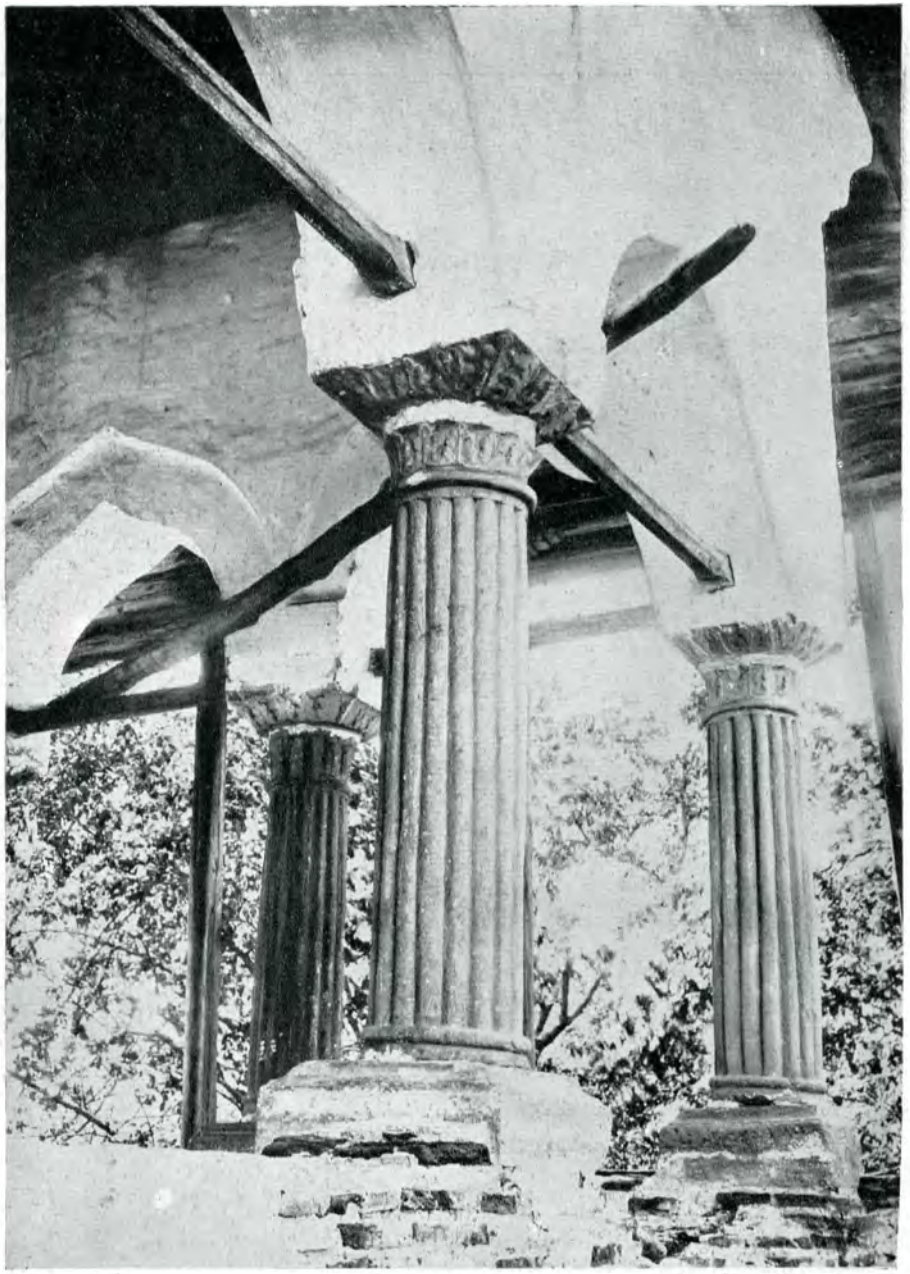
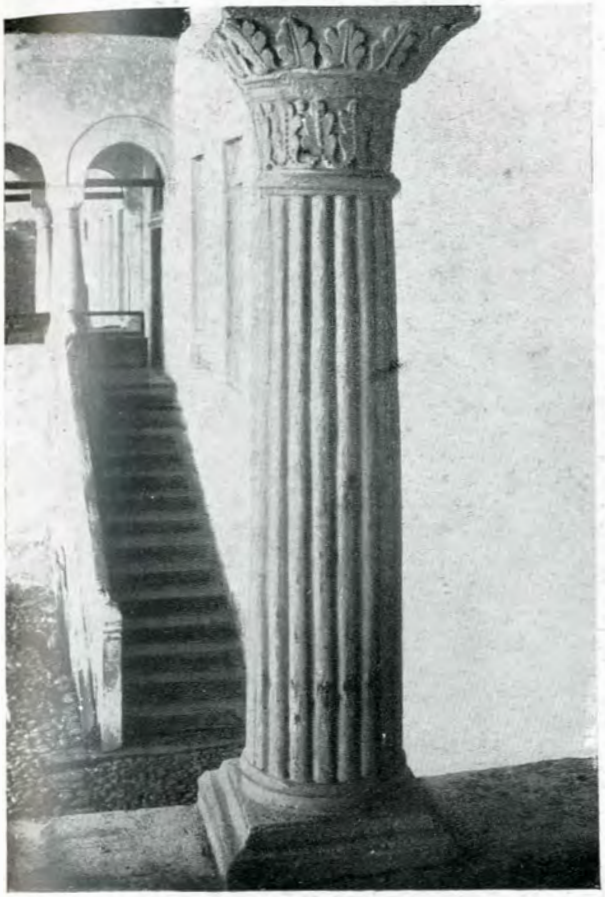
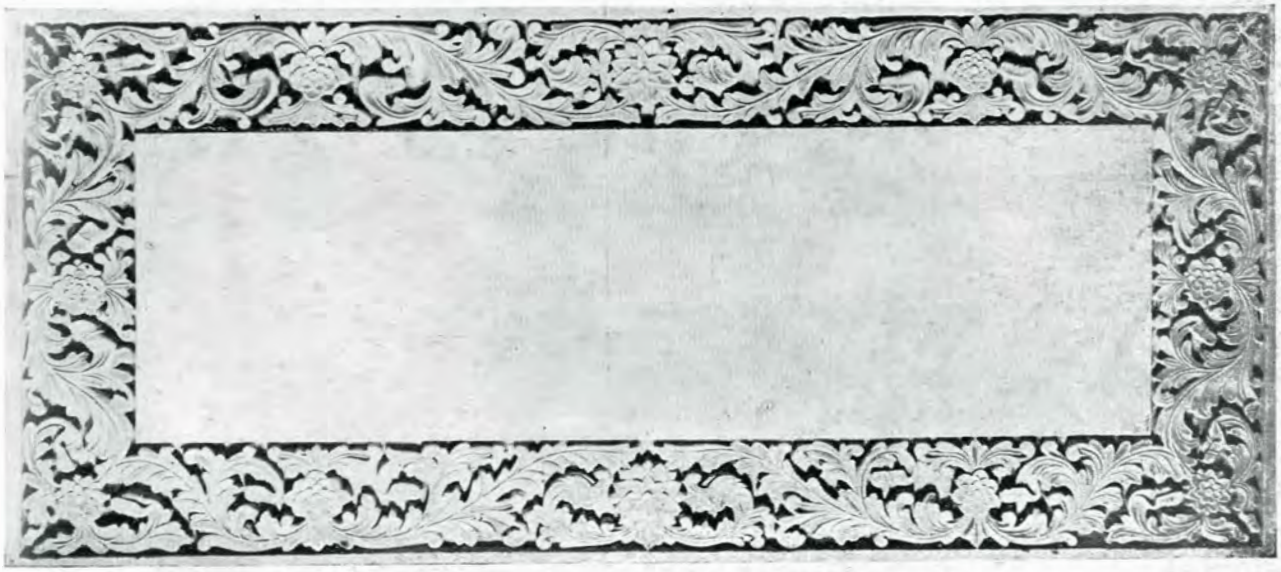

Fig. 559. — Coloanele foișorului de la bolniță

Mânăstirea Hurezi (Vâlcea)

Fig. 560. — Coloana foișorului dinspre miază-zi

Fig. 561. — Capitelul foișorului

Fig. 562.—Piatră de mormânt a Ancuții Brâncoveanu

inp.org.ro

Capitele de la San Marco din Venezia

Fig. 563. — Cf. fig. 556, 551, 556 etc.

Fig. 564. — Cf. fig. 551, 552, 553 etc.

Fig. 565. — Cf. fig. 551, 553

Fig. 566. — Cf. fig. 521, 532, 533, 600, 605, 633 etc.

inp.org.ro

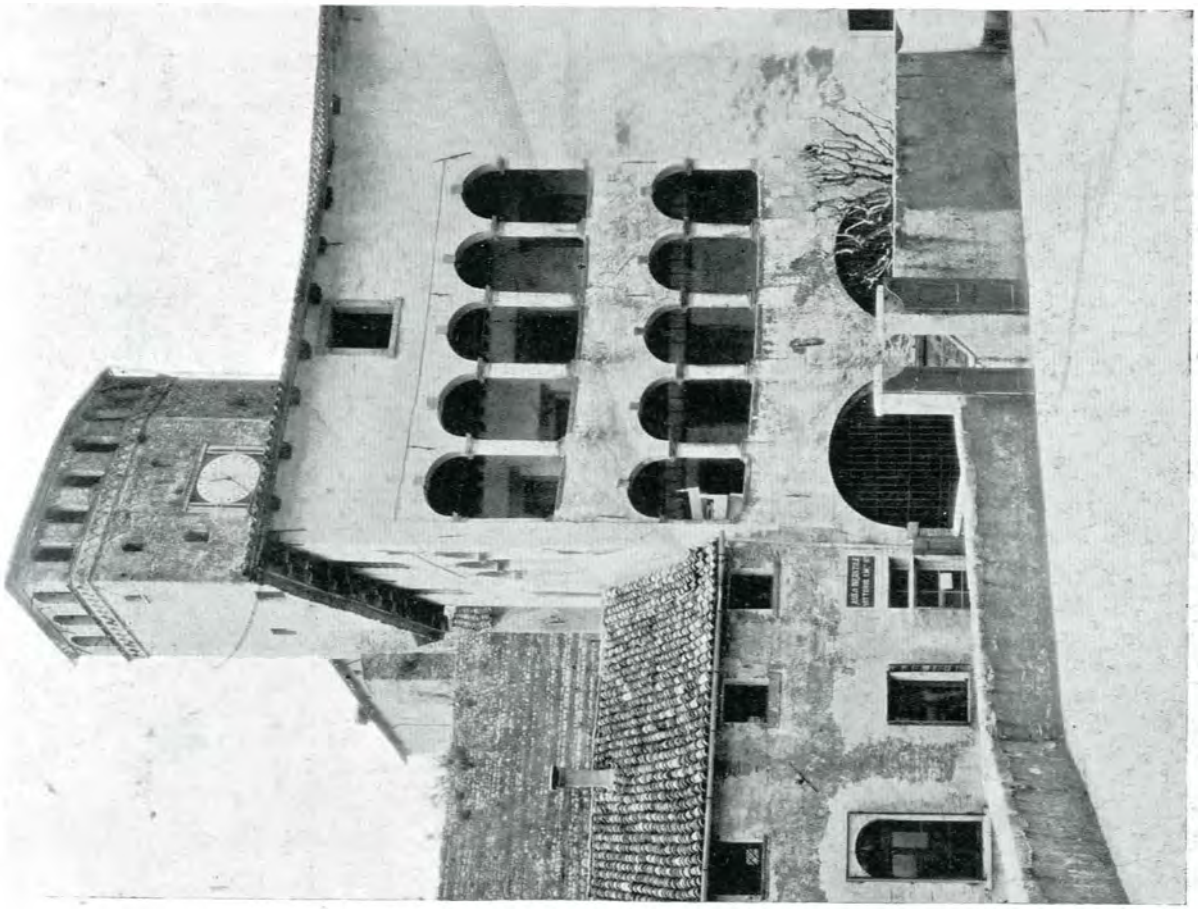

Fig. 567. — Casă din Asolo Veneto Italia. A se compara cu arcadele de la Mânăstirea Hurezi
Fig. 568. — Casa Guacimanni din Ravenna. A se compara cu arcadele de la Mânăstirea Hurezi

inp.org.ro

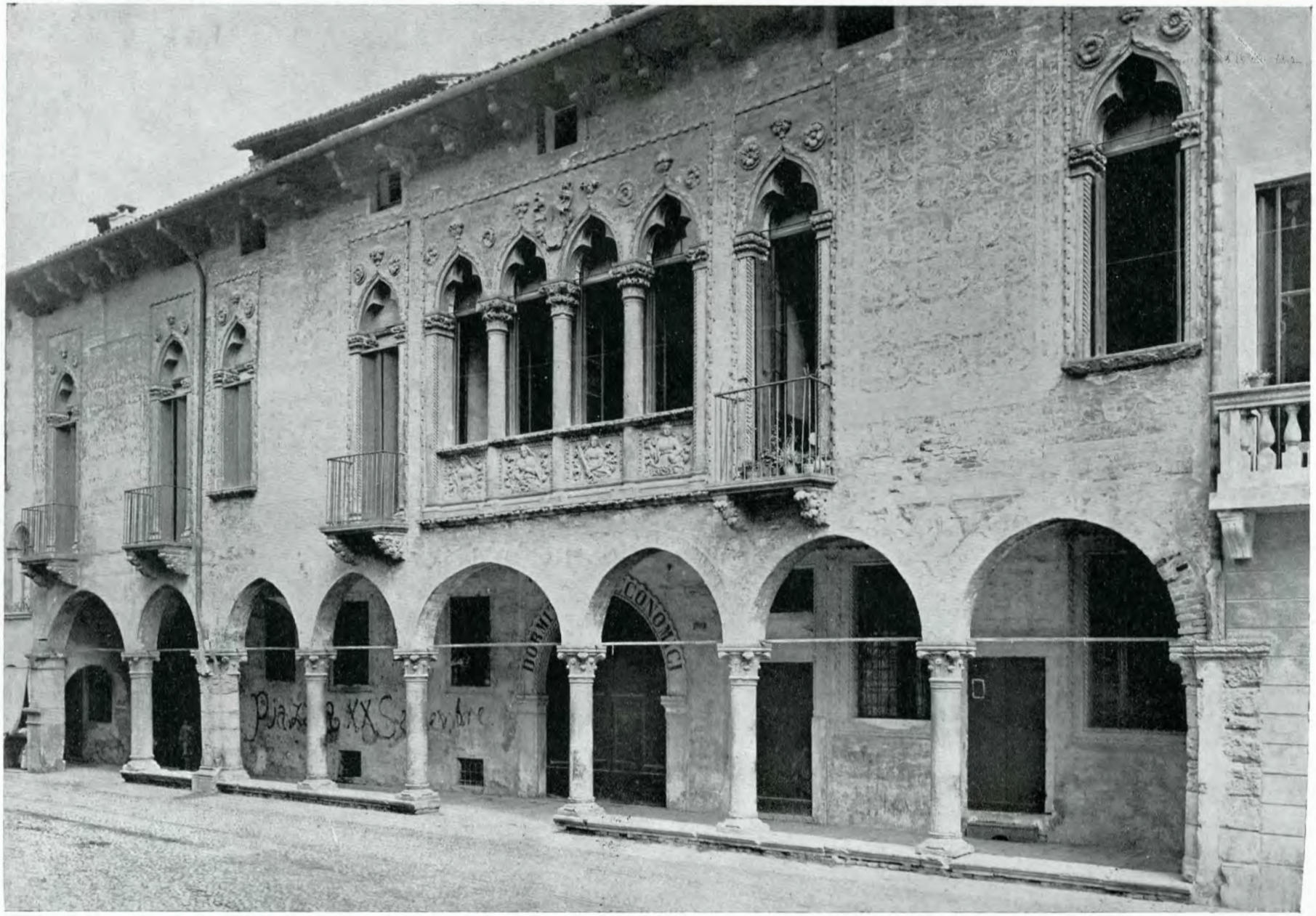
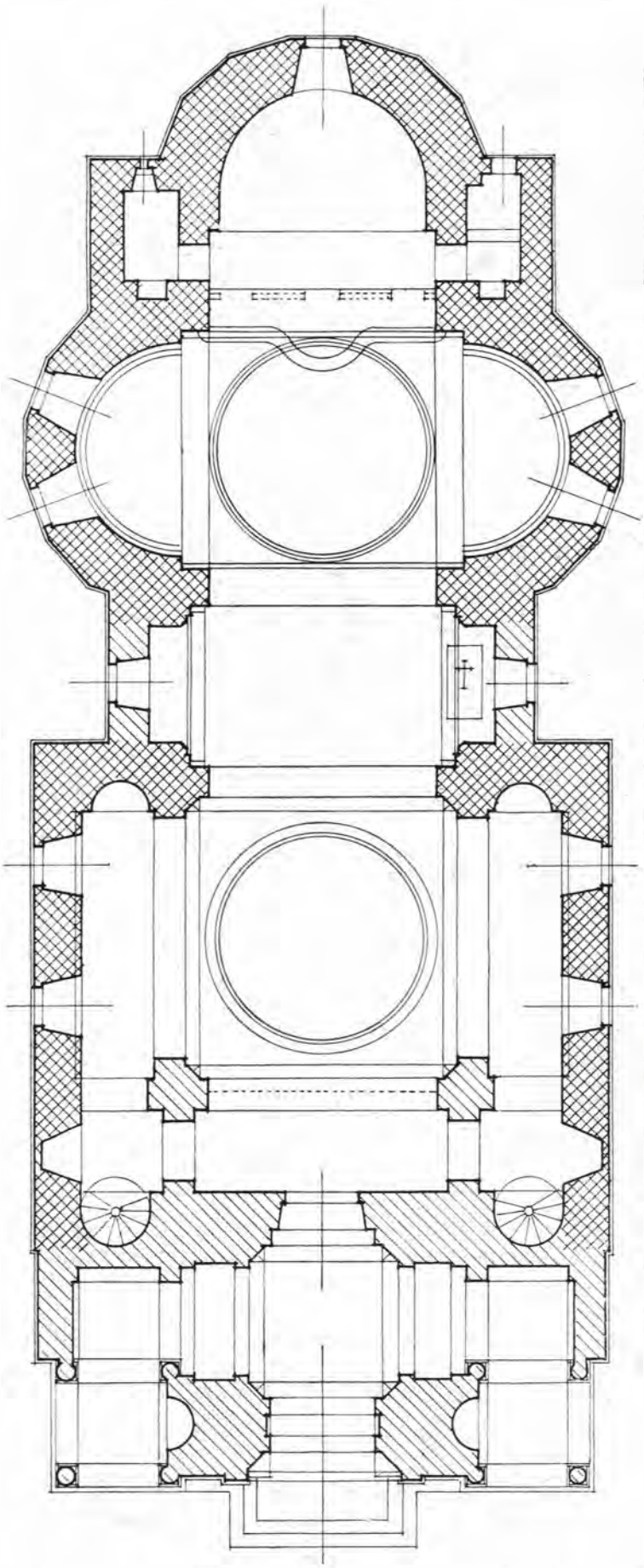

Fig. 569. — Palazzo Mascarello din Vicenza Italia. A se compara arcadele și capitelele de la parter cu cele de la pridvorul bisericii din Sinaia fig. 923, 926, 927, și capitelele de la loggia din etaj cu cele de la Mogoșoaia, Văcărești, și Stavropoleos fig. 985, 986, (632, 635, par. Văcărești) 43, 45.

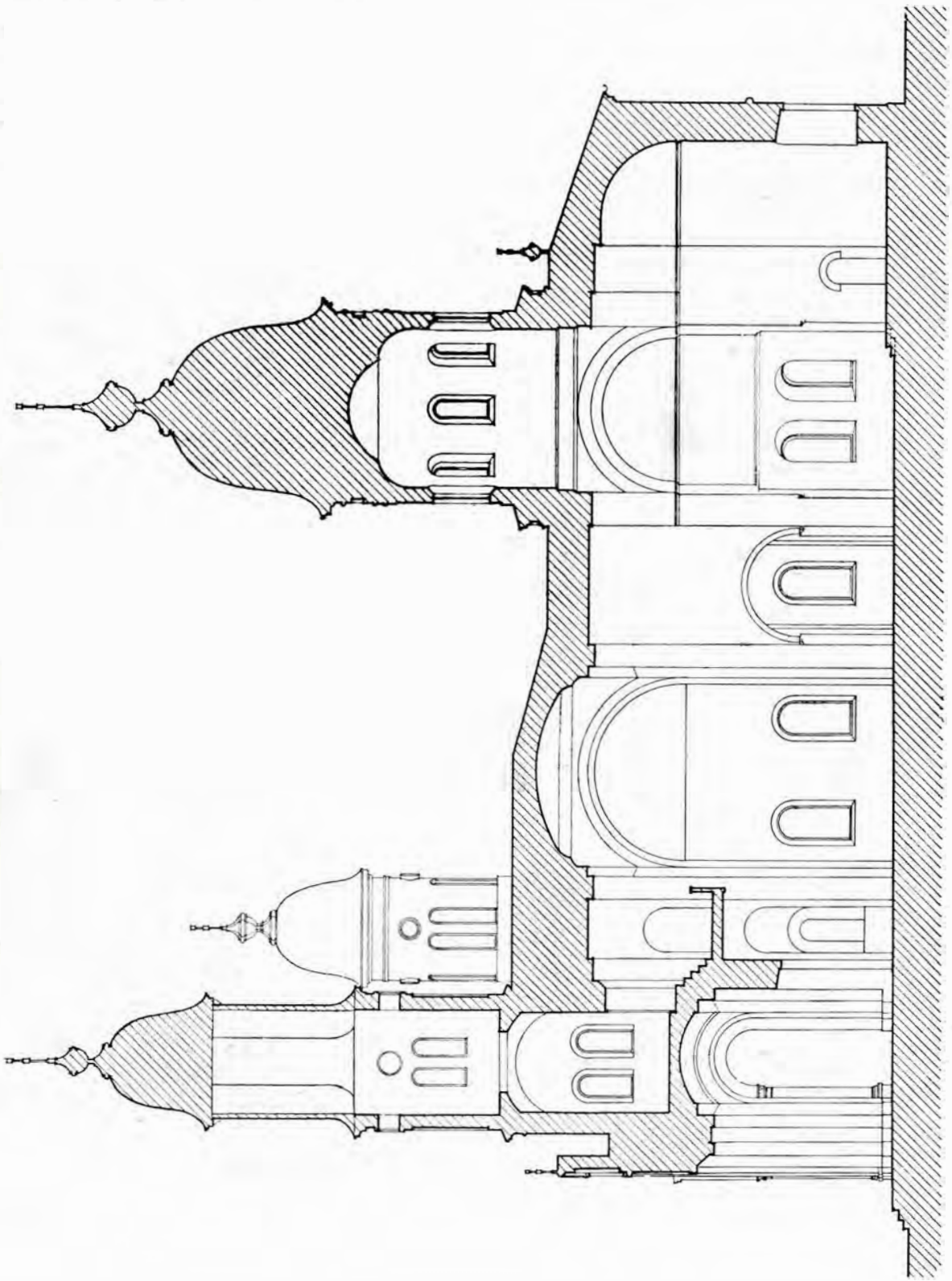
inp.org.ro

Biserica Sfântul Gheorghe Nou din București
Fig. 570. — Planul orizontal

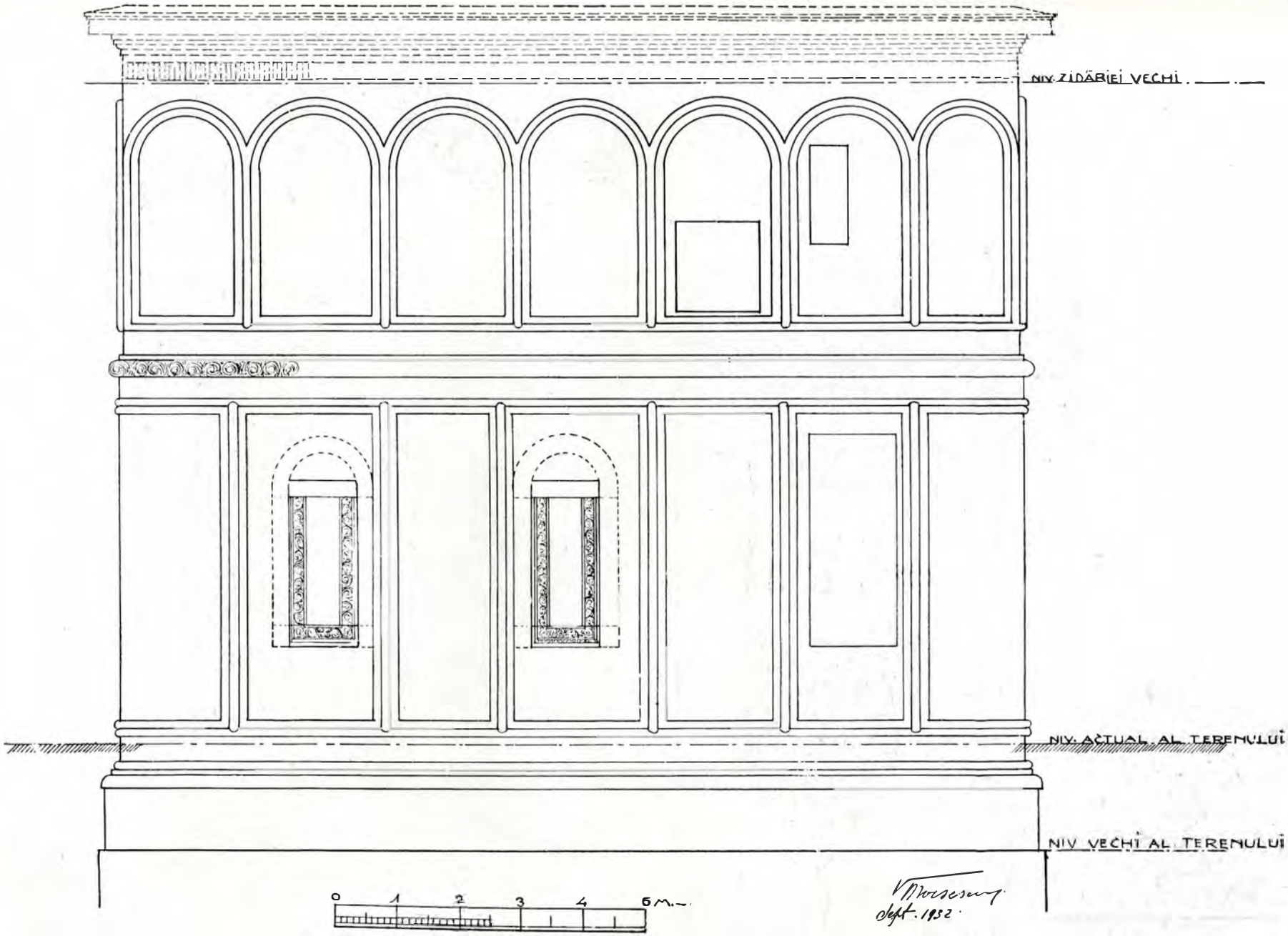
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

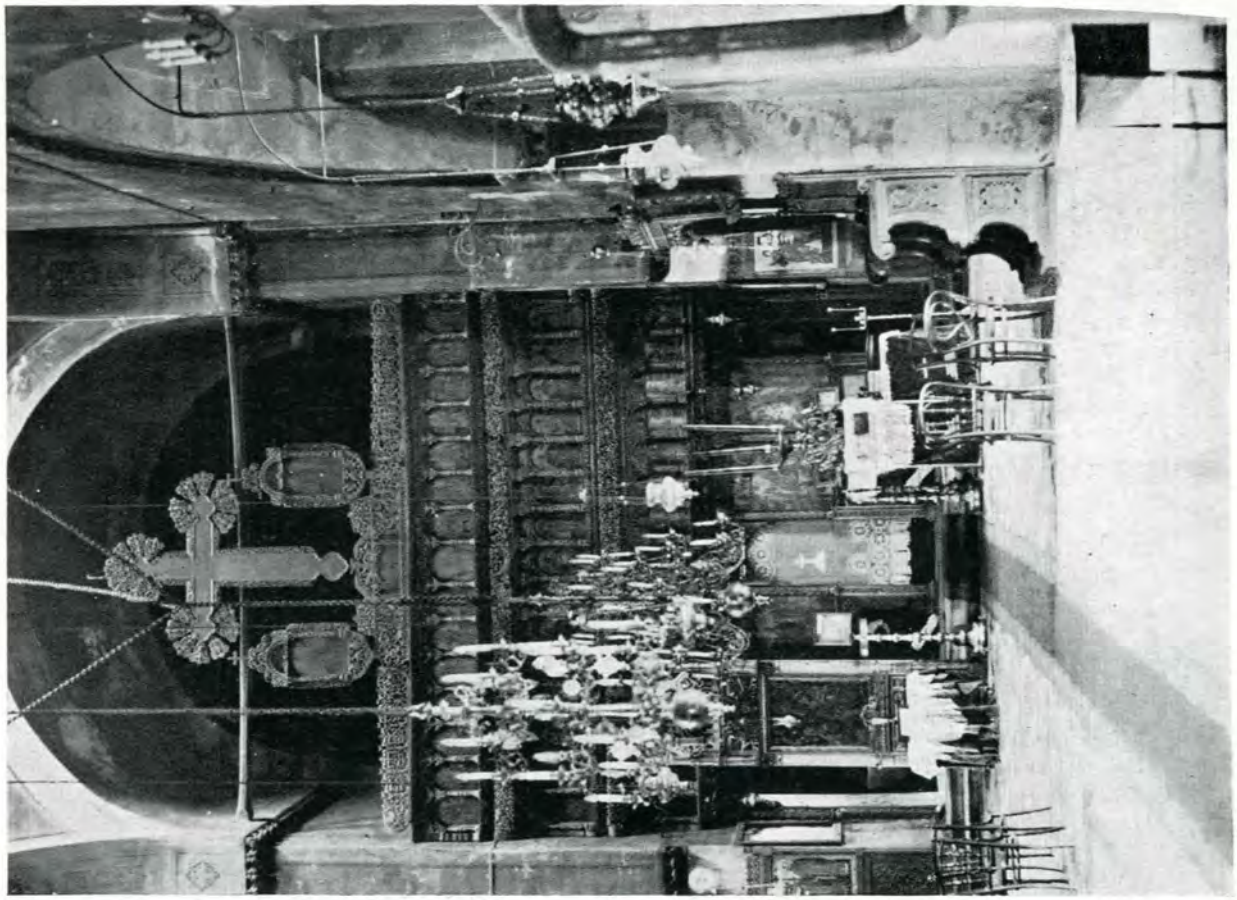
Biserica Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti
Fig. 571. — Secţiune longitudinală

inp.org.ro

Biserica Sfântul Gheorghe Nou din București
Fig. 572. — Detaliu de fațadă reconstituit

inp.org.ro

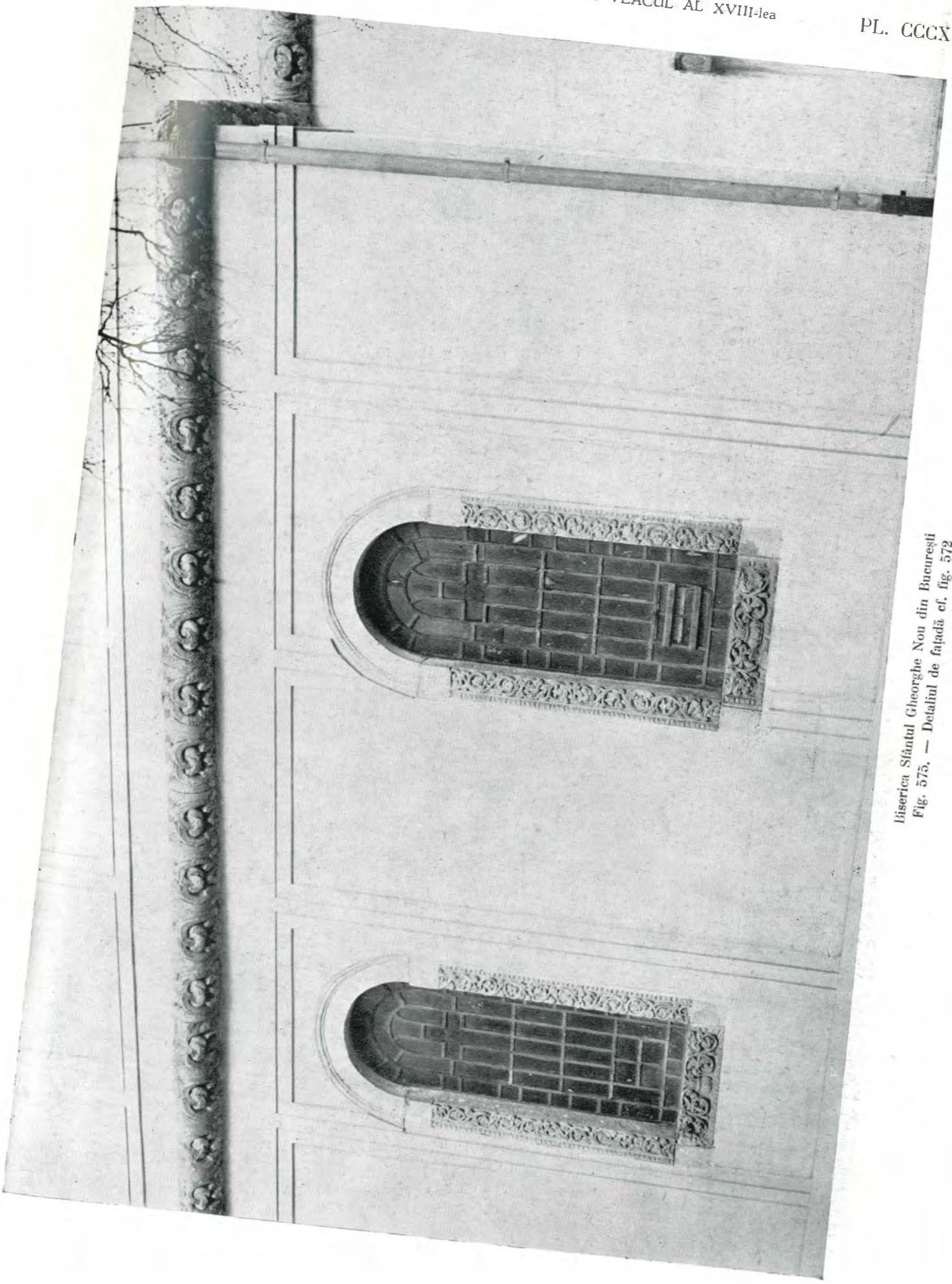

Biserica Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti

Fig. 573. — Vederea tîmplei

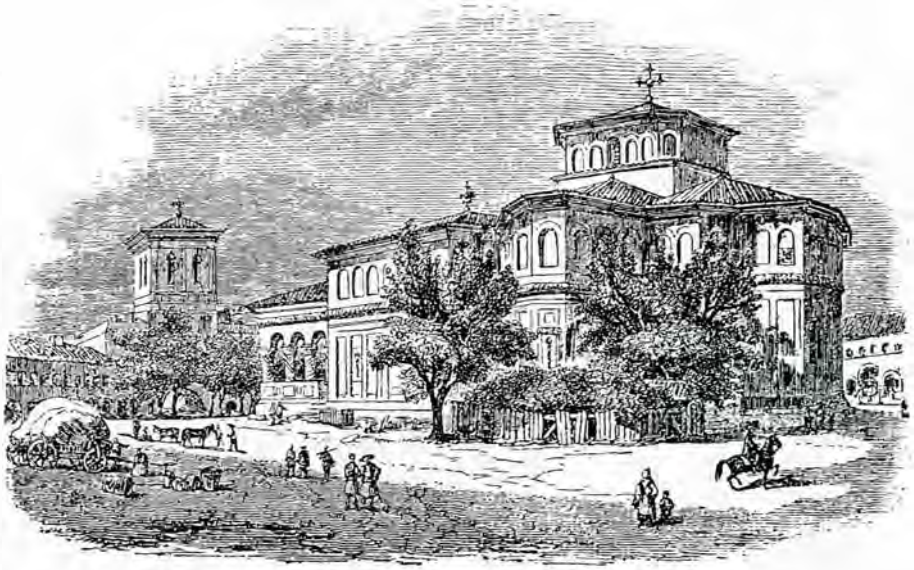
Fig. 574. — Vedere spre altar

inp.org.ro

Biserica Sfântul Gheorghe Nou din București
Fig. 575. — Detaliul de fațadă cf. fig. 572

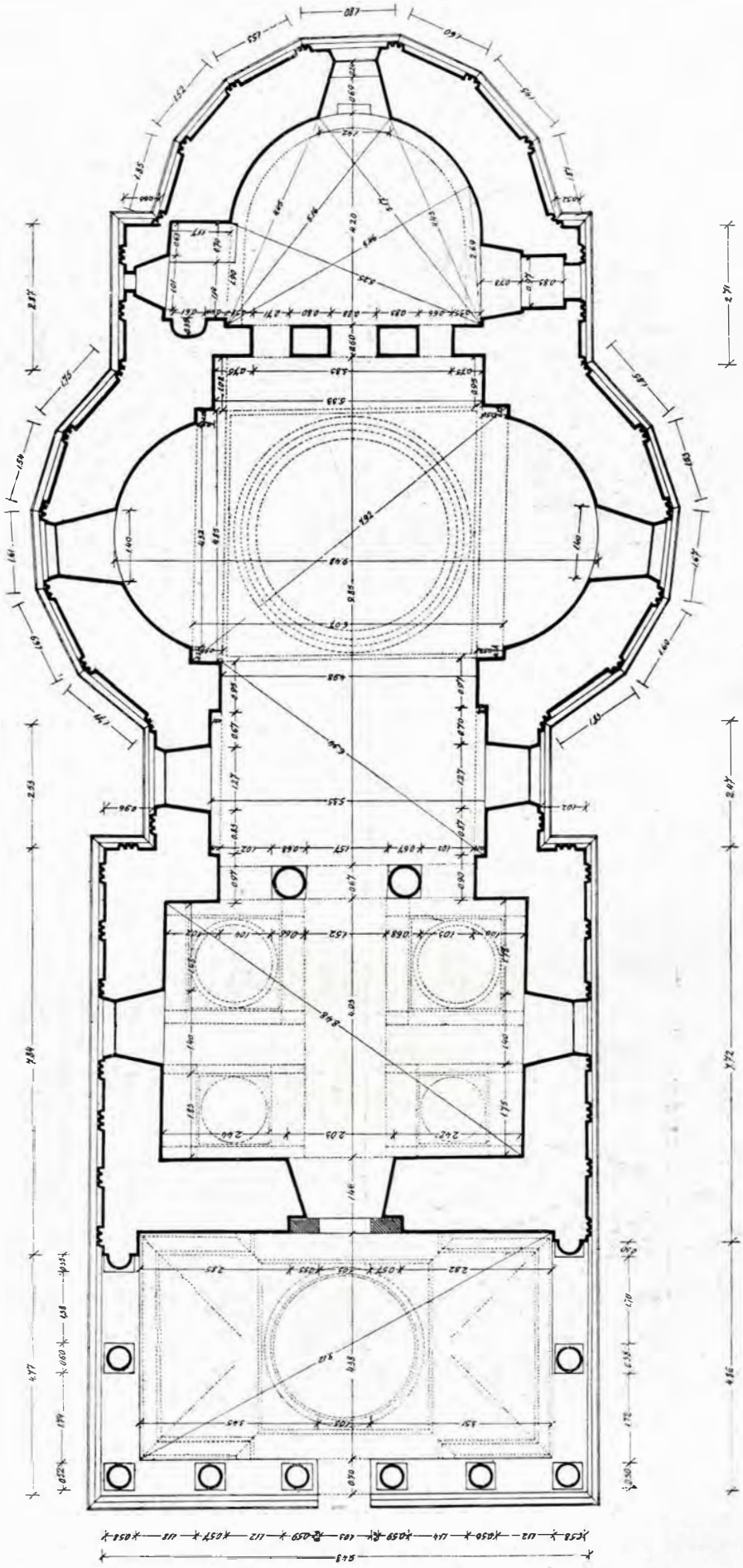
inp.org.ro

Biserica Sfântul Gheorghe Nou din Bucureşti
Fig. 576.—Stampă Veche curtea mânăstirii cu biserica şi clopotniţa
Fig. 577.—Vederea bisericii dinainte de focul de la 1847 după Raffet

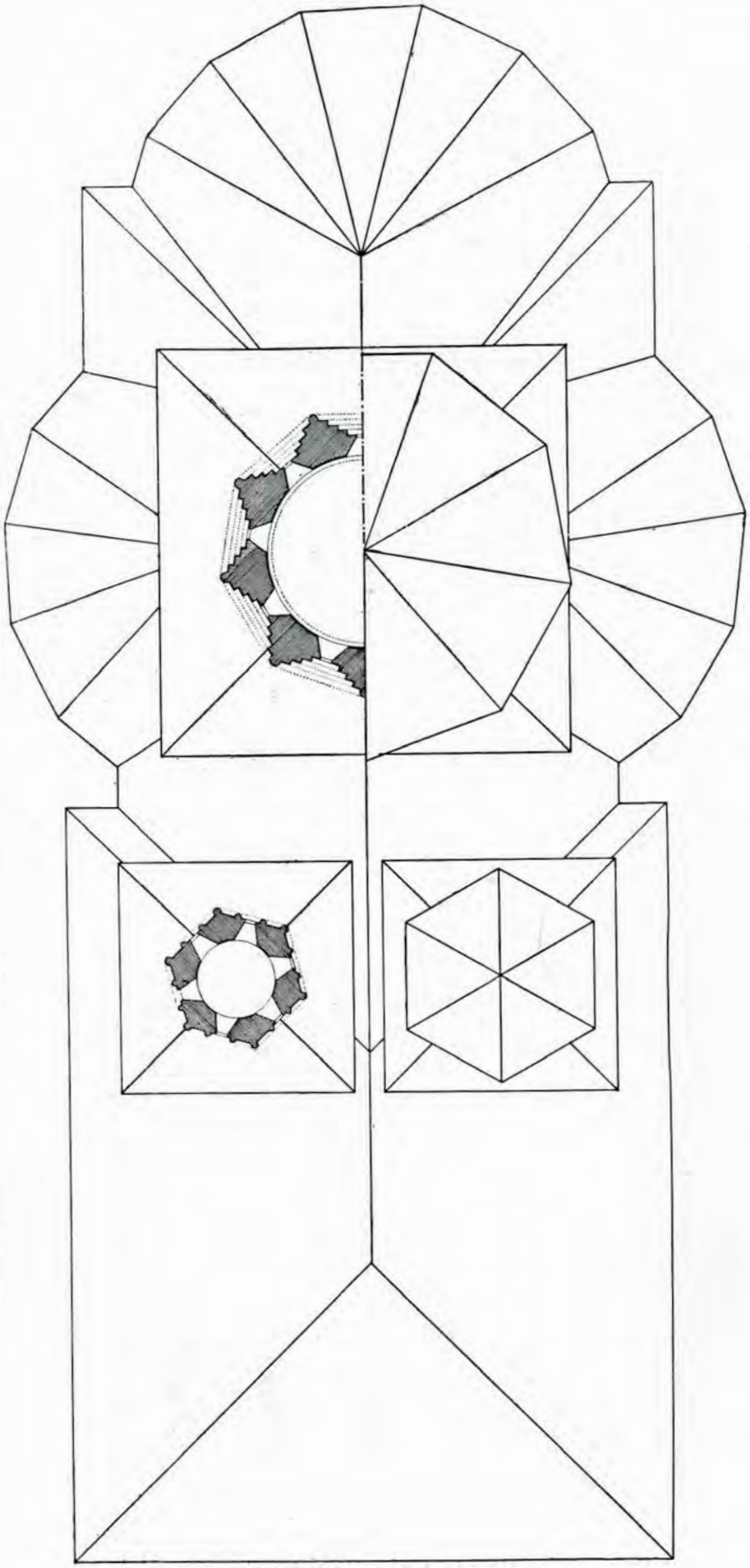
inp.org.ro

Biserica Toți Sfinții din Rîmnicul-Vâlcea
Fig. 578. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

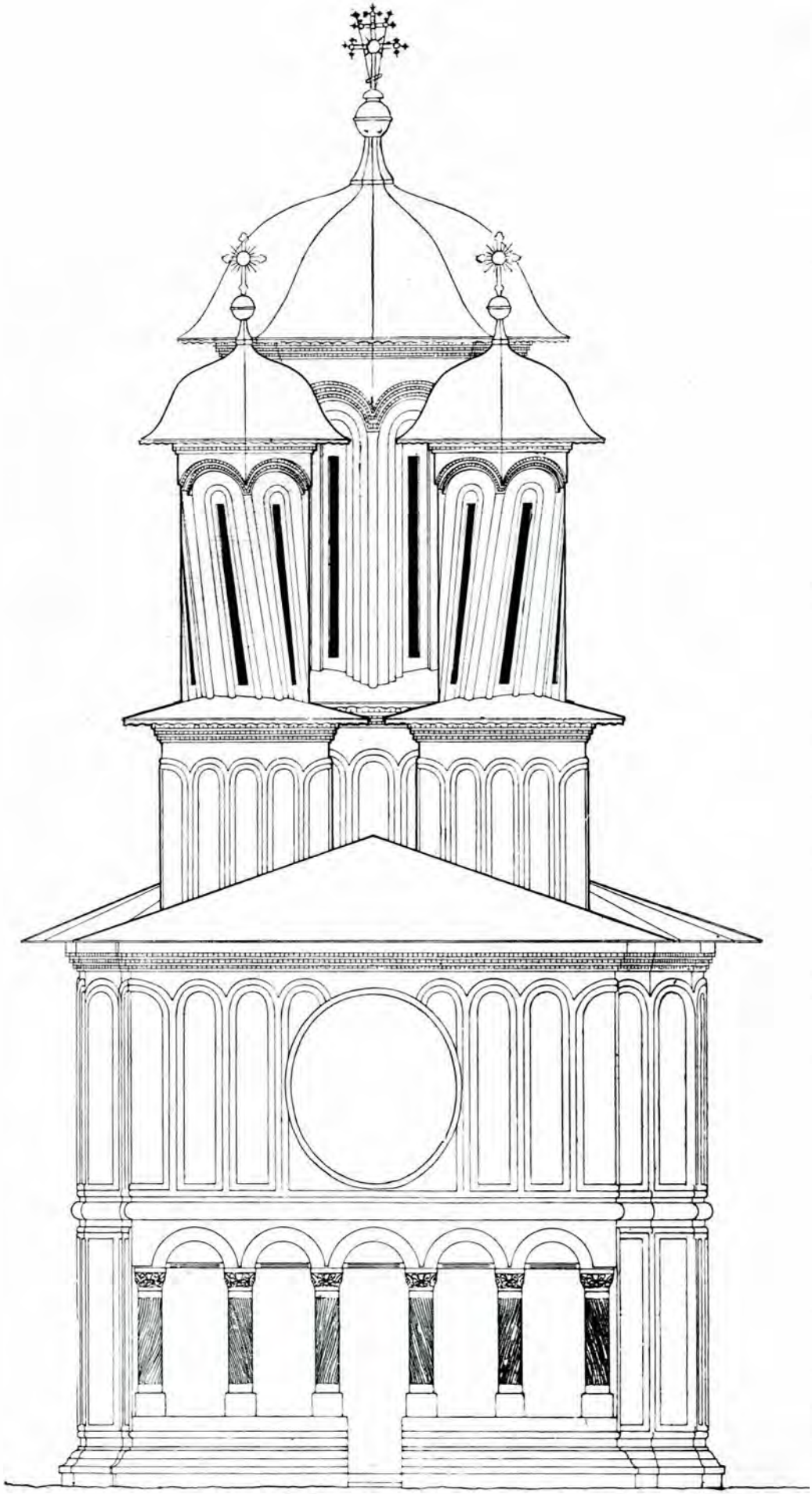
inp.org.ro

Biserica Toţi Sfinţii din Rîmnicul-Vâlcea
Fig. 579-580.—Planul acoperişului şi al turlelor

Releveu arhitect I. Atanasesscu

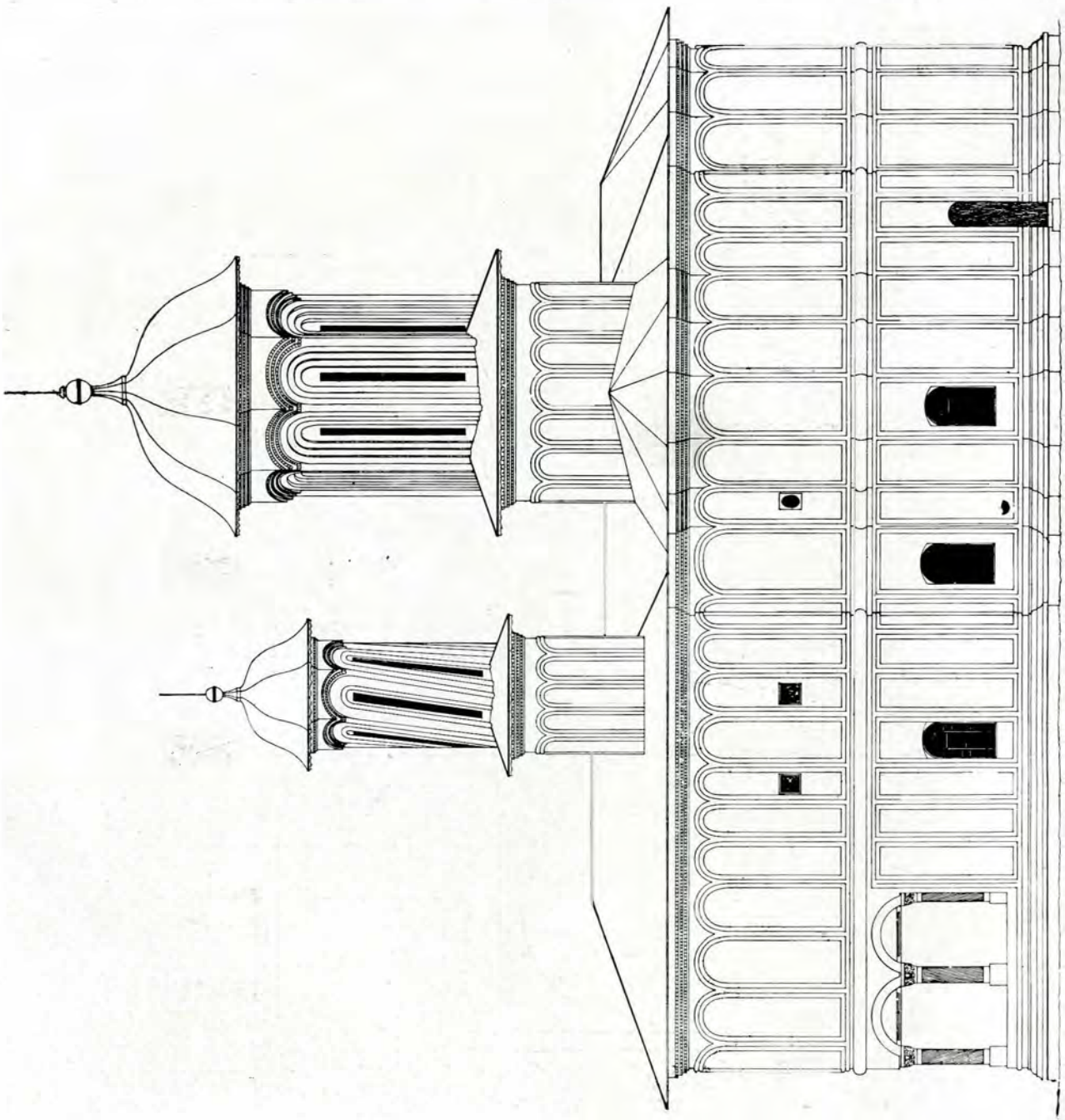
inp.org.ro

Biserica Toți Sfinții din Rîmnicul-Vâlcea
Fig. 581. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Toţi Sfinţii din Rimnicul-Vâlcea
Fig. 582. — Faţada laterală. Releveu arhitect I. Atanasescu

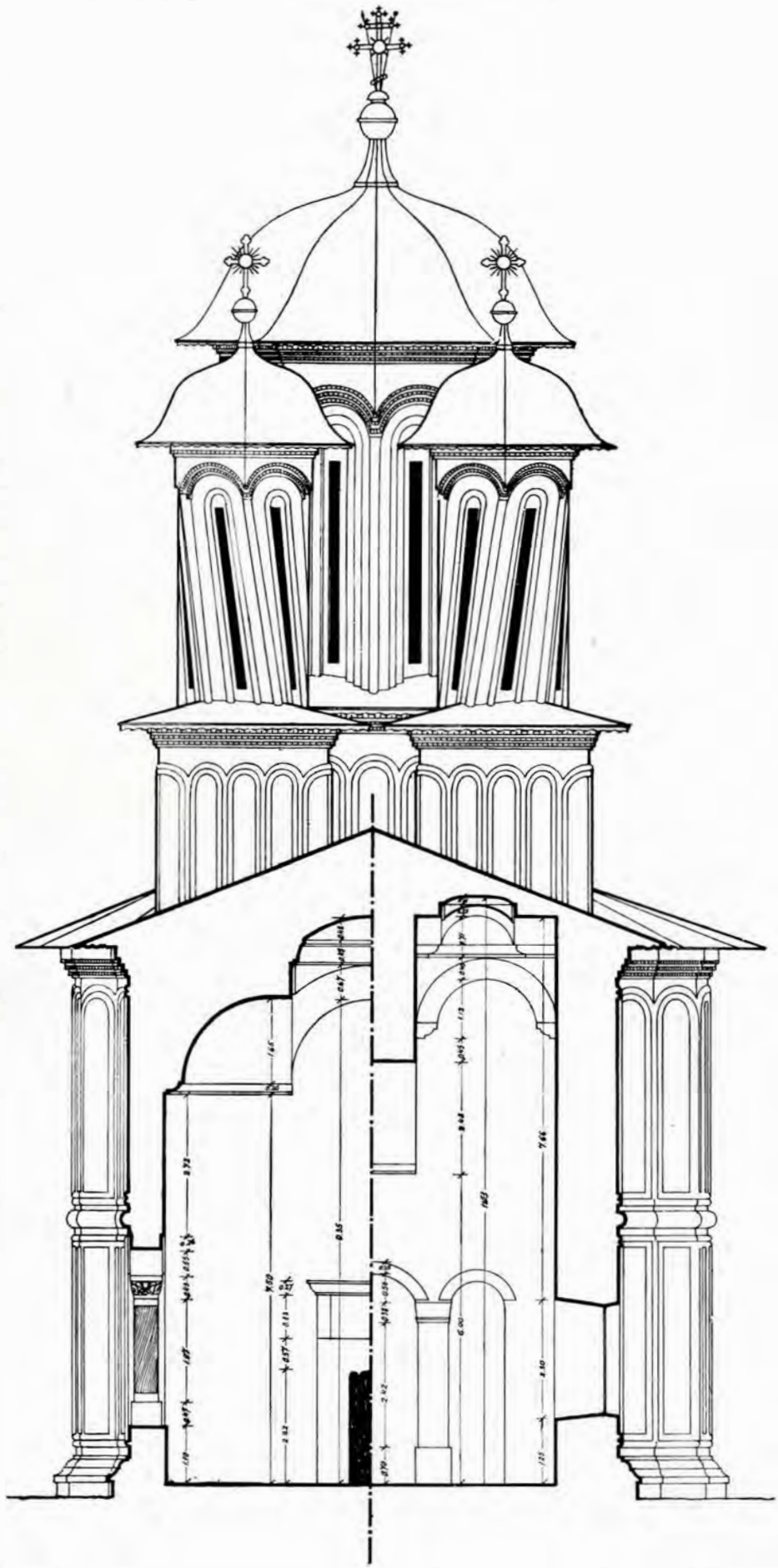
inp.org.ro

Biserica Toți Sfinții din Rîmnicul-Vâlcea
Fig. 583. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

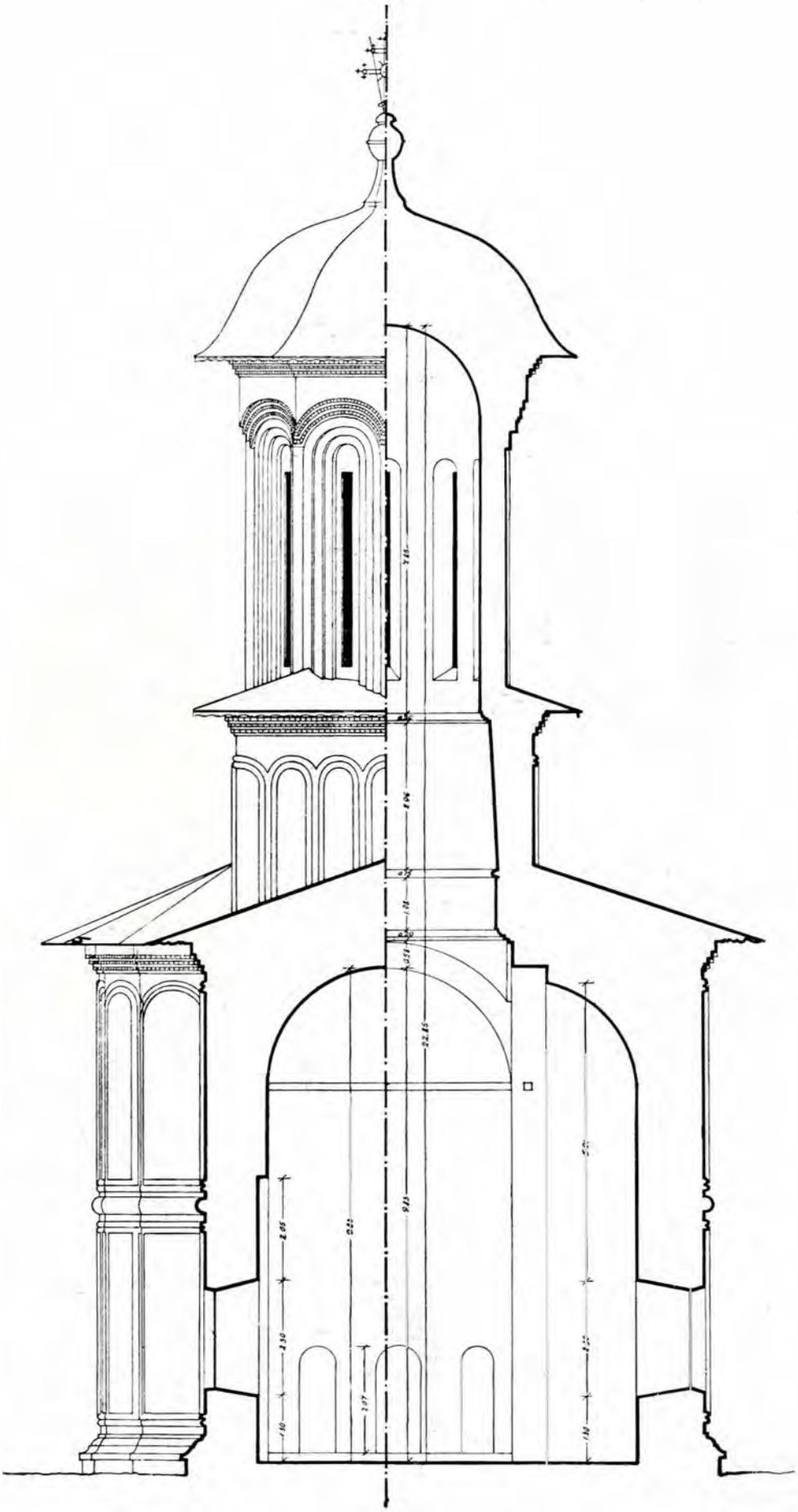

Biserica Toţi Sfinţii din Rîmnicul-Vâlcea

Fig. 584. — Secţiune prin pridvor

Fig. 585. — Secţiune prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Toți Sfinții din Rîmnicul-Vâlcea
Fig. 586-587. — Secțiuni prin naos

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

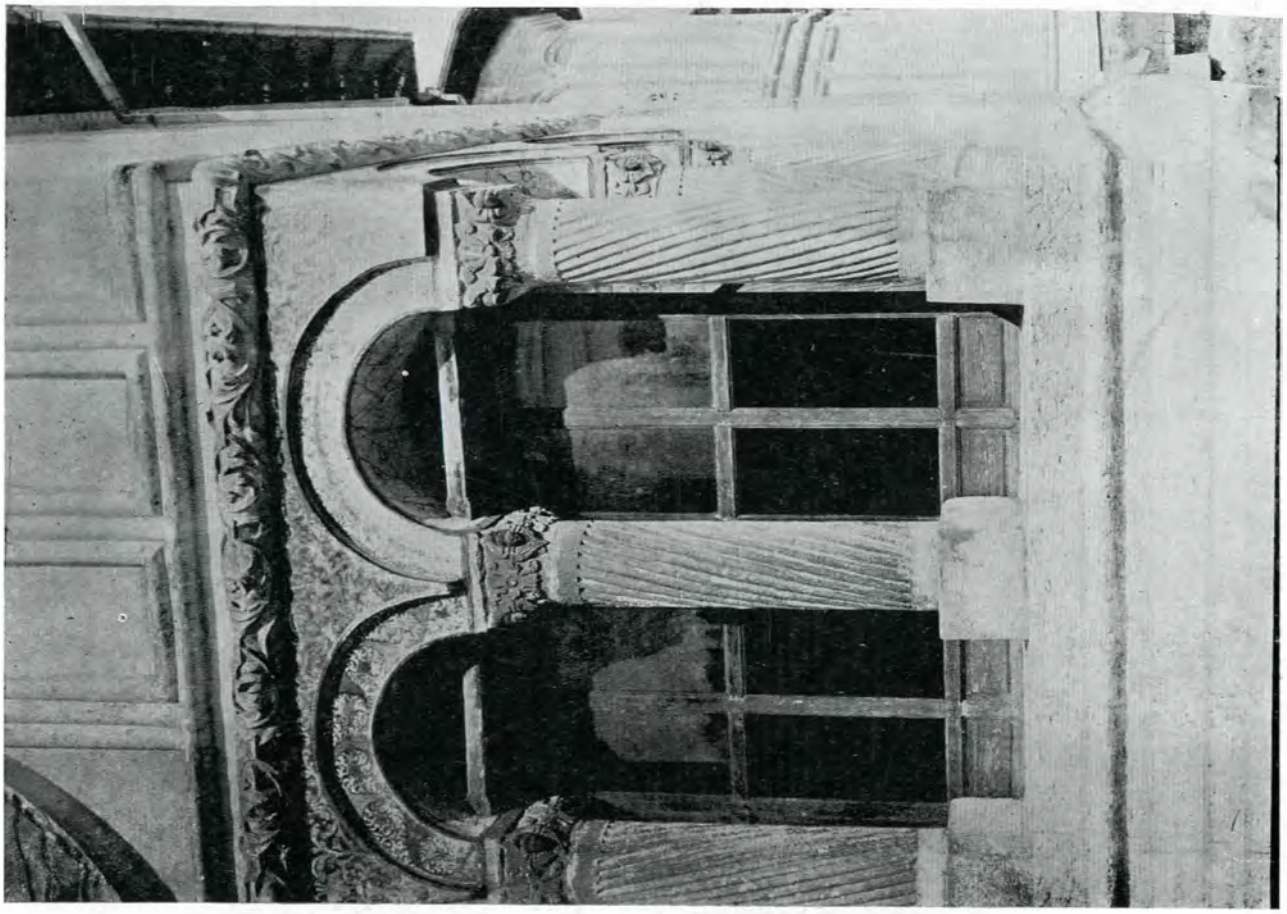

Fig. 589. — Detaliul pridvorului

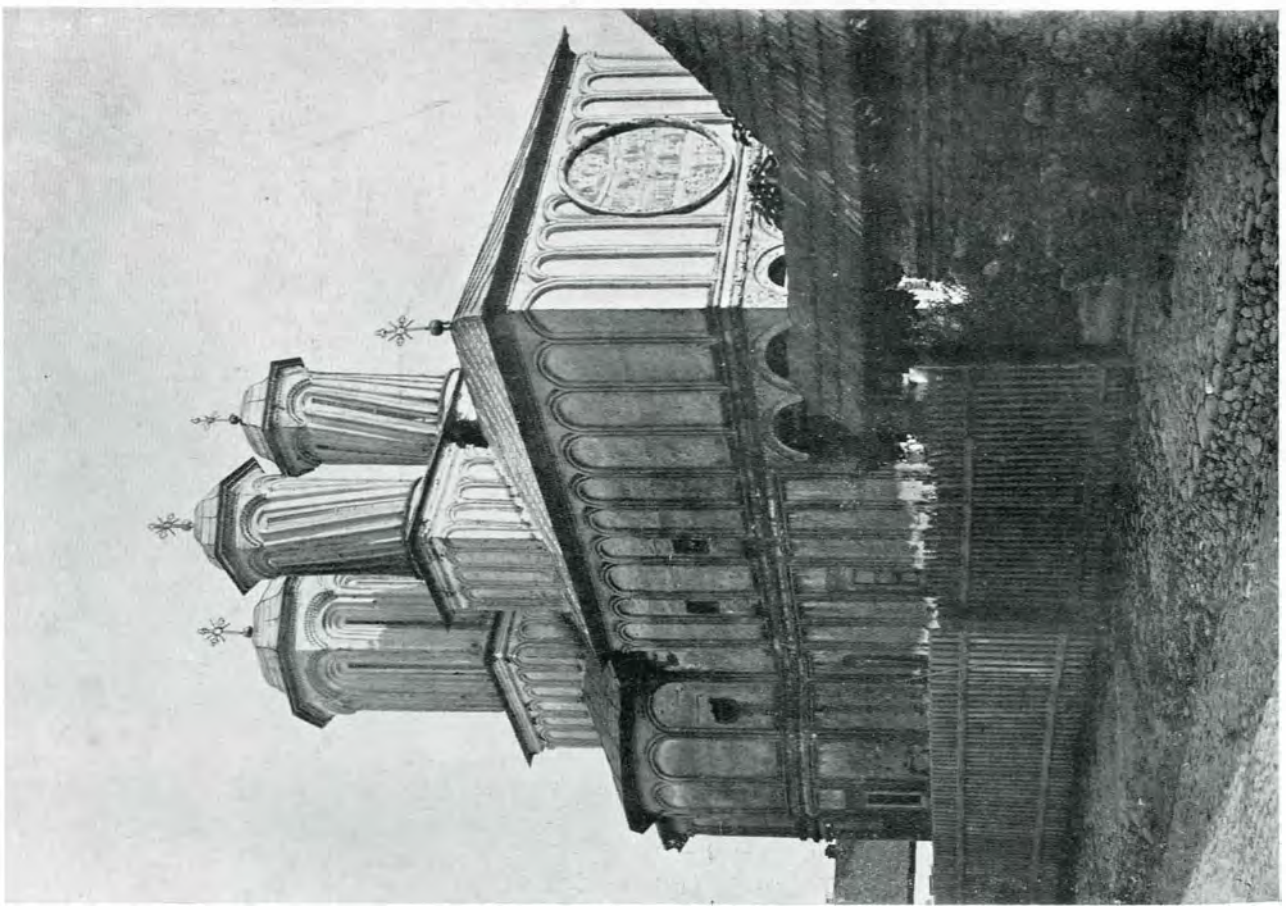
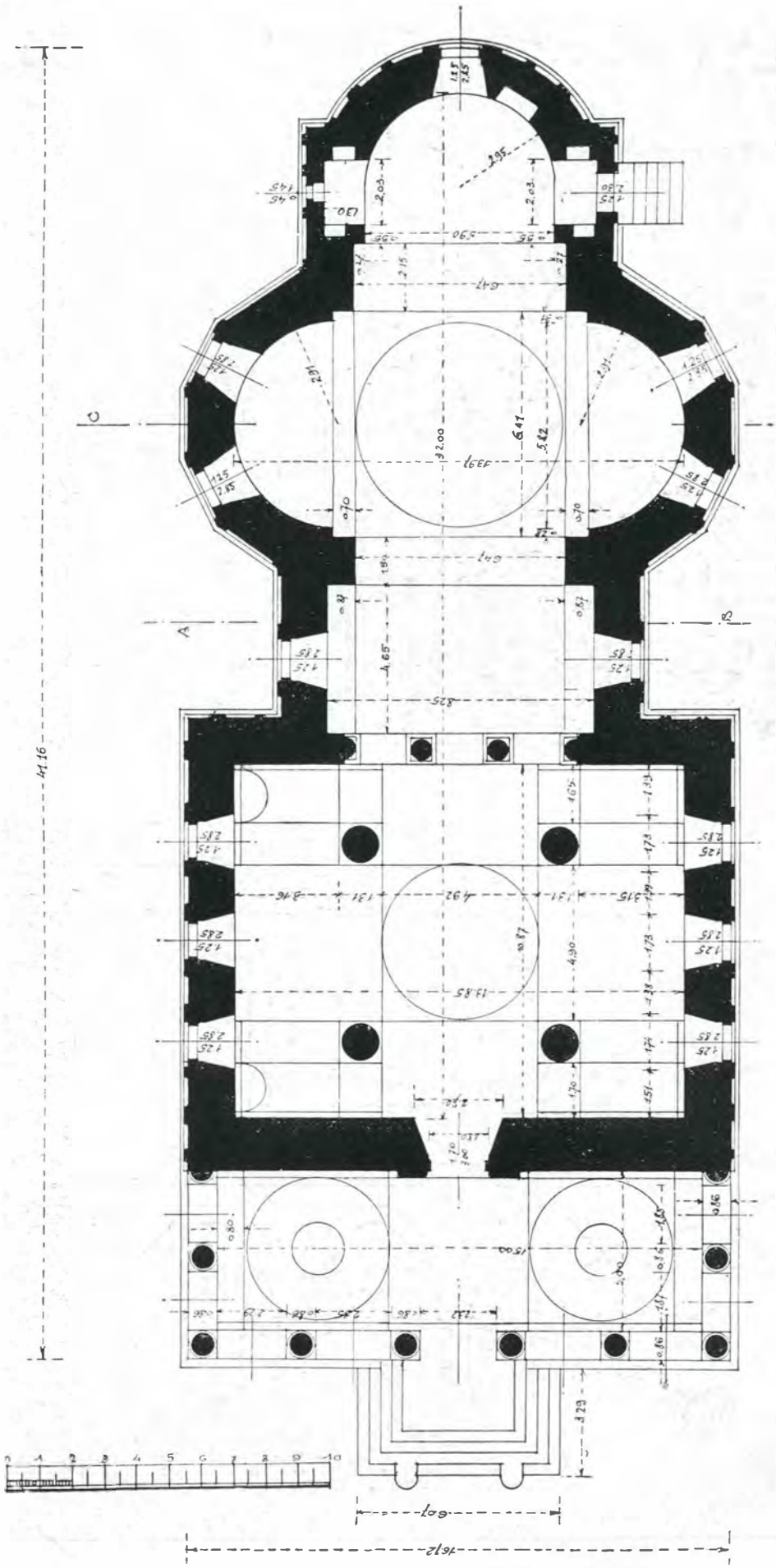

Fig. 588. — Vedere generală

Biserica Toţi Sfinţii din Râmnicul-Vâlcea

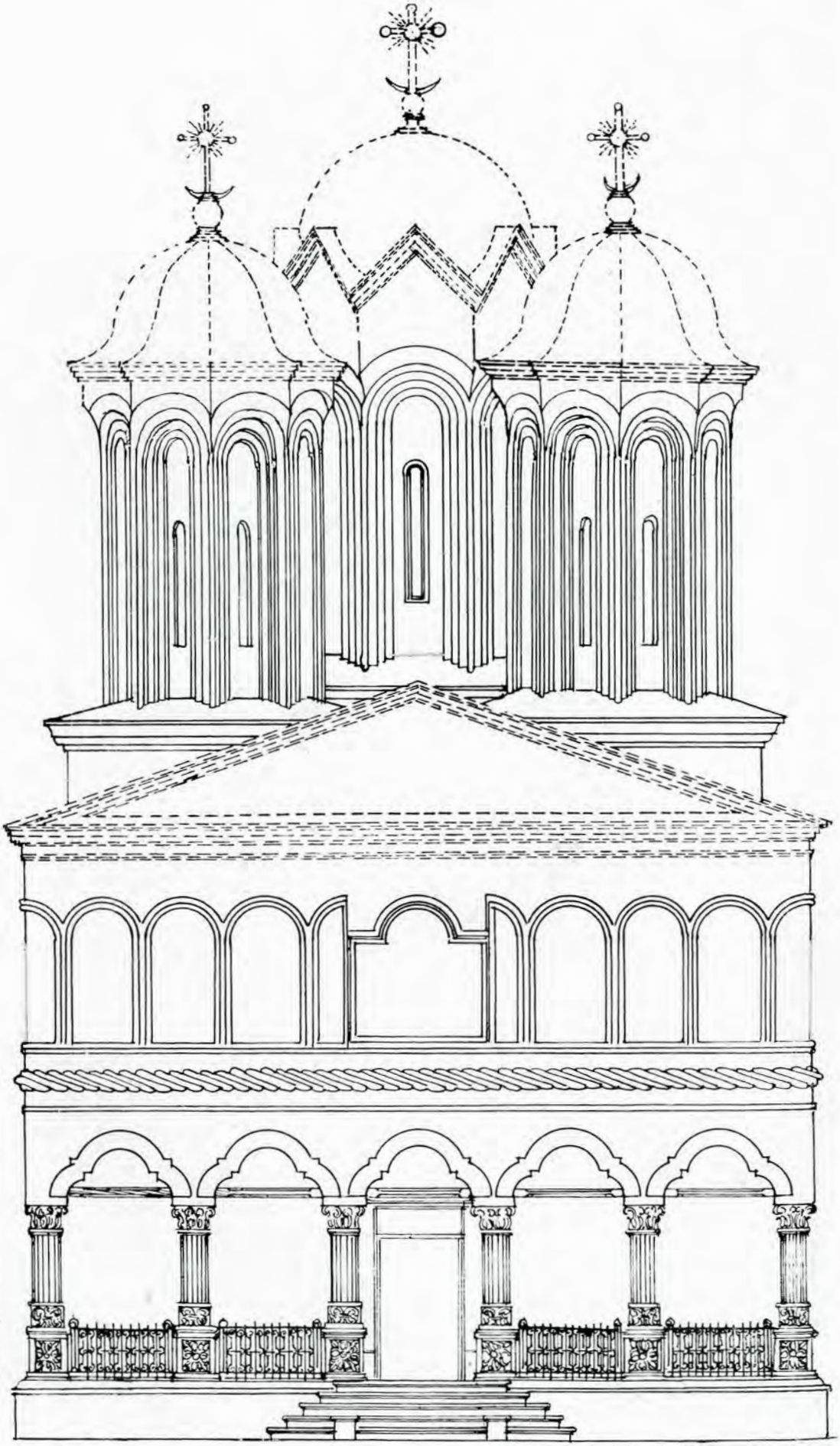
inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Văcărești (Ilfov)
Fig. 590. — Planul orizontal

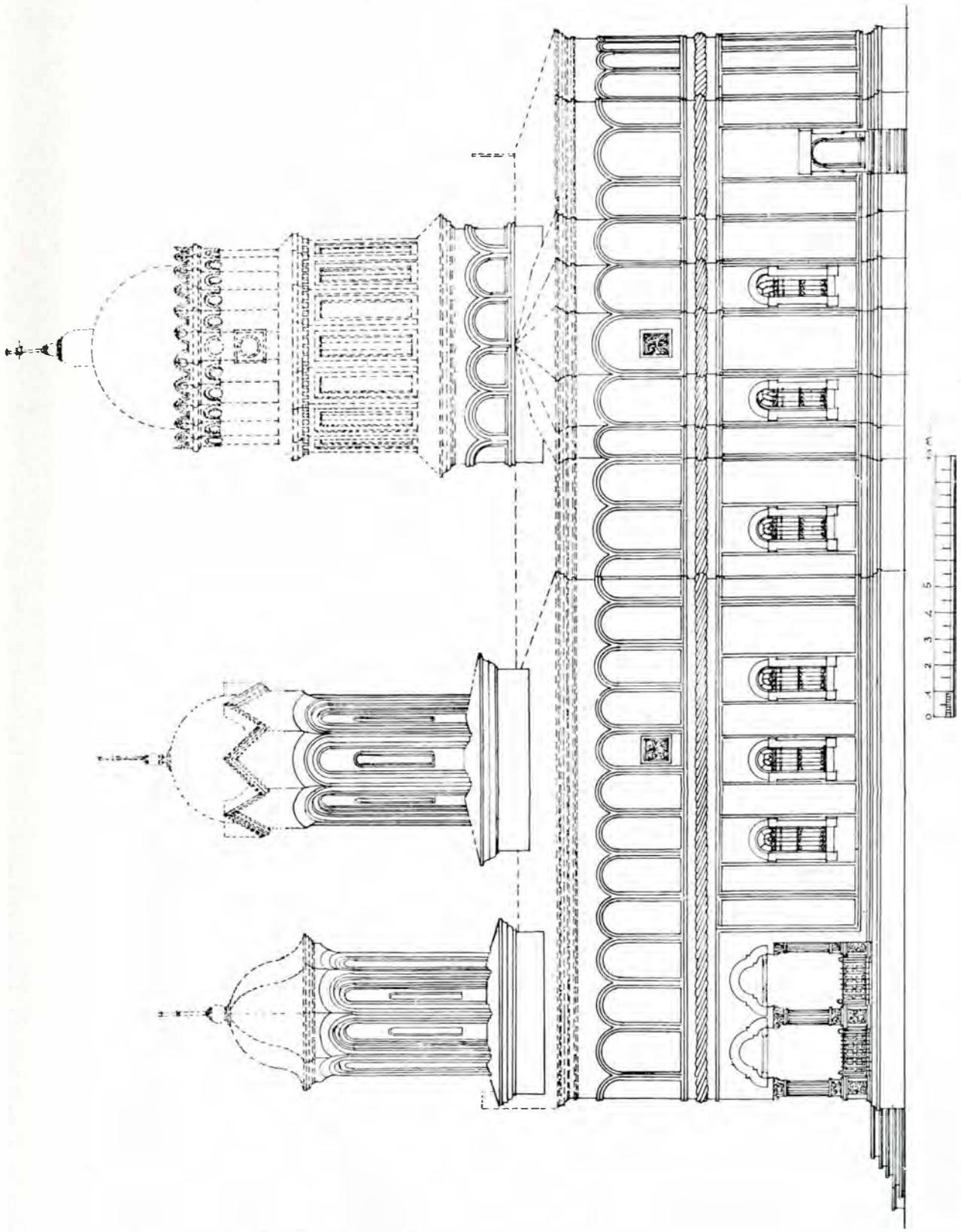
Releveu arhitect A. Gabrielescu

inp.org.ro

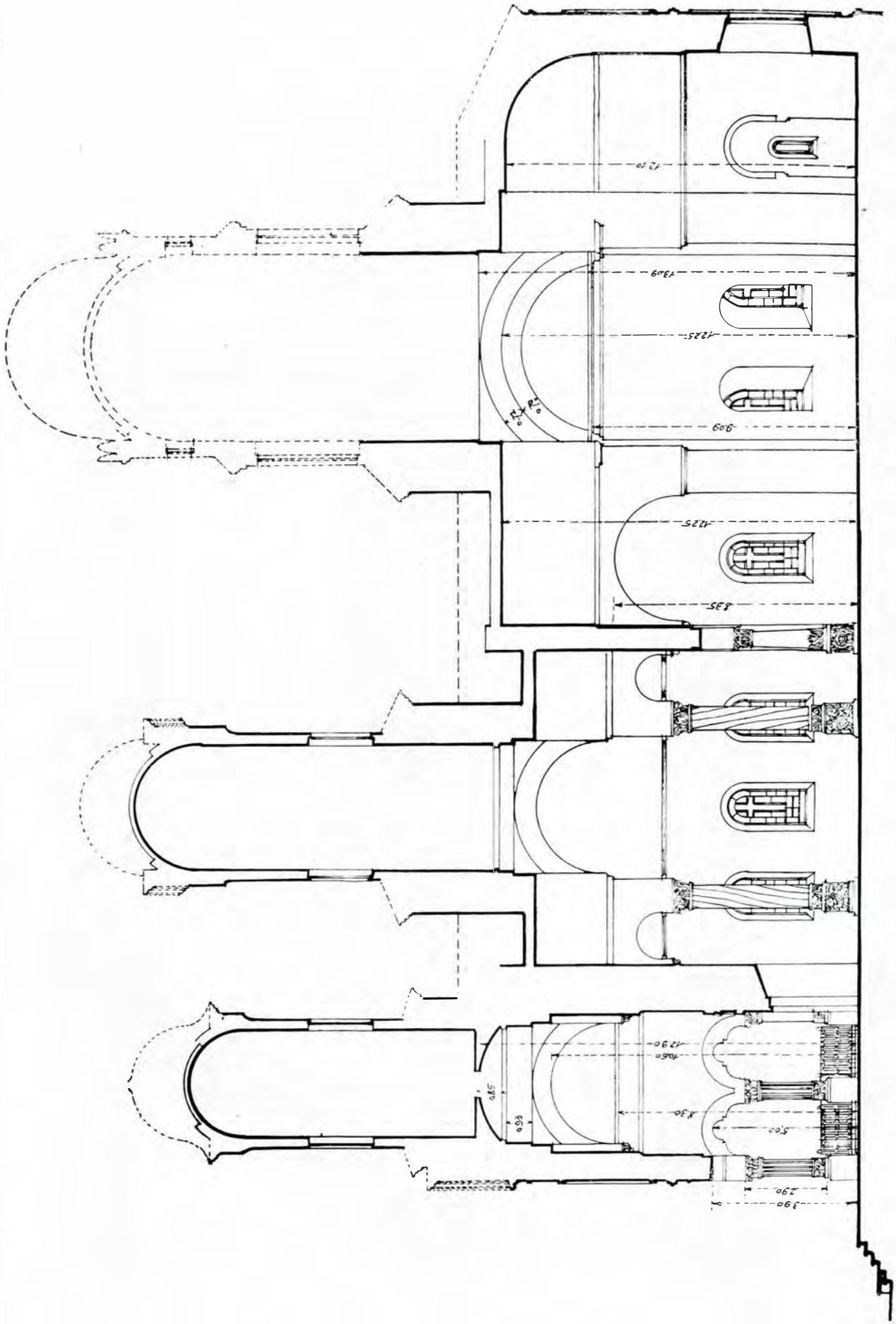
Biserica Mânăstirii Văcăreşti (Ilfov)
Fig. 591. — Faţada principală

inp.org.ro

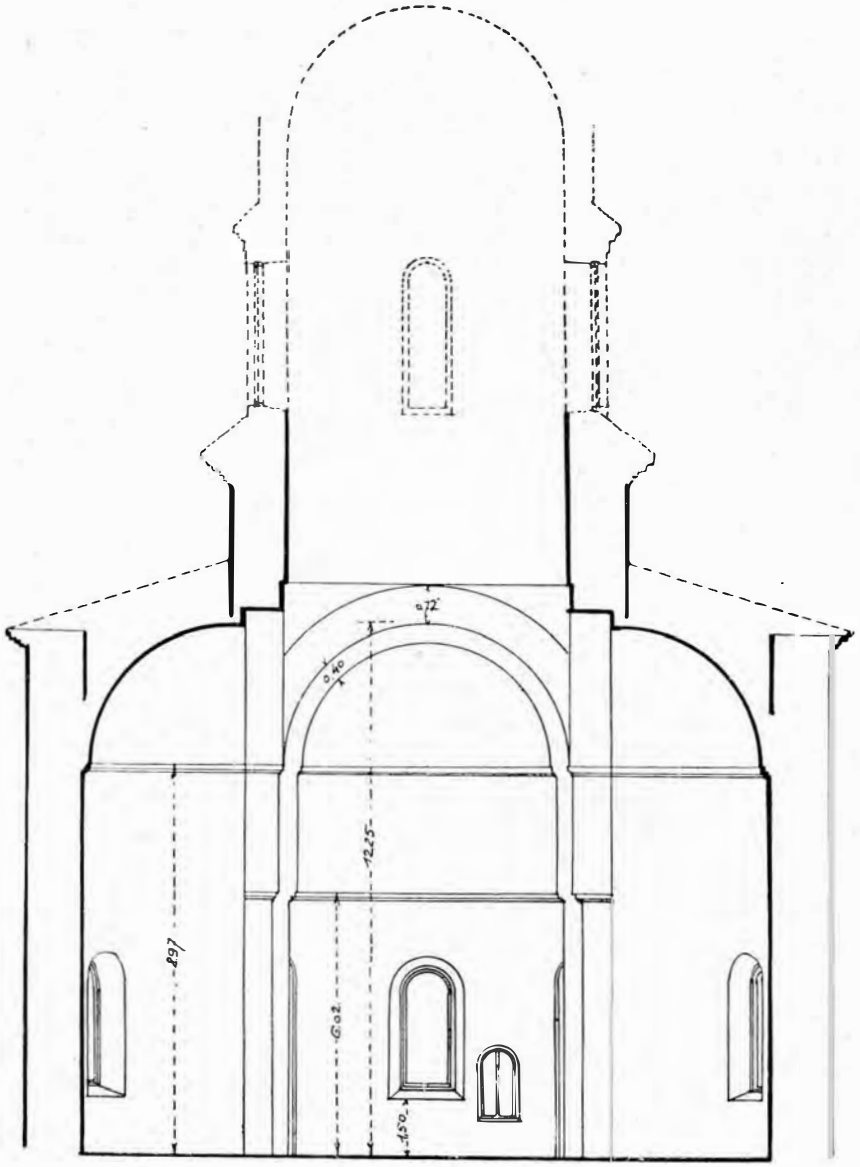
Biserica Mănăstirii Văcărești (Ilfov)
Fig. 592. — Fațada laterală

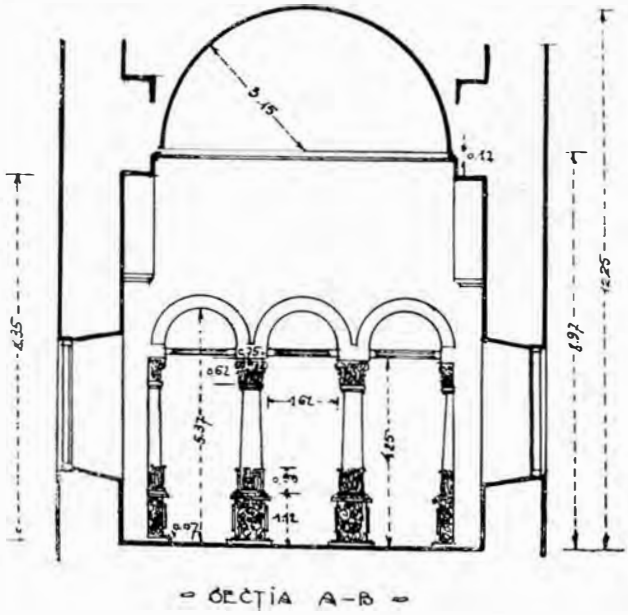
inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)
Fig. 593. — Secţiune longitudinală

inp.org.ro

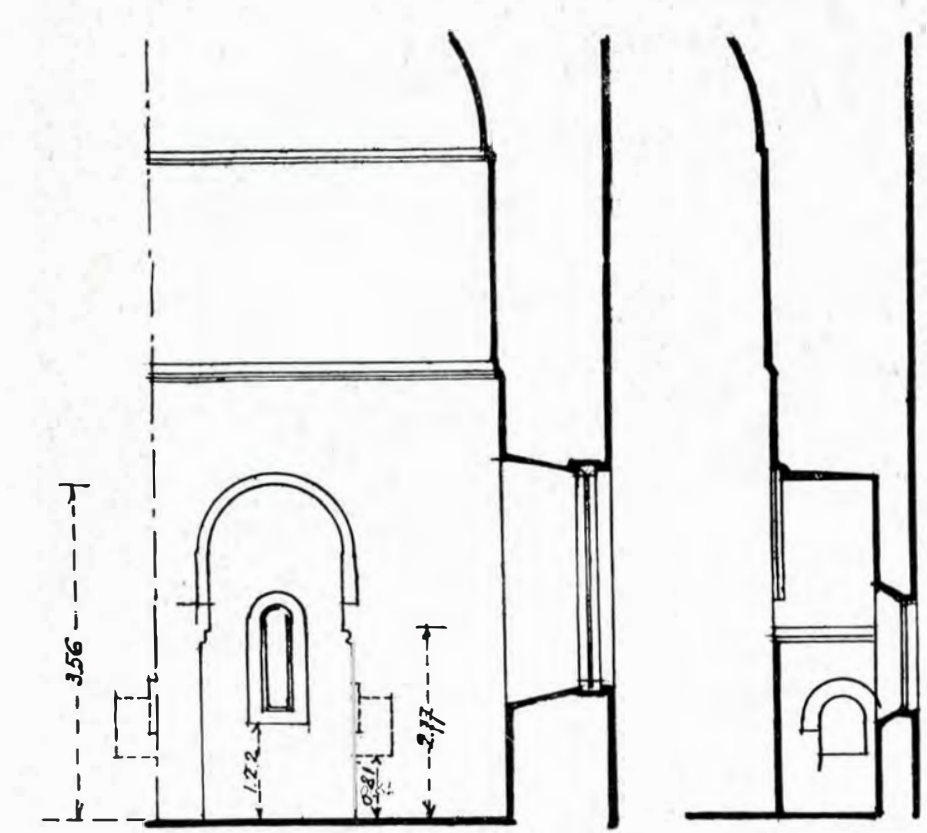

SECȚIA A–B

Biserica Mănăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 594-595. — Secțiuni prin naos

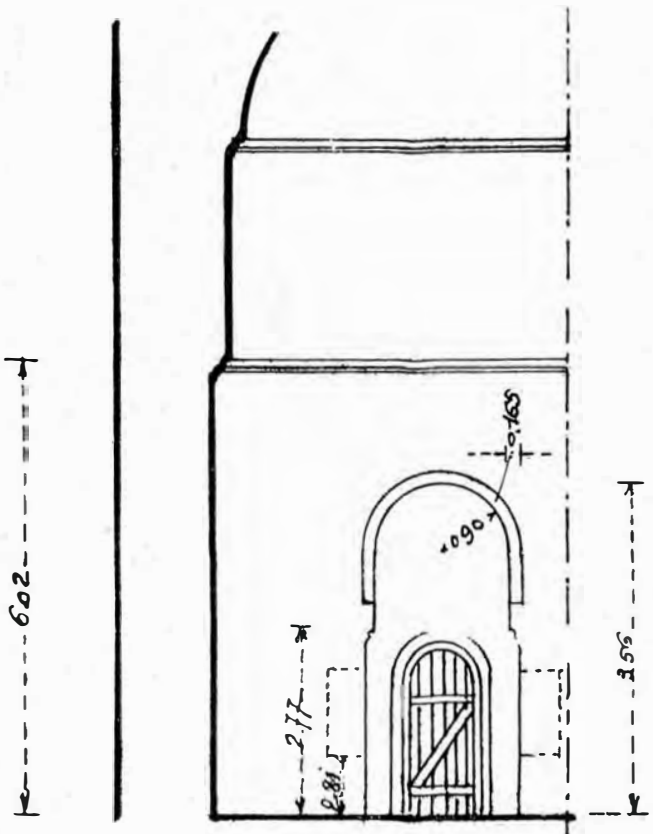
inp.org.ro

VEDEREA PROSCOMIDIEI

Fig. 596-597. — Secțiuni prin prosconidie

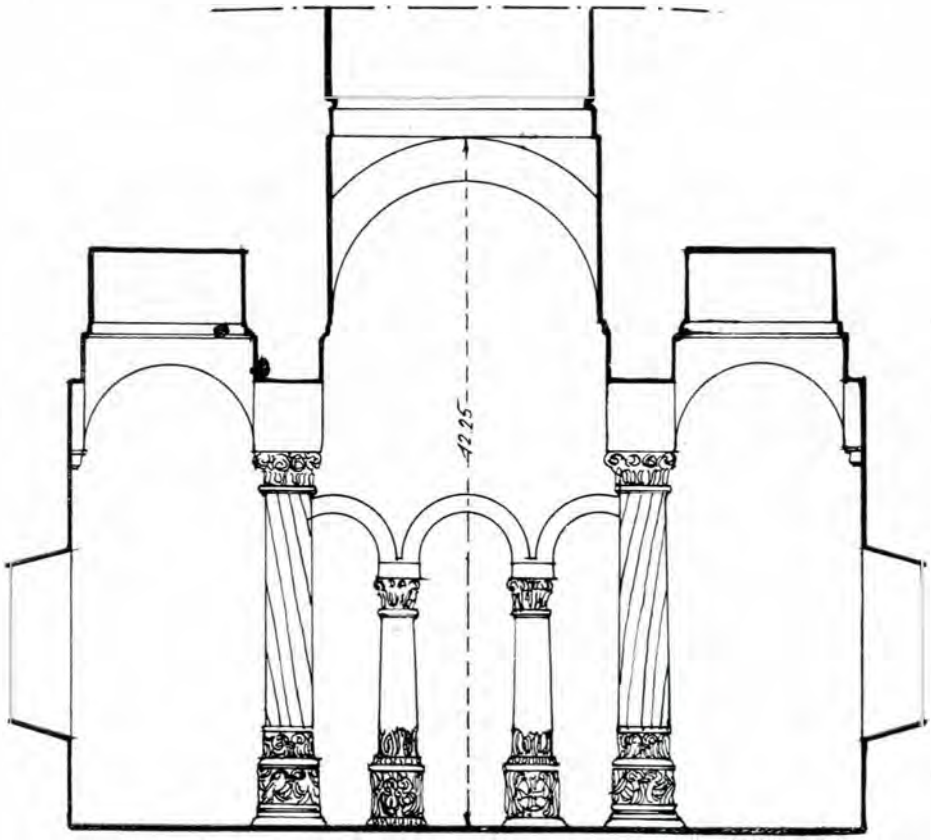
Biserica Mânăstirii Văcărești (Ilfov)

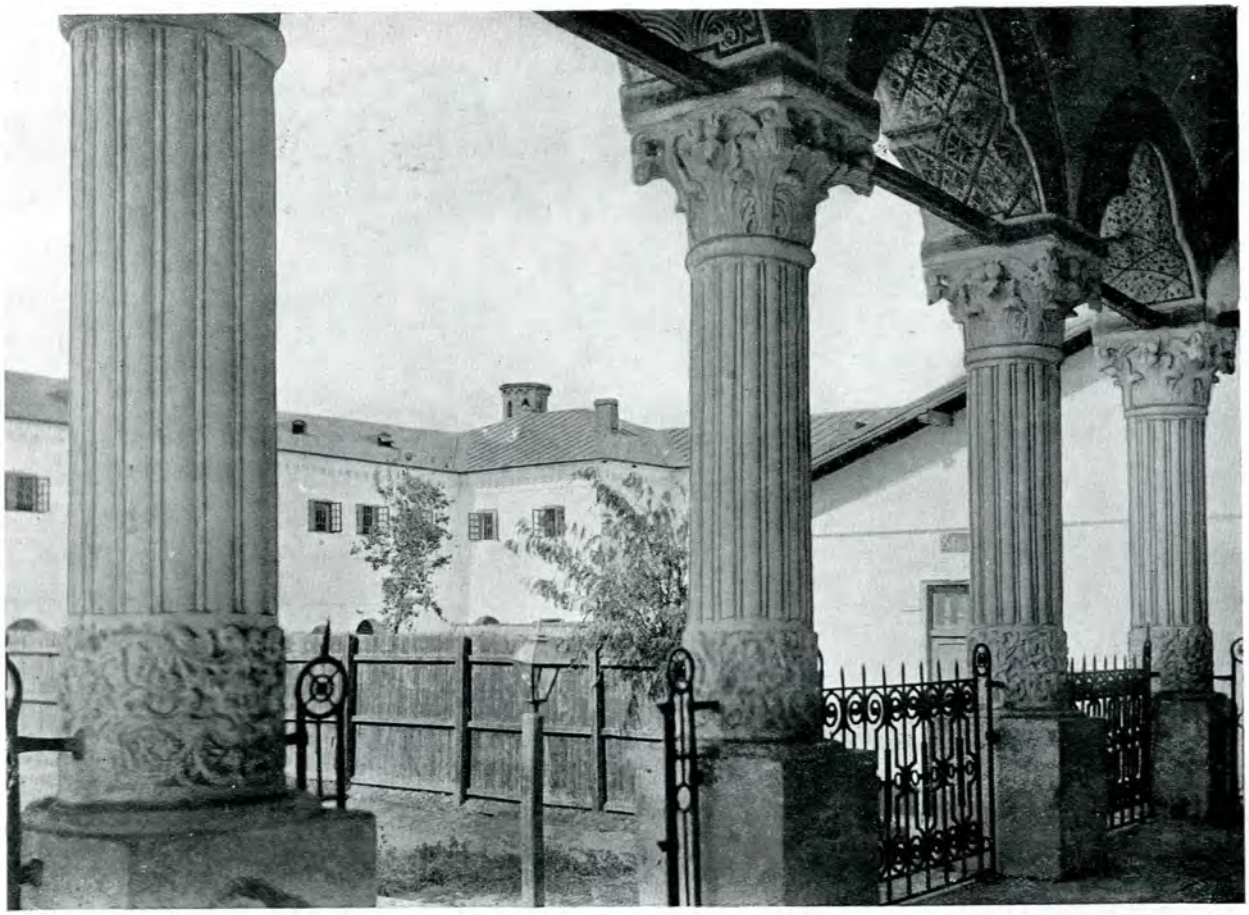

VEDEREA VESTMÂNTARIȚEI

Fig. 598. — Secțiune prin diaconiconi

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Văcărești (Iliov)

Fig. 599. — Secțiune transversală prin pronaos

Fig. 600. — Coloanele pridvorului

inp.org.ro

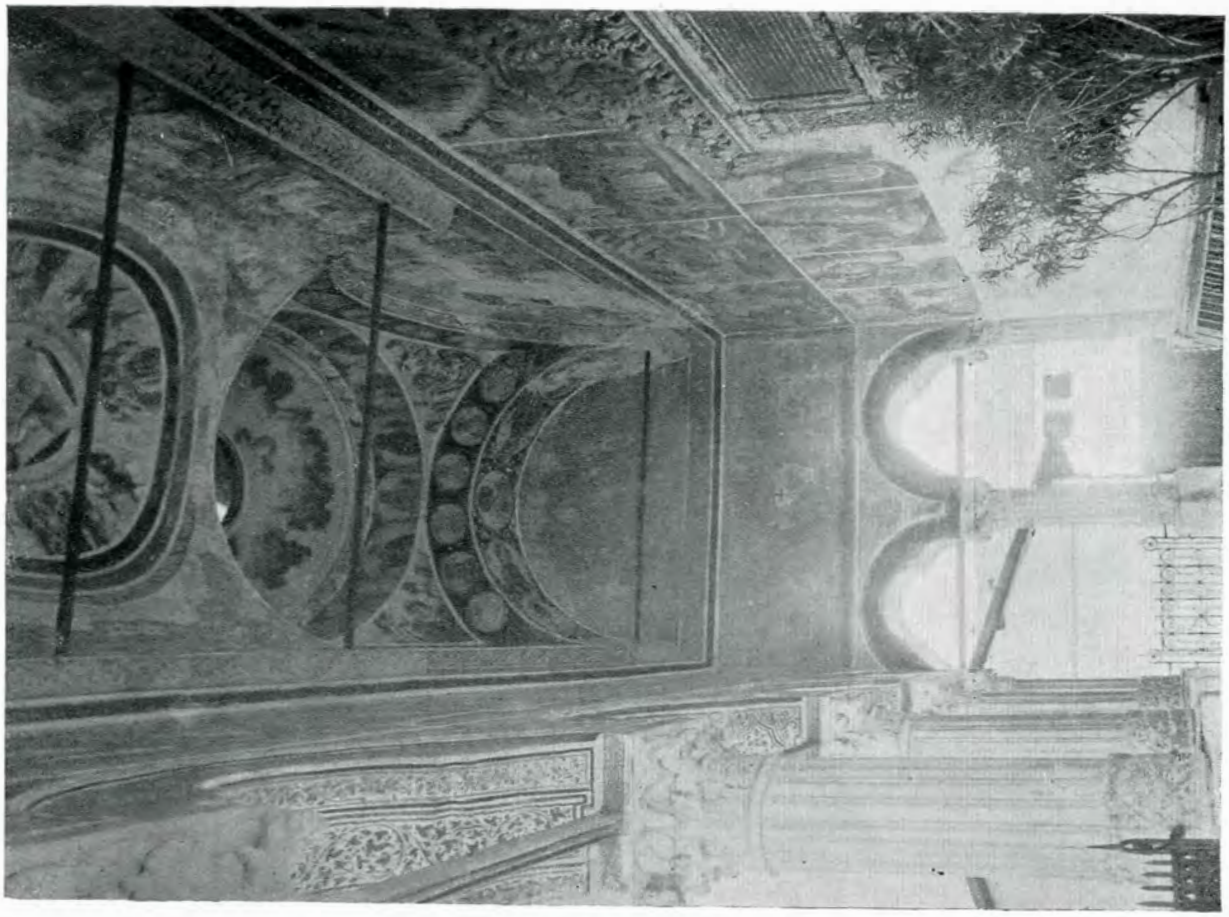
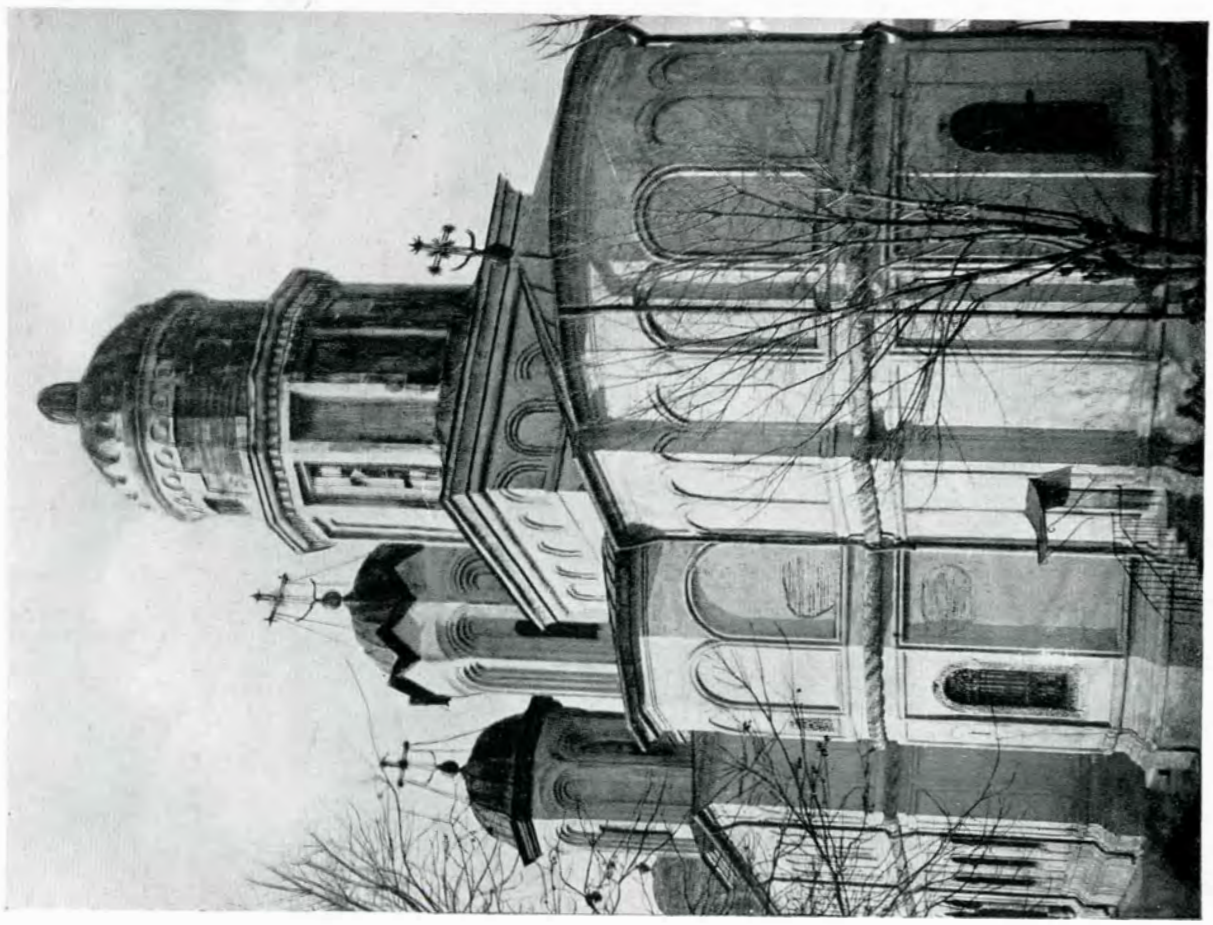

Fig. 602. — Bolţile din pridvor

Biserica Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 601. — Vedere spre altar

inp.org.ro

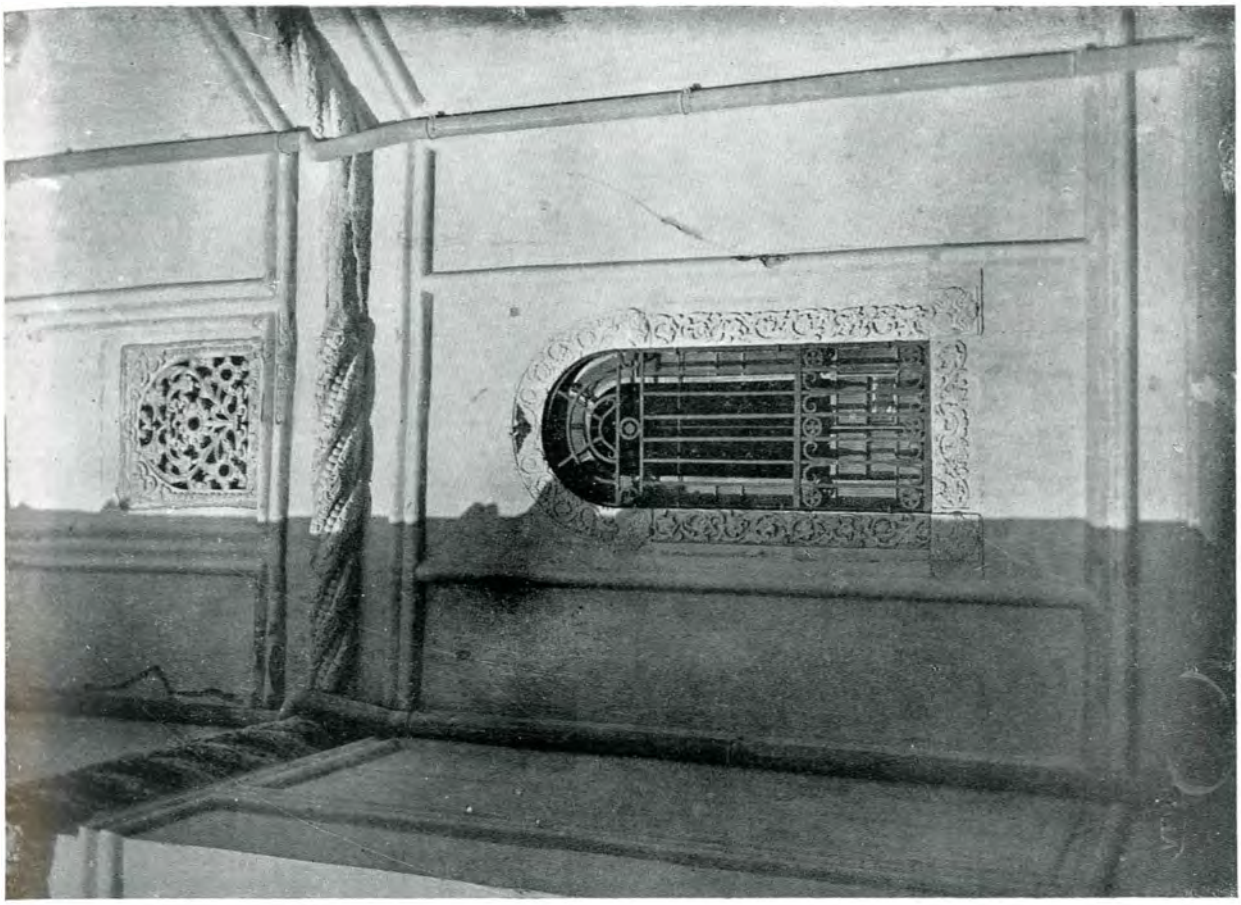
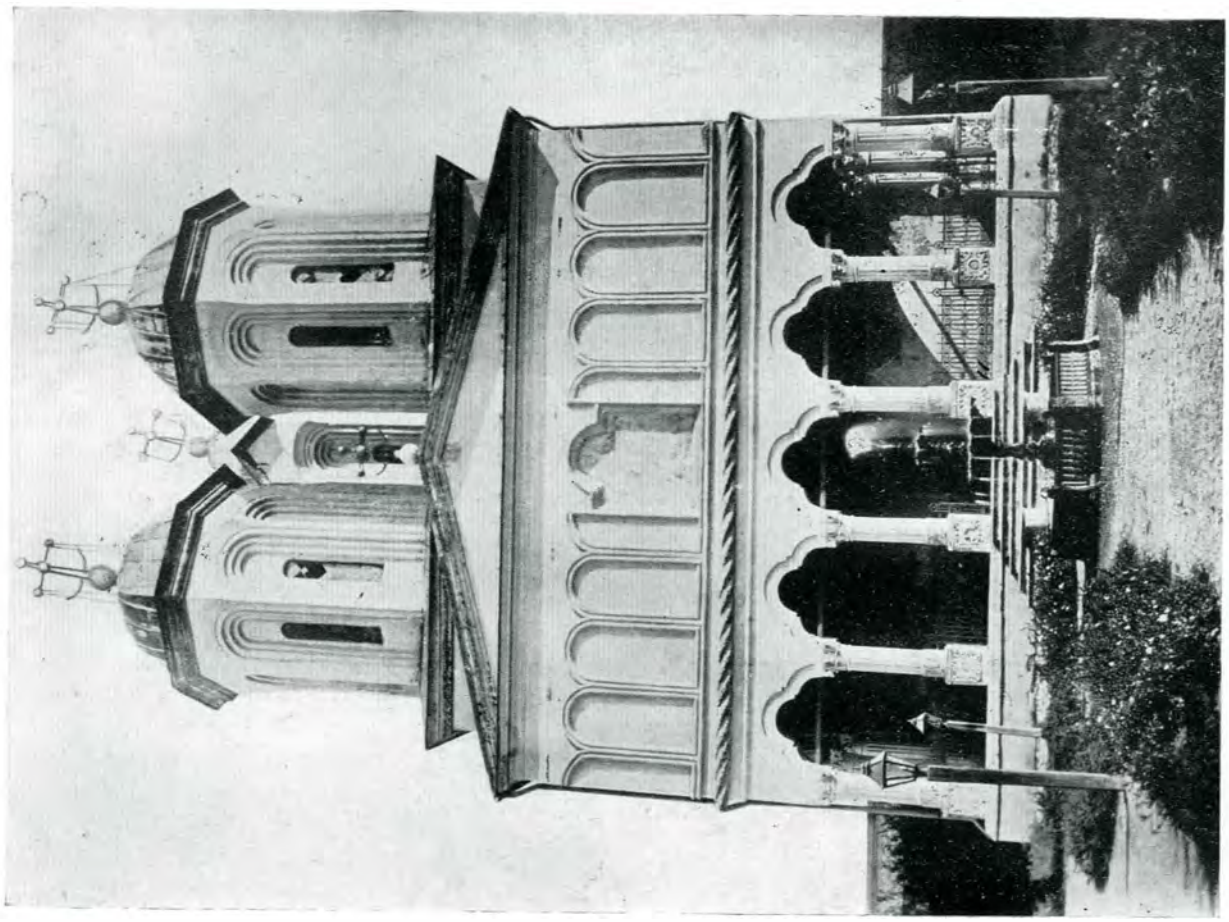

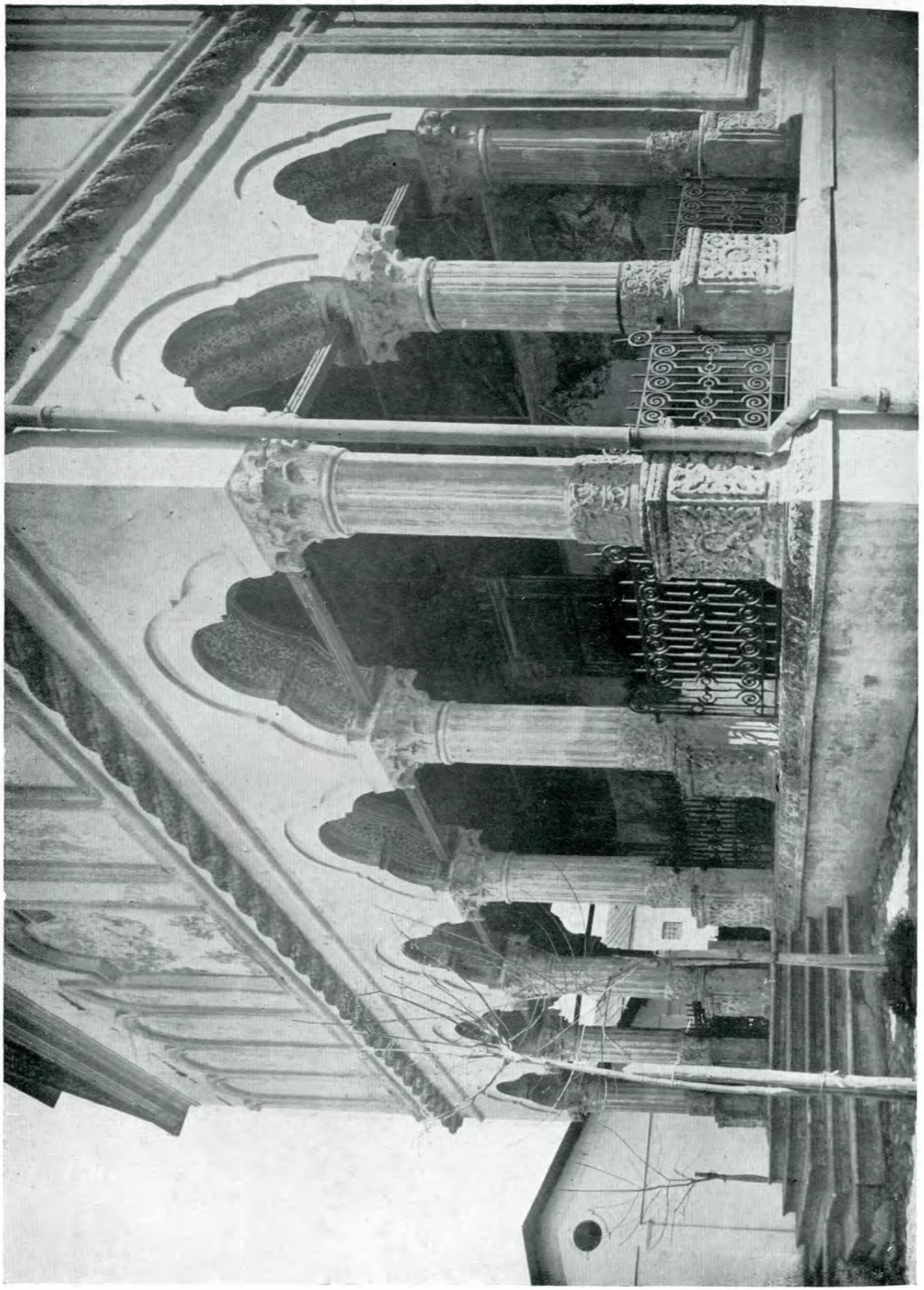
Fig. 604. — Detaliu de fațadă

Biserica Mănăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 603. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)
Fig. 605. — Vederea pridvorului

inp.org.ro

Fig. 607. — Detaliu de sculptură la ușă

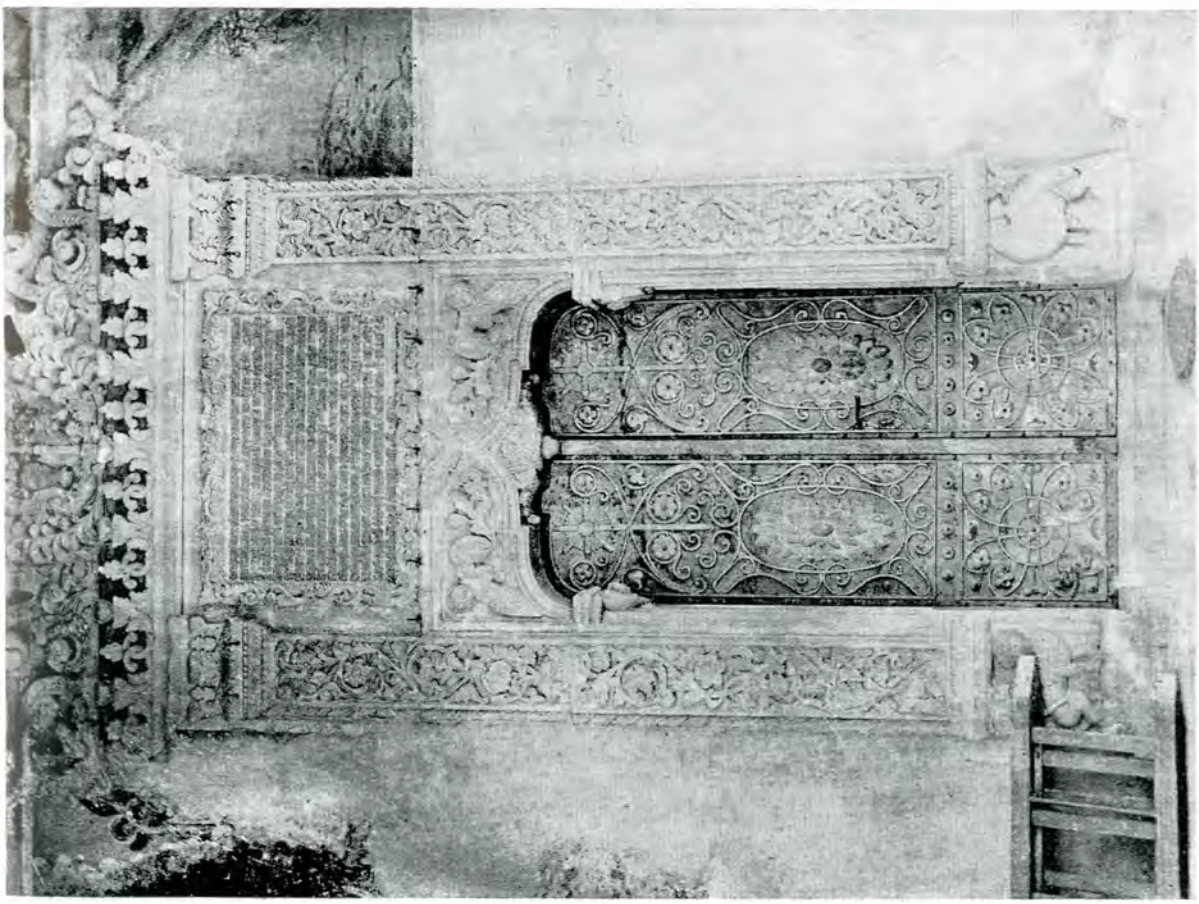
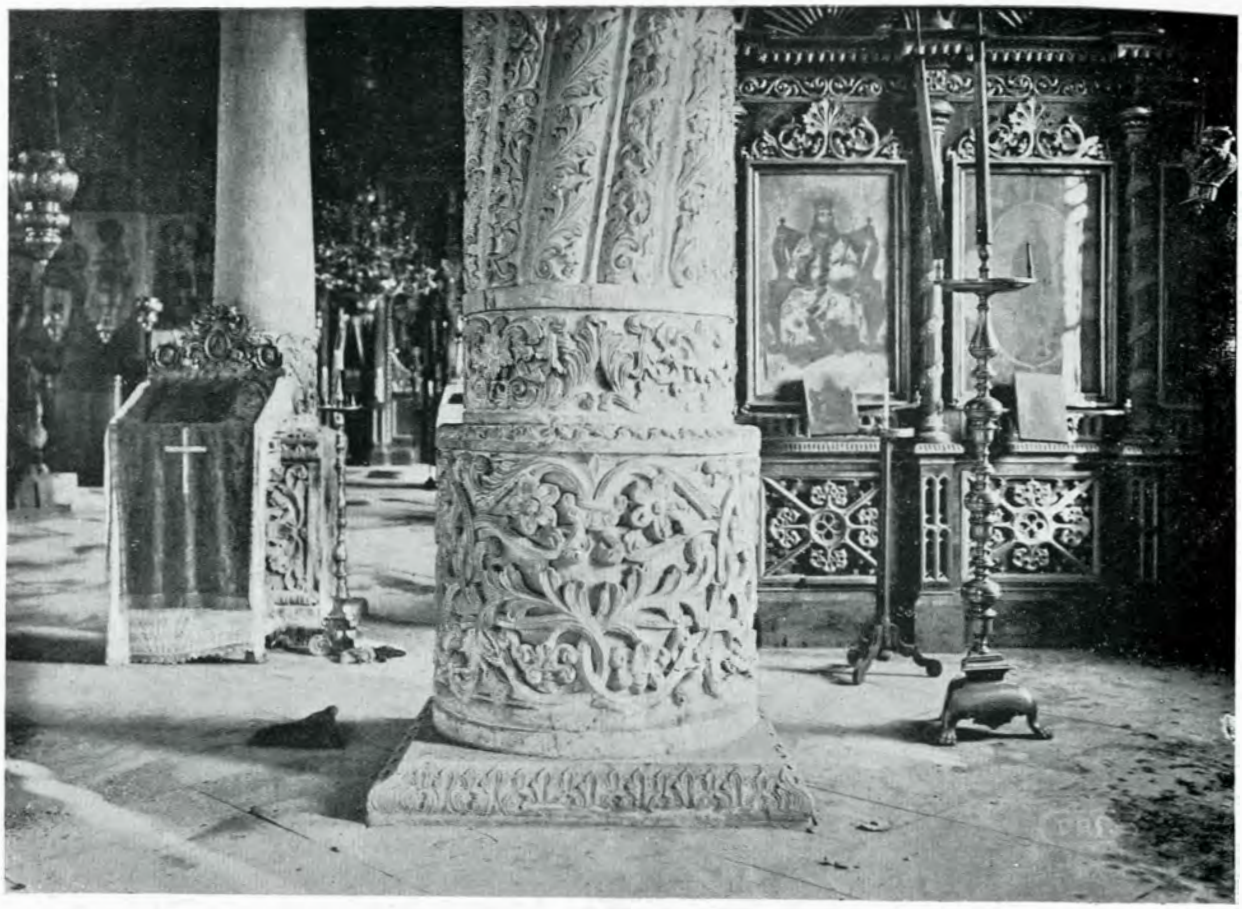

Fig. 606. — Ușa bisericii

Biserica Mănăstirii Văcărești (Ilfov)

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 608. — Vedere în pronaos

Fig. 609. — Detaliu la coloana din pridvor

inp.org.ro

Fig. 610. — Vedere în pronaos

Biserica Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 611. — Detaliu coloanei dintre naos şi pronaos

inp.org.ro

Fig. 612. — Sculptură la coloana mare din pronaos

Biserica Mânăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 613. — Detaliul aceleiași coloane

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Văcăreşti (Ilfov)
Fig. 614-615. — Detaliu de sculptură la coloana din pronaos

inp.org.ro

Fig. 617. — Monumentul Văcăreştilor în curtea Mănăstirii Mănăstirea Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 616. — Chenar la uşa bisericii

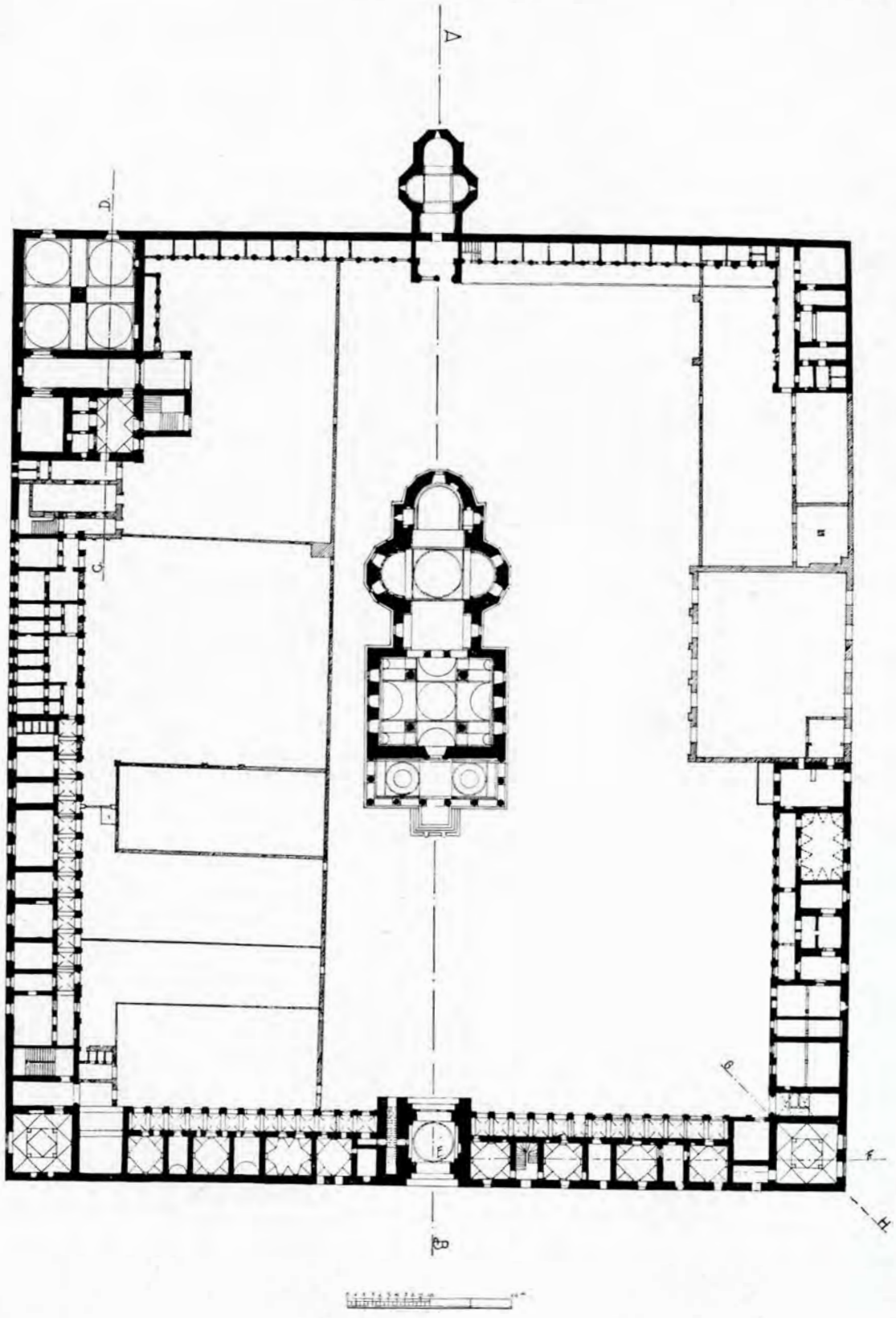
inp.org.ro

Fig. 618. — Palazzo di Eccelino il Barbo (Padova) Cf. arcadele interioare la Mânăstirea din R.-Sărat și loggia dela Mogoșoaia
Fig. 619.— Batisteriu la o biserică din Parma Italia veacul XIII. Cf. fig. 616, 637 și 914

inp.org.ro

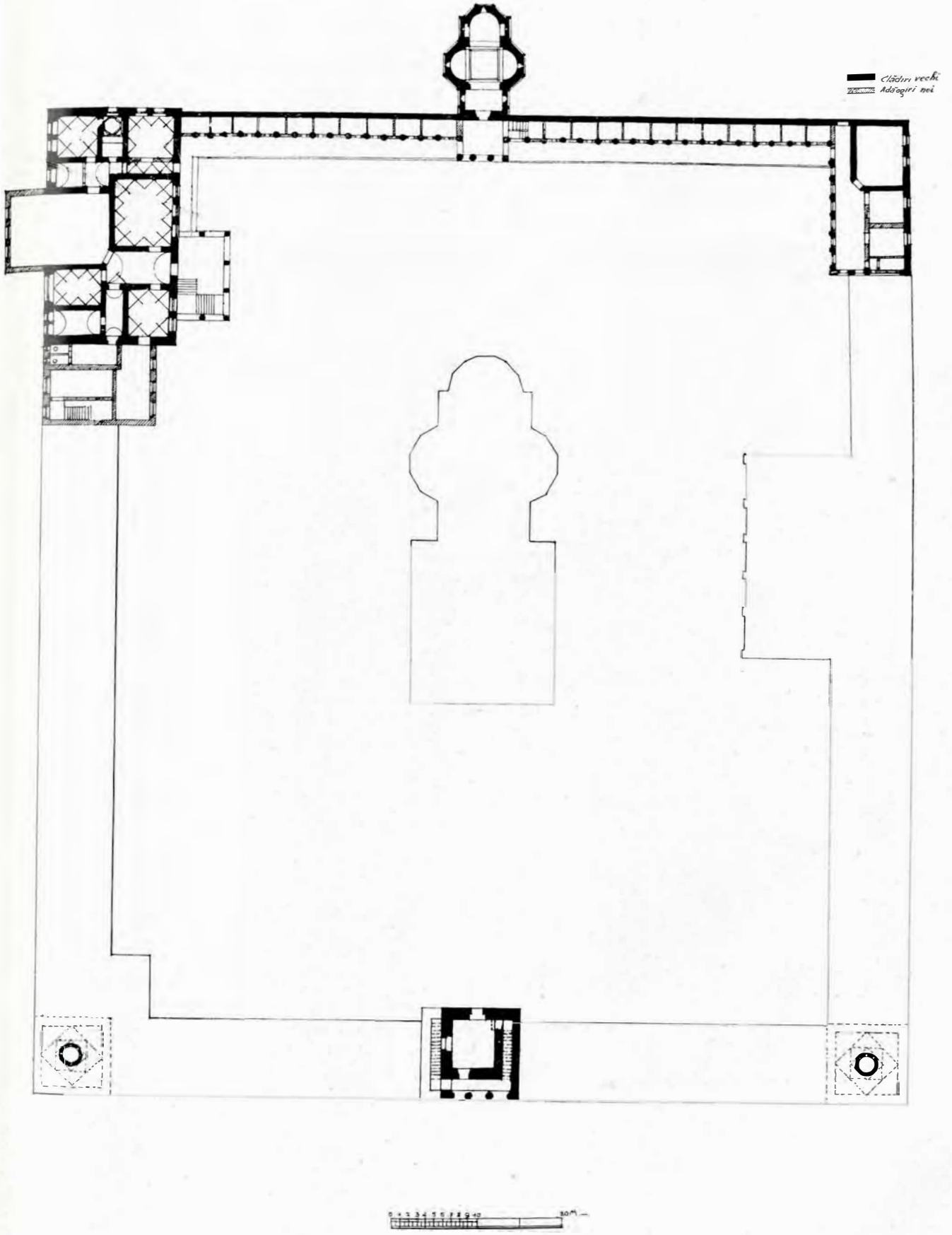

Mânăstirea Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 620. — Planul orizontal la parter

Releveu arhitect R. Bordenache

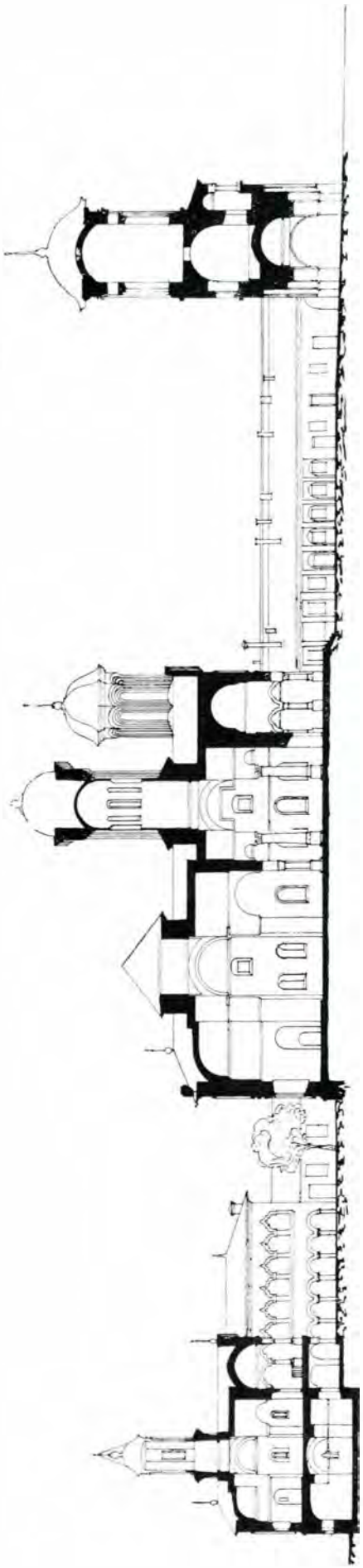
inp.org.ro

Mânăstirea Văcăreşti (Ilfov)
Fig. 621. — Planul orizontal la etaj

Releveu arhitect R. Bordenache

inp.org.ro

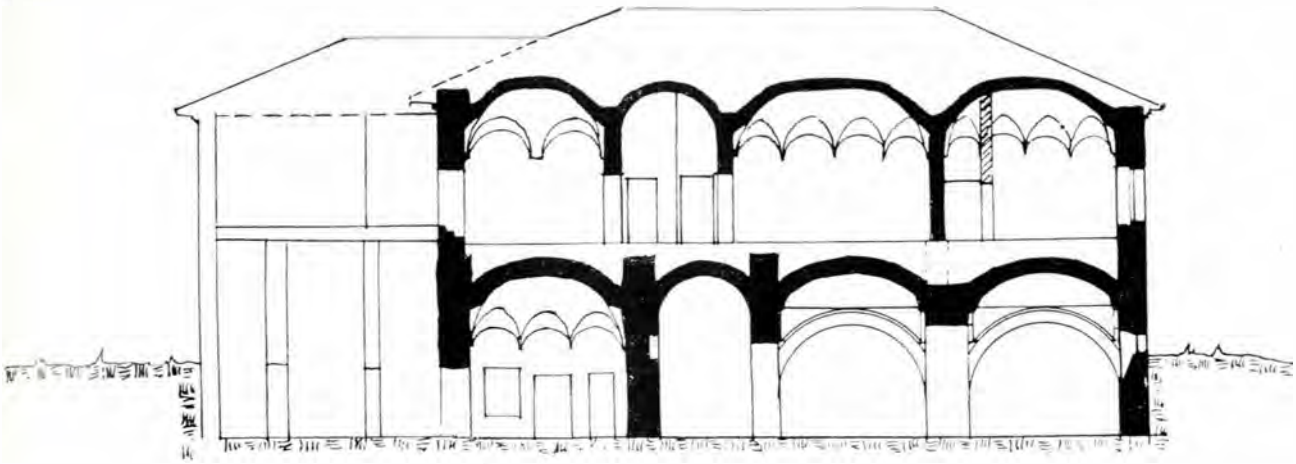

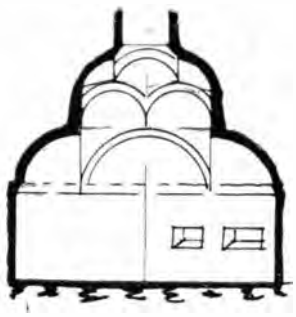
Releveu arhitect R. Bordenache

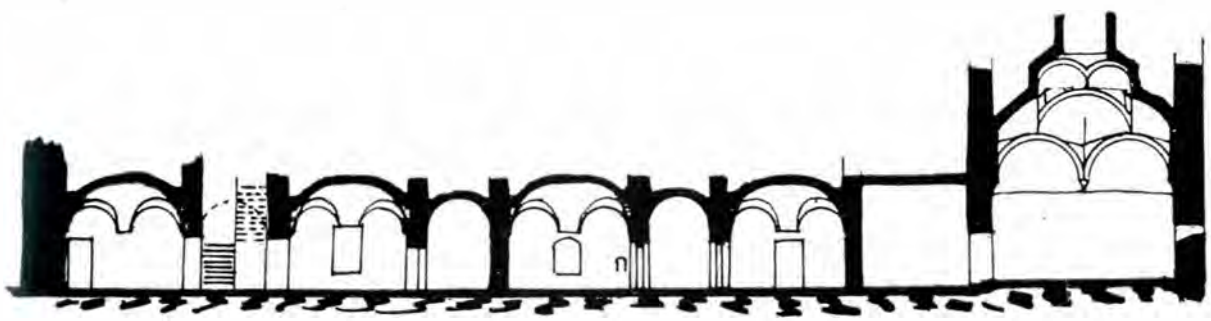
Mănăstirea Văcăreşti (Ilfov)

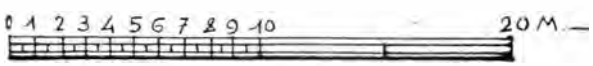
Fig. 622. — Secţiune longitudinală

inp.org.ro

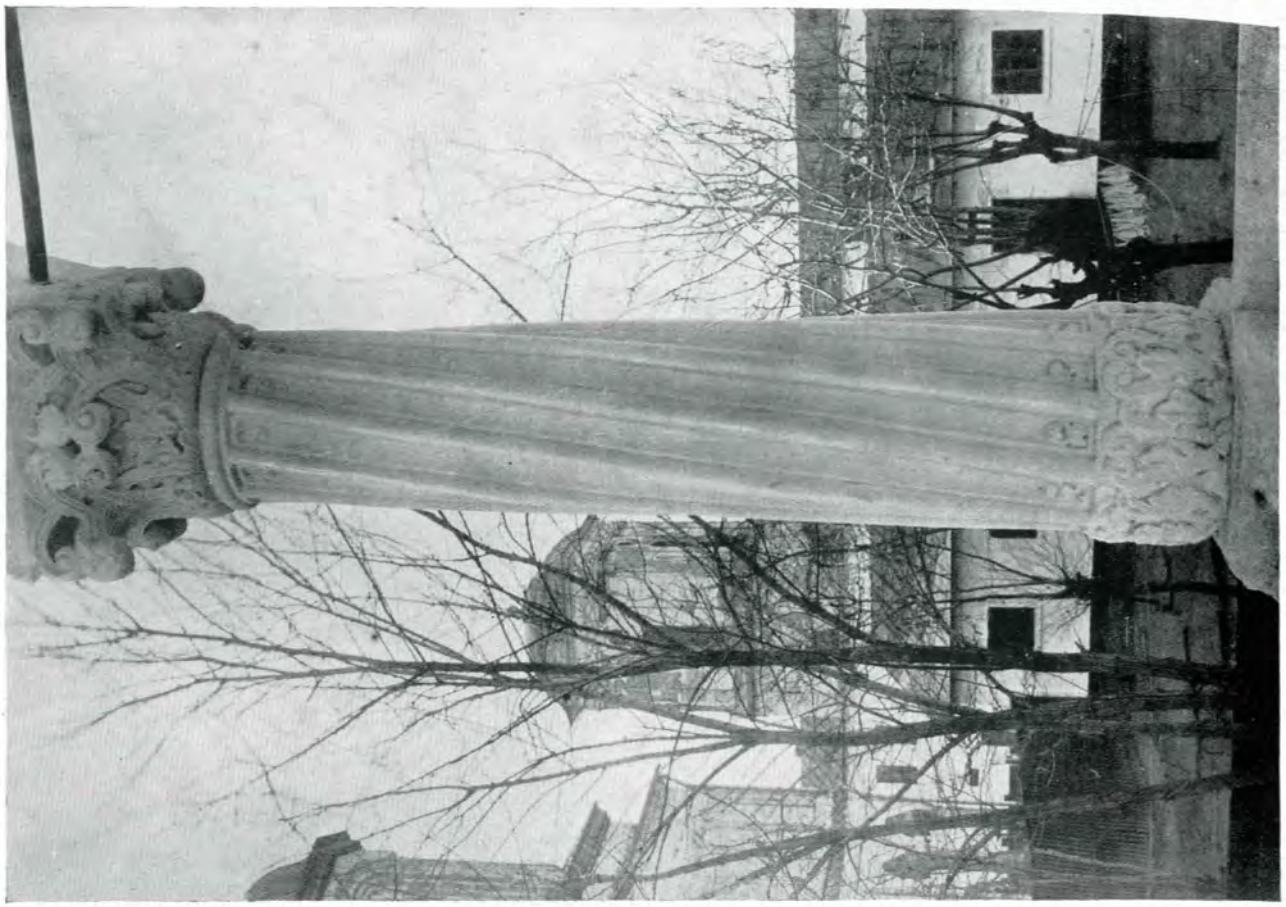

Mânăstirea Văcărești (Ilfov)
Fig. 623. — Secțiuni prin fosta Stareție (azi spital)
Fig. 624. — Secțiune diagonală prin bucătăria veche
Fig. 625. — Secțiuni prin chilii și bucătăria veche

Releveu arhitect R. Bordenache

inp.org.ro

Mânăstirea Văcăreşti (Ilfov)

Fig. 626. — Coloana dela foişorul stăreţiei

Fig. 627. — Foişorul stăreţiei vechi

inp.org.ro

Fig. 628. — Vederea bolții bucătăriei pe din afară

Mânăstirea Văcărești (Ilfov)

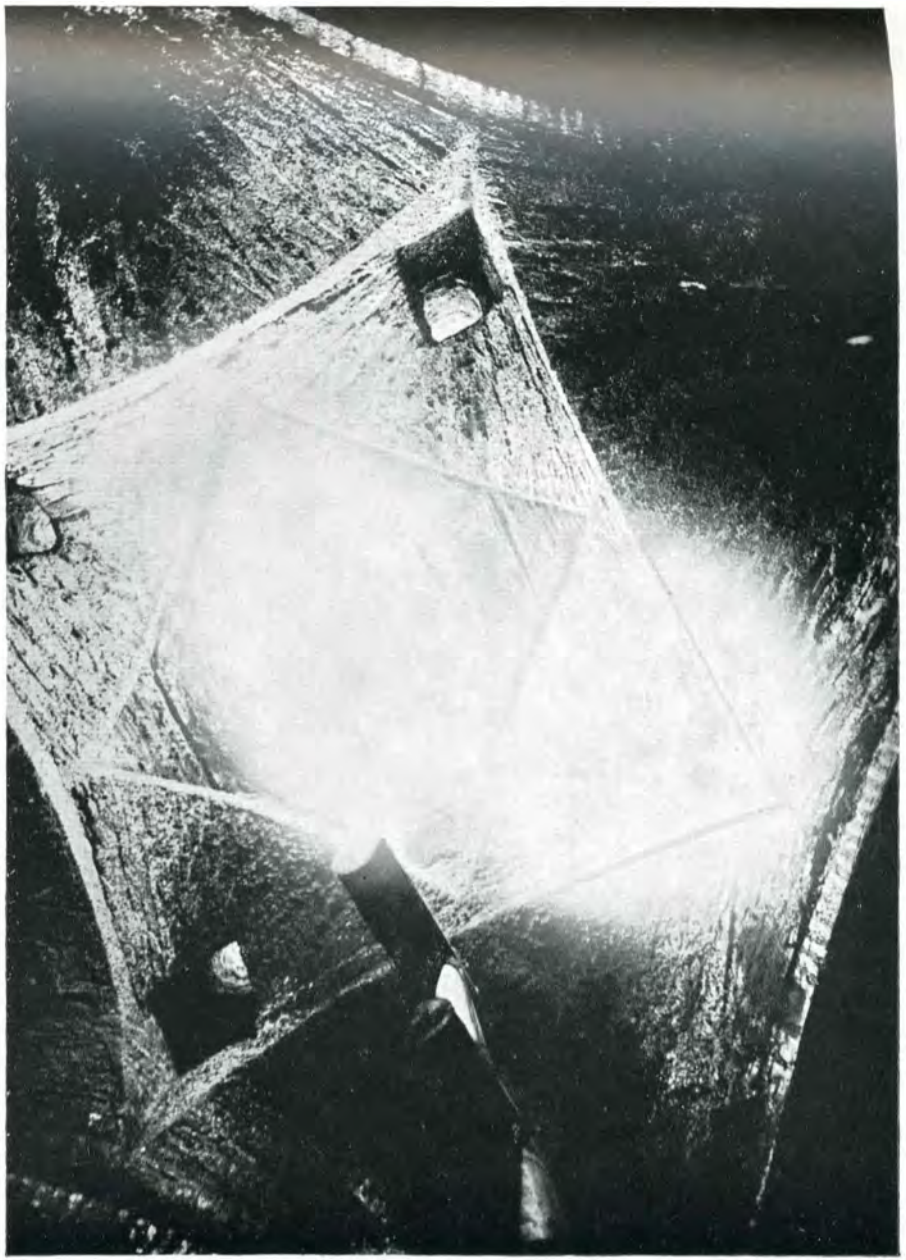

Fig. 629. — Vederea bolții bucătăriei pe dinăuntru

inp.org.ro

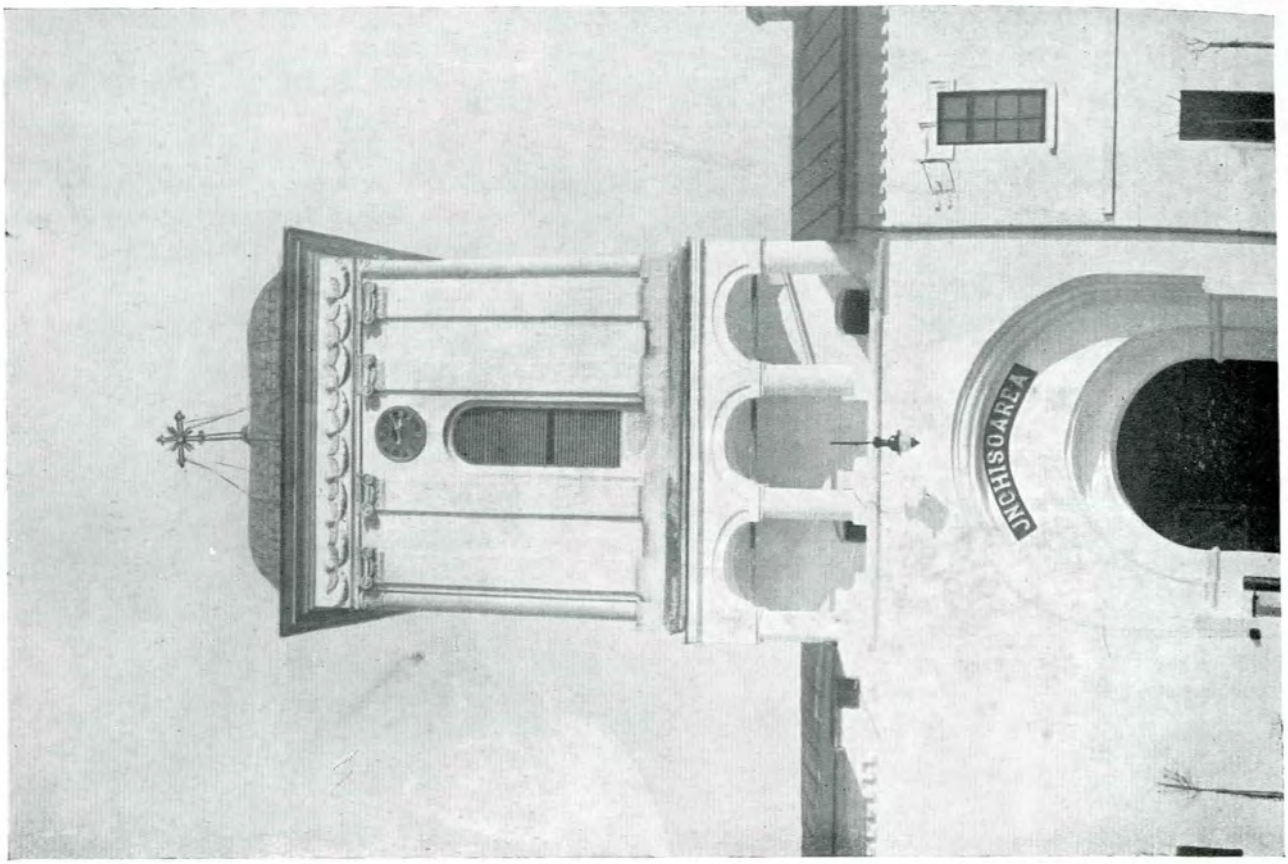
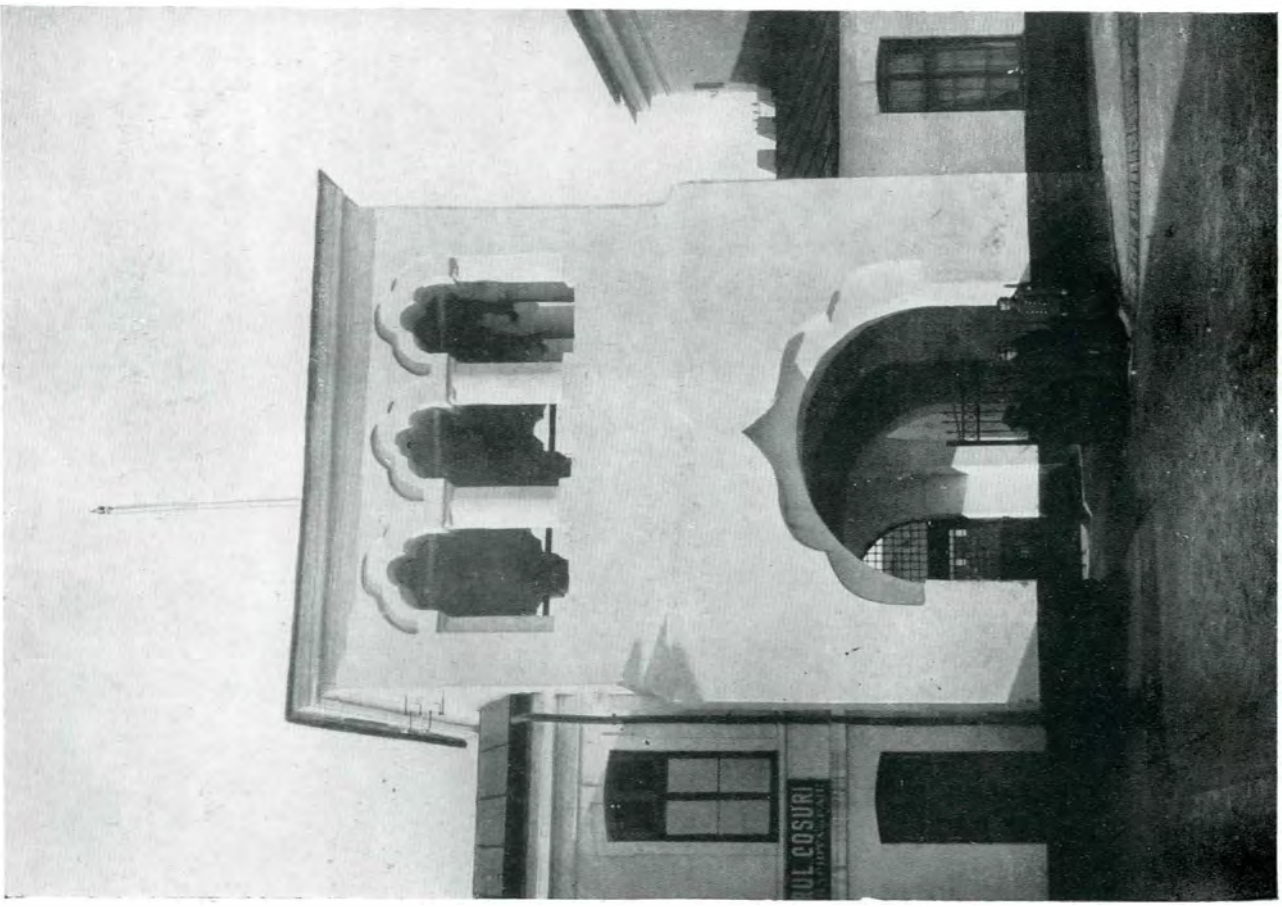

Fig. 631. — Clopotnița d'înaintea

Mănăstirea Văcărești (Ilfov)

Fig. 630. — Clopotnița din afară

inp.org.ro

Fig. 632. — Vedere spre intrare

Paraclisul Mănăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 633. — Vedere din pridvor

inp.org.ro

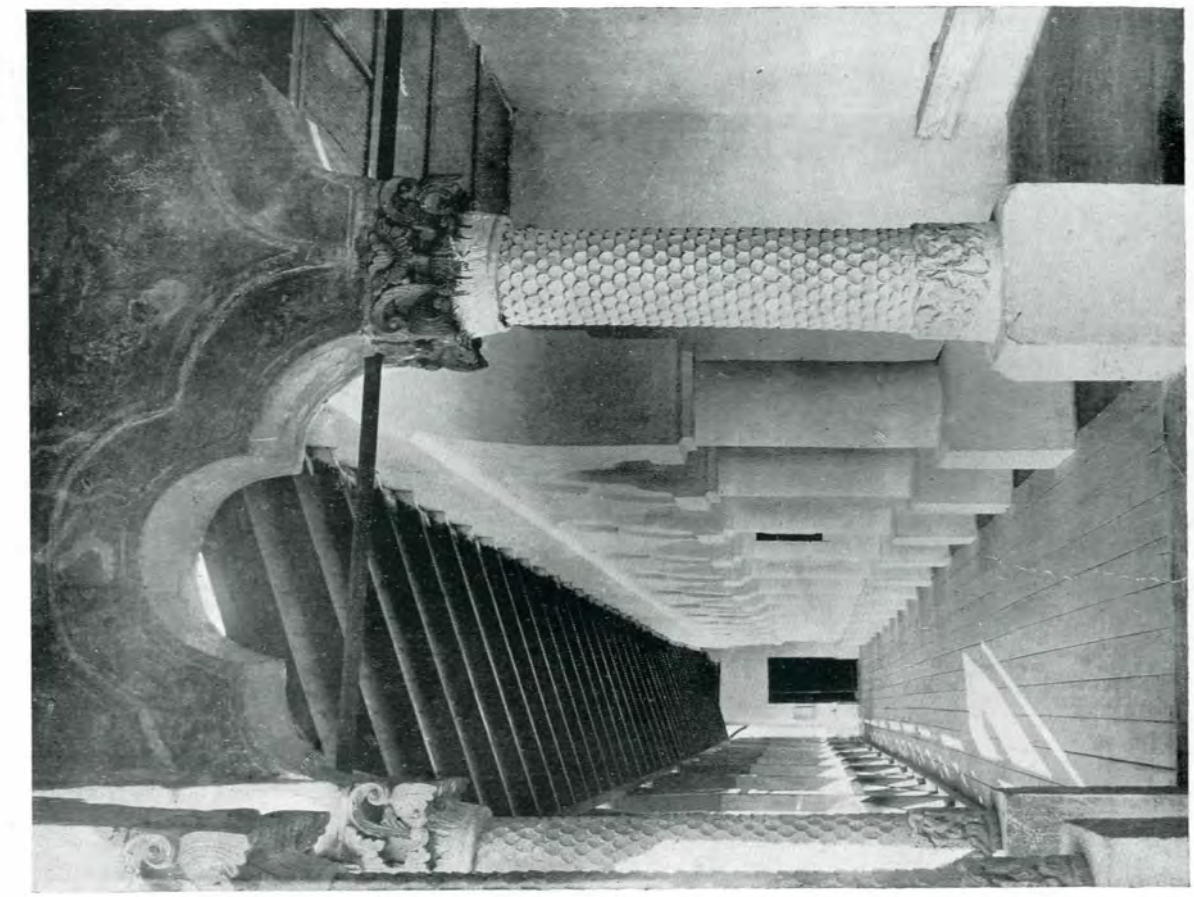

Fig. 635. — Vederea colonadei de legătură

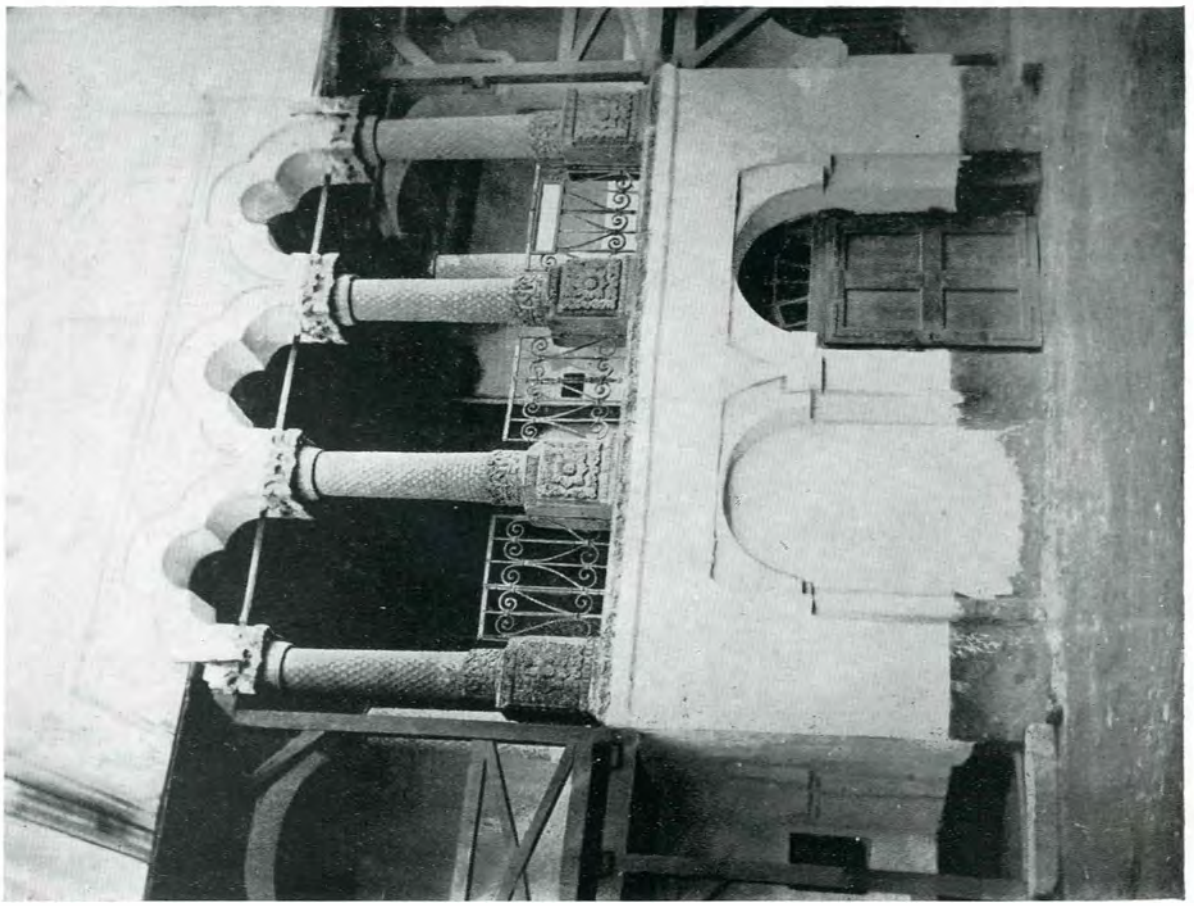

Fig. 634. — Arcadele pridvorului Paraclisul Mănăstirii Văcăreşti (Ilfov)

inp.org.ro

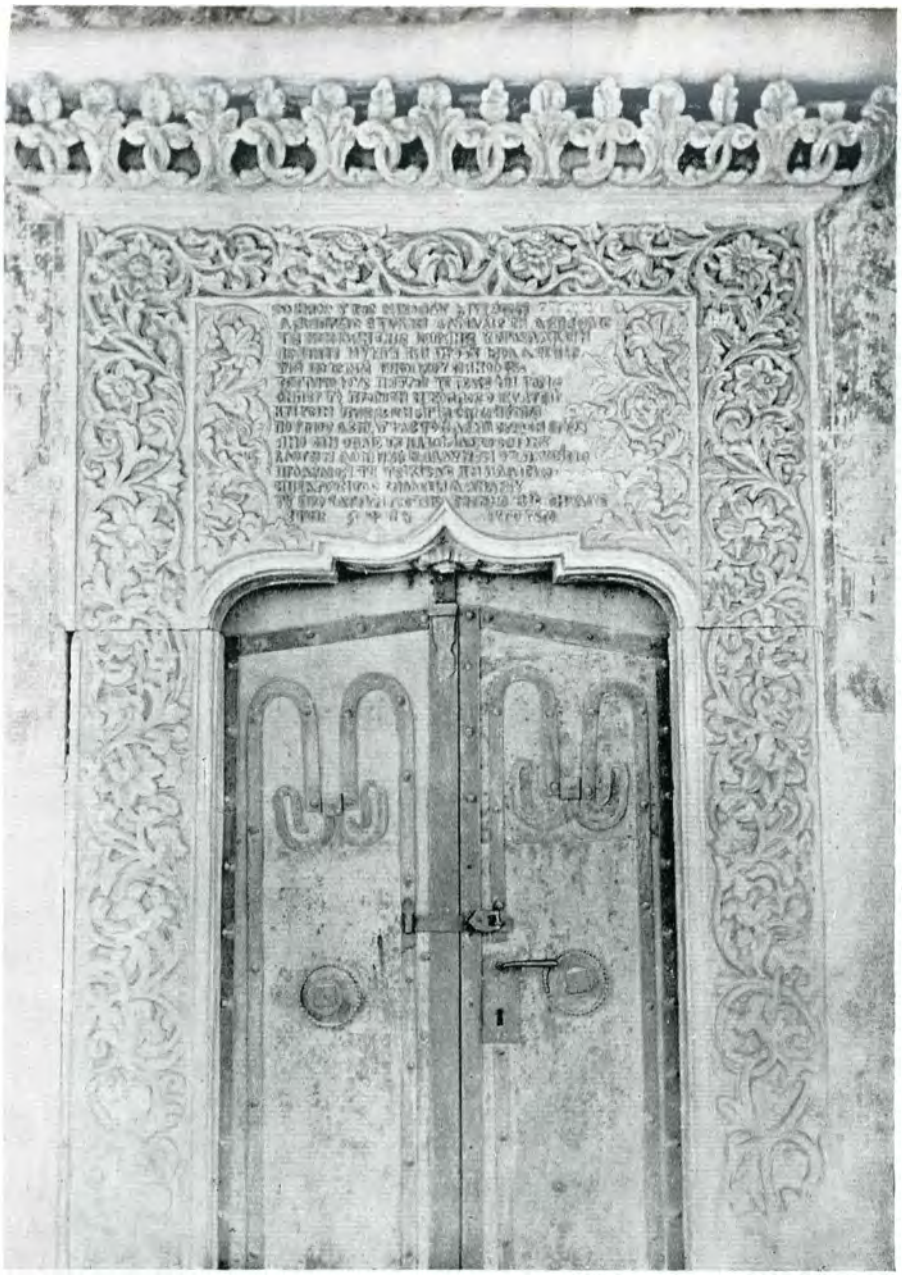

Fig. 636. — Ușa dela intrare

Paraclisul Mânăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 637. — Detaliu la chenarul ușii

inp.org.ro

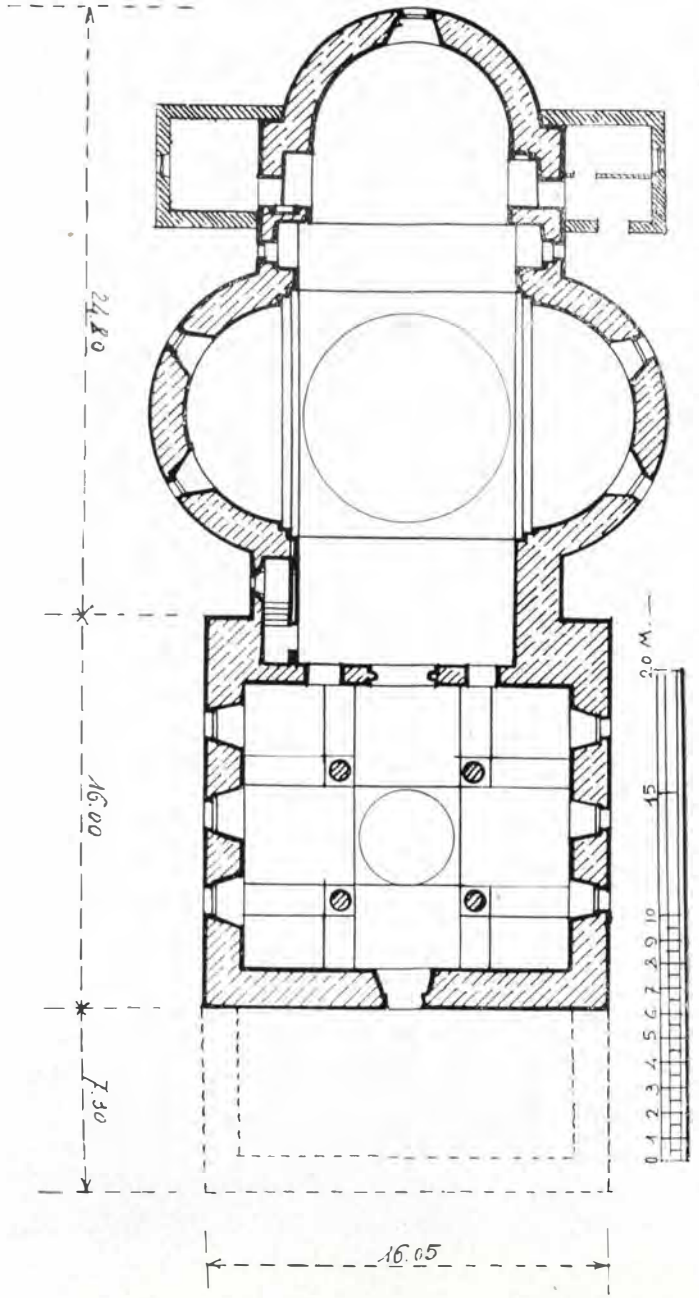

Fig. 638.—Planul bisericii Sfântu Gheorghe dela Mânăstirea Cernica (Ilfov)

Fig. 639. — Paraclisul Mânăstirii Văcăreşti (Ilfov) Vederea bolţii pridvorului

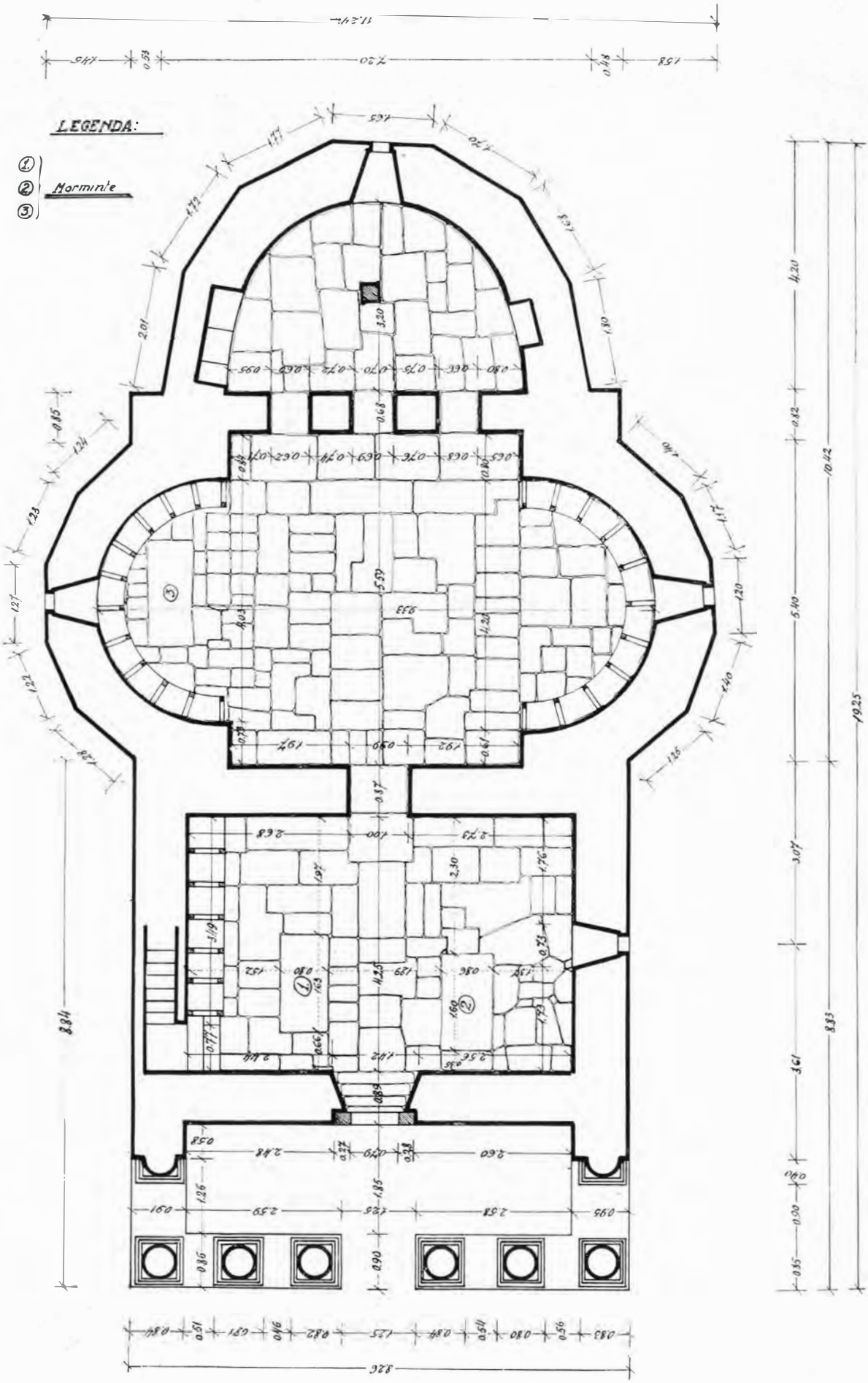
inp.org.ro

Paraclisul Mânăstirii Văcărești (Ilfov)

Fig. 640. — Vedere interioară. Tîmplă inspirată din stilul „Empire"

inp.org.ro

Biserica din Urşani (Vâlcea)
Fig. 641. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Fig. 643. — Biserica din Tg. Hurezi (Vâlcea)

Fig. 642. — Biserica din Urgani (Vâlcea)

inp.org.ro

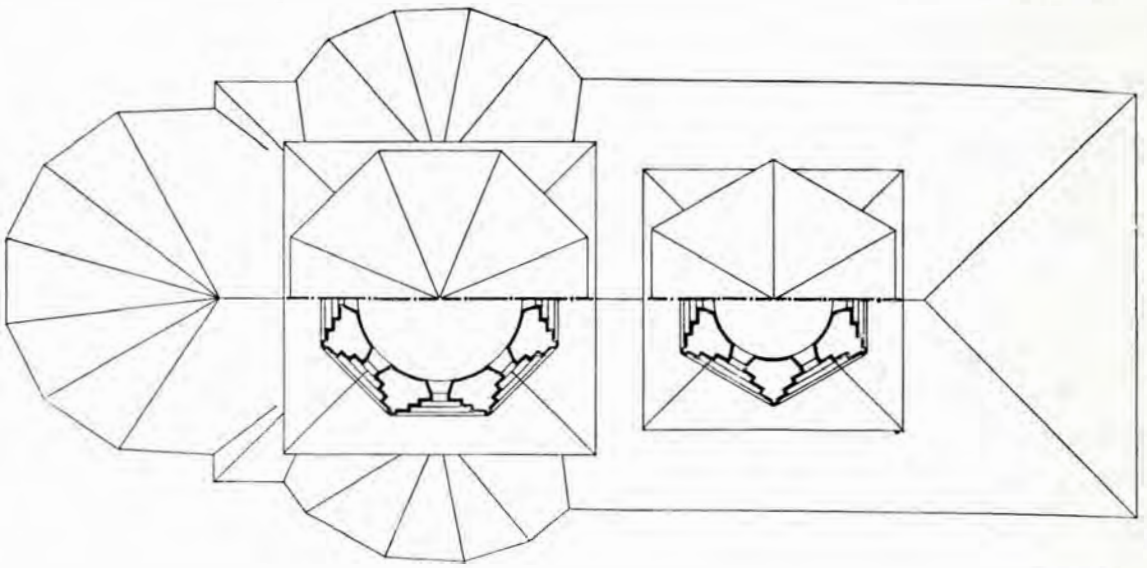

Fig. 645. — Planul orizontal
Releveu arhitect I. Alanasescu

Biserica din Târgul Hurezi (Vâlcea)

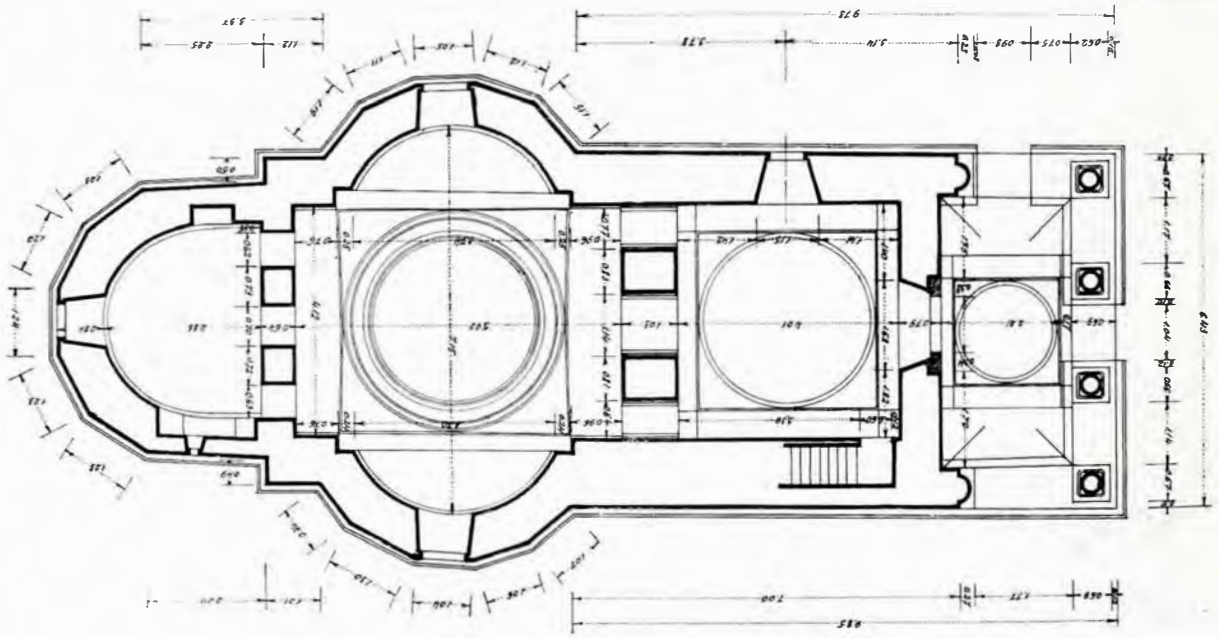

Fig. 644. — Planul acoperișului și al turlelor

inp.org.ro

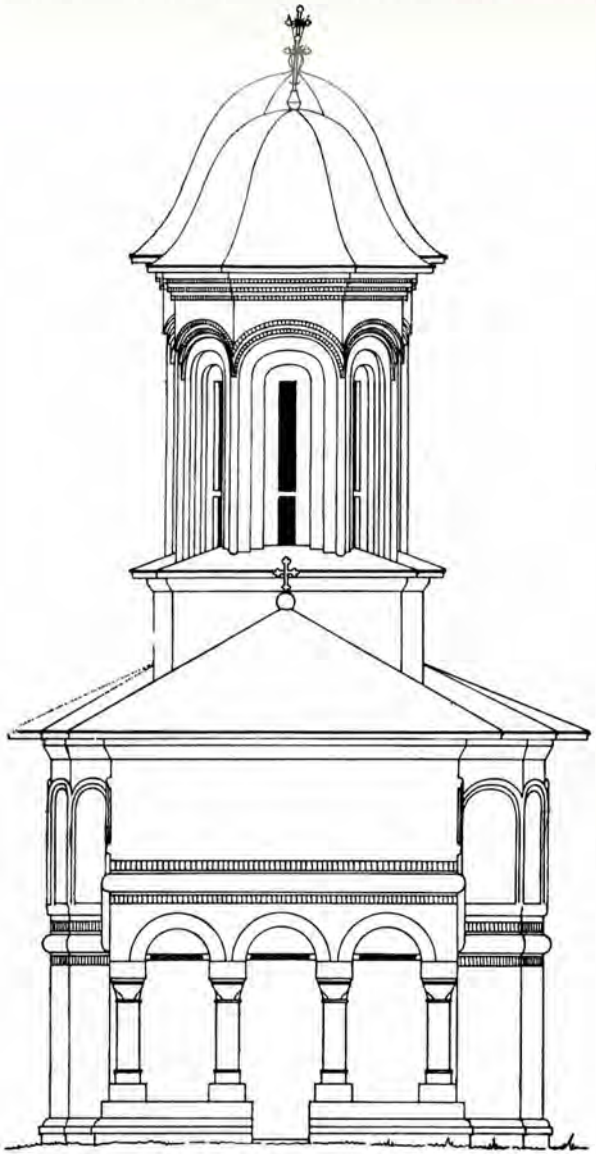

Fig. 646. — Fațada principală

Biserica din Târgul-Hurezi (Vâlcea)

Fig. 647. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

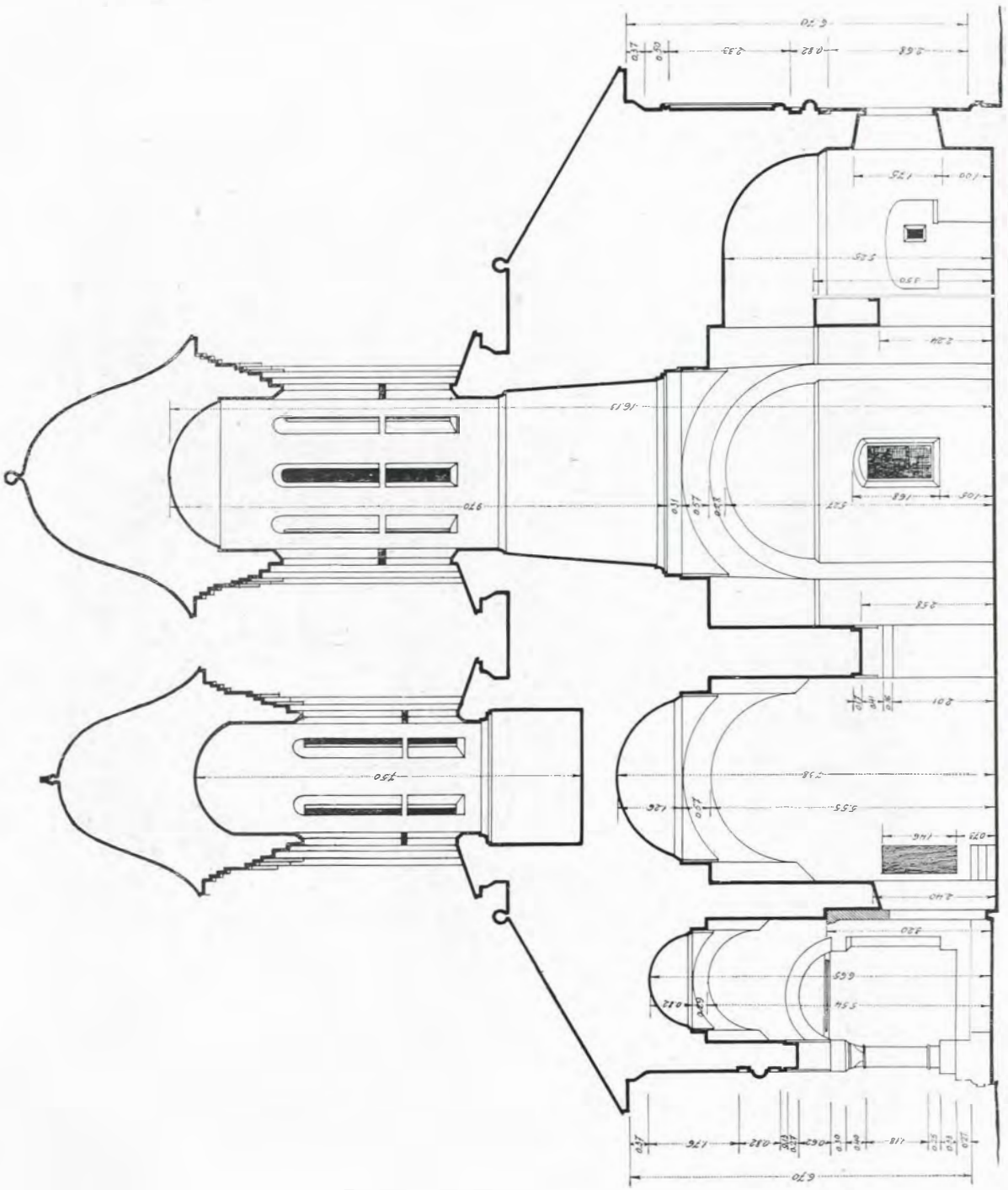

Fig. 650. — Secţia longitudinală Releveu arhitect *I. Atanaseeu*

Biserica din Târgul-Hurezi (Vâlcea)

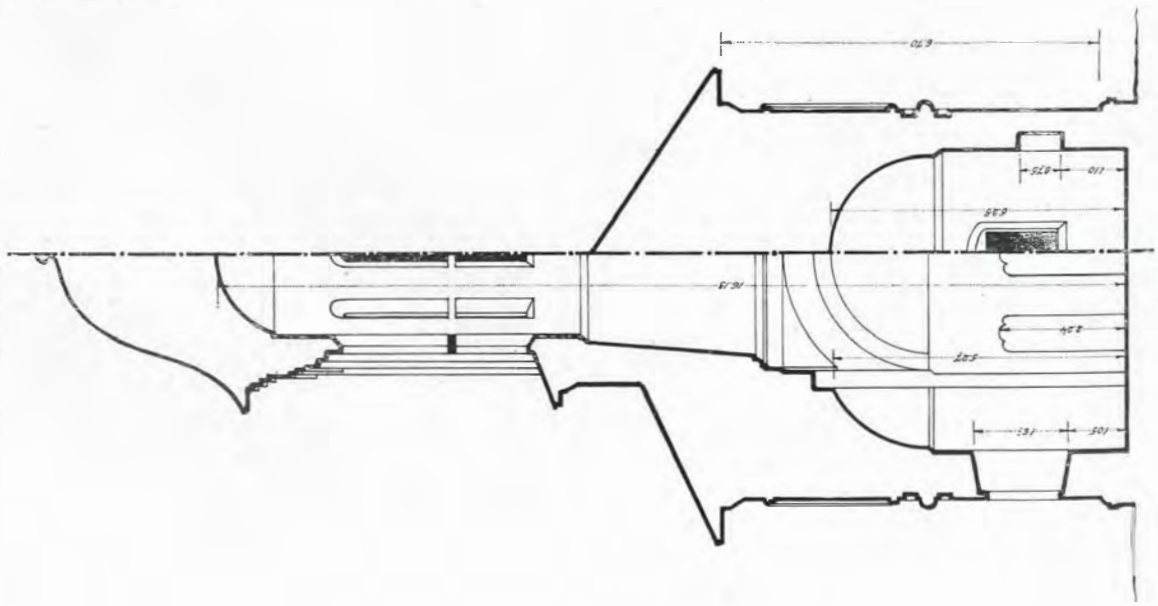

Fig. 648-649. — Secţii prin naos şi prin altar

inp.org.ro

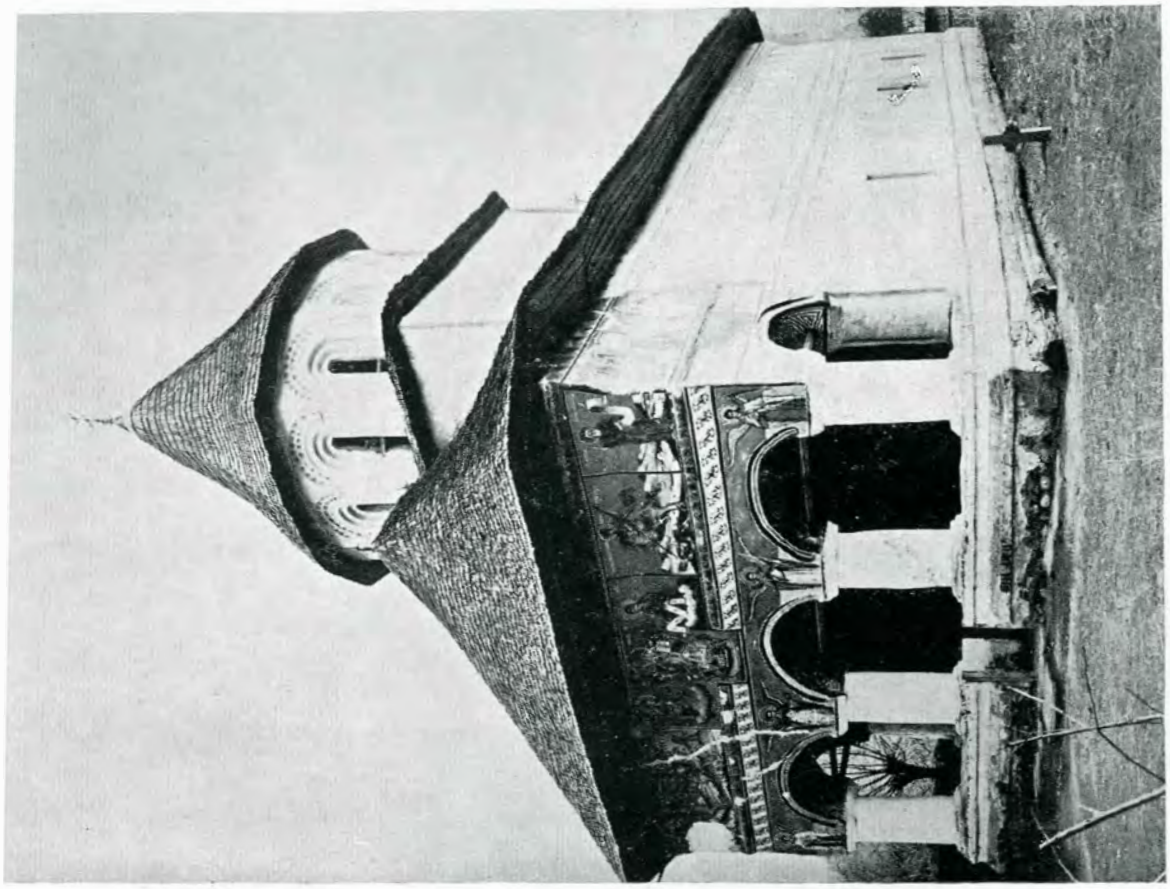
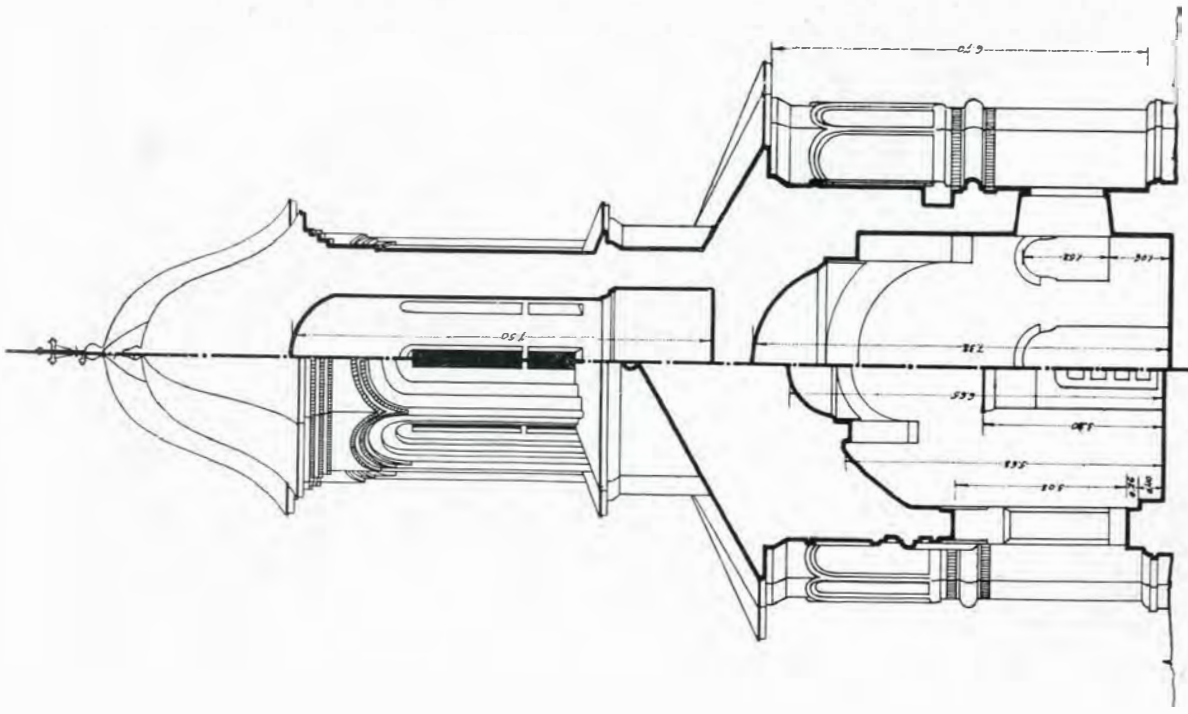
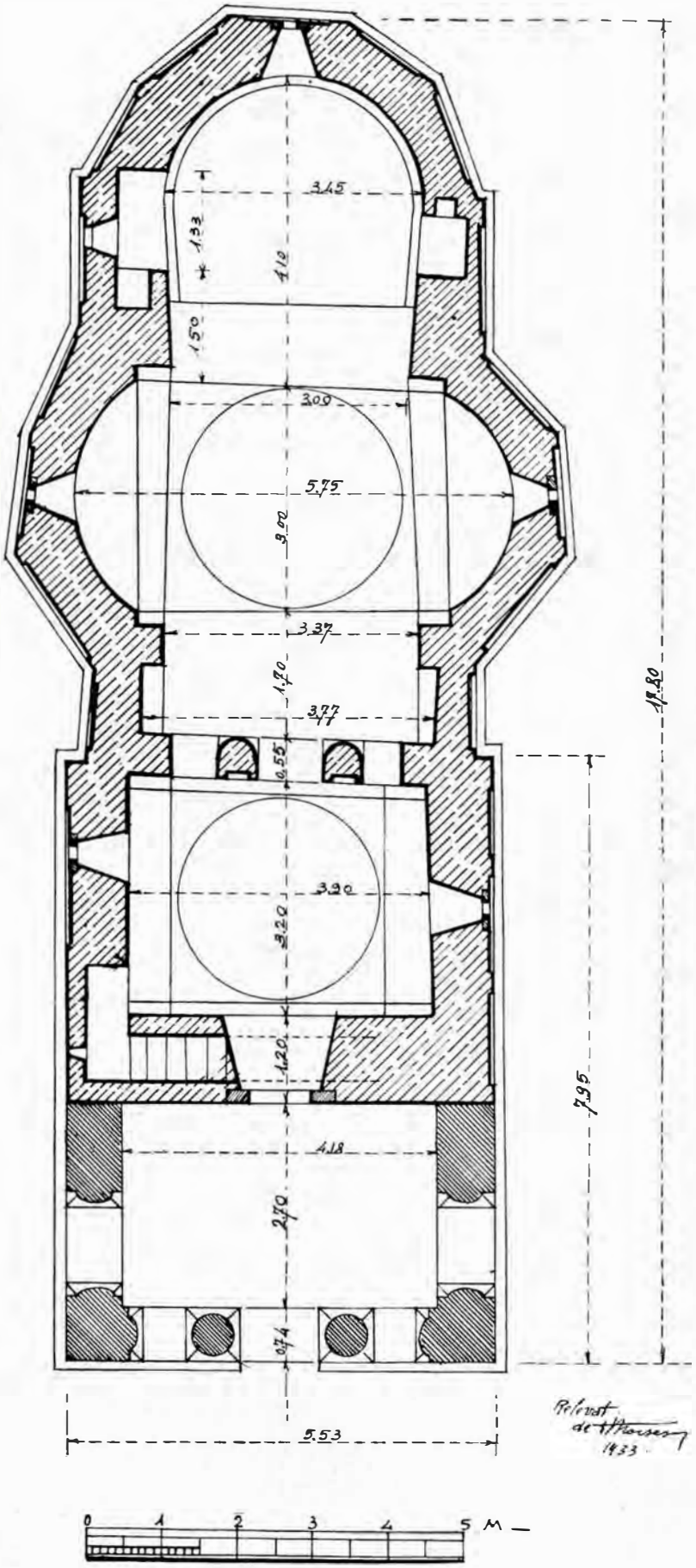

Fig. 653. — Biserica din Alimănești? Argeș.

Biserica din Târgul Hurezi (Vâlcea)
Fig. 651-652. — Secții prin pridvor și prin pronaos

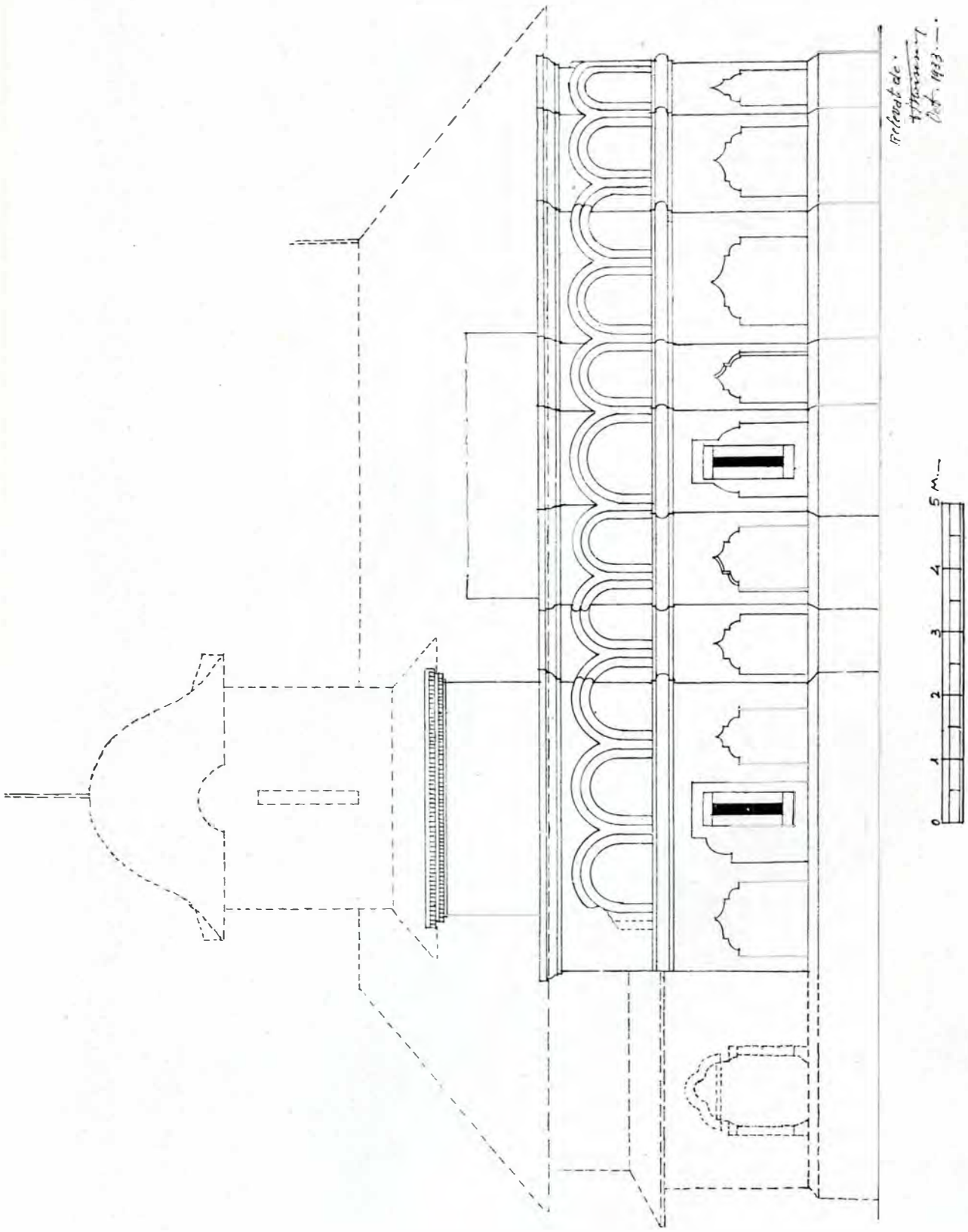
inp.org.ro

Biserica din Meculeşti (Argeş)
Fig. 654. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Meculești (Argeș)
Fig. 655. — Fațada laterală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

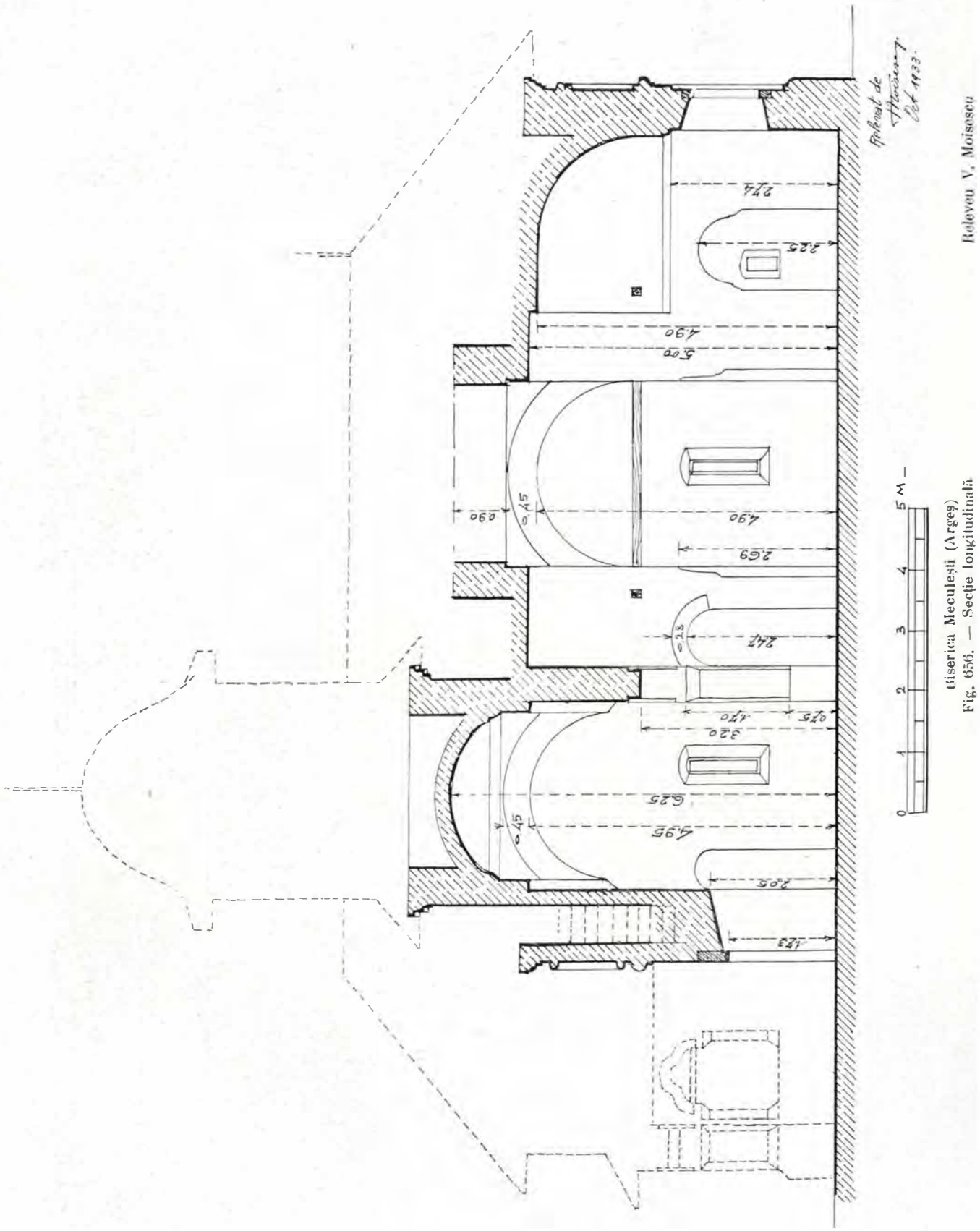

Fig. 656. — Biserica Meculești (Argeș) Secție longitudinală.

inp.org.ro

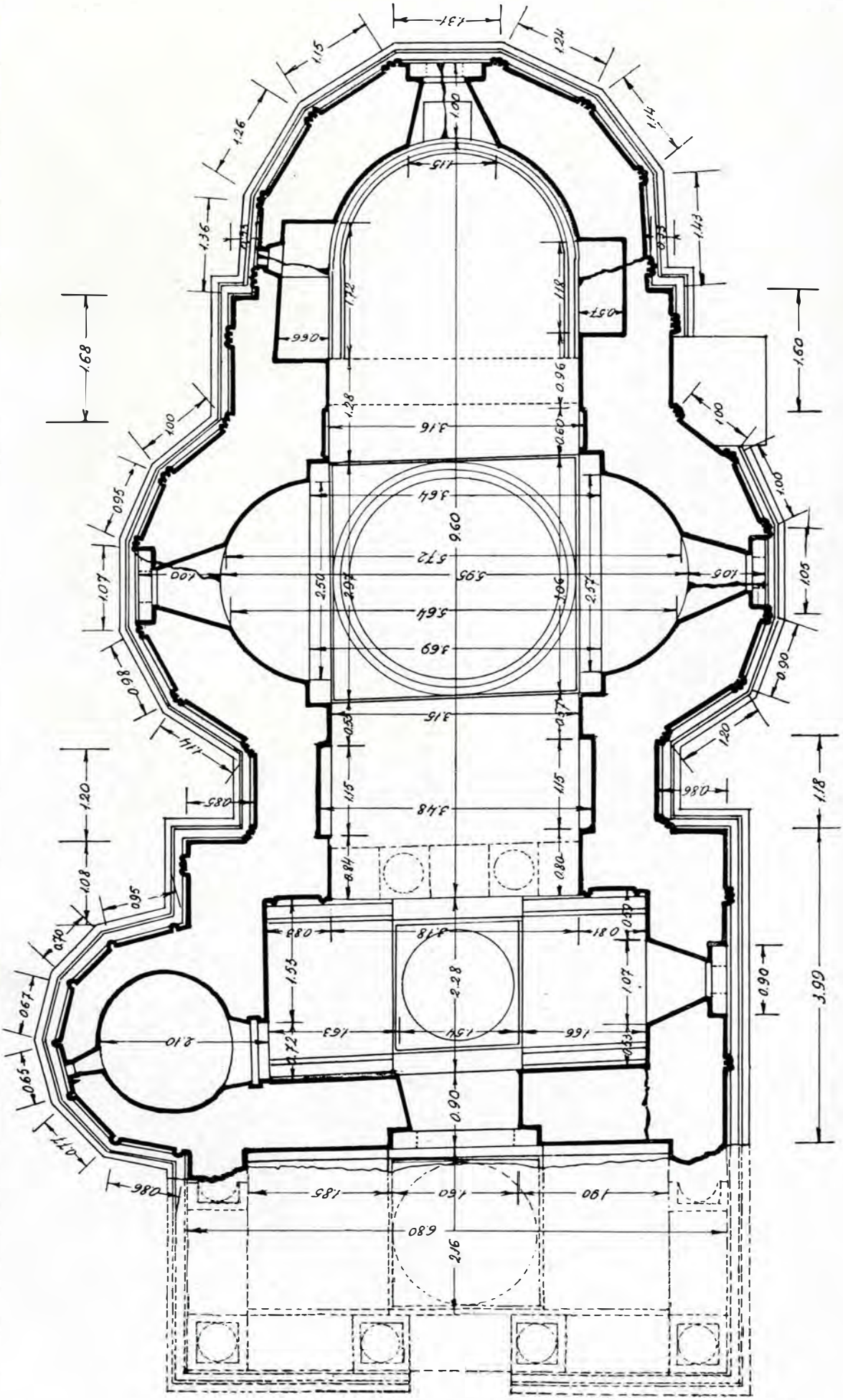

Biserica din Meculești (Argeș)

Fig. 657. — Vedere spre altar

Fig. 658. — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

Biserica ruinată din Creţeşti (Dolj)
Fig. 659. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

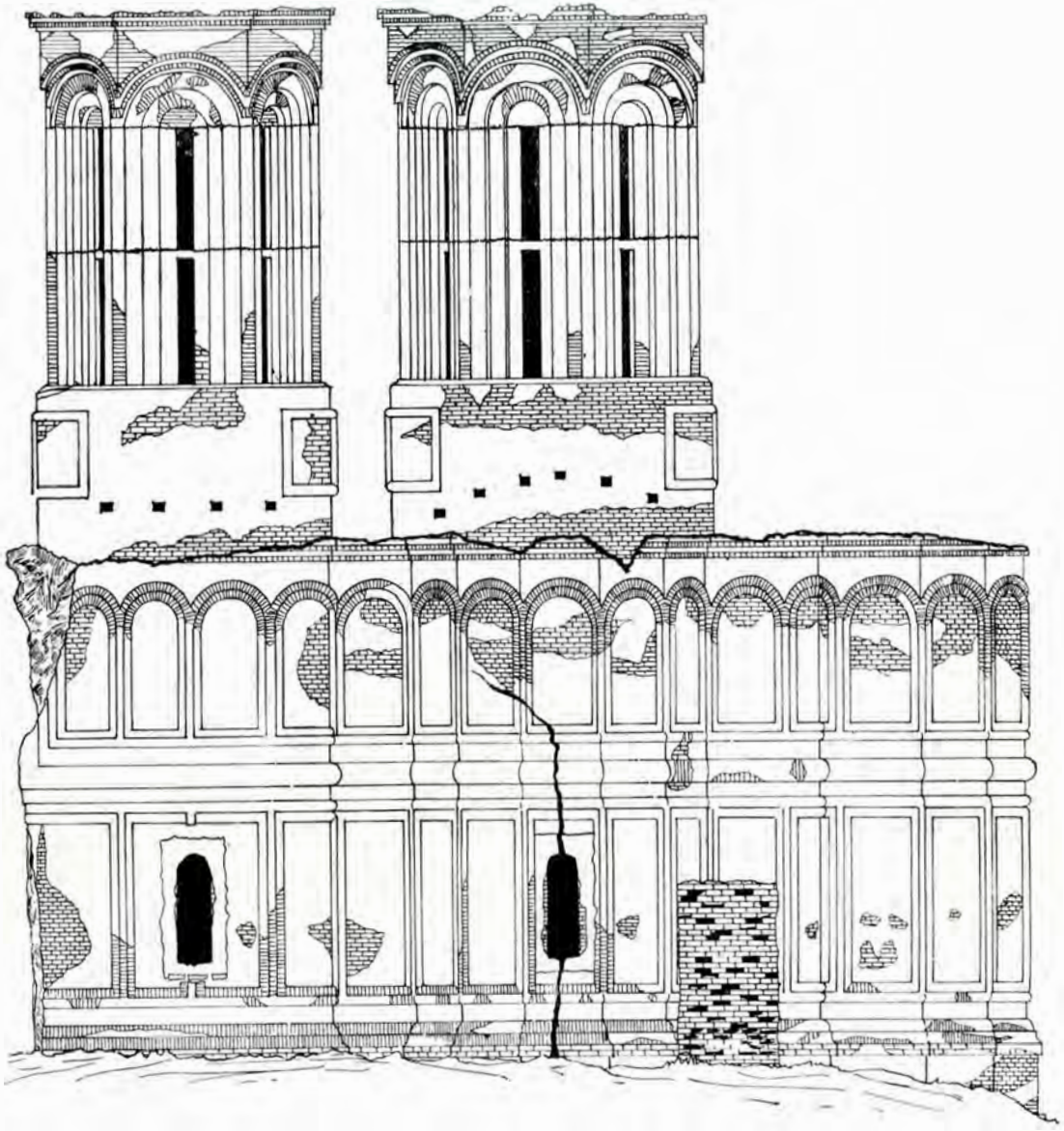

Fig. 660. — Fațada laterală

Biserica ruinată din Creţeşti (Dolj)

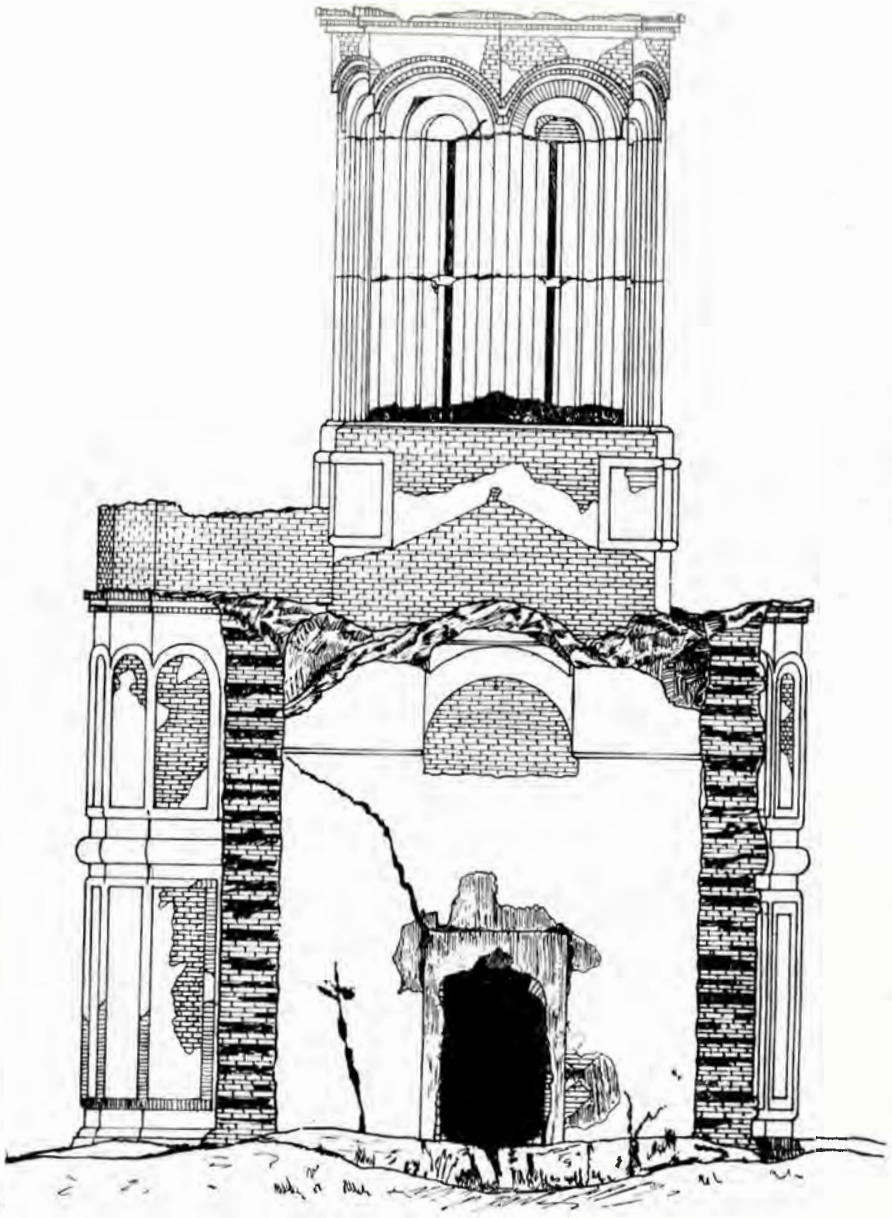

Fig. 661. — Fațada principală
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

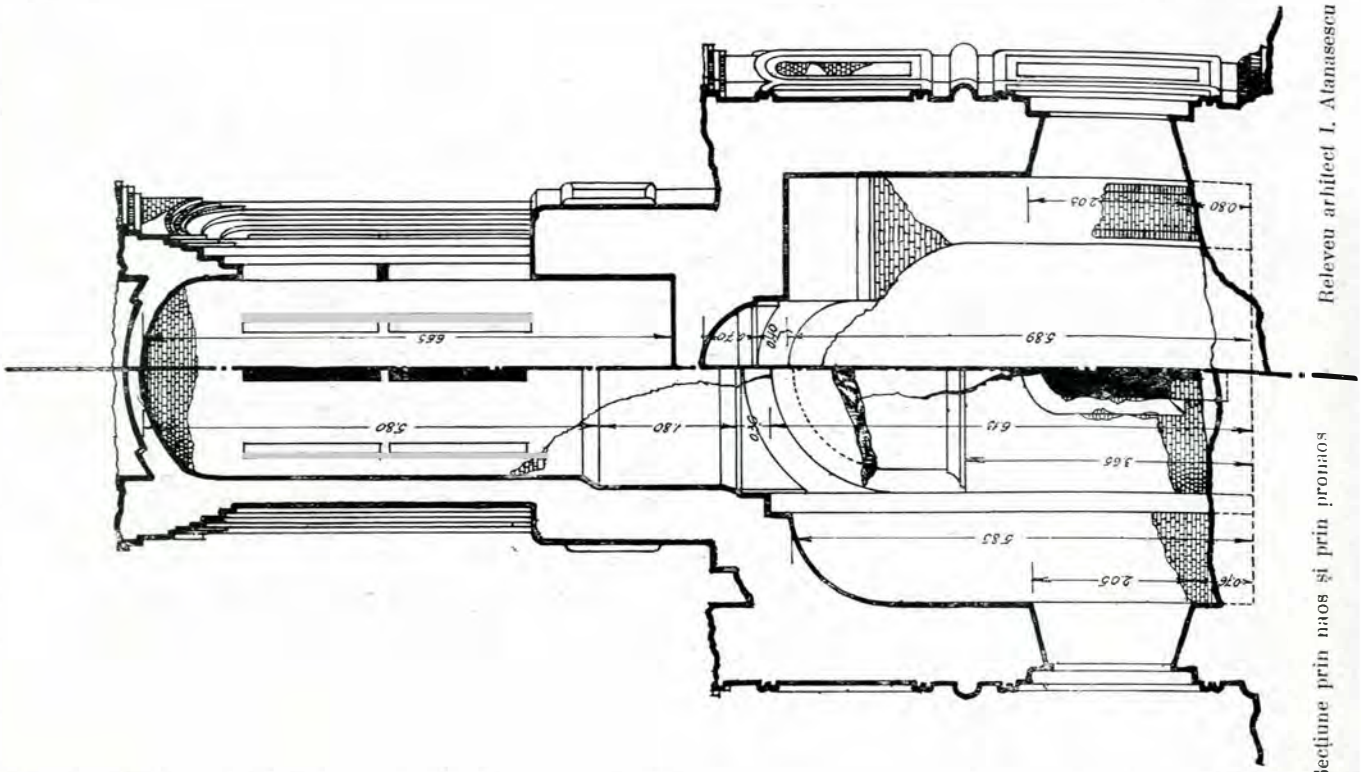

Fig. 663-664. — Secţiune prin naos şi prin pronaos

Releveu arhitect I. Atanasescu

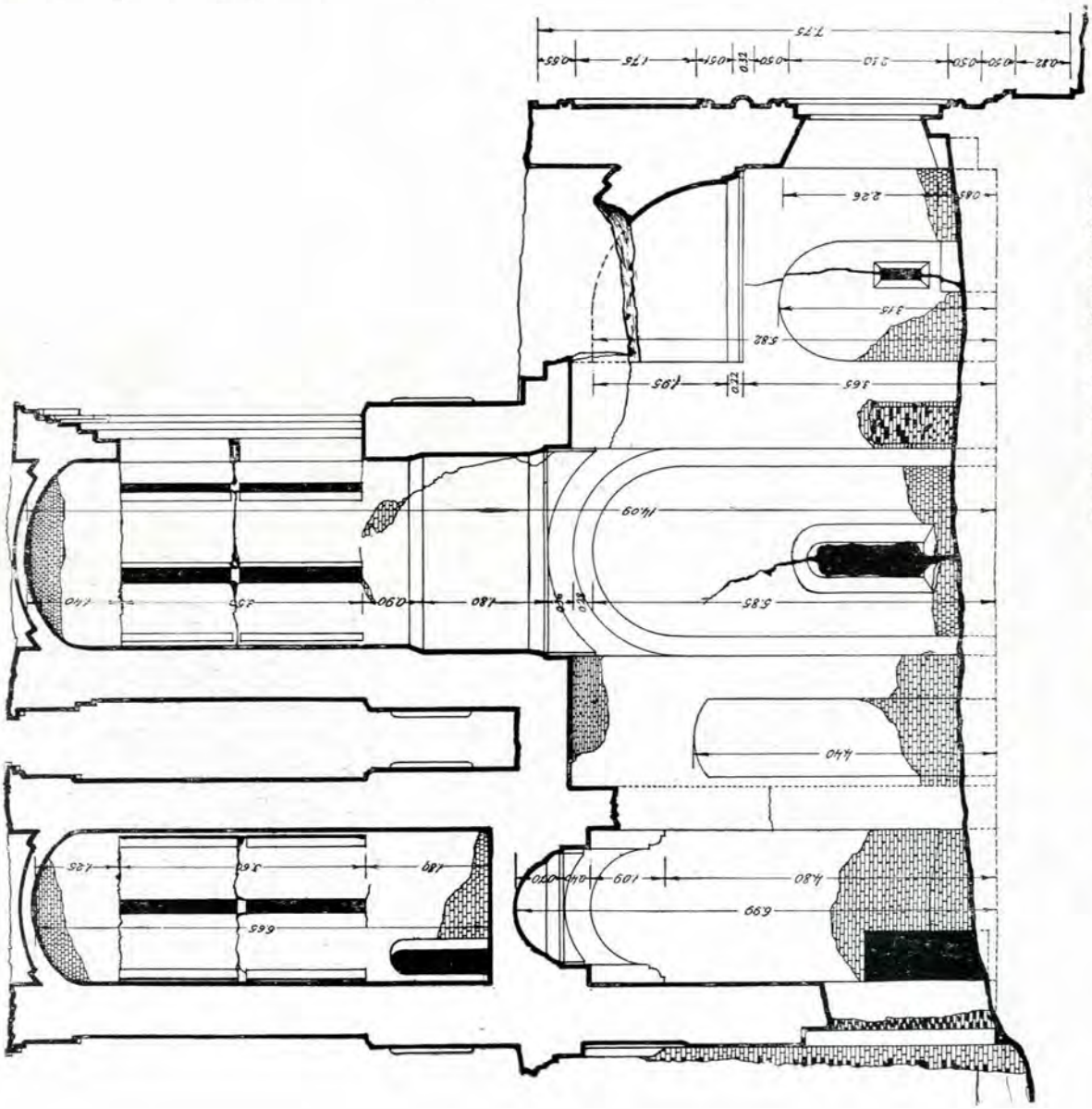

Fig. 662. — Secţiune longitudinală

Biserica ruinată din Creţeşti (Dolj)

inp.org.ro

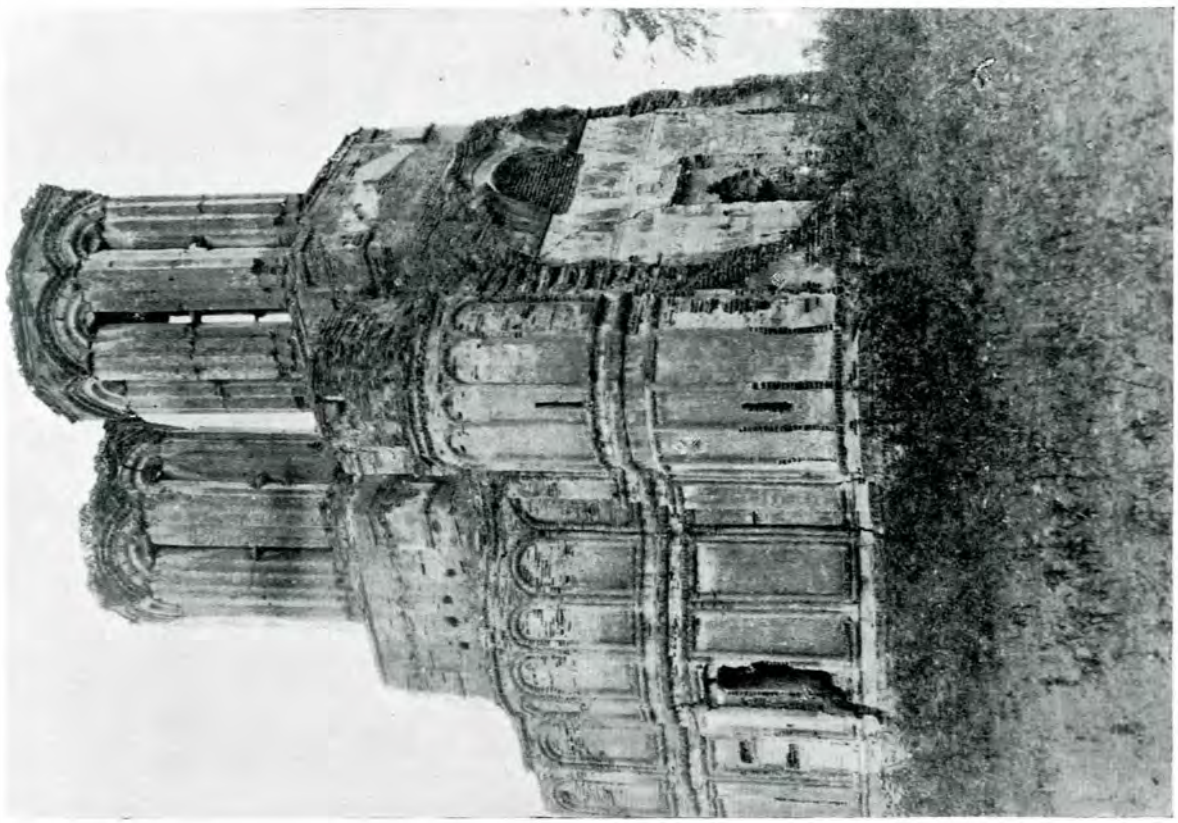

Fig. 666. — Vedere dinspre nord-vest.

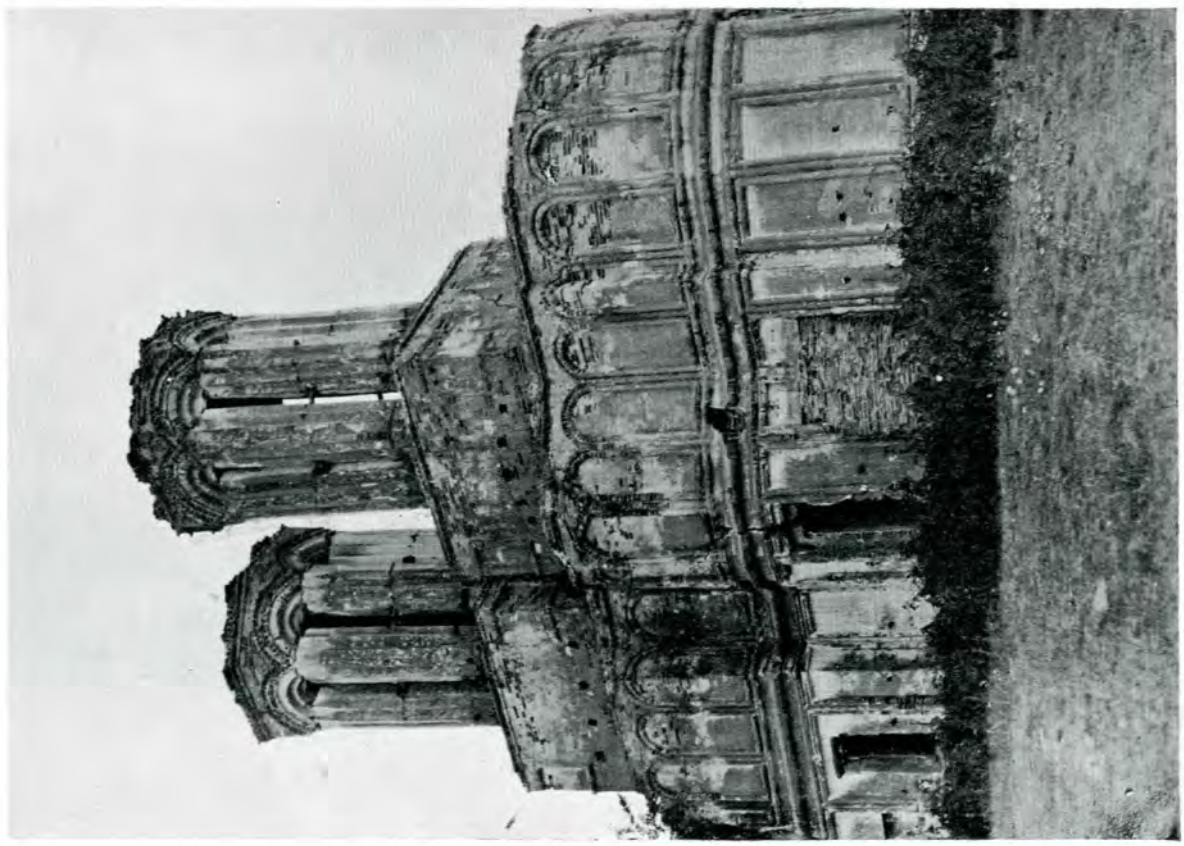
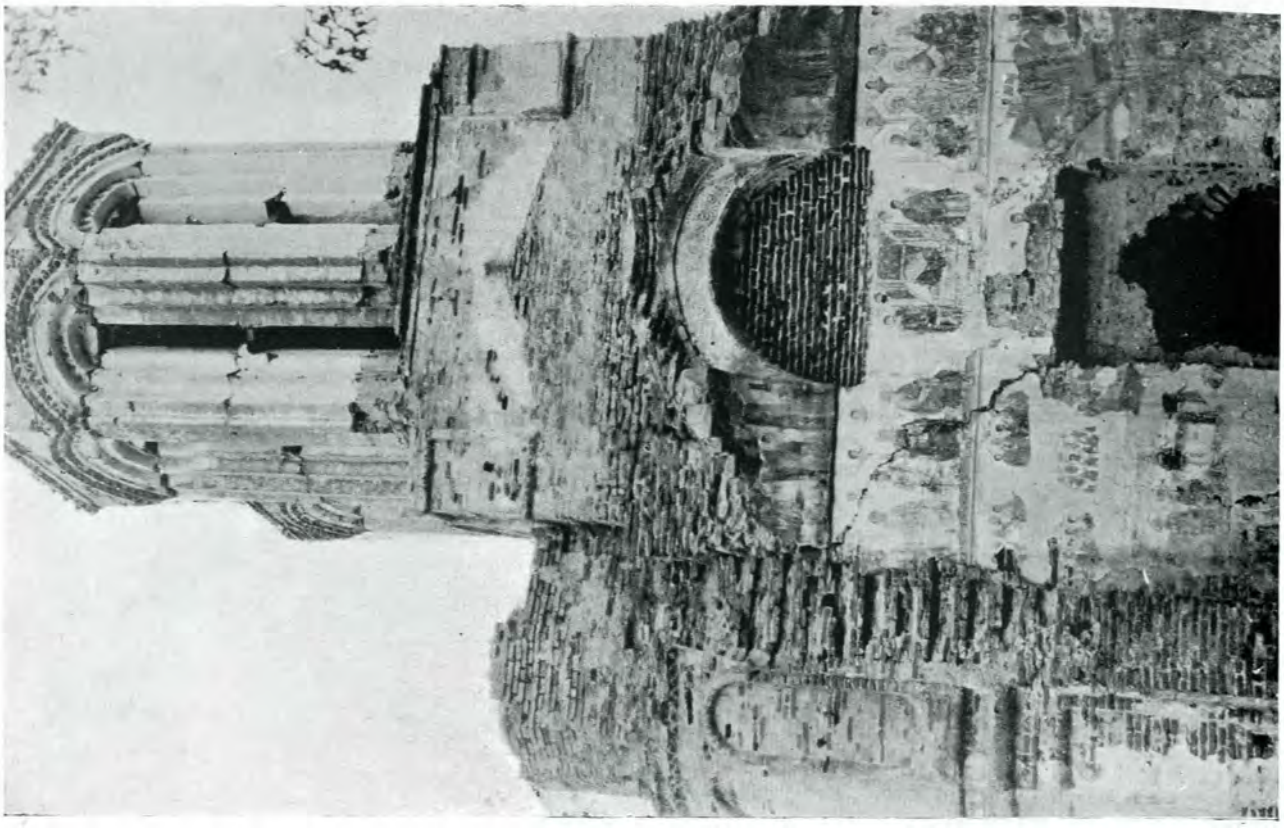

Fig. 665. — Vedere dinspre sud-est

Biserica din Crețești (Dolj)

inp.org.ro

Biserica din Creţeşti (Dolj)
Fig. 667. — Vedere dinspre Apus

Fig. 668. — Chenar de fereastră

Fig. 669. — Interiorul turlei

inp.org.ro

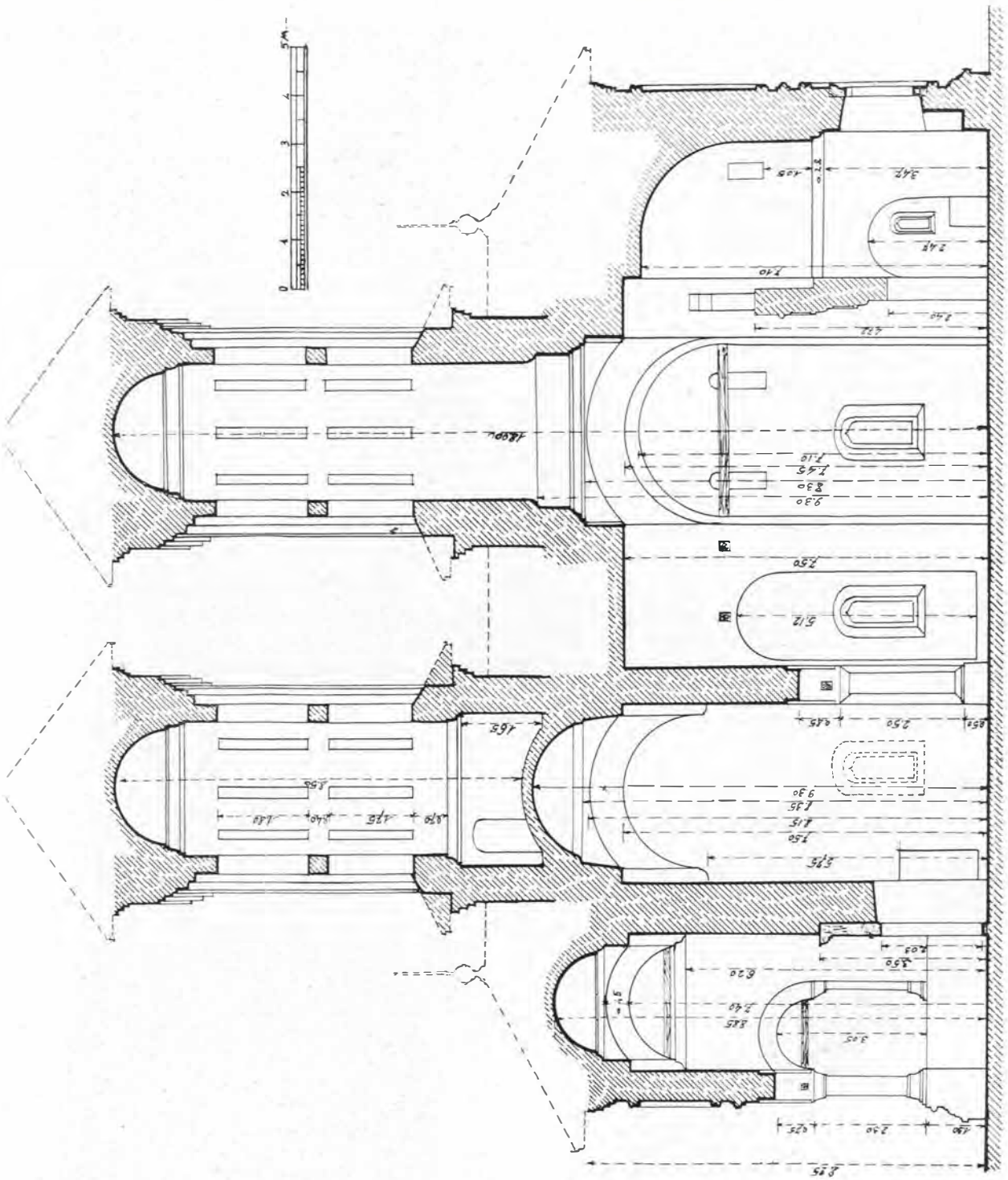

Fig. 671. — Secția longitudinală Releveu arhitect I. Atanasescu
Biserica din Brădești Bătrâni (Dolj)

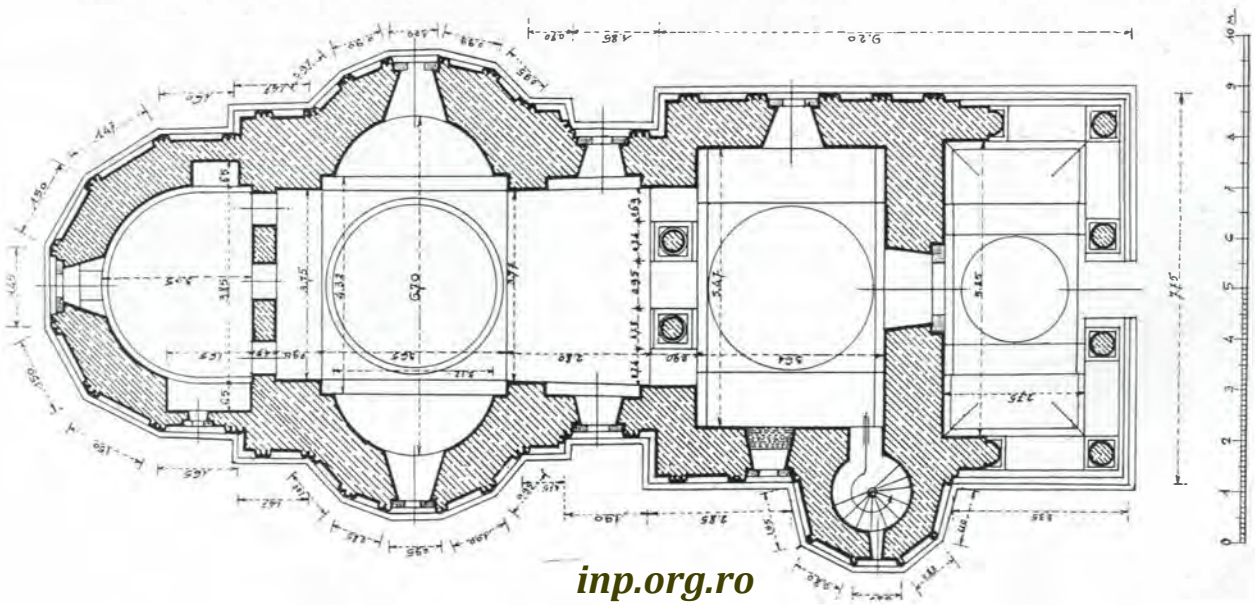
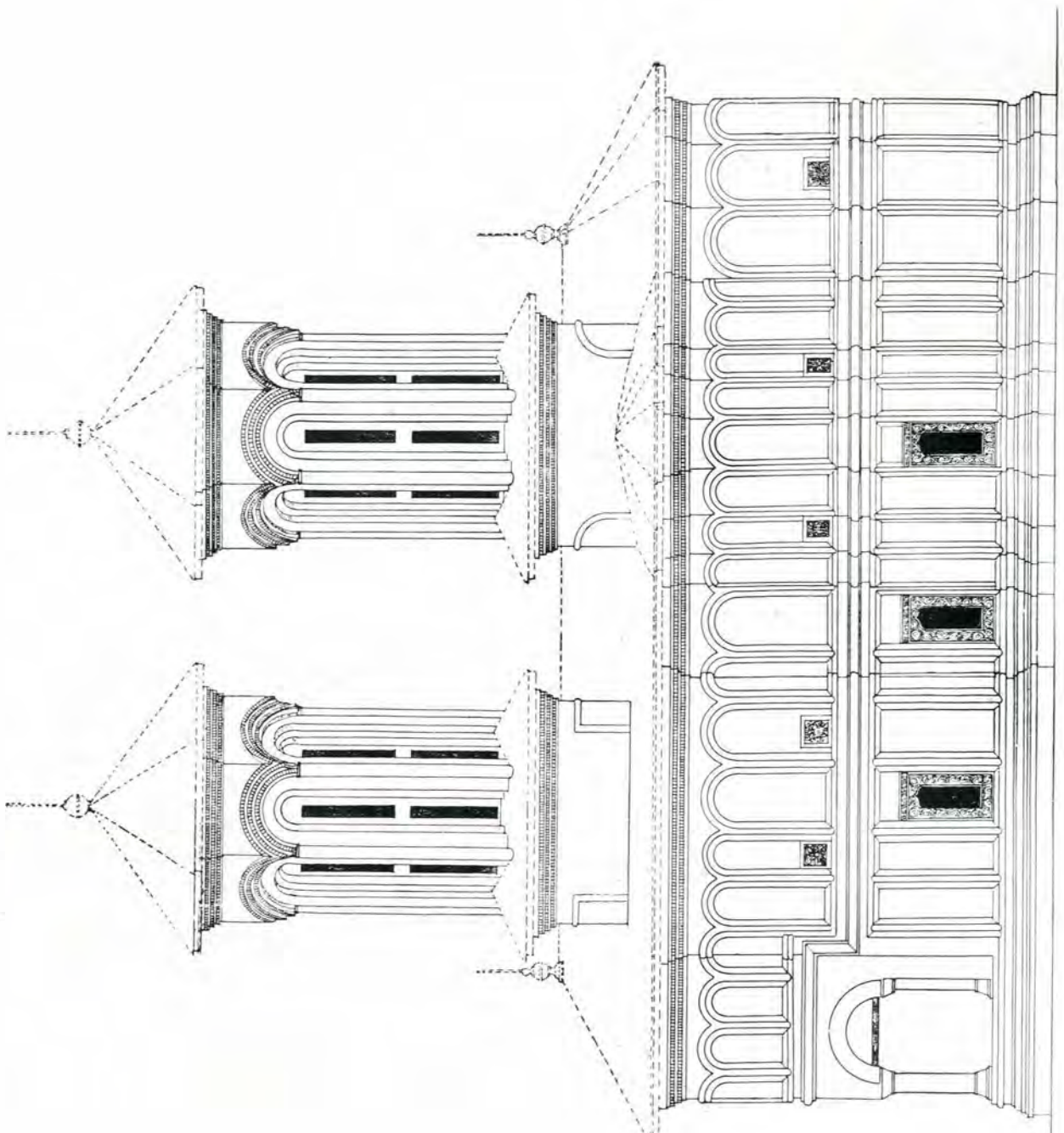

Fig. 670. — Planul orizontal

inp.org.ro

Biserica din Brădeşti Bătrâni — Releveu arhiteet I. Atanasescu

Fig. 673. — Faţada laterală

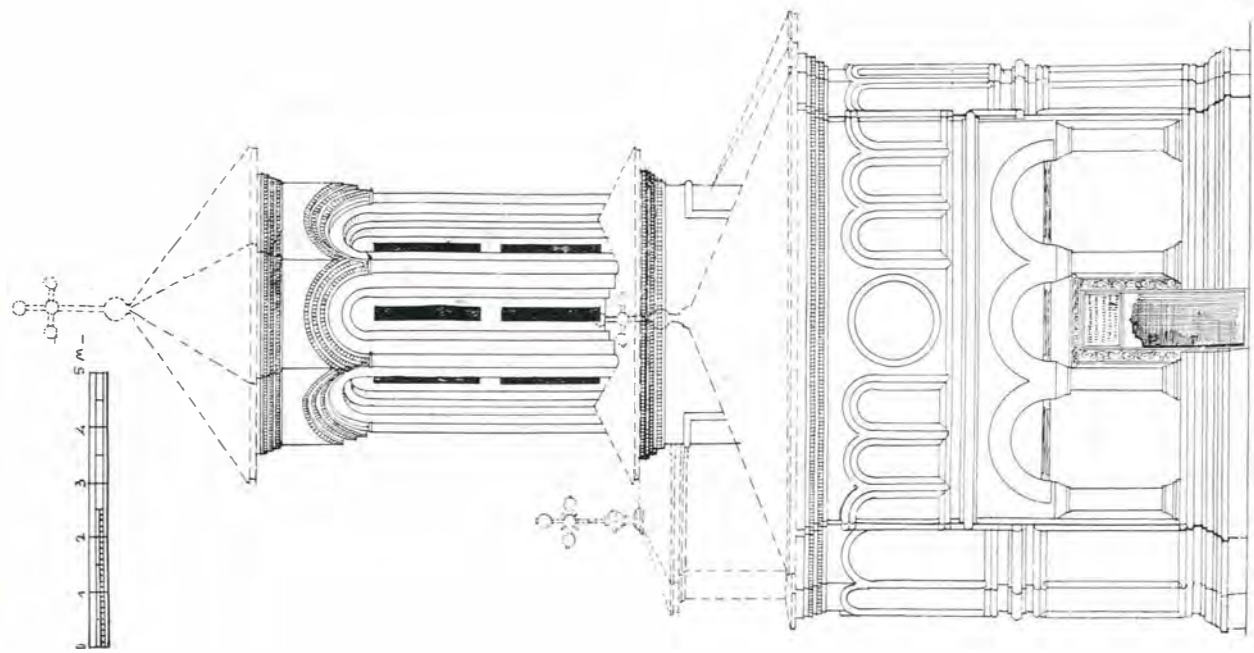

Fig. 672. — Faţada principală

inp.org.ro

Biserica din Brădești Bătrâni (Dolj)

Fig. 674. — Vedere laterală

Fig. 675. — Ușa

Fig. 676. — Chenar de fereastră

inp.org.ro

imp.org.ro

Fig. 677. — Vedere dinspre răsărit

Biserica din Brădeşti Bătrâni (Dolj)

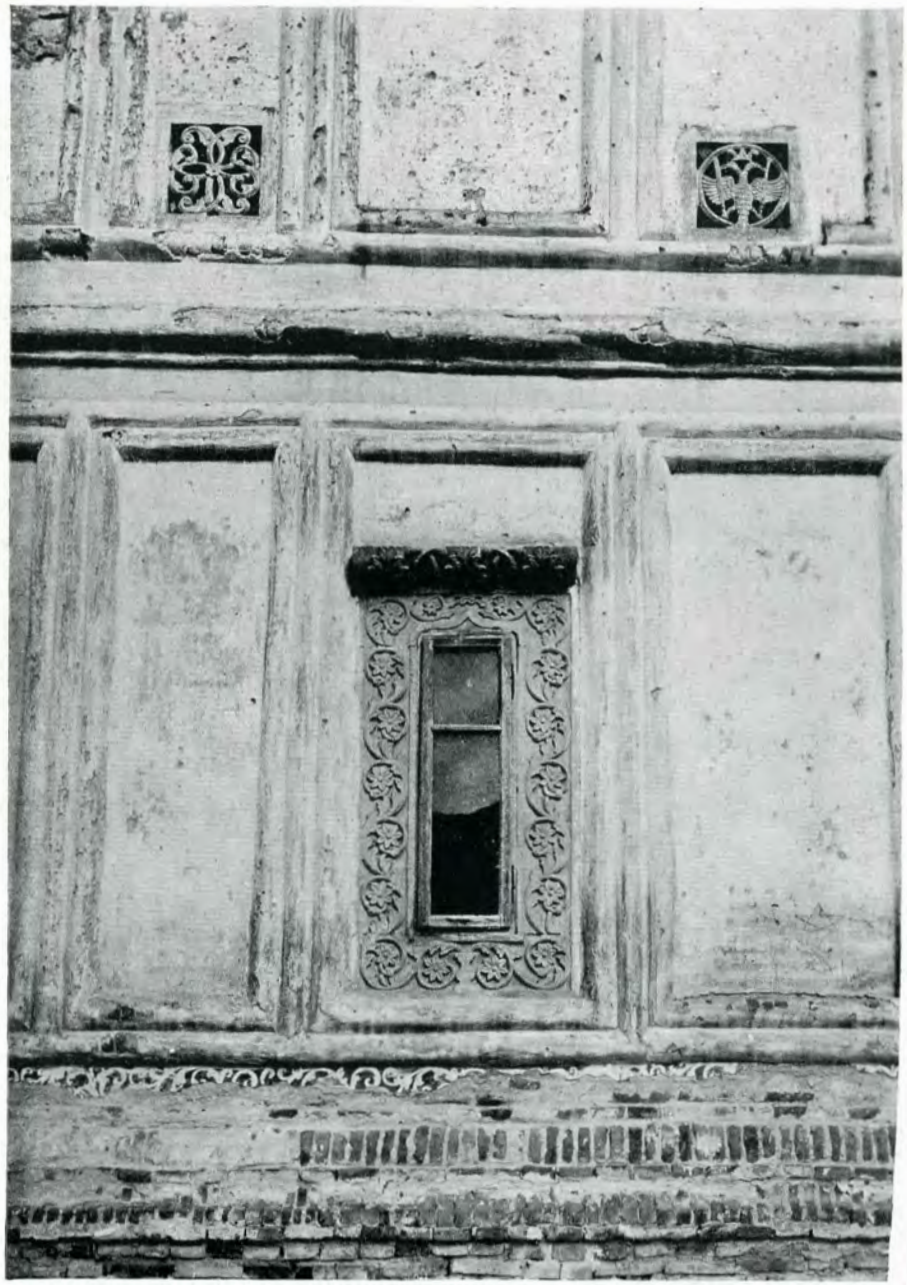

Fig. 678. — Detaliu de faţadă

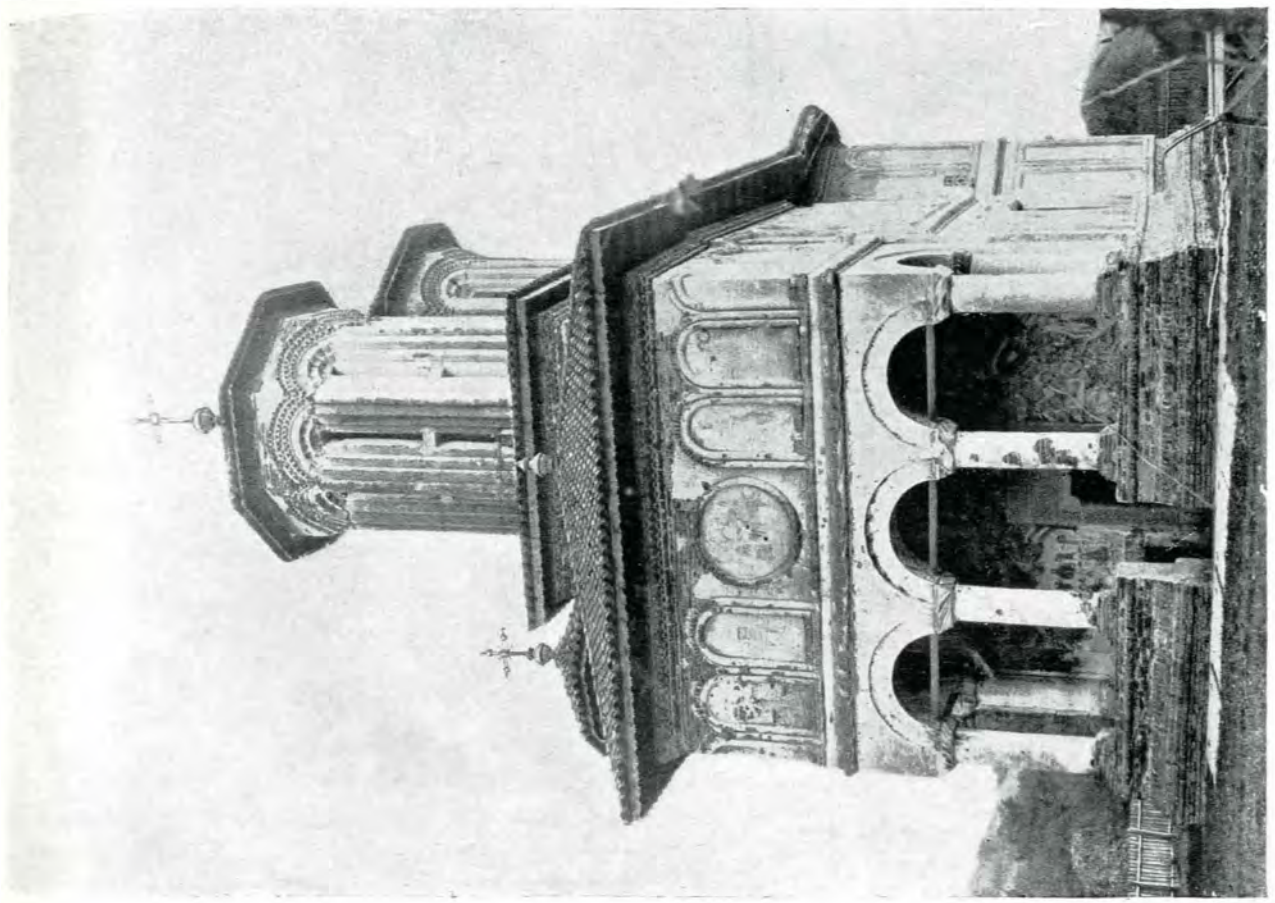

Fig. 680. — Vedere spre intrare

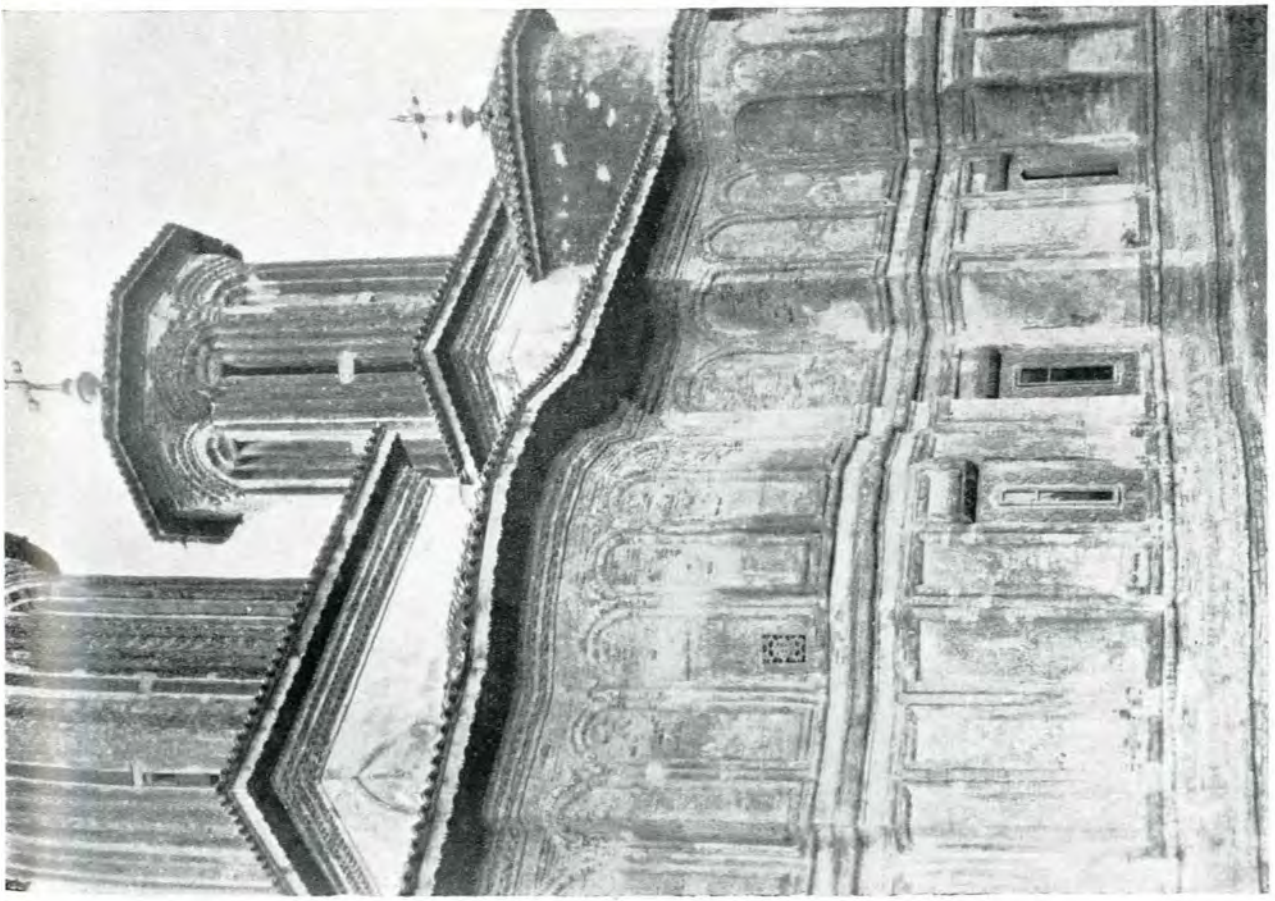

Fig. 679. — Vedere laterală

Biserica din Brădești Bătrâni (Dolj)

inp.org.ro

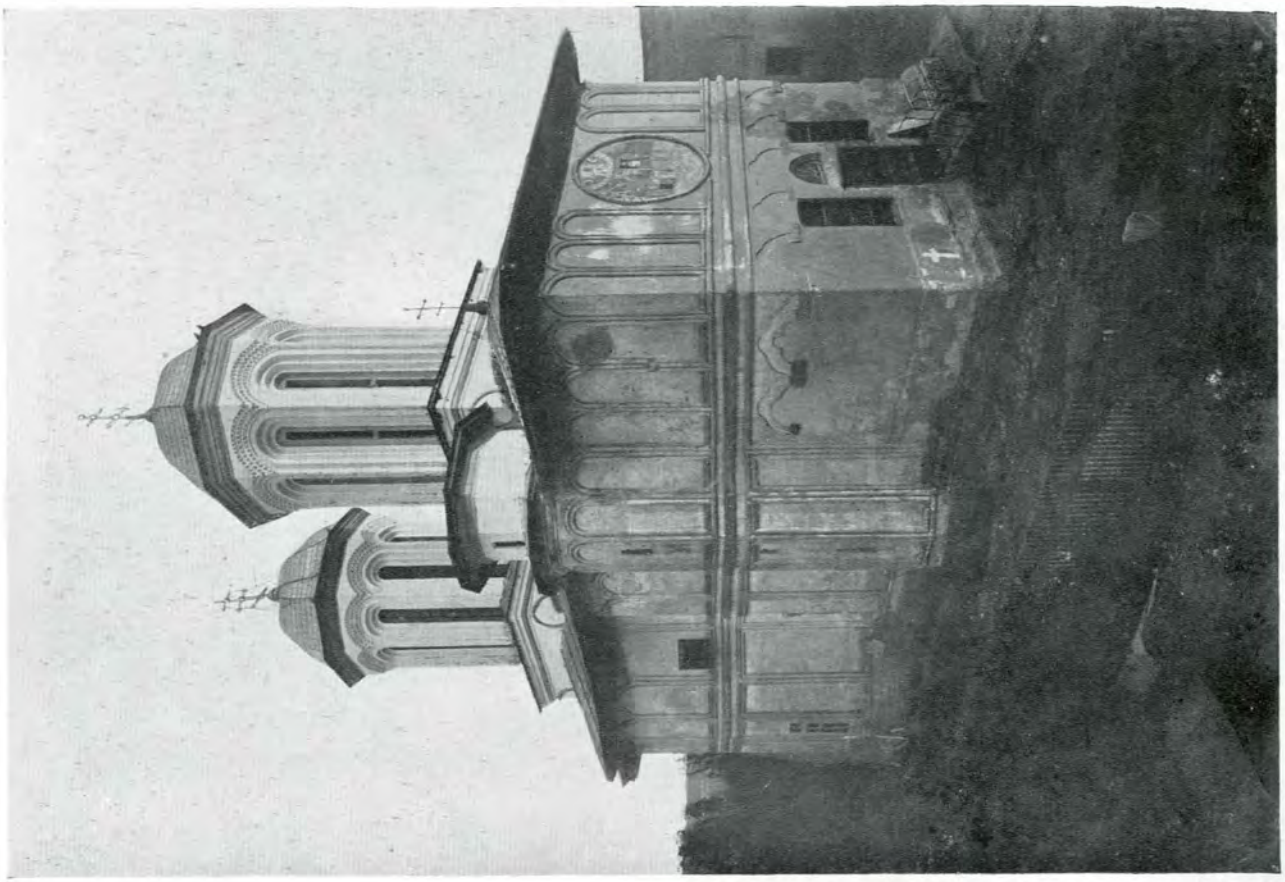

Fig. 681. — Vedere dinspre sud după restaurare

Fig. 682. — Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea înainte de restaurare

inp.org.ro

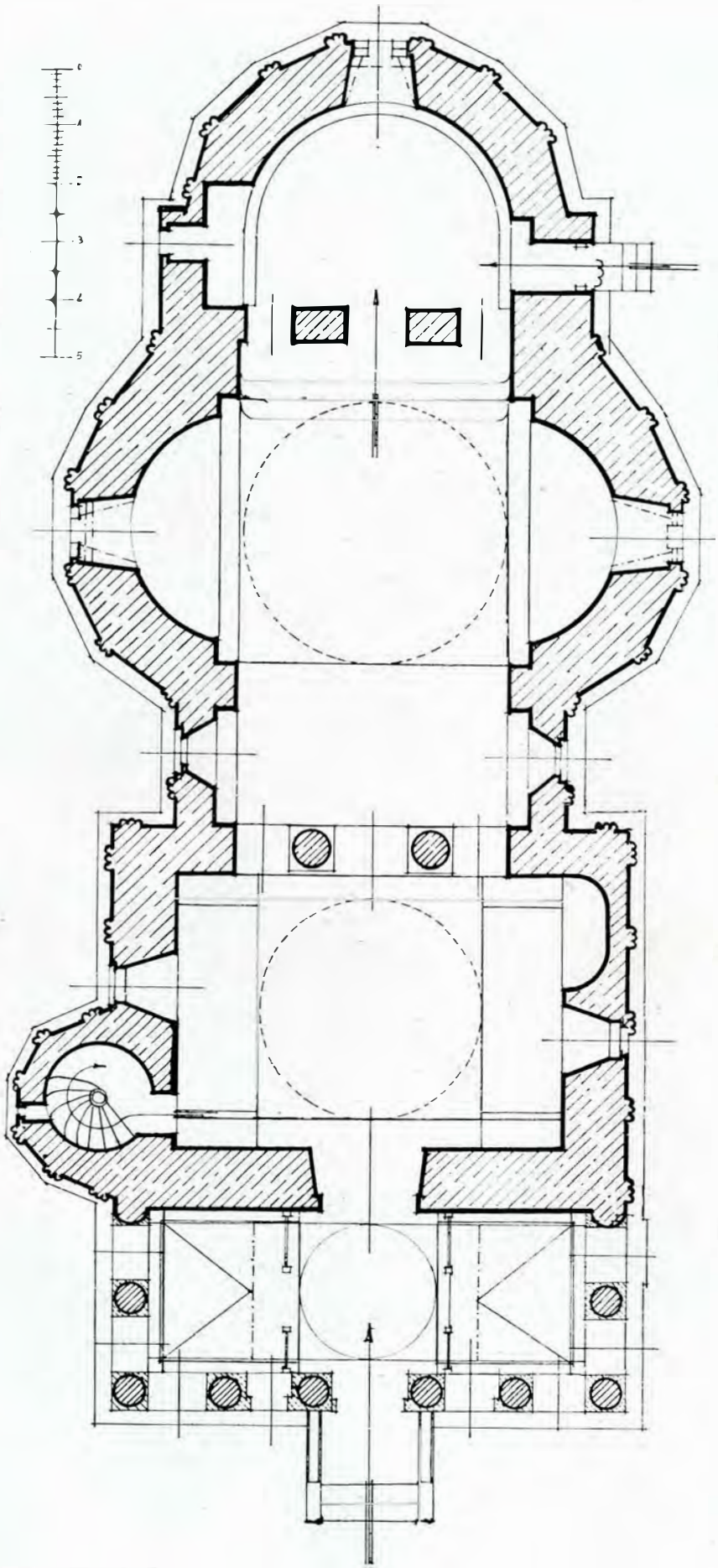
Fig. 683. — Vedere dinspre apus

Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea

Fig. 684. — Vedere dinspre sud

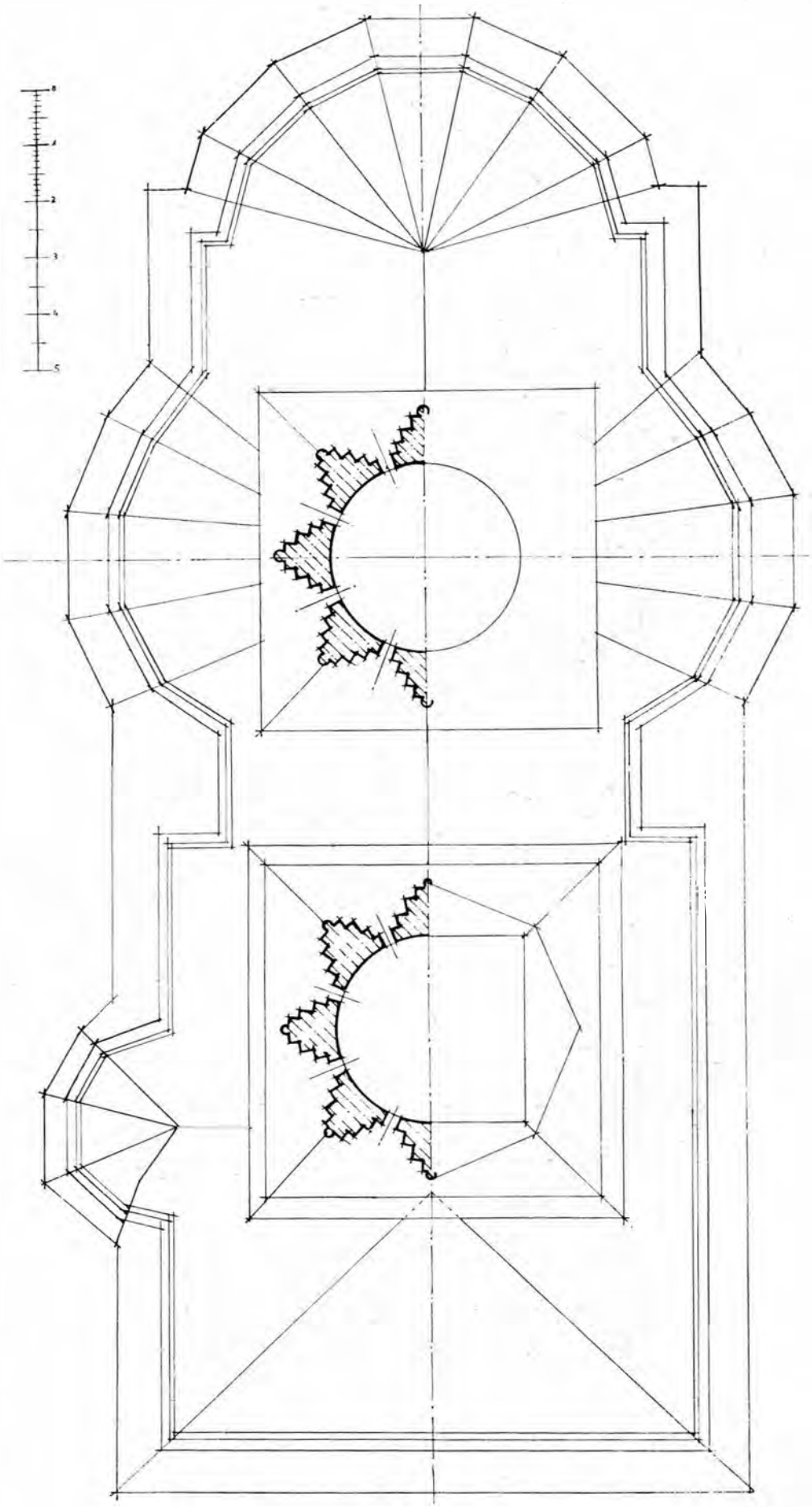
imp.org.ro

Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea
Fig. 685. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

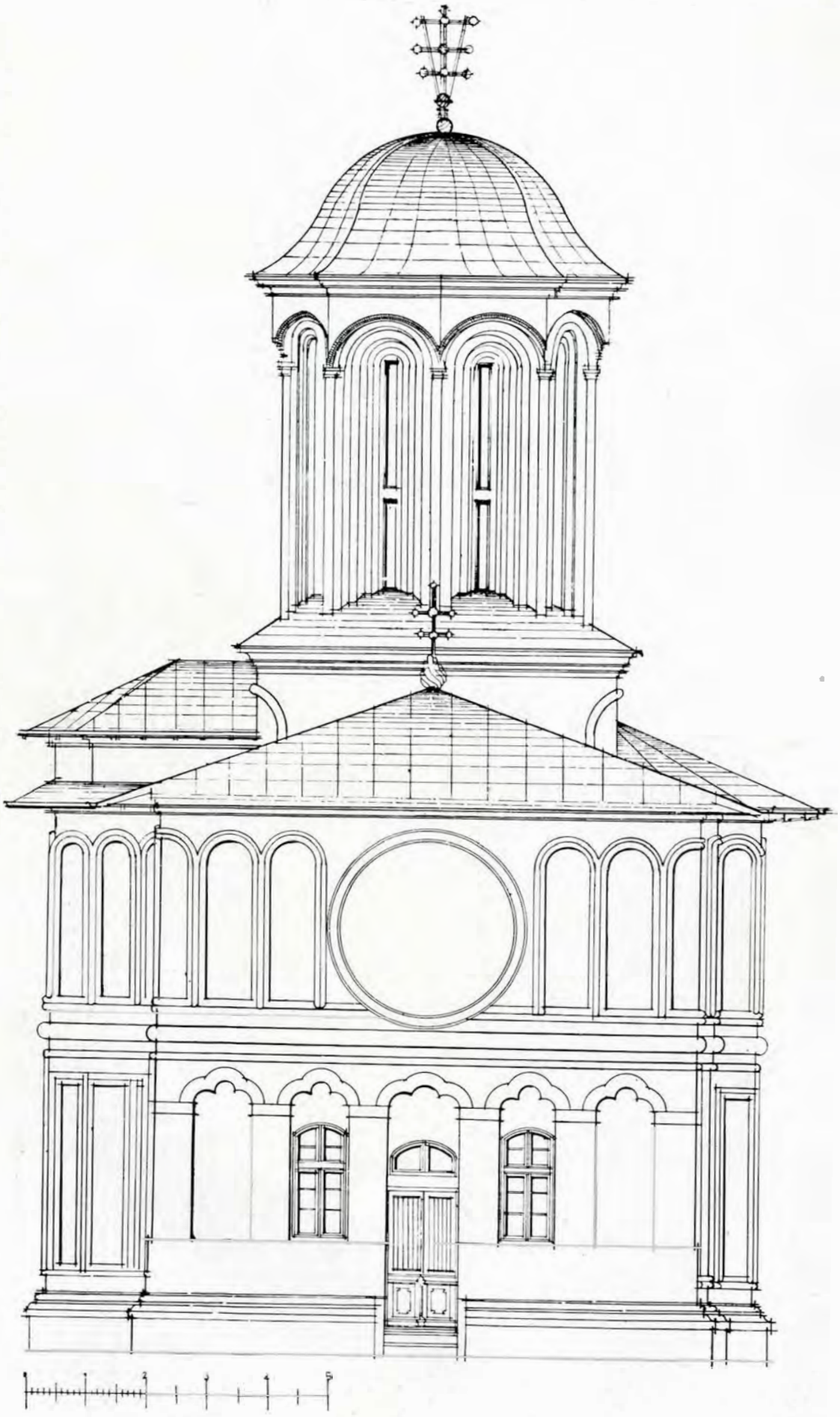
inp.org.ro

Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea
Fig. 686-687. — Planul acoperișului și al turlelor

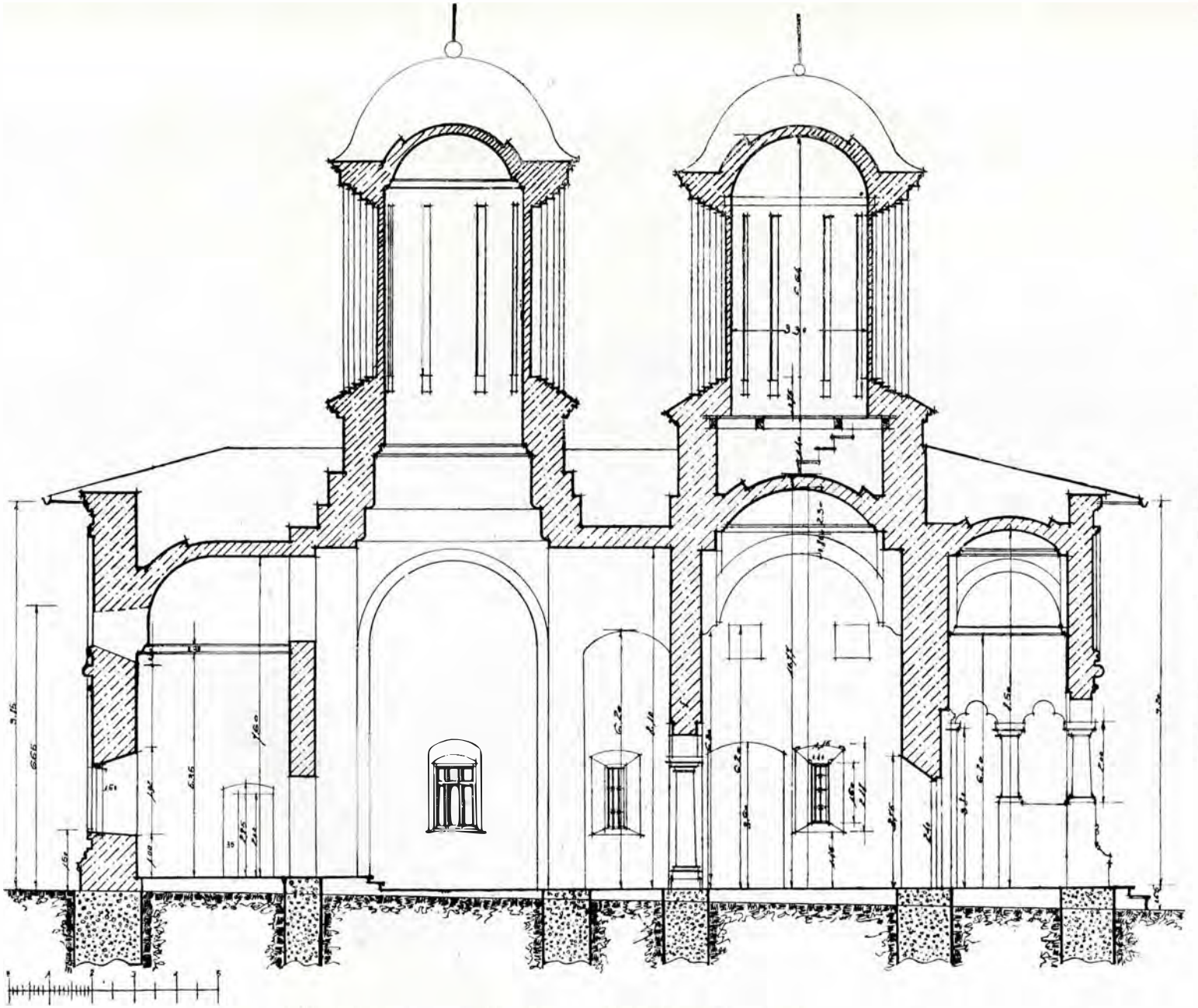
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea
Fig. 688. — Fațada principală înainte de restaurare

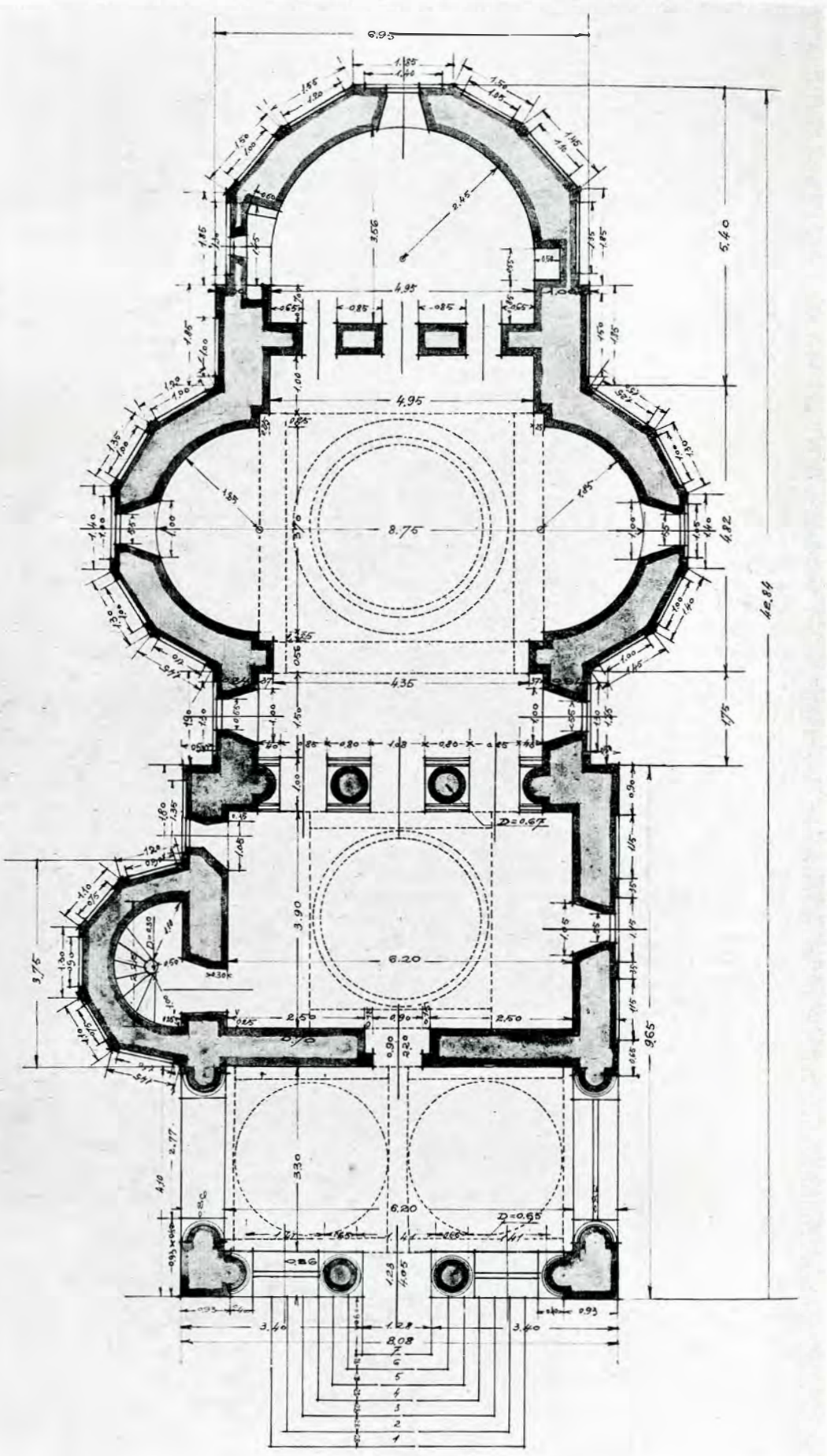
inp.org.ro

Biserica Buna Vestire din Râmnicul Vâlcea
Fig. 689. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

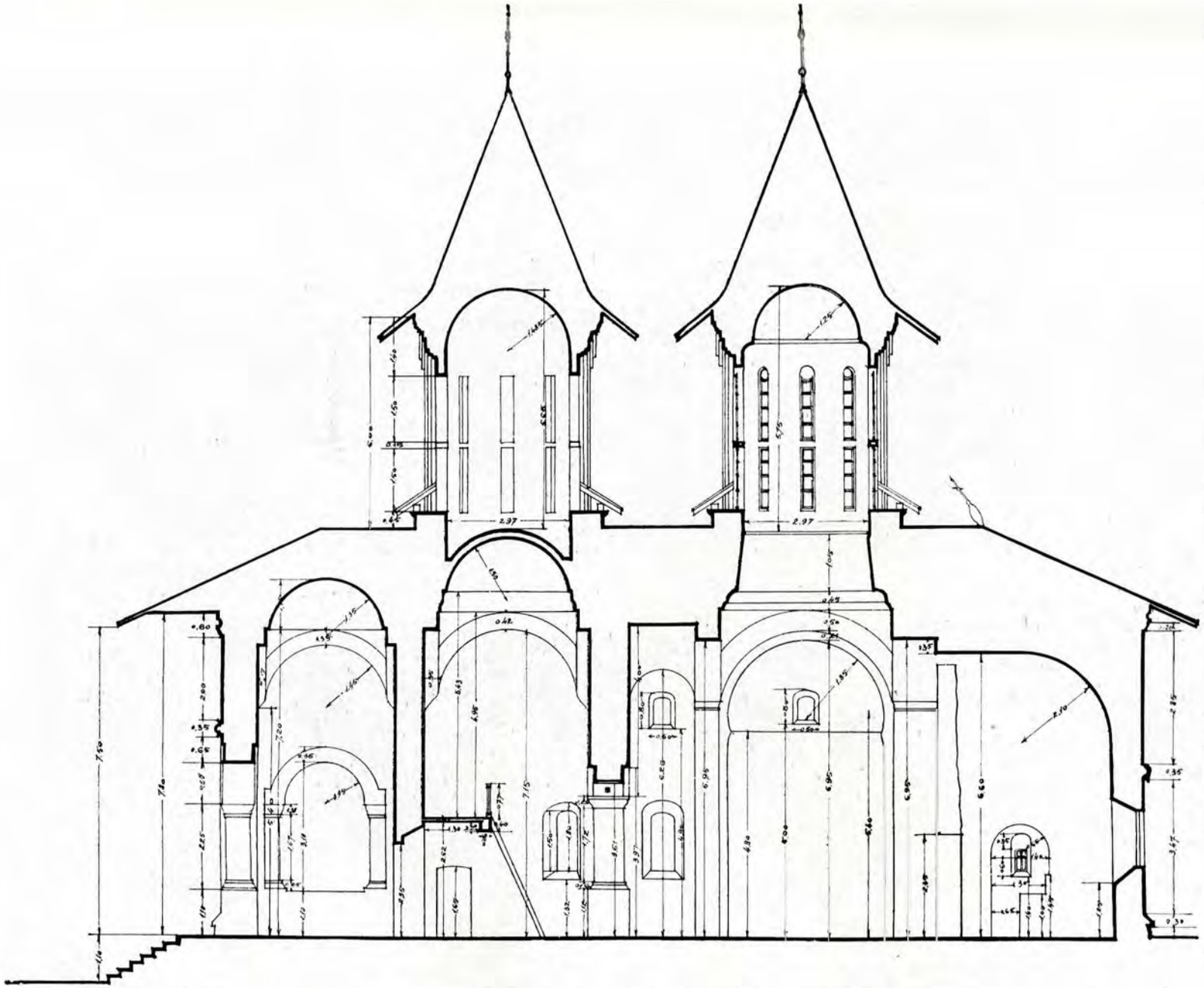
inp.org.ro

Biserica veche din Pietroşiţa (Dâmboviţa)
Fig. 690. — Planul orizontal

Releveu arhitect E. Peternelli
Cu autorizaţia Academiei de Arhitectură

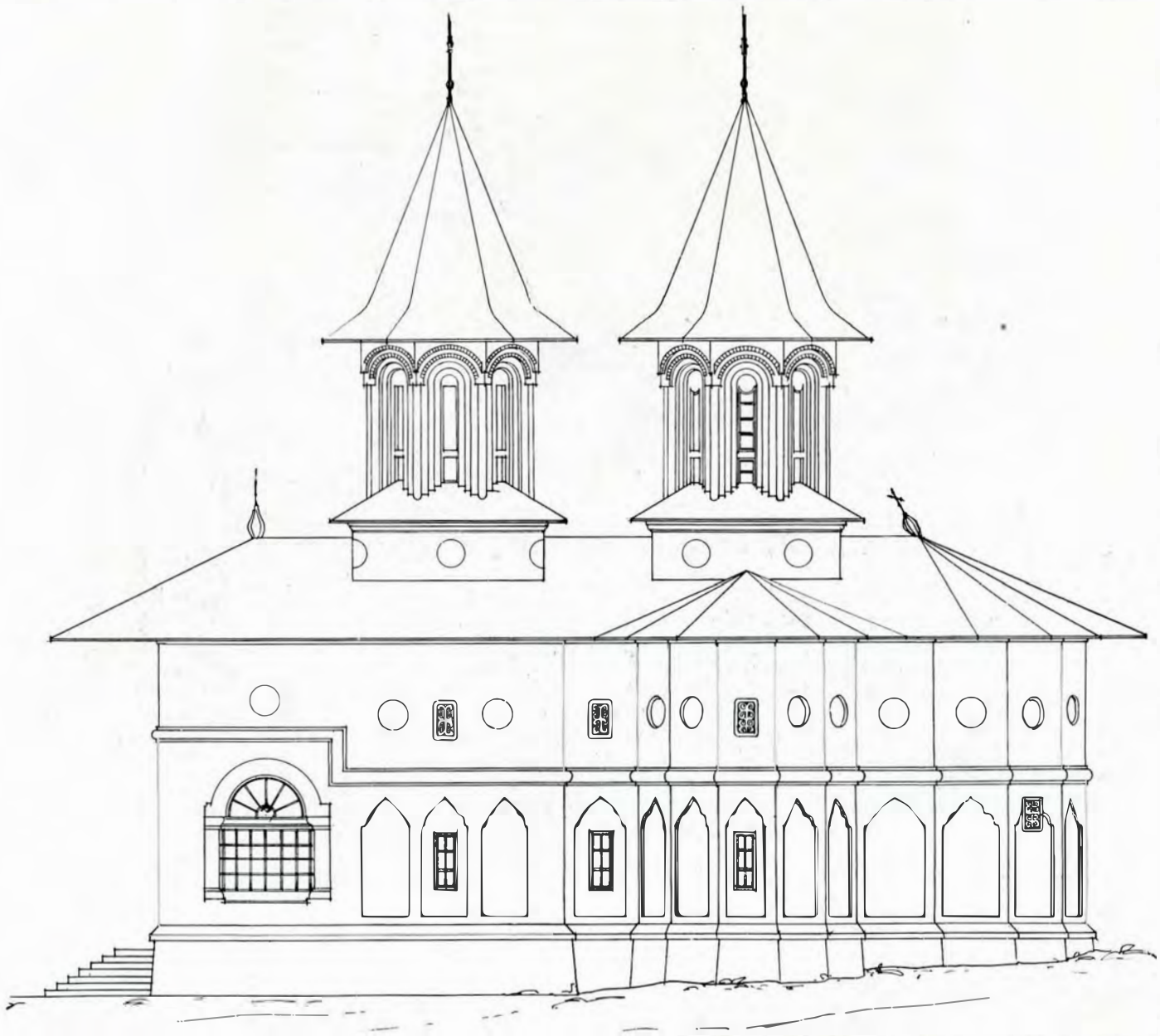
inp.org.ro

Biserica veche din Pietroșița (Dâmbovița)
Fig. 691. — Secție longitudinală

Releveu arhitect E. Peternelli
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

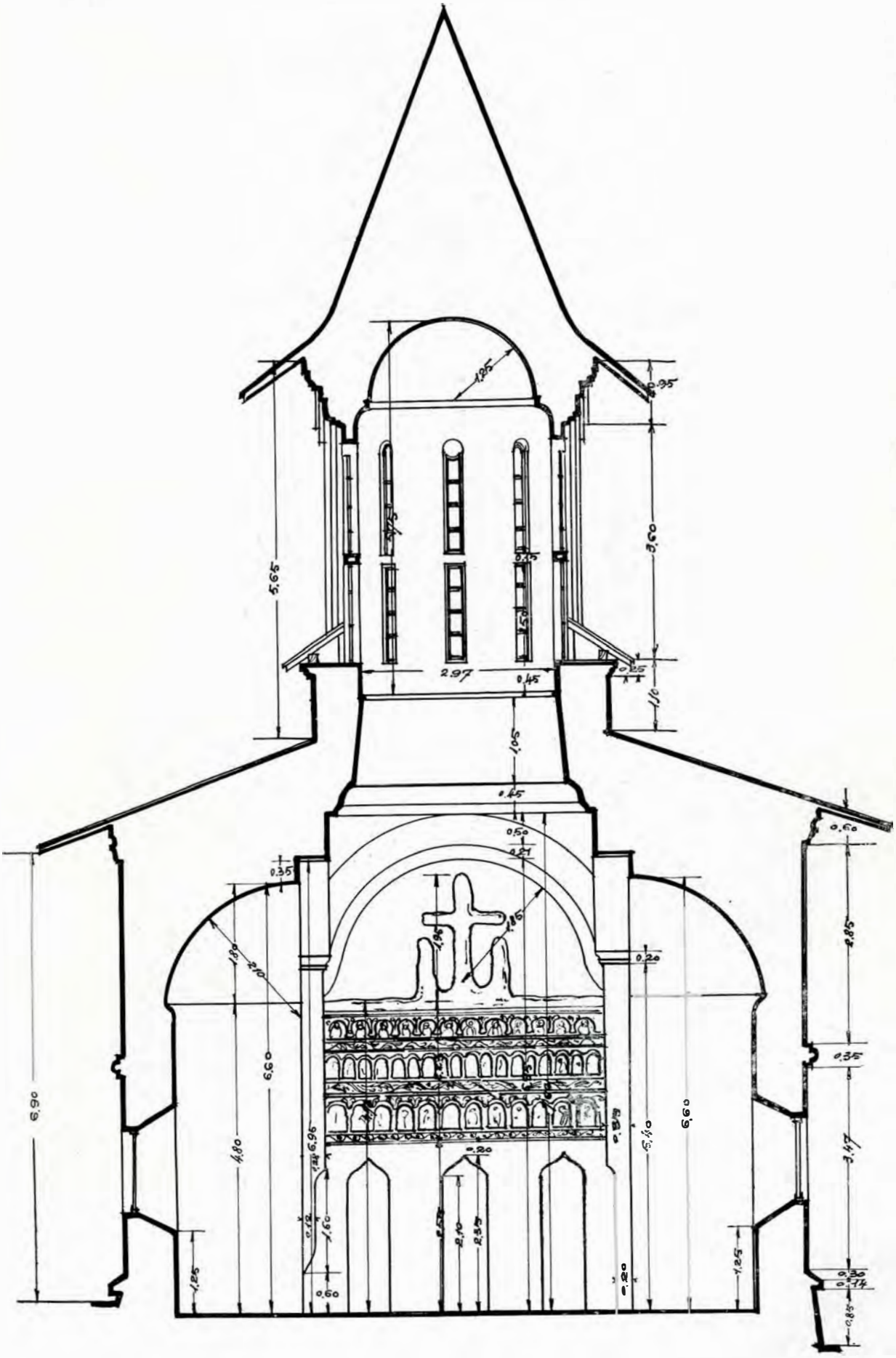
inp.org.ro

Biserica veche din Pietroșița (Dâmbovița)
Fig. 692. — Fațada laterală

Releveu arhitect E. Peternelli
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

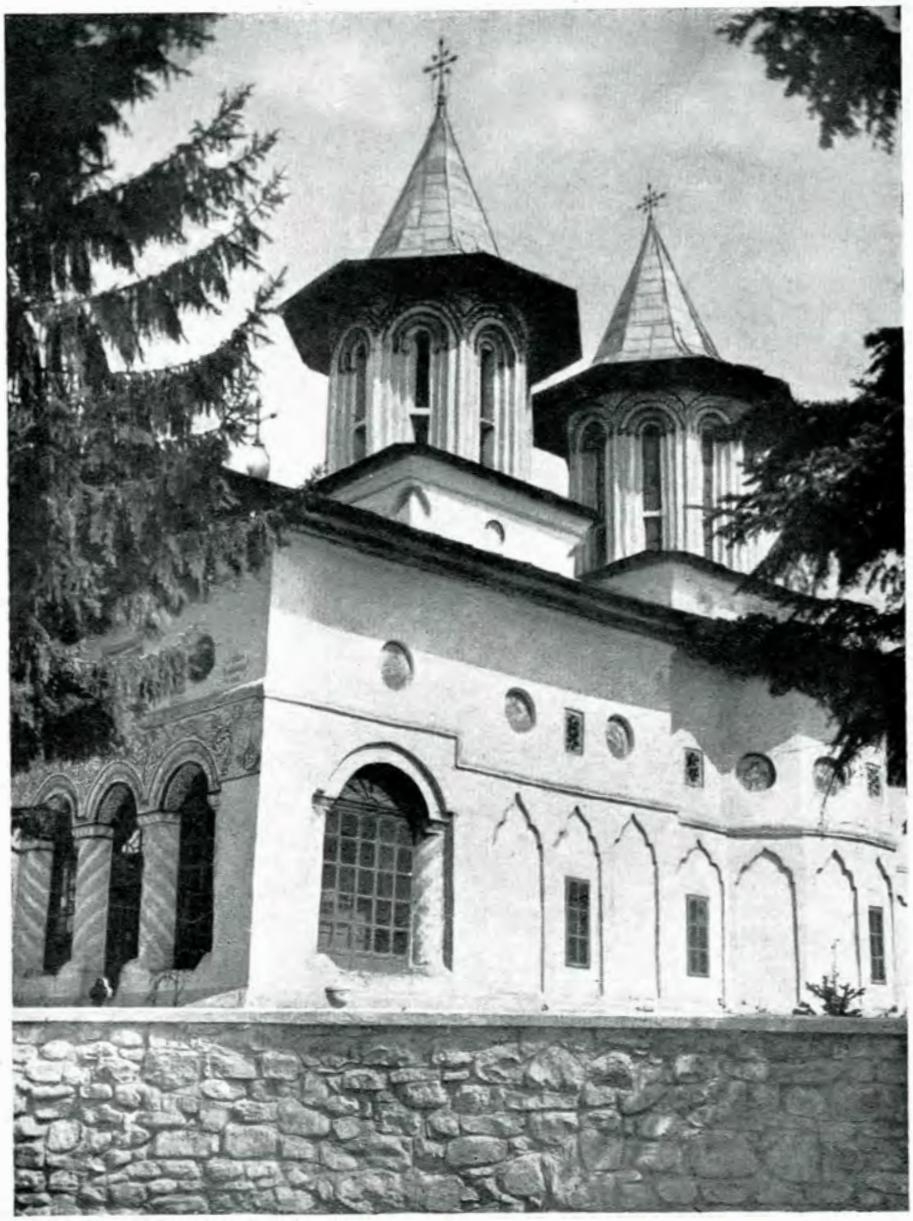
inp.org.ro

Biserica veche din Pietroșița (Dâmbovița)
Fig. 693. — Secții prin naos

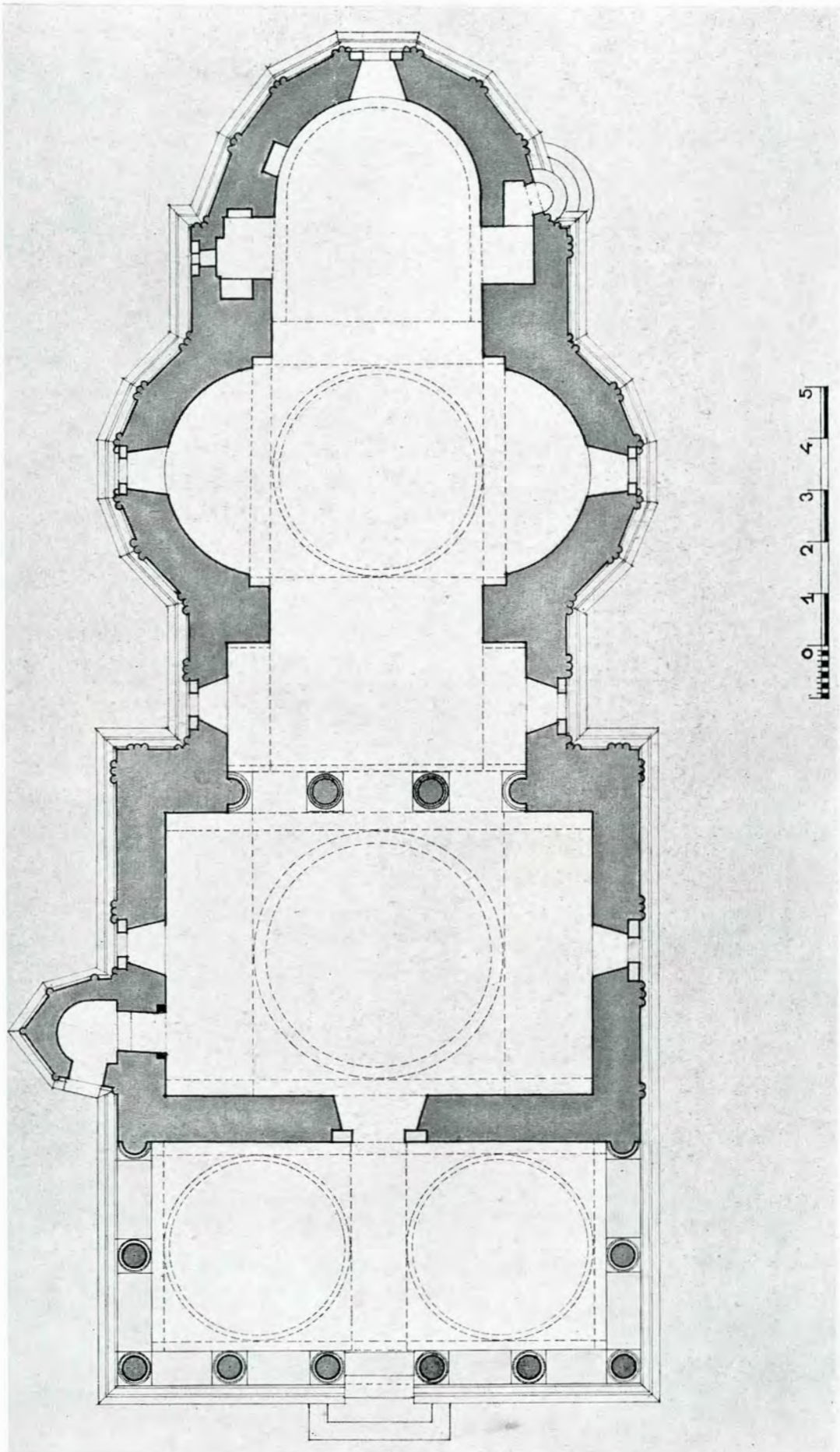
Releveu arhitect E. Peternelli
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Biserica din Pietroşiţa (Dâmboviţa)
Fig. 694. — Vedere generală

inp.org.ro

Biserica Kreţulescu din Bucureşti
Fig. 695. — Planul orizontal reconstituit

Releveu arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

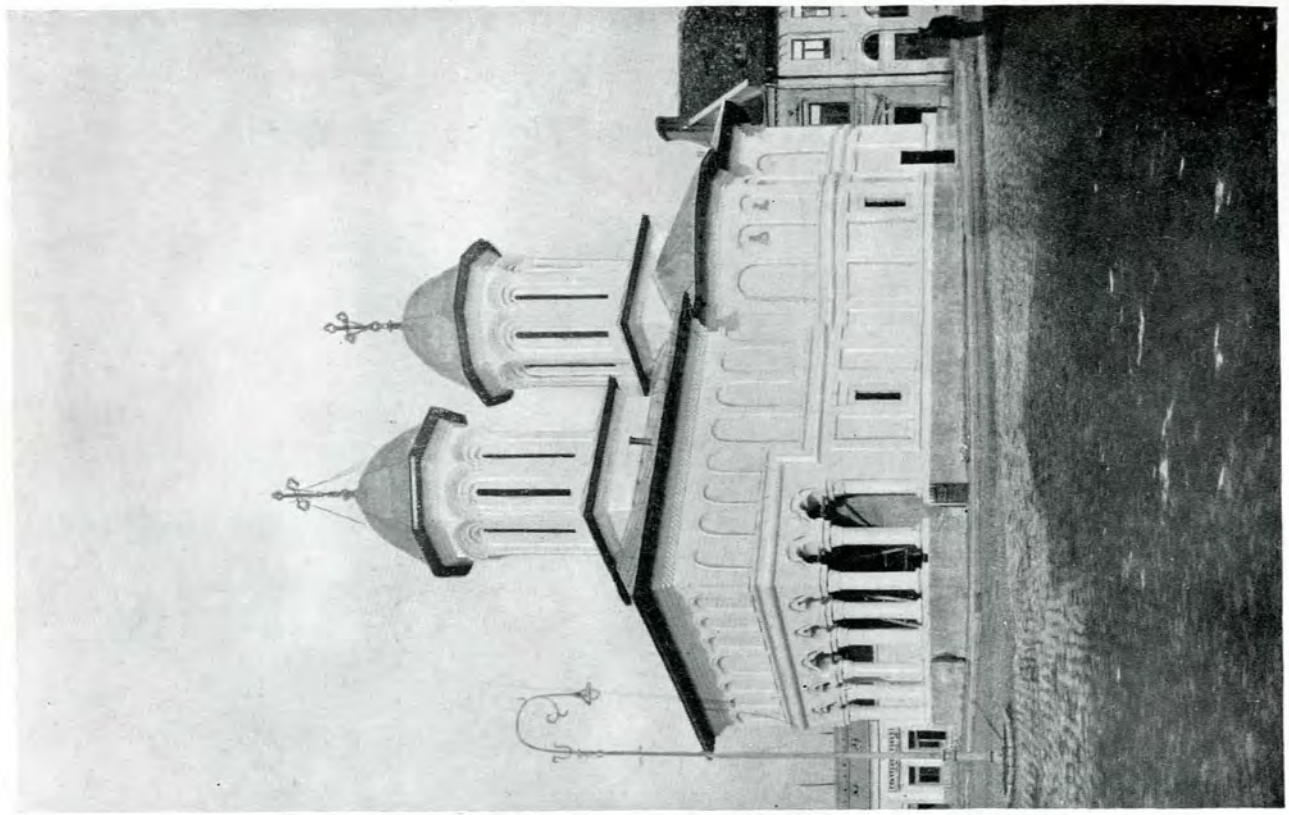

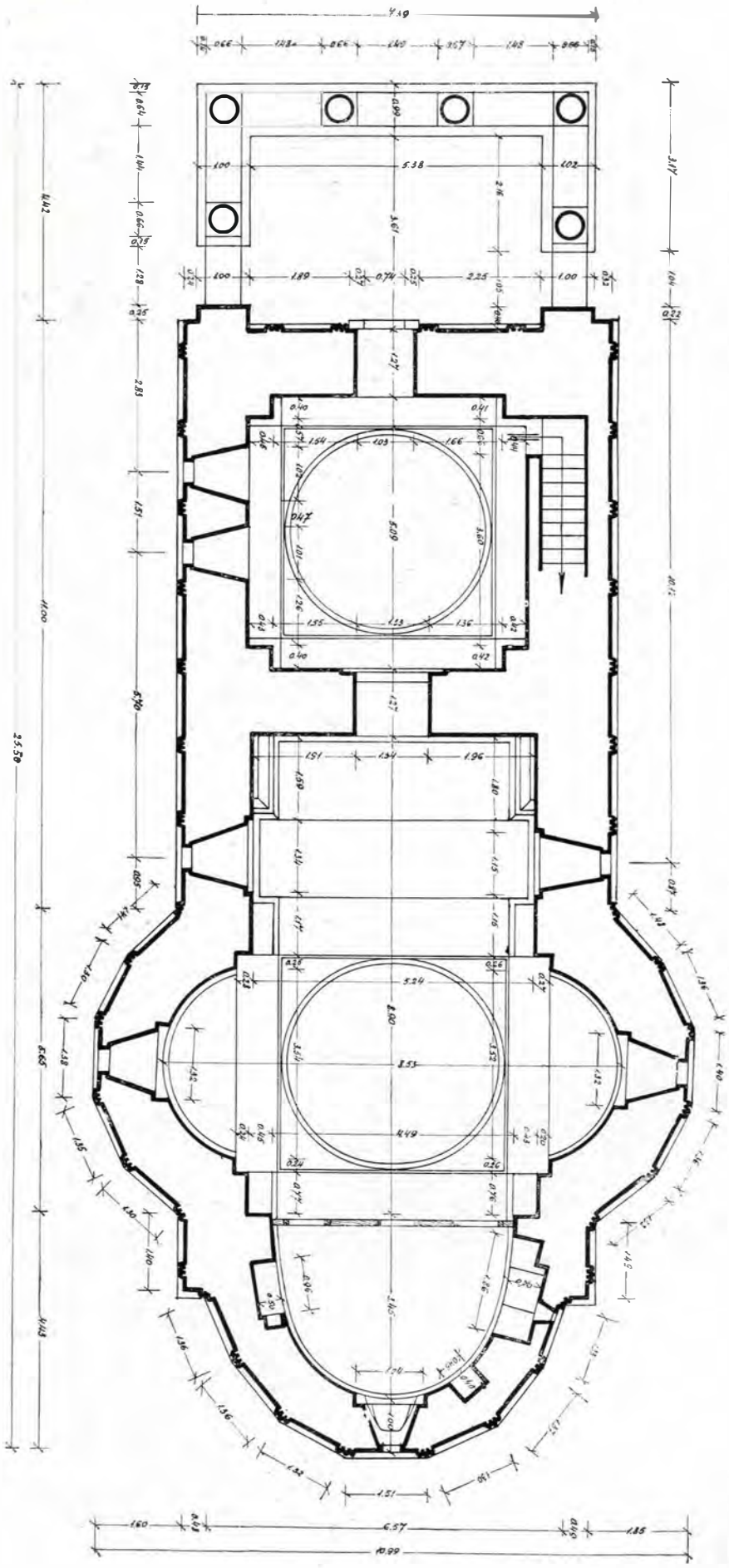
Fig. 697. — Vedere laterală

Fig. 696. — Vedere spre intrare

Biserica Catedrală din Târgu-Jiu

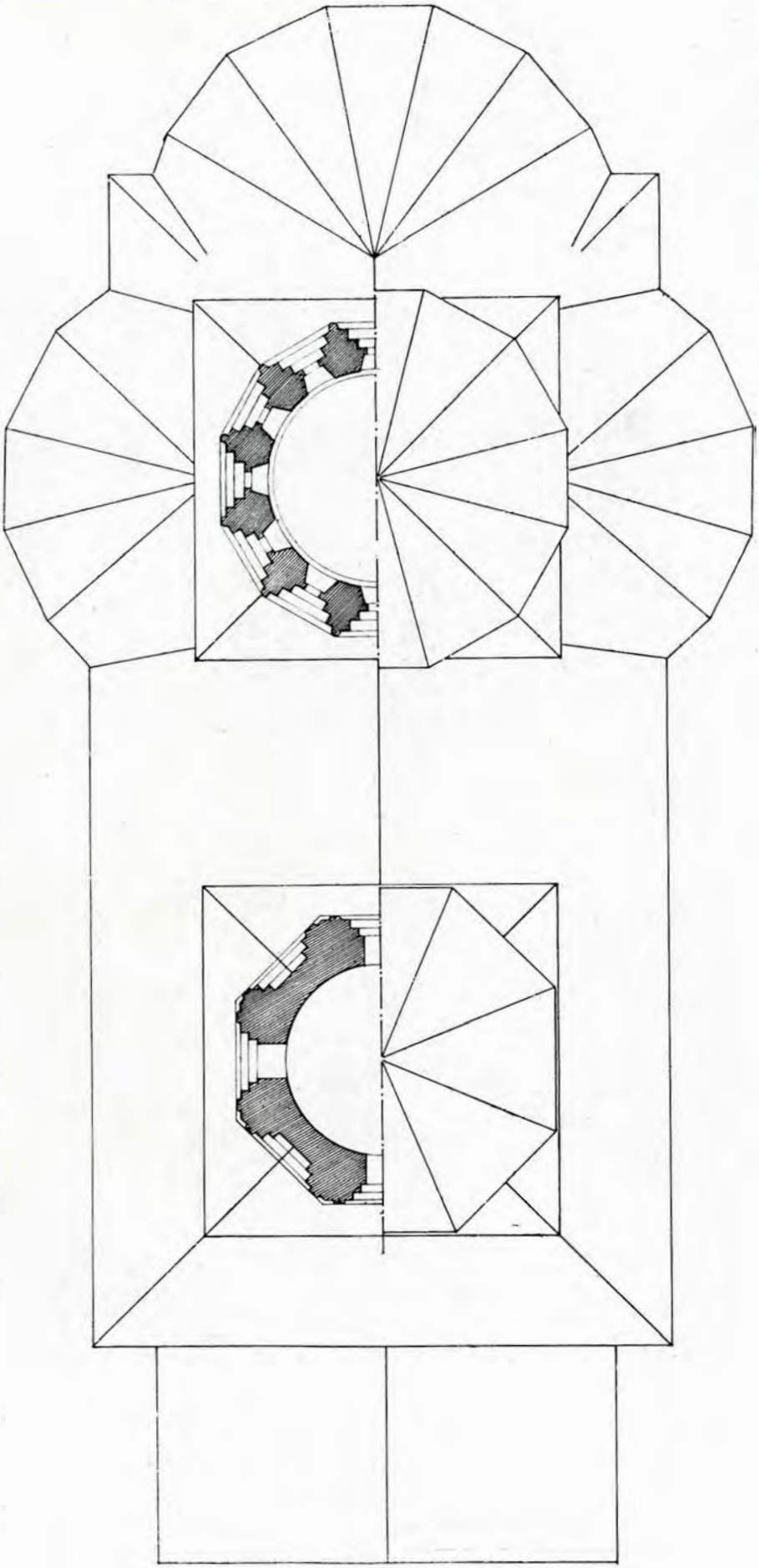
inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 698. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

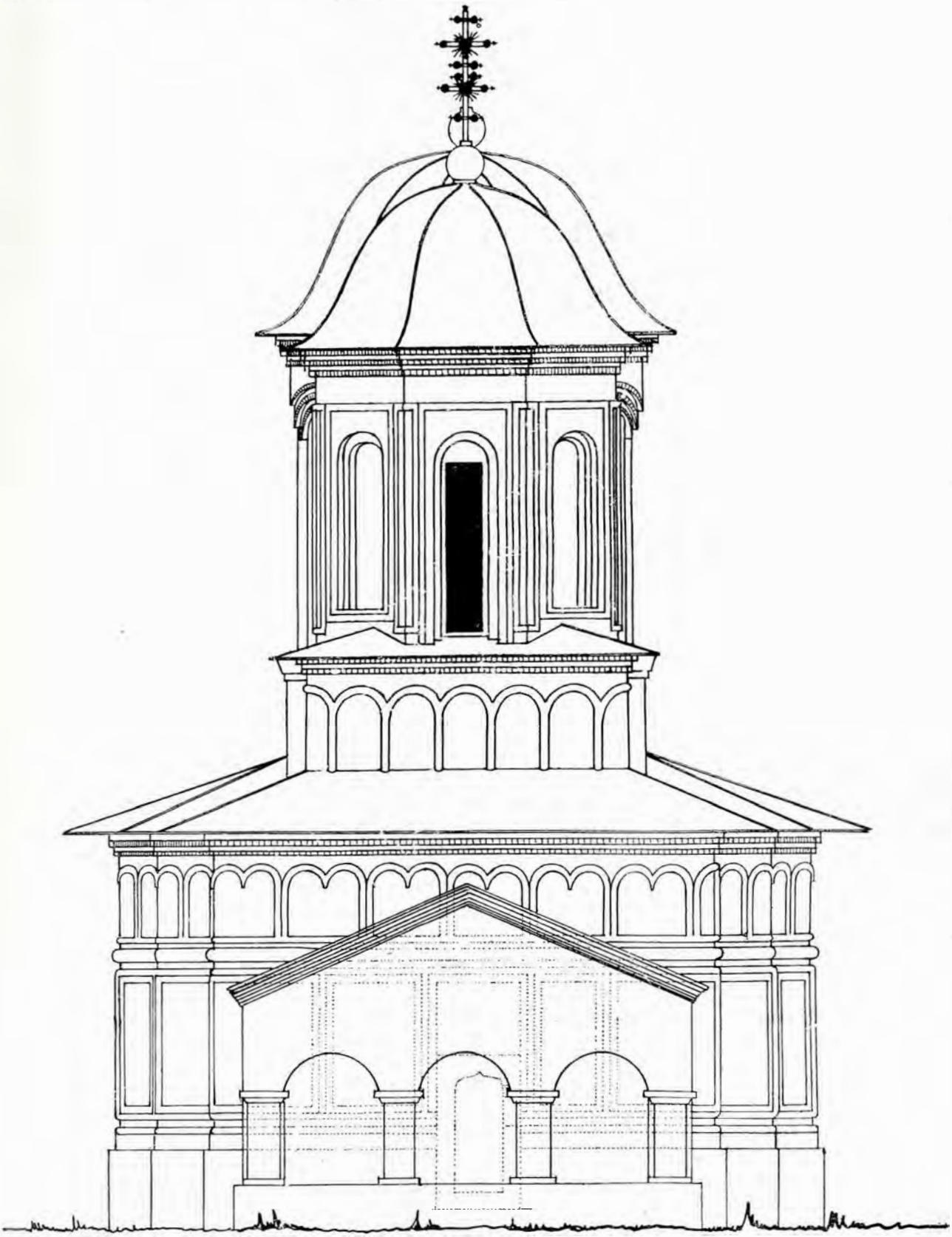
inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 699-700. — Planul acoperişului şi al turlelor

Releveu arhitect I. Atanasescu

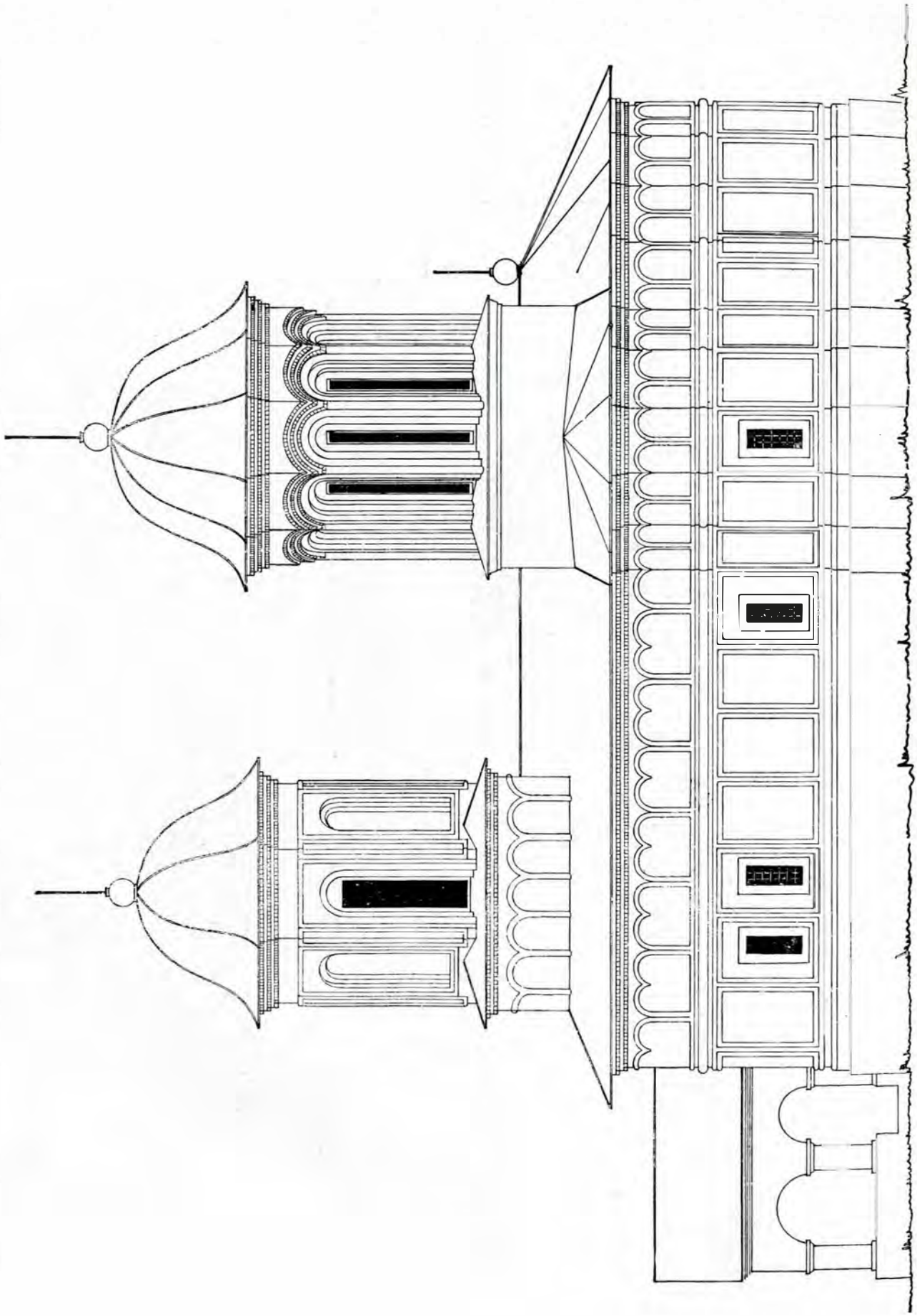
inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 701. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

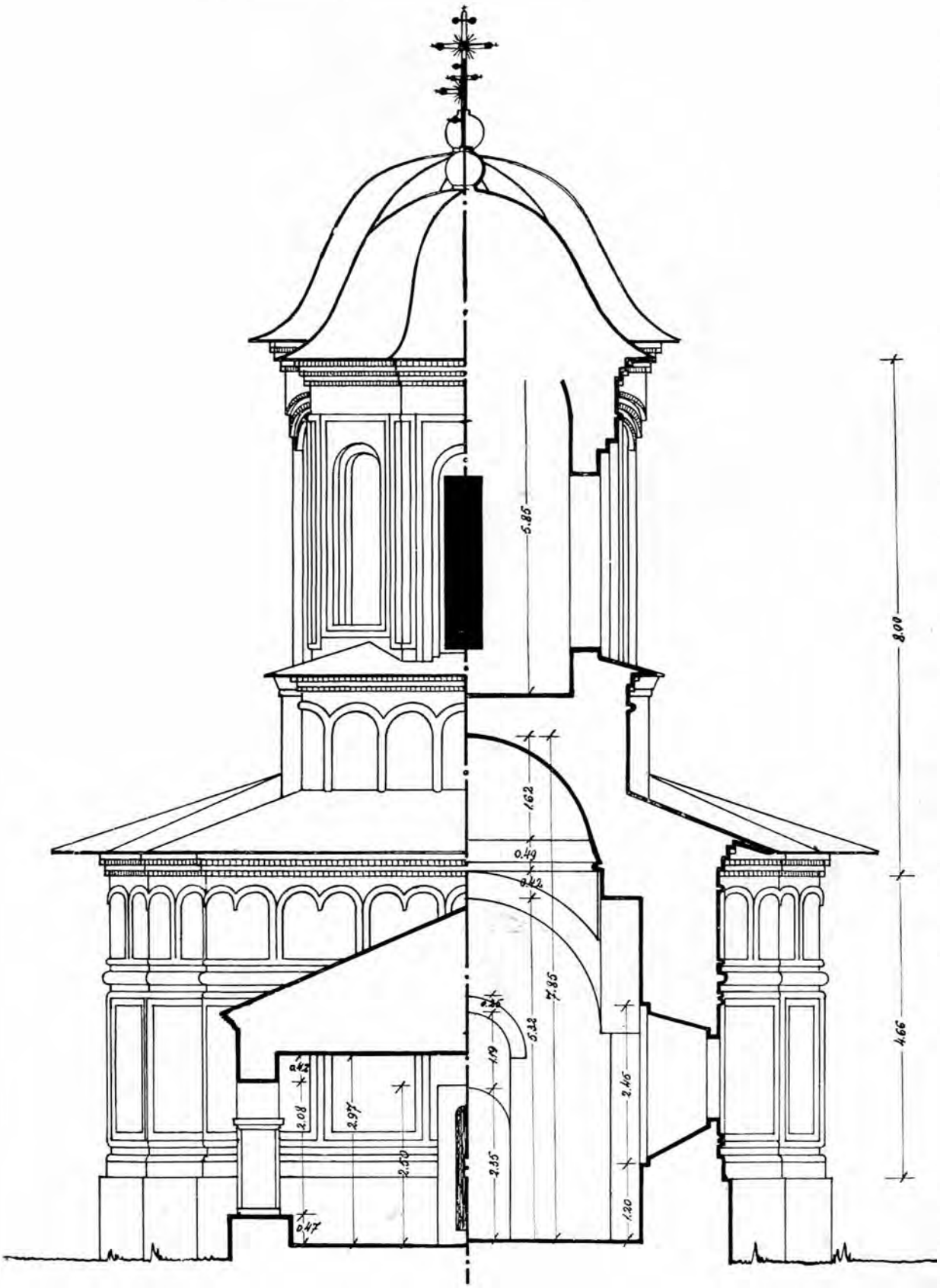
inp.org.ro

Releveu arhitect I. Atanasescu

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 702. — Faţada laterală

inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari

Fig. 703. — Secțiune prin pridvor

Fig 704. — Secțiune prin pronaos.

Releveu arhitect I. Atanasescu

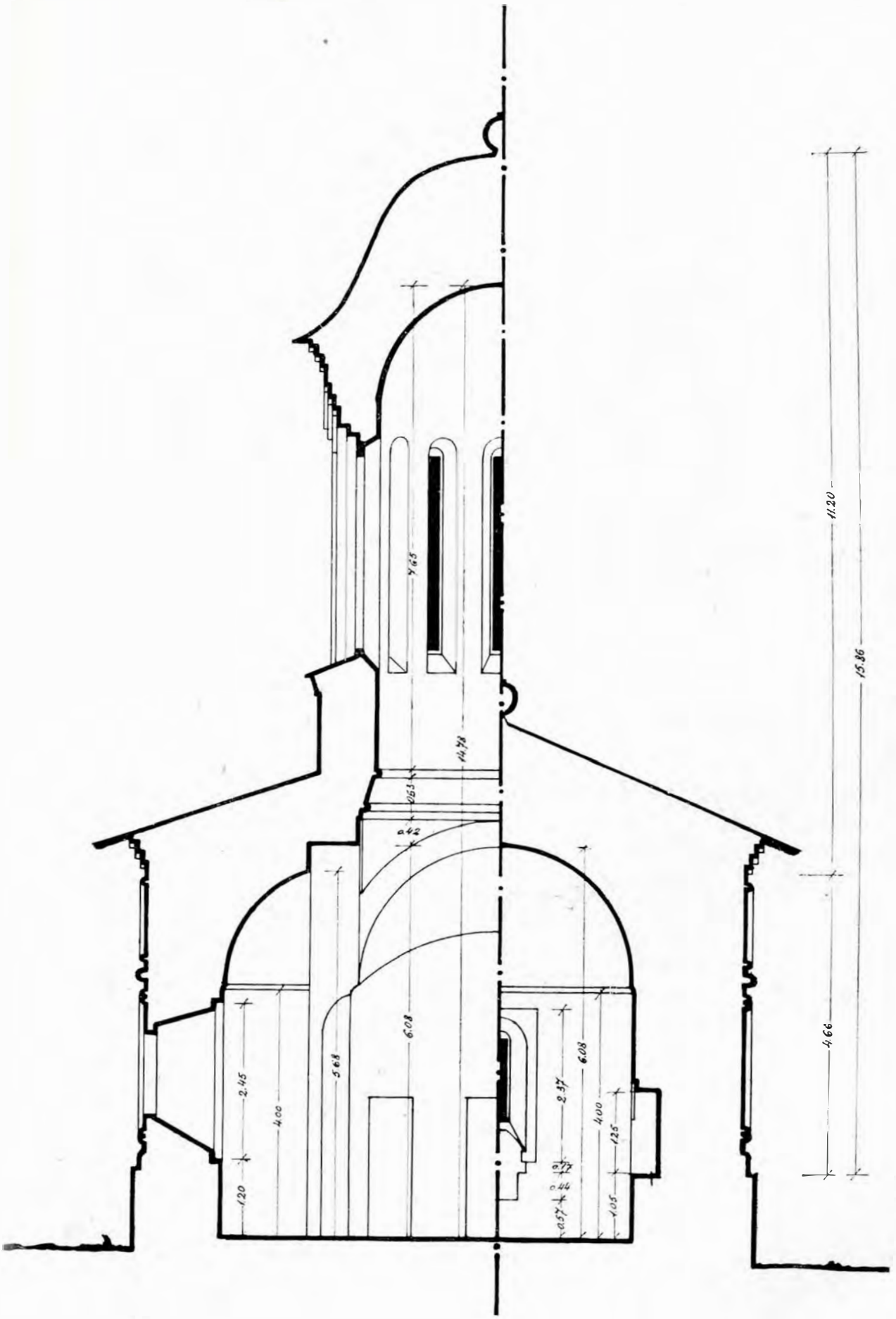
inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 705. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Domnească din Ocnele Mari

Fig. 706. — Secțiune prin naos

Fig. 707. — Secțiune prin altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

imprg.ro

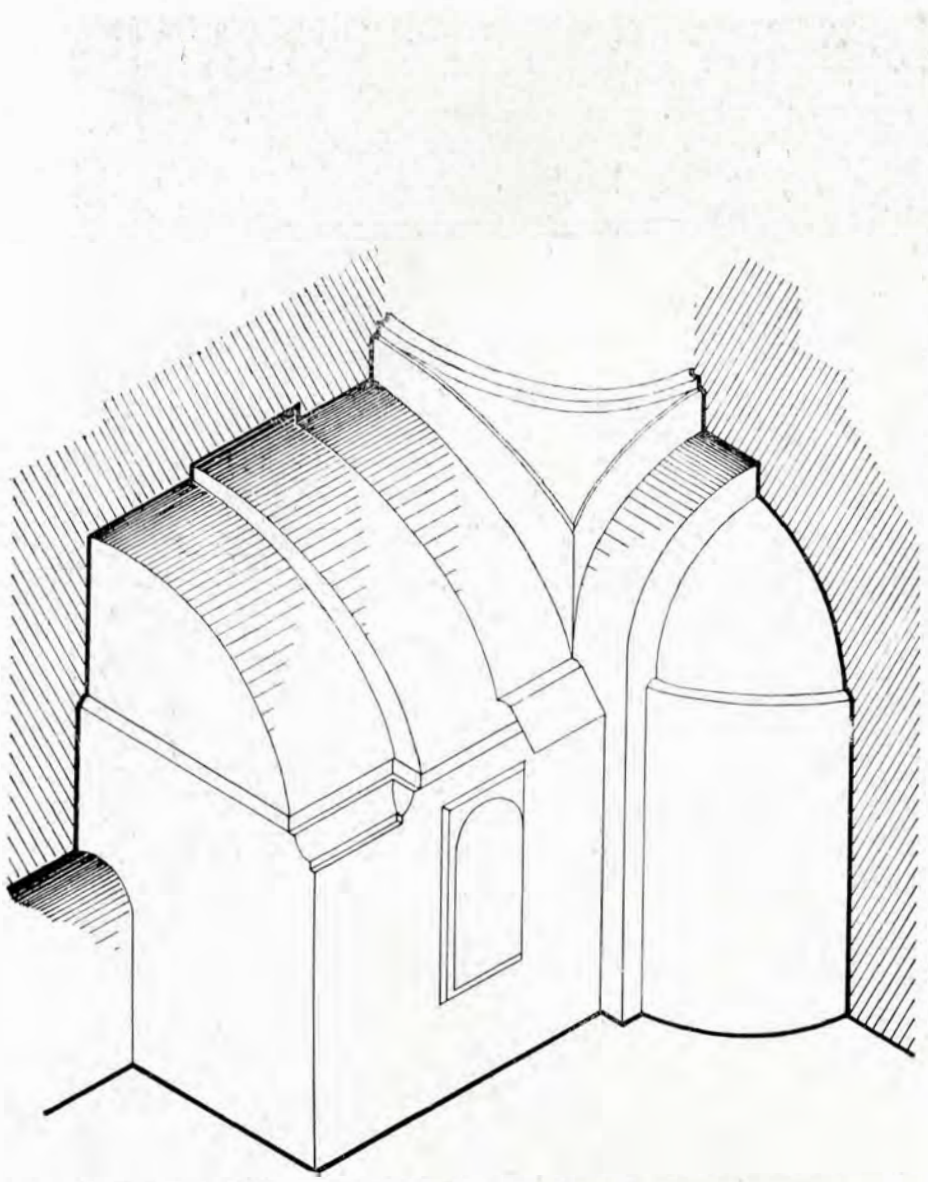

Fig. 708. — Spre pronaos

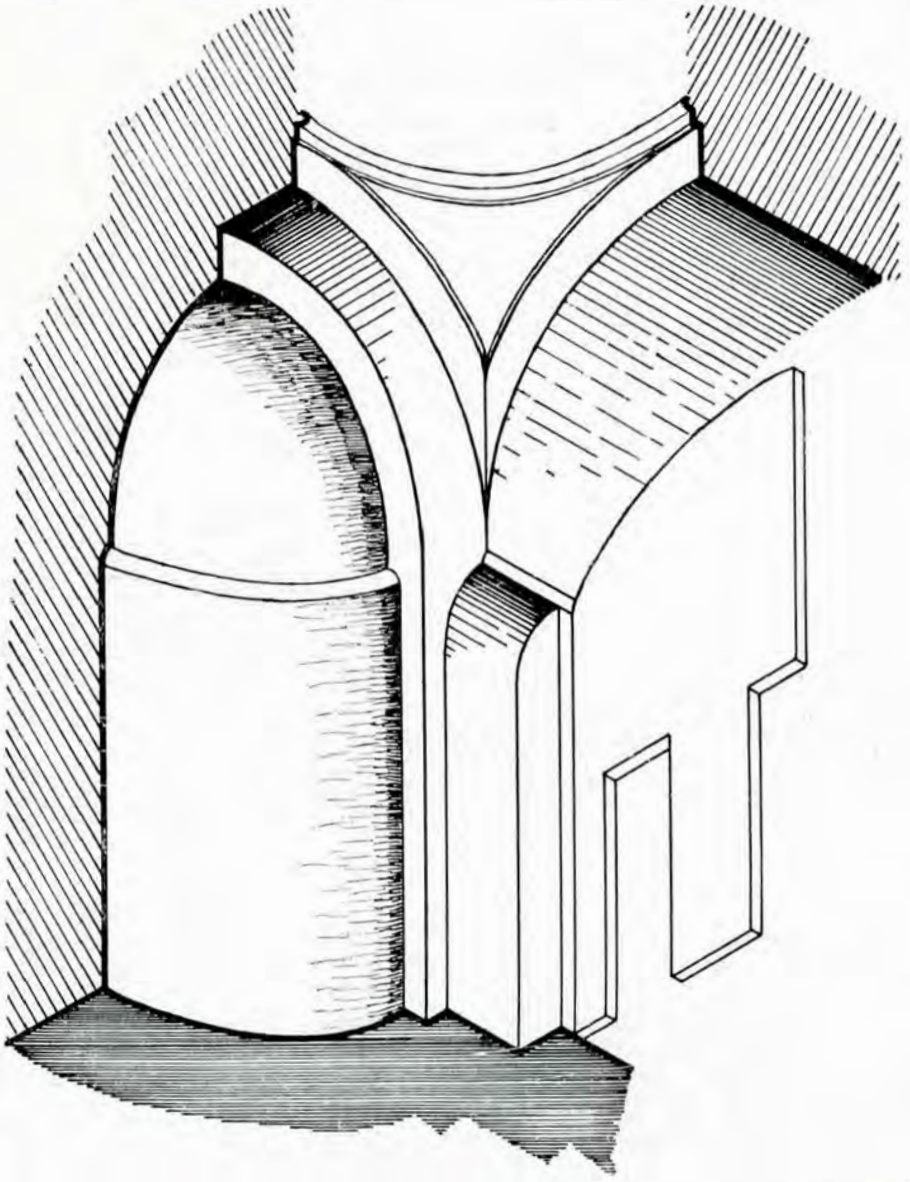
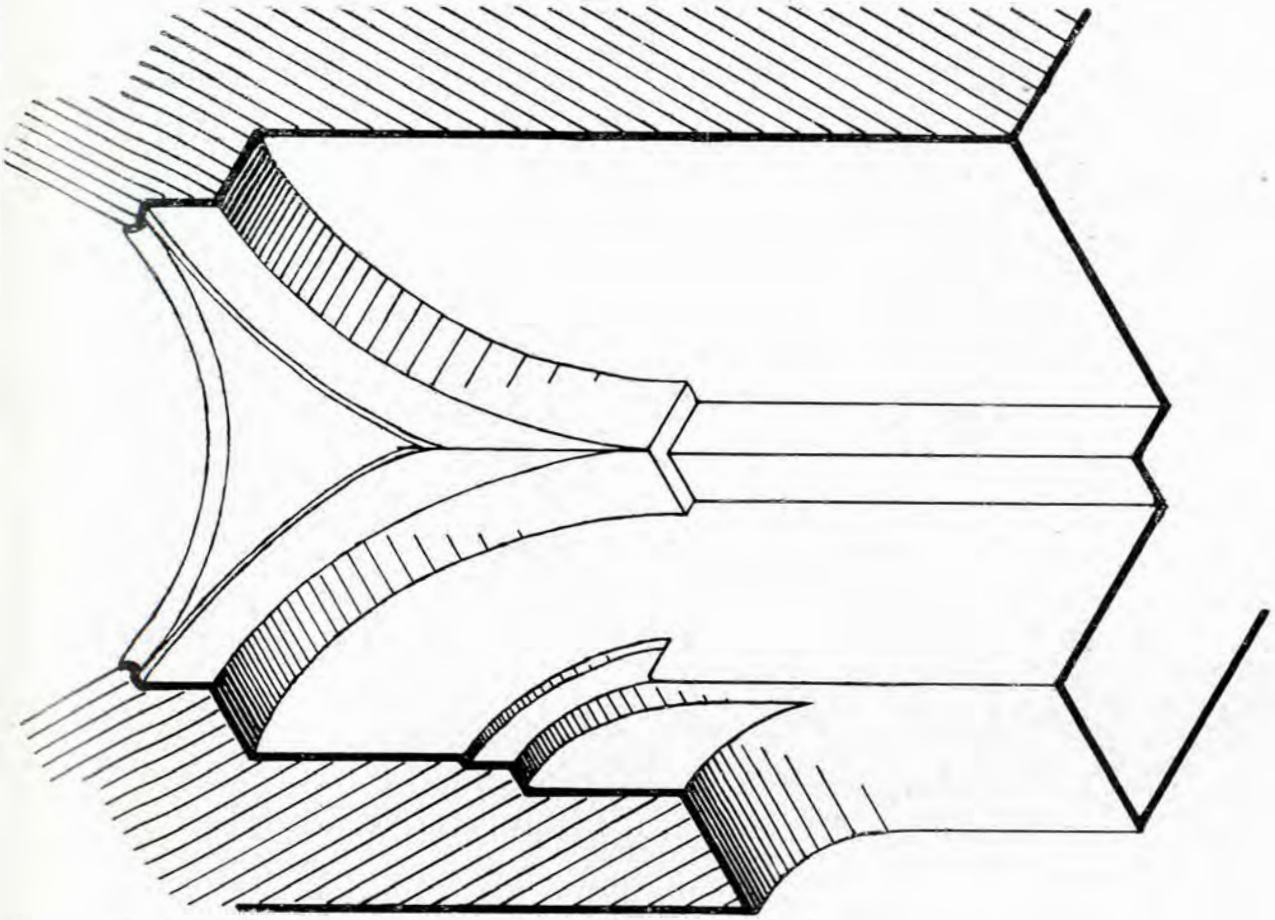

Fig. 709. — Spre altar

Biserica Domnească din Ocnele Mari
Secțiuni prin naos

Releveu arhitect I. Atanasescu

Biserica Domnească din Ocnele Mari

Fig. 710. — Secțiune prin pronaos

Fig. 711. — Vedere generală
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

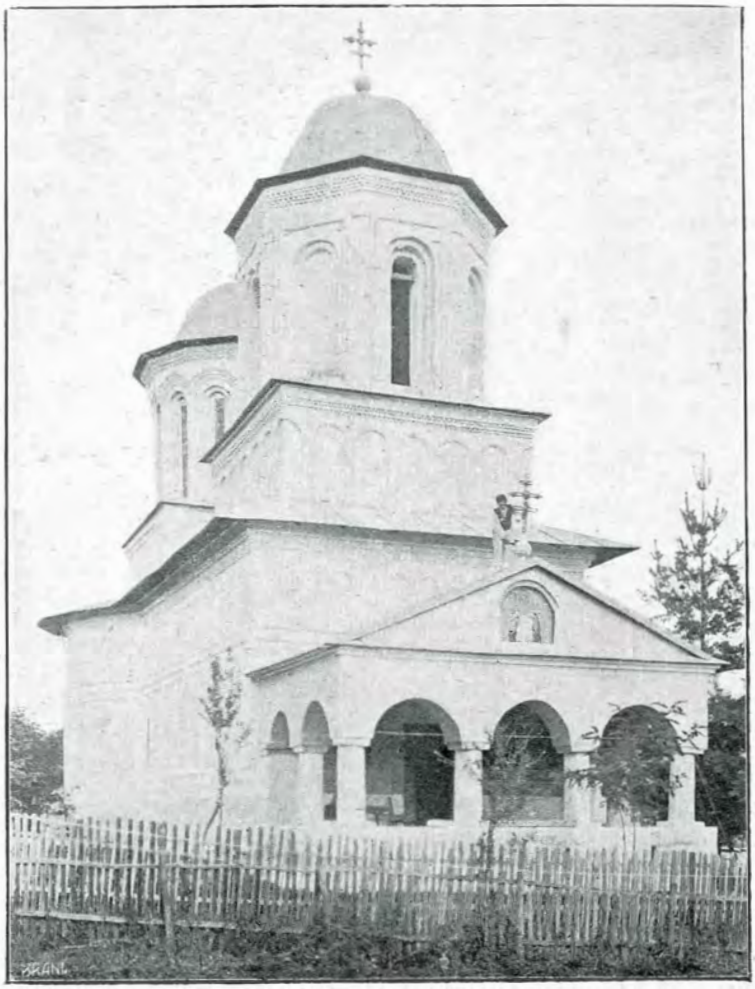

Fig. 712. — Biserica Domnească din Ocnele Mari
Fig. 713. — Biserica Șubești din Câmpu Lung (Muscel)

inp.org.ro

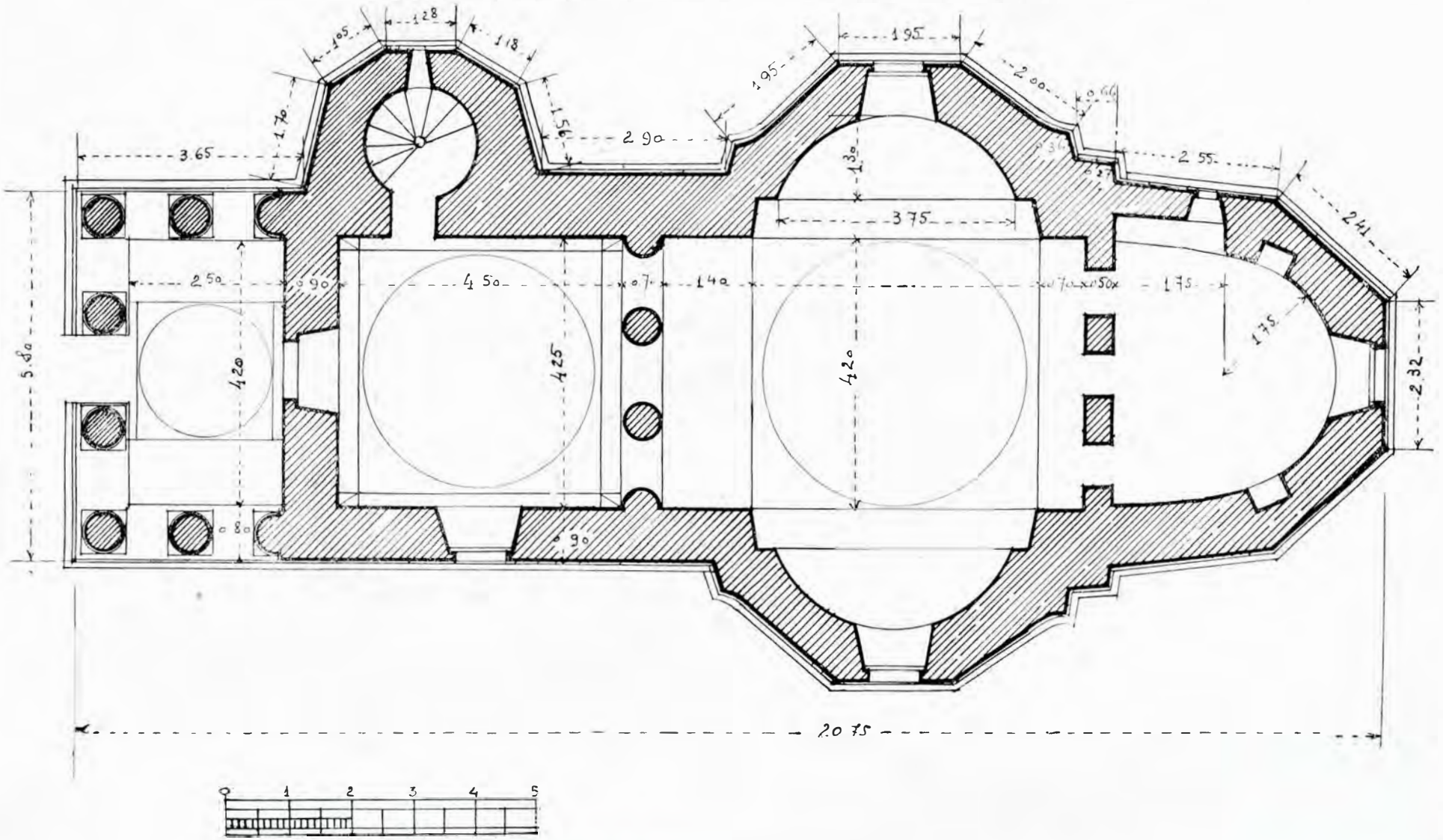
Fig. 714. — Vedere dinspre apus

Biserica Șubești din Câmpu Lung (Muscel)

Fig. 715. —Pridvorul

imp.org.ro

Biserica din Șubești Cămpu Lung (Muscel)
Fig. 716. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

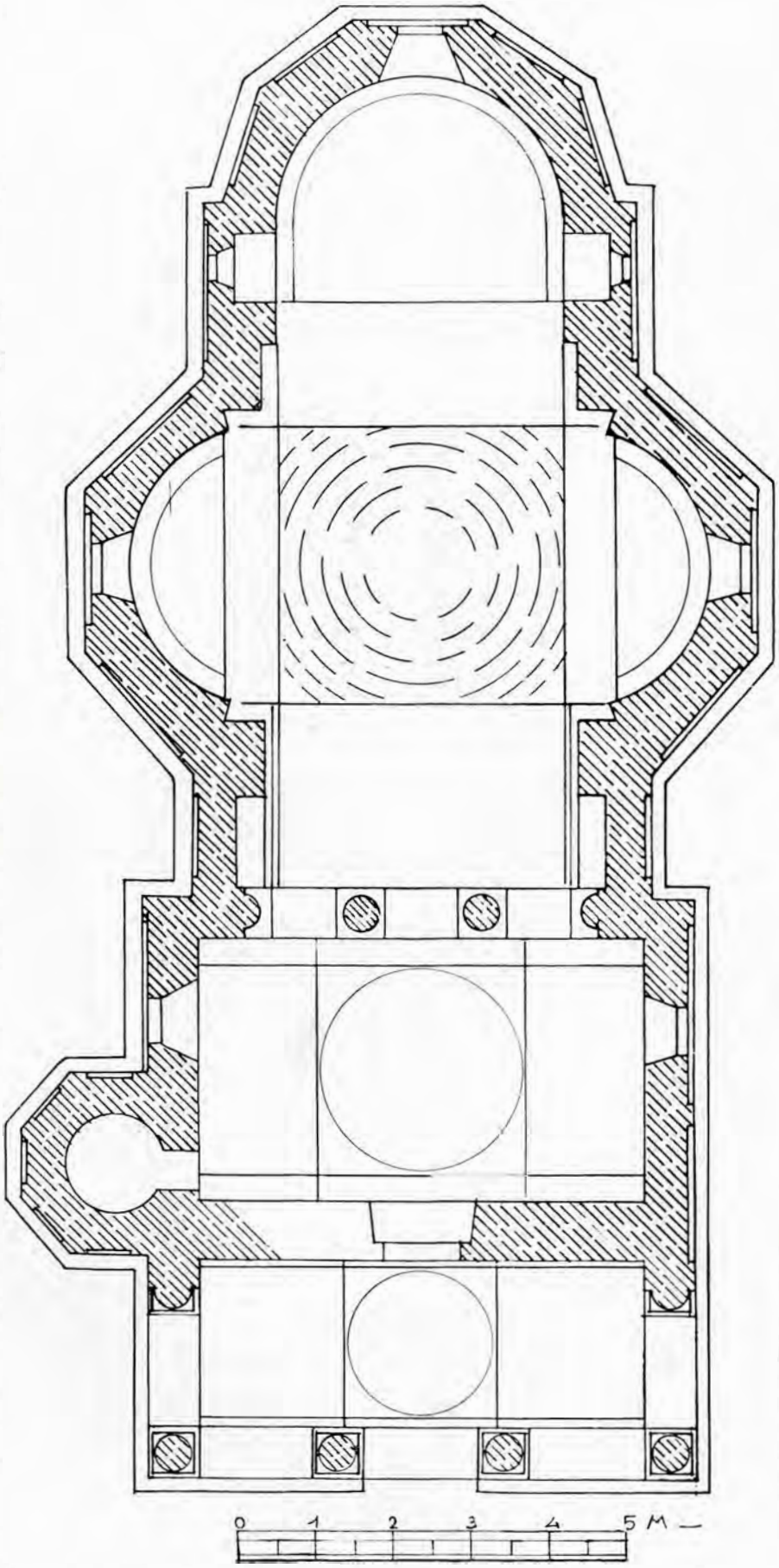
inp.org.ro

Biserica din Șubești Câmpu Lung (Muscel)
Fig. 717. — Secțiune longitudinală

Releveu V. Moisescu

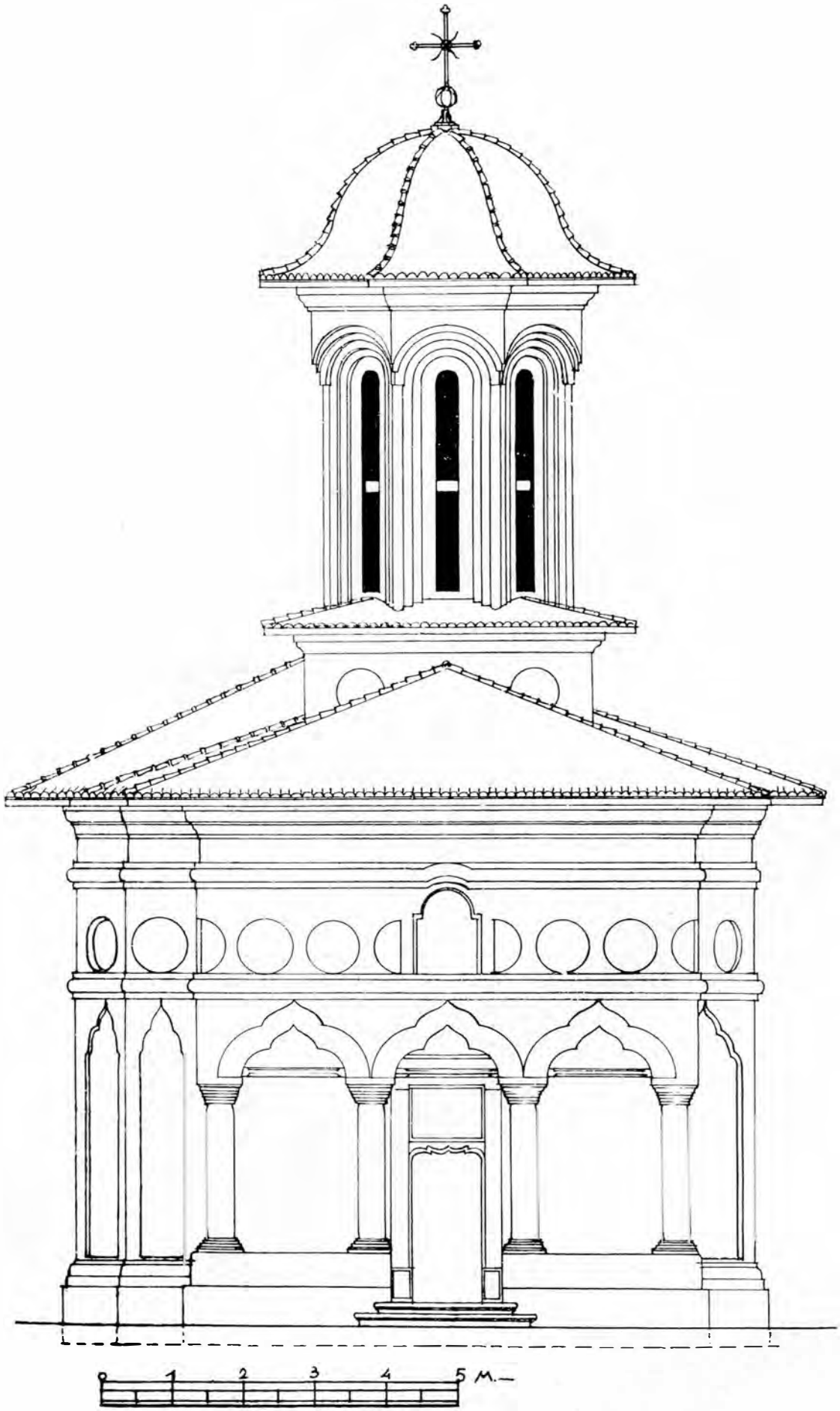
inp.org.ro

Biserica Sfântul Elefterie din București
Fig. 718. — Planul orizontal

Releveu arhitect St. Balș

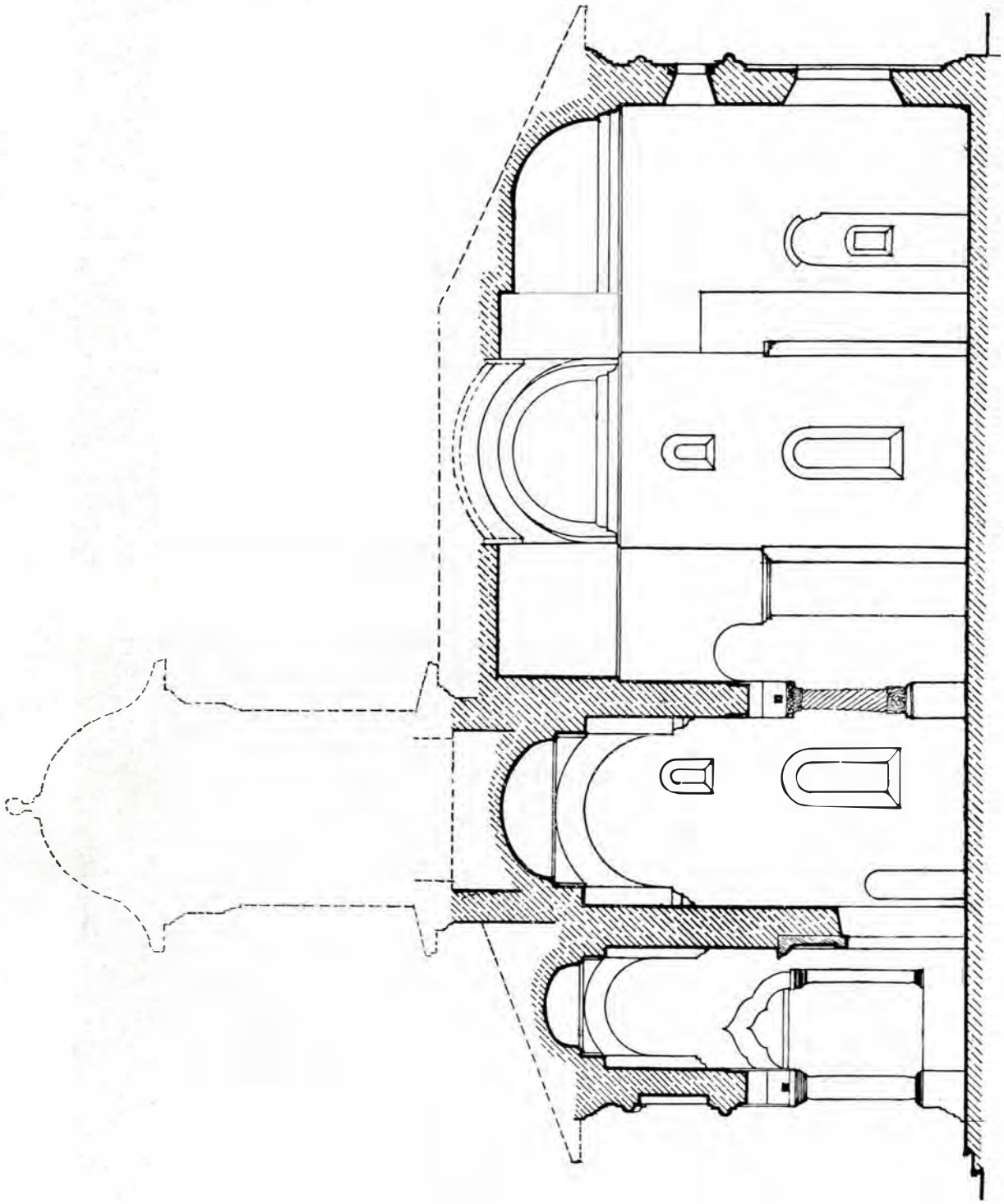
inp.org.ro

Biserica Sfântul Elefterie din Bucureşti
Fig. 719. — Faţada principală

Releveu arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

Biserica Sfântul Elefterie din București
Fig. 720. — Secțiune longitudinală

Releveu arhitect Șt. Balș

inp.org.ro

Fig. 721. — Vedere spre altar

Biserica Sfântul Elefterie din București

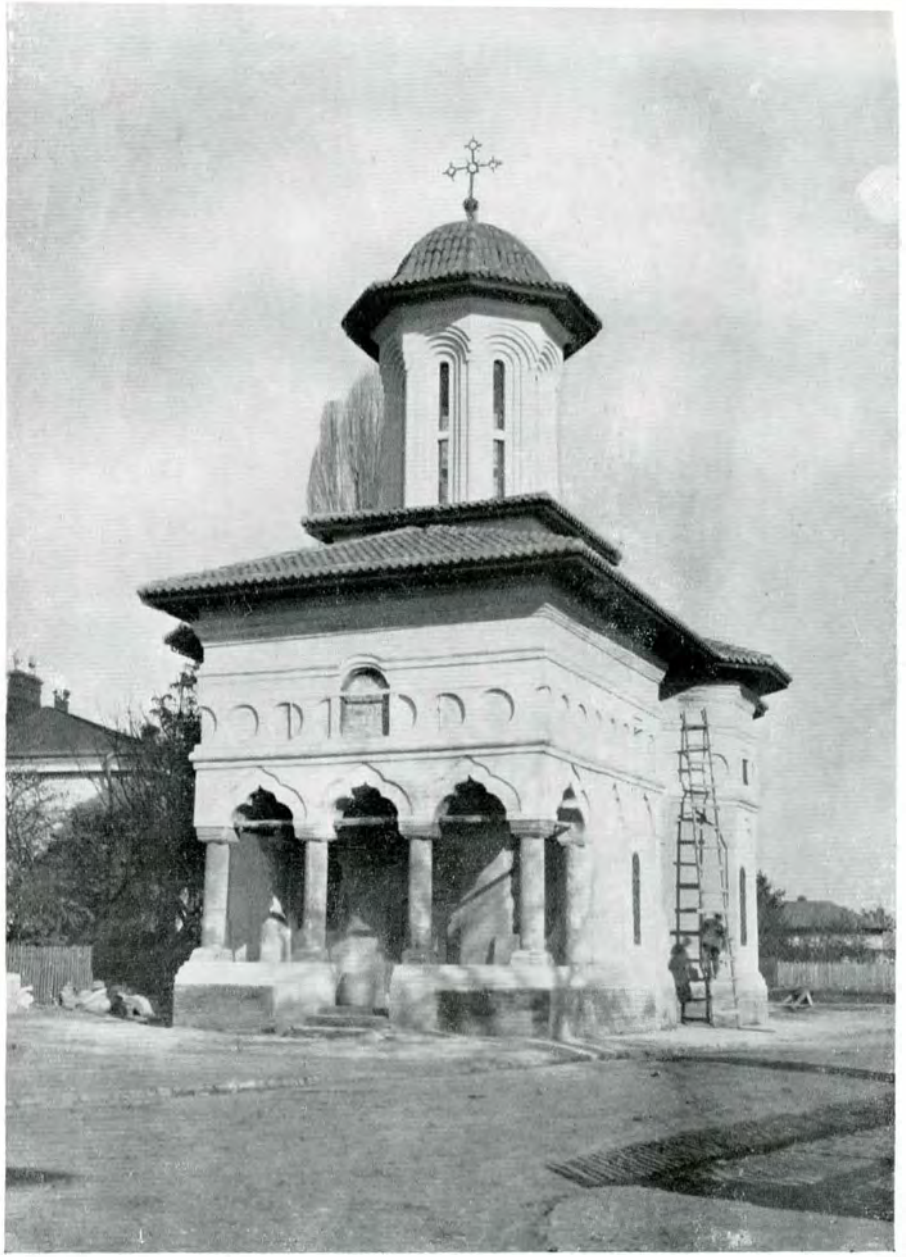
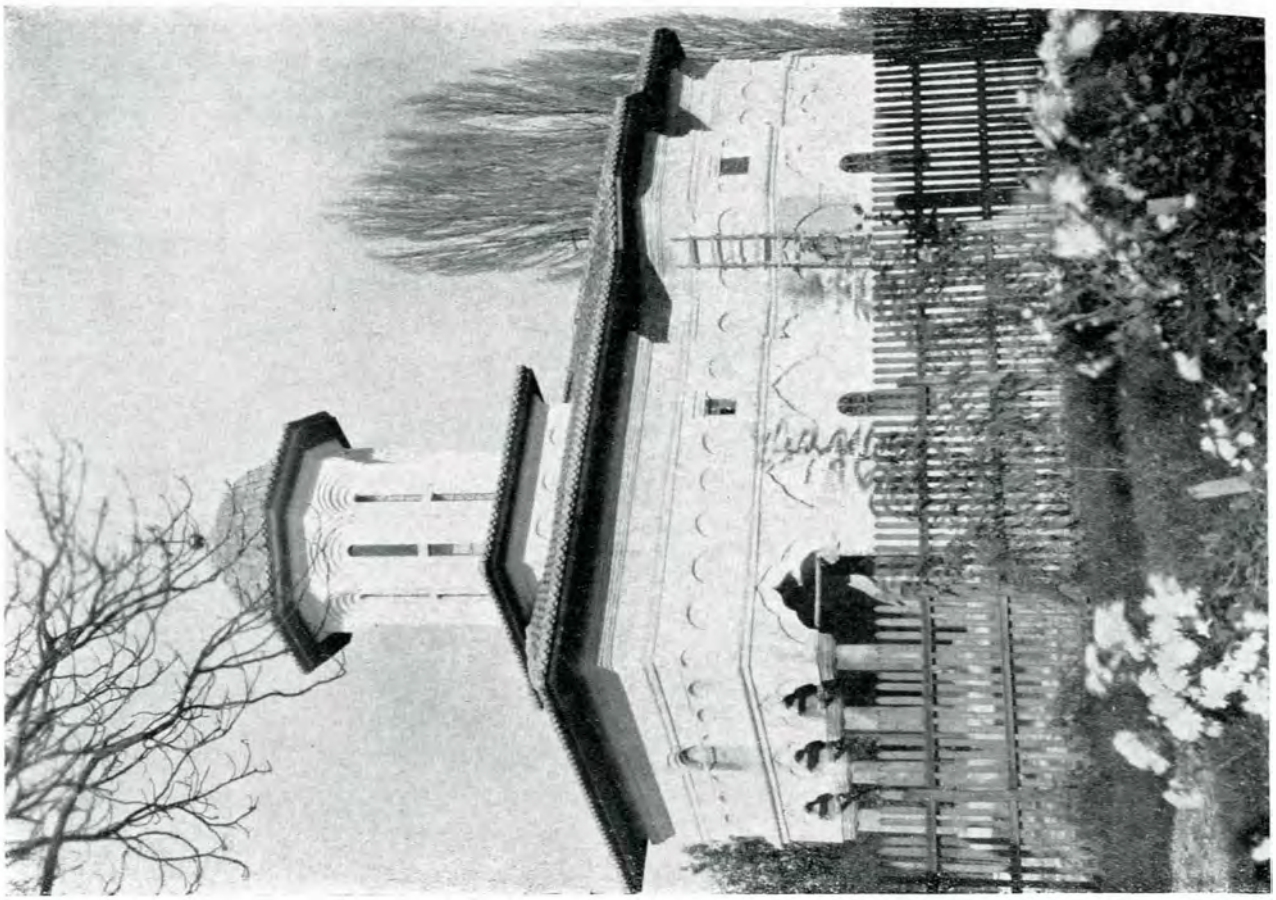
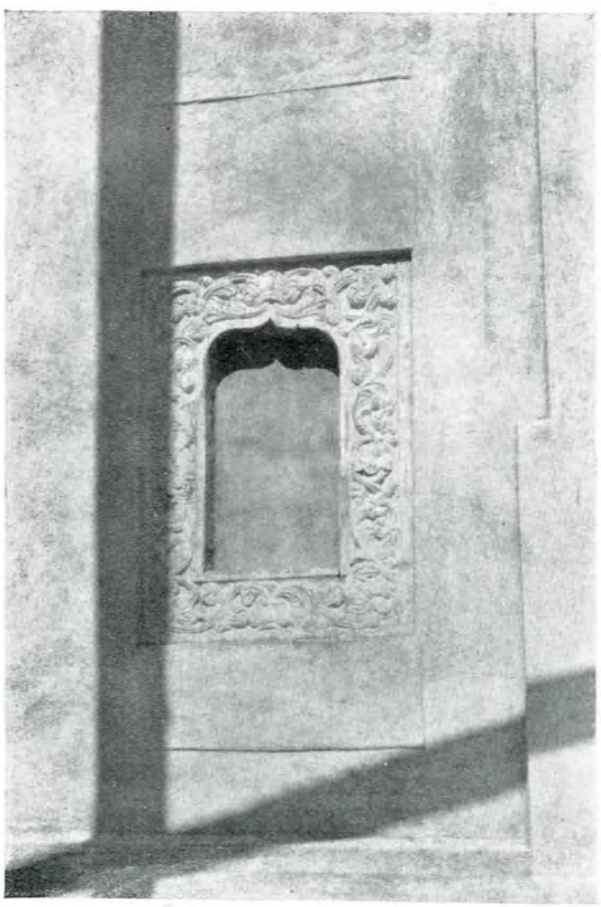

Fig. 722. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

Biserica Sfântul Elefterie din București
Fig. 723. — Vedere generală

Fig. 724. — Chenar de fereastră

Fig. 725 — Coloana zidită a pridvorului

inp.org.ro

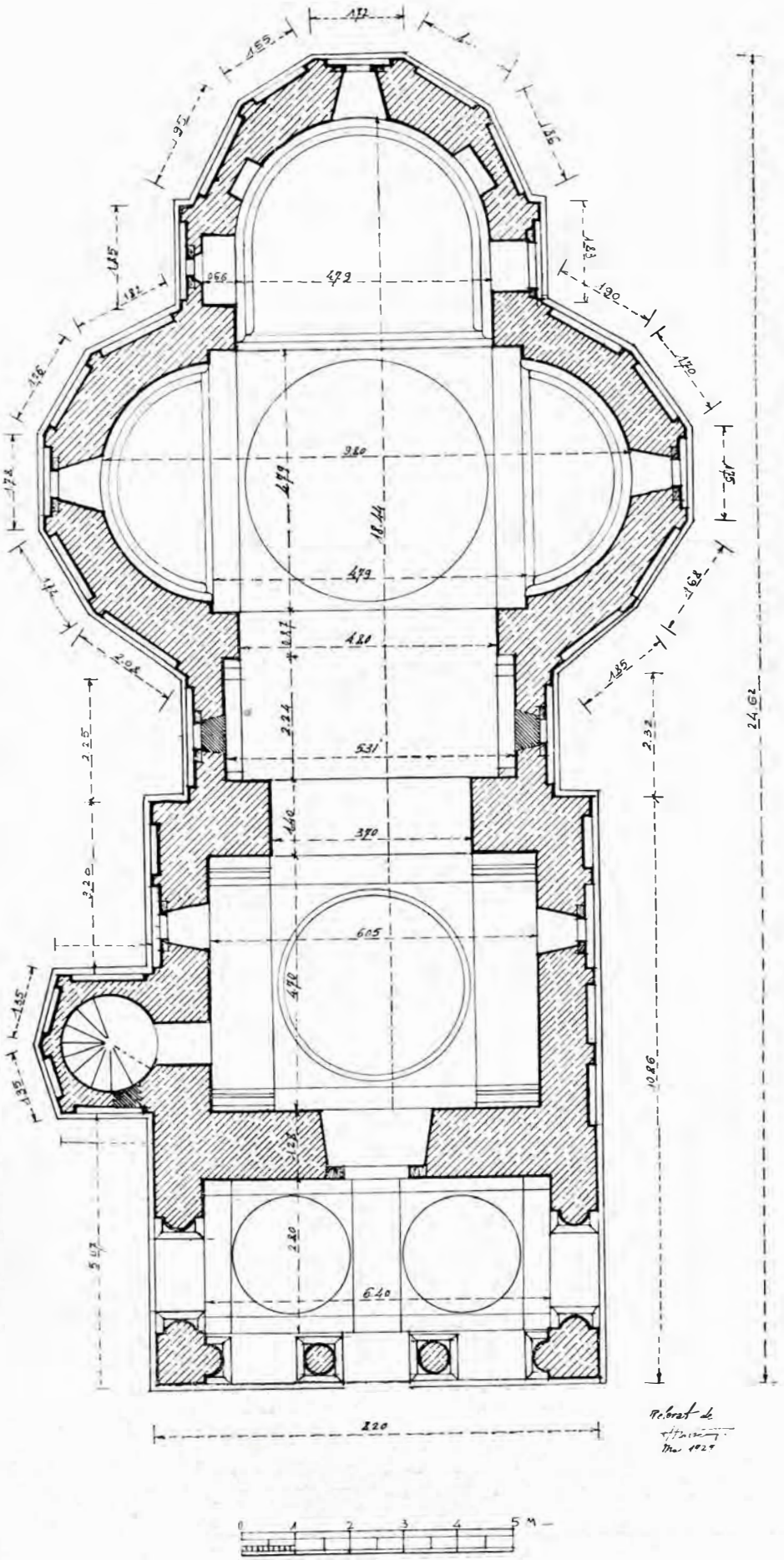

Biserica Batiştia din Bucureşti

Fig. 726. — Vedere spre pridvor

Fig. 727. — Stampă veche după Prezziosi

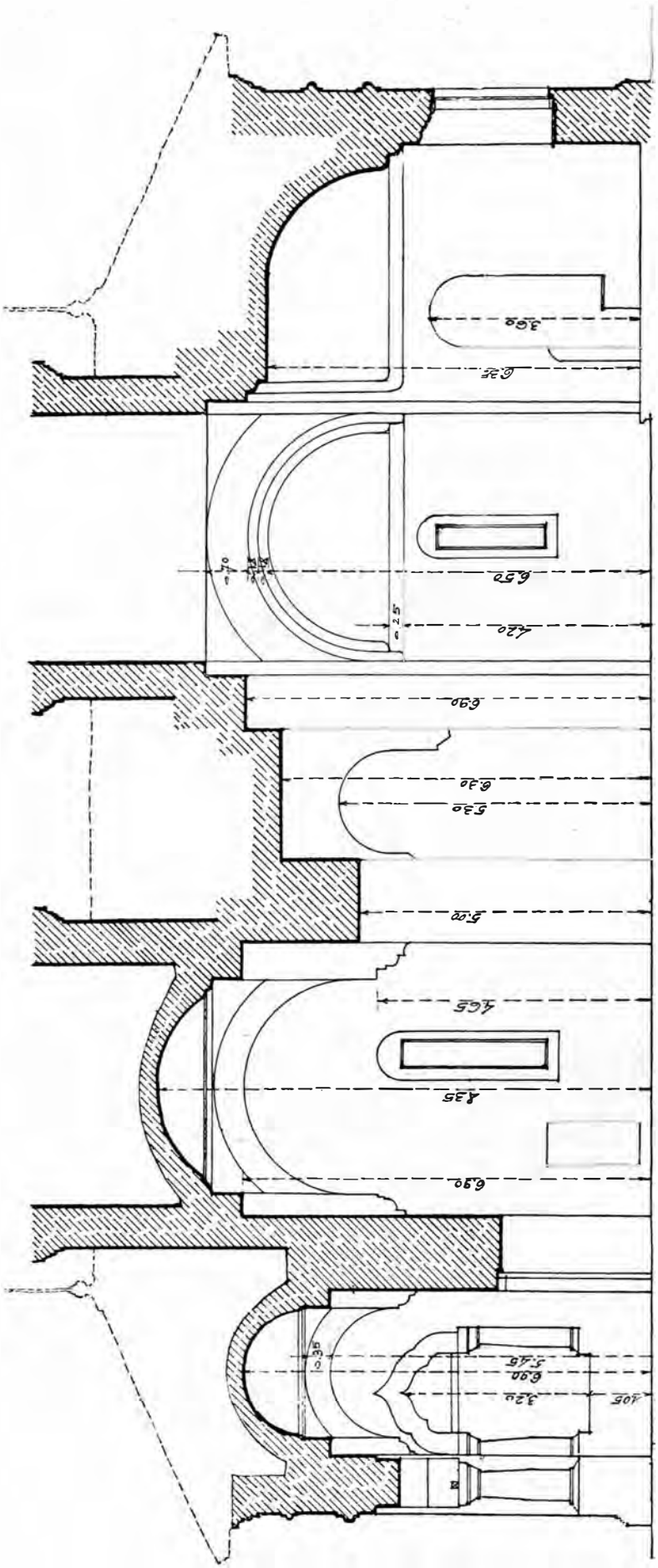
inp.org.ro

Biserica Batiştia din Bucureşti
Fig. 728. — Plan orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

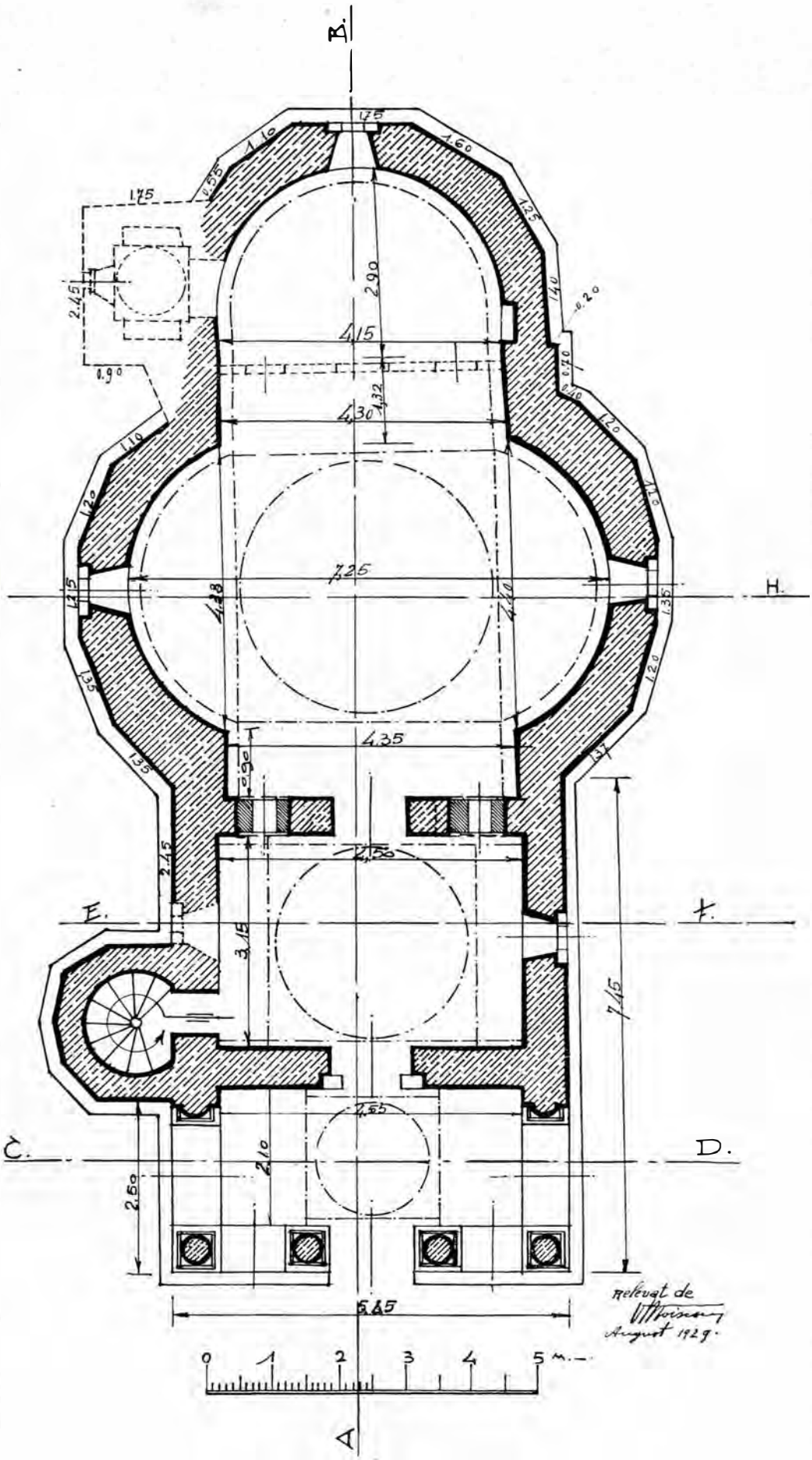

Releveu V. Moisescu

Biserica Batiştia din Bucureşti
Fig. 729. — Secţiune longitudinală

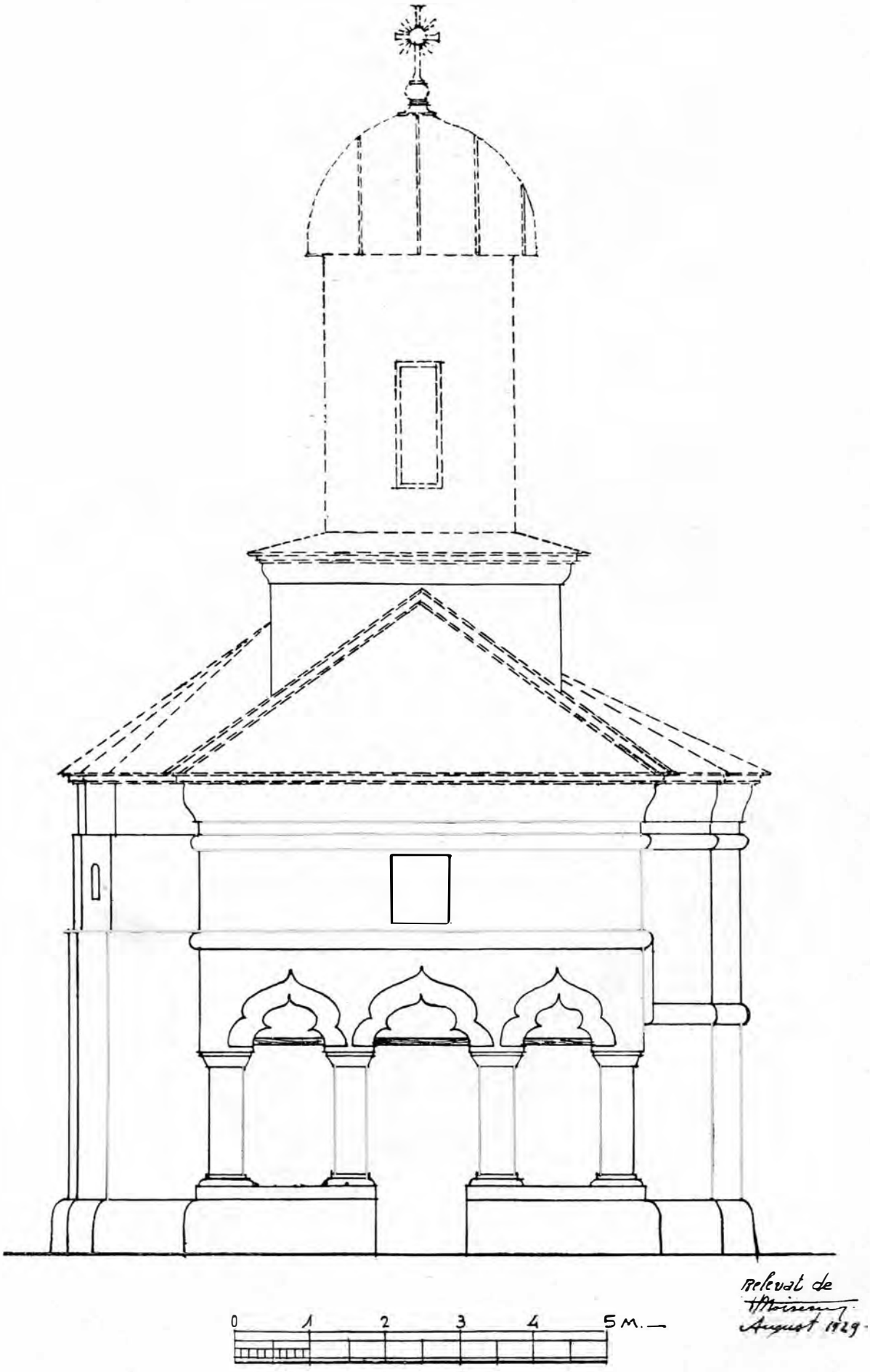
inp.org.ro

Biserica Scuipici din Comuna Grecii de mijloc (Ilfov)
Fig. 730. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

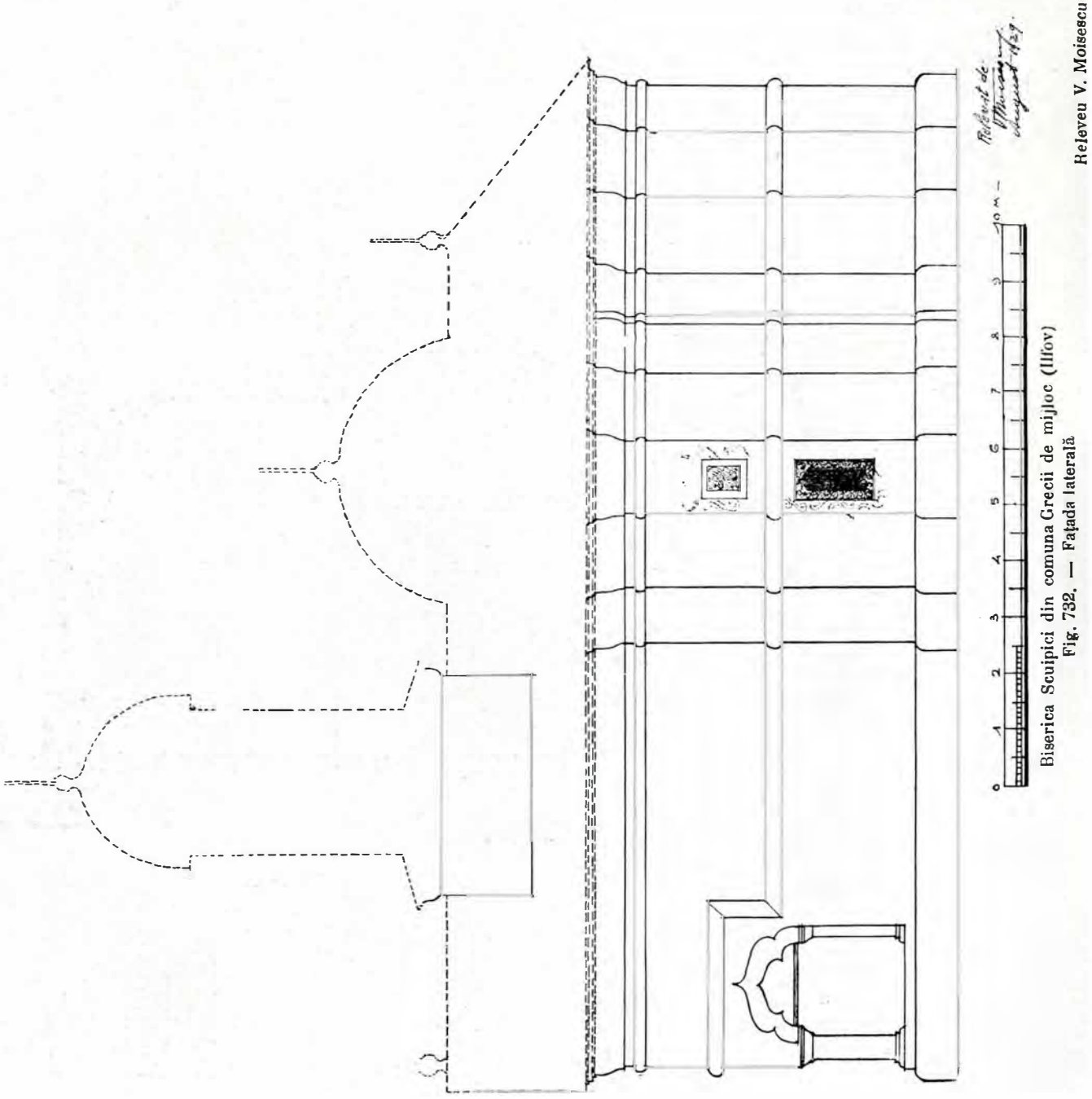
inp.org.ro

Biserica Scuipici din Comuna Grecii de mijloc (Ilfov)
Fig. 731. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

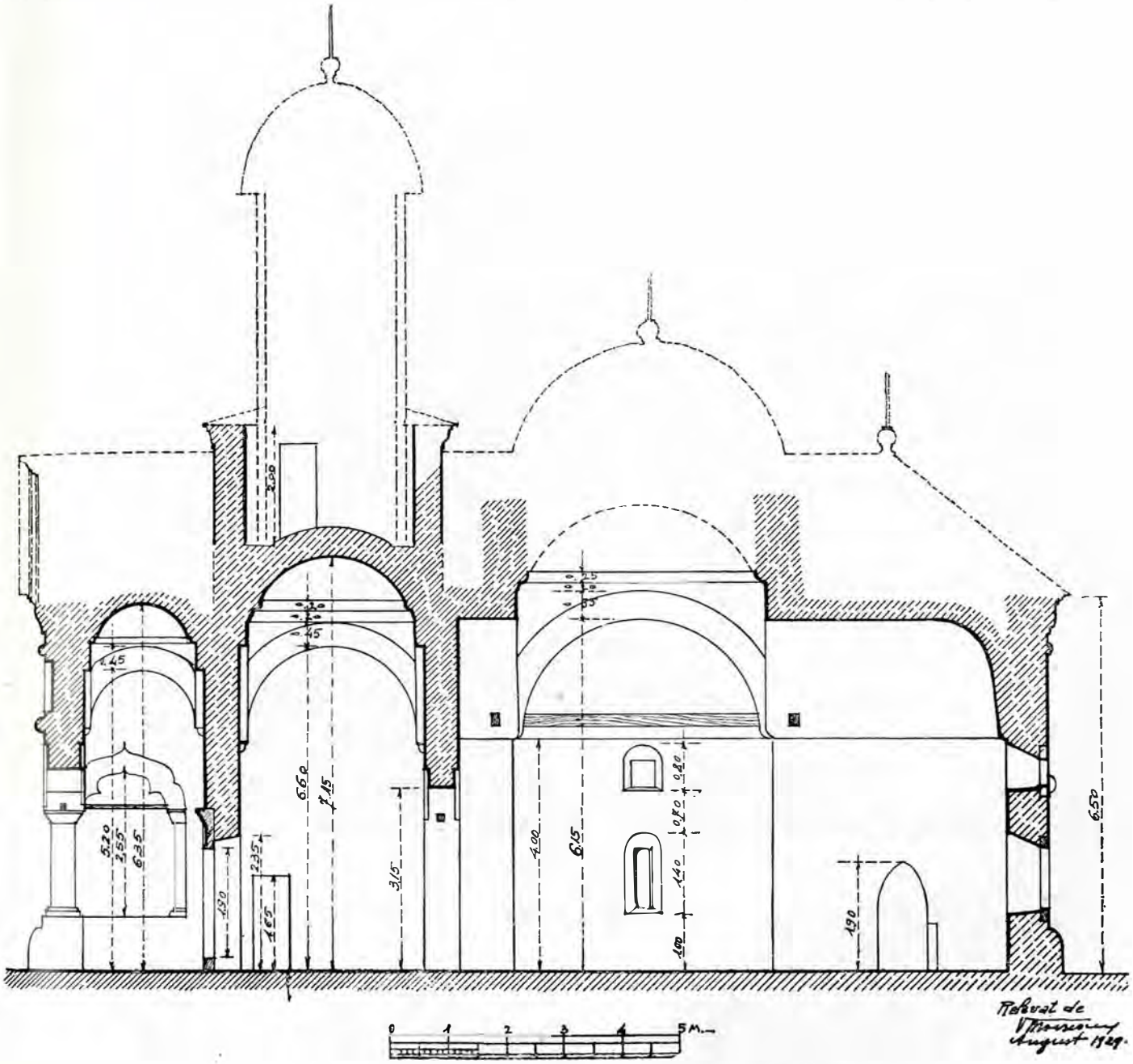
inp.org.ro

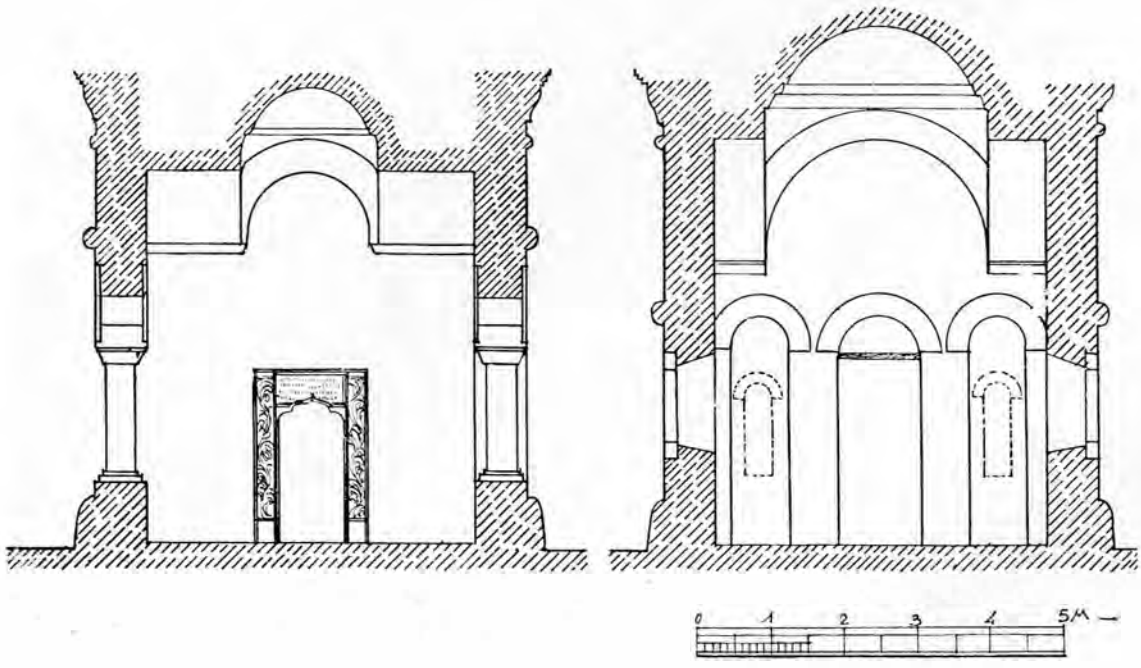

Biserica Scuipici din comuna Grecii de mijloc (Ilfov)
Fig. 732. — Faţada laterală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Scuipici din comuna Grecii de mijloc (Ilfov)

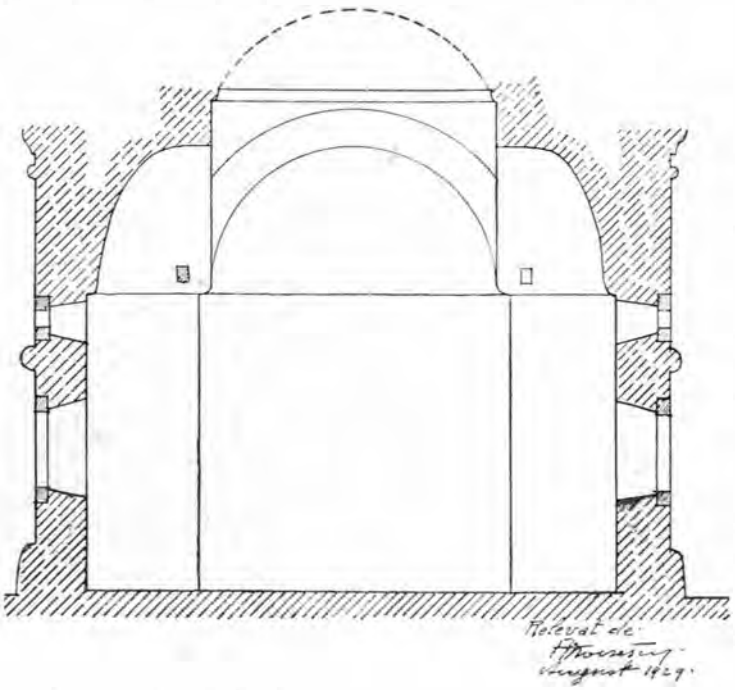
Fig. 733. — Secțiune longitudinală

Fig. 734-735. — Secțiuni prin pridvor și prin pronaos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

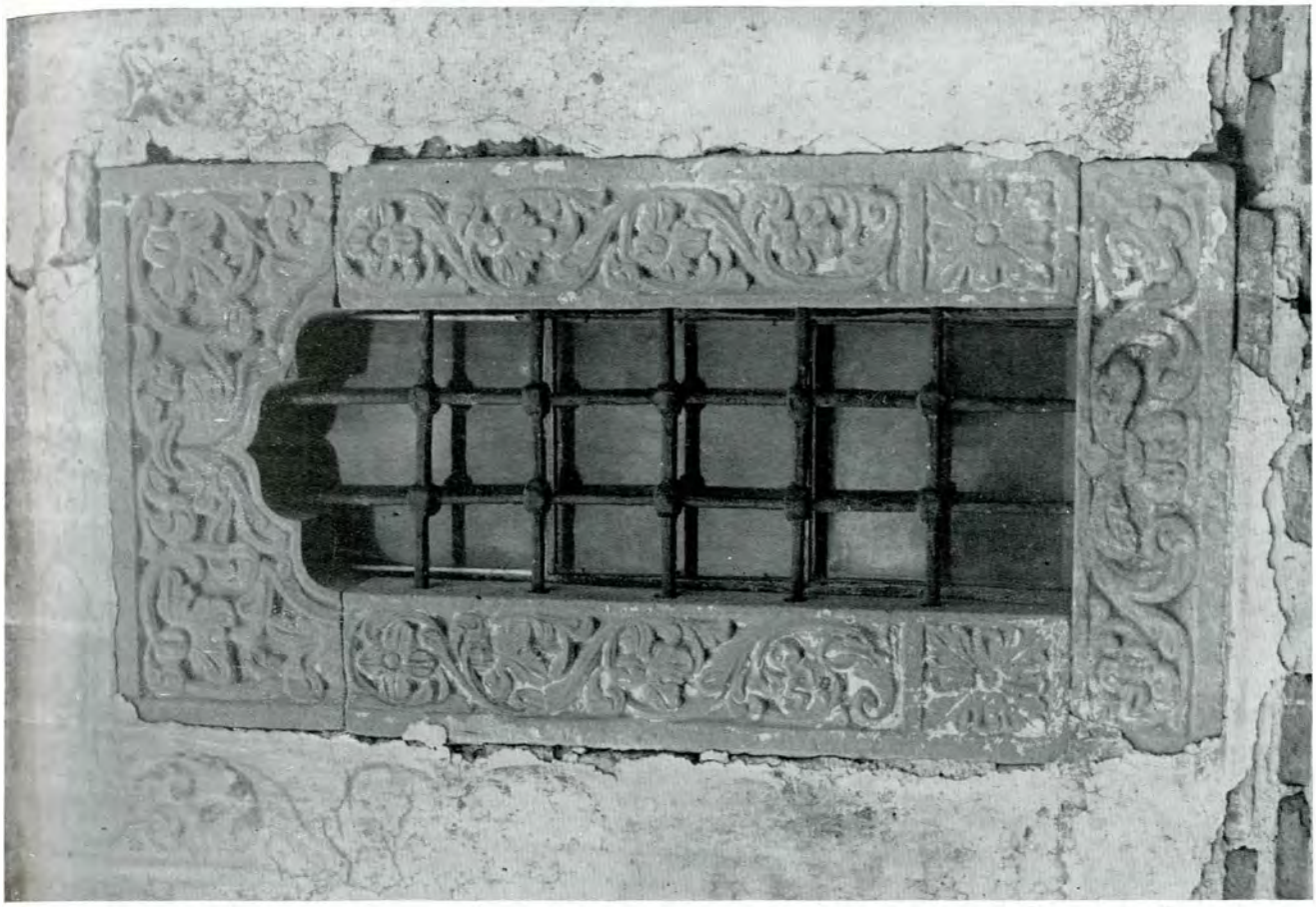

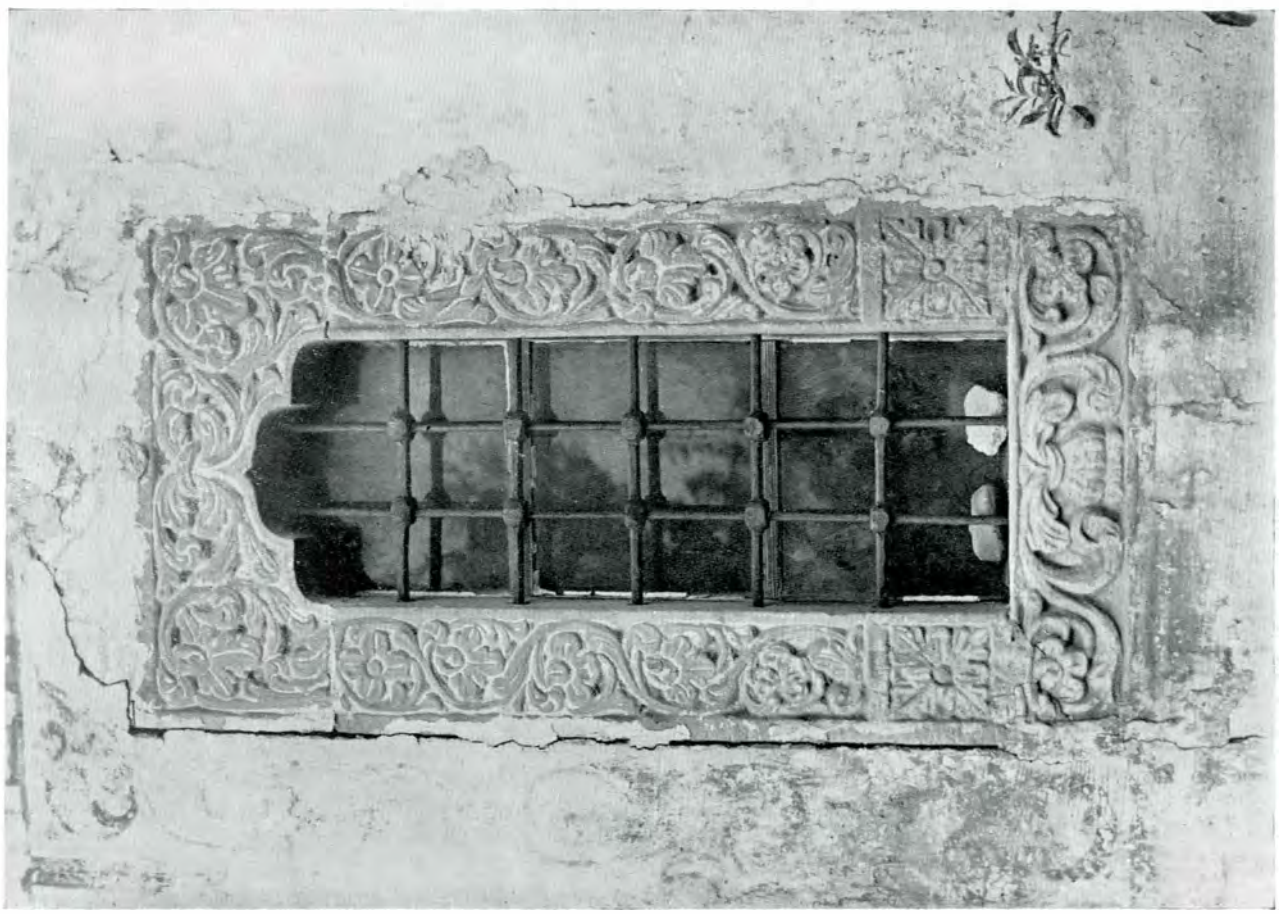
Biserica Scuipici din comuna Grecii de mijloc (Ilfov)

Fig. 736. — Vedere generală

Fig. 737. — Secţiune prin naos

inp.org.ro

Biserica Scuipici din comuna Grecii de mijloc (Ilfov). Fig. 738-739. — Chenare de ferestre.

inp.org.ro

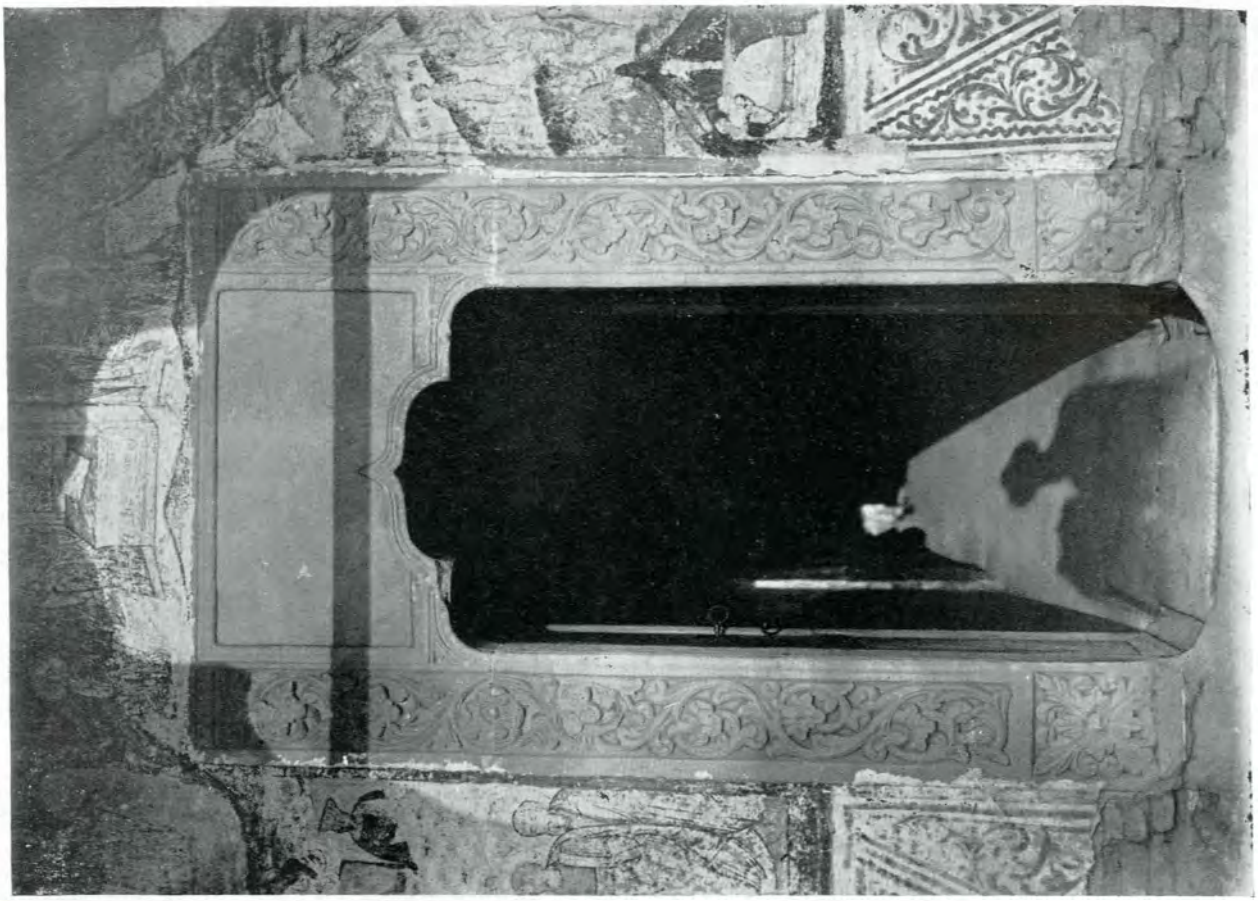
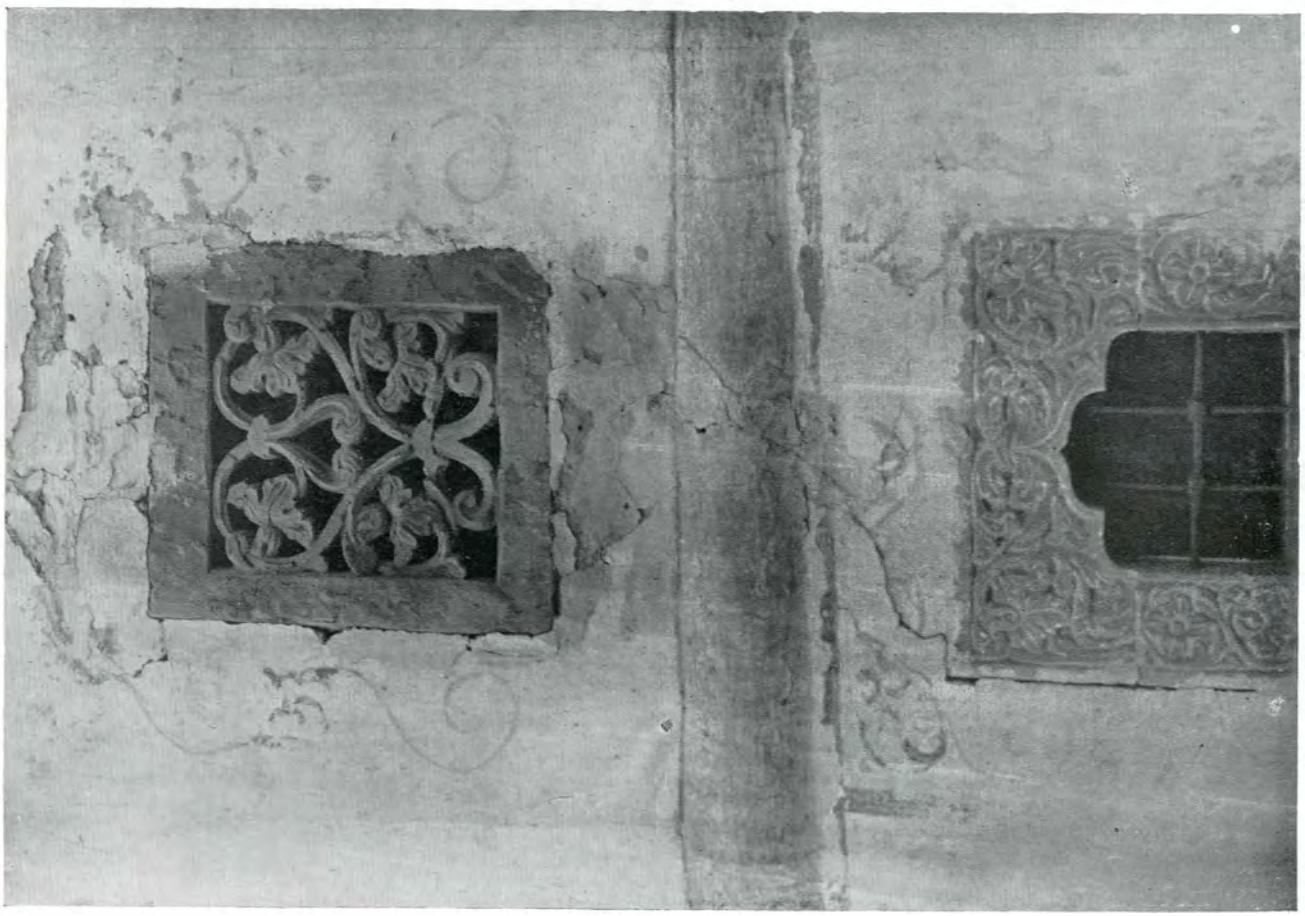

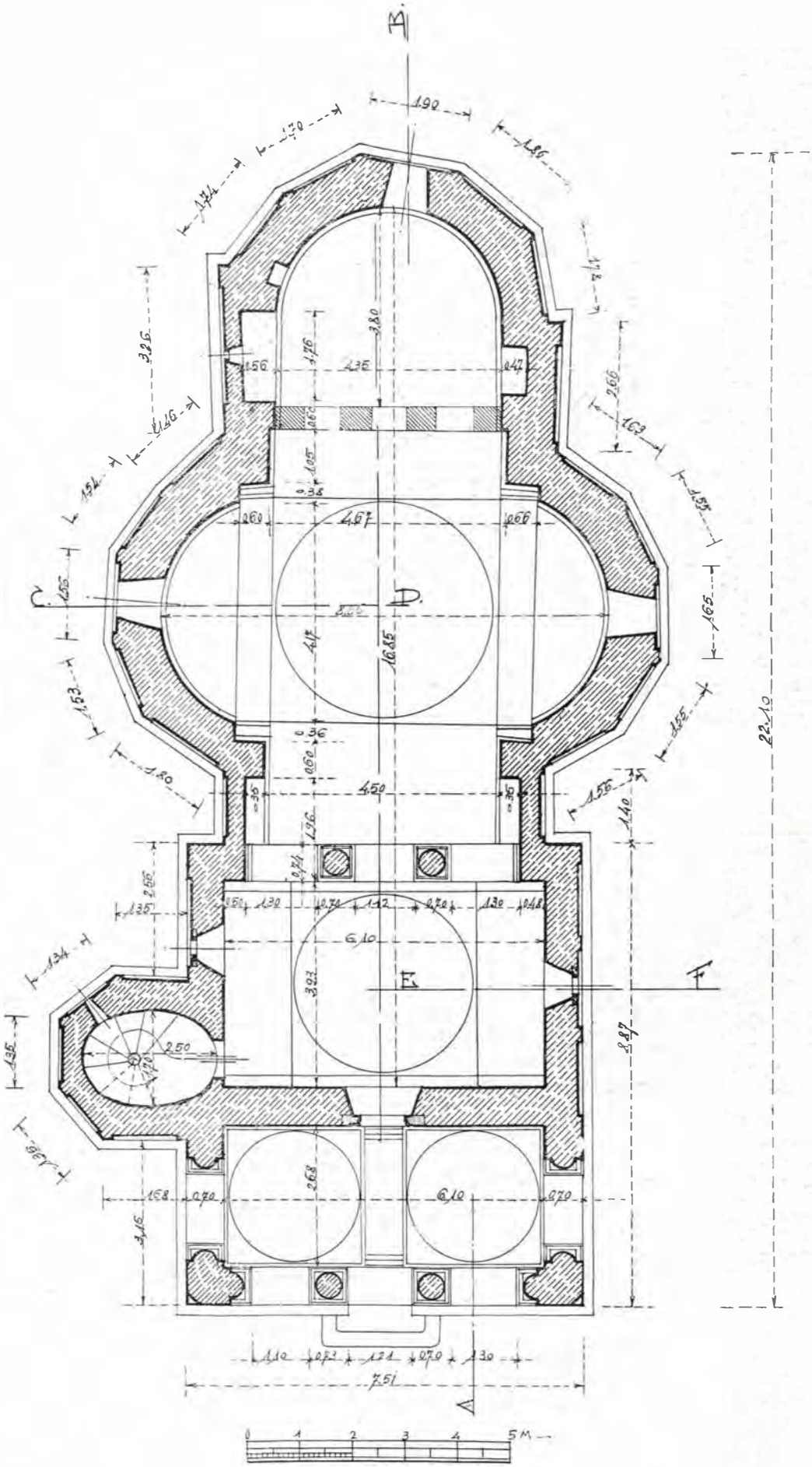
Fig. 741. — Uşa bisericii

Biserica Scripici din comuna Grecii de mijloc (Ilfov)

Fig. 740. — Detaliu de tatadă

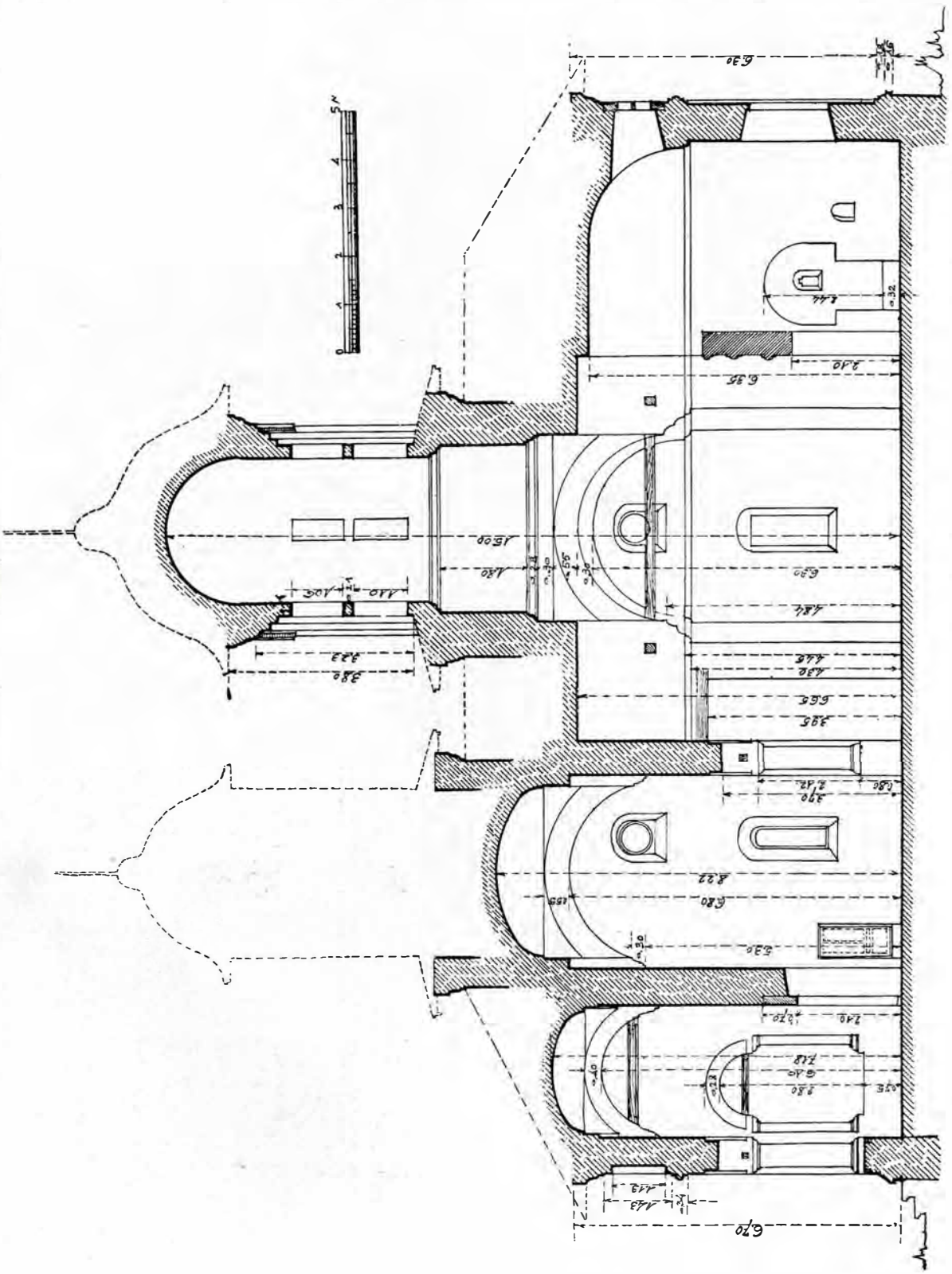
inp.org.ro

Biserica din Galvini (Buzău)
Fig. 742.— Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

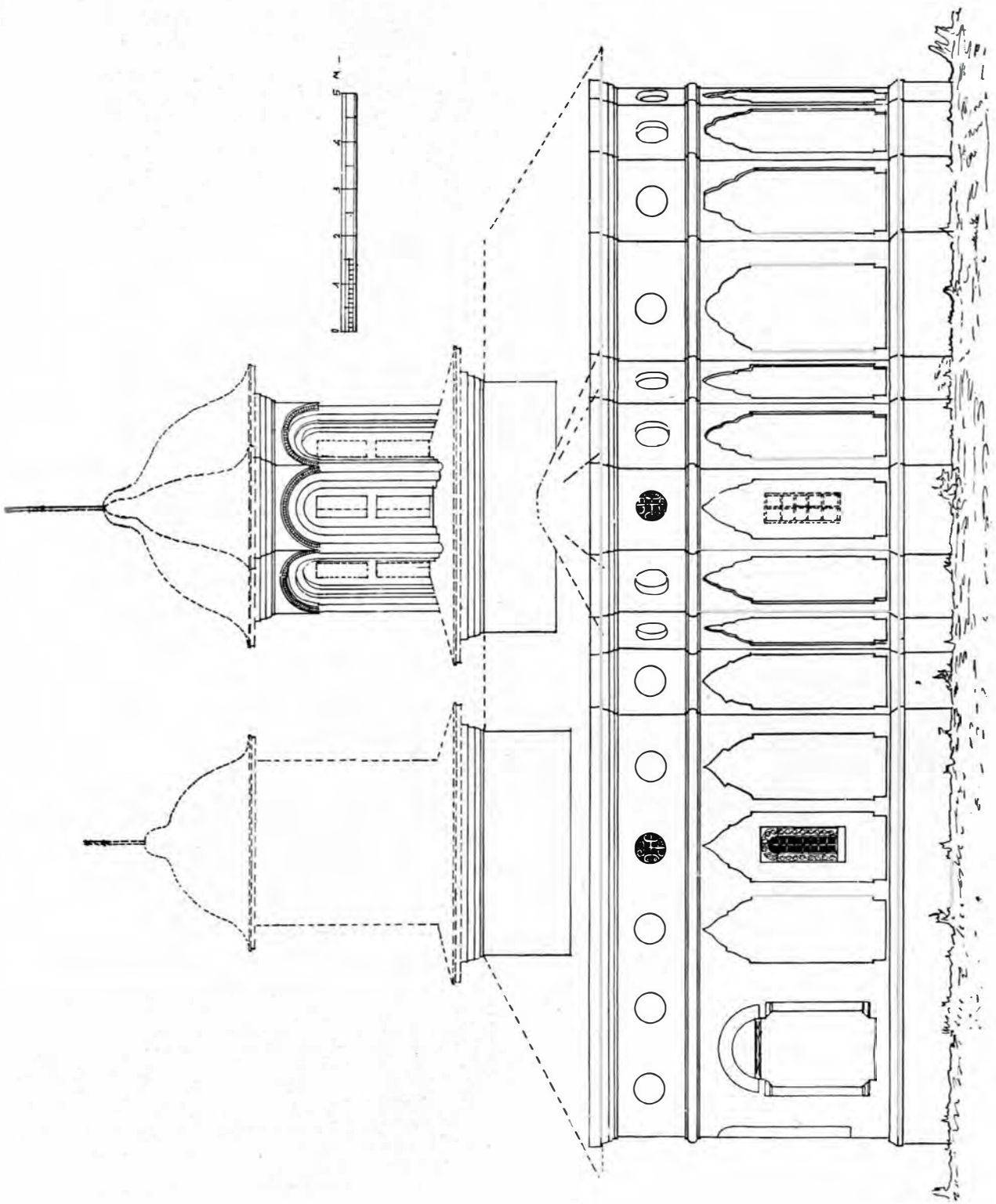
inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

Biserica din Călvini (Buzău)
Fig. 743. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

Biserica din Calvini (Buzău)
Fig. 744. — Fațada laterală

inp.org.ro

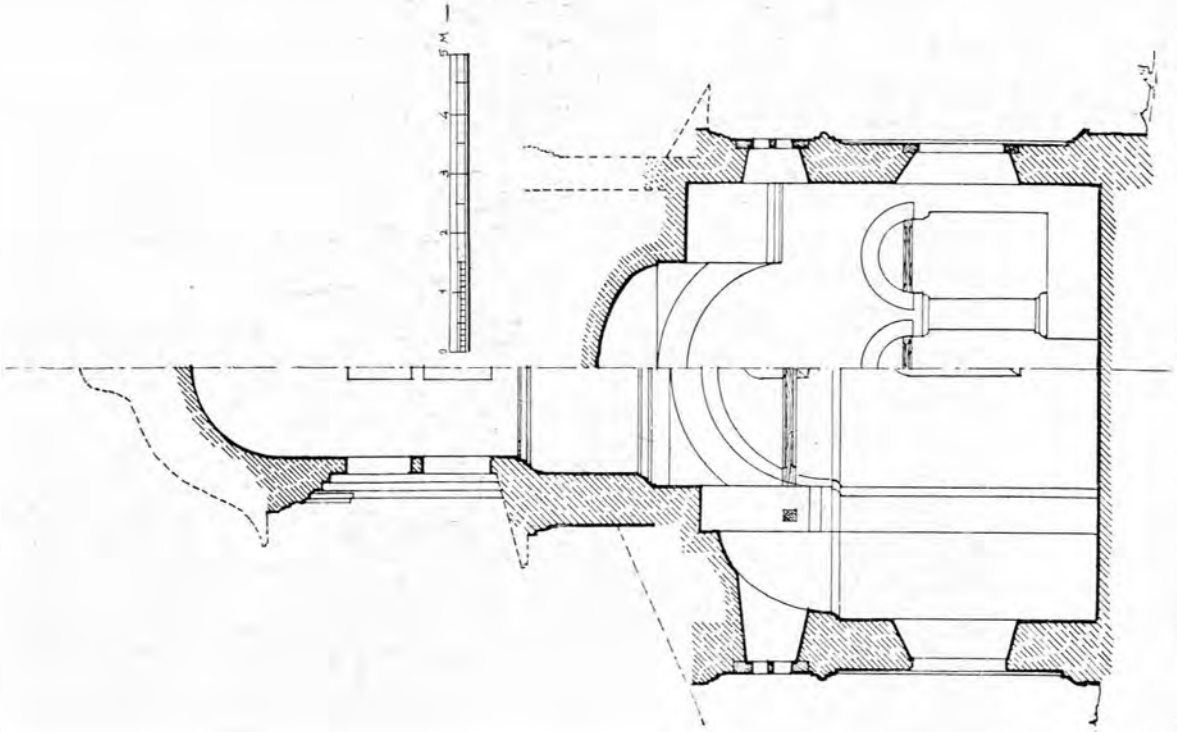

Fig. 746-747. — Secţiuni prin naos şi prin pridvor

Biserica din Galvini (Buzău)

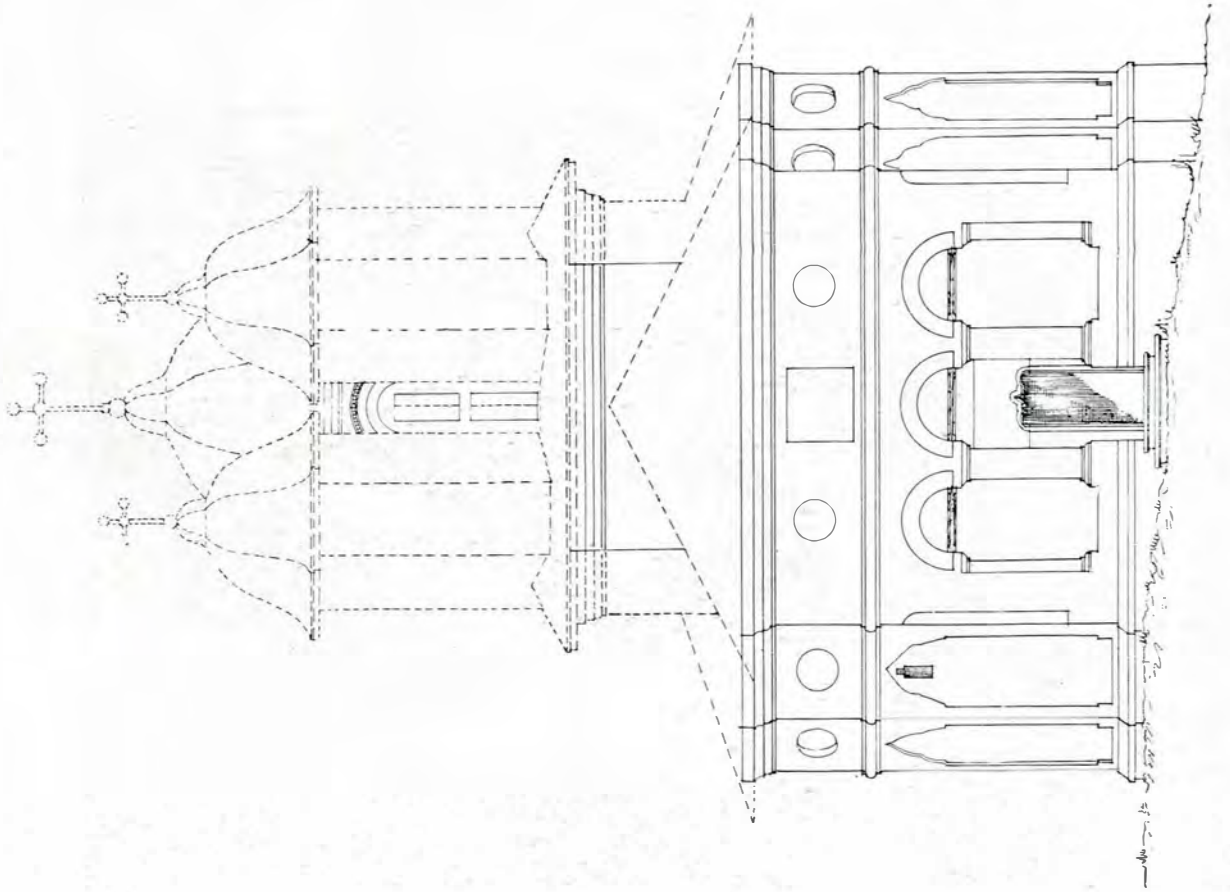

Fig. 745. — Faţada principală

inp.org.ro

Fig. 748. — Vedere dinspre nord

Biserica din Galvini (Buzău)

Fig. 749. — Vederea turlelor

imp.org.ro

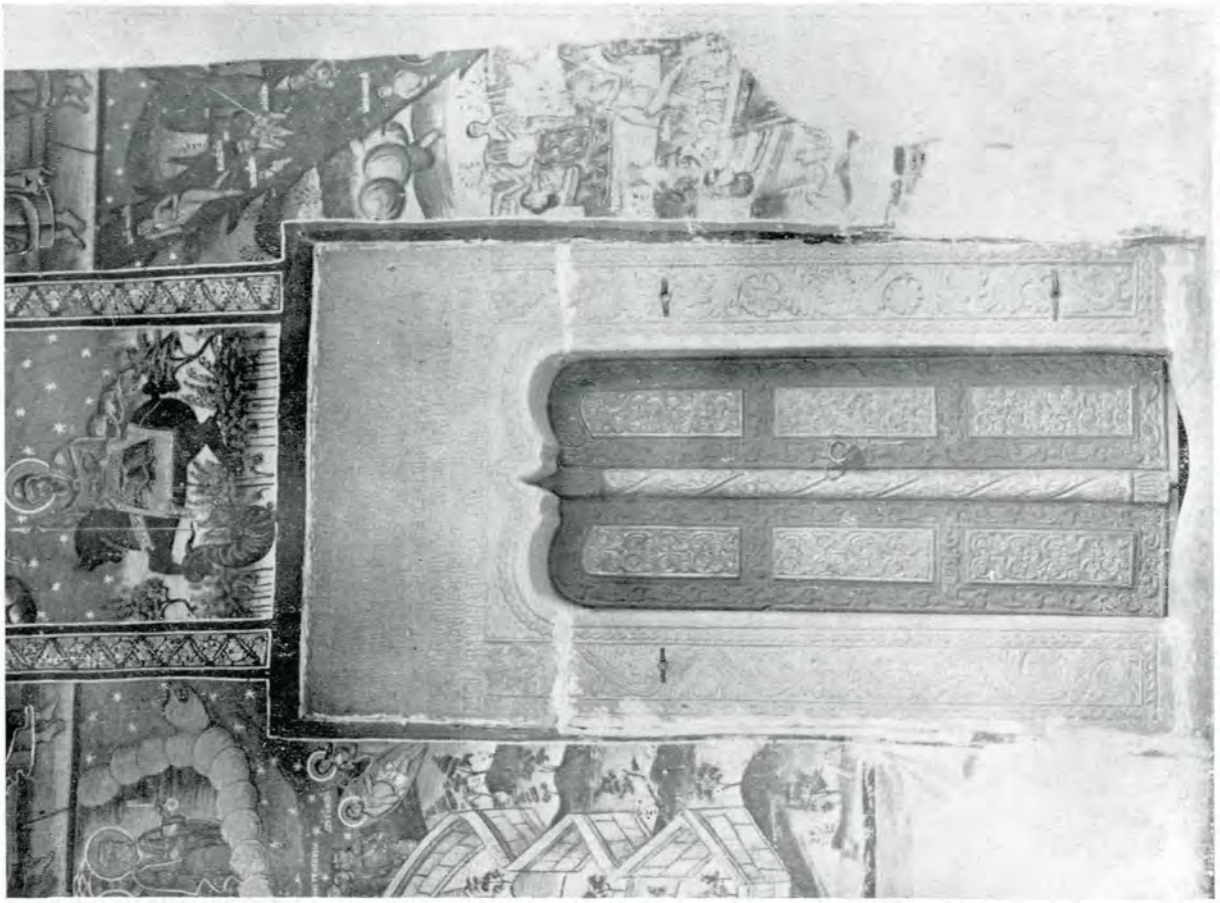

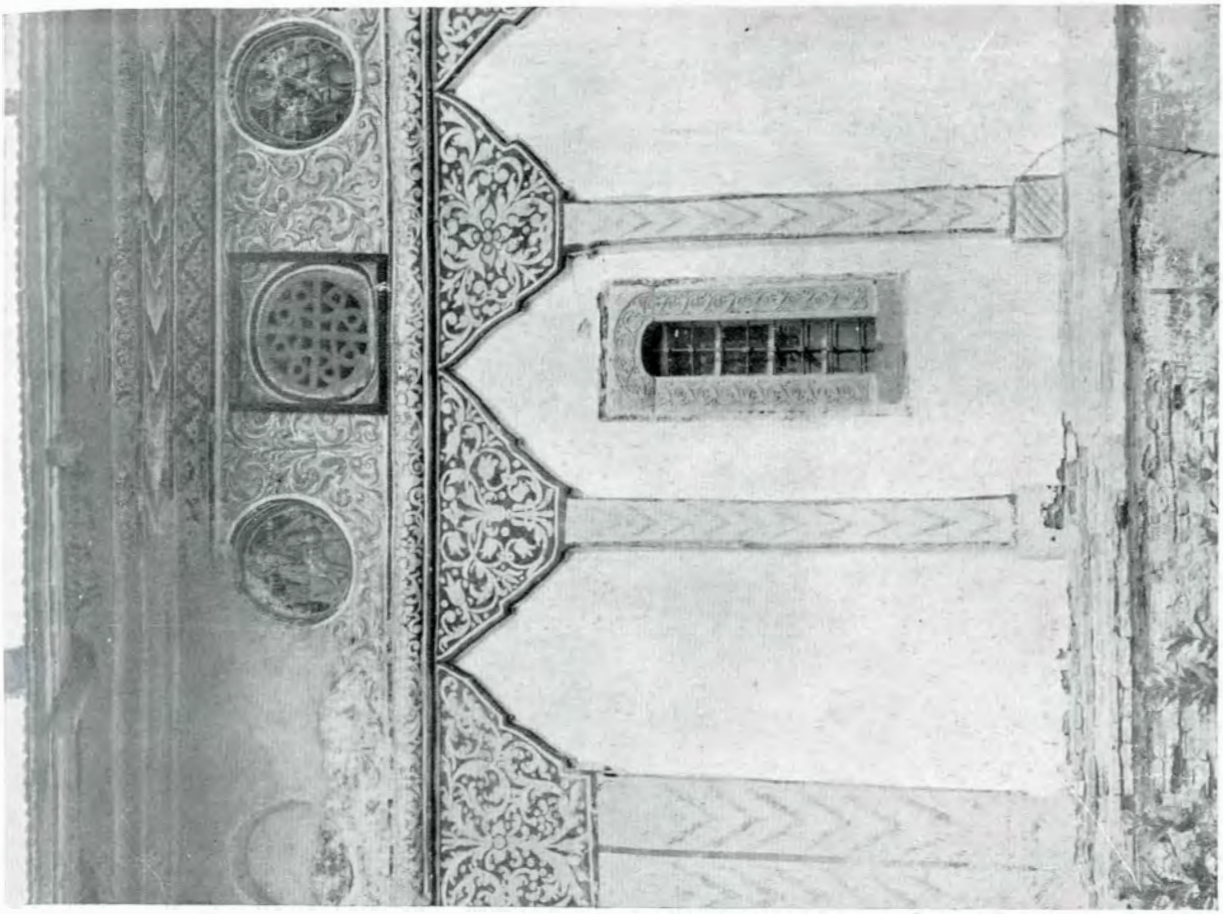
Fig. 751. — Ușa bisericii

Biserica din Calvini (Buzău)

Fig. 750. — Vederea pridvorului

inp.org.ro

Biserica din Calvini (Buzău)

Fig. 752. — Detaliu de fațadă

Fig. 753. — Vedere generală

inp.org.ro

Fig. 754. — Biserica din Bărbăteşti (Gorj)
Fig. 755. — Biserica din Popojeni (Gorj)

inp.org.ro

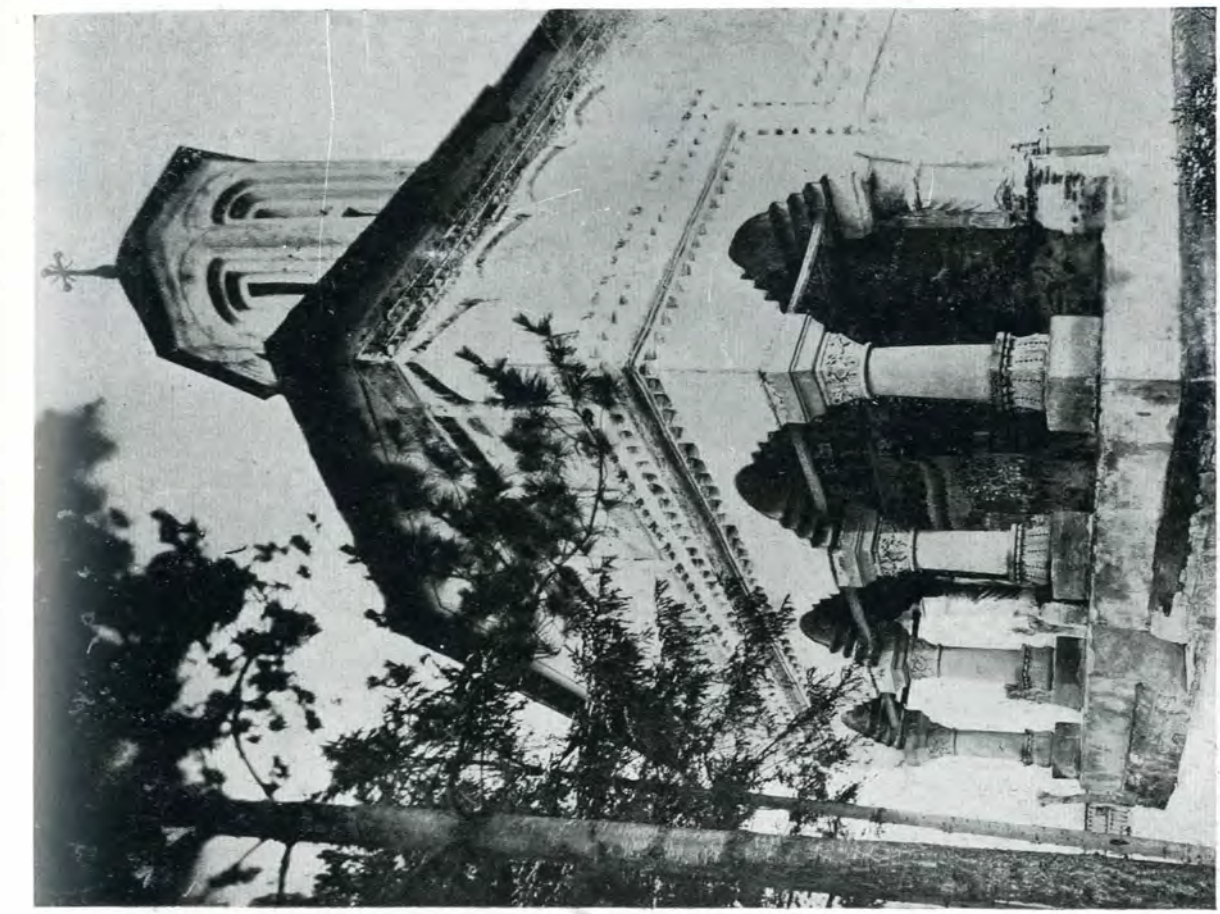

Fig. 757. — Vedere spre pridvor

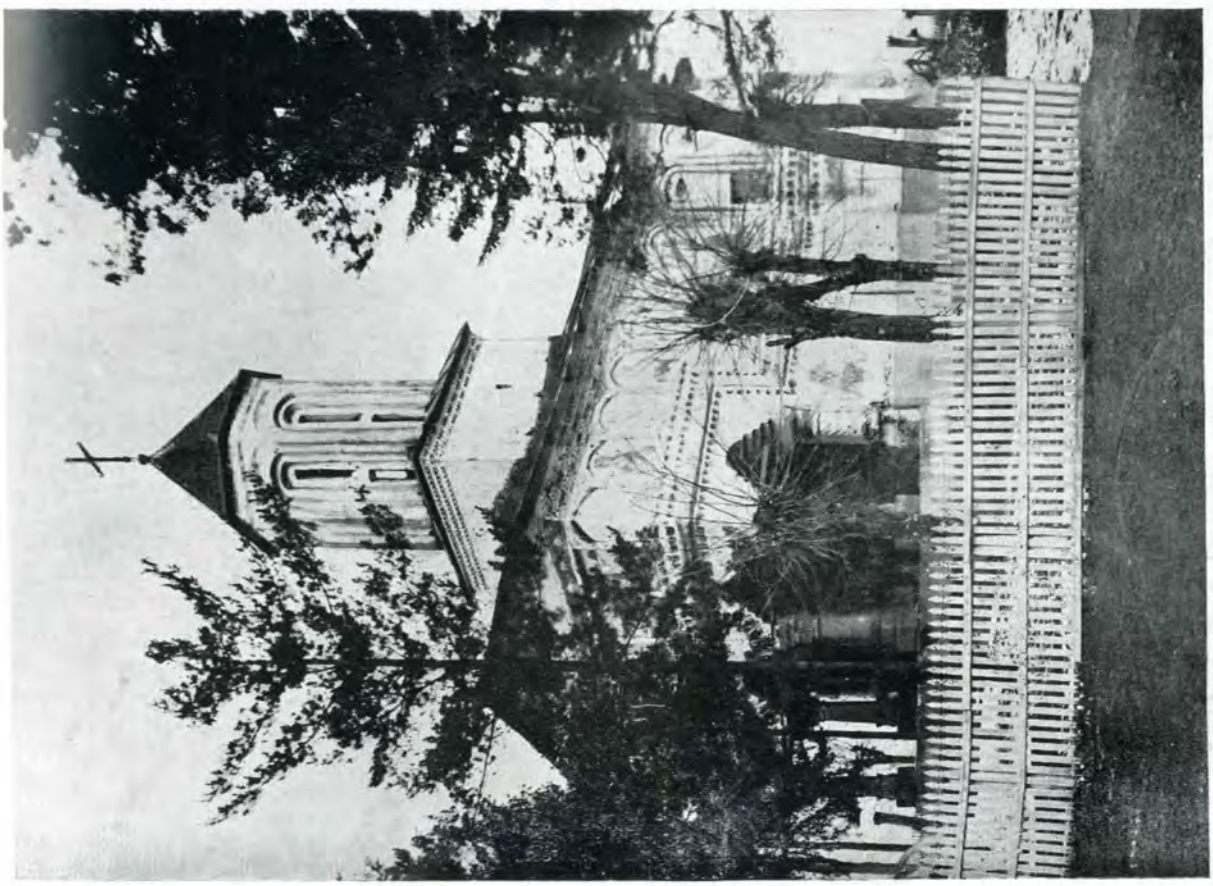

Fig. 756. — Vedere generală

Biserica Sfântul Dumitru de lângă Târgul Cărbunești (Gorj)

inp.org.ro

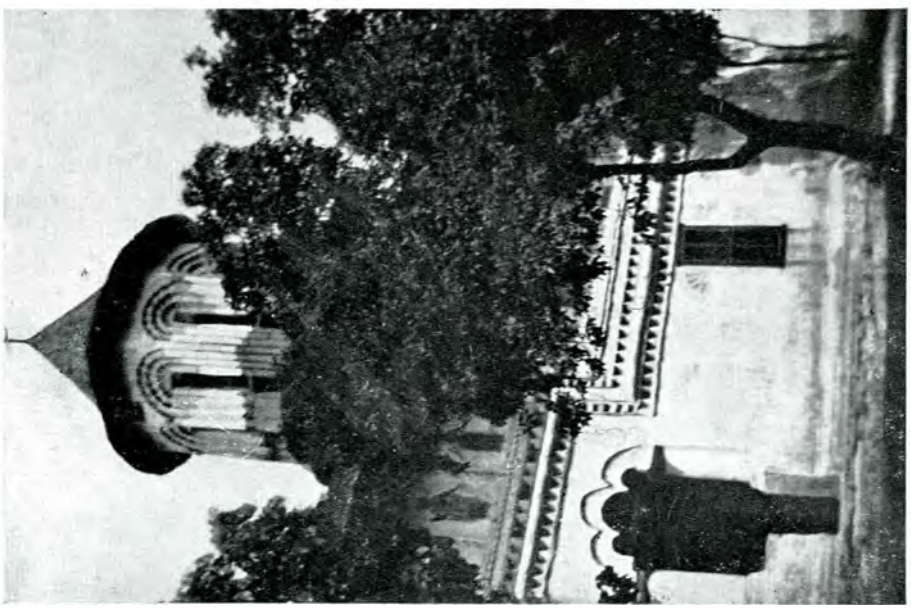
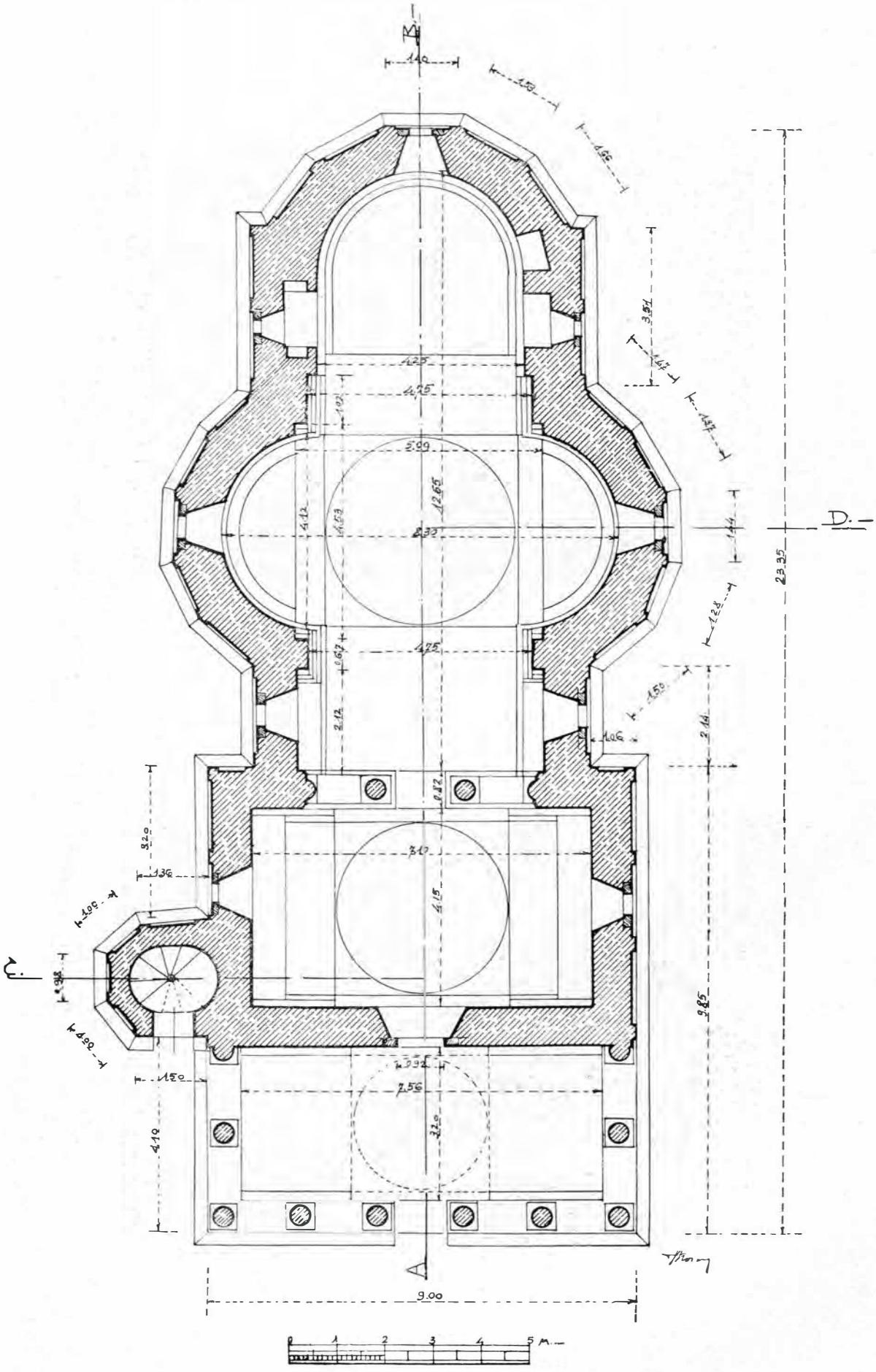

Fig. 758-759. — Biserica din Murgeşi (Dolj). Fotografii Arh. I. Atanasescu

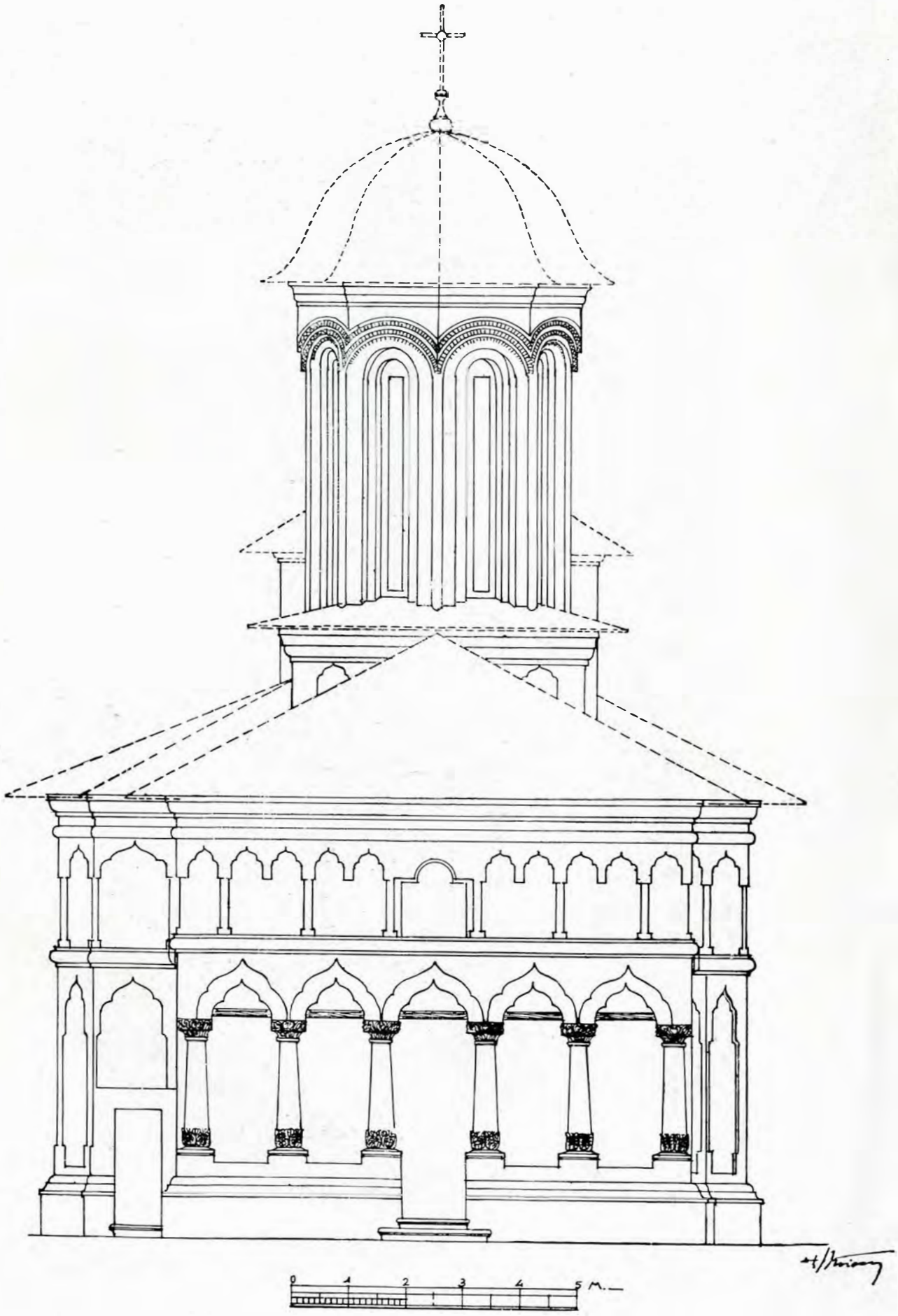
inp.org.ro

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)
Fig. 760. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

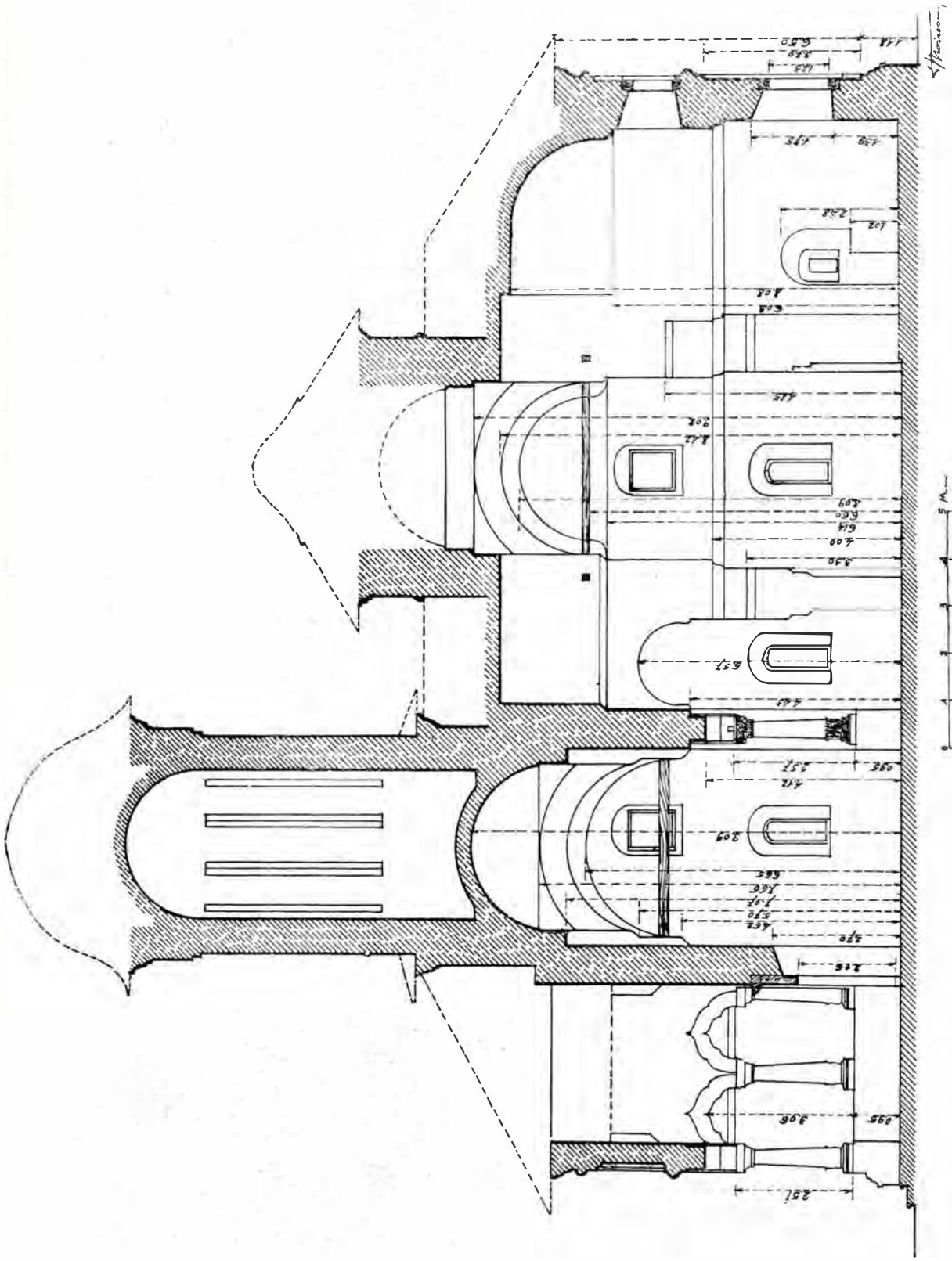
inp.org.ro

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)
Fig. 761. — Faţada principală

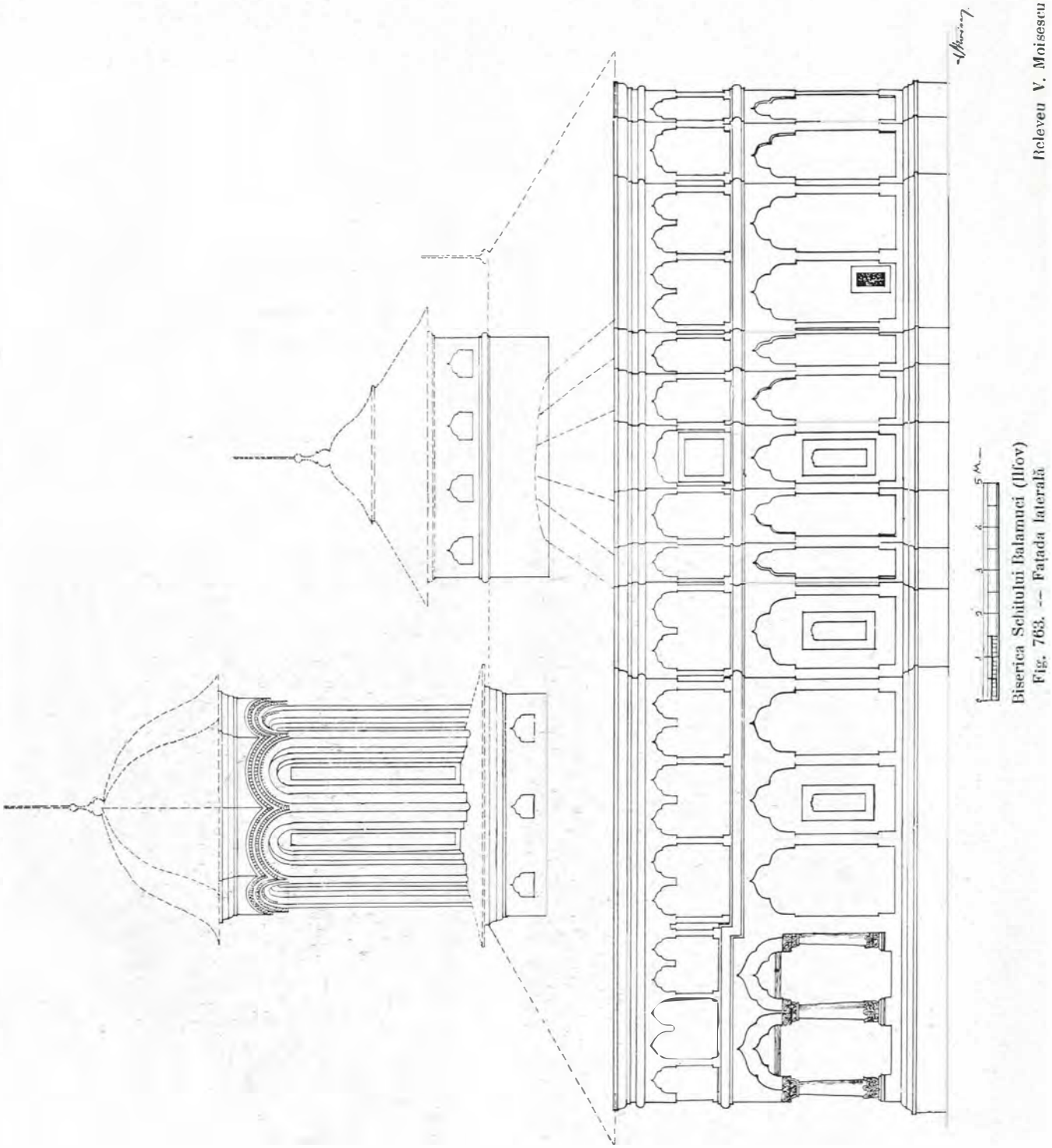
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Sebiilor Balamuci (Ilfov)
Fig. 762. — Secțiune longitudinală

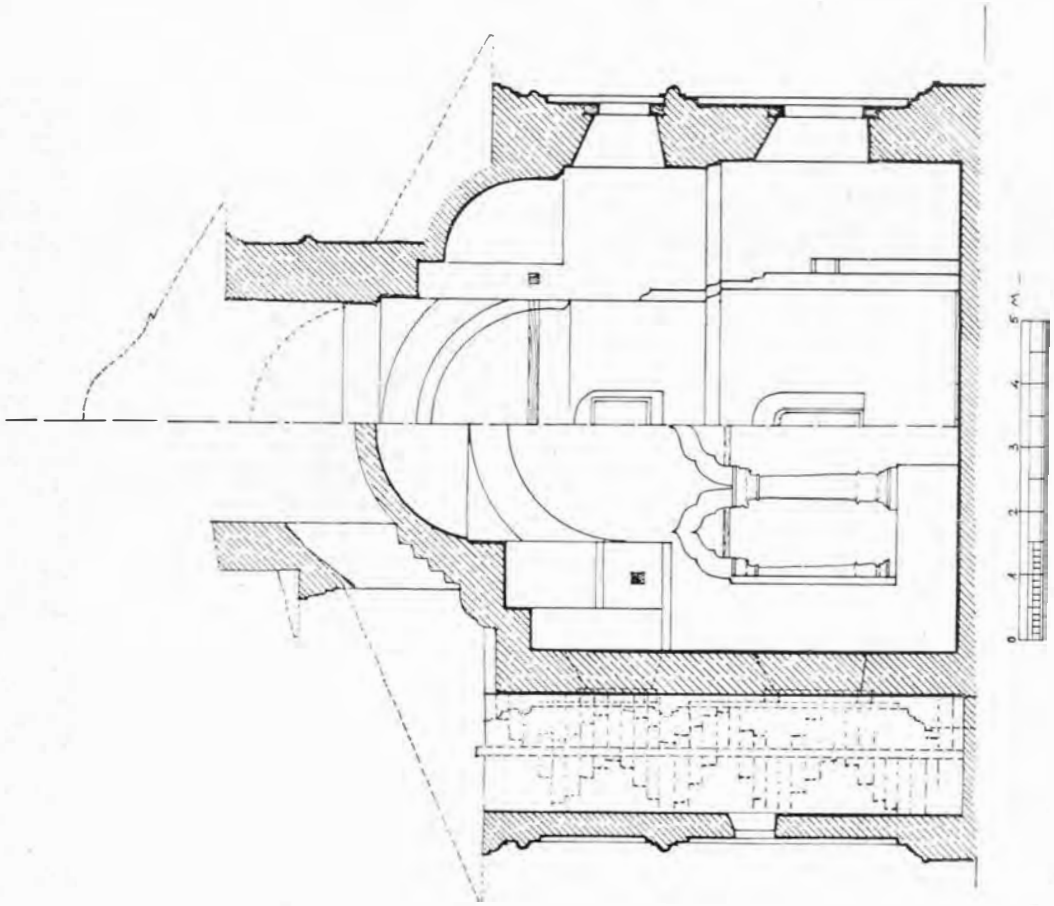
inp.org.ro

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)
Fig. 763. — Fațada laterală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)

Fig. 764-765. — Secțiune prin pronaos și prin naos

Fig. 766. — Baza coloanei dela pridvor

Fig. 767. — Fereastră în fațadă

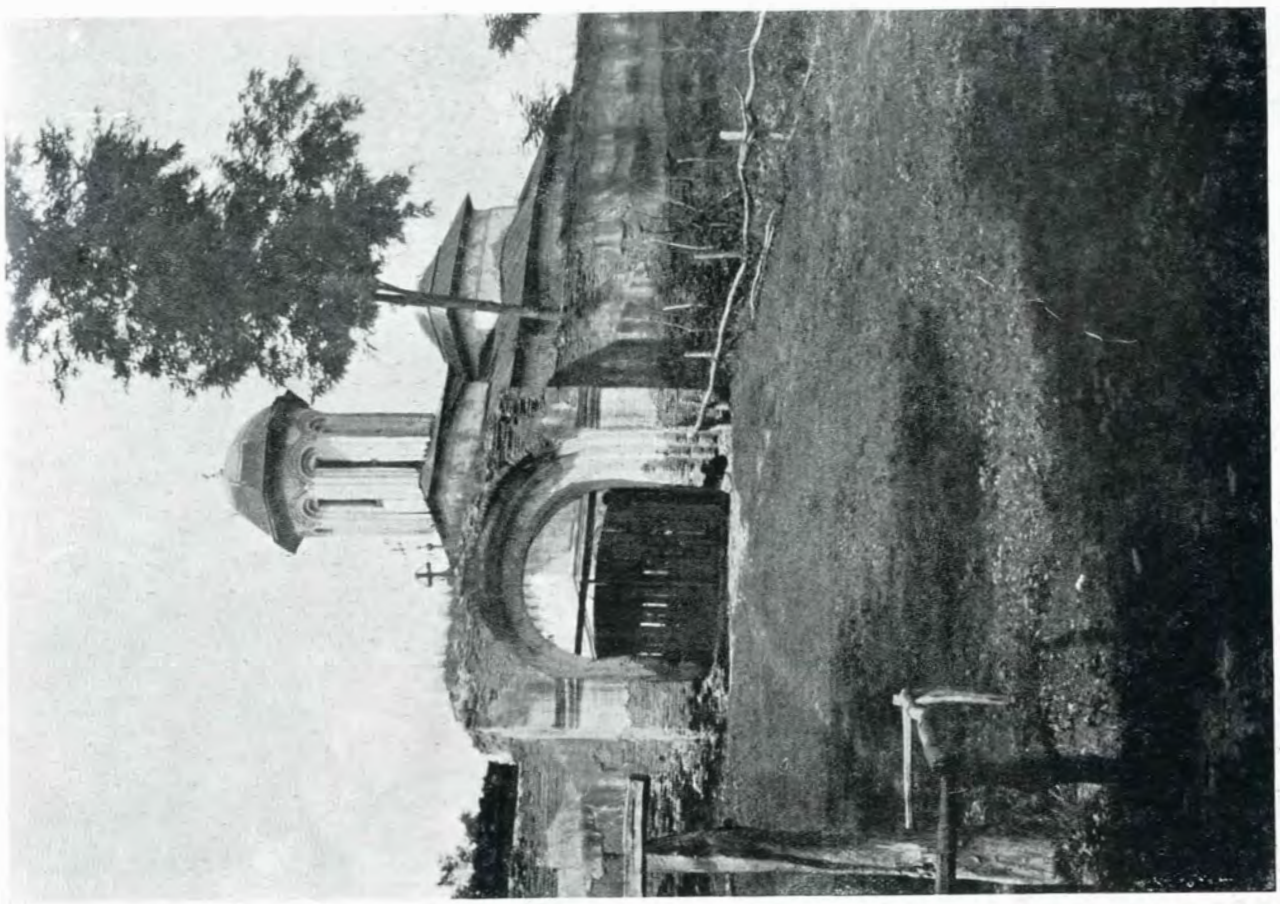
Releveu V. Moisescu

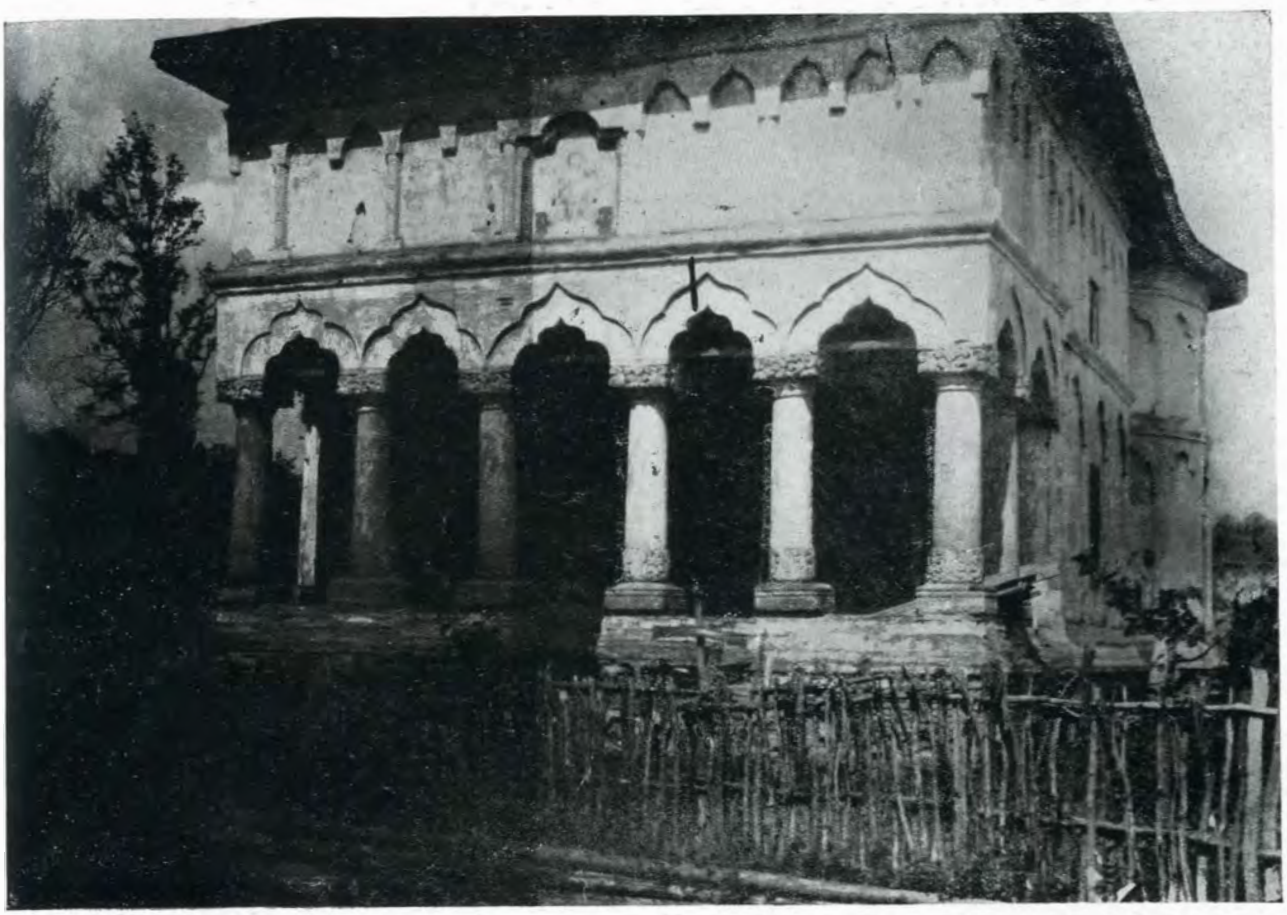
inp.org.ro

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)
Fig. 768. — Vedere laterală

inp.org.ro

Schitul Balamuci (Ilfov)

Fig. 769. — Vedere generală

Fig. 770. — Pridvorul bisericii

inp.org.ro

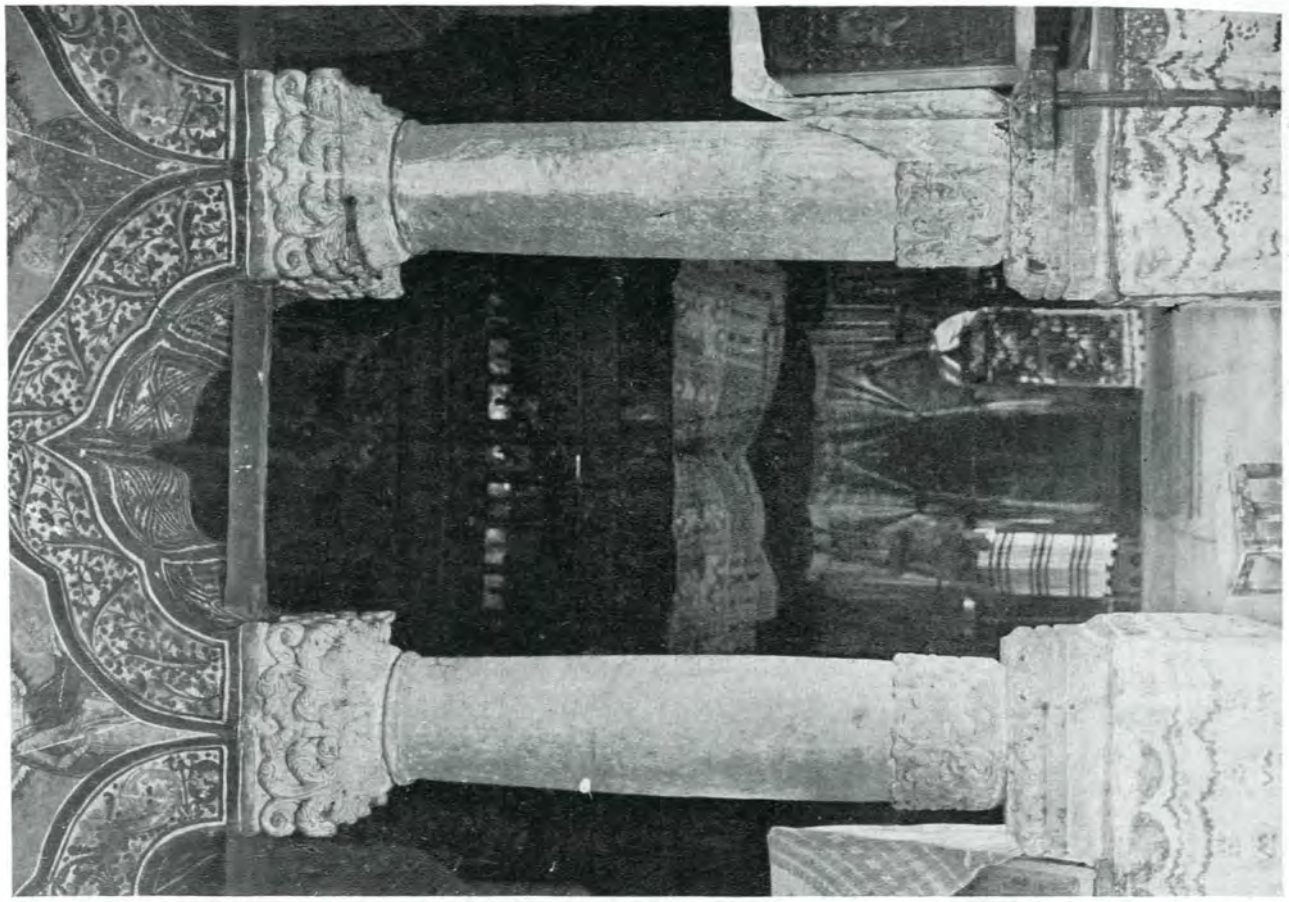

Fig. 772. — *Coloanele din interior*

Biserica Schitului Balamuei (Ilfov)

Fig. 771. — Coloanele pridvorului

inp.org.ro

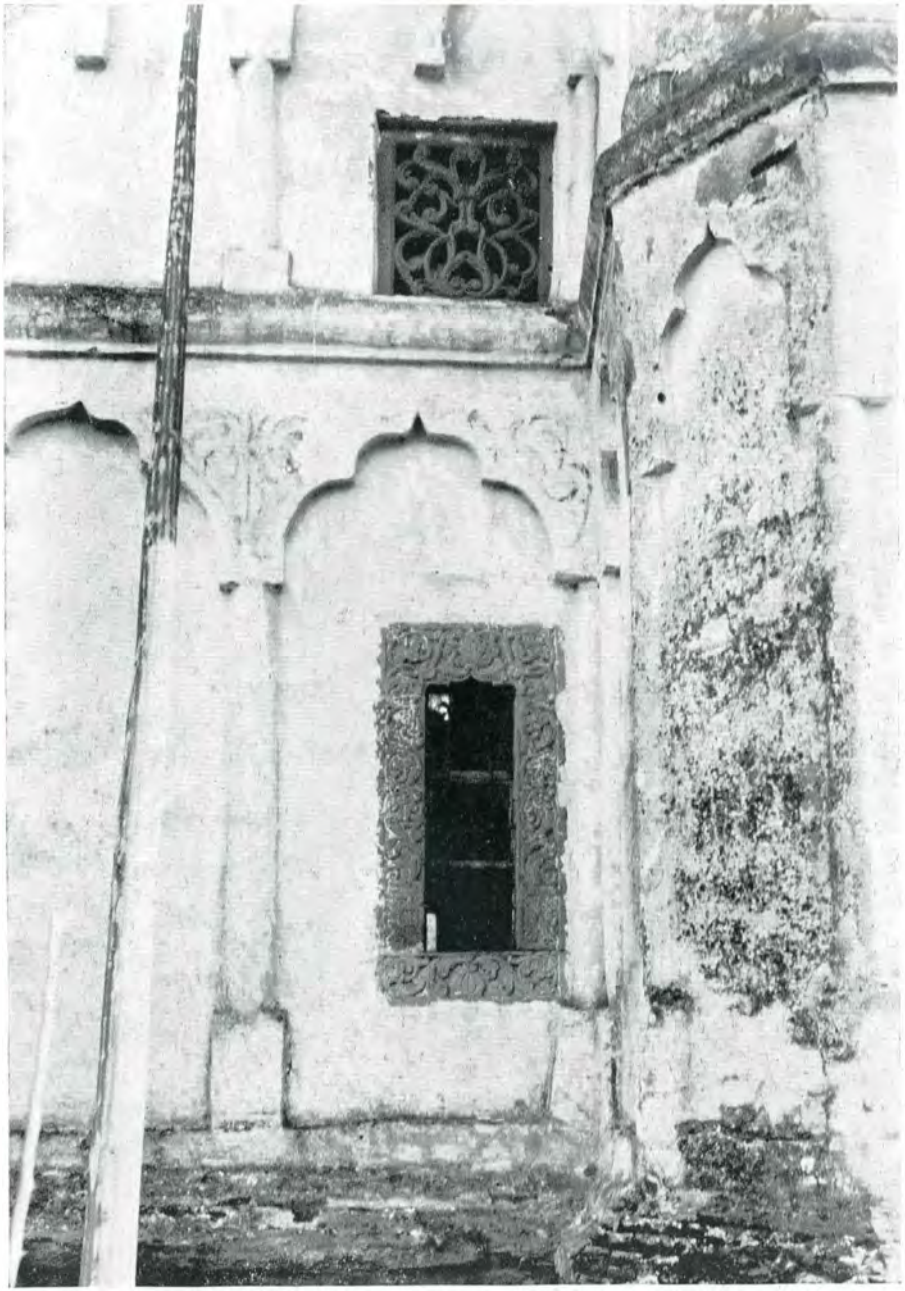

Fig. 773. — Detaliu de fațada

Biserica Schitului Balamuci (Ilfov)

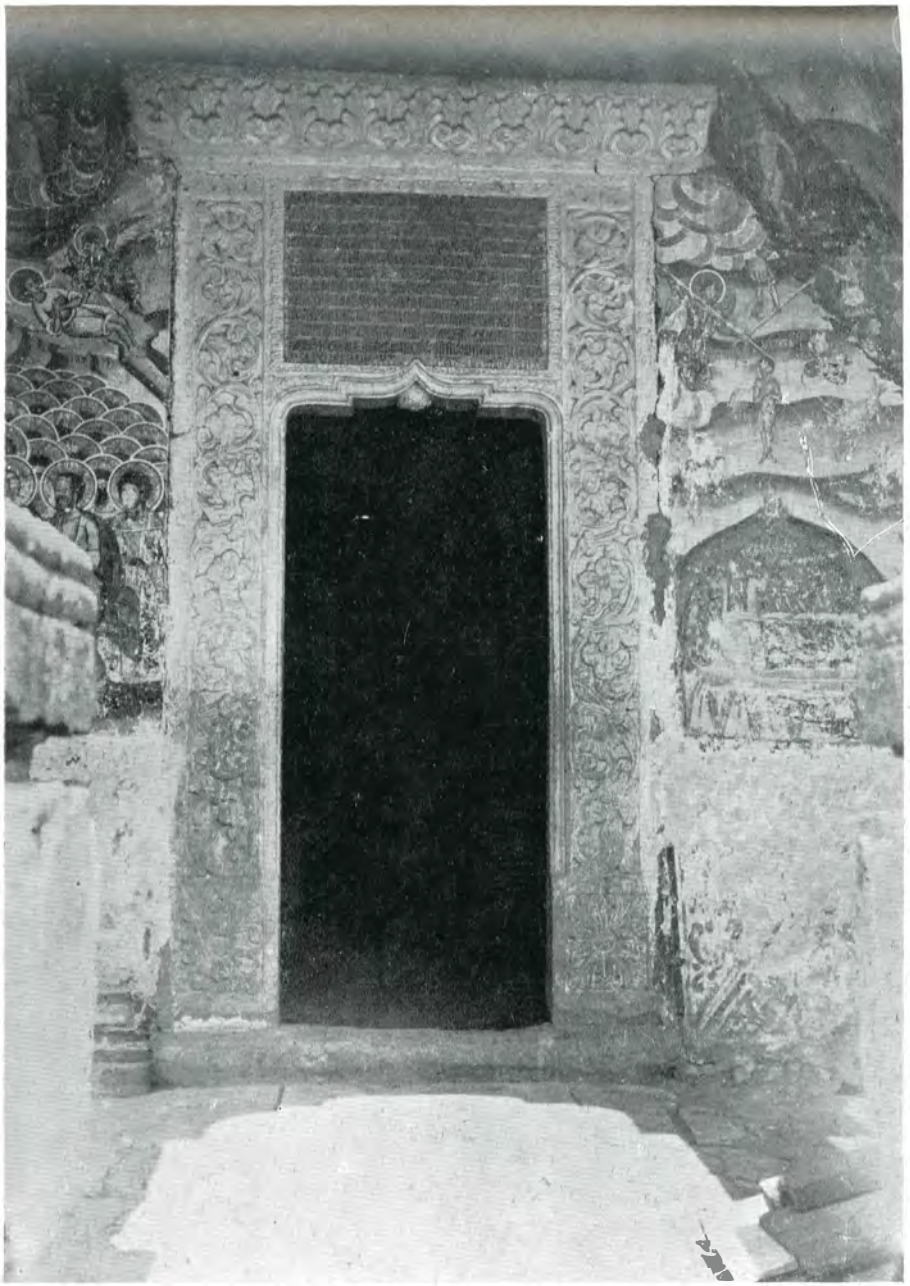
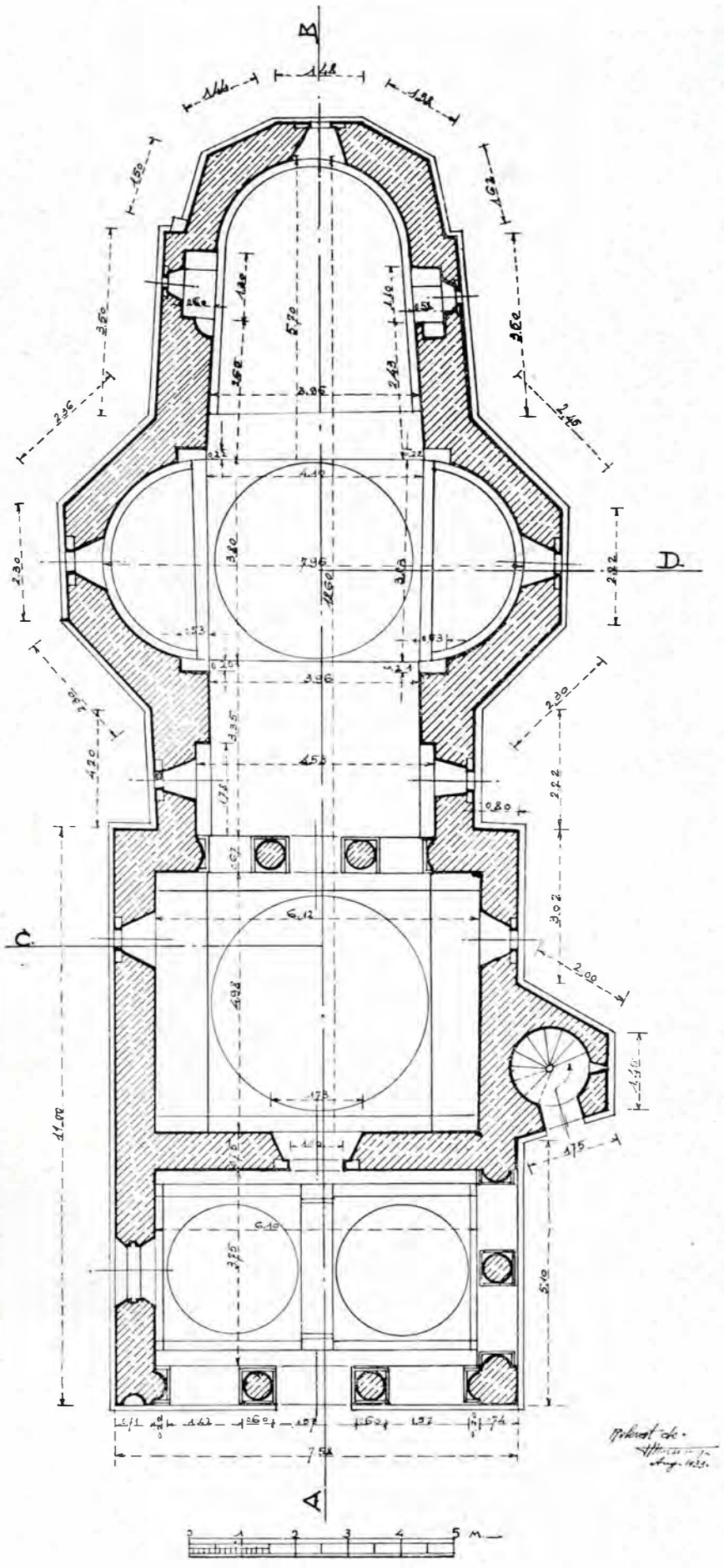

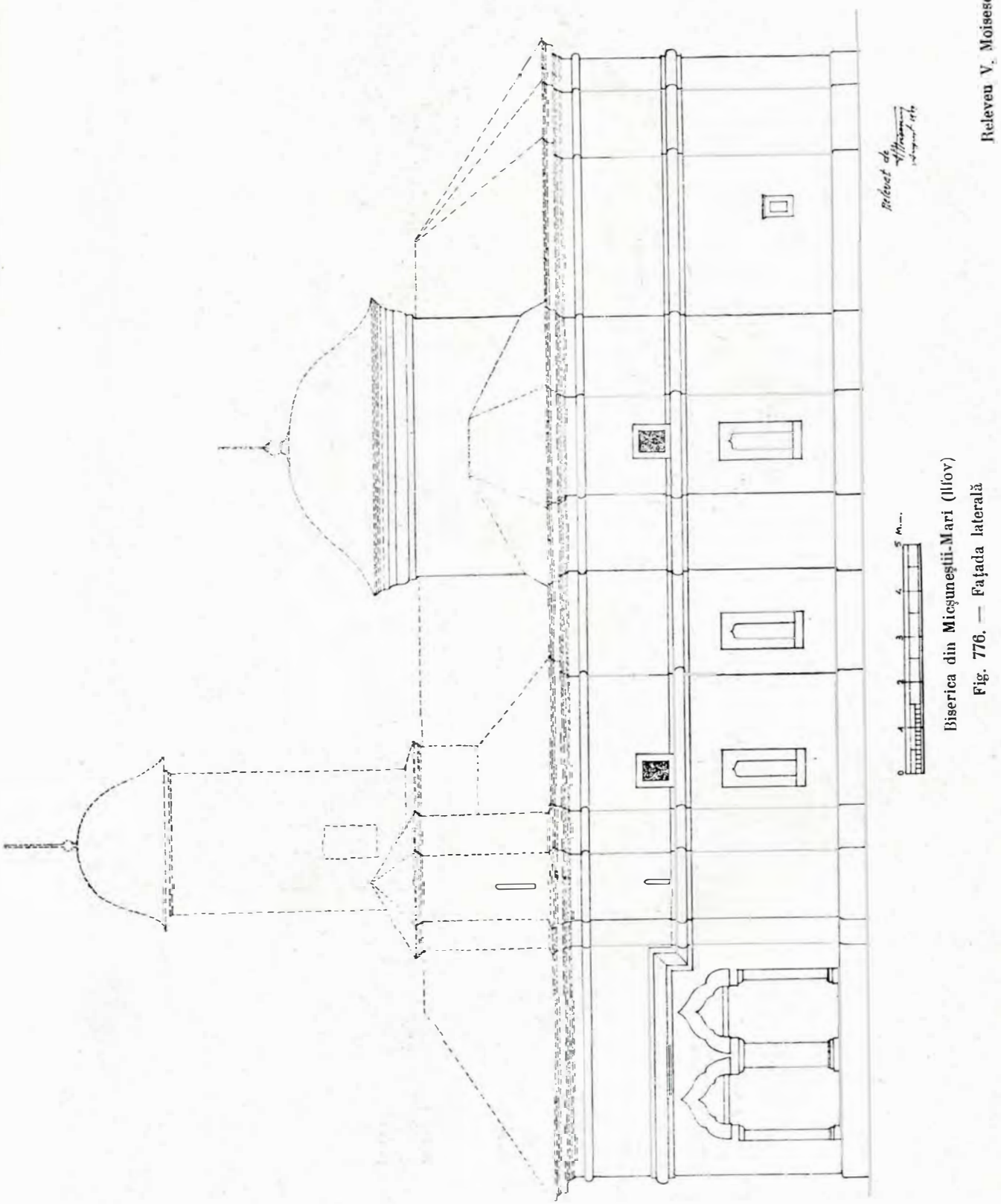
Fig. 774. — Ușa bisericii

inp.org.ro

Biserica din Micşuneştii Mari (Ilfov)
Fig. 775. — Planul orizontal

inp.org.ro

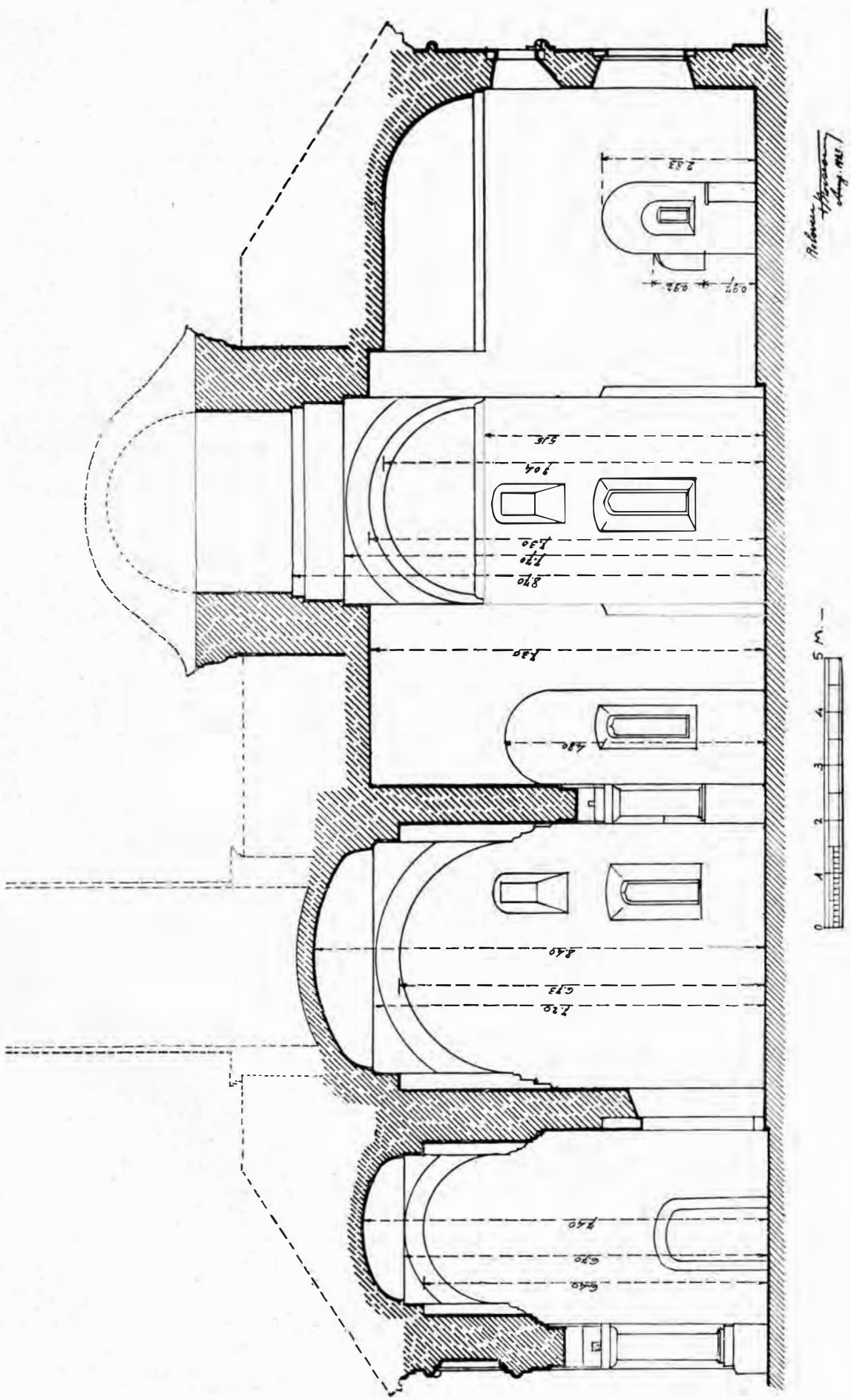

Releveu V. Moisescu

Biserica din Micşuneştii-Mari (Ilfov)

Fig. 776. — Faţada laterală

inp.org.ro

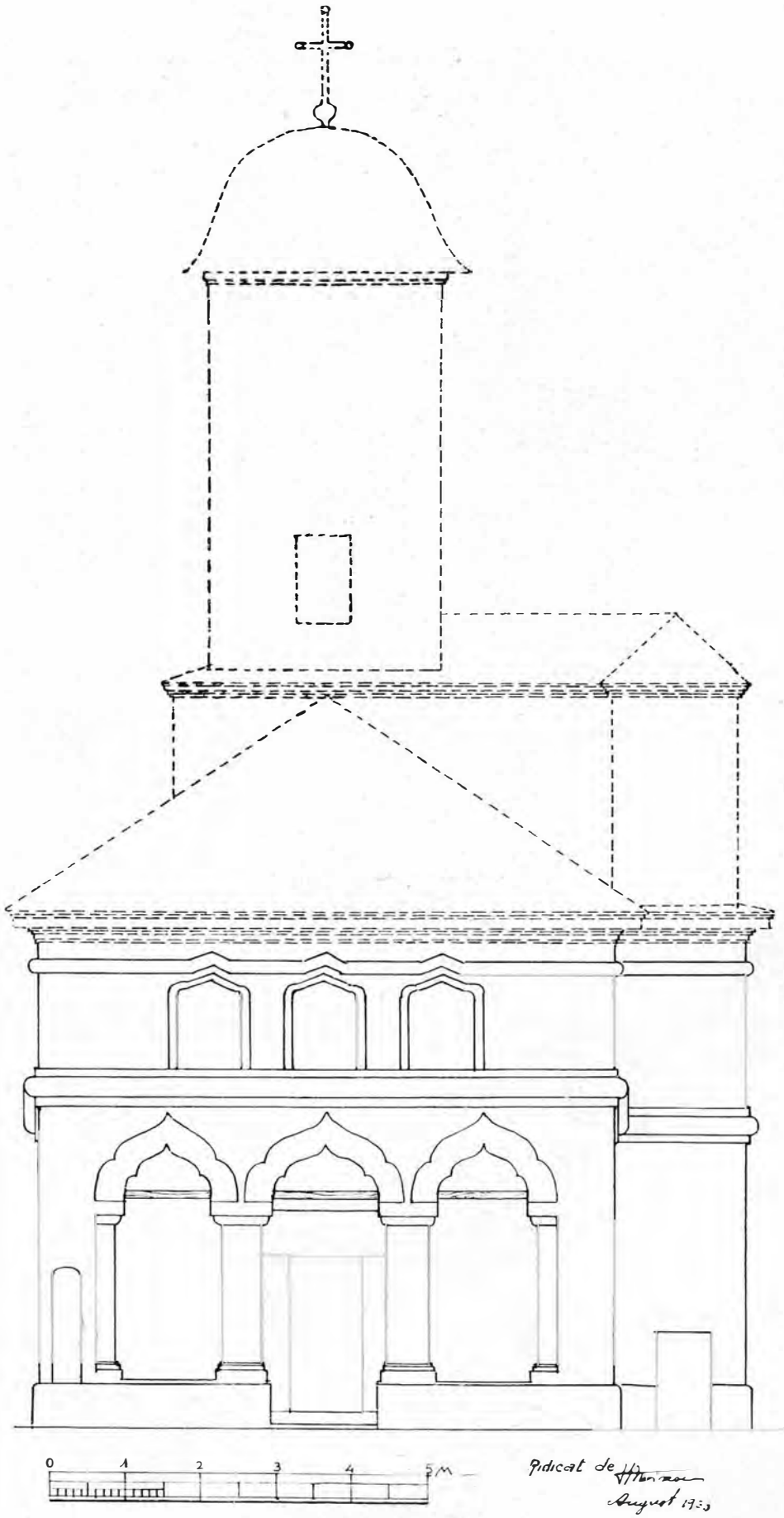

Releveu V. Moisescu

Biserica din Mieşuneştii Mari (Ilfov)

Fig. 777. — Secţiune longitudinală

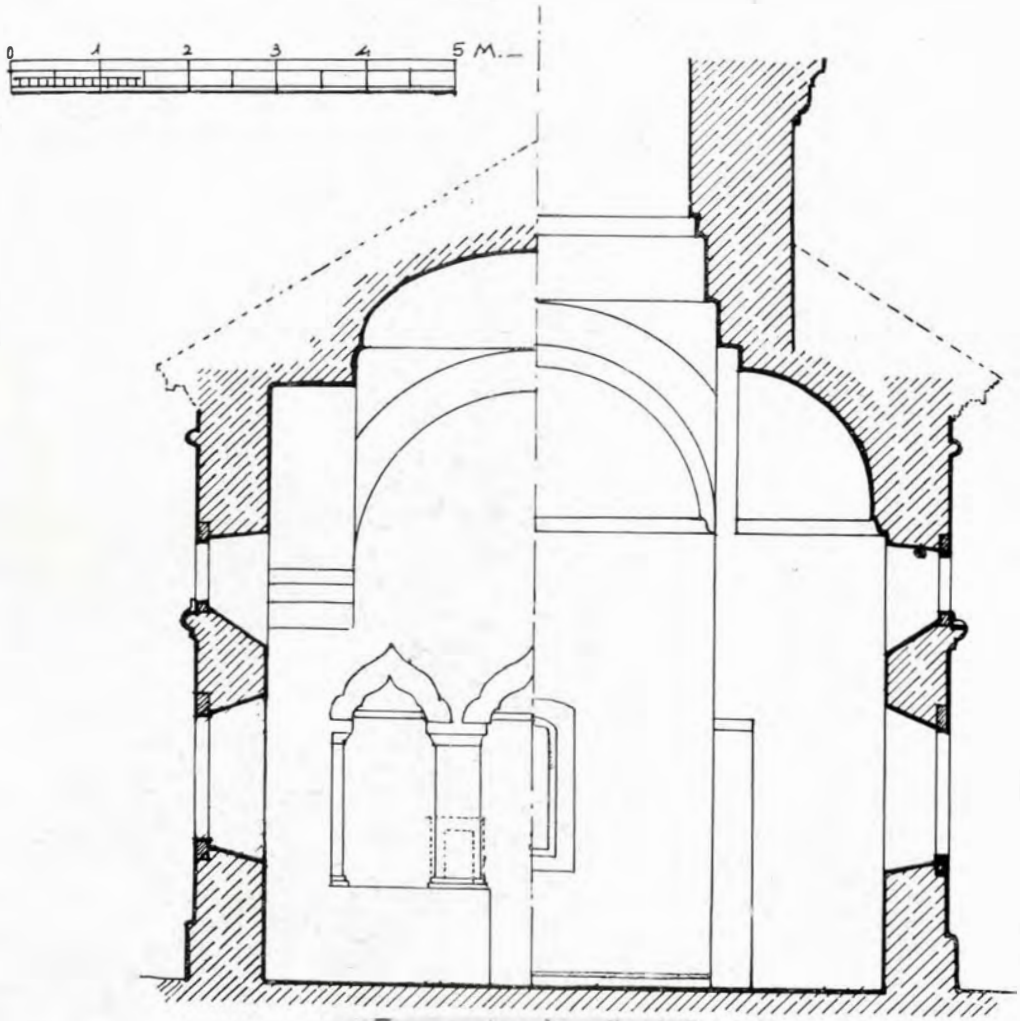
inp.org.ro

Biserica din Micșunești Mari (Ilfov)
Fig. 778. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Micșunești Mari (Ilfov)

Fig. 779-780. — Secții transversale prin pridvor și prin naos

Fig. 781. — Detalii de fereastre

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Micșunești Mari (Ilfov)
Fig. 782. — Vedere spre pridvor

inp.org.ro

Fig. 784. — Zugrăveala de pe boltă

Biserica din Mieșunești Mari (Ilfov)

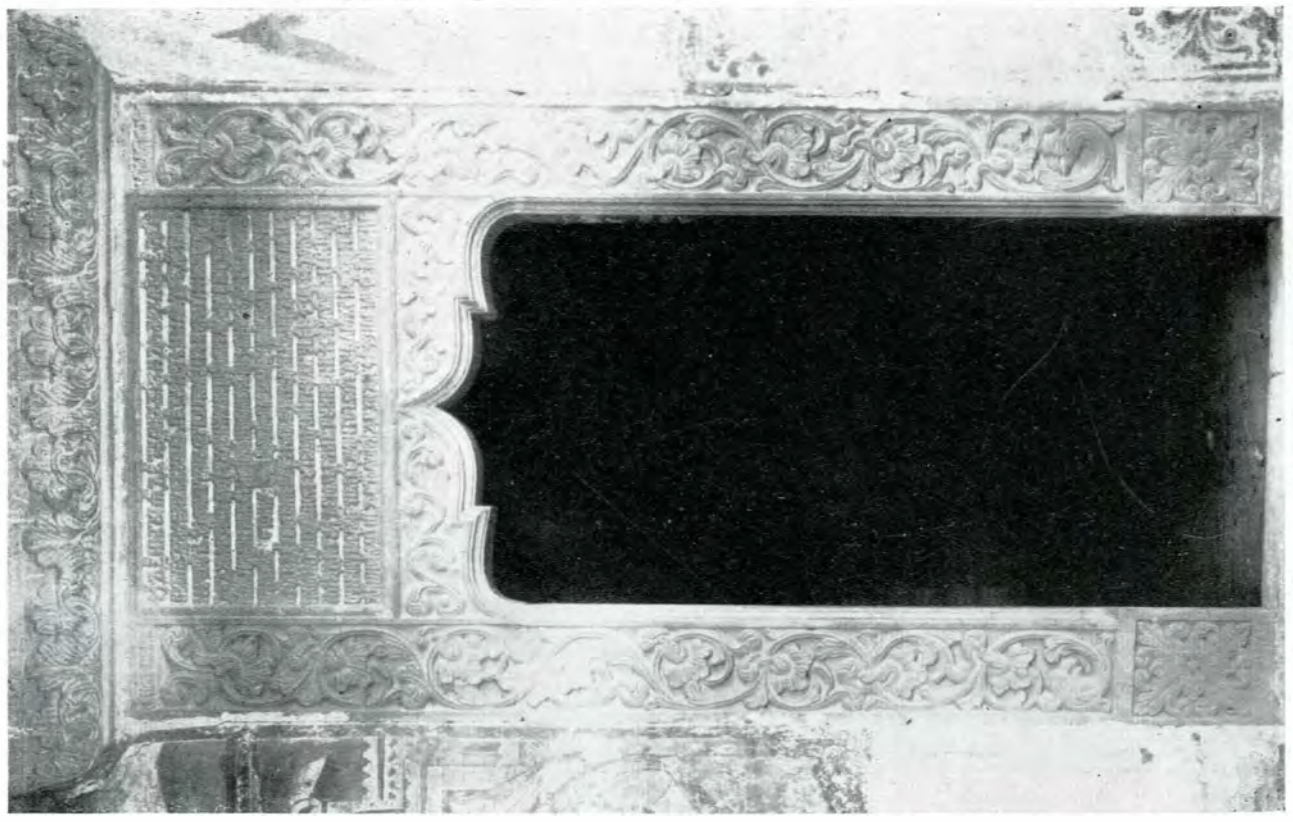

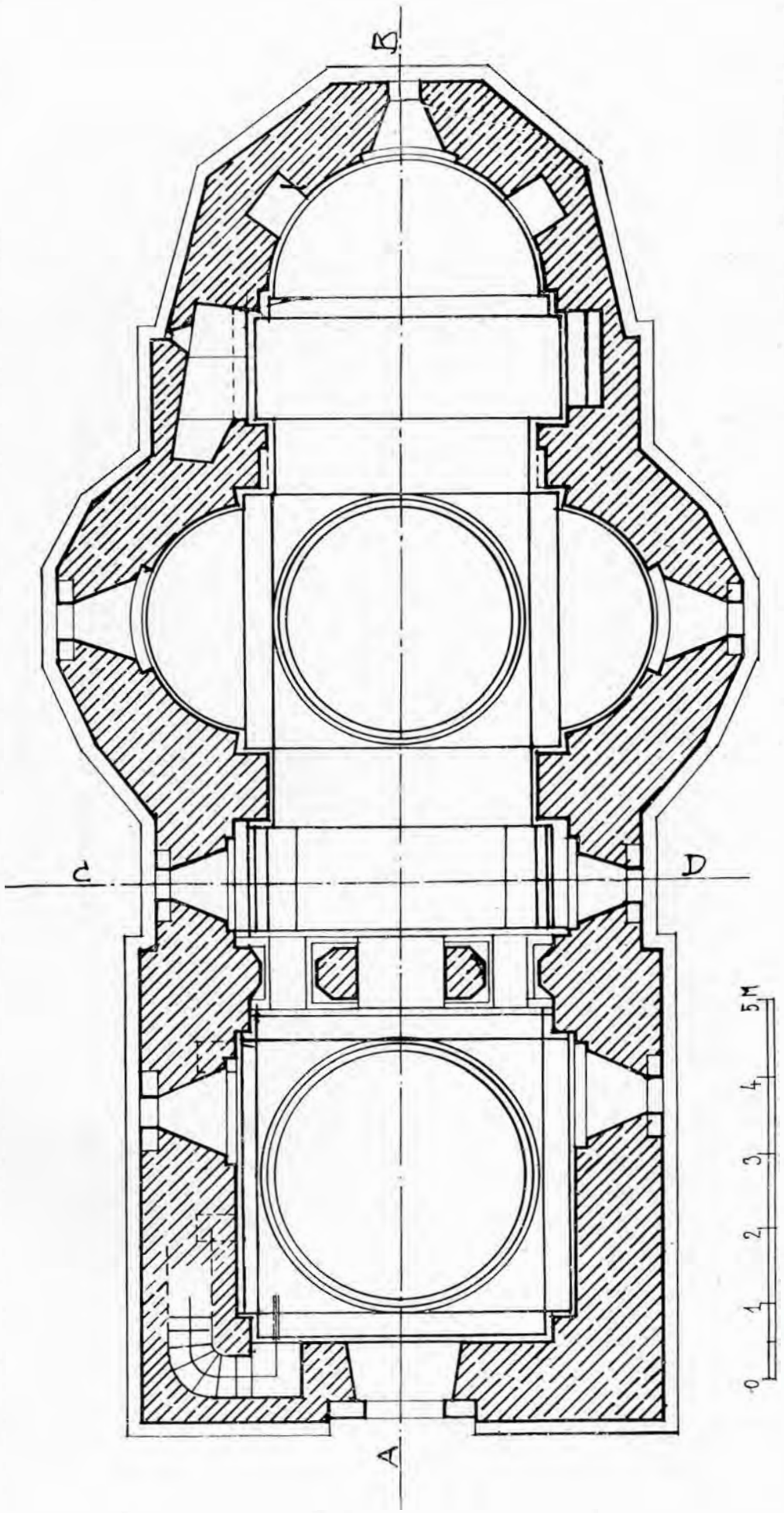
Fig. 783. — Ușa bisericii

inp.org.ro

Biserica din Micşunești Mari (Ilfov)
Fig. 785 — Vederea generală

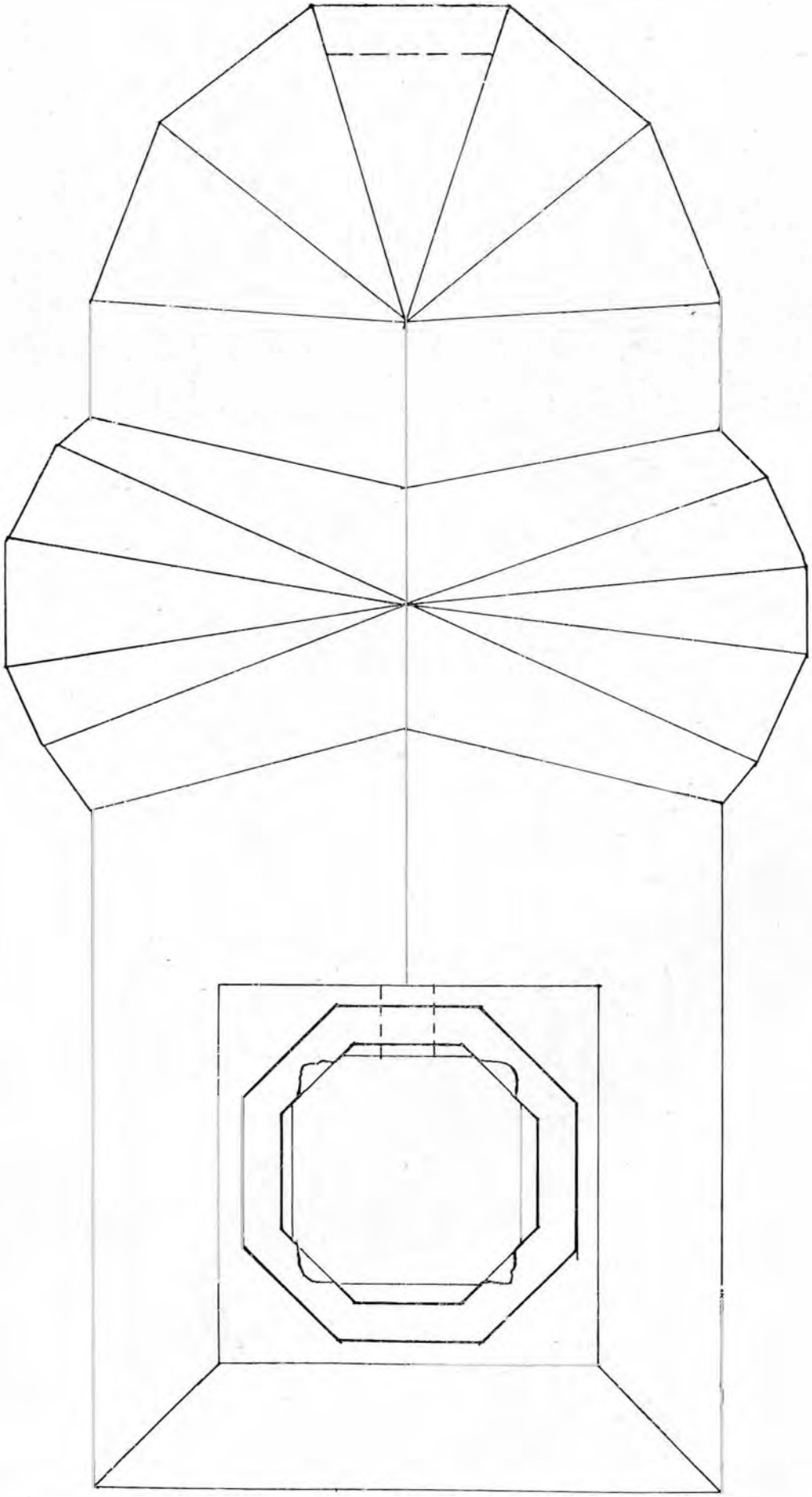
inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmboviţa)
Fig. 786. — Planul orizontal

Releveu arhitect St. Balş

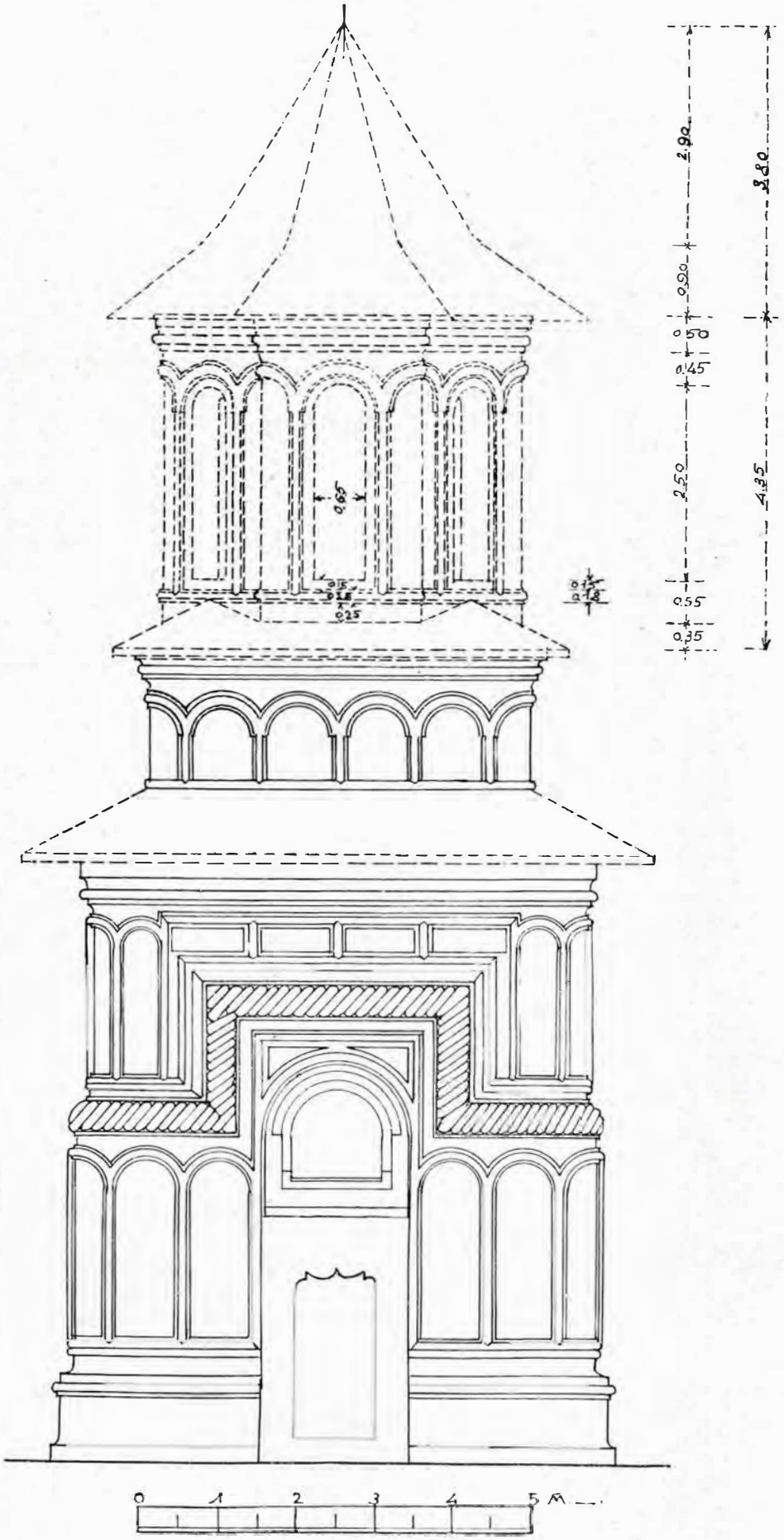
inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)
Fig. 787. — Planul acoperișului

Releveu arhitect S. Balș

inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)
Fig. 788. — Fațada principală

Releveu arhitect S. Balș

inp.org.ro

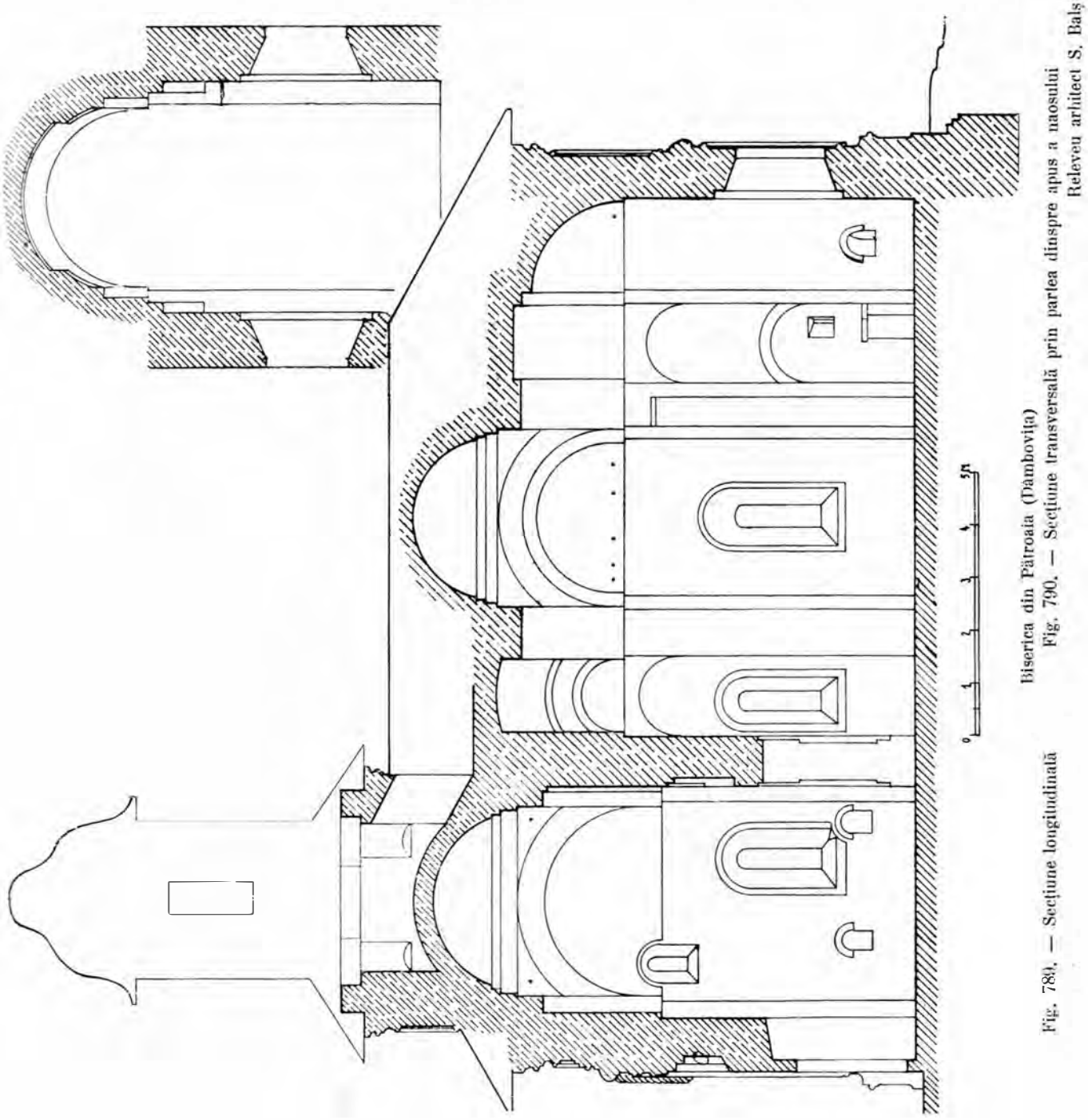
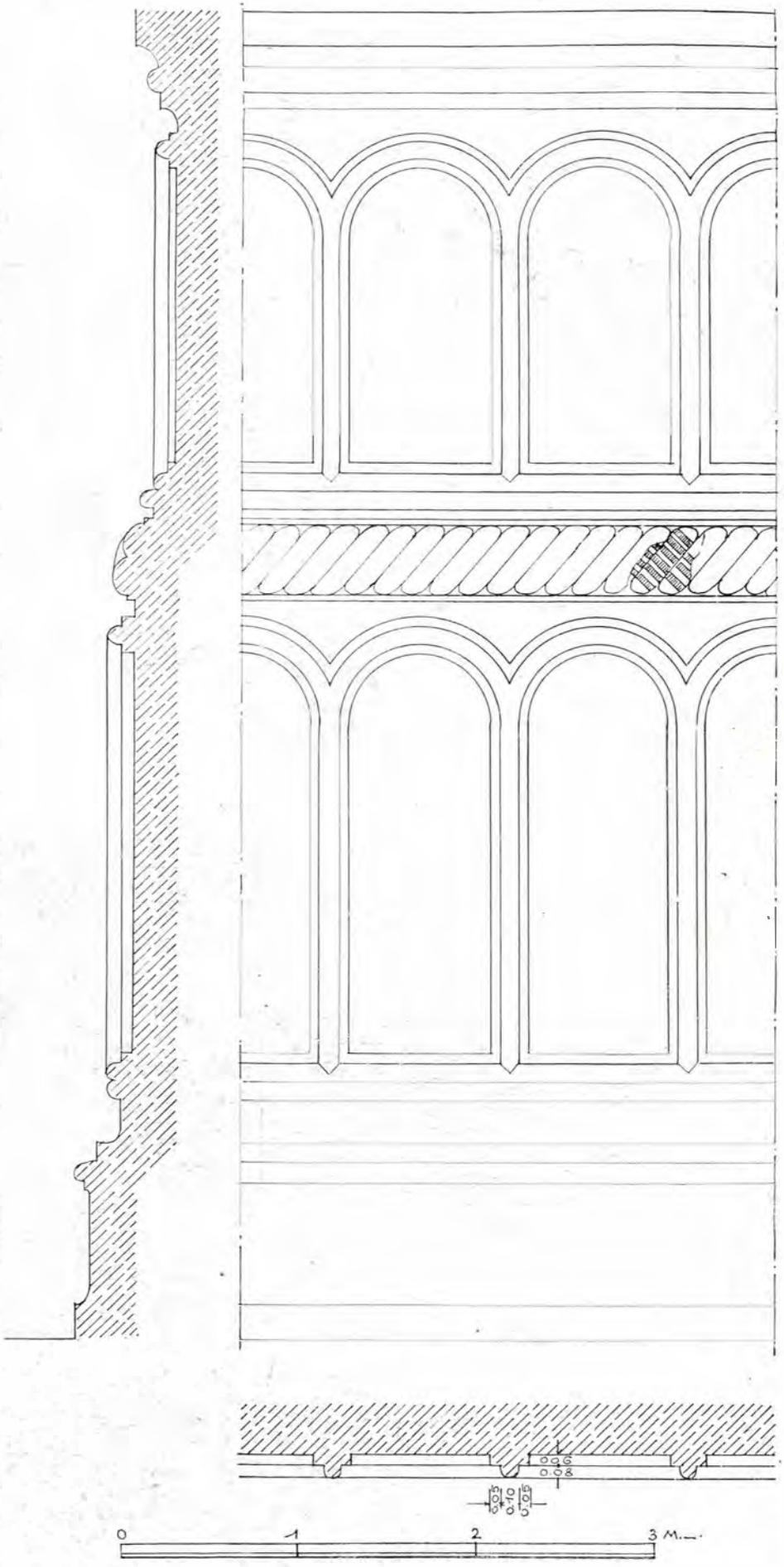

Fig. 789. — Secțiune longitudinală prin Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)

Fig. 790. — Secțiune transversală prin partea dinspre apus a naosului

Releveu arhitect S. Balș

inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmboviţa)
Fig. 791. — Detaliu de faţadă

Releveu arhitect Şt. Balş

inp.org.ro

Fig. 793. — Detaliu de fațadă

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)

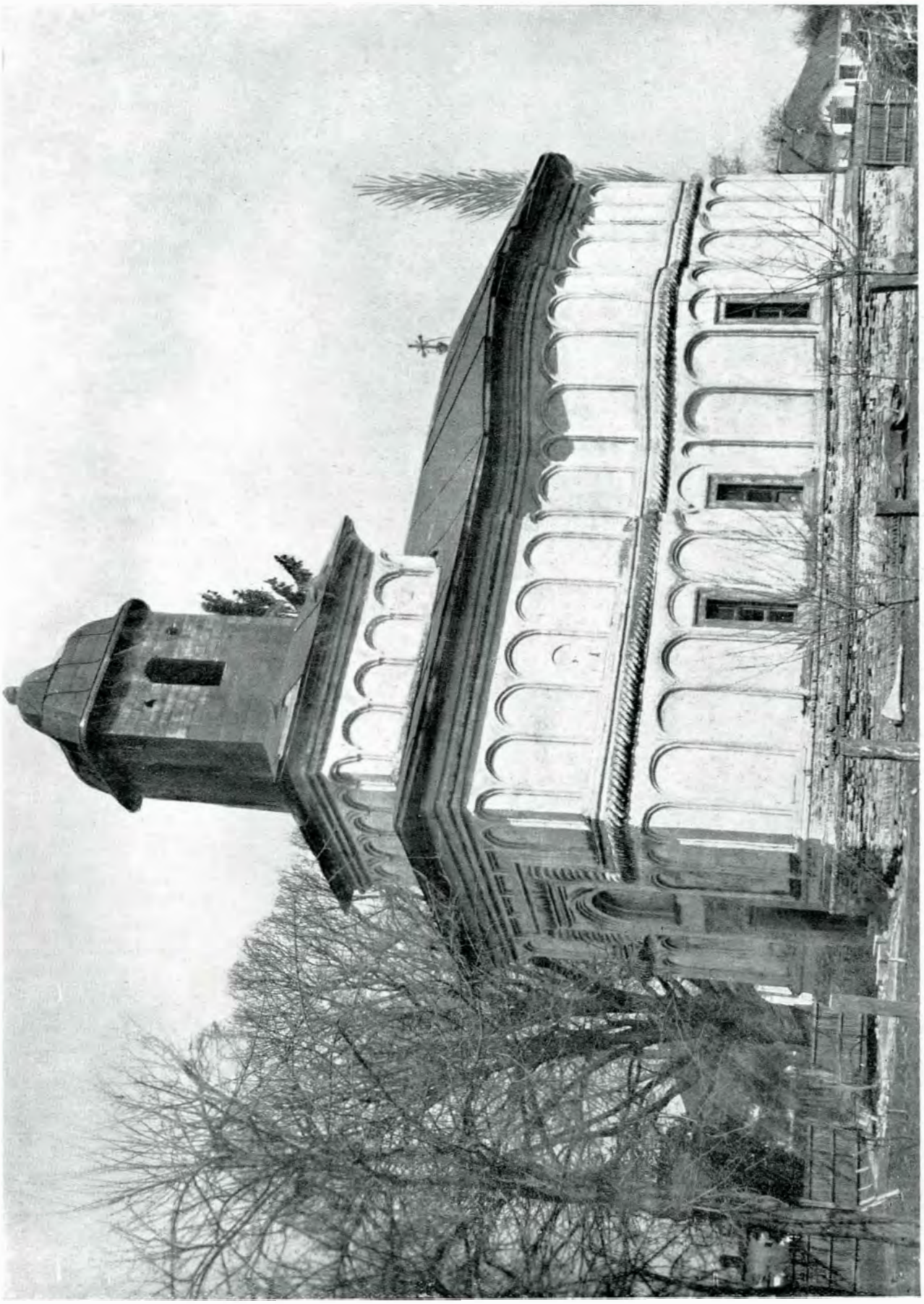
Fig. 792. — Ușa bisericii

inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)
Fig. 794. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)
Fig. 795. — Vedere laterală

inp.org.ro

Fig. 797. — Vedere spre intrare

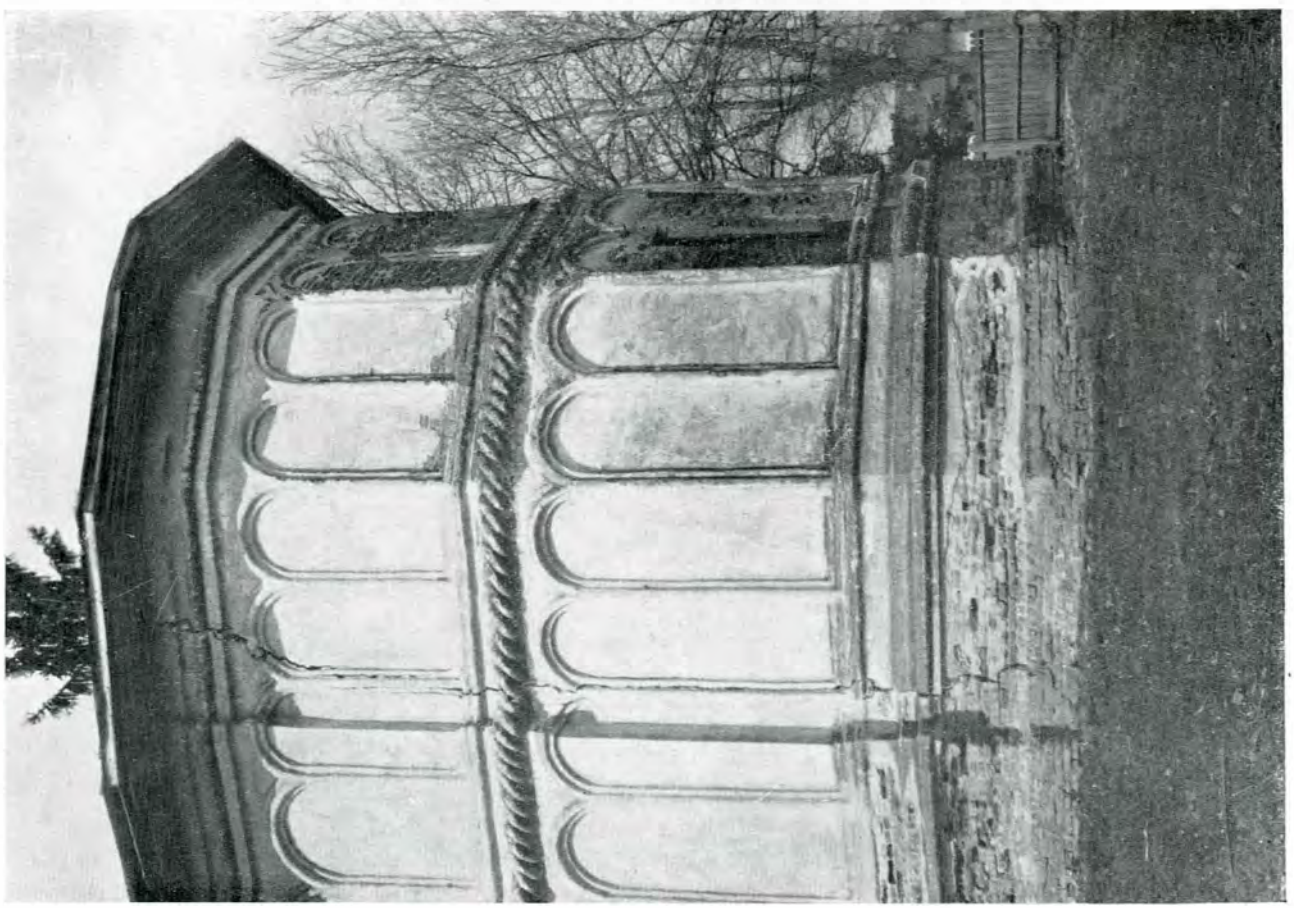
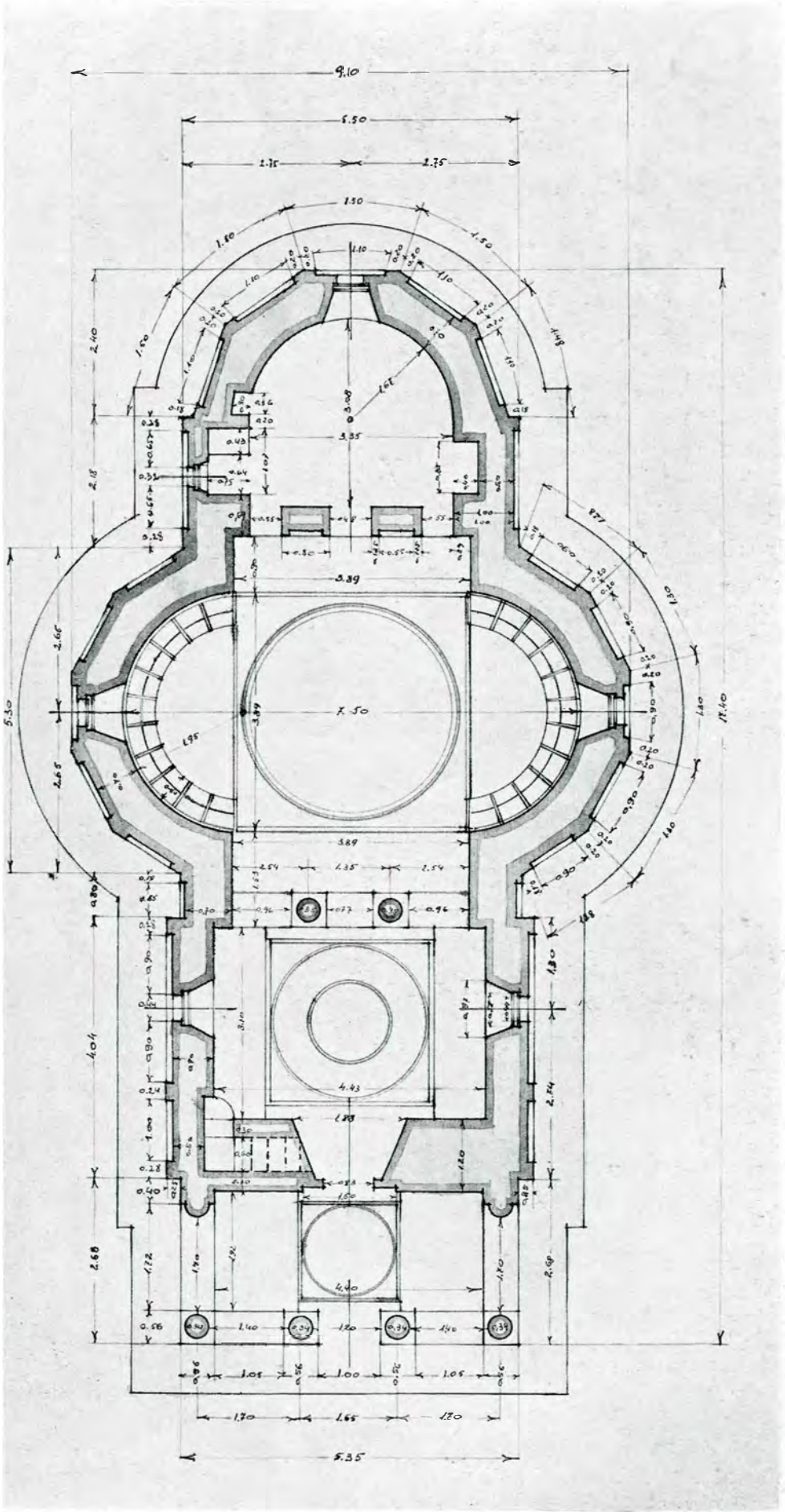

Fig. 796. — Vedere spre altar

Biserica din Pătroaia (Dâmbovița)

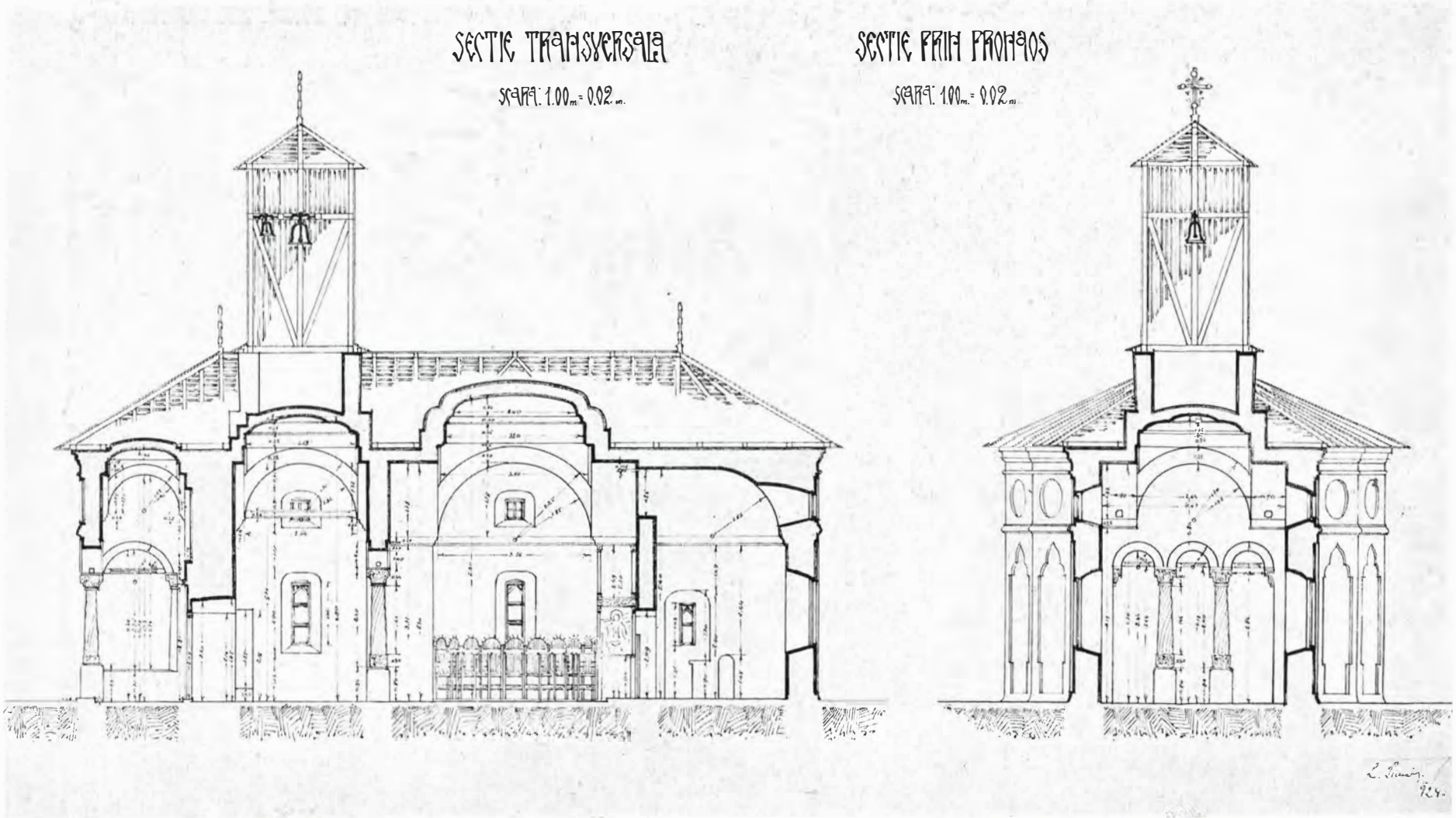
inp.org.ro

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Brezoaiele (Dâmbovița)
Fig. 798. — Planul orizontal

Releveu arhitect L. Simon
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Brezoaiele (Dâmbovița)

Fig. 799.— Secție longitudinală

Fig. 800. — Secție prin pronaos

Releveu arhitect L. Simon
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Brezoaiele (Dâmbovița)
Fig. 801. — Vederea pridvorului

inp.org.ro

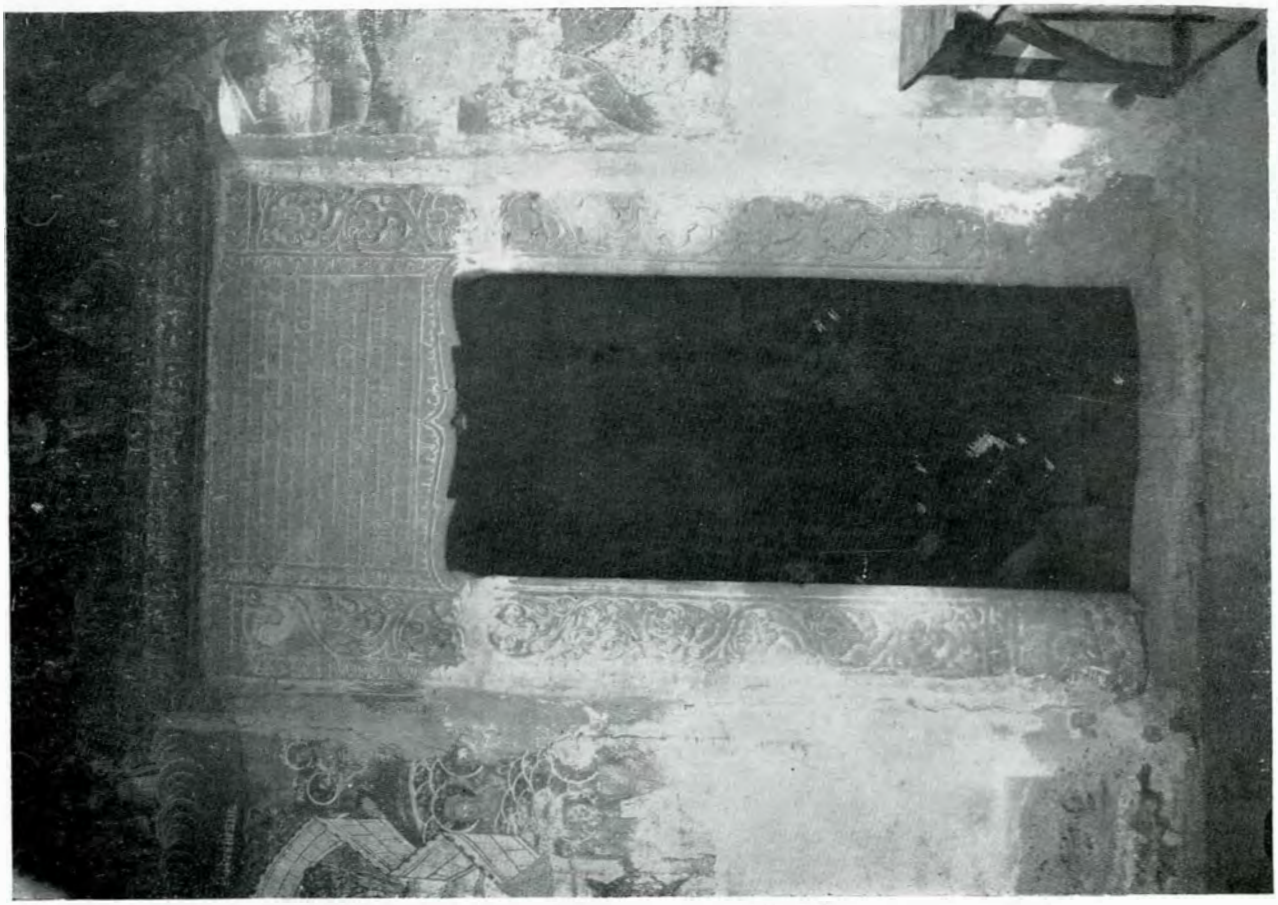
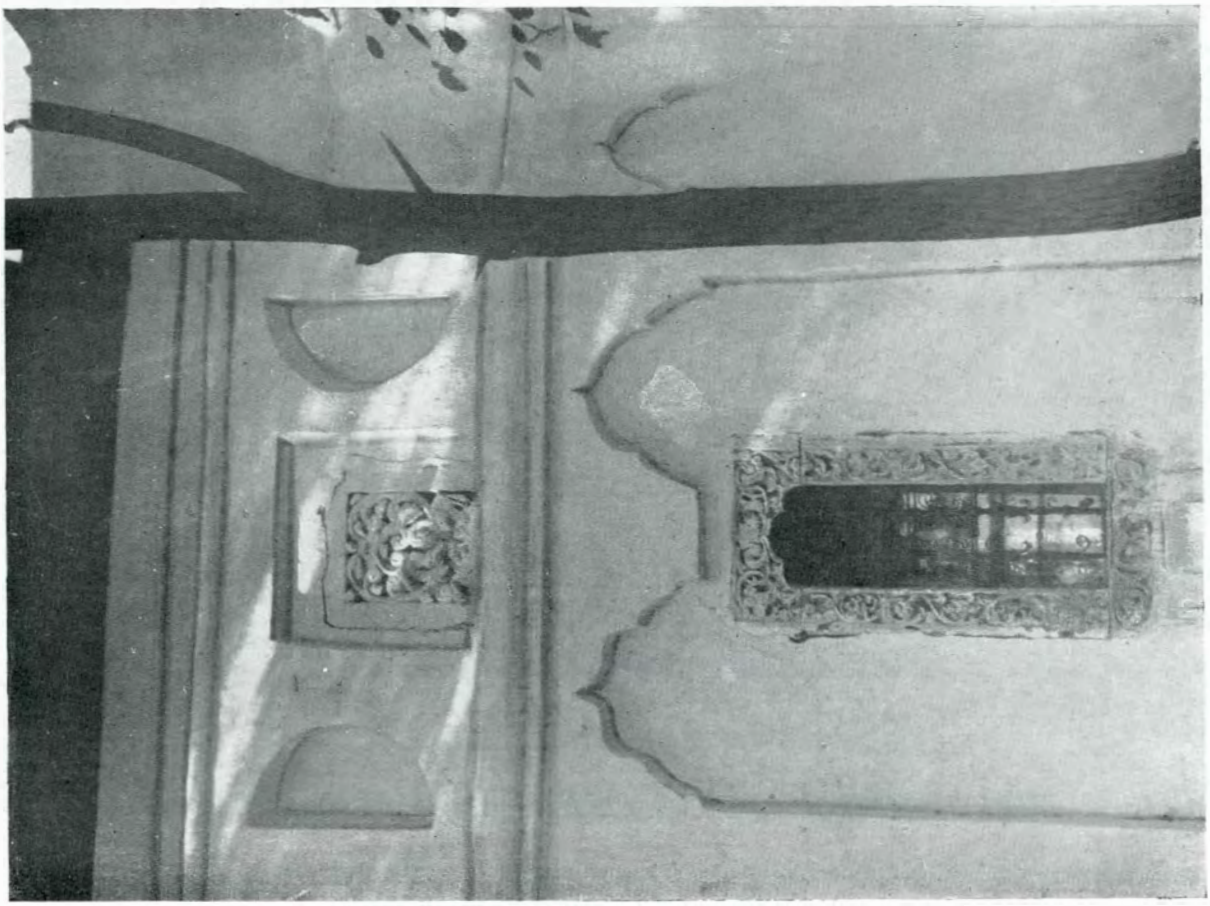

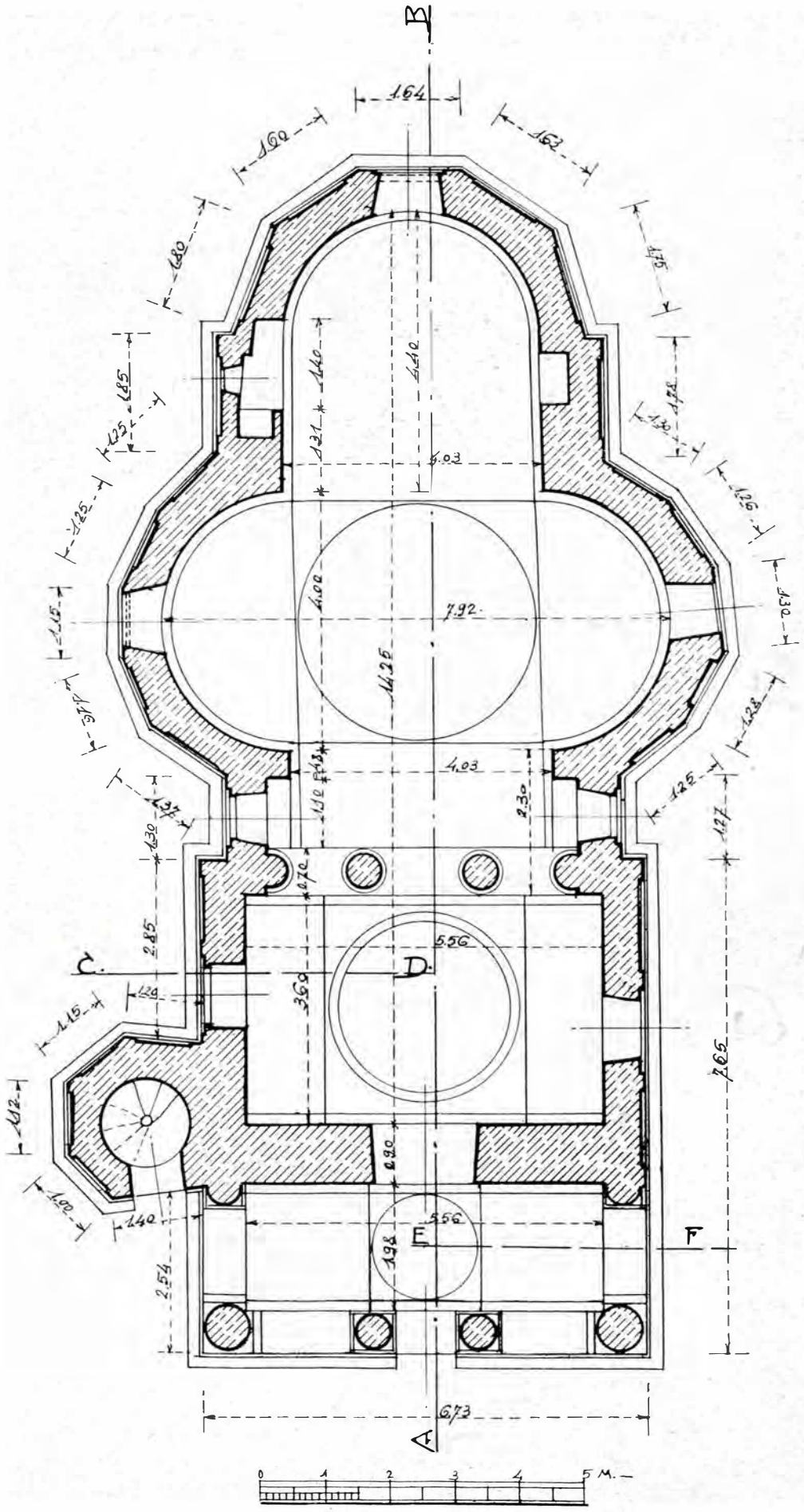
Fig. 803. — Ușa bisericii

Biserica Adormirea Maicei Domnului din Brezoaiele (Dâmbovița)

Fig. 802. — Detaliu de fațadă

inp.org.ro

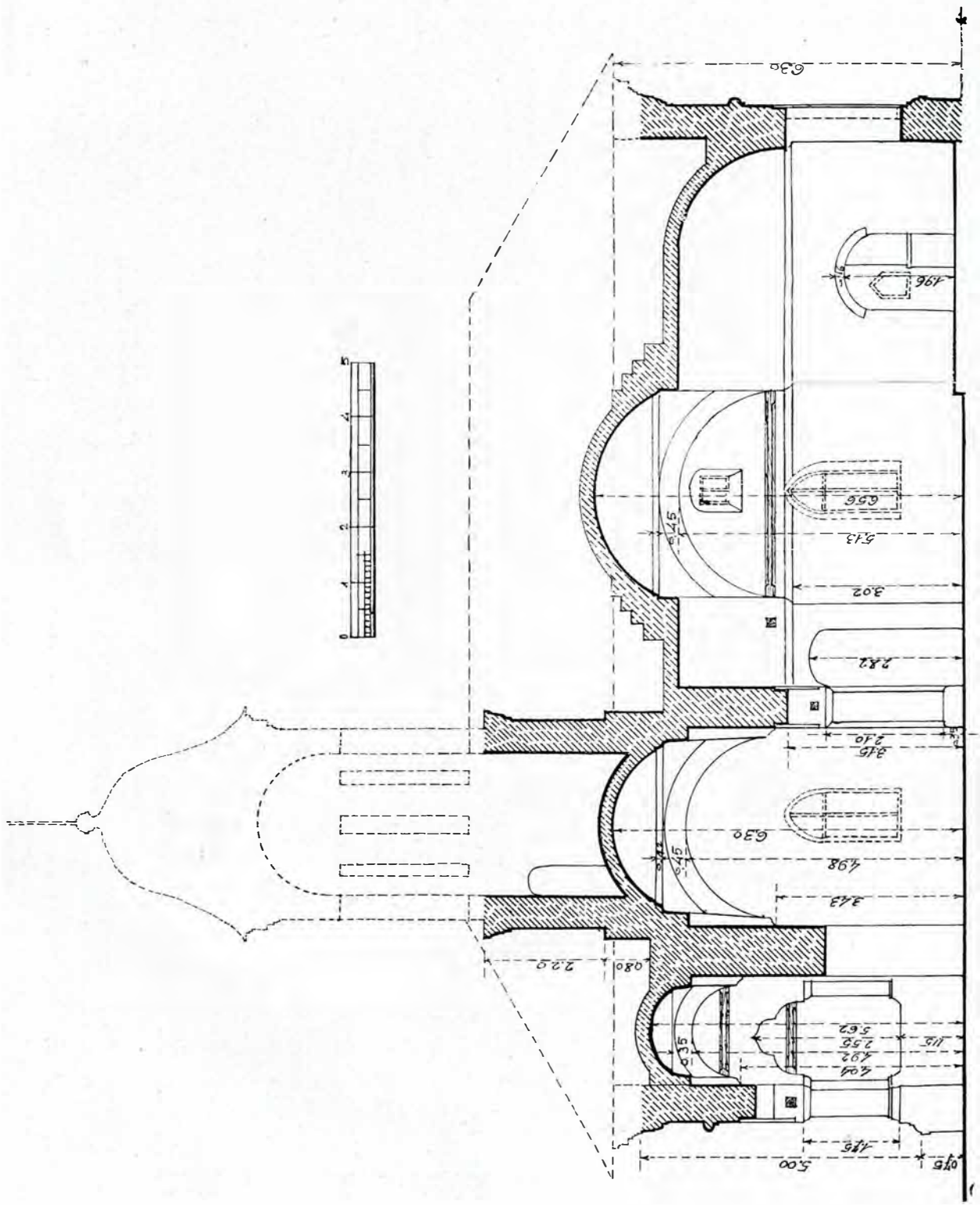

Biserica Galbenă din Urlați (Prahova)

Fig. 804. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Galbenă din Urlaţi (Prahova)
Fig. 805. — Secţiune longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

imp.org.ro

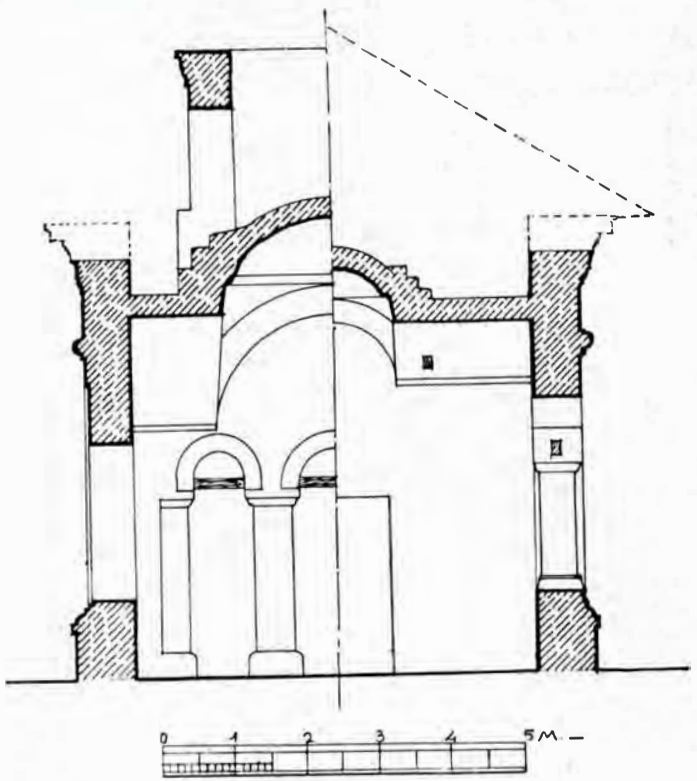

Fig. 806-807. — Secțiuni prin pronaos și prin pridvor

Biserica Galbenă din Urlați (Prahova)

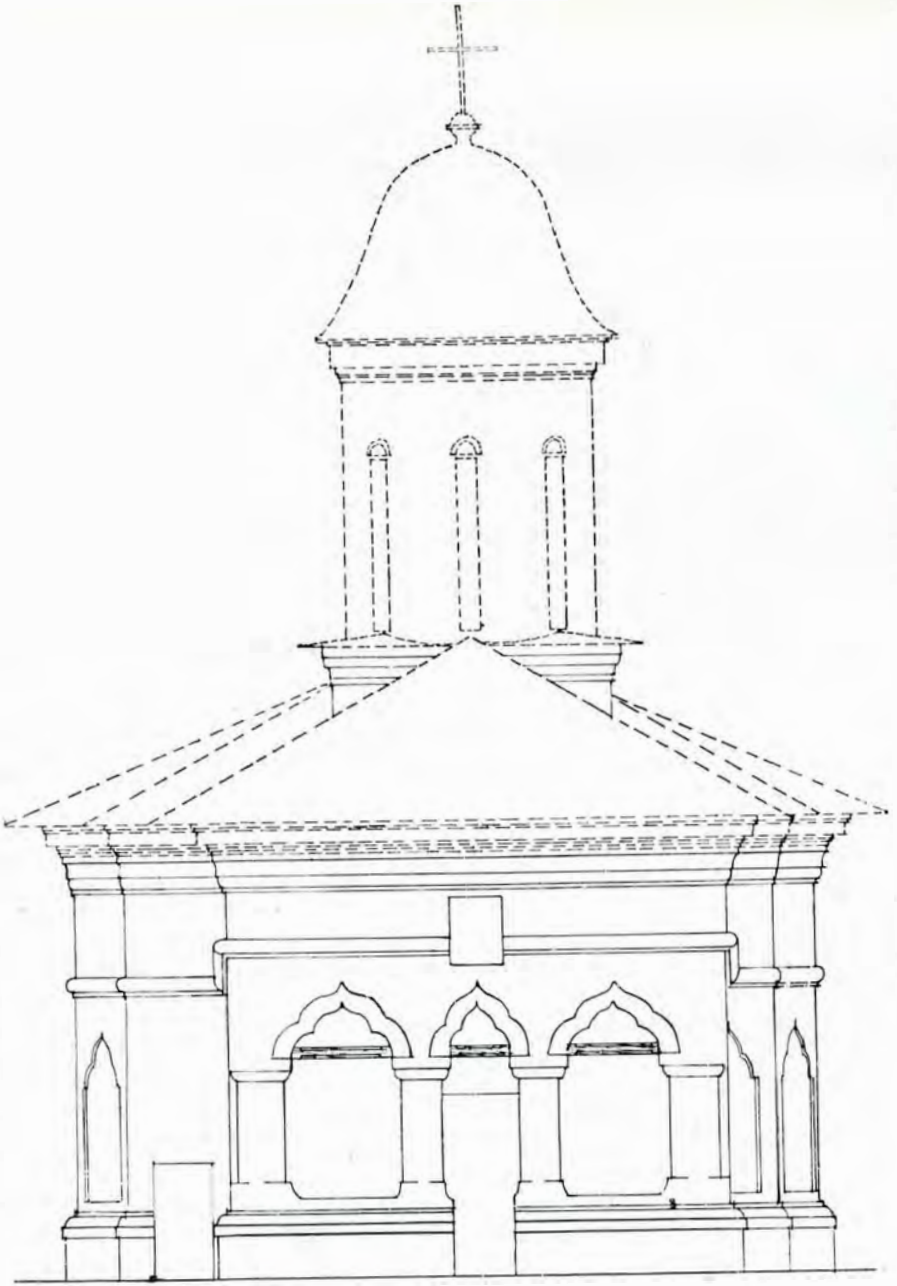
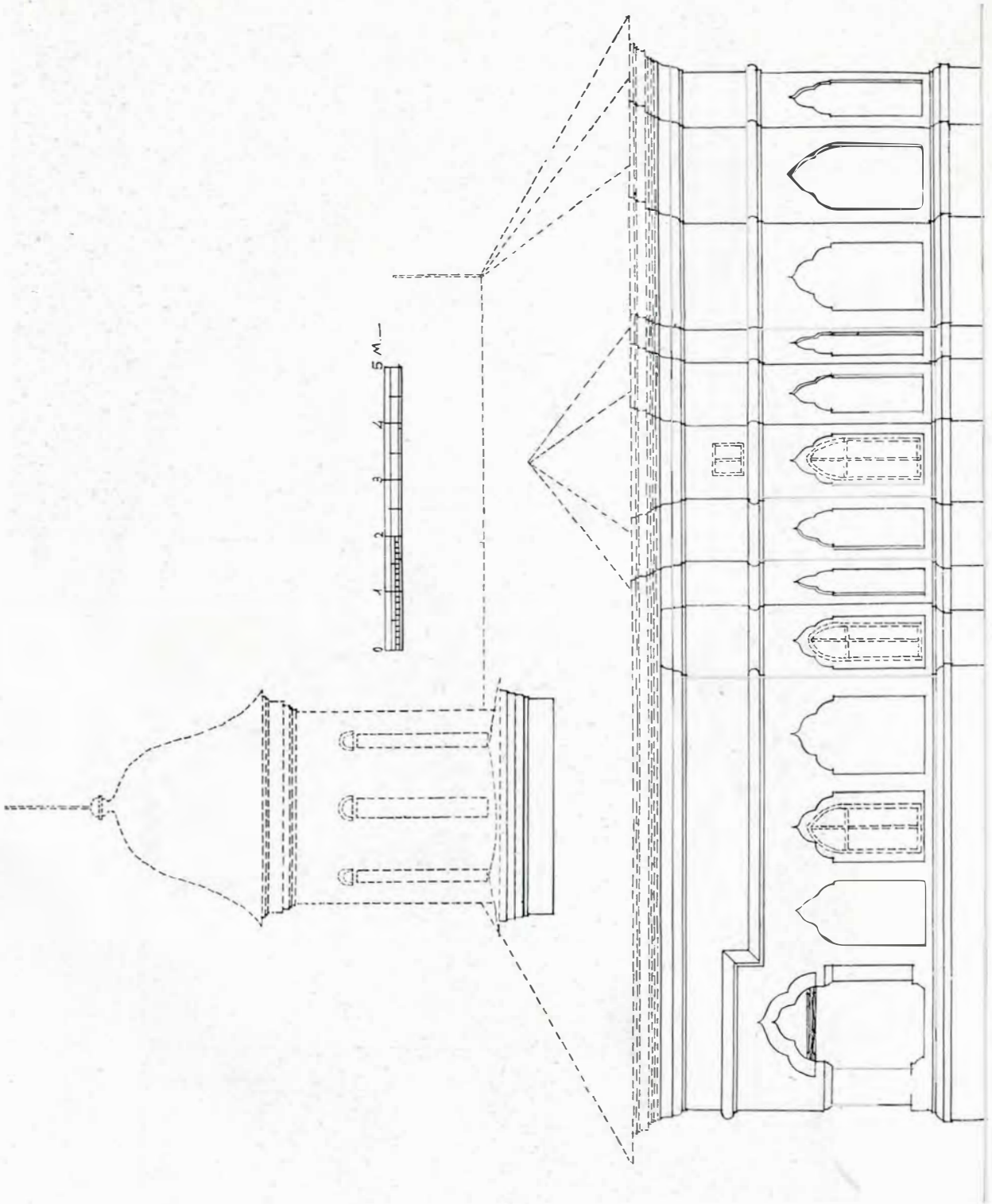

Fig. 808. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

Biserica Galbenă din Urlaţi (Prahova)
Fig. — 809. — Faţada laterală

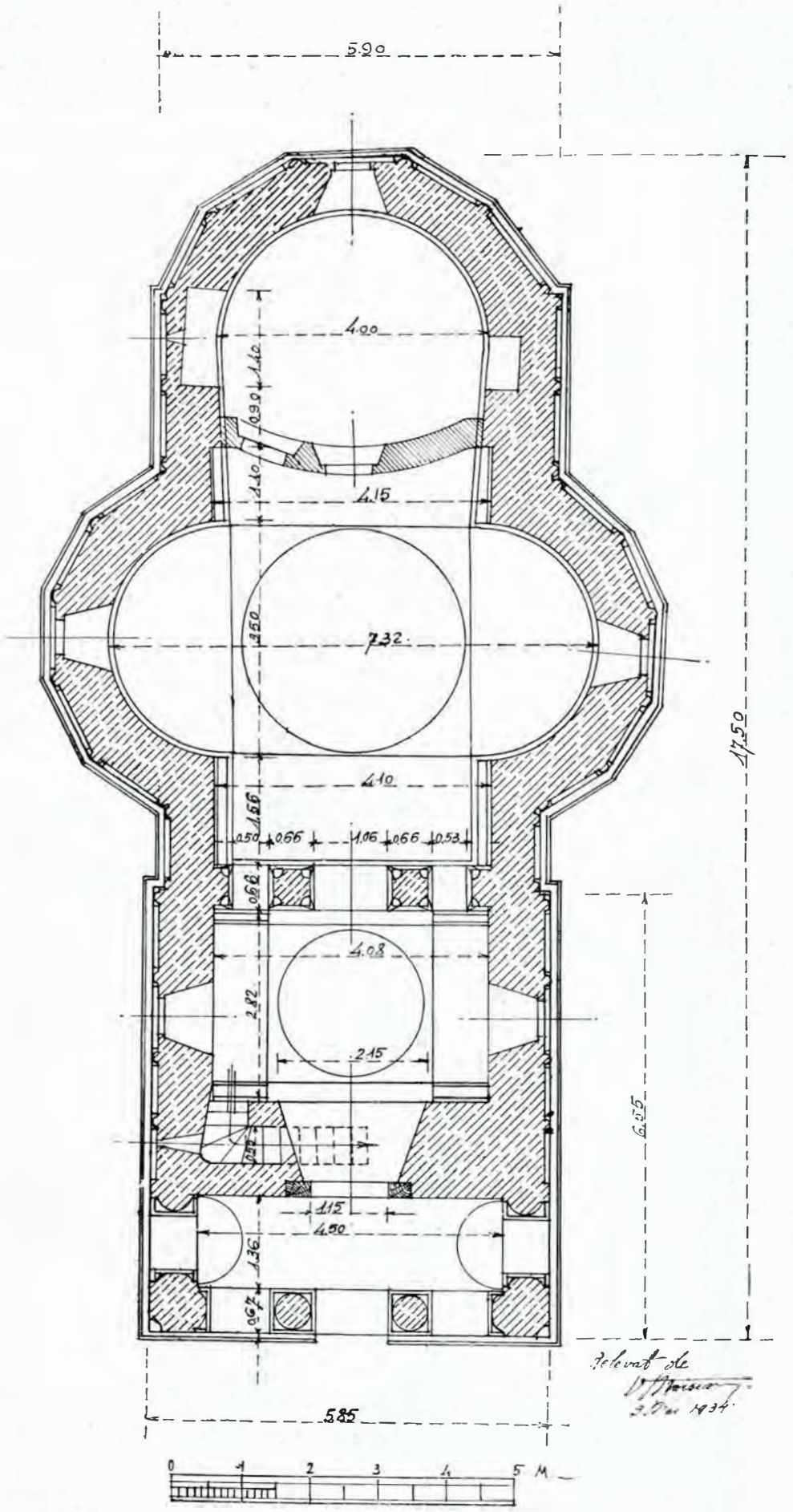
inp.org.ro

Biserica Galbenă din Urlați

inp.org.ro

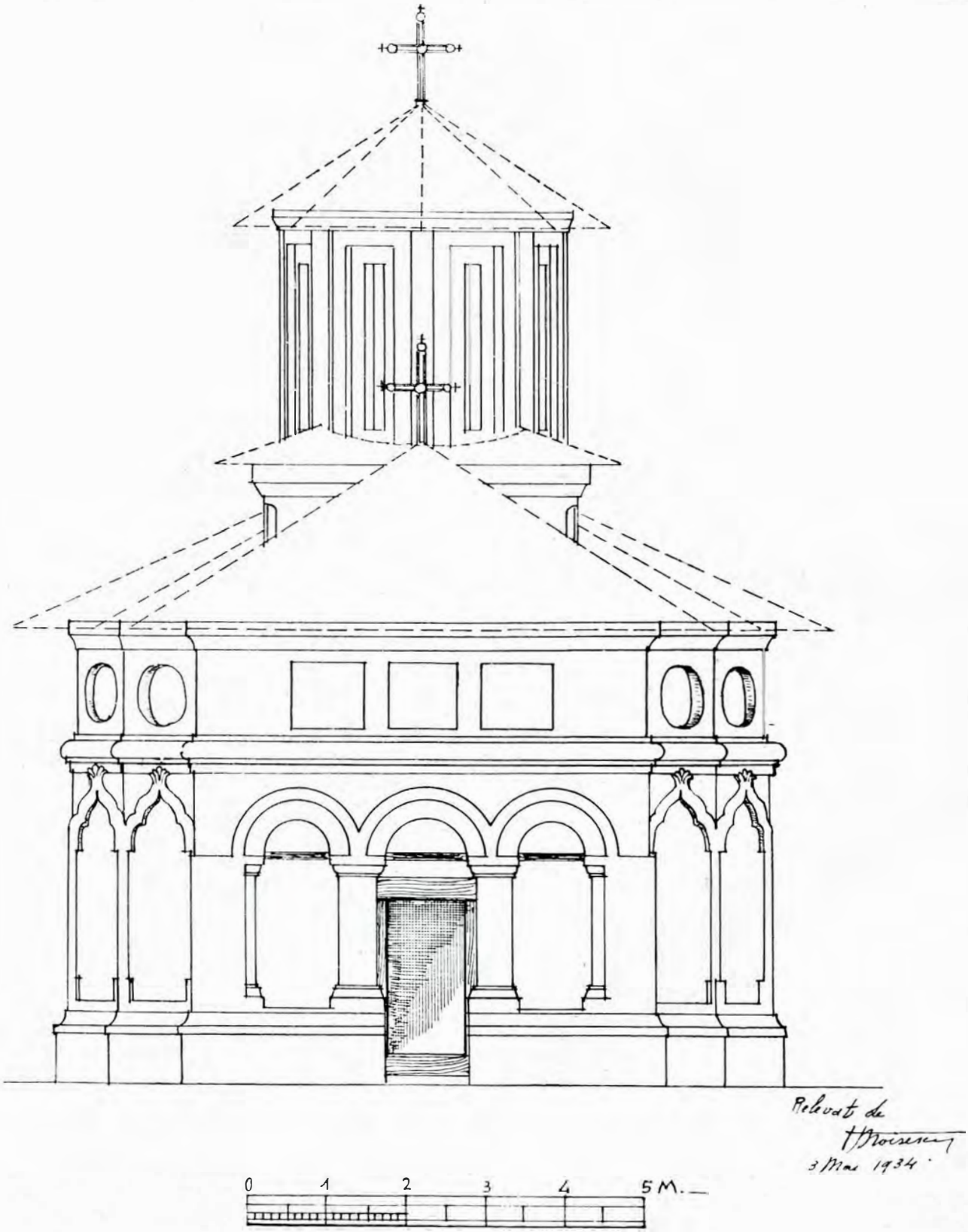

Biserica din Săftica (Ilfov)

Fig. 812. — Planul orzontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

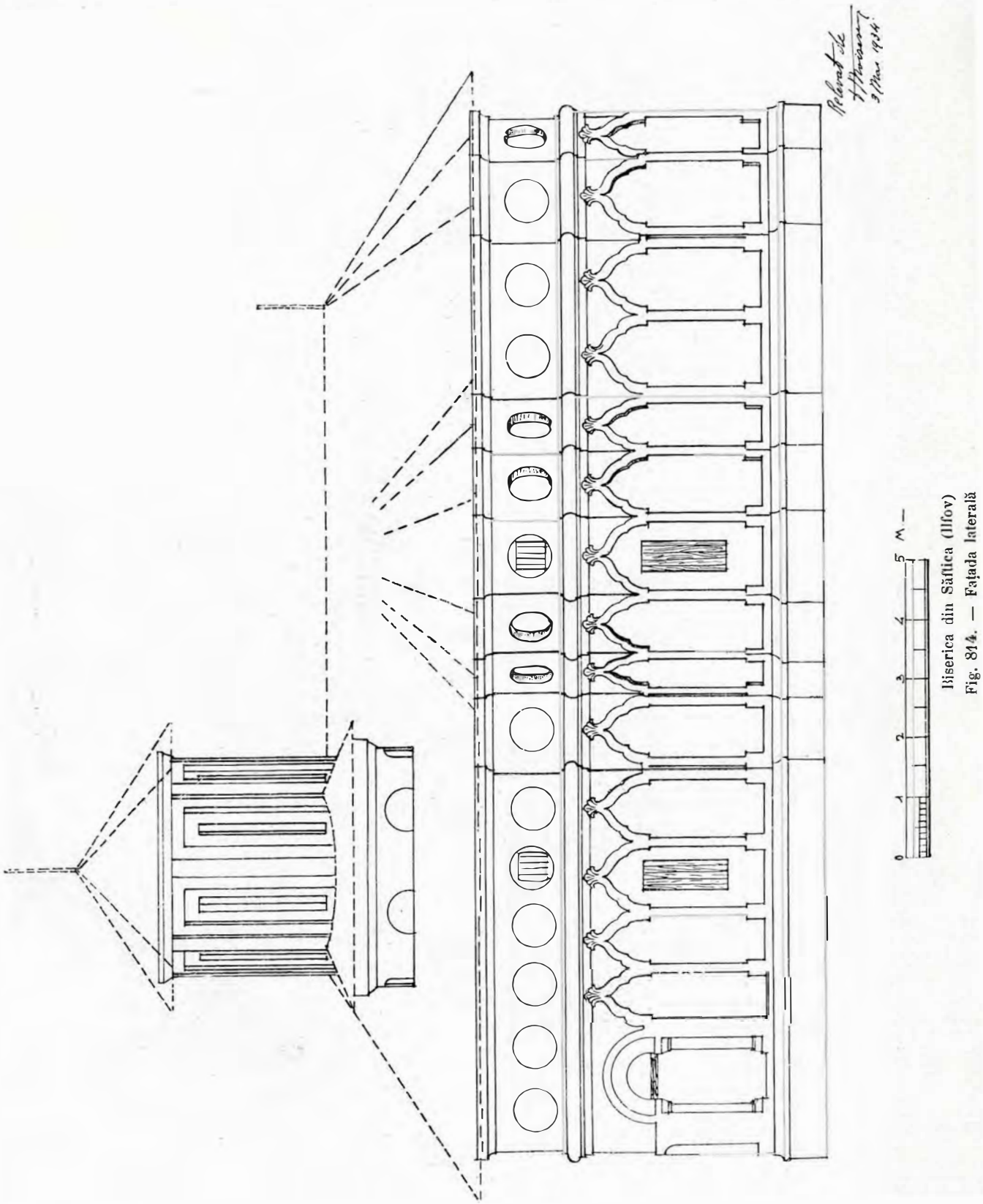

Biserica din Săftica (Ilfov)

Fig. 813. — Fațada principală

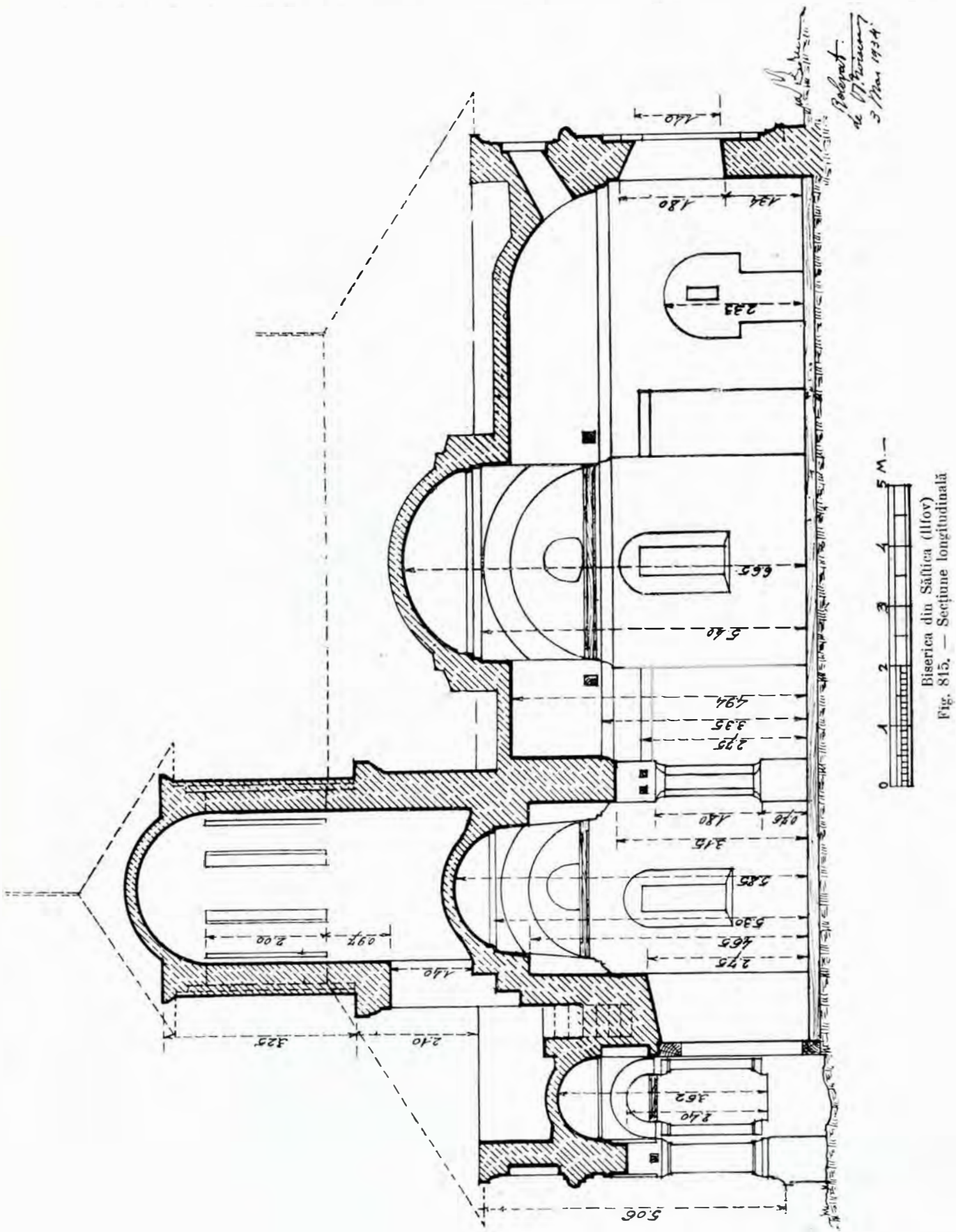
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Săftica (Ilfov)
Fig. 814. — Faţada laterală

inp.org.ro

Biserica din Săftica (Ilfov)
Fig. 815. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

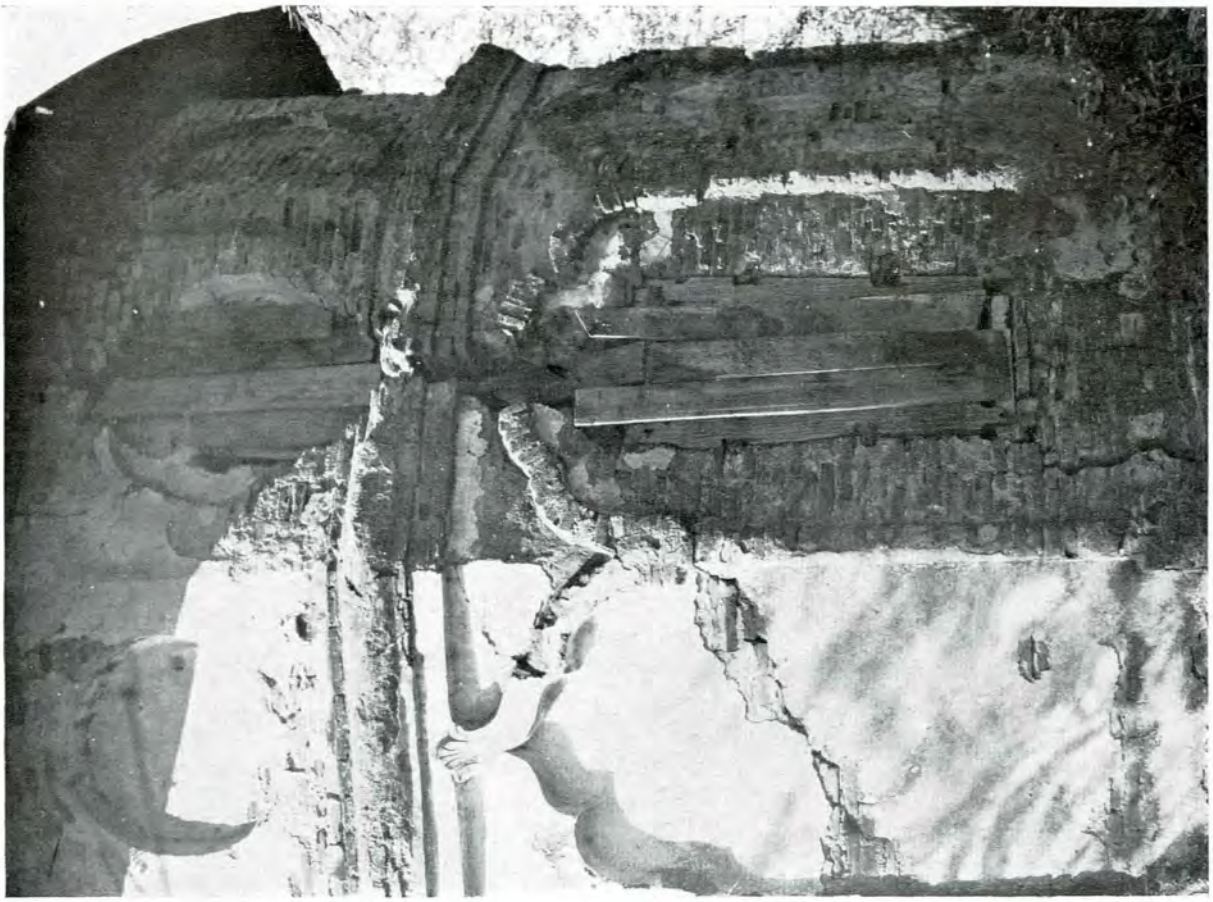
Fig. 817. — Vederea pridvorului

Biserica din Săftica (Ilfov)

Fig. 816. — Vedere generală

inp.org.ro

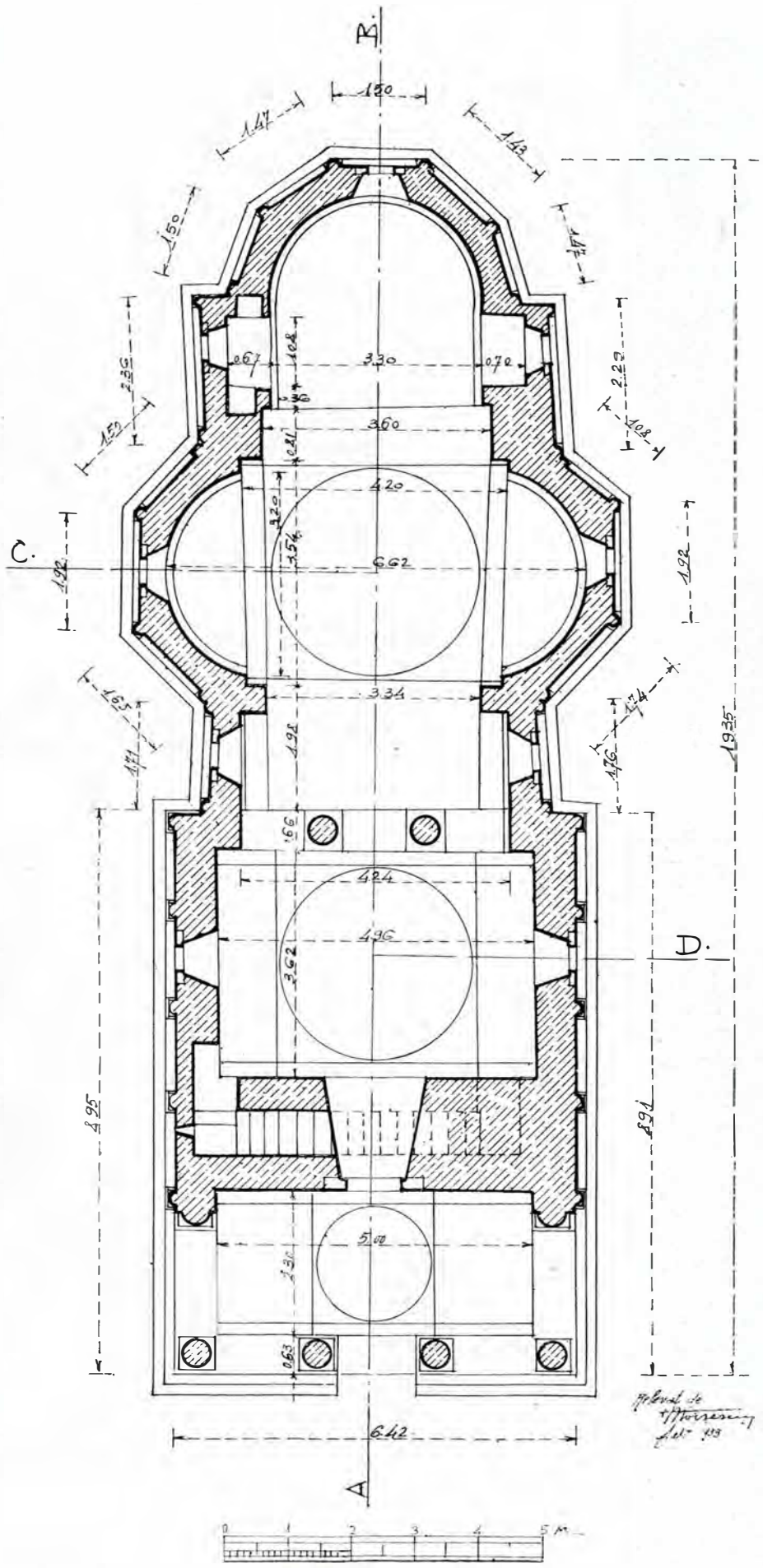

Biserica din Săftica (Ilfov)

Fig. 818. — Detaliu de tatadă

Fig. 819. — Vedere dinspre meează-zi

inp.org.ro

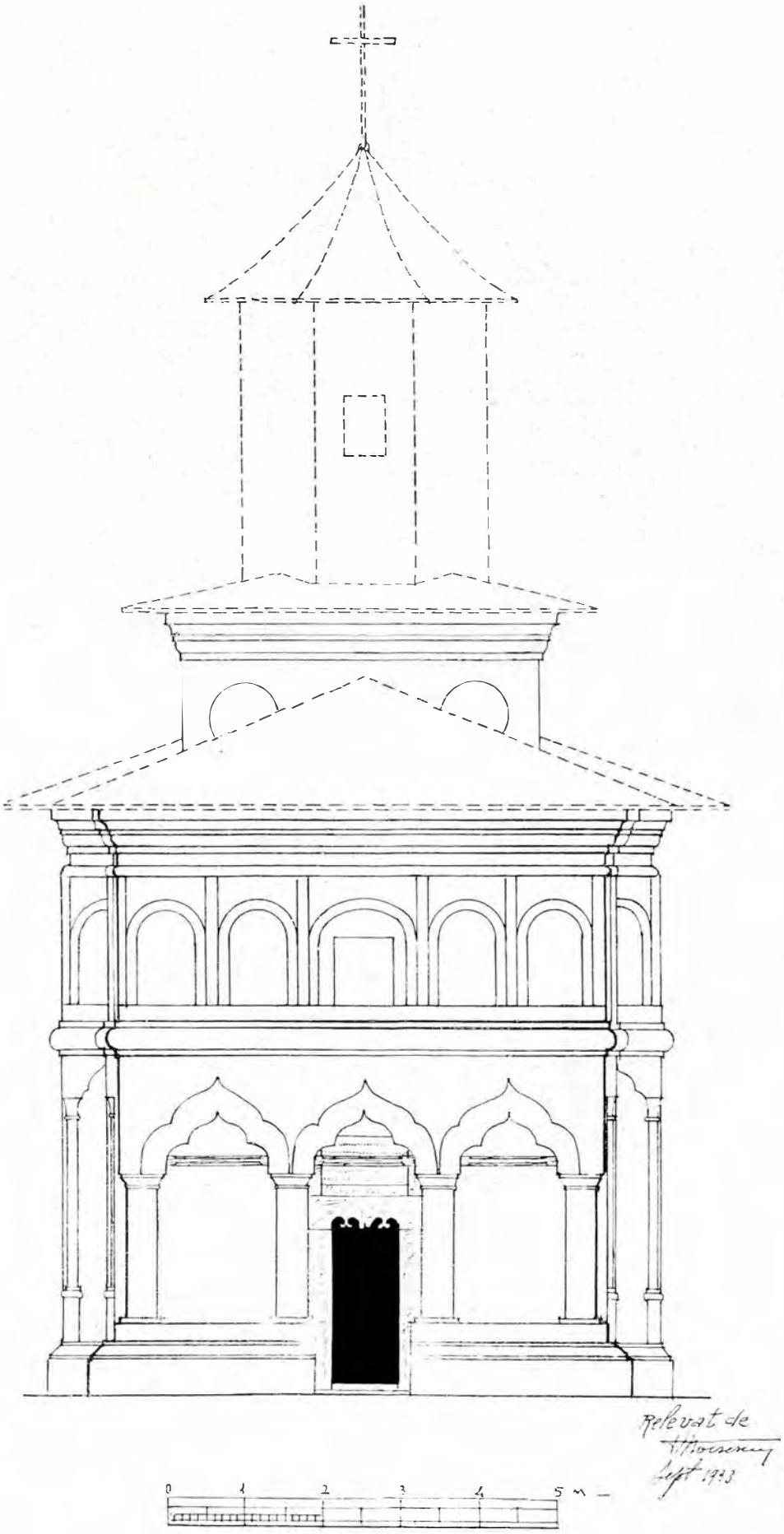

Biserica din Rifov (Prahova)

Fig. 820. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

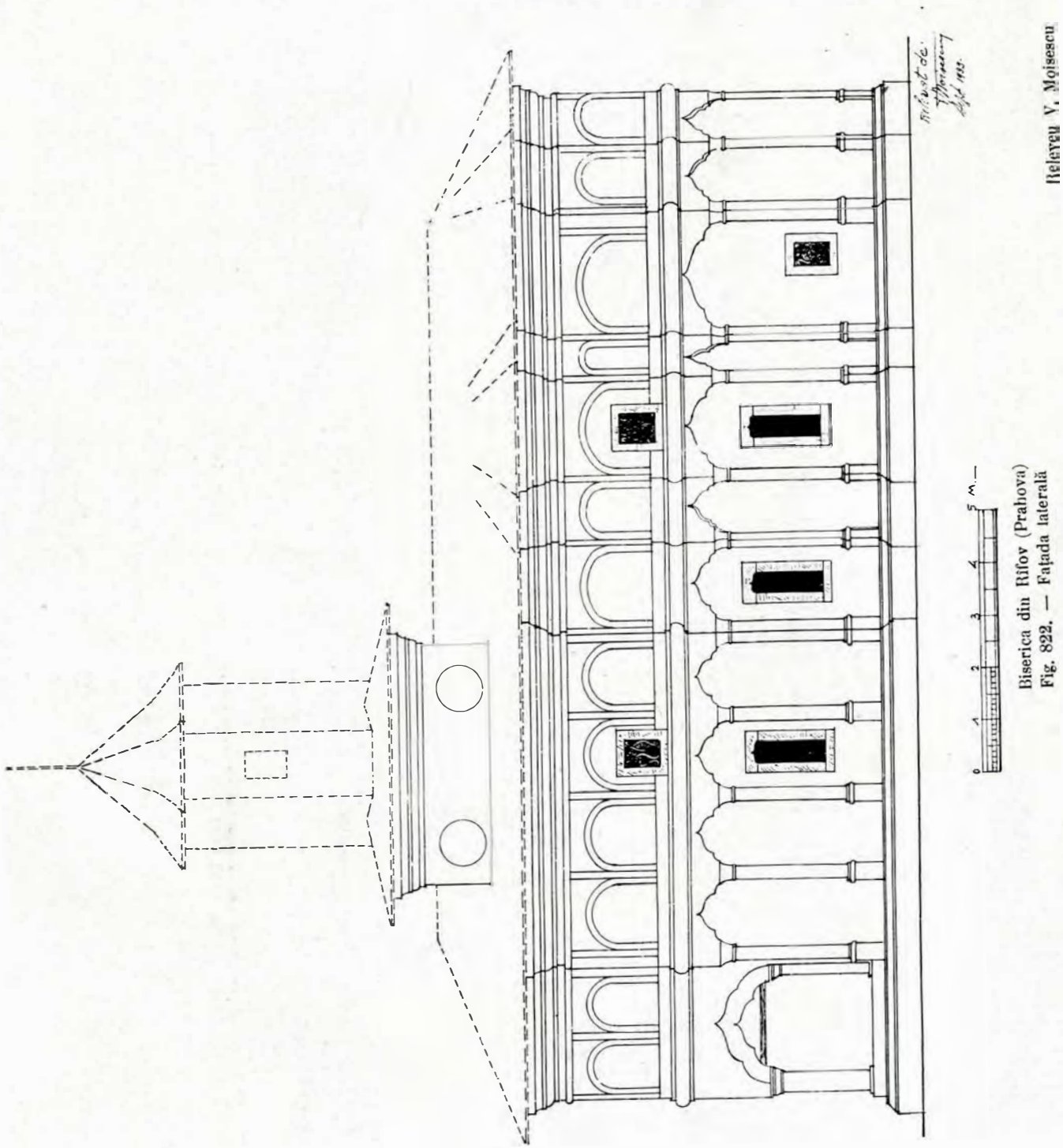
inp.org.ro

Biserica din Rîfov (Prahova)
Fig. 821. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

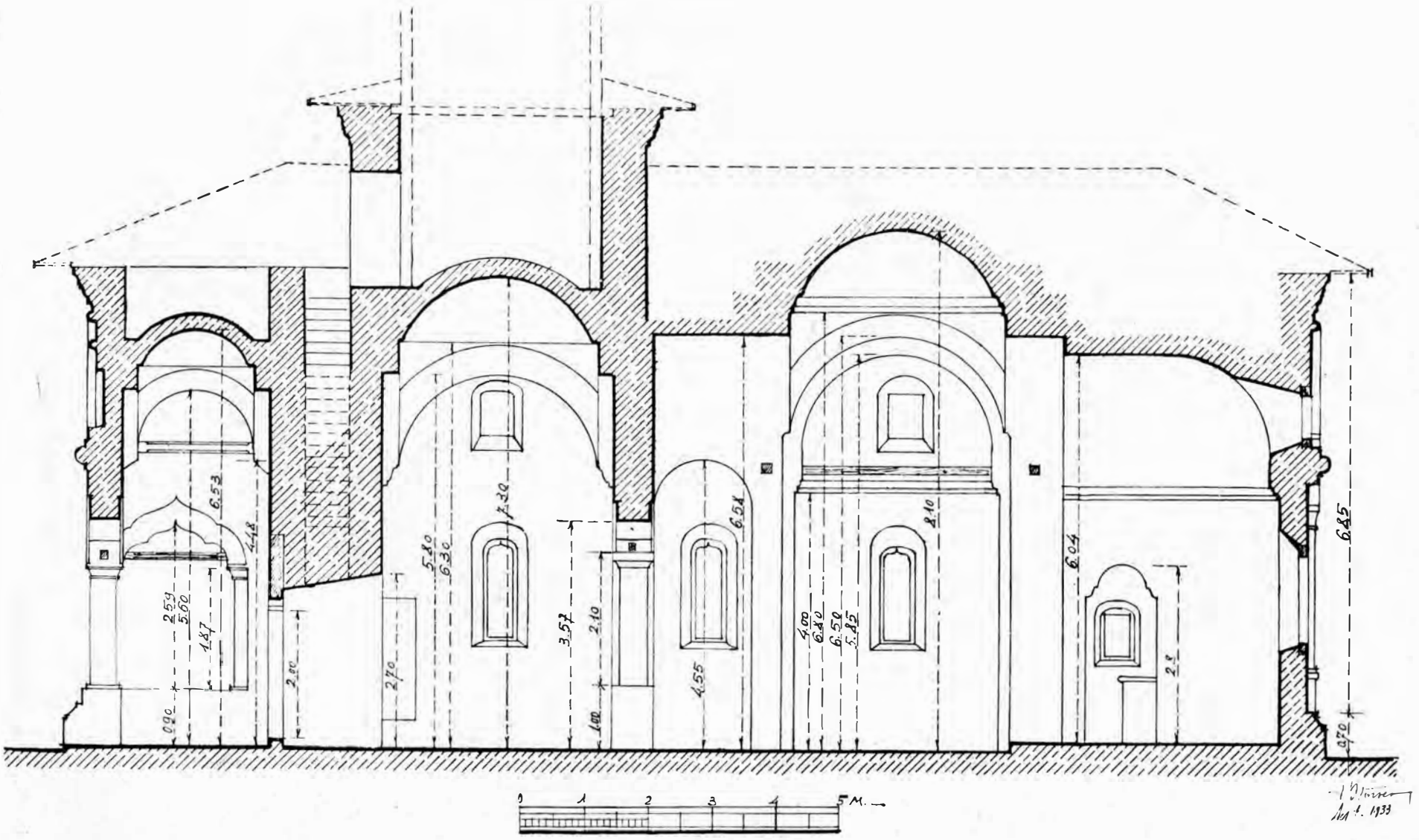
inp.org.ro

Biserica din Rîfov (Prahova)
Fig. 822. — Faţada laterală

Releveu V. Moisescu

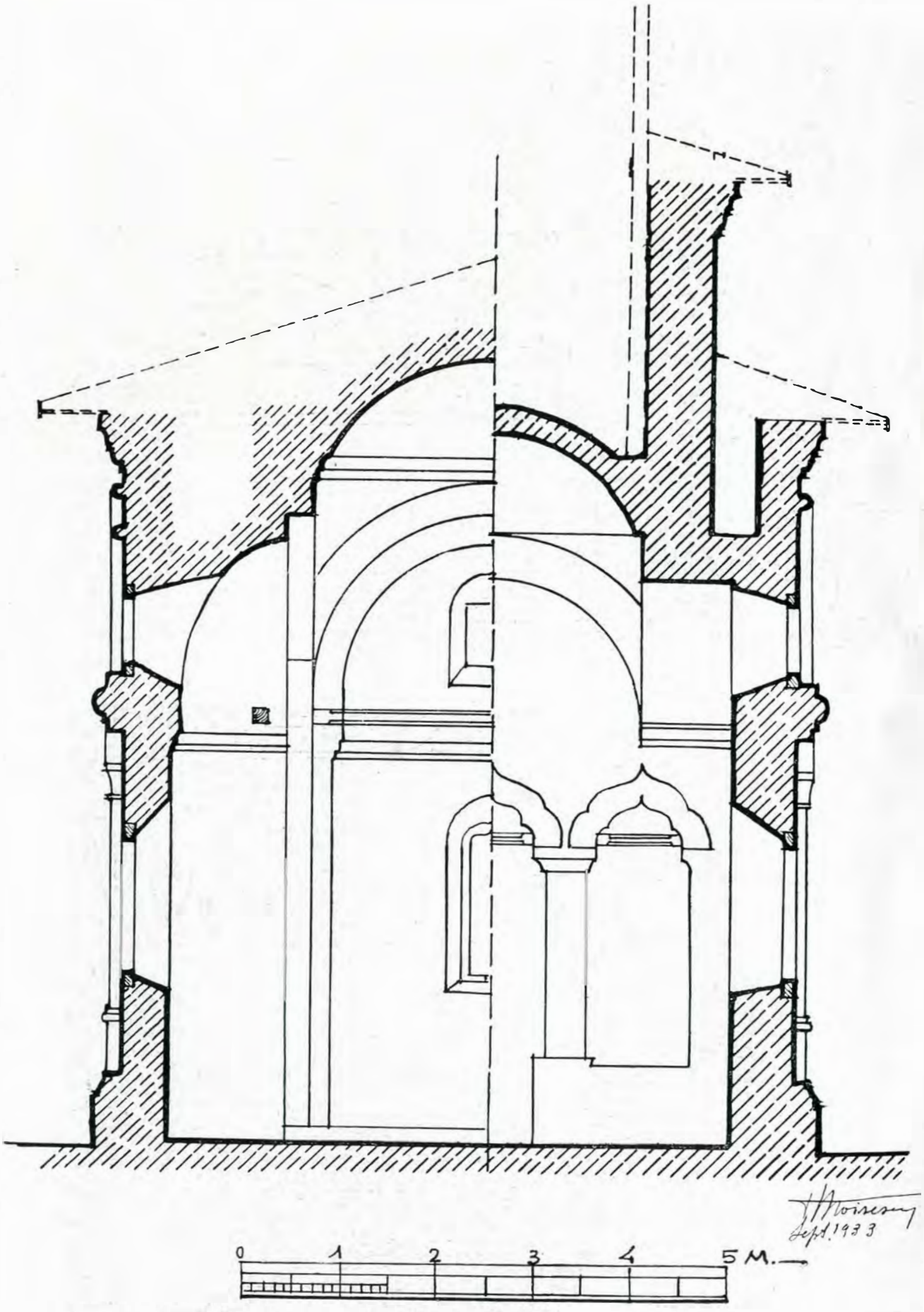
inp.org.ro

Biserica din Rîfov (Prahova)
Fig. 823. — Secția longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Rîfov (Prahova)

Fig. 824. — Secţiune prin naos

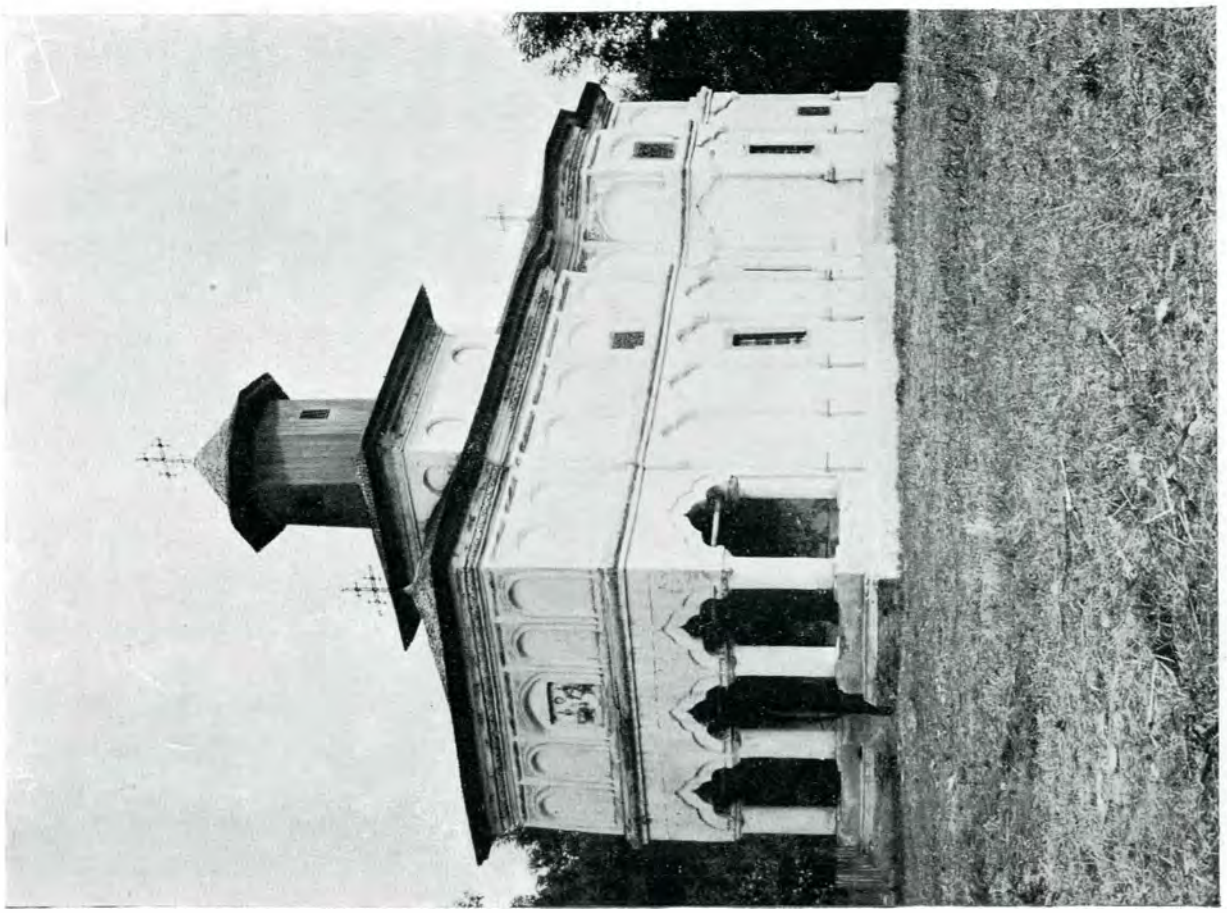
Fig. 825. — Secţiune prin pronaos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

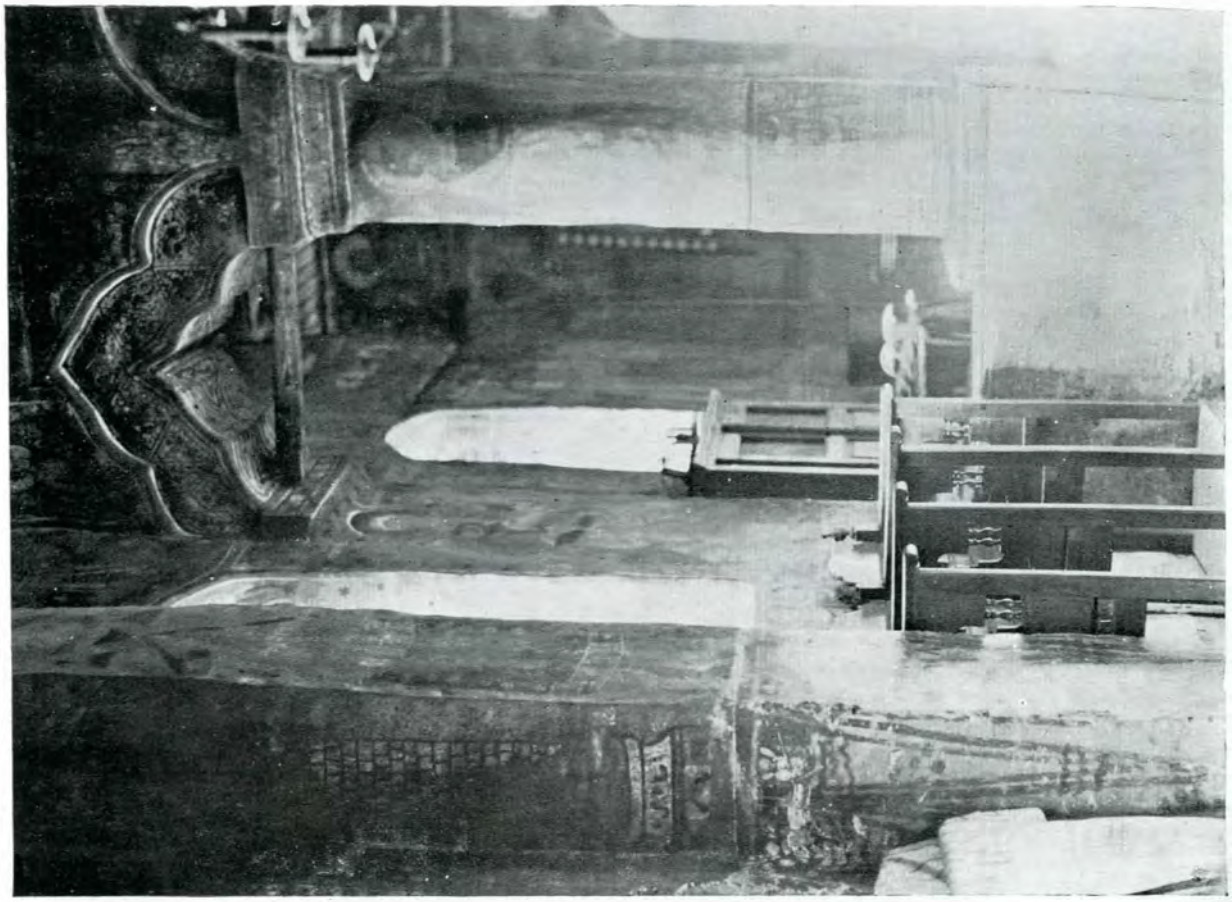
Fig. 827. — Ușa bisericii

Biserica din Rifov (Prahova)

Fig. 826. — Vedere generală

inp.org.ro

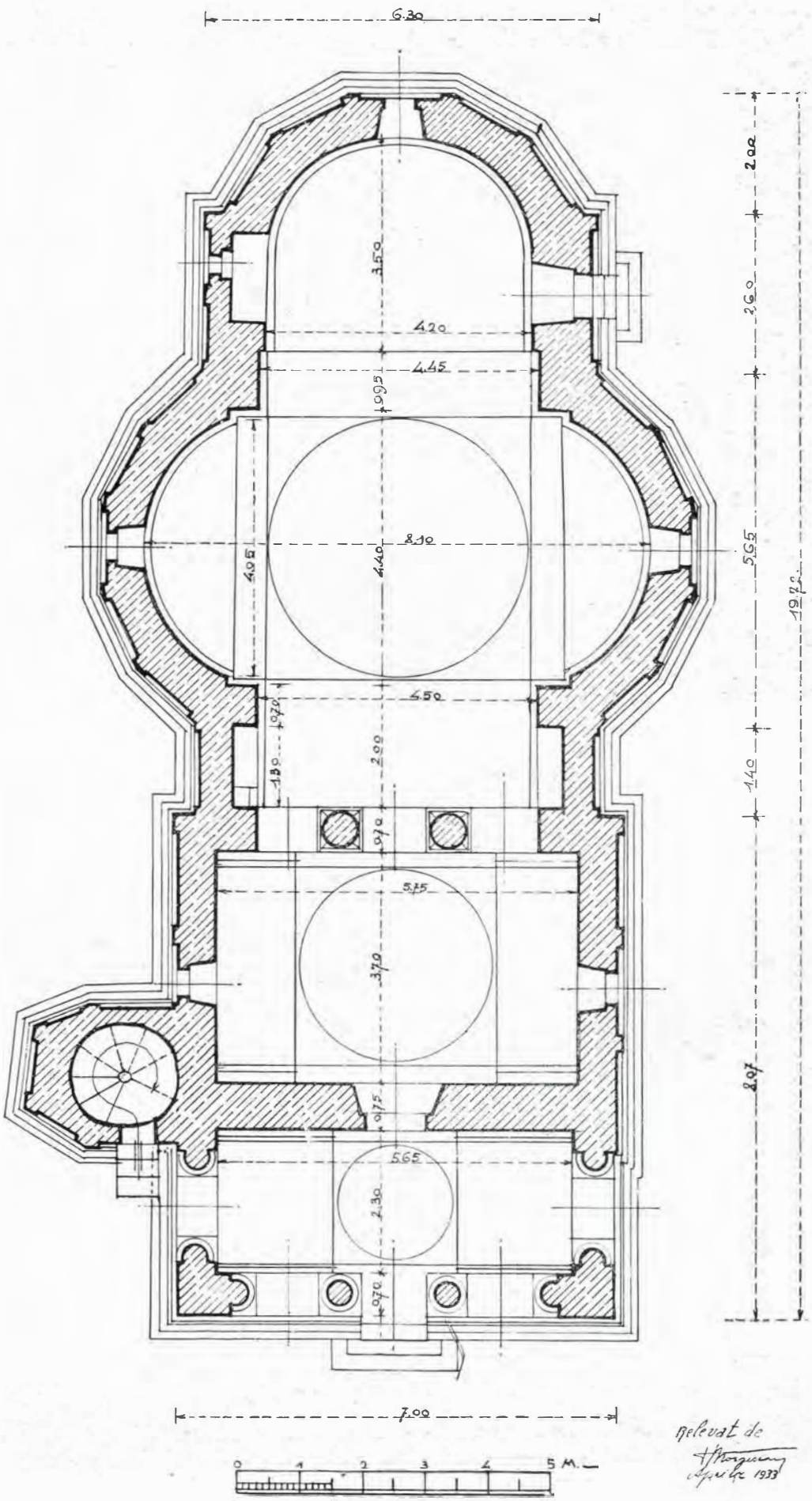

Biserica din Rîfov (Prahova)

Fig. 828. — Detaliu în interior

Fig. 829. — Vedere laterală

inp.org.ro

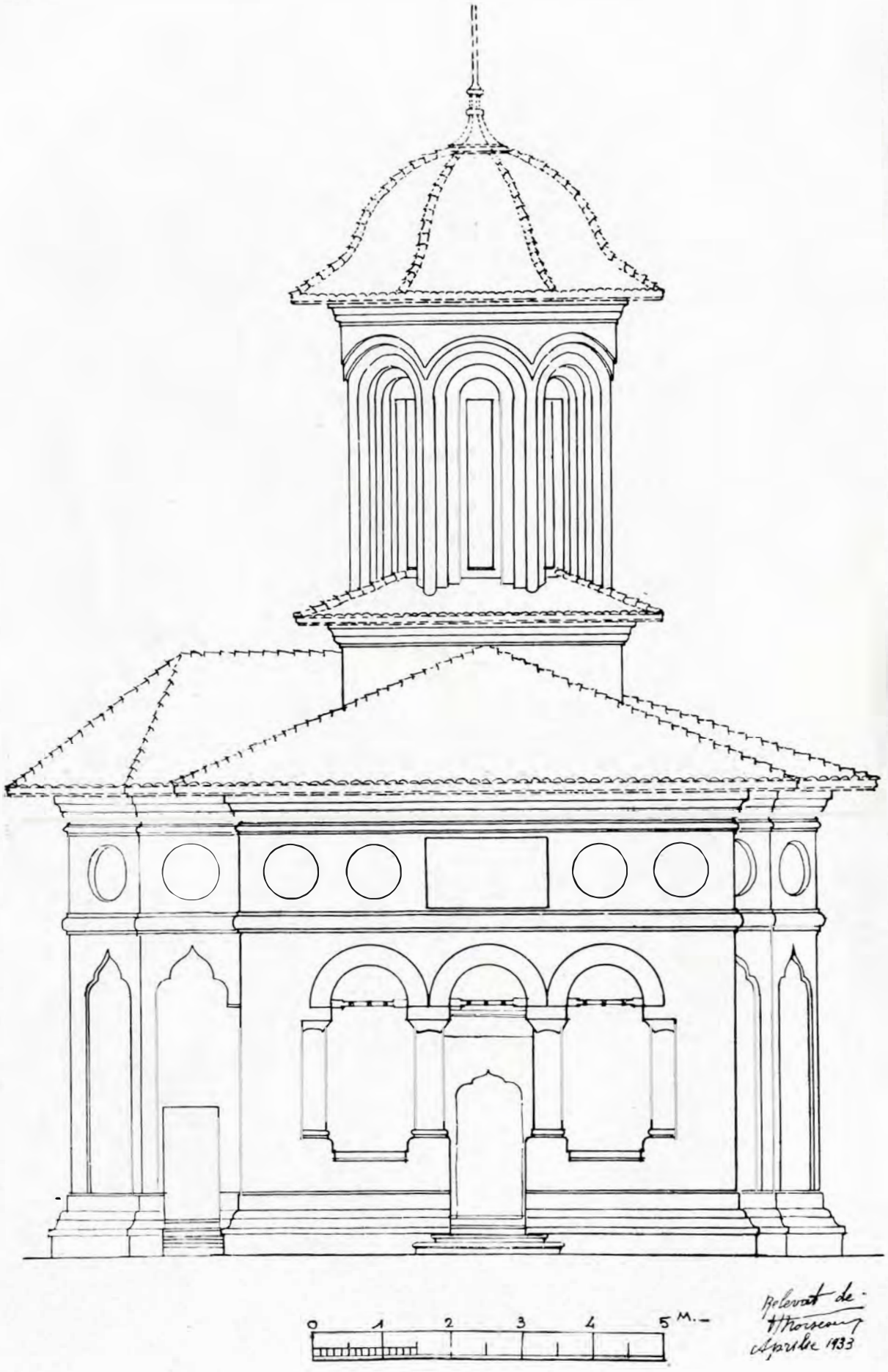

Biserica Sfântul Ștefan din București

Fig. 830. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

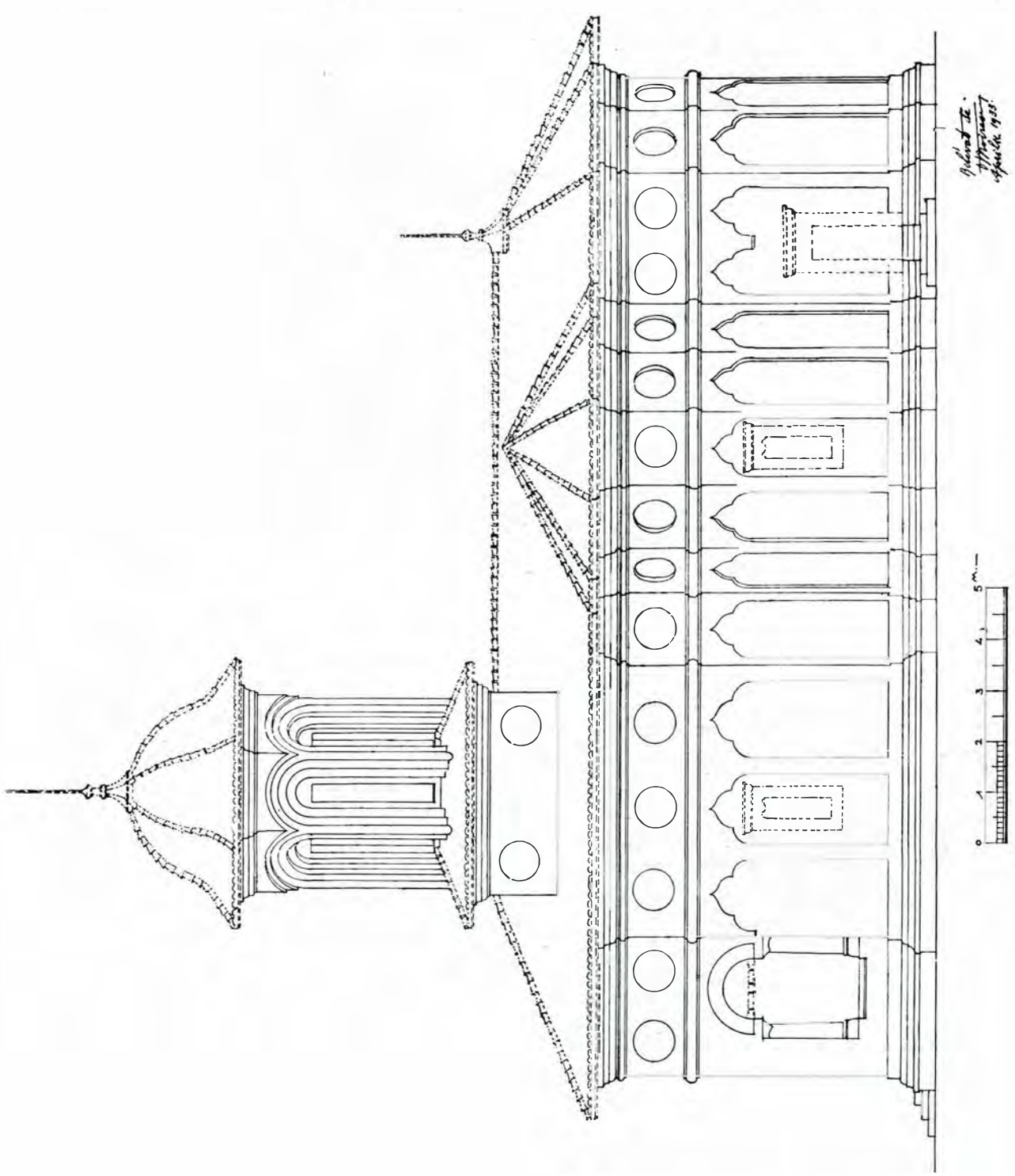

Biserica Sfântul Ştefan din Bucureşti

Fig. 831. — Faţada principală

Releveu V. Moisescu

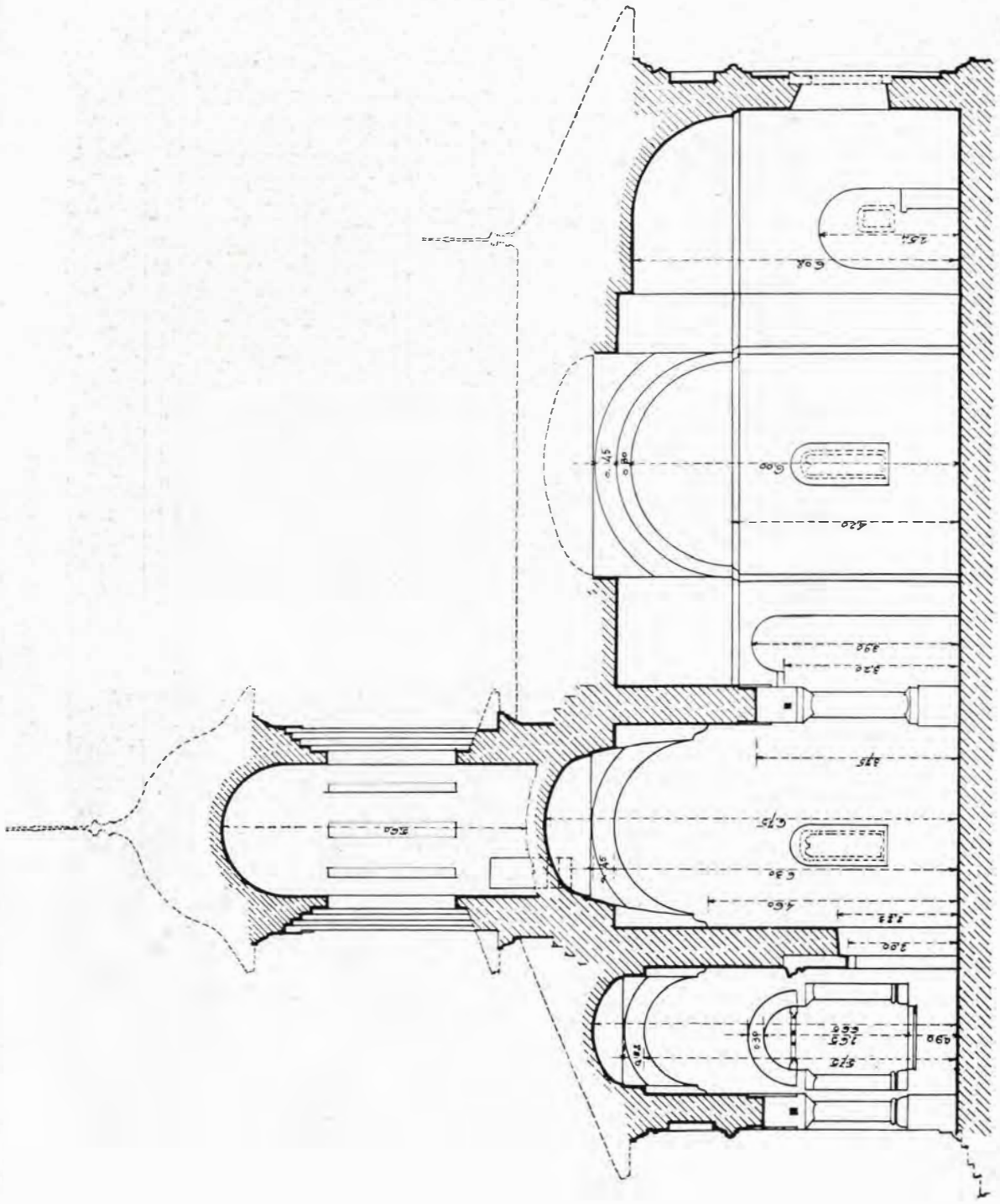
inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

Biserica Sfântul Ştefan din Bucureşti
Fig. 832. — Faţada laterală

inp.org.ro

Releveu V. Moisescu

Biserica Sfântul Ştefan din Bucureşti
Fig. 833. — Secţiune longitudinală

inp.org.ro

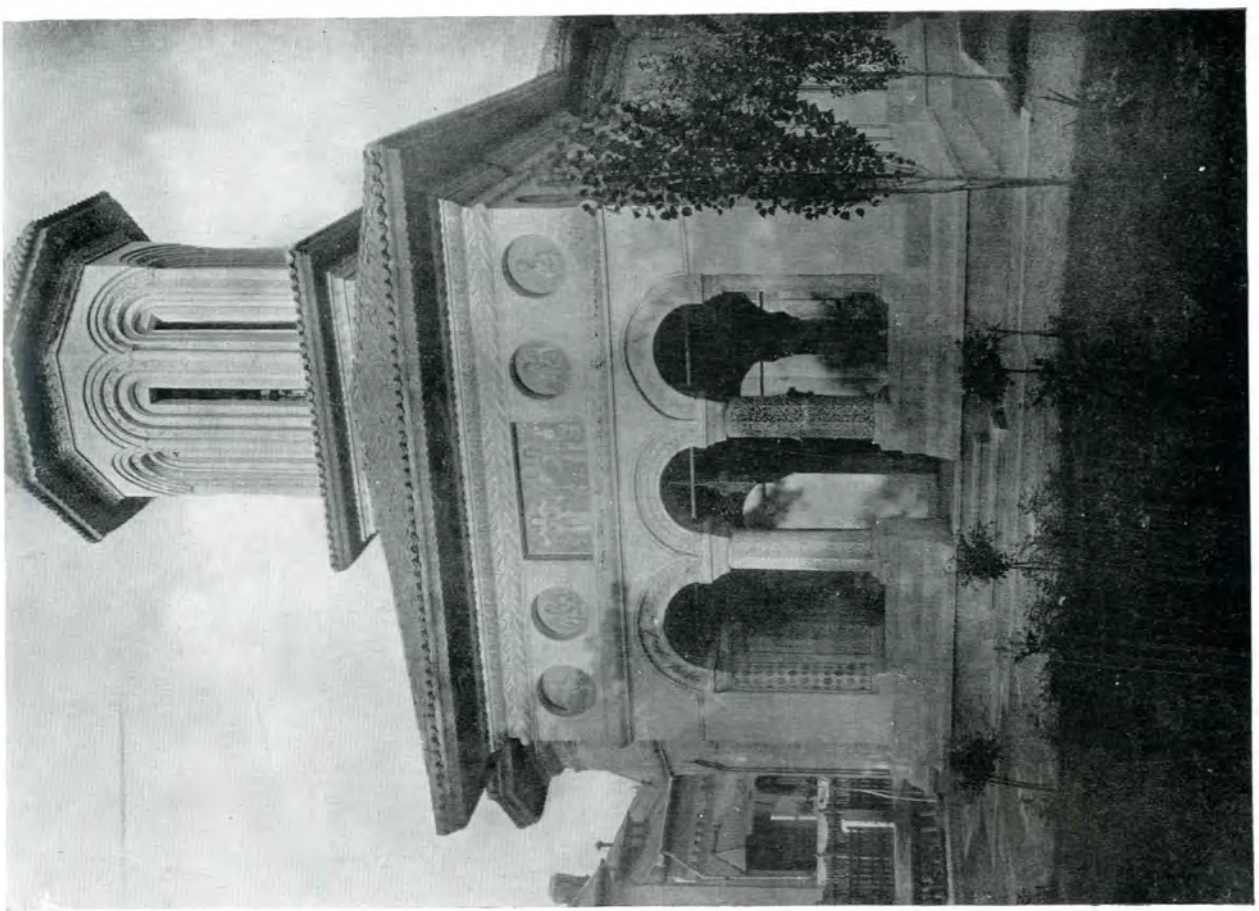

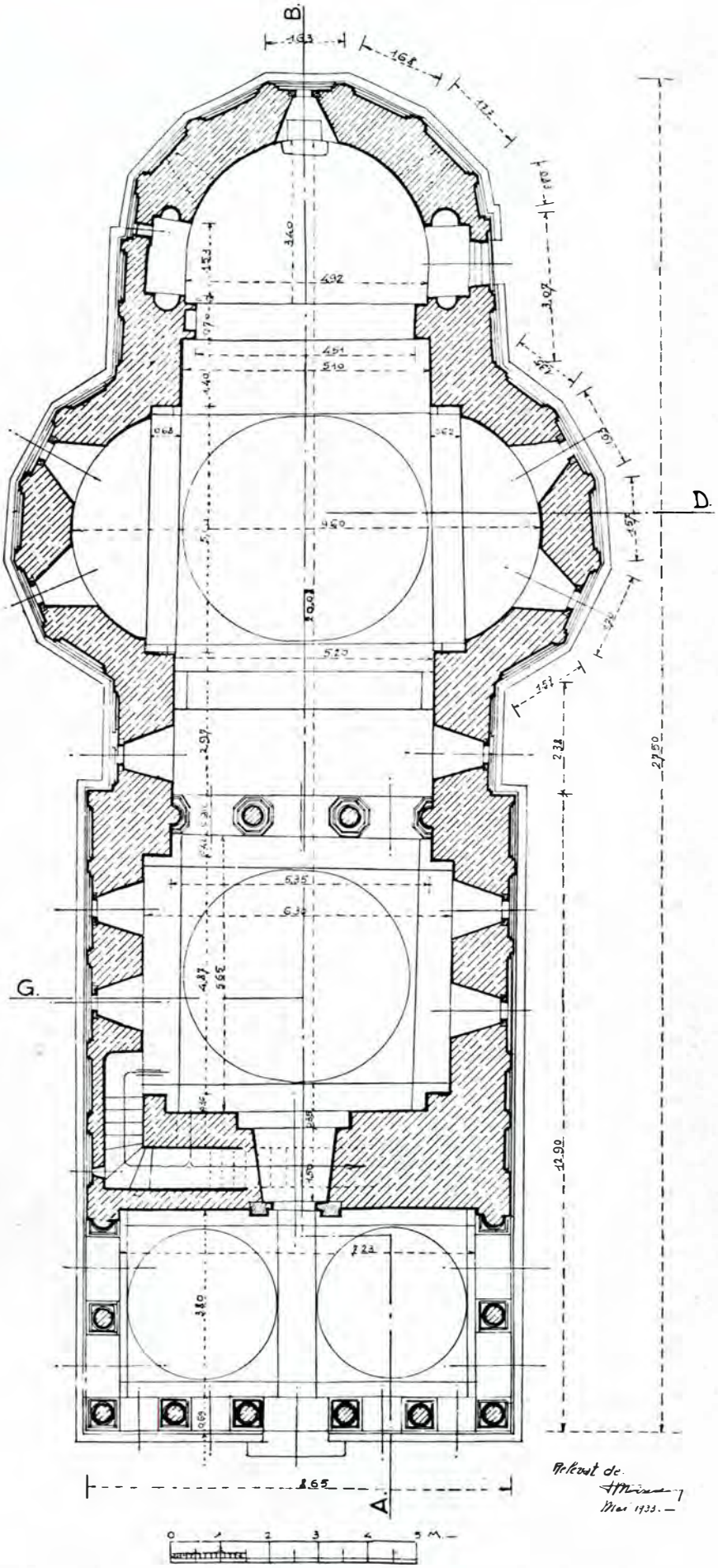
Fig. 835. — Vedere spre pridvor

Biserica Sfântul Ştefan din Bucureşti

Fig. 834. — Vedere generală

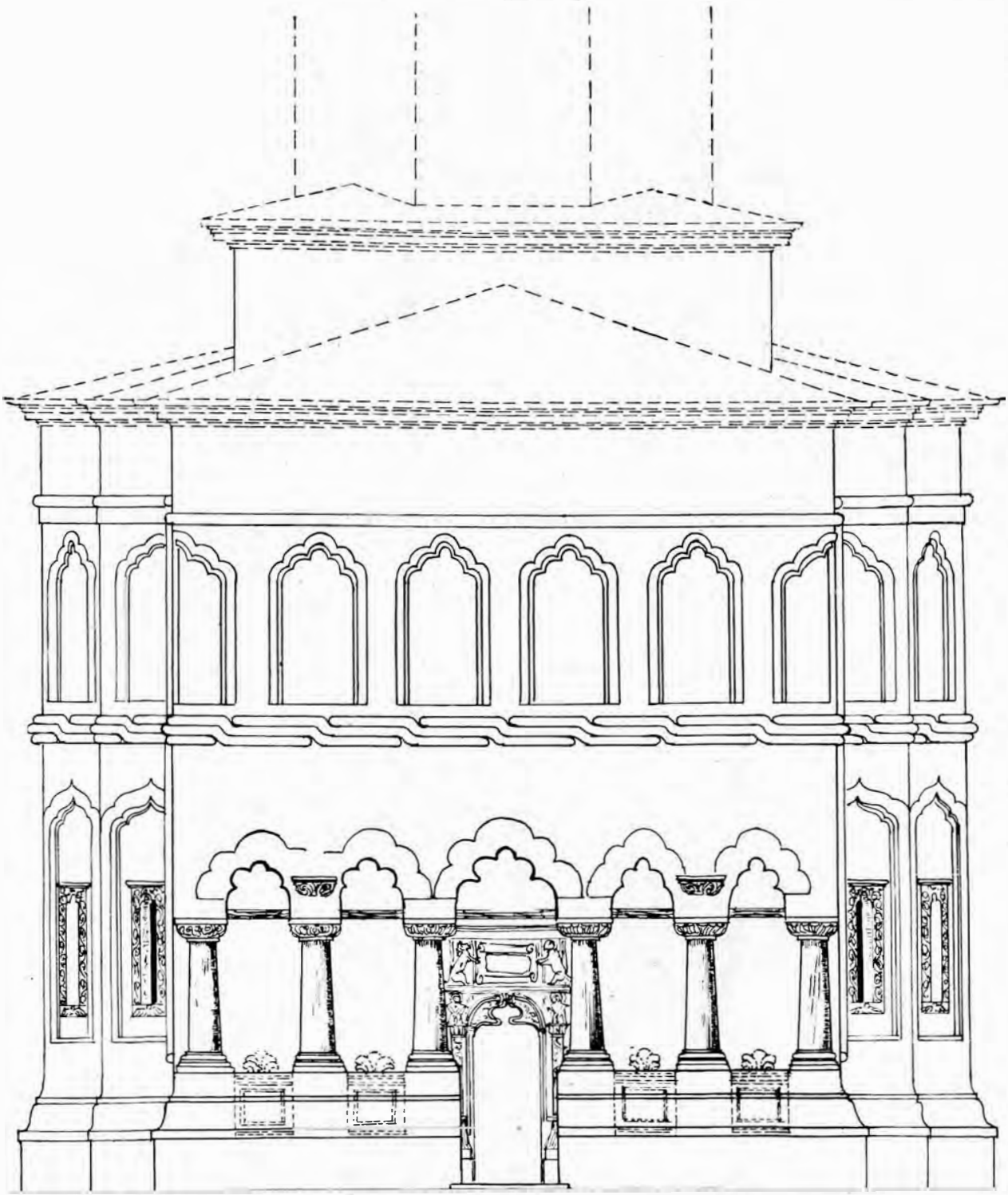
inp.org.ro

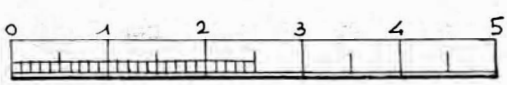

Biserica Colţii din Bucureşti
Fig. 836. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

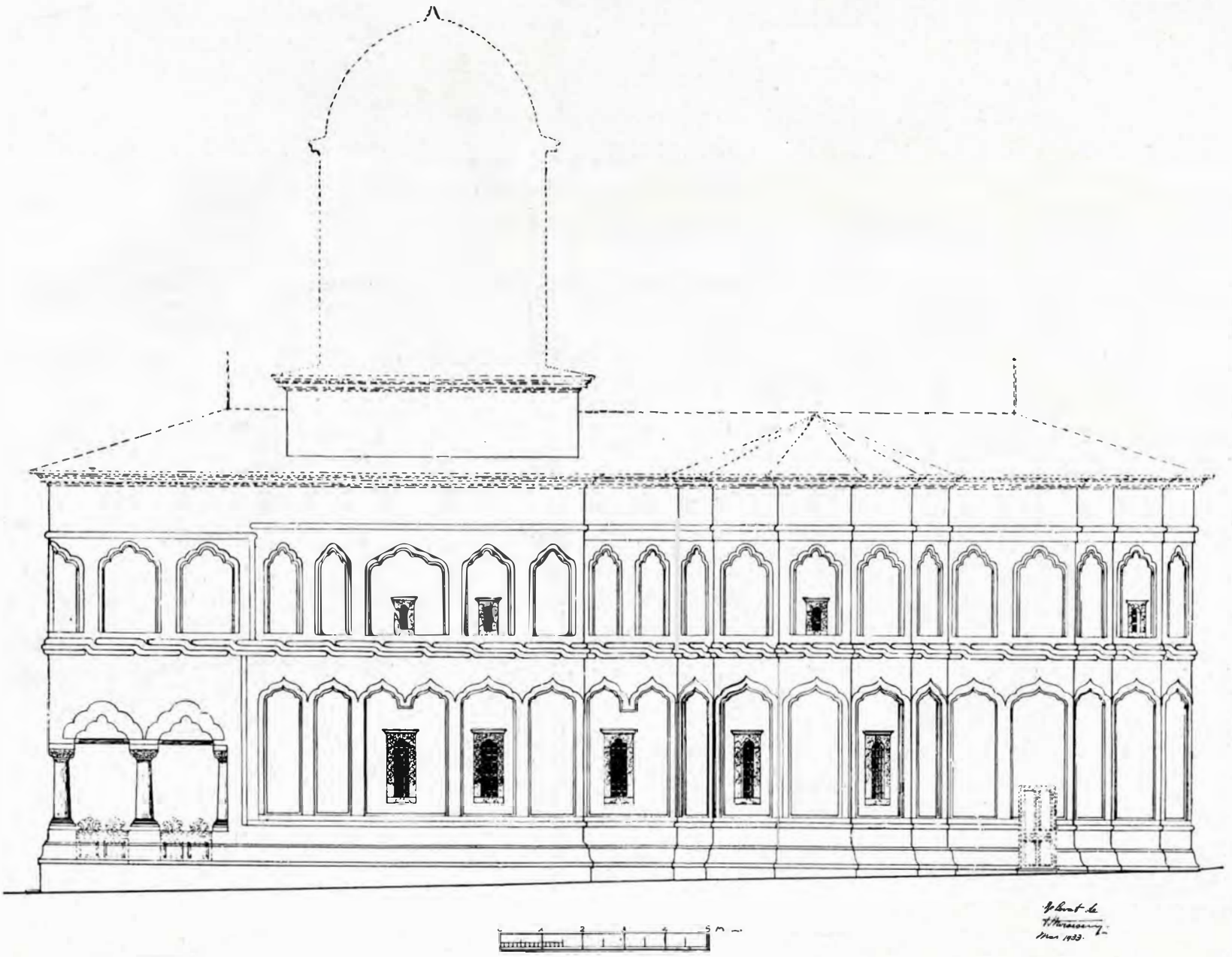

Relevat de V. Moisescu. Mai 1933.

Biserica Colții din București
Fig. 837. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

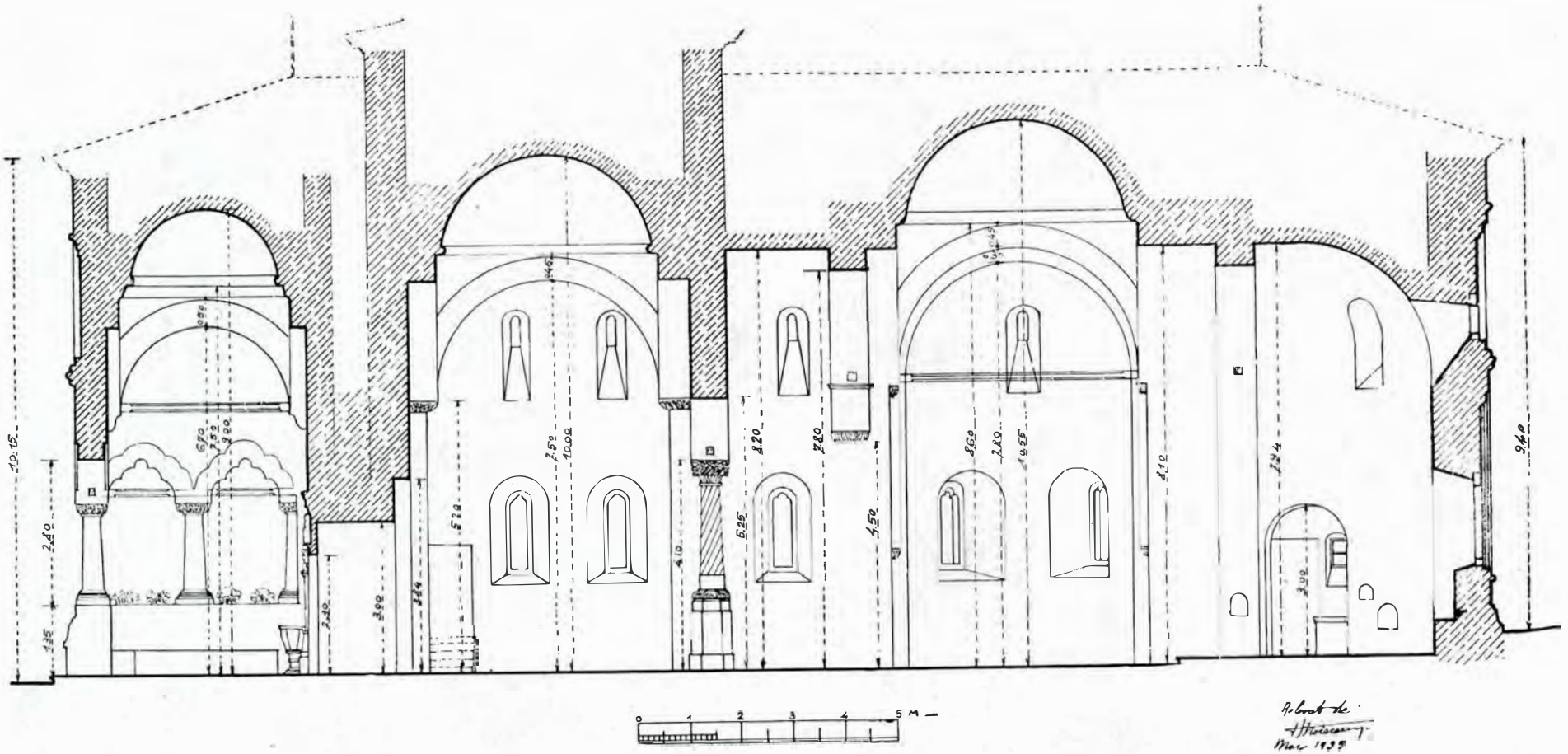
inp.org.ro

Biserica Colţii din Bucureşti
Fig. 838. — Faţada laterală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Colții din București

Fig. 839. — Secție longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

imprg.ro

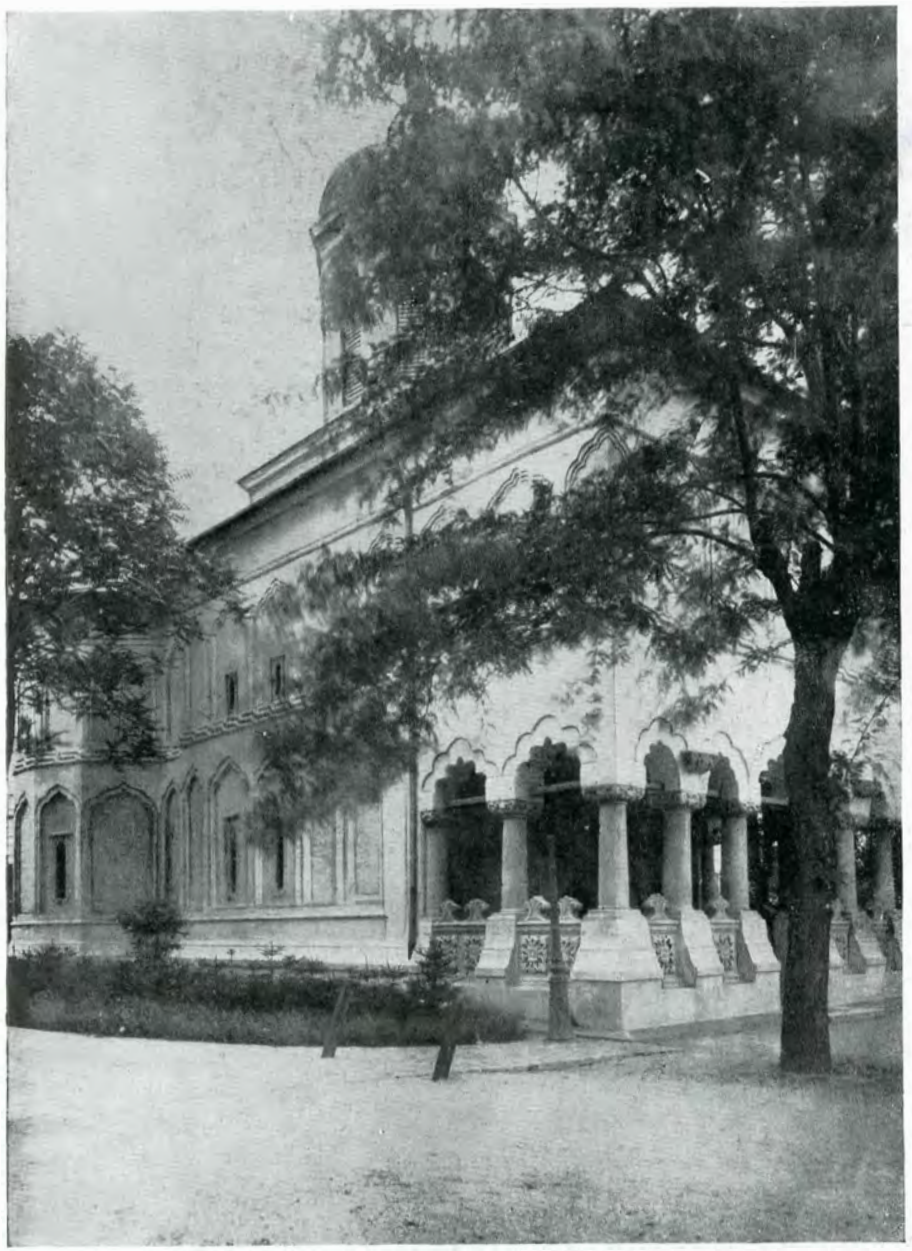

Fig. 840. — Vederea pridvorului

Biserica Colţii din Bucureşti

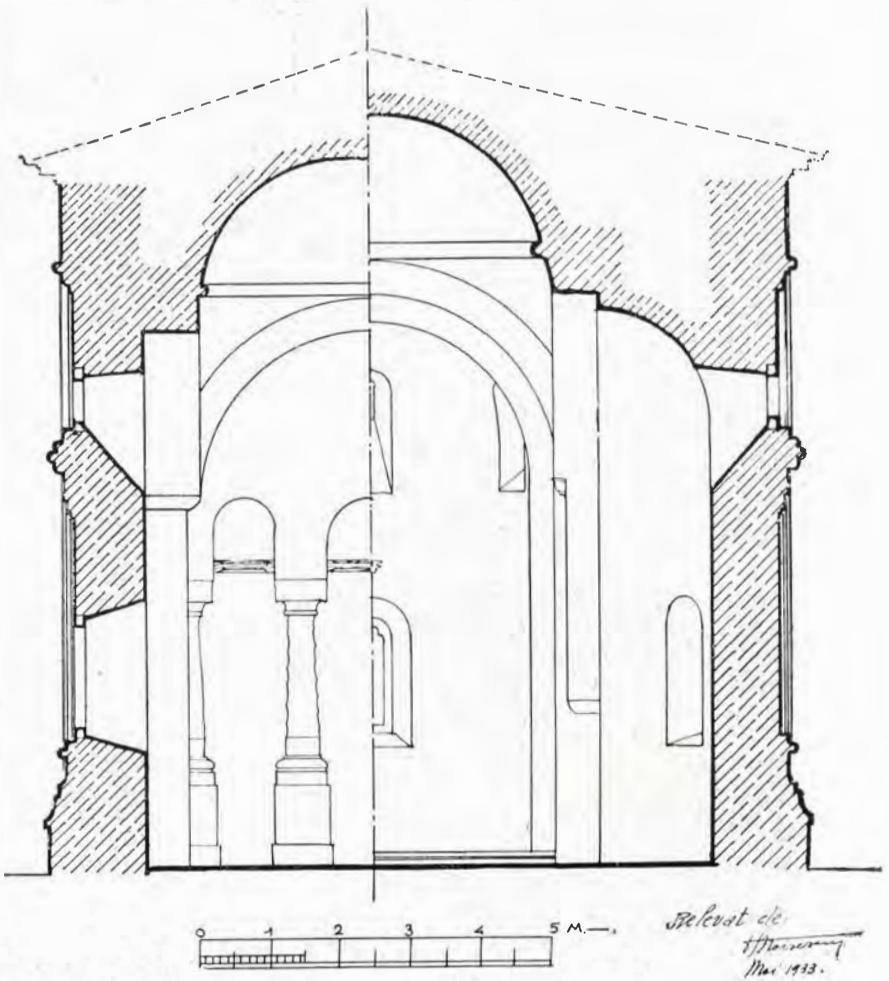
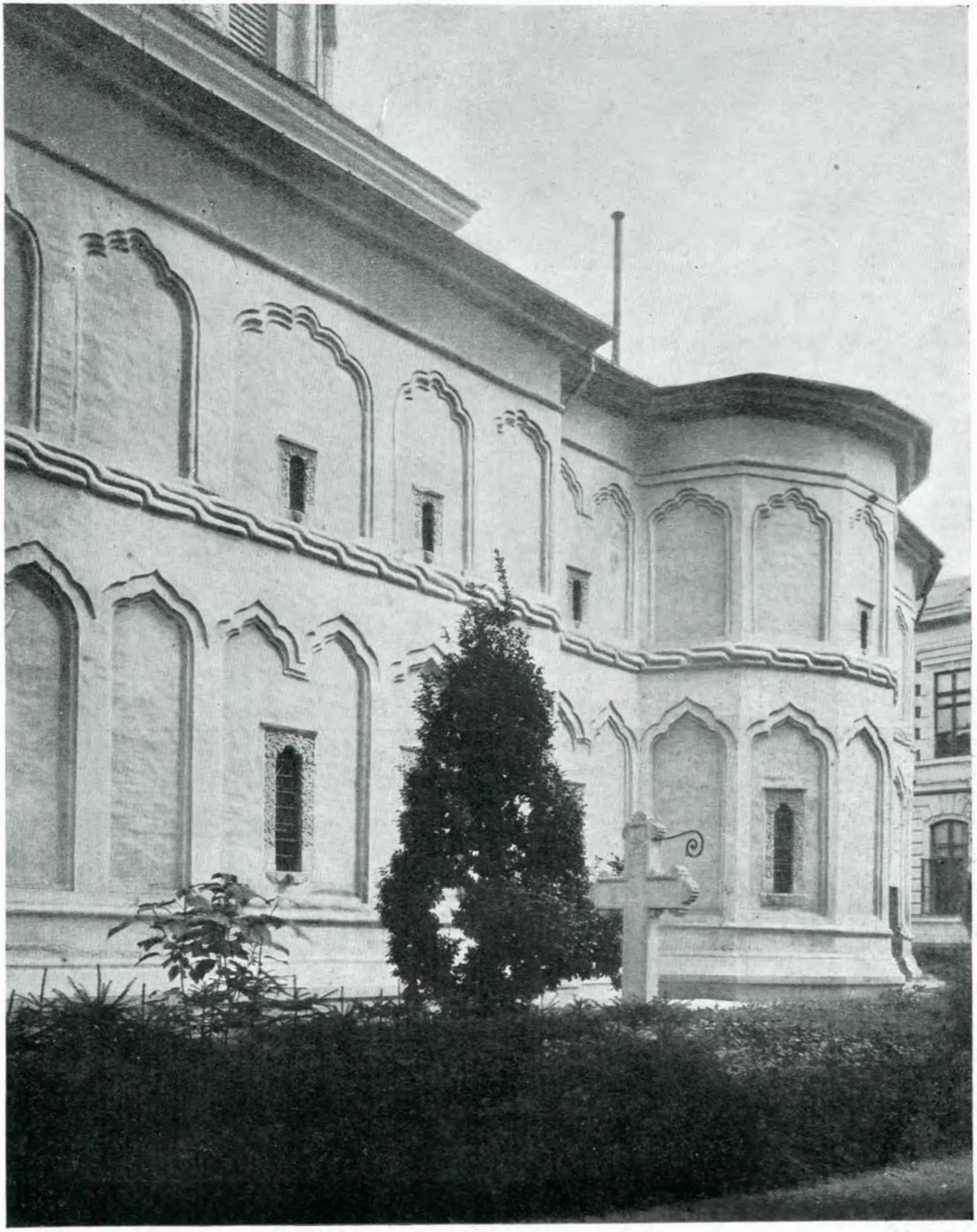

Fig. 841. — Secţiuni prin pronaos şi prin naos

Releveu V. Moisessu

Biserica Colţii din Bucureşti
Fig. 842. — Vedere laterală

inp.org.ro

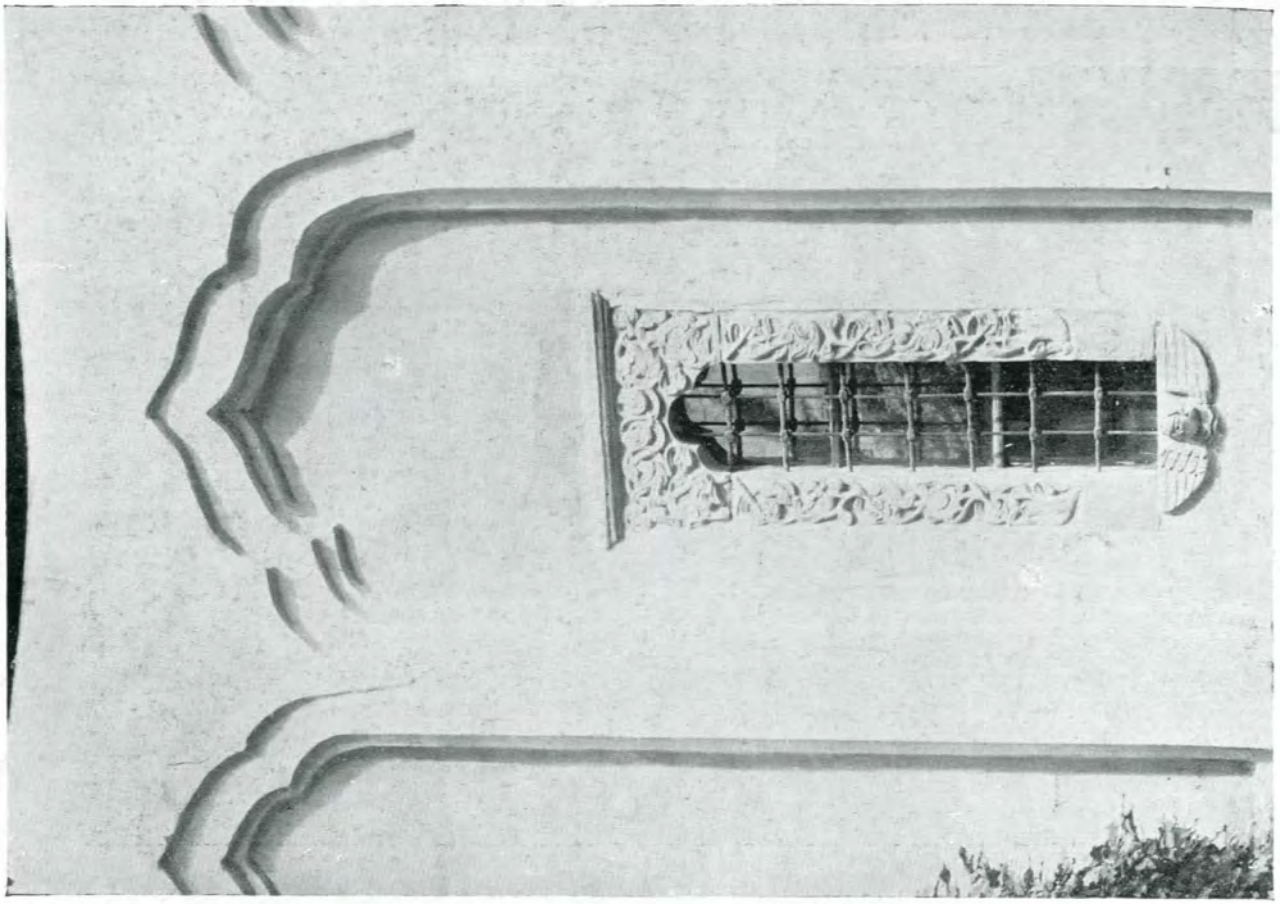
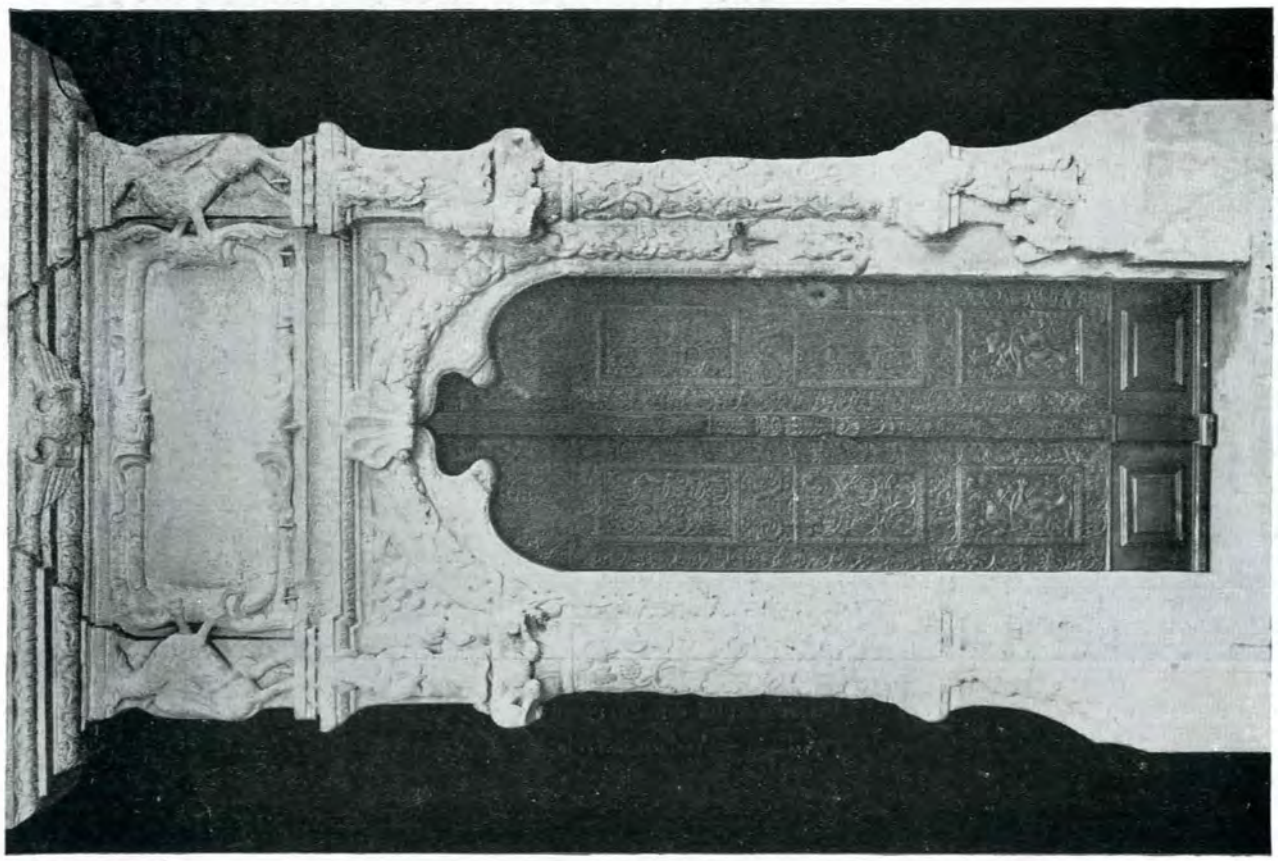

Fig. 844. — Detaliu de *faţadă*.

Biserica Colţii din Bucureşti

Fig. 843. — Uşa bisericii

inp.org.ro

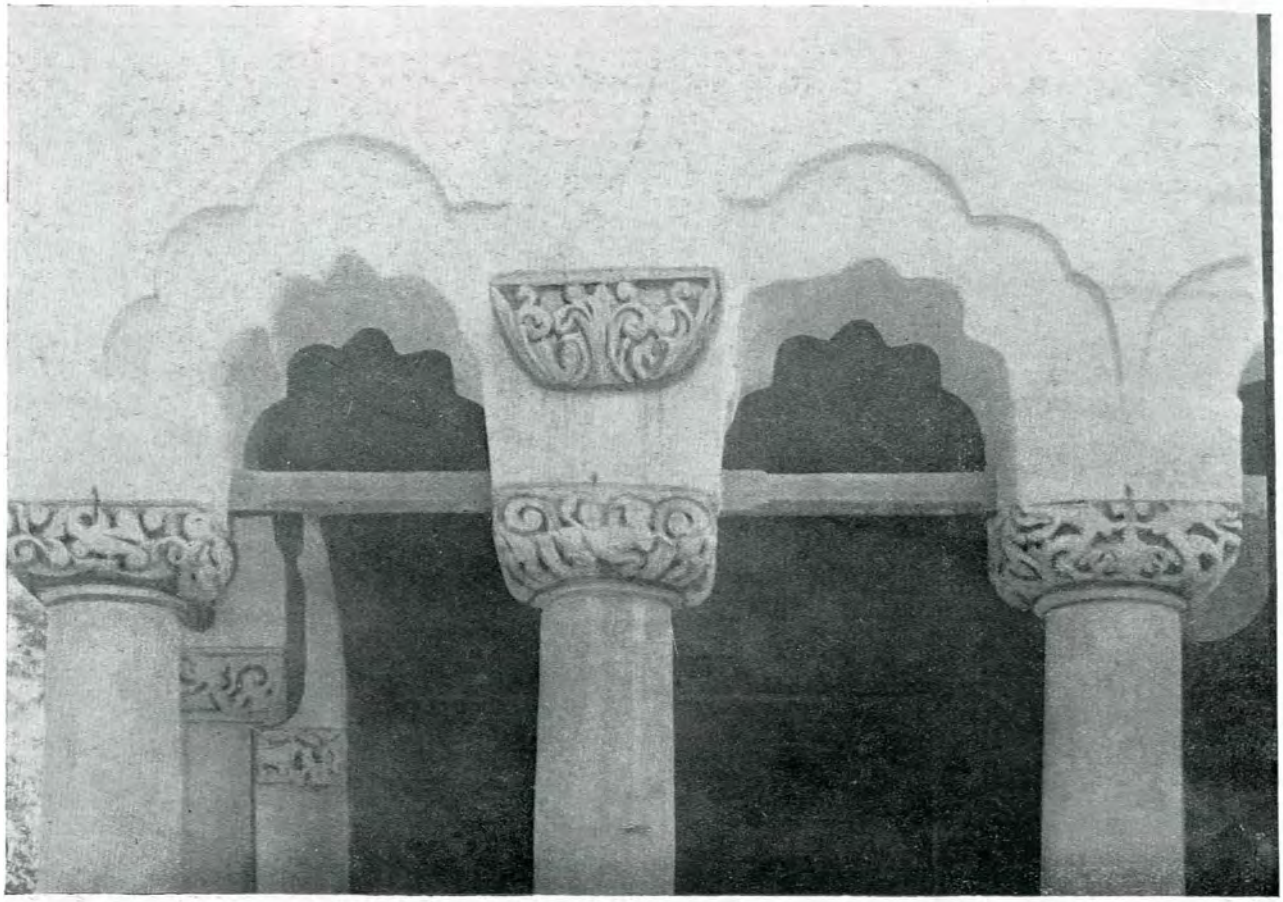

Biserica Colții din București

Fig. 845. — Detaliul de sculptură la ușă

Fig. 846. — Detaliu de la ușă.

inp.org.ro

Biserica Colţii din Bucureşti

Fig. 847. — Detaliu de la pridvor

Fig. 848. — Pridvorul văzut din interior

inp.org.ro

Biserica Colţii din Bucureşti
Fig. 849. — Amvonul şi jeţul Episcopal

inp.org.ro

Biserica Colții din București

Fig. 850.—Detaliu de sculptură la ușă

Fig. 851. — Detaliu de sculptură la amvon

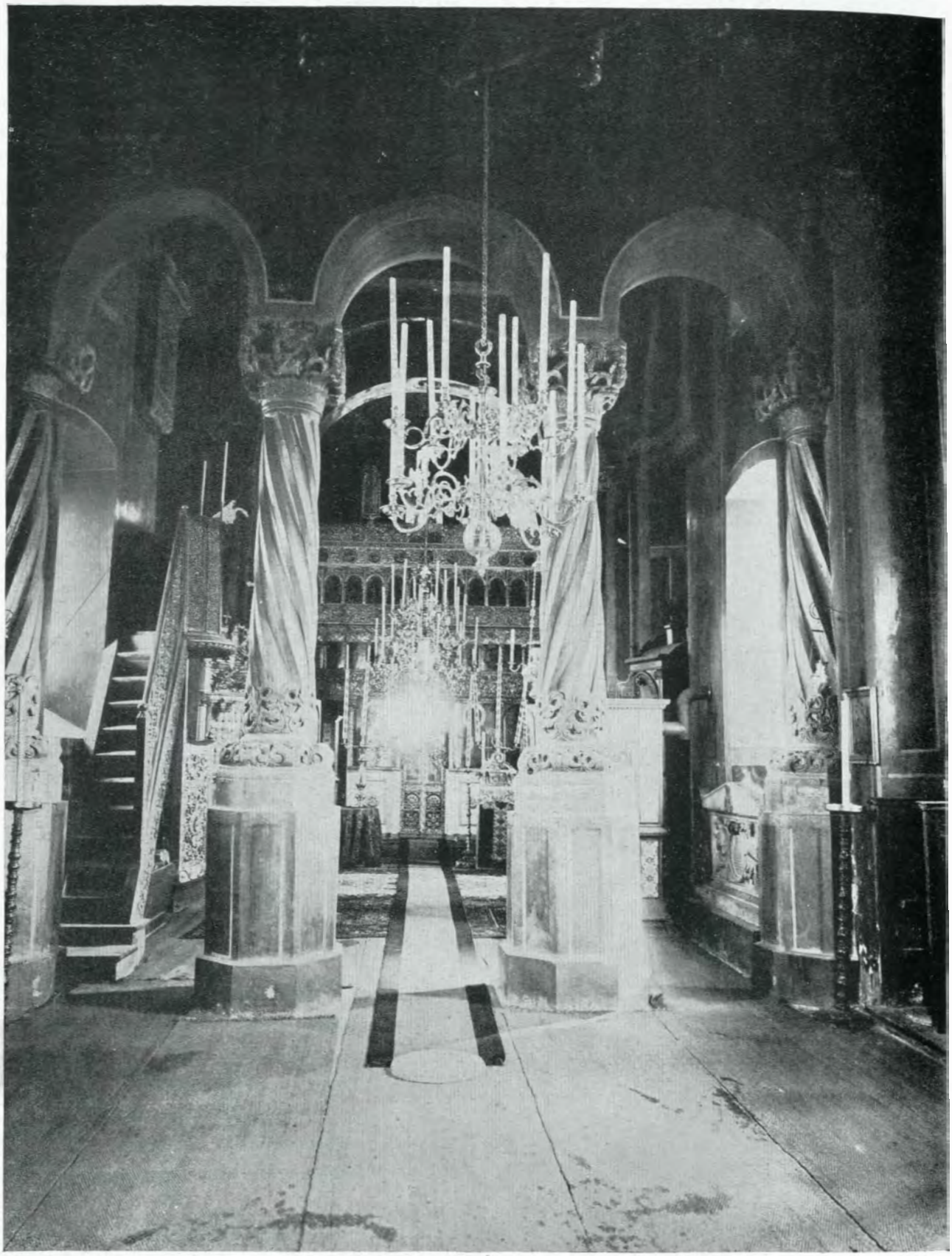
inp.org.ro

Biserica Colții din București

Fig. 852. — Tîmpla

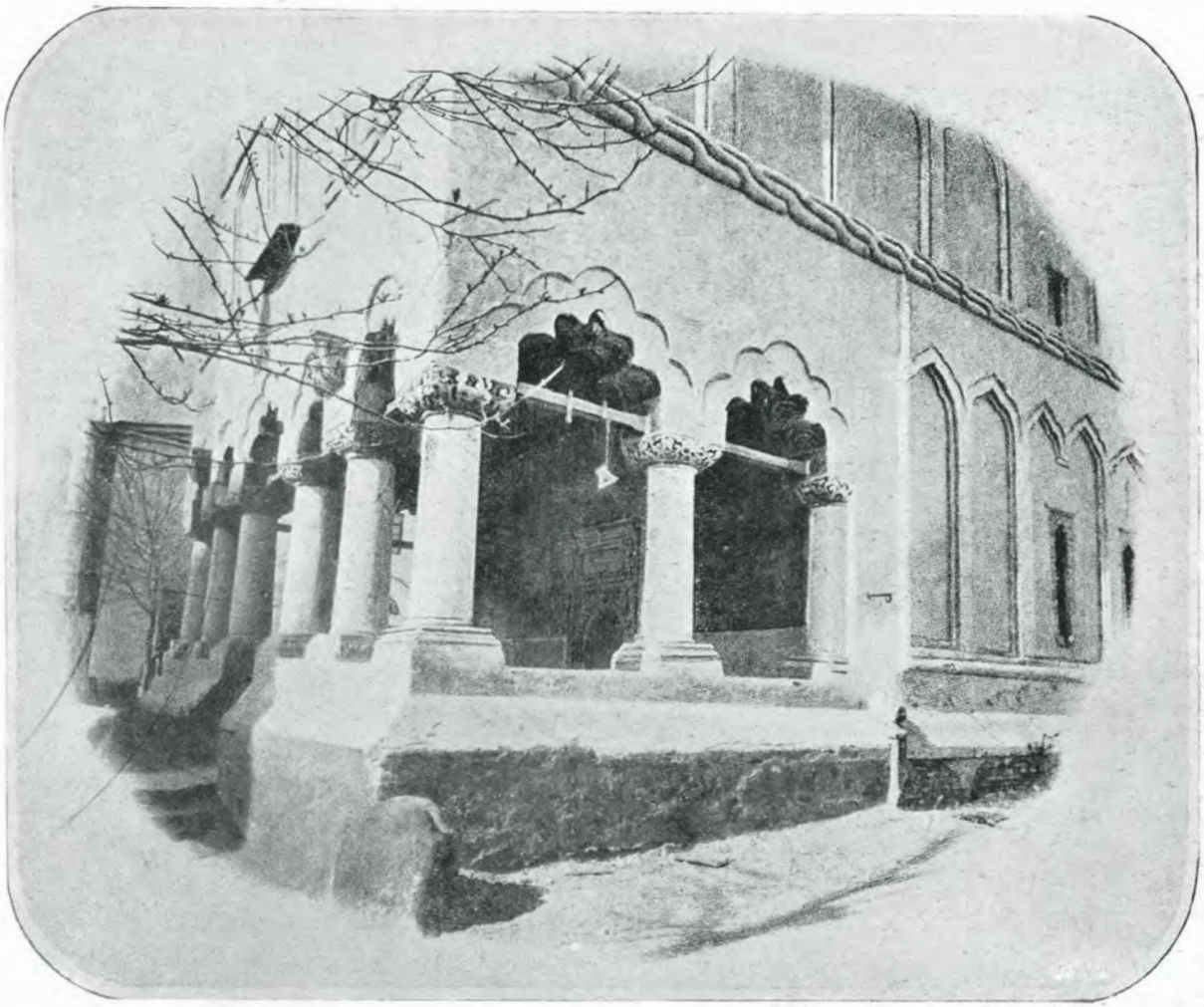
inp.org.ro

Biserica Colţii din Bucureşti

Fig. 853. — Vedere interioară

inp.org.ro

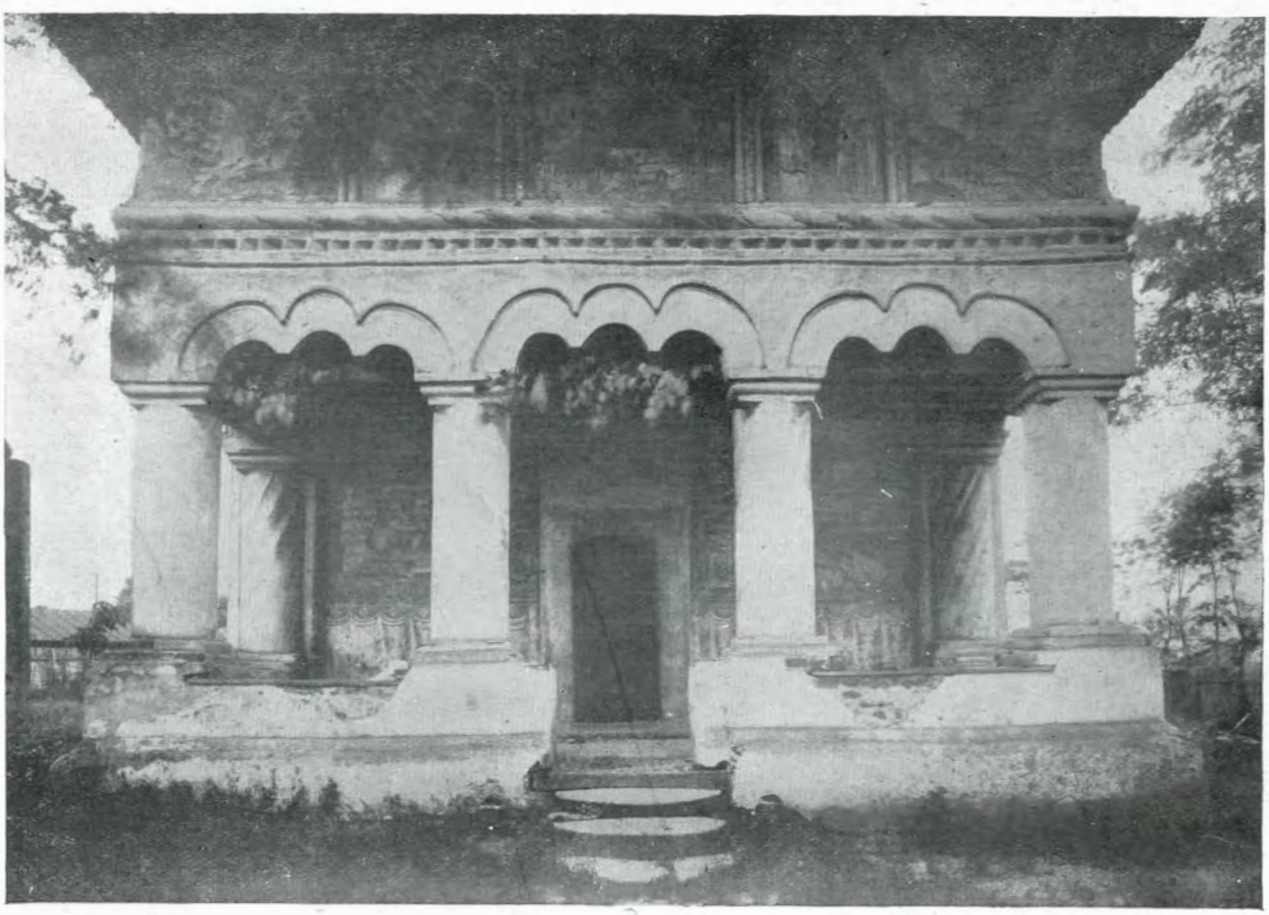

Fig. 854. — Pridvorul bisericei Colțea înainte de așezarea fleuronilor de piatră

Fig. 855. — Biserica din Cotofeni Dolj

inp.org.ro

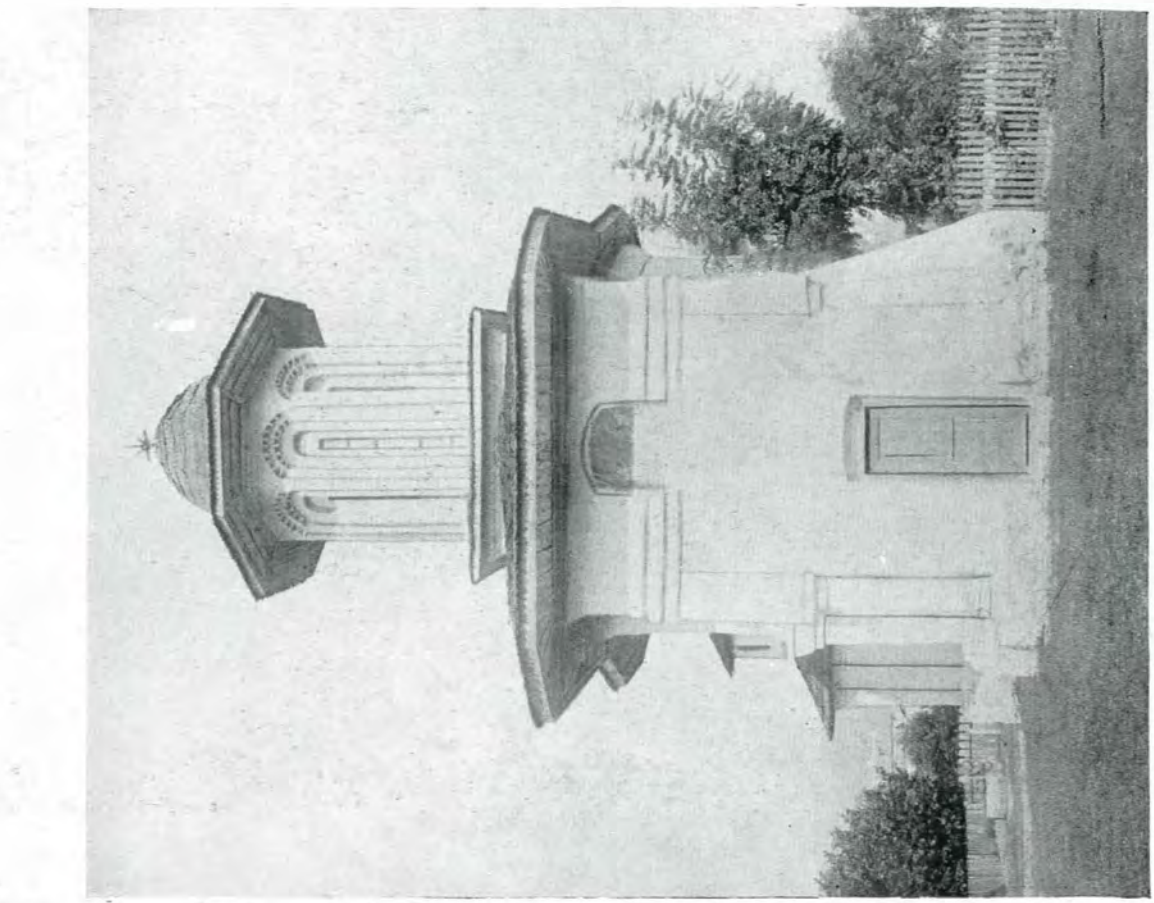

Fig. 857. — Vedere spre intrare

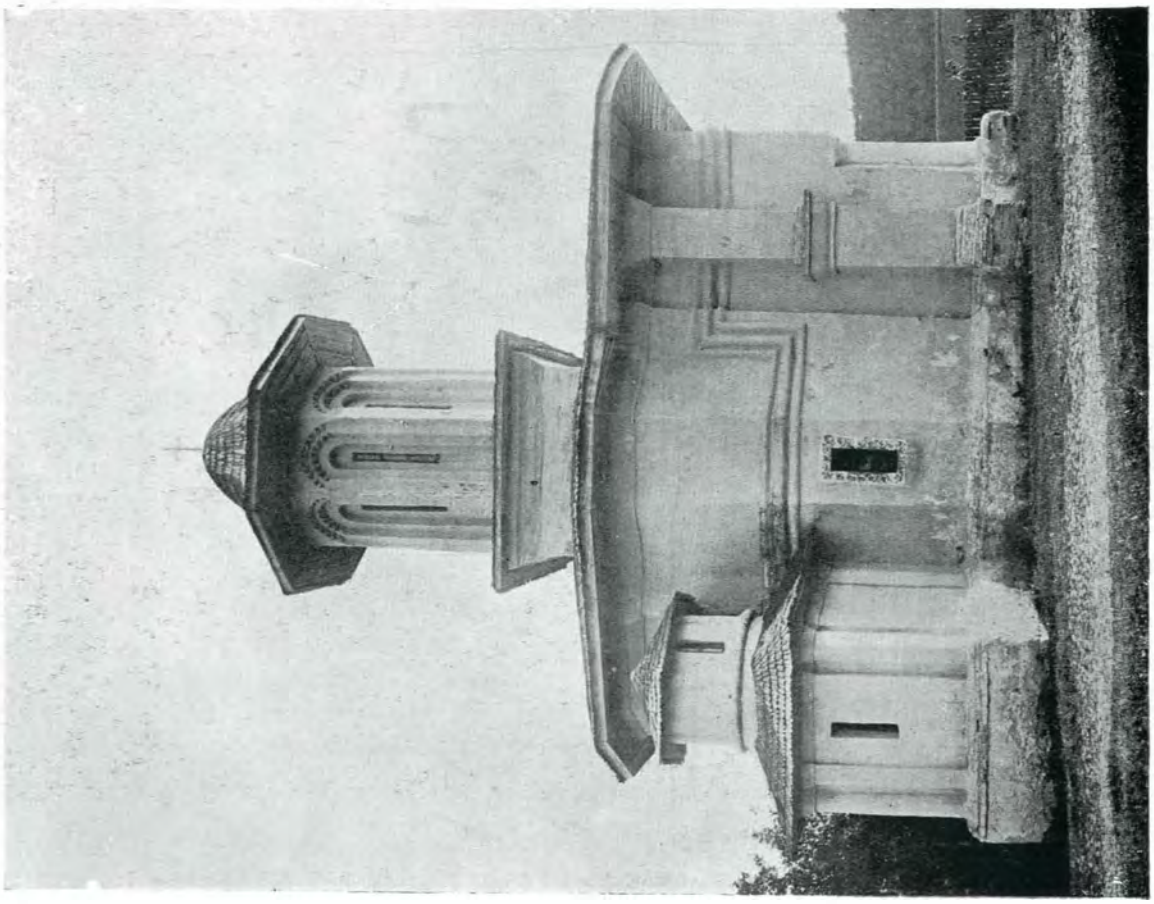
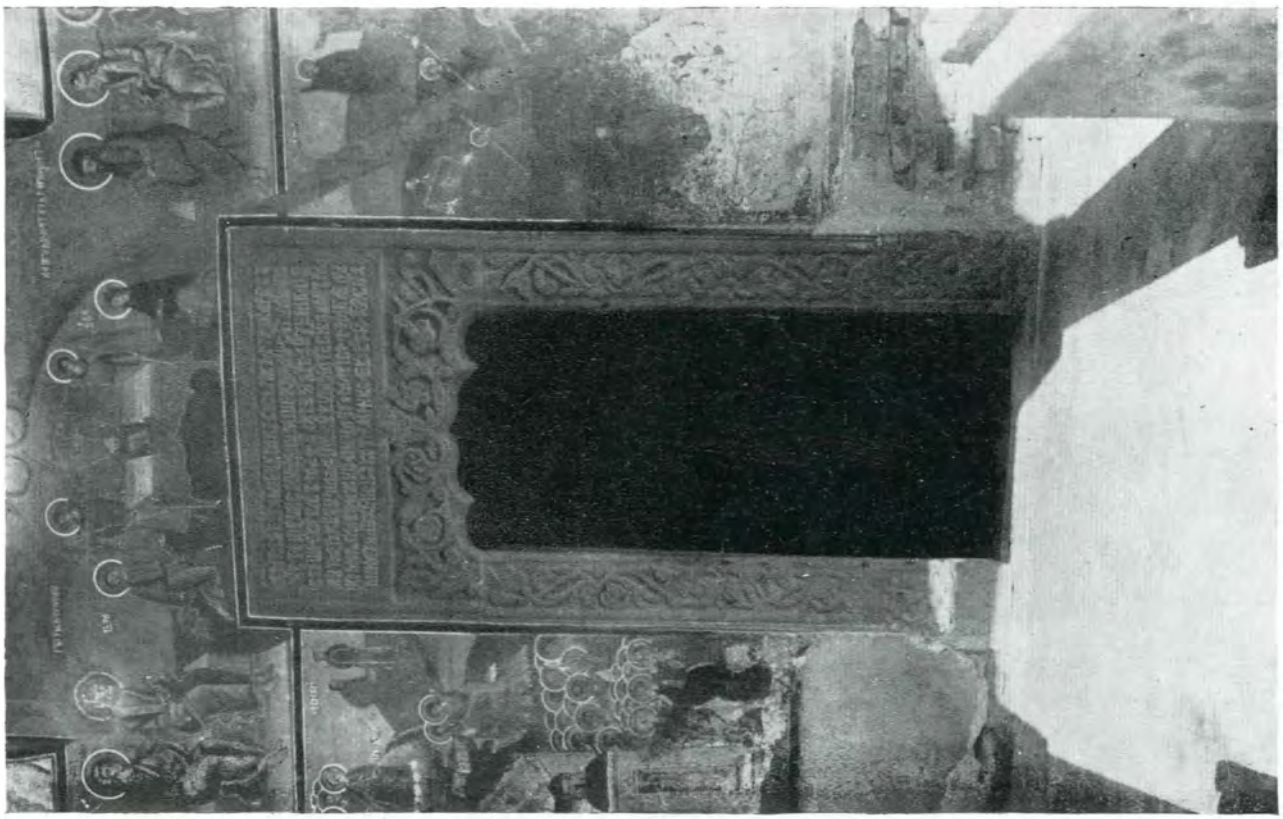

Fig. 856. — Vedere laterală

Biserica Schitului Inoteşti (Vâlcea)

inp.org.ro

Schitul Șerbănești Vâlcea

Fig. 858. — Ușa bisericii

Fig. 859. — Vedere generală

inp.org.ro

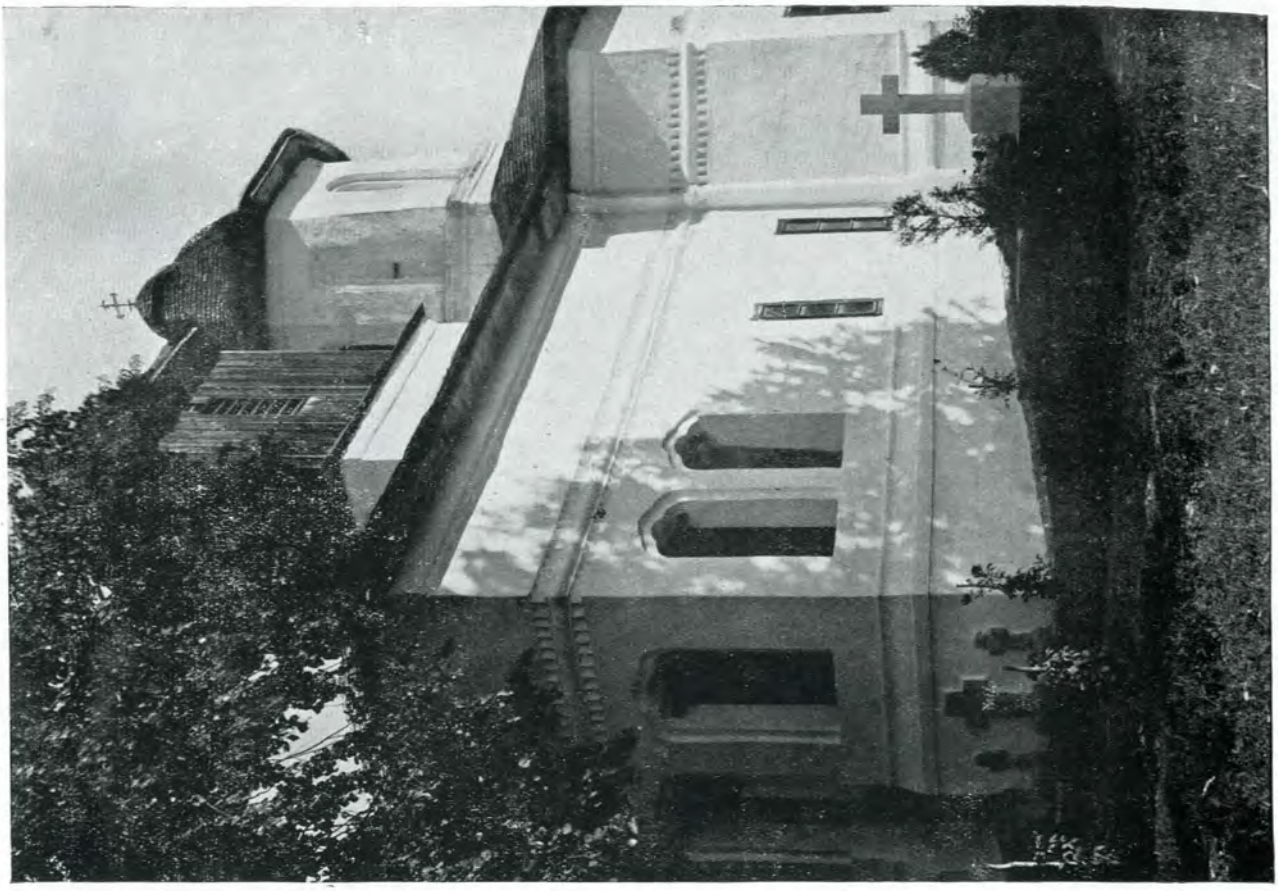

Fig. 861. — Biserica din Budeasa (Argeş)

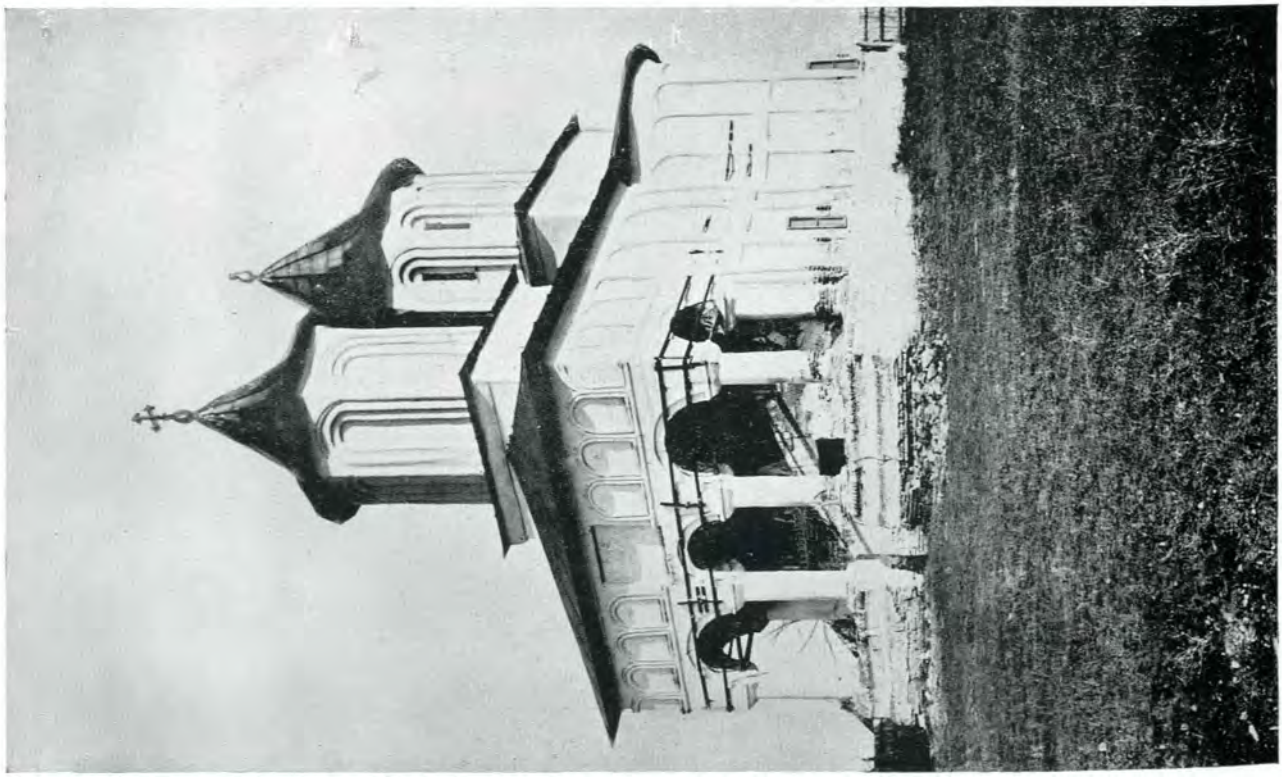
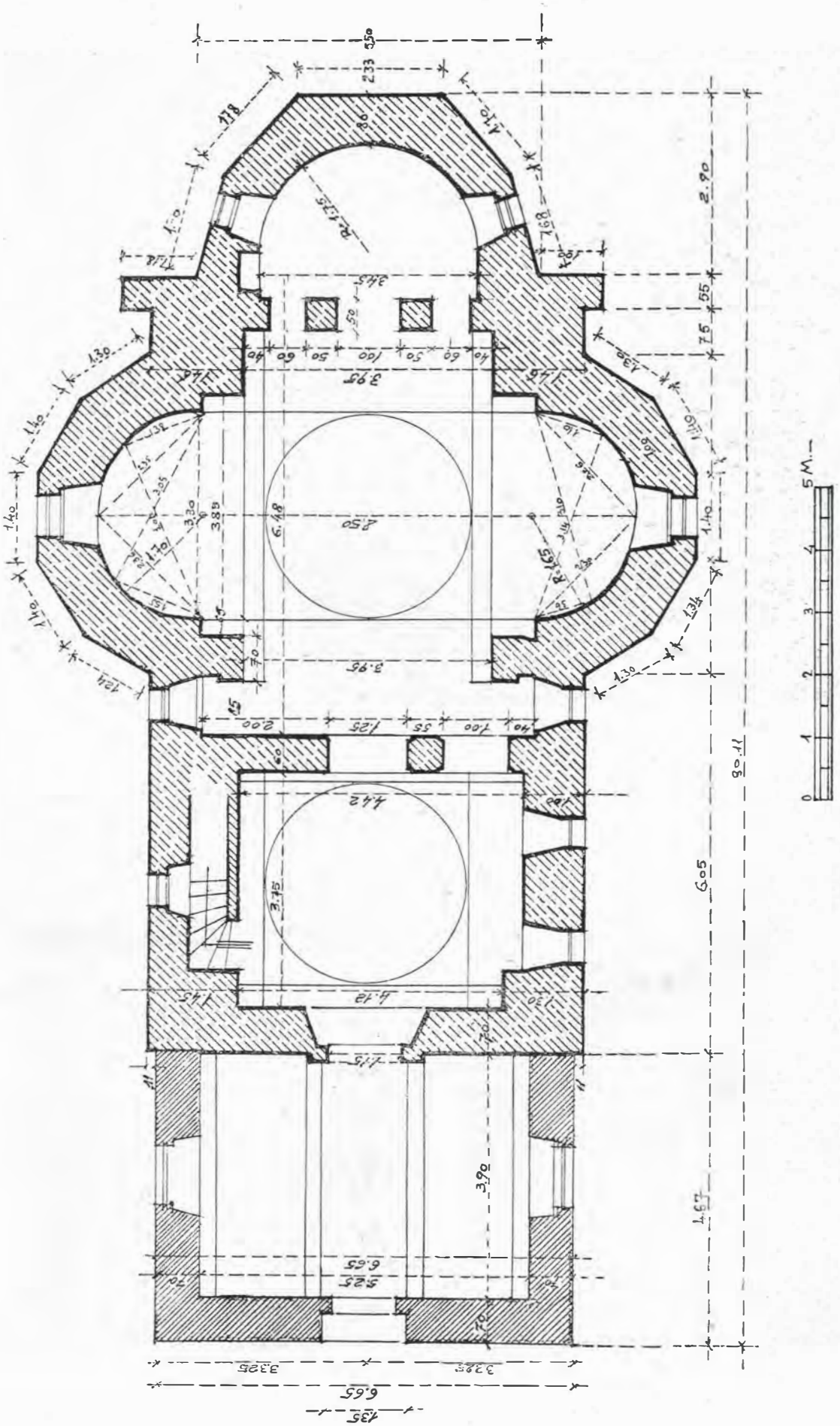

Fig. 860. — Biserica din Balota de sus (Dolj)

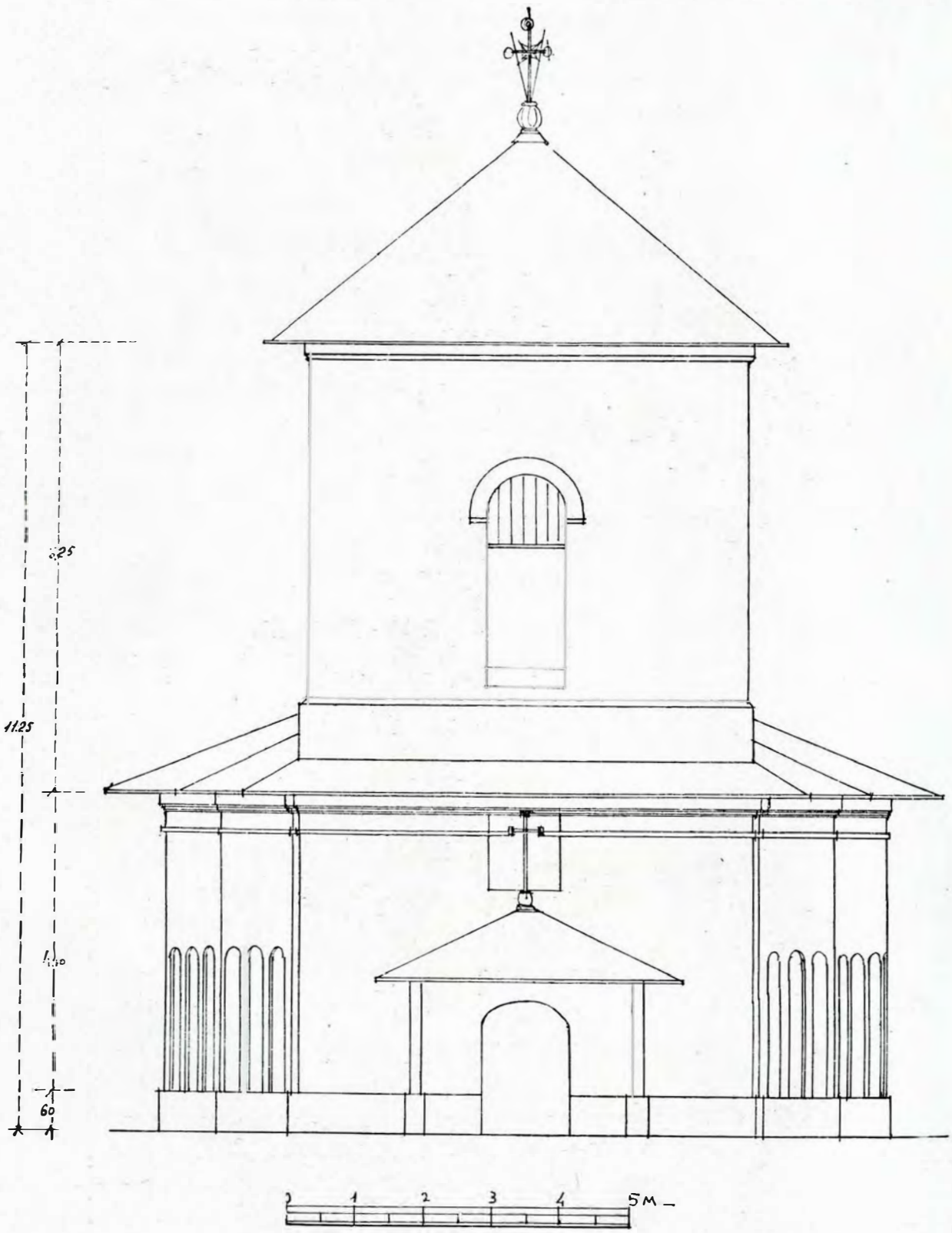
inp.org.ro

Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari (Vâlcea)
Fig. 862. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

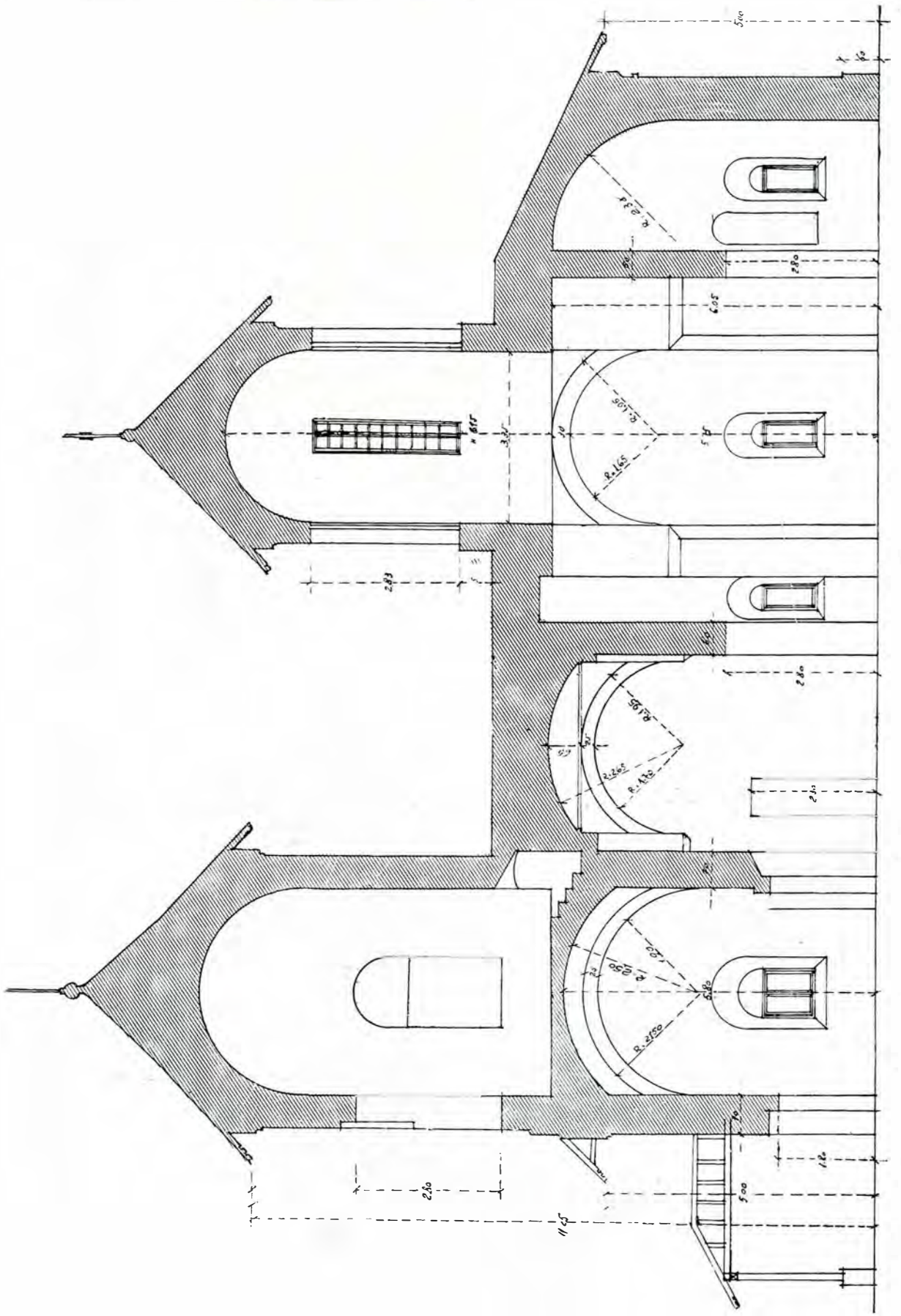
inp.org.ro

Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari
Fig. 863. — Fațada principală

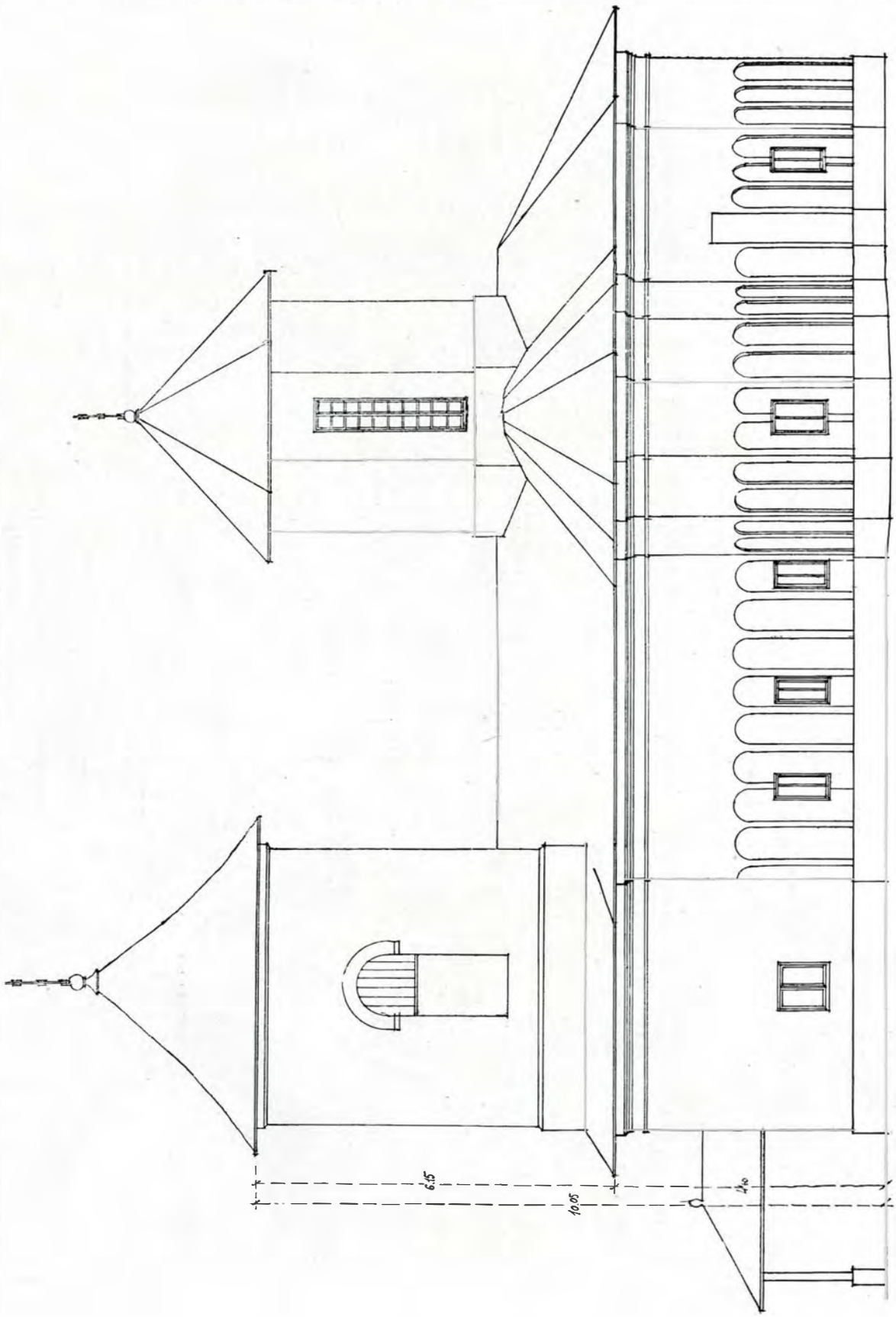
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari (Vâlcea)
Fig. 864. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

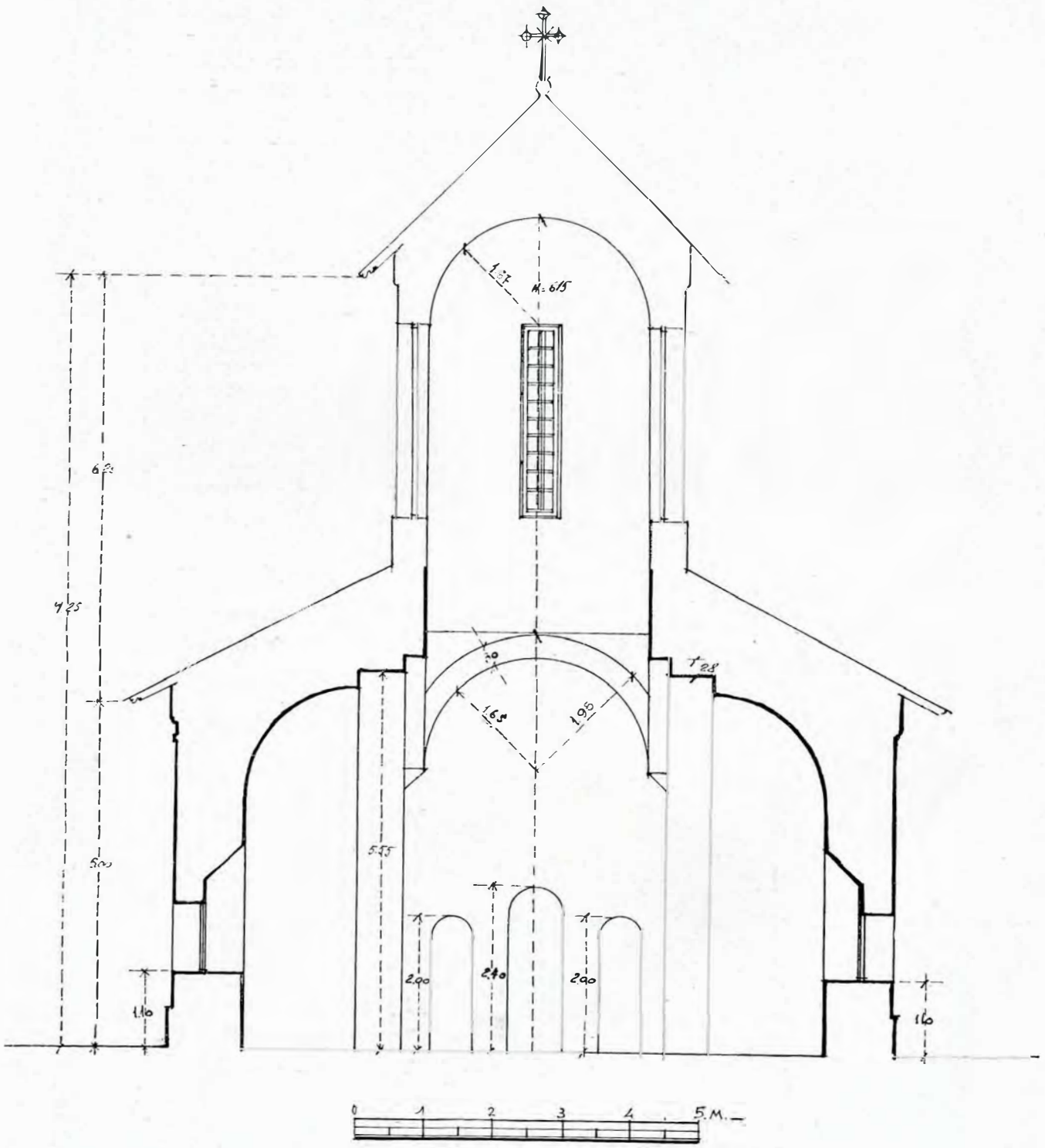

Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari

Fig. 865. — Faţada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari (Vâlcea)

Fig. 866. — Secțiune prin naos

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

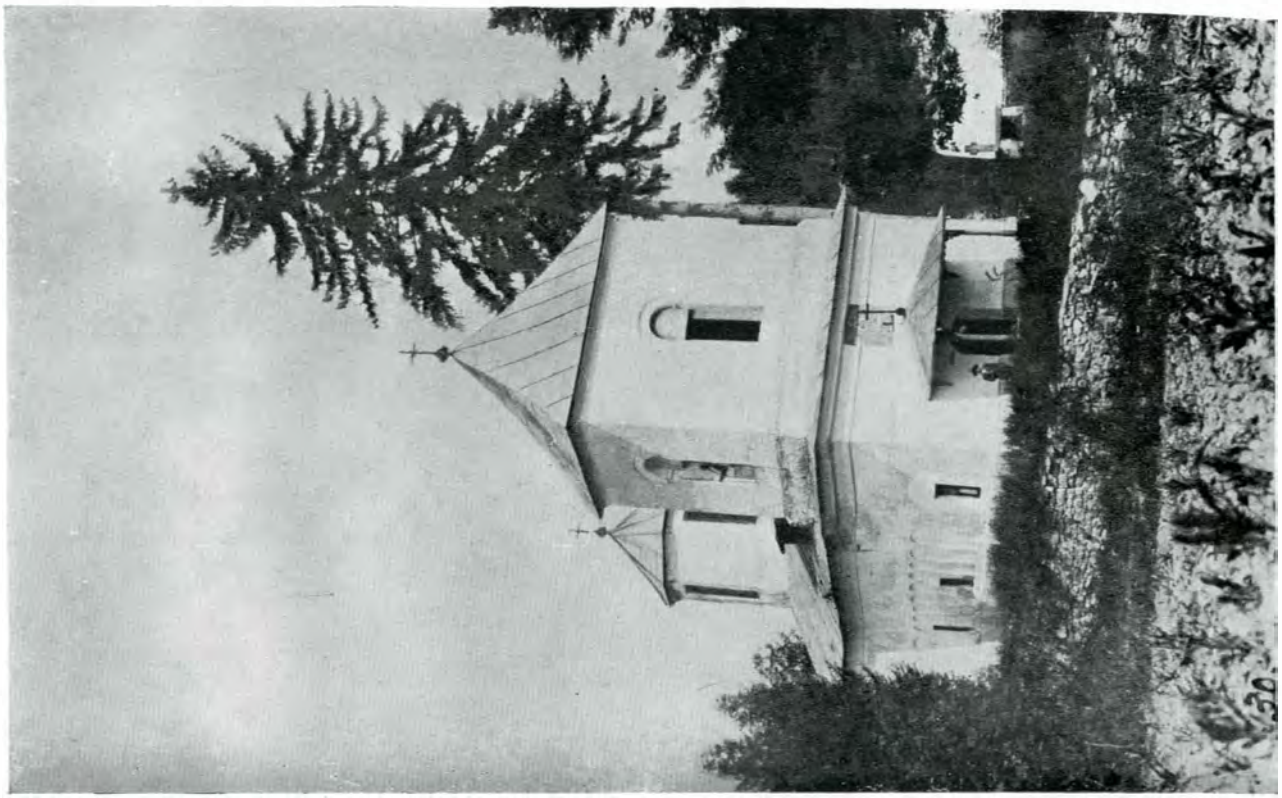
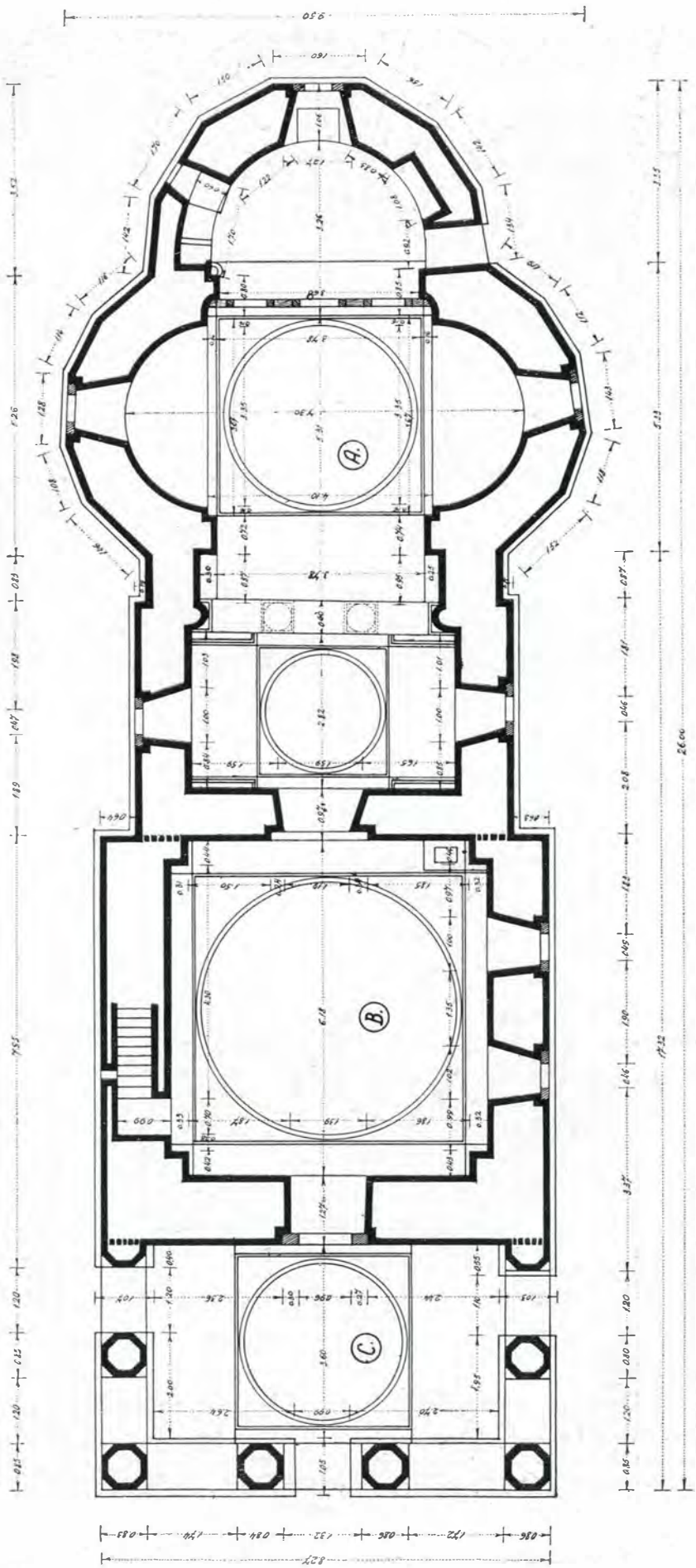

Fig. 867. — Biserica Adormirii Maicii Domnului din Ocnele Mari — Fotografie arh. I. Atanasescu

Fig. 868. — Biserica din Grădiștea (Vâlcea) — Fotografie D-ra M. Golescu

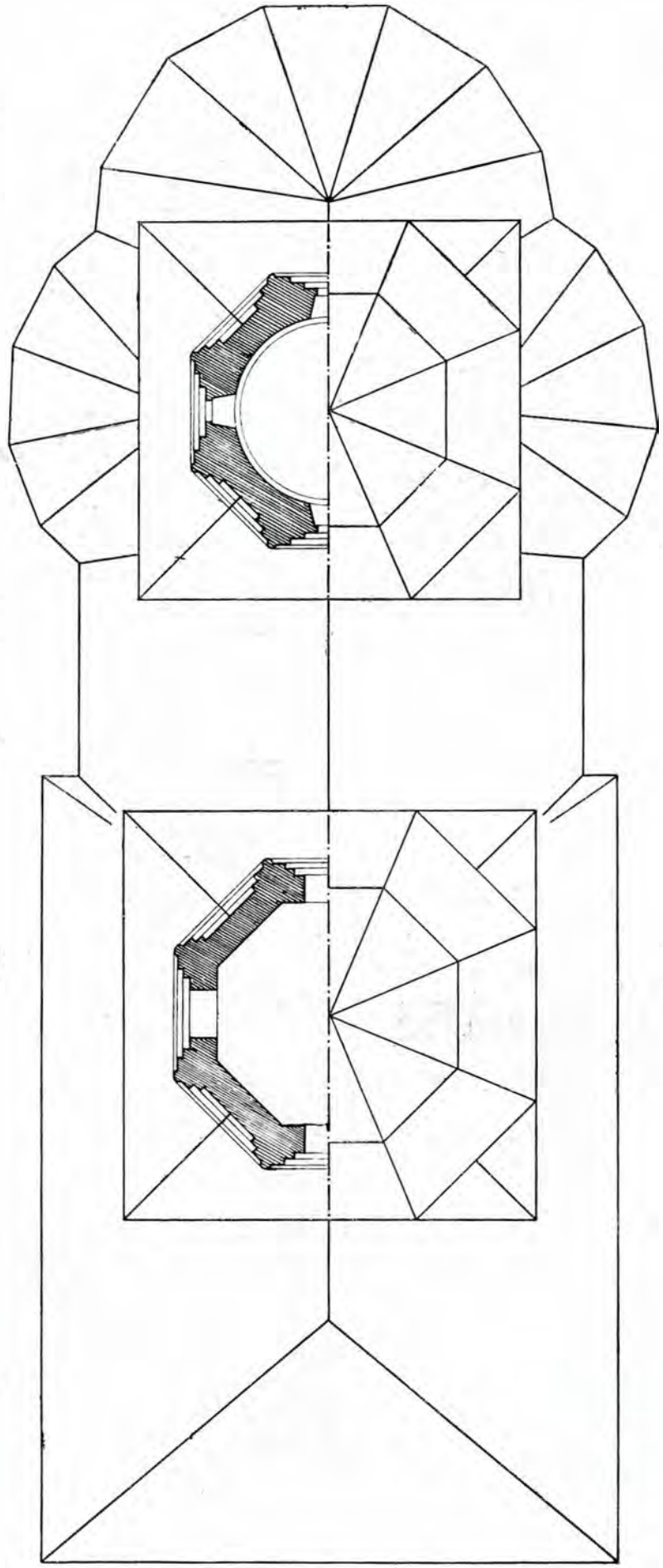
inp.org.ro

Biserica Sfântul Ion Gură de Aur zisă Titireciu din Ocnele Mari
Fig. 869. — Planul orizontal

Releveu arh. I. Atanasescu

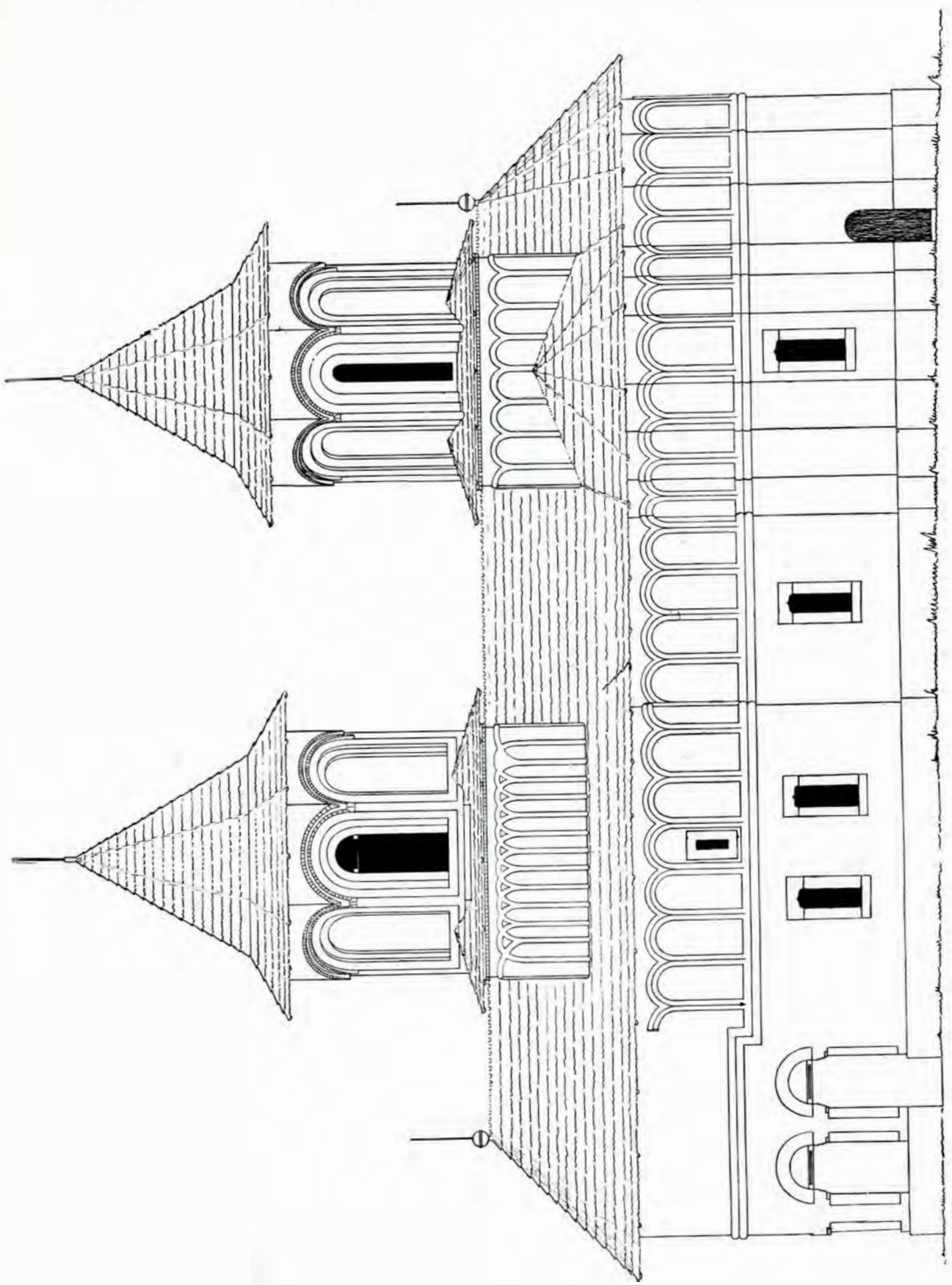
inp.org.ro

Biserica Titireciu din Ocnele Mari

Fig. 870-871. — Planul acoperişului şi al turlelor Releveu arhitect I. Atanasescu

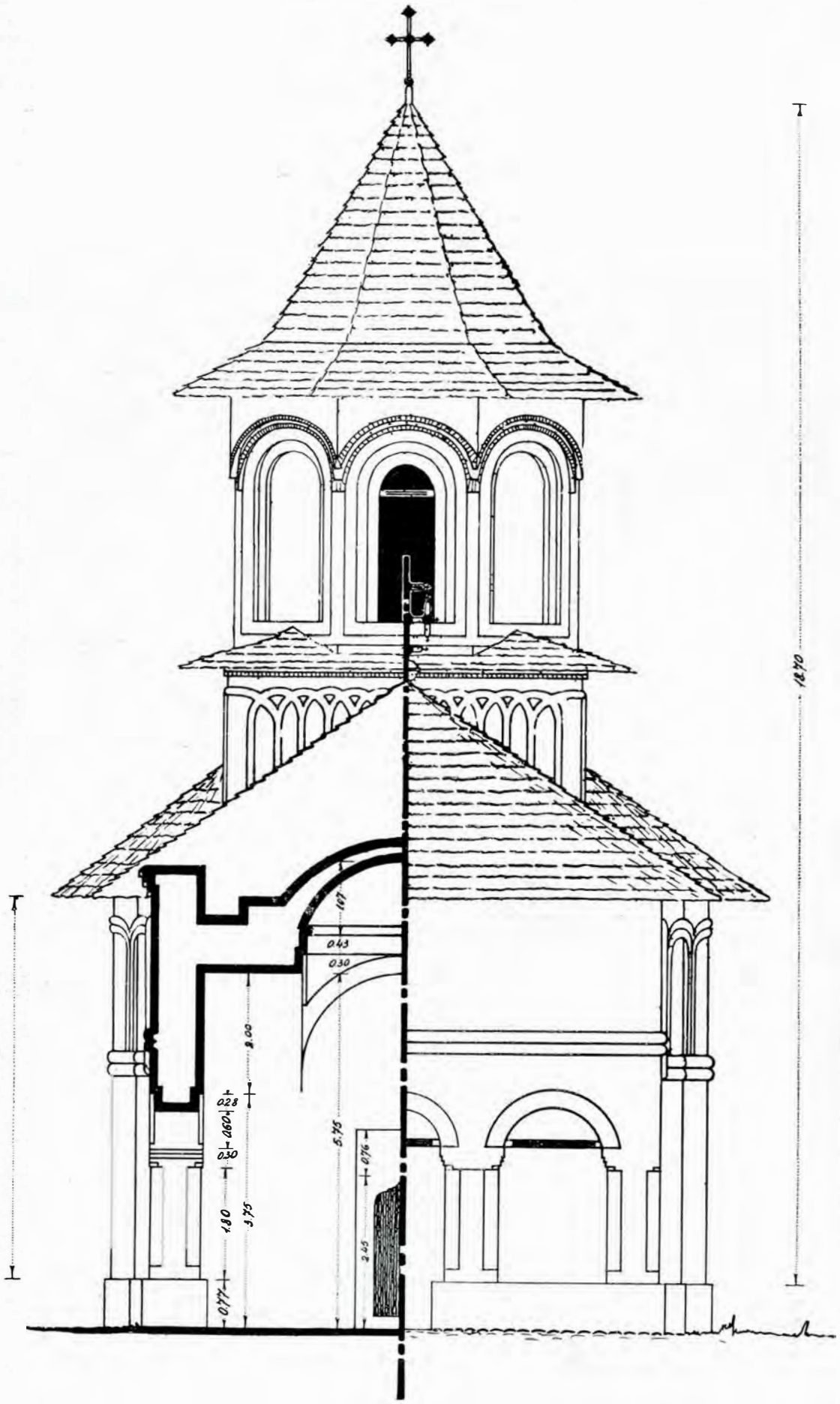
inp.org.ro

Biserica Titireciu din Ocnele Mari
Releveu arhitect L. Alanasescu

Fig. 872. — Fațada laterală

inp.org.ro

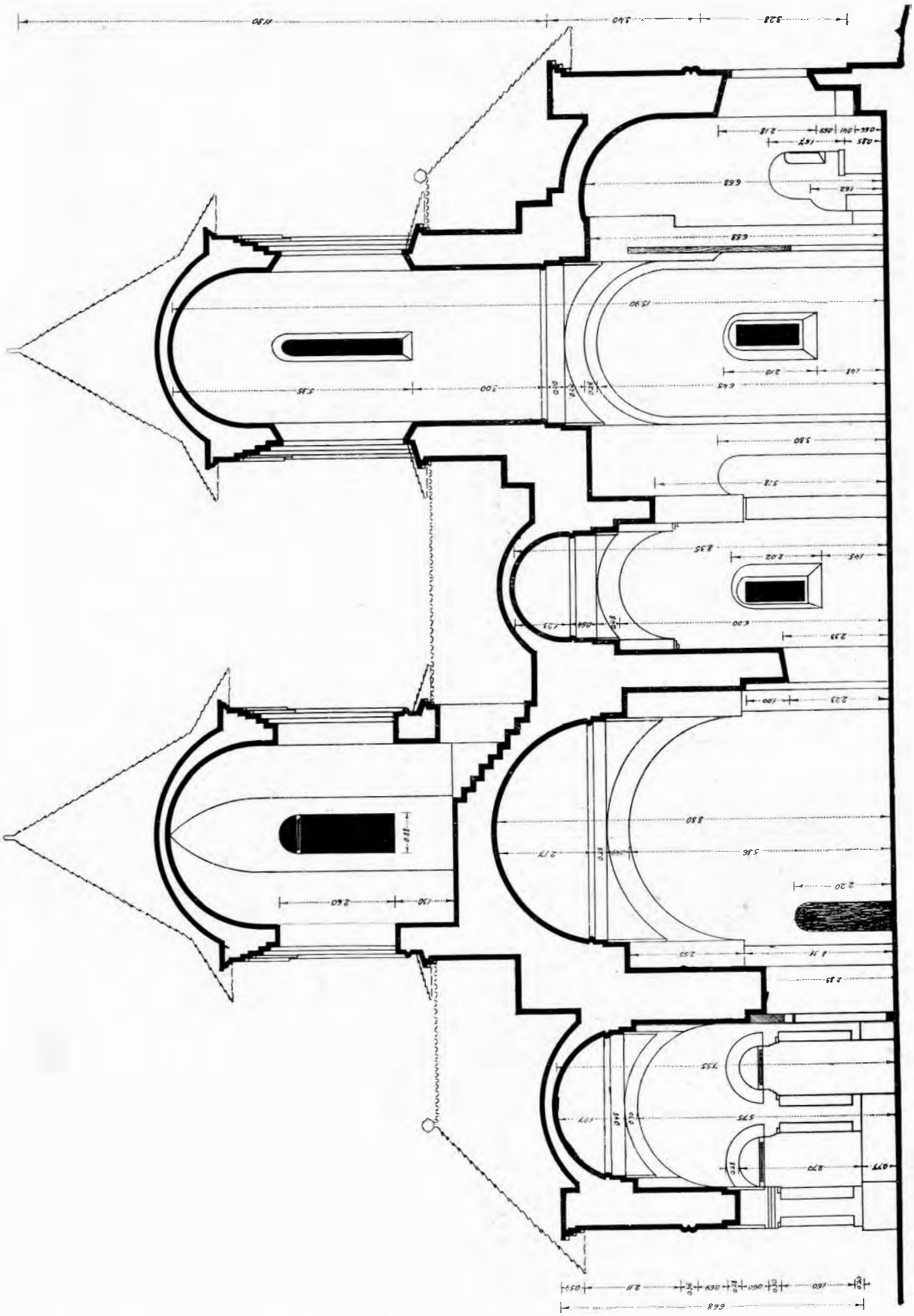
Biserica Titireciu din Ocnele Mari

Fig. 873. — Secţiune prin pridvor

Fig. 874. — Faţada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

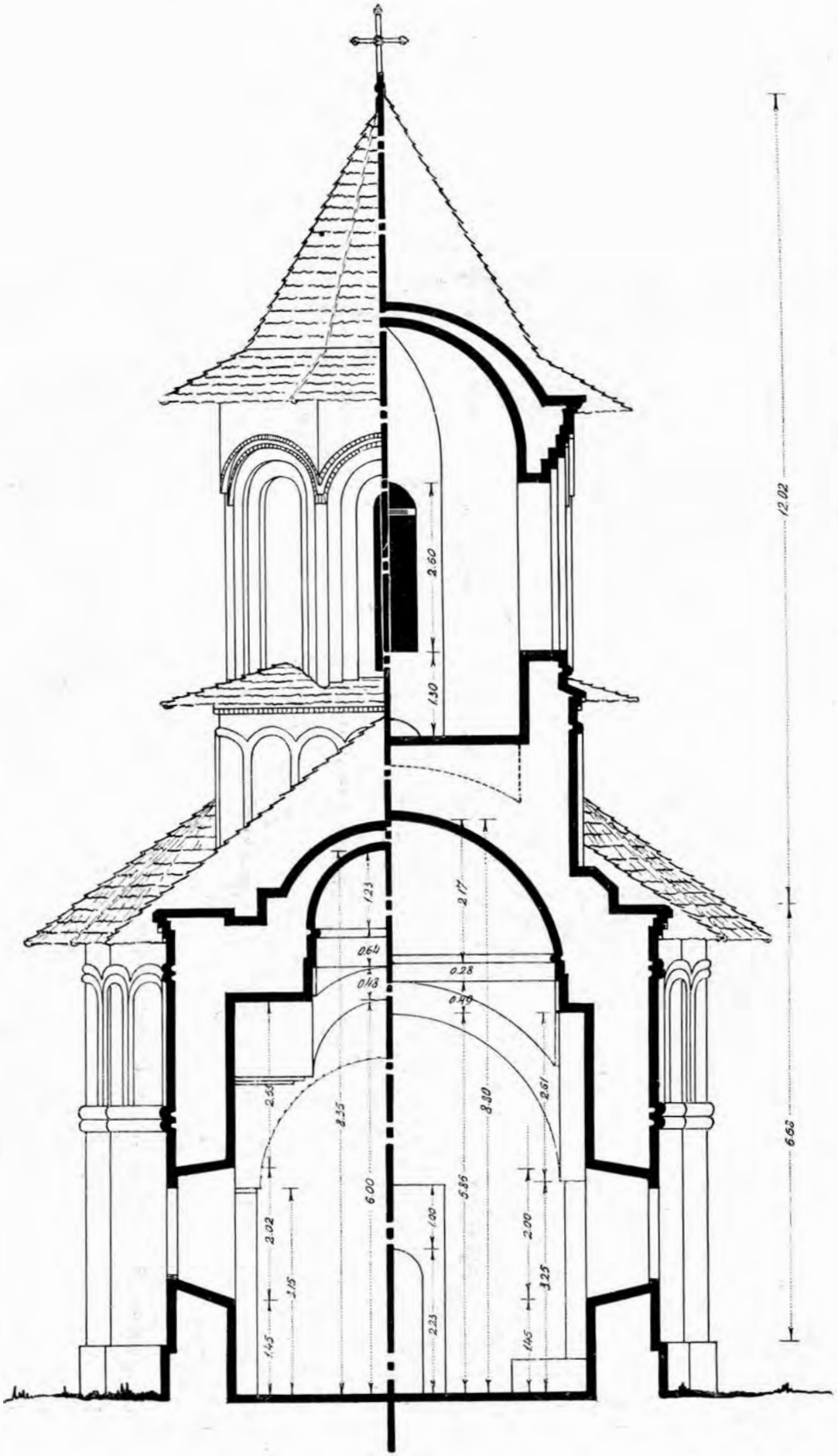

Releveu arhitect I. Alanasescu

Biserica Titirecin din Ocnele Mari

Fig. 875. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

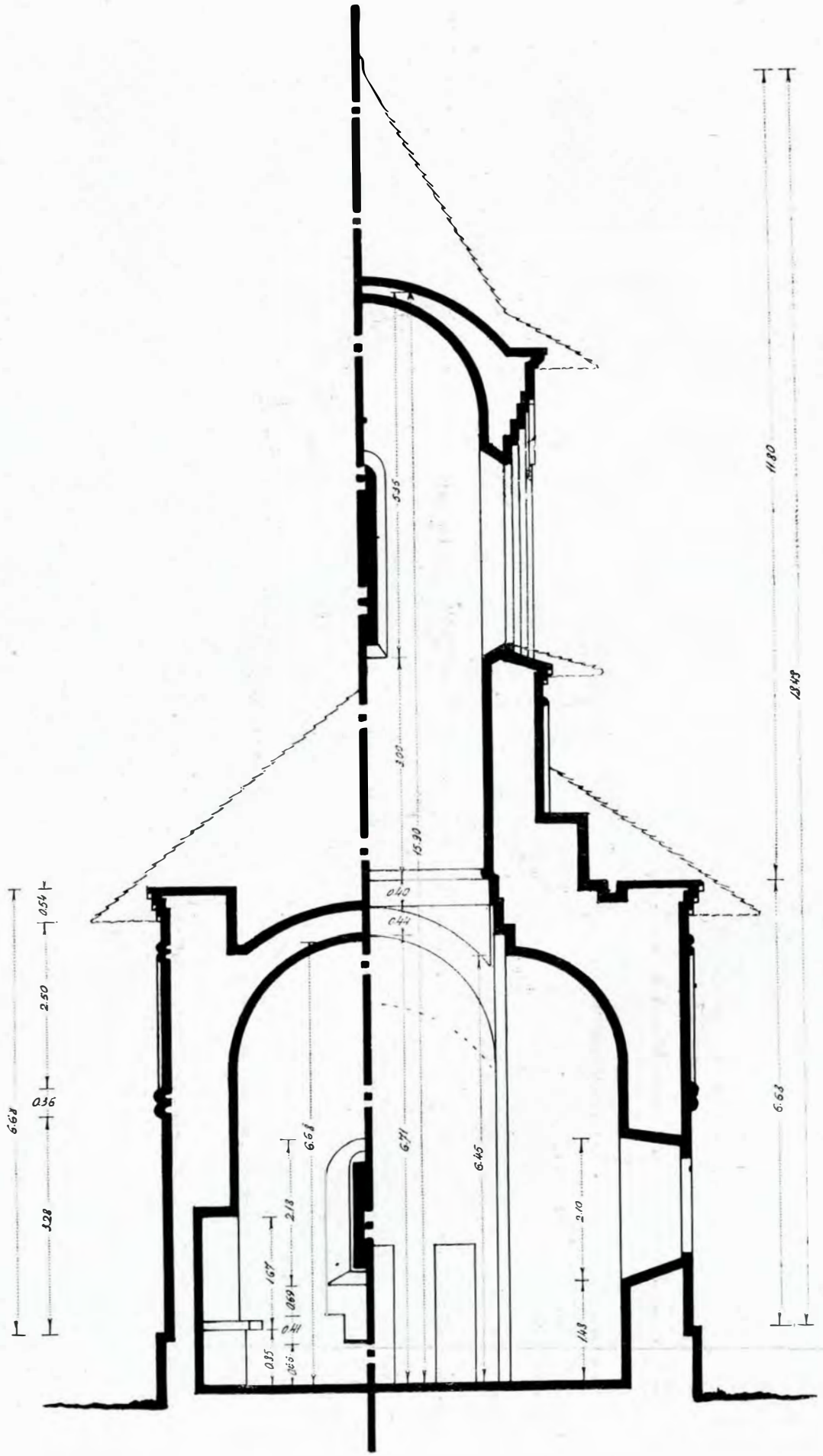

Biserica Titireciu din Ocnele Mari

Fig. 876. — Secţiune prin partea anterioară a naosului

Fig. 877. — Secţiune prin pronaos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

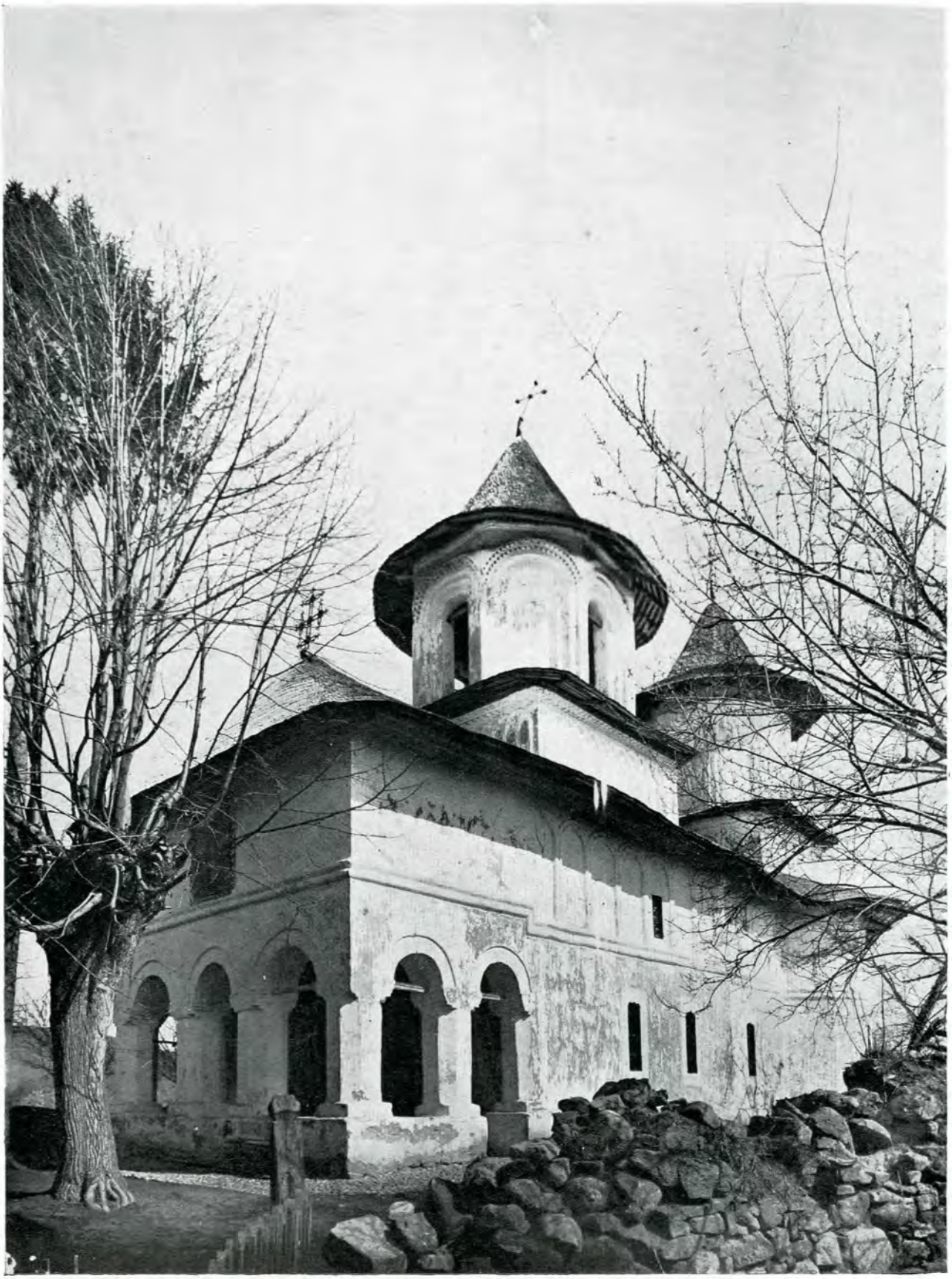

Biserica Tiltireciu din Ocnele Mari

Fig. 878. — Secțiune prin altar

Fig. 879. — Secțiune prin naos
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfântul Ion Gură de Aur zisă Titireciu din Ocnele Mari
Fig. 880. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

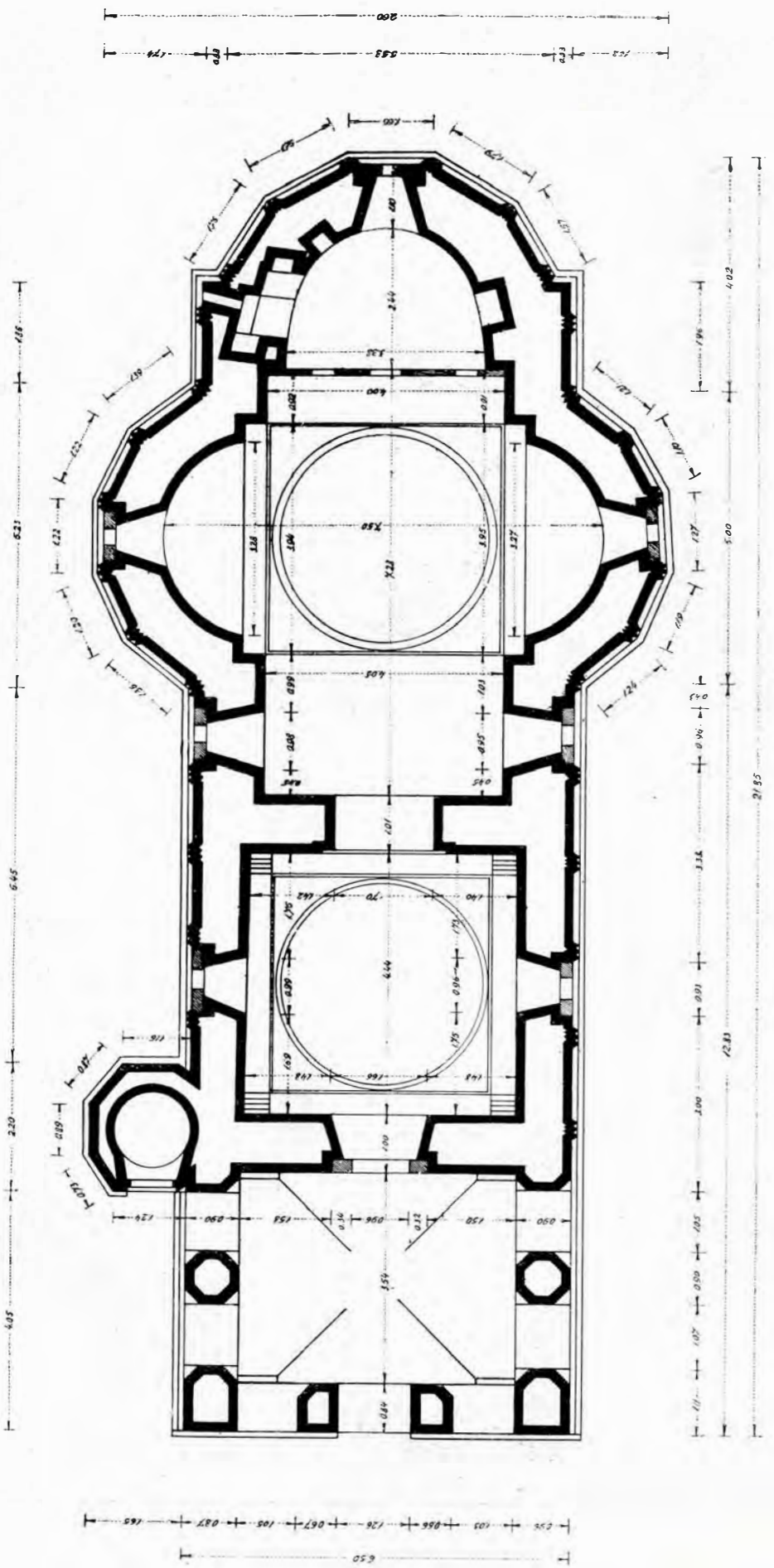

Biserica Sfântul Ioan Gură de Aur zisă Titireciu din Ocnele Mari

Fig. 881. — Vedere laterală

Fig. 882. — Vedere generală

inp.org.ro

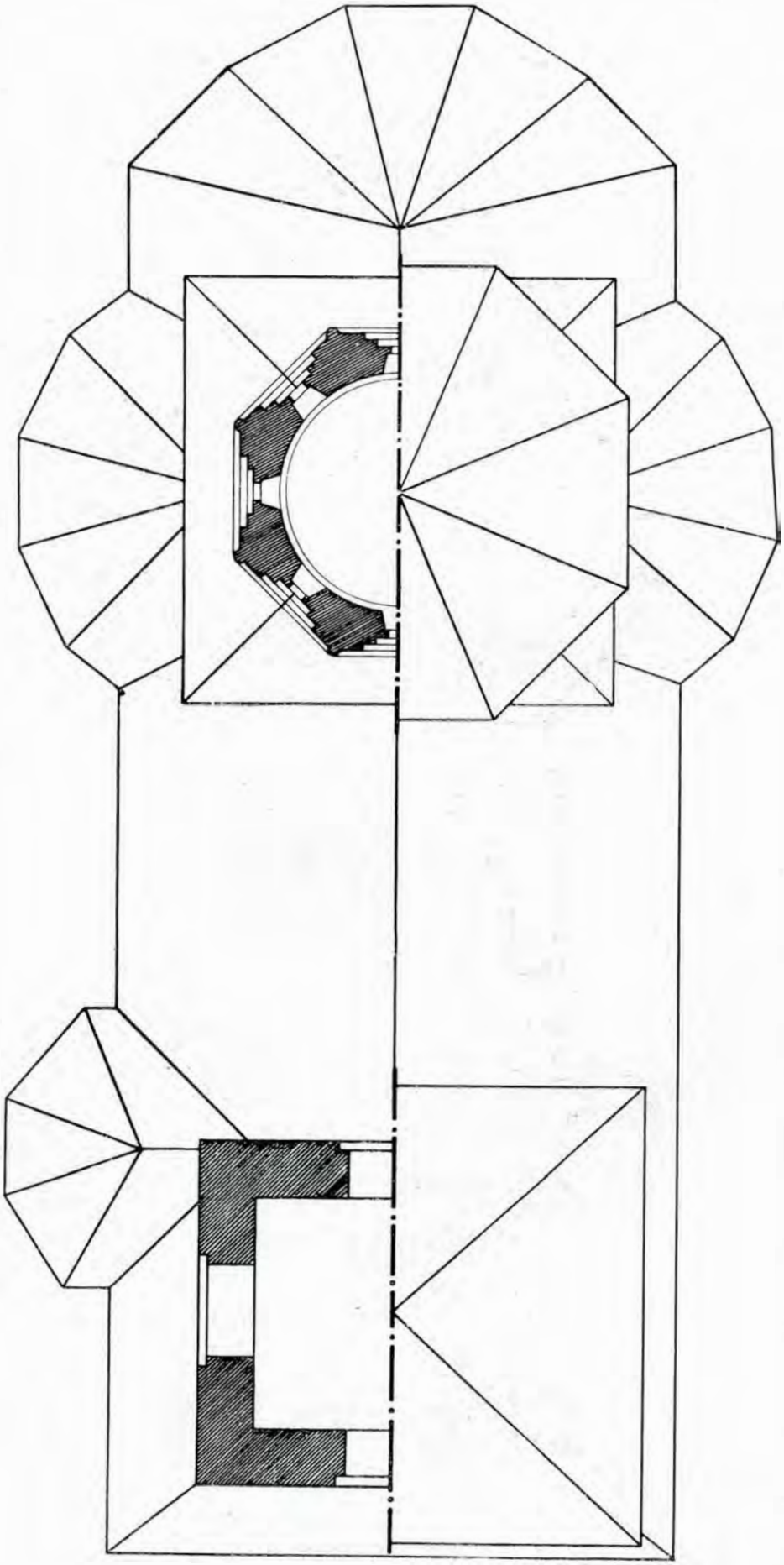

Biserica Mânăstirii Mamu (Vâlcea)

Fig. 883. — Plan orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Mamu (Vâlcea)

Fig. 884-885. — Planul acoperișului și al turlelor

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Mamu (Vâlcea)
Fig. 886. — Fațada principală

Releveu arhitect I. Atanasescu

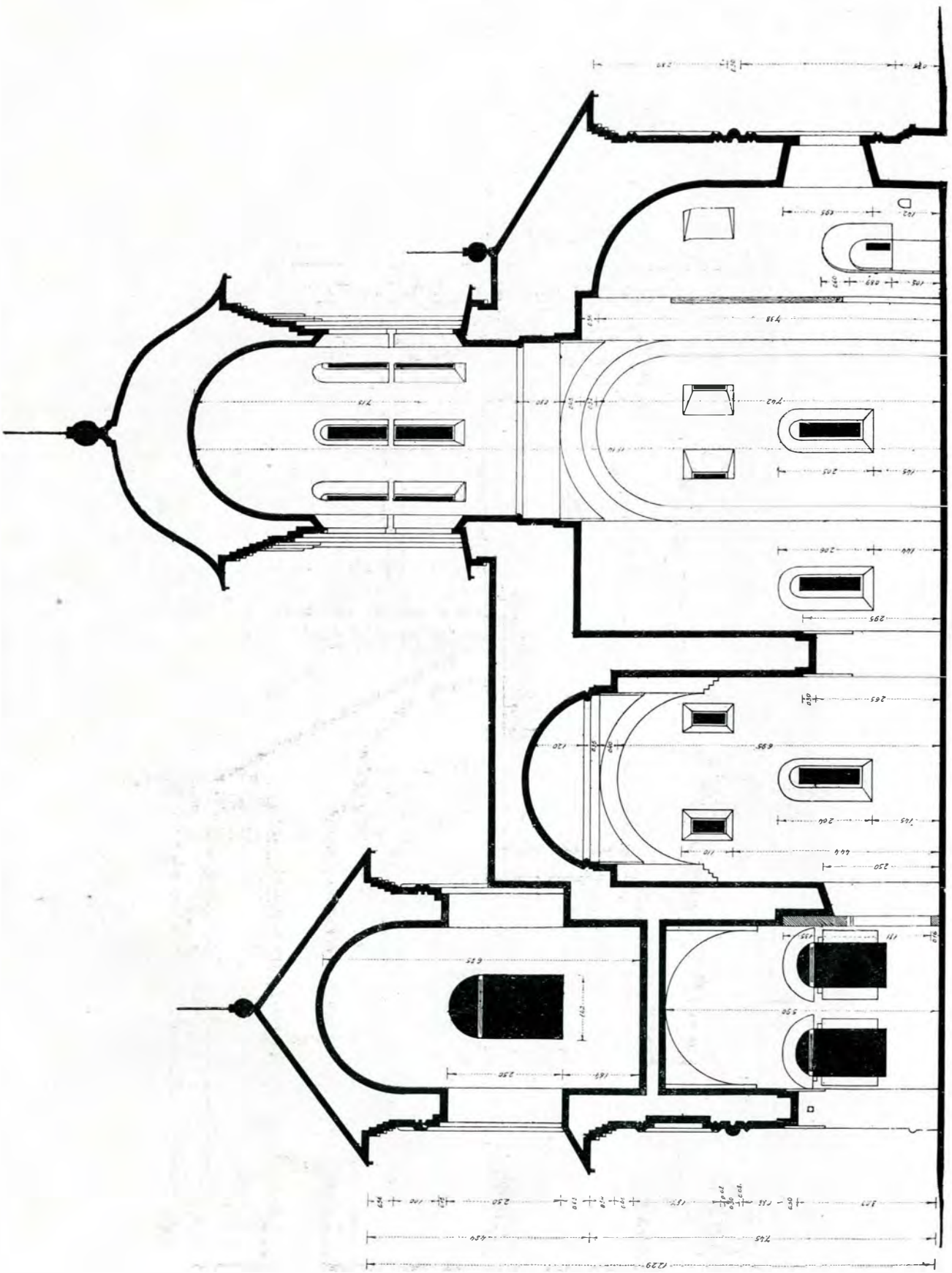
inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Mamu (Vâlcea)
Fig. 887. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

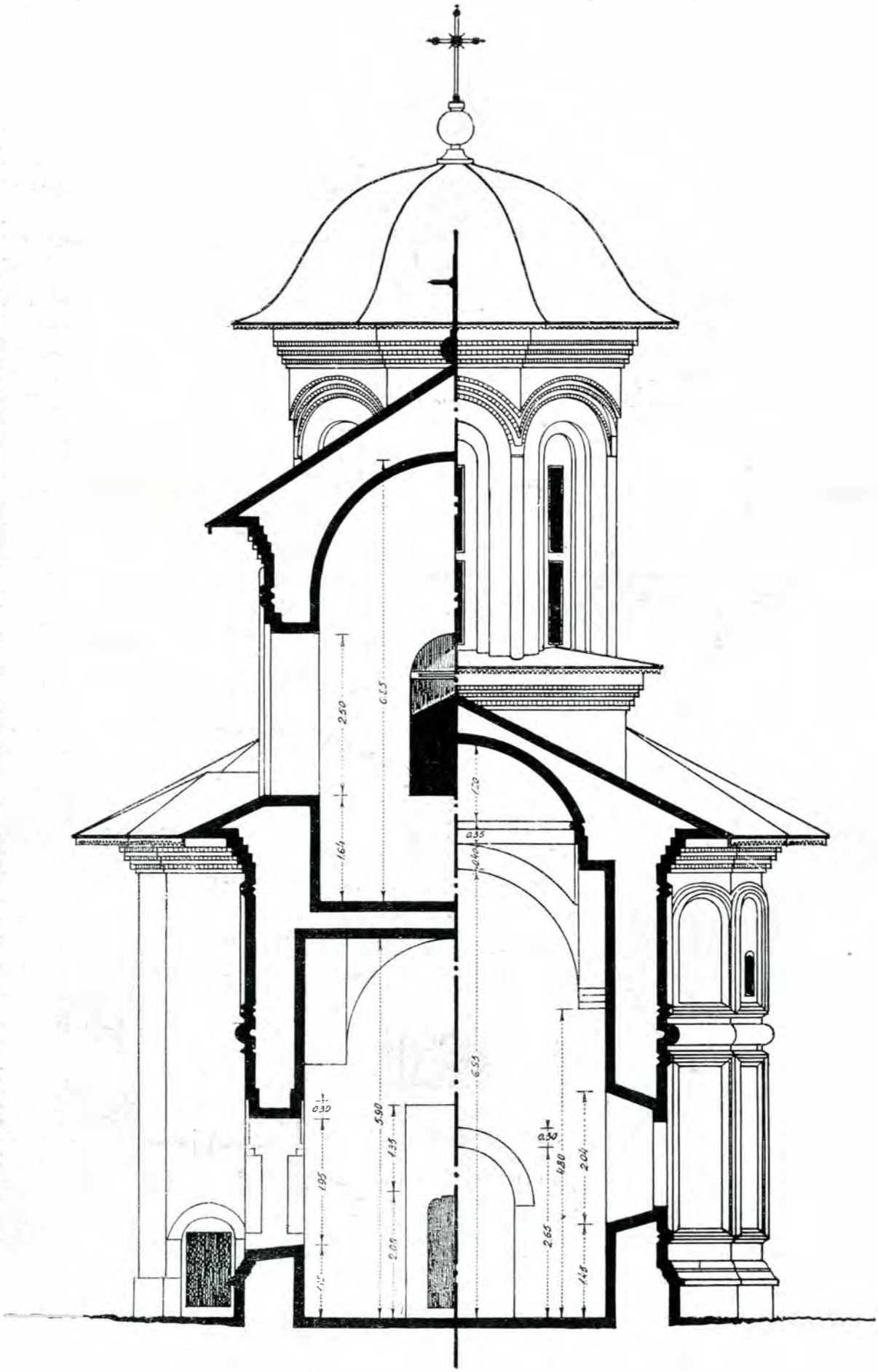
inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Mamu (Vâlcea)
Releveu arhitect I. Atanaseseu

Fig. 888. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

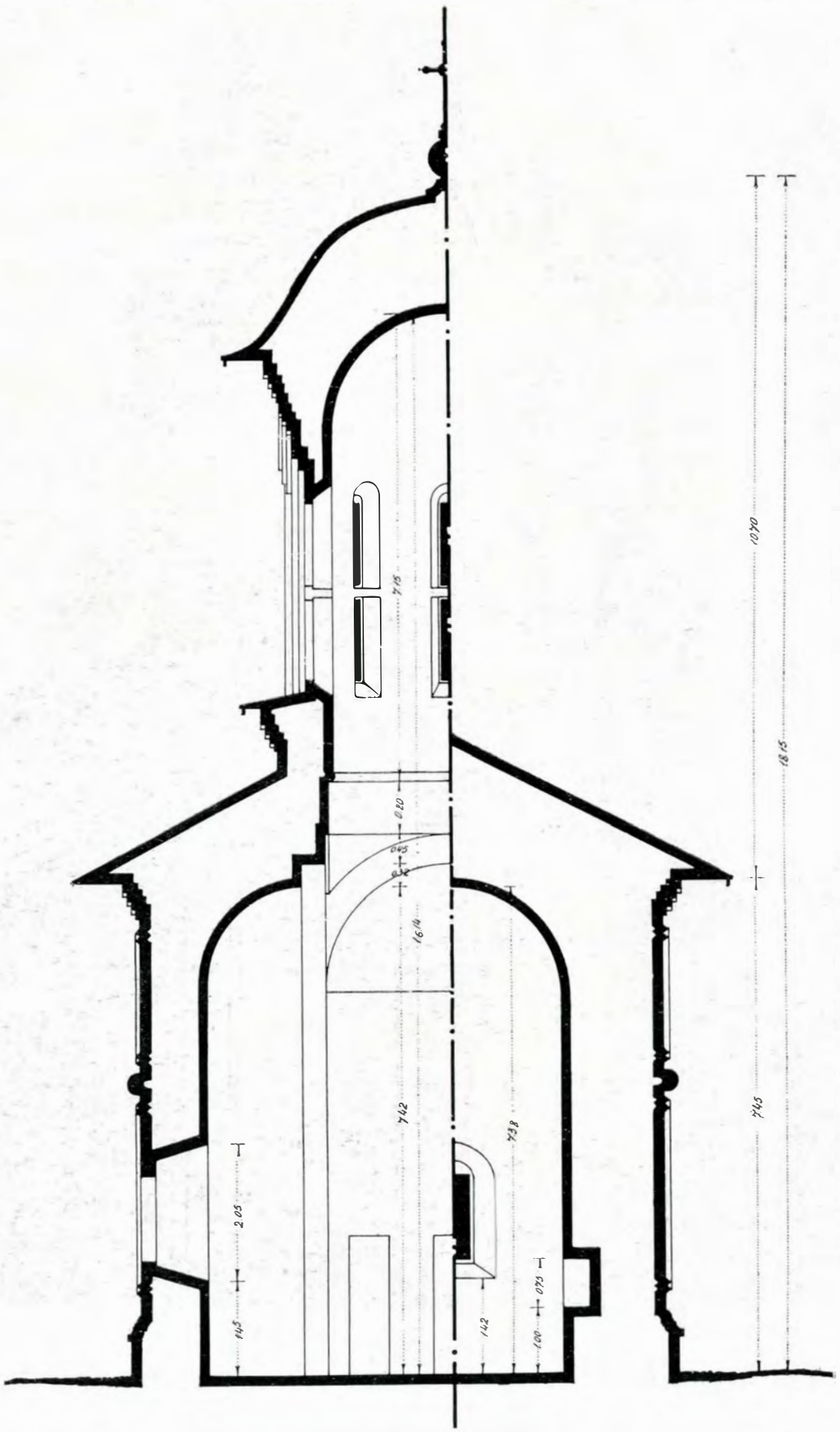
Biserica Mânăstirii Mamu (Vâlcea)

Fig. 889. — Secțiune prin pridvor și clopolnița

Fig. 890. — Secțiuni prin pronaos

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Mamu (Vâlcea)

Fig. 891. — Secţiune prin naos

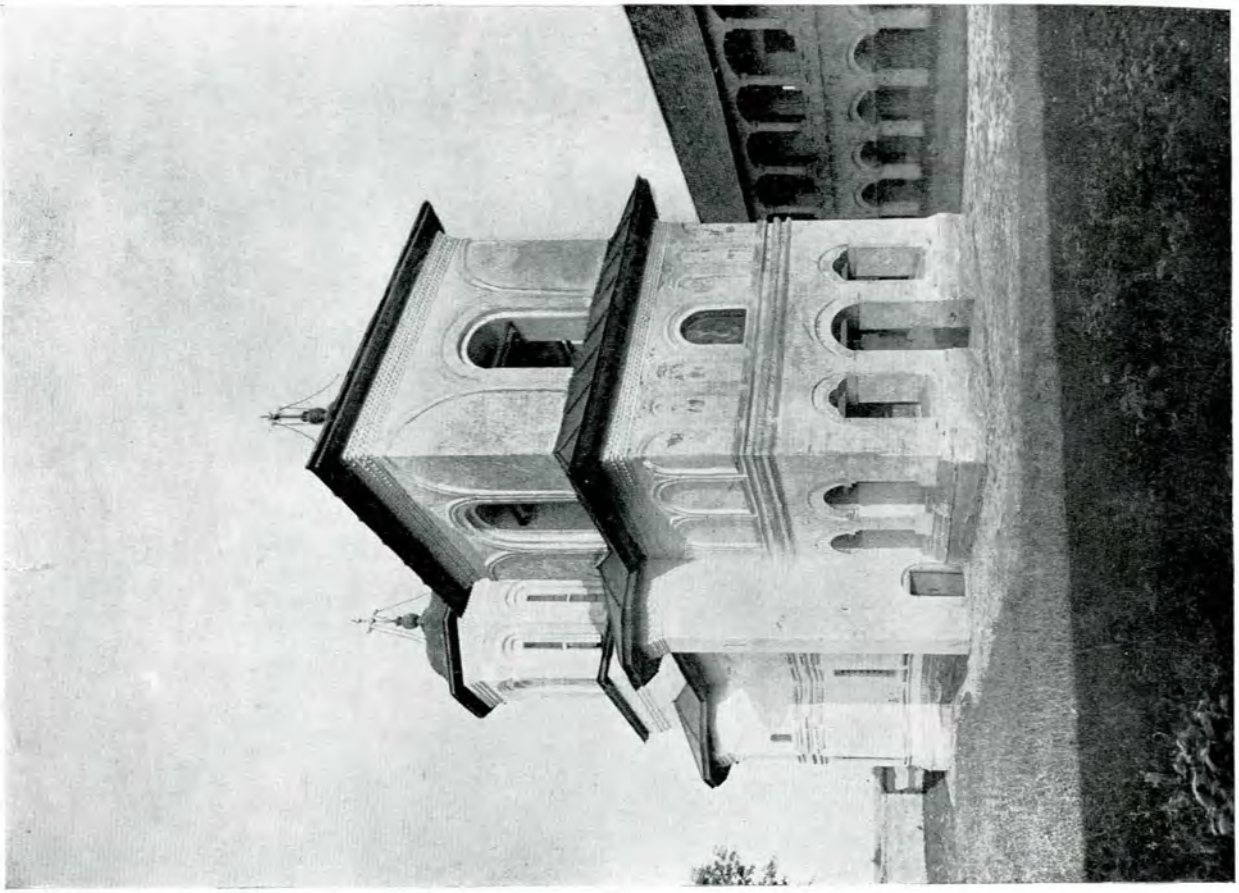
Fig. 892. — Secţiune prin altar
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Mânăstirii Mamu (Vâlcea)
Fotografie mai veche înainte de refacerea turlei pantocratorului
Fig. 893. — Vedere spre intrare

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Manu (Vâlcea)

Fig. 895. — Vedere spre intrare după restaurare

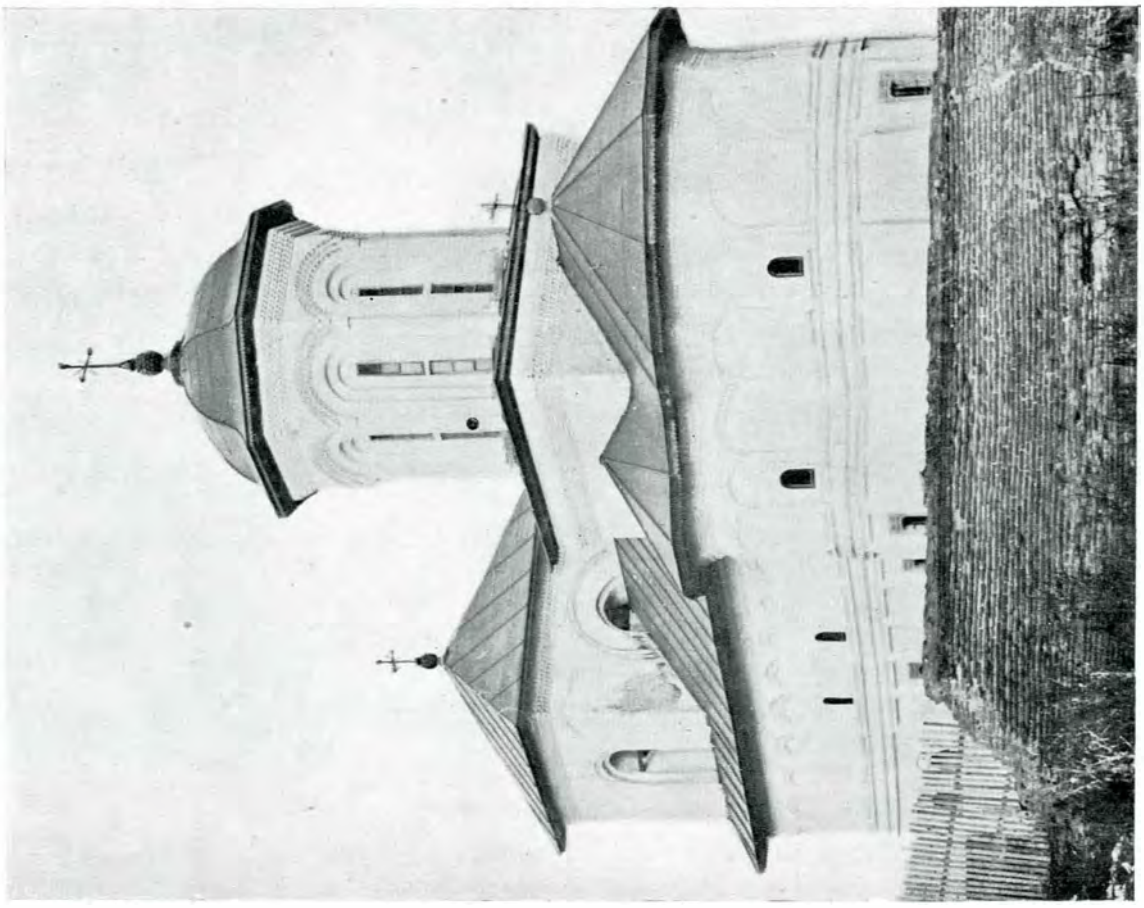
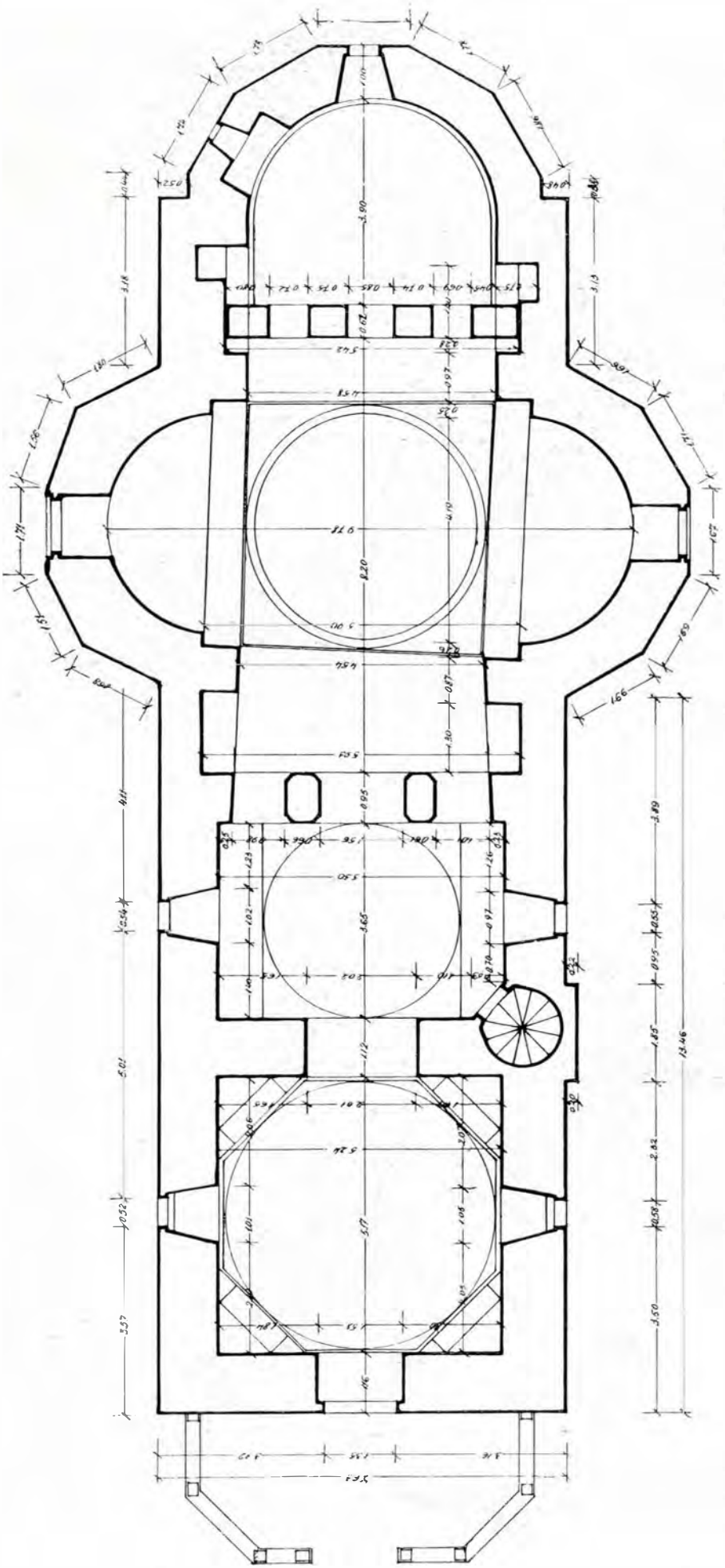

Fig. 894. — Vedere spre altar cu turla nouă

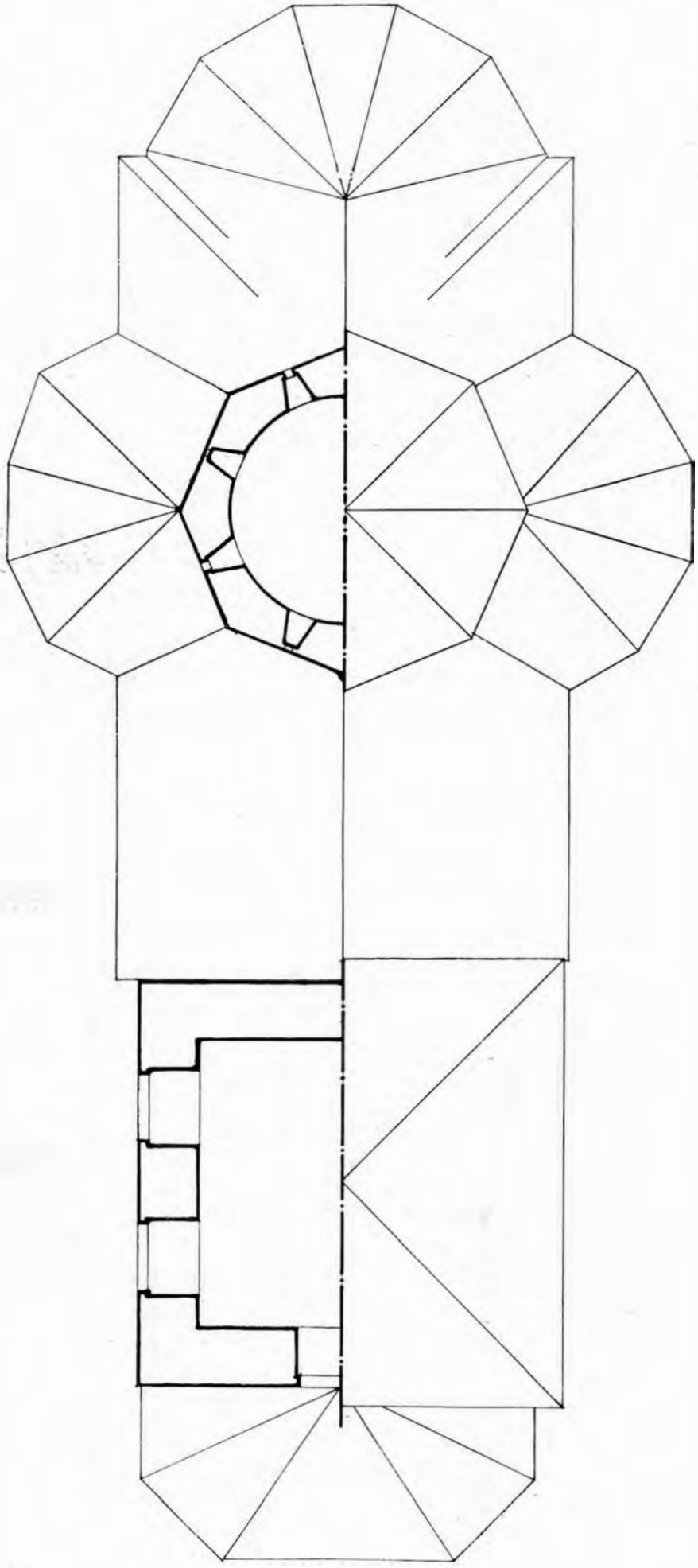
inp.org.ro

Biserica Sfânta Treime din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 896. — Planul orizontal

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfânta Treime din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 897-898. — Planul acoperișului și al turlelor

Releveu arhitect I. Atanasescu

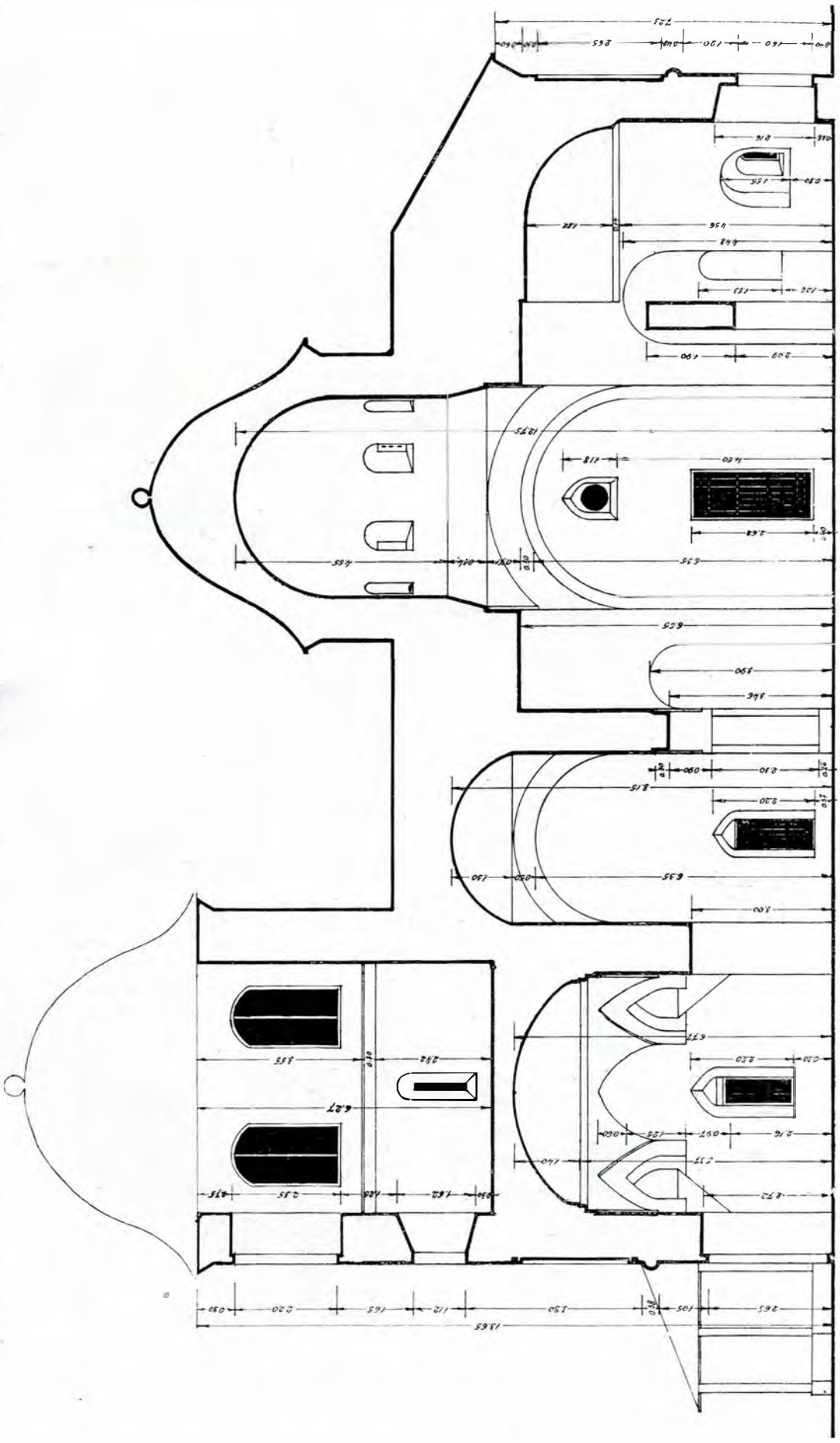
inp.org.ro

Biserica Sfânta Treime din Cerneți (Mehedinți)
Fig. 899. — Fațada laterală

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Releveu arhitect I. Atanasescu

Biserica Sfanta Treime din Cerneți (Mehedinți)

Fig. 900. — Secție longitudinală

inp.org.ro

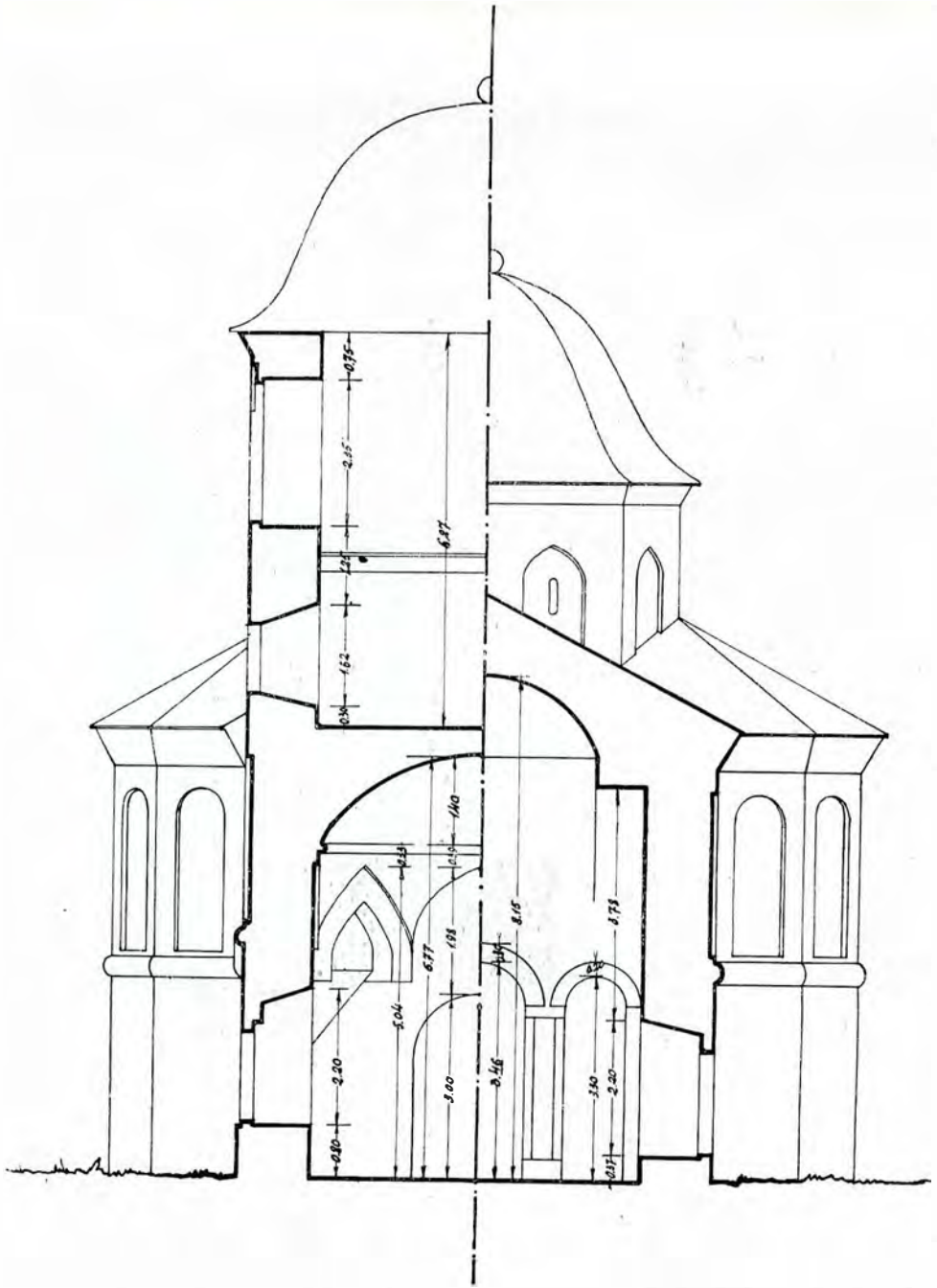
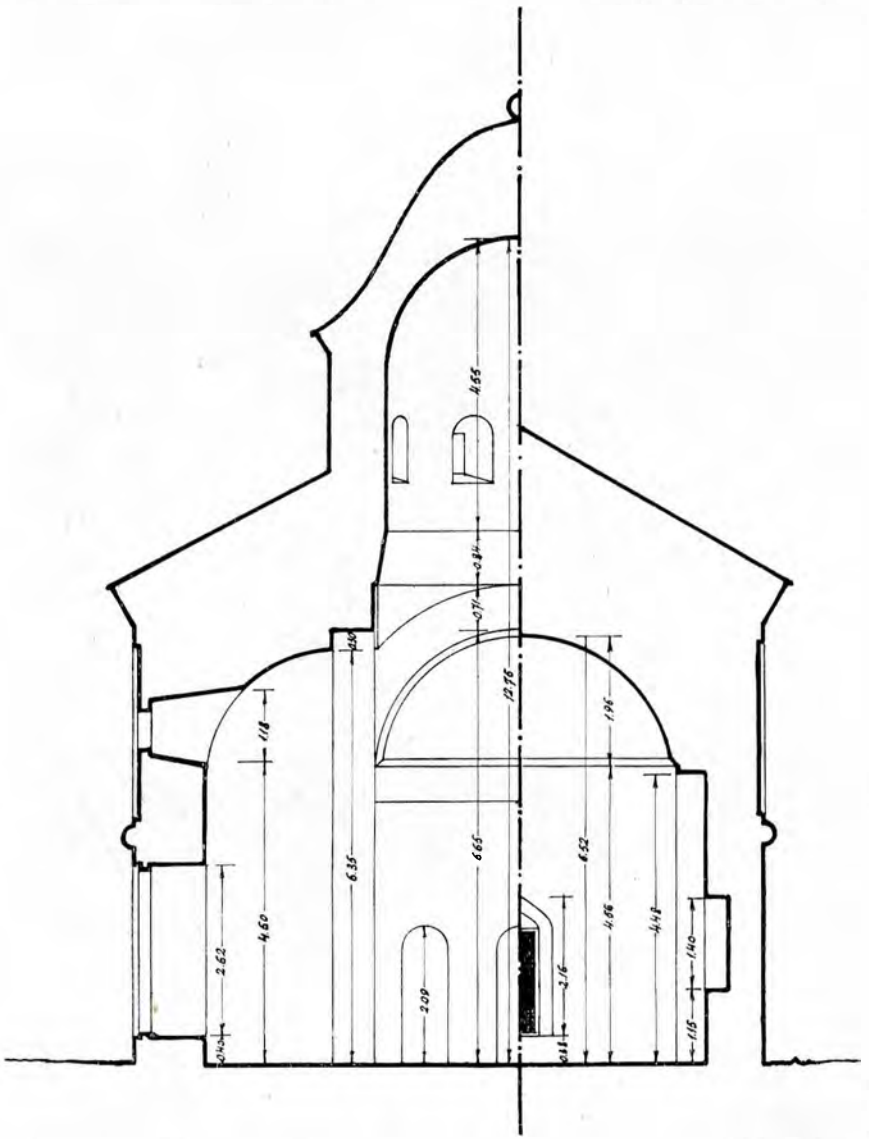

Fig. 901-902. — Secțiune prin clopotnițe și prin pronaos

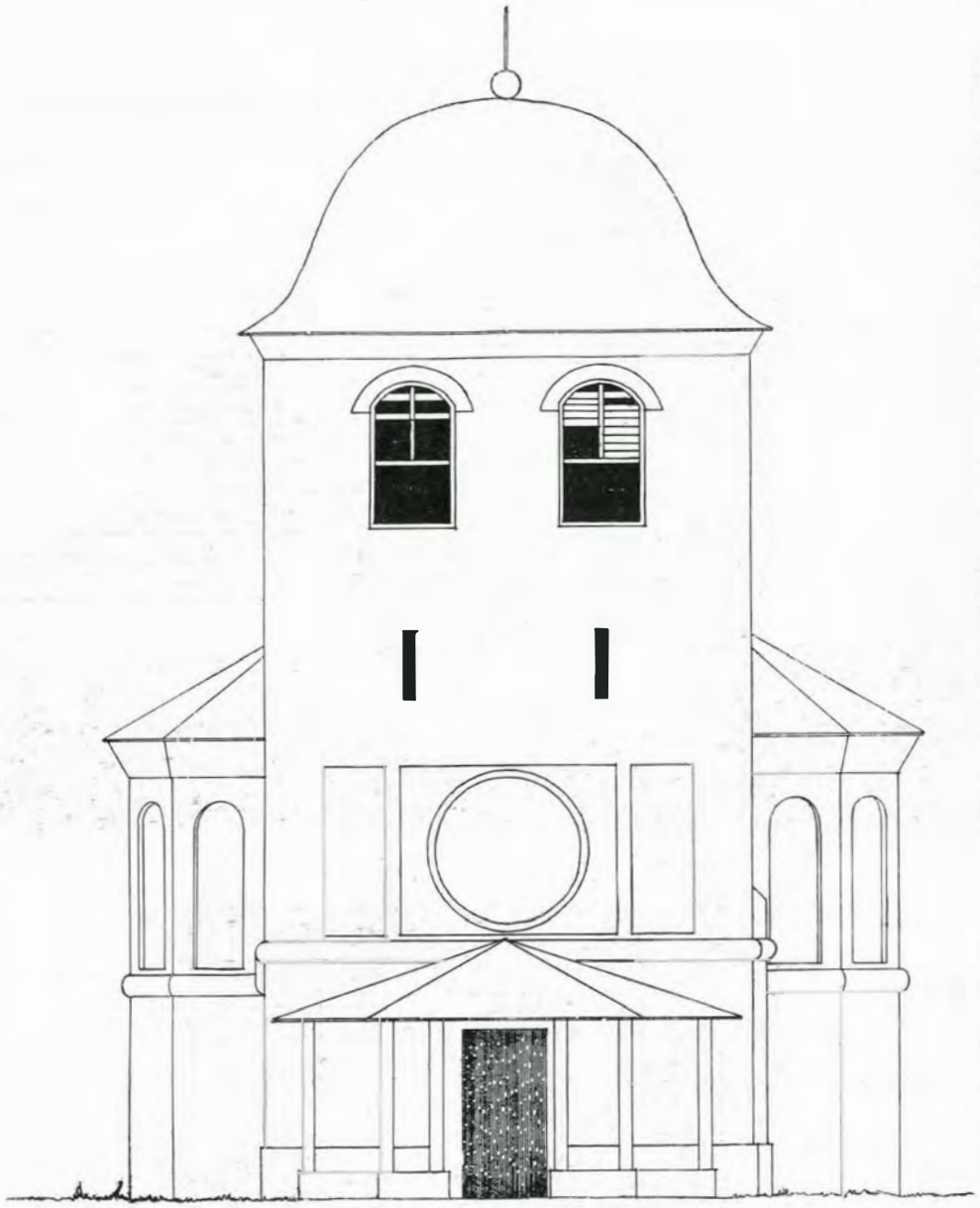

Biserica Sfânta Treime din Cerneți (Mehedinți)

Fig. 903-904. — Secțiuni prin naos și altar

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Biserica Sfânta Treime din Cerneţi (Mehedinţi)

Fig. 905. — Faţada principală

Fig. 906. — Vedere generală
Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

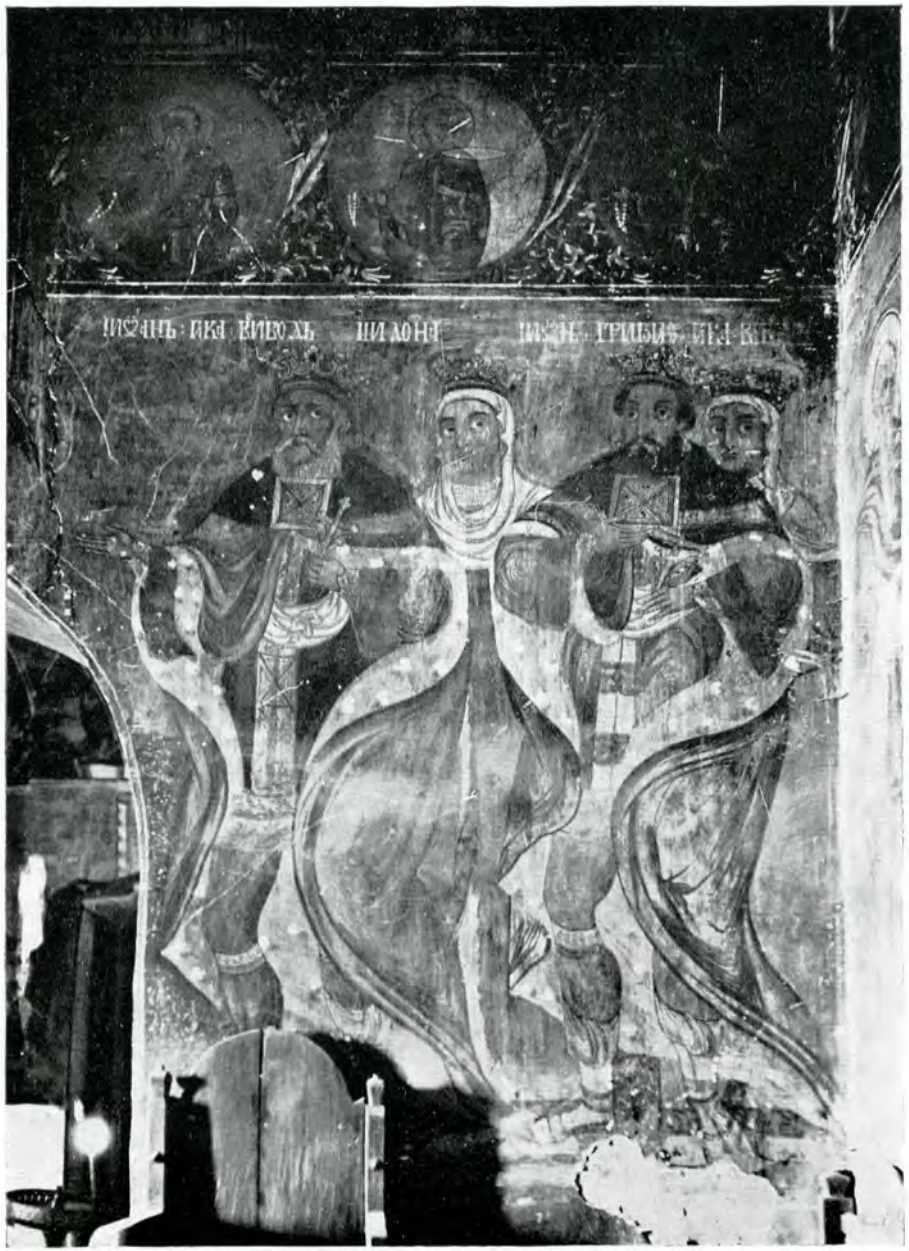

Biserica Sfânta Treime din Cerneţi (Mehedinţi) (1662-3)

Fig. 907. — Vedere generală

Fig. 908. — Vedere în pronaos

inp.org.ro

Biserica Sfânta Treime din Cerneţi (Mehedinţi)

Fig. 909. — Portretele lui Ion şi Grigore Ghica Voevod ctitorul bisericii din Dragoslavele (Muscel) 1660-1641, 1672-74

Fig. 910. — Portretul lui Grigore Dimitrie Ghika (1822-28)

inp.org.ro

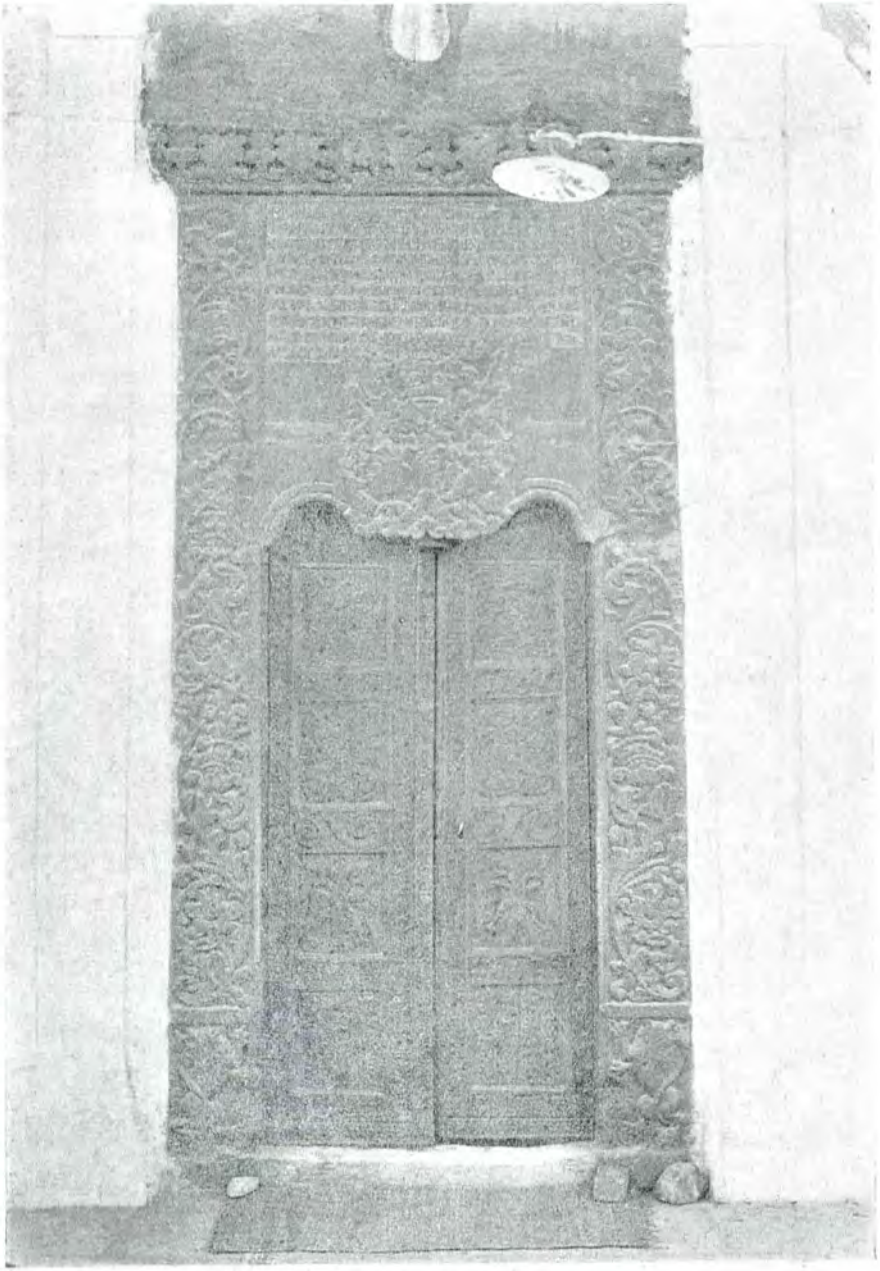

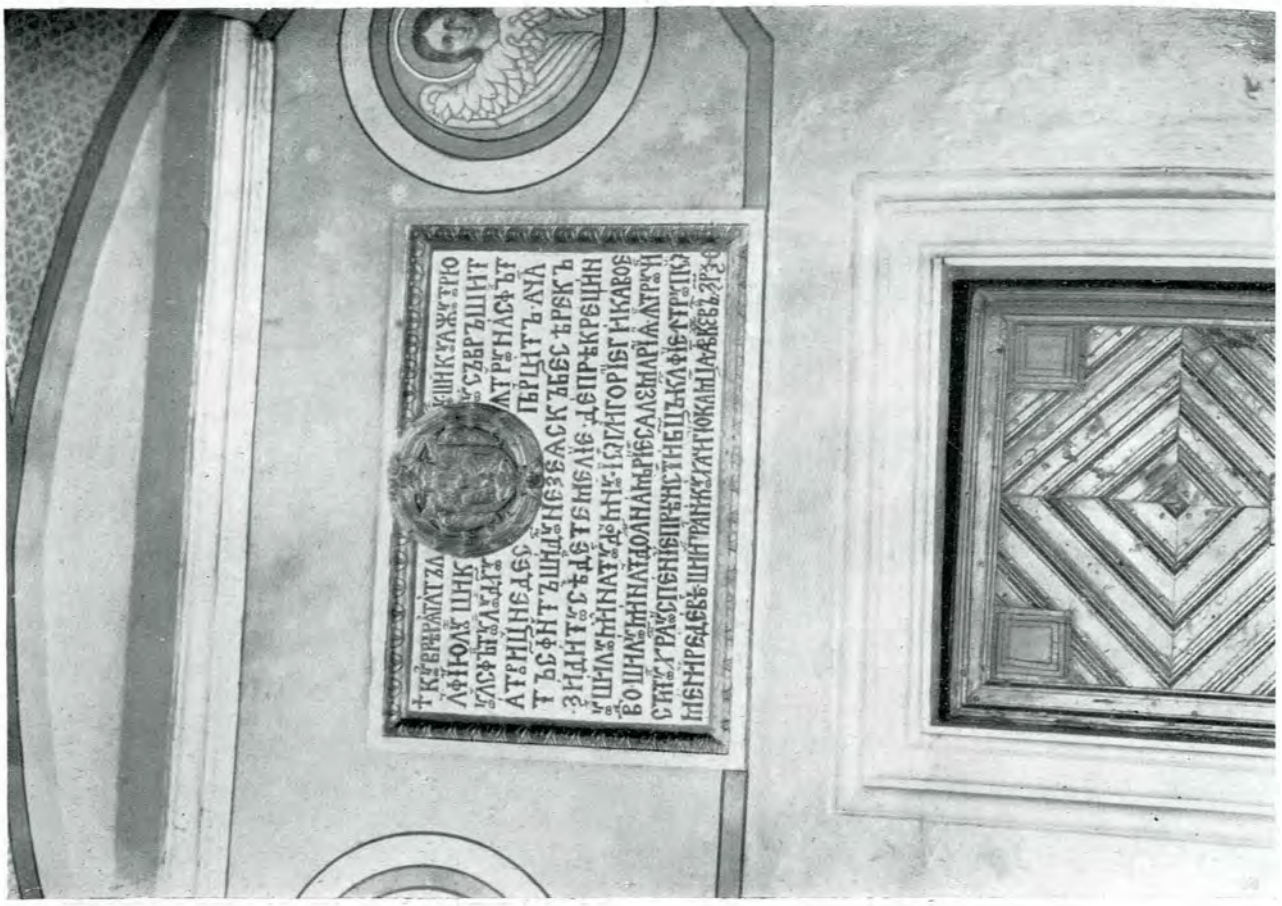
Fig. 911. — Ușa bisericii

Fig. 912. — Coloane la pridvor

Biserica Mânăstirii Pantelimon (Ilfov)

imprg.ro

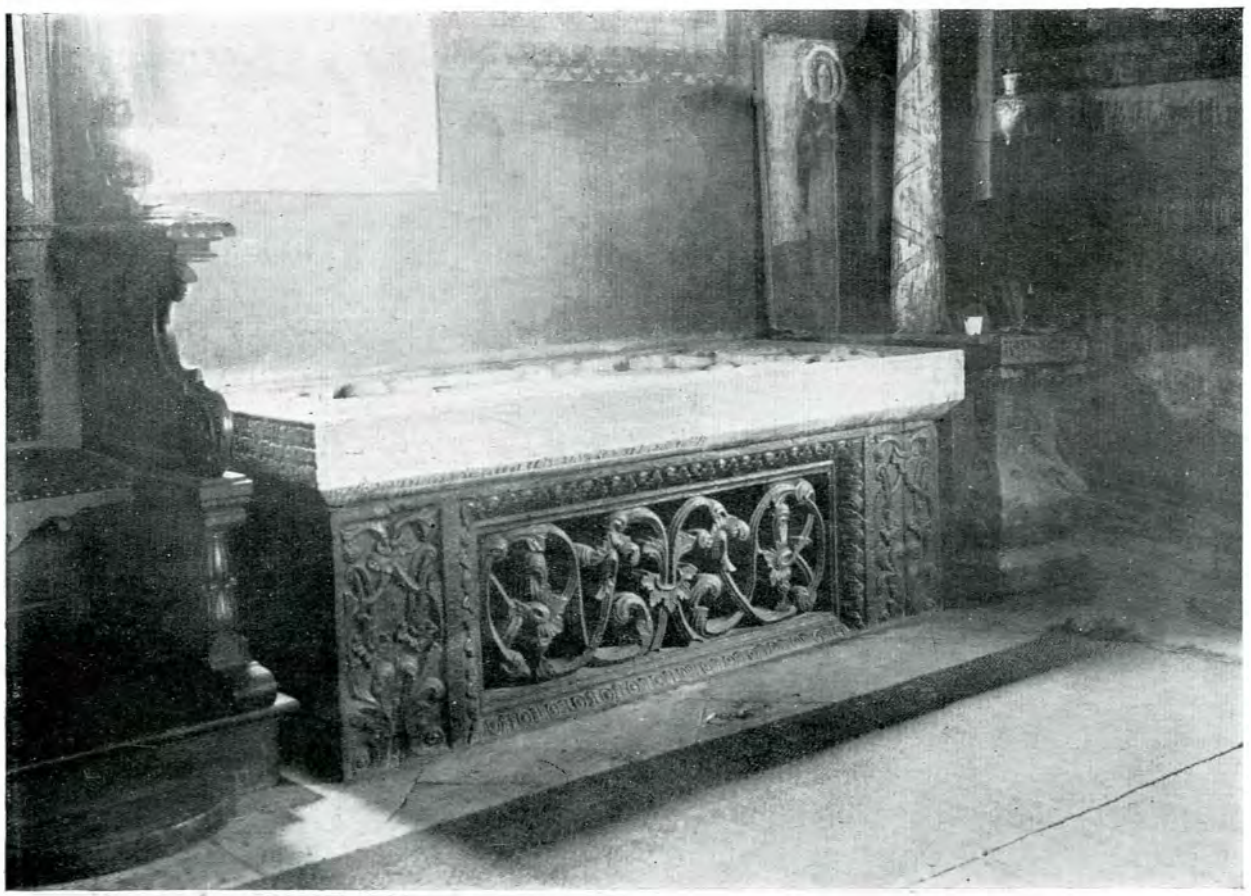

Fig. 913. — Pisania bisericii din Dragoslavele (Muscel) 1660
Fig. 914. — Mormântul lui Grigorie Matei din biserica Pantelimon (Ilfov) circa 1752

inp.org.ro

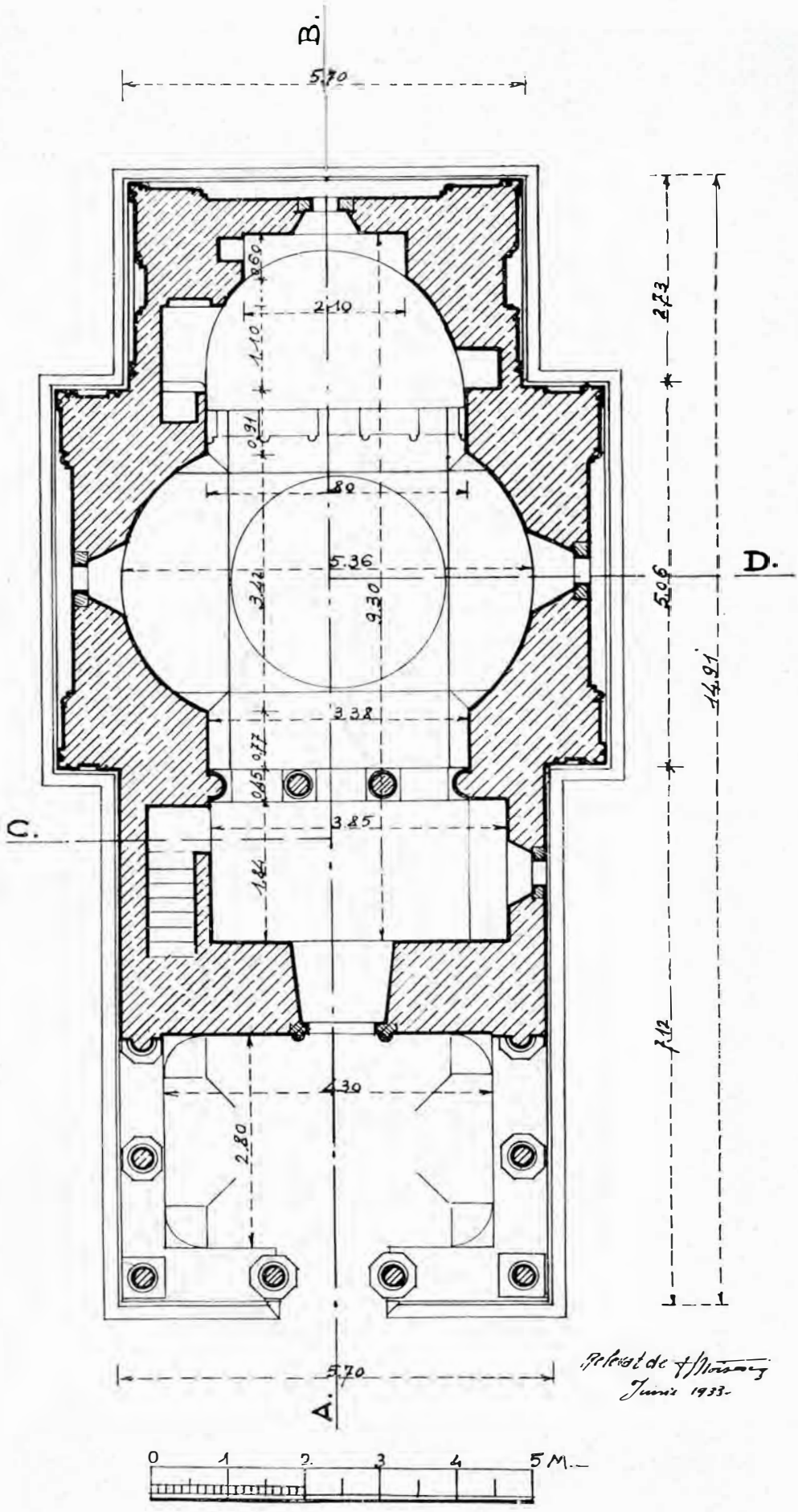
Fig. 915. — Vedere spre altar

Fig. 916. — Vedere generală

Biserica din Dragoslavele (Muscel)

imp.org.ro

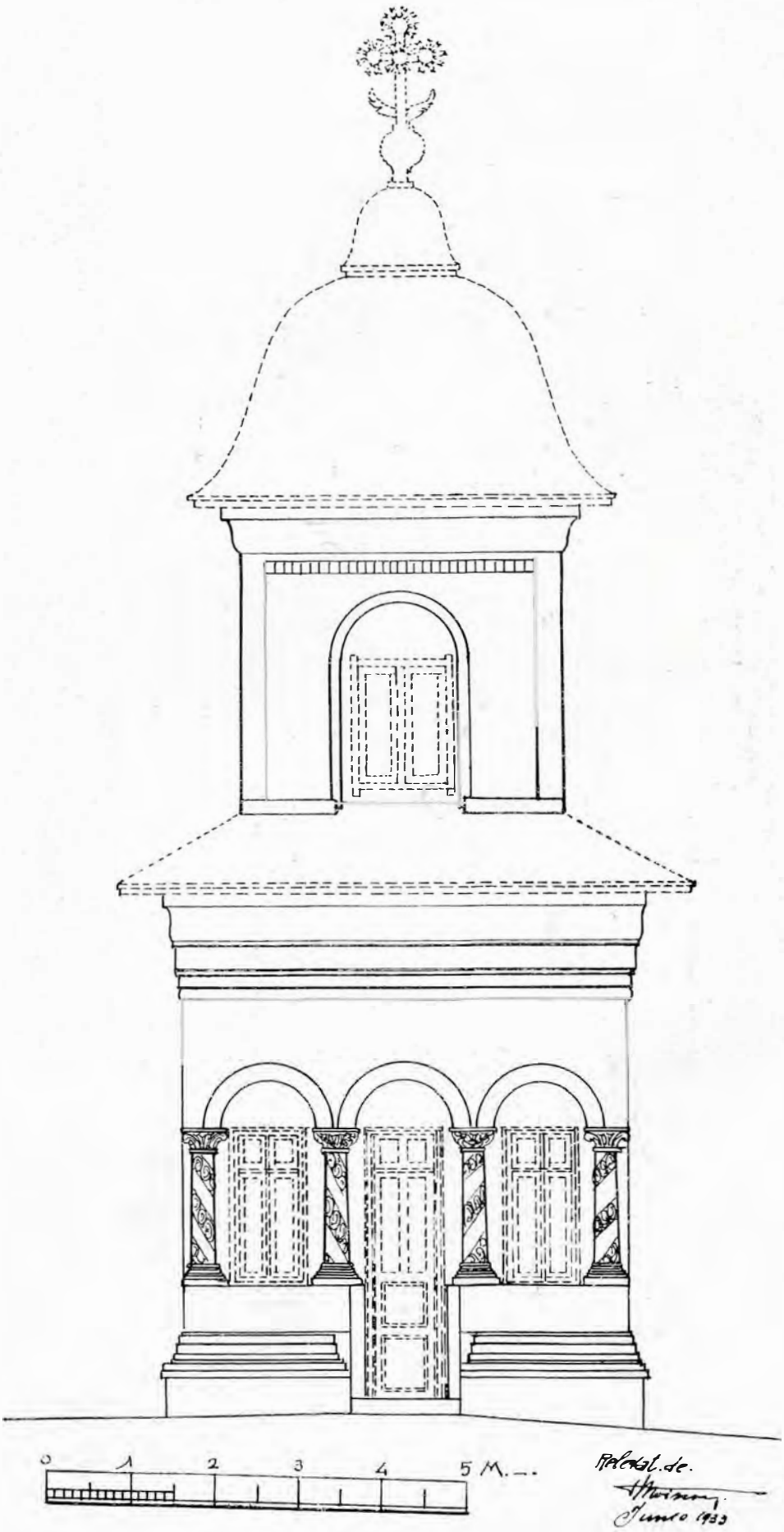

Biserica mică a Mânăstirii Sinaia

Fig. 917. — Plan orizontal

Releveu I. Moisescu

inp.org.ro

Biserica mică a Mânăstirii Sinaia
Fig. 918. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

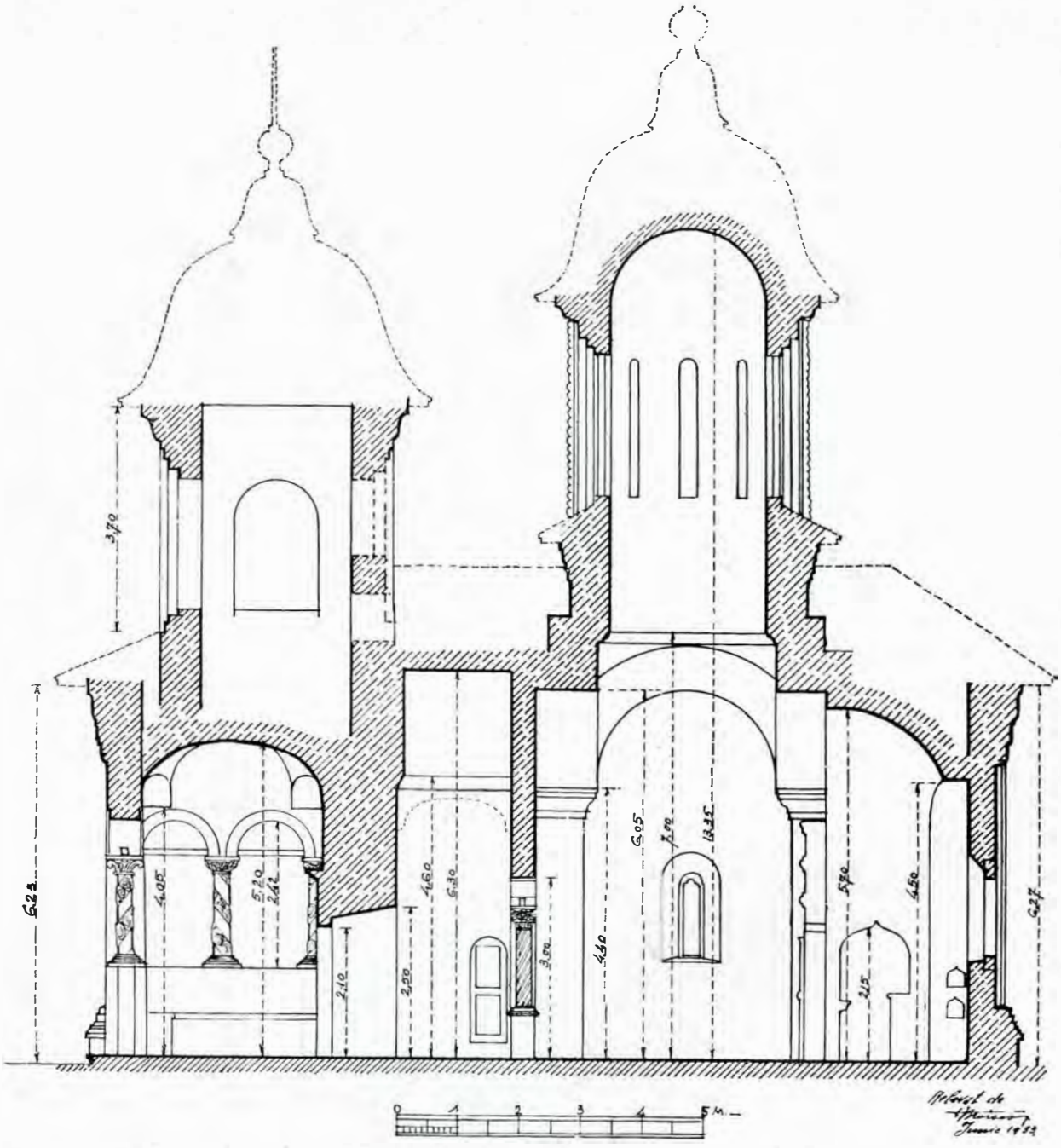
inp.org.ro

Biserica mică a Mânăstirii Sinaia
Fig. 919. — Fațada laterală

Releveu V. Moisescu

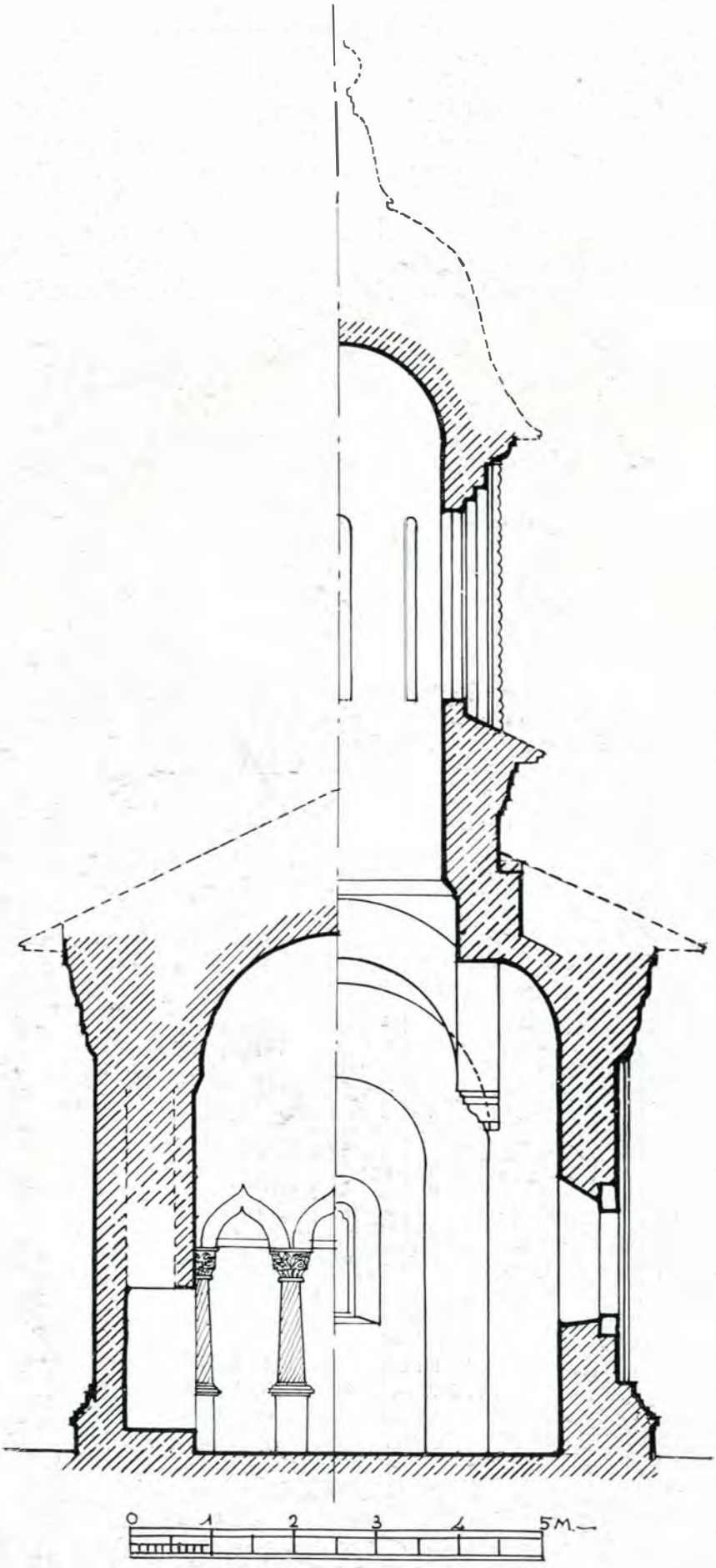
inp.org.ro

Biserica mică a Mânăstirii Sinaia
Fig. 920. — Secțiune longitudinală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

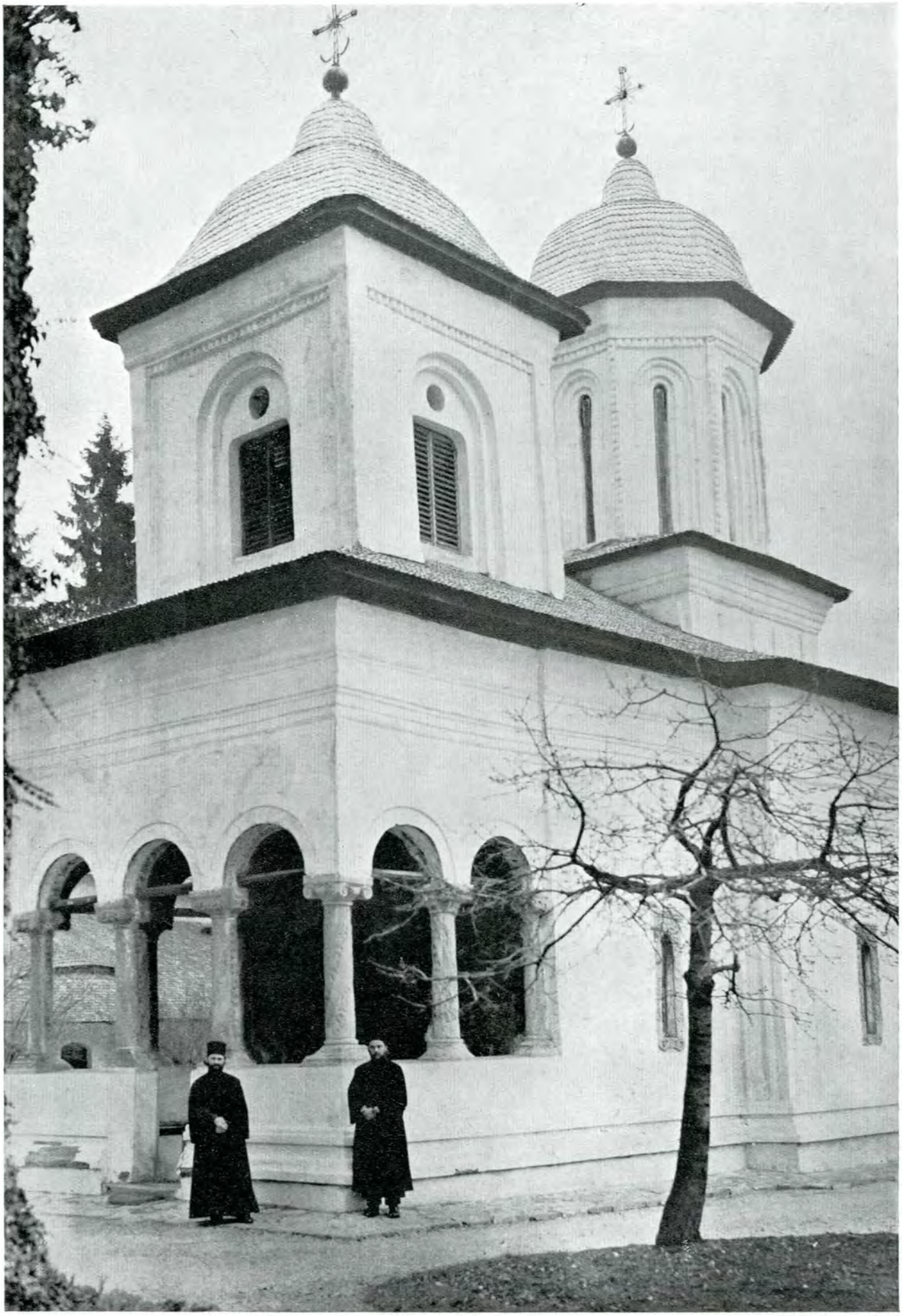
Biserica mică a Mânăstirii Sinaia

Fig. 921. — Secțiuni prin pronaos

Fig. 922. — Secțiuni prin naos

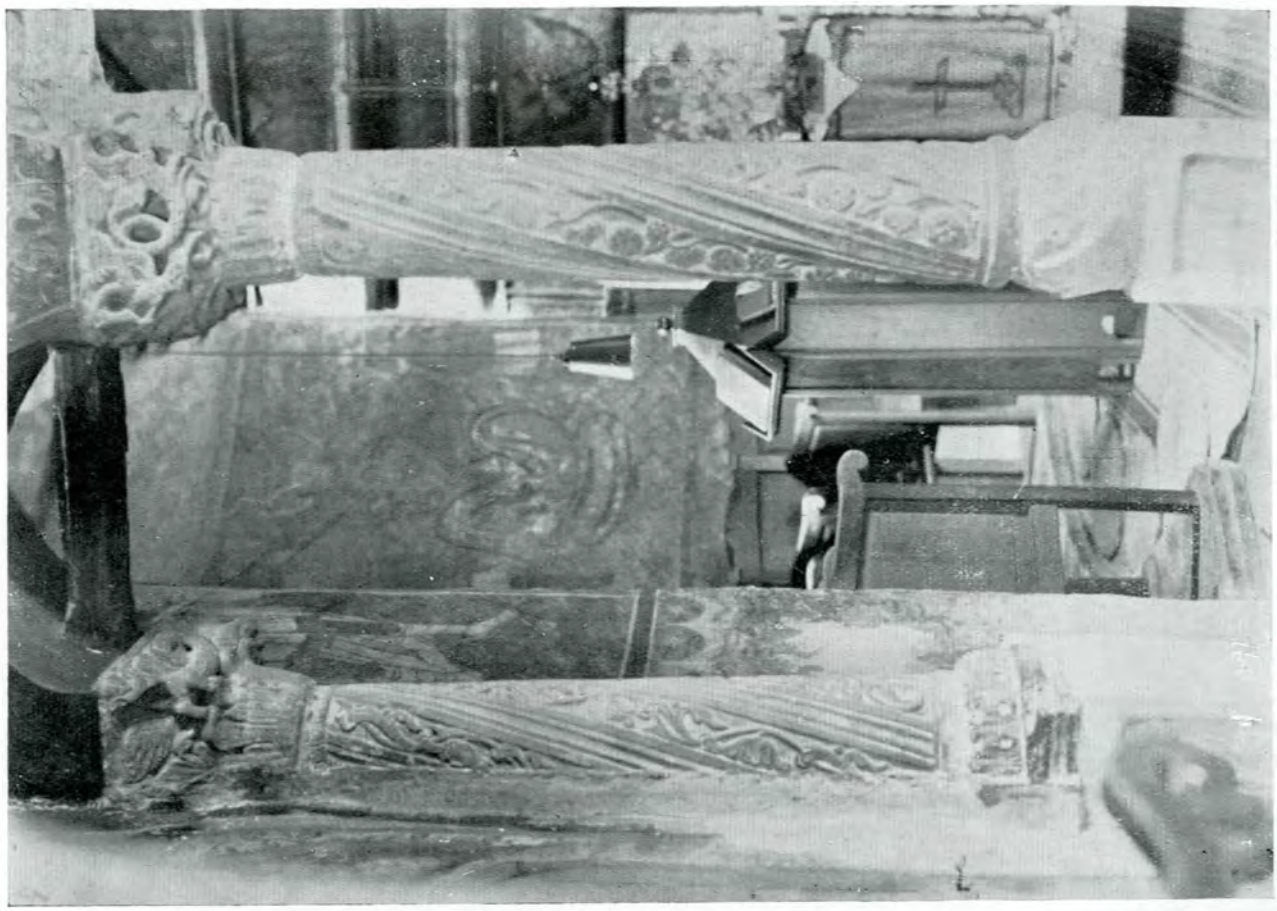
Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Sinaia (Prahova) 1699
Fig. 923. — Vedere generală

inp.org.ro

Biserica Mănăstirii Sinaia (Prahova)

Fig. 924. — Vedere dinspre sud

Fig. 925. — Vedere în interior

inp.org.ro

Fig. 927. — Pridvorul după restaurare

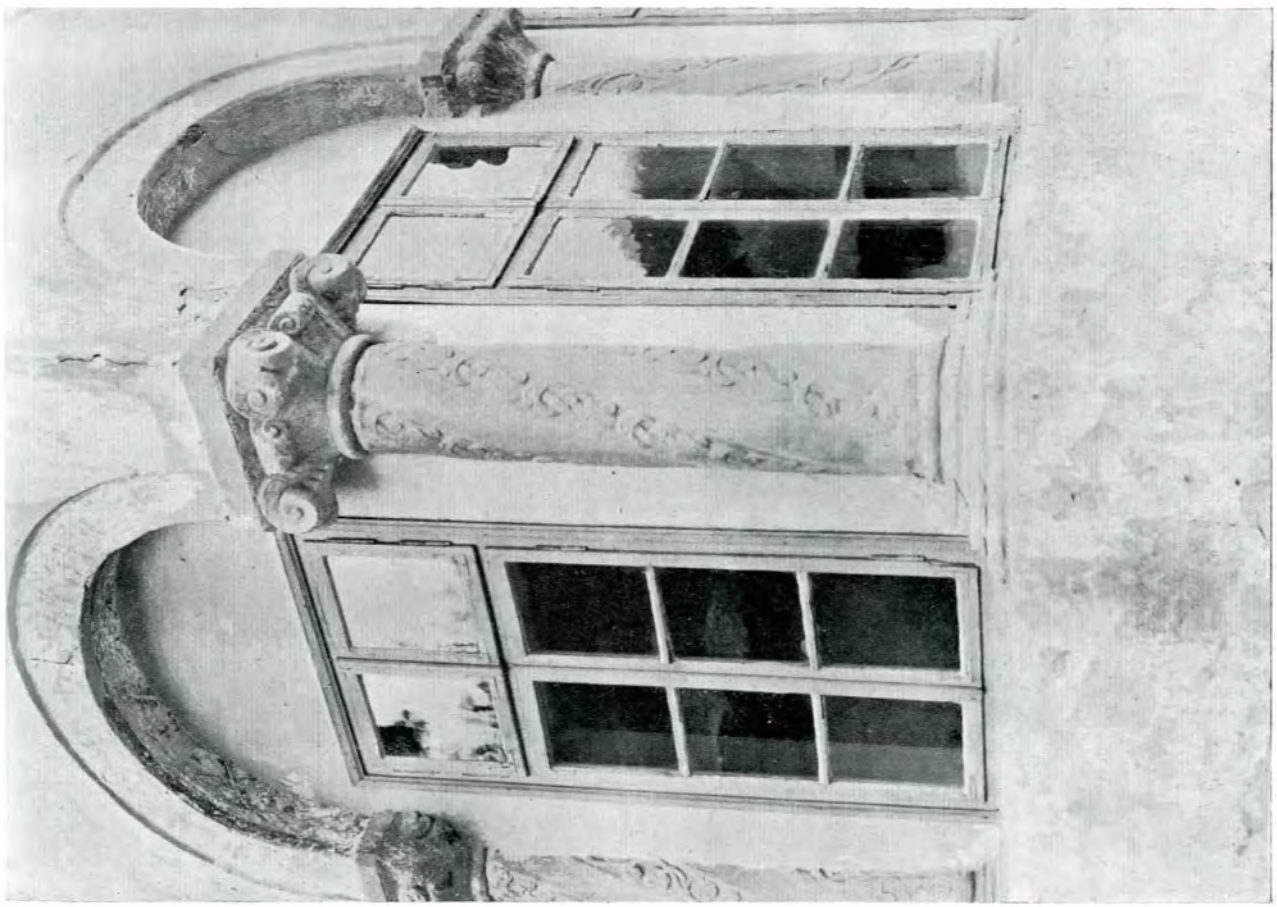
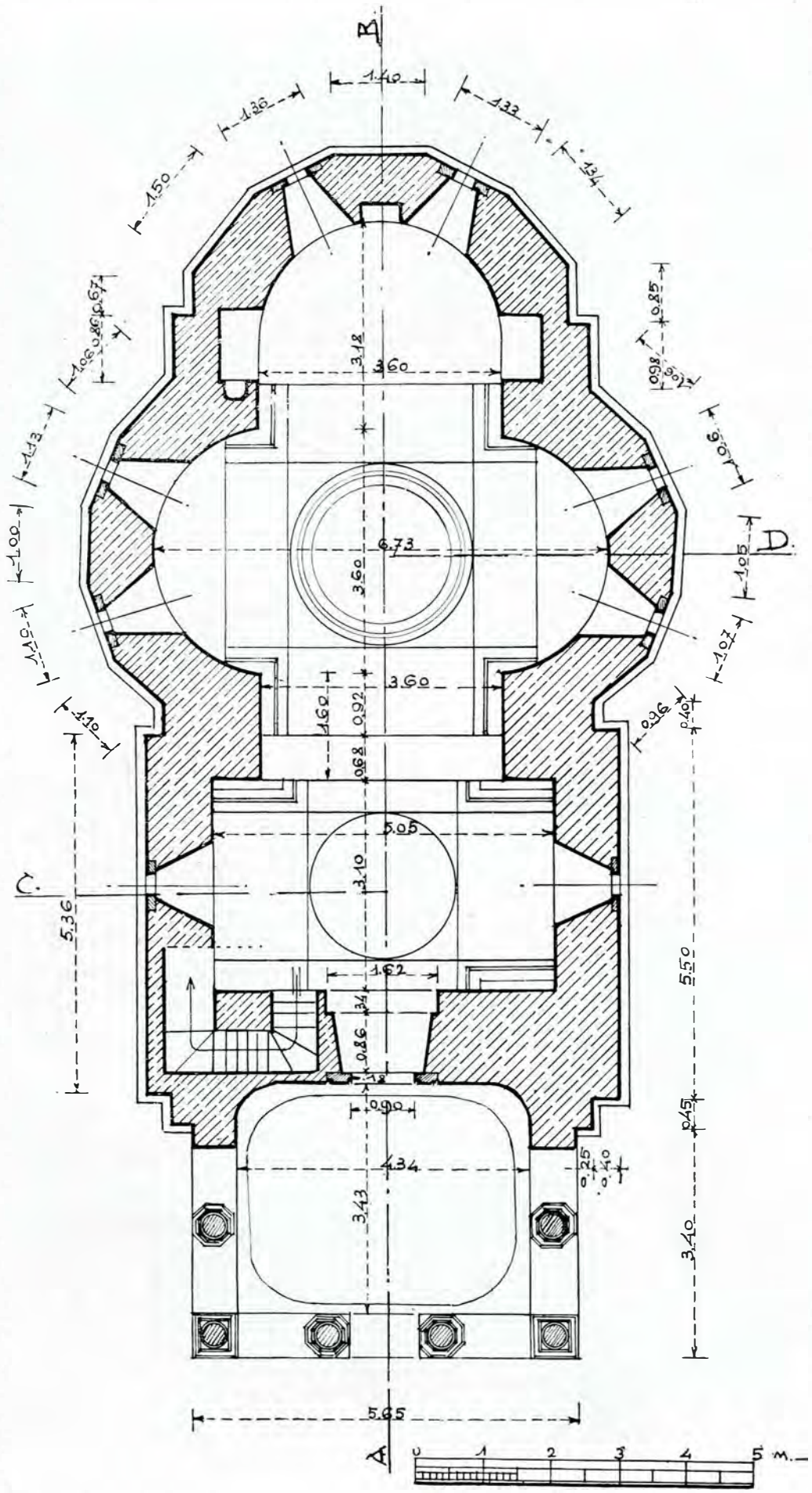

Fig. 926. — Pridvorul înainte de restaurare

Biserica Mănăstirii Sinaia (Prahova) 1699

inp.org.ro

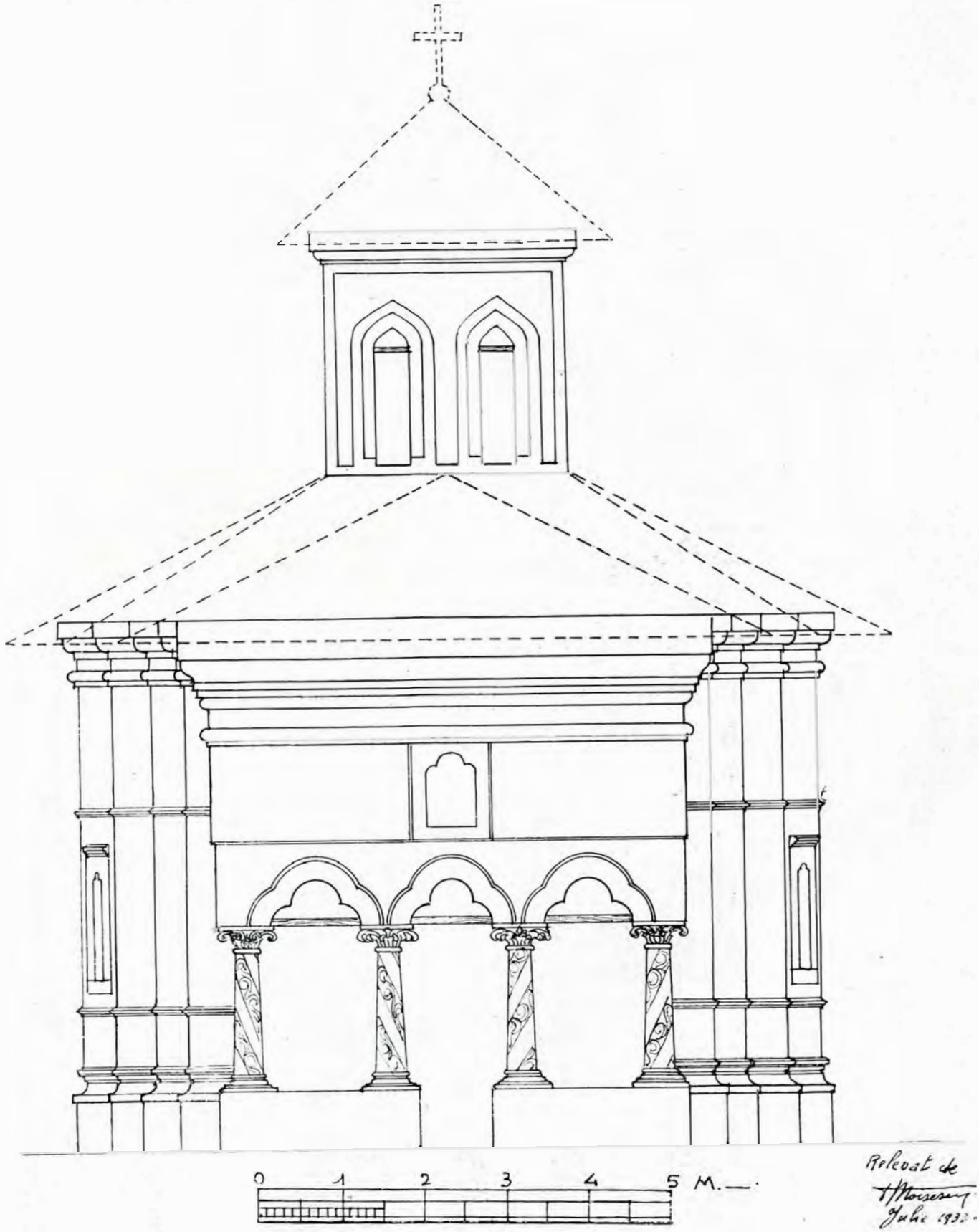

Biserica din Fundenii Doamnii (Ilfov)

Fig. 928. — Planul orizontal

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

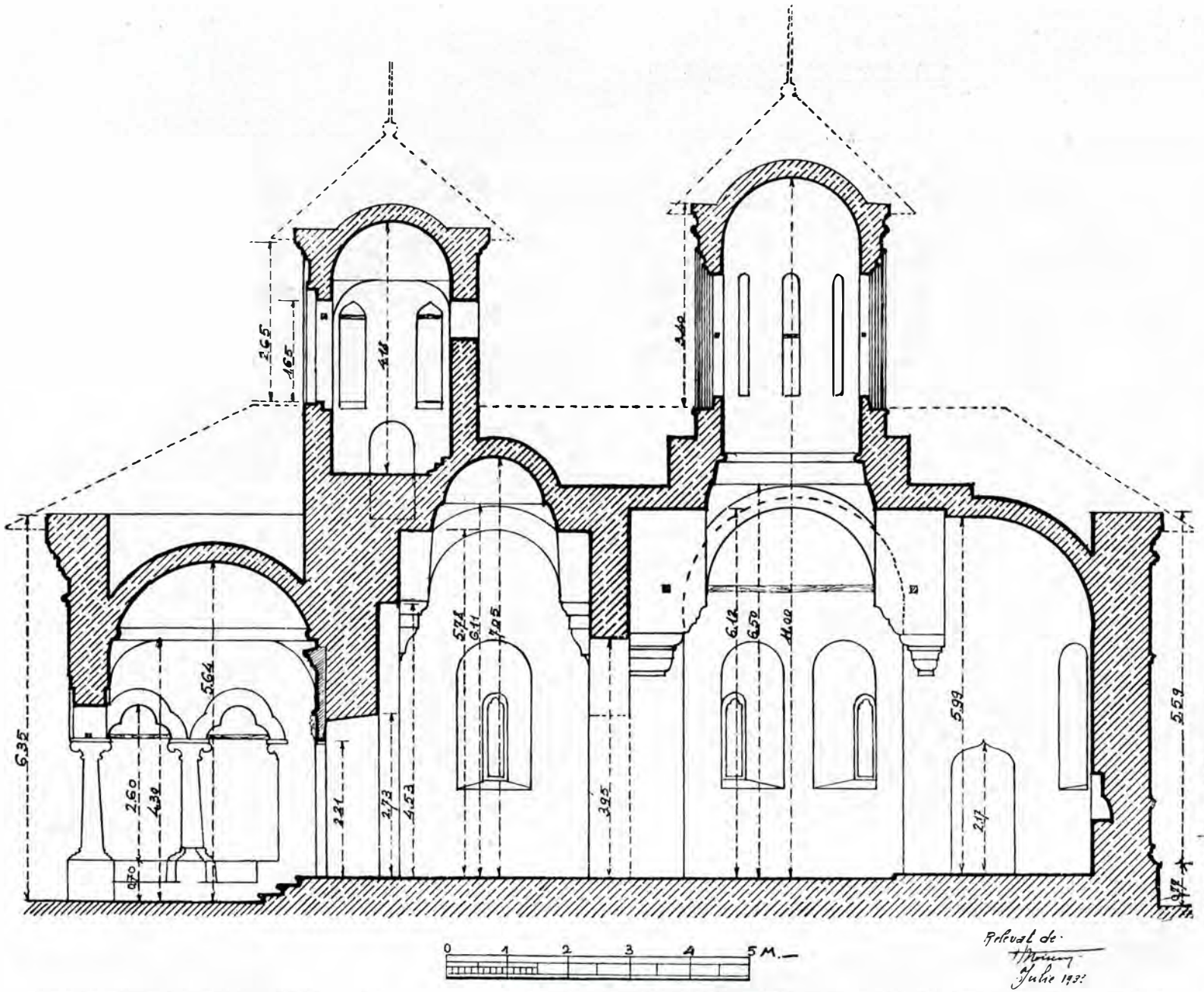

Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov)

Fig. 929. — Fațada principală

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov)

Fig. 930. — Secţiune longitudinală

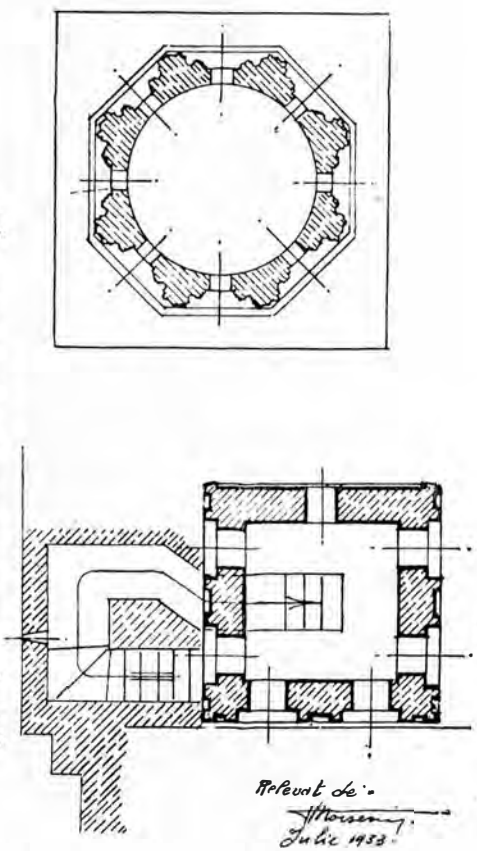
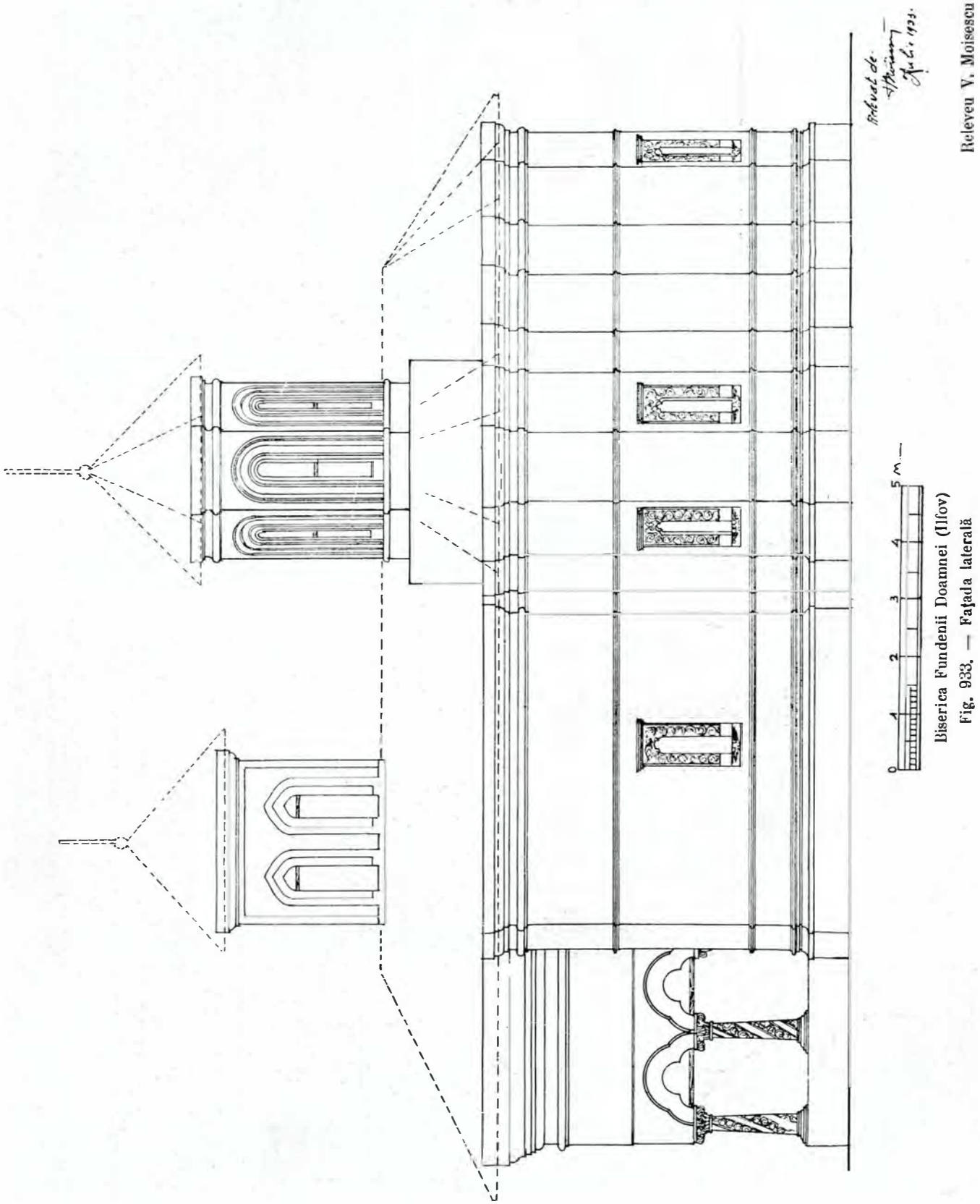

Fig. 931-932. — Planul turlei şi a clopotniţei

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

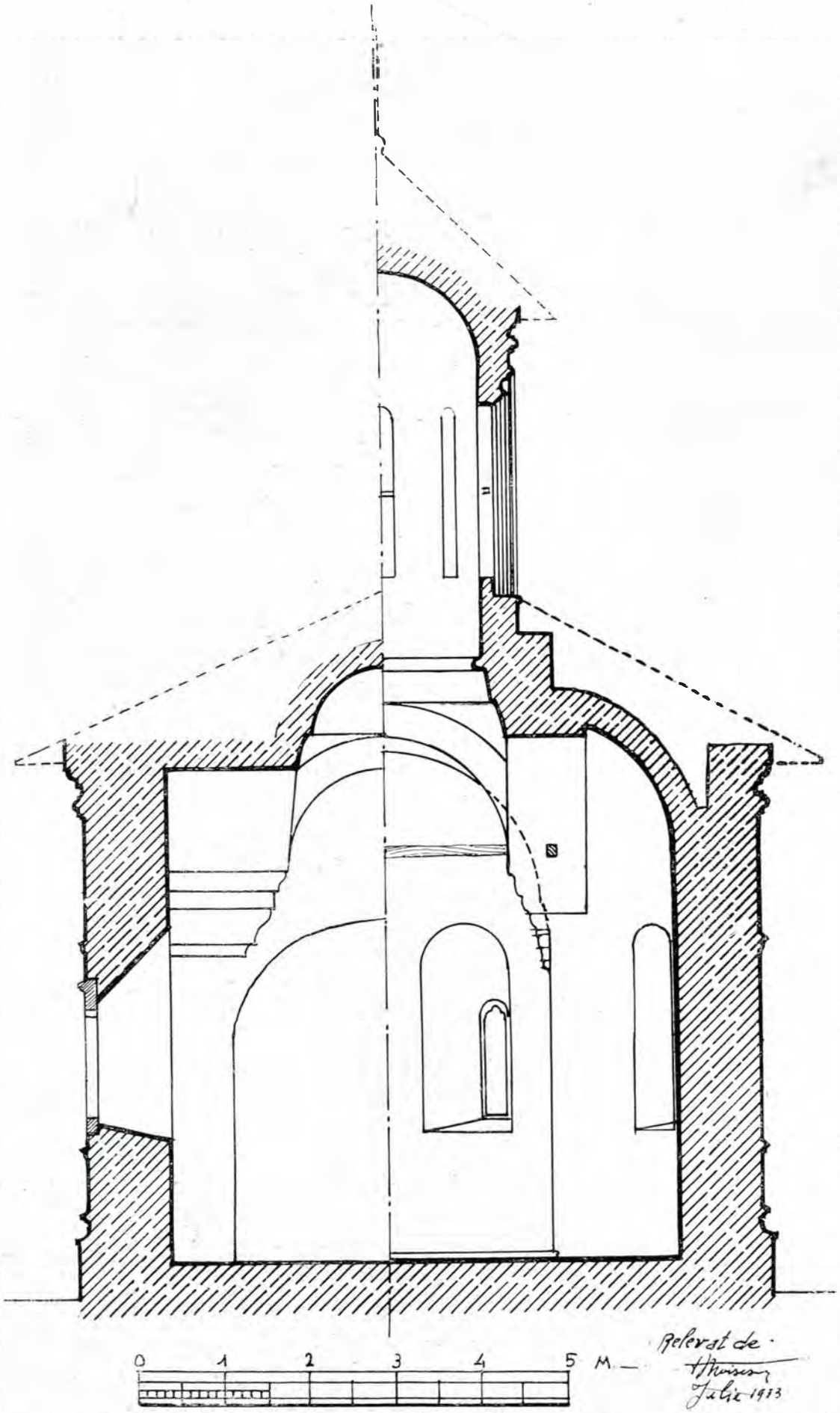

Releveu V. Moisescu

Biserica Fundenii Doamnei (Ilfov)

Fig. 933. — Fațada laterală

inp.org.ro

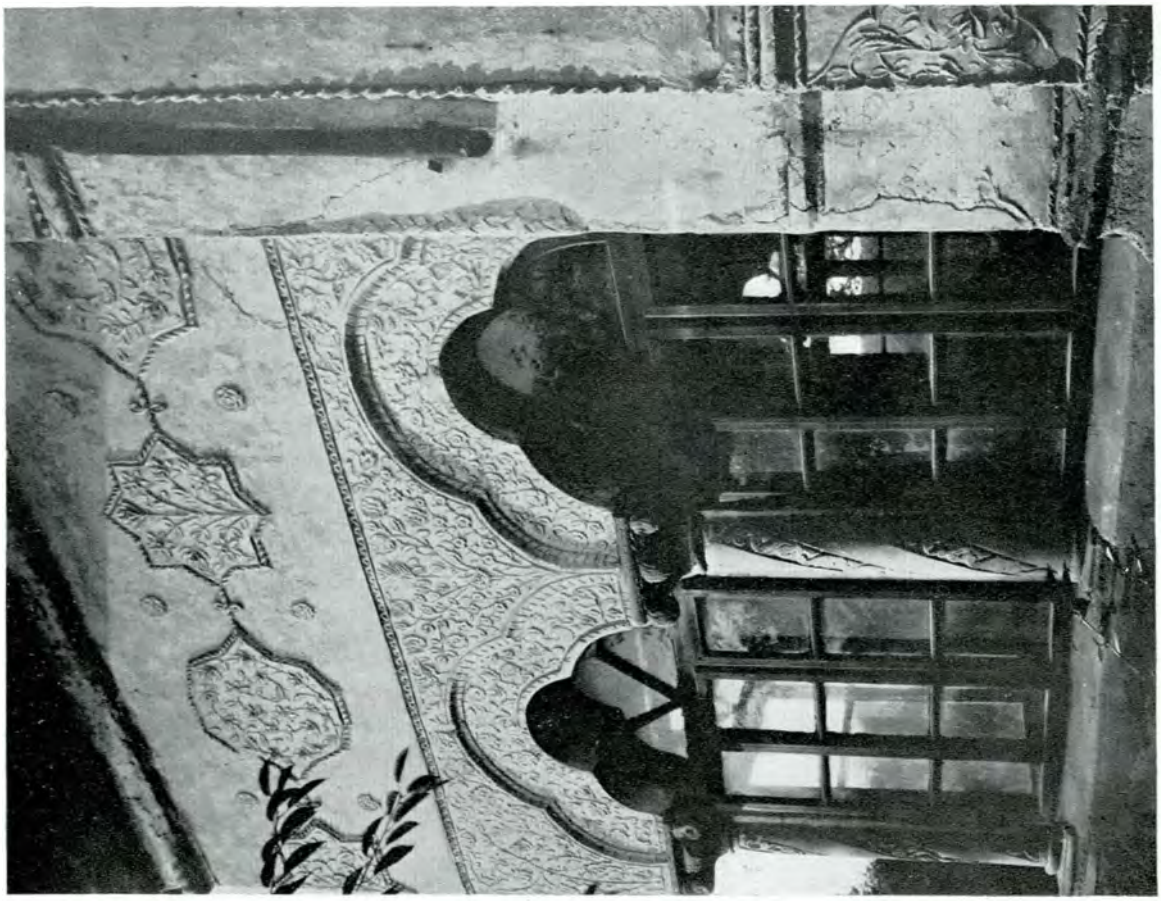
Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov)

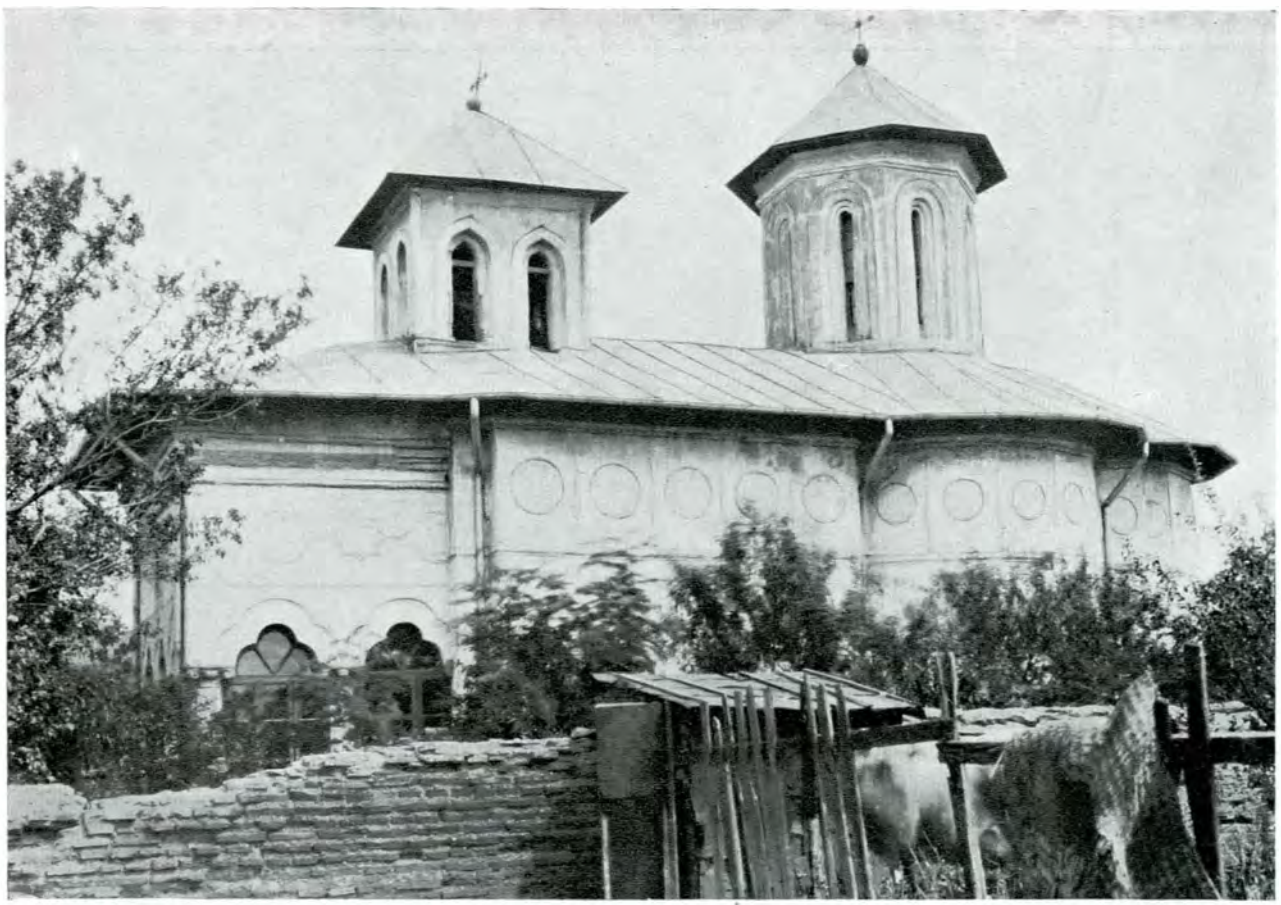
Fig. 934. — Secțiuni prin pronaos

Fig. 935. — Secțiuni prin naos

Releveu V. Moisescu

inp.org.ro

Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov)

Fig. 936. — Fațada laterală

Fig. 937. — Detaliul pridvorului

inp.org.ro

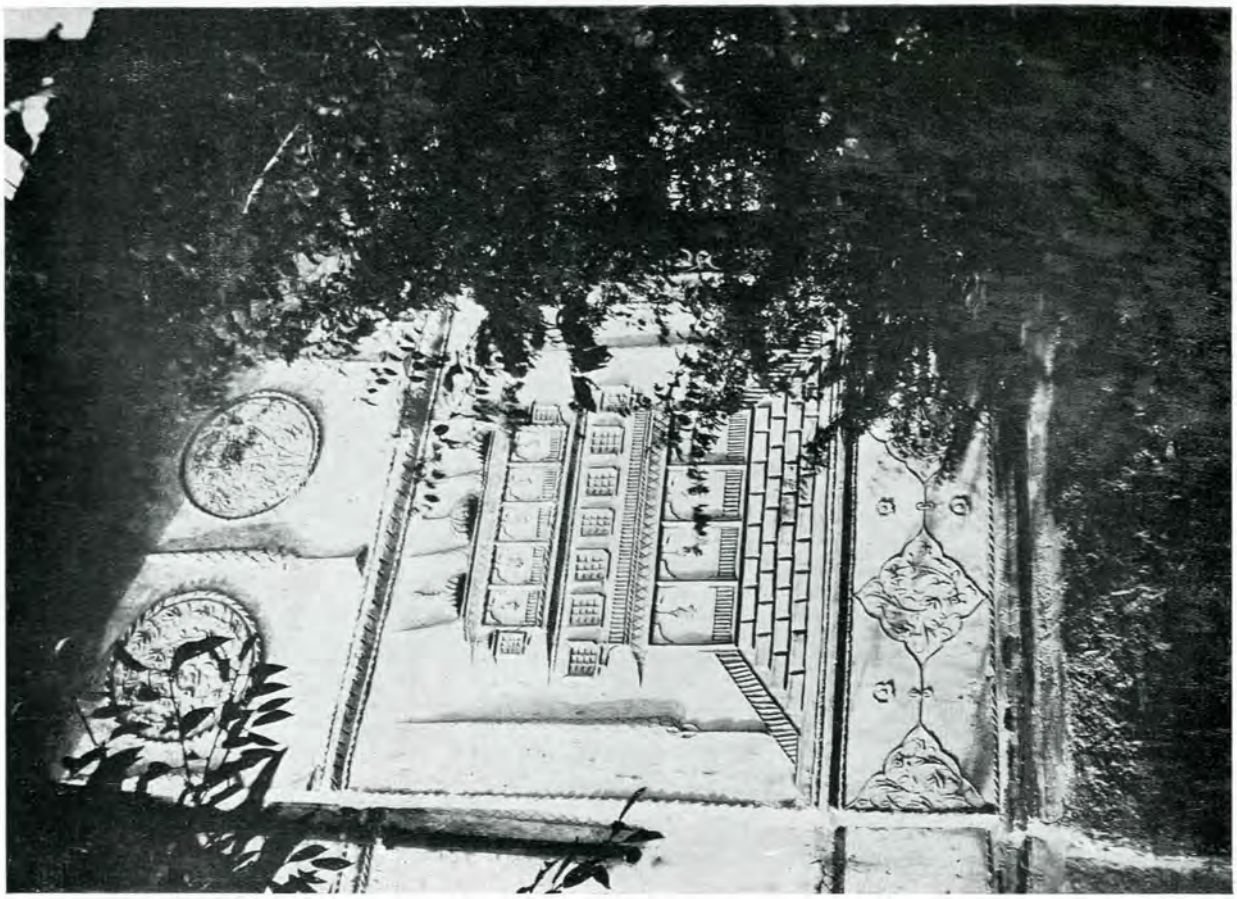
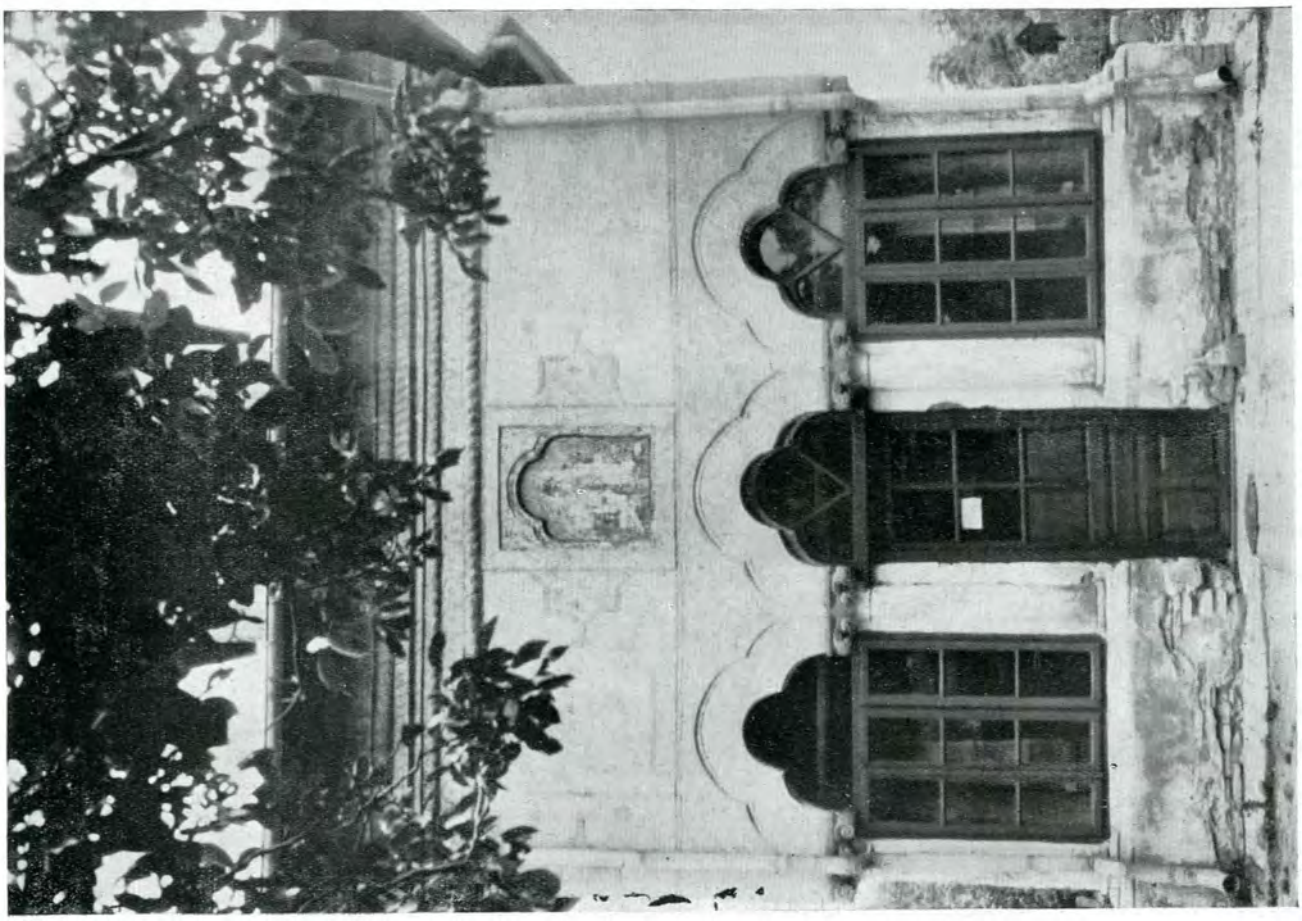

Fig. 939. — Detaliu de decorații în stuc

Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov)

Fig. 938 — Vederea pridvorului

inp.org.ro

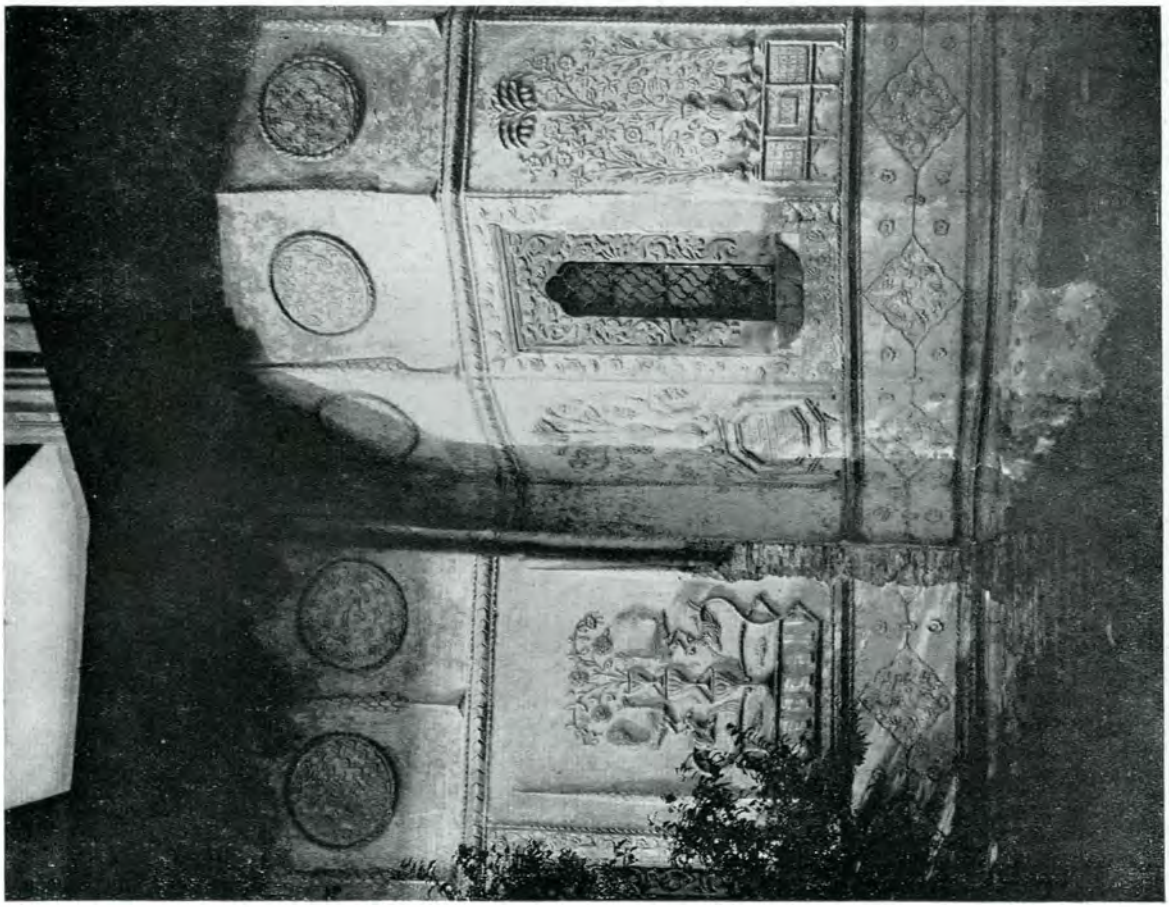

Fig. 941. — Detaliu de fațadă

Fig. 940. — Detaliu de fațadă

Biserica Fundenii Doamnei (Ilfov)

inp.org.ro

Fig. 942.—Fereastra bisericii. Cl. Fundenii Doamnei, Mânăstirea R.-Sărat, Colțea și Sinaia

Biserica din Bordești (Râmnicu Sărat) 1699)

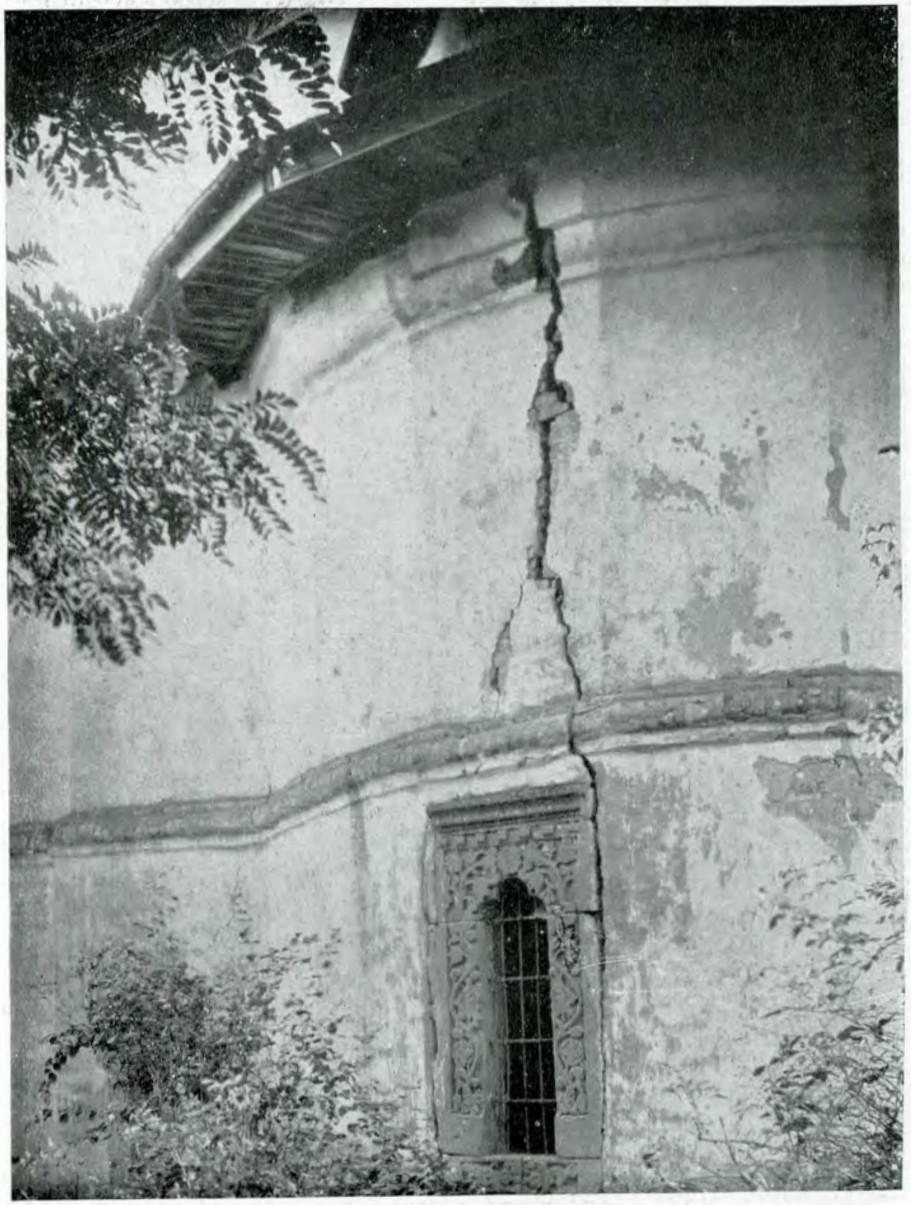

Fig. 943. — Detaliu de fațadă

inp.org.ro

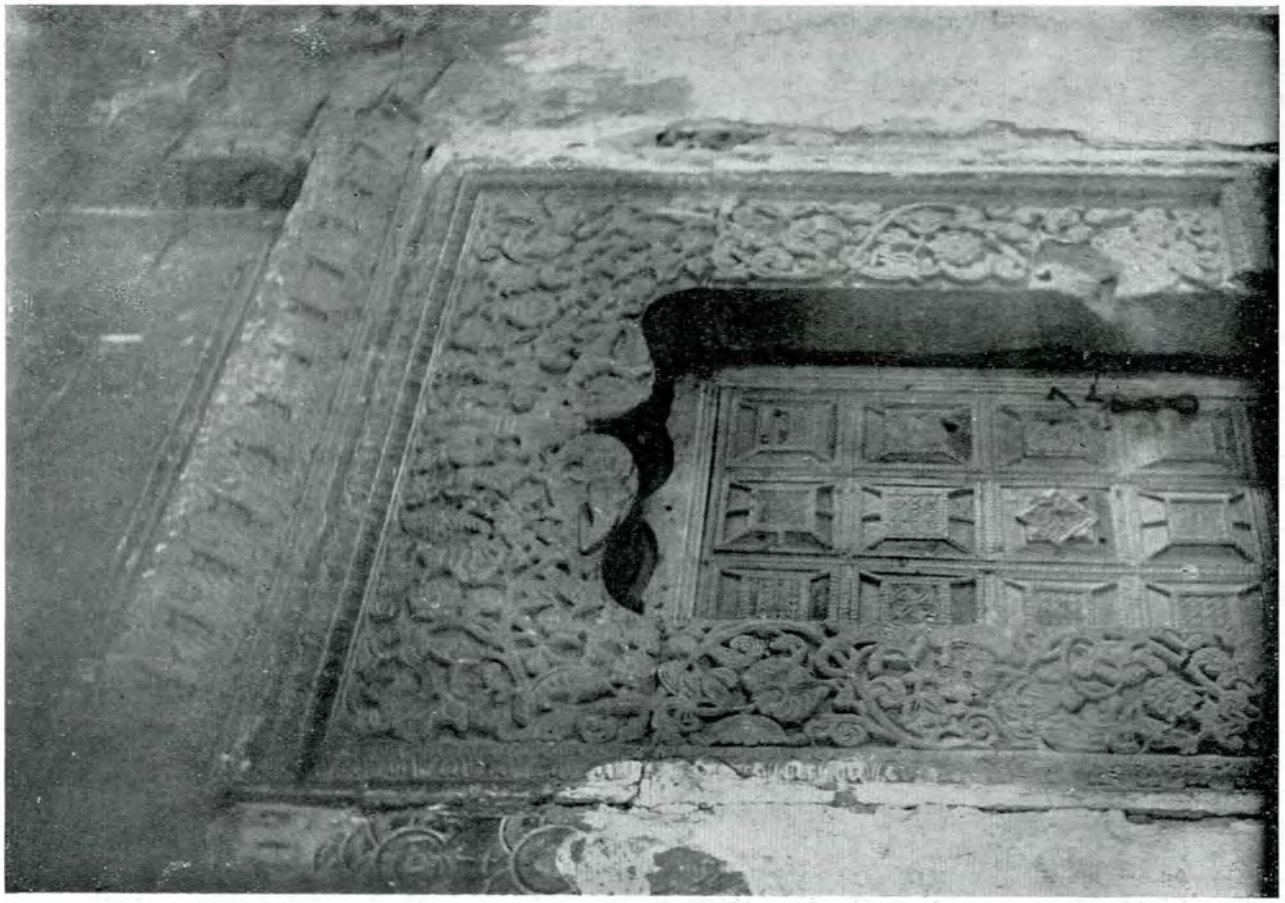
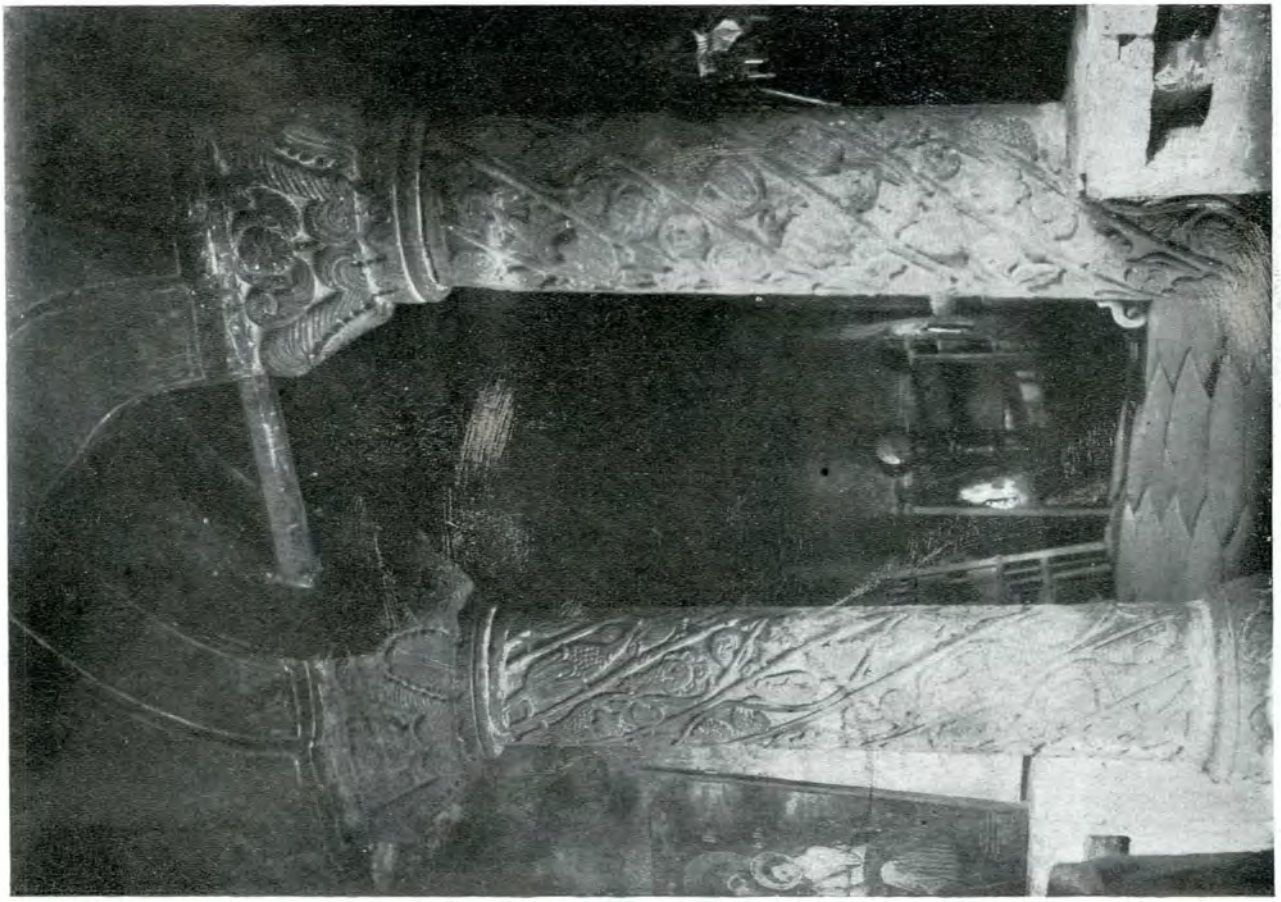

Fig. 945. — Ușa bisericii

Biserica din Bordești (R. Sărat) 1699

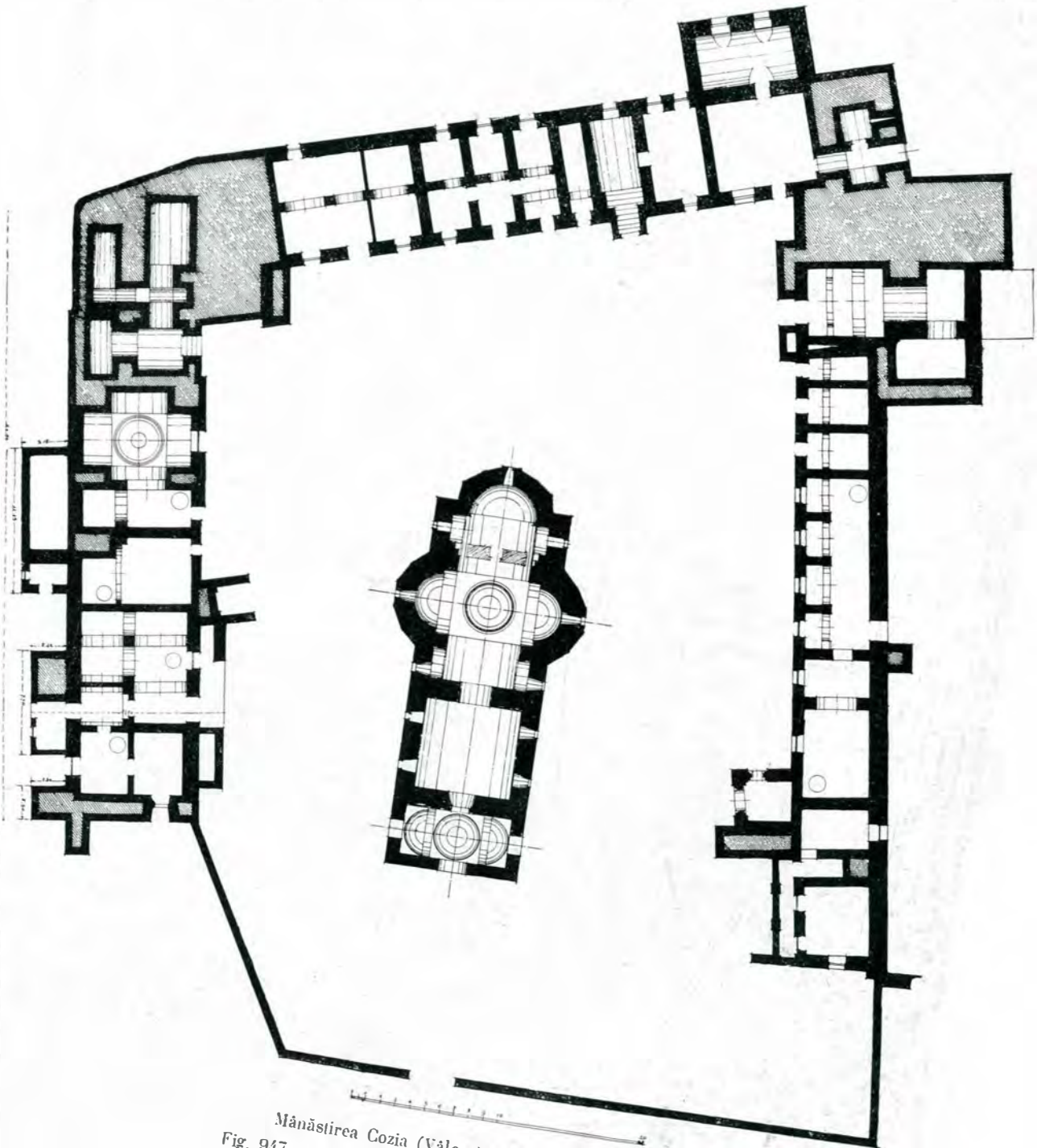
Fig. 944. — Coloanele din interior

inp.org.ro

Fig. 946. — Biserica din Gureşti (R. Sărat)

inp.org.ro

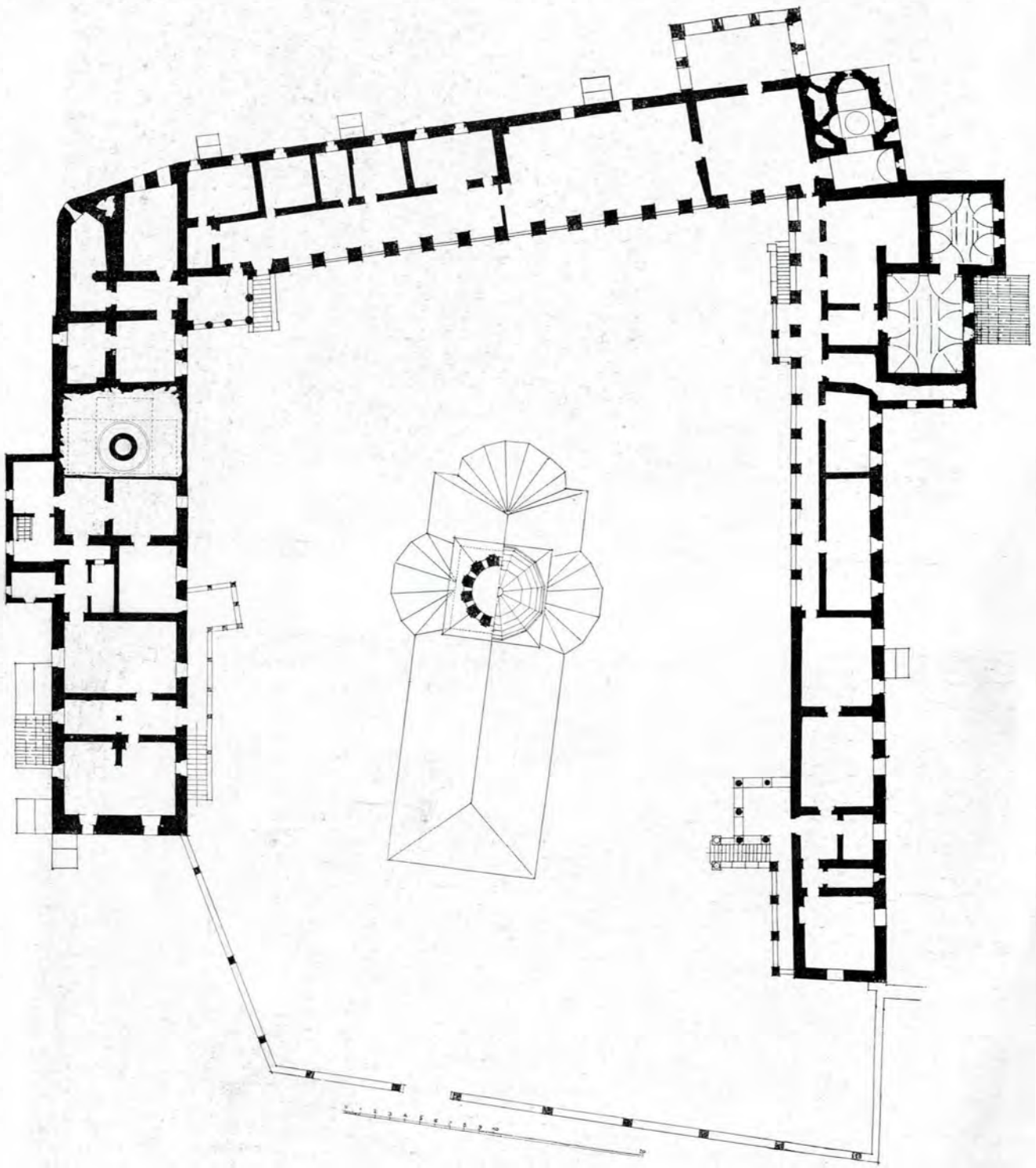

Mănăstirea Cozia (Vâlcea)

Fig. 947. — Planul orizontal la parter

Releveu Doamna arhitect Andreescu Haret

inp.org.ro

Mănăstirea Cozia (Vâlcea)
Fig. 948. — Planul orizontal la etaj

Releveu Doamna arhitect Andreescu Haret

inp.org.ro

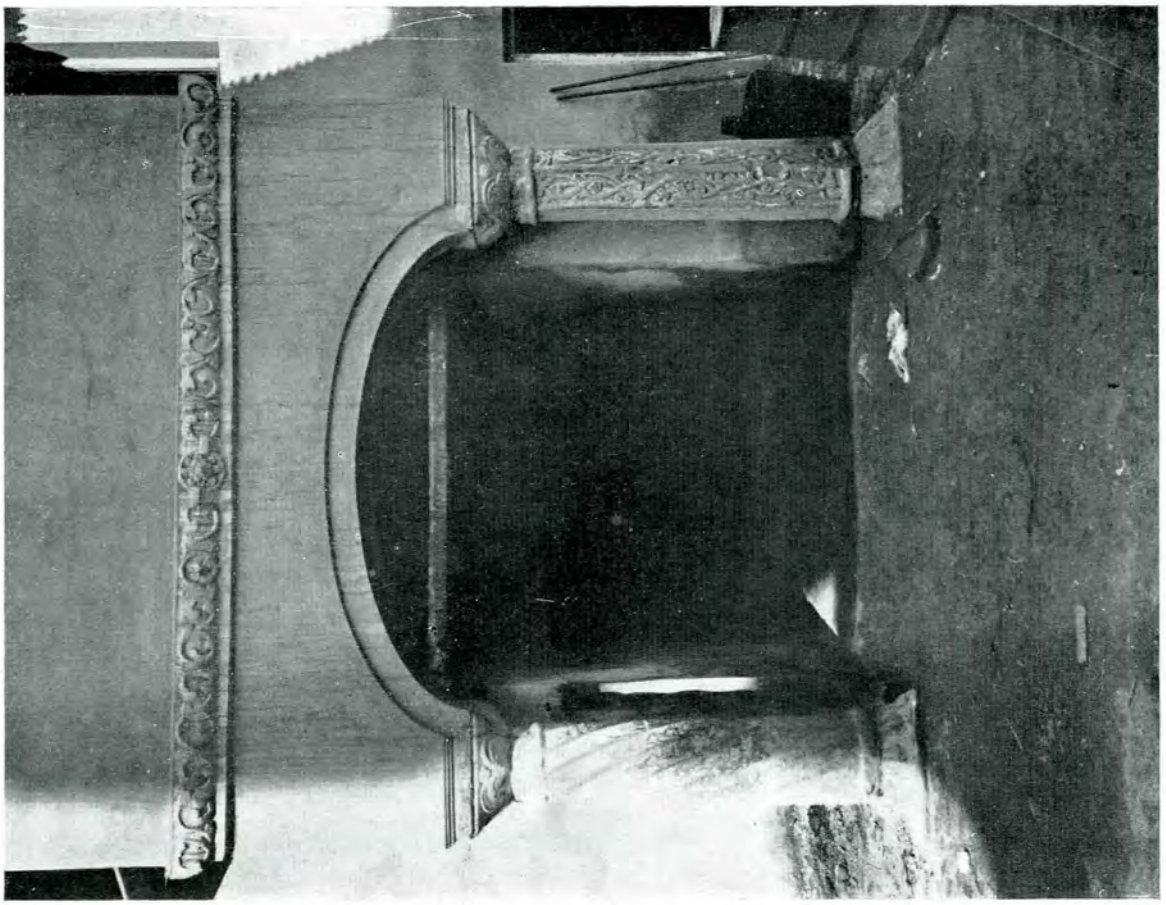

Fig. 950. — Vederea vechei fîntâni

Mănăstirea Cozia (Vâlcea)

Fig. 949. — Vedere în pridvor

inp.org.ro

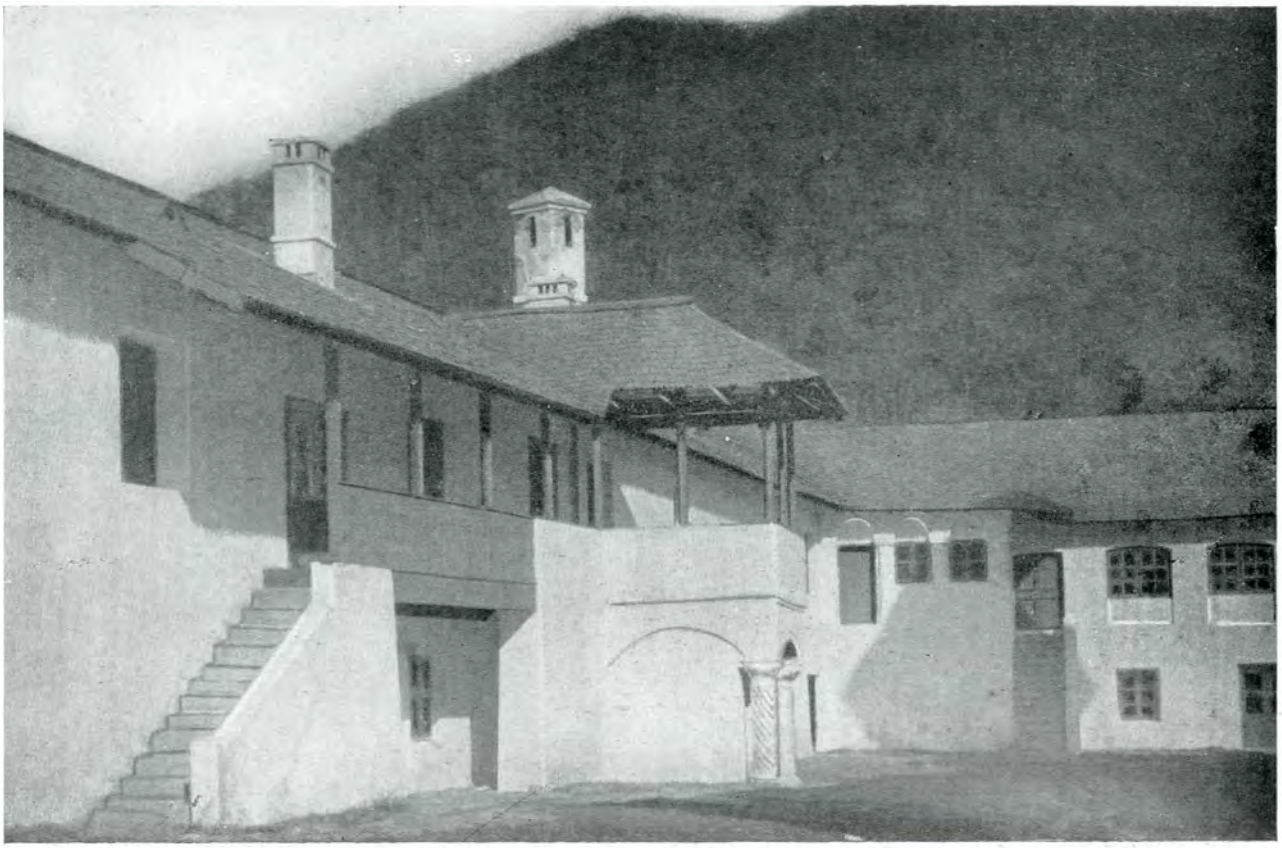
Mânăstirea Cozia (Vâlcea)

Fig. 951. — Chiliile dinspre miază-zi. C. 1800

Fig. 952. — Ușa bisericii. 1706.

Fig. 953. — Capitelul dela coloana pridvorului. 1706

inp.org.ro

Mânăstirea Cozia (Vâlcea)

Fig. 954. — Chiliile dinspre miază-noapte

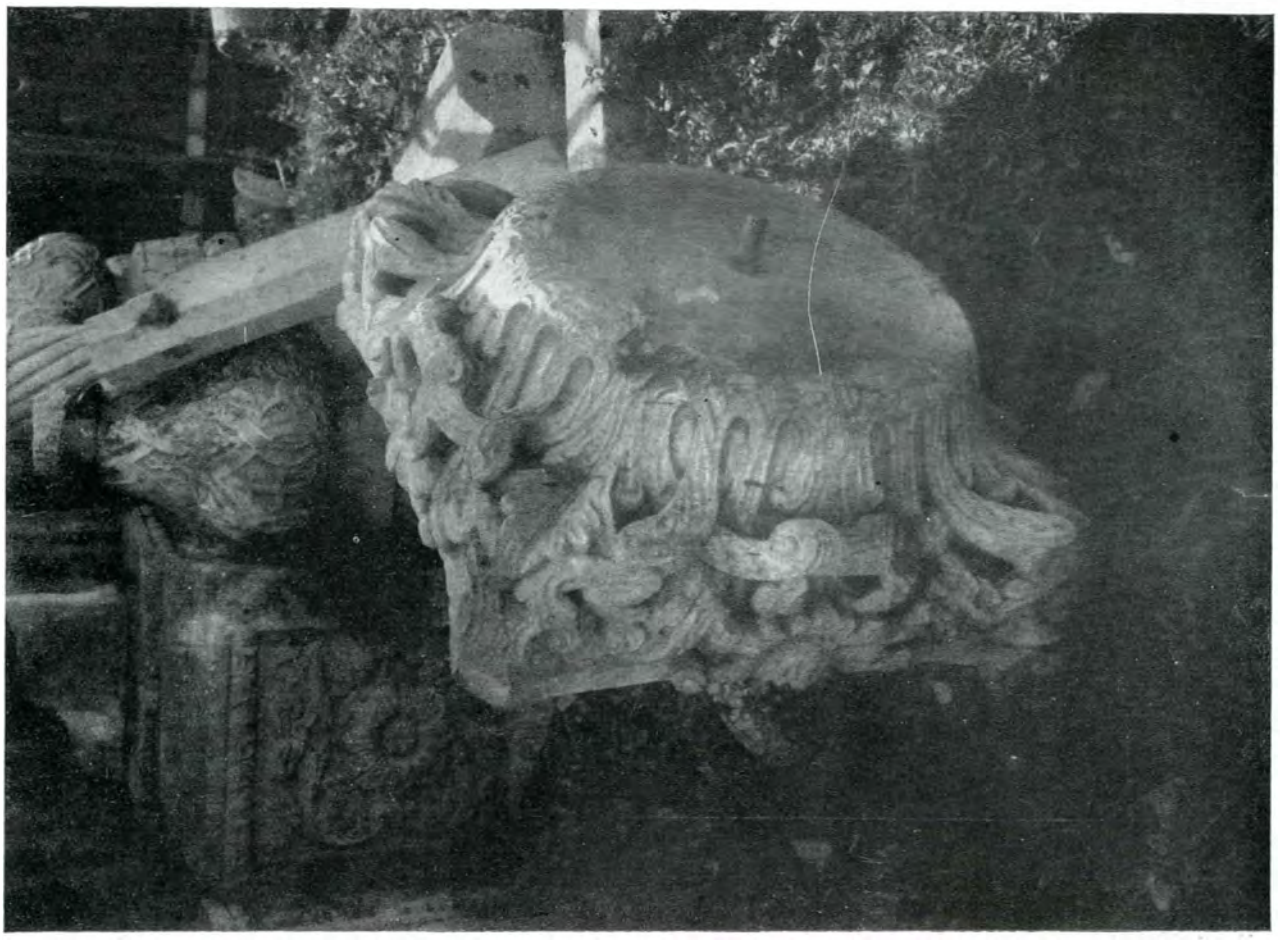
Fig. 955. — Pridvorul bisericii. 1706

inp.org.ro

Fig 956. — Pridvorul Vechii Mitropolii din Târgoviște
fotografie veche

inp.org.ro

Pridvorul Vechii Mitropolii din Târgoviște

Fig. 957. — Capitelul coloanei după dărămarea pridvorului

Fig. 958. — Balustrada după dărămarea pridvorului

inp.org.ro

Fig. 959-960. — Mormântul Bălaşii Cantacuzino fiica lui Ilie Cantacuzino soţia lui Ştefan Brâncoveanu al doilea fiu a lui Constantin Vodă Brâncoveanu, fost în Vechea Mitropolie din Târgovişte.

inp.org.ro

Fig. 961. — Capitele și piedestele de la pridvorul Vechii Mitropolii din Târgoviște

Fig. 962. — Ușa bisericii din Leurdeni (Ilfov) 1810

inp.org.ro

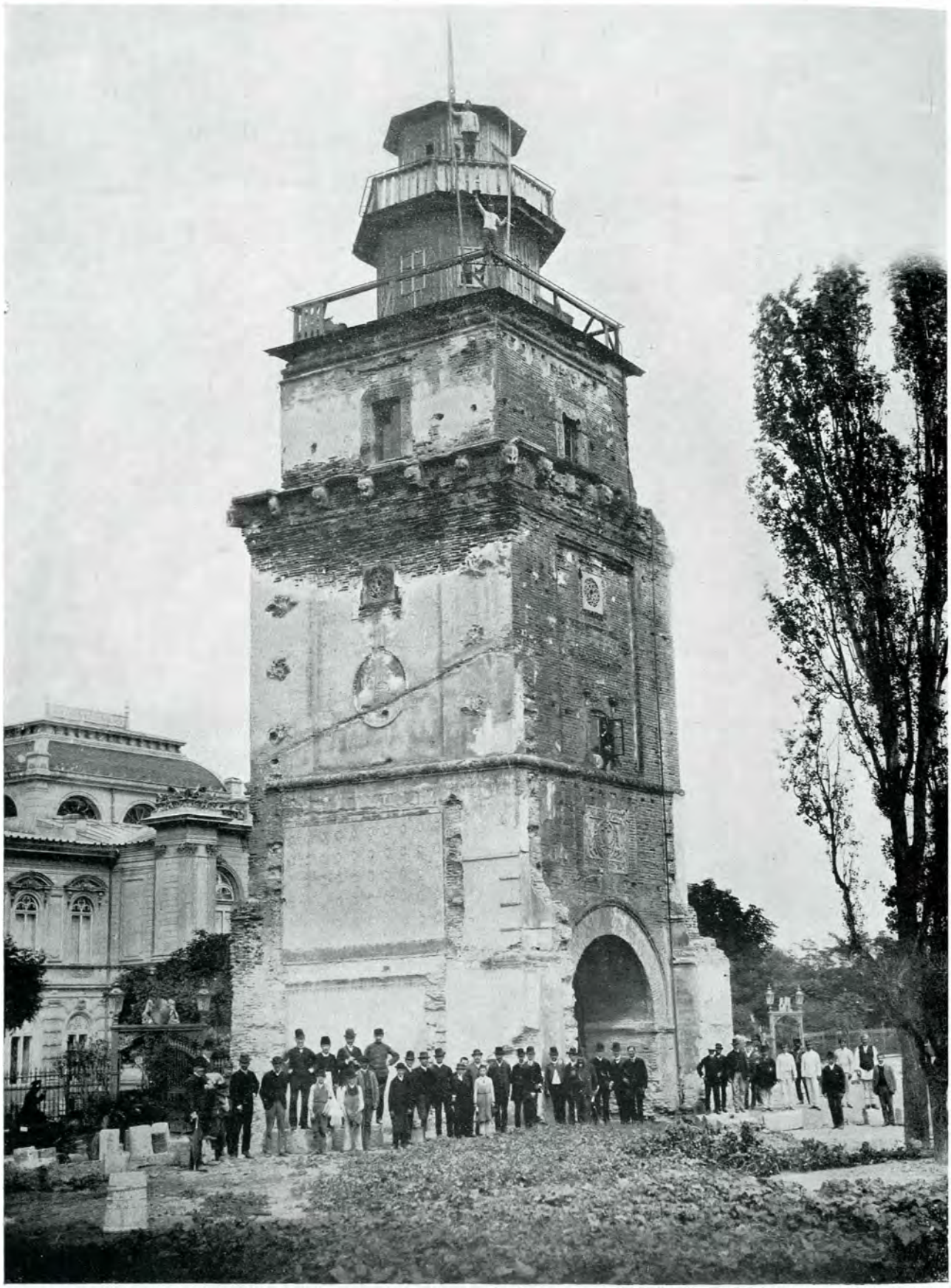

Fig. 963. — Turnul Colții din București
dărămat în anul 1888

inp.org.ro

Fig. 964. — Clopotnița Mânăstirii Radu Vodă din București

inp.org.ro

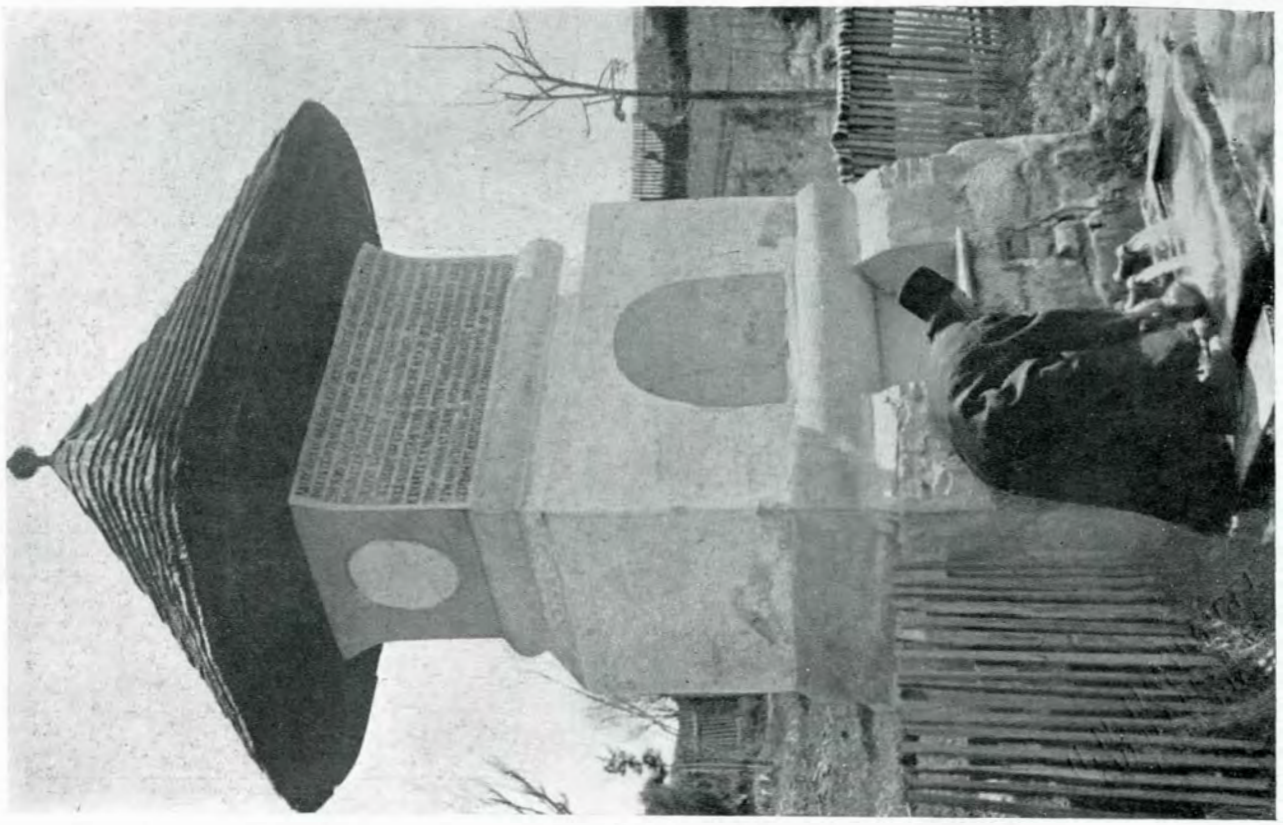

Fig. 966. — Fântâna Meşterului Manole din Curtea de Argeş

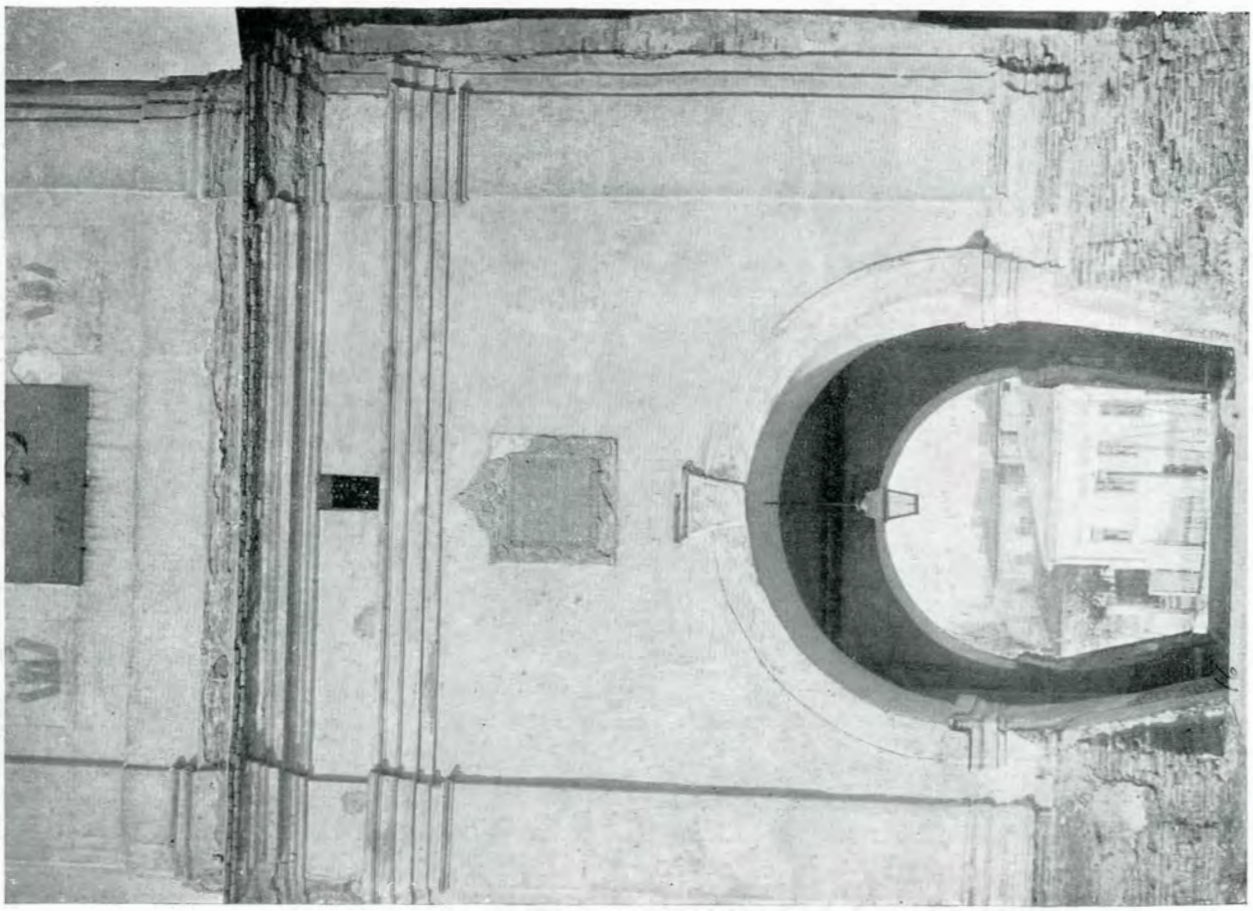

Fig 965. — Partea de jos a clopotniţii Mânăstirii Radu Vodă din Bucureşti

inp.org.ro

Fig. 967. — Clopotnița Schitului Robaia (Argeș)

Fig. 968. — Clopotnița Mânăstirii Căluiul (Romanați)

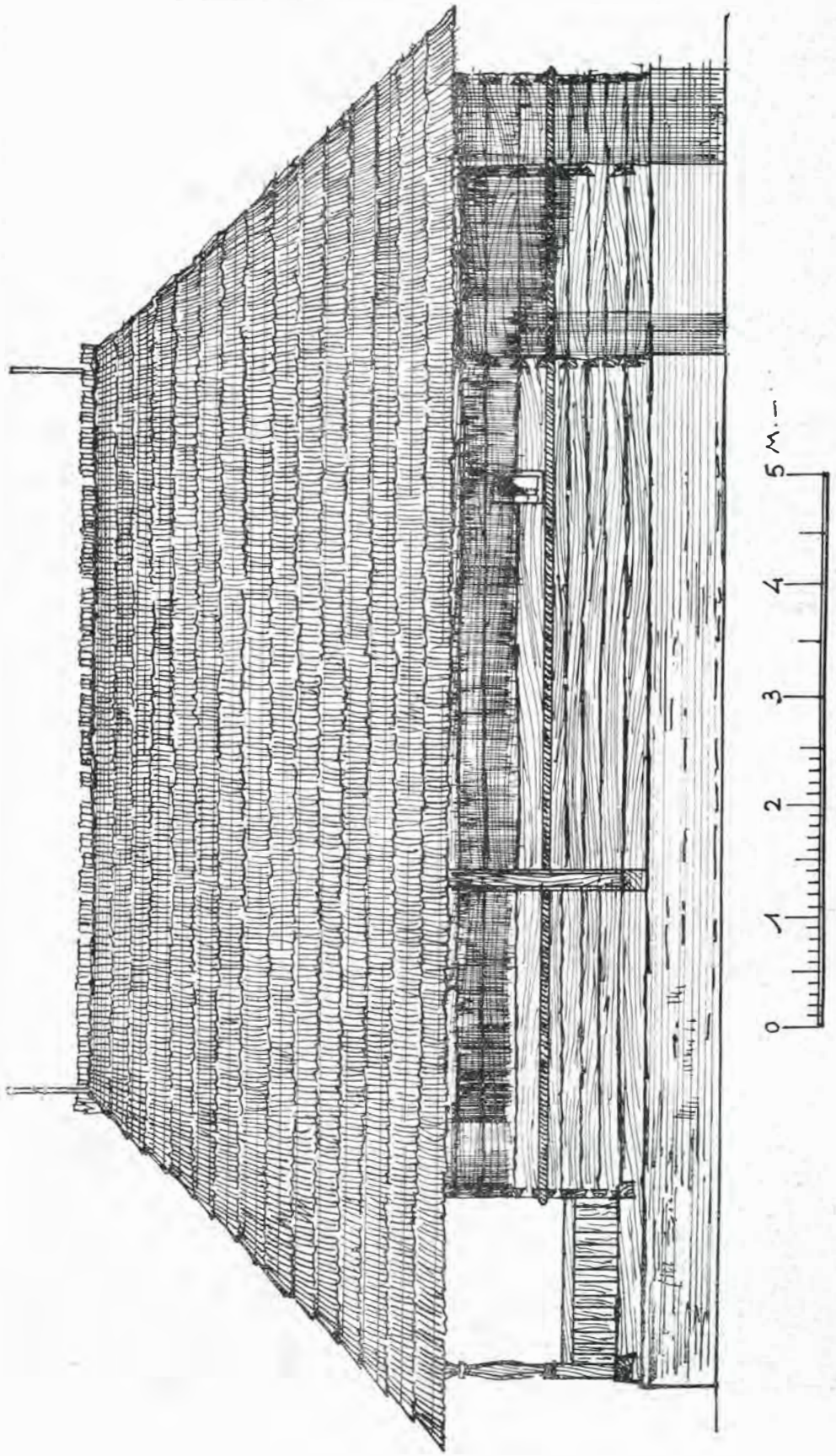
inp.org.ro

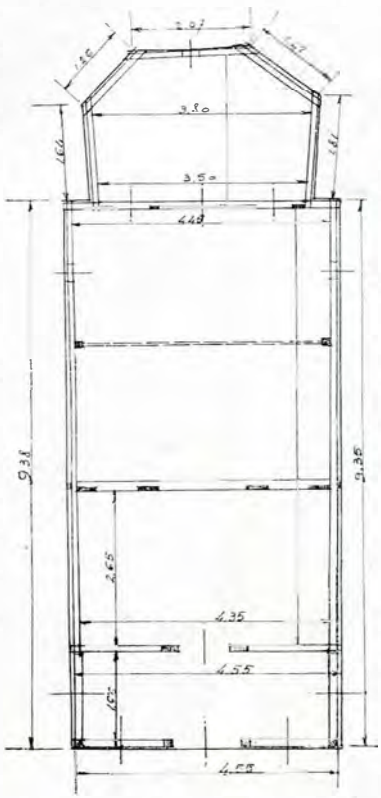
Fig. 969. — Biserica de lemn din Lungeşti (Vâlcea)
Fig. 970. — Biserica de lemn din Ştefăneşti (Vâlcea)

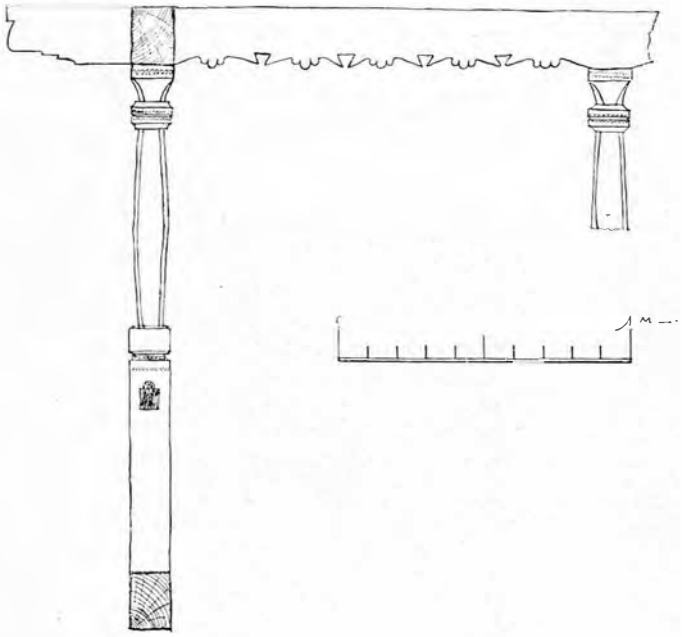
inp.org.ro

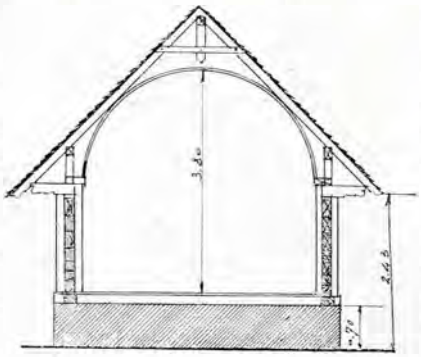

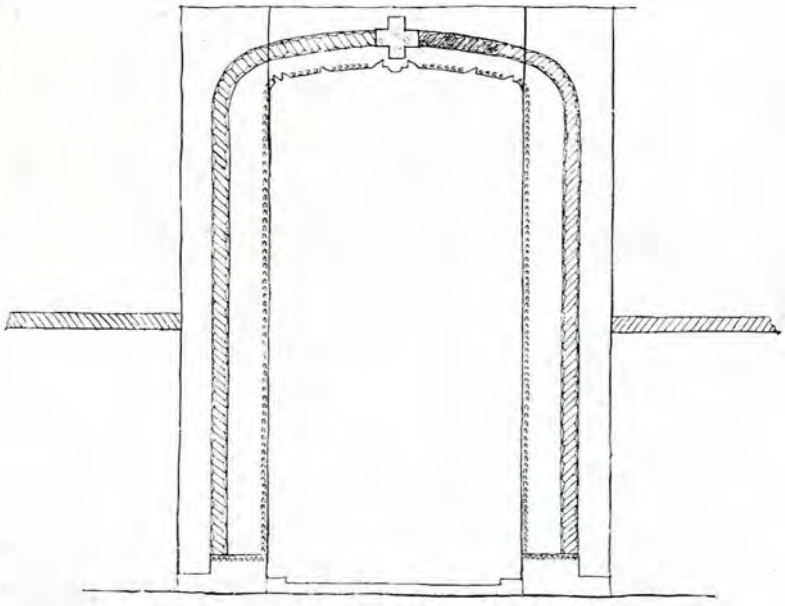
Biserica din Lungești (Vâlcea)
Fig. 971. — Fațada laterală

inp.org.ro

Biserica din Lungești (Vâlcea)

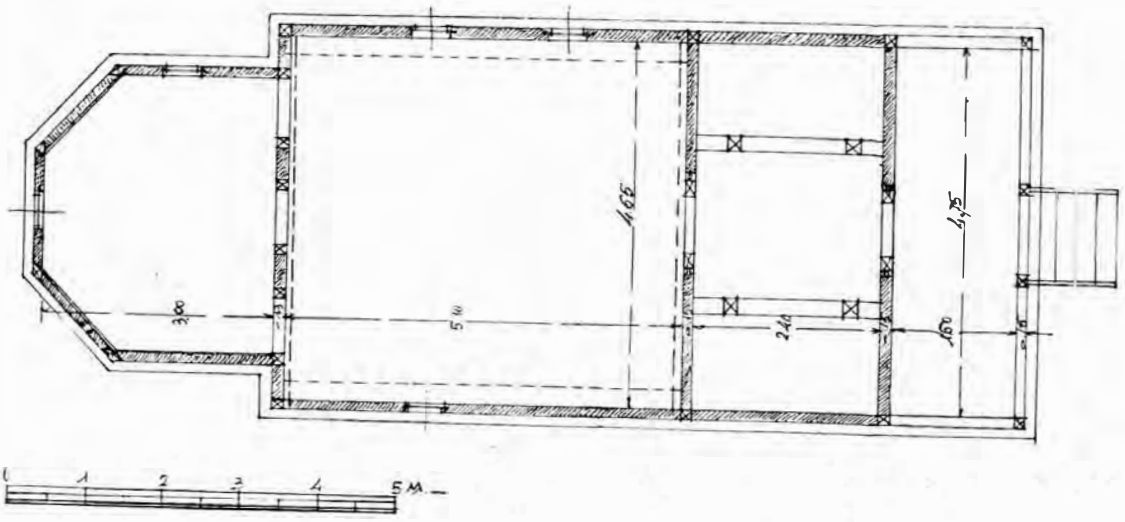
Fig. 972. — Planul orizontal

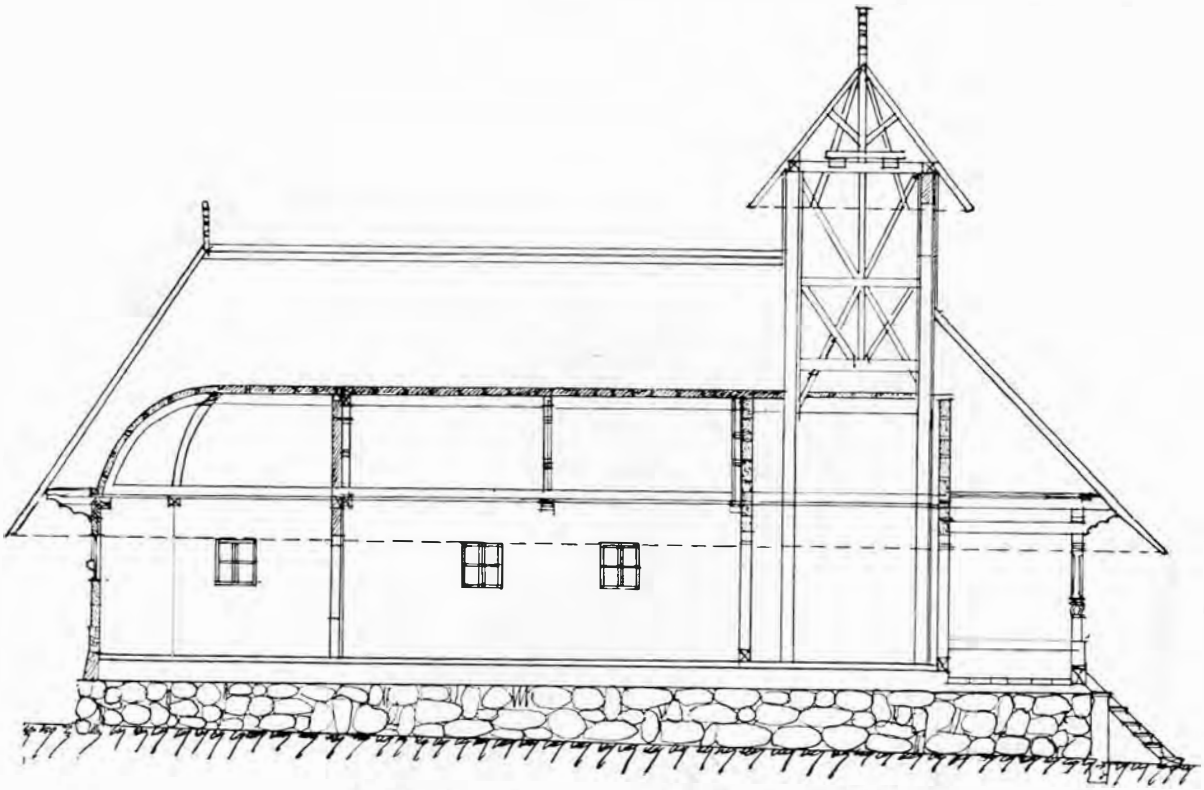
Fig. 973. — Detaliul stâlpului și al cosoroabei

Fig. 974. Secția transversală

Fig. 975. — Detaliul usii

inp.org.ro

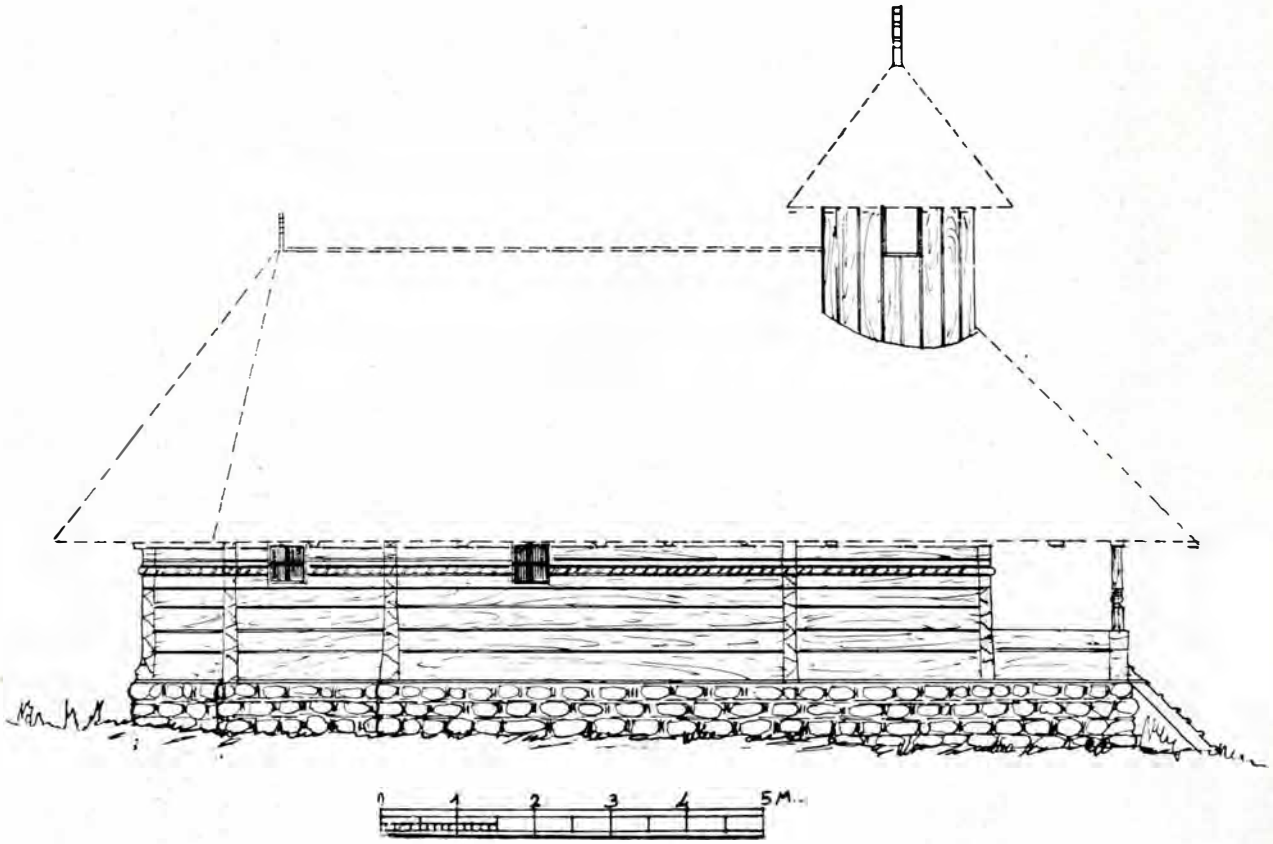

Biserica de lemn din Mihăiești-Capu Dealului (Vâlcea)

Fig. 976. — Planul orizontal

Fig. 977. — Secțiune longitudinală

inp.org.ro

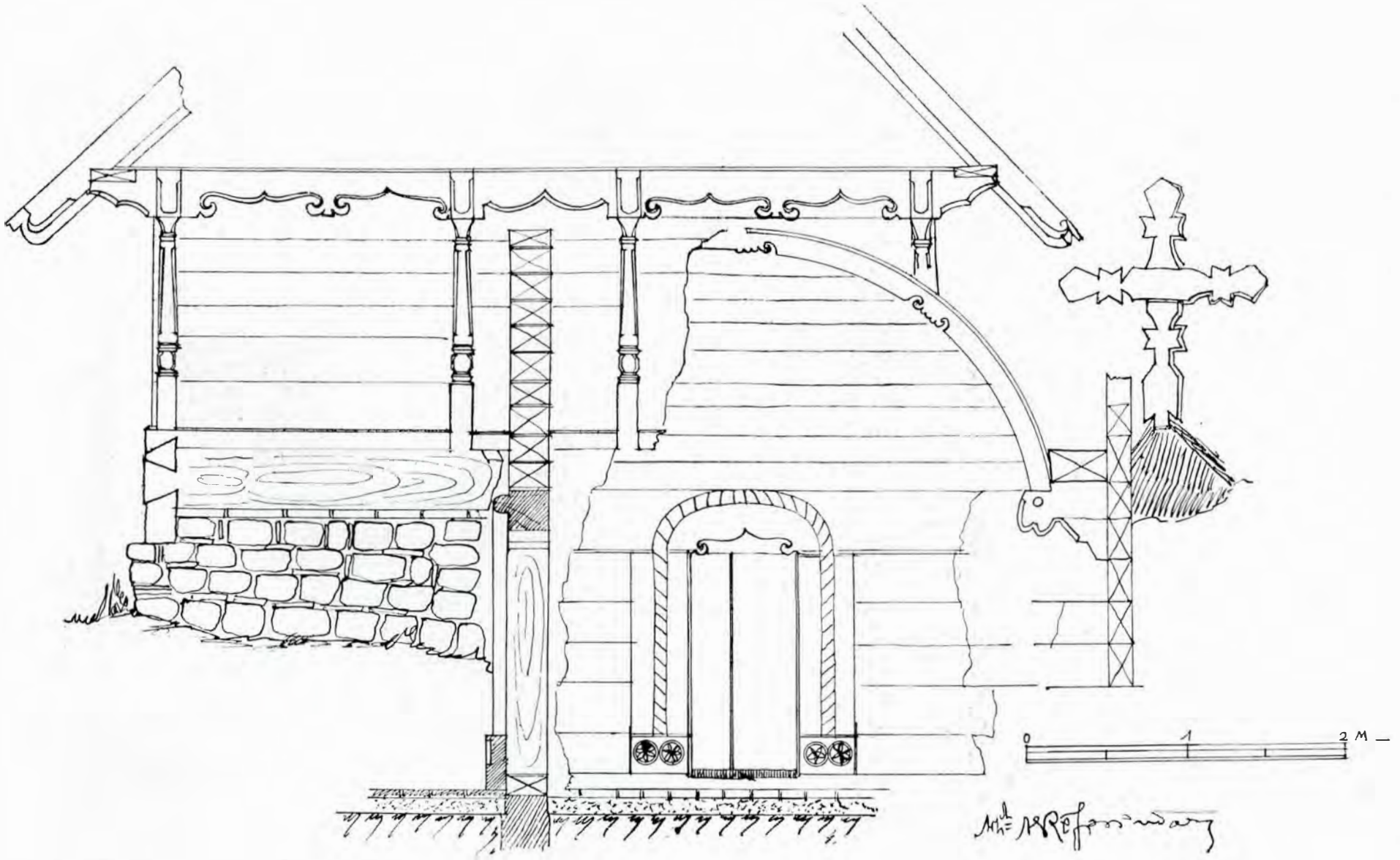
Biserica de lemn din Mihăieşti (Capu Dealului) Vâlcea

Fig. 978. — Faţada laterală

Fig. 979. — Faţada principală

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Biserica de lemn din Mihăiești-Capu Dealului (Vâlcea)

Fig. 980. — Diferite detalii

Releveu arhitect A. Referendaru

inp.org.ro

Fig. 981. — Vedere generală

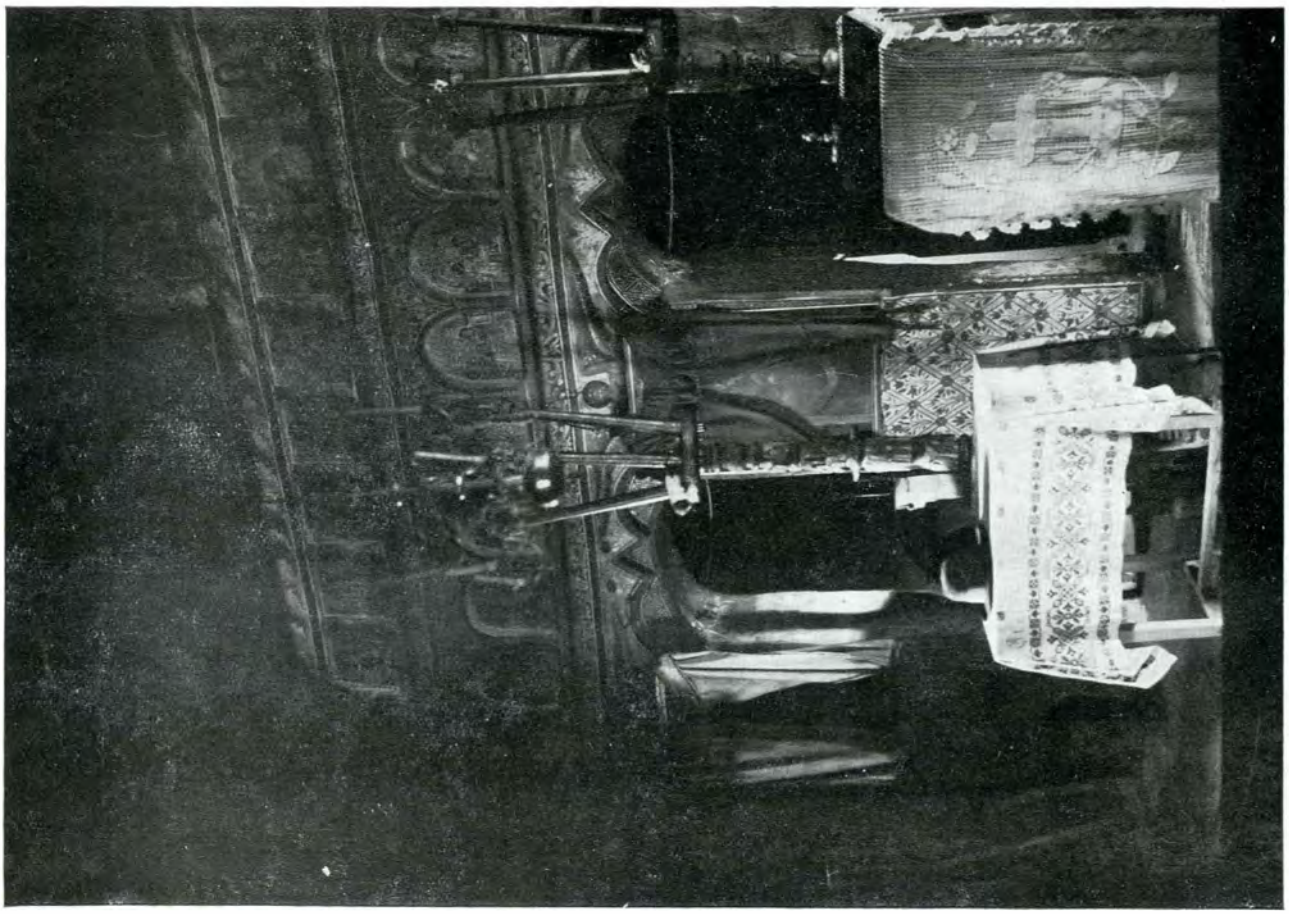
Fig. 982. — Ușa bisericii

Biserica de lemn din Glâmbocu (Argeș)

inp.org.ro

Fig. 984. — Bolta de lemn

Biserica din Glâmbocu (Argeș)

Fig. 983. — Tîmpla de zid

inp.org.ro

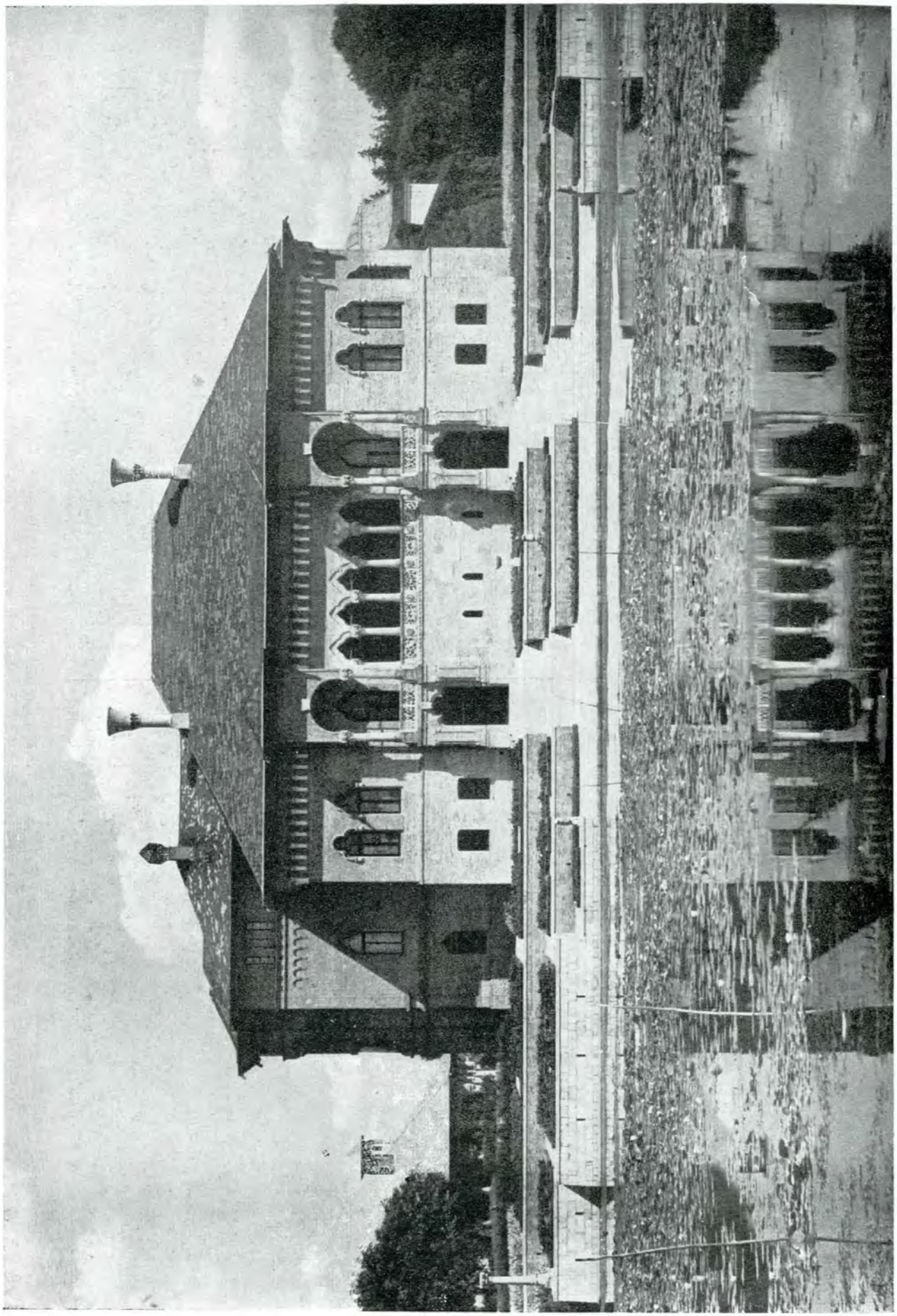

Fig. 985. — Castelul lui Vodă Brâncoveanu din Mogoșoaia (Ilfov)
Vedere dinspre lac după restaurare

inp.org.ro

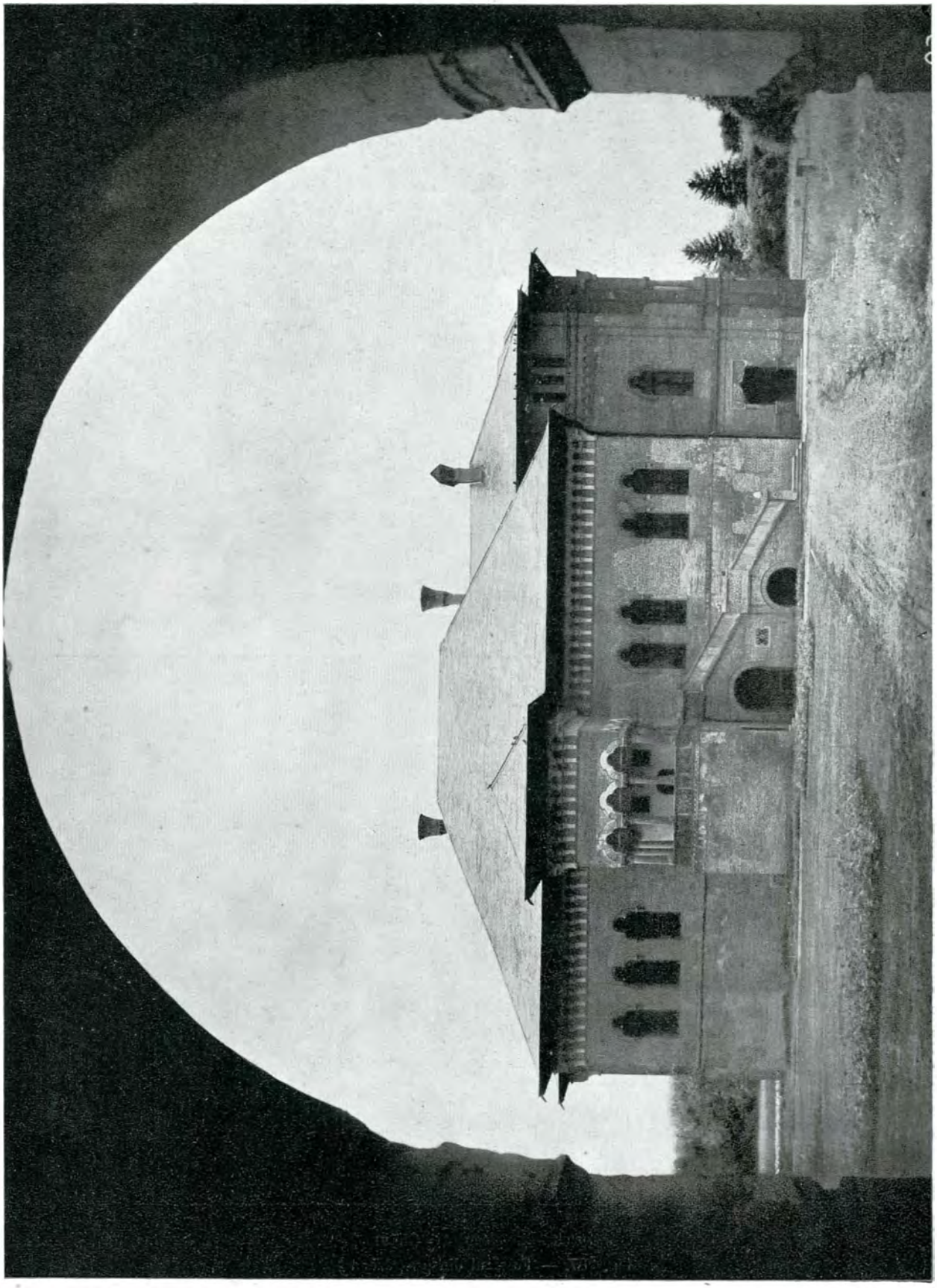

Fig. 986. — Castelul lui Vodă Brâncoveanu din Mogoșoaia (Ilfov)
Vedere din curte

inp.org.ro

Castelul din Mogoșoaia (Ilfov)
Fig. 987. — Foișorul dinspre răsărit

inp.org.ro

Fig. 988. — Balustrada loggiei dela Mogoşoaia (Ilfov)

inp.org.ro

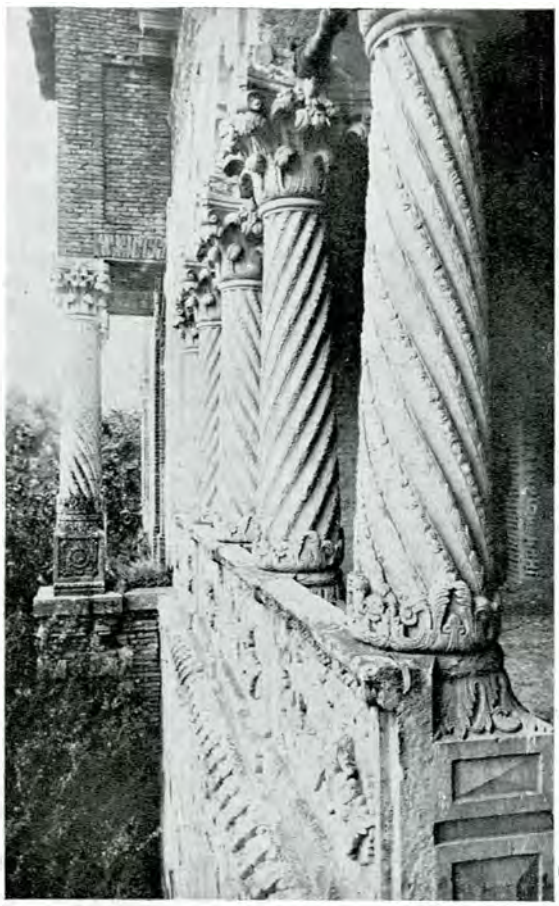

Fig. 989. — Detaliul unui Capitel la Mogoşoaia
Fig. 990. — Coloanele loggiei dela Mogoşoaia

inp.org.ro

Fig. 991. — Detaliu de sculptură dela Mogoșoaia

inp.org.ro

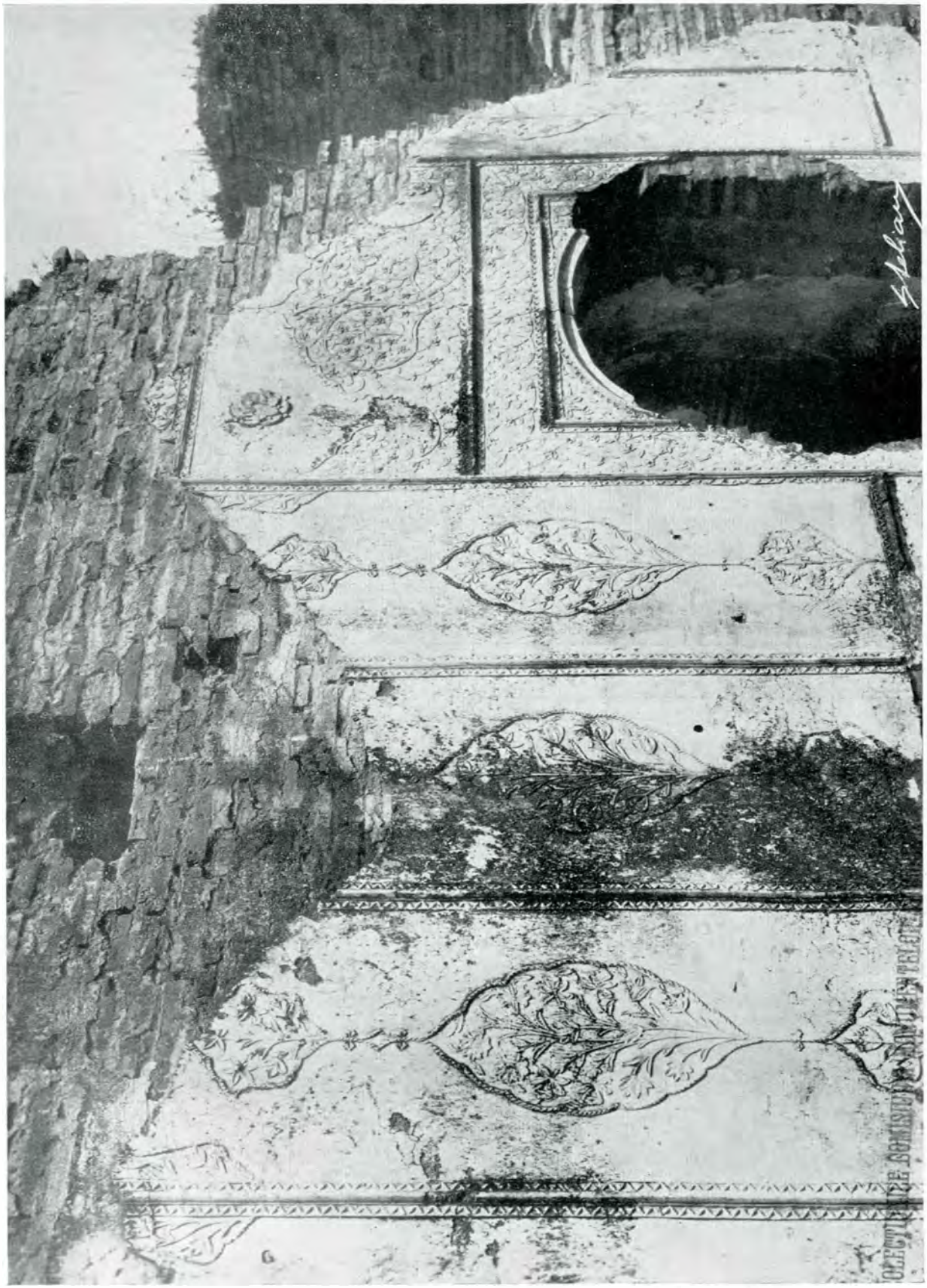

Fig. 992. — Decoraţiune interioară la Potlogi (Dîmboviţa)

inp.org.ro

Fig. 993. — Decorațiune interioară la Pollogi (Dimbovița)

inp.org.ro

Fig. 994-995. — Decoraţiuni interioare la Potlogi (Dîmboviţa)

inp.org.ro

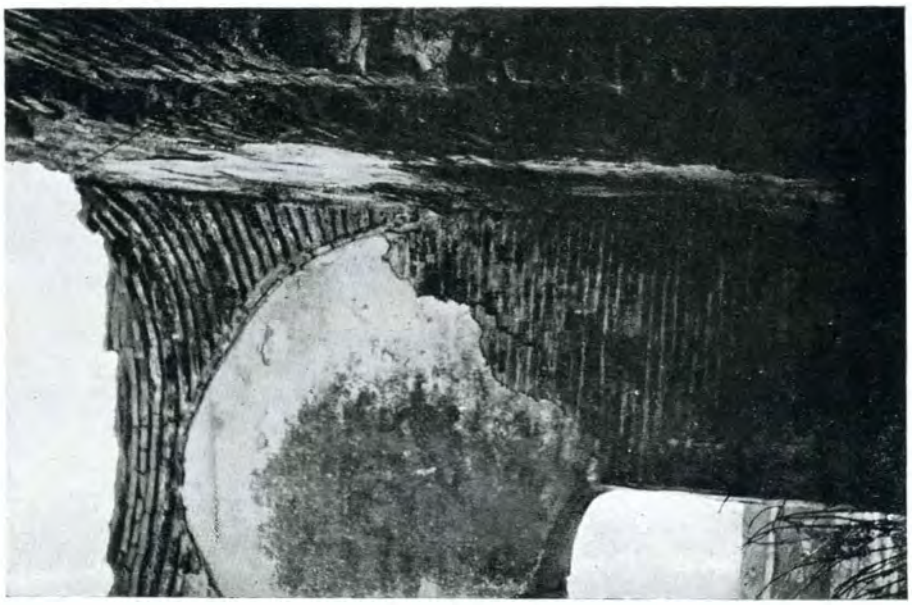

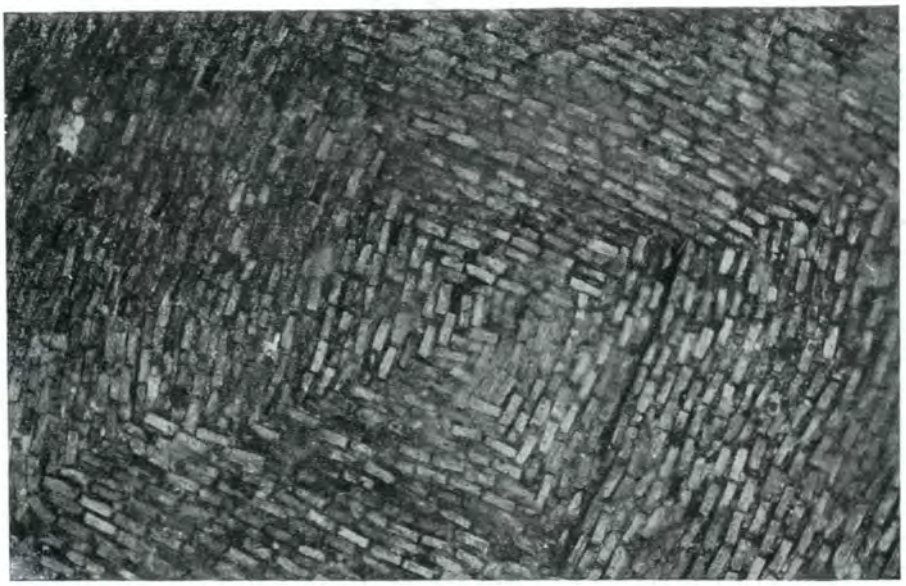

Fig. 996. — Detaliul briului la biserica Kreţulescu din Bucureşti
Fig. 997. — Consolă de piatră la Potlogi (Dimboviţa)

inp.org.ro

Detaliu de bolţi la Castelul din Potlogi (Dîmboviţa)

Fig. 998. — Boltă pe trompe

Fig. 999. — Boltă pe pandantivi

Fig. 1000. — Boltă de „cloître"

inp.org.ro

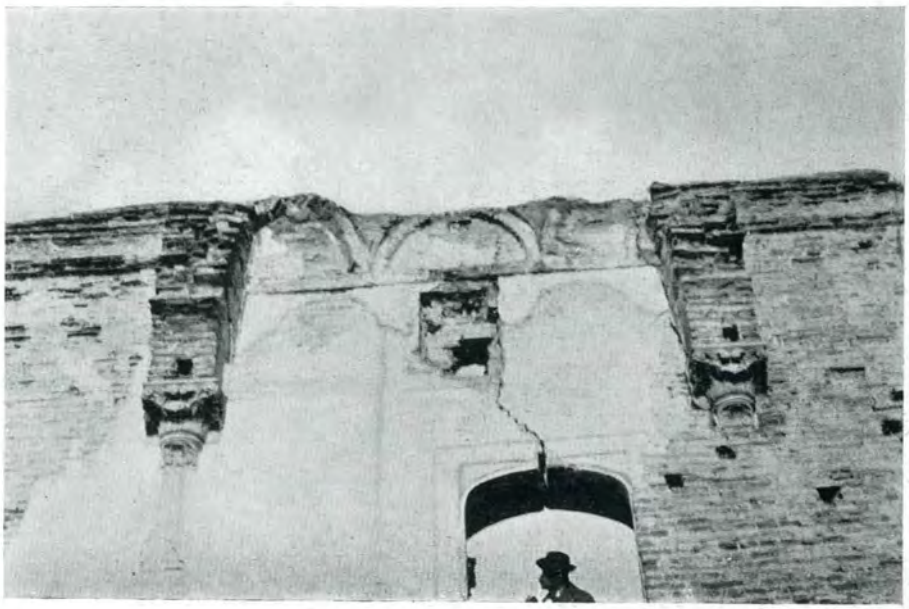
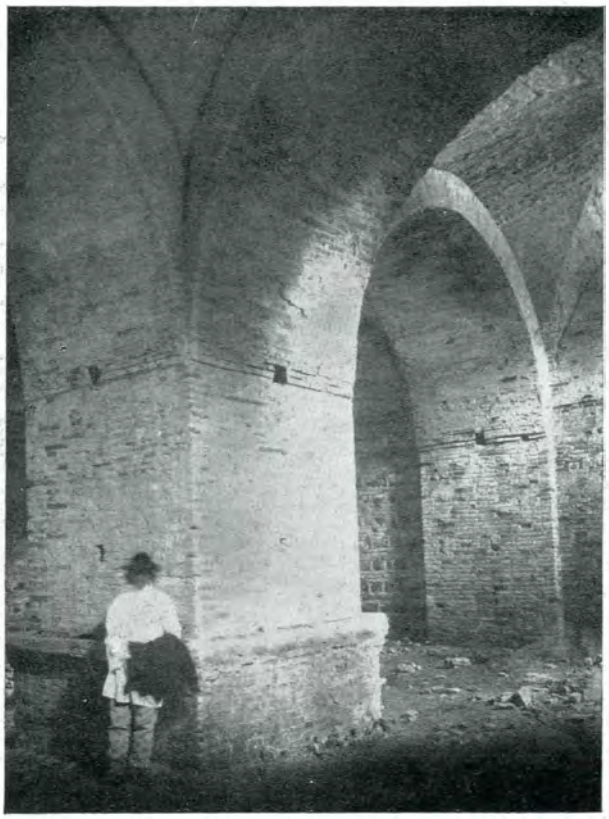

Fig. 1001. — Console la foișorul din Potlogi (Dîmbovița)

Fig. 1002. — Detaliul consolei

inp.org.ro

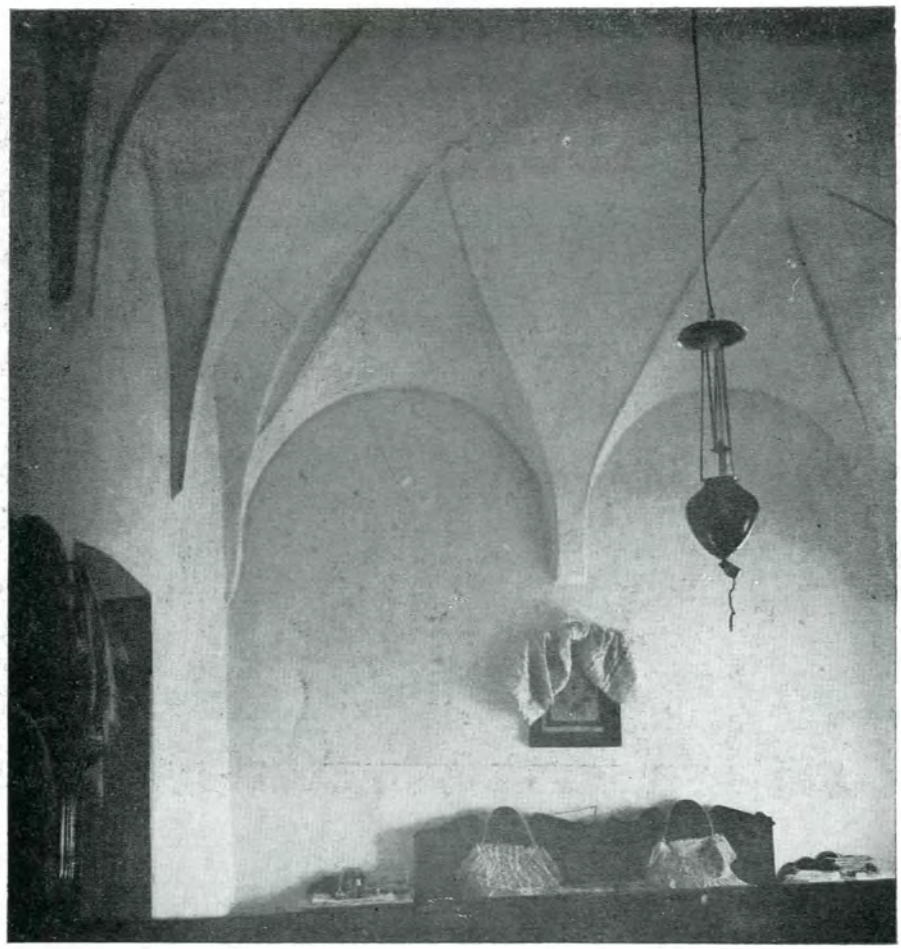

Fig. 1003. — Bolta „d'arêtes" la Filipeşti de Pădure (Prahova)

Fig. 1004. — Bolta cu penetraţiuni la Coţofeni (Dolj)

inp.org.ro

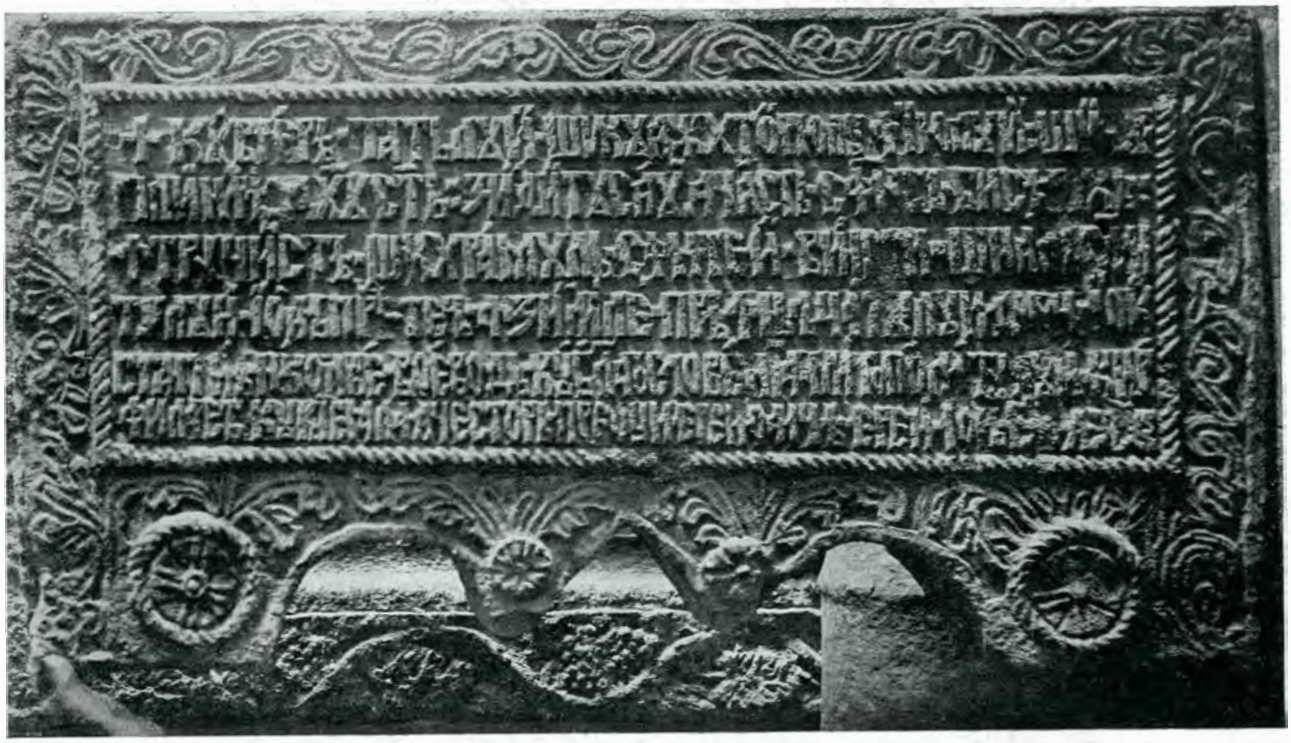

Fig. 1005. — Ușa și pisanie la Pausești Maglaș (Vâlcea) 1830

Fig. 1006. — Ușa și pisania la Muzeul dela Stavropoleos (1759)

inp.org.ro

Fig. 1007.—Ușa bisericii Mânăstirii Dintr'un Lemn (1715) (Vâlcea)

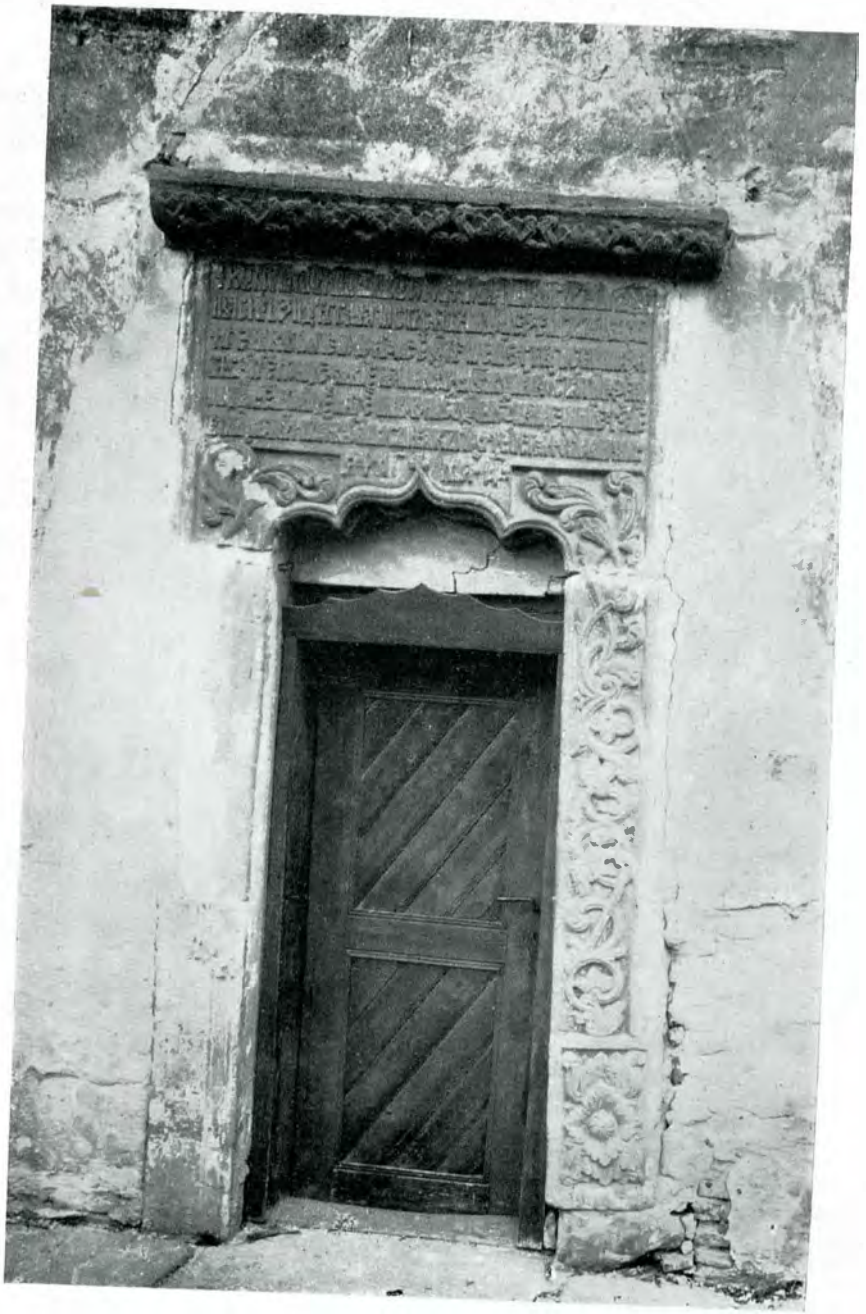

Fig. 1008. — Ușa bisericii din Străjești de jos (Romanați) (1733)

inp.org.ro

Fig. 1010. — Biserica din Mărcuța (Ilfov). Chenar de fereastră 1733-4

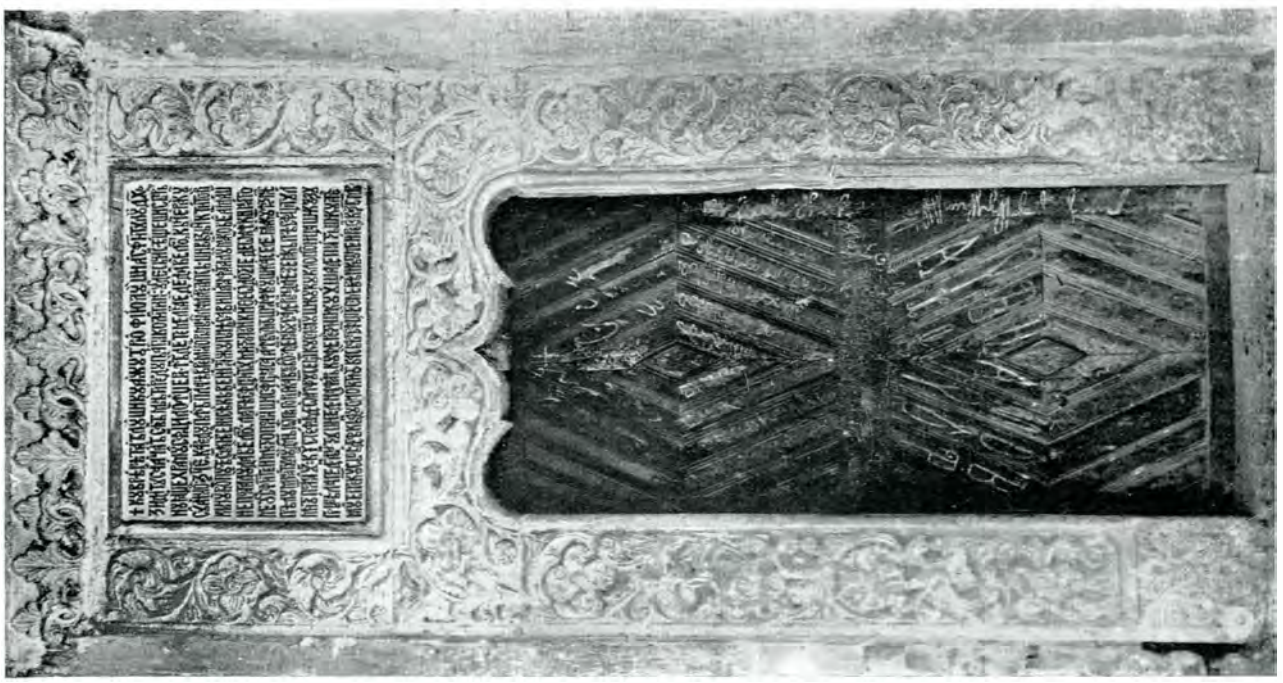
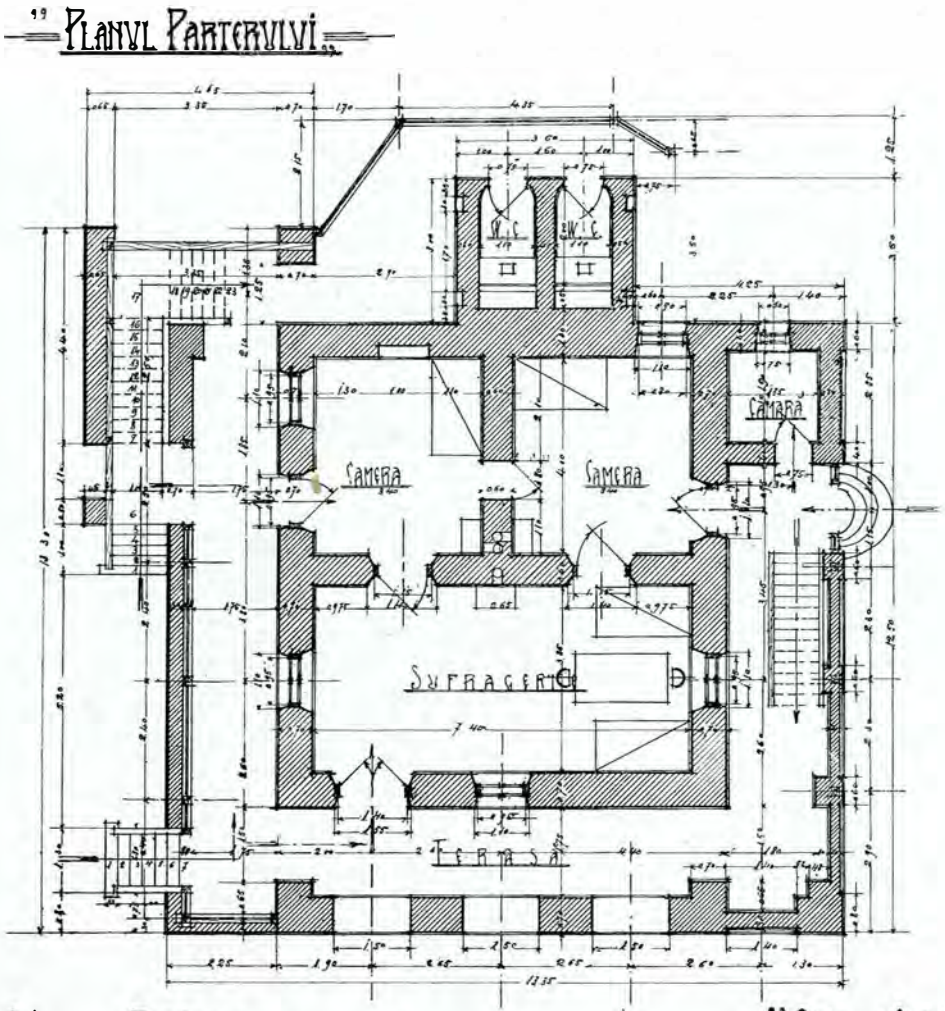
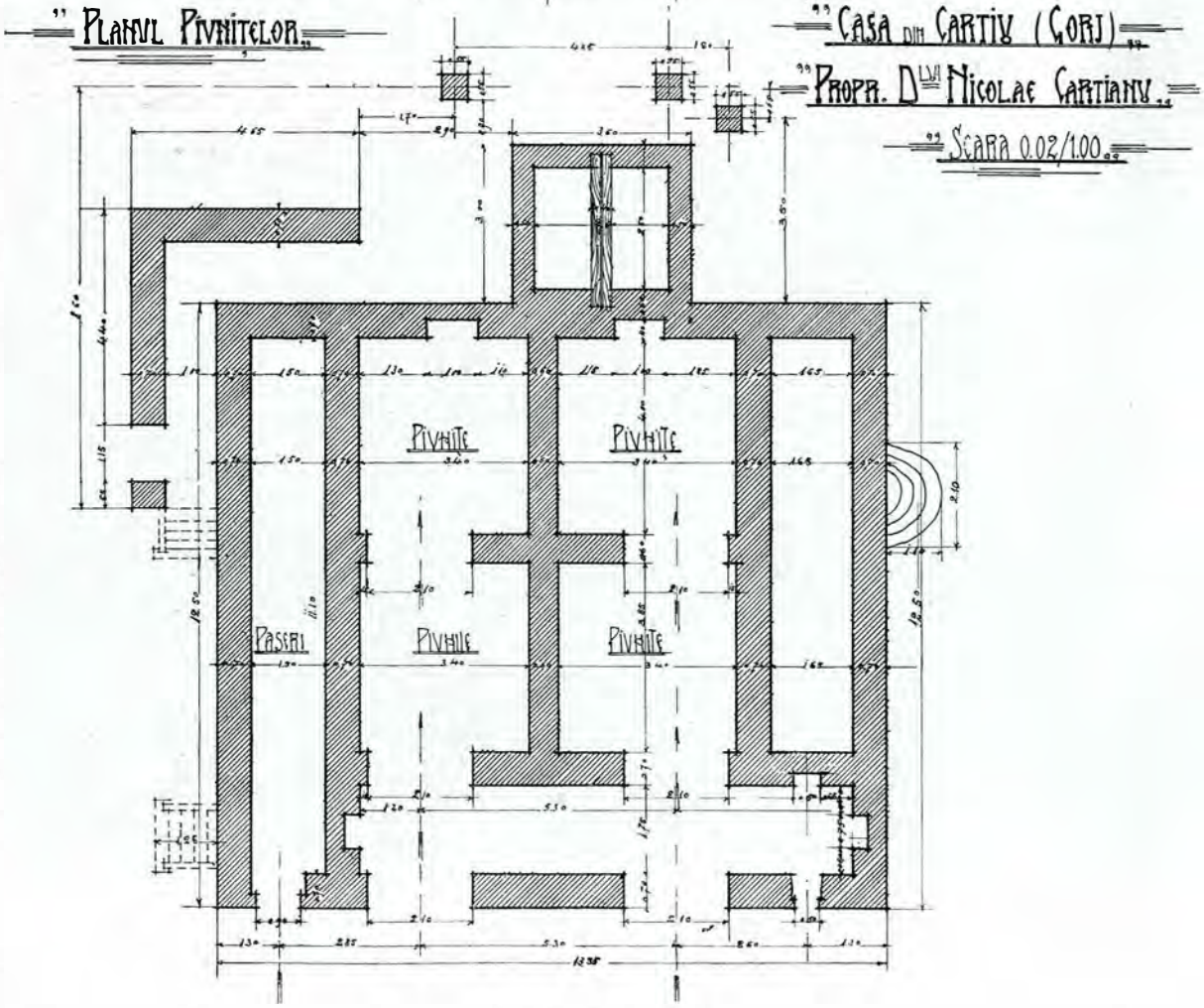

Fig. 1009. — Ușa bisericii 1733-4

inp.org.ro

Casă din Cartiu (Gorj)

Fig. 1011. — Planul parterului

Fig. 1012. — Planul pivnițelor
Releveu arhitect A. Kunst

inp.org.ro

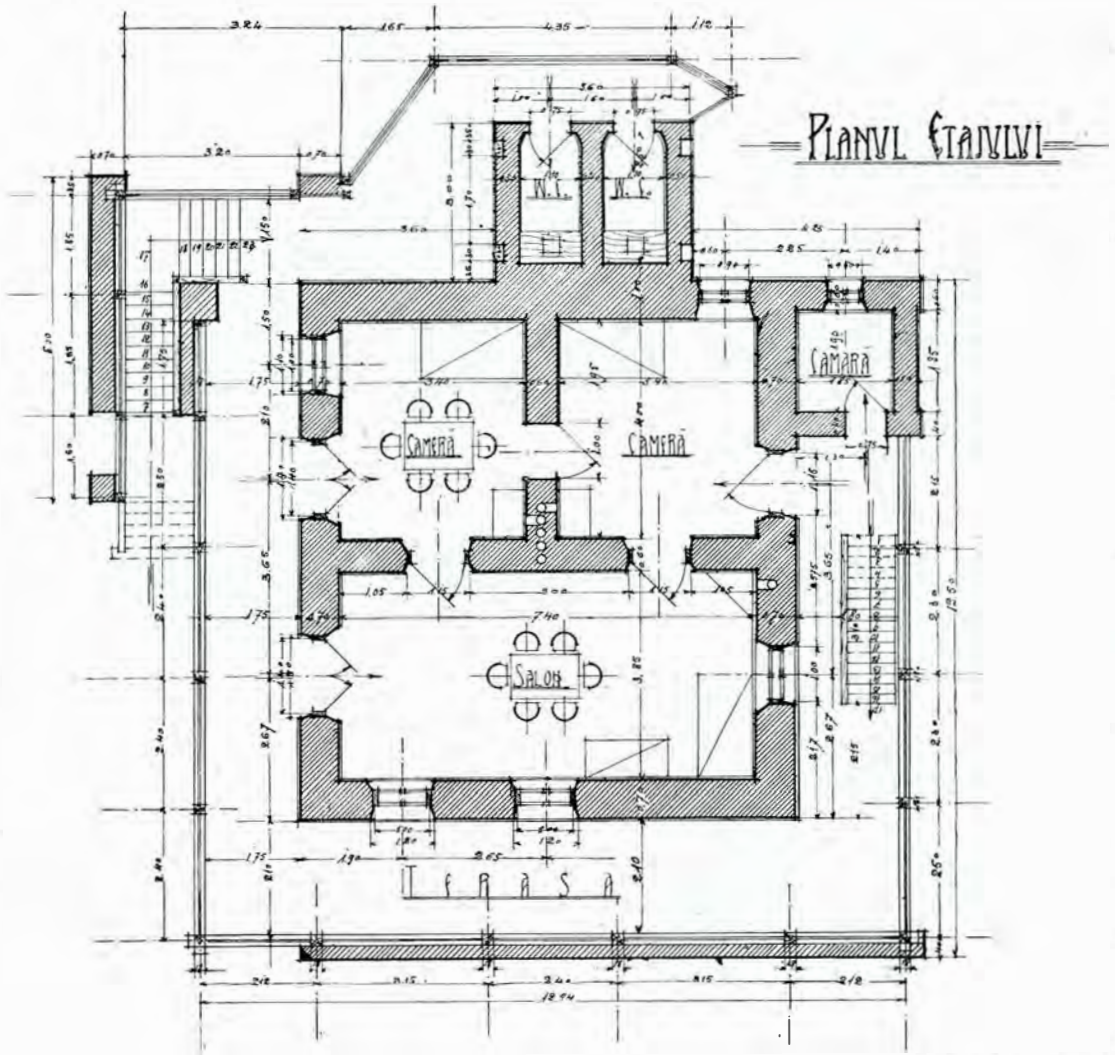

Fig. 1013. — Planul etajului

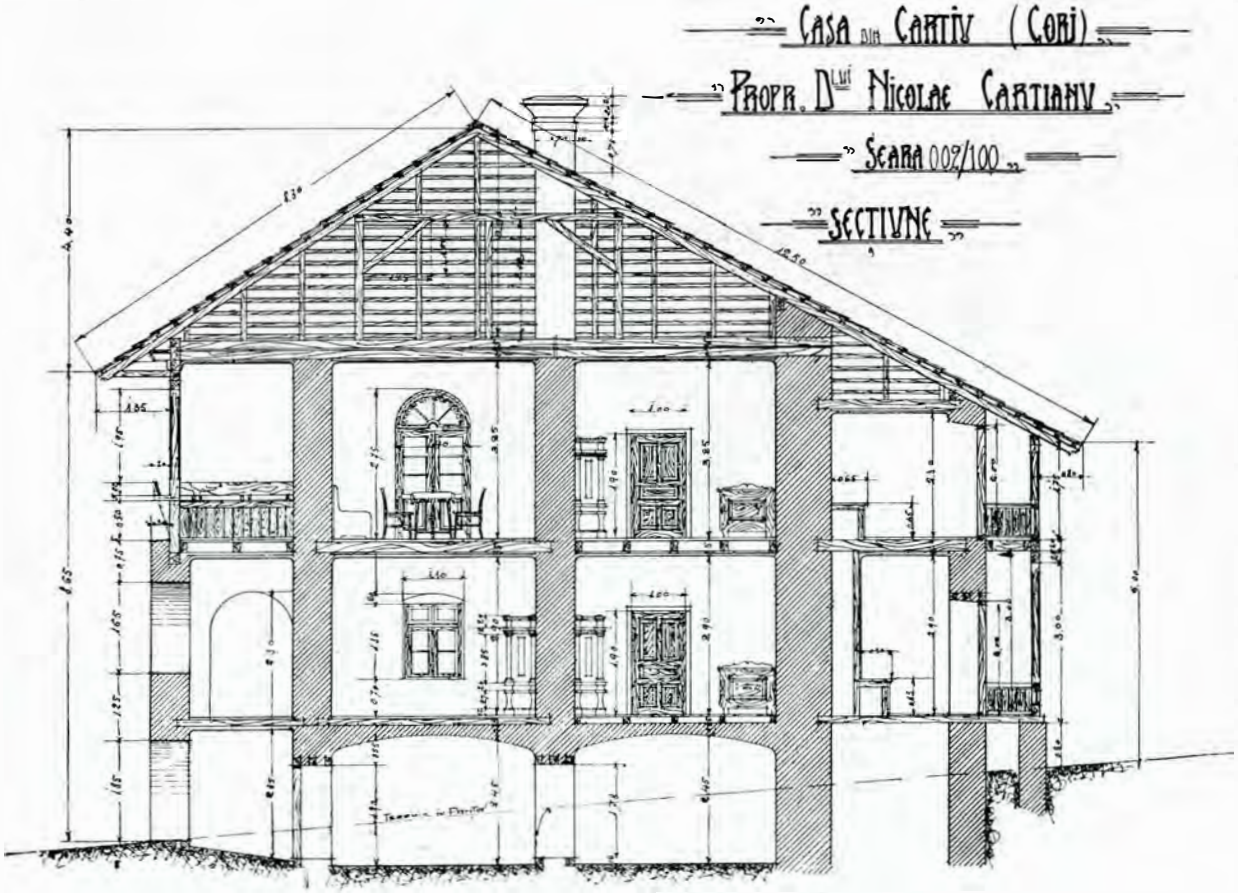
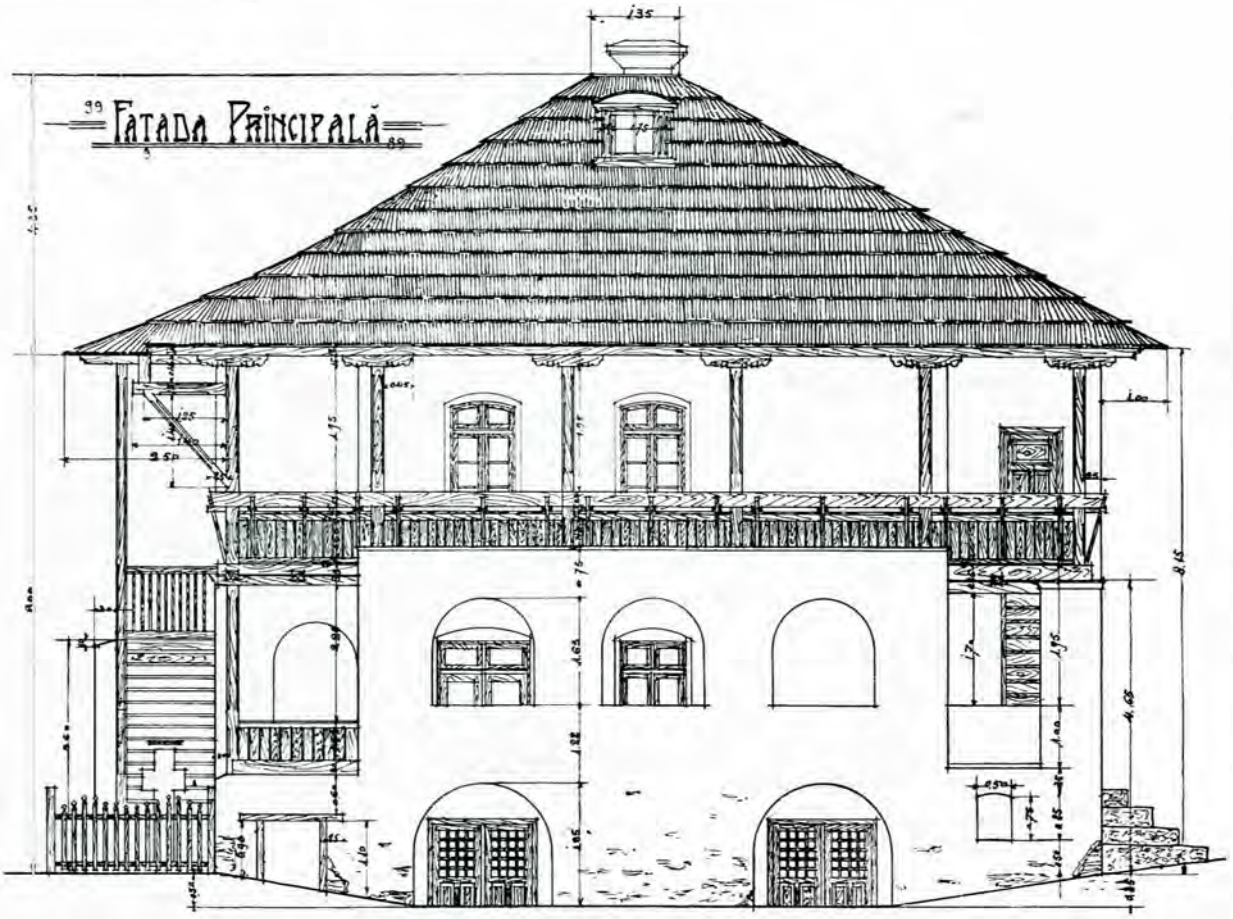
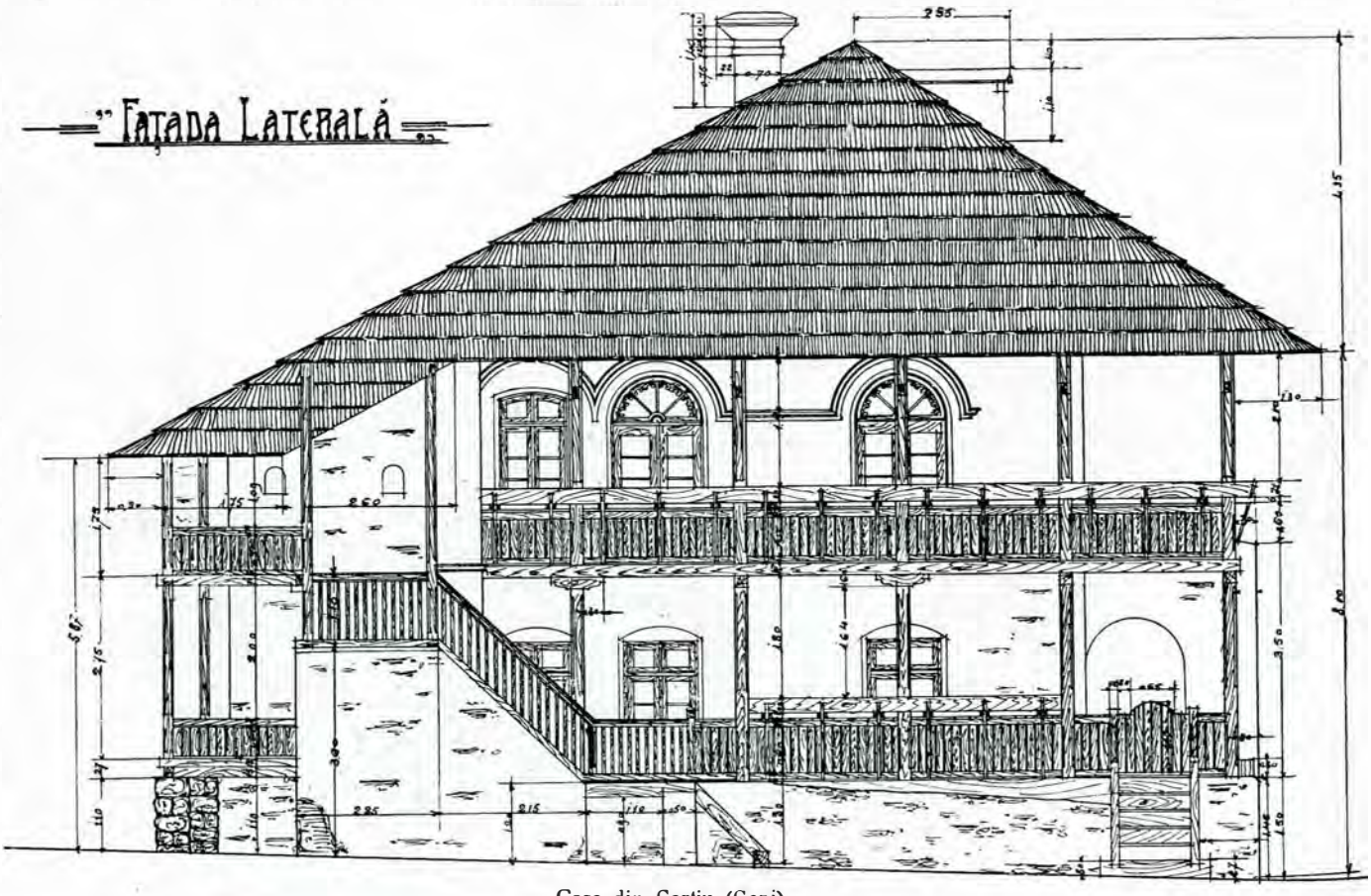

Fig. 1014. — Secțiune longitudinală
Releveu arhitect A. Kunst
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

Casă din Cartiu (Gorj)

inp.org.ro

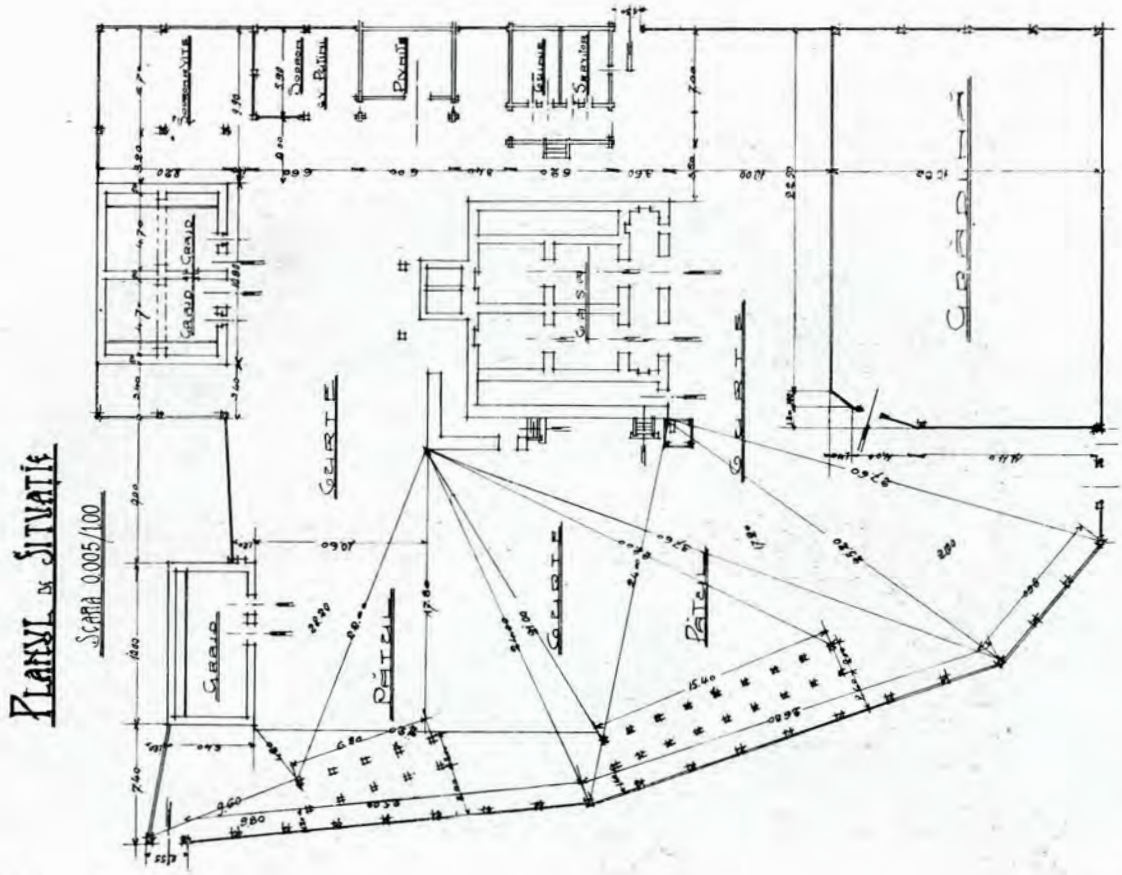
Casa din Cartiu (Gorj)

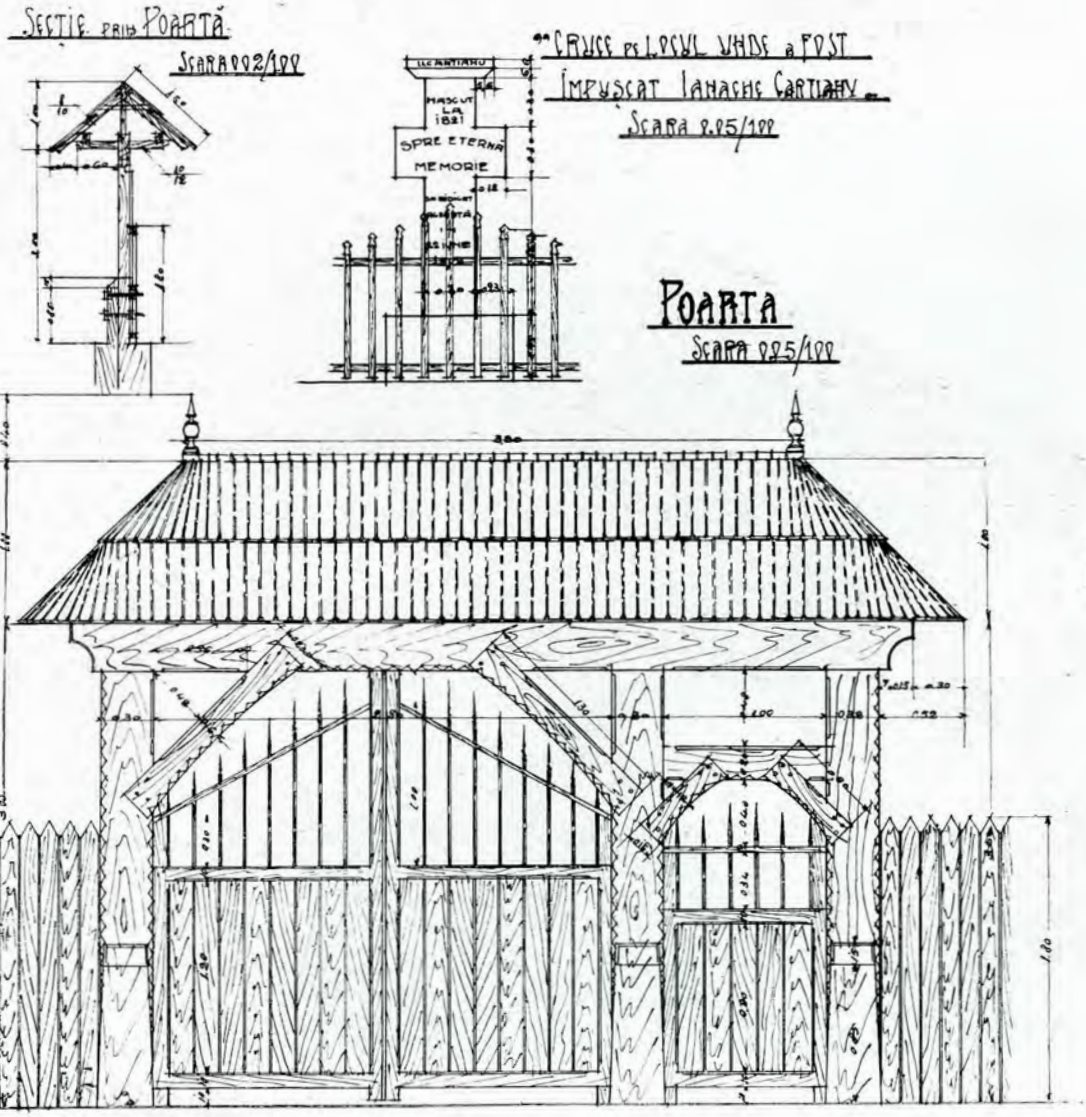
Fig. 1015. — Fațada principală

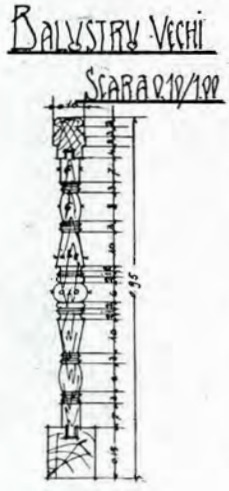
Fig. 1016. — Fațada laterală

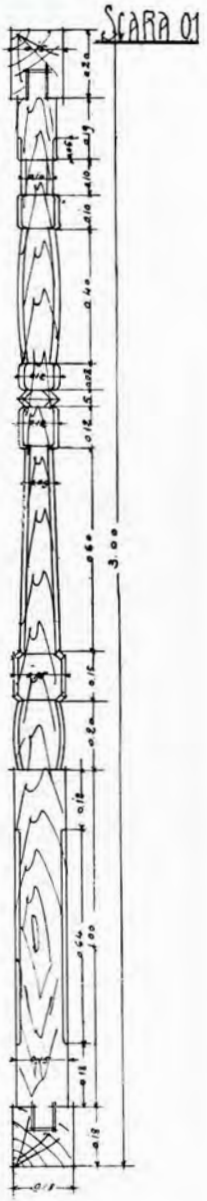
Releveu arhitect A. Kunst
Cu autorizația Academiei de Arhitectură

inp.org.ro

Casa din Cartiu (Gorj)

Fig. 1017. — Poarta dela intrare

Fig. 1018. — Planul de situație

Fig. 1019. — Detaliul lemnăriei dela cerdac

inp.org.ro

Casa din Cartiu (Gorj)

Fig. 1020. — Vedere generală

Fig. 1021. — Vederea casei şi a porţii

inp.org.ro

Fig. 1022. — Vedere laterală

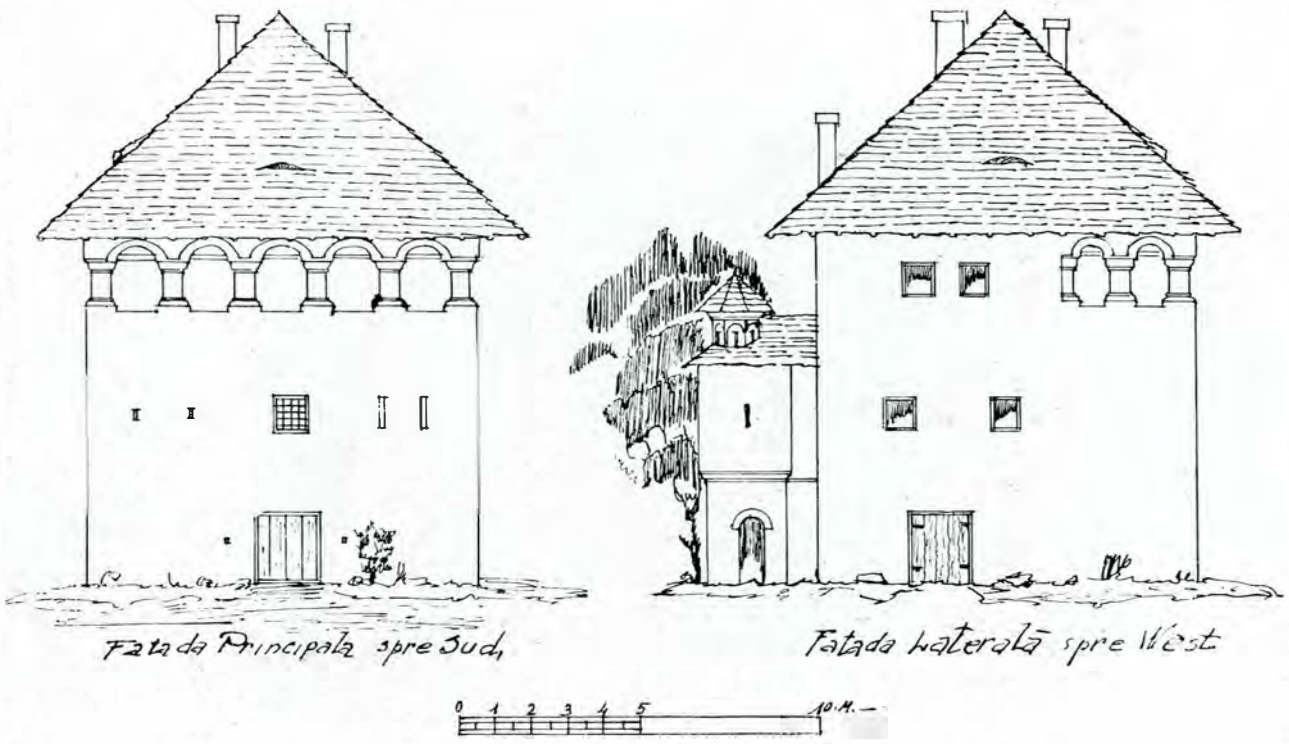
Cula din Curtișoara (Gorj)

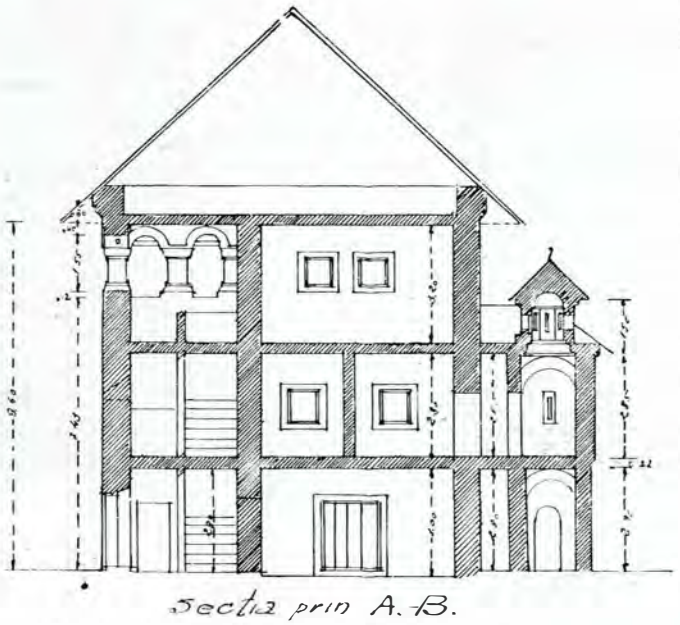

Fig. 1023. — Vedere din dos

fotografia I. Alanasescu

inp.org.ro

Cula din Curtișoara (Gorj)

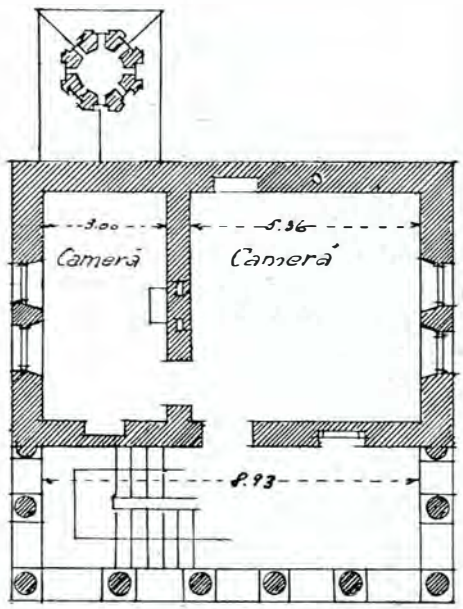
Fig. 1024. — Fațada principală

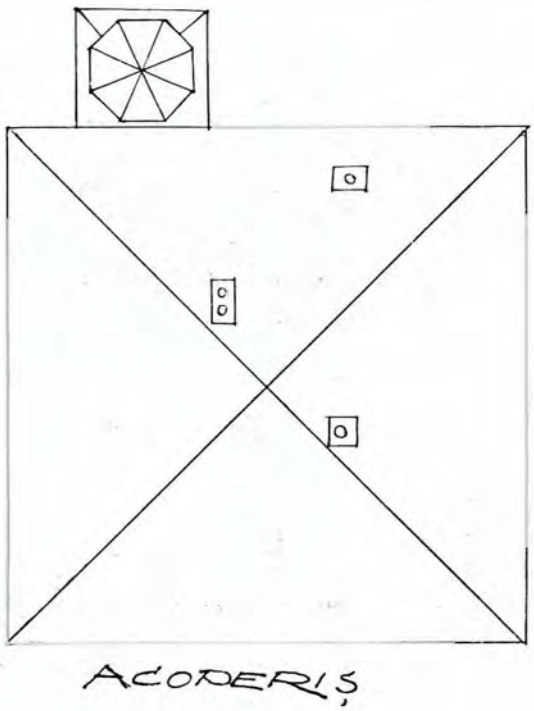
Fig. 1025.—Fațada laterală

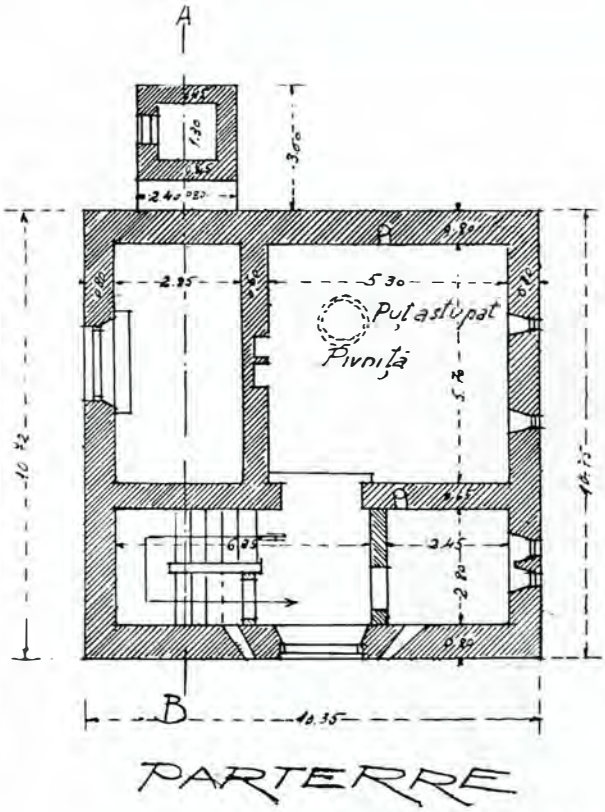
Fig. 1026. — Secțiune transversală

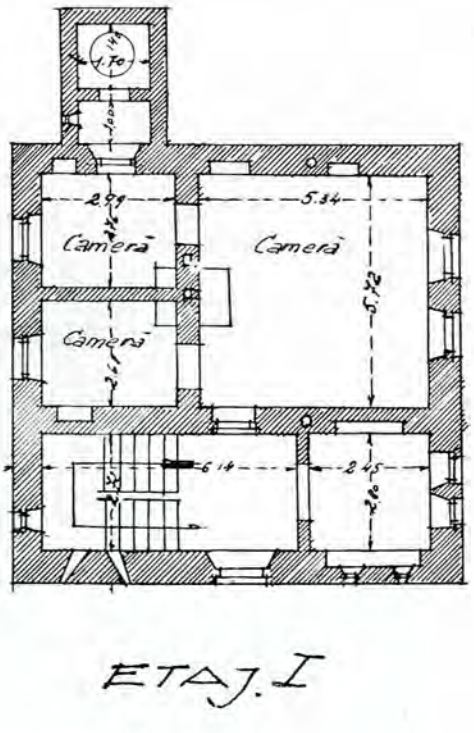
Releveu arhitect I. Àtanasescu

inp.org.ro

Cula din Curtișoara (Gorj)

Fig. 1027-1028. — Planurile etajului II și al acoperișului Fig. 1029-1030. —Planurile parterului și al Etajului I

Releveu arhitect I. Atanasescu

inp.org.ro

Fig. 1031. — Cula din Curtișoara (Gorj) vedere generală

Fig. 1032. — Casă veche din Brănești (Dimboviţa) distrusă

inp.org.ro

Fig. 1033.— Casă boerească din Oltenia (distrusă)

Fig. 1034. — Casă din Goruneşti (Vâlcea)

inp.org.ro

Fig. 1035. — Casa veche din Câmpu Lung (Muscel)

Fig. 1036. — Casa veche dela biserica Titireciu din Ocnele-Mari

inp.org.ro

Fig. 1037. — Casă veche din Colapăru (Mehedinți) după albumul Voinescu

Fig. 1038. — Casă veche din Cândești (Dîmbovița) după albumul Voinescu

inp.org.ro

Fig. 1039.—Vedere generală

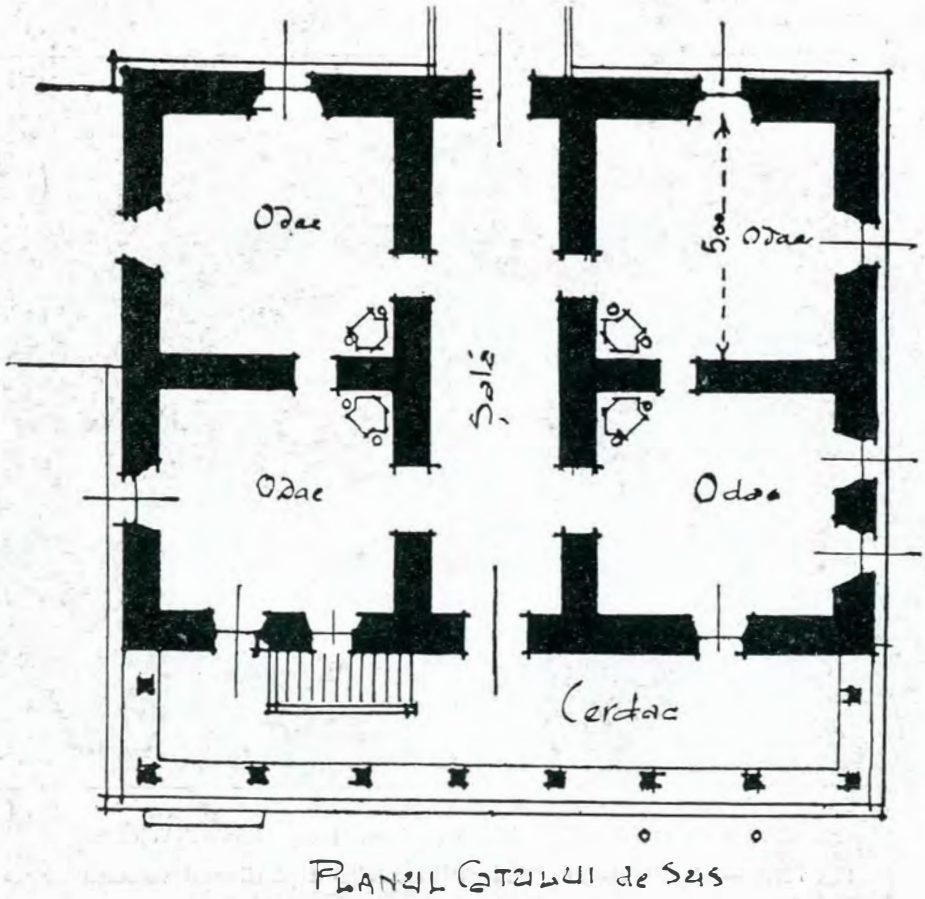

Fig. 1040.—Planul orizontal după D-l arh. N. Stănescu

Casă veche din Târgoviște (Dîmbovița)

inp.org.ro

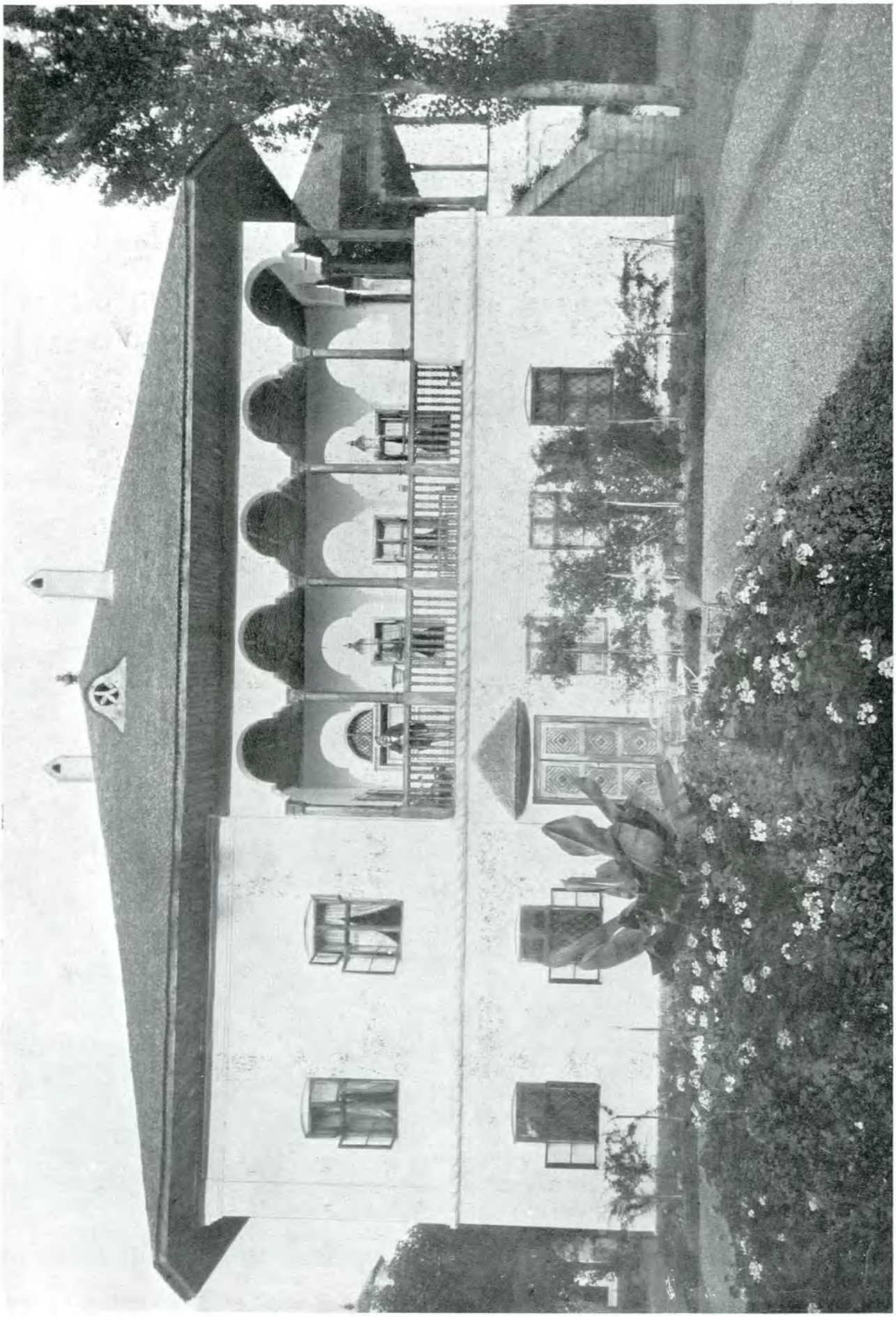

Fig. 1041. — Casa Bellio din Urlați (Prahova)

inp.org.ro

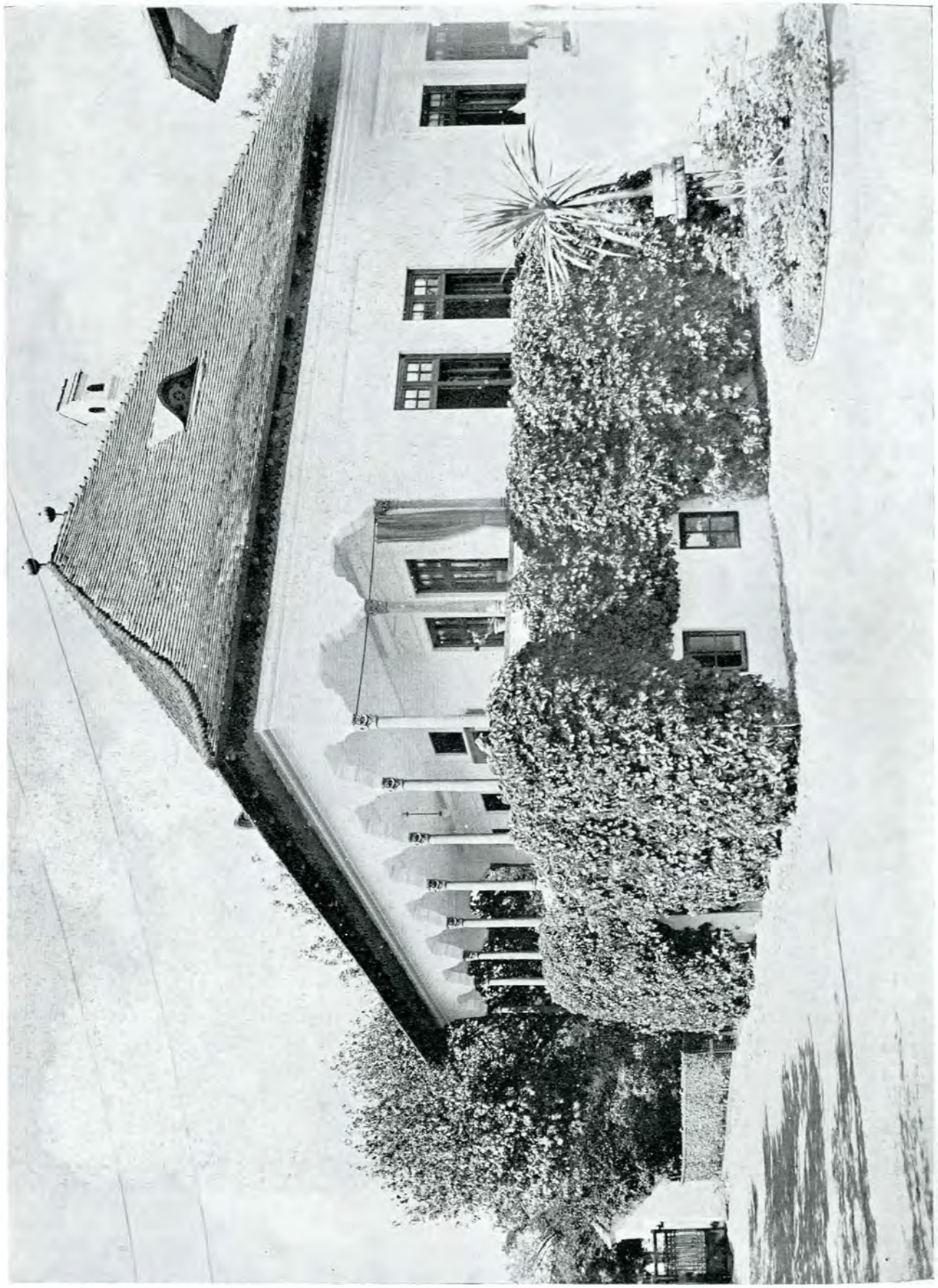

Fig. 1042. Casa D-lui N. Iorga în Vălenii de Munte (Prahova)

inp.org.ro

Fig. 1043. — Cula lui Crăsnaru (Gorj)

inp.org.ro

Fig. 1044. — Casă veche în Râmnicul Vâlcii
Fig. 1045. — Cula din Groşera (Gorj)

inp.org.ro

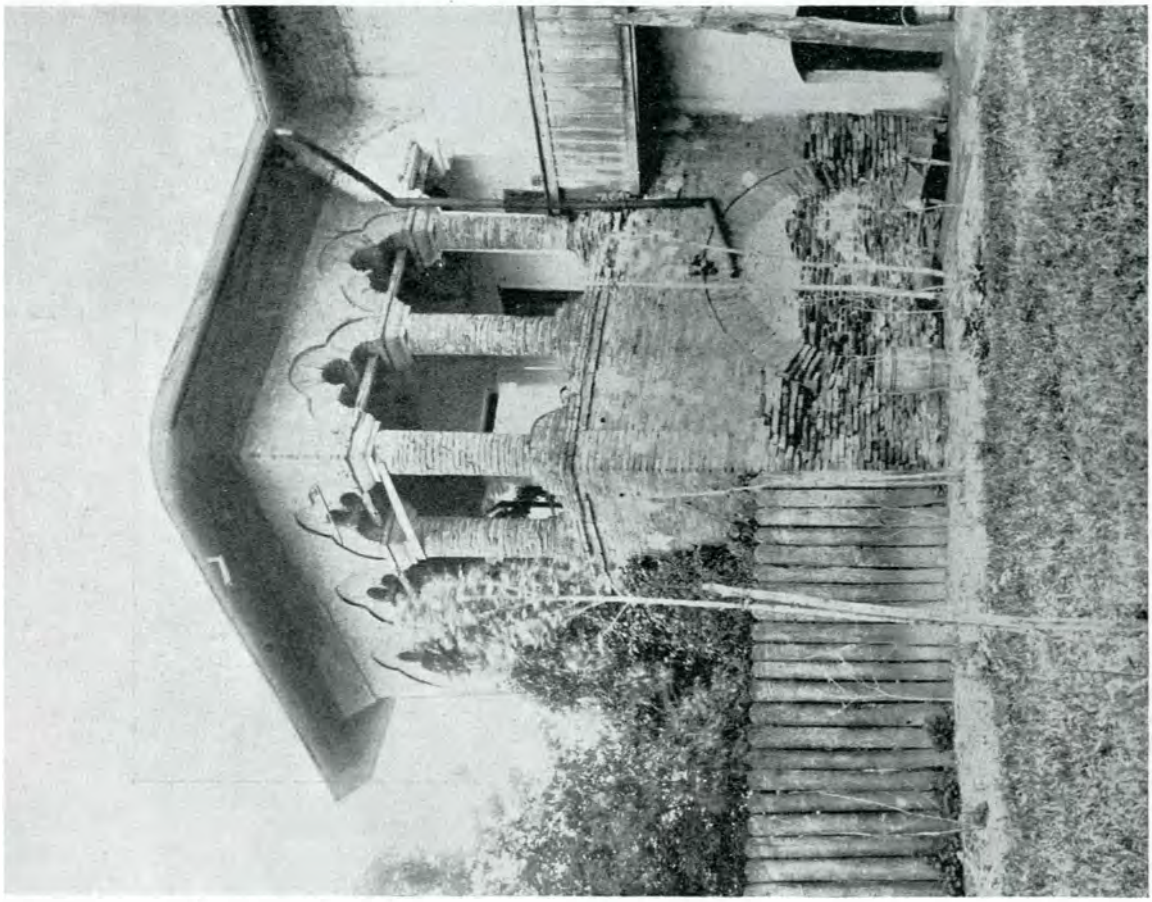

Fig. 1047. — Casa din Cotofeni (Dolj)

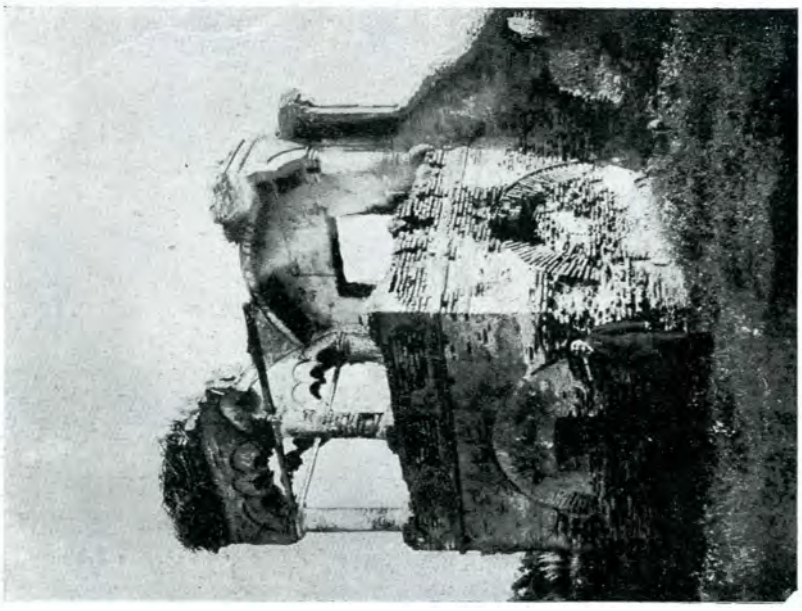

Fig. 1046. — Ruina de foişor în Sadova (Dolj)

inp.org.ro

Fig. 1048. — Cula din Brabova (Dolj)
Fig. 1049. — Cula din Groșera (Gorj)

inp.org.ro

Fig. 1050-1051. — Cula Grecianu din Măldăreşti (Vâlcea)

inp.org.ro

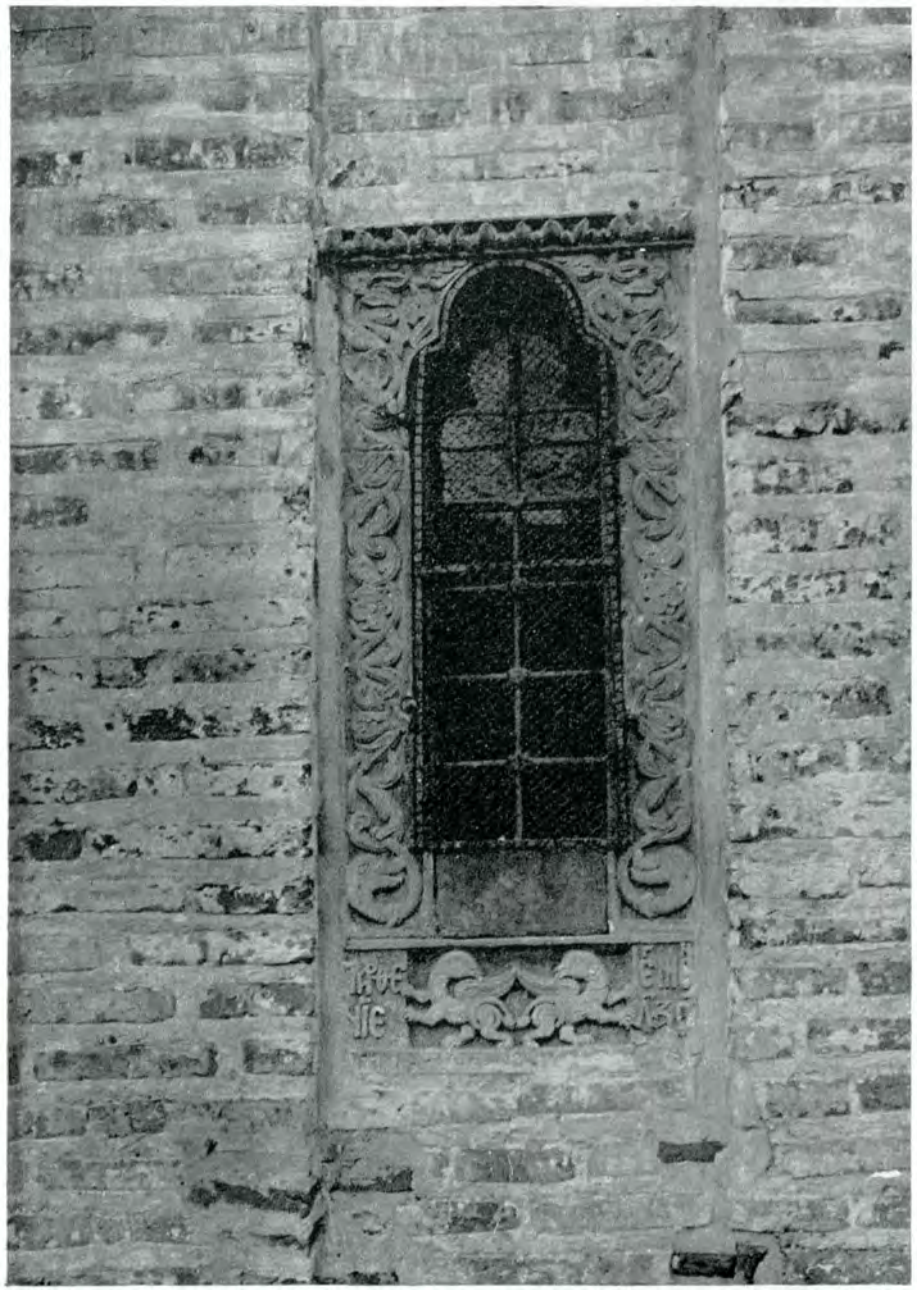

Fig. 1052. — Fereastra la biserica din Cotmeana (Argeș) (1782) dela restaurarea lui Vodă Ipsilanti

Fig. 1053. — Ușa dela schitul Costești (Vâlcea) (1689) zidit de Pârvu Cantacuzino fiul lui Drăghici.

inp.org.ro

Fig. 1054. — Piatră de mormânt din biserica Stavropoleos (1728)

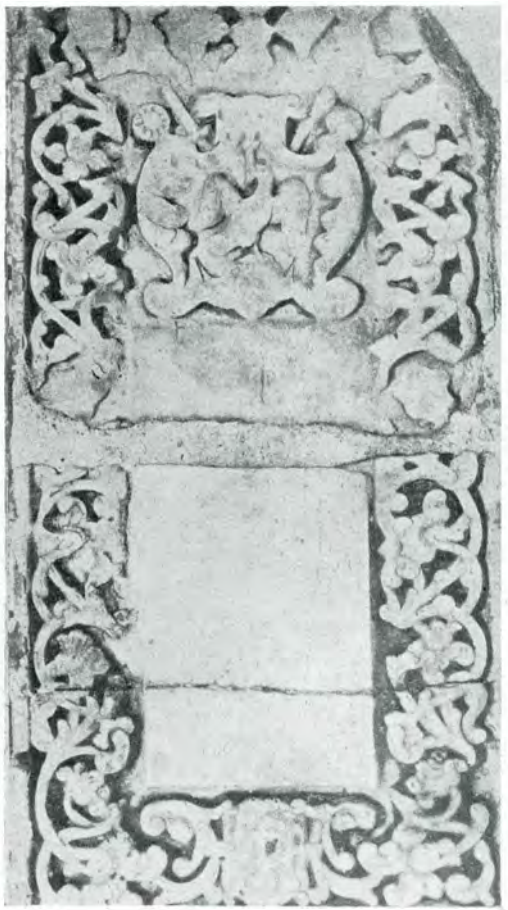

Fig. 1055. — Piatră de mormânt a lui Vodă Brâncoveanu din biserica Sfântul Gheorghe nou (București) (circa 1715)

inp.org.ro

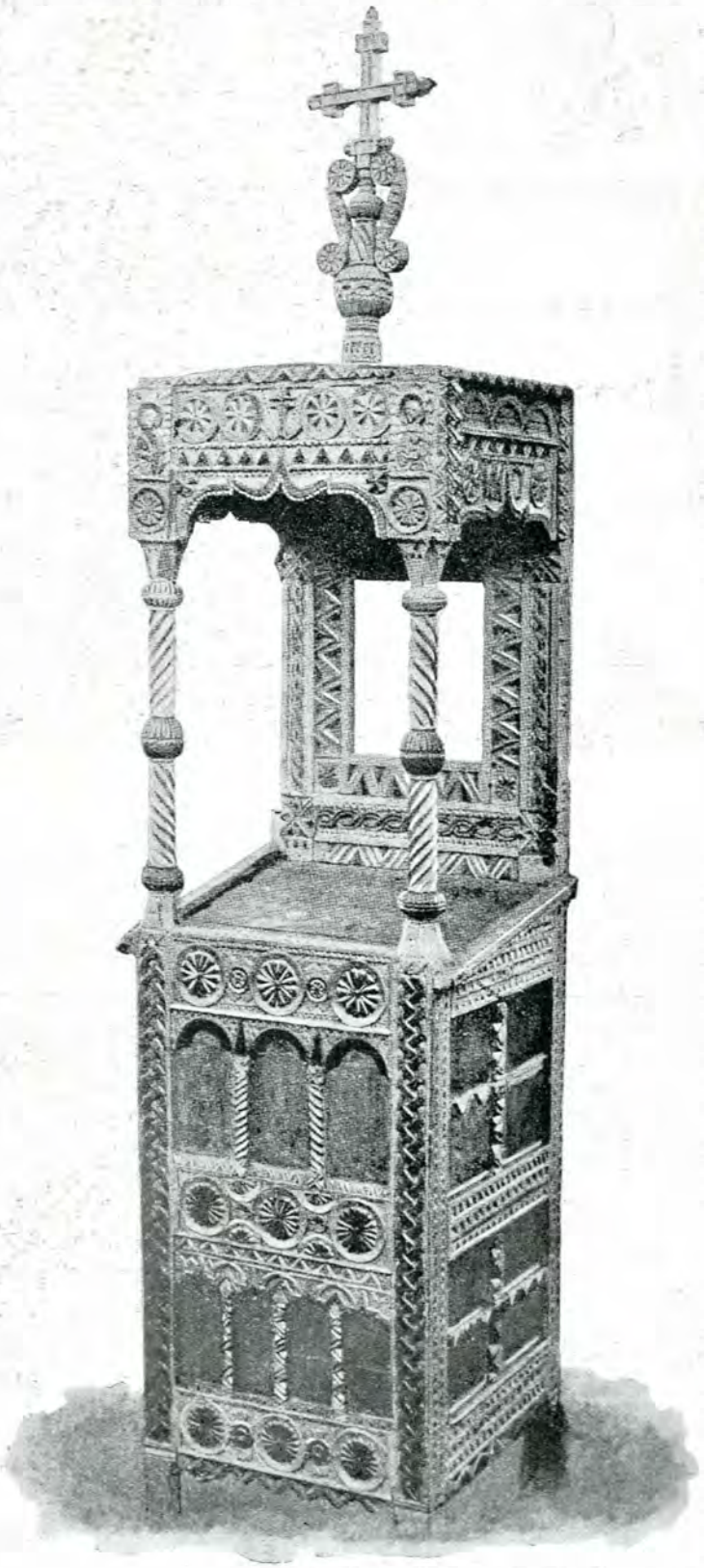

Fig. 1056. — Iconostas la paraclisul Mânăstirii Mărgineni (Prahova)
Ctitorie Cantacuzinească. După Ionescu Gion, Istoria Bucureștilor

inp.org.ro

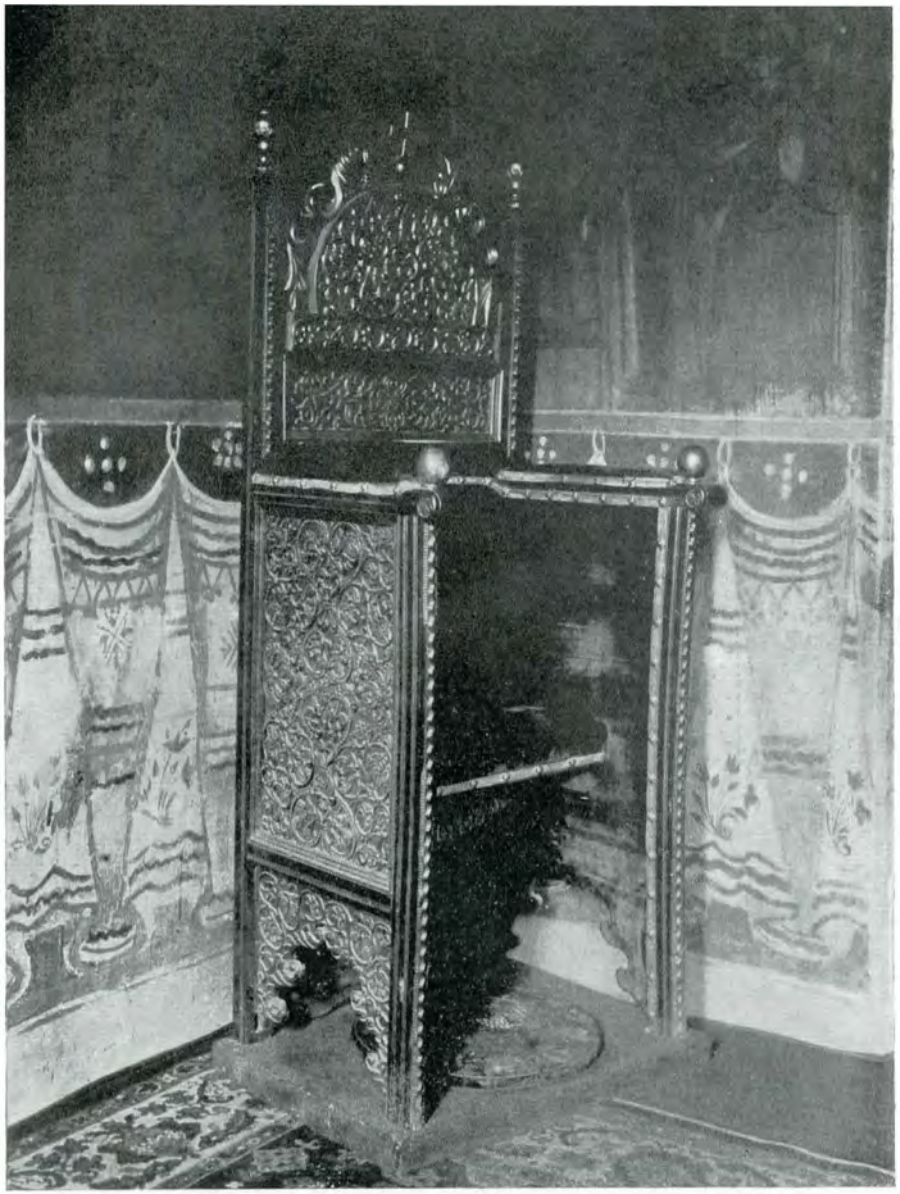

Fig. 1057.—Jeț arhieresc la Paraclisul Mitropoliei București (circa 1730)

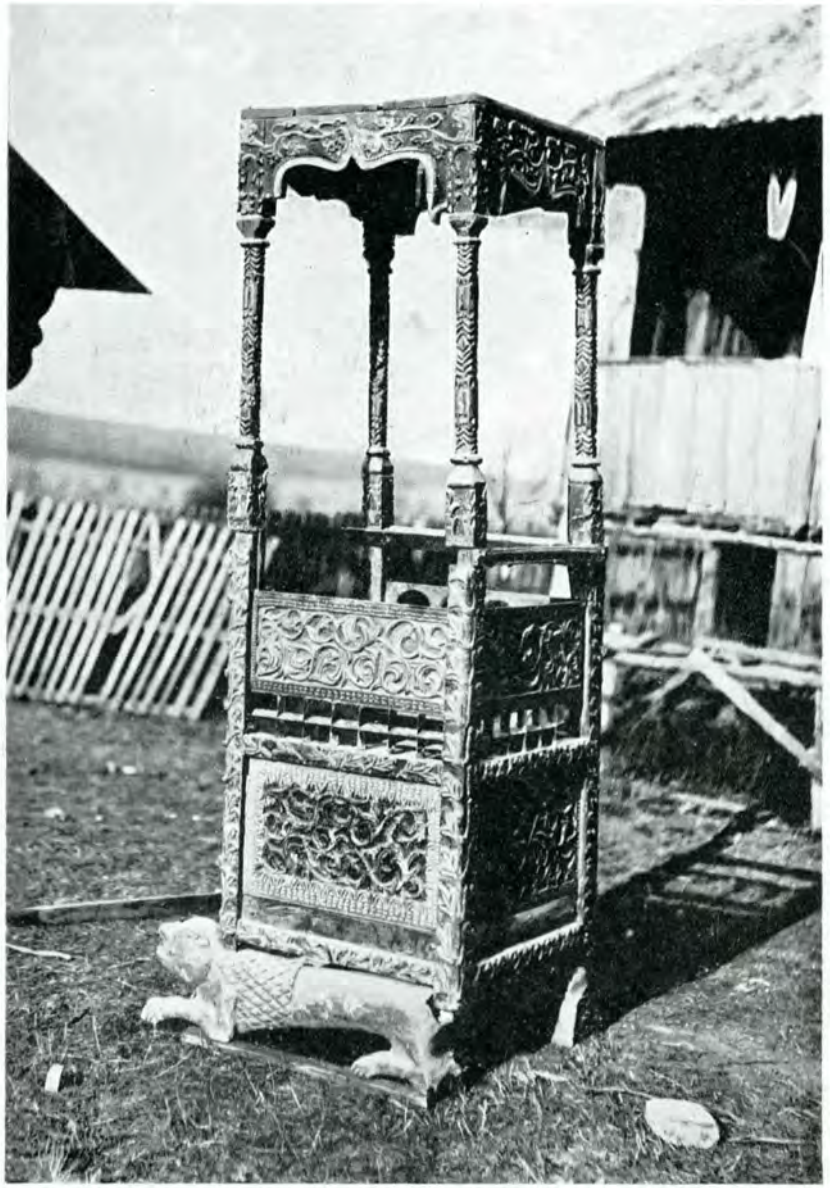

Fig. 1058.— Iconostas la biserica din Balota (Dolj)
fotografie comunicată de d-l arh. I. Atanasescu

inp.org.ro

Fig. 1059. — Detaliu de la jeţul arhieresc din biserica Colţea Bucureşti
Fig. 1060. — Detaliu de la o strană Brâncoveneană

inp.org.ro

Fig. 1061.—Iconostas la paraclisul din Râmnicu Vâlcea 1751

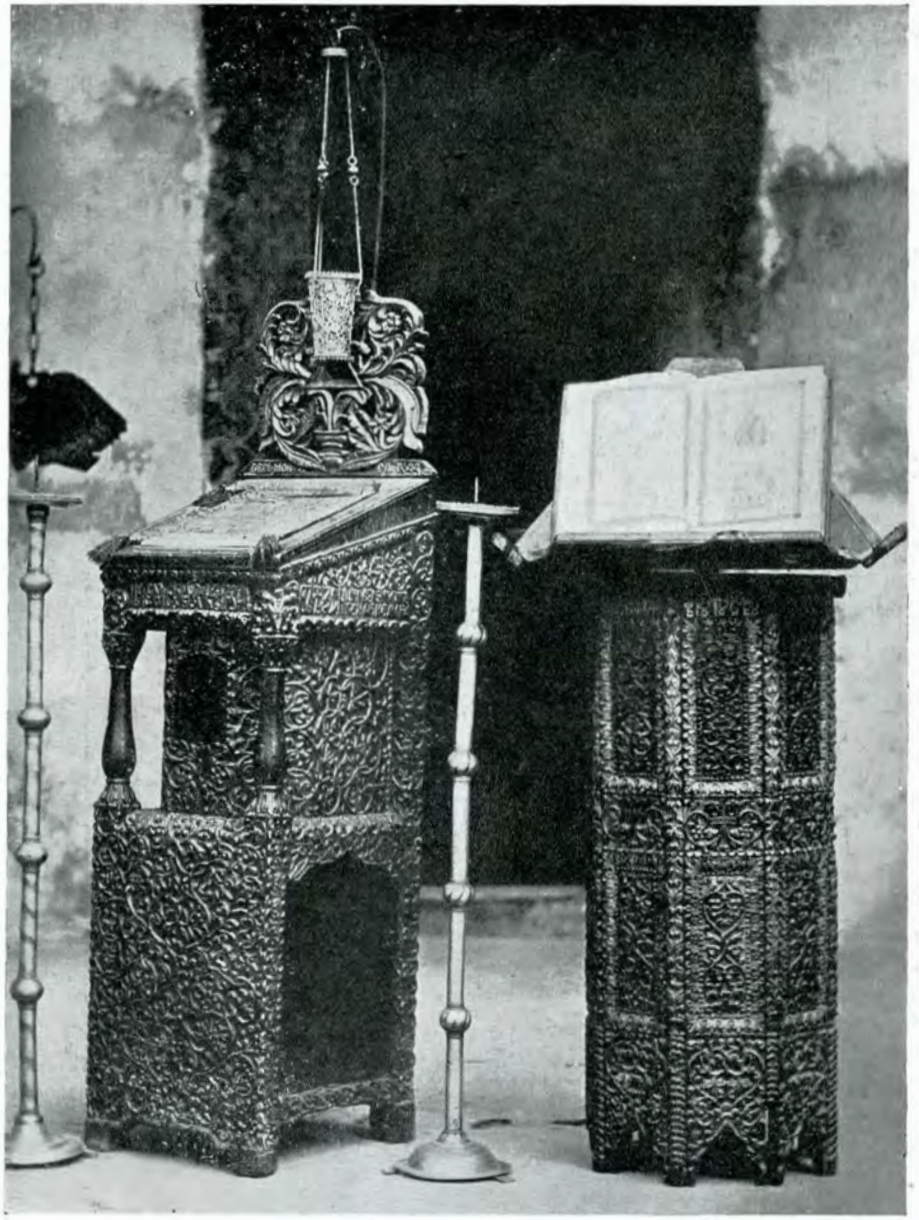

Fig. 1062. — Iconostas tetrapod și sfeșnic la Mânăstirea Tismana de la Egumenul Ion Arhimandritul (1742 și 1732)

inp.org.ro

Fig. 1063. — Uşa dela biserica din Arnota (Vâlcea) c. 1700
Fig. 1064. — Uşa dela biserica din Bengeşti (Gorj) 1729

inp.org.ro

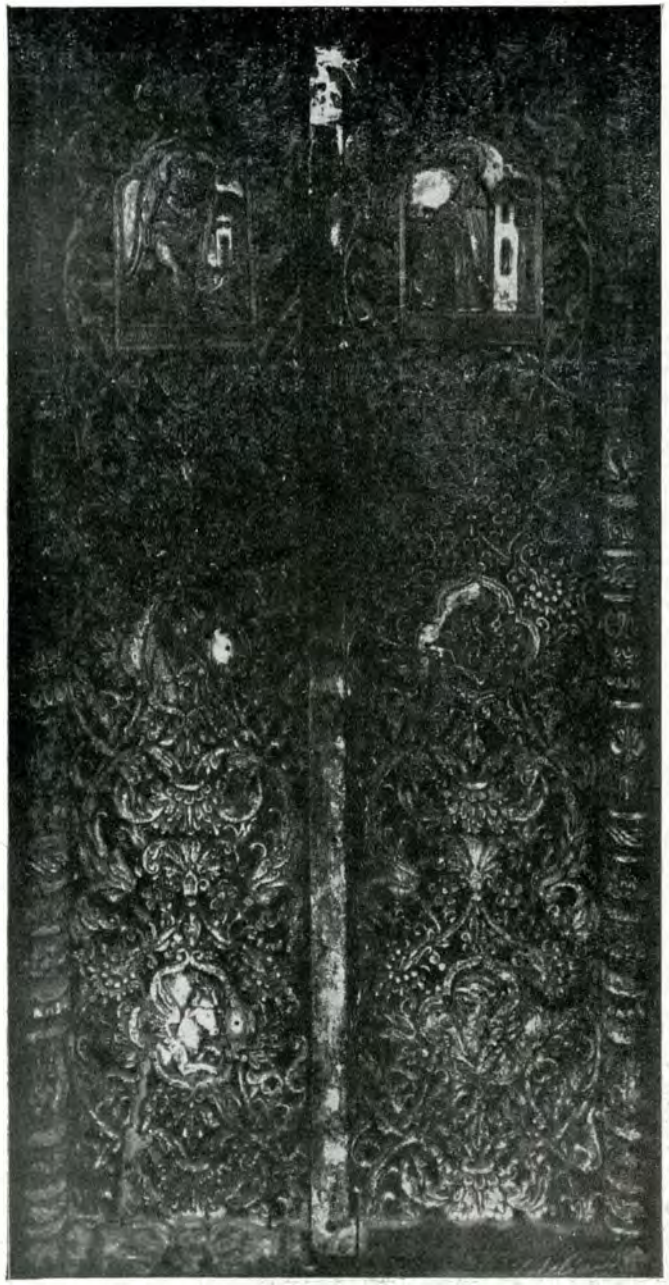

Fig. 1065. — Ușa împărătească de la bolnița Mânăstirea Bistrița (Vâlcea) făcută de Ieromanahul egumen Vasile în zilele lui Io Matei Basarab Voevod (1654)

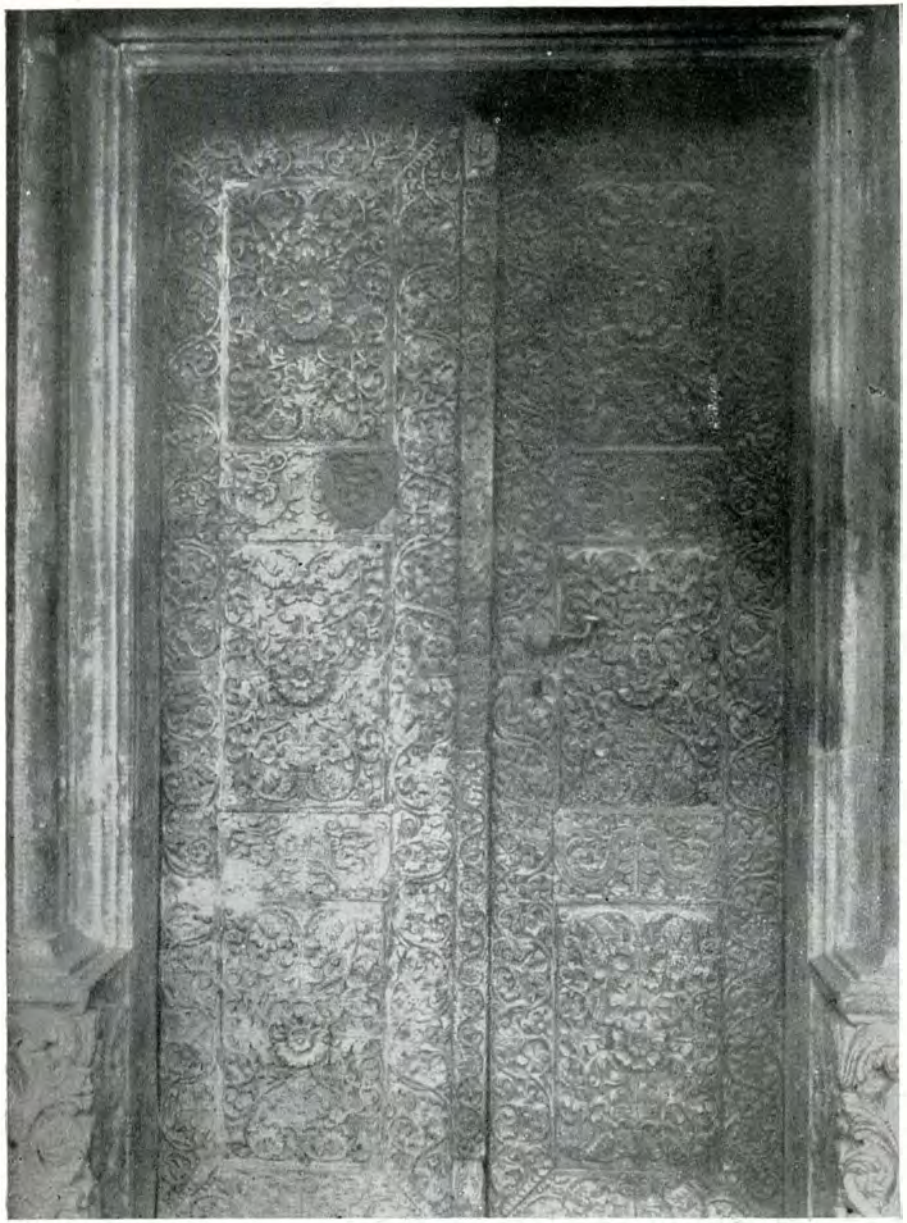

Fig. 1066. — Ușa bisericii dela Mânăstirea Antim (1715)

inp.org.ro

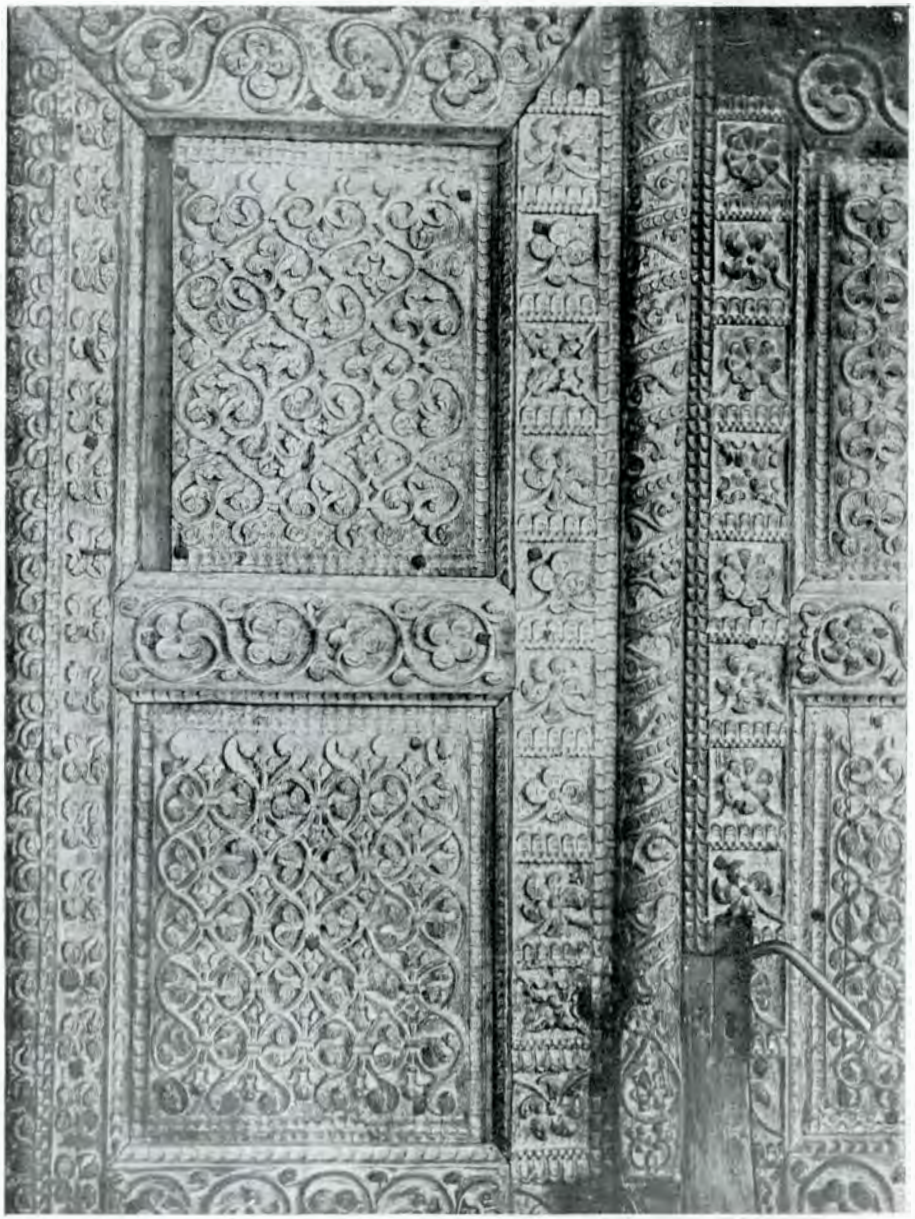

Fig. 1067. — Detaliul ușei de la Mânăstirea Dintr'un Lemn (Vâlcea) (1715)

Fig. 1068. — Detaliul ușii de la Mânăstirea Hurezi (Vâlcea) (1692)

inp.org.ro

Fig. 1069. — Ușa împărătească la biserica Mânăstirii Mucel (Dâmbovița) 1840 ?

Fig. 1070. — Ușa împărătească la biserica din Măgureni (Prahova) (1671)

inp.org.ro

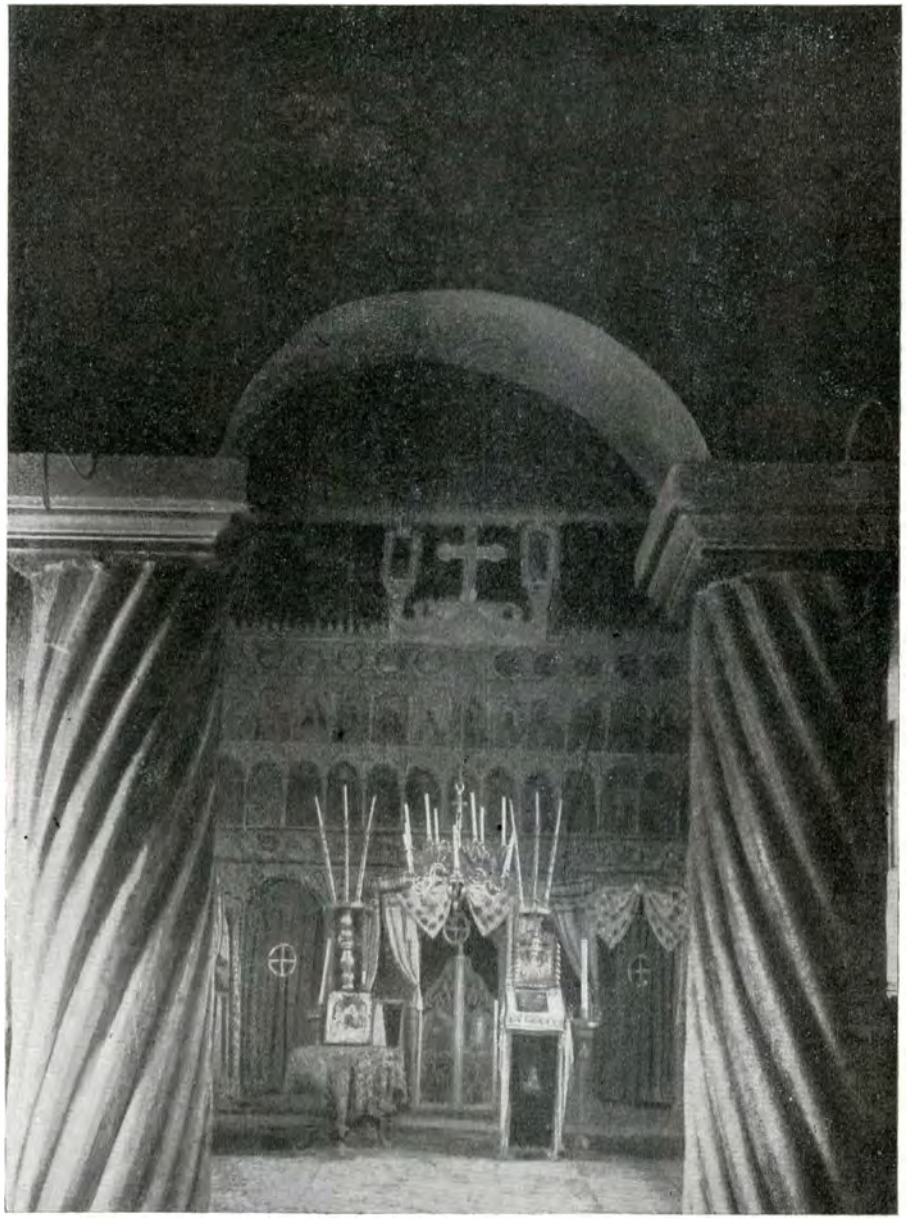

Fig. 1071. — Interiorul bisericii din Măgureni (Prahova)

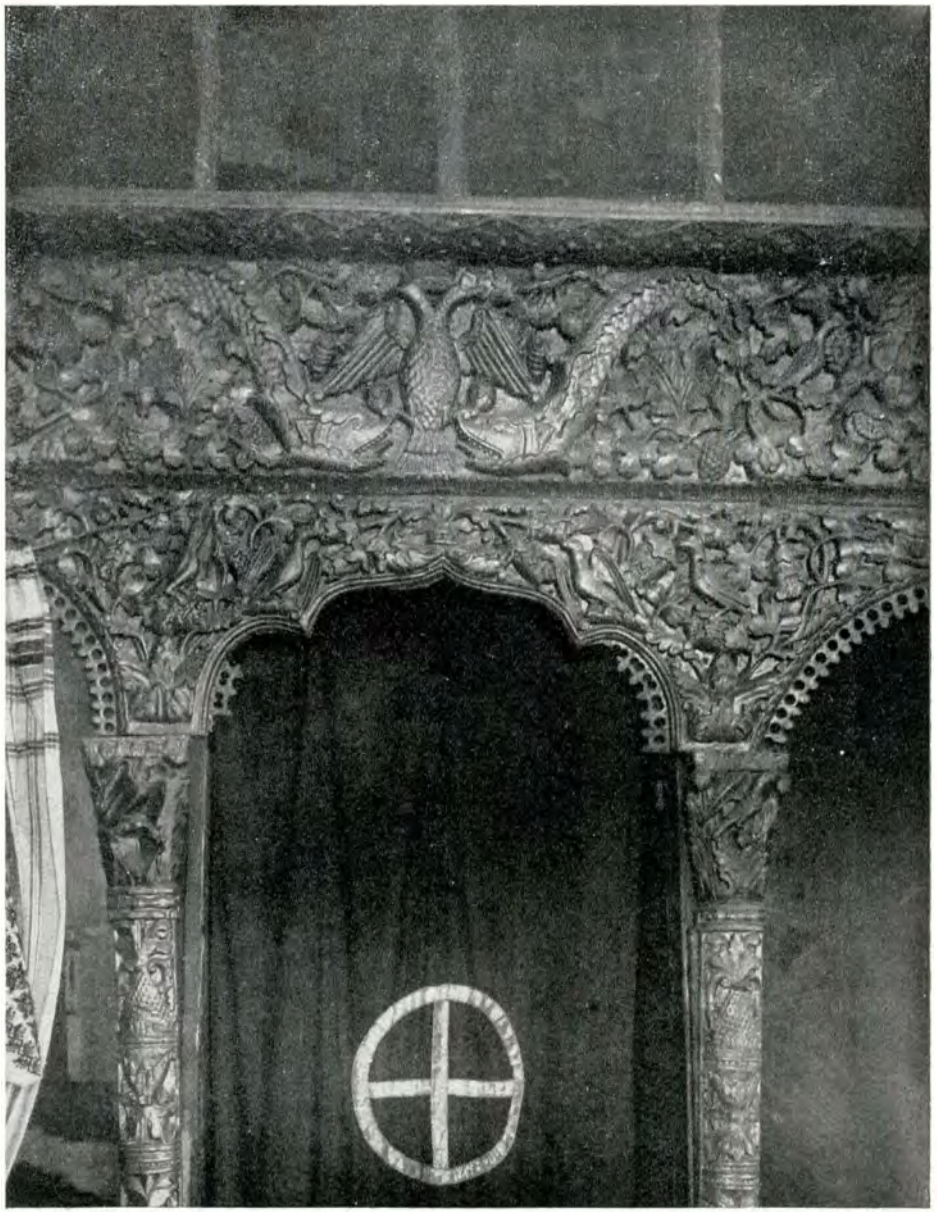

Fig. 1072. — Detaliul tâmplei de la Măgureni (Prahova) a
de la Păuna Spătăreasa văduva lui Drăghici Cantacuzino (1671)

inp.org.ro

Fig. 1073. — Evanghelie dela Mitropolia din București
Fig. 1074. — Cruce la biserica Radu Vodă din București

inp.org.ro

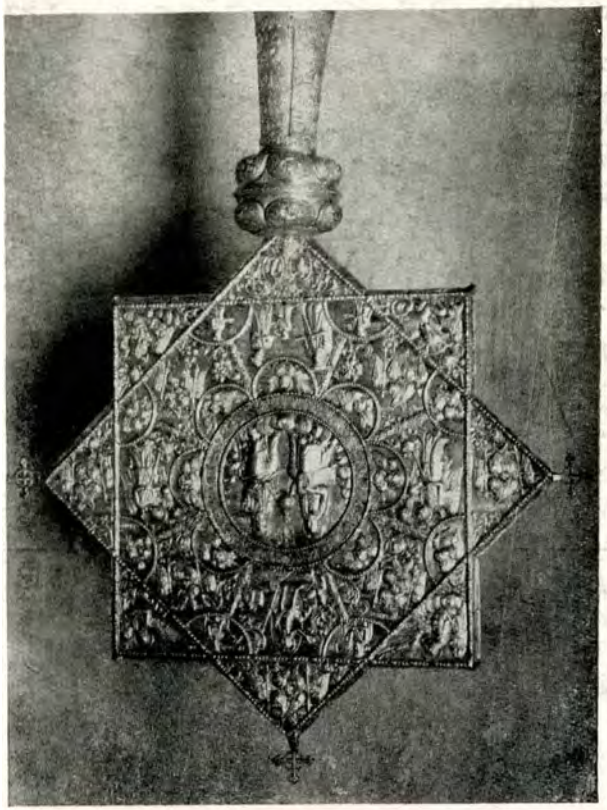

Fig. 1075. — Ripidă de la biserica Radu Vodă

Fig. 1076. — Detaliu de candelă de la biserica Radu Vodă cu stema Ţărilor române de la Nicolae Vodă Mavrocordat

inp.org.ro

LISTA MONUMENTELOR STUDIATE. CTITORII LOR ȘI DATA ZIDIRII

PARTEA I-A.

Fig. 1. Biserica romanică a mănăstirii Negru-Vodă, Câmpulung. Nicolae Alexandru Basarab.
„ 2. Biserica gotică din castrul de la Turnul-Severin.
„ 3-13. Cetatea Poenari din Cheile Argeșului, a lui Țepeș-Vodă.
P. 7. Turnul zis al lui Sever din Turnul-Severin.
P. 7. Palatul Domnesc din Curtea-de-Argeș.
Fig. 14-17. Cele două biserici din Turnul-Severin.
„ 23-33. Biserica Sân-Nicoară din Curtea-de-Argeș. Doamna Clara, c. 1350.
„ 34-38. Biserica din Nicopol, în Bulgaria, din timpul lui Vlaicu-Vodă, 1360-1380.
„ 39-50. Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș. Basarabă-cel-Mare ori Radu-Vodă, c. 1380.
Fig. 51-55. Biserica mănăstirii Vodița (Mehedinți) Călugărul Nicodim, 1374.
„ 56-58. Biserica mănăstirii Tismana (Gorj), Radu I-iu 1386-1393.
„ 59-80. Biserica mănăstirii Cozia (Vâlcea), Mircea-cel-Bătrân, 1386.
„ 81-93. Biserica mănăstirii Cotmeana (Argeș), Mircea-cel-Bătrân, 1389.
„ 94-110. Biserica mănăstirii Snagov (Ilfov), Țepeș-Vodă, Neagoe Basarab, 1517.
„ 119-142. Biserica mănăstirii Dealu (Dâmbovița), Radu-cel-Mare, 1502.
„ 111-118. Vechea Mitropolie din Târgoviște, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, 1518.
„ 143-181. Biserica Episcopală din Curtea-de-Argeș, Neagoe Basarab, 1508.

PARTEA A II-A.

Fig. 1-12. Biserica din Brădet (Muscel), Radu I-iu, c. 1400.
„ 13-18. Bolnița mănăstirii Bistrița (Vâlcea), Călugărul Pahomie Craioveanul, 1507.
„ 19-24. Biserica din Ostrov (Vâlcea), Neagoe Basarab, 1520.
„ 25-33. Biserica mănăstirii Valea (Muscel), Radu Paisie, 1532.
„ 34-45. Biserica din Lopușnia (Serbia), Radu-cel-Mare, c. 1500.
„ 46-56. Biserica din Stănești (Vâlcea), Giura Logofătul (Buzescu), 1531.
B. C. M. I., 1934. Biserica din Hârtiești (Muscel), jupan Laudat și soția sa Voica, 1532.
Fig. 67-78. Bolnița mănăstirii Cozia (Vâlcea), Radu Paisie, 1542.
„ 57-66. Biserica din Olteni (Vâlcea), 1562.
„ 79-88. Biserica Curtea Veche din București, Mircea Ciobanul, 1559. Ștefan Cantacuzino, 1715.
„ 89-101. Biserica mănăstirii Căluiul (Romanați), Buzeștii, 1588.
„ 102-109. Biserica mănăstirii Mărcuța (Ilfov), Mihnea I, 1593. Grigore Matei Ghica, 1734.
„ 110-119. Biserica Mihai-Vodă, București, Mihai Viteazul, 1594.
„ 120-127. Biserica mănăstirii Bucovăț (Dolj), Mihnea I. Banul Ștefan, 1570.
„ 128-147. Biserica mănăstirii Tutana (Argeș), Mihnea I și Mihai Viteazul, 1589.
Fig. 148-158. Paraclisul mănăstirii Cozia, Ieromonahul Amfilohie, 1594.
„ 159-161. Ruinele bisericii din Târgșor (Prahova), Vlad Țepeș, Constantin Brâncoveanu.
„ 162-173. Biserica mănăstirii Cobia (Dâmbovița), Jupan Badea Postelnicul, 1572.
„ 174-184. Biserica Domnească din Târgoviște, Petru Cercel, 1583, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu.
„ 187. Biserica mănăstirii Gorgota (Dâmbovița), Pătrașcu-Vodă, 1554-57.
„ 185-186. Clopotnițile bisericii Stelea, mănăstirii Tutana și Mihai-Vodă, București, veacul XVI.
„ 188. Ușa bisericii din Snagov, Țepeș-Vodă, 1456-1462.
„ 189. Chenarul ușii bisericii Tismana (Gorj), Egumenul Vasile, 1541.
„ 190. Ușa bisericii din Cobia (Dâmbovița), jupan Badea Postelnicul, 1572.
„ 191-193. Mormântul lui Negru-Vodă din Curtea Domnească (Argeș), c. 1400.
„ 194. Mormântul lui Radu de la Afumați (Episcopia Curtea-de-Argeș), 1529.
„ 195. Mormântul lui Albu Golescu de la mănăstirea Vieroș, 1574.
„ 196. Ușa bisericii mănăstirii Cotmeana, Mircea-cel-Bătrân, c. 1400.

PARTEA A III-A.

Fig. 1-9. Schitul Zlătioarele (Vâlcea), Doamna Ecaterina a lui Mihnea (1577-91).
Fig. 10-13. Biserica din Săcuieni (Dâmbovița), Neagoe Săcuianu, Vel Vornic (1606 ?-c. 1655).

inp.org.ro

Fig. 14-21. Biserica Sfântul Nicolae din Târgoviște, Matei Basarab, 1640-1650.
„ 22-28. Biserica din Gherghița (jud. Prahova), Matei Basarab, 1641.
„ 29-30. Biserica din Bărbuleț (Dâmbovița), Vel Logofăt Radu Crețulescu, c. 1650-70.
„ 31-58. Biserica din Goleşti (Muscel), Marele Vistier Stroe Leurdeanu, 1646.
„ 59-68. Biserica Sfinții Împărați din Târgoviște, Matei Basarab, după 1645.
„ 86-99. Biserica mănăstirii Strehaia (Mehedinți), Buzești, Matei Basarab, 1645.
„ 100-112. Biserica din Vlădești (Muscel), Marele Clucer Tudoran Vlădescu, 1667.
„ 113-119. Biserica din Fundeni-Câmpulung, Matei Basarab.
„ 120-133. Biserica din Coieni-Mironești, Ilinca Cantacuzino, fiica lui Radu Șerban, 1668.
„ 69-85. Biserica Doamnei din București, Doamna Maria a lui Șerban Cantacuzino, 1683.
„ 134-137. Biserica Sf. Dumitru din Craiova, Frații Craioveşti?, Matei Basarab, 1652.
„ 138-148. Biserica mănăstirii Arnota (Vâlcea),?, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu.
„ 149-153. Biserica din Strâmbeanu (Dâmbovița), c. 1700.
„ 154-163. Biserica din Ciutura (Dolj),?, Constantin Basarab Cârnul, 1548?, c. 1655.
„ 164-166. Biserica Sfinții Arhangheli din Târgoviște, Matei Basarab, c. 1650.
„ 167-172. Biserica mănăstirii Plătărești, Pârvu Clucerul, 1646.
„ 173-192. Biserica mănăstirii Plumbuita de lângă București, Matei Basarab, 1647.
„ 193-202. Biserica mănăstirii Polovraci (Gorj), Moise-Vodă, Danciu Pârâianu, 1529-1643.
„ 353-361. Biserica din Bălteni (Ilfov), boierii din Cojești, Hrizea Vornicul, 1626.
„ 203-212. Biserica mănăstirii Topolnița (Mehedinți), Vel Căpitan Buliga, 1645.
„ 213-219. Biserica mănăstirii Verbila (Prahova), Radu-cel-Mare?, Matei Basarab.
„ 220-243. Biserica mănăstirii Dintr'un Lemn (Vâlcea), Matei Basarab, Ștefan Cantacuzino, 1715.
„ 244-251. Biserica schitului Flămânda (Argeș), după 1645.
„ 252-259. Biserica schitului Clocociov (Olt), jupan Diicu Vel Aga, 1645.
„ 260-270. Biserica mănăstirii Brebu (Prahova), Matei Basarab, 1650.
„ 271-281. Biserica mănăstirii Gura Motrului (Mehedinți), Preda Brâncoveanu, 1653.
„ 282-284. Biserica mănăstirii Căldărușani (Ilfov), Matei Basarab, 1638.
„ 285-291. Mitropolia din București, Constantin Basarab Cârnul, 1655.
„ 292-314. Biserica mănăstirii Cotroceni din București, Șerban-Vodă Cantacuzino, 1679.
„ 315-317. Biserica mănăstirii Radu-Vodă din București, Radu-Vodă Mihnea, 1613.
„ 318-328. Biserica schitului Cornet (Vâlcea), Vel Vornic Mareș Băjescul, 1661-1666.
Fig. 329-338. Biserica din Filipeștii-de-Pădure (Prahova), Spătarul Toma Cantacuzino, 1688.
„ 339-345. Biserica din Ludești (Dâmbovița), cronicarul Stoica Ludescu, 1680.
„ 346-352. Biserica mănăstirii Jitianu, Balta-Verde (Dolj), Doamna lui Constantin-Vodă Basarab.
„ 362-372. Biserica Olari din Curtea-de-Argeș.
„ 373-384. Biserica din Turbați (Ilfov), copiii Postelnicului Cantacuzino, 1693.
„ 385-392. Biserica din Călinești (Prahova), Matei Basarab, 1615-c. 1650.
„ 393-395. Biserica mănăstirii Turnu (Argeș), Gheorghe-Vodă Duca, 1676.
„ 396-416. Mănăstirea Comana (Vlașca), Vlad Țepeș, Radu Șerban, Păharnicul Șerban Cantacuzino.
„ 417-426. Mănăstirea Brâncoveni (Romanați), Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu.
„ 427-442. Biserica Stelea din Târgoviște, Vasile Lupu, Domnul Moldovei, 1645.
„ 443-454. Biserica Sf. Gheorghe din Câmpulung (Muscel), veche biserică gotică restaurată în veacul al XVII-lea, când i s'au adăugit pridvorul și clopotnița.
„ 455-458. Clopotnița schitului Codreni (Ilfov), Constantin Brâncoveanu.
„ 459-467. Clopotnița mănăstirii Negru-Vodă din Câmpulung, Matei Basarab.
„ 468-472. Clopotnița Bărăției din Câmpulung, Matei Basarab?
„ 135. Clopotnița Sfântului Dumitru din Craiova, veacul al XVIII-lea.
„ 474. Casa Veche de la mănăstirea Negru-Vodă, Câmpulung ?
„ 475. Biserica de lemn din Grămești (Vâlcea), Mitropolitul Ștefan al lui Matei Basarab.
„ 476-477, 481-482. Chenare de piatră la ușile Bisericii Domnești din Târgoviște, veacul al XVI-lea.
„ 478-479. Chenare de piatră de la Filipeștii-de-Pădure (1688) și mănăstirea Dintr'un Lemn, 1715.
„ 480. Ușa de lemn de la biserica Sfinții Împărați din Târgoviște, veacul al XVII-lea.
„ 483-486. Detalii de piatră sculptată la Biserica Domnească din Târgoviște, Matei Basarab?
„ 487. Chenarul ușii de la mănăstirea Valea (Muscel), Radu Paisie, 1532.
„ 488. Ușa de la biserica mănăstirii Aninoasa (Muscel), 1677.
„ 489. Arcul ușii și pisania bisericii Bălteni (Ilfov), 1626.
„ 490. Chenar de fereastră la mănăstirea Aninoasa, Matei Basarab.
„ 491. Arcul și stâlpul de la jețul din Vechea Mitropolie din Târgoviște, veacul XVI.
„ 492. Panou de lemn sculptat la un tetrapod, veacul XVII.
„ 493, 494, 495. Sfeșnic la Gorgota (veacul al XVI-lea) la Doicești și Aninoasa (veacul XVII).
„ 496. Sfeșnice la biserica Bucur (veacul al XVIII-lea).

inp.org.ro

Fig. 497, 498, 499. Sfeşnice la Arnota, la Verbila, artă populară, veacul al XVIII-lea.
„ 500, 501, 502, 503. Base de cruci de la Mitropolia Veche din Târgovişte. Neagoe Basarab.
„ 504. Basa de cruce de la Mitropolia din Târgovişte, Matei Basarab.
„ 505, 506, 507, 508, 509, 510. Ferestre de la biserica mănăstirii Cozia, partea superioară, Mircea-cel-Bătrân, 1386.
Ferestre de la biserica mănăstirii Cozia. partea inferioară, Const. Brâncoveanu, 1706,
„ 511. Ferestre de la biserica mănăstirii Cozia, Constantin Brâncoveanu, 1706.
„ 512. Fereastră de la biserica manăstirii Cozia, c. 1800.
„ 513. Fântâna de la mănăstirea Vieroş, sus, veacul al XVII-lea.
Fântâna de la mănăstirea Vieroş, jos, veacul al XVIII-lea.
Fig. 514. Crucile de piatră din Parcul Carol (Bucureşti), veacul XVI şi XVII.
„ 515-516. Crucea de piatră de la Răzvad (Dâmboviţa), Matei Basarab.
„ 517-518. Cruci de piatră din veacul al XVIII-lea.
„ 519-520. Pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab şi ale Doamnei Elena, în stilul Renaşterii.
„ 521. Piatra de mormânt de la mănăstirea Valea, veacul al XVI-lea.
„ 522. Piatra de mormânt de la Călineşti, veacul al XVII-lea.
„ 523 524. Icoana de argint şi crucea de fildeş, la mănăstirea Viforâta (Dâmboviţa).
„ 525-526, 527. Icoana de la mănăstirea Arnota, Matei Basarab.

PARTEA A IV-A.

A. *Bisericile fără abside laterale.*

Fig. 1-7. Paraclisul mănăstirii Hurezi (Vâlcea), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1694.
„ 8-19. Bolniţa mănăstirii Hurezi-Vâlcea, Doamna Marica Brâncoveanu, 1697.
„ 20-29. Schitul Sfinţilor Apostoli, mănăstirea Hurezi (Vâlcea), Ion, arhimandritul mănăstirii Hurezi, 1698.
„ 30-44. Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti, Nicolae Mavrocordat, 1723.
„ 45-56. Paraclisul Episcopiei de Râmnic, episcopul Grigorie al Râmnicului. Grigore-Vodă Ghica, 1751.
„ 57-65. Biserica Patruzeci de Izvoare din Costeşti-Pietreni (Vâlcea), ieromonahul Ştefan, egumen de Bistriţa, 1701.
„ 66-72. Biserica din Comanca-Pietriş (Vâlcea), 1736.
„ 73-77. Biserica Sfântul Nicolae-Făcăi din Ocnele Mari, c. 1800.
„ 78-85. Biserica din Domneştii-de-Sus (Muscel). Maria, Ieremia, Moise iereu şi Ilie iereu, 1828.
„ 86-93. Biserica Sfântul Nicolae din Olăneşti (Vâlcea) jupan Drăghici, căpitan Olănescu şi soţia sa Ecaterina din Oteteliş, 1718.
Biserica din Bodeşti (Vâlcea), episcopul Climent al Râmnicului, 1733.
„ 94-103. Biserica Sfinţii Voevozi din Olăneşti (Vâlcea), Alexandru-Vodă Suţu, 1820.
„ 104-113. Biserica Sfântul Nicolae-Coasta din Păuşeşti-Maglaşi (Vâlcea), familia Ceauş, 1830.
„ 114-121. Biserica Întrarea în Biserica din Chiciora (Vâlcea), Ion Păucescu, Alexandru Ipsilanti-Vodă, 1780.
„ 122-130. Biserica Sfinţii Voevozi-Flămânzeşti, Curtea-de-Argeş ?
„ 131-138. Biserica Sfinţii Îngeri din Curtea-de-Argeş, 1717.
„ 139-140. Biserica din Călineşti (Vâlcea), 1775-1798 ?
„ 141-143. Biserica din Furnicoşi (Muscel), ?
„ 144-157. Biserica Sfinţii Voevozi din Almaj (Dolj), Barbu Poenaru Slugerul, Nicolae Vodă Mavrogheni, 1789.
Fig. 158-161. Cula din Almaj (Dolj), *idem.*
„ 162-166. Biserica Sfântul Nicolae din Şuici (Argeş) ?
„ 167-175. Biserica Înălţarea Domnului din Gălăşeşti (Argeş), Grigore-Vodă Ghica, 1747.
„ 176-179. Biserica Sfântul Ion Botezătorul din Ocnele Mari, Alexandru-Vodă Moruzi, 1793.
„ 180-188. Biserica Naşterii Maicii Domnului din Doiceşti (Dâmboviţa), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1696-1717.
„ 189-190. Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraş, Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1698.
„ 191. Biserica din Căzăneşti (Vâlcea).
„ 192-196. Biserica Sfântul Nicolae din Mihăieşti (Vâlcea), jupân Barbu Pleşoianu, 1756-1804.
„ 197-204. Biserica din Slăviteşti (Vâlcea), Grigore-Vodă Ghica, 1751.
„ 205-214. Biserica Sfântul Gheorghe din Mogoşoaia (Ilfov), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1688.
„ 215-230. Biserica din Preajba (Dolj), jupan Hagi Stan-Jianu, 1778.
„ 229. Biserica din Bralostiţa (Dolj), 1762, ?
„ 231-237. Biserica din Vădeni (Gorj), Marele Ban Cornea Brăiloiu şi Dositei monahul, 1700-1733.
„ 238-249. Biserica Sfântul Nicolae din Cerneţi (Mehedinţi), 1794.
„ 250-260. Biserica din Zăvideni (Vâlcea). Barbu Caragic, 1815.
„ 261-264. Biserica din Măldăreşti (Vâlcea), jupan Gheorghe Măldărescu, 1791.
„ 265. Biserica din Câinenii de Argeş, 1807.
„ 266. Biserica din Genuneni-Foleşti (Vâlcea), 1797.
„ 268. Biserica de la schitul Jghiabului (Vâlcea), 1827.
„ 267-272. Biserica schitului Cioclovina-de-Jos (Gorj), 1715.
„ 273-300. Biserica şi mănăstirea Aninoasa

inp.org.ro

(Muscel), Marele Clucer Tudoran Vlădescu și Mitropolitul Daniil, 1677-1723.

B. *Biserici cu abside laterale. Planul în treflă.*

Fig. 301-312. Schitul Păpușa (Vâlcea), Doamna Maria Brâncoveanu, 1712.
„ 313-319. Schitul Lespezi (Prahova), Pârvu și Drăghici Cantacuzino, 1661.
„ 320-329. Schitul Sfântul Ștefan de la Mănăstirea Hurezi (Vâlcea), Ștefan Brâncoveanu, 1703.
„ 330-333. Bolnița mănăstirii Brâncoveni (Romanați), Constantin Brâncoveanu, 1700.
„ 334-346. Biserica mănăstirii Brâncoveni (Romanați), Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, 1699.
„ 347-358. Schitul Fedeleșoiu (Argeș), Grigore Ghica-Vodă și mitropolitul Varlaam, 1673.
„ 359-374. Mănăstirea Surpatele-Vâlcea, Doamna Maria Brâncoveanu, 1706.
„ 375-399. Schitul Sărăcinești (Vâlcea), Șerban Cantacuzino, episcopul Ștefan și Damaschin, 1688-1718.
„ 400-405. Mănăstirea Govora (Vâlcea), Radu-cel-Mare, Constantin Brâncoveanu, 1711.
„ 406-416. Biserica Sfântul Gheorghe-Țeica din Ocnele Mari, jupan Tudorache Cămărașul și Mihalcea Efendi, 1720-1727.
„ 417-431. Schitul Scăueni (Argeș), Iosif, episcop de Argeș, și Teodosie, egumenul mănăstirii Cozia, 1796-1819.
„ 432-457. Biserica Stavropoleos din București, arhimandritul Ioanichie, 1724-1730.
„ 458-459. Schitul din Sâmbăta-de-Sus (Făgăraș), Constantin-Vodă Brâncoveanu.
„ 460-468. Biserica Sfinții Apostoli din București, Matei Basarab și Ștefan Cantacuzino, c. 1650-1715.
„ 469-480. Mănăstirea Sfântul Ion din Râmnicul-Sărat, Spătarul Mihail Cantacuzino, 1691-1697.
„ 481-492. Biserica Sfântul Nicolae Belivacă din Craiova, Belivacă, 1794.
„ 493-514. Biserica și mănăstirea Antim din București, Mitropolitul Antim Ivireanul, 1715.
„ 515-559. Biserica și mănăstirea Hurezi (Vâlcea), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1692.
„ 570 577. Biserica Sfântul Gheorghe-Nou din București, Antonie-Vodă și Constantin Brâncoveanu, 1669-1707.
„ 578-589. Biserica Toți Sfinții din Râmnicul-Vâlcea, episcopul Grigorie Socoteanul, 1764.
„ 590-631. Biserica și mănăstirea Văcărești (Ilfov), Nicolae-Vodă Mavrocordat, 1722.
„ 632-639. Paraclisul mănăstirii Văcărești (Ilfov), Constantin-Vodă Mavrocordat, 1736.
„ 640. Biserica Sfântul Nicolae din mănăstirea Cernica, călugări, 1780.
„ 641-642. Biserica din Urșani (Vâlcea), 1805.
„ 643-652. Biserica din Târgul Hurezi (Vâlcea), 1807.
„ 653. Biserica din Alimănești (Argeș).
Fig. 654-658. Biserica din Meculești (Argeș), c. 1800.
„ 659-669. Biserica din Crețești (Dolj), Barbu Brădescu, 1757.
„ 670-680. Biserica din Brădești-Bătrâni (Dolj), jupan Constantin Brădescu biv Vel Vornic, 1751.
„ 681-689. Biserica Buna Vestire din Râmnicul-Vâlcii, 1747.
„ 690 694. Biserica Veche din Pietroșița (Dâmbovița), jupan Negoiță sin Șerban Susea, 1767.
„ 695. Biserica Sfântul Nicolae Crețulescu din București, Vornicul Iordache Crețulescu, 1722.
„ 696-697. Biserica Catedrală din Târgu-Jiiului, 1747.
„ 698-712. Biserica Domnească din Ocnele Mari, jupan Statie, Vistierul Ocnei, și Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1677-1718.
„ 713-717. Biserica Șubești din Câmpulung, 1779.
„ 718-725. Biserica Sfântul Elefterie din București, jupan Constantin sin Maxin cupeț, 1747.
„ 726-729. Biserica Batiștea din București, 1764.
„ 730-741. Biserica Scuipici, Grecii-de-Mijloc (Ilfov), 1754.
„ 742-753. Biserica din Calvini (Buzău), 1775.
„ 754. Biserica din Bărbătești (Gorj), ?
„ 755. Biserica din Pojogeni (Gorj), c. 1830.
„ 756-757. Biserica Sfântul Dumitru din Petrești Târgul Cărbunești (Gorj), polcovnicul Mihail Colțescu, 1780.
„ 758 759. Biserica din Murgași (Dolj), 1807.
„ 760-774. Schitul Balamuci (Ilfov), Grigore Ghica-Vodă, 1752.
„ 775-785. Biserica din Micșunești-Mari (Ilfov), Marele Stolnic Iordache Micșunescu, 1743.
„ 786-797. Biserica din Pătroaia (Dâmbovița), Pană Pârvu Cantacuzino și Barbu Greceanu, 1715.
„ 798-803. Biserica Adormirea din Brezoaiele (Dâmbovița), Stolnicul Gheorghe Serlis, 1759.
„ 804-811. Biserica Galbenă din Urlați (Prahova), Vel Serdarul Urlățianu, 1760.
„ 812-819. Biserica din Săftica (Ilfov), Vel Vornicul Radu Slătineanu, 1809.
„ 820-829. Biserica din Râfov (Prahova), jupan Dimitrie Păharnicul și Panaghia sin Enache Râfoveanu, 1742.
„ 830-835. Biserica Sfântul Ștefan din București, 1768.
„ 836-854. Biserica Colțea din București, Spătarul Mihail Cantacuzino, c. 1700-1716.
„ 855. Biserica din Cotofeni (Dolj), 1834.
„ 856-857. Schitul Inotești de lângă Râmnicul-Vâlcea, ?
„ 858-859. Schitul Șerbănești (Vâlcea), Matei Morunglav, 1747.
„ 860. Biserica din Balota-de-Sus (Dolj), ?
„ 861. Biserica din Budeasa (Argeș), Vel Armașul Șerban Budișteanu, 1796-1802.

C. *Monumente diverse.*

Fig. 862-867. Biserica Adormirii Maicii Domnului

inp.org.ro

din Ocnele Mari, Constantin Fiotul, ispravnic, 1747.

Fig. 868. Biserica din Grădiştea (Vâlcea), c. 1800.
„ 869-882. Biserica Sf. Ion Gură-de-Aur-Titireciu, Ocnele Mari, Spătarul Mihail Cantacuzino şi egumenul Climent al Râmnicului, c. 1700-1729.
„ 883-895. Mănăstirea Mamu (Vâlcea), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1696.
„ 896-910. Biserica Sfânta Treime din Cernești (Mehedinți), Grigore-Vodă Ghica, 1676.
„ 911-913. Biserica din Pantelimon (Ilfov), Grigore-Vodă Ghica, c. 1752.
„ 914-916. Biserica din Dragoslavele (Muscel), Grigore-Vodă Ghica, 1660.
„ 917-927. Biserica Mică a mănăstirii Sinaia (Prahova), Spătarul Mihail Cantacuzino, 1699.
„ 928-941. Biserica din Fundenii Doamnei (Ilfov), Spătarul Mihail Cantacuzino, 1699.
„ 942-945. Biserica din Bordeşti (Râmnicul-Sărat), Mănăilă Vel Căpitan, Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1699.
„ 946. Biserica din Gugeşti (Râmnicul-Sărat).
„ 947-950. Mănăstirea Cozia (Vâlcea), Mircea-cel-Bătrân (1386), ieromonahul Amfilohie (1594), Vornicul Şerban Cantacuzino, 1706-1800.
„ 951-955. Pridvorul bisericii de la mănăstirea Cozia (Vâlcea), Vornicul Şerban Cantacuzino, 1706.
„ 956-958. Pridvorul Vechii Mitropolii din Târgovişte, Constantin-Vodă Brâncoveanu, c. 1700.
„ 959-961. Piatra mormântului Bălaşei Cantacuzino, Târgovişte, 1711.
„ 962. Uşa bisericii din Leordeni (Ilfov), 1810.
„ 963. Turnul Colţii din Bucureşti, Mihail Cantacuzino, c. 1700.
„ 964 965. Clopotniţa mănăstirii Radu-Vodă din Bucureşti, c. 1615-1800.
„ 966. Fântâna Meşterului Manole din Curtea-de-Argeş.
„ 967. Clopotniţa schitului Robaia (Argeş).
„ 968. Clopotniţa mănăstirii Căluiu (Romanaţi), c. 1800.
„ 969-975. Biserica de Lemn din Lungeşti (Vâlcea).
„ 970. Biserica din Ştefăneşti (Vâlcea).
„ 976-980. Biserica din Mihăieşti-Capul Dealului (Vâlcea).
„ 981-984. Biserica din Glâmbocu (Argeş). Căpitan Budişteanu ot Budeasa, 1600,?

D. *Arhitectura civilă.*

Fig. 985-991. Palatul din Mogoşoaia (Ilfov), Constantin-Vodă Brâncoveanu.
„ 992-997. Palatul din Potlogi (Dâmboviţa), Constantin-Vodă Brâncoveanu.
„ 996. Brâul bisericii Creţulescu din Bucureşti, 1722.
„ 998-1000. Boltă pe trompe, pe pandantivi şi „de cloître“ la Potlogi, c. 1700.
„ 1000-1002. Detalii de la palatul din Potlogi.
„ 1003. Boltă „d'arêtes“ la Filipeştii de-Pădure (Prahova).
Fig. 1004. Boltă cu penetraţii la casa din Coţofeni (Dolj).
„ 1005. Pisania de la uşa bisericii din Păuşeşti-Maglaşi, 1830.
„ 1006. Pisania de la uşa unei biserici necunoscute aflată la Muzeul de la Stavropoleos, 1759.
„ 1007. Uşă la mănăstirea Dintr'un Lemn (Vâlcea), 1715.
„ 1008. Uşa la biserica din Străjeştii-de-Jos (Romanaţi), 1733.
„ 1009-1010. Uşa şi fereastra la biserica mănăstirii Mărcuţa (Ilfov), 1734.
„ 1011-1021. Casa din Cartin (Gorj).
„ 1022-1031. Cula din Curtişoara (Gorj), 1785.
„ 1032. Casă veche din Brăneşti (Dâmboviţa).
„ 1033. Casă veche boerească din Oltenia,?
„ 1034. Casă veche din Goruneşti (Vâlcea).
„ 1035. Casă veche din Câmpulung.
„ 1036. Casă veche din Titireciu, Ocnele Mari.
„ 1037. Casă-culă din Calapăru (Mehedinţi).
„ 1038. Casă veche din Cândeşti (Dâmboviţa), c. 1800.
„ 1039-1040. Casă veche în Târgovişte.
„ 1041. Casă veche, proprietatea Bellio în Urlaţi (Prahova).
„ 1042. Casa N. Iorga din Vălenii-de-Munte.
„ 1043. Cula lui Crăsnaru (Gorj).
„ 1044. Casă veche în Râmnicul-Vâlcii.
„ 1045, 1049. Cula din Groşera (Gorj).
„ 1046. Casă veche în Coţofeni (Dolj).
„ 1047. Ruină de foişor în Sadova (Dolj).
„ 1048. Cula din Brabova (Dolj).
„ 1050-1051. Cula Greceanu din Măldăreşti (Vâlcea).

E. *Detalii şi decoraţiuni.*

Fig. 1052. Fereastră la biserica din Cotmeana (Argeş), Vodă-Ipsilanti, c. 1781.
„ 1053. Uşa de la schitul Costeşti (Vâlcea), Pârvu Cantacuzino, 1689.
„ 1054. Piatra de mormânt a lui Vodă-Brâncoveanu, c. 1715.
„ 1055. Piatră de mormânt în biserica Stavropoleos, 1728.
„ 1056 Iconostas la mănăstirea Mărgineni (Prahova), artă populară.
„ 1057. Jilţ arhieresc în paraclisul Mitropoliei Bucureşti, c. 1730.
„ 1058. Iconostas la biserica din Balota (Dolj).
„ 1059. Detaliu de jelţ arhieresc „
„ 1060. Detaliu de strană, c. 1700. „
„ 1061. Iconostas în paraclisul din Râmnicul-Vâlcii, 1751.
„ 1062. Iconostas tetrapod şi sfeşnic la mănăstirea Tismana, 1732-1742.
„ 1063. Uşa bisericii Arnota (Vâlcea), c. 1700.
„ 1064. Uşa bisericii din Bengeşti (Gorj), 1729.
„ 1065. Uşă împărătească la bolniţa mănăstirii Bistriţa (Vâlcea), Matei-Vodă Basarab, 1654.
„ 1066. Uşa bisericii Antim din Bucureşti, Mitropolitul Antim Ivireanul, 1715.
„ 1067. Uşa bisericii mănăstirii Dintr'un Lemn (Vâlcea), Ştefan Cantacuzino, 1715.

inp.org.ro

Fig. 1068. Ușa bisericii mari a mănăstirii Hurezi (Vâlcea), Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1692.
„ 1069. Ușa împărătească de la biserica Nucet (Dâmbovița), c. 1800.
„ 1070. Ușa împărătească de la Măgureni (Prahova), Drăghici Cantacuzino, 1671.
„ 1071-1072. Interior și tâmplă la Măgureni (Prahova), Drăghici Cantacuzino, 1671.
„ 1073. Evanghelie la Mitropolia din București.
Fig. 1074. Cruce la biserica Radu-Vodă din București.
„ 1075. Candelă de la biserica Radu-Vodă (de la Nicolae Mavrocordat), 1716.
„ 1076. Ripidă la biserica Radu-Vodă.
„ 1077. Candelă brâncovenească, c. 1700.
„ 1078. Candelă de la biserica Radu-Vodă.
„ 1079. Cădelniță de la biserica Colțea.
„ 1080. Icoană la biserica Radu-Vodă, 1801.
„ 1081-1082. Tabloul sinoptic general.

inp.org.ro

I.

Alexandru-cel-Bun, 6. — Armenia, 8, 24.

Balcani, 8, 12, 16, 18. — Balş G., 11. — Bărcăcilă, profesor, 6. — Basarab Nicolae Alexandru, 5, 6. — Basarab Constantin Şerban, 24. — Bibescu-Vodă, 27, 28. — Bistriţa, mănăstire, 5. — Bizanţ, 12. — Bogdan-Serai, 8, 9, **11.** — Brâncoveanu-Vodă Constantin, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24. — Brebu-Prahova, 25.

Calenici, 14, 15, 16. — Câmpulung-Muscel, 6. — Cantacuzino-Vodă Şerban, 24. — Cavalerii Teutoni, 6. — Cetatea Dâmboviţii, 5. — Choisy A., 24. — Comneni, 8, 12, 23. — Cheile Argeşului-Poenari, 6. — Cotmeana-Argeş, 13, 16, **17.** — Constantinopol, 8, 10, 11, 16, 23. — Craiova, Sf. Dumitru, 12, 23. — Cotroceni, 19, 25. — Cozia, biserica mănăstirii, 13, 14, **15,** 16, 24, 28. — Cozia, bolniţa, 7. — Cruşevaţ, 14, 15, 16. — Curtea-de-Argeş, ruinele Palatului Domnesc, 7. — Curtea-de-Argeş, Biserica Domnească, 7, 8, **9,** 12, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 27. — Curtea-de-Argeş, Biserica Episcopiei, 8, 15, **24,** 25, 26, **28,** 30. — Curtea-de-Argeş, Sân-Nicoară 8, 9, **10,** 11.

Dealu, biserica mănăstirii, 14, **24,** 25, 26, **27,** 30. — Doamna Clara, 10. — Drăghiceanu V., 6, 7, 13, 15. — Drobetae, 6.

Gura Motrului, 25.

Hurez, 19, 25.

Ipsilanti-Vodă Alexandru, 17.

Lecomte de Noüy, architect, 19, 23. — Liubostinia, 14, 15.

Macedonia, 16. — Matei Basarab, 12, 23, 25. — Mesembria, 11, 12, 16. — Meşterul Manole, 8, 25, 30. — Mihnea-Vodă, 25. — Mircea-cel-Bătrân, 8, 13, 15, 17. — Mitropolia din Bucureşti, 19, 25. — Moldova, 14, 24. — Morava sârbească, 13, 16, 24, 25, 26. — Muntele Athos, 8, 19, 20, 21, 25.

Neagoe-Vodă Basarab, 8, 21, 22, 24, 25. — Negru-Vodă, 6, 7. — Nicodim, 15. — Nicopoli, 8, 9, 11, 12, 17, 27.

Paleologi, 8. — Petru Cercel, 12, 23. — Popescu Ilie, arhitect, 27.

Radu Negru, 12. — Radu-cel-Mare, 24. — Rădăuţi, 6. — Rudeniţa, 15.

Satmary, 19. — Serbia, 8, 14, 25. — Serbia bizantină, 11, 14, 16, 25. — Sever, turnul, 6. — Snagov, 8, 18, 19, 20, **21,** 22, 23, 24. — Stenimachos, 16. — Sterian G., arhitect, 23. — Stoeneşti-Muscel, 5.

Târnovo, 11, 12, 17. — Trei Ierarhi, Iaşi, 28. — Târgovişte, Vechea Mitropolie, 12, 19, 20, 22, 23, 24. — Târgovişte, Biserica Domnească, 12, 23. — Tismana, 13, 14, 15, **16.** — Tutana-Argeş, 25. — Turnul-Severin, 6, 7, 9, 15.

Van Millingen, 11. — Văcăreşti, 19, 25. — Valea Danului, 29. — Vlad Ţepeş, 6, 21. — Vârciorova, 15. — Vlaicu-Vodă, 8, 11. — Vodiţa, 13, 14, **15,** 16.

II.

Ani, 30. — Amfilohie Ieromonahul, 34. — Armenia, 6, 8, 17. — Arnota, 41.

Babele (schitul), 9. — Balcani, 15. — Balş G., 10, 13, 25, 37. — Badea Postelnicul, 35. — Banul Ştefan, 15, 20, 31. — Barbu Craiovescu, 10, 12. — Brădeşti (Dolj), 17, 38. — Brădetu-schit Muscel, 9, 10, **11,** 12, 18, 19, 20, 27. — Bistriţa-mănăstirea, 10. — Bistriţa-paraclisul, 10, **12.** — Bucovăţ (Dolj), 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, **31,** 32, 33, 36, 37. — Bălteni (Prahova), 34, 41. — Buzeşti, 15, 23, 28. — Brâncoveanu-Vodă Constantin, 27, 37, 40. — Bolintin, 9. — Brebu (Prahova), 17, 35.

Călimăneşti, 10. — Căluiu, 16, 17, 18, 20, **28,** 29, 32, 34. — Caucas, 6, 8. — Chilandar, 7, 21, 24. — Comneni, 5. — Cantacuzino Vornicul Şerban, 12. — Constantinopol, 5, 6, 14, 27. — Cantacuzino Andriana, 12. — Craiova-Sfântul Dumitru, 37, 38, 41. — Craiova-Sfinţii Arhangheli, 17, 41. — Crainâ sârbească, 10. — Cotmeana, 6, 12, 16, 20, 32, 34, 36. — Cozia biserica mănăstirii, 5, 6, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 20, 24, 25, 27, 32, 38, 39, 40. — Cozia-bolniţa, 15, 16, 17, 18, 20, 22, **24,** 27, 28, 34, 38, 40. — Cozia-paraclisul mănăstirii, 14, **22, 34.** — Cornet, 35, 41. — Cornăţel, 41. — Călineşti, 41. — Cobia, 14, 16, **21,** 34, **35.** — Cotroceni, 38. — Ciutura (Dolj), 41. — Curtea-de-Argeş, 5, 6, 9, 37. — Curtea-de-Argeş, Biserica Domnească, 6, 12, 16, 18, 20, 26, 27, 30, 31, 37, 38, 40. — Curtea-de-Argeş, Biserica Episcopală, 7, 9, 14, 17, 18, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 39. — Curtea Veche, 13, 16, 17, 20, **26,** 30, 31, 38.

inp.org.ro

Dealu, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 39. — Doamna Despina, 17, 12. — Doamnei-biserica, 38.— Doamna Clara, 27. — Dintr'un Lemn, 38, 41. — Dobruşa (Vâlcea), 41.

Episcopia de Râmnic, 26.

Flămânda (Argeş), 38, 41.

Găiseni (Dâmboviţa), 41. — Georgia, 30. — Gherghiţa, 9. — Glavacioc, 9. — Govora, 9. — Ghica-Vodă Grigore, 29. — Giura Logofăt, 23. — Gorgota, 33, 41. — Goleşti, 41. — Grigoriu, 35. - Gura Motrului, 35.

Hurez, 35, 38.

Iezerul schit, 41. — Iorga N., 22, 36, 37.

Kneazul Lazar, 5.

Liubostinia, 6. — Lopuşnia, 10, 12, **13,** 21, 34.

Manasia, 6, 7. — Mărcuţa, 16, 17, 20, 28, **29,** 30, 32, 33. — Maxim meşterul, 25. — Matei-Vodă Basarab, 27, 35, 37, 39. — Manole meşterul, 6, 30, 35. — Morava sârbească, 5, 6, 7, 10, 11, 15, 24, 25. - Moldova, 25, 32. — Mogoş Armaşul, 23. — Mogoş Ban, 23. — Mihai-Vodă Bucureşti, 13, 16, 17, 18, 20, 28, 29, **30,** 32, 35, 38, 40. — Mihai Viteazul, 29. — Mihnea-Vodă, 15, 20, 29, 31, 32. — Mircea-cel-Bătrân, 5, 9, 10, 11, 18, 25, 36. — Mircea Ciobanul, 26. — Muntele Athos, 6, 7, 21, 35.

Neagoe-Vodă Basarab, 6, 9, 10, 12, 14, 37. — Negru-Vodă, 5, 37. — Nicopoli, 12, 25, 31.

Oltenia, 6, 10, 14. — Olteni (Vâlcea), 16, 17, **26.**— Ostrov, 10, **12,** 25.

Pavliţa, 6. — Petruşa, 11. — Ploeşti, 21. — Petru Cercel, 37. — Petru-Vodă (Radu Paisie), 24. — Polovraci, 17. — Sfântul Pavel, 7.

Radu-cel-Mare, 6, 10, 13. — Radu Paisie, 10, 13, 24, 25, 34, 37. — Ravaniţa, 6, 7.

Sân-Nicoară, 16, 24, 27. — Sadova, 41. — Sinaia, 22, 35. — Snagov, 6, 7, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 25, 27, 28, 29, 30, 38, 40. — Serbia, 6, 11, 24. — Serbia bizantină, 15, 24. — Stelea, 27, 33. — Stavronichita, 21, 35. — Stăneşti, 10, 15, 16, 17, 19, 20, **23,** 25, 26, 28. — Stroe Buzescu, 24. Ştefan Nemania, 7, 24. — Strâmbeanu (Dâmboviţa), 38. — Segarcea, 41. — Străjeşti, 41.

Tânganul, 9. — Ţepeş-Vodă, 6, 9. — Târgovişte, 9, 12, 27, 33. — Târgşor, 9, 14, 16, **21, 34,** 35. — Târgovişte, Mitropolia Veche, 7, 27, 28, 30, 37, 38, 39, 40. — Târgovişte, Biserica Domnească, 17, **37.** — Târgovişte, Sfinţii Împăraţi, 27. — Tismana, 32. — Turnul-Severin, 6, 12, 14, 24. — Turia-Buicești, 41. — Turbaţi, 41. — Tutana, 16, 17, 20, **21,** 32, **32,** 33, 36, 39.

Valea (Muscel), 10, **13,** 16, 35. — Vasile Lupu, 27. — Vlad Călugărul, 9.

Xeropotam, 7.

Zlătioarele, 41. — Zograf, 7.

III.

Adormirea Maicii Domnului, Ocnele Mari, p. 27.— Aninoasa (Muscel), 7, 29, 82, 85. — Alexandru-Vodă, 65. — Antim-Bucureşti, 57. — Apostoli Sf., Bucureşti, 87. — Arnota, 12, 14, 15, 17, 18, 20, 22, 23, **30,** 32, 37, **50,** 52, 54, 58, 60, 61, 84, 85. — Aroneanu-Iaşi, 9, 18, 58, 62, 68, 77.

Baia-Moldova, 54. — Băldana (Dâmboviţa), 87. — Bălineşti-Dorohoiu, 38, 39, 79. — Balta Verde: vezi Jiteanu. — Bălteni, 12, 14, 15, 17, 21, 24, 25, 29, 30, 32, 37, 52, **53,** 70, 73, 74. — Băjeşti-Muscel, 87. — Băleşti-Gorj, 87. — Bărăţia-Câmpulung, **26,** 81. — Barbu Craiovescu, 8. — Barbu-Buzău, 87. — Bărbuleţ (Muscel), 8, 13, 18, 20, 24, 20, 24, **28,** 29, **43,** 54. — Batiştea, 39. — Bârza, Gorj, 87. — Basarab-Vodă Matei, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 26, 36, 42, 44, 48, 49, 50, 56, 61, 62, 66, 75, 82. — Basarab-Vodă Neagoe, 7, 8, 19, 84. — Basarab-Vodă Constantin Cârnul, 7, 31, 35, 37, 63, 64, 65, 70, 74. — Basarab Negru-Vodă, 7, 66. — Basarab Elena Doamna, 50. — Berca-Buzău, 87. — Brădeşti-Dolj, 8, 21, 77. — Brădetu-Muscel, 23. — Brebu-Prahova, 7, 9, 13, 15, 18, 20, **26,** 29, 31, **34,** 41, 57, 60, 62, 63, 68, 69, 77, 81. Bibescu-Vodă, 50. — Bistriţa-Vâlcea, 8, 84.— Brâncoveanu-Vodă Constantin, 7, 11, **24,** 47, 53, 60, 65, 76, 81, 83, 84. — Brâncoveanu Preda, 60. — Brâncoveni-Romanaţi, 9, 26, 64, **75,** 85. — Brâncoveanu, Doamna Marica, 52. — Bucovăţ-Dolj, 7, 23, 30, 32, 33, 48, 55, 60, 78. — Buliga Mehedinţeanul, Vel Căpitan, 24, 57. — Buna Vestire Râmnicul-Vâlcii, 8, 49, 77. — Budeştii Ghicăi-Neamţu, 66. — Bucur, 84. — Bucov-Prahova, 87. — Bunea (Dâmboviţa), 87.

Calenici, 17. — Călineşti-Prahova, 15, 25, 32, 36, 38, 49, 52, 70, **73.** — Câmpulung Sfântul Gheorghe, 10, **80.** — Câmpulung, 8, 9, 10, 14, 25, 26, 38, 39, 48, 67, 77, 81. — Cantacuzino-Vodă Şerban, 7, 11, 14, 20, 35, 36, 47, 64, 65, 69, 83. — Cantacuzino Constantin Postelnicul, 38, 72. — Cantacuzino Vel Păharnicul şi Vornicul Şerban, 66, 74. — Cantacuzino-Vodă Ştefan, 12, 24, 33, 36, 59, 60.— Cantacuzino Ilinca, 46.—Cantacuzino Spătarul Drăghici şi Mihail 66.—Cantacuzino Spătarul Toma, 66, 68. — Cantacuzino Pârvu, 66. — Cantacuzino Iordachi, 66.—Cantacuzino Todirașcu, 66. — Cantacuzino Marele Logofăt Neculai, 66. — Cantacuzino Paşcanu Lascar, 66. — Cantacuzino Toma din Moldova, 66.— Căluiu-Romanaţi, 7, 22, 24, 30, 33, 46, 53, 54, 59, 60, 61, 78, 82. — Căldărușani, 7, 34, 48, **62,** 82. — Caracalu, 63. — Cernica, 8. — Cotmeana, 5, 6, 8, 38, 41, 74. — Cozia, biserica şi mănăstirea, 5, 6, 8, 17, 22, 23, 30,

inp.org.ro

36, 36, 42, 53, 54, 67, 70, 78, 84. — Cozia-bolniţa, 7, 23, 54. — Cozia-paraclisul, 23, 54. — Colţea, 7, 66. — Curtea Veche Bucureşti, 7, 24, 54. — Curtea-de-Argeş Domnească, 5, 6, 23, 29, 31, 32, 48. — Curtea-de-Argeş, Episcopala, 5, 6, 7, 8, 12, 14, 17, 18, 10, 22, 23, 30, 34, 36, 39, 47, 62, 64, 65, 66, 69, 84. — Curtea-de Argeş, Sân-Nicoară, 8, 28, 38, 74. — Curtea-de-Argeş, Olari, 9, **38, 79.** — Cobia-Dâmboviţa, 7, 74, 82, 84. — Cotroceni, 7, 8, 13, 14, 17, 20, 22, **35,** 57, 59, 60, 63, **65,** 66, 66, 83. — Cornet, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 29, 33, **36,** 44, 49, **66,** 70, 73, 74, 77. — Comana, 9, 11, 14, 20, 25, 26, 35, 37, 54, 57, 70, **74.** — Cojeni-Mironeşti, 13, 16, 17, 20, 21, 29, 35, **46,** 66, 80. — Ciutura-Dolj, 15, 17, 24, **31,** 35, 48, 49, **54,** 58. — Codreni-Ilfov, 15, 25, **81.** — Clocociov-Olt, 26, **34,** 50-**61.** — Chilandar, 63. — Cotnari, 54. — Costeşti-Pietreni-Vâlcea, 87. — Craioveşti, fraţii, 49. — Cruşevaţ, 17. — Crasna, 87. — Craiova, Sfântul Dumitru, 5, 6, 13, 15, 17, 21, 24, **29,** 32, 33, **48,** 49, 54, 61, 81.

Dealu, 5, 6, 8, 18, 20, 30, 33, 34, 50, 54, 60, 62, 69, 70, 77. — Dintr'un Lemn, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 33, 36, 41, 46, 49, 55, **59,** 77, 81, 84. — Deleni-Botoşani, 66. — Dionisiu, 63. — Danciu Părâianu, 53. — Duca-Vodă, 74. — Doamnei-Bucureşti, 14, 15, 20, 21, 22, **29,** 35, 36, 38, 42, **47,** 59, 60, 64, 68, 69, 88, 78, 80, 83, 85. — Dumeşti, 60.

Erbiceni Iaşi, 60.

Fântâna Mare-Baia, 66. — Filipeştii-de-Pădure, 8, 13, 17, 18, 24, 36, 37, 38, 47, 66, **68,** 69, 83. — Fundenii Doamnei, 66. — Fundeni-Câmpulung, 29, 41, **48.** — Flămânda-Argeş, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 30, 31, **33,** 37, 52, 54, **58,** 59, 60, 61, 77.

Gabriel Millet, 17, 22. — Galata-Iaşi, 17, 62, 68, 68, 77. — Gherghiţa, 13, 18, **28,** 29, **42** — Golia-Iaşi, 22, 77, 87. — Goleşti-Muscel, 8, 14, 15, 17, 20, 24, **28,** 29, 33, 36, **43,** 46, 49, 52, 54, 64, 67, 74, 77. — Gorgota, 84. — Govora, 9, 26, 61. — Grămeşti-Vâlcea, 87. — Gura Motrului, 7, 13, 18, 21, 22, 23, 30, 31, **34,** 52, 54, 57, 58, **60,** 63, 77, 78, 80, 82. —

Hârtieşti-Muscel, 23. — Hlincea-Iaşi, 17. — Hoiseşti-Iaşi, 66. — Horodniceni-Baia, 66. — Hurezi, 7, 21, 22, 32, 36, 39, 42, 47, 57, 61, 65, 78, 84, 85. — Hrizea Vornicul, 53.

Ivir, 63.

Jiteanul (Dolj), 8, 13, 14, 17, 18, 21, 25, 32, 36, **37,** 52, **70,** 73, 74. — Jupan Diicu Vel Aga, 61.

Kreţulescu biserica, Bucureşti, 29, 93.

Lăculeţe (Dâmboviţa), 87. — Lecomte du Noüy, 7, 48. — Lespezi-Prahova, 66. — Logofătul Tăutu, 38. — Lopuşnia Serbia, 23, 37, 50, 63, 68. — Ludeşti-Dâmboviţa, 16, 18, 21, 22, 29, 35, 36, **38,** 60, 64, **69.**

Măgureni-Prahova, 66. — Maica Platonida, 59, 60. — Mărcuţa-Ilfov, 7, 60, 78. — Mesembria, 17, 39. — Mănăileşti (Vâlcea), 87. — Meşterul Manole, 8, 9, 34, 65. — Mihai-Vodă, Bucureşti, 7, 9, 12, 17, 23, 30, 32, 48, 65, 77, 78. — Mirăuţi-Suceava, 17, 39, 68, 79. — Mircea-cel-Bătrân, 7, 8, 84. — Mitropolia Bucureşti, 7, 8, 13, 17, 18, 22, 34, **35,** 39, 43, 47, **63,** 65, 66, 77. — Moise-Vodă, 53. — Morava Sârbească, 8, 17, 84. — Mitropolitul Ştefan, 87. — Muntele Athos, 8, 63.

Negoeşti-Ilfov, 87. — Nicopol, 31, 78. — Nicolae Vel Aga, 78.

Olteni-Vâlcea, 53. — Ostrov, 7, 23, 53, 54, 59, 82.

Paul de Alep, 79. — Păpuşa-Vâlcea, 20, 23. — Paşcani-Baia, 66. — Pătroaia-Dâmboviţa, 66. — Pavliţa Serbia, 17. — Pârvu Clucerul, 55. — Pârscoveni-Romanaţi, 87. — Petru Cercel, 7, 82. — Petru Şchiopul, 17. — Piatra-Neamţ, 17. — Plătăreşti-Ilfov, 15, 21, 22, 30, 49, 50, **55,** 56, 60. — Plumbuita-Ilfov, 9, 16, 21, 26, **56,** 78, 80, 85 Popăuţi-Botoşani, 17. — Polovraci-Gorj, 53, 70. — Probota-Baia, 78.

Radu-Vodă, 7, 8, **36,** 63, **65.** — Radu-cel-Mare, 7. — Radu Paisie, 7. — Radu de la Afumaţi, 27. — Radu-Vodă Şerban, 11, 74. — Radu-Vodă Leon, p. 66. — Radu-Vodă Mihnea, 8, 11, 27, 40, 65. — Râfov-Prahova, p. 66. — Războieni-Neamţu, 70. — Răzvadul-de-Sus Dâmboviţa, 87.

Săcuieni-Dâmboviţa, 16, 28, 29, 36, 41. — Sadova-Dolj, 87. — Sărindar, 5, 6, 7, 13, 30, 31. — Săndulescu-Verna, 36. — Sava Sf. Iaşi, 33, 79. — Sinaia, 66. — Sinan-Paşa, 65. — Sirete, Sfânta Treime, 57. — Slobozia-Ialomiţa, 87. — Snagov, 5, 6, 8, 22, 24, 30, 32, 48, 78. — Soveja, 76. — Şubeşti-Câmpulung, 8. — Surpatele-Vâlcea, 7, 52. — Stăneşti-Vâlcea, 7, 21, 23, 30, 42, 47, 49, 57, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 74, **76,** 77, 78, 80, 85. — Stenimachos, 17, 39. — Stoica Ludescu, 69. — Stoica, meşter, 43. — Stavropoleos 7, 8, 39. — Străjeşti, 20. — Strehaia, 8, 9, 17, 26, 29, 44, 52, 81. — Ştirbei-Vodă, p. 49. — Stroe Leurdeanu, 43. — Strâmbeanu-Dâmboviţa, 7, 13, 20, 24, **32, 51.**

Tatarescu, pictor, 65. — Tălpălari-Iaşi, 39, 79. — Târgovişte, Vechea Mitropolie, 5, 6, 8, 22, 24, 29, 30, 32, 36, 48, 51, 64, 84. — Târgovişte, Biserica Domnească, 5, 6, 18, 20, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 45, 48, 50, 52, 54, 60, 61, 64, 77, 78, 82. — Târgovişte, Sfântul Nicolae, 13, **28, 41,** 42, 68, 78. — Târgovişte, Sfinţii Arhangheli, 21, 24, 25, **32, 52,** 73. — Târgovişte, Sfinţii Împăraţi, 24, **29,** 41, **44,** 46, 54, 56, 65, 68, 70, 79, 84. — Ţinţăreni-Dolj, 87. — Tismana, 17, 23, 30, 33, 50. — Topolniţa, 24, 26, **32, 57.** — Toţi Sfinţii

inp.org.ro

Râmnicul-Vâlcea, 7. — Trei Ierarhi, Iași, 17, 43, 47, 76, 77, 78, 79. — Turnu-Argeș, **74,** 79. — Turnul-Severin, 8. — Turbați-Ilfov, 9, 15, 19, 38, 66, **72.** — Tutana-Argeș, 7, 20, 30, 33, 36, 42, 60, 62.

Vădeni-Gorj, 87. — Văcărești-București, 7, 8, 36, 39, 57, 64, 65. — Valea-Muscel, 19, 20, 21, 42, 53, 59, 78, 82, 84. — Vărzărești-Râmnicul-Sărat, 87. — Vasile Lupu, 54, 57, 76, 78, 79, 82. — Viforâta-Dâmbovița, 85. — Verbila-Prahova, **57,** 78, 80, 82, 84. — Vieroș-Muscel, 84, 85. — Vlad Țepeș, 74. — Vlădești-Muscel, 8, 13, 15, 17, 20, 26, 29, 40, **45,** 49, 67, 73, 77. — Vodița, 17, 33.

Zlătioarele-Vâlcea, 11, 12, 15, **27, 40,** 51.

IV.

Adrianopol, 101. — Alexandru-Vodă Suțu, 56. — Almaj (Dolj), 58, 115, 118. — Aninoasa (Muscel), 8, 9, 13, 14, 27, 31, 35, 36, 37, 38, **43,** 54, **65,** 71, 80, 81, 112, 115. — Afumați, 114, 116, 119. — Antim-București, 9, 12, 14, 21, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, **46,** 65, 73, 78, 85, 112, 115. — Antonie-Vodă din Popești, 11, 85. — Arhimandritul Amfilohie, 110. — Arhimandritul Ioanichie al Stavropoleosului, 73. — Arnota (Vâlcea), 9, 18, 20, 21, 32, 34, 36, 119, 121. — Armenia, 23, 101. — Asia Mică, 17. — Apostoli, Sfinții-București, 17, 29, 31, 33, 34, 69, 75, 87, 120, 121. — Apa Sărată (Muscel), 118. — Argetoaia, 64. — Atanasescu I., arhitect, 96.

Baia-de-Aramă, 118. — Băjești (Muscel), 118. — Balș G., 113. — Băleni-Dâmbovița, 118. — Balota-Dolj, 64, 118. — Balamuci-Ilfov, 12, 13, 15, 21, 22, 25, 27, 28, 30, 31, 36, 48, 49, 61, 80, 95, **96,** 120. — Bărbuleț-Dâmbovița, 7, 8, 14, 17, 20, 25, 34, 36, 76, 78. — Basarab-Vodă Neagoe, 5, 11, 16, 57, 111. — Basarab Radu Șerban, 114. — Basarab Constantin Cârnul, 11, 32. — Basarabi, 83. — Batiștea-București, 28, 95, 98, 109, 122. — Bărcăcilă, profesor, 96. — Beram, 17. — Berislăvești, 118. — Belivacă, 9, 35, 46, 65, **78,** 81. — Bistrița, mănăstirea, Vâlcea, 7, 68, 119. — Bistrița, paraclisul, 7, 8, 110, 111, 119, 121. — Bengești, 117, 118. — Begnești-Vâlcea, 117. — Bodești-Vâlcea, 56. — Bordești-Râmnicul-Sărat, 29, 102, 107, **109,** 116. — Boskovici G., arhitect, 18. — Brădescu Barbu, 91. — Brădet-Argeș, 18, 19, 101. — Brăiloiu Cornea, 63. — Bralostița-Dolj, 62, 67, 118. — Brănești-Dâmbovița, 117. — Brâncoveanu-Vodă Constantin, 5, 9, 13, 14, 15, 19, 22, 29, 30, 33, 34, 39, 42, 47, 49, 51, 54, 60, 61, 62, 63, 69, 71, 72, 75, 76, 79, 83, 85, 87, 93, 104, 109, 110, 112, 114, 119, 122. — Brâncoveanu Ștefan, 68, 83. — Brâncoveanu Marica Doamna, 51, 62, 70, 83, 85, 109. — Brâncoveanu Ancuța, 69. — Brâncoveni-Romanați, 29, 45, **69,** 71. — Brâncoveni, bolnița, **69.** — Brabova, 118. — Breaza, 118. — Brezoaiele-Dâmbovița, 15, **99.** — Brebu-Prahova, 6, 10, 32, 36, 37, 39, 86, 114, 122. — Brădești-Bătrâni (Dolj), 12, 15, 25, 28, 31, 34, 36, 47, **49, 91** — Bibescu-Vodă, 10, 47, 78, 79, 80. — Bucovina, 23. — Bucovăț-Dolj, 10, 47, 122. — Bunea-Dâmbovița, 118. — Budeasa-Argeș, 96, 116, 117, 120. — Bujoreni-Vâlcea, 118. — Buna-Vestire, Râmnicul-Vâlcii, 12, 25. — Bulgaria, 17.

Calenici, 6, 10, 18. — Căldărușani, 6, 10, 15, 18, 20, 25, 32, 34, 45, 46, 78, 79, 86. — Călinești-Prahova, 6, 18, 19. — Călinești-Vâlcea, 7, 25, 41, 58, 67. — Căluiu, 6, 9, 18, 19. — Cacova-Vâlcea, 7, 29, 57. — Cândești-Dâmbovița, 117. — Cantacuzinii, 15, 19, 28, 33, 34, 47, 49, 54, 68, 75, 76, 83, 106, 109, 110, 112, 120. — Cantacuzino-Vodă Șerban, 11, 13, 15, 29, 30, 33, 70, 119. — Cantacuzino-Vodă Ștefan, 70, 75, 76, 118, 120. — Cantacuzino Constantin Postelnicul, 76. — Cantacuzino Constantin Stolnicul, 106, 119, — Cantacuzino Drăghici Vel Spătar, 68, 115. — Cantacuzino Mihail Spătarul, 19, 20, 22, 29, 30, 31, 34, 45, 46, 49, 50, 76, 83, 101, 103, 106, 115, 119, 122. — Cantacuzino Șerban Vornicul, fiul lui Drăghici, 102, 110. — Cantacuzino Pârvu, fiul lui Drăghici, 55, 68, 83, 98, 115. — Cantacuzino Bălașa, 106, 112. — Calvini-Buzău, **95,** 98. — Caragic Barbu, jupan, 64. — Câmpulung, 117. — Caragea meșterul, 30, 69, 85, 116. — Cartiu-Gorj, 117. — Câineni-de-Argeș, 64, 67. — Căzănești-Vâlcea, **67.** — Cernica, 11, 13, 20, 41, 48, **89.** — Cerneți-Mehedinți, Sf. Nicolae, 8, 21, 31, **45, 63,** 78. — Cerneți-Sf. Treime, **105.** — Cioclovina-Gorj, 64. — Cetățuia-Iași, 9, 29, 37, 44, 78. — Cernătești-Dolj, 118. — Ciutura Dolj, 6, 9, 20, 35, 45, 47. — Clocociov-Olt, 15, 18, 20, 32, 34. — Cobia-Dâmbovița, 10, 46, 47, 81, 121. — Coieni, ruinele palatului, 116. — Coieni-Mironești (Ilfov), 8, 17, 18, 20, 25, 32, 33, 34, 45. — Constantinopol. 5, 17, 32, 47. — Colțea-București, 12, 14, 15, 19, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 45, 48, 50, 57, 76, **101,** 106, 107, 109, 112, 121. — Colțescu Mihail polcovnicul, 96. — Cocoș, 118. — Chiciora-Vâlcea, 26, 29, **41, 57,** 61, 122. — Cotofeni-Dolj, 31, **116,** 118. — Codreni-Ilfov, 36. — Cornea Brăiloiu, Mare Ban, 44, 63. — Cornea Logofăt, 118. — Cornet-Vâlcea, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 20, 25, 32, 36, 47, 49, 61, 122. — Cotroceni, 6, 11, 15, 18, 21, 29, 30, 31, 34, 37, 39, 46, 47, 48, 50, 76, 79, 80, 81, 82, 85. — Cotmeana, 7, 8, 121. — Comanca-Pietriș, 7, 35, 41, **55.** — Comana, 21, 31, 37, 39, 110. — Costești-Pietreni-Vâlcea, 14, 35, 53, **55.** — Cozia, mănăstirea, 6, 9, 10, 18, 19, 20, 22, 31, 35, 38, 45, 73, 79, 102, **110.** — Cozia, bolnița, 11, 18, 19. — Cozia, pridvorul bisericii, **111.** — Craiova, Sf. Dumitru, 5, 32, 36, 38, 46, 48, 65, 79, 86, 105, 112. — Craiovița, 118. — Crețești-Dolj, 48, 49, **91.** — Crețulescu, Sf. Nicolae-București, 14, 15, 21,

inp.org.ro

28, 71, **93,** 120. — Creţulescu Iordache Vornicul, 93. – Creţulescu Em., 93. – Creţulescu N., 93. — Creţulescu, casa din Bucureşti, 117. — Crăsnaru, cula, 118. — Cremenari-Argeş, 118. – Cruşevaţ, 6, 10, 18. — Curtea-de-Argeş, Biserica Domnească, 15, 16, 19, 22. — Curtea-de-Argeş, Biserica Episcopală, 6, 9, 10, 11, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 28, 30, 31, 32, 34, 41, 46, 47, 48, 78, 79, 81, 86, 87. — Curtea-de-Argeş, Sân-Nicoară, 8, 17, 22, 53. — Cattaro, 17. — Curtea-de-Argeş, Sfinţii Îngeri, 35, **44, 58,** 60. – Curtea Arsă, 114. — Curtea Nouă, 114. — Curtea Veche, 114. — Curtişoara-Gorj, 118. — Cursumlia, 17. – Cu Sfinţii-Bucureşti, 28.

Dealu, 6, 10, 18, 19, 23, 47, 86. — Despotul Ştefan, 6. — Dalmaţia, 22, 106. — Dinu Brătianu, 66. — Disescu C., 6, 71. — Dionisie Bălăcescu, 84, 92. — Doamnei-Bucureşti, 17, 18, 20, 21, 29, 30, 31, 52, 58, 60, 75, 82, 119. — Doiceşti, 8, 14, 15, 21, 27, 28, 29, 31, 54, **60.** — Dintr'o Zi, Bucureşti, 118. — Dintr'un Lemn, 14, 31, 35, 36, 38, 39, 40, 58, 63, 70, 72, 112, 113. Domneştii-de-Sus, Muscel, **56,** — Dositei Brăiloiu, monahul, 44, 63. — Dragomirna, 37. — Dragoslavele, 106, 118. — Drăghiceanu V., 69, 84, 85, 109, 117. – Duca-Vodă, 44, 65, 114. – Duca I. G., 90, 118, 120. – Dobrescu-Ploieşti, casă, 117, 120, 121.

Episcopia de Râmnic, paraclisul, 8, 15, **54.** — Episcopul Damaschin al Râmnicului, 50, 70. — Episcopul Climent al Râmnicului, 55, 103.— Episcopul Iosif al Argeşului, 72. — Episcopul Grigorie Socoteanu, 86. — Episcopul Ştefan al Râmnicului, 70. — Episcopul Grigorie al Râmnicului, 54. — Egumenul Teodosie de la mănăstirea Cozia, 72. — Elefterie, Sfântul, Bucureşti, 12, 15, 28, 35, 48, **94,** 95, 99, 109. — Enei, Bucureşti, 28, 36, 118.

Făgăraş, Sfântul Nicolae, **61,** 116, 121. — Fălcoiu-Romanaţi, 118. — Fedeleşoiu-Argeş, 20, **69,** 106, 121. — Fetidgé-Djami, 10. — Fiera Sfântul Nicolae, Craiova, 118. — Fiotul Constantin, Ispravnicul, 103. — Filipeşti-Prahova, 9, 15, 18, 20, 21, 30, 31, 32, 37, 39, 82, 109, 114, 116. — Flămânda-Argeş, 8, 9, 12, 21, 32, 35, 43, 65, 80. — Floreasca, 110. — Flămânzeşti, Sfinţii Voevozi, Curtea-de-Argeş, 57. — Foleşti-Geamuneni, Vâlcea, 64, 67. — Frumoasa, Iaşi, 61, 106. — Fundenii Doamnei, 13, 14, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 45, **49,** 54, 76, 83, 101, 106, 107 — Fundenii-Câmpulung, 17, 18, 20, 57, 66. — Furnicoşi-Muscel, 27, 31, **58.** — Foişorul lui Dionisie, Hurezi, 15, 31, 40.

Galata-Iaşi, 78. — Gabriel Millet, 17, 18. — Gălăşeşti-Argeş, 8, 26, 27, 29, 58, **59.** — Gherghiţa, 7, 17, 18, 34, 36, 65, 71. — Gheorghe Sf., Câmpulung, 26. — Gheorghe Nou Sf., Bucureşti, 9, 11, 28, 29, 47, 69, 76, **85,** 87, 121. — Gheorghe Ţeica Sfântul, Ocnele Mari, 72. — Ghiculeşti, 112. — Ghica-Vodă Grigore, 54, 59, 61, 69, 105, 106, 114, 120. — Ghica-Vodă Grigore Matei, 106.—Ghica Grigore Dumitru, 106. — Ghica-Vodă Scarlat, 106. — Glâmbocu-Argeş, 113.—Goleşti, 8, 17, 20, 25, 32, 34, 45, 57, 66, 76, 78, 122. — Govora, 13, 14, 15, 21, 29, 30, 37, **45,** 63, **71,** 83, 112, 115, 121, 122. — Grădiştea-Vâlcea, 118. — Grămeşti-Vâlcea, 70. — Greci-Ilfov, 49, 118. — Grecii de Mijloc-Scuipici, **95.** — Grecianu Şerban Mare Spătar, 97. — Grecianu Ştefan, 97. — Grecianu Barbu, 98. — Grecianu, Cula Măldăreşti, 118. — Gheorghe Serlis Stolnicul, 99. — Groşera, cula, 118. — Goruneşti-Gorj, 117. — Gugeşti, Râmnicul-Sărat, 118.

Hârtieşti-Muscel, 16. — Hercule, 77. — Hilandar, 34. — Hotărani-Romanaţi, 118.— Hrisant arhimandritul, 40. — Hurezi, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, **47,** 50, 60, 63, **80, 83,** 85, 86, 111, 112, 115, 120, 122. — Hurezi, bolniţa, 8, 14, 21, 41, **42, 51,** 62, 71, 105. — Hurezi, Sfinţii Apostoli, 8, 14, 41, 42, **43, 52,** 55, 69, 83. — Hurezi, paraclisul, 8, 14, 41, **42, 51.** — Hagi Prodan, Ploieşti, 117, 120, 121. — Hurezi, Sfântul Ştefan, 13, 14, 20, 45, **68,** 83.

Ion arhimandritul, 52. — Ionnescu-Gion, 102. — Iorga N., 100, 117. — Iordan stucatorul, 26, 74, 120. — Ieromonahul Ştefan, egumen de Bistriţa, 55. — Italia, 22, 29, 34, 106. — Inoteşti-Vâlcea, **110,** 118. — Ipsilanti-Vodă Alexandru, 57. — Istrate lemnarul, 85. — Izvor-Argeş, 118.

Jupan Dimitrie Paharnicul, 100. — Jupan Hagi Stan Jianu, 62. — Jupan Gheorghe Măldărescu, 64. — Jupan Constantin Brădescu biv Vel Vornic, 91. — Jupan Negoiţă sin Şerban Fusca din Târgovişte, 92. — Jupân Statie Vistierul Ocnei, 93. — Jghiabul schit-Vâlcea, 7, 25, 41, 64, 67. — Jiteanu-Balta Verde, Dolj, 6, 32, 53, 104, 105.

Lecomte du Noüy A., 57. — Leordeni-Ilfov, 118.— Lespezi Prahova, **68.** — Ludeşti-Dâmboviţa, 20. — Lungeşti-Vâlcea, 113.

Măldăreşti-Vâlcea, 8, 20, 25, 26, 35, 36, **45, 64,** 118, 120, 122. — Mamu-Vâlcea, 8, 14, 25, 36, 49, **50,** 63, 93, **104.** — Mănăilă Vel Căpitan, 109. — Mandrea G., arhitect, 102, 122.— Măgureni-Prahova, 21, 114, 116. — Mărgineni-Prahova, 114, 116. — Mavrocordat-Vodă Nicolae, 11, 38, 53, 62, 74, 86, 87, 88, 112, 120. — Mavrocordat Vodă Constantin, 72, 88. — Mărcuţa-Ilfov, 6, 9, 14, 15, 18, 19, 29, 29, 30, 95, 98, 106. — Mavrogheni-Vodă Alexandru, 58, 121, 122. — Maupara, Serbia, 6. — Matei-Vodă Basarab, 5, 8, 11, 12, 16, 32, 43, 44, 47, 51, 62, 69, 71, 75, 76, 80, 103, 114. — Meşterul Manole, 6, 10, 11, 12, 16, 32, 40, 41, 46. — Melik casa, Bucureşti, 117. — Meculeşti-Argeş, 90, 98, 100. — Me , sembria, Bulgaria, 17. — Mihăieşti-Vâlcea

inp.org.ro

61.—Mihăieşti, Capul Dealului, Vâlcea, 113.— Mihai-Vodă, Bucureşti, 10, 11, 18, 28, 47, 54, 114. — Micşuneştii Mari, Ilfov, 12, 15, 25, 27, 29, 34, 36, 61, 62, 95, **97,** 100, 120. — Micşunescu Iordache, Mare Stolnic, 97. — Mincu I. arhitect, 26, 73, 120. — Mira meşterul, 30, 109, 116. — Mitropolia Bucureşti, 7, 11, 28, 29, 31, 34, 35, 39, 46, 47, 48, 75, 76, 79, 81, 82, 85, 102, 113. — Mitropolia Bucureşti, paraclisul, 8, 15, 29, 31, 53, 54, 66, 120. — Mircea-cel-Bătrân, 5, 6, 110, 114. — Mihalcea Efendi, 72. — Mileşeva, 17. — Mitropolitul Daniil, 43, 65. — Mitropolitul Antim Ivireanul, 46, 78. — Mântuleasa, Bucureşti, 118. — Mitropolitul Varlaam, 69, 106. — Moruzi-Vodă Alexandru, 59. — Moldova, 23, 29, 32, 34, 65, 71, 78, 81. — Moldoviţa, 23, 31, 70. — Mogoşoaia, 14, 15, 29, 30, 31, 38, 39, **61,** 71, 80, 87, 114, 115, 116. — Muntele Athos, 10, 11, 34, 47, 79.—Murgaş-Dolj, 96, 118.

Neamţu Constantin, 118. — Nedioglu G., profesor, 73. — Nicodim călugărul, 5. — Nicopol, 16, 22. — Negru-Vodă, 5, 117.

Ocnele Mari, 20, 29. — Ocnele Mari-Biserica Domnească, 12, 57, **93.** — Ocnele Mari-Adormirea Maicii Domnului, 12, **103.** — Ocnele Mari, Sfântul Ion Botezătorul, 8, 35, **59.** — Ocnele Mari, Sfântul Ion Gură de Aur-Titireciu, 12, 20, 29, **50,** 57, **103.** — Ocnele Mari, Sfântul Gheorghe Ţeica, **72.** — Ocnele Mari, Sfântul Nicolae-Făcăi, **56.** — Olăneşti, Vâlcea, Sfântul Nicolae, 7, 26, 41, **56.** — Olăneşti, Vâlcea Sfinţii Voevozi, 44, **56.** — Olăneşti, Vâlcea, Cormoşeşti, 56. — Obedeanu-Craiova, 118. — Ogretin, Prahova, 117. — Oteteliş-Vâlcea, 117-118.

Pantelimon-Ilfov, 61, 106. — Pahomie Craiovescul, 111. — Padova, 31, 76, 77, 105, 115. — Păpuşa-Vâlcea, 35, **68.** — Preotul Ion Răuţescu, 65. — Preotul Damian, 74. — Pătroaia-Dâmboviţa, 12, 13, 14, 20, 25, 28, 48, **98.** — Petreşti-Cărbuneşti (Gorj), 35, 78, 96, 118.— Pietroşiţa-Dâmboviţa, 92. — Piatra Neamţ, 71. — Plumbuita, 37, 65, 71, 80. — Probota, 71. — Preajba-Dolj, 16, **44,** 47, **62,** 117. — Pesena Levino, 30, 69, 116. — Păuşeşti-Maglaşi (Vâlcea), 26, 27, 29, 31, **44, 57,** 61, 122. — Potlogi-Dâmboviţa, 26, 38, 39, 80, 108, 114, 116, 118, 120. — Plătăreşti-Ilfov, 6, 18, 20, 34, 76. — Polovraci, 9, 18, 37, 38, 40, 65, 100, 112. — Păroşi-Olt, 113. — Plăviceni-Olt, 118. — Petru Cercel, 5. — Pârvu Mutu zugravul, 109. — Pojogeni-Gorj, 118. — Panaghia sin Enache Râfoveanul, 100.

Radu-cel-Mare, 6, 10, 71. — Radu Paisie, 5. — Ravena, 115, 116. — Radu-Vodă Bucureşti, 7, 11, 28, 34, 47, 48, 114. — Râmeşti-Vâlcea, 70. — Rascia-Serbia, 101. — Rebegeşti-Ilfov, 58. — Referendaru A., arhitect, 113. — Râfov-Prahova, 12, 15, 25, 48, **100, 102.** — Romanescu N., 91. — Rucăr-Muscel, 118. — Rusia, 77. — Racoviţă-Vodă Constantin, 95. — Racoviţă-Vodă Mihail, 100. — Râmnicul-Sărat, Sfântul Ion, 14, 19, 21, 22, 27, 29, 30, 31, 32, 34, **45,** 46, **76,** 79, 101, 102, 106, 116, — Râmnicul-Vâlcii, Buna Vestire, 12, 15, 36, 46, 48, 79, 86, **92.** — Râmnicul-Vâlcii, Toţi Sfinţii, 10, 15, 20, 46, 47, 79, **86,** 120. — Râmnicul-Vâlcii, paraclisul Episcopiei, 8, 15, **31,** 54. — Rojiştea-Dolj, 118.

Săcuieni-Dâmboviţa, 103. — Săteni-Dâmboviţa, 118. — Săftica-Ilfov, 20, 96, **100,** 120. — Sărăcineşti-Vâlcea, 13, 14, 15, 37, 44, **70,** 104, 112. — Sărindar-Bucureşti, 5. — Săulescu Mihail, 92. — Săulescu Alexandru, 92. — Salonic, 16. — Snagov, 11, 19, 87, 121. — Sinaia, 14, 19, 20, 21, 29, 30, 31, 38, 45, **49,** 54, 57, 66, 76, 83, 101, **106,** 108, 116. — Serbia, 17. — Serbia bizantină, 16. — Scăuieni-Argeş, 22, 27, 29, 30, 31, 35, **72,** 88, 94, 98, 120. — Samson, 77. — Schlatter, arhitect, 46, 78, 79. — Smărăndescu P., arhitect, 110, 117. — Stenimachos, 17. — Stăneşti-Vâlcea, 101. — Stănescu N., arhitect, 117. — Stavropoleos, 15, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 54, 65, **73,** 79, 80, 95, 102, 115, — Şubeşti-Câmpulung, 12, 26, 48, 60, 93. **94.** — Suceviţa, 23, 26. — Surpatele-Vâlcea, 13, 14, 15, 26, 28, 37, 45, **70,** 71, 83, 115. — Slăviteşti-Vâlcea, 59, **61.** — Strehaia, 7, 8, 17, 18, 25, 34, 53, 104. — Ştefan-cel-Mare, 23, 24. — Strâmbeanu-Dâmboviţa, 9, 27. — Stâlpul-Buzău, 66, 118. — Şuici-Argeş, 8, 36, **58,** 61. — Sâmbăta-de-Sus-Făgăraş, **75,** 114, 116. — Şerbăneşti-schit-Vâlcea, 118. — Ştefăneşti-Vâlcea, 113. — Ştefăneşti-Muscel, 118. — Scuipici-Ilfov; vezi Grecii-de-Mijloc, 95. — Sfântul Spiridon Nou-Bucureşti, 106. — Socolescu Toma, arhitect, 117. — Ştefănescu Victor, arhitect, 118. — Sterian G., arhitect, 111. — Slătineanu Radu Vel Vornic, 100. — Scaune-Bucureşti, 121. — Sfinţilor-Bucureşti (biserica cu Sibile), 122. — Stelea din Târgovişte, 9, 14, 16, 17, 19, 29, 32, 33, 34, 44, 46, 47, 51, 60, 62, 65, 70, 78, 80, 82, 93, 102, 105, 121.

Târnovul Mănăstirea, 75. — Ţarul Lazăr, 6. — Târgovişte, Mitropolia Veche, 5 11, 14, 15, 31, 87, 108, 121. — Târgovişte, Mitropolia Veche, pridvorul, 111. — Târgovişte, Biserica Domnească, 5, 18, 21, 32, 35, 60, 82, 86, 119, 121. — Târgovişte, palatul domnesc, 114. — Târgovişte, Sfinţii Arhangheli, 6, 9. — Târgovişte, Sfântul Nicolae, 7, 17, 18, 20, 32, 33, 34, 103. — Târgovişte, Sfinţii Împăraţi, 8, 17, 18, 20, 32, 57, 66, 76, 78, 105. — Tismana, 9, 64. — Târgul Hurezi, 21, 25, 26, 34, 35, **90.** — Târgul-Jiiului, catedrala, **93.** — Titireciu; vezi Ocnele Mari. Topolniţa 9, 18, 32. — Transilvania, — Trei Ierarhi, Iaşi, 9, 17, 29, 44, 65, 78. — Tudoran Vlădescu, Mare Clucer, 43, 65. — Tudorache Cămăraşul, 72. — Tunari Ilfov, 118. — Turnu-Argeş, 26, 53, 55, 58. — Turbaţi-Ilfov, 20, 106. —

inp.org.ro

Turnul-Severin, 7, 16, 17, 25. — Tutana-Argeş, 10, 47, 86, 98.

Urlaţi, Biserica Galbenă, 48, **99.** — Urlăţeanu Vel Serdar, 99. — Urşani, 35, **90.**

Văcăreşti-Ilfov, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 39, 41, 47, **48,** 54, 68, 74, 76, 79, 80, 81, 85, **86,** 89, 95, 97, 98, 102, 120. — Văcăreşti, paraclisul 15, 20, 27, 28, 31, 35, 36, 38, 45, **87,** 94, 121. — Vădeni-Gorj, 8, 14, 25, 27, 36, **44, 63,** 65, 112. — Valea Moravei sârbeşti, 6, 8, 18, 19. — Valea-Muscel, 15, 18, 60. — Vasile Lupu, 14, 16, 18, 32, 51, 54, 65, 80. — Valea Danului, Argeş, 118. — Vălenii-de-Munte, 117, 118. — Veneţia, 19, 31, 76, 106, 115, 116. — Vicenza, 31, 76. — Vlădeşti-Muscel 8, 17, 20, 25, 32, 34, 57, 66, 100. — Vodiţa, 5, 6, 9, 18, 19. — Voroneţ, 23. — Vucaşin Caragea pietrarul, 30, 69, 85, 116.

Zăvideni-Vâlcea, 8, 25, 26, 35, 35, **45, 64,** 120, 122. — Zorleşti-Gorj, 118.

inp.org.ro